K. MARX

B. ENGELS

SPISY

16

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ

USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU

KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS
SPISY

SVAZEK

16

1965

NAKLADATELSTVÍ
POLITICKÉ LITERATURY
PRAHA

I. 44399

VYSOKÁ STRANICKÁ ŠKOLA
INSTITUT SPOLEČENSKÝCH VĚD
KNIHOVNA
při ÚV KSČ

Z fotokopií rukopisů, dokumentů a článků z časopisů, dále z Engelsovy brožury „Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei", Hamburk 1865, a Marxovy přednášky „Value, price and profit", Londýn 1898, přeložili Dana Starnovská, Jaroslav Bílý, Ladislav Štoll aj. Uspořádáno a redigováno podle Marx - Engels, Sočiněnija, izdanija vtoroje, tom 16, Gospolitizdat, Moskva 1960

PŘEDMLUVA

Šestnáctý svazek Spisů Karla Marxe a Bedřicha Engelse obsahuje díla napsaná od září 1864 do července 1870, od založení Mezinárodního dělnického sdružení (První internacionály) do začátku prusko-francouzské války z let 1870—1871.

V šedesátých letech došlo k oživení buržoazně demokratických hnutí, zesílil národně osvobozenecký boj utlačovaných národů, dělnická třída politicky procitla a v řadě evropských zemí dozrály podmínky k revolučnímu rozmachu; zakladatelé vědeckého komunismu vyvíjeli proto rozsáhlou teoretickou i praktickou revoluční činnost, aby připravili mezinárodní proletariát k novým třídním bojům.

Marx tehdy s velkým vypětím dokončoval první díl stěžejního ekonomického díla vědeckého komunismu, „Kapitálu", a zároveň se neúnavně věnoval řízení Mezinárodního dělnického sdružení; tato činnost byla, jak řekl Engels, „korunou celé jeho stranicko-politické činnosti".

Engels, který se intenzívně účastnil práce v Internacionále a neustále Marxovi při řízení této mezinárodní organizace proletariátu pomáhal, se zabýval studiem řady aktuálních historických a vojenských problémů a také národnostní a rolnickou otázkou. Od roku 1869 se Engels věnoval zejména studiu dějin Irska, aby vědecky zdůvodnil internacionalistické stanovisko proletariátu k irské otázce, která se tehdy neobyčejně vyhrotila a nabyla velkého politického významu. Marxova a Engelsova činnost v těchto letech je skvělým příkladem spojování revoluční teorie s revoluční politi-

kou, s praxí třídního boje, které je pro vědecký komunismus charakteristické.

Tato mnohostrannost jejich vědecké a politické činnosti se obráží i v pracích zařazených do tohoto svazku. Většina těchto prací je úzce spjata s jejich činností v Internacionále, s jejich bojem za proletářskou stranu. Řada materiálů pojatých do tohoto svazku je věnována Marxovu stěžejnímu dílu, „Kapitálu".

Když vyšlo v roce 1859 dílo „Ke kritice politické ekonomie", pokračoval Marx s přestávkami ve svých ekonomických studiích. Obsáhlý rukopis z let 1861—1863 byl prvním systematickým, i když jen hrubým a nedokončeným náčrtem všech částí zamýšleného díla. V průběhu další práce sbíral Marx s vědeckou svědomitostí, která mu byla vlastní, stále nový a nový materiál, zpřesňoval plán a strukturu tohoto díla, psal nové a znovu přepracovával už hotové kapitoly.

V letech 1863—1865 vypracoval Marx novou rukopisnou variantu tří dílů „Kapitálu". Když v lednu 1866 přistoupil k definitivní přípravě prvního dílu do tisku, začal, jak psal Engelsovi, „po tolika porodních bolestech dítko pěkně ulízávat". Práce na „Kapitálu" vyžadovala od Marxe vypětí všech sil, protože kromě toho věnoval mnoho času činnosti v Mezinárodním dělnickém sdružení a musel zápolit s těžkým hmotným nedostatkem a nemocemi. V dubnu 1867 odvezl Marx hotový rukopis prvního dílu nakladateli do Hamburku. 16. srpna 1867 dokončil korekturu posledního archu.

Vydání prvního dílu „Kapitálu" mělo obrovský historický význam pro osvobozovací boj proletariátu, pro rozvoj jeho revoluční teorie — vědeckého komunismu. „Za celou tu dobu, co jsou na světě kapitalisté a dělníci," napsal Engels, „nevyšla dosud kniha, která by měla pro dělníky tak velký význam" (viz tento svazek, str. 268).

Marxovo ekonomické učení, jehož základy byly položeny v dílech „Bída filosofie", „Námezdní práce a kapitál", „Manifest Komunistické strany" a „Ke kritice politické ekonomie", bylo v „Kapitálu" dovršeno a dostalo ucelený, klasický výraz.

Marxovo ekonomické učení způsobilo v politické ekonomii

úplný převrat, opravdovou revoluci. Jen ideolog proletariátu, třídy nezatížené omezeností a sobeckými předsudky vykořisťovatelských tříd, mohl probádat zákony kapitalistické společnosti a vědecky dokázat, že tato společnost nezbytně musí zaniknout a že zvítězí vyšší společenské zřízení — komunismus. V „Kapitálu" byl vědecký komunismus hluboce a všestranně zdůvodněn. Toto nesmrtelné dílo znamenalo obrovský krok v dalším rozvoji všech součástí marxismu, politické ekonomie, filosofie, učení o socialistické revoluci a o diktatuře proletariátu. „Kapitál" se stal mocnou a nepřemožitelnou teoretickou zbraní proletariátu v jeho boji proti kapitalistickému otroctví.

K prvnímu dílu „Kapitálu" se pojí řada prací zakladatelů vědeckého komunismu, zařazených do tohoto svazku: Marxova „Mzda, cena a zisk", Engelsův „Konspekt prvního dílu Marxova ‚Kapitálu'", recenze, které napsal Engels po vydání „Kapitálu" aj.

Marxova „Mzda, cena a zisk" patří k nejvýznačnějším dílům marxistické politické ekonomie. Dva roky před vydáním prvního dílu „Kapitálu" v ní Marx stručnou a populární formou vyložil základy svého ekonomického učení. Zároveň je tato práce skvělým vzorem využití vývodů revoluční teorie ke stanovení praktických úkolů dělnického hnutí.

Tato práce — Marxova přednáška v ústřední radě Internacionály — byla namířena bezprostředně proti chybným názorům člena Internacionály Westona, zároveň však zasadila ránu také proudhonovcům a lassallovcům, kteří vycházeli z Lassallova dogmatu o „železném mzdovém zákonu" a odmítali hospodářský boj dělnictva a odbory. Marx se kategoricky staví proti reakčnímu hlásání pasivity proletářů a proti tomu, aby se podřizovali kapitálu. Marx objevil ekonomickou podstatu mzdy a nadhodnoty; dokázal, že kapitál baží po co největším zisku, a nepostaví-li se mu dělníci na odpor, riskují, že budou degradováni na „lhostejnou masu zchátralých chuďasů, jimž není pomoci" (viz tento svazek, str. 185). Vycházeje ze svého učení zdůvodňuje Marx teoreticky úlohu a význam hospodářského boje dělnictva a zdůrazňuje, že tento boj je třeba podřídit konečnému cíli proletariátu — odstranění systému námezdní práce.

„Mzda, cena a zisk" má velký význam pro správné pochopení Marxovy teorie zbídačování proletariátu. Marx v ní dokazuje, že snižování mzdy, ceny pracovní síly, až na minimální hranici, tj. na hodnotu existenčních prostředků fyzicky nezbytných pro dělníka a jeho rodinu, je všeobecnou tendencí kapitalistického výrobního způsobu. Tato tendence však naprosto není osudová a trvalá, naráží na odpor a rozhodné akce dělnictva. V různých zemích, v různých historických a společenských podmínkách, v různých fázích průmyslového cyklu se tato tendence projevuje tu s větší, tu s menší silou.

Ve svazku je otištěna řada recenzí, které napsal Engels pro dělnický, demokratický a buržoazní tisk po vydání I. dílu „Kapitálu", aby prolomil mlčení buržoazní vědy a tisku o geniálním Marxově díle a aby „Kapitál" popularizoval v masách. V recenzích pro buržoazní tisk, psaných anonymně, kritizuje Engels knihu jakoby „z buržoazního hlediska"; tímto „válečným prostředkem", jak to nazval Marx, chtěl přinutit buržoazní ekonomy, aby se o knize vyjádřili.

Engelsův „Konspekt prvního dílu Marxova ‚Kapitálu'" končí 13. kapitolou „Stroje a velký průmysl" (v prvním vydání čtvrtým oddílem 4. kapitoly). Pomáhá pochopit nejobtížnější problémy „Kapitálu", hlavně teorii hodnoty a nadhodnoty.

V článku „Plagiátorství" odhaluje Marx lassallovské vulgarizátory svého ekonomického učení, kteří přejali téměř v doslovném znění jednotlivá místa z „Kapitálu", zkomolili je a ani neuvedli jméno autora.

V článku „Můj plagiát F. Bastiata" se Marx vypořádává s pokusy — později často opakovanými — buržoazních učenců připisovat některé formulace v „Kapitálu" Marxovým předchůdcům nebo současníkům a snižovat tak světodějný význam tohoto stěžejního díla zakladatele vědeckého komunismu.

Hlavní obsah šestnáctého svazku tvoří Marxovy a Engelsovy články a dokumenty, v nichž se obráží jejich činnost v Internacionále.

Historická situace, jež se vytvořila kolem poloviny šedesátých let, byla příznivá pro uskutečňování velké myšlenky jednoty a bo-

jové solidarity mezinárodního proletariátu, kterou Marx a Engels neúnavně propagovali. Světová hospodářská krize z let 1857—1858 a stávkové boje, které po ní následovaly v různých evropských zemích, zřetelně ukázaly dělnictvu, že v boji proti kapitálu je nutná bratrská solidarita různých národních oddílů mezinárodního proletariátu. Za hospodářských bojů proletariátu rostla i jeho politická aktivita. Nový rozmach buržoazně demokratických hnutí v Německu a v Itálii, dozrávající krize druhého císařství ve Francii, obětavý boj anglického dělnictva proti plánům anglických vládnoucích tříd organizovat v USA intervenci na podporu otrokářského Jihu, boj za volební reformu v Anglii a polské povstání z let 1863—1864, s nímž evropský proletariát projevil hluboké sympatie — to všechno napomáhalo k tomu, že do politického boje byly vtahovány široké masy dělnictva, a posilovalo snahu po koordinovaných akcích proletářů různých zemí.

K úspěchu Mezinárodního dělnického sdružení přispívala nejen tehdejší historická situace, ale také okolnost, že v čele této organizace stál Karel Marx. Mezi všemi, kdo se 28. září 1864 zúčastnili mezinárodního dělnického shromáždění v St. Martin's Hallu v Londýně, na němž byla založena Internacionála, byl Marx jediný, „kdo jasně chápal, co se děje a co je třeba založit: byl to muž, který již v roce 1848 vrhl do světa výzvu: Proletáři všech zemí, spojte se!" (B. Engels).

Marx byl skutečným organizátorem, vůdcem a duší Internacionály. Byl autorem jejích programových dokumentů, mnoha výzev, prohlášení, rezolucí, zpráv a jiných dokumentů, jež se staly významnými mezníky slavné historie Internacionály. Marx byl fakticky hlavou generální rady, vedoucího orgánu Internacionály a bojového štábu mezinárodního dělnického hnutí. Podporován Engelsem řídil osobně, a když to nebylo možné, prostřednictvím svých spolupracovníků práci konferencí a kongresů Mezinárodního dělnického sdružení, vypracovával nejdůležitější kongresová usnesení a bojoval za to, aby v Internacionále zvítězily ideové a organizační zásady revolučního proletariátu.

Při zakládání Internacionály musel Marx brát v úvahu, že proletariát bojuje v jednotlivých zemích za rozdílných podmínek,

že dělnické hnutí není na stejném stupni vývoje a má rozdílnou teoretickou úroveň. Prvořadý úkol Internacionály spatřoval v tom, aby svedla různé proudy dělnického hnutí do jednoho řečiště a pomohla tak oddělit proletariát od maloburžoazní demokracie, vybudovat skutečně samostatné dělnické organizace a vytvořit akční jednotu různých oddílů mezinárodního proletariátu. Marx budoval Internacionálu na široké základně tehdejších různorodých dělnických organizací a opíraje se o praktické zkušenosti dělnických mas usiloval o to, aby si tyto organizace uvědomily své revoluční úkoly, aby postupně dospěly k jednotnému teoretickému programu, a tím bylo dosaženo splynutí socialismu s dělnickým hnutím.

Tato Marxova pružná a důsledně revoluční taktika se projevila už při vypracovávání prvních programových dokumentů Internacionály. Ve svém dopise ze 4. listopadu 1864 líčil Marx Engelsovi, na jaké obtíže narazil při vypracovávání „Inaugurální adresy Mezinárodního dělnického sdružení" a „Prozatímních stanov Sdružení", a dodal: „Bylo velmi těžké napsat tu věc tak, aby se náš názor objevil ve formě, která je přijatelná z nynějšího hlediska dělnického hnutí... Bude to vyžadovat čas, než si znovu probuzené hnutí dovolí bývalou smělost projevu. Nutno postupovat pevně v zásadě a umírněně ve formě."

V „Inaugurální adrese" dospívá Marx na základě konkrétního rozboru ekonomického vývoje a změn v postavení dělnických mas od roku 1848 do roku 1864 k velmi důležitému teoretickému závěru, že „...na dnešní falešné základně jakýkoli další rozvoj produktivních sil práce musí nevyhnutelně prohlubovat sociální rozdíly a přiostřovat sociální rozpory" (viz tento svazek, str. 41).

Marx konstatuje, že dělnická třída dosáhla dvou velkých vítězství — vydobyla si zákon o desetihodinovém pracovním dni v Anglii a rozvinula družstevní hnutí — a dokazuje, že družstevní výroba, provozovaná bez kapitalistů, může osvobodit dělnickou třídu jen tehdy, bude-li „rozvinuta v národním měřítku, a tedy podporována národními prostředky". Tomu se však vládnoucí třídy, využívajíce své politické moci, budou snažit zabránit. „Proto je velkým úkolem dělnické třídy dobýt politickou moc" (viz tento svazek, str. 44). Dále zdůvodňuje Marx myšlenku, že nezbytnou podmínkou osvo-

bození proletariátu je vytvoření proletářské strany a bratrský svazek dělníků různých zemí.

Opíraje se o praktické zkušenosti dělnických mas zdůvodňuje Marx závěry o světodějném poslání proletariátu, o nutnosti boje za proletářskou revoluci a o nastolení diktatury dělnické třídy, která byla teoreticky vyložena v „Manifestu Komunistické strany".

V úvodní části „Prozatímních stanov" formuloval Marx tezi, která podle slov V. I. Lenina byla hlavní zásadou Internacionály: „Osvobození dělnické třídy musí být jen dílem dělnické třídy samé" (viz tento svazek, str. 46). V této neobyčejně hutné formulaci, která se stala bojovým heslem dělníků všech zemí, je vyjádřena základní myšlenka, že politická a ideologická samostatnost proletariátu jako nejpokrokovější, důsledně revoluční třídy nesmiřitelné ke kapitalismu je nezbytnou a nejdůležitější podmínkou jejího osvobození.

Když vypracovával „Prozatímní stanovy", přihlížel Marx rovněž k formám dělnického hnutí, jež vznikly v různých zemích v průběhu dějin. Internacionála se nestavěla proti dělnickým organizacím, které už existovaly, ale snažila se o ně opírat a zaměřovat jejich činnost k jedinému společnému cíli. Tato pružná organizační struktura Internacionály odpovídala jejímu úkolu „spojit v jednu velkou armádu všechny bojeschopné síly dělnické třídy v Evropě i Americe" (B. Engels).

V „Instrukcích delegátům prozatímní ústřední rady k jednotlivým otázkám", napsaných u příležitosti chystaného kongresu Internacionály v Ženevě roku 1866, Marx konkretizoval a dále rozvinul první programové dokumenty Internacionály. Omezil se tu na otázky, které se bezprostředně dotýkaly zájmů dělnických mas, a spojil je s konečným cílem boje proletariátu. Marx se zde řídí hlavní taktickou zásadou vytyčenou v „Manifestu Komunistické strany" — v hnutí přítomnosti hájit budoucnost hnutí.

Za jeden z hlavních úkolů Internacionály označil Marx v „Instrukcích" spojení akcí dělníků různých zemí v jejich hospodářském boji proti kapitálu.

Jaký důraz kladl Marx na pomoc Internacionály v hospodářském boji dělnictva, který se zvlášť rozrostl v souvislosti s krizí

v roce 1866, a na mezinárodní solidaritu proletariátu v tomto boji, vysvítá i z jím formulovaných výzev a článků „Výstraha", „Belgické masakry", „Výluka stavebních dělníků v Ženevě" a ze „Zprávy o bratrstvech horníků v saských dolech", kterou napsal z Marxova popudu Engels. Mnoho konkrétního materiálu osvětlujícího tuto stránku činnosti Internacionály obsahují též „Čtvrtá výroční zpráva generální rady Mezinárodního dělnického sdružení" a „Zpráva generální rady IV. výročnímu kongresu Mezinárodního dělnického sdružení", které napsal Marx. To, že Internacionála poskytovala stávkujícím a vysazeným dělníkům stálou materiální i morální pomoc, zvyšovalo její autoritu a přispívalo k rozšíření jejího vlivu mezi dělnictvem různých zemí.

Zvláštní pozornost věnoval Marx v „Instrukcích" boji za zkrácení pracovního dne, které pokládá za nezbytnou podmínku obnovování fyzických sil dělnické třídy, jejího duchovního rozvoje a její společenské a politické činnosti. Tento velmi důležitý požadavek obhajuje Marx proti proudhonovcům a jiným odpůrcům zákonného omezení pracovního dne a vysvětluje jeho význam také v mnoha pozdějších dokumentech (viz „Návrh rezoluce o zkrácení pracovního dne, předložený generální radou bruselskému kongresu" a „Záznam Marxovy řeči o zkrácení pracovní doby", str. 355 a 611 tohoto svazku). Požadavek osmihodinového pracovního dne formulovaný v „Instrukcích" se stal jedním z hlavních bojových hesel proletariátu ve všech kapitalistických zemích.

Za důležitý úkol dělnictva považoval Marx též péči o ochranu práce dětí a mladistvých a o výchovu dělnických dětí, protože „budoucnost jejich třídy a tím i budoucnost lidstva je zcela závislá na výchově dorůstající dělnické generace" (viz tento svazek, str. 225). V harmonickém spojení práce dětí a mladistvých ve výrobě s jejich duševní a tělesnou výchovou a s polytechnickým vzděláním spatřoval Marx jeden z nejdůležitějších prostředků duchovního vzestupu dělnické třídy. K otázkám výchovy a vzdělání mluvil Marx také několikrát v generální radě (viz záznam dvou těchto projevů, str. 621—623 tohoto svazku).

V oddílu „Instrukcí", který pojednává o družstevní práci, zdůrazňuje Marx proti proudhonovcům a jiným maloburžoazním

reformistům, že družstevní hnutí samo o sobě nemůže přetvořit kapitalistickou společnost a že základních změn ve společenském zřízení „lze dosáhnout jen tehdy, jestliže organizované síly společnosti, tj. státní moc, přejdou z rukou kapitalistů a pozemkových vlastníků do rukou samotných výrobců“ (viz tento svazek, str. 227).

Obrovský význam mají pasáže „Instrukcí“, které pojednávají o odborech, o jejich minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Marx vychází z myšlenek, které formuloval už v „Bídě filosofie“ a rozvinul ve „Mzdě, ceně a zisku“, a vidí v odborech nejen centra „drobné války mezi kapitálem a prací“, ale také organizační centra dělnické třídy v boji za odstranění systému námezdní práce vůbec. Lenin napsal o rezoluci ženevského kongresu o odborech a hospodářském boji, přijaté na základě „Instrukcí“: „Rezoluce tohoto kongresu poukázala správně na význam hospodářského boje, přičemž jednak varovala socialisty a dělníky před zveličováním tohoto významu (jež bylo v té době patrno u anglického dělnictva), a za druhé před nedostatečným oceňováním jeho významu (jež bylo lze pozorovat u Francouzů a Němců, zvláště u lassallovců)... Přesvědčení o tom, že jednotný třídní boj v sobě musí nezbytně spojovat politický i hospodářský boj, přešlo do masa a krve mezinárodní sociální demokracie“ (V. I. Lenin, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1952, str. 177).

Proti proudhonovcům a jiným odpůrcům politického boje jsou v „Instrukcích“ vytyčeny dva konkrétní politické úkoly: boj za obnovení Polska na demokratickém základě a boj proti lupičským válkám a jejich nástroji — stálým armádám.

Marxovy „Instrukce“ byly konkrétním akčním programem Internacionály, vypracovaným na základě praktických zkušeností dělnického hnutí.

Hlavní zásady Internacionály museli Marx, Engels a jejich stoupenci hájit v boji proti různým socialistickým nebo polosocialistickým sektám, jež se pokoušely vnutit Mezinárodnímu dělnickému sdružení svá dogmata. Už revoluce z let 1848—1849 zasadily sice četným formám maloburžoazního socialismu pádnou ránu, ale protože tradice revolučních let upadaly postupně v zapomenutí, protože se do dělnického hnutí zapojovaly nové masy a protože

působil trvalý vliv maloburžoazního prostředí, zvláště v zemích s převládající malovýrobou, došlo k dočasnému oživení různých odrůd sektářství. Tou měrou, jak se rozvíjelo skutečné dělnické hnutí, byly tyto sekty čím dál reakčnější.

Řada článků a dokumentů zařazených do tohoto svazku je namířena proti proudhonovským idejím, které byly značně rozšířeny ve Francii a v Belgii.

V článku „O Proudhonovi", který je jakýmsi shrnutím Marxovy kritiky Proudhonových filosofických, ekonomických a politických názorů, kterou podal v „Bídě filosofie" a v jiných svých pracích, odhalil Marx naprostou neudržitelnost ideologie proudhonismu. Mluvě o Proudhonových praktických projektech, které měly přinést „řešení sociální otázky", podrobil zničující kritice Proudhonovu ideu „bezúročného úvěru" a na něm založené „lidové banky". Označil tuto ideu, kterou Proudhonovi žáci horlivě propagovali, za „naprosto *šosáckou* fantazii". V souhrnném hodnocení charakterizuje Marx Proudhona jako typického ideologa maloburžoazie.

Na rozdíl od proudhonovců, kteří popírali jakoukoli politickou činnost dělnické třídy a zájmy proletariátu se pokoušeli omezit na okruh „čistě dělnických" otázek, zdůrazňoval Marx, že úkolem sekcí Internacionály v jednotlivých zemích je „působit nejen jako centra pro organizování dělnické třídy, ale také podporovat ve svých zemích každé politické hnutí směřující k dosažení našeho konečného cíle, tj. *ekonomického osvobození dělnické třídy*" (viz tento svazek, str. 465). Marx usiloval o to, aby dělnická třída plnila čestný úkol avantgardy ve všeobecně demokratickém hnutí a aby na národním i mezinárodním fóru vystupovala jako samostatná politická síla.

Názorným příkladem této Marxovy politiky jsou adresy Mezinárodního dělnického sdružení presidentům USA Abrahamu Lincolnovi a Andrewu Johnsonovi. Marx v nich vyzvedl nesmírný význam, který měla pro osud mezinárodního proletariátu válka proti otrokářství v Americe.

Marx a Engels podporovali každé pokrokové, demokratické hnutí a vštěpovali proto proletariátu a jeho představitelům v Internacionále opravdu internacionalistický poměr k boji utlačených

národů za svobodu. Bojovali proti nacionalismu mazziniovců v Itálii a lassallovců v Německu a zároveň rozhodně vystupovali proti proudhonovcům, kteří ignorovali národnostní otázku, a zejména proti jejich zápornému postoji k boji polského národa za nezávislost.

V konkrétních historických podmínkách čtyřicátých a šedesátých let 19. století přikládali Marx a Engels zvlášť velký význam vytvoření nezávislého demokratického Polska jako spojence evropské demokracie v boji proti reakčnímu vlivu carismu. „Dokud ještě lidové masy v Rusku a ve většině slovanských zemí spaly hlubokým spánkem, dokud v těchto zemích *nebylo* samostatné, masové, demokratické hnutí, nabývalo *šlechtické* osvobozovací hnutí v Polsku obrovského, prvořadého významu z hlediska demokracie nejen všeruské, nejen všeslovanské, ale i všeevropské“ (V. I. Lenin, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1959, str. 440—441).

Noticka „Oprava“ a „Řeč na polském mítinku v Londýně 22. ledna 1867“, které jsou otištěny v tomto svazku, svědčí o Marxově stanovisku k polské otázce; stručně a jasně je Marx vyjádřil v rezoluci předložené na mítinku: „Bez nezávislého Polska nemůže být v Evropě nastolena svoboda“ (viz tento svazek, poznámka 171).

V sérii článků „Proč se dělnická třída zajímá o Polsko?“ namířených proti proudhonovcům zdůvodnil Engels nutnost nesmiřitelného postoje dělnické třídy k politice národnostního útisku a objasnil, proč proletariát musí stát v prvních řadách bojovníků za osvobození utlačených národů. Zároveň varoval před nebezpečím, aby národních hnutí, zvláště malých národů, nezneužily reakční síly. V těchto článcích odhalil pravou podstatu bonapartistického „národnostního principu“, kterého pohlaváři druhého císařství, ruský carismus a vládnoucí kruhy jiných zemí využívali k tomu, aby podřídili osvobozenecký boj utlačených národů zájmům reakčních mocností. Zakladatelé marxismu viděli v boji polského národa za svobodu a nezávislost součást boje za revoluční, demokratické přetvoření Evropy, které by vytvořilo příznivější podmínky pro osvobozenecký boj proletariátu.

Do svazku jsou zařazeny také dokumenty jako „Rezoluce ústřední rady o konfliktu v pařížské sekci“, „Rezoluce generální

rady k projevu F. Pyata", „Prohlášení generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o pronásledování členů francouzských sekcí" aj., které svědčí o tom, že se Marx bezprostředně podílel na vedení francouzských dělníků, členů Internacionály. Marx kategoricky odsoudil levičácké fráze a dobrodružnou taktiku maloburžoazních demokratů typu F. Pyata; zároveň usiloval o to, aby se francouzští dělníci vymanili z vlivu reformistických idejí Proudhonových a byli vtaženi do všeobecně demokratického boje proti druhému císařství.

Významné místo zaujímají ve svazku články a dokumenty o Německu a německém dělnickém hnutí. V šedesátých letech zde znovu naléhavě vystoupily otázky, které revoluce z let 1848—1849 nevyřešila, především otázka sjednocení Německa. Na rozdíl od Lassalla, který zastával názor, že je třeba podporovat Prusko při sjednocování Německa shora, bojovali Marx a Engels stejně jako v letech 1848 a 1849 za sjednocení Německa zdola, revoluční cestou. Za nejdůležitější podmínku sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou pokládali Marx a Engels organizovanost, semknutost a politickou uvědomělost nejpokrokovější třídy Německa, proletariátu. Všeobecný německý dělnický spolek založený v roce 1863 pomáhal sice vymanit dělnictvo z vlivu buržoazní strany pokrokářů, ale nebyl s to plnit úkoly, které před německý proletariát postavily dějiny. Lassalle, jenž stál v čele tohoto spolku, se začal domlouvat s reakční Bismarckovou vládou. Marx a Engels neznali sice všechna fakta o Lassallových vztazích k Bismarckovi (korespondence mezi nimi byla zveřejněna teprve roku 1928), ale jasně viděli, že vůdce Všeobecného německého dělnického spolku koketuje s „železným kancléřem". Když se po Lassallově smrti dověděli, že Lassalle slíbil Bismarckovi podporu Všeobecného německého dělnického spolku při anexi Šlesviku-Holštýna Pruskem a že Bismarck na oplátku slíbil zavést všeobecné volební právo, hodnotili to jako zradu zájmů dělnické třídy.

Po Lassallově smrti vynaložili zakladatelé vědeckého komunismu velké úsilí, aby odstranili následky hluboce chybné a škodlivé Lassallovy taktiky a zavedli Všeobecný německý dělnický spolek na správnou revoluční cestu. Protože neměli tehdy jinou možnost,

jak kritizovat lassallovství a propagovat své názory v Německu, projevili ochotu spolupracovat s listem „Social-Demokrat", který hodlal založit Schweitzer. Souhlasili se spoluprací tím spíše, že v prospektu listu, který obdrželi, „neobjevovala se ani Lassallova slova, ani jeho jméno" (viz tento svazek, str. 120) a že jeho neoficiálním redaktorem měl být jejich starý spolubojovník a někdejší člen Svazu komunistů Wilhelm Liebknecht.

Marx poslal do „Social-Demokratu" článek „O Proudhonovi", o němž jsme se už zmínili; jak psal Engelsovi, některé rány adresované Proudhonovi, dopadaly také na Lassalla. Měl přitom na mysli to místo ve svém článku, kde mluví o šarlatánství ve vědě a o politické přizpůsobivosti jako o jevech neodlučitelných od stanoviska maloměšťáka. Engels zase vyzvedl v komentáři ke starodánské lidové písni „Pan Tidman", kterou poslal do „Social-Demokratu", obrovský revoluční význam boje rolnictva proti statkářům; tím mířil proti lassallovcům, kteří vycházeli z Lassallovy teorie „jediné reakční masy" a popírali revoluční úlohu rolnictva.

Když se Marx a Engels přesvědčili, že redaktor „Social-Demokratu" Schweitzer jde přes všechna jejich varování v Lassallových šlépějích a vede list na cestu paktování s Bismarckovou junkerskou vládou, prohlásili veřejně, že s listem přerušují styky. V prohlášení, které je uveřejněno v tomto svazku, charakterizovali lassallovství jako „královský pruský vládní socialismus" (viz tento svazek, str. 113).

Kritikou politického stanoviska lassallovců se zabývá Engels také ve své práci „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická třída". V tomto díle je zevrubně rozebráno rozložení třídních sil v Německu a stanovisko politických stran v konstitučním konfliktu, který vznikl mezi pruskou vládou a liberální buržoazií v souvislosti s reorganizací armády. Engels vychází z tehdejší vojenské a politické situace a podrobuje vládní návrh na reorganizaci armády hluboké a všestranné kritice. Analyzuje stanovisko strany pokrokářů v ústavním konfliktu a pranýřuje zbabělou a nerozhodnou politiku buržoazní opozice, ochotné ze strachu před lidem uzavřít kompromis se silami reakce. Velkou pozornost věnuje Engels zdůvodnění taktiky dělnické třídy za revoluční situace, která v zemi nastala.

Dokazuje, že všechny naděje na ústupky Bismarckovy vlády dělníkům jsou klamné. Usvědčuje Bismarckovu vládu ze sociální demagogie a upozorňuje přitom na zkušenosti z Francie, na analogickou politiku bonapartismu, hlavně pak na výsledky všeobecného volebního práva zavedeného Ludvíkem Bonapartem. Varuje tak dělnictvo před lassallovským idealizováním všeobecného volebního práva jako zázračného prostředku schopného za všech okolností zbavit proletariát politického útlaku a hospodářského vykořisťování.

Za hlavní úkol německého proletariátu pokládá Engels založení opravdu samostatné dělnické strany, která by nebyla závislá ani na vlivu liberální buržoazie, ani na ještě škodlivějším vlivu pruské reakce. V ústavním konfliktu musí dělnická strana podporovat buržoazní pokrokovou stranu v boji za všeobecné volební právo a politické svobody, zároveň však musí nemilosrdně pranýřovat každou její nedůslednost a slabost, „reakci však odpovědět na její pokrytecké svody: S kopím v ruce buďtež přijímány dary, hrot proti hrotu“ (viz tento svazek, str. 112).

Svým bojem proti lassallovství připravili Marx a Engels půdu k proniknutí idejí vědeckého komunismu a k rozšíření vlivu Internacionály v Německu. K úspěchu tohoto boje přispěla i okolnost, že se dělnické masy z praktických zkušeností dělnického hnutí v Německu i jiných zemích přesvědčily, že lassallovská dogmata jsou neudržitelná. V Marxově dopise „Předsedovi a představenstvu Všeobecného německého dělnického spolku“ i v Engelsových článcích „K rozpuštění lassallovského dělnického spolku“ se s uspokojením konstatuje, že sám život, tlak dělnických mas donutil spolek, aby se zabýval otázkami, „z nichž musí ve skutečnosti vycházet každé opravdové dělnické hnutí“ (viz tento svazek, str. 354): agitací za politickou svobodu, úpravou pracovního dne a mezinárodní spoluprací dělnické třídy.

S velkou pozorností, sympatiemi a podporou se setkala u Marxe i Engelse práce Augusta Bebela a Wilhelma Liebknechta při zakládání skutečné proletářské strany v Německu. Přes některé chyby a omyly, které Marx a Engels kritizovali, zaujímali Bebel a Liebknecht v nejdůležitější otázce politického života Německa na rozdíl od lassallovců správné revoluční stanovisko. „Lassalle a lassallovci,

když viděli slabé vyhlídky proletářské a demokratické cesty, volili kolísavou taktiku, přizpůsobující se hegemonii junkera Bismarcka. Jejich chyby měly za následek, že se dělnická strana klonila na cestu bonapartisticko-státně socialistickou. Naproti tomu Bebel a Liebknecht hájili důsledně demokratickou a proletářskou cestu a bojovali proti sebemenším ústupkům prušáctví, bismarckismu a nacionalismu" (V. I. Lenin, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1959, str. 291—292).

V „Prohlášení Německému dělnickému vzdělávacímu spolku v Londýně" oceňuje Marx vysoce význam norimberského sjezdu německých dělnických spolků, který se konal v roce 1868 pod Bebelovým a Liebknechtovým vedením a vyslovil se pro připojení k Internacionále.

Velký význam pro celé další dějiny německého dělnického hnutí mělo založení Sociálně demokratické dělnické strany v Eisenachu v roce 1869. U eisenašských se sice ještě projevila jistá teoretická nezralost, o níž svědčí zejména lassallovské vlivy, které pronikly do jejich teoretického programu; přesto se jim však s Marxovou a Engelsovou pomocí podařilo „dát pevné základy skutečně sociálně demokratické dělnické straně. A tehdy šlo právě o *základy* strany" (V. I. Lenin, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1959, str. 292).

Založení Sociálně demokratické dělnické strany, která se připojila k Mezinárodnímu dělnickému sdružení, znamenalo velké vítězství idejí Internacionály v německém dělnickém hnutí.

V řadě prací otištěných ve svazku se obráží vytrvalá Marxova a Engelsova snaha o upevnění Sociálně demokratické dělnické strany a zvýšení teoretické úrovně německých dělníků propagováním idejí vědeckého komunismu.

V článku „Karel Marx" vyvrací Engels legendu o Lassallovi jako tvůrci německého dělnického hnutí a originálním mysliteli. Engels připomíná revoluční tradice let 1848—1849, nejdůležitější momenty v dějinách Svazu komunistů a zdůrazňuje, že Lassalle „měl předchůdce, který jej daleko převyšoval intelektem a o jehož existenci ovšem pomlčel, zatímco vulgarizoval jeho díla; a tento Lassallův intelektuální předchůdce se jmenuje Karel Marx" (viz tento svazek, str. 402). Ve stručném, ale obsažném Marxově životopise charakterizuje Engels vývoj jeho idejí, hodnotí jeho nejdůleži-

tější teoretické práce, jeho stranickopolitickou činnost a konečně jeho vůdčí úlohu v Internacionále, v organizaci, která „v dělnickém hnutí rozhodně znamená epochu“ (viz tento svazek, str. 406).

Aby oživili revoluční tradice let 1848—1849 a seznámili německé dělníky s nejvýznamnějšími díly vědeckého komunismu, rozhodli se Marx a Engels, že vydají znovu dvě své práce — „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta“ a „Německou selskou válku“.

V „Předmluvě k druhému vydání ‚Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta‘“ zabývá se Marx znovu podstatou bonapartismu a kritizuje pokusy nahradit konkrétní třídní rozbor historických událostí povrchními historickými analogiemi. Marxovy poznámky o této otázce jsou namířeny především proti chybným názorům některých vůdců německé sociální demokracie, kteří nekriticky přejímali tehdy běžnou frázi o césarismu.

V „Předmluvě ke druhému vydání ‚Německé selské války‘“ rozebírá Engels změny, k nimž došlo v ekonomickém a politickém životě země od roku 1848, a úlohu, kterou v tomto období německých dějin sehrály různé třídy a strany. Když hodnotí výsledky prusko-rakouské války z roku 1866, jejíž průběh vylíčil v „Poznámkách o válce v Německu“ (viz tento svazek, str. 199—231), charakterizuje velmi výstižně stanovisko pruské buržoazie a objasňuje příčiny její zbabělosti a ochoty ke kompromisům s reakcí. Zabývá se změnami, které nastaly v německém dělnickém hnutí za posledních dvacet let, i budoucností tohoto hnutí a zdůrazňuje, že hlavním problémem je otázka spojenců proletariátu, že dělnická třída musí bojovat o vedení rolnických mas. Neobyčejně důležitý teoretický a politický závěr o nutnosti svazku proletariátu s rolnictvem, formulovaný na základě zkušeností z revolucí let 1848—1849 v Marxových pracích „Třídní boje ve Francii“ a „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta“ a v Engelsově „Německé selské válce“, byl zde dále rozvinut a konkretizován. Engels dokazuje, že k rolnictvu je třeba přistupovat diferencovaně, a zkoumá, které vrstvy rolnictva se mohou stát spojenci proletariátu v revolučním boji a proč.

Engels vyzvedl velký význam usnesení basilejského kongresu Internacionály o pozemkovém vlastnictví a pomohl tím Sociálně

demokratické dělnické straně, jejíž vedení význam tohoto pro Německo tak důležitého usnesení plně nedocenilo, vypracovat správnou linii.

Rezoluce basilejského kongresu o tom, že je nutné zrušit soukromé vlastnictví půdy a přeměnit je ve vlastnictví společenské, měla velký teoretický a politický význam pro celou Internacionálu. Tato rezoluce, na jejíž přípravě se Marx přímo podílel (viz „Záznam dvou Marxových řečí o pozemkovém vlastnictví", tento svazek, str. 616—617), svědčila o ideovém vítězství marxismu nad obhájci soukromého vlastnictví, proudhonovci, o vítězství socialismu nad maloburžoazním reformismem.

Od samého vzniku Mezinárodního dělnického sdružení vynakládal Marx mnoho úsilí, aby do něho zapojil anglický proletariát představovaný jeho největšími organizacemi — tradeuniony (viz „Návrh rezolucí o podmínkách přijetí dělnických organizací do Mezinárodního dělnického sdružení", tento svazek, str. 50). V článku „O stycích Mezinárodního dělnického sdružení s anglickými dělnickými organizacemi" z října 1868 konstatoval Marx, že „není jediná alespoň poněkud významná organizace britského proletariátu, která by nebyla přímo svými vlastními vůdci zastoupena v generální radě Mezinárodního dělnického sdružení" (viz tento svazek, str. 370).

Marx doufal, že pod ideovým vlivem Internacionály, posíleným vlastními zkušenostmi dělnické třídy, se podaří překonat cechovní uzavřenost tradeunionů, omezenost jejich cílů na obhajobu bezprostředních hospodářských zájmů dělnictva a jejich odmítavý postoj k politickému boji dělnické třídy, který způsobil, že se anglický proletariát stal politicky přívěskem liberální strany. Marx se snažil vymanit anglické dělníky z poručníkování liberální buržoazie, izolovat oportunistické předáky tradeunionů a pomoci tak anglickému proletariátu, aby se zformoval v samostatnou společenskou a politickou sílu. Kampaň za novou volební reformu, která se tehdy v Anglii rozvinula, vytvářela pro řešení těchto úkolů příznivé podmínky. Z Marxovy iniciativy podnikla Internacionála rozhodné kroky k založení Reformní ligy, která měla být řídícím a organizačním centrem boje anglického dělnictva za všeobecné volební

právo. Marx se domníval, že na rozdíl od Francie a Německa, kde převládalo rolnické obyvatelstvo a neexistovaly buržoazně demokratické svobody, mohl by revoluční proletariát v Anglii, kde většinu obyvatelstva tvořil proletariát a kde militarismus a byrokracie nehrály ještě takovou úlohu, využít všeobecného volebního práva jako páky ke svému osvobození.

Oportunističtí předáci tradeunionů, vyděšení rozmachem hnutí za volební reformu, se všemožně snažili zúžit rámec hnutí, omezit jeho hesla a dosáhnout kompromisu s vládou. Řada materiálů otištěných v tomto svazku („Návrh rezoluce generální rady o listu ‚Bee-Hive'" aj.) svědčí o Marxově rozhodném boji proti kompromisnictví tradeunionistických vůdců, k němuž se tito představitelé „dělnické aristokracie", přiživující se na nadziscích, které buržoazii umožňoval průmyslový a koloniální monopol Anglie, uchylovali v nejdůležitějších otázkách. Kompromisnická politika oportunistických vůdců tradeunionů byla hlavní příčinou, proč toto mohutné hnutí skončilo polovičatou volební reformou, při níž většina anglického pracujícího obyvatelstva zůstala bez politických práv.

Vážnou příčinu nezdaru kampaně za reformu viděl Marx v tom, že Reformní liga odmítla podporovat národně osvobozenecký boj irského lidu. To jen prohloubilo neblahý rozkol mezi anglickými a irskými dělníky, a to bylo pro dělnické hnutí osudné. Prudký rozmach revolučního boje irského národa za nezávislost podnítil Marxe k intenzívnímu studiu irské otázky, které přikládal velký teoretický i politický význam. Rozebral poměr třídních sil v Anglii a revoluční možnosti irského osvobozeneckého hnutí a na základě výsledků tohoto zkoumání zrevidoval svůj dřívější názor na irskou otázku. Zatímco dříve se domníval, že svobodu Irsku přinese dělnické hnutí utlačujícího anglického národa, dospěl nyní k závěru, že národní osvobození Irska a uskutečnění revolučně demokratických přeměn v agrární struktuře „Zeleného ostrova" musí být „*předběžnou* podmínkou *osvobození* anglické *dělnické třídy*" (viz tento svazek, str. 430). Marxovo zdůvodnění požadavku — jako hesla anglického dělnického hnutí — aby Irsku byla poskytnuta národní nezávislost i s právem na úplné oddělení od Anglie,

bylo značným přínosem k dalšímu rozvinutí zásad proletářské národnostní politiky. Na základě zkušeností z Irska rozvinul Marx své pojetí národnostní a koloniální otázky a dospěl k velmi důležitému závěru, že národně osvobozenecké hnutí v této první anglické kolonii je třeba spojit s bojem proletariátu za socialismus v mateřské zemi. Řídě se touto teoretickou zásadou vedl Marx anglické dělníky a jejich vůdce v generální radě k tomu, aby aktivně a energicky podporovali irské osvobozenecké hnutí; zároveň odhaloval oportunistické stanovisko předáků anglických tradeunionů, nakažených buržoazním šovinismem. Marx byl duší a inspirátorem kampaní, mítinků a diskusí na podporu bojujícího Irska, iniciátorem a autorem rezolucí o irské otázce.

Marx se vší rozhodností obhajoval irské maloburžoazní revolucionáře, feniany, krutě pronásledované anglickou vládou, i když kritizoval jejich spikleneckou taktiku. Rezoluce generální rady „Feniané uvěznění v Manchesteru a Mezinárodní dělnické sdružení“ (z 20. listopadu 1867), kterou formuloval Marx, označuje rozsudek smrti nad čtyřmi feniany za akt politické msty anglické vlády a odhaluje soudní falzifikace, na jejichž základě byl rozsudek vynesen. „Návrh rezoluce generální rady o politice britské vlády vůči irským vězňům“ (z 16. listopadu 1869) předložil Marx v diskusi o irské otázce, kterou zahájil a během níž si vzal dvakrát slovo (viz tento svazek, str. 423—424). V této rezoluci odhalil Marx pokryteckou a protilidovou politiku liberální vlády a poukázal na to, že tato politika se přes Gladstonovy demagogické sliby a ubohé reformy v podstatě ničím neliší od kolonizátorské politiky konzervativců. Marxův článek „Anglická vláda a uvěznění feniané“ a články o irské otázce, které s Marxovou pomocí napsala pro francouzské noviny „La Marseillaise“ jeho dcera Jenny, informovaly evropskou veřejnost o tom, jak krutě se anglické vládnoucí třídy vypořádávaly s účastníky irského národně osvobozeneckého hnutí a jak barbarsky se zacházelo s uvězněnými feniany v žalářích „lidumilné“ Gladstonovy Anglie.

V dokumentech Internacionály „Generální rada federální radě románského Švýcarska“ (z ledna 1870) a „Důvěrné sdělení“ (z března 1870) vyložil Marx mezinárodní význam irské otázky

a zdůraznil, jak důležité je vyřešení irského problému pro rozvoj mezinárodního dělnického hnutí, především pak pro úspěšný boj anglického proletariátu. Ukázal, že koloniální vykořisťování Irska, této „*bašty* anglického landlordismu" (viz tento svazek, str. 428), je jedním z pilířů hospodářské moci anglických vládnoucích tříd. V těchto dokumentech vysvětlil Marx podrobně stanovisko Internacionály k irské otázce a konstatoval: „Hlavním úkolem Internacionály je uspíšit sociální revoluci v Anglii. K tomuto cíli je třeba zasadit rozhodující ránu v Irsku" (viz tento svazek, str. 429). Marx vyzýval dělnickou třídu utlačujícího národa k rozhodnému boji proti jakémukoli národnostnímu útisku. Dokazoval, že jednou z hlavních příčin slabosti anglického dělnického hnutí jsou přes jeho organizovanost národnostní nesváry mezi anglickým a irským dělnictvem, všemožně rozněcované anglickou buržoazií. Utiskování Irska a ostatních kolonií, zdůrazňoval Marx, je obrovskou brzdou pokrokového vývoje i v samé Anglii. „Národ, který ujařmuje jiný národ, si kuje vlastní okovy" — tak formuloval Marx stěžejní zásadu proletářského internacionalismu (viz tento svazek, str. 459).

V oddílu „Z Marxovy a Engelsovy rukopisné pozůstalosti" jsou poprvé otištěny Marxovy rukopisy „Náčrt nepronesené řeči o irské otázce" (z listopadu 1867) a „Náčrt přednášky o irské otázce, přednesené 16. prosince 1867 v Německém dělnickém vzdělávacím spolku v Londýně", rukopis nedokončené Engelsovy práce „Dějiny Irska" a několik fragmentů, které Engels napsal na totéž téma. Tyto rukopisy, zařazené do Spisů poprvé, přesvědčivě dokazují, že zakladatelé marxismu dospěli ke svým závěrům o irské otázce po všestranném studiu irských dějin a anglo-irských vztahů.

V „Náčrtu nepronesené řeči o irské otázce" rozebírá Marx zevrubně sociálně ekonomické procesy v Irsku a líčí strašlivé utrpení lidových mas v první anglické kolonii. Na základě tohoto rozboru podává klasickou charakteristiku fenianského hnutí, které znamenalo novou etapu národně osvobozeneckého boje Irů.

Ve druhém rukopisu, v „Náčrtu přednášky o irské otázce", jehož základem byl první rukopis, charakterizuje Marx hlavní historické etapy koloniálního porobení Irska Anglií. Ukazuje, jak zhoubné výsledky mělo anglické panství pro irský lid, jak byl irský prů-

mysl pokaždé v zárodku zničen a Irsko přeměněno v agrární přívěsek metropole. V obou náčrtech pranýřuje Marx koloniální politiku vládnoucích tříd v Anglii a metody jejich hospodaření v porobených zemích. Pronikavě a přesvědčivě odhaluje loupežný charakter převratu v agrárních vztazích v Irsku, který byl proveden, jak dokazuje Marx, v zájmu velkých anglických pozemkových vlastníků a měl za následek vyvlastňování irských rolníků a jejich masové vyhánění z půdy.

Rukopis „Dějiny Irska", který je zahrnut do tohoto svazku, je součástí Engelsovy práce na zamýšlené knize, která měla obsáhnout dějiny Irska od nejstarších dob do roku 1870. Soudě podle dochovaného úryvku a fragmentů, hodlal Engels v této knize obšírně vylíčit podmanění Irska anglickými kolonizátory a staletý boj irského lidu proti utlačovatelům; zároveň měla být kniha namířena proti buržoazním obhájcům anglického koloniálního panství, zastáncům reakčních rasistických a kolonizátorských idejí. V kapitole „Přírodní podmínky" Engels rozhodně odmítá pokusy anglických zeměpisců, ekonomů a historiků povýšit geografické prostředí na rozhodujícího činitele v dějinách a pomocí pavědeckých geografických argumentů dokázat, že Anglie je povolána podmanit si Irsko (viz tento svazek, str. 506). Engels podrobně popisuje podnebí a stukturu půdy v Irsku, aby odhalil lživé výmysly buržoazních autorů, kteří ospravedlňovali vyhánění irských rolníků z půdy tím, že „Irsko je vzhledem k svému podnebí odsouzeno zásobovat nikoli Iry chlebem, nýbrž Angličany masem a mlékem" (viz tento svazek, str. 520). V kapitole „Staré Irsko" vystupuje Engels proti nekritickému přístupu k raným obdobím irských dějin a jejich nacionalistickému přikrašlování, hlavně se však zaměřuje proti šovinistickým pokusům anglických buržoazních historiků (Goldwina Smitha aj.) vylíčit staré Iry jako zaostalý národ, který nebyl schopen vytvořit vlastní kulturu a civilizaci a převzal ji od přistěhovalých Normanů a od Angličanů.

V této své práci a ve fragmentech dokazuje Engels, že dějiny starého Irska svědčí o samostatnosti a nadání irského lidu; historická minulost této země, zdůrazňuje Engels, oplývá hrdinskými epizodami boje s cizími dobyvateli. Ve své kritice prací anglic-

kých buržoazních historiků o Irsku poukazuje na některé obecné rysy buržoazního dějepisectví. Zmiňuje se o buržoazním objektivismu a zdůrazňuje, že proslulá „objektivita" jen maskuje apologetickou podstatu děl buržoazních historiků; ti jsou ochotni falšovat dějiny v zájmu buržoazie a udělat z historické vědy zboží, které jde dobře na odbyt.

Velký význam má Engelsovo hodnocení charakteru takzvaných normanských výbojů v řadě evropských zemí v raném středověku. Engels vyvrací reakční teorie, podle nichž jsou Normané zakladateli mnoha evropských států, a ukazuje skutečné důsledky normanských vpádů do Irska a jiných zemí. Označuje tyto vpády za „lupičské výpravy" a dokazuje, že jejich přínos k historickému vývoji „je nicotný ve srovnání s nesmírnými a dokonce i pro samu Skandinávii neplodnými zmatky, které způsobily" (viz tento svazek, str. 516).

Když pranýřuje bezohlednou vykořisťovatelskou politiku anglických kolonizátorů v Irsku, rozvíjí Engels myšlenku, že tato násilná asimilační politika je odsouzena ke krachu. Anglickým vládnoucím třídám, říká Engels, se přes všechno jejich úsilí nepodařilo a nepodaří vymýtit národní tradice irského lidu a smířit jej s nadvládou Angličanů. Engelsova práce je prodchnuta vřelými sympatiemi k utlačenému národu a nenávistí ke kapitalistickému koloniálnímu systému. Doplňuje Marxovy projevy o irské otázce a je příkladem proletářské zásadovosti v národnostní otázce. „Marxova a Engelsova politika v irské otázce je opravdu skvělým příkladem, který má dodnes obrovský *praktický* význam, jak se má proletariát utlačujících národů stavět k národnímu hnutí" (viz V. I. Lenin, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1959, str. 450).

Marxovo a Engelsovo vpravdě proletářské, internacionalistické stanovisko v irské otázce vyvolalo rozhořčený odpor u šovinisticky smýšlejících vůdců tradeunionů a právě tak u nových odpůrců marxismu v Internacionále — bakuninovců.

Řada článků a dokumentů zařazených do tohoto svazku je věnována Marxovu a Engelsovu zásadovému boji jak proti Bakuninovým teoretickým názorům, tak proti jeho dezorganizátorské a podvratné činnosti v Internacionále.

V dokumentu „Mezinárodní dělnické sdružení a Aliance socialistické demokracie" odhaluje Marx záměr Bakunina a jeho přívrženců včlenit Alianci socialistické demokracie do Internacionály jako zvláštní mezinárodní organizaci s vlastním programem, organizační strukturou a vedoucími orgány, aby s pomocí této organizace Internacionálu ovládli a podřídili anarchistickému vlivu. V dopise generální rady ústřednímu byru Aliance socialistické demokracie z 9. března 1869 je kritizován hlavní bod programu bakuninovců — požadavek „politického, ekonomického a sociálního vyrovnání tříd". Marx ukázal, že tento požadavek je ve své podstatě totožný s buržoazním hlásáním „harmonie práce a kapitálu", a konstatoval: „Nikoli *vyrovnání tříd*, tento nerealizovatelný logický nesmysl, nýbrž naopak *odstranění tříd* je opravdovým tajemstvím proletářského hnutí a velkým cílem Mezinárodního dělnického sdružení" (viz tento svazek, str. 388).

Když bakuninovci zjistili, že za podmínek, které si stanovili, nebude Aliance do Internacionály přijata, prohlásili, že jsou ochotni svou organizaci rozpustit a že její členové vstoupí do místních sekcí Internacionály. Ve skutečnosti však Aliance rozpuštěna nebyla a jako tajná organizace sloužila dál bakuninovcům v boji proti generální radě a jejímu vůdci Marxovi.

Tento boj se bakuninovci chystali rozpoutat už na příštím kongresu Internacionály v Basileji, na jehož pořad byla na jejich naléhání zařazena otázka zrušení dědického práva.

Ve zprávě generální rady o dědickém právu konstatuje Marx, že Bakuninova teze, kterou převzal od Saint-Simona, o zrušení dědického práva jako výchozího bodu sociálního převratu je „chybná z hlediska teorie a reakční z hlediska praxe" (viz tento svazek, str. 408). Marx posuzuje otázku dědického práva z konkrétně historického hlediska a dokazuje, že toto právo je závislé na stávajícím společenském zřízení a mění se podle toho, jak se mění toto zřízení. „Jako všechno ostatní občanské zákonodárství," píše Marx, „tak ani zákony o dědictví nejsou *příčinou*, ale *následkem*, *právním důsledkem existující ekonomické organizace společnosti*, která je založena na soukromém vlastnictví výrobních prostředků, tj. půdy, surovin, strojů atd.... My se tu musíme zabývat příčinou, a ne

následkem, ekonomickou základnou, a ne právní nadstavbou" (viz tento svazek, str. 407). Marx dokazuje, že požadavek zrušení dědického práva je nejen teoreticky neudržitelný, ale také politicky škodlivý, protože by jen odváděl proletariát od jeho skutečných úkolů a odradil jeho spojence, rolnictvo; proto tento bakuninovský požadavek nemůže nikdy být začátkem sociální revoluce, ale mohl by znamenat její konec.

Pokus bakuninovců zmocnit se na basilejském kongresu vedení v Internacionále ztroskotal. To byl signál k otevřenému a nepřetržitému zápasu bakuninovců proti generální radě a všem sekcím Internacionály, které odmítaly Bakuninovy názory, zejména jeho propagandu proti politické činnosti. Centrem podvratné činnosti bakuninovců se stalo Švýcarsko, kde se jim podařilo přeměnit na čas ve svůj nástroj tiskový orgán románského federálního výboru „Égalité".

V oběžníku „Důvěrné sdělení", o němž zde už byla řeč, líčí Marx celou historii vztahů mezi Internacionálou a Aliancí. Rozebírá otázky, které byly pohnutkou k útokům bakuninovců proti generální radě, a podává hluboké teoretické zdůvodnění politiky vedoucího orgánu Internacionály, zejména pak v irské otázce. Odhaluje dezorganizátorské, bezpáteřné stanovisko Bakunina, který sice Alianci oficiálně rozpustil, ale ve skutečnosti ji jen přeměnil v tajnou organizaci.

V boji proti bakuninovcům — těmto typickým představitelům maloburžoazního buřičství — podporovala Marxe ruská sekce Internacionály, kterou na jaře 1870 založili v Ženevě ruští političtí emigranti, žáci N. G. Černyševského a N. A. Dobroljubova. Ruská sekce poslala Marxovi svůj program, stanovy a dopis se žádostí, aby ji zastupoval v generální radě. Marx projevil mimořádný zájem o revoluční hnutí v Rusku, namířené proti společnému nepříteli evropské demokracie — ruskému carismu. V dopise, ve kterém oznámil ruské sekci svůj souhlas s tím, že ji bude zastupovat v generální radě, napsal: „Takové práce, jako Flerovského a vašeho učitele Černyševského, dělají Rusku opravdu čest a jsou důkazem, že se vaše země rovněž začíná podílet na všeobecném hnutí našeho století" (viz tento svazek, str. 450).

V. I. Lenin hodnotil činnost ruské sekce jako pokus „přenést do Ruska to nejpokrokovější a největší, čím se vyznačují evropské poměry — Internacionálu“ (V. I. Lenin, Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1951, str. 291).

Přestože členové ruské sekce byli svým světovým názorem v podstatě stoupenci maloburžoazního socialismu, získali si velikou historickou zásluhu tím, že rozhodně vystupovali proti Bakuninovu odmítání politického boje a proti jeho buřičské anarchistické taktice.

Požadavek neúčasti na politickém boji byl hlavním požadavkem, kolem něhož se tehdy bakuninovci snažili spojit všechny protimarxistické proudy v Internacionále. Proto zařadil Marx na program řádného kongresu Internacionály, který se měl sejít v létě 1870 v Mohuči, bod „Poměr mezi politickou činností a sociálním hnutím dělnické třídy“ (viz tento svazek, str. 479). Kongres se však nemohl konat, protože v červenci 1870 vypukla prusko-francouzská válka.

Marxova a Engelsova činnost při zakládání a upevňování Internacionály — první masové revoluční mezinárodní organizace proletariátu v dějinách, která podle Leninových slov položila „základ k proletářskému, mezinárodnímu boji za socialismus“ (V. I. Lenin, Spisy, sv. 29, čes. vyd. 1955, str. 302) — měla světodějný význam. Tato činnost byla nejdůležitější etapou v boji zakladatelů marxismu za proletářskou stranu, za šíření velkých myšlenek vědeckého komunismu. Jak vysvítá z materiálů otištěných v tomto svazku, získává si Marxovo a Engelsovo revoluční učení už v prvních letech historie Mezinárodního dělnického sdružení pevné pozice v dělnickém hnutí a marxismus dobývá významných vítězství nad různými směry, které jsou proletariátu cizí a nepřátelské. Období vývoje Internacionály, jehož odrazem jsou práce zahrnuté v tomto svazku, a celý průběh a výsledky boje jednotlivých směrů v dělnickém hnutí v tomto období připravily půdu nevyhnutelnému vítězství marxistického učení — mohutné ideové zbraně proletariátu v jeho boji za revoluční přeměnu společnosti.

*

ADDRESS

AND

PROVISIONAL RULES

OF THE

WORKING MEN'S INTERNATIONAL ASSOCIATION,

ESTABLISHED SEPTEMBER 28, 1864,

AT A PUBLIC MEETING HELD AT ST. MARTIN'S HALL, LONG ACRE, LONDON.

PRICE ONE PENNY.

PRINTED AT THE "BEE-HIVE" NEWSPAPER OFFICE,
10, BOLT COURT, FLEET STREET.

1864.

Titulní list prvního vydání Inaugurální adresy a Prozatímních stanov Mezinárodního dělnického sdružení

K. MARX

INAUGURÁLNÍ ADRESA MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ,

ZALOŽENÉHO DNE 28. ZÁŘÍ 1864
NA VEŘEJNÉM SHROMÁŽDĚNÍ
V ST. MARTIN'S HALLU,
LONG ACRE, V LONDÝNĚ[1]

Dělníci!

Je nezvratný fakt, že v době od roku 1848 do roku 1864 se bída dělnických mas nezmenšila, a přesto se toto období vyznačuje nikdy nevídaným rozvojem průmyslu a růstem obchodu. Roku 1850 jeden umírněný orgán anglické buržoazie, patřící mezi nejlépe informované, předpověděl, že stoupne-li anglický dovoz a vývoz o 50 %, klesne pauperismus v Anglii na nulu. Ale co se nestalo! Dne 7. dubna 1864 potěšil kancléř pokladu své parlamentní posluchačstvo konstatováním, že celkový anglický dovoz a vývoz vzrostl „roku 1863 na 443 955 000 liber šterlinků! Ohromující suma, téměř trojnásobek sumy celého britského obchodu v poměrně nedávné době, roku 1843!" Přitom zároveň nešetřil slovy o „chudobě": „Myslete na ty," volal, „kdo žijí na pokraji pauperismu, myslete na mzdy... které se nezvýšily, na lidský život... který je v devíti případech z deseti jen bojem o holou existenci!"[2] Neřekl nic o irském lidu, který na severu postupně vytlačují stroje a na jihu stáda ovcí, ačkoli v této nešťastné zemi ubývá i ovcí, třebaže ne tak rychlým tempem jako lidí. Neopakoval, co tehdy prozradili nejvyšší představitelé hořeních deseti tisíc, zachvácení náhlou hrůzou.

Když se rozrostla panika vyvolaná „škrtiči“[3], Horní sněmovna dala popud k vyšetření míst deportací a nucených prací a zprávu o tomto vyšetřování dala uveřejnit. Tehdy v objemné Modré knize z roku 1863[4] vyšla najevo pravda a oficiální fakta a cifry dokázaly, že nejhorší odsouzení zločinci, nejtěžší trestanci v Anglii a Skotsku mnohem méně pracují a jsou mnohem lépe živeni než angličtí a skotští zemědělští dělníci. Ale to ještě nebylo všechno. Když v důsledku americké občanské války byli vyhozeni na dlažbu tovární dělníci v Lancashiru a Cheshiru, vyslala táž Horní sněmovna do průmyslových obvodů lékaře s příkazem vyšetřit, jaké nejmenší množství uhlíku a dusíku dodané v nejlevnější a nejjednodušší formě může průměrně jakžtakž postačit, aby se „odvrátily nemoci z hladu“. Lékařský zmocněnec dr. Smith zjistil, že 28 000 granů uhlíku a 1330 granů dusíku týdně stačí právě tak, aby průměrného dospělého člověka udržely... nad hranicí nemocí z hladu; dále shledal, že toto množství odpovídá přibližně asi hladové dávce, s níž se pod tlakem krajní bídy musí spokojovat bavlnářští dělníci.* Ale teď si všimněte! Týž učený doktor byl později ještě jednou pověřen zdravotním inspektorem tajné rady, aby vyšetřil stav výživy chudší části dělnické třídy. Výsledky jeho šetření jsou pojaty do „Šesté zprávy o veřejném zdraví“, uveřejněné z příkazu parlamentu v tomto roce.[5] Co objevil tento doktor? Že tkalci hedvábí, švadleny, rukavičkáři, punčocháři atd.* nedostávají průměrně ani hladovou dávku bavlnářských dělníků, ani množství uhlíku a dusíku „jakžtakž postačující, aby se odvrátily nemoci z hladu“.

„Mimoto se ukázalo u vyšetřovaných rodin zemědělského obyvatelstva,“ citujeme podle zprávy, „že víc než pětina musela vystačit s menším množstvím než s rozpočteným minimem potravy obsahující uhlík a víc než třetina s méně než rozpočteným minimem potravy obsahující dusík a že ve třech hrabstvích (Berkshiru, Oxfordshiru a Somersetshiru) průměrná strava neobsahovala ani minimum dusíku.“ „Přitom je třeba si uvědomit,“ dodává oficiální zpráva,

* Nemusíme snad čtenáři připomínat, že uhlík a dusík kromě prvků vody a některých jiných anorganických látek tvoří surovinu lidské potravy. Aby však tyto jednoduché chemické součásti lidský organismus vyživovaly, musí být dodávány ve formě rostlinných nebo živočišných látek. Brambory například obsahují hlavně uhlík, kdežto pšeničný chléb obsahuje uhlíkaté a dusíkaté látky v patřičném poměru. *(Marxova poznámka k anglickému vydání z roku 1864.)*

** V německém textu dodáno: „po celá léta“. *(Pozn. red.)*

„že nedostatku potravin se lidé dlouho snaží čelit a že nedostatek potravy přichází zpravidla teprve po všemožném jiném strádání... Dokonce i udržování čistoty je už příliš drahé nebo obtížné, a pokouší-li se někdo o udržování čistoty z pocitu vlastní důstojnosti, znamená každý takový pokus nová muka hladu." „Jsou to bolestné úvahy, zvláště pomyslíme-li, že chudoba, o které je tu řeč, není zaslouženou chudobou ze zahálky; ve všech případech je chudobou pracujícího obyvatelstva. A přitom práce, které je třeba k získání této hladové dávky, je ve většině případů nadměrně prodlužována."

Zpráva odhaluje podivnou a dosti překvapující skutečnost, že „ze všech částí Spojeného království" — Anglie, Walesu, Skotska a Irska — „je zemědělské obyvatelstvo Anglie", nejbohatší části, „zdaleka nejhůř živeno"; že však i zemědělští dělníci z Berkshiru, Oxfordshiru a Somersetshiru jsou na tom lépe než obrovský počet kvalifikovaných domáckých dělníků z východního Londýna.

To jsou oficiální údaje, uveřejněné z příkazu parlamentu roku 1864, v zlatém věku svobodného obchodu, v době, kdy kancléř pokladu v Dolní sněmovně prohlásil,

„že průměrné postavení britského dělníka se zlepšilo v takové míře, jež, jak známo, nemá obdoby a příkladu v dějinách žádné země a žádné doby".

Do tohoto oficiálního blahopřání ostře zaskřípala suchá poznámka oficiální zprávy o zdraví obyvatelstva:

„Veřejným zdravím země se rozumí zdraví mas jejího obyvatelstva a tyto masy budou sotva zdravé, nebudou-li jejich nejnižší vrstvy žít ve víceméně snesitelných podmínkách."

Kancléř pokladu, oslněn statistickými údaji o „růstu národního bohatství", které mu tančí před očima, volá, rozplývaje se nadšením:

„Od roku 1842 do roku 1852 stoupl zdanitelný příjem země o 6 %, za osm let, od roku 1853 do roku 1861, vzrostl ve srovnání se stavem roku 1853 o 20 %! Fakt tak udivující, že je téměř neuvěřitelný.... Tento ohromující vzrůst bohatství a moci," dodává pan Gladstone, „je omezen výhradně na majetné třídy!"[6]

Chcete-li vědět, za jakých podmínek zničeného zdraví, poskvrněné morálky a duševní zkázy dělnická třída vytvářela a vytváří tento „ohromující vzrůst bohatství a moci, omezený výhradně na majetné třídy", pak se jen podívejte na popis dílen tiskařů, krejčích a konfekčních dělnic, jak ho podává poslední „Zpráva o veřejném zdraví".[7] Srovnejte „Zprávu komise pro vyšetřování dětské práce" z roku 1863, v níž se například konstatuje, že

„hrnčíři jako třída, muži i ženy, představují tělesně i duševně nejsešlejší obyvatelstvo", že „z nezdravých dětí budou opět nezdraví rodiče", že „postupné upadání rasy je nevyhnutelné" a že „degenerace obyvatelstva Staffordshiru by byla mnohem větší, nebýt stálého přírůstku ze sousedních venkovských obvodů a sňatků se zdravějšími rasami".[8]

Podívejte se do Modré knihy pana Tremenheera na „Stížnosti pekařských dělníků"![9] A kdo by se nezachvěl hrůzou nad paradoxní skutečností zjištěnou továrními inspektory a potvrzenou oficiálními statistickými údaji, že když byli lancashirští tovární dělníci v době nedostatku bavlny postiženi dočasnou výlukou z bavlnářských továren a odkázáni na hladovou stravu, že se přesto díky této výluce jejich zdravotní stav zlepšil; že úmrtnost dětí klesla, protože jejich matky byly konečně s to dávat dětem místo Godfreyova opiového přípravku vlastní prs.

A teď zase rub mince! Výkazy o dani z příjmu a dani z majetku, předložené 20. července 1864 Dolní sněmovně, nás poučují, že v době od 5. dubna 1862 do 5. dubna 1863 počet osob s ročním příjmem odhadnutým výběrčím daní na 50 000 liber št. a vyšším vzrostl o třináct, tj. v tomto jediném roce stoupl ze 67 na 80. Týž výkaz odhaluje fakt, že asi 3000 osob se dělí o roční příjem asi 25 000 000 liber št., což je téměř víc než úhrnný roční příjem veškerého zemědělského dělnictva Anglie a Walesu. Otevřte statistiku obyvatelstva z roku 1861 a shledáte, že počet vlastníků půdy mužského rodu v Anglii a Walesu klesl ze 16 934 roku 1851 na 15 066 v roce 1861, takže koncentrace půdy vzrostla za 10 let o 11 %. Bude-li v Anglii koncentrace půdy v rukou hrstky lidí postupovat tímto tempem, povede to k svérázněmu zjednodušení pozemkové otázky, jako tomu bylo v římské říši, když Nero odbyl jen úšklebkem zjištění, že polovina africké provincie je majetkem šesti pánů.

Zdrželi jsme se proto tak dlouho u těchto „udivujících, téměř neuvěřitelných faktů", protože Anglie kráčí v čele obchodní a průmyslové Evropy.* Vzpomeňme si, že před několika měsíci jeden z vypuzených synů Ludvíka Filipa veřejně blahopřál anglickým

* V německém textu přidáno: „a fakticky ji zastupuje na světovém trhu". *(Pozn. red.)*

zemědělským dělníkům k tomu, že jejich osud je lepší než osud jejich méně šťastných druhů za Kanálem. A vskutku, fakta zjištěná v Anglii se opakují ve všech průmyslových a vyspělých zemích na kontinentě, jen s příslušným místním zabarvením a v poněkud zmenšeném měřítku. Ve všech těchto zemích nastal od roku 1848 nebývalý rozvoj průmyslu, netušený rozmach dovozu a vývozu. Ve všech těchto zemích „vzrůst bohatství a moci, omezený výhradně na majetné třídy", byl vskutku „ohromující". Ve všech těchto zemích byla, jako v Anglii, menšině dělnické třídy reálná mzda* o málo zvýšena, zatímco pro většinu zvýšení nominální mzdy neznamenalo reálný vzrůst blahobytu, právě tak jako např. chovanec londýnského chudobince nebo sirotčince neměl nejmenší prospěch z toho, že náklady na jeho nejnutnější životní potřeby vzrostly roku 1861 na 9 liber 15 šilinků 8 pencí ze 7 liber 7 šilinků 4 pencí v roce 1852. Široké masy dělnické třídy všude klesaly hloub, přinejmenším v témž poměru, v jakém třídy stojící na sociálním žebříčku nad nimi stoupaly. Ve všech evropských zemích je nyní pravdou, která je zřejmá každému nezaujatému člověku a kterou popírají jen ti, kdo mají zájem na tom, aby nasazovali druhým růžové brýle, že ani zdokonalování strojů,** ani používání vědy ve výrobě, ani zlepšování dopravy, ani nové kolonie, ani vystěhovalectví, ani nové trhy, ani svobodný obchod, ani všechno to dohromady není s to odstranit bídu pracujících mas; že naopak na dnešní falešné základně jakýkoli další rozvoj produktivních sil práce musí nevyhnutelně prohlubovat sociální rozdíly a přiostřovat sociální rozpory. V „ohromující" epoše hospodářského pokroku byla v metropoli britské říše smrt hladem povýšena téměř na instituci. V letopisech světa se tato epocha vyznačuje stále rychlejším opakováním, stále větším rozšiřováním, stále smrtelnějším účinkem onoho sociálního moru, který se nazývá obchodní a průmyslová krize.

Po nezdaru revolucí z roku 1848 byly na kontinentě všechny stranické organizace a stranické časopisy dělnické třídy rozbity železnou pěstí násilí, nejuvědomělejší synové dělnické třídy prchli

* V německém textu přidáno: „to znamená životní prostředky, které si lze opatřit za mzdu v penězích". *(Pozn. red.)*

** V německém textu přidáno: „ani objevy v chemii". *(Pozn. red.)*

v zoufalství do zaoceánské republiky a krátké sny o osvobození se rozplynuly s nástupem průmyslové horečky, morálního zbahnění a politické reakce. Porážka dělnické třídy na kontinentě, která byla částečně dílem diplomacie anglické vlády, postupující tehdy stejně jako dnes v bratrské solidaritě s petrohradským kabinetem, rozšířila brzy své nakažlivé účinky i na této straně Kanálu. Porážka třídních bratří na kontinentě vzala anglické dělnické třídě odvahu a podkopala její víru ve vlastní věc, kdežto pozemkovým a peněžním magnátům vrátila jejich poněkud otřesenou sebedůvěru. Drze odvolali už ohlášené ústupky. Objevení nových zlatonosných polí vyvolalo obrovské vystěhovalectví, které zanechalo nevyplnitelnou mezeru v řadách britského proletariátu. Jiní jeho členové, dříve aktivní, se dali zlákat přechodným vnadidlem větší zaměstnanosti a vyšších mezd a stali se „politickými stávkokazy". Všechno úsilí o udržení či přebudování chartistického hnutí bylo marné, tiskové orgány dělnické třídy zanikaly jeden po druhém pro netečnost mas, a anglická dělnická třída skutečně ještě nikdy nevypadala tak naprosto smířeně se stavem politické nicotnosti. Nebyla-li až dosud mezi britskou dělnickou třídou a dělnickou třídou na kontinentě solidarita v akci, byla mezi nimi nyní rozhodně solidarita v porážce.

A přesto mělo období uplynulé od revolucí z roku 1848 své světlé stránky. Uvedeme tu jen dvě důležitá fakta:

Po třicetiletém boji, vedeném s obdivuhodnou vytrvalostí, se anglické dělnické třídě podařilo využít přechodného rozkolu mezi pozemkovými a peněžními lordy a prosadit zákon o desetihodinovém pracovním dni.[10] Jak nesmírně blahodárně to zapůsobilo na tovární dělníky po stránce fyzické, morální a intelektuální, ukazují nám pololetní zprávy továrních inspektorů a všeobecně se to nyní uznává. Většina vlád na kontinentě musela ve svých zemích zavést anglický tovární zákon ve více či méně pozměněné formě, a sám anglický parlament je nucen rok co rok rozšiřovat sféru jeho platnosti. Ale kromě praktického významu má úžasný úspěch tohoto dělnického opatření ještě další velký dosah. Ústy svých nejproslulejších vědců, jako je dr. Ure, prof. Senior a jiní mudrci jejich ráže, buržoazie prorokovala a do omrzení dokazovala, že jakékoli zákonné omezení pracovní doby by muselo odzvonit umíráčkem brit-

skému průmyslu, který jako upír nemůže žít, nesaje-li krev, především dětskou krev. Za starých časů byla vražda dítěte mysteriózním obřadem Molochova náboženství; tento obřad byl však prováděn jen při zcela slavnostních příležitostech, snad jednou do roka, a přitom tehdy Moloch neměl nikterak zálibu výhradně jen v dětech chudáků. Tento boj za zákonné omezení pracovní doby zuřil tím prudčeji, čím víc zasahoval — nehledě k vyděšené chamtivosti — do velkého boje mezi slepým panstvím zákonů nabídky a poptávky, který tvoří politickou ekonomii buržoazie, a mezi kontrolou společenské výroby společenskou předvídavostí, která je podstatou politické ekonomie dělnické třídy. Proto zákon o desetihodinovém pracovním dni nebyl jen velkým praktickým úspěchem; bylo to vítězství principu; politická ekonomie buržoazie poprvé otevřeně kapitulovala před politickou ekonomií dělnické třídy.

Ale ještě větší vítězství politické ekonomie dělnické třídy nad politickou ekonomií majetku* stálo přede dveřmi. Míníme tím družstevní hnutí, zejména družstevní továrny, dílo nikým nepodporovaných pokusů několika málo smělých „rukou" („hands")**. Hodnotu těchto velkých sociálních experimentů nelze vůbec docenit. Nikoli argumenty, nýbrž skutkem dokázali dělníci, že je možná výroba ve velkém měřítku a v souladu s vymoženostmi moderní vědy, bez existence třídy pánů (masters), která zaměstnává třídu „rukou"; že k tomu, aby pracovní prostředky přinášely plody, nemusí být monopolizovány jako prostředek panství nad dělníkem samým, jako prostředek jeho vykořisťování, a že námezdní práce, stejně jako otrocká práce a nevolnická práce, je jen přechodnou a nižší*** formou, jíž je souzeno uvolnit místo sdružené práci, která své dílo koná ochotnou rukou, s jasnou hlavou a radostným srdcem. V Anglii zasel símě družstevnictví Robert Owen; pokusy dělníků na kontinentě byly ve skutečnosti praktickým výsledkem teorií, které nebyly sice vynalezeny, ale hlasitě proklamovány roku 1848.

Zároveň zkušenost období od roku 1848 do roku 1864 ne-

* V německém textu místo slov „politickou ekonomií majetku" je „politickou ekonomií kapitálu". *(Pozn. red.)*

** — používalo se k označení dělníků, pracovních sil. *(Pozn. čes. red.)*

*** V německém textu přidáno: „společenskou". *(Pozn. red.)*

pochybně dokázala*, že družstevnictví, pokud zůstane omezeno na úzký okruh příležitostných pokusů ojedinělých dělníků, nebude nikdy s to — přes všechnu znamenitost zásad a přes veškerou praktickou užitečnost — zadržet růst monopolu postupující geometrickou řadou, osvobodit masy a citelně ulehčit břemeno jejich bídy. Snad právě proto se stalo, že blahosklonní aristokraté, filantropičtí buržoazní mastičkáři a několik obratných politických ekonomů začali náhle s odpornými komplimenty vychvalovat totéž družstevnictví, které se v zárodku marně pokoušeli udusit, které zesměšňovali jako utopii snílků nebo pranýřovali jako kacířství socialistů. K tomu, aby družstevnictví zachránilo pracující masy, muselo by být rozvinuto v národním měřítku, a tedy podporováno národními prostředky. Ale páni půdy a páni kapitálu budou svých politických výsad vždycky používat k obraně a ke zvěčnění svých ekonomických monopolů. Nejenže ani zdaleka nebudou podporovat osvobození práce, naopak, budou mu dále stavět do cesty všechny možné překážky. Při posledním zasedání parlamentu jim lord Palmerston promluvil z duše, když posměšně odbyl obhájce práv irských pachtýřů slovy: Dolní sněmovna je sněmovna velkostatkářů.[11]

Proto je nyní velkým úkolem dělnické třídy dobýt politickou moc. Zdá se, že to pochopila, neboť v Anglii, v Německu, v Itálii a ve Francii lze pozorovat současné oživení a současné úsilí o politickou reorganizaci dělnické strany.

Jeden prvek úspěchu je v rukou dělnické třídy — její početnost; ale počet padá na váhu jen tehdy, spojuje-li ho organizace a vede-li ho vědění. Minulá zkušenost ukázala, že zanedbá-li se ono bratrské pouto, které by mělo spojovat dělníky různých zemí a povzbuzovat je, aby ve všech svých bojích za osvobození stáli pevně při sobě, jejich nejednotné úsilí je potrestáno společným nezdarem. Na základě tohoto poznání založili dělníci různých zemí 28. září 1864 na veřejném shromáždění v St. Martin's Hallu Mezinárodní dělnické sdružení.

Toto shromáždění bylo naplněno ještě jedním přesvědčením.

* V německém textu přidáno: „to, co nejinteligentnější vůdcové dělnické třídy už v letech 1851—1852 vytýkali družstevnímu hnutí v Anglii". *(Pozn. red.)*

Předpokládá-li osvobození dělnické třídy bratrskou spolupráci dělníků*, jak může dělnická třída splnit toto velké poslání, dokud zahraniční politika, sledujíc zločinné cíle, využívá národnostních předsudků a v pirátských válkách plýtvá krví a majetkem lidu? Nikoli moudrost vládnoucích tříd, nýbrž hrdinný odpor dělnické třídy Anglie proti jejich zločinnému šílenství zachránil západní Evropu před neuváženým dobrodružstvím hanebného křižáckého tažení, které mělo zvěčnit a rozšířit otroctví na druhé straně Atlantiku.[12] Nestydatý souhlas, pokrytecké sympatie či idiotská lhostejnost, s nimiž hoření třídy Evropy přihlížely k tomu, jak Rusko drtí kavkazské horské pevnosti, jak zákeřně vraždí hrdinné Polsko, obrovské a bez odporu přijímané surovosti této barbarské mocnosti, jejíž hlava je v Petrohradě a která má své ruce ve všech evropských vládách, to všechno dělnické třídě ukázalo, že je její povinností, aby zvládla i taje mezinárodní politiky, aby kontrolovala diplomatické činy svých vlád a v případě nutnosti se proti nim postavila všemi možnými prostředky, a kdyby jim nemohla zabránit, aby se sjednotila a současně je odhalovala a usilovala o to, aby se prosté zákony mravnosti a spravedlnosti, jimiž se mají řídit vzájemné vztahy soukromých osob, staly nejvyššími zákony platnými i ve styku mezi národy.

Boj za takovouto zahraniční politiku je částí všeobecného boje za osvobození dělnické třídy.

Proletáři všech zemí, spojte se!

Napsal K. Marx
mezi 21. a 27. říjnem 1864
Otištěno v brožuře „Address and provisional rules of the Working Men's International Association, established Semptember 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London", vydané v Londýně v listopadu 1864
Německý autorský překlad vyšel v listu „Social-Demokrat", čís. 2 a 3 ze dne 21. a 30. prosince 1864

Podle textu brožury, srovnaného s textem listu „Social-Demokrat"
Přeloženo z angličtiny

* V německém textu dodáno: „různých zemí". *(Pozn. red.)*

K. MARX

PROZATÍMNÍ STANOVY SDRUŽENÍ[13]

Vzhledem k tomu,

že osvobození dělnické třídy musí být jen dílem dělnické třídy samé; že boj za osvobození dělnické třídy není boj za třídní výsady a monopoly, nýbrž boj za rovná práva a povinnosti a za odstranění jakéhokoli třídního panství;

že ekonomické porobení dělníka monopolním vlastníkem pracovních prostředků, tj. životních zdrojů, je základem poroby ve všech jejích formách, veškeré sociální bídy, duševní degradace a politické závislosti;

že ekonomické osvobození dělnické třídy je tedy oním velikým cílem, jemuž je třeba podřídit každé politické hnutí jako prostředek;

že dosud všechno úsilí o dosažení tohoto velkého cíle končilo nezdarem pro nedostatek solidarity mezi dělníky různých pracovních odvětví v každé zemi a protože neexistoval bratrský svazek mezi dělnickou třídou v různých zemích;

že osvobození práce není otázka ani místní, ani národní, nýbrž sociální, týká se všech zemí, kde existuje moderní společnost, a nelze ji vyřešit bez praktické i teoretické spolupráce nejvyspělejších zemí;

že nynější oživení hnutí dělnické třídy v průmyslově nejvyspělejších evropských zemích probouzí sice nové naděje, ale je zároveň i vážnou výstrahou před opakováním starých chyb a vyžaduje, aby se dosud odtržená hnutí neprodleně spojila;

z těchto důvodů učinili podepsaní členové výboru, zmocnění

k tomu usnesením veřejného shromáždění, jež se konalo 28. září 1864 v St. Martin's Hallu v Londýně, nezbytné kroky k založení Mezinárodního dělnického sdružení.

Prohlašují, že toto Mezinárodní sdružení i všechny spolky a jednotlivci, kteří do něho vstupují, uznávají pravdu, spravedlnost a mravnost za základ vzájemných vztahů a jednání vůči všem lidem bez rozdílu barvy pleti, vyznání či národnosti.

Považují za povinnost každého člověka požadovat práva člověka a občana nejen pro sebe, ale pro každého, kdo koná své povinnosti. Není práv bez povinností, není povinností bez práv.[14]

V tomto duchu sestavili tyto prozatímní stanovy Mezinárodního sdružení:

1. Sdružení bylo založeno jako středisko styku a spolupráce mezi dělnickými spolky existujícími v různých zemích, které směřují k témuž cíli, totiž k ochraně, rozvoji a úplnému osvobození dělnické třídy.

2. Název spolku: „Mezinárodní dělnické sdružení".

3. V roce 1865 se sejde v Belgii všeobecný dělnický kongres, na němž se shromáždí zástupci těch dělnických spolků, které se do té doby připojí k Mezinárodnímu sdružení. Úkolem kongresu bude proklamovat před tváří Evropy společné snahy dělnické třídy, schválit definitivní stanovy Mezinárodního sdružení, zvážit opatření nutná k jeho úspěšné činnosti a jmenovat ústřední radu Sdružení.[15] Všeobecný kongres se sejde jednou ročně.

4. Ústřední rada zasedá v Londýně; jejími členy jsou dělníci z různých zemí zastoupených v Mezinárodním sdružení. Z řad svých členů volí rada funkcionáře, jichž je třeba k vyřizování všech záležitostí, a to: předsedu, pokladníka, generálního tajemníka, dopisující tajemníky pro jednotlivé země atd.

5. Na každoročním zasedání všeobecného kongresu podá ústřední rada veřejně zprávu o své činnosti za uplynulý rok. Ústřední rada, kterou bude kongres každoročně jmenovat, má právo kooptovat nové členy. V naléhavém případě může ústřední

rada svolat všeobecný kongres před pravidelným každoročním termínem.

6. Ústřední rada je mezinárodní orgán, který udržuje spojení mezi různými sdruženými spolky, tak aby dělníci v jedné zemi byli neustále informováni o hnutí své třídy ve všech ostatních zemích; aby se sociální poměry v různých evropských zemích zkoumaly současně a pod společným vedením; aby otázky všeobecného zájmu, kterými se zabývá jeden spolek, projednaly všechny spolky a aby případech, kdy je zapotřebí ihned podniknout praktické kroky, například v mezinárodních sporech, jednaly členské spolky Sdružení současně a jednotně. Ústřední rada předkládá iniciativně návrhy jednotlivým národním nebo místním spolkům, kdykoli to pokládá za vhodné.

7. Protože úspěch dělnického hnutí v každé zemi může být zajištěn jen silou jednoty a spojení a protože na druhé straně zase účinnost mezinárodní ústřední rady závisí do značné míry na tom, zda bude ve styku s malým počtem národních center dělnických sdružení či s velkým počtem malých a izolovaných místních spolků, musejí členové Mezinárodního sdružení vynaložit všechny síly, aby se izolované dělnické spolky v jejich zemích spojily v národní organizace zastupované ústředními národními orgány. Je ovšem samozřejmé, že uplatnění tohoto článku stanov je závislé na zvláštních zákonech každé země, a nehledě na zákonné překážky nebude se žádnému samostatnému místnímu spolku bránit v přímém styku s ústřední radou v Londýně.

8. Než se sejde první kongres, bude vystupovat výbor zvolený 28. září 1864 jako prozatímní ústřední rada, vynasnaží se navázat spojení mezi dělnickými sdruženími různých zemí, získat členy ve Spojeném království, provést přípravná opatření ke svolání všeobecného kongresu a projednat s národními a místními spolky hlavní otázky, které mají být předloženy kongresu.

9. Každému členu Mezinárodního sdružení při přesídlení ze země do země poskytnou dělníci organizovaní ve Sdružení bratrskou podporu.

10. Dělnické spolky, i když jsou spojeny v trvalý svazek bratrské spolupráce, zachovávají si při vstupu do Mezinárodního sdružení beze změny své existující organizace.

Napsal K. Marx
mezi 21. a 27. říjnem 1864
Otištěno v brožuře „Address and provisional rules of the Working Men's International Association, established Semptember 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London", vydané v Londýně v listopadu 1864

Podle textu brožury
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NÁVRH REZOLUCÍ O PODMÍNKÁCH PŘIJETÍ DĚLNICKÝCH ORGANIZACÍ DO MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ[16]

I

Vyzvat dělnické organizace, aby přistupovaly hromadně ke Sdružení; výši příspěvků ponechat jejich vlastnímu uvážení podle možností.

II

Spolky, které se připojí ke Sdružení, mají právo zvolit si po jednom zástupci do ústřední rady; rada si ponechává právo tyto delegáty přijmout nebo odmítnout.*

Navrhl K. Marx 22. listopadu 1864
Otištěno v „The Bee-Hive Newspaper", čís. 163 z 26. listopadu 1864

Podle textu protokolů ústřední rady, srovnaného s textem novin
Přeloženo z angličtiny

* Ve zprávě o zasedání rady, uveřejněné v „Bee-Hive Newspaper", čís. 163 z 26. listopadu 1864, je druhá rezoluce formulována takto: „Londýnské spolky, které se připojí ke Sdružení, mají právo volit po jednom zástupci do ústřední rady; rada si ponechává právo tyto zástupce přijmout nebo odmítnout. Pokud jde o mimolondýnské spolky, které by se chtěly připojit ke Sdružení, poskytuje se jim právo zvolit jednoho ze svých členů jako dopisovatele." *(Pozn. red.)*

K. MARX

PRESIDENTU SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH ABRAHAMU LINCOLNOVI[17]

Vážený pane,

blahopřejeme americkému lidu, že jste byl obrovskou většinou znovu zvolen presidentem.

Jestliže jste byl poprvé zvolen pod umírněným heslem odporu proti moci otrokářů, pak vítězný bojový pokřik, s nímž jste byl znovu zvolen, zní: smrt otroctví!

Od chvíle, kdy v Americe začal titánský zápas, cítili evropští dělníci instinktivně, že osud jejich třídy je spjat s hvězdnatým praporem. Což se v boji o území, jímž byla zahájena tato hrozná epopej, nemělo rozhodnout o tom, zda nedozírné lány panenské půdy budou zasvěceny práci vystěhovalce, nebo je zneuctí kroky pohaněče otroků?

Když se oligarchie 300 000 otrokářů poprvé v dějinách světa opovážila vepsat slovo otroctví na prapor ozbrojené vzpoury, když právě tam, kde se sotva před sto lety poprvé zrodila myšlenka velké demokratické republiky, kde byla vyhlášena první deklarace lidských práv[18] a odkud vzešel první popud k evropské revoluci 18. století, když právě tam se kontrarevoluce systematicky a důsledně chlubila tím, že odvrhla „ideje z dob, kdy se vytvářela dřívější ústava", a prohlašovala, že „otroctví je blahodárná instituce", fakticky jediné řešení velkého problému „vztahu mezi kapitálem a prací", a cynicky prohlašovala, že vlastnictví člověka „je úhelným kamenem nové budovy"[19] — tehdy evropská dělnická třída

rázem pochopila — ještě dřív, než ji varovalo fanatické stranění vyšších tříd věci konfederované[20] džentry — že vzpoura otrokářů vyzvání na poplach k všeobecnému křižáckému tažení majetku proti práci a že osud pracujících, jejich naděje do budoucnosti a dokonce i jejich dosavadní vymoženosti jsou v této obrovské bitvě na druhé straně Atlantského oceánu v sázce. Proto dělnická třída všude trpělivě snášela strádání, které jí způsobila bavlnářská krize,[21] vášnivě vystupovala proti intervenci ve prospěch otrokářství, které se energicky domáhali ti nad ní — a ve většině evropských zemí zaplatila za správnou věc svou krvavou daň.

Dokud dělníci — skutečná politická síla Severu — trpěli, aby otroctví poskvrňovalo jejich vlastní republiku, dokud se před černochem, kupovaným a prodávaným, aniž se ho kdo ptal, honosili nejvyšší výsadou bílého dělníka sám se prodávat a vybírat si svého pána — dotud nemohli dosáhnout skutečné svobody práce ani pomoci svým evropským bratřím v jejich boji za osvobození; avšak rudé moře občanské války smetlo tuto překážku na cestě k pokroku.

Evropští dělníci pevně věří, že tak jako americká válka za nezávislost zahájila novou éru vzestupu buržoazie, zahájí americká protiotrokářská válka éru vzestupu dělnické třídy. Znamení nadcházející epochy spatřují v tom, že úděl vést zemi v bezpříkladném boji za záchranu zotročené rasy a přetvoření společenského pořádku padl na Abraháma Lincolna, prostého poctivého syna dělnické třídy.

Jménem Mezinárodního dělnického sdružení ústřední rada: *Le Lubez* — dopisující tajemník pro Francii, *F. Rybczyński* (Polsko), *Emile Holtorp* (Polsko), *J. B. Bocquet*, *H. Jung* — dopisující tajemník pro Švýcarsko, *Morisot*, *George W. Wheeler*, *J. Denoual*, *P. Bordage*, *Le Roux*, *Talandier*, *Jourdain*, *Dupont*, *R. Gray*, *D. Lama*, *Setacci*, *F. Solustri*, *P. Aldovrandi*, *G. Bagnagatti*, *G. P. Fontana* — dopisující tajemník pro Itálii, *G. Lake*, *J. Buckley*, *G. Howell*, *J. Osborne*, *J. D. Stainsby*, *J. Grossmith*, *G. Eccarius*, *Friedrich Lessner*, *Wolff*, *K. Kaub*, *Heinrich Bolleter*, *Ludwig Otto*, *N. P. Hansen* (Dánsko), *Karl Pfänder*, *Georg Lochner*, *Peter Petersen*, *Karel Marx* — dopisující tajemník pro Německo, *A. Dick*, *L. Wolf*, *G. Whitlock*, *G. Carter*, *W. Morgan*, *William Dell*, *John*

Weston, Peter Fox, Robert Shaw, John Longmaid, Robert Henry Side, William Worley, Blockmoor, R. Hartwell, W. Pidgeon, B. Lucraft, J. Nieass,

G. Odger — předseda rady,
William R. Cremer — čestný generální tajemník

Napsal K. Marx
mezi 22. a 29. listopadem 1864
Otištěno v „The Bee-Hive Newspaper",
čís. 169 ze 7. ledna 1865

Podle rukopisu poselství,
srovnaného s textem novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

* DOPIS REDAKTOROVI LISTU „BEOBACHTER“[22]

28. listopadu 1864
1, Modena-Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, Londýn

Pane redaktore,

žádám Vás, abyste uveřejnil přiložený dopis týkající se pana *Karla Blinda.**

Stejné prohlášení a stejnou formou — jako dopis listu „Beobachter“ ve Stuttgartu — jsem poslal několika pruským novinám a detto zařídím, aby bylo otištěno v některém *zdejším německém listu*, takže odpovědnost nesu výhradně já.

Váš zcela oddaný

K. Marx

Otištěno v „Der Beobachter“, čís. 282 z 3. prosince 1864

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

* Viz následující článek. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*REDAKTOROVI LISTU „BEOBACHTER" VE STUTTGARTU[23]

Vážený pane,

pan *Karl Blind* Vám prostřednictvím nastrčené osoby, dr. Bronnera z Bradfordu, poslal přípis napsaný *panem Karlem Blindem* v zájmu *pana Karla Blinda* a o *panu Karlu Blindovi*, kam se mezi jinými kuriozitami vloudila i tato věta:

„*Nechci se zde vracet* ke starému *sporu*" o leták „*Výstraha*" proti *Vogtovi*, „sporu, který byl *všestranným vysvětlením vyřízen a který redakce znovu vytáhla na světlo.*"

„Nechce se vracet"! Jaká velkomyslnost!

Na důkaz toho, že nemístná ješitnost pana Karla Blinda vyhání občas pana Karla Blinda za hranice vyložené směšnosti, stačí se zmínit o *mém spisu* proti *Vogtovi*[24]. Z Blindovy odpovědi musíte Vy i Vaši čtenáři vyvodit závěr, že obvinění vznesená v tomto spise proti panu Karlu Blindovi byla vyvrácena „*všestranným vysvětlením*". Ve skutečnosti se však pan Karl Blind, který je jinak náramný psavec, neodvážil od chvíle, kdy vyšel můj spis, tedy za čtyři roky, *ani jednou* byť jen jediným slůvkem se o něm zmínit, tím méně pak se vracet „všestranným vysvětlením" ke starému sporu.

Pan Karl Blind se naopak spokojil s tím, že mu bylo vypáleno znamení „*hanebného lháře*" (viz str. 66 a 67 mého spisu[25]). Pan Karl Blind často veřejně prohlašoval, že prý *neví, kdo* vypustil do světa leták proti Vogtovi, *on že prý s tím nemá nic společného* atd. Mimoto zveřejnil pan Karl Blind svědectví majitele tiskárny *Fidelia Hollingera* podepřené jiným svědectvím sazeče *Wieha*, že leták ani nebyl vytištěn v Hollingerově tiskárně, ani že nepochází od pana Karla

Blinda. V mém spise proti Vogtovi je možno nalézt *affidavity* (místopřísežná prohlášení) sazeče Vögela i samotného Wieha, které učinili *před policejním soudem v Bow-Street v Londýně* a které dokazují, že týž pan Karl Blind *napsal* rukopis letáku, *dal* jej *vytisknout* v Hollingerově tiskárně, *vlastnoručně provedl korekturu* obtahu, a aby mohl tato fakta vyvrátit, *sestrojil křivé svědectví*, pro toto svědectví *vymámil podpis sazeče Wieha* za slib peněžité odměny od Hollingera a své budoucí vděčnosti a nakonec poslal tento falešný dokument vlastní výroby s podpisem, který on sám vymámil, do *augsburské „Allgemeine Zeitung“*[26] a jiných německých novin jako důkaz plný spravedlivého rozhořčení nad mým *„zlovolným výmyslem“*.

Takto vystaven na pranýři pan *Karl Blind* mlčel. Proč? Protože (viz str. 69 mého spisu[27]) *affidavity*, které jsem zveřejnil, mohl vyvrátit jen pomocí *protiaffidavitů*, jenže stál „v povážlivém dosahu anglických soudů“, kde *„s trestnými činy nejsou žerty“*.

Ve zmíněném přípise Vašemu listu jsou obsaženy také fantastické zprávy o americké horlivosti pana *Karla Blinda*. Dovolte, abych pro objasnění této věci citoval úryvek z dopisu *J. Weydemeyera*, který jsem dostal před několika dny. Jak si asi vzpomenete, redigoval *J. Weydemeyer* dříve společně s O. Lüningem „Neue Deutsche Zeitung“[28] ve Frankfurtu a byl vždycky jedním z nejzdatnějších bojovníků německé dělnické strany. Krátce po vypuknutí občanské války v Americe vstoupil do řad federovaných. Fremont jej povolal do Saint Louis, kde sloužil zprvu jako kapitán v tamějším ženijním sboru, pak jako podplukovník v dělostřeleckém pluku, a když před nedávnem hrozil státu Missouri nový nepřátelský vpád, dostal náhle rozkaz zorganizovat 417. pluk missourských dobrovolníků, v jehož čele stojí nyní jako plukovník. Ze Saint Louis, hlavního města státu Missouri, kde je jeho pluk ubytován, *Weydemeyer* píše:

„V příloze Ti posílám výstřižek z jedněch zdejších novin, *‚Westliche Post‘*[29], ve kterém se literární plagiátor *Karl Blind* zas náramně naparuje na účet německých republikánů. Tady je sice dost lhostejné, jakým způsobem komolí *Lassallovy* snahy a agitaci; kdo četl Lassallovy spisy, ví, co si má o *Blindových harlekynádách* myslet; kdo si však nedal práci s tím, aby se seznámil trochu blíže s touto agitací, mohl by se třeba důvěřivě obdivovat moudrosti a pevnosti zásad velkého Bádeňana, spiklence par excellence a člena všech tajných spolků a příštích prozatím-

ních vlád; na jeho mínění celkem nezáleží. *Kromě toho mají tady teď lidé jiné starosti než se zabývat Blindovými protesty.* Ale doma by bylo třeba tohoto *nadutého domýšlivce* jednou pořádně klepnout přes prsty, a proto Ti posílám tento článek, který je jen ukázkou jeho dřívějších podobných výtvorů.“

Výstřižek z „*Westliche Post*“, který poslal J. Weydemeyer, je nadepsán „*Republikánský protest, Londýn 17. září 1864*“ a je to americké vydání „*Republikánského protestu*“, který týž nepostradatelný *pan Karl Blind* otiskl pod stejným názvem současně v „*Neue Frankfurter Zeitung*“[30] a pak s přičinlivou mravenčí pílí, která je mu vlastní, ještě jednou poslal do londýnského „*Hermanna*“[31] jako přetištěný článek z „*Neue Frankfurter Zeitung*“. Srovnání obou vydání Blindovy slátaniny by ukázalo, že týž pan Karl Blind, který ve Frankfurtu a v Londýně protestuje s čacko-republikánsko-katonskou žalostnou tváří, zároveň ve vzdáleném Saint Louis popouští úplně uzdu své zlomyslné hlouposti a nejsprostší drzosti.

Srovnání obou vydání protestu, na které zde není místo, by kromě toho poskytlo nový velmi zábavný příspěvek k metodě, jak vyrábět přípisy, oběžníky, letáky, protesty, výstrahy, obrany, výzvy, provolání a jiné podobné hlubokomyslné slavnostní Blindovy státnické recepty, kterým se dá uniknout stejně těžko jako pilulkám pana Hollowaye nebo sladovému výtažku pana Hoffa.

Jsem dalek toho, abych tomuto groteskním Mazzinimu-Scapinovi*, který za sebou nemá nikoho než svůj vlastní stín, vysvětloval skutečnou tendenci *Lassallovy* agitace. Jsem naopak přesvědčen, že *pan Karl Blind*, když kope do *mrtvého lva*, plní jen poslání svěřené mu přírodou a Ezopem.[32]

Karel Marx

28. listopadu 1864
1, Modena-Villas, Maitland Park, *Londýn*

Otištěno v „Nordstern“, čís. 287 z 10. prosince 1864

Podle kopie rukopisu, pořízené Marxovou ženou Jenny a opravené autorem
Přeloženo z němčiny

* V listu „Nordstern“ místo „groteskním Mazzinimu - Scapinovi“ je: „groteskním klaunovi“. *(Pozn. red.)*

K. MARX

O PROUDHONOVI

(Dopis J. B. Schweitzerovi)[33]

V Londýně 24. ledna 1865

Velevážený pane,

včera jsem dostal dopis, ve kterém mě žádáte o podrobný posudek o *Proudhonovi*. Nedostatek času mi nedovoluje vyhovět Vašemu přání. K tomu ještě nemám po ruce *žádný* z jeho spisů. Abych Vám však dokázal svou dobrou vůli, načrtávám zběžně krátký nástin. Můžete pak cokoli dodat, připojit, vynechat, zkrátka a dobře dělat si s tím, co se Vám zlíbí.*

Na Proudhonovy první pokusy si už nevzpomínám. Jeho učednická práce o „*Langue universelle*"[34] ukazuje, jak bezstarostně se pouštěl do problémů, k jejichž řešení mu chyběly i nejelementárnější znalosti.

Jeho první dílo „*Qu'est-ce que la propriété?*"[35] je rozhodně jeho nejlepším dílem. Je epochální, ne-li novým obsahem, tedy jistě novým a odvážným způsobem, jakým říká staré věci. V dílech francouzských socialistů a komunistů, které znal, bylo ovšem „*propriété*"** nejen z mnoha stránek kritizováno, nýbrž také utopicky „*zrušeno*". V tomto díle je Proudhonův vztah k Saint-Simonovi a Fourierovi asi takový jako Feuerbachův k Hegelovi. Ve srovnání s Hegelem je Feuerbach nesmírně chudý. Přesto byl epochální *po*

* Redakce listu „Social-Demokrat" zde připojila tuto poznámku: „Považujeme za nejlepší uveřejnit dopis *v nezměněné podobě*." *(Pozn. red.)*

** — vlastnictví. *(Pozn. red.)*

Hegelovi, protože *zdůraznil* určité body, křesťanskému vědomí nepříjemné a pro pokrok kritiky důležité, které Hegel ponechal v mystickém clair-obscur*.

Mohu-li se tak vyjádřit, vládne v onom Proudhonově spisu ještě značně silácký styl. A styl tohoto spisu pokládám za jeho hlavní přednost. Je vidět, že i tam, kde se jen reprodukuje staré, Proudhon samostatně objevuje; je vidět, že to, co říká, bylo i pro něho nové a za nové to pokládal. Vyzývavá troufalost, s níž se dotýká ekonomické „nejsvětější svátosti", duchaplné paradoxy, jimiž se vysmívá buržoaznímu zdravému rozumu, sžíravá kritika, trpká ironie a tu a tam pronikající hluboký a opravdový cit rozhořčení nad hanebností současného stavu, revoluční vážnost — tím vším kniha „*Qu'est-ce que la propriété?*" elektrizovala a vyvolala při svém prvním vydání velkou odezvu. V přísně vědeckých dějinách politické ekonomie by tento spis asi sotva stál za zmínku. Ale takové senzační knihy hrají ve vědách právě tak svou úlohu jako v románové literatuře. Vezměme např. *Malthusův* spis „*Population*"[36]. V prvním vydání to není nic jiného než „*sensational pamphlet*"** a přitom od začátku až do konce *plagiát.* A přece, jaký ohlas měl tento *paskvil na lidský rod!*

Kdybych měl Proudhonův spis po ruce, mohl bych na několika příkladech snadno ukázat jeho *původní způsob psaní.* V odstavcích, které pokládal za nejdůležitější, napodobuje *Kantovo* podání *antinomií* — to byl jediný německý filosof, kterého tehdy z překladů znal — a budí silný dojem, že řešení antinomií je mu — stejně jako Kantovi — něčím, co je „*mimo*" lidský rozum, tj. něčím, co jeho vlastnímu rozumu není docela jasné.

Přes všechno zdánlivé titánství však najdeme už v „*Qu'est-ce que la propriété?*" rozpor, že Proudhon kritizuje společnost jednak z hlediska francouzského parcelového rolníka (později *petit bourgeois****) a dívá se na ni jeho očima, jednak na ni přikládá měřítko, jež převzal od socialistů.

Nedostatek spisu byl naznačen už v jeho názvu. Otázka byla tak nesprávně položena, že na ni nebylo možno správně odpovědět.

* — šerosvitu. *(Pozn. red.)*
** — „senzační pamflet". *(Pozn. red.)*
*** — maloburžoy. *(Pozn. red.)*

Antické „vlastnické vztahy" zanikly ve *feudálních*, feudální v *„buržoazních"*. A tak dějiny samy zkritizovaly minulé *vlastnické vztahy*. To, oč Proudhonovi vlastně šlo, bylo stávající *moderní buržoazní vlastnictví*. Na otázku, co to je, se dalo odpovědět jedině kritickou analýzou *„politické ekonomie"*, která by obsahovala souhrn oněch *vlastnických vztahů* nikoli v jejich *právnickém* vyjádření jako *volních vztahů*, nýbrž v jejich reálné podobě, tj. jako *výrobních vztahů*. Protože však Proudhon zapletl souhrn těchto ekonomických vztahů do všeobecné právnické představy *„vlastnictví"*, *„la propriété"*, nemohl se dostat dál než k odpovědi, kterou dal v podobném spise[37] týmiž slovy *Brissot* už před rokem 1789: „La propriété c'est le vol"*.

V nejlepším případě vyjde přitom najevo jen to, že buržoazně právnické představy o *„krádeži"* se hodí i na buržoův vlastní *„poctivý"* výdělek. Na druhé straně, protože *„krádež"* jako násilné porušení vlastnictví *předpokládá vlastnictví*, zapletl se Proudhon do všelijakých, jemu samému nejasných fantazií o *pravém buržoazním vlastnictví*.

Za svého pobytu v Paříži roku 1844 jsem se s Proudhonem seznámil osobně. Zmiňuji se tu o tom, protože jsem do jisté míry spoluvinen na jeho *„sophistication"*, jak říkají Angličané padělání zboží. Za dlouhých, často celonočních debat jsem ho nakazil k jeho velké škodě hegelovstvím, které však při své neznalosti němčiny nemohl pořádně prostudovat. Co jsem já začal, v tom pokračoval po mém vypovězení z Paříže pan *Karl Grün*. Ten měl jako učitel německé filosofie přede mnou ještě tu přednost, že jí sám vůbec nerozuměl.

Nedlouho před vydáním svého druhého významného díla *„Philosophie de la misère* etc."[38] oznámil mi je Proudhon sám v obsáhlém dopise, kde mu uklouzla mimo jiné tato slova: *„J'attends votre férule critique."*** Zatím však jej tato kritika (v mém spise *„Bída filosofie* atd.", *Paříž* 1847[39]) zasáhla tak, že navždy rozbila naše přátelství.

Z toho, co bylo řečeno, vidíte, že vlastně teprve Proudhonova *„Philosophie de la misère ou Système des contradictions économiques"* obsa-

* „Vlastnictví je krádež." *(Pozn. red.)*
** „Očekávám Vaši přísnou kritiku." *(Pozn. red.)*

hovala odpověď na otázku „*Qu'est-ce que la propriété?*" A Proudhon začal fakticky své ekonomické studie teprve po vyjití tohoto spisu; objevil, že na otázku, kterou nadhodil, se nedá odpovědět *invektivou*, nýbrž pouze *analýzou* moderní „*politické ekonomie*". Zároveň se pokusil podat *systém* ekonomických kategorií dialekticky. Na místo *Kantových* neřešitelných „*antinomií*" měl nastoupit jako prostředek rozvíjení *hegelovský* „*rozpor*".

Pokud jde o kritiku jeho dvousvazkového, objemného díla, musím Vás odkázat na svůj protispis. Ukazuji tam mimo jiné, jak málo pronikl Proudhon do tajemství vědecké dialektiky; jak na druhé straně sdílí iluze spekulativní filosofie, neboť místo aby pojímal *ekonomické kategorie jako teoretické výrazy historických výrobních vztahů odpovídajících určitému vývojovému stupni materiální výroby*, přebásňuje si je v preexistující, *věčné ideje*, a jak se touto oklikou dostává znovu na stanovisko buržoazní ekonomie.*

Dále tam ještě ukazuji, jak naprosto nedostatečné a zčásti dokonce školácké jsou jeho znalosti „politické ekonomie", do jejíž kritiky se pustil, a jak se s utopisty honí za takzvanou „*vědou*", s jejíž pomocí chce a priori vykouzlit formuli pro „řešení sociální otázky", místo aby zdrojem vědy bylo kritické poznání dějinného pohybu, pohybu, který sám vytváří *materiální podmínky osvobození*. Zejména však ukazuji, jak nejasné, nesprávné a polovičaté jsou Proudhonovy představy o základu toho všeho, *o směnné hodnotě*, jak dokonce utopický výklad *Ricardovy* teorie hodnoty mylně pokládá za základ nové vědy. Svůj úsudek o jeho celkovém stanovisku shrnuji takto:

„Každý ekonomický vztah má dobrou a špatnou stránku — to je jediný bod, v němž si pan Proudhon sám neodporuje. Dobrou stránku podle jeho názoru zdůrazňují ekonomové; proti špatné vznášejí obvinění socialisté. Od ekonomů přejímá pan Proudhon přesvědčení o nutnosti věčných vztahů; od socialistů přejímá iluzi, že v bídě vidí jen bídu (místo aby v ní viděl revoluční, ničivou

* „Když ekonomové tvrdí, že současné vztahy — vztahy buržoazní výroby — jsou *přirozené*, naznačují tím, že to jsou vztahy, v nichž se tvoří bohatství a vyvíjejí výrobní síly podle přírodních zákonů. Tyto vztahy samy jsou tedy *přírodní zákony*, nezávislé na vlivu doby. Jsou to *věčné zákony*, které musejí vždy řídit společnost. Dosud tedy byly dějiny, dnes už nejsou." (Str. 113 mého spisu.[40])

stránku, která svrhne starou společnost)*. Souhlasí s oběma, přičemž se hledí opřít o autoritu vědy. Věda se pro něho redukuje na trpasličí rozsah vědecké formule; pan Proudhon je člověk, který se honí za formulemi. Proto si lichotí, že podal kritiku jak politické ekonomie, tak komunismu; stojí však hluboko pod oběma. Pod ekonomy proto, že se domnívá, že se jako filosof, který vládne magickou formulí, nemusí pouštět do ryze ekonomických podrobností; pod socialisty proto, že nemá ani dost odvahy, ani dost důvtipu, aby se povznesl třeba jen spekulativně nad měšťácký obzor... Chce se jako vědec vznášet nad buržoy i nad proletáři; *je to však jen maloměšťák*, který se neustále zmítá mezi kapitálem a prací, mezi politickou ekonomií a komunismem."**

Ať zní tento soud sebetvrději, musím ještě dnes každé jeho slovo podepsat. Zároveň je však třeba uvážit, že v době, kdy jsem prohlásil Proudhonovu knihu za kodex socialismu pro maloměšťáka a teoreticky to dokázal, kaceřovali jak političtí ekonomové, tak socialisté Proudhona jako *ultra*arcirevolucionáře. Proto jsem se také později nikdy nepřipojil k pokřiku o jeho „*zradě*" revoluce. Byl zpočátku špatně chápán jak jinými, tak sám sebou a nebylo jeho vinou, že nesplnil neoprávněné naděje.

Na rozdíl od spisu „*Qu'est-ce que la propriété?*" vystupují ve „*Philosophie de la misère*" velmi nepříznivě všechny nedostatky Proudhonovazpůsobu podání. Styl je často, jak říkají Francouzi, *ampoulé****. Kde mu dochází galská bystrost rozumu, nastupuje zpravidla nadutá spekulativní hantýrka rádoby německo-filosofická. Dryáčnicky samolibý, chvástavý tón, zejména trapné žvanění o „*vědě*" a falešné holedbání „*vědou*", rve člověku neustále uši. Místo skutečného zápalu, který prozařuje první spis, vemlouvá se zde na určitých místech systematicky do vzletného žáru. K tomu to nemotorné a odporné předstírání učenosti u samouka, jehož svérázná hrdost na originální samostatné myšlení je už zlomena a který se nyní jako parvenu vědy domnívá, že se musí holedbat tím, čím není a co nemá. Pak ta mentalita maloměšťáka, který neslušně hrubě — ani

* Větu uvedenou v závorce připojil Marx v tomto článku. *(Pozn. red.)*
** Tamtéž, str. 119, 120.[41]
*** — nabubřelý. *(Pozn. red.)*

bystře, ani hluboce, ba ani ne správně — napadá *Cabeta*, jenž si zaslouží úctu pro svůj praktický postoj k francouzskému proletariátu[42]; naproti tomu se např. dělá hezkým vůči takovému *Dunoyerovi* (který je ovšem „státním radou"), ačkoli celý význam onoho Dunoyera spočíval v komické vážnosti, s níž ve svých třech tlustých, nesnesitelně nudných svazcích[43] kázal rigorismus, který Helvétius charakterizoval takto: „*On veut que les malheureux soient parfaits*" (Chce se, aby nešťastní byli dokonalí).

Únorová revoluce přišla Proudhonovi fakticky velmi nevhod, neboť právě několik týdnů předtím nezvratně dokázal, že „*období revolucí*" navždy minulo. Jeho vystoupení v Národním shromáždění, třebaže dokazovalo, jak málo chápal tehdejší poměry, zasluhuje veškeré pochvaly.[44] *Po* červnovém povstání to byl velmi odvážný čin. Jeho vystoupení mělo mimoto ještě ten příznivý důsledek, že pan *Thiers* ve své replice na Proudhonovy návrhy, která byla pak uveřejněna jako zvláštní spis[45], celé Evropě dokázal, na jakém piedestalu z katechismu pro dětičky stál tento duchovní pilíř francouzské buržoazie. Ve srovnání s panem *Thiersem* vyrostl *Proudhon* opravdu v předpotopního obra.

Proudhonův objev „*crédit gratuit*" a na něm založená „*lidová banka*" (banque du peuple) byly jeho poslední ekonomické „činy". V mém spise „*Ke kritice politické ekonomie*", *sešit 1, Berlín 1859*, (str. 59—64)[46] lze najít důkaz, že teoretický základ jeho názoru pramení z nepochopení základních prvků buržoazní „politické ekonomie", totiž poměru *zboží* k *penězům*, zatímco praktická nadstavba byla pouhou reprodukcí mnohem starších a daleko lépe vypracovaných plánů. Je nepochybné a samozřejmé, že úvěr, docela stejně jako např. počátkem 18. a později znovu počátkem 19. století v Anglii sloužil k tomu, aby přenášel jmění jedné třídy na druhou, může za určitých ekonomických a politických okolností sloužit k urychlení osvobození dělnické třídy. Ale pokládat *úrokový kapitál* za *hlavní formu kapitálu*, chtít udělat ze zvláštního použití úvěru, z domnělého odstranění úroku základ přetvoření společnosti, je naprosto *šosácká* fantazie. Proto se také s touto fantazií už dostatečně rozmazanou setkáváme u *ekonomických mluvčích anglické maloburžoazie sedmnáctého století*. Proudhonova polemika s Bastiatem

(1850) o úrokovém kapitálu[47] stojí hluboko pod „*Philosophie de la misère*". Dá se dokonce porazit Bastiatem a spustí burleskní povyk, když ho soupeř tiskne ke zdi.

Před několika lety napsal Proudhon do konkursu — myslím, že ho vypsala lausannská vláda — spis o „*Daních*"[48]. Zde už mizí poslední stopy geniality. Nezbývá nic než *petit bourgeois tout pur**.

Pokud jde o Proudhonovy politické a filosofické spisy, projevuje se ve všech táž rozpornost a dvojakost jako v ekonomických pracích. Přitom mají jen lokálně francouzský význam. Avšak jeho útoky proti náboženství, církvi atd. mají velkou lokální zásluhu v době, kdy se francouzští socialisté domnívali, že v náboženství tkví jejich převaha nad buržoazním voltairiánstvím 18. století a německou bezbožností 19. století. Jako Petr Veliký potřel ruské barbarství barbarstvím, snažil se Proudhon seč byl, aby francouzskou frázovitost porazil frází.

Za nejen špatné spisy, nýbrž za ničemnost, ovšem za ničemnost plně odpovídající maloměšťáckému stanovisku, je třeba označit jeho spis „*Coup d'état*"[49], v němž koketuje s Ludvíkem Bonapartem a ve skutečnosti se ho snaží učinit stravitelným francouzským dělníkům, a jeho poslední spis proti *Polsku*[50], kde projevuje na carovu počest kreténský cynismus.

Proudhon byl často srovnáván s *Rousseauem*. Nic nemůže být nesprávnějšího. Spíš se podobá *Nicolasu Linguetovi*, jehož „*Théorie des lois civiles*" je ostatně geniální kniha.

Proudhon tíhl od přírody k dialektice. Protože však nikdy nepochopil skutečně vědeckou dialektiku, dotáhl to jen k sofistice. Souviselo to fakticky s jeho maloměšťáckým hlediskem. Maloměšťák je, jako dějepisec *Raumer*, složen z „na jedné straně" a „na druhé straně". Tak je tomu v jeho ekonomických zájmech, a *tudíž* i v jeho politice, v jeho náboženských, vědeckých a uměleckých názorech. Tak i v morálce, tak in everything**. Je ztělesněný rozpor. Je-li přitom, jako Proudhon, duchaplný člověk, naučí se brzy hrát si se svými vlastními rozpory a podávat je podle okolností jako nápadné, hlučné, někdy skandální, někdy brilantní paradoxy. Vědecké šarla-

* — ryzí maloměšťák. *(Pozn. red.)*
** — ve všem. *(Pozn. red.)*

tánství a politická přizpůsobivost jsou od takového stanoviska neodlučitelné. Zbývá jen ještě hnací motiv, *ješitnost*, a pak už jde, jako u všech ješitných lidí, jen o okamžitý úspěch, o senzaci. Tím se ztrácí nutně onen prostý mravní takt, který např. vždy chránil Rousseaua před každým, i jen zdánlivým kompromisem s mocnými jeho doby.

Možná, že potomstvo bude poslední fázi francouzského vývoje charakterizovat tím, že Ludvík Bonaparte byl jeho Napoleonem a Proudhon jeho Rousseauem-Voltairem.

Musíte sám převzít odpovědnost za to, že jste na mne — tak brzy po jeho smrti — vložil úkol soudce mrtvých.

Váš zcela oddaný

Karel Marx

Napsal K. Marx 24. ledna 1865
Otištěno v „Social-Demokrat", čís. 16, 17 a 18 z 1., 3. a 5. února 1865

Podle textu novin, srovnaného s částečně dochovaným rukopisem
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

PAN TIDMANN

STARODÁNSKÁ LIDOVÁ PÍSEŇ[51]

Pan Tidmann časně zrána vstal,
u svého lože se oblékal,
košili jemnou, toť se ví.
To chválí všichni Süderští.

Košili jemnou, toť se ví,
zelený kabátec z hedvábí,
výborných bot pár na nohy.
To chválí všichni Süderští.

Výborných bot pár na nohy
a na ně zlaté ostruhy.
Na süderhardský thing on jel.
To chválí všichni Süderští.

Na süderhardský thing on jel,
daň od sedláků vybrat chtěl.
Sedm měřic z pluhu každého.
To chválí všichni Süderští.

Sedm měřic z pluhu každého
a ze žíru vepřů čtvrtého.

Tu povstal jakýs starý muž.
To chválí všichni Süderští.

Tu povstal jakýs starý muž:
„To nemůže dát nikdo už.
Daně už platit nebudem."
To chválí všichni Süderští.

„Daně už platit nebudem,
rovnou na thingu to odbudem.
Sedláci všichni, stůjte zde!"
To chválí všichni Süderští.

„Sedláci všichni, stůjte zde,
pan Tidmann živ odtud nevyjde."
Muž starý první ránu dal.
To chválí všichni Süderští.

Muž starý první ránu dal,
pan Tidmann víc už nepovstal:
tu leží Tidmann v krvi své.
To chválí všichni Süderští.

Tu leží Tidmann v krvi své.
Svobodně pluh zas polem jde,
vepř volně kráčí po žíru.
To chválí všichni Süderští.

Tato epizoda středověké selské války se odehrává v süderské hardě (harda je soudní obvod) severně od Aarhusu v Jutsku. Na thingu, obvodním soudním shromáždění, se vyřizovaly vedle soudních záležitostí také daňové a správní věci. Píseň ukazuje, jak se šlechta začala vzmáhat a vystupovat proti edelingům, tj. svobodným sedlákům, a zároveň ukazuje způsob, jakým sedláci dovedli této šlechtické zpupnosti čelit. V zemi, jako je Německo, kde k majetné třídě patří právě tolik feudální šlechty jako buržoazie a k pro-

letariátu právě tolik, ne-li více zemědělského proletariátu jako průmyslového dělnictva, bude pádná stará selská píseň právě na místě.

Napsal B. Engels kolem 27. ledna 1865
Otištěno v „Social-Demokrat“,
čís. 18 z 5. února 1865

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

REDAKCI LISTU „SOCIAL-DEMOKRAT"

Prohlášení[52]

V čísle 16 Vašeho listu podezírá pan M. Hess z Paříže *francouzské členy londýnského ústředního výboru* Mezinárodního dělnického sdružení, které vůbec nezná, slovy:

„Nelze vskutku pochopit, co je na tom, *jsou-li v londýnské společnosti také někteří přátelé Palais-Royal*[53]; je přece veřejná atd."

V jednom z dřívějších čísel, v klábosení o listu „*L'Association*"[54], se týž pan M. H. dopustil podobné insinuace proti *pařížským přátelům* londýnského výboru. Prohlašujeme jeho insinuace za nechutnou pomluvu.

Ostatně nás těší, že se tímto incidentem potvrdilo naše přesvědčení, že pařížský proletariát se staví i nadále nesmiřitelně proti bonapartismu v jeho obojí podobě — v podobě z Tuilerií[55] i v podobě z Palais-Royal — a ani na okamžik nepomyslel na to, aby zaprodal svou historickou čest (či máme snad říci místo „*svou historickou čest*" „své historické právo prvorozeného jako nositele revoluce"?) za misku čočovice. Doporučujeme německým dělníkům tento příklad.

Londýn a Manchester

Napsal K. Marx 6. února 1865
Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen Friedrich Engels und Karl Marx 1844 bis 1883", sv. III, Stuttgart 1913

Podle rukopisného konceptu
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

VOJENSKÁ OTÁZKA V PRUSKU A NĚMECKÁ DĚLNICKÁ STRANA[56]

Napsal B. Engels
koncem ledna až 11. února 1865
Vyšlo jako brožura
v Hamburku koncem února 1865
Podpis: Bedřich Engels

Podle textu brožury
Přeloženo z němčiny

Die

preußiſche Militärfrage

und die

deutſche Arbeiterpartei.

Von

Friedrich Engels.

Hamburg.
Otto Meißner.
1865.

Titulní list prvního vydání Engelsovy brožury „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana“

Debata o vojenské otázce se doposud vedla jedině mezi vládou a feudální stranou na jedné straně a liberální a radikální buržoazií na druhé straně. Nyní, kdy se přibližuje krize, je načase, aby se vyslovila i dělnická strana.

V kritice vojenských záležitostí, o něž tu jde, můžeme vycházet jen z daných faktických poměrů. Dokud trvají nynější poměry v Německu a v Evropě, nemůžeme od pruské vlády očekávat, že bude jednat jinak než z pruského stanoviska. Právě tak nečekáme ani od buržoazní opozice, že bude vycházet z jiného stanoviska než ze stanoviska svých vlastních buržoazních zájmů.

Strana dělníků, která ve všech sporných otázkách mezi reakcí a buržoazií stojí mimo vlastní konflikt, má tu výhodu, že může o takovýchto otázkách pojednávat zcela chladnokrevně a nestranně. Jen ona může o nich pojednávat vědecky: historicky, jako by už patřily minulosti, anatomicky, jako by šlo už jen o mrtvolu.

I

Jak to vypadalo s pruskou armádou při dřívějším systému, o tom se nemohou po mobilizačních pokusech z let 1850 a 1859[57] názory rozcházet. Absolutní monarchie byla od roku 1815 vázána veřejným příslibem, že nebude vybírat nové daně a vypisovat nové půjčky bez předchozího schválení budoucího zastupitelského orgánu. Porušit tento příslib bylo nemožné; a bez takového schválení nemohla mít žádná půjčka sebemenší naději na úspěch. S daněmi to bylo vcelku zařízeno tak, že jejich výnos vůbec nestoupal v témž poměru, jak rostlo bohatství země. Absolutismus byl chudý, velmi chudý, a mimořádné výdaje, jež si vyžádaly bouře z roku 1830[58], jej donutily k největší šetrnosti. Odtud zavedení dvouleté vojenské služby, odtud úsporný systém ve všech odvětvích armádní správy, který zredukoval výzbroj připravenou pro případ mobilizace jak co do počtu, tak co do kvality na nejnižší míru. A přesto si Prusko mělo udržet své velmocenské postavení; k tomu potřebovalo pro začátek války co nejsilnější polní armádu, a proto k ní byla připojena první výzva zeměbrany[59]. Bylo tedy postaráno o to, aby hned při první hrozbě války byla nutná mobilizace a s ní aby se zhroutila celá budova. Takový případ nastal roku 1850 a skončil dokonalým fiaskem Pruska.

Roku 1850 vyšly najevo pouze materiální nedostatky systému; celá věc skončila dříve, než se mohly projevit i morální slabiny. Fondů povolených sněmovnami bylo použito k tomu, aby se pokud možno odstranily materiální nedostatky. Pokud možno; neboť za

žádných okolností nebude možné mít materiál do té míry pohotově, aby během 14 dnů mohly být v plné bojové pohotovosti povolané zálohy a po 14 dnech celá první výzva zeměbrany. Nezapomínejme, že řadové vojsko má nanejvýš 3 ročníky, ale záloha s první výzvou dohromady 9 ročníků, že tedy na 3 řadové vojáky v bojové pohotovosti bylo třeba během 4 týdnů vyzbrojit nejméně 7 povolanců. Tu však začala italská válka z roku 1859 a s ní nová všeobecná mobilizace. I tentokrát se ukázalo ještě dost materiálních nedostatků, ale ty byly daleko zastíněny morálními slabinami systému, které se projevily teprve nyní, při delším trvání stavu pohotovosti. Zeměbrana byla zanedbána, to je nesporné; kádry jejích praporů většinou neexistovaly a musely být teprve vytvořeny; mezi důstojníky, které měla k dispozici, byli mnozí neschopni služby v poli. Avšak i kdyby toto všechno bylo jiné, zůstal by tu stále ještě ten fakt, že důstojníci museli být svým vojákům zcela cizí, cizí zejména pokud jde o jejich vojenskou způsobilost, a že tato vojenská způsobilost byla u většiny z nich tak nepatrná, že s takovými důstojníky nemohly být prapory s důvěrou vyslány proti zkušenému vojsku. Jestliže důstojníci zeměbrany bojovali výtečně v dánské válce[60], pak nezapomínejme, že je velký rozdíl, má-li prapor $^4/_5$ důstojníků řadového vojska a $^1/_5$ důstojníků zeměbrany, nebo je-li tomu naopak. K tomu přistoupila ještě jedna rozhodující okolnost. Ihned se ukázalo, co se mohlo vědět předem: že se zeměbranou sice lze jít do boje, zejména do boje na obranu vlastní země, ale za žádných okolností jí nelze použít k demonstraci. Zeměbrana je natolik obranná instituce, že s ní lze vést ofenzívu teprve poté, co byla odražena invaze, jako roku 1814 a 1815. Výzvu, skládající se většinou z ženatých mužů ve věku od 26 do 32 let, nelze nechat po dlouhé měsíce nečinně stát na hranicích, zatímco denně přicházejí dopisy z domova, že žena a děti strádají; vždyť i podpory pro rodiny povolanců byly naprosto nedostačující. A k tomu ještě vojáci ani nevěděli, proti komu mají bojovat, proti Francouzům, či proti Rakušanům — ani jedni, ani druzí tehdy Prusku ničím neublížili. A s takovým vojskem, demoralizovaným nečinností trvající měsíce, by se mělo zaútočit na armády s pevnou organizací a válečnými zkušenostmi?

Je jasné, že se to muselo změnit. Prusko potřebovalo za těchto

poměrů pevnější organizaci první polní armády. Jak toho dosáhlo?

36 povolaných pěších pluků zeměbrany bylo na čas ponecháno beze změny a postupně přeměněno v nové pluky řadového vojska. Ponenáhlu bylo zvětšeno také jezdectvo a dělostřelectvo natolik, aby to odpovídalo zvýšenému stavu pěchoty, a konečně bylo odděleno pevnostní dělostřelectvo od polního, což znamenalo rozhodně zlepšení, zejména pro Prusko. Zkrátka pěchota byla zdvojnásobena, jezdectvo a dělostřelectvo zvětšeno asi o polovinu. — Aby se zachoval tento zvýšený stav armády, bylo navrženo prodloužit služební dobu v řadovém vojsku z 5 let na 7 — 3 roky v aktivní službě (v pěchotě), 4 v záloze —, naproti tomu zkrátit o 4 roky vojenskou povinnost u zeměbrany druhé výzvy, a konečně zvýšit roční odvody z dosavadních 40 000 na 63 000. Zeměbrana byla mezitím zcela zanedbána.

Vzrůst praporů, eskadron a baterií, jak tu bylo stanoveno, odpovídal téměř navlas vzrůstu obyvatelstva v Prusku, z 10 miliónů v roce 1815 na 18 miliónů v roce 1861; protože bohatství Pruska vzrostlo mezitím rychleji než jeho obyvatelstvo a protože jiné evropské velmoci zesílily svá vojska od roku 1815 v daleko větší míře, nebylo takové zvětšení armádních kádrů nadměrné. Přitom ze všech břemen, kterým podléhají osoby povinné vojenskou službou, ztěžoval návrh jen záložní povinnost nejmladších ročníků; naproti tomu dvojnásob ulehčoval zeměbraneckou povinnost u nejstarších ročníků a ve skutečnosti téměř úplně rušil druhou výzvu, neboť první výzvě připadalo nyní skoro totéž místo, jaké měla předtím druhá.

Na druhé straně by se proti návrhu dalo namítnout:

Všeobecná branná povinnost — bezmála jediná demokratická instituce, která v Prusku, i když jen na papíře, existuje — znamená proti všem dosavadním vojenským institucím tak obrovský pokrok, že tam, kde už byla zavedena, i když jen v nedokonalé formě, nemůže být nikdy natrvalo odstraněna. Pro naše současné armády existují jen dva jasně vyhraněné principy organizace: buď verbování — a to je už zastaralé a je možné jen ve výjimečných případech jako v Anglii — nebo všeobecná branná povinnost. Všechny konskripce a losování[61] jsou jen velmi nedokonalé formy všeobecné

branné povinnosti. Základní myšlenka pruského zákona z roku 1814, že každý občan státu, který je tělesně schopný, je také povinnen v letech, kdy je schopen nosit zbraň, chopit se jí osobně na obranu země — tato základní myšlenka stojí vysoko nad principem kupování náhradníků v zemích s konskripčním systémem a jistě nepadne po padesátiletém trvání za oběť toužebným přáním buržoazie zavést „obchod s lidským masem", jak říkají Francouzi.

Je-li však už pruský vojenský systém založen na všeobecné vojenské povinnosti bez náhradnictví, pak se může ve svém vlastním duchu a prospěšně rozvíjet jen tehdy, bude-li se jeho základní princip stále víc uskutečňovat. Podívejme se, jak to v tomto směru vypadá.

Roku 1815 připadalo na 10 miliónů obyvatel 40 000 odvedenců tj. 4 na tisíc. Roku 1861 na 18 miliónů 63 000 odvedenců, tj. $3^1/_2$ na tisíc. Tedy krok zpět, i když pokrok oproti stavu do roku 1859, kdy se odvádělo pouze $2^2/_9$ na tisíc obyvatel. Aby se znovu dosáhlo jen procenta z roku 1815, muselo by být odvedeno 72 000 mužů. (Uvidíme ovšem, že do armády vstupuje každoročně asi tento počet, ba i víc.) Je však vojenská síla pruského národa vyčerpána odvedením 4 rekrutů z tisíce obyvatel ročně?

Darmstadtská „Allgemeine Militär-Zeitung"[62] několikrát dokázala ze statistik středních německých států, že v Německu je vojenské služby schopna *plná polovina* mladých mužů, kteří se dostaví k odvodu. Počet mladých mužů, kteří se v roce 1861 dostavili k odvodu, činil podle „Zeitschrift des preussischen statistischen Bureaus"[63] (březen 1864) — 227 005. To by znamenalo ročně 113 500 rekrutů schopných služby. Vyškrtneme-li z nich 6500 jako nenahraditelné nebo morálně nevyhovující, zůstává nám stále ještě 107 000. Proč z nich slouží pouze 63 000 nebo nanejvýš 72 000 až 75 000 mužů?

Ministr války von Roon oznámil roku 1863 na zasedání vojenské komise poslanecké sněmovny tyto údaje o odvodech z roku 1861:

Úhrnný počet obyvatelstva (sčítání z roku 1858) 17 758 823
Dvacetiletí podléhající vojenské povinnosti, odvodní ročník 1861 . . . . . 217 438

Muži podléhající vojenské povinnosti převzatí z dřívějších let, o nichž není ještě s konečnou platností rozhodnuto	348 364	565 802	
Z toho:			
1. Zůstalo nezjištěno		55 770	
2. Přesídlili do jiných okresů a tam povinni odvodem		82 216	
3. Bez omluvy se nedostavili		10 960	
4. Jako tříroční dobrovolníci nastoupili . . .		5 025	
5. Ke službě jednoročních dobrovolníků oprávněni		14 811	
6. Jako teologové dostali odklad nebo byli osvobozeni		1 638	
7. Námořní službou povinni		299	
8. Jako morálně nevyhovující vyškrtnuti . . .		596	
9. Okresní komisí jako zjevně nezpůsobilí propuštěni		2 489	
10. Okresní komisí jako trvale nezpůsobilí propuštěni		15 238	
11. Do náhradní zálohy[64] přeřazeni:			
a) s mírou pod 5 stop po trojím předvolání	8 998		
b) s mírou pod 5 stop 1 palec 3 čárky po trojím předvolání	9 553		
c) dočasně neschopných po trojím předvolání	46 761		
d) pro rodinné poměry po trojím předvolání	4 213		
e) ponechaných k dispozici po paterém předvolání	291	69 816	
12. Určeni k trénu, kromě těch, kteří byli k trénu odvedeni		6 774	
13. Roční odklad dostali:			
a) dočasně nezpůsobilí	219 136		
b) pro rodinné poměry	10 013		
c) pro ztrátu občanských práv a vyšetřování	1 087	230 236	495 868
K odvodu zůstává			69 934
Skutečně odvedeno			59 459
Zůstává k dispozici			10 475

Třebaže je tato statistika neúplná a všechno zatemňuje tím, že v každé položce od 1 do 13 jsou branci odvodního ročníku 1861 smícháni dohromady s branci, kteří zůstali k dispozici z obou před-

cházejících ročníků, přece jen obsahuje několik velmi cenných doznání.

Nováčků bylo odvedeno 59 459. Tříročních dobrovolníků nastoupilo 5025. K jednoroční službě bylo oprávněno 14 811; protože se, jak známo, schopnost jednoročních dobrovolníků nezkoumá nijak přísně, protože ti nic nestojí, můžeme mít za to, že přinejmenším polovina, tedy 7400, opravdu nastoupila. To je ovšem velmi skromný odhad; kategorie lidí, kteří k jednoroční službě jsou kvalifikováni, se beztoho většinou skládá z lidí schopných služby; ti, kdo jsou předem nezpůsobilí, se ke kvalifikaci vůbec nenamáhají. Počítejme přesto s číslicí 7400. Podle toho nastoupilo do armády v roce 1861 celkem 71 884 mužů.

Jděme dále. Jako teologové dostalo odklad nebo bylo osvobozeno 1638 mužů. Proč by páni teologové neměli sloužit, těžko říci. Naopak, rok vojenské služby, život na zdravém vzduchu a styk s vnějším světem jim může jen prospět. Klidně je tedy odveďme; $^1/_3$ celkového počtu na tento rok, z toho $^3/_4$ neschopných, to činí stále ještě 139 mužů, které je třeba vzít.

18 551 mužů bylo propuštěno, protože byli pod míru. Upozorňujeme, že nebyli propuštěni ze služby vůbec, nýbrž „propuštěni *do zálohy*". Tedy v případě války mají přece jen sloužit. Pouze parádní služby v míru mají být zproštěni, k tomu jim chybí patřičný vzhled. Připouští se tedy, že tito malí lidé mohou docela dobře sloužit a v případě nutnosti mají být dokonce použiti. *Že* tito malí lidé mohou být docela dobrými vojáky, to dokazuje francouzská armáda, v níž slouží lidé až do 4 stop 8 palců. Počítáme je proto plně k vojenským zdrojům země. Výše uvedené číslo zahrnuje pouze ty, kdo byli po trojím předvolání definitivně odmítnuti pro malý vzrůst; je to tedy počet, který se rok co rok opakuje. Škrtáme polovinu jako nezpůsobilou z jiných důvodů, zůstává nám tedy 9275 malých chlapíků, z nichž by zkušený důstojník jistě brzy udělal znamenité vojáky.

Dále tu máme 6774 mužů určených k trénu, *kromě* branců k trénu povolaných. Trén však patří také k armádě a není důvodu, proč by tito lidé neměli konat krátkou šestiměsíční službu u trénu, což by prospělo jak jim, tak trénu.

Máme tedy:

Těch, kteří skutečně nastoupili	71 884	mužů
Teologů	139	„
Schopných, ale pod míru.	9 275	„
Těch, kteří byli určeni k trénu	6 774	„
Celkem	88 072	mužů,

kteří podle *vlastního doznání* von Roonovy statistiky mohli každým rokem vstoupit do armády, kdyby se to se všeobecnou brannou povinností bralo vážně.

Vezměme nyní nezpůsobilé:

Odklad na rok jako dočasně nezpůsobilí dostali	219 136	mužů
Po trojím předvolání jako detto přeřazeni do zálohy	46 761	„
Jako trvale nezpůsobilí vyškrtnuti *pouze*. . . .	17 727	„
Celkem	283 624	mužů,

takže těch, kteří jsou *trvale* neschopní pro *skutečné* tělesné vady, není ani 7 % ze všeho mužstva zproštěného služby pro neschopnost a ani 4 % z celkového počtu branců, kteří každoročně přicházejí před odvodní komise. Téměř 17 % dočasně nezpůsobilých bývá každoročně po trojím předvolání přeřazeno do zálohy. Jsou to tedy třiadvacetiletí muži, ve stáří, kdy se tělesná konstituce začíná už ustalovat. Jistě nebudeme přehánět, připustíme-li, že když dosáhnou 25 let, je třetina z nich zcela způsobilá ke službě, tedy 15 587 mužů. To nejmenší, co lze od těchto lidí požadovat, je, že po dva roky budou každoročně sloužit tři měsíce u pěchoty, aby prodělali aspoň výcvik nováčků. Tím by se mírový stav armády zvýšil o 3897 mužů.

Avšak celý systém lékařských prohlídek branců v Prusku se dostal do zvláštních kolejí. Dostavilo se vždy víc rekrutů, než mohlo být odvedeno, a přesto se mělo zachovat zdání všeobecné branné povinnosti. Co bylo pohodlnější než vybrat si nejlepší lidi v žádoucím počtu a zbytek prohlásit pod nějakou záminkou za neschopné? Za těchto poměrů, které, nezapomínejme, existovaly v Prusku od roku 1815 a dosud existují, rozrostl se tam pojem neschopnosti do zcela abnormálních rozměrů, jak lze nejlépe dokázat srovnáním s německými středními státy. V těchto středních státech, kde exis-

tuje konskripce a losování, nebylo důvodu prohlašovat za neschopné víc branců, než kolik jich skutečně neschopných bylo. Poměry jsou tam tytéž jako v Prusku; v jednotlivých státech, jako například v Sasku, ještě horší, protože je tam větší procento průmyslového obyvatelstva. A tu se, jak už řečeno, v „Allgemeine Militär-Zeitung" znovu a znovu dokazovalo, že ve středních státech je způsobilá *plná polovina* mužů, kteří se dostaví k odvodu; a to musí platit i pro Prusko. Jakmile však doopravdy vypukne válka, dojde v představách o schopnosti k vojenské službě v Prusku k náhlé revoluci, a teprve pak, k vlastní škodě příliš pozdě, se přijde na to, kolik způsobilých sil bylo ponecháno ladem.

Teď však přijde to nejpodivuhodnější. Mezi 565 802 muži, kteří podléhají vojenské povinnosti a o nichž se má rozhodnout:

Zůstalo nezjištěno	55 770 mužů
Přesídlilo do jiných okresů *nebo* tam povinno odvodem	82 216 „
Bez omluvy se nedostavilo.	10 960 „
Celkem	148 946 mužů

Tedy přes všechnu proslulou pruskou kontrolu — a na koho se někdy v Prusku vztahovala vojenská povinnost, ten ví, co to znamená — zmizí každý rok plných 27 % mužů povinných vojenskou službou? Jak je to možné? A kde zůstalo oněch 82 216 mužů, kteří byli vyškrtnuti ze seznamu, protože „přesídlili do jiných okresů nebo jsou tam povinni odvodem"? Cožpak dnes stačí jen se přestěhovat z Berlína do Postupimi, a tím se zbavit vojenské povinnosti? Předpokládáme — vždyť i mistr tesař se utne — že to páni úředníci ve své statistice prostě popletli, totiž že těchto 82 216 mužů figuruje v celkovém součtu 565 802 *dvakrát:* napřed ve svém domovském okrese a podruhé v okrese, kam se vystěhovali. Bylo by velmi žádoucí, aby se to zjistilo, k čemuž má vojenská komise sněmovny nejlepší příležitost, neboť snížení skutečného počtu osob podléhajících vojenské povinnosti na 483 586 by značně změnilo všechna procenta. Připustíme-li zatím, že tomu tak je, pak zůstává stále ještě 66 730 mužů, kteří se každoročně vypaří a zmizí, aniž je pruská kontrola a policie může obléci do uniformy. To je téměř 14 % osob povinných vojenskou službou. Z toho vyplývá, že všechno omezování svobody stěhování, které se v Prusku praktikuje

pod záminkou kontroly vojenské povinnosti, je *naprosto zbytečné.* Skutečné vystěhovalectví z Pruska je, jak známo, *velmi nepatrné* a nijak nesouvisí s počtem vypařivších se rekrutů. Z těchto téměř 67 000 mužů se také zdaleka všichni nevystěhují. Většina buď zůstává po celou dobu v zemi, nebo odchází za hranice jen nakrátko. Vůbec jsou všechna preventivní opatření, aby se lidé nemohli vyhnout vojenské povinnosti, neúčinná a nanejvýš jen podněcují k vystěhovalectví. Masa mladých lidí se stejně nemůže vystěhovat. Jen nechte ty, kteří se vyhnuli odvodu, pořádně a bez milosti dosluhovat a všechny ty svízele a celé to písaření odpadnou a rekrutů bude víc než předtím.

Pokládejme ostatně, abychom si byli zcela jisti, za dokázané jen to, co vysvítá z vlastní statistiky pana von Roona: totiž že je možné, nepočítaje v to jednoroční dobrovolníky, odvést ročně 85 000 mladých mužů. Dnes je mírový stav armády asi 210 000 mužů. Při dvouleté služební době znamená 85 000 mužů ročně celkem 170 000 mužů, k tomu důstojníci, poddůstojníci a kapitulanti v počtu 25 000 až 35 000, což činí úhrnem 195 000 až 205 000 mužů, s jednoročními dobrovolníky 202 000 až 212 000. Při dvouleté služební době v pěchotě a v pěším dělostřelectvu (o jezdectvu budeme mluvit později) mohou být tedy, dokonce podle vlastní statistiky vlády, veškeré kádry reorganizované armády uvedeny na plný mírový stav. Kdyby se všeobecná branná povinnost *opravdu* realizovala, získalo by se při dvouleté služební době s největší pravděpodobností o 30 000 mužů víc; bylo by tedy možné, aby se nepřekročil počet 200 000 až 210 000, propustit část mužů už po jednom až půldruhém roce. Takové dřívější propuštění jako prémie za služební horlivost by prospělo celé armádě víc než o šest měsíců delší služební doba.

Válečný stav armády by byl takovýto:

Čtyři ročníky podle reorganizačního plánu po 63 000 mužích představují 252 000 záložníků. 3 ročníky po 85 000 představují 255 000 záložníků. Tedy jistě stejně příznivý výsledek jako podle reorganizačního plánu. (Protože tu jde pouze o *poměr*, nevadí, že tu vůbec nepřihlížíme k úbytku záložních ročníků.)

Zde je slabina reorganizačního plánu. Pod záminkou, že jde

o návrat k původní všeobecné branné povinnosti, která ovšem nemůže existovat bez zeměbrany jako velké armádní zálohy, dělá naopak obrat směrem k francouzsko-rakouskému kádrovému systému[65] a vnáší tím do pruského vojenského systému nejistotu, která musí mít nejhorší následky. Nelze směšovat oba systémy, nelze mít zároveň výhody obou. Je nepochybné a nikdy se nepopíralo, že kádrový systém s dlouhou služební a prezenční dobou zajišťuje armádě na začátku války velké výhody. Lidé se lépe znají; dokonce i dovolenci, jimž se dovolená většinou vyměřuje pokaždé jen na kratší dobu, se po celou dovolenou pokládají za vojáky a jsou neustále připraveni na to, že budou povoláni ke svým jednotkám — což o pruských záložnících nelze říci; prapory jsou pak rozhodně odolnější, když přijdou poprvé do ohně. Proti tomu se dá namítnout, že kdyby se přihlíželo především k tomu, mohl by se právě tak dobře přijmout anglický systém s desetiletou aktivní službou; že Francouzům jistě mnohem víc prospěla jejich tažení v Alžírsku a války na Krymu a v Itálii[66] než dlouhá služební doba; a že konečně při tomto systému lze vycvičit jen část materiálu schopného nosit zbraň, že tedy nelze zdaleka uvést do chodu všechny síly národa. Kromě toho, jak ukazuje zkušenost, přivyká německý voják velmi snadno ohni, a tři pořádné srážky, vybojované aspoň se střídavým úspěchem, dají jinak dobrému praporu tolik, co celý rok služby navíc. Pro takový stát, jako je Prusko, je kádrový systém nemožný. S kádrovým systémem by Prusko dosáhlo *nanejvýš* 300tisícové až 400tisícové armády, při mírovém stavu 200 000 mužů. Tolik však potřebuje, má-li udržet své velmocenské postavení, už k tomu, aby mohlo vypravit první polní armádu, tj. musí mít s pevnostními posádkami, náhradním mužstvem atd. pro každou vážnou válku 500 000 až 600 000 mužů. Má-li 18 miliónů Prusů postavit ve válce přibližně stejně početnou armádu jako 35 miliónů Francouzů, 34 miliónů Rakušanů a 60 miliónů Rusů, pak toho může dosáhnout jedině všeobecnou brannou povinností, krátkou, ale náročnou službou a poměrně dlouhou služební dobou v zeměbraně. Při tomto systému bude vždy nutné poněkud slevit z bojové připravenosti, ba i z bojeschopnosti vojska v prvních chvílích války; stát i politika nabudou neutrálního, defenzívního cha-

rakteru; je však na místě rozpomenout se i na to, že zpupná ofenzíva kádrového systému vedla od Jeny k Tylži a skromná defenzíva zeměbraneckého systému se všeobecnou brannou povinností vedla od Katzbachu k Paříži.[67] Tedy: buď konskripce a náhradnictví se sedmiletou až osmiletou vojenskou službou, z toho asi polovina v aktivní službě, a potom už bez povinnosti sloužit v zeměbraně; nebo všeobecná branná povinnost s pětiletou, nanejvýš šestiletou služební dobou, z toho dva roky aktivní služby, a potom povinnost sloužit v zeměbraně pruského nebo švýcarského typu[68]. Avšak aby lidové masy nesly břemeno konskripčního a pak ještě i zeměbraneckého systému, to nevydrží žádný evropský národ, dokonce ani Turci, kteří při svém válečnickém barbarství ještě nejvíc snesou. Buď mnoho vycvičených lidí při krátké služební době a dlouhé branné povinnosti, nebo málo lidí při dlouhé služební době a krátké branné povinnosti — tak zní otázka; ale musí se volit buď jedno, nebo druhé.

William Napier, který ovšem pokládá anglického vojáka za nejlepšího na světě, říká ve svých „Dějinách války na Pyrenejském poloostrově", že anglický pěšák je po tříleté služební době po všech stránkách dokonale vycvičen. Je však třeba si uvědomit, že elementy, z nichž se skládala anglická armáda na počátku tohoto století, byly nejhorší, z jakých se vůbec dá vytvořit vojsko. Dnešní anglická armáda je složena z mnohem lepších elementů, ale i ty jsou morálně a intelektuálně nesrovnatelně horší než elementy, z nichž se skládá pruská armáda. A proč by se toho, čeho dosáhli angličtí důstojníci s takovou sebrankou během tří let, nemohlo dosáhnout v Prusku s tak svrchovaně učelivou, zčásti už vzdělanou, hned od počátku morálně připravenou rekrutskou surovinou ve dvou letech?

Je pravda, že se voják nyní musí víc učit. Ale tato námitka se nikdy vážně neuplatňovala proti dvouleté služební době. Ustavičně se zdůrazňovala nutnost vypěstovat *pravého vojáckého ducha*, který se prý získává teprve v třetím roce služby. A to je, chtějí-li pánové mluvit poctivě a nepřihlížíme-li k větší zdatnosti praporů přiznané výše, důvod mnohem víc politický než vojenský. Pravý vojácký duch se má osvědčit spíš při vnitřním Düppelu[69] než při

vnějším. Ještě jsme neviděli, že by se jednotlivý pruský voják naučil v třetím roce služby něco jiného než otravovat se, vydírat z nováčků na štamprli a dělat si špatné vtipy z nadřízených. Kdyby většina našich důstojníků sloužila jen jeden rok jako prostí vojáci nebo poddůstojníci, nemohlo by jim to ujít. — „Pravý vojácký duch", pokud je politické povahy, odletí, jak víme ze zkušenosti, velmi rychle ke všem čertům, a to nenávratně. Vojenský zůstane i po dvou služebních letech.

Dva roky tedy plně postačí, aby se naši vojáci vycvičili pro službu v pěchotě. Od té doby, co je polní dělostřelectvo odděleno od pevnostního, platí totéž i pro pěší dělostřelectvo; jednotlivé potíže, které se tu snad vyskytnou, lze odstranit buď ještě větší dělbou práce, nebo beztoho žádoucím zjednodušením materiálu polního dělostřelectva. Rovněž větší nábor kapitulantů by nenarazil na překážky; ale právě tato kategorie lidí, pokud se nehodí za poddůstojníky, není v pruské armádě nijak vítána — jaký to důkaz *proti* dlouhé služební době! Pouze u pevnostního dělostřelectva s jeho velmi rozmanitým materiálem a v ženijním vojsku s jeho mnohostrannými pracovními obory, které nikdy nemohou být od sebe úplně odděleny, znamenají inteligentní kapitulanti přínos, přestože i zde jsou vzácní. Jízdní dělostřelectvo bude potřebovat stejnou služební dobu jako jezdectvo.

Pokud jde o jezdectvo, potřebují rození jezdci pouze krátkou služební dobu, kdežto jezdci, kteří musejí být teprve vycvičeni, potřebují rozhodně služební dobu dlouhou. U nás máme málo rozených jezdců a potřebujeme tedy nesporně čtyřletou služební dobu, jak ji navrhuje reorganizační plán. Jedinou opravdovou formou boje jezdectva je útok v semknutém tvaru s tasenou zbraní, který vyžaduje největší odvahu a naprostou vzájemnou důvěru lidí. Lidé musejí tedy vědět, že se mohou spolehnout na sebe navzájem i na své velitele. K tomu je zapotřebí dlouhé služební doby. Ale nemůže-li se jezdec spolehnout na svého koně, není jezdectvo také k ničemu; jezdec musí umět především jezdit, a aby získal tuto jistotu v ovládání koně — tj. skoro každého koně, který je mu přidělen — k tomu je také zapotřebí dlouhé služební doby. U této zbraně jsou kapitulanti nesporně žádoucí, čím opravdovější lanc-

knechti, tím lépe, jen když mají zálibu ve svém řemesle. Ze strany opozice se nám namítne, že by to znamenalo vytvořit jezdectvo jen z námezdníků, kteří se ochotně propůjčí k jakémukoli státnímu převratu. Odpovídáme: snad. Ale jezdectvo bude za stávajících poměrů vždy reakční (srovnej bádenské dragouny z roku 1849[70]), právě tak jako dělostřelectvo bude vždy liberální. To tkví v povaze věci. O několik kapitulantů více nebo méně na tom nic nezmění. Kromě toho v barikádovém boji se nedá jezdectva použít; a barikádový boj ve velkých městech, zejména postoj pěchoty a dělostřelectva v tomto boji, rozhoduje dnes o osudu všech státních převratů.

Kromě zvětšení počtu kapitulantů jsou tu však ještě jiné prostředky, jak zvýšit bojovou připravenost a upevnit vnitřní soudržnost armády s krátkou služební dobou. Patří k nim mezi jiným výcvikové tábory, které sám ministr války von Roon označil za prostředek k vyrovnání kratší služební doby. Dále racionální postup výcviku, a v tomto směru má Prusko ještě velmi mnoho dohánět. Pověra, že krátkou služební dobu je nutno vyvážit přehnanou přesností parádního pochodu, „říznou" execírkou a směšným vyhazováním nohou do výše — „bez ohnutí kolena" kopnout do vzduchu —, celá tato pověra spočívá jen a jen na přehánění. V pruské armádě si to tak dlouho namlouvali, až se z toho nakonec stal nepopíratelný axióm. Jaký je z toho prospěch, jestliže vojáci při cvicích s puškou udeří puškou o rameno tak prudce, že se přitom div neskácejí, ale celý šik se docela nevojensky zachvěje tak, jak to nevidíme u žádné jiné armády? Konečně lze za ekvivalent zkrácené služební doby — a to za nejpodstatnější ekvivalent — pokládat lepší tělesnou výchovu mládeže. Je jen třeba se také starat, aby se opravdu něco dělo. Ve všech venkovských školách sice postavili bradla a hrazdu, ale chudáci naši učitelé si dosud jen zřídkakdy vědí s nimi rady. Nechť se tedy pošle do každého okresu alespoň jeden vysloužilý poddůstojník, který se hodí za učitele tělocviku, a ať se mu svěří vyučování tělocviku; nechť se dbá o to, aby se školní mládež postupně naučila pochodovat v šiku, osvojila si pohyby čety a roty a obeznámila se s příslušnými povely. Za šest až osm let se to bohatě vyplatí a — budeme mít víc rekrutů a zdatnějších.

V této kritice reorganizačního plánu jsme vycházeli, jak už

řečeno, jen ze skutečně existujících politických a vojenských poměrů. K nim patří i předpoklad, že za nynějších okolností bylo uzákonění dvouleté služební doby u pěchoty a pěšího dělostřelectva maximálním dosažitelným zkrácením služební doby. Domníváme se dokonce, že stát jako Prusko by se dopustil největší chyby — ať už by byla u vlády kterákoli strana — kdyby v této chvíli normální služební dobu ještě víc zkrátil. Dokud má z jedné strany francouzskou armádu a z druhé ruskou a dokud existuje možnost současného kombinovaného útoku obou, potřebuje vojsko, které by se nemuselo učit abecedě vojenského umění teprve tváří v tvář nepříteli. Nepřihlížíme proto vůbec k fantaziím o miliční armádě, která by neměla tak říkajíc vůbec žádnou služební dobu; tak, jak si ji představují, je dnes miliční armáda pro zemi s 18 milióny obyvatel a s velmi exponovanými hranicemi nemožná a v této formě není ostatně možná ani za jiných poměrů.

Po všem, co bylo řečeno, vzniká otázka: Byly základní rysy reorganizačního plánu přijatelné pro poslaneckou sněmovnu, zastupující pruské stanovisko? Tvrdíme z vojenských a politických důvodů: Rozšíření kádrů tak, jak bylo provedeno, zvýšení mírového stavu armády na 180 000 až 200 000 mužů, převedení zeměbrany první výzvy do velké armádní zálohy nebo do druhé polní armády, respektive do pevnostních posádek bylo přijatelné pouze za podmínky, *že se bude přísně provádět všeobecná branná povinnost, že bude uzákoněna dvouletá aktivní služba, tříletá služba v záloze a do 36 let služba v zeměbraně*, a konečně že budou obnoveny *kádry zeměbrany* první výzvy. Byly tyto podmínky proveditelné? Jen nemnozí z těch, kdo sledovali debaty, budou popírat, že za „nové éry“[71], ba dokonce i později to bylo možné.

A nyní, jak si počínala buržoazní opozice?

II

Pruská buržoazie, která jako nejvyspělejší část celé německé buržoazie má zde právo ji spolureprezentovat, hájí svou politickou existenci s takovým nedostatkem odvahy, jaký nemá obdoby ani v dějinách této tak málo odvážné třídy a může být jakžtakž omluven jedině současnými zahraničními událostmi. V březnu a v dubnu roku 1848 byla pánem situace; ale sotvaže došlo k prvním samostatným hnutím dělnické třídy, už se buržoazie polekala a utekla se pod ochranu téže byrokracie a téže feudální šlechty, nad kterou právě s pomocí dělnictva zvítězila. Nevyhnutelným následkem bylo Manteuffelovo období.[72] Konečně přišla — bez přičinění buržoazní opozice — „nová éra". Nečekané štěstí popletlo buržoům hlavy. Docela zapomněli na postavení, které si sami přivodili svými opětovnými revizemi ústavy, podřizováním se byrokracii a feudálům (až k obnovení feudálních provinčních a okresních stavovských shromáždění[73]), neustálým ustupováním z jedné pozice na druhou. Domnívali se teď, že jsou zase na koni, a docela zapomněli, že sami obnovili všechny jim nepřátelské síly, které, od té doby zmohutnělé, měly docela jako před rokem 1848 v rukou skutečnou státní moc. A tu mezi ně padla jako zápalná puma reorganizace armády.

Buržoazie má jen dvě cesty, jak získat politickou moc. Protože je armádou důstojníků bez vojáků a vojáky si může opatřit jen z dělníků, musí si buď zajistit spolek s dělnictvem, anebo si musí politickou moc po kouscích kupovat od výše postavených mocí, které stojí proti ní, zejména od královské moci. Dějiny anglické

a francouzské buržoazie dokazují, že žádná jiná cesta neexistuje.

Jenže pruská buržoazie ztratila — a to bez jakéhokoli důvodu — všechnu chuť uzavřít poctivý spolek s dělníky. V roce 1848 byla německá dělnická třída, tehdy ještě v počátcích svého vývoje a organizace, ochotna za velmi přijatelných podmínek udělat práci za buržoazii, ale ta se bála sebemenšího samostatného hnutí proletariátu víc než feudální šlechty a byrokracie. Klid vykoupený za cenu poroby se jí zdál žádoucnější než dokonce i pouhá *vyhlídka* na boj za svobodu.[74] Od té doby se tato posvátná hrůza před dělníky stala u měšťáků tradicí, až konečně pan Schulze-Delitzsch zahájil svou pokladničkovou agitaci.[75] Tato agitace měla dělníkům dokázat, že pro ně nemůže být větší štěstí, než když budou po celý život, a dokonce i jejich potomci, průmyslově vykořisťováni buržoazií; ba že oni sami musí k tomuto vykořisťování přispět tím, že si s pomocí všelijakých průmyslových spolků opatří vedlejší výdělek, a tak umožní kapitalistům snižovat mzdy. Třebaže je průmyslová buržoazie vedle jezdeckých poručíků jistě nejnevzdělanější třídou německého národa, neměla tato agitace u lidu intelektuálně tak vyspělého, jako je německý, předem sebemenší naději na trvalý úspěch. Prozíravější hlavy buržoazie samy pochopily, že z toho nic nevzejde, a spolek s dělnictvem zase ztroskotal.

Nezbylo než smlouvat s vládou o politickou moc, a za to se platilo hotovými — ovšem z kapes lidu. *Skutečná* moc buržoazie ve státě záležela jen v právu povolovat daně, ale i to bylo omezeno mnoha výhradami. Zde tedy bylo nutné nasadit páku, a třída, která se tak výtečně vyznala ve smlouvání, musela zde být jistě ve výhodě.

Ale nebylo tomu tak. Pruská buržoazní opozice — zcela opačně než zejména klasická buržoazie v Anglii v 17. a 18. století — pochopila věc tak, že si usmlouvá moc, *aniž* za to zaplatí.

Jaká tedy měla být správná politika buržoazní opozice, vyjdeme-li z čistě buržoazního hlediska a přihlédneme-li plně k poměrům, za kterých byla předložena reorganizace armády? Buržoazní opozice musela vědět, jestliže znala své síly, že ona, která byla právě pozvednuta z manteuffelovského ponížení — a věru bez vlastního přičinění — nemá rozhodně moc zabránit *faktickému*

provedení plánu, který se nadto už začal realizovat. Musela vědět, že po každém neplodně uplynulém zasedání bude stále těžší odstranit nové, fakticky už existující zařízení; že tedy bude vláda rok od roku nabízet méně za to, aby dosáhla souhlasu sněmovny. Musela vědět, že ještě zdaleka nemůže dosazovat a sesazovat ministry, že tedy čím déle potrvá konflikt, tím méně najde ministrů ochotných ke kompromisům. Musela konečně vědět, že je především v jejím vlastním zájmu, aby věc nehnala na ostří nože. Neboť vážný konflikt s vládou musel při daném stupni vývoje německých dělníků vyvolat nutně k životu nezávislé dělnické hnutí, a tím ji opět v krajním případě postavit před dilema: buď spolek s dělnictvem, ale nyní už za daleko méně výhodných podmínek než v roce 1848, anebo — na kolena před vládou a: pater, peccavi!*

Liberální a pokroková buržoazie[76] měla tudíž věcně a nezaujatě posoudit návrh na reorganizaci armády i s neoddělitelným od něho zvýšením mírového stavu vojsk, a pak by byla pravděpodobně dospěla k přibližně týmž výsledkům jako my. Nesměla by přitom zapomínat, že nemůže zabránit předběžnému zavedení novoty a že její konečné přijetí může pouze oddálit, jestliže plán obsahuje tolik správných a užitečných prvků. Měla se tedy především vyvarovat toho, zaujmout předem přímo nepřátelský postoj vůči reorganizaci; měla naopak využít této reorganizace a peněz, které na ni měly být povoleny, k tomu, aby si za ně koupila od „nové éry" co nejvíc ekvivalentů, aby za oněch 9 nebo 10 miliónů nových daní dostala co nejvíc politické moci.

A co všechno tu bylo třeba ještě vykonat! Bylo tu celé Manteuffelovo zákonodárství o tisku a spolčovacím právu; byla tu policejní a úřednická moc beze změny převzatá z absolutní monarchie; soudy zbavené rozhodování kompetenčními konflikty; provinční a okresní stavovská shromáždění; především pak výklad ústavy uplatňovaný za Manteuffela, proti němuž bylo třeba ustálit novou konstituční praxi; okleštění městské samosprávy byrokracií; a ještě sto jiných věcí, které by každá jiná buržoazie v podobném postavení ráda vykoupila zvýšením daně o $^1/_2$ tolaru na hlavu, a to všechno se dalo při troše obratnosti získat. Avšak buržoazní opozice

* — otče, zhřešil jsem! *(Pozn. red.)*

usuzovala jinak. Pokud jde o tiskovou, spolčovací a shromažďovací svobodu, stanovily Manteuffelovy zákony právě tu míru, která buržoům vyhovovala. Mohli bez překážky mírně demonstrovat proti vládě; každé rozšíření svobody jim přinášelo menší výhody než dělníkům, a než by buržoazie dala dělníkům svobodu k samostatnému hnutí, to se raději nechala sama o trochu víc znásilňovat vládou. Stejně tomu bylo s omezením policejní a úřednické moci. Buržoazie se domnívala, že vládou „nové éry" si už podřídila byrokracii, a byla docela ráda, že si tato byrokracie ponechává volnou ruku vůči dělníkům. Docela zapomněla, že byrokracie je mnohem silnější a životaschopnější než kterákoli vláda nakloněná buržoazii. A pak si namlouvala, že s Manteuffelovým pádem nastoupila tisíciletá říše buržoů a že teď už stačí jen sklidit zralou úrodu buržoazní samovlády, aniž za to zaplatí jediný fenik.

Ale co peněz bude muset povolovat, když už těch pár let od roku 1848 přišlo tak draho, tak zvětšilo státní dluh a tak zvýšilo daně! — Pánové, jste poslanci nejmladšího konstitučního státu na světě a nevíte, že konstitucionalismus je nejdražší formou vlády na světě? Že je téměř ještě dražší než bonapartismus, který — après moi le déluge* — kryje staré dluhy vždy novými, a tak v deseti letech diskontuje zdroje celého století? Zlaté časy spoutaného absolutismu, které vám stále ještě září před očima, se nikdy nevrátí.

Ale co ústavní klauzule o dalším vybírání jednou už povolených daní? — Každý ví, jak stydlivá byla „nová éra" v peněžních požadavcích. Tím, že výdaje na reorganizaci byly za dobře zajištěné protiústupky zařazeny do řádného rozpočtu, tím nebylo obětováno ještě tak mnoho. Šlo o to, povolit nové daně, kterými by byly tyto výdaje kryty. Tady se dalo škudlit, a k tomu si nebylo možno přát lepší vlády, než byla vláda „nové éry"! Vždyť buržoazie nebyla u vesla o nic méně než dříve a získala nové mocenské prostředky v jiných oblastech.

Ale co posílení reakce, jestliže se její hlavní nástroj, armáda, zdvojnásobí? — Na tomto poli se pokroková buržoové dostávali do neřešitelného konfliktu sami se sebou. Žádali na Prusku, aby hrálo úlohu německého Piemontu. K tomu je však zapotřebí silné,

* — po mně potopa. *(Pozn. red.)* .

připravené armády. Mají vládu „nové éry", která v tichosti sdílí tytéž názory, nejlepší vládu, jakou za těchto okolností mohou mít. *Odpírají* této vládě posílení armády. — Den co den, od rána do večera mají plná ústa pruské slávy, pruské velikosti, vzrůstu pruské moci; ale *odpírají* Prusku posílení armády, které by jen odpovídalo tomu, jak posílily své armády po roce 1814 ostatní velmoci. — Proč to dělají? Protože se obávají, že toto posílení prospěje jen reakci, pozvedne zchudlou důstojnickou šlechtu a vůbec poskytne feudální a byrokraticko-absolutistické straně moc, aby státním převratem pohřbila celý konstitucionalismus.

Připusťme, že pokrokoví buržoové měli pravdu, když nechtěli posílit reakci, a že armáda byla nejjistější oporou reakce. Ale byla tu kdy lepší příležitost, jak dostat armádu pod kontrolu sněmovny, než právě tato reorganizace, navržená vládou nejpřátelštěji nakloněnou buržoům, jakou kdy Prusko mělo v pokojných časech? Jakmile by se vyslovila ochota souhlasit za určitých podmínek s posílením armády, což nebylo právě pak možné dohodnout se o kadetkách, o privilegování šlechty a o všech ostatních sporných bodech a dosáhnout záruk, které by daly důstojnickému sboru buržoaznější charakter? „Nová éra" měla jasno pouze v jedné věci: že posílení armády musí být prosazeno. Okliky, jimiž propašovala reorganizaci do života, nejlépe dokazují, jak špatné měla svědomí a jaký strach měla z poslanců. Zde bylo třeba přiložit obě ruce k dílu; taková šance se buržoazii už nenaskytne ani za sto let. Co všechno se dalo po částech vytlouci z této vlády, kdyby se pokrokoví buržoové chopili věci jako velkorysí spekulanti, a ne jako skrblíci!

A nyní o praktických následcích reorganizace pro sám důstojnický sbor! Bylo třeba nalézt důstojníky pro dvojnásobný počet praporů. Kadetky už zdaleka nestačily. Postupovalo se tak liberálně jako dosud nikdy v mírových dobách; místa poručíků se nabízela skoro jako prémie studentům, auskultantům a všem vzdělaným mladým lidem. Kdo uviděl pruskou armádu po reorganizaci, nepoznal důstojnický sbor. Neříkáme něco, co jsme se jen doslechli, mluvíme z vlastní zkušenosti. Specifický lajtnantský žargón byl zatlačen do pozadí, mladí důstojníci mluvili svou přirozenou mateřštinou, nepatřili vůbec k nějaké uzavřené kastě, nýbrž reprezen-

tovali víc než kdy jindy od roku 1815 všechny vzdělané třídy a všechny provincie státu. Zde tedy byla pozice nutným vývojem událostí již dobyta; šlo teď jen o to, uhájit ji a využít jí. Avšak pokrokáři to všechno ignorovali a dál si vedli tak, jako by všichni tito důstojníci byli šlechtičtí kadeti. A přece od roku 1815 nebylo v Prusku nikdy tolik důstojníků buržoazního původu jako právě teď.

Ostatně smělé jednání pruských důstojníků před nepřítelem v šlesvicko-holštýnské válce připisujeme hlavně tomuto přílivu čerstvé krve. Staří subalterní důstojníci by se sami nikdy neodvážili jednat tak často na vlastní odpovědnost. Po této stránce má vláda pravdu, připisuje-li reorganizaci podstatný vliv na „skvělost" úspěchů; čím jiným byla reorganizace pro Dány hrozná, nemůžeme posoudit.

A konečně hlavní věc: může zvýšení mírového stavu armády usnadnit státní převrat? — Je zcela správné, že armády jsou nástroj, kterým se dělají státní převraty, a že tedy každé posílení armády dává větší možnost provést státní převrat. Avšak početnost armády, kterou potřebuje velmoc, se neřídí většími nebo menšími vyhlídkami na státní převrat, nýbrž velikostí armád ostatních velmocí. Kdo řekl A, musí říci i B. Kdo přijal mandát pruského poslance a napsal na svůj prapor velikost Pruska a jeho mocenské postavení v Evropě, musí také souhlasit s tím, aby byly vytvořeny prostředky, bez nichž o velikosti a mocenském postavení Pruska nemůže být řeči. Nemohou-li být tyto prostředky vytvořeny, aniž se tím usnadní státní převraty, tím hůř pro pány pokrokáře. Kdyby si byli v roce 1848 nepočínali tak směšně zbaběle a neobratně, byla by doba státních převratů pravděpodobně už dávno za námi. Za daných okolností jim však nezbývá nic jiného než nakonec nutnost posílení armády v té či oné formě přece jen uznat a své úvahy o státních převratech si nechat pro sebe.

Ale věc má ještě i jiné stránky. Předně bylo jistě radno jednat o povolení tohoto nástroje státního převratu spíš s vládou „nové éry" než s vládou Bismarckovou. Za druhé se rozumí samo sebou, že s každým dalším krokem ke skutečnému provedení všeobecné branné povinnosti se dá s pruskou armádou stále méně počítat jako s nástrojem pro státní převraty. Jakmile je už celá lidová masa

prodchnuta touhou po samosprávě a uvědomuje si nutnost boje proti všem živlům, které se proti tomu stavějí, zachvátí toto hnutí také 20leté a 21leté mladé lidi, a s nimi bude státní převrat stále obtížnější, dokonce i když budou pod velením feudálních a absolutistických důstojníků. Čím pokročilejší je v zemi politické vzdělání, tím nepříjemnější je i nálada povolaných rekrutů. Sám nynější boj mezi vládou a buržoazií musel už o tom podat důkazy.

Za třetí je dvouletá služební doba dostatečnou protiváhou zvětšení armády. Touž měrou, s níž posílení armády zvětšuje materiální prostředky vlády k násilným převratům, touž měrou jí k tomu dvouletá služební doba ubírá morální prostředky. V třetím roce služby může to věčné vtloukání absolutistických pouček a zvyk poslouchat přinést pro danou chvíli a po dobu služby u vojáků nějaké ovoce. V třetím roce služby, kdy se jednotlivý voják nemusí už učit téměř ničemu vojenskému, přibližuje se už náš voják, sloužící v rámci všeobecné branné povinnosti, do určité míry vojákovi francouzského a rakouského systému, odvedenému na dlouhá léta. Získal některé vlastnosti vojáka z povolání a lze ho tedy rozhodně mnohem snáze použít než mladšího vojáka. Vycházíme-li z hlediska státního převratu, pak by propuštění vojáků v třetím roce služby jistě vyvážilo odvedení 60 000 až 80 000 mužů navíc.

Avšak k tomu přistupuje ještě další, a to rozhodující bod. Nechceme popírat, že by mohly nastat poměry — známe příliš dobře naši buržoazii — za nichž by byl možný státní převrat i bez mobilizace, pouze při mírovém stavu armády. To však není pravděpodobné. Aby se mohl provést velký převrat, bude se muset téměř vždy mobilizovat. A tu nastává obrat. Pruská armáda v mírovém stavu může být za určitých okolností použita jako poslušný nástroj v rukou vlády doma; pruská armáda ve válečném stavu jistě ne. Kdo měl někdy příležitost vidět vojenský prapor zprvu v mírovém a pak ve válečném stavu, ten ví, jak obrovský je to rozdíl v celém postoji lidí, v charakteru celé masy. Lidé, kteří nastoupili do armády téměř jako chlapci, se teď do ní vracejí jako muži; přinášejí si zásobu sebeúcty, sebedůvěry, jistoty a charakteru, která prospěje celému praporu. Poměr vojáků k důstojníkům i důstojníků k vojákům je naráz jiný. Prapor získává vojensky velmi mnoho, avšak

politicky je — pro absolutistické účely — naprosto nespolehlivý. To jsme mohli vidět ještě při vstupu do Šlesviku, kde se pruští vojáci k velkému údivu anglických novinářských zpravodajů všude veřejně účastnili politických demonstrací a beze strachu vyslovovali své vůbec ne ortodoxní smýšlení. A za tento výsledek — politickou nepoužitelnost mobilizované armády pro absolutistické cíle — máme co děkovat hlavně Manteuffelově době a „nejnovější" éře. V roce 1848 to bylo ještě docela jiné.

To je právě jedna z nejlepších stránek pruského vojenského systému před reorganizací i po ní, že s *tímto* vojenským systémem nemůže Prusko ani vést nepopulární válku, ani provést státní převrat, který by mohl mít trvání. Neboť i kdyby se mírová armáda propůjčila k malému státnímu převratu, stačila by už první mobilizace a první válečné nebezpečí, a všechny „vymoženosti" by byly problematické. Hrdinské činy mírové armády, které by neratifikovala válečná armáda, by měly při „vnitřním Düppelu" jen krátkodobý význam; a získat tuto ratifikaci bude čím dál tím obtížnější. Reakční listy prohlásily „armádu" oproti sněmovnám za skutečné lidové zastupitelstvo. Mínily tím ovšem pouze důstojníky. Kdyby snad někdy došlo k tomu, že by pánové z „Kreuz-Zeitung"[77] udělali státní převrat, k němuž by potřebovali *mobilizovanou* armádu, připravilo by jim toto lidové zastupitelstvo náramné překvapení, na to mohou vzít jed.

Ale konec konců ani v tom netkví hlavní záruka proti státnímu převratu. Ta tkví v tom, že žádná vláda nedá pomocí státního převratu dohromady sněmovnu, která by jí povolila nové daně a půjčky; a i kdyby takovou povolnou sněmovnu sehnala, žádný bankéř v Evropě jí na usnesení takovéto sněmovny neposkytne úvěr. Ve většině evropských států by tomu bylo jinak. Ale Prusko má už — po slibech z roku 1815 a po mnoha marných manévrech, jimiž se do roku 1848 pokoušelo získat peníze — pověst, že se mu nesmí půjčit bez pravoplatného a nepopíratelného usnesení sněmovny ani fenik. Dokonce i pan Raphael von Erlanger, který půjčil i americkým konfederovaným[20], by sotva svěřil hotové peníze nějaké pruské vládě vzešlé ze státního převratu. A za to ať se Prusko poděkuje jedině a výlučně zabedněnosti absolutismu.

V tom právě tkví síla buržoazie, že vláda je nucena, jakmile se dostane do peněžní tísně — a to je dříve nebo později nevyhnutelné — *sama požádat buržoazii o peníze*, a to tentokrát nikoli politické reprezentanty buržoazie, kteří konec konců vědí, že jsou tu k tomu, aby platili, nýbrž velké finančníky, kteří chtějí udělat s vládou dobrý obchod, měří úvěrovou schopnost vlády týmž loktem jako každého soukromníka a kterým je naprosto lhostejné, potřebuje-li pruský stát mnoho či málo vojáků. Tito pánové diskontují pouze směnky se třemi podpisy, a jestliže je vedle vlády podepíše pouze panská sněmovna, a nikoli také poslanecká, nebo je podepíše loutková poslanecká sněmovna, pokládají to za plané směnkaření a pěkně se za takovýto obchod poděkují.

Zde končí vojenská otázka a začíná otázka ústavní. Buržoazní opozice je teď zatlačena — nesejde na tom, jakými chybami a zápletkami — do situace, kdy musí probojovat vojenskou otázku, nemá-li ztratit zbytek politické moci, kterou ještě má. Vláda učinila už celé její právo schvalovat rozpočet problematickým. Jestliže vláda dříve či později *musí* se sněmovnou uzavřít mír, není pak nejlepší politikou prostě vyčkat, až přijde tento okamžik?

Jestliže už konflikt dospěl tak daleko — bezpodmínečně ano. Zda je možné uzavřít s touto vládou dohodu na přijatelné základně, je víc než pochybné. Tím, že buržoazie přecenila své síly, dostala se do situace, že musí na této vojenské otázce dokázat, zda je ve státě rozhodujícím činitelem, nebo vůbec ničím. Zvítězí-li, získá zároveň moc dosazovat a sesazovat ministry, jakou má anglická Dolní sněmovna. Podlehne-li, nenabude ústavní cestou už nikdy nějakého významu.

Kdo by se však domníval, že se dá očekávat taková vytrvalost, ten špatně zná naše německé měšťáky. Politická odvaha buržoazie je vždy přímo úměrná významu, jaký má v občanské společnosti dané země. V Německu je společenská moc buržoazie mnohem menší než v Anglii nebo i ve Francii; nespojila se ani se starou aristokracií jako v Anglii, ani ji s pomocí rolníků a dělníků nezničila jako ve Francii. Feudální aristokracie je v Německu stále ještě mocí, mocí nepřátelskou buržoazii a nadto ještě spolčenou s vládami. Tovární průmysl, základna veškeré společenské moci mo-

derní buržoazie, není v Německu zdaleka tak vyspělý jako ve Francii a v Anglii, i když udělal od roku 1848 obrovské pokroky. Nesmírné nahromadění kapitálu u jednotlivých stavů, jak je tomu zhusta v Anglii i ve Francii, je v Německu vzácnější. Odtud pramení maloměšťácký charakter celé naší buržoazie. Poměry, v nichž žije, rozhled, jehož je s to dosáhnout, jsou ubohé; jaký div, že celý její způsob myšlení je právě tak ubohý! Odkud má čerpat odvahu, aby probojovala věc až do konce? Pruská buržoazie ví velmi dobře, jak je ve své vlastní průmyslové činnosti závislá na vládě. Koncese[78] a státní kontrola ji tlačí jako můra. Při každém novém podniku jí vláda může stavět do cesty překážky. A což teprve v oblasti politiky! V konfliktu o vojenskou otázku může buržoazní sněmovna vystupovat jen záporně, je odkázána pouze na defenzívu; vláda naproti tomu postupuje útočně, vykládá ústavu po svém, trestá liberální úředníky, anuluje liberální městské volby, uvádí do pohybu všechny páky byrokratické moci, aby buržoové nezapomněli na své stanovisko poddaného, ztéká fakticky jednu pozici za druhou a dobývá si postavení, jaké neměl ani Manteuffel. Zatím se klidně mimo rozpočet vydávají peníze a vybírají se daně a reorganizace armády nabývá s každým rokem své existence nových sil. Zkrátka perspektiva konečného vítězství buržoazie nabývá rok od roku revolučnějšího charakteru a denně se množící dílčí vítězství vlády ve všech oblastech nabývají čím dál tím více podoby hotových faktů. K tomu přistupuje dělnické hnutí naprosto nezávislé jak na buržoazii, tak na vládě, které nutí buržoazii, aby dělníkům buď dělala velmi nepříjemné ústupky, nebo byla připravena na to, že v rozhodujícím okamžiku bude muset jednat bez dělníků. Bude mít pruská buržoazie za těchto okolností odvahu vytrvat až do konce? To by se musela od roku 1848 zázračně polepšit — ve svém vlastním smyslu — avšak to toužebné vzdychání po kompromisu, které se v pokrokové straně ozývá od počátku tohoto zasedání den co den, tomu nenasvědčuje. Obáváme se, že buržoazie se ani tentokrát nebude rozpakovat zradit samu sebe.

III

„A jaký je postoj dělnické strany k této reorganizaci armády a ke konfliktu, který při tom vznikl mezi vládou a buržoazní opozicí?“

Pracující třída potřebuje k plnému rozvinutí své politické činnosti mnohem širší pole, než jaké poskytují jednotlivé státy dnešního rozdrobeného Německa. V roztříštěnosti na mnoho států bude proletariát vidět překážku pro své hnutí, nikdy však oprávněný stav, předmět vážné úvahy. Německý proletariát se nikdy nebude zabývat říšskými ústavami, Pruskem v čele[79], triadou[80] a podobnými věcmi — leda jen proto, aby tomu všemu udělal konec; otázka, kolik vojáků potřebuje pruský stát, aby dál vegetoval jako velmoc, je mu lhostejná. Zda se vojenské břemeno reorganizací o něco zvětší, či ne, to nemá pro dělnickou třídu *jako třídu* velký význam. Naproti tomu jí vůbec není lhostejné, bude-li všeobecná branná povinnost provedena úplně, či ne. Čím víc dělníků se bude cvičit ve zbrani, tím lépe. Všeobecná branná povinnost je nutným a přirozeným doplňkem všeobecného hlasovacího práva; dává voličům možnost, aby svá usnesení prosazovali proti všem pokusům o státní převrat se zbraní v ruce. Jediné, co zajímá dělnickou třídu Německa na pruské reorganizaci armády, je stále důslednější provádění všeobecné branné povinnosti.

Důležitější je tato otázka: Jaký postoj má zaujmout dělnická strana v konfliktu, který při tom vznikl mezi vládou a sněmovnou?

Moderní dělník, proletář, je produktem velké průmyslové revo-

luce, která zejména za posledních sto let ve všech civilizovaných zemích od základu změnila celý způsob výroby, zprvu v průmyslu a potom i v zemědělství; v důsledku této revoluce se na výrobě podílejí už jen dvě třídy: třída kapitalistů, která má v rukou pracovní prostředky, suroviny a životní prostředky, a třída dělníků, která nemá ani pracovní prostředky, ani suroviny, ani životní prostředky, ale musí si je za svou práci od kapitalistů teprve kupovat. Moderní proletář má tedy přímo co dělat pouze s jednou společenskou třídou, která je mu nepřátelská, která ho vykořisťuje: s třídou kapitalistů, buržoů. V zemích, kde je tato průmyslová revoluce provedena úplně, jako je tomu v Anglii, má dělník vskutku co dělat jedině s kapitalisty, neboť i na venkově je velký pachtýř zase jen kapitalista; aristokrat, který jen stravuje pozemkovou rentu svých panství, nemá s dělníkem naprosto žádné společenské styčné body.

Jinak je tomu v zemích, kde tato průmyslová revoluce teprve probíhá, jako v Německu. Zde se zachovalo z někdejších feudálních a polofeudálních poměrů ještě množství společenských prvků, které takříkajíc kalí společenské prostředí (medium) a odnímají sociálním poměrům Německa onen prostý, jasný, klasický ráz, kterým se vyznačuje vývojový stupeň Anglie. Vidíme zde v ovzduší, které se den ze dne stále víc modernizuje, a mezi zcela moderními kapitalisty a dělníky nejroztodivnější předpotopní zkameněliny, které se tu procházejí živé: feudální pány, patrimoniální soudy, krautjunkery, bití holí, vládní rady, zemské rady, cechy, kompetenční konflikty, trestní moc státní správy atd. A vidíme, že v boji o politickou moc se všechny tyto živoucí zkameněliny řadí do jednoho houfu proti buržoazii, která je díky svému majetku nejmocnější třídou nové epochy a ve jménu nové epochy požaduje, aby jí postoupily politické panství.

Kromě buržoazie a proletariátu produkuje moderní velký průmysl ještě jakousi mezitřídu mezi oběma, maloburžoazii. Ta se skládá jednak z pozůstatků někdejšího polostředověkého měšťanstva, jednak z dělníků, kteří se vyšvihli na poněkud vyšší úroveň. Uplatňuje se ani ne tak ve výrobě, jako spíš v rozdělování zboží; jejím hlavním oborem je maloobchod. Zatímco staré měšťanstvo

bylo nejstabilnější třídou společnosti, je moderní maloburžoazie třídou, která se nejvíc mění; bankrot je u ní pravidelným zjevem. Svým malým kapitálem se podílí na životním postavení buržoazie, nejistotou své existence na postavení proletariátu. Stejně rozporuplné jako její společenská existence je i její politické postavení; celkem je však jejím nejpřesnějším výrazem „čistá demokracie". Jejím politickým posláním je popohánět buržoazii v jejím boji proti pozůstatkům staré společnosti a zejména proti její vlastní slabosti a zbabělosti, a pomáhat vybojovat ty svobody — svobodu tisku, spolčovací a shromažďovací svobodu, všeobecné volební právo, místní samosprávu — bez nichž se přes jejich buržoazní povahu může bázlivá buržoazie docela dobře obejít, bez nichž se však dělníci nikdy nemohou osvobodit.

V boji, který svádí buržoazie s pozůstatky staré předpotopní společnosti, nastává dříve či později chvíle, kdy se obě bojující strany obracejí k proletariátu a ucházejí se o jeho podporu. Stává se tak obvykle ve chvíli, kdy se dělnická třída sama začíná dávat do pohybu. Feudální a byrokratičtí představitelé zanikající společnosti vyzývají dělníky, aby společně s nimi udeřili na kapitalistické upíry, tyto jediné nepřátele dělníků; buržoové zase upozorňují dělníky na to, že spolu představují novou společenskou epochu, a proto mají nepochybně proti zanikající *staré* formě společnosti společný zájem. V té době si dělnická třída pozvolna uvědomuje, že je zvláštní třídou s vlastními zájmy a vlastní nezávislou budoucností; a s tím se objevuje otázka, která se postupně dostala na pořad dne v Anglii, ve Francii a v Německu: jaký postoj má zaujmout dělnická strana vůči silám, které spolu bojují?

To bude záviset především na tom, o jaké cíle usiluje v zájmu třídy dělnická strana, tj. ta část dělnické třídy, která dospěla k vědomí společných zájmů třídy.

Pokud je známo, vytyčují nejvyspělejší dělníci v Německu tento požadavek: osvobození dělníků od kapitalistů tím, že se státní kapitál převede na sdružené dělníky, aby provozovali výrobu na společný účet a bez kapitalistů; a jako prostředek k prosazení tohoto cíle: dobytí politické moci všeobecným, přímým volebním právem.[81]

Tolik je jasné: ani feudálně byrokratická strana, která se obvykle nazývá zkrátka *reakcí*, ani liberálně radikální buržoazní strana nebudou ochotné dobrovolně uznat tyto požadavky. Ale od okamžiku, kdy proletariát vytvoří samostatnou dělnickou stranu, stává se mocí a s mocí se musí počítat. Obě nepřátelské strany to vědí, a budou tedy v daném okamžiku ochotné činit dělníkům zdánlivé nebo skutečné ústupky. Na čí straně mohou dělníci dosáhnout největších ústupků?

Reakční straně je už sama existence buržoů a proletářů trnem v oku. Její moc závisí na tom, bude-li moderní společenský vývoj zase umrtven nebo aspoň zabrzděn. Jinak se všechny majetné třídy postupně přemění v kapitalisty a všechny utlačené třídy v proletáře, a tím zmizí reakční strana sama sebou. Reakce, je-li důsledná, se ovšem snaží proletariát zrušit, avšak ne tím, že dělá krok kupředu k jeho sdružování, nýbrž tím, že moderní proletáře znovu přeměňuje v cechovní tovaryše a nevolné nebo polonevolné rolníky. Poslouží našim proletářům takováto přeměna? Touží zase zpátky do otcovské péče cechovního mistra a „milostivého pána", kdyby něco takového bylo vůbec možné? Jistě ne! Vždyť právě teprve tím, že pracující třída byla zbavena všeho někdejšího zdánlivého vlastnictví a všech zdánlivých privilegií, že se vytvořil nezastřený protiklad mezi kapitálem a prací, byla vůbec umožněna existence jediné velké dělnické třídy se společnými zájmy, existence dělnického hnutí a dělnické strany. A navíc je takovéto otočení dějin zpět holá nemožnost. Dnešní parní stroje, mechanické spřádací a tkalcovské stavy, parní pluhy a mlátičky, železnice a elektrické telegrafy a parní lisy žádný takový absurdní krok zpět nepřipouštějí, naopak postupně a neúprosně zničí všecky zbytky feudálních a cechovních poměrů a přetaví všechny z dřívějška zděděné malé společenské protiklady v jeden světodějný protiklad kapitálu a práce.

Buržoazie naproti tomu nemá jiné dějinné poslání než všestranně rozmnožit a na nejvyšší míru rozvinout všechny uvedené obrovské výrobní síly, dopravní a spojovací prostředky moderní společnosti, dostat za pomoci úvěrových společností do svých rukou také výrobní prostředky, které zdědila z dřívějška, zejména pozemkové vlastnictví, uplatnit ve všech výrobních odvětvích mo-

derní prostředky, zničit všechny zbytky feudální výroby a feudálních poměrů, a tak převést celou společnost na jednoduchý protiklad jedné třídy kapitalistů a jedné třídy nemajetných dělníků. Tou měrou, jak probíhá toto zjednodušení společenských třídních protikladů, roste moc buržoazie, ale v ještě větší míře roste i moc proletariátu, jeho třídní uvědomění a schopnost zvítězit; pouze tímto růstem moci buržoazie dospěje proletariát postupně tak daleko, že se stane většinou, převážnou většinou ve státě, jak je tomu už v Anglii, ale nikterak ještě v Německu, kde se mu ještě početně vyrovnávají rolníci všeho druhu na venkově a malí mistři, drobní obchodníčci atd. ve městech.

Tedy: Každé vítězství reakce brzdí společenský vývoj a nepochybně oddaluje chvíli, kdy dělníci budou moci zvítězit. Naproti tomu každé vítězství buržoazie nad reakcí je v jistém smyslu zároveň vítězstvím dělníků, přispívá ke konečnému svržení kapitalistického panství, přibližuje chvíli, kdy dělníci zvítězí nad buržoazií.

Srovnejme postavení německé dělnické strany roku 1848 a nyní. V Německu žije ještě dost veteránů, kteří se zúčastnili prvních pokusů o založení německé dělnické strany před rokem 1848 a kteří ji po revoluci pomáhali budovat, pokud to tehdejší poměry dovolovaly. Ti všichni vědí, kolik námahy stálo dokonce i v oněch bouřlivých časech probudit dělnické hnutí k životu, udržet je v chodu, odstranit z něho reakční cechovnické živly, a jak po několika letech celá věc zase usnula. Jestliže nyní vzniklo dělnické hnutí takříkajíc samo sebou, čím to je? Tím, že od roku 1848 učinil velký buržoazní průmysl v Německu nevídané pokroky, že zničil masu malých mistrů a jiných mezivrstev mezi dělníkem a kapitalistou, že postavil masu dělníků do přímého protikladu ke kapitalistovi, zkrátka vytvořil početný proletariát tam, kde dřív vůbec nebyl nebo byl jen nepatrný. Tento průmyslový vývoj způsobil, že se dělnická strana a dělnické hnutí staly nutností.

Tím není řečeno, že nemohou nastat chvíle, kdy bude reakce považovat za vhodné učinit dělníkům ústupky. Ale tyto ústupky jsou vždy zcela zvláštního druhu. Nikdy to nejsou ústupky politické. Feudálně byrokratická reakce nebude ani rozšiřovat hlasovací právo, ani uvolňovat tiskovou, spolčovací a shromažďovací svobodu, ani ome-

zovat moc byrokracie. Ústupky, které dělá, jsou vždy namířeny přímo proti buržoazii a jsou takového druhu, že ani v nejmenším nezvětšují politickou moc dělnictva. Tak byl v Anglii proti vůli továrníků zaveden zákon o desetihodinovém pracovním dni pro tovární dělníky. Tak by se mohlo na pruské vládě žádat a možná dosáhnout, aby byly přesně dodržovány předpisy o pracovní době v továrnách, které teď existují jen na papíře, dále koaliční právo dělníků[82] atd. Ale při všech těchto ústupcích reakce je jisté, že jsou dosahovány bez nějaké protislužby ze strany dělníků a právem, neboť tím, že ztrpčuje život buržoům, dosáhla už reakce svého cíle a dělníci jí nemají proč děkovat a také jí nikdy neděkují.

Je však ještě jeden druh reakce, který měl v poslední době velký úspěch a přichází u některých lidí velmi do módy; je to onen druh reakce, kterému se dnes říká bonapartismus. Bonapartismus je nutnou státní formou v zemi, kde dělnická třída, která dosáhla vysokého stupně svého vývoje ve městech, ale je početně slabší než drobní rolníci na venkově, byla poražena ve velkém revolučním boji třídou kapitalistů, maloburžoazií a armádou. Když byli ve Francii v gigantickém zápase v červnu 1848 poraženi pařížští dělníci, vyčerpalo toto vítězství zároveň úplně buržoazii. Byla si vědoma toho, že druhé takové vítězství už nevydrží. Podle jména ještě vládla, ale byla příliš slabá na to, aby skutečně vládla. Do čela se postavila armáda, tento skutečný vítěz, opírající se o třídu, z které se převážně rekrutovala, o drobné rolníky, kteří chtěli mít pokoj od městských výtržníků. Formou této vlády byl samozřejmě vojenský despotismus a jejím přirozeným šéfem jeho dědic, Ludvík Bonaparte.

V postoji k dělníkům i ke kapitalistům se bonapartismus vyznačuje tím, že jim zabraňuje, aby se do sebe pustili. To znamená, že chrání buržoazii před násilnými útoky dělníků, je shovívavý k malým mírným šarvátkám mezi oběma třídami a jinak neponechává těm ani oněm špetku politické moci. Ani spolčovací právo, ani shromažďovací právo, ani svoboda tisku; všeobecné volební právo, ale za takového byrokratického nátlaku, že opoziční volby jsou téměř nemožné; řádění policie, o jakém dokonce ani v policejní Francii nebylo dosud slýcháno. Kromě toho si bonapartismus část

buržoazie i dělnictva přímo *kupuje*; buržoazii obrovskými úvěrovými podvody, kterými se lákají peníze z kapes drobných kapitalistů do kapes velkých kapitalistů; dělníky obrovskými státními stavbami, které vedle přirozeného, samostatného proletariátu soustřeďují ve velkých městech proletariát umělý, císařský, závislý na vládě. A konečně se lichotí národní pýše zdánlivě hrdinskými válkami, které se však vedou vždycky s milostivým vrchnostenským svolením Evropy proti tomu, kdo je zrovna společným obětním beránkem, a za takových podmínek, že vítězství je předem zajištěno.

Jak dělníci, tak buržoazie mohou za takovéto vlády dosáhnout nejvýš toho, že si odpočinou od boje, že se průmysl — za jinak příznivých okolností — mocně rozvine, že se tedy vytvoří prvky nového a urputnějšího boje a že tento boj propukne, jakmile potřeba takovéto přestávky pomine. Bylo by nanejvýš bláhové, kdyby dělníci čekali něco víc od vlády, která je tu právě jen k tomu, aby držela dělníky vůči buržoazii na uzdě.

Přejděme nyní k případu, kterým se právě zabýváme. Co může reakce v Prusku nabídnout dělnické straně?

Může tato reakce nabídnout dělnické třídě skutečný podíl na politické moci? — Rozhodně ne. Za prvé se v moderních dějinách, ani anglických, ani francouzských, ještě nestalo, že by reakční vláda něco takového udělala. Za druhé v nynějším boji v Prusku jde právě o to, zda vláda soustředí všechnu skutečnou moc ve svých rukou, nebo zda se o ni rozdělí s parlamentem. A vláda jistě nebude vynakládat všechny prostředky na to, aby vyrvala moc buržoazii jen proto, aby potom tuto moc darovala proletariátu!

Feudální aristokracie a byrokracie si mohou zachovat skutečnou moc v Prusku i bez parlamentního zastoupení. Jejich tradiční postavení u dvora, v armádě, v úřednictvu jim tuto moc zaručuje. Dokonce si ani nemají proč přát zvláštní zastoupení, neboť šlechtické a úřednické sněmovny, jaké byly za Manteuffela, jsou dnes v Prusku natrvalo přece jen nemožné. Proto by nejraději poslali vůbec všechny sněmovny k čertu.

Naproti tomu buržoazie a dělníci mohou vykonávat skutečnou řádnou politickou moc pouze prostřednictvím parlamentního za-

stoupení; a toto parlamentní zastoupení má nějakou cenu jen tehdy, jestliže má možnost do věcí mluvit a spolurozhodovat, jinými slovy držet „ruku na měšci". Právě tomu však chce Bismarck, jak sám doznává, zabránit. Tážeme se: Je snad v zájmu dělníků, aby byl tento parlament oloupen o všechnu moc, parlament, do něhož chtějí sami vstoupit, jakmile si vybojují všeobecné, přímé volební právo, a v němž chtějí mít jednou většinu? Je snad v jejich zájmu nasadit všechny páky agitace, aby se dostali do shromáždění, které nemá konec konců co říci? Jistě ne.

Co kdyby však vláda zrušila nynější volební zákon a naoktrojovala všeobecné, přímé volební právo? Ano, *kdyby! Kdyby* vláda provedla takový bonapartistický převrat a dělníci by na něj přistoupili, přiznali by tím vládě už předem právo, aby jakmile se jí zlíbí, novým oktrojem všeobecné, přímé volební právo zase zrušila. A co by pak bylo celé všeobecné, přímé volební právo platné?

Kdyby vláda naoktrojovala všeobecné, přímé volební právo, pak by je předem omezila takovými výhradami, že by to už vlastně všeobecné, přímé volební právo nebylo.

A pokud jde o všeobecné, přímé volební právo, stačí se podívat do Francie, aby bylo zřejmé, jaké krotké volby se s ním dají uspořádat, je-li tu početné zaostalé venkovské obyvatelstvo, dobře organizovaná byrokracie, dobře usměrněný tisk, policií dostatečně ovládané spolky a vůbec žádné politické schůze. Kolik zástupců dělnictva přivádí všeobecné, přímé hlasovací právo do francouzské sněmovny? A to je francouzský proletariát proti německému mnohem koncentrovanější a má delší bojové a organizační zkušenosti.

To nás přivádí ještě k jiné otázce. V Německu je venkovské obyvatelstvo dvakrát početnější než městské, tj. $^2/_3$ žijí z obdělávání půdy, $^1/_3$ z průmyslu. A protože v Německu je velké pozemkové vlastnictví pravidlem a drobný parcelový rolník výjimkou, znamená to jinými slovy: je-li $^1/_3$ dělníků pod komandem kapitalisty, pak $^2/_3$ jsou *pod komandem feudálního pána*. Nechť si to uvědomí lidé, kteří bez ustání napadají kapitalisty, ale proti feudálům neřeknou špatné slůvko. V Německu vykořisťují feudálové dvakrát víc dělníků než buržoazie; v Německu jsou feudálové právě tak přímými nepřáteli dělníků jako kapitalisté. To však ještě zdaleka není všechno. Patriar-

chální hospodářství na starých feudálních statcích vede k tomu, že zemědělský nádeník nebo domkář se dostává do dědičné závislosti na svém „milostivém pánovi", a to zemědělskému proletáři velmi ztěžuje, aby se zapojil do hnutí městských dělníků. Kněží, soustavné ohlupování na venkově, špatné vyučování ve škole, odloučenost venkovských lidí od celého světa vykonají zbytek. Zemědělský proletariát tvoří tu část dělnické třídy, která si nejtíž a jako poslední uvědomuje své vlastní zájmy a své vlastní společenské postavení, jinými slovy tu část, která zůstává nejdéle nevědomým nástrojem v rukou privilegované třídy, která ji vykořisťuje. A která je to třída? V Německu to není buržoazie, nýbrž *feudální šlechta*. Ale ani ve Francii, kde jsou téměř výlučně jen svobodní rolníci s půdou, kde byla feudální šlechta už dávno zbavena veškeré politické moci, nepřivedlo všeobecné hlasovací právo dělníky do sněmovny, nýbrž je z ní téměř úplně vyloučilo. Jaký výsledek by mělo všeobecné hlasovací právo v Německu, kde feudální šlechta představuje dosud skutečnou sociální a politickou moc a kde na jednoho průmyslového dělníka připadají dva zemědělští nádeníci? Boj proti feudální a byrokratické reakci — neboť obě jsou u nás teď neodlučitelné — je v Německu totožný s bojem za duchovní a politickou emancipaci zemědělského proletariátu; a dokud není venkovský proletariát vtažen do hnutí, dotud městský proletariát v Německu nemůže dokázat a nedokáže ani to nejmenší, dotud není všeobecné, přímé volební právo pro proletariát zbraní, ale *léčkou*.

Možná že tento velmi otevřený, ale nezbytný výklad povzbudí feudály, aby se postavili za všeobecné, přímé volební právo. Tím lépe.

Či snad vláda oklešťuje (dá-li se vůbec na dnešních poměrech ještě něco oklestit) tisk, spolčovací právo, shromažďovací právo jen proto, aby přinesla dělníkům darem svobodný tisk, svobodné spolčovací a shromažďovací právo? Vskutku, což nejde dělnické hnutí pokojně a nerušeně svou cestou?

A v tom je právě ten háček. Vláda *ví* a buržoazie také ví, že celé nynější německé dělnické hnutí je pouze *trpěno*. Žije jen tak dlouho, jak je vládě *libo*. Dokud je pro vládu výhodné, že toto hnutí existuje, že buržoazní opozici vyrůstají noví, nezávislí odpůrci,

dotud je bude trpět. Avšak od chvíle, kdy toto hnutí učiní z dělníků samostatnou moc, a tím se stane vládě nebezpečným, bude s tím naráz konec. Způsob, jakým bylo zabráněno agitaci pokrokářů v tisku, spolcích a shromážděních, nechť je dělníkům výstrahou. Tytéž zákony, nařízení a opatření, kterých se tu použilo, mohou být kdykoli uplatněny proti dělníkům a udělat konec jejich agitaci; a budou uplatněny, jakmile se tato agitace stane nebezpečnou. Je nanejvýš důležité, aby si to dělníci jasně uvědomili, aby nepropadli témuž klamu jako buržoazie za „nové éry", kdy byla rovněž jen *trpěna*, zatímco se domnívala, že je už na koni. A kdyby si snad někdo namlouval, že nynější vláda osvobodí tisk, spolčovací právo a shromažďovací právo z nynějších okovů, pak patří k lidem, se kterými už nemá smysl mluvit. A bez svobody tisku, bez spolčovacího a shromažďovacího práva není dělnické hnutí možné.

Nynější vláda v Prusku není tak na hlavu padlá, aby si sama zakroutila krkem. A kdyby došlo k tomu, že by reakce hodila německému proletariátu jako návnadu několik zdánlivých politických ústupků — pak doufejme odpoví německý proletariát hrdými slovy staré „Písně o Hildebrandovi"[83]:

„Mit gêrû scal man geba infâhan, ort widar orte."
„S kopím v ruce buďtež přijímány dary, hrot proti hrotu."

Pokud jde o *sociální* ústupky, které by reakce mohla učinit dělníkům — zkrácení pracovní doby v továrnách, lepší dodržování továrních zákonů, koaliční právo atd. — tu zkušenosti ze všech zemí dokazují, že reakce podává takové návrhy, aniž jí dělníci musí za to poskytnout sebemenší náhradu. Reakce potřebuje dělníky, dělníci však nepotřebují reakci. Pokud tedy budou dělníci ve své vlastní samostatné agitaci trvat na těchto požadavcích, mohou počítat s tím, že nastane chvíle, kdy reakční živly budou klást tytéž požadavky, jen aby šikanovaly buržoazii; a tak dělníci dosahují úspěchů vůči buržoazii a nejsou za to zavázáni reakci nijakým díkem.

Nemůže-li však dělnická strana očekávat od reakce nic než drobné ústupky, které získá tak jako tak a nepotřebuje o ně žebrat — co může očekávat od buržoazní opozice?

Viděli jsme, že jak buržoazie, tak proletariát jsou dětmi nové

epochy, že obě tyto třídy se ve své společenské činnosti snaží odstranit zbytky staré veteše, která se tu zachovala z minulých dob. Musí sice vybojovat mezi sebou velmi vážný boj, ale tento boj může být vybojován teprve tehdy, až budou stát proti sobě samy. Teprve až to staré haraburdí poletí přes palubu, bude „loď hotova k boji" — jenže tentokrát nebudou bojovat proti sobě dvě lodi, ale bude se bojovat na palubě jedné lodi, mužstvo proti důstojníkům.

Buržoazie si nemůže vybojovat politickou moc a tuto politickou moc vyjádřit v ústavě a v zákonech, aniž tím zároveň dá proletariátu do rukou zbraně. Proti starým stavům, které se odlišovaly rodem, musí vepsat na své prapory lidská práva, proti cechovnímu zřízení svobodu obchodu a živnosti, proti byrokratickému poručníkování svobodu a samosprávu. Musí proto, má-li být důsledná, žádat všeobecné, přímé volební právo, tiskovou, spolčovací a shromažďovací svobodu a zrušení všech výjimečných zákonů proti jednotlivým třídám obyvatelstva. Ale to je také všechno, co od ní proletariát může žádat. Nemůže žádat, aby buržoazie přestala být buržoazií, jistě však může žádat, aby důsledně uskutečňovala své vlastní zásady. Tím také dostane proletariát do rukou všechny zbraně, které potřebuje ke svému konečnému vítězství. Se svobodou tisku, shromažďovacím a spolčovacím právem si vybojuje všeobecné hlasovací právo, a s všeobecným, přímým hlasovacím právem spolu s uvedenými agitačními prostředky i všechno ostatní.

Je tedy v zájmu dělníků, aby podporovali buržoazii v jejím boji proti všem reakčním živlům, *dokud zůstává věrna sama sobě.* Každá vymoženost, kterou si buržoazie vynutí na reakci, bude za této podmínky nakonec ve prospěch dělnické třídy. Tento správný instinkt také němečtí dělníci měli. Zcela správně hlasovali ve všech německých státech všude pro nejradikálnější kandidáty, kteří měli vyhlídky, že budou zvoleni.

Ale co když se buržoazie zpronevěří sama sobě, zradí své vlastní třídní zájmy a zásady, které z nich vyplývají?

Pak zůstávají dělníkům dvě cesty!

Buď pohánět buržoazii proti její vůli kupředu, nutit ji co nejvíc, aby rozšířila volební právo, zajistila tiskovou, spolčovací

a shromažďovací svobodu, a tak vytvořila prostor, na němž se může proletariát volně pohybovat a organizovat. Tak si počínali angličtí dělníci od zákona o reformě z roku 1832, francouzští dělníci od červencové revoluce z roku 1830, a právě tímto hnutím, jehož nejbližší cíle byly čistě buržoazní povahy, napomohli vlastnímu rozvoji a organizaci víc než kterýmkoli jiným prostředkem. Tento případ nastane vždycky, neboť buržoazie při svém nedostatku politické odvahy všude čas od času zrazuje své zájmy.

Anebo se dělníci z buržoazního hnutí úplně stáhnou a ponechají buržoazii jejímu osudu. Takový případ nastal v Anglii, ve Francii a v Německu, když ztroskotalo evropské dělnické hnutí z let 1848—1850. To je však možné jen po mohutném a v dané chvíli neplodném vypětí, po němž třída potřebuje oddech. Je-li dělnická třída zdravá, nemůže takový případ nastat; znamenal by úplnou politickou rezignaci, a té není třída svou povahou odvážná, třída, která nemá co ztratit a může získat všechno, natrvalo schopna.

Dokonce ani v krajním případě, kdyby se buržoazie ze strachu před dělníky schovala pod sukně reakce, kdyby apelovala na moc nepřátelských jí živlů a žádala ji o ochranu proti dělníkům — dokonce ani tehdy by dělnické třídě nezbylo než bez ohledu na buržoazii pokračovat v agitaci, kterou buržoové zradili — v agitaci pro buržoazní svobodu, pro svobodu tisku, za shromažďovací a spolčovací právo. Bez těchto svobod se sama nemůže volně pohybovat; bojuje v tomto boji o živel nezbytný k svému vlastnímu životu, o vzduch, který potřebuje k dýchání.

Je samozřejmé, že dělnická třída ve všech těchto případech nebude vystupovat jako pouhý přívěsek buržoazie, nýbrž jako samostatná, od buržoazie zcela odlišná strana. Bude při každé příležitosti buržoazii připomínat, že třídní zájmy dělníků jsou v přímém protikladu k zájmům kapitalistů a že si to dělníci uvědomují. Bude si udržovat a rozvíjet svou vlastní organizaci vůči stranické organizaci buržoazie a bude s buržoazií vyjednávat pouze jako moc s mocí. Tímto způsobem si zajistí postavení, které si vynutí úctu, bude objasňovat jednotlivým dělníkům jejich třídní zájmy a v příští revoluční bouři — a tyto bouře se nyní opakují tak pravidelně jako obchodní krize a ekvinokční bouře — bude připravena k činu.

K. MARX A B. ENGELS

PROHLÁŠENÍ

Redakci listu „Social-Demokrat“[84]

Podepsaní přislíbili svou spolupráci s listem „Social-Demokrat“ a souhlasili, aby byli jmenováni jako spolupracovníci, pod výslovnou podmínkou, že list bude redigován v duchu stručného programu, který jim byl sdělen. Ani na okamžik nepodceňovali obtížnou situaci „Social-Demokratu“ a nekladli proto žádné požadavky nevhodné pro berlínský poledník. Žádali však několikrát, aby se vůči vládě a feudálně absolutistické straně vystupovalo přinejmenším právě tak směle jako vůči pokrokářům. Taktika, kterou sleduje „Social-Demokrat“, však jejich další spolupráci s listem vylučuje. Názor podepsaných na královský pruský vládní socialismus a na správný postoj dělnické třídy k takovému klamu je už podrobně vyložen v čís. 73 „Deutsche-Brüsseler-Zeitung“ z 12. září 1847[85], v odpovědi na čís. 206 listu „Rheinischer Beobachter“ vycházejícího tehdy v Kolíně, v němž se navrhovalo spojenectví „proletariátu“ s „vládou“ proti „liberální buržoazii“. Každé slovo našeho tehdejšího prohlášení podepíšeme i dnes.

Londýn a Manchester, 23. února 1865

Bedřich Engels *Karel Marx*

Napsal K. Marx 18. února 1865
Otištěno v „Social-Demokrat“,
čís. 29 z 3. března 1865

Podle textu novin,
srovnaného s rukopisem
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

*NOTICKA O BROŽUŘE „VOJENSKÁ OTÁZKA V PRUSKU A NĚMECKÁ DĚLNICKÁ STRANA“[86]

V těchto dnech vyjde v Hamburku u Otto Meissnera brožura *Bedřicha Engelse* s názvem „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana“ (cena 6 stříbrných grošů). Na rozdíl od nejnovější „sociálně demokratické“ stranické taktiky* zastává brožura opět stanovisko, které zaujímali literární představitelé proletariátu z let 1846—1851, a rozvíjí je jak proti reakci, tak proti pokrokářské buržoazii při vojenské a rozpočtové otázce, které jsou právě nyní aktuální.

Napsal B. Engels 27. února 1865
Otištěno v „Berliner Reform“,
čís. 53 z 3. března 1865

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

* Ve variantě této noticky, zaslané v dopise z 27. února 1865 Siebelovi, říká Engels o této taktice: „probismarckovský směr, který zaujala nejnovější sociální demokracie, kromě toho znemožnil, aby lidé z „Neue Rheinische Zeitung“[87] spolupracovali s orgány *této* sociální demokracie“. Tato formulace je obsažena také v textu noticky otištěné v „Düsseldorfer Zeitung“. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*PŮVODNÍ NÁVRH REZOLUCÍ O KONFLIKTU V PAŘÍŽSKÉ SEKCI[88]

---

1. Londýnská ústřední rada potvrzuje nynější vedení pařížské sekce, tj. občany Tolaina, Fribourga a Limousina, a vyslovuje jim zároveň díky za jejich horlivou a aktivní práci.

2. Přijetí občana *Pierra Vinçarda* do vedení pařížské sekce je žádoucí.[89]

3. Londýnská ústřední rada děkuje občanu Lefortovi za účast při zakládání Mezinárodního sdružení a upřímně si přeje, aby s vedením pařížské sekce nadále spolupracoval jako homme de conseil*, nepovažuje se však za oprávněnou vnucovat občana Leforta vedení pařížské sekce do jakékoli oficiální funkce.

4. Občan *Victor Schily* je jmenován *zástupcem* londýnské ústřední rady v Paříži.

V této funkci má jednat jen společně s *výborem* pařížské sekce. Bude vykonávat ono droit de surveillance**, které pařížská sekce za současné politické situace sama považovala za nutné uznat jako nezbytný atribut ústřední rady.

Napsal K. Marx 4. března 1865

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* — poradce. *(Pozn. red.)*
** — právo dozoru. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*REZOLUCE ÚSTŘEDNÍ RADY O KONFLIKTU V PAŘÍŽSKÉ SEKCI[90]

I. rezoluce. Poněvadž občan Tolain už několikrát žádal o uvolnění z funkce a ústřední rada pokaždé odmítla jeho žádost přijmout, doporučuje rada tentokrát občanu Tolainovi a pařížskému vedení ještě jednou projednat, zda za nynějších okolností je takové zproštění funkce vhodné. Ústřední rada už předem souhlasí s každým usnesením, které výbor o této otázce přijme.[91]

II. rezoluce. Respektujíc přání 32 členů Mezinárodního dělnického sdružení, vyslovená na schůzi konané 24. února v Paříži, a věrna zásadám svrchovanosti a autonomie lidu, odvolává ústřední rada svou rezoluci o jmenování oficiálního obhájce pro francouzský tisk. Zároveň využívá rada této příležitosti a vyslovuje hlubokou úctu občanu Lefortovi, jehož si váží jako jednoho z iniciátorů Mezinárodního dělnického sdružení i jako osvědčeného veřejného pracovníka vůbec;[92] dále protestuje rada proti zásadě, že by pouze ouvrier* mohl být funkcionářem v našem sdružení.[93]

III. rezoluce. Rada schvaluje nynější vedení doplněné o občana Vinçarda.

IV. rezoluce. Ústřední rada naléhavě žádá pařížské vedení, aby se dohodlo s občany Lefortem a Béluzem tak, že by oni a skupina dělníků, které zastupují, měli ve vedení tři členy. Rada vyslovuje toto přání, nemá však ani právo, ani úmysl diktovat svou vůli.

V. rezoluce. Protože pařížské vedení projevilo ochotu uznat pří-

* — dělník. *(Pozn. red.)*

mého zástupce ústřední rady, jmenuje rada občana Schilyho svým zástupcem ve zmíněném vedení.

Soukromá instrukce Schilymu

„Rada prohlašuje, že nedojde-li k dohodě, je Lefortova skupina podle našich stanov (viz článek 7*) oprávněna založit *po obdržení členských legitimací* místní sekci Sdružení."

*Toto je třeba sdělit in terrorem***, ale důvěrně Fribourgovi a spol., aby učinili nezbytné ústupky, za předpokladu, že Lefort a Béluze (ředitel Banque du Peuple[94]) se opravdu vynasnaží přimět svou skupinu ke vstupu do Sdružení.

Napsal K. Marx
Schváleno ústřední radou
7. března 1865

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 48. *(Pozn. red.)*
** — jako vyhrůžku. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*RECENZE ENGELSOVY BROŽURY „VOJENSKÁ OTÁZKA V PRUSKU A NĚMECKÁ DĚLNICKÁ STRANA“[95]

„Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana“. Od Bedřicha Engelse (Hamburk, Otto Meissner)*

Tato velmi významná brožura má tři oddíly:

V prvním podrobuje autor kritice organizaci pruské armády z hlediska vojenské vědy. Hlavní chybu vidí v tom, že plán reorganizace „pod záminkou, že jde o návrat k původní *všeobecné branné povinnosti*, která ovšem nemůže existovat bez *zeměbrany* jako velké armádní zálohy, dělá naopak obrat směrem k *francouzsko-rakouskému kádrovému systému*“.**

Druhý oddíl ostře kritizuje postoj *buržoazní opozice* k vojenské otázce. Autor dochází k závěru: „Buržoazní opozice je teď zatlačena, — nesejde na tom, jakými chybami a zápletkami — do situace, kdy musí probojovat vojenskou otázku, nemá-li ztratit zbytek politické moci, kterou ještě má. ...Bude mít pruská buržoazie... odvahu vytrvat až do konce? To by se musela od roku 1848 zázračně polepšit... avšak to toužebné vzdychání po kompromisu, které se v pokrokové straně ozývá od počátku tohoto zasedání den co den, tomu nenasvědčuje.“***

V třetím oddíle zkoumá autor postoj „dělnické třídy k této

* „Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei“. Von Friedrich Engels (Hamburg, Otto Meissner). *(Pozn. red.)*

** Viz tento svazek, str. 84—85. *(Pozn. red.)*

*** Viz tento svazek, str. 98—99. *(Pozn. red.)*

reorganizaci armády“ a „ústavní konflikt, který přitom vznikl“. Jeho odpověď je shrnuta v těchto větách:

„Jediné, co zajímá dělnickou třídu Německa na pruské reorganizaci armády, je stále důslednější provádění všeobecné branné povinnosti.“*

Politika, kterou musí dělnická třída sledovat v ústavním konfliktu, je „především zachovat dělnickou stranu organizovanou, pokud to jen nynější poměry dovolují; pokrokovou stranu pohánět ke *skutečnému* pokroku, pokud je to jen možné; reakci však odpovědět na její pokrytecké svody: ‚S kopím v ruce buďtež přijímány dary, hrot proti hrotu‘.“**

Napsal K. Marx kolem 13. března 1865
Otištěno v časopise „Hermann“ z 18. března 1865

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 100. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 112. *(Pozn. red.)*

K. MARX

PROHLÁŠENÍ *O PŘÍČINÁCH PŘERUŠENÍ SPOLUPRÁCE S LISTEM „SOCIAL-DEMOKRAT“[96]

Ke svému doslovu k prohlášení pánů *Rüstowa* a *Herwegha* o přerušení spolupráce („*Social-Demokrat*“, čís. 31) připojuje pan von Schweitzer článek, zaslaný listu „*Neue Frankfurter Zeitung*“ z Londýna na důkaz toho, „jak *nedůsledné* a *vnitřně neopodstatněné* je jednání pánů *Marxe* a *Engelse*“. Pokouší se falšovat skutečnosti. K tomu následující fakta.

11. listopadu 1864 oznámil mi písemně pan von Schweitzer, že byl založen list „*Social-Demokrat*“, *orgán Všeobecného německého dělnického spolku*, a při této příležitosti mi sdělil mezi jiným:

„Obrátili jsme se asi na 6–8 osvědčených členů strany nebo na lidi aspoň jí blízké, abychom je získali pro spolupráci, a je téměř nepochybné, že ji tito pánové přislíbí. Pokládáme však za *nesrovnatelně důležitější*, abyste *Vy, zakladatel německé dělnické strany*“ (tato slova podtrhl sám pan von Schweitzer) „*a její první průkopník*, nám laskavě *přispěl* svou spoluprací. *Chováme naději, že* podpoříte *spolek*, který vznikl byť i nepřímo *v důsledku Vaší vlastní působnosti*, v jeho těžkém boji po velké ztrátě, která ho stihla.“

K tomuto pozvání byl přiložen *prospekt*, „*tištěný jako rukopis*“. V tomto prospektu nejsou, jak pan von Schweitzer teď lživě opakuje po „*Neue Frankfurter Zeitung*“, „uvedena Lassallova slova jako směrodatná“ nebo „Lassallovo jméno vepsáno na prapor“: neobjevují se tu ani Lassallova slova, ani jeho jméno. Prospekt obsahoval jen tři body: „solidarita zájmů různých národů“, „celé mohutné Německo — svobodný lidový stát“, „svržení panství kapitálu“. S výslovným odvoláním se na *tento* prospekt jsme Engels a já přislíbili svou spolupráci.

19. listopadu 1864 mi pan von Schweitzer napsal:

„Kdybyste snad měl ještě nějaké připomínky k vydání prospektu, musel byste je sdělit *obratem*.“

Připomínky jsem neměl.

Pan von Schweitzer se tázal dále, zda

„můžeme“ (tj. redakce) „od Vás očekávat občas nějaký článek a je-li nám zároveň *dovoleno oznámit to našim čtenářům*.“

Engels i já jsme žádali, abychom byli napřed seznámeni se společností, v níž máme veřejně vystupovat. Pan von Schweitzer nám pak vyjmenoval spolupracovníky a připsal k tomu:

„Máte-li snad proti tomu nebo onomu z těchto pánů nějaké námitky, vyřídí se to, doufejme, tím, že uvážíte, že mezi spolupracovníky listu neexistuje nějaká přísná solidarita.“

28. listopadu psal pan von Schweitzer:

„Váš a Engelsův souhlas vyvolaly *ve straně*, pokud je vůbec *zasvěcena, nejradostnější rozruch*.“

Dvě první čísla zaslaná na ukázku, obsahovala už leccos, co vzbuzovalo pochybnosti. Protestoval jsem. A *mimo jiné* jsem vyslovil své rozhořčení nad tím, že ze soukromého dopisu, který jsem napsal hraběnce Hatzfeldtové, když jsem se dověděl o Lassallově smrti, bylo vytrženo několik slov soustrasti, uveřejněno s mým podpisem a drze *zneužito* k „vyzvánění“ servilního chvalozpěvu na Lassalla. Pan von Schweitzer mi odpověděl 30. prosince:

„Veleváženy pane! Mějte s námi *trpělivost — postupně se to zlepší*, jsme ve velmi těžkém postavení. Dobrá věc potřebuje čas, a *tak doufám, že se upokojíte a po nějakou dobu v klidu vyčkáte*.“

To bylo *už 30. prosince 1864*, když jsem měl v ruce teprve první čísla na ukázku!

Počátkem *ledna 1865*, po konfiskaci jednoho z prvních čísel „*Social-Demokratu*“, jsem panu von Schweitzerovi blahopřál k této události a dodal jsem, že by se měl otevřeně rozejít s vládou.

Když přišla zpráva o *Proudhonově* smrti, prosil mne o článek o Proudhonovi. Vyhověl jsem jeho přání a poslal jsem mu článek obratem; využil jsem ovšem této příležitosti, abych nyní v jeho vlastním listě charakterizoval „každý, i jen *zdánlivý kompromis* se stávající mocí“ jako porušení „prostého mravního taktu“ a Proud-

honovo koketování s L. Bonapartem po státním převratu jako „ničemnost".* Současně mu *Engels* poslal překlad starodánské selské písně**, a v poznámce k ní kladl čtenářům „*Social-Demokratu*" na srdce, že je nutno bojovat proti krautjunkerům.

Během téhož měsíce *ledna* jsem však musel znovu protestovat proti „taktice" pana von Schweitzera.[97] Odpověděl mi *4. února*:

„Pokud jde o naši taktiku, prosím, abyste uvážili, jak těžké je naše postavení. Musíme se nejprve snažit, abychom *zesílili*, atd."

Koncem ledna jsme byli s Engelsem donuceni insinuací ve zprávě „*Social-Demokratu*" z Paříže k prohlášení,*** v němž se mimo jiné pravilo, že s radostí konstatujeme, že se potvrzuje náš názor, že „pařížský proletariát se staví i nadále nesmiřitelně proti bonapartismu v jeho obojí podobě — v podobě z Tuilerií i v podobě z Palais-Royal — a ani na okamžik nepomyslel na to, aby zaprodal své historické právo prvorozeného jako nositele revoluce za misku čočovice". Prohlášení končilo slovy: „Doporučujeme německým dělníkům tento příklad."

Pařížský dopisovatel však mezitím opravil v 21. čísle „*Social-Demokratu*" své dřívější tvrzení, a tak naše prohlášení ztratilo bezprostřední důvod. Proto jsme nic nenamítali, když je pan von Schweitzer odmítl otisknout. Zároveň jsem mu však napsal, že „jinde vyložíme podrobně svůj názor na poměr dělníků k pruské vládě". Konečně jsem se naposledy pokusil objasnit mu na *praktickém příkladě*, na *koaliční otázce*, ubohost jeho „*taktiky*", byla-li jinak míněna poctivě.[98] Odpověděl mi 15. února:

„Chcete-li mi jako v posledním dopise vysvětlovat *teoretické (!) otázky*, přijmu od Vás toto *poučení s povděkem*. Pokud však jde o *praktické otázky denní taktiky*, prosím Vás, abyste uvážil, že k tomu, aby mohl člověk tyto věci posoudit, musí stát uprostřed hnutí. Křivdíte nám proto, jestliže *kdekoli a jakkoli vyjadřujete svou nespokojenost s naší taktikou*. To byste si mohl dovolit jedině tehdy, kdybyste přesně znal poměry. Nezapomeňte také, že Všeobecný dělnický spolek je konsolidovaná organizace a do určité míry zůstává spjata se *svými tradicemi*. Vždyť věci in concreto jsou vždycky provázeny nějakými *obtížemi*."

* Viz tento svazek, str. 64. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 66–67. *(Pozn. red.)*
*** Viz tento svazek, str. 69. *(Pozn. red.)*

Na toto Schweitzerovo ultimátum jsme s Engelsem odpověděli veřejným prohlášením o přerušení spolupráce s redakcí listu.*

Karel Marx

Londýn, 15. března 1865

Otištěno v „Berliner Reform“, čís. 67 z 19. března 1865

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 113. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*PROHLÁŠENÍ REDAKCI LISTU „BERLINER REFORM“[99]

Z 68. čísla listu „*Reform*“ a 37. čísla listu „*Social-Demokrat*“, která sem za mnou byla poslána, vidím, že pan von Schweitzer dělá rozpačité a prolhané pokusy vykroutit se z „rozmilých překážek“*, které sám připravil. Habeat sibi!** Nedovolím mu však, aby z mého prohlášení z 15. března,*** kde ho prostě nechávám líčit sebe sama, dělal *prohlášení o Lassallovi*. Korespondence, kterou jsem vedl s Lassallem skoro 15 let a která je v mých rukou, zcela zbavuje Schweitzera a spol. možnosti zkreslovat náš osobní vztah nebo uvádět v pochybnost motivy mého neutrálního postoje k Lassallově agitaci. Pokud pak jde o poměr Lassallových teoretických prací k mým, to je záležitost vědecké kritiky. K objasnění toho či onoho se snad naskytne příležitost později. Pieta mi však rozhodně zabraňuje dělat něco takového předmětem tiskové polemiky se sykofanty.

Karel Marx

Zalt-Bommel, 28. března 1865

Otištěno v „Berliner Reform“, čís. 78 z 1. dubna 1865

Podle textu novin, srovnaného s rukopisem
Přeloženo z němčiny

* V originále: „holde Hindernisse“. Citát z Heina, „Nové jaro“. Prolog. *(Pozn. red.)*

** Nu, budiž! *(Pozn. red.)*

*** Viz tento svazek, str. 120—123. *(Pozn. red.)*

K. MARX

„PRESIDENT LIDSTVA“[100]

Při mém návratu z Holandska do Londýna předkládá mi „Social-Demokrat“ v čís. 39 koláč z asa foetidy[101], který vlastnoručně upekl pan Bernhard Becker většinou z drobtů Vogtových pomluv. Soudně dokumentované vyvrácení lživých Vogtových báchorek lze nalézt v mém spisu „Pan Vogt“, Londýn 1860.[102] Tentokrát se však pan Bernhard Becker, „president lidstva“, zcela proti svému zvyku neomezuje na pouhé opisování. Poprvé ve svém životě se pokouší říci také něco vlastního.

„Marx dokonce,“ praví „president lidstva“, „zastavil prostřednictvím Dronka za 1000 tolarů rukopis, jejž vyplatil pruský policejní komisař Stieber, který slídí v Londýně mezi emigranty.“

A třikrát během svého osobně předneseného presidentského projevu vrací se náš Bernhard Becker se stále větším potěšením k tomuto „faktu“.

Na straně 124 mého „Pana Vogta“ říkám v poznámce:[103]

„Já sám jsem se s Bangyou a s jeho tehdejším přítelem, nynějším generálem Türrem seznámil v Londýně roku 1850. Podezření, které mi vnukaly jeho podfuky se všemi možnými stranami, orleanisty, bonapartisty atd., a jeho styky s policisty kterékoli ‚národnosti‘, vyvrátil jednoduše tím, že mi ukázal patent, který mu vlastnoručně vystavil Kossuth; Bangya, který byl už dříve pod Klapkou prozatímním policejním presidentem v Komárně, byl v patentu ustanoven policejním presidentem in partibus.* Jako

* — in partibus infidelium — jen podle jména, podle titulu (doslova: „v zemi nevěřících“ — dodatek k titulu katolických biskupů, jmenovaných do pouze nominálních úřadů biskupů v nekřesťanských zemích). *(Pozn. red.)*

tajný náčelník policie ve službách revoluce si ovšem musel udržovat ‚otevřené' přístupy k policii ve službách vlád. Během léta 1852 jsem objevil, že zadržel rukopis, který jsem mu svěřil, aby ho doručil jednomu knihkupci v Berlíně, a postaral se, aby se dostal do rukou jedné německé vlády.[104] O tomto případu a o jiných zvláštnostech tohoto muže, které mi už dávno byly nápadné, jsem napsal jednomu Maďarovi" (Szemerovi) „do Paříže a zásahem třetí, přesně informované osoby bylo Bangyovo tajemství úplně odhaleno; potom jsem počátkem roku 1853 poslal do ‚New-Yorker Criminal-Zeitung' veřejné udání, podepsané mým jménem."[105]

„President lidstva" zřejmě nečetl podrobné odhalení Bangyi, který tehdy ještě žil v Londýně, jež jsem před 13 lety uveřejnil v „New-Yorker Criminal-Zeitung". Jinak by byl své výmysly trochu více přizpůsobil skutkové podstatě. A tak se zcela oddává hře své podmanivé fantazie, a co tu bylo víc nasnadě než příjemná asociace představ o Londýně a zastavení? Přesto však ručím za to, že Bernhard Becker nikdy své rukopisy nedával do zastavárny.

„President lidstva" ráčil dále dodat,

„že Marx při založení vídeňského listu ‚Botschafter', oficiózního orgánu rakouské vlády, chtěl mne" (právě téhož Bernharda Beckera) „získat pro tento list jako dopisovatele, přičemž mi zatajil oficiózní charakter nového listu, který, jak mi řekl, mu byl zaslán, a naopak zdůrazňoval, že tam mohu dodávat úplně rudé* články."

Pan Bernhard Becker, který tehdy ještě nebyl „presidentem lidstva" a měl nenapravitelný zlozvyk škrábat do londýnského „Hermanna" „úplně bledé články", překvapil mne (viděl jsem ho do té doby jen náhodou jednou nebo dvakrát) jednoho krásného večera, když se osobně objevil v mém domě krátce předtím, než se z jistých důvodů tiše vytratil z Londýna. Žalostně si mi stěžoval na svůj nešťastný osud a ptal se, zda bych mu nemohl opatřit místo dopisovatele a pomoci mu tak z kruté bídy. Odpověděl jsem, že před několika dny oznámil pan Kolatschek panu S. Borkheimovi, politickému emigrantovi a obchodníkovi v City, založení nového, údajně „velmi liberálního" vídeňského listu, poslal mu několik čísel na ukázku a požádal ho, aby získal londýnského dopisovatele.

* V „Berliner Reform" mylně: „rohe" (drsné) místo „rote" (rudé). *(Pozn. red.)*

Abych vyhověl vroucímu přání Bernharda Beckera, slíbil jsem mu, že se v této záležitosti obrátím na pana Borkheima, který vždy ochotně pomáhá emigrantům. Bernhard Becker také napsal, pokud si vzpomínám, jeden nebo víc článků na ukázku a poslal je do Vídně. A jeho nezdařený pokus stát se dopisovatelem listu „Botschafter“ dokazuje mé spojení s rakouskou vládou! Pan Bernhard Becker se zřejmě domnívá, že když mu hraběnka Hatzfeldtová dala úřad, dal mu pánbůh k tomu i potřebný rozum!

„A nyní,“ vypráví Bernhard Becker dále, „zpracovává Liebknecht systematicky hraběnku Hatzfeldtovou, které i Marx posílá telegramy a dopisy, aby ji poštval proti spolku.“

Pan Bernhard Becker se domnívá, že beru jeho hodnost, která mu byla odkázána,[106] docela tak „systematicky“ vážně jako on! Mé dopisy hraběnce Hatzfeldtové po Lassallově smrti obsahovaly projev soustrasti, odpovědi na různé otázky, které mi byly položeny v souvislosti se zamýšlenou brožurou o Lassallovi, a vysvětlení mého zákroku proti jednomu pomlouvači Lassalla, o nějž jsem byl požádán a který jsem také uskutečnil.* Aby nedošlo k nedorozumění, pokládal jsem za účelné připomenout hraběnce v dopise z 22. prosince 1864, že jsem s Lassallovou politikou nesouhlasil. Tím skončila naše korespondence, v níž nebylo ani slova o spolku.[107] Hraběnka mě mimo jiné prosila, abych jí obratem napsal, považuji-li za vhodné, aby k zamýšlené brožuře byly připojeny některé podobizny. Odpověděl jsem telegraficky: Ne! Tento jediný telegram dává pan Bernhard Becker, který je právě tak slavný gramatik jako básník a myslitel, do plurálu.

Vypravuje, že jsem se také později podílel na agitaci namířené proti němu. Jediný krok, který jsem v této veledůležité záležitosti podnikl, byl tento: Z Berlína mi psali, že určité kruhy pronásledují Bernharda Beckera, protože nechce připustit, aby „Social-Demokrat“ a spolek byly zneužity pro agitaci za připojení Šlesvicko-Holštýna k Prusku.[108] Zároveň jsem byl požádán, abych seznámil s touto „intrikou“ pro výstrahu pana Klingse ze Solingenu — domnívali se, že na něho mám vzhledem k dřívějším stykům určitý vliv — a pana Philippa Beckera v Ženevě. Udělal jsem obojí,

* Viz tento svazek, str. 55—57. *(Pozn. red.)*

v prvním případě prostřednictvím jednoho barmenského přítele*, v druhém prostřednictvím svého přítele Schilyho v Paříži, který se stejně jako já mylně domníval, že se v „presidentu lidstva" ozvalo něco lidského a že se skutečně jednou zachoval slušně. Nyní ovšem převrací fakta v pravý opak — jako dialektik.

„President lidstva" není jen velký básník, myslitel, gramatik a dialektik. Je nadto ještě patolog nejčistšího zrna. Mé nežity, které mě trápily půldruhého roku a náhodou ještě 6 měsíců po Lassallově smrti, tuto krvavě rudou nemoc vysvětluje „bledou závistí nad Lassallovou velikostí".

„Avšak," dodává emfaticky, „Marx se neodvážil vystoupit proti Lassallovi, neboť velmi dobře věděl, že ten by ho rozdrtil svým obrovitým kyjem právě tak jako Bastiata-Schulze."

Avšak právě v tomto svém posledním díle o Bastiat-Schulzovi[109] Lassalle nadmíru vychvaluje mou „Kritiku politické ekonomie", Berlín 1859,[110] nazývá ji „epochálním dílem" a staví ji do jedné řady s díly A. Smitha a Ricarda. Z toho pan Bernhard Becker s důmyslností sobě vlastní vyvozuje, že Lassalle by mě mohl rozdrtit tak jako Schulze-Bastiata. Lassalle měl ostatně také docela jiné představy o tom, čeho se „odvážím". Když jsem mu při příležitosti, kterou tu není třeba uvádět, napsal, že Engels a já budeme nuceni ho veřejně napadnout z důvodů, které jsem mu uvedl,[111] odpověděl mi obšírně v dopise, který mám právě před sebou; uvádí v něm nejprve své protidůvody a pak uzavírá těmito slovy:

„Uvažte to všechno, než budete mluvit nahlas a veřejně. Kromě toho by náš rozchod a rozkol byl pro naši beztak nevelkou stranu zvláštního charakteru politováníhodnou událostí!"[112]

Pan Bernhard Becker vidí naprostý rozpor v tom, že jsem nechtěl nic vědět o jakémsi pokoutním mezinárodním sdružení[113], v němž on, Bernhard Becker, figuroval, zatímco jsem se velmi horlivě účastnil práce v Mezinárodním sdružení, založeném v září loňského roku vůdci londýnských tradeunionů.

Schopnost rozlišovat si u pana Bernharda Beckera zřejmě nezadá s jeho schopností usuzovat. Jeho sdružení — vychloubá se — dosáhlo v době rozkvětu počtu celých „400 mužů", zatímco naše

* — Karla Siebela. *(Pozn. red.)*

sdružení je tak neskromné, že má už nyní jen v Anglii deset tisíc členů. Je to vskutku opovážlivost, aby se něco takového dálo jaksi za zády „presidenta lidstva".

Uvážíme-li to všechno a zejména spoustu schopností, kterými, jak jsem jen letmo naznačil, pan Bernhard Becker oplývá, sotva lze pokládat za oprávněné jeho stížnosti, že na muže, jako je on, chtěli uvalit příliš mnoho najednou; že mu naoktrojovali nejen roli samovládce jako hlavní obor, nýbrž „vedle toho" ještě i podřadnější funkce: „nakupovat vejce a máslo pro domácnost".[114] Zdá se však, že se dá zavést lepší domácí pořádek mezi jeho podvojné funkce. Ať mu v budoucnu ponechají jako hlavní zaměstnání „nakupování vajec a másla pro domácnost" a naproti tomu jen jako docela „vedlejší" činnost presidentování lidstvu.

Karel Marx

Londýn 8. dubna 1865

Otištěno v „Berliner Reform",
čís. 88 z 13. dubna 1865

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

K. MARX

OPRAVA[115]

(Redaktorovi listu „Der weisse Adler“)

Když byly na polském mítinku, který se konal 1. března v Londýně, přijaty dva návrhy pánů Bealese a Leversona, o kterých jste se zmínili ve 30. čísle Vašeho listu, podal *pan Peter Fox* (Angličan) jménem *Mezinárodního dělnického sdružení* návrh,

„aby bylo uznáno, že sjednocené a nezávislé Polsko je nezbytnou podmínkou demokratické Evropy, a dokud tato podmínka nebude splněna, revoluční vítězství na kontinentě mohou být jen krátkými předehrami k dlouhým obdobím panství kontrarevoluce“.

Po krátkém historickém nástinu útrap, které postihly Evropu v důsledku toho, že Polsko ztratilo svobodu, a v důsledku dobyvačné politiky Ruska, poukázal pan P. Fox na to, že postoj *liberální* strany v této otázce není totožný se stanoviskem *demokratické* společnosti, jejímž jménem mluví. Heslem konzervativní Evropy je: porobená Evropa s porobeným Polskem jako základnou. Naproti tomu heslem Mezinárodního dělnického sdružení je: svobodná Evropa opírající se o svobodné a nezávislé Polsko.

Pan Eccarius (německý dělník, místopředseda Mezinárodního dělnického sdružení) návrh podporoval a podrobně rozebral účast Pruska při různých děleních Polska. Skončil slovy: „*Zánik pruské monarchie* — je conditio sine qua non* pro vytvoření Německa a obnovení Polska.“

Pan Le Lubez, francouzský člen *Mezinárodního dělnického sdružení*,

* — nezbytná podmínka. *(Pozn. red.)*

se rovněž vyslovil pro tento návrh, který *byl přijat jednomyslně a za neutuchajících projevů souhlasu celého shromáždění.*

„*Daily News*“[116] a některé jiné „liberální“ londýnské deníky *neotiskly* tuto část zprávy, neboť měly zlost na úspěch Mezinárodního dělnického sdružení, bez jehož přispění by se ostatně polský mítink v St. Martin's Hallu vůbec nekonal. Žádám Vás jménem Mezinárodního dělnického sdružení, abyste otiskli tuto opravu.

Londýn atd.

H. Jung, dopisující tajemník
Mezinárodního dělnického sdružení
pro Švýcarsko

Napsal K. Marx 13. dubna 1865
Otištěno s nepatrnými změnami
v „Der weisse Adler“,
čís. 48 z 22. dubna 1865

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

BEE-HIVE NEWSPAPER.
A JOURNAL OF GENERAL INTELLIGENCE, ADVOCATING INDUSTRIAL INTERESTS
LONDON, SATURDAY, MAY 20, 1865

K. MARX

ADRESA MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ PRESIDENTU JOHNSONOVI[117]

Andrew Johnsonovi, presidentu Spojených států

Vážený pane,

démon „zvláštní instituce“[118], za jehož vládu povstal ve zbrani Jih, nemohl dovolit, aby jeho ctitelé čestně podlehli v otevřeném boji. Co začal zradou, musel nutně dokončit podlostí. Jako válka Filipa II. za inkvizici zplodila Gérarda, tak otrokářská válka Jeffersona Davise zplodila Boothe.

Nechceme plýtvat slovy bolesti a hněvu, když srdce obou světů překypují pohnutím. Dokonce i zjednaní pomlouvači, kteří se rok od roku a den za dnem vytrvale jako Sisyfos namáhali, aby Abrahama Lincolna a velkou republiku, v jejímž čele stál, morálně ubili, stojí teď celí zděšení před tímto všeobecným výbuchem hněvu lidu a jeden druhého předstihují v řečnických květech, jimiž zasypávají Lincolnův otevřený hrob. Teď konečně přišli na to, že to byl člověk, který se nedal zlomit nezdary ani opojit úspěchy, který šel nezlomně za svým velkým cílem, nikdy z něho v zaslepeném spěchu nic ne-

slevil, klidně vážil své kroky, nikdy se nevracel zpět, nikdy se nedal unést vlnou sympatií lidu, neklesal na mysli, když se tep lidu zpomalil; tvrdé činy mírnil dobrým srdcem, scény temných vášní prosvětloval humorným úsměvem a svou titánskou práci konal tak skromně a prostě, jako vladaři z boží milosti vykonávají malicherné záležitosti s nabubřelou pompou; zkrátka byl jedním z těch vzácných lidí, kteří zůstávají dobří, i když se stanou slavnými. A tento nevšední a dobrý člověk byl tak skromný, že svět v něm poznal hrdinu, teprve když už padl jako mučedník.

Čest být uveden vedle takového vůdce náleží druhé oběti démonů otroctví — panu Sewardovi. Cožpak nebyl ve chvíli, kdy všichni kolísali, tak prozíravý, že moudře předvídal a odvážně předpověděl „nevyhnutelný konflikt"?[119] Nezůstal v těch nejtěžších hodinách tohoto konfliktu věrný římanské povinnosti nikdy nepřestat věřit v republiku a v její hvězdy? Upřímně doufáme, že on i jeho syn se uzdraví, vrátí se k veřejné činnosti a dostane se mu zasloužené úcty dřív než za „90 dnů".[120]

Po skončení hrozné občanské války, o níž se dá sotva říci — vezmeme-li v úvahu její obrovské rozměry a široký rozsah a srovnáme to se stoletou, třicetiletou a třiadvacetiletou válkou Starého světa,[121] že trvala 90 dnů — Vám, pane presidente, připadl úkol pomocí zákona vykořenit to, co bylo poraženo mečem, stát v čele těžkého úkolu politické přestavby a sociální obrody. To, že jste si hluboce vědom svého velkého poslání, Vás uchrání, abyste ze svých vážných úkolů nic neslevil. Nikdy nezapomenete, že americký lid, když zahajoval novou éru, éru osvobození práce, vložil odpovědnost za vedení na dva muže práce: jedním z nich byl Abraham Lincoln a druhým je Andrew Johnson.

Jménem Mezinárodního dělnického sdružení v Londýně 13. května 1865 podepsána ústřední rada:

Karl Kaub, Edwin Coulson, F. Lessner, Karl Pfänder, N. P. Hansen, Karl Schapper, William Dell, Georg Lochner, Georg Eccarius, John Osborne, P. Petersen, A. Janks, H. Klimosch, John Weston, H. Bolleter, B. Lucraft, J. Buckley, Peter Fox, N. Salvatella, Georg Howell, Bordage, A. Valltier, Robert Shaw, J. Longmaid, W. Morgan, G. W.

Wheeler, *J. D. Nieass*, *W. Worley*, *D. Stainsby*, *F. de Lassassie*, *J. Carter*, *Emile Holtorp* — tajemník pro Polsko; *Karel Marx* — tajemník pro Německo; *H. Jung* — tajemník pro Švýcarsko; *E. Dupont* — tajemník pro Francii; *J. Whitlock* — tajemník pro finanční záležitosti; *G. Odger* — předseda; *W. R. Cremer* — čestný generální tajemník

---

Napsal K. Marx
mezi 2. a 9. květnem 1865
Otištěno v „The Bee-Hive Newspaper“,
čís. 188 z 20. května 1865

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

MZDA, CENA A ZISK[122]

Napsal K. Marx
od konce května do 27. června 1865
Poprvé vyšlo jako brožura
v lednu 1898 v Londýně

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

[Úvodem]

Občané!

Dříve než přistoupím k našemu tématu, dovolte mi několik úvodních poznámek.

Kontinent zachvátila úplná epidemie stávek a všude se volá po zvýšení mezd. Tato otázka se bude projednávat na našem kongresu*. Vy, kdo stojíte v čele Mezinárodního sdružení, musíte mít v této důležité otázce pevné stanovisko. Pokládám proto za svou povinnost vyložit tuto otázku podrobně, přes nebezpečí, že to bude perná zkouška pro vaši trpělivost.

Další poznámka, kterou musím úvodem učinit, se týká občana Westona. Domnívaje se, že jedná v zájmu dělnické třídy, vyložil nejen před vámi, nýbrž i veřejně hájil názory, které, jak je mu známo, jsou u dělnické třídy krajně nepopulární. Takového důkazu morální statečnosti si každý z nás musí vysoce vážit. Třebaže budu mluvit bez obalu, doufám, že občan Weston nakonec shledá, že souhlasím s tím, co se mi jeví jako základní myšlenka jeho tezí, ale tyto teze samy v jejich nynější formě musím považovat za teoreticky nesprávné a prakticky nebezpečné.

A teď přejdu rovnou k věci.

* Viz tento svazek, str. 554. *(Pozn. red.)*

1. *[Výroba a mzdy]*

Argumentace občana Westona spočívala v podstatě na dvou předpokladech:

1. že *suma národní produkce* je *neměnná*, že je to *stálé* množství čili *stálá* veličina, jak by řekli matematikové;

2. že *suma reálných mezd*, tj. mezd měřených množstvím zboží, které za ně lze koupit, je *neměnná* suma, *stálá* veličina.

Jeho první tvrzení je mylné na první pohled. Uvidíme, že hodnota i masa produkce každým rokem vzrůstá, že vzrůstá produktivní síla národní práce a že se množství peněz nutné k oběhu této rostoucí produkce ustavičně mění. Co platí na konci roku a o různých letech srovnaných navzájem, platí také pro každý průměrný den v roce. Množství čili velikost národní produkce se ustavičně mění. Není to veličina *stálá*, nýbrž *proměnná*, a i když nepřihlížíme ke změnám v počtu obyvatel, musí to být veličina proměnná, protože se neustále mění *akumulace kapitálu* a *produktivní síla práce*. Je nesporné, že kdyby jednoho krásného dne *stoupla všeobecná míra mezd*, pak by tento vzestup, ať by měl jakékoli další následky, *sám o sobě bezprostředně* nezpůsobil změnu v sumě produkce. Vyplynul by nejprve z daného stavu. Jestliže však národní produkce byla *před* vzestupem mezd *proměnná*, a *ne stálá*, zůstane proměnná, a ne stálá i *po* zvýšení mezd.

Předpokládejme však, že suma národní produkce je *stálá*, a ne *proměnná*. Dokonce i pak bude to, co náš přítel Weston pokládá za logický závěr, stále jen ničím nepodložené tvrzení. Máme-li dané číslo, řekněme 8, nebrání *absolutní* hranice tohoto čísla jeho částem, aby měnily své *relativní* hranice. Kdyby zisk činil 6 a mzda 2, mohla by mzda stoupnout na 6 a zisk klesnout na 2, a přece by celkový součet zůstal 8. A tak stálá suma produkce nijak nedokazuje, že je stálá suma mezd. A jak dokazuje náš přítel Weston tuto stálost? Tím, že to tvrdí.

Ale i kdybychom připustili jeho tvrzení, vyplývala by z něho dvojí možnost, zatímco on sám vidí jen jednu. Je-li suma mezd stálá veličina, nelze ji ani zvětšovat, ani zmenšovat. Jestliže si tedy

dělníci počínají pošetile, když se domáhají dočasného zvýšení mezd, počínají si neméně pošetile i kapitalisté, když usilují o dočasné snížení mezd. Náš přítel Weston nepopírá, že dělníci si za určitých okolností *mohou* vynutit zvýšení mezd; ježto však suma mezd je podle jeho názoru svou povahou stálá, musí prý následovat reakce. Na druhé straně však přítel Weston také ví, že si kapitalisté *mohou* vynutit snížení mezd, a vskutku se o to také ustavičně pokoušejí. Podle principu stálých mezd by musela v tomto případě nastat reakce stejně jako v předešlém případě. Proto si dělníci počínají správně, když se stavějí proti pokusům o snížení mezd nebo proti už prováděnému snižování mezd. Jednají tedy správně, když se domáhají *zvýšení mezd*, neboť každá *reakce* proti snížení mezd je *akcí* za zvýšení mezd. Tedy i podle principu *stálých mezd*, který razí občan Weston, se dělníci mají za určitých okolností spojovat a bojovat za zvýšení mezd.

Jestliže občan Weston odmítá tento závěr, musí se zříci i předpokladu, z něhož tento závěr vyplývá. Nesmí pak říkat, že suma mezd je *stálá kvantita*, nýbrž že mzda, třebaže nemůže a nesmí *stoupat*, může a musí *klesat*, kdykoli se kapitálu zlíbí ji snížit. Zlíbí-li se kapitalistovi krmit vás brambory místo masem a ovsem místo pšenicí, musíte přijmout jeho vůli jako zákon politické ekonomie a podrobit se jí. Je-li v jedné zemi míra mezd vyšší než v druhé, například ve Spojených státech vyšší než v Anglii, museli byste si tento rozdíl v míře mezd vysvětlovat rozdílem mezi vůlí amerického kapitalisty a vůlí anglického kapitalisty, což je metoda, která by zajisté velmi zjednodušila studium nejen ekonomických, ale i všech ostatních jevů.

Ale i pak bychom se mohli zeptat, *proč* se vůle amerického kapitalisty liší od vůle anglického kapitalisty. A abychom mohli na tuto otázku odpovědět, museli bychom opustit oblast *vůle*. Velebníček mi může namlouvat, že vůle boží je jiná ve Francii a jiná v Anglii. Kdybych na něm chtěl, aby mi tuto dvojakost vůle vysvětlil, měl by možná tolik drzosti, že by mi odpověděl, že je to boží vůle mít jinou vůli ve Francii a jinou v Anglii. Ale náš přítel Weston je jistě poslední, kdo by se chtěl úplně vzdát rozumného způsobu myšlení a takto argumentovat.

Jistěže je *vůlí* kapitalisty uchvátit co nejvíc. A nám jde o to, abychom o jeho *vůli* jen nevyprávěli pohádky, ale abychom zkoumali jeho *moc, meze této moci* a *charakter těchto mezí.*

2. *[Výroba, mzda, zisk]*

Co nám tu přednesl občan Weston, vešlo by se do oříšku.

Všechny jeho vývody se redukují na toto: Donutí-li dělnická třída třídu kapitalistů, aby jí platila v podobě peněžité mzdy 5 šilinků místo 4, vrátí jí kapitalista v podobě zboží hodnotu 4 šilinků místo hodnoty 5 šilinků. Dělnická třída by v tomto případě musela zaplatit 5 šilinků za to, co před zvýšením mezd kupovala za 4 šilinky. Ale proč je tomu tak? Proč dává kapitalista směnou za 5 šilinků jen hodnotu 4 šilinků? Protože suma mezd je stálá. Proč se však ustálila v hodnotě zboží ve výši 4 šilinků? Proč ne v hodnotě 3 nebo 2 šilinků nebo nějaké jiné libovolné částce? Jsou-li hranice sumy mezd určeny ekonomickým zákonem, který je nezávislý na vůli kapitalisty i na vůli dělníka, měl občan Weston především tento zákon uvést a dokázat. Ale pak by byl musel také dokázat, že suma mezd skutečně vyplácených v každém daném časovém úseku vždycky přesně odpovídá nezbytné sumě mezd a nikdy se od ní neodchyluje. Na druhé straně, jestliže dané hranice sumy mezd závisí na *pouhé vůli* kapitalisty nebo na hranicích jeho chamtivosti, jsou to hranice libovolné. Není na nich nic nezbytného. Mohou se měnit *podle* kapitalistovy vůle, a mohou se tedy měnit i *proti* jeho vůli.

Občan Weston ilustroval svou teorii tímto příměrem: Je-li v míse určité množství polévky, kterou může sníst určitý počet osob, množství polévky se nezvětší tím, že se zvětší lžíce. Nechť mi občan Weston promine, řeknu-li, že tento příměr je poněkud prostoduchý. Připomíná mi trochu podobenství, kterého použil Menenius Agrippa. Když římští plebejové stávkovali proti římským patricijům, vyprávěl jim patricij Agrippa, že patricijské břicho vyživuje plebejské údy státního těla. Agrippovi se však nepodařilo dokázat, že někdo může živit údy jednoho člověka tím, že naplňuje břicho druhého. Občan Weston zase zapomněl, že v míse, z níž jedí dělníci,

je celý produkt národní práce a že tomu, aby si nabírali víc, nebrání ani malý objem mísy, ani skrovnost jejího obsahu, ale jen a jen malý rozměr jejich lžic.

Jaký trik umožňuje kapitalistovi, aby za 5 šilinků vracel hodnotu 4 šilinků? Zvyšování ceny zboží, které prodává. Avšak závisí zvyšování cen, a vůbec změna cen zboží, závisí snad ceny zboží samy na pouhé vůli kapitalisty? Nebo je naopak třeba určitých okolností, aby se tato vůle mohla uplatnit? Není-li tomu tak, je stoupání a klesání tržních cen, jejich neustálá fluktuace neřešitelnou hádankou.

Předpokládáme-li, že nenastala žádná změna ani v produktivní síle práce, ani v množství kapitálu a použité práce, ani v hodnotě peněz, v nichž se oceňují hodnoty výrobků, nýbrž *jen změna v míře mezd*, jak by mohlo toto *stoupání mezd* ovlivnit *ceny zboží?* Jedině tím, že ovlivňuje stávající poměr mezi poptávkou po tomto zboží a jeho nabídkou.

Je naprosto správné, že dělnická třída jako celek vydává a musí vydávat svůj příjem na *nezbytné životní prostředky*. Všeobecné zvýšení míry mezd by tedy vyvolalo zvýšení poptávky po *nezbytných životních prostředcích*, a tudíž i zvýšení jejich *tržních cen*. Kapitalisté, kteří tyto nezbytné životní prostředky vyrábějí, by se za vzestup mezd odškodnili vzestupem tržních cen svého zboží. Ale jak by tomu bylo u ostatních kapitalistů, kteří *nevyrábějí* nezbytné životní prostředky? A nemyslete, že takových kapitalistů je málo. Uvážíte-li, že $^2/_3$ národního produktu spotřebovává $^1/_5$ obyvatelstva — nebo dokonce jen $^1/_7$ obyvatelstva, jak prohlásil nedávno jeden člen Dolní sněmovny — pochopíte, jak ohromná část národního produktu se musí vyrábět v podobě přepychového zboží nebo se za ně *směňovat* a jaké obrovské množství nezbytných životních prostředků se musí vyplýtvat na lokaje, koně, kočky atd.; tato rozmařilost, jak víme ze zkušenosti, je vždy velmi omezována stoupáním cen životních prostředků.

Jak by na tom tedy byli kapitalisté, kteří *nevyrábějí* nezbytné životní prostředky? Ti by se přece nemohli za *pokles míry zisku* způsobený všeobecným zvýšením mezd *odškodnit zvýšením ceny svých zboží*, protože poptávka po těchto zbožích nevzrostla. Jejich příjem by se zmenšil a mimoto z tohoto ztenčeného příjmu by museli platit

za totéž množství zdražených životních prostředků víc než dříve. Nejen to. Protože se jejich příjem zmenšil, měli by méně na výdaje na přepychové zboží, a tak by poklesla jejich vzájemná poptávka po jejich vlastním zboží. V důsledku tohoto poklesu poptávky by klesly ceny jejich zboží. V těchto průmyslových odvětvích by proto *poklesla míra zisku* nejen prostě vlivem všeobecného zvýšení míry mezd, nýbrž vlivem společného působení všeobecného zvýšení mezd, vzestupu cen nezbytných životních prostředků a poklesu cen přepychového zboží.

Jaké by byly důsledky této *rozdílnosti míry zisku* u kapitálů použitých v různých průmyslových odvětvích? Byly by ovšem tytéž jako ve všech případech, kdy z toho či onoho důvodu vznikají rozdíly v *průměrné míře zisku* v různých sférách výroby. Kapitál a práce by odplývaly z méně výnosných odvětví do výnosnějších; a odplývání kapitálu a práce by trvalo tak dlouho, dokud by nabídka v jednom průmyslovém odvětví nevzrostla úměrně zvýšené poptávce a dokud by v jiných odvětvích nepoklesla úměrně snížené poptávce. Jakmile by nastala tato změna, *všeobecná míra zisku* v různých výrobních odvětvích by se znovu *vyrovnala.* Protože všechny přesuny vznikly původně z pouhé změny v poměru mezi poptávkou a nabídkou různého zboží, zmizel by s odstraněním příčiny i její následek a *ceny* by se vrátily na svou dřívější hladinu a do rovnováhy. *Pokles míry zisku*, způsobený zvýšením mezd, by nezůstal omezen na několik průmyslových odvětví, nýbrž stal by se *všeobecným.* Ve shodě s naším předpokladem by nenastala změna ani v produktivní síle práce, ani v celkové sumě produkce, ale *tato daná suma produkce by změnila svou formu.* Větší část produktu by tu byla v podobě nezbytných životních prostředků, menší část v podobě přepychových předmětů anebo, což je v podstatě totéž, menší část by se směňovala za zahraniční přepychové zboží a spotřebovávala ve své původní formě, nebo, což je zase v podstatě totéž, větší část domácího produktu by se směňovala za zahraniční nezbytné životní prostředky místo za přepychové zboží. Všeobecné zvýšení míry mezd vyvolává tedy po dočasném zmatku v tržních cenách jedině všeobecný pokles míry zisku, aniž vede k nějaké trvalé změně cen zboží.

Namítne-li někdo, že při této argumentaci vycházím z předpo-

kladu, že celý přírůstek mezd se vydává na nezbytné životní prostředky, odpovím, že jsem vzal předpoklad pro názory občana Westona nejpříznivější. Kdyby se přírůstek mezd vydával za předměty, které dříve nevcházely do spotřeby dělníků, nebylo by třeba dokazovat reálný vzrůst jejich kupní síly. Protože však toto zvýšení jejich kupní síly je pouze důsledkem zvýšení mezd, musí přesně odpovídat poklesu kupní síly kapitalistů. *Úhrnná poptávka* po zboží by tedy *nevzrostla*, ale *změnily* by se součásti, které tuto poptávku tvoří. Zvýšená poptávka na jedné straně by byla vyvážena sníženou poptávkou na druhé straně. Protože úhrnná poptávka zůstává nezměněna, nemůže nastat žádná změna ani v tržních cenách zboží.

Tak stojíme před dilematem: buď se přírůstek mezd vydává stejnou měrou za všechny spotřební předměty — pak musí být zvýšená poptávka na straně dělnické třídy vyvážena sníženou poptávkou na straně třídy kapitalistů — anebo se přírůstek mezd vydává pouze za některé předměty, jejichž tržní ceny pak dočasně stoupají. Tím způsobené zvýšení míry zisku v jedněch průmyslových odvětvích a její snížení v druhých způsobí pak změnu v rozdělení kapitálu a práce, změnu, která bude trvat tak dlouho, dokud nabídka v souladu se zvýšenou poptávkou v jednom průmyslovém odvětví nestoupne a v souladu se zmenšenou poptávkou v druhém odvětví neklesne. Za prvního předpokladu nenastane změna v cenách zboží. Za druhého předpokladu se po určitém kolísání tržních cen směnné hodnoty zboží vrátí na svou dřívější úroveň. Za obou předpokladů nebude mít všeobecné zvýšení míry mezd konec konců žádný jiný účinek než všeobecný pokles míry zisku.

Občan Weston, chtěje zapůsobit na vaši fantazii, vás vyzval, abyste si představili, jaké nesnáze by způsobilo všeobecné zvýšení mezd anglických zemědělských dělníků z 9 šilinků na 18. Považte jen, volal, jak nesmírně by vzrostla poptávka po nezbytných životních prostředcích a jak by v důsledku toho strašně stouply jejich ceny! Vždyť všichni víte, že průměrná mzda amerického zemědělského dělníka je víc než dvakrát vyšší než průměrná mzda anglického zemědělského dělníka, ačkoli ceny zemědělských výrobků jsou ve Spojených státech nižší než ve Spojeném království, ačkoli celkový poměr mezi kapitálem a prací je ve Spojených státech týž jako

v Anglii a ačkoli úhrn roční produkce je ve Spojených státech mnohem menší než v Anglii. Proč tedy náš přítel bije na poplach? Prostě proto, aby nás odvedl od skutečné otázky. Zvýšit náhle mzdy z 9 šilinků na 18 by znamenalo zvýšit je náhle o 100 %. My však vůbec nediskutujeme o tom, je-li možné, aby se všeobecná míra mezd v Anglii zvýšila rázem o 100 %. Nám vůbec nejde o *velikost* zvýšení, která v každém praktickém případě musí záviset na daných okolnostech a řídit se jimi. Máme jen prozkoumat, jak působí všeobecné zvýšení míry mezd, i když činí jen jedno procento.

Nechám tedy stranou zvýšení mezd o 100 %, které si vymyslel přítel Weston, a rád bych vás upozornil na skutečné zvýšení mezd, k němuž došlo ve Velké Británii v letech 1849—1859.

Všichni znáte zákon o desetihodinovém či přesněji řečeno o desetiapůlhodinovém pracovním dni, který platí od roku 1848. To byla jedna z největších ekonomických změn, jichž jsme byli svědky. Bylo to náhlé a nucené zvýšení mezd, a to ne snad v některých místních výrobních oborech, nýbrž ve vedoucích průmyslových odvětvích, s jejichž pomocí Anglie ovládá světový trh. Znamenal zvýšení mezd za mimořádně nepříznivých okolností. Dr. Ure, profesor Senior a všichni ti ostatní ekonomové, kteří jsou oficiálními mluvčími buržoazie, *dokazovali* — a musím říci, že mnohem pádnějšími důvody než náš přítel Weston — že tento zákon odzvoní umíráčkem anglickému průmyslu. Dokazovali, že tu nejde jen o obyčejné zvýšení mezd, nýbrž o takové zvýšení, které je způsobeno zmenšením kvanta použité práce a je na něm založeno. Tvrdili, že dvanáctá hodina, o kterou má být kapitalista připraven, je právě ta jediná hodina, ze které těží svůj zisk. Strašili zmenšením akumulace, vzestupem cen, ztrátou trhů, omezením výroby, tím způsobeným dalším snížením mezd, a nakonec zhroucením. Prohlašovali dokonce, že zákony Maximiliena Robespierra o maximu[123] byly ve srovnání s tím maličkost; a měli v jistém smyslu pravdu. Nuže, a jaký byl výsledek? Třebaže pracovní den byl zkrácen, peněžité mzdy továrních dělníků stouply, počet zaměstnaných továrních dělníků značně vzrostl, ceny jejich výrobků neustále klesaly, produktivní síla práce továrních dělníků se báječně rozvinula, odbytiště jejich zboží se postupně nebývale rozšiřovala. Sám jsem slyšel

roku 1861* v Manchesteru na zasedání Společnosti pro povznesení věd, jak pan *Newman* přiznal, že on i dr. Ure i Senior a všichni ostatní oficiální představitelé ekonomické vědy se mýlili, kdežto instinkt lidu byl správný. Nemíním profesora Francise Newmana, nýbrž pana W. Newmana[124], který zaujímá význačné místo v ekonomické vědě jako spolupracovník a vydavatel „*History of Prices*" pana *Thomase Tooka*, tohoto výborného díla, které sleduje dějiny cen od roku 1793 do roku 1856.[125] Kdyby byla správná fixní idea našeho přítele Westona o fixní sumě mezd, o fixní sumě produkce, o fixním stupni produktivní síly práce, o fixní a permanentní vůli kapitalistů a všechny jeho ostatní fixní závěry, pak by byly správné pochmurné předpovědi profesora Seniora a neměl by pravdu Robert Owen, který už roku 1816 prohlásil všeobecné zkrácení pracovního dne za první přípravný krok k osvobození dělnické třídy,[126] a skutečně na vlastní pěst proti všeobecně vládnoucím předsudkům zavedl zkrácený pracovní den ve své přádelně v New Lanarku.

V téže době, kdy byl zaveden zákon o desetihodinovém pracovním dni a kdy po něm nastalo zvýšení mezd, došlo ve Velké Británii z příčin, které tu není možno vyjmenovat, rovněž k *všeobecnému zvýšení mezd zemědělských dělníků.*

Třebaže to bezprostřední cíl mého výkladu nevyžaduje, učiním několik předběžných poznámek, abych předešel nedorozumění.

Jestliže někdo dostával mzdu 2 šilinky týdně a jeho mzda potom stoupla na 4 šilinky, stoupla *míra mzdy* o 100 %. Vyjádří-li se to jako zvýšení *míry mzdy*, vypadá to velkolepě, ačkoli *skutečná výše mzdy*, 4 šilinky týdně, zůstává i nadále žebrácky nízká, hladová. Nesmíte se proto dát oslnit těmito honosně znějícími procenty *míry* mzdy. Musíte se vždycky zeptat: jaká byla *původní* výše mzdy?

Dále, není tak těžké pochopit, že dostává-li 10 dělníků po 2 šilicích týdně, 5 dělníků po 5 a dalších 5 po 11 šilincích, dostává těchto 20 dělníků dohromady 100 šilinků, čili 5 liber šterlinků týdně. Jestliže potom vzroste *celková* suma jejich týdenní mzdy řekněme o 20 %, stoupne z 5 liber št. na 6 liber št. Vezmeme-li průměr, můžeme říci, že *všeobecná míra mezd* stoupla o 20 %, třebaže ve skutečnosti mzdy 10 dělníků zůstaly nezměněny, mzda jedné

* — v rukopise nesprávně: 1860. *(Pozn. red.)*

skupiny 5 dělníků stoupla pouze z 5 šilinků na 6 šilinků u každého a úhrn mezd druhé skupiny 5 dělníků z 55 šilinků na 70 šilinků. Postavení poloviny dělníků se vůbec nezlepšilo, postavení čtvrtiny se zlepšilo zcela nepatrně a jedině postavení čtvrtiny dělníků se skutečně zlepšilo. Vezmeme-li však *průměr*, stoupl celkový úhrn mezd těchto dvaceti dělníků o 20 %, a pokud jde o celkový kapitál, který je zaměstnává, a o ceny zboží, které vyrábějí, bylo by to přesně totéž, jako kdyby se všichni stejnoměrně podíleli na průměrném zvýšení mezd. V uvedeném příkladě se zemědělskými dělníky, u nichž je výše mezd v různých hrabstvích v Anglii a Skotsku velmi různá, projevilo se na ní zvýšení velmi nestejně.

Konečně v období, kdy došlo k tomuto zvýšení mezd, působilo proti němu několik vlivů, jako např. nové daně vyvolané válkou s Ruskem[127], hromadné bourání obytných domů zemědělských dělníků [128] atd.

Po tom všem, co jsem předem uvedl, jsem nyní nucen konstatovat, že v letech 1849—1859 průměrná míra mezd zemědělských dělníků ve Velké Británii *stoupla přibližně o 40 %*. Na důkaz svého tvrzení bych vám mohl uvést spoustu podrobností, ale pro náš účel myslím postačí, odkáži-li vás na svědomitou a kritickou přednášku „*The Forces Used in Agriculture*", kterou roku 1860 přednesl zesnulý pan *John C. Morton* v londýnské Společnosti pro umění a řemesla.[129] Pan Morton uvádí statistické údaje, které nasbíral z účtů a jiných autentických dokumentů přibližně u 100 farmářů, žijících ve 12 skotských a 35 anglických hrabstvích.

Podle názoru našeho přítele Westona, a zejména uvážíme-li současné zvýšení mezd továrních dělníků, bylo by muselo v letech 1849—1859 nastat ohromné zvýšení cen zemědělských výrobků. Co se však fakticky stalo? Přestože byla válka s Ruskem a od roku 1854 do roku 1856 následovala po sobě neúrodná léta, klesla průměrně cena pšenice, která je hlavním zemědělským produktem Anglie, přibližně ze 3 liber št. za kvarter v letech 1838—1848 asi na 2 libry 10 šilinků za kvarter v letech 1849—1859. To znamená, že cena pšenice klesla o víc než 16 %, zatímco mzdy zemědělských dělníků se zvýšily průměrně o 40 %. V témž období, porovnáme-li jeho konec s jeho počátkem, tj. rok 1859 s rokem 1849, klesl oficiální

pauperismus z 934 419 na 860 470 osob čili o 73 949. Připouštím, že je to úbytek velmi malý, a navíc v následujících letech zase zmizel, ale přece jen je to úbytek.

Lze namítnout, že po zrušení obilních zákonů[130] se dovoz obilí ze zahraničí v období 1849—1859 ve srovnání s obdobím 1838 až 1848 víc než zdvojnásobil. Co z toho však vyplývá? Z hlediska občana Westona bychom museli očekávat, že tato náhlá, obrovská a neustále rostoucí poptávka na zahraničních trzích vyžene tam ceny zemědělských výrobků do nesmírné výše, protože účinek zvýšené poptávky zůstává týž, ať je to poptávka zahraniční nebo domácí. Co se ale fakticky stalo? Až na několik neúrodných let se po celou tuto dobu ozývaly ve Francii stálé nářky na zhoubný pokles cen obilí; Američané byli nejednou nuceni spálit přebytky své produkce a Rusko, máme-li věřit panu Urquhartovi, podněcovalo občanskou válku ve Spojených státech, protože konkurence Yankeeů ochromovala vývoz ruských zemědělských výrobků na evropské trhy.

Jestliže převedeme tvrzení občana Westona *na jeho abstraktní formu*, znamená: ke každému zvýšení poptávky dochází vždycky na základě dané sumy produkce. Proto *nemůže* zvýšení poptávky *nikdy zvýšit nabídku žádaného zboží*, nýbrž může *pouze zvýšit jeho peněžní ceny*. Ale i nejprostší pozorování ukazuje, že v některých případech ponechává zvýšená poptávka tržní ceny zboží úplně nezměněné a v jiných případech vyvolává jen přechodný vzestup tržních cen, po němž následuje zvýšená nabídka, načež opět následuje nový pokles cen *na* jejich původní hladinu a v některých případech dokonce *pod* ni. Ať dojde ke zvýšení poptávky proto, že stouply mzdy, nebo z nějaké jiné příčiny, nemění to vůbec nic na podmínkách problému. Vysvětlit tento všeobecný jev z hlediska občana Westona bylo stejně nesnadné jako vysvětlit jev, k němuž dochází za výjimečných okolností při zvýšení mezd. S předmětem, o němž pojednávám, nemá jeho argumentace naprosto nic společného. Prozrazuje jen, že se občan Weston nevyzná v zákonech, podle kterých zvýšení poptávky vyvolává zvýšení nabídky, a ne zřetelné zvýšení tržních cen.

2. *[Mzdy a oběživo]*

V debatě druhého dne přioděl náš přítel Weston svá stará tvrzení do nových forem. Řekl: V důsledku všeobecného vzestupu peněžitých mezd bude k vyplácení téže mzdy zapotřebí víc oběživa. Protože množství oběživa je *neměnné*, jakpak bude možné zaplatit tímto neměnným oběživem zvýšené peněžité mzdy? Dříve byla obtíž v tom, že množství zboží připadající na dělníka zůstávalo neměnné, třebaže jeho peněžitá mzda vzrostla; nyní je zase obtíž v tom, že peněžité mzdy vzrostly, třebaže množství zboží zůstává neměnné. Zavrhnete-li ovšem původní dogma občana Westona, zmizí i průvodní nesnáze.

Přesto vám chci ukázat, že tato otázka oběživa nemá vůbec nic společného s naším předmětem.

Mechanismus plateb u vás je mnohem dokonalejší než v kterékoli jiné zemi v Evropě. Díky rozsahu a koncentraci bankovního systému je k oběhu téže sumy hodnot a k uzavření téhož nebo většího množství obchodů zapotřebí mnohem méně oběživa. Například pokud jde o mzdy, má se věc takto: anglický tovární dělník odnese každý týden svou mzdu kupci, ten ji každý týden posílá bankéři, ten ji zase týden co týden posílá zpět továrníkovi a ten ji opět vyplatí svým dělníkům atd. Při takovém zařízení se může roční mzda dělníka, řekněme 52 liber šterlinků, vyplácet s pomocí jediného sovereignu, který každý týden opíše týž koloběh. V Anglii je tento mechanismus dokonce méně dokonalý než ve Skotsku; není ovšem všude stejně dokonalý, a proto například vidíme, že v některých zemědělských obvodech je ve srovnání s čistě průmyslovými obvody zapotřebí mnohem víc oběživa ke zprostředkování oběhu mnohem menší sumy hodnot.

Přepravíte-li se přes Kanál, zjistíte, že *peněžité mzdy* jsou tam mnohem nižší než v Anglii, že však v Německu, v Itálii, ve Švýcarsku a ve Francii obíhají s pomocí *mnohem větší sumy oběživa*. Tam bankéř nevyloví týž sovereign tak rychle z oběhu a nevrátí jej tak rychle průmyslovému kapitalistovi; místo jednoho sovereignu, zprostředkujícího oběh 52 liber št. ročně, je proto zapotřebí možná tří sovereignů k zprostředkování oběhu roční mzdy ve výši 25 liber št.

A tak srovnáte-li země na kontinentu s Anglií, uvidíte ihned, že nízké peněžité mzdy mohou vyžadovat ke své cirkulaci mnohem víc oběživa než vysoké peněžité mzdy a že je to ve skutečnosti čistě technický problém, který naprosto nesouvisí s naším tématem.

Podle nejpřesnějších výpočtů, které znám, lze roční příjem dělnické třídy v Anglii odhadnout na 250 miliónů liber šterlinků. Tato obrovská suma obíhá s pomocí přibližně 3 miliónů liber št. Dejme tomu, že mzdy stoupnou o 50 %. Pak by bylo místo 3 miliónů liber št. zapotřebí $4^1/_2$ miliónu liber št. oběživa. Protože velmi značnou část svých denních výdajů platí dělník stříbrnými a měděnými mincemi, tj. pouhými známkami hodnoty, jejichž hodnotový poměr ke zlatu je stanoven libovolně zákonem stejně jako hodnotový poměr papírových peněz nesměnitelných za zlato, vyžadovalo by zvýšení peněžitých mezd o 50 % v krajním případě dodatečný oběh sovereignů řekněme ve výši jednoho miliónu. Do oběhu by vstoupil jeden milión, který nyní odpočívá v podobě zlatých slitků nebo mincí ve sklepeních Anglické banky nebo soukromých bankéřů. Ale i ty nepatrné výlohy způsobené dodatečnou ražbou nebo dodatečným opotřebováním tohoto miliónu, by se daly ušetřit a skutečně by se ušetřily, kdyby potřeba dodatečného oběživa měla způsobit nějaké potíže. Všichni víte, že oběživo v Anglii se dělí na dvě velké skupiny. Jeden druh tvoří bankovky různé nominální hodnoty a používá se ho při transakcích mezi obchodníky a při větších platbách mezi spotřebiteli a obchodníky; druhý druh, kovové mince, obíhá v maloobchodě. Ačkoli se tyto dva druhy oběživa od sebe liší, mohou se vzájemně zastupovat. Tak se zlatých mincí ve velmi značné míře používá dokonce i při větších platbách k úhradě drobných částek pod 5 liber šterlinků. Kdyby zítra byly vydány čtyřlibrové, třílibrové nebo dvoulibrové bankovky, byly by zlaté mince, které naplňují tyto kanály oběhu, ihned odtud vypuzeny a odplynuly by tam, kde by jich bylo následkem zvýšení peněžitých mezd zapotřebí. Takto by se dal opatřit dodatečný milión, který by si vyžádalo zvýšení mezd o 50 %, aniž by musel být dosazen jediný sovereign. Téhož výsledku by bylo možné dosáhnout i bez jediné další bankovky zvýšením oběhu směnek, jak se to dost dlouho dělo v Lancashiru.

Jestliže všeobecné zvýšení míry mezd — např. o 100 %, jak předpokládal občan Weston u mezd zemědělských dělníků — vyvolává značný vzestup cen nezbytných životních prostředků a podle Westonova názoru vyžaduje dodatečnou sumu oběživa, kterou nelze opatřit, pak by *všeobecný pokles mezd* musel mít týž účinek v témž měřítku, ale v opačném směru. Dobrá! Všichni víte, že léta 1858 až 1860 byla lety největšího rozkvětu bavlnářského průmyslu a že zejména rok 1860 po této stránce nemá sobě rovný v letopisech podnikání, přičemž zároveň neobyčejně vzkvétala i všechna ostatní průmyslová odvětví. Mzdy bavlnářských dělníků a všech ostatních dělníků v přidružených odvětvích byly roku 1860 vyšší než kdykoli předtím. Nato vypukla americká krize a všechny tyto mzdy byly náhle sníženy přibližně na čtvrtinu své dřívější výše. V opačném směru by to znamenalo zvýšení o 300 %. Stoupnou-li mzdy z 5 šilinků na 20, říkáme, že stouply o 300 %, klesnou-li z 20 šilinků na 5, říkáme, že klesly o 75 %. Ale částka, o kterou v jednom případě stouply a v druhém poklesly, je stejná, totiž 15 šilinků. Byla to tedy náhlá bezpříkladná změna míry mezd, jež přitom zasáhla takový počet dělníků, který — počítáme-li nejen všechny dělníky přímo zaměstnané v bavlnářském průmyslu, ale i nepřímo na něm závislé — byl o polovinu vyšší než počet zemědělských dělníků. Poklesla však cena pšenice? Nikoli, cena pšenice *stoupla* z ročního průměru 47 šilinků 8 pencí za kvarter během tří let 1858—1860 na roční průměr 55 šilinků 10 pencí za kvarter během tří let 1861—1863. Co se pak týče oběživa, razilo se v mincovně roku 1861 8 673 232 liber št. proti 3 378 102 librám št. roku 1860. To znamená, že roku 1861 se razilo o 5 295 130 liber št. víc než roku 1860. Je pravda, že bankovek bylo roku 1861 v oběhu o 1 319 000 liber št. méně než v roce 1860. Odečteme-li tuto sumu, zůstane přesto roku 1861 ve srovnání s rokem prosperity 1860 přebytek oběživa ve výši 3 976 130 liber št. čili přibližně 4 000 000 liber št.; zásoba zlatých slitků v Anglické bance se současně zmenšila, ne sice úplně v témž poměru, ale přece jen v přibližně stejném.

Porovnejme rok 1862 s rokem 1842. Nehledě na to, že ohromně stoupla hodnota i množství obíhajícího zboží, dosahoval roku 1862 kapitál zaplacený při pravidelných transakcích za akcie, obligace

atd. železnic v Anglii a Walesu 320 000 000 liber št., sumy, která by se byla roku 1842 zdála pohádková. A přesto byla celková suma oběživa roku 1862 a roku 1842 přibližně stejná. A vůbec zjistíte, že zároveň s obrovským růstem hodnoty nejen zboží, nýbrž i peněžních transakcí vůbec je tu tendence k tomu, že stále víc ubývá oběživa. Ze stanoviska našeho přítele Westona je to neřešitelná hádanka.

Kdyby byl pronikl do věci trochu hlouběji, byl by shledal, že — i když vůbec nepřihlížíme ke mzdám a předpokládáme, že jsou neměnné — hodnota a masa obíhajícího zboží a vůbec suma všech uzavřených peněžních transakcí se denně mění; že se denně mění množství vydaných bankovek; že se denně mění suma plateb realizovaných bez prostřednictví peněz s pomocí směnek, šeků, akreditivů a clearingu; že se denně — pokud je zapotřebí skutečného kovového oběživa — mění poměr mezi množstvím obíhajících mincí a mincemi a slitky uloženými jako zásoba nebo odpočívajícími ve sklepeních bank; že se denně mění množství zlata pohlcované národním oběhem i množství zlata posílané do zahraničí pro mezinárodní oběh. Shledal by, že jeho dogma o neměnném oběživu je obrovský omyl, neslučitelný s každodenním pohybem. Pak by, místo aby ze svého nepochopení zákonů peněžního oběhu dělal argument proti zvýšení mezd, studoval zákony, jež peněžnímu oběhu dovolují přizpůsobovat se neustále se měnícím okolnostem.

4. *[Nabídka a poptávka]*

Náš přítel Weston se řídí latinským příslovím: „repetitio est mater studiorum", tj. opakování je matka moudrosti, a proto znovu opakoval své původní dogma v nové formě, že totiž smršťování peněžního oběhu, způsobené zvýšením mezd, by vyvolalo zmenšení kapitálu atd. Protože jsme se už vypořádali s jeho vrtochem o oběživu, považuji za úplně zbytečné podrobně rozebírat domnělé důsledky, které podle jeho představ vyplývají z domnělých poruch peněžního oběhu. Raději se přímo pokusím převést jeho *dogma*, které je *stále totéž*, ať je opakuje v kolika chce variacích, na jeho *nejjednodušší teoretický výraz*.

Jedna poznámka stačí ukázat, jak nekriticky pojednává o svém

tématu. Vyslovuje se proti zvýšení mezd čili proti vysokým mzdám jakožto důsledku takového zvýšení. Nuže, ptám se ho: co je vysoká a co je nízká mzda? Proč např. 5 šilinků týdně je nízká mzda a 20 šilinků týdně vysoká mzda? Je-li 5 nízká mzda ve srovnání s 20, je 20 ještě nižší mzda ve srovnání s 200. Kdyby měl někdo přednášet o teploměru a začal by tím, že by deklamoval o vysoké a nízké teplotě, nikdo by z toho nezmoudřel. Musel by mi nejprve říci, jak byl stanoven bod mrazu a bod varu, a vysvětlit, jak jsou tyto základní body určovány přírodními zákony, a ne libovůlí toho, kdo prodává nebo vyrábí teploměry. Pokud jde o mzdy a zisky, občan Weston nejenže se nepokusil odvodit takovéto základní body z ekonomických zákonů, nýbrž ani neuznal za nutné je zjistit. Spokojil se tím, že přejal běžné výrazy „nízký" a „vysoký", jako by měly nějaký jednoznačný význam, ačkoli je samozřejmé, že mzdy mohou být označeny jako vysoké nebo nízké jedině vzhledem k nějakému měřítku, jímž lze měřit jejich velikost.

Občan Weston není s to mi vysvětlit, proč se za určité množství práce dává určitá suma peněz. Kdyby mi odpověděl: „To bylo určeno zákonem nabídky a poptávky," zeptal bych se ho nejprve, jakým zákonem se řídí sama nabídka a poptávka. A taková námitka by ho rázem přivedla do úzkých. Vztahy mezi nabídkou práce a poptávkou po ní se stále mění a s nimi se mění i tržní ceny práce. Je-li poptávka vyšší než nabídka, mzdy stoupají; je-li nabídka vyšší než poptávka, mzdy klesají, ačkoli za takových okolností by se mohlo ukázat nutným *vyšetřit* skutečný stav nabídky a poptávky např. stávkou nebo nějakým jiným způsobem. Ale máte-li za to, že zákonem regulujícím mzdy je nabídka a poptávka, bylo by od vás dětinské i zbytečné horlit proti zvýšení mezd, protože podle onoho nejvyššího zákona, kterého se dovoláváte, je periodický vzestup mezd stejně nutný a oprávněný jako periodický pokles mezd. Jestliže však *nepovažujete* nabídku a poptávku za zákon regulující mzdy, ptám se znovu, proč se za určité množství práce dává určitá suma peněz?

Podívejme se však na věc ze širšího hlediska: Kdybyste si mysleli, že hodnota práce nebo kteréhokoli jiného zboží je v poslední instanci určována nabídkou a poptávkou, byli byste na velkém

omylu. Nabídka a poptávka regulují pouze přechodné *kolísání* tržních cen. Mohou vám vysvětlit, proč tržní cena zboží stoupá nad jeho *hodnotu* nebo klesá pod ni, nepovědí vám však nikdy nic o *hodnotě* samé. Předpokládejme, že nabídka a poptávka dosáhly rovnováhy, čili, jak říkají ekonomové, že se navzájem kryjí. Ale v témž okamžiku, kdy se tyto protikladné síly vyrovnají, ruší se navzájem a přestávají působit tím nebo oním směrem. V okamžiku, kdy nabídka a poptávka jsou spolu v rovnováze a tudíž přestávají působit, kryje se *tržní cena* zboží s jeho *skutečnou hodnotou*, s normální cenou, kolem které oscilují jeho tržní ceny. Zkoumáme-li povahu této *hodnoty*, nepotřebujeme se proto vůbec starat o přechodný vliv nabídky a poptávky na tržní ceny. To platí jak o mzdách, tak o cenách všech ostatních zboží.

5. *[Mzdy a ceny]*

Převedeme-li argumenty našeho přítele na jejich nejjednodušší teoretický výraz, redukují se všechny na jediné dogma: „*Ceny zboží jsou určovány nebo regulovány mzdami.*"

K vyvrácení tohoto zastaralého a už překonaného bludu bych se mohl odvolat na praktické pozorování. Mohl bych poukázat na to, že angličtí tovární dělníci, horníci, dokaři atd., jejichž práce je placena poměrně vysoko, prodávají své výrobky levněji než všechny ostatní národy; kdežto např. anglický zemědělský dělník, jehož práce je placena poměrně nízko, prodává své výrobky dráž než skoro všechny ostatní národy. Srovnáním různých výrobků téže země nebo zboží různých zemí navzájem bych mohl dokázat, že — až na několik výjimek, spíš zdánlivých než skutečných — vyrábí vysoko placená práce v průměru zboží nízké ceny a nízko placená práce zboží vysoké ceny. To by ovšem naprosto nedokazovalo, že vysoká cena práce v jednom případě a nízká cena práce v druhém jsou pokaždé příčinami těchto diametrálně protikladných účinků, rozhodně by to však dokazovalo, že ceny zboží nejsou určovány cenami práce. Není však vůbec zapotřebí sahat k této empirické metodě.

Někdo snad může namítnout, že občan Weston nevyslovil

dogma: „*Ceny zboží jsou určovány nebo regulovány mzdami.*“ Skutečně to nikdy takto neformuloval. Řekl naopak, že také zisk a renta jsou součástmi cen zboží, neboť z cen zboží se musí zaplatit nejen mzdy dělníků, nýbrž i zisky kapitalistů a renty pozemkových vlastníků. Jak si ale představuje tvorbu cen? Především z mezd. Potom se k ceně přirazí nějaké to procento ve prospěch kapitalisty a další procento ve prospěch pozemkového vlastníka. Dejme tomu, že mzda za práci použitou při výrobě nějakého zboží je 10. Činí-li míra zisku 100 % zálohované mzdy, přirazí kapitalista 10, a činí-li míra pozemkové renty také 100 % mzdy, bude nutno přirazit dalších 10, takže úhrnná cena zboží bude 30. Takové určování cen by však prostě znamenalo, že ceny jsou určovány mzdami. Kdyby v uvedeném případě stoupla mzda na 20, stoupla by cena zboží na 60 atd. Proto se také všichni překonaní ekonomičtí autoři, kteří zastávali dogma, že mzdy regulují ceny, pokoušeli dokázat toto dogma tím, že vykládali zisk a rentu *jen jako pouhé procentní přirážky ke mzdě*. Nikdo z nich ovšem nebyl s to vymezit hranice těchto procentních přirážek nějakým ekonomickým zákonem. Měli naopak zřejmě za to, že zisky jsou určovány tradicí, zvykem, kapitalistovou vůlí nebo nějakou jinou stejně libovolnou a nevysvětlitelnou metodou. A tvrdí-li, že zisky jsou určeny konkurencí mezi kapitalisty, neříkají tím zhola nic. Je pravda, že konkurence vyrovnává různé míry zisku v různých výrobních odvětvích, čili převádí je na průměrnou hladinu, ale naprosto nemůže určovat samu tuto hladinu nebo všeobecnou míru zisku.

Co se rozumí tím, řekne-li se, že ceny zboží jsou určovány mzdami? Protože mzda je jen jiný název pro cenu práce, rozumí se tím, že ceny zboží jsou regulovány cenou práce. Protože „*cena*“ je směnná hodnota — a mluvím-li o hodnotě, mám vždycky na mysli směnnou hodnotu — a to směnná *hodnota vyjádřená v penězích*, vyplývalo by z toho, že „*hodnota zboží je určena hodnotou práce*“, čili že „*hodnota práce je všeobecným měřítkem hodnoty*“.

Ale jak je potom určována sama „*hodnota práce*“? Tady jsme v koncích. Ovšem, jsme v koncích jen tehdy, snažíme-li se uvažovat logicky. Hlasatelé oné doktríny se ovšem ohledy na logiku příliš netrápí. Třeba náš přítel Weston. Zprvu nám vykládal, že mzda

určuje cenu zboží a že tedy stoupá-li mzda, musí stoupat i ceny. Potom obrátil a začal dokazovat, že zvýšení mezd nebude k ničemu dobré, protože prý stouply ceny zboží a protože mzda se ve skutečnosti měří cenami zboží, za která se vydává. Tedy na začátku máme tvrzení, že hodnota práce určuje hodnotu zboží, a na konci se setkáváme s tvrzením, že hodnota zboží určuje hodnotu práce. A tak se potácíme v bludném kruhu a nedospíváme k žádnému závěru.

Vůbec je zřejmé, že učiníme-li hodnotu jednoho zboží, např. práce, obilí nebo kteréhokoli jiného zboží, všeobecným měřítkem a regulátorem hodnoty, nesnáz tím jen odsunujeme, protože určujeme jednu hodnotu druhou hodnotou, která zase sama musí být určena.

Dogma, že „ceny zboží jsou určovány mzdami", ve svém nejabstraktnějším výrazu znamená, že „hodnota je určena hodnotou", a tato tautologie znamená, že ve skutečnosti o hodnotě nevíme vůbec nic. Kdybychom přijali tuto premisu, zvrhly by se všechny úvahy o všeobecných zákonech politické ekonomie v pouhé tlachání. Bylo proto velkou zásluhou Ricardovou, že ve svém díle „*On the Principles of Political Economy*", vydaném roku 1817, do základu rozbil starý zakořeněný a překonaný blud, že „ceny jsou určovány mzdami", blud, který Adam Smith a jeho francouzští předchůdci ve skutečně vědeckých částech svých výzkumů zavrhovali, do něhož však přesto znovu upadali ve svých exoteričtějších a vulgarizujících kapitolách.

6. *[Hodnota a práce]*

Občané, dospěl jsem nyní k bodu, kdy se musím pustit do skutečného výkladu otázky. Nemohu slíbit, že tak učiním velmi uspokojivě, neboť v tom případě bych musel probrat celou oblast politické ekonomie. Mohu, jak říkají Francouzi, pouze „effleurer la question", tj. dotknout se jen hlavních bodů.

První otázka, kterou si musíme položit, zní: co je *hodnota* zboží? Jak je určována?

Na první pohled by se mohlo zdát, že hodnota zboží je něco

úplně *relativního*, co nemůže být určeno, nezkoumáme-li zboží v jeho vztazích ke všem ostatním zbožím. A vskutku, mluvíme-li o hodnotě, o směnné hodnotě zboží, máme na mysli kvantitativní proporce, v nichž se toto zboží směňuje za všechna ostatní zboží. Ale pak vzniká otázka: Jak jsou regulovány proporce, v nichž se zboží navzájem směňují?

Ze zkušenosti víme, že tyto proporce jsou nekonečně rozmanité. Vezmeme-li jednotlivé zboží, např. pšenici, vidíme, že kvarter pšenice se směňuje za různá jiná zboží v téměř nesčetných variacích proporcí. Ale *protože jeho hodnota zůstává stále táž*, ať už je vyjádřena v hedvábí, ve zlatě nebo v nějakém jiném zboží, musí být tato hodnota něco odlišného od těchto *rozmanitých proporcí*, ve kterých se *směňuje* za různé předměty, něco na nich nezávislého. Musí být možné vyjádřit tyto rozmanité vztahy rovnosti s rozmanitými zbožími ve velmi odlišné formě.

Dále: řeknu-li že se kvarter pšenice směňuje za železo v určité proporci nebo že hodnota jednoho kvarteru pšenice je vyjádřena v určitém množství železa, říkám tím, že hodnota pšenice a její ekvivalent v železe se rovnají *nějaké třetí věci*, která není ani pšenicí, ani železem, neboť předpokládám, že vyjadřují tutéž veličinu ve dvou různých podobách. Proto jedno i druhé, jak pšenice, tak železo, musí být nezávisle na sobě převeditelné na tuto třetí věc, která je jejich společným měřítkem.

Abych to osvětlil, uvedu docela jednoduchý příklad z geometrie. Jak postupujeme, když srovnáváme navzájem plochy trojúhelníků nejrůznějších tvarů a velikostí nebo když srovnáváme plochy trojúhelníků s plochami pravoúhelníků nebo nějakých jiných mnohoúhelníků? Převedeme plochu kteréhokoli trojúhelníku na výraz, který je zcela odlišný od jeho viditelné formy. Z vlastností trojúhelníku víme, že jeho plocha se rovná polovičnímu součinu jeho základny a výšky, a tak můžeme vzájemně porovnávat různé plochy trojúhelníků všeho druhu a všech mnohoúhelníků, protože každý z nich se dá rozložit na jistý počet trojúhelníků.

Stejně je třeba postupovat i u hodnot zboží. Musíme mít možnost převést všechny tyto hodnoty na výraz jim všem společný a rozlišovat je pouze podle proporcí, v nichž obsahují ono identické měřítko.

Protože *směnné hodnoty* zboží jsou jen *společenské funkce* těchto věcí a nemají naprosto nic společného s jejich *přírodními* vlastnostmi, musíme se především zeptat: co je společnou *společenskou substancí* všech zboží? Je to *práce*. Aby bylo vyrobeno nějaké zboží, musí být na ně vynaloženo nebo do něho vloženo určité množství práce. Přitom mám na mysli ne pouze *práci*, nýbrž *společenskou práci*. Když někdo vyrábí předmět pro svou vlastní bezprostřední potřebu, aby jej sám spotřeboval, vytváří sice *výrobek*, ale nevytváří *zboží*. Jakožto výrobce, který pracuje sám pro sebe, nemá co dělat se společností. Aby však vyrobil *zboží*, nejenže musí vyrobit předmět, který uspokojuje tu neb onu *společenskou* potřebu, nýbrž i jeho práce sama musí být součástí a zlomkem celkového množství práce vynaloženého společností. Jeho práce musí být zahrnuta do *dělby práce uvnitř společnosti*. Bez ostatních dílů práce není ničím, a sama je musí jako část *doplňovat*.

Pozorujeme-li *zboží jako hodnoty*, zkoumáme je výhradně jako *ztělesněnou*, *zpředmětněnou*, nebo chcete-li, *krystalizovanou společenskou práci*. Z tohoto hlediska se mohou od sebe *lišit* jedině tím, že představují větší nebo menší množství práce, protože např. na hedvábný kapesník bývá vynaloženo větší množství práce než na cihlu. Ale čím měříme *množství práce? Trváním doby práce* — hodinami, dny atd. Ovšem, aby bylo možno použít tohoto měřítka, převádějí se všechny druhy práce na průměrnou čili jednoduchou práci jakožto svou jednotku.

Dospíváme tedy k tomuto závěru: Zboží má *hodnotu*, protože je *krystalizací společenské práce*. *Velikost* jeho hodnoty čili jeho *relativní* hodnota závisí na větším nebo menším množství této společenské substance, kterou obsahuje; to znamená, že závisí na relativním množství práce nutném k jeho výrobě. *Relativní hodnoty zboží* jsou tedy určovány *příslušnými kvanty čili množstvím práce do nich vložené, v nich ztělesněné, zpředmětněné. Korelativní* množství zboží, která mohou být vyrobena v *téže pracovní době*, jsou *stejná*. Čili hodnota jednoho zboží se má k hodnotě druhého zboží, jako se má množství práce zpředmětněné v jednom z nich k množství práce zpředmětněné v druhém.

Tuším, že mnozí z vás se zeptají: je tedy vskutku tak veliký

nebo vůbec nějaký rozdíl mezi určováním hodnoty zboží *mzdami* a mezi jejich určováním *relativním množstvím práce* nutným k jejich výrobě? Museli jste si však už ujasnit, že *odměna* za práci a *množství* práce jsou věci docela rozdílné. Dejme tomu např., že v jednom kvarteru pšenice a v jedné unci zlata jsou zpředmětněna *stejná kvanta práce*. Používám tohoto příkladu, protože jej uvedl *Benjamin Franklin* ve svém prvním pojednání, uveřejněném roku 1729* pod názvem „*A Modest Inquiry into the Nature and Necessity of a Paper Currency*", kde jako jeden z prvních vystihl pravou povahu hodnoty. Předpokládejme tedy, že jeden kvarter pšenice a jedna unce zlata jsou *stejné hodnoty* čili *ekvivalenty*, protože jsou *krystalizací stejných množství průměrné práce*, tolika a tolika dní nebo tolika a tolika týdnů práce v nich zpředmětněné. Dotýkáme se snad tím, že určujeme relativní hodnoty zlata a pšenice, nějak *mezd* zemědělského dělníka a horníka? Ani v nejmenším. Otázku, *jak* byla zaplacena jejich denní nebo týdenní práce, nebo dokonce otázku, zda bylo vůbec použito námezdní práce, necháváme úplně *nevyjasněnu*. Bylo-li použito námezdní práce, mohly být mzdy velmi rozdílné. Dělník, jehož práce je zpředmětněna v kvarteru pšenice, mohl dostat pouze dva bušly, kdežto dělník zaměstnaný v dolech dostal možná půl unce zlata. Nebo když předpokládáme, že jejich mzdy jsou stejné, mohou se v nejrůznějších proporcích odchylovat od hodnot zboží, která vyrobili. Mzdy se mohou rovnat polovině, třetině, čtvrtině, pětině či nějakému jinému alikvotnímu dílu kvarteru obilí nebo unce zlata. Jejich *mzdy* nemohou být ovšem *větší* než hodnoty zboží, která vyrobili, nemohou je *převyšovat*, mohou však být v jakémkoli stupni *nižší*. Jejich *mzdy* budou *omezeny hodnotami* výrobků, ale *hodnoty jejich výrobků* nebudou omezeny mzdami. A hlavní je, že hodnoty, např. relativní hodnoty obilí a zlata, byly stanoveny bez jakéhokoli ohledu na hodnotu použité práce, tj. na *mzdu*. Určování hodnot zboží *relativním množstvím práce ztělesněným v nich* je tudíž něco naprosto odlišného od tautologické metody určování hodnot zboží hodnotou práce čili *mzdou*. Ale tento bod bude v průběhu našeho zkoumání ještě podrobněji vyložen.

Při vypočítávání směnné hodnoty kteréhokoli zboží musíme

* — v rukopisu chybně: 1721. *(Pozn. red.)*

k množství práce, kterého bylo použito *naposledy*, připočíst ještě množství práce, které bylo *předtím* vloženo do surovin tohoto zboží, a práci, která byla vynaložena na pracovní prostředky, nástroje, stroje a budovy, které spolupůsobily při této práci. Například hodnota určitého množství bavlněné příze je krystalizací toho množství práce, které bylo přidáno bavlně během procesu předení, toho množství práce, které bylo předtím zpředmětněno v bavlně samé, toho množství práce, které je zpředmětněno v uhlí, oleji a jiných spotřebovaných pomocných látkách, toho množství práce, které je ztělesněno v parním stroji, ve vřetenech, v továrních budovách atd. Výrobní nástroje ve vlastním smyslu, jako nářadí, stroje, budovy, slouží po delší nebo kratší dobu vždy znovu a znovu při opakovaných výrobních procesech. Kdyby se spotřebovávaly najednou jako suroviny, byla by celá jejich hodnota najednou přenesena na zboží, při jejichž výrobě se jich použilo. Ježto však např. vřeteno se opotřebovává jen postupně, vypočítává se průměr na základě průměrné doby, po kterou vydrží, a podle jeho pozvolného opotřebování za určité období, řekněme za jeden den. Takto vypočítáváme, kolik z hodnoty vřetene se přenáší na přízi upředenou za den, a tudíž kolik z celkového množství práce zpředmětněné např. v jedné libře příze připadá na práci zpředmětněnou předtím ve vřetenu. Pro náš účel není třeba, abychom se u této věci dále zdržovali.

Mohlo by se zdát, je-li hodnota zboží určena *množstvím práce vynaloženým na jeho výrobu*, že čím je kdo línější nebo neobratnější, tím hodnotnější je jeho zboží, neboť tím delší pracovní doby je třeba k zhotovení tohoto zboží. To by však byl velký omyl. Pamatujete si asi, že jsem použil výrazu „*společenská* práce", a v této kvalifikaci „*společenská*" je zahrnuto mnoho momentů. Řekneme-li, že hodnota zboží je určena *množstvím práce* do něho vloženým nebo v něm krystalizovaným, myslíme tím *množství práce nutné* k jeho výrobě za daného stavu společnosti, za určitých průměrných společenských podmínek výroby, při dané průměrné společenské intenzitě a zručnosti použité práce. Když začal v Anglii parní tkalcovský stav konkurovat s ručním stavem, bylo zapotřebí jen poloviny dřívější pracovní doby k tomu, aby dané množství příze bylo přeměněno v yard kartounu nebo sukna. Ovšem, chudák ruční

tkadlec pracoval nyní 17 nebo 18 hodin denně místo dřívějších 9 nebo 10 hodin. Přesto výrobek 20 hodin jeho práce představoval nyní pouze 10 hodin společenské práce čili 10 hodin práce společensky nutné k tomu, aby určité množství příze bylo přeměněno v tkaninu. Výrobek jeho 20 hodin neměl proto nyní větší hodnotu než jeho dřívější výrobek 10 hodin.

Jestliže tedy množství společensky nutné práce zpředmětněné ve zbožích reguluje jejich směnné hodnoty, pak každý vzestup množství práce potřebné k výrobě nějakého zboží musí zvětšit jeho hodnotu, stejně tak jako ji každý pokles musí zmenšit.

Kdyby příslušná množství práce nutná k výrobě určitých zboží zůstávala stálá, byly by stálé i jejich relativní hodnoty. Ale tak tomu není. Množství práce nutné k výrobě zboží se ustavičně mění podle toho, jak se mění produktivní síla používané práce. Čím větší je produktivní síla práce, tím víc produktu se zhotoví za danou pracovní dobu; a čím menší je produktivní síla práce, tím méně se vyrobí za tutéž dobu. Kdyby bylo např. následkem vzrůstu počtu obyvatelstva nutné obdělávat i méně úrodné pozemky, bylo by možné totéž množství výrobků získat jen vynaložením většího množství práce a hodnota zemědělských výrobků by v důsledku toho stoupla. Na druhé straně, jestliže s moderními výrobními prostředky přemění jeden přadlák v přízi za jeden pracovní den tisíckrát větší množství bavlny, než jaké mohl za tutéž dobu dříve zpracovat s kolovratem, je zřejmé, že každá libra bavlny vstřebá tisíckrát méně přadlácké práce než dříve, a tudíž i hodnota přidaná předením každé jednotlivé libře bavlny bude tisíckrát menší než dříve. Hodnota příze se úměrně zmenší.

Nehledě na rozdíly v přirozené energii a v získané pracovní zručnosti různých národů musí produktivní síla práce záviset hlavně:

1. na *přírodních* podmínkách práce, jako je úrodnost půdy, výnosnost dolů atd.;

2. na postupujícím zdokonalování *společenských sil práce*, které vyplývají z výroby ve velkém měřítku, z koncentrace kapitálu a kombinace práce, z dělby práce, ze strojů, ze zdokonalených metod, z používání chemických a jiných přírodních faktorů, ze

zkrácení času a prostoru sdělovacími a dopravními prostředky a z každé vymoženosti, s jejíž pomocí nutí věda přírodní faktory sloužit práci a kterou se rozvíjí společenský čili kooperativní charakter práce. Čím větší je produktivní síla práce, tím méně práce se vynakládá na dané množství výrobku a tím menší je tudíž hodnota tohoto výrobku. Čím menší je produktivní síla práce, tím více práce se vynaloží na totéž množství výrobku a tím větší je tudíž jeho hodnota. Proto můžeme stanovit jako všeobecný zákon:

Hodnoty zboží jsou přímo úměrné pracovním dobám vynaloženým na jejich výrobu a nepřímo úměrné produktivní síle vynaložené práce.

Dosud jsme mluvili jen o *hodnotě*; teď ještě několik slov o *ceně*, která je zvláštní formou, již na sebe bere hodnota.

Cena sama o sobě není nic jiného než *peněžní výraz hodnoty*. Např. hodnoty všech zboží v Anglii se vyjadřují v cenách ve zlatě, kdežto na kontinentě se vyjadřují hlavně v cenách ve stříbře. Hodnota zlata nebo stříbra, stejně jako hodnota všech jiných zboží, je regulována množstvím práce nutným k jejich získání. Směňujete určité množství výrobků své země, v nichž je krystalizováno určité množství vaší národní práce, za výrobky zemí produkujících zlato a stříbro, v nichž je krystalizováno určité množství *jejich* práce. Právě takto, fakticky výměnným obchodem, se učíme vyjadřovat hodnoty všech zboží, tj. příslušná množství práce vynaložená na jejich výrobu, ve zlatě a stříbře. Prozkoumáte-li bedlivěji tento *peněžní výraz hodnoty* nebo, což je totéž, *přeměnu hodnoty v cenu*, zjistíte, že tu jde o proces, kterým dodáváme *hodnotám* všech zboží *samostatnou* a *homogenní formu*, čili vyjadřujeme je jako množství *stejné* společenské práce. Cenu, pokud je jen peněžním výrazem hodnoty, nazýval Adam Smith „*natural price*“* a francouzští fyziokraté „*prix nécessaire*“**.

Jaký je tedy vztah mezi *hodnotami* a *tržními cenami* čili mezi *přirozenými cenami* a *tržními cenami*? Všichni víte, že *tržní cena* všech zboží téhož druhu je *táž*, i když jsou výrobní podmínky u jednotlivých výrobců seberozdílnější. Tržní cenu vyjadřuje jen *průměrné množství společenské práce* nutné za průměrných výrobních podmínek

* — „přirozená cena“. *(Pozn. red.)*
** — „nutná cena“. *(Pozn. red.)*

k tomu, aby trh byl zásoben určitým množstvím určitého výrobku. Je vypočítána z celkového množství jednotlivých zboží určitého druhu.

Potud se *tržní cena* zboží shoduje s jeho *hodnotou*. Na druhé straně kolísání tržních cen, hned převyšujících hodnotu čili přirozenou cenu, hned klesajících pod ni, je závislé na kolísání nabídky a poptávky. K odchylkám tržních cen od hodnot dochází ustavičně, ale, jak praví *Adam Smith:*

„Přirozená cena je tedy jaksi středem, k němuž ustavičně tíhnou ceny všech zboží. Různé nahodilosti je mohou někdy udržovat značně vysoko nad ní a někdy je stlačovat dokonce trochu pod ni. Ať jim však jakékoli překážky brání dosáhnout tohoto středu klidu a stálosti, ceny přece jen k němu stále tíhnou."[131]

Nemohu nyní tuto otázku rozebírat podrobněji. Stačí říci, že *jestliže* nabídka a poptávka jsou v rovnováze, budou tržní ceny zboží odpovídat jejich přirozeným cenám, tj. jejich hodnotám určeným příslušnými kvanty práce nutnými k jejich výrobě. Ale nabídka a poptávka *musí* mít stálou tendenci se navzájem vyrovnávat, i když se to děje jen tím, že jeden výkyv se kompenzuje druhým, vzestup poklesem a naopak. Jestliže prozkoumáte nikoli jen denní výkyvy, ale pohyb tržních cen za delší období, jako to učinil např. pan Tooke ve své „*History of Prices*", zjistíte, že kolísání tržních cen, jejich odchylky od hodnot, jejich pohyby nahoru a dolů se navzájem vyrovnávají a ruší, takže nepřihlížíme-li k vlivu monopolů a některým jiným modifikacím, kterými se nyní nemohu zabývat, prodávají se všechny druhy zboží v průměru za své příslušné *hodnoty* čili přirozené ceny. Průměrná období, během nichž se výkyvy tržních cen navzájem vyrovnávají, jsou u různých druhů zboží různá, protože u jednoho druhu zboží se nabídka přizpůsobuje poptávce snáze, u druhého hůře.

Jestliže se tedy vcelku, v rámci víceméně delších období, všechny druhy zboží prodávají za své příslušné hodnoty, bylo by ovšem nesmysl předpokládat, že zisk — nikoli v jednotlivých případech, nýbrž stálý a obvyklý zisk v různých průmyslových odvětvích — vyvěrá z přirážky k cenám zboží nebo z toho, že se tato zboží prodávají za ceny značně převyšující jejich *hodnotu*. Absurd-

nost takové představy jasně vynikne, pokusíme-li se ji zobecnit. To, co by někdo stále vydělával jako prodávající, musel by stále prodělávat jako kupující. Zde nepomůže dovolávat se toho, že jsou lidé, kteří jen kupují, aniž prodávají, nebo lidé, kteří jsou spotřebiteli, aniž jsou zároveň výrobci. To, co tito lidé zaplatí výrobcům, museli by od nich dostat předtím zadarmo. Jestliže někdo vezme nejprve vaše peníze a potom vám je vrátí tím, že za ně od vás koupí zboží, nikdy se neobohatíte tím, že prodáte téže osobě své zboží příliš draho. Tím by se mohla zmenšit ztráta, nikdy by to však nepomohlo realizovat zisk.

Chcete-li tedy vysvětlit *obecnou povahu zisku*, musíte vycházet ze zásady, že zboží se v průměru *prodávají za svou skutečnou hodnotu* a že *zisk vyvěrá z prodeje zboží za jejich hodnotu*, tj. úměrně k množství práce v nich zpředmětněnému. Nedovedete-li vysvětlit zisk za tohoto předpokladu, nemůžete jej vysvětlit vůbec. Zdá se to paradoxní a jako by to odporovalo každodennímu pozorování. Ale právě tak paradoxní je, že se Země točí kolem Slunce a že se voda skládá ze dvou snadno zápalných plynů. Vědecká pravda je vždycky paradoxní z hlediska každodenní zkušenosti, která postihuje jen klamné zdání věcí.

7. *[Pracovní síla]*

Když jsme tedy, pokud to bylo při tak letmém způsobu možné, analyzovali povahu *hodnoty*, *hodnoty kteréhokoli zboží*, musíme nyní věnovat pozornost specifické *hodnotě práce*. I tu vás musím znovu překvapit zdánlivým paradoxem. Všichni jste přesvědčeni, že to, co denně prodáváte, je vaše práce; že tedy práce má cenu, a protože cena zboží je pouze peněžním výrazem jeho hodnoty, musí tedy existovat něco jako *hodnota práce*. Ale nic takového, čemu se v běžném slova smyslu říká *hodnota práce*, neexistuje. Viděli jsme, že množství nutné práce krystalizované ve zboží představuje jeho hodnotu. Použijeme-li nyní tohoto pojmu hodnoty, jak bychom mohli určit hodnotu, řekněme, desetihodinového pracovního dne? Kolik práce je obsaženo v tomto dni? Deset hodin práce. Kdybychom řekli, že hodnota desetihodinového pracovního dne se rovná

desetihodinové práci čili množství práce, které je v něm obsaženo, byla by to tautologie, nejen to, byl by to nesmysl. Ovšem, jakmile objevíme pravý, ale skrytý smysl výrazu „*hodnota práce*", budeme s to vysvětlit toto iracionální a zdánlivě nemožné použití pojmu hodnoty, tak jako jsme s to vysvětlit zdánlivé nebo jen jevící se pohyby nebeských těles, jakmile poznáme jejich skutečný pohyb.

To, co dělník prodává, není přímo jeho práce, nýbrž jeho *pracovní síla*, kterou dává dočasně k dispozici kapitalistovi. Je tomu tak do té míry, že dokonce — nevím, zda podle anglických zákonů, ale určitě podle některých zákonů na kontinentě — je stanovena *maximální doba*, na kterou smí dělník prodat svou pracovní sílu. Kdyby ji směl prodávat na neomezenou dobu, znamenalo by to okamžitě obnovení otroctví. Kdyby se takto dělník prodal např. na celý život, stal by se rázem doživotním otrokem svého zaměstnavatele.

Jeden z nejstarších ekonomů a nejoriginálnějších anglických filosofů *Thomas Hobbes* ve svém „*Leviathanu*" instinktivně vystihl tento fakt, který přehlédli všichni jeho následovníci. Praví:

„*Hodnota čili cennost* [*value or worth*] *člověka*, jako všech jiných věcí, je jeho *cena*, tolik, kolik se platí za *používání jeho síly*."

Vycházejíce z tohoto základu, budeme moci určit *hodnotu práce* stejně jako hodnotu všech ostatních zboží.

Avšak dříve než tak učiníme, mohli bychom se zeptat, jak dochází k tomuto podivnému jevu, že se na trhu setkáváme jednak se skupinou kupujících, kteří vlastní půdu, stroje, suroviny a životní prostředky, tj. až na neobdělanou půdu vesměs věci, které jsou *výrobky práce*, a jednak se skupinou prodávajících, kteří nemají na prodej nic než svou pracovní sílu, své pracující ruce a mozky? Že jedna skupina ustavičně kupuje, aby dosahovala zisku a obohacovala se, kdežto druhá ustavičně prodává, aby si vydělala na živobytí? Zkoumat tuto otázku by znamenalo zkoumat to, co ekonomové nazývají „*prvotní čili původní akumulace*", co by se však mělo nazývat *původní expropriace*. Zjistili bychom, že tato takzvaná *původní akumulace* není nic jiného než řada historických procesů, které vedly k *rozkladu původní jednoty* mezi pracujícím člověkem a jeho pracovními prostředky. Ale takové zkoumání přesahuje rámec mého dneš-

ního tématu. Jakmile se však toto odloučení mezi pracujícím člověkem a pracovními prostředky stalo skutkem, bude se tento stav udržovat a na stále vyšším stupni reprodukovat dotud, dokud nová revoluce, která od základu převrátí způsob výroby, toto odloučení zase nezruší a neobnoví původní jednotu v nové historické formě.

Co je tedy *hodnota pracovní síly?*

Jako hodnota každého jiného zboží je i hodnota pracovní síly určena množstvím práce nutným k její výrobě. Pracovní síla člověka existuje jen v jeho živé tělesnosti. Má-li člověk vyrůst a udržovat se naživu, musí spotřebovávat určité množství životních prostředků. Ale podobně jako stroj i člověk se opotřebuje a musí být nahrazen jiným člověkem. Kromě onoho množství životních prostředků, jichž je třeba k udržení *jeho samého*, potřebuje dělník další množství životních prostředků, aby vychoval určitý počet dětí, které by ho nahradily na trhu práce a udržovaly rod dělníků. Kromě toho se musí vydat ještě další množství hodnot, aby dělník mohl rozvíjet svou pracovní sílu a získat určitou zručnost. Pro náš účel stačí vzít v úvahu jen *průměrnou* práci, při níž jsou náklady na výchovu a výcvik mizivě malé. Při této příležitosti však musím konstatovat, že právě tak jako jsou různé výrobní náklady na pracovní síly různé kvality, musí být různé i hodnoty pracovních sil zaměstnávaných v různých výrobních odvětvích. Volání po *rovnosti mezd* je proto založeno na omylu, je to nesplnitelné *pošetilé* přání. Je to výplod onoho falešného a povrchního radikalismu, který přijímá předpoklady, ale snaží se vyhnout závěrům. Na základě námezdního systému je hodnota pracovní síly určována stejně jako hodnota každého jiného zboží, a protože různé druhy pracovní síly mají různé hodnoty čili vyžadují ke své výrobě různá množství práce, *musí* mít na trhu práce různé ceny. Žádat za námezdního systému *stejné nebo dokonce spravedlivé odměňování* je totéž jako žádat za otrokářského zřízení *svobodu.* Co považujete za správné či spravedlivé, o to tu nejde. Jde tu o toto: Co je za daného systému výroby nutné a nevyhnutelné?

Po tom, co tu bylo vyloženo, je jasné, že *hodnota pracovní síly* je určena *hodnotou životních prostředků* nezbytných k tomu, aby se pracovní síla vytvořila, rozvíjela, udržovala a obnovovala.

8. *[Výroba nadhodnoty]*

Předpokládejme nyní, že k výrobě průměrného množství denních životních prostředků pro pracujícího je zapotřebí *6 hodin průměrné práce*. Předpokládejme dále, že těchto 6 hodin průměrné práce je ztělesněno v množství zlata rovnajícím se 3 šilinkům. Pak budou 3 šilinky *cenou* čili peněžním výrazem *denní hodnoty pracovní síly* onoho muže. Kdyby pracoval denně 6 hodin, vyrobil by denně hodnotu postačující, aby si mohl kupovat průměrné množství svých denních životních prostředků čili aby se udržoval naživu jako dělník.

Ale náš muž je námezdní dělník. Musí proto prodávat svou pracovní sílu kapitalistovi. Prodává-li ji za 3 šilinky denně čili za 18 šilinků týdně, prodává ji za její hodnotu. Dejme tomu, že je to předlák. Pracuje-li 6 hodin denně, přidává denně bavlně hodnotu 3 šilinků. Tato hodnota, kterou denně přidává, by byla přesným ekvivalentem jeho mzdy čili ceny jeho pracovní síly, kterou denně dostává. Ale v tomto případě by kapitalistovi neplynula *žádná nadhodnota* čili *nadvýrobek*. Zde se tedy dostáváme k hlavnímu problému.

Tím, že koupil pracovní sílu dělníka a zaplatil její hodnotu, získal kapitalista, stejně jako každý jiný kupec, právo koupené zboží spotřebovat čili zužít. Jako spotřebováváme stroj čili užíváme ho tím, že jej uvádíme do pohybu, spotřebováváme pracovní sílu člověka čili užíváme ji tím, že ho necháme pracovat. Tím, že zaplatil denní nebo týdenní hodnotu pracovní síly dělníka, získal kapitalista právo užívat této pracovní síly čili nechat ji pracovat po *celý den nebo týden*. Pracovní den nebo pracovní týden má ovšem určité hranice, ale těmi se budeme podrobněji zabývat až později.

Prozatím chci obrátit vaši pozornost na jeden rozhodující bod.

Hodnota pracovní síly je určena množstvím práce nezbytným k jejímu udržování čili reprodukci, ale *užívání* této pracovní síly je omezeno jen aktivní energií a tělesnou silou dělníka. Denní nebo týdenní *hodnota* pracovní síly je něco naprosto jiného než denní nebo týdenní *vynakládání* této síly, stejně jako krmivo, které potřebuje kůň, je něco docela jiného než doba, po kterou může nést

jezdce. Množství práce, kterým je vymezena *hodnota* pracovní síly dělníka, naprosto netvoří hranici pro to množství práce, které je s to vykonat jeho pracovní síla. Vezměme například našeho přadláka. Viděli jsme, že má-li denně reprodukovat svou pracovní sílu, musí denně reprodukovat hodnotu 3 šilinky, a toho dosahuje tím, že denně pracuje 6 hodin. To mu však nebrání pracovat 10 nebo 12 nebo víc hodin denně. Kapitalista však tím, že zaplatil denní nebo týdenní *hodnotu* přadlákovy pracovní síly, získal právo užívat této pracovní síly po *celý den nebo týden*. Nechá tedy dělníka pracovat řekněme 12 hodin denně. *Kromě* 6 hodin, kterých je třeba k nahrazení jeho mzdy čili hodnoty jeho pracovní síly, musí přadlák pracovat ještě *dalších 6 hodin*, které budu nazývat hodinami *nadpráce*, a tato nadpráce se zpředmětní v *nadhodnotě* a v *nadvýrobku*. Jestliže např. náš přadlák svou šestihodinovou denní prací přidává bavlně hodnotu 3 šilinky, která je přesným ekvivalentem jeho mzdy, přidává za 12 hodin bavlně hodnotu 6 šilinků a vyrobí *tomu odpovídající větší množství příze*. Protože prodal svou pracovní sílu kapitalistovi, patří celá hodnota, kterou vytvořil, čili celý jeho výrobek kapitalistovi, dočasnému vlastníkovi jeho pracovní síly. Tím, že zálohoval 3 šilinky, realizuje tedy kapitalista hodnotu 6 šilinků, protože za zálohovanou hodnotu, v níž je krystalizováno 6 hodin práce, dostává zpět hodnotu, v níž je krystalizováno 12 hodin práce. Denním opakováním téhož procesu zálohuje kapitalista denně 3 šilinky a shrabuje denně 6 šilinků, z nichž polovina jde znovu na zaplacení mezd a druhá polovina tvoří *nadhodnotu*, za kterou kapitalista neplatí žádný ekvivalent. A právě *tento způsob směny mezi kapitálem a prací* je základem kapitalistické výroby čili námezdního systému a jeho nezbytným výsledkem je ustavičná reprodukce dělníka jako dělníka a kapitalisty jako kapitalisty.

Míra nadhodnoty bude, zůstanou-li všechny ostatní okolnosti stejné, záviset na proporci mezi částí pracovního dne nutnou k reprodukci hodnoty pracovní síly a mezi *nadbytečnou pracovní dobou* čili *nadprací* vykonávanou pro kapitalistu. Bude tedy záviset na *poměru, v němž je pracovní den prodloužen přes dobu*, za kterou dělník svou prací reprodukuje pouze hodnotu své pracovní síly čili za kterou hradí svou mzdu.

9. *[Hodnota práce]*

Nyní se musíme vrátit k výrazu „*hodnota čili cena práce*".

Viděli jsme, že to ve skutečnosti není nic jiného než hodnota pracovní síly měřená hodnotami zboží nutných k jejímu udržování. Protože však dělník dostává svou mzdu teprve *po* vykonání práce a protože mimoto ví, že ve skutečnosti dává kapitalistovi svou práci, jeví se mu hodnota čili cena jeho pracovní síly nezbytně jako *cena* čili *hodnota jeho práce samé*. Je-li cena jeho pracovní síly 3 šilinky, v nichž je zpředmětněno 6 hodin práce, a pracuje-li 12 hodin, pokládá nutně tyto 3 šilinky za hodnotu čili cenu 12 hodin práce, ačkoli se těchto 12 hodin práce zpředmětňuje v hodnotě 6 šilinků. Z toho vyplývají dva závěry.

Za prvé. Hodnota čili cena pracovní síly bere na sebe podobu *ceny čili hodnoty práce samé*, ačkoli, přesně řečeno, hodnota a cena práce jsou nesmyslné termíny.

Za druhé. Ačkoli je *placena* jen část denní práce dělníkovy, kdežto druhá část zůstává *nezaplacena* a právě tato nezaplacená práce čili nadpráce tvoří fond, z něhož se tvoří *nadhodnota* čili *zisk*, vypadá to, jako by celá práce byla prací placenou.

Toto klamné zdání odlišuje *námezdní práci* od jiných *historických* forem práce. Na základě námezdního systému se jeví i *nezaplacená* práce jako *placená*. Naproti tomu u *otroka* se jeví i zaplacená část jeho práce jako nezaplacená. Ovšem, aby mohl pracovat, musí otrok žít a část jeho pracovního dne jde na nahrazení hodnoty nutné k jeho vlastní obživě. Protože však se svým pánem neuzavírá žádný obchod a protože mezi oběma stranami nedochází k aktu koupě a prodeje, zdá se, že všechnu svou práci dává zadarmo.

Vezměme na druhé straně nevolného rolníka, který, abych tak řekl, existoval do včerejška v celé východní Evropě. Tento rolník pracoval např. 3 dny pro sebe na svém vlastním poli nebo na poli mu přiděleném a další 3 dny konal nucenou a neplacenou práci na panském statku. Zde tedy byly placená a neplacená část dne zřetelně odděleny, odděleny v času i prostoru; a naši liberálové překypovali morálním rozhořčením při představě, příčící se zdravému rozumu, že se člověk nechává pracovat zadarmo.

A zatím to je fakticky totéž, pracuje-li někdo 3 dny v týdnu pro sebe na vlastním poli a 3 dny bezplatně na panském statku, anebo pracuje-li v továrně nebo dílně 6 hodin denně pro sebe a 6 hodin na svého zaměstnavatele, i když v tomto případě placená a neplacená část jeho práce nerozlučně splývají a povaha celé transakce je úplně zastřena tím, že *je tu navíc smlouva* a koncem týdne *výplata*. V jednom případě se neplacená práce jeví jako dobrovolná, v druhém jako nucená. V tom je celý rozdíl.

Budu-li tedy používat výrazu „*hodnota práce*", budu ho používat jen jako běžného lidového termínu pro „*hodnotu pracovní síly*".

10. *Zisku se dosahuje při prodeji zboží za jeho hodnotu*

Předpokládejme, že hodina průměrné práce je zpředmětněna v hodnotě rovnající se 6 pencím, čili že 12 průměrných hodin práce je zpředmětněno v 6 šilincích. Předpokládejme dále, že hodnota práce se rovná 3 šilinkům čili výrobku šestihodinové práce. Kdyby byly v surovinách, strojích atd., zužitých na zboží, zpředmětněny 24 hodiny průměrné práce, rovnala by se jejich hodnota 12 šilinkům. Kdyby mimoto dělník zaměstnaný kapitalistou přidal k těmto výrobním prostředkům 12 hodin práce, bylo by těchto 12 hodin zpředmětněno v další hodnotě 6 šilinků. *Celková hodnota výrobku* by tedy činila 36 hodin zpředmětněné práce a rovnala by se 18 šilinkům. Protože však hodnota práce čili mzda zaplacená dělníkovi by činila pouze 3 šilinky, nezaplatil by kapitalista za 6 hodin nadpráce vykonané dělníkem a zpředmětněné v hodnotě zboží žádný ekvivalent. Kdyby toto zboží prodal za jeho hodnotu 18 šilinků, realizoval by tedy kapitalista hodnotu 3 šilinků, za kterou nezaplatil žádný ekvivalent. Tyto 3 šilinky by tvořily nadhodnotu čili zisk, který kapitalista shrabuje. Kapitalista by tudíž realizoval zisk 3 šilinky nikoli proto, že prodává své zboží za cenu *převyšující* jeho hodnotu, nýbrž proto, že je prodává *za jeho skutečnou hodnotu.*

Hodnota zboží je určena *celkovým množstvím práce* v něm obsaženým. Část tohoto množství práce je však zpředmětněna v hodnotě, za kterou byl zaplacen ekvivalent ve formě mzdy; druhá část je však zpředmětněna v hodnotě, za kterou nebyl zaplacen *žádný*

ekvivalent. Část práce obsažené ve zboží je *placená* práce; část je *neplacená* práce. Prodává-li tedy kapitalista zboží *za jeho hodnotu*, tj. jako krystalizaci *celkového množství práce* na ně vynaloženého, musí je nutně prodávat se ziskem. Kapitalista prodává nejen to, co ho stálo určitý ekvivalent, ale prodává i to, co ho nestálo nic, ačkoli to stálo práci jeho dělníka. To, co stojí zboží kapitalistu, a to, co stojí skutečně, jsou dvě různé věci. Proto opakuji, že normálních a průměrných zisků se dosahuje nikoli prodejem zboží *nad jejich* skutečné hodnoty, nýbrž *za jejich skutečné hodnoty*.

11. *Různé části, na které se štěpí nadhodnota*

Nadhodnotu čili tu část celkové hodnoty zboží, ve které je zpředmětněna *nadpráce* čili *nezaplacená práce* dělníkova, nazývám *zisk*. Celý tento zisk neshrabuje kapitalistický podnikatel. Pozemkový monopol umožňuje vlastníkovi půdy zmocňovat se části této *nadhodnoty* pod názvem *pozemkové renty*, přičemž nesejde na tom, zda se půdy používá pro zemědělství, stavby, železnice nebo k nějakému jinému produktivnímu účelu. Na druhé straně právě ten fakt, že ovládání *pracovních prostředků* umožňuje kapitalistickému podnikateli vyrábět *nadhodnotu* nebo, což je totéž, *přivlastňovat si určité množství nezaplacené práce*, umožňuje vlastníkovi pracovních prostředků, které zcela nebo jen zčásti půjčuje kapitalistickému podnikateli — zkrátka umožňuje *kapitalistovi půjčujícímu peníze*, aby si pod titulem *úroků* činil nárok na jinou část této nadhodnoty, takže kapitalistickému podnikateli *jako takovému* zbývá jen to, co se nazývá *průmyslový* nebo *obchodní* zisk.

Otázka, jakými zákony se řídí toto dělení celkové sumy nadhodnoty mezi tyto tři kategorie lidí, se nijak netýká našeho tématu. Z toho, co jsme dosud vyložili, vyplývá:

Pozemková renta, úrok a průmyslový zisk jsou jen *různé názvy pro různé části nadhodnoty* zboží čili *nezaplacené práce* v něm obsažené a všechny *pocházejí stejně z tohoto zdroje a jedině z tohoto zdroje*. Neplynou z *půdy* jako takové nebo z *kapitálu* jako takového, nýbrž půda a kapitál umožňují svým vlastníkům, aby dostávali příslušné podíly z nadhodnoty, kterou vysává kapitalistický podnikatel z dělníka.

Pro dělníka samého je věcí podřadného významu, zda onu nadhodnotu, výsledek jeho nadpráce čili nezaplacené práce, shrabuje pro sebe celou kapitalistický podnikatel, anebo je-li tento kapitalista nucen vyplácet části z ní pod názvem pozemkové renty a úroků jiným osobám. Předpokládáme-li, že kapitalistický podnikatel používá pouze svého vlastního kapitálu a je sám pozemkovým vlastníkem, putuje celá nadhodnota do jeho kapsy.

Tuto nadhodnotu vysává z dělníka bezprostředně kapitalistický podnikatel, i když si z ní třeba ponechává jen část. Na tomto vzájemném poměru mezi kapitalistickým podnikatelem a námezdním dělníkem je tedy založen celý námezdní a celý nynější výrobní systém. Proto někteří občané, kteří se zúčastnili naší debaty, neměli pravdu, když se snažili tuto situaci zkrášlovat a ukazovat tento základní vztah mezi kapitalistickým podnikatelem a dělníkem jako podružnou otázku, třebaže ovšem měli pravdu, když tvrdili, že zvýšení cen by za daných okolností postihlo ve velmi nestejné míře kapitalistického podnikatele, pozemkového vlastníka, peněžního kapitalistu, a chcete-li, výběrčího daní.

Z toho, co jsem tu uvedl, vyplývá ještě další závěr.

Ta část hodnoty zboží, která představuje pouze hodnotu surovin, strojů, zkrátka hodnotu spotřebovaných výrobních prostředků, netvoří vůbec *žádný příjem*, nýbrž nahrazuje *pouze kapitál*. Ale i když necháme tuto otázku stranou, je nesprávné tvrdit, že druhá část hodnoty zboží, *která tvoří příjem* čili může být vydána ve formě mzdy, zisku, pozemkové renty, úroku, *se skládá* z hodnoty mezd, hodnoty pozemkové renty, hodnoty zisku atd. Vyloučíme nejprve mzdu a pojednáme jen o průmyslovém zisku, úroku a pozemkové rentě. Právě jsme viděli, že *nadhodnota* obsažená ve zboží, čili ta část jeho hodnoty, v níž je zpředmětněna *nezaplacená práce*, se *rozpadá* na různé části, které mají tři různé názvy. Bylo by však přímo opakem pravdy, kdyby se řeklo, že se jeho hodnota *skládá* ze *samostatných hodnot těchto tří součástí* nebo že se vytváří jejich sečtením.

Je-li jedna hodina práce zpředmětněna v hodnotě 6 pencí, trvá-li pracovní den dělníka 12 hodin a představuje-li polovina této doby nezaplacenou práci, přidá tato nadpráce ke zboží *nadhodnotu* 3 šilinky, tj. hodnotu, za kterou nebyl zaplacen žádný

ekvivalent. Tato nadhodnota 3 šilinky tvoří *celý fond*, o nějž se může kapitalistický podnikatel — ať už v jakémkoli poměru — dělit s vlastníkem půdy a půjčovatelem peněz. Tato hodnota 3 šilinky tvoří hranici hodnoty, kterou si mohou mezi sebou rozdělit. Ale není tomu tak, že by kapitalistický podnikatel přirážel k hodnotě zboží libovolnou hodnotu jako svůj zisk, k níž by se pak přidávala další hodnota pro pozemkového vlastníka atd., takže součet těchto libovolně stanovených hodnot by pak tvořil celkovou hodnotu. Vidíte tedy, jak falešná je běžná představa, která směšuje *štěpení dané hodnoty* na tři části s *tvořením* této hodnoty sečtením tří *samostatných* hodnot, a tak přeměňuje celkovou hodnotu, z které pochází pozemková renta, zisk a úrok, v libovolnou veličinu.

Jestliže se celkový zisk realizovaný kapitalistou rovná 100 liber št., pak tuto částku, vzatou jako *absolutní* veličinu, nazýváme *masa zisku*. Jestliže však vypočítáváme poměr těchto 100 liber št. k zálohovanému kapitálu, pak nazýváme tuto *relativní* veličinu *míra zisku*. Je zřejmé, že tato míra zisku může být vyjádřena dvojím způsobem.

Dejme tomu, že kapitál *zálohovaný na mzdy* činí 100 liber št. Rovná-li se vytvořená nadhodnota také 100 liber št. — a to by svědčilo o tom, že polovinu pracovního dne dělníka tvoří *nezaplacená* práce — a měříme-li tento zisk hodnotou kapitálu zálohovaného na mzdy, řekneme, že *míra zisku* se rovná 100 %, protože zálohovaná hodnota se rovná 100 a realizovaná hodnota 200.

Vezmeme-li na druhé straně v úvahu nejen *kapitál zálohovaný* na mzdy, nýbrž *celý zálohovaný kapitál*, např. 500 liber št., z nichž 400 liber št. představuje hodnotu surovin, strojů atd., řekneme, že *míra zisku* se rovná pouze 20 %, protože zisk 100 se rovná jen pětině *celého* zálohovaného kapitálu.

První způsob vyjádření míry zisku je jediný způsob, který ukazuje skutečný poměr mezi placenou a neplacenou prací, skutečný stupeň *exploatace práce* (dovolte mi použít tohoto francouzského slova). Obvykle se používá druhého způsobu vyjádření a ten se pro jisté účely opravdu hodí. Rozhodně se velmi dobře hodí k zastírání toho, v jaké míře vysává kapitalista z dělníka neplacenou práci.

V poznámkách, které chci ještě učinit, budu užívat slova *zisk* k označení celého množství nadhodnoty vysávané kapitalistou bez ohledu na to, jak se tato nadhodnota dělí mezi různé osoby, a použiji-li výrazu *míra zisku*, budu vždycky měřit zisk v jeho poměru k hodnotě kapitálu zálohovaného na mzdy.

12. *Všeobecný vztah mezi zisky, mzdami a cenami*

Odečteme-li od hodnoty zboží hodnotu, která nahrazuje hodnotu surovin a jiných výrobních prostředků na ně vynaložených, tj. odečteme-li hodnotu představující *minulou* práci obsaženou ve zboží, pak zbytek jeho hodnoty tvoří množství práce přidané dělníkem, který na něm *naposledy* pracoval. Jestliže tento dělník pracuje 12 hodin denně a jestliže 12 hodin průměrné práce se krystalizuje v množství zlata rovnajícím se 6 šilinkům, je tato přidaná hodnota 6 šilinků *jediná* hodnota, kterou vytvořila jeho práce. Tato daná hodnota, určená trváním jeho pracovní doby, je jediný fond, z něhož mohou jak dělník, tak kapitalista čerpat každý svůj podíl či dividendu, je to jediná hodnota, kterou lze rozdělit na mzdu a zisk. Je zřejmé, že tato hodnota sama se nijak nemění tím, že se mezi tyto dvě strany dělí v různém poměru. A nemění se nijak ani tehdy, vezmete-li např. místo jednoho dělníka všechno pracující obyvatelstvo nebo místo jednoho pracovního dne třeba 12 miliónů pracovních dnů.

Protože si kapitalista a dělník mohou mezi sebe rozdělit jen tuto omezenou hodnotu, tj. hodnotu, jejíž velikost se měří veškerou prací dělníka, proto čím víc dostává jeden, tím méně dostává druhý a naopak. Je-li dáno určité množství, bude vždycky jedna jeho část vzrůstat tou měrou, jak se bude druhá část zmenšovat. Mění-li se mzdy, budou se měnit nepřímo úměrně zisky. Klesají-li mzdy, stoupají zisky; a stoupají-li mzdy, klesají zisky. Dostává-li dělník podle našeho dřívějšího předpokladu 3 šilinky rovnající se polovině hodnoty, kterou vytvořil, čili jinými slovy, skládá-li se celý jeho pracovní den napůl z placené a napůl z neplacené práce, bude *míra zisku* 100 %, protože kapitalista dostává také 3 šilinky. Dostává-li dělník pouze 2 šilinky, čili pracuje-li na sebe jen jednu

třetinu celého dne, dostane kapitalista 4 šilinky a míra zisku bude 200 %. Dostává-li dělník 4 šilinky, dostane kapitalista jen 2 šilinky a míra zisku klesne na 50 %, ale žádná z těchto změn nebude mít vliv na hodnotu zboží. Všeobecné zvýšení mezd by tedy způsobilo pokles všeobecné míry zisku, ale nemělo by vliv na hodnoty.

Ačkoli hodnoty zboží, které musí konec konců regulovat tržní ceny těchto zboží, jsou určovány výhradně celkovým množstvím práce v nich zpředmětněné a ne tím, jak se toto množství dělí na placenou a neplacenou práci, nikterak z toho nevyplývá, že hodnoty jednotlivých zboží nebo skupin zboží, vyráběných např. za 12 hodin, zůstávají stálé. *Počet* čili masa zboží vyrobená za danou pracovní dobu nebo daným množstvím práce závisí na *produktivní síle* použité práce, a ne na její *délce* či trvání. Při určitém stupni produktivní síly předlákovy práce lze např. za dvanáctihodinový pracovní den vyrobit 12 liber příze, při nižším stupni jen 2 libry. Je-li tedy dvanáctihodinová průměrná práce zpředmětněna v hodnotě 6 šilinků, pak v prvním případě bude stát 12 liber příze 6 šilinků a v druhém případě budou 2 libry příze stát rovněž 6 šilinků. Jedna libra příze bude tedy stát v prvním případě 6 pencí a v druhém případě 3 šilinky. Tento rozdíl v ceně by byl důsledkem rozdílu v produktivních silách použité práce. Při větší produktivní síle by byla jedna hodina práce zpředmětněna v jedné libře příze, kdežto při nižší produktivní síle by bylo v jedné libře příze zpředmětněno 6 hodin práce. Cena jedné libry příze by byla v prvním případě pouze 6 pencí, ačkoli mzda by byla relativně vysoká a míra zisku nízká; v druhém případě by byla 3 šilinky, ačkoli mzda by byla nízká a míra zisku vysoká. Bylo by tomu tak proto, že cena libry příze je regulována *celkovým množstvím práce do ní vložené*, a nikoli *poměrem, v němž se toto celkové množství štěpí na placenou a neplacenou práci*. Fakt, který jsem předtím uvedl — že totiž vysoce placená práce může vyrábět levné zboží a nízko placená práce drahé — se už potom nezdá paradoxní. Tato skutečnost je jen výrazem všeobecného zákona, že hodnota zboží je regulována množstvím práce v něm ztělesněným a že toto množství práce v něm ztělesněné plně závisí na produktivní síle použité práce, a proto se mění s každou změnou produktivity práce.

13. *Nejdůležitější případy pokusů o zvýšení mezd nebo odporu proti jejich snížení*

Nyní probereme pozorně nejdůležitější případy pokusů o zvýšení mezd nebo odporu proti jejich snížení.

1. Viděli jsme, že *hodnota pracovní síly* čili, přístupněji vyjádřeno, *hodnota práce* je určena hodnotou životních prostředků, čili množstvím práce potřebným k jejich výrobě. Kdyby tedy v určité zemi hodnota životních prostředků, které dělník průměrně denně spotřebuje, představovala 6 hodin práce a byla vyjádřena ve 3 šilincích, musel by dělník pracovat 6 hodin denně, aby vyrobil ekvivalent své denní obživy. Kdyby celý pracovní den trval 12 hodin, pak by kapitalista, který zaplatí dělníkovi 3 šilinky, zaplatil hodnotu jeho práce. Polovinu pracovního dne tvoří neplacená práce a míra zisku je 100 %. Předpokládejme však nyní, že následkem poklesu produktivity je třeba více práce, aby se vyrobilo, řekněme, totéž množství zemědělských výrobků, takže cena průměrného množství životních prostředků denně dělníky spotřebovaných by stoupla ze 3 šilinků na 4. V tomto případě by se *hodnota práce* zvětšila o třetinu čili o $33^1/_3$ %. Aby byl vyroben ekvivalent denní obživy dělníka, odpovídající jeho dřívější životní úrovni, bylo by zapotřebí osmi hodin pracovního dne. Nadpráce by tedy klesla ze 6 hodin na 4 a míra zisku ze 100 % na 50 %. Dělník domáhající se zvýšení mezd domáhal by se tím pouze toho, aby dostal zaplacenu *zvýšenou hodnotu své práce*, podobně jako se každý jiný prodavač zboží, když náklady na jeho zboží vzrostly, snaží, aby dostal zaplacenu zvýšenou hodnotu svého zboží. Kdyby mzdy nestouply nebo nestouply natolik, aby uhradily zvýšenou hodnotu nutných životních prostředků, klesla by *cena* práce *pod hodnotu práce* a životní úroveň dělníka by se zhoršila.

Mohla by však nastat změna i v opačném směru. Následkem zvýšené produktivity práce by mohlo totéž průměrné denní množství životních prostředků klesnout ze 3 šilinků na 2, čili k reprodukci ekvivalentu hodnoty denních životních prostředků by bylo třeba místo šesti hodin pracovního dne jen čtyř. Dělník by byl nyní s to koupit za 2 šilinky tolik životních prostředků jako dříve za 3 šilinky.

Hodnota práce by fakticky klesla, ale dělník by měl při této zmenšené hodnotě práce k dispozici stejné množství životních prostředků jako dříve. Zisk by pak stoupl ze 3 šilinků na 4 a míra zisku ze 100 % na 200 %. Ačkoli absolutní životní úroveň dělníka by se nezměnila, přece by se snížila jeho *relativní* mzda a tím i jeho *relativní společenské postavení* ve srovnání s postavením kapitalisty. Kdyby se dělník bránil proti tomuto snížení relativní mzdy, byl by to jen pokus zajistit si určitý podíl na zvýšené produktivní síle své vlastní práce a udržet si své dřívější relativní postavení na společenském žebříčku. Tak po zrušení obilních zákonů snížili angličtí továrníci všeobecně mzdy o 10 %; a tím zřejmě porušili svůj nejslavnostnější slib, daný v době agitace proti obilním zákonům. Odpor dělnictva byl zpočátku přemožen, ale později, díky okolnostem, které teď nemohu podrobně rozebírat, bylo těchto ztracených deset procent znovu získáno.

2. *Hodnota* nezbytných životních prostředků, a tudíž *hodnota práce* může zůstat nezměněna, mohla by však nastat změna v jejich *peněžních cenách* následkem předchozí *změny v hodnotě peněz*.

Objevením bohatších dolů a z podobných příčin se může např. stát, že výroba dvou uncí zlata bude vyžadovat jen tolik práce, kolik dříve jedna unce. *Hodnota* zlata by se tím zmenšila o polovinu čili o 50 %. Protože *hodnoty* všech ostatních zboží by se nyní vyjadřovaly v dvojnásobku svých dřívějších *peněžních cen*, stalo by se totéž i s *hodnotou práce*. 12 hodin práce, které byly dříve vyjádřeny v 6 šilincích, by se nyní vyjadřovaly ve 12 šilincích. Kdyby dělníkova mzda zůstala jako dříve 3 šilinky a nestoupla na 6 šilinků, rovnala by se *peněžní cena jeho práce* pouze *poloviční hodnotě jeho práce* a jeho životní úroveň by se strašně zhoršila. K tomu by došlo ve větší nebo menší míře i tehdy, kdyby jeho mzda stoupla, ale ne ve stejném poměru, jak klesla hodnota zlata. V tomto případě by se nic nezměnilo, ani produktivní síly práce, ani nabídka a poptávka, ani hodnoty. Nezměnilo by se vůbec nic kromě peněžních *názvů* těchto hodnot. Tvrdit, že se dělník v tomto případě nemá domáhat úměrného zvýšení mezd, je totéž jako tvrdit, že má být spokojen, platí-li se mu názvy místo věcmi. Celé dosavadní dějiny dokazují, že kdykoli dojde k takovému znehodnocení peněz, kapitalisté ne-

meškají využít této příležitosti, aby dělníky ošidili. Jistá velmi početná škola politických ekonomů tvrdí, že objevením nových zlatých polí, zdokonalením těžby ve stříbrných dolech a zlevněním těžby rtuti znovu klesla hodnota drahých kovů. To by mohlo vysvětlit, proč se na kontinentě všeobecně a současně dějí pokusy dosáhnout zvýšení mezd.

3. Dosud jsme předpokládali, že *pracovní den* má určité hranice. Ale pracovní den jako takový nemá stálé hranice. Kapitál má neustálou tendenci prodlužovat pracovní den až k jeho nejzazší, fyzicky vůbec možné hranici, neboť touž měrou vzrůstá nadpráce a tudíž i zisk, který z toho vyplývá. Čím víc se kapitálu daří prodlužovat pracovní den, tím větší množství cizí práce si přivlastňuje. V 17. století, ba i v prvních dvou třetinách 18. století byl normálním pracovním dnem v celé Anglii desetihodinový pracovní den. Za protijakobínské války[132], která byla ve skutečnosti válkou britských baronů proti britským pracujícím masám, slavil kapitál orgie a prodlužoval pracovní den z 10 hodin na 12, 14, 18 hodin. *Malthus*, kterého jistě nebudete podezřívat z plačtivé sentimentality, prohlásil v brožuře vydané kolem roku 1815[133], že půjde-li to tak dál, bude život národa podryt v samých kořenech. Několik let před všeobecným zavedením nově vynalezených strojů, kolem roku 1765, vyšla v Anglii brožura „An Essay on Trade"[134]. Anonymní autor, zapřisáhlý nepřítel dělnické třídy, tu deklamuje o nutnosti rozšířit hranice pracovního dne. Kromě jiných prostředků k tomuto účelu navrhuje *pracovní domy*, které měly být podle jeho slov „*domy hrůzy*". A jak dlouhý pracovní den žádá pro tyto „domy hrůzy"? *Dvanáct hodin*, tutéž dobu, jakou roku 1832 prohlásili kapitalisté, političtí ekonomové a ministři nejen za fakticky existující, nýbrž i za nutnou pracovní dobu pro dítě do 12 let.[135]

Prodejem své pracovní síly — a za dnešního systému ji musí prodávat — přenechává dělník kapitalistovi spotřebu této síly, ovšem v určitých rozumných mezích. Prodává svou pracovní sílu, aby ji zachoval — nehledě na její přirozené opotřebování — a ne proto, aby ji zničil. Když dělník prodává svou pracovní sílu za její denní nebo týdenní hodnotu, je samozřejmé, že tato pracovní síla nesmí být za jeden den nebo týden vystavena dvoudennímu nebo dvoutýden-

nímu opotřebování. Představme si stroj v hodnotě 1000 liber šterlinků. Bude-li spotřebován za deset let, přidá k hodnotě zboží, která pomáhá vyrábět, 100 liber šterlinků ročně. Kdyby byl spotřebován za pět let, přidal by ročně 200 liber šterlinků, čili hodnota jeho ročního opotřebování je nepřímo úměrná době, za kterou je spotřebován. Ale právě v tom se dělník liší od stroje. Stroje se neopotřebují přesně v témž poměru, v jakém se jich používá. Člověk naproti tomu schází mnohem rychleji, než by se dalo předpokládat na základě pouhého číselného součtu vykonané práce.

Když dělníci usilují o zkrácení pracovního dne na jeho dřívější rozumnou míru, nebo — kde si nemohou vynutit stanovení normálního pracovního dne zákonem — když se snaží brzdit nadměrnou práci zvyšováním mezd, a to zvyšováním nejen úměrným, nýbrž i víc než úměrným vyžadované nadpráci, plní tím jen svou povinnost vůči sobě i svému rodu. Odkazují tím jen tyranské uzurpátorství kapitálu do určitých mezí. Čas je prostor pro rozvoj člověka. Člověk, který nemá žádný volný čas, jehož celý život kromě čistě fyzických přestávek na spánek, jídlo atd. je pohlcován jeho prací pro kapitalistu, takový člověk je méně než tažné zvíře. Je to pouhý stroj na výrobu cizího bohatství, fyzicky zlomený a duševně zhrublý. A přece celé dějiny moderního průmyslu ukazují, že kapitál, nebude-li mu nasazena uzda, bude bezohledně a nelítostně usilovat o to, aby uvrhl celou dělnickou třídu do tohoto stavu krajní degradace.

Při prodloužení pracovního dne může kapitalista platit *vyšší mzdy*, a přesto může snížit *hodnotu práce*, jestliže zvýšení mezd neodpovídá většímu množství vysáté práce a tím způsobenému rychlejšímu ničení pracovní síly. To se může dít i jiným způsobem. Vaši buržoazní statistikové vám např. řeknou, že průměrná mzda rodin továrních dělníků v Lancashiru stoupla. Zapomínají, že se teď pod Džagannáthova kola[136] kapitálu vrhá nejen muž, hlava rodiny, ale i jeho žena a třeba i tři nebo čtyři děti, a že vzrůst celkové mzdy neodpovídá celkové nadpráci vysáté z této rodiny.

Dokonce i tehdy, jsou-li stanoveny hranice pracovního dne, jak tomu je nyní ve všech průmyslových odvětvích podléhajících továrním zákonům, může se ukázat nutným zvýšení mezd, třeba jen

proto, aby se *hodnota práce* udržela na dřívější úrovni. Zvýšením *intenzity* práce lze člověka přimět, aby vydával za jednu hodinu tolik životní síly, kolik dříve vydával za dvě hodiny. K tomu už v jisté míře došlo v odvětvích podléhajících továrním zákonům tím, že se zrychlil chod strojů a zvýšil počet pracovních strojů, které teď má obsluhovat jeden dělník. Jestliže se nějak přiměřeně se zvyšováním intenzity práce čili množstvím práce vydávané v jedné hodině zkracuje délka pracovního dne, dělník je stále ještě ve výhodě. Jestliže se tato hranice překročí, ztrácí dělník v jedné formě to, co získal v druhé, a pak ho může 10 hodin práce stejně ničit jako dříve 12 hodin. Jestliže se tedy dělník brání proti této tendenci kapitálu tím, že bojuje za takové zvýšení mezd, které by odpovídalo zvýšení intenzity práce, brání se tím jen proti znehodnocování své práce a úpadku svého rodu.

4. Všichni víte, že z příčin, které tu nemusím vysvětlovat, se kapitalistická výroba pohybuje v určitých periodických cyklech. Prochází stavem klidu, rostoucího oživení, prosperity, nadvýroby, krize a stagnace. Tržní ceny zboží a tržní míry zisku se řídí těmito fázemi, jednou klesají pod svůj průměr, podruhé nad něj stoupají. Pozorujete-li celý cyklus, zjistíte, že jedna odchylka tržní ceny je vyvážena druhou a že tržní ceny jednotlivých zboží, vezmeme-li v průměru celý cyklus, jsou regulovány jejich hodnotami. Dobrá! Ve fázi poklesu tržních cen a ve fázích krize a stagnace si dělník může být jist, že nebude-li ze zaměstnání vůbec vyhozen, sníží mu alespoň mzdu. Nechce-li přijít zkrátka, musí se i při takovémto poklesu tržních cen dohadovat s kapitalistou o to, do jaké míry se stalo snížení mezd nezbytným. Kdyby nebojoval za zvýšení mezd už ve fázi prosperity, kdy se shrabují mimořádné zisky, nedostal by v průměru za celý průmyslový cyklus ani svou *průměrnou mzdu* čili *hodnotu* své práce. Bylo by vrcholem pošetilosti žádat, aby se dělník, jehož mzda je nevyhnutelně poškozována nepříznivými fázemi cyklu, zříkal možnosti odškodnit se v příznivých fázích cyklu. Všeobecně vzato, *hodnoty* všech zboží se realizují jen vyrovnáváním tržních cen, které se neustále mění následkem ustavičného kolísání poptávky a nabídky. Při nynějším systému je práce pouze zboží jako všechna ostatní. Musí proto prodělávat tytéž výkyvy, aby se do-

sáhlo průměrné ceny odpovídající její hodnotě. Bylo by nesmyslné na jedné straně posuzovat práci jako zboží a na druhé straně ji stavět mimo zákony, kterými jsou regulovány ceny zboží. Otrok dostává stálé a pevně stanovené množství prostředků ke své obživě; námezdní dělník je nedostává. Musí se pokusit zajistit si v jednom případě zvýšení mezd už jen proto, aby se odškodnil za jejich snížení v druhém případě. Kdyby se rezignovaně podrobil vůli a diktátu kapitalisty jako trvalému ekonomickému zákonu, musel by snášet všechny útrapy otroka, aniž by měl zabezpečenu existenci otroka.

5. Ve všech případech, které jsem rozebral — a je jich devadesát devět ze sta — jste viděli, že boj za zvýšení mezd je pouze pokračováním *předcházejících* změn, že je nutným výsledkem předcházejících změn v rozsahu výroby, v produktivní síle práce, v hodnotě práce, v hodnotě peněz, v délce nebo intenzitě vysávané práce, v kolísání tržních cen, které je podmíněno kolísáním nabídky a poptávky a odpovídá různým fázím průmyslového cyklu; zkrátka jsou to reakce práce na předcházející akci kapitálu. Kdybyste posuzovali boj za zvýšení mezd nezávisle na všech těchto okolnostech, kdybyste přihlíželi jen ke změnám mezd a přehlíželi všechny ostatní změny, z nichž vyplývají, vycházeli byste z nesprávného předpokladu a dospěli byste proto k nesprávným závěrům.

14. *Boj mezi kapitálem a prací a jeho výsledky*

1. Ukázal jsem, že periodický odpor dělníků proti snižování mezd a jejich periodické pokusy dosáhnout zvýšení mezd jsou nerozlučně spjaty s námezdním systémem a diktovány právě skutečností, že práce je postavena naroveň zboží a podléhá tudíž týmž zákonům, které regulují všeobecný pohyb cen; ukázal jsem dále, že všeobecné zvýšení mezd by mělo za následek pokles všeobecné míry zisku, ale neovlivnilo by ani průměrné ceny zboží, ani jejich hodnoty; nyní konečně vzniká otázka, do jaké míry má práce v tomto ustavičném zápase mezi prací a kapitálem vyhlídky na úspěch.

Mohl bych odpovědět zobecněním a říci, že jako tržní ceny všech ostatních zboží i *tržní cena* práce se časem přizpůsobí její *hodnotě*; že tedy přes všechny výkyvy nahoru a dolů bude dělník v prů-

měru — ať dělá co dělá — dostávat jen hodnotu své práce, která se redukuje na hodnotu jeho pracovní síly, určenou hodnotou životních prostředků nezbytných k jejímu udržování a reprodukci; a tato hodnota životních prostředků je konečně regulována množstvím práce potřebným k jejich výrobě.

Hodnota pracovní síly čili *hodnota práce* však má některé zvláštní rysy, které ji odlišují od hodnoty všech ostatních zboží. Hodnota pracovní síly se utváří ze dvou prvků, z nichž jeden je čistě fyzický, druhý historický čili společenský. *Krajní hranice* hodnoty pracovní síly je určena prvkem *fyzickým*, to znamená, že dělnická třída, aby se mohla udržovat a reprodukovat, aby mohla zajistit natrvalo svou fyzickou existenci, musí dostávat životní prostředky absolutně nezbytné k životu a k rozmnožování. *Hodnota* těchto nezbytných životních prostředků je tedy krajní hranicí *hodnoty práce*. Na druhé straně délka pracovního dne má také své krajní, i když velmi pružné hranice. Její krajní hranice je dána fyzickou silou dělníkovou. Překročí-li denní vyčerpání jeho životních sil určitý stupeň, není už možné opakovat takové vypětí sil den co den. Ale, jak jsem řekl, tato hranice je velmi pružná. Při rychlém střídání nezdravých a krátce žijících generací může být trh práce zásoben stejně dobře jako při řadě po sobě následujících statných a dlouho žijících generací.

Kromě tohoto čistě fyzického prvku je hodnota práce v každé zemi určena *tradiční životní úrovní*. To se netýká jen čistě fyzického života, nýbrž i uspokojování jistých potřeb vyvěrajících ze společenských podmínek, do nichž jsou postaveni a v nichž vyrůstají. Anglická životní úroveň může být stlačena na irskou úroveň; životní úroveň německého rolníka na úroveň livonského rolníka. O tom, jak důležitou úlohu hrají po této stránce historické tradice a společenské zvyklosti, můžeme se poučit z díla pana *Thorntona* „*Overpopulation*", v němž se ukazuje, že průměrné mzdy v různých zemědělských obvodech Anglie se ještě dnes víceméně liší podle toho, jak příznivé byly okolnosti, za nichž se tyto obvody vyprostily ze stavu poddanství.

Tento historický čili společenský prvek, který vchází do hodnoty práce, se může zvětšovat nebo zmenšovat, dokonce vůbec

zmizet, takže zůstává pouze *fyzická hranice*. Za *protijakobínské války*[132] — byla podniknuta, jak s oblibou říkal nenapravitelný požírač daní a sinekurista, starý George Rose, aby byla zachráněna před přehmaty francouzských nevěrců duševní útěcha, kterou skýtá naše svaté náboženství — stlačili počestní angličtí farmáři, o kterých jsme na jedné z našich dřívějších schůzí mluvili tak ohleduplně, mzdy zemědělských dělníků dokonce *pod ono čistě fyzické minimum*, a to, co chybělo do životních prostředků nutných pro fyzické udržení rodu, opatřili s pomocí *zákona o chudinské dani*[137]. Byl to skvělý způsob, jak přeměnit námezdního dělníka v otroka a Shakespearova hrdého svobodníka v chuďasa.

Porovnáte-li průměrné mzdy neboli hodnoty práce v různých zemích nebo v různých dějinných epochách téže země, zjistíte, že sama *hodnota práce* není veličina stálá, ale proměnná, dokonce i za předpokladu, že hodnoty všech ostatních zboží zůstávají nezměněné.

Podobné porovnání by také ukázalo, že se mění nejen *tržní míry zisku*, ale i jeho *průměrné míry*.

Pokud však jde o *zisky*, neexistuje zákon, který by stanovil jejich *minimum*. Nemůžeme říci, jaká je krajní hranice, na kterou mohou klesnout. A proč nemůžeme tuto hranici stanovit? Protože sice můžeme stanovit *minimum* mzdy, ale nemůžeme stanovit *maximum* mzdy. Můžeme jen říci, že jsou-li dány hranice pracovního dne, odpovídá *maximum zisku fyzickému minimu mzdy;* a jsou-li dány mzdy, že *maximum zisku* odpovídá takovému prodloužení pracovního dne, jaké ještě připouštějí fyzické síly dělníka. Maximum zisku má tedy své hranice ve fyzickém minimu mzdy a ve fyzickém maximu pracovního dne. Je zřejmé, že mezi oběma mezemi této *maximální míry zisku* je možná nekonečná škála variací. Její skutečný stupeň se ustaluje jen ustavičným bojem mezi kapitálem a prací, neboť kapitalista se ustavičně snaží snížit mzdu na její fyzické minimum a prodloužit pracovní den na jeho fyzické maximum, kdežto dělník ustavičně vykonává tlak v opačném směru.

Celá věc není nic jiného než otázka poměru sil bojujících stran.

2. Pokud jde o *omezení pracovního dne* v Anglii, stejně jako ve

všech jiných zemích, nebylo ho nikdy dosaženo jinak než *legislativním zásahem*. A k takovému zásahu by nebylo nikdy došlo bez ustavičného nátlaku dělníků. Rozhodně však nikdy nebylo možné dosáhnout omezení pracovního dne soukromou dohodou mezi dělníky a kapitalisty. Sama tato nutnost *všeobecné politické akce* je důkazem, že v čistě hospodářských akcích je kapitál silnější stranou.

Pokud jde o *meze hodnoty práce*, závisí její faktické stanovení vždycky na nabídce a poptávce, totiž na poptávce kapitálu po práci a na dělníkově nabídce práce. V koloniálních zemích je zákon nabídky a poptávky příznivý dělníkovi. Tím se vysvětlují poměrně vysoké mzdy ve Spojených státech. Ať se tam kapitál snaží jak chce, nemůže zabránit tomu, aby se trh práce ustavičně nevyprazdňoval tím, že se námezdní dělníci stále mění v nezávislé, samostatně hospodařící rolníky. Postavení námezdního dělníka je pro velmi značnou část amerického obyvatelstva jen jakýmsi zkušebním stadiem, které pro ně za delší nebo kratší dobu skončí.[138] Aby se tomuto stavu v koloniích odpomohlo, mateřsky starostlivá britská vláda akceptovala na určitou dobu tzv. moderní kolonizační teorii, která záleží v tom, že cena půdy v koloniích se uměle vyžene do výšky, aby se zabránilo příliš rychlé přeměně námezdního dělníka v nezávislého rolníka.

Ale přejděme teď ke starým civilizovaným zemím, v nichž kapitál ovládá celý výrobní proces. Všimněme si např. vzestupu mezd zemědělských dělníků v Anglii v letech 1849—1859. Jaké následky to mělo? Farmáři nemohli zvýšit hodnotu pšenice, dokonce ani její tržní ceny, jak by jim poradil náš přítel Weston. Naopak museli se smířit s jejich poklesem. Avšak v těchto 11 letech zavedli nejrůznější stroje, osvojili si vědečtější metody, přeměnili část orné půdy v pastviny, rozšířili své farmy a tím i rozsah výroby, a jakmile těmito i jinými opatřeními zmenšili poptávku po práci tím, že zvýšili její produktivní sílu, znovu způsobili, že zemědělské obyvatelstvo se stalo relativně přebytečným. To je všeobecně metoda, jak kapitál ve starých, dávno osídlených zemích rychleji nebo pomaleji reaguje na zvýšení mezd. Ricardo správně poznamenal, že stroje ustavičně konkurují s prací a že často mohou být zavedeny teprve tehdy, když cena práce dosáhla určité výše, ale použití strojů je jen

jedna z mnoha metod zvyšování produktivní síly práce. Týž vývoj, který na jedné straně činí běžnou práci relativně nadbytečnou, zjednodušuje na druhé straně práci kvalifikovanou, a tak ji znehodnocuje.

Stejný zákon se vyskytuje i v jiné formě. S rozvojem produktivní síly práce se urychluje akumulace kapitálu, i přes relativně vysokou míru mezd. Z toho by se dalo soudit — jak to *Adam Smith*, za jehož života byl moderní průmysl ještě v plenkách, skutečně usoudil, — že tato urychlená akumulace kapitálu musí sklonit misku vah ve prospěch dělníka, neboť mu zajišťuje stále stoupající poptávku po jeho práci. Mnozí soudobí spisovatelé zastávající tento názor se diví, že mzdy nestouply mnohem víc, když anglický kapitál vzrůstal v posledních 20 letech mnohem rychleji než anglické obyvatelstvo. Avšak současně s pokrokem akumulace kapitálu dochází k *progresívní změně* ve *složení kapitálu*. Ta část celkového kapitálu, která se skládá z fixního kapitálu: strojů, surovin, výrobních prostředků ve všech možných formách, vzrůstá rychleji než druhá část kapitálu, která se vydává na mzdy, čili na nákup práce. Tento zákon víceméně přesně zjistili pánové Barton, Ricardo, Sismondi, profesor Richard Jones, profesor Ramsay, Cherbuliez a jiní.

Jestliže byl poměr těchto dvou složek kapitálu původně 1:1, bude při rozvoji průmyslu 5:1 a tak dále. Je-li z celkového kapitálu 600 vynaloženo na nástroje, suroviny atd. 300 a na mzdy 300, stačí jen zdvojnásobit kapitál, aby se vytvořila poptávka po 600 dělnících místo po 300. Je-li však z kapitálu 600 vynaloženo 500 na stroje, materiál atd. a jen 100 na mzdy, musí týž kapitál vzrůst ze 600 na 3600, aby vytvořil poptávku po 600 dělnících místo po 300. Proto s rozvojem průmyslu poptávka po práci nedrží krok s akumulací kapitálu. Bude sice růst, ale ve stále se zmenšující proporci ve srovnání s růstem kapitálu.

Těchto několik náznaků dostatečně ukazuje, že celý vývoj moderního průmyslu musí stále víc sklánět misku vah ve prospěch kapitalisty proti dělníkovi, a že tudíž všeobecná tendence kapitalistické výroby není zvyšovat průměrnou úroveň mezd, nýbrž snižovat ji, čili stlačovat *hodnotu práce* víceméně na její *minimální mez*. Je-li však tendence při nynějším systému *věcí* taková, znamená to snad,

že se má dělnická třída vzdát svého odporu proti přehmatům kapitálu a že se nemá pokoušet o to využívat příležitostných příznivých možností k dočasnému zlepšení svého postavení? Kdyby to dělníci učinili, degradovali by se na lhostejnou masu zchátralých chuďasů, jimž není pomoci. Doufám, že jsem tu ukázal, že boj dělníků za určitou výši mezd je nerozlučným průvodním zjevem celého námezdního systému, že jejich snahy o zvýšení mezd jsou v 99 případech ze 100 pouze snahami o udržení dané hodnoty práce a že nutnost dohadovat se s kapitalisty o cenu práce tkví v té situaci dělníků, jež je nutí prodávat se jako zboží. Kdyby dělníci ve svých každodenních srážkách s kapitálem zbaběle ustupovali, ztratili by bezesporu schopnost rozvinout jakékoli širší hnutí.

Zároveň — a zcela nezávisle na všeobecném zotročení dělnictva spjatém s námezdním systémem — neměla by dělnická třída přeceňovat konečný účinek tohoto každodenního boje. Neměla by zapomínat, že bojuje proti následkům a ne proti příčinám těchto následků; že jen brzdí tendenci zhoršující její postavení, ale nemění její směr, že používá jen utišujících prostředků, ale chorobu neléčí. Proto by se dělníci neměli omezovat jedině na tuto nevyhnutelnou drobnou válku, kterou ustavičně vyvolávají nikdy nepřestávající přehmaty kapitálu nebo změny na trhu. Měli by pochopit, že nynější systém při celé té bídě, kterou jim přináší, vytváří zároveň *materiální podmínky* a *společenské formy* nutné pro ekonomické přetvoření společnosti. Místo *konzervativního* mota: „*Spravedlivou mzdu za spravedlivou denní práci!*" měli by dělníci vepsat na svůj prapor *revoluční* heslo: „*Pryč s námezdním systémem!*"

Po tomto velmi dlouhém, a jak se obávám, únavném výkladu, do něhož jsem byl nucen se pustit, abych poněkud osvětlil otázku, o kterou nám jde, končím návrhem takovéto rezoluce:

1. Všeobecné zvýšení míry mezd by vedlo k poklesu všeobecné míry zisku, ale neovlivnilo by celkem vzato ceny zboží.

2. Všeobecnou tendencí kapitalistické výroby není zvyšovat, nýbrž snižovat úroveň mezd.

3. Odbory se dobře osvědčují jako střediska odporu proti přehmatům kapitálu. Někdy nedosahují svého cíle, protože nesprávně používají své moci. Všeobecně se pak míjejí cíle, pokud se omezují

na drobnou válku proti následkům existujícího systému, místo aby se zároveň snažily jej změnit a využít svých organizovaných sil jako páky ke konečnému osvobození dělnické třídy, tj. k definitivnímu odstranění námezdního systému.

THE COMMONWEALTH.

REGISTERED FOR TRANSMISSION ABROAD

No. 158 SATURDAY, MARCH 24, 1866 Price One Penny

B. ENGELS

PROČ SE DĚLNICKÁ TŘÍDA ZAJÍMÁ O POLSKO?[139]

I

Redaktorovi listu „Commonwealth"

Vážený pane,

všude, kde se dělnická třída samostatně účastnila politických hnutí, byla její zahraniční politika od první chvíle vyjádřena dvěma slovy: *obnovení Polska*. Tak tomu bylo s chartistickým hnutím po celou dobu, co existovalo; tak tomu bylo s francouzskými dělníky dávno před rokem 1848 i památného roku 1848, kdy přitáhli 15. května před budovu Národního shromáždění a volali: „Vive la Pologne!" — Ať žije Polsko![140] Tak bylo tomu v letech 1848 a 1849 v Německu, kde orgány dělnické třídy požadovaly válku s Ruskem za obnovení Polska.[141] A je tomu tak dodnes; až na jednu výjimku — o níž se ještě zmíním — se evropští dělníci jednomyslně stavějí za obnovení Polska, které považují za neoddělitelnou součást svého politického programu, za požadavek, v němž je vyjádřena celá podstata jejich zahraniční politiky. Buržoazie sice také „sympatizovala" a dosud „sympatizuje" s Poláky. Jenže tyto sympatie jí nebránily nechat Poláky na holičkách v roce 1831, 1846 a 1863 a nebránily jí, přestože se slovy stavěla za Polsko, dokonce ani v tom, aby

takové úhlavní nepřátele Polska, jako byl lord Palmerston, nechala jednat tak, že fakticky pomáhali Rusku. Stanovisko dělnické třídy je však naprosto jiné. Dělnická třída je pro to, aby se zasáhlo, a ne pro to, aby se nezasahovalo; je pro válku s Ruskem, protože Rusko se vměšuje do záležitostí Polska; a dokazovala to pokaždé, když Poláci povstali proti svým utlačovatelům. Nedávno pak Mezinárodní dělnické sdružení ještě výrazněji vyjádřilo toto všeobecné instinktivní cítění třídy, kterou zastupuje, když na svůj prapor vepsalo: „Čelit ruským přehmatům v Evropě—za obnovení Polska!“[142]

Tento program zahraniční politiky dělníků ze západní a střední Evropy se setkal s jednomyslným souhlasem třídy, jíž byl adresován, až na jedinou výjimku, jak jsme se už zmínili. Mezi francouzskými dělníky je nepatrná menšina, která patří ke škole zesnulého P. J. Proudhona. Tato škola se in toto* liší od většiny pokrokových a myslících dělníků; prohlašuje, že jsou to nevědomí blázni, a k většině otázek zaujímá zcela opačné stanovisko než oni. To platí i o jejich zahraniční politice. Proudhonovci, kteří soudí utlačené Polsko, vynášejí rozsudek jako stalybridgeská porota: „Děje se mu po právu.“ Obdivují Rusko jako velkou zemi budoucnosti, jako nejpokrokovější národ na povrchu zemském, vedle něhož taková ubohá země jako Spojené státy nestojí ani za řeč. Obvinili radu Mezinárodního dělnického sdružení, že zastává bonapartistický národnostní princip a vyhání velkomyslný ruský národ z lůna civilizované Evropy; to prý je těžký hřích proti zásadám všeobecné demokracie a bratrství všech národů. To jsou jejich obvinění.[143] Pomineme-li jejich demokratickou frazeologii v závěru, shodují se, jak bude hned zřejmé, do slova a do písmene s tím, co říkají o Polsku a Rusku krajní toryové všech zemí. Taková obvinění nestojí ani za vyvracení; ale protože vycházejí z části dělnické třídy, i když tak malé, pokládáme za vhodné probrat znovu rusko-polskou otázku a obhájit to, co můžeme nadále nazývat zahraniční politikou sjednocených evropských dělníků.

Ale proč uvádíme v souvislosti s Polskem stále jenom Rusko? Cožpak se na jeho oloupení nepodílely dvě německé mocnosti, Rakousko a Prusko? Cožpak také nedrží v područí části Polska a ne-

* — úplně. *(Pozn. red.)*

snaží se společně s Ruskem potlačit každé národní polské hnutí?

Je velmi dobře známo, jak houževnatě se snažilo Rakousko zůstat stranou polských záležitostí, jak bylo dlouho proti ruským a pruským plánům na dělení Polska. Polsko bylo přirozeným spojencem Rakouska proti Rusku. Když pak Rusko nebezpečně zesílilo, mělo Rakousko největší zájem na tom, aby mezi ním a vzmáhajícím se impériem dál existovalo Polsko. Teprve když Rakousko vidělo, že osud Polska je zpečetěn, že ostatní dvě mocnosti se rozhodly, ať už s ním či bez něho, Polsko zničit, přidalo se v zájmu sebeobrany k nim a vzalo si část polského území. Ale už v roce 1815 bylo zase pro obnovení nezávislého Polska; v letech 1831 a 1863 bylo ochotno jít kvůli tomu do války a zříci se své části Polska, postaví-li se na jeho stranu Anglie a Francie. Stejně tomu bylo i za krymské války. Nehovoříme zde o tom proto, abychom ospravedlňovali celkovou politiku rakouské vlády. Rakousko ukázalo dost často, že utlačování slabšího národa je pro jeho panovníky zcela běžnou věcí. Pokud však jde o Polsko, ukázal se pud sebezáchovy silnější než touha po nových územích nebo obvyklé metody vlády. A proto také teď vůbec nejde o Rakousko.

Pokud jde o Prusko, jeho podíl na Polsku je tak nepatrný, že nepadá příliš na váhu. Jeho přítel a spojenec, Rusko, je dokázal připravit o devět desetin toho, co získalo při trojím dělení. Avšak to málo, co mu zůstalo, je tlačí jako můra. Připoutalo je to k triumfálnímu vozu Ruska, umožnilo to pruské vládě, aby v pruském Polsku už v letech 1863—1864 — a brzy nato také v ostatní zemi — nerušeně přestupovala zákon, porušovala osobní svobodu, shromažďovací právo a svobodu tisku; svedlo z cesty celé liberální hnutí buržoazie, které ze strachu, že by riskovalo ztrátu několika čtverečních mil půdy u východních hranic, dovolilo vládě, aby pokud jde o Poláky se neohlížela na zákony. Dělníci nejen v Prusku, ale v celém Německu mají větší zájem než dělníci v kterékoli jiné zemi na obnovení Polska, a v každém revolučním hnutí ukázali, že to vědí. Obnovení Polska znamená pro ně osvobození jejich vlastní země z ruského vazalství. A proto, jak se domníváme, nemusí být souzeno ani Prusko. Až dělnická třída v Rusku (je-li v této zemi vůbec něco takového v tom smyslu, jak to chápeme v západní

Evropě) vytvoří politický program, a tento program bude obsahovat osvobození Polska — pak, ale ne dříve, nebude třeba soudit ani Rusko jako národ a obžaloba se bude vztahovat jen na carskou vládu.

II

Redaktorovi listu „Commonwealth"

Vážený pane,

někteří lidé říkají, že požadovat nezávislost pro Polsko znamená uznávat „národnostní princip" a že národnostní princip je bonapartistický vynález vymyšlený jen na podporu napoleonského despotismu ve Francii. Co to je ten „národnostní princip"?

Smlouvami z roku 1815 byly hranice různých evropských států stanoveny pouze s ohledem na diplomatické zřetele a hlavně jak to vyhovovalo tehdejší nejsilnější kontinentální mocnosti — Rusku. Nepřihlíželo se ani k přáním, ani k zájmům, ani k národnostním rozdílům obyvatelstva. Tak bylo rozděleno Polsko, bylo rozděleno Německo, byla rozdělena Itálie, nemluvě ani o řadě menších národností žijících v jihovýchodní Evropě, o nichž tehdy málokdo co věděl. Proto pro Polsko, Německo i Itálii bylo prvním krokem v každém politickém hnutí úsilí o obnovení té národní jednoty, bez níž je národní život pouhou iluzí. A když po potlačení revolučních pokusů v Itálii a ve Španělsku v letech 1821—1823 a pak opět po červencové revoluci z roku 1830 ve Francii navázali spojení radikální politikové většiny civilizované Evropy a pokusili se vypracovat jakýsi společný program, stalo se jejich společným heslem osvobození a sjednocení utlačených a rozdělených národů.[144] Tak tomu bylo i v roce 1848, kdy se počet utlačených národů zvýšil ještě o jeden — o Maďary. Vždyť nemohl existovat dvojí názor na právo každého z velkých evropských národních útvarů rozhodovat o sobě ve všech vnitřních záležitostech nezávisle na svých sousedech, pokud to neohrožuje svobodu druhých. Toto právo bylo skutečně jednou ze základních podmínek vnitřní svobody pro všechny. Jak mohlo např. Německo usilovat o svobodu a jednotu, když současně,

ať už přímo nebo prostřednictvím svých vazalů, pomáhalo Rakousku držet v područí Itálii? Vždyť úplný rozpad rakouské monarchie je první podmínkou sjednocení Německa.

Toto právo velkých evropských národních celků na politickou nezávislost, uznávané evropskou demokracií, musela tím spíš uznat dělnická třída. Vždyť šlo fakticky jen o to uznat, že ostatní velké, nesporně životaschopné národy mají stejné právo na vlastní národní existenci, jaké pro sebe žádali dělníci v každé jednotlivé zemi. Toto uznání a sympatie s těmito národními tužbami se však týkaly jen velkých a přesně vymezených historických národů Evropy; byla to Itálie, Polsko, Německo a Uhry. Francie, Španělsko, Anglie a Skandinávie nebyly nikdy rozděleny, ani pod cizí nadvládou, proto měly na celé té věci jen nepřímý zájem; pokud jde o Rusko, můžeme se o něm zmínit jen jako o držiteli spousty nakradeného majetku, který bude muset v den účtování vrátit.

Ludvík Napoleon, císař „z milosti boží a z vůle národa", byl po státním převratu z roku 1851 nucen vynajít pro svou zahraniční politiku demokratizující a populárně znějící název. Co mohl udělat lepšího než vepsat na svůj prapor „národnostní princip"? Nechť každá národnost rozhoduje o svém osudu, nechť má každá odtržená část kterékoli národnosti možnost připojit se znovu ke své velké mateřské zemi — co mohlo být liberálnějšího? Jenže povšimněte si, teď už nešlo o *národy*, ale o *národnosti*.

V Evropě neexistuje země, kde by nebyly pod touž vládou různé národnosti. Gaelové ze Skotské vysočiny a Walesané jsou nesporně jiné národnosti než Angličané, a přesto nikoho nenapadne dávat těmto zbytkům dávno zašlých národů název národ, právě tak jako ho nedáváme keltským obyvatelům Bretaně ve Francii. Nadto žádné státní hranice neodpovídají přirozeným hranicím národnosti, hranicím jazykovým. Mimo Francii žije mnoho lidí, jejichž mateřštinou je francouzština, právě tak jako mimo Německo je mnoho lidí mluvících německy; a se vší pravděpodobností to tak bude vždycky. Je to přirozený důsledek zmateného a pomalého historického vývoje, jímž Evropa prošla během posledního tisíciletí, že téměř každý velký národ ztratil některé okrajové části svého organismu, které se oddělily od národního života a většinou se při-

způsobily národnímu životu jiného národa, a to natolik, že se už nechtějí připojit k svému hlavnímu kmeni. Němci ve Švýcarsku a v Alsasku netouží připojit se znovu k Německu, právě tak jako Francouzi v Belgii a ve Švýcarsku si nepřejí být politicky připojeni k Francii. A konec konců je to přece jen výhoda, že různé národy, tak jak se politicky konstituovaly, obsahují většinou nějaké cizí prvky, které tvoří spojovací články s jejich sousedy a zpestřují jinak jednotvárnou uniformitu národního charakteru.

Zde tedy vidíme rozdíl mezi „*národnostním* principem" a starou zásadou demokracie a dělnické třídy pokud jde o právo velkých evropských *národů* na samostatnou a nezávislou existenci. „Národnostní princip" se vůbec nedotýká velké otázky práva historických národů Evropy na národní existenci; a jestliže se jí dotýká, pak jen aby ji zmátl. Národnostní princip přináší dva druhy otázek: především otázky hranic mezi těmito velkými historickými národy a za druhé otázky týkající se práva na nezávislou národní existenci oněch četných malých zbytků národů, které, když delší nebo kratší dobu vystupovaly na jevišti dějin, byly nakonec pohlceny jako součást některého z oněch mocnějších národů, jejichž větší životaschopnost jim umožnila překonávat větší překážky. Z hlediska národnostního principu neznamená evropský význam národa, jeho životaschopnost nic; z tohoto hlediska jsou stejně důležití Rumuni ve Valašsku, kteří nikdy neměli dějiny ani energii k dějinám potřebnou, jako Italové, jejichž dějiny trvají dva tisíce let a jejichž národní životaschopnost neochabla. Walesané a obyvatelé ostrova Man by měli, kdyby chtěli, stejné právo na nezávislou politickou existenci jako Angličané, ač se to zdá absurdní.[145] Je to absurdnost, jenže navlečená do populárního hávu, aby nasypala prosťáčkům písek do očí a dala se použít jako vhodná fráze anebo zase odložit, vyžaduje-li to situace.

Ač je tento výmysl tak prostoduchý, přece vyžadoval chytřejší hlavu, než má Ludvík Napoleon, aby jej vynalezla. Národnostní princip není totiž vůbec bonapartistický vynález, který má přispět ke vzkříšení Polska, *ale ruský vynález vymyšlený ke zkáze Polska.* Jak hned uvidíme, pohltilo Rusko pod záminkou národnostního principu větší část starého Polska. Tato myšlenka je stará přes sto let

a Rusko jí nyní užívá denně. Co jiného je panslavismus než národnostní princip, který Rusko v zájmu Ruska aplikuje na Srby, Chorvaty, Rusíny[146], Slováky, Čechy a ostatní zbytky někdejších slovanských národů v Turecku, Uhrách a Německu? Dokonce i v této chvíli cestují agenti ruské vlády mezi Laponci v severním Norsku a Švédsku a snaží se agitovat tyto kočovné divochy pro myšlenku „velké finské národnosti", která má být obnovena v nejsevernější části Evropy, samozřejmě pod ruskou ochranou. „Úpění" utlačených Laponců se ozývá velmi hlasitě v ruských novinách — ne však z úst těchto utlačených kočovníků, ale z úst ruských agentů; a je to skutečně hrozný útlak nutit tyto ubohé Laponce, aby se učili civilizovanou norštinu nebo švédštinu, místo aby se omezili na své vlastní barbarské, poloeskymácké nářečí! Národnostní princip mohl být skutečně vymyšlen jen ve východní Evropě, přes niž se po tisíc let přelévaly stále znovu a znovu zátopy asiatských vpádů, po nichž zůstaly na břehu ty kupy promíchaných trosek národů, které i dnes etnolog stěží rozplétá a kde žijí promícháni v nekonečné spleti Turci, finští Maďaři, Rumuni, Židé a asi deset slovanských kmenů. To byla půda, na níž se dal vypěstovat národnostní princip, a jak ho tu Rusko vypěstovalo, uvidíme hned na příkladu Polska.

III

Aplikace národnostní doktríny na Polsko

V Polsku, jako téměř ve všech ostatních evropských zemích, žijí lidé různých národností. Masu obyvatelstva, jeho jádro, tvoří nepochybně vlastní Poláci, kteří mluví polsky. Ale už od roku 1390 bylo vlastní Polsko spojeno s velkoknížectvím Litvou,[147] jež až do posledního dělení z roku 1794* bylo nedílnou součástí Polské republiky. V tomto litevském velkoknížectví žilo mnoho různých kmenů. Severní pobaltské provincie patřily vlastním *Litevcům*, národu, který mluví jazykem odlišným od jazyka svých slovanských sousedů; tyto Litevce si do značné míry podrobili němečtí přistěhovalci, kteří se pak zase stěží bránili litevským velkoknížatům. Dále na jih a na

* Třetí dělení Polska bylo provedeno roku 1795. *(Pozn. čes. red.)*

východ od dnešního Království polského žili *Bělorusové*, jejichž jazyk je něco mezi polštinou a ruštinou, ale má blíž k ruštině; a konečně v jižních provinciích byli usazeni takzvaní *Malorusové*, jejichž jazyk podle většiny autorit se naprosto liší od velkoruštiny (jazyka, jejž obvykle nazýváme ruštinou). Takže když lidé říkají, že žádat obnovení Polska znamená dovolávat se národnostního principu, dokazují jenom, že nevědí, co mluví, protože obnovení Polska znamená znovuzřízení státu skládajícího se nejméně ze čtyř různých národností.

Co dělalo Rusko, když se starý polský stát vytvářel spojením s Litvou? Úpělo pod jhem mongolského dobyvatele, jehož před 150 lety Poláci společně s Němci zahnali na východ za Dněpr. Bylo zapotřebí dlouhého boje, než moskevská veliká knížata konečně svrhla mongolské jho a začala spojovat mnoho různých knížectví Velké Rusi v jeden stát. Ale tímto úspěchem zřejmě jen vzrostla jejich ctižádost. Sotva Turci dobyli Cařihrad, moskevský veliký kníže si dal do svého znaku dvouhlavého orla byzantských císařů, čímž vytyčil svůj nárok jako jejich následník a budoucí mstitel; a od té doby, jak je dobře známo, se Rusové snažili dobýt Cařihrad, carovo město, jak nazývají ve svém jazyce Konstantinopol. Potom dostali zálusk na úrodné roviny Malé Rusi; ale Poláci byli vždycky statečný a tehdy i silný národ a nejen věděli, jak bojovat za svou věc, ale také jak odplácet stejnou mincí; začátkem sedmnáctého století dokonce na několik let obsadili Moskvu.[148]

Postupná demoralizace vládnoucí aristokracie, nedostatek sil pro rozvoj buržoazie a ustavičné války pustošící zemi nakonec sílu Polska podlomily. Země, která setrvávala u neoslabeného feudálního společenského zřízení, zatímco všichni její sousedé šli kupředu, vytvářeli buržoazii, rozvíjeli obchod a průmysl a budovali velká města — taková země byla odsouzena k zániku. Není pochyby, že aristokracie ničila Polsko a ničila je důkladně; a když je zničila, obviňovali se za to aristokraté navzájem a zaprodali sebe i svou zemi cizincům. Dějiny Polska od roku 1700 do roku 1772 jsou kronikou ruské uzurpace vlády v Polsku, kterou umožnila korupčnost šlechty. Země byla téměř neustále obsazena ruskými vojáky a polští králové, i když nebyli vědomě zrádci, dostávali se stále víc do moci

ruského vyslance. Ta hra pokračovala tak úspěšně a tak dlouho, že když Polsko bylo nakonec zničeno, Evropa ani nezaprotestovala a všichni se jen divili, že Rusko je tak velkomyslné a dává tak velkou část území Rakousku a Prusku.

Způsob, jakým toto dělení proběhlo, je zvlášť zajímavý. Tehdy už v Evropě existovalo osvícené „veřejné mínění". Ačkoli „Times"[149] tenkrát ještě nezačaly s výrobou tohoto artiklu, existovalo přece jen jisté veřejné mínění, vytvořené pod nesmírným vlivem Diderota, Voltaira, Rousseaua a jiných francouzských spisovatelů osmnáctého století. Rusko vždycky vědělo, jak je důležité mít veřejné mínění pokud možná na své straně; a dbalo, aby je na své straně mělo. Dvůr Kateřiny II. se stal hlavním štábem osvícených mužů tehdejší doby, zejména Francouzů; císařovna a její dvůr se hlásily k nejosvícenějším zásadám a tak dobře se jí dařilo všechny klamat, že Voltaire a mnozí jiní pěli chválu na „Semiramis severu" a vyhlašovali Rusko za nejpokrokovější zemi světa, za vlast liberálních zásad, za obhájce náboženské tolerance.

Náboženská tolerance — to bylo to slovo, které chybělo k úplnému vyřízení Polska. Polsko bylo v náboženských otázkách vždycky krajně liberální; svědčí o tom azyl, který tu nalézali židé, když byli ve všech jiných částech Evropy pronásledováni. Převážná část obyvatelstva ve východních provinciích patřila k pravoslavné víře, kdežto vlastní Poláci byli římští katolíci. V šestnáctém století byla značná část pravoslavných přinucena uznat papežovu svrchovanost a byli nazváni uniaté; ale mnozí zůstali po všech stránkách věrni své staré pravoslavné víře. Byli to většinou nevolníci, kdežto jejich urození páni byli téměř všichni římští katolíci; podle národnosti byli nevolníci Malorusové. Nuže, tato ruská vláda, která doma netolerovala jiné náboženství než pravoslavné a trestala odpadlictví jako zločin, která dobývala cizí národy a na všech stranách anektovala cizí území a která v té době ještě utužovala okovy ruského nevolníka, tato ruská vláda napadala Polsko ve jménu náboženské tolerance, protože prý Polsko utlačuje pravoslavné, ve jménu národnostního principu, protože obyvatelé těchto východních provincií byli *Malo*rusové a měli tedy být připojeni k *Velko*rusku, a ve jménu práva revoluce vyzbrojila nevolníky proti pánům. Ve volbě pro-

středků není Rusko nijak vybíravé. O válce třídy proti třídě se hovoří jako o něčem krajně revolučním; Rusko rozpoutalo takovou válku v Polsku už téměř před 100 lety, a byla to pěkná ukázka třídní války, když ruští vojáci a maloruští nevolníci vypalovali společně zámky polských pánů jen proto, aby připravili ruskou anexi; jakmile byla anexe provedena, spoutali tíž ruští vojáci nevolníky opět pod jho jejich pánů.

To všechno se odehrávalo ve jménu náboženské tolerance, protože národnostní princip nebyl tehdy ještě v západní Evropě v módě. Ale maloruským rolníkům se jím už tehdy mávalo před očima a od té doby hrál v polských záležitostech důležitou úlohu. První a přední ctižádostí Ruska je spojení všech ruských kmenů pod carem, který se sám nazývá samovládce vší Rusi (Samodergetz vseckh Rossyiskikh), a mezi tyto kmeny zahrnuje Bílou Rus a Malorusko. A aby dokázalo, že jeho ctižádost nesahá dále, dávalo si během tří dělení dobrý pozor, aby neanektovalo jiná území než běloruská a maloruská; území obydlená Poláky a dokonce i část Maloruska (východní Halič) přenechalo svým spoluviníkům. Ale jak je tomu dnes? Větší část území anektovaných v letech 1793 a 1794* Rakouskem a Pruskem je nyní pod ruským panstvím, jmenuje se Království polské a čas od času se v Polácích vzbuzuje naděje, že podrobí-li se ruské nadvládě a zřeknou se všech nároků na stará litevská území, mohou očekávat opětné sjednocení všech ostatních polských území a obnovení Polska s ruským císařem jako králem. A kdyby se v dnešní kritické chvíli Prusko s Rakouskem chytly do křížku, je víc než pravděpodobné, že v této válce by konec konců nešlo o anexi Šlesviku-Holštýna k Prusku ani o anexi Benátek k Itálii, ale spíše o anexi rakouského a aspoň části pruského Polska k Rusku.

Tolik o národnostním principu v polské otázce.

Napsal B. Engels
od konce ledna do 6. dubna 1866
Otištěno v „The Commonwealth", čís. 159, 160 a 165
z 24., 31. března a 5. května 1866
Podpis: B. Engels

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Viz poznámku čes. red. na str. 193.

K. MARX

VÝSTRAHA[150]

Londýnští krejčovští dělníci založili před nějakou dobou všeobecné sdružení[151], aby mohli uplatňovat své nároky vůči londýnským krejčovským mistrům, kteří jsou většinou velkokapitalisté. Šlo jim jednak o to, aby mzdy byly uvedeny do souladu se zvýšenými cenami životních potřeb, jednak o to, aby se v tomto průmyslovém odvětví přestalo zacházet s dělníky tak neobyčejně brutálně. Mistři se pokusili zhatit jejich záměr tím, že najali krejčovské dělníky hlavně v Belgii, Francii a Švýcarsku. Nato uveřejnili tajemníci ústřední rady Mezinárodního dělnického sdružení v belgických, francouzských a švýcarských novinách výstrahu, která se setkala s plným porozuměním.[152] Manévr londýnských mistrů byl zmařen, museli složit zbraně a spravedlivým požadavkům svých dělníků vyhovět.

Když utrpěli porážku v Anglii, snaží se teď mistři přivodit návrat k dřívějším poměrům ze *Skotska*. Po událostech v Londýně byli totiž nuceni povolit patnáctiprocentní zvýšení mezd nejdříve také v Edinburghu. Potají však poslali agenty do Německa, aby tam hlavně v Hannoversku a Meklenbursku najali krejčovské dělníky a přivezli je do Edinburghu. První část se už nalodila. Účel tohoto dovozu je stejný jako dovozu indických* coolies (kuliů) na Jamajku — *zvěčnění otroctví*. Kdyby se edinburghským mistrům podařilo díky pracovním silám z Německa zrušit ústupky, na které už jednou přistoupili, projevilo by se to nutně i v Anglii. *Nikdo by tím však ne-*

* V rukopise: „asijských". *(Pozn. red.)*

utrpěl víc než sami němečtí dělníci, kterých je ve Velké Británii víc než dělníků všech ostatních národností z kontinentu. A nově přivezení dělníci, kterým by v cizí zemi nikdo nepomohl, by se brzy dostali do postavení páriů.

Mimoto je pro německé dělníky věcí cti dokázat v cizině, že dovedou hájit společné zájmy své třídy zrovna tak jako jejich bratři ve Francii, Belgii a Švýcarsku a že se nepropůjčí k tomu, aby se z nich stali *poslušní lancknechti kapitálu* v jeho boji proti práci.

Z pověření ústřední rady*
Mezinárodního dělnického sdružení

Londýn 4. května 1866 *Karel Marx*

Žádáme německé krejčovské dělníky, kteří by se chtěli dovědět o poměrech v Anglii něco bližšího, aby své dopisy posílali výboru německé sekce londýnského sdružení krejčích na adresu: *Albert F. Haufe*, Crown Public House, Hedden Court, Regent Street, *London*.

Otištěno v „Oberrheinischer Courier", čís. 113 z 15. května 1866

Podle textu novin, srovnaného s rukopisem
Přeloženo z němčiny

* V rukopise: „generální rady". *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

POZNÁMKY O VÁLCE V NĚMECKU[153]

Napsal B. Engels
mezi 19. červnem a 5. červencem 1866
Otištěno v „The Manchester Guardian",
čís. 6190, 6194, 6197, 6201 a 6204
z 20., 25., 28. června, 3. a 6. července 1866

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

I

Účelem těchto poznámek je podat nestranný rozbor současných válečných událostí z čistě vojenského hlediska a pokud možno také ukázat, jaký budou mít pravděpodobně vliv na další operace.

Prostorem, kde musí být zasazeny první rozhodující údery, jsou hranice Saska a Čech. Válka v Itálii může sotva přinést nějaké rozhodující výsledky, dokud nebude dobyt čtyřúhelník[154] a jeho dobývání bude zřejmě dosti zdlouhavá operace. V západním Německu dojde možná k mnoha válečným akcím, ale vezmeme-li v úvahu počet sil, které se jich zúčastní, budou výsledky těchto bojů určitě druhořadé ve srovnání s událostmi na hranicích Čech. Proto si zatím budeme všímat výhradně této oblasti.

Abychom mohli posoudit, jak silné jsou bojující armády, postačí nám prakticky počítat jen s pěchotou, povedeme však v patrnosti, že co do počtu se rakouské jezdectvo má k pruskému jako 3 ku 2. Poměr dělostřelectva k pěchotě je v obou armádách skoro stejný — na 1000 vojáků připadají asi tři děla.

Pruská pěchota se skládá z 253 řadových praporů, $83^1/_2$ náhradních praporů a 116 praporů zeměbrany (první výzvy, v níž jsou muži ve věku od 27 do 32 let).[59] Náhradní prapory a zeměbrana tvoří posádku v pevnostech a kromě toho jsou určeny pro vojenské akce proti menším německým státům, kdežto řadové vojsko je shromážděno v Sasku a okolí k boji proti rakouské severní armádě. Když odečteme asi 15 praporů, které mají obsazen

Šlesvik-Holštýn, a dalších 15 praporů, které dříve tvořily posádku v Rastattu, Mohuči a Frankfurtu a nyní jsou soustředěny ve Wetzlaru, zbývá pro hlavní armádu asi 220 praporů. S jezdectvem, dělostřelectvem a těmi částmi zeměbrany, které mohou být vzaty ze sousedních pevností, bude v této armádě asi 300 000 vojáků v devíti armádních sborech.

Rakouská severní armáda má sedm armádních sborů a všechny jsou mnohem silnější než pruské. O jejich složení a organizaci toho sice nyní víme velmi málo, máme však všechny důvody předpokládat, že tvoří armádu o 320 000 až 350 000 mužů. Z toho vysvítá, že početní převahu mají zajištěnu Rakušané.

Vrchním velitelem pruské armády bude král*, parádní voják, který má v nejlepším případě velmi průměrné schopnosti a je slaboch, dovede si však často postavit hlavu. Bude obklopen za prvé generálním štábem armády, v jehož čele stojí znamenitý důstojník, generál Moltke; za druhé „tajným vojenským kabinetem" složeným z jeho oblíbenců a za třetí vyššími důstojníky bez zvláštního přidělení, které se mu uráčí povolat do své svity. Účinnější systém, který by zajistil porážku armády přímo v jejím hlavním stanu, si nelze vymyslet. Hned od samého začátku tu přirozeně vznikne řevnivost mezi štábem armády a královým kabinetem, přičemž každý z nich bude chtít dosáhnout rozhodujícího vlivu, bude vymýšlet a obhajovat svůj oblíbený operační plán. Už to samo takřka vylučuje jakoukoli jednotu cíle a důslednost akcí. Pak se ovšem začnou svolávat nekonečné schůze válečné rady, které jsou za takových okolností nezbytné a které v devíti případech z deseti skončí přijetím nějakých polovičatých opatření, a to je ve válce ze všeho nejhorší. V takových případech obvyklé rozkazy vydané dnes odporují rozkazům vydaným včera, a když nastanou nějaké komplikace nebo vznikne hrozivá situace, nevydávají se vůbec žádné rozkazy a věcem se prostě ponechá volný průběh. „Ordre, contre-ordre, désordre"**, říkával Napoleon. Nikdo za nic neodpovídá, protože neodpovědný král bere všechnu odpovědnost na sebe, a tak bez výslovného rozkazu nikdo nic nedělá. V tažení z roku 1806 velel podobným způsobem

* — tj. Vilém I. *(Pozn. red.)*
** „Rozkaz, opačný rozkaz, zmatek". *(Pozn. red.)*

otec nynějšího krále* a výsledkem toho byla porážka u Jeny a Auerstedtu a zničení celé pruské armády ve třech týdnech.[67] Není důvod předpokládat, že nynější král bude mít víc ducha než jeho otec; a jestliže v hraběti Bismarckovi našel muže, jemuž se může slepě podřizovat v politice, pak v armádě neexistuje muž s takovým postavením, aby se mohl podobným způsobem ujmout celého řízení vojenských záležitostí.

V rakouské armádě má svrchované velení generál Benedek, zkušený důstojník, který alespoň ví, co chce. Převaha ve vrchním velení je zcela určitě na straně Rakušanů.

Pruské vojsko je rozděleno na dvě „armády"; první, které velí princ Bedřich Karel, se skládá z 1., 2., 3., 4., 7. a 8. sboru; druhá, které velí korunní princ**, se skládá z 5. a 6. sboru. Garda, jež tvoří hlavní zálohu, bude pravděpodobně připojena k první armádě. Takové rozdělení ovšem nejen narušuje jednotu velení, ale také velmi často nutí tyto dvě armády operovat po dvou různých liniích, provádět kombinované pohyby a stanovit body, kde se mají spojit, v dosahu nepřítele; jinými slovy vede k tomu, že vojska zůstanou rozdělena, zatímco by měla být co možná pohromadě. Prusové v roce 1806 a Rakušané v roce 1859[155] si za velmi podobných okolností počínali stejně a byli poraženi. Pokud jde o oba velitele, je korunní princ jako voják neznámá veličina a princ Bedřich Karel se ve válce s Dánskem[60] rozhodně neprojevil jako slavný vojevůdce.

V rakouské armádě takové rozdělení není; velitelé armádních sborů jsou podřízeni přímo generálu Benedekovi. Rakušané mají tedy nad svými protivníky převahu i v organizaci armády.

Pruští vojáci, zejména záložníci a ti příslušníci zeměbrany, které bylo nutno povolat, aby zaplnili mezery v řadovém vojsku (a nebylo jich málo), jdou do války proti své vůli. Rakušané naproti tomu si už dávno přáli válku s Pruskem a netrpělivě čekají na rozkaz, aby vytáhli do boje. Jsou tedy ve výhodě i pokud jde o *morálku* vojska.

Prusko už padesát let nevedlo velkou válku; jeho armáda je celkem vzato armáda mírová a panuje v ní pedantismus a puntič-

* — tj. Bedřich Vilém III. *(Pozn. red.)*
** — tj. Bedřich Vilém. *(Pozn. red.)*

kářství jako ve všech mírových armádách. Není sporu, že v poslední době, hlavně od roku 1859, se udělalo hodně pro to, aby se těchto vlastností zbavila; jenže návyky vytvořené během 40 let se nedají tak snadno vymýtit; mnoho neschopných lidí a pedantů se ještě vyskytuje právě na nejdůležitějších místech — mezi vyššími důstojníky. Rakušany však z tohoto neduhu důkladně vyléčila válka z roku 1859 a je třeba říci, že svých draze zaplacených zkušeností využili velmi dobře. V dílčí organizaci, v bojové připravenosti a válečné zkušenosti Rakušané rovněž Prusy nesporně předčí.

Hluboká sevřená kolona jako obvyklá bojová formace se vyskytuje u Rusů a pak už jen v pruské armádě. Představte si všech osm rot anglického praporu v koloně se vzdálenostmi zkrácenými na čtvrtinu, přičemž čelo netvoří jedna, ale dvě roty, takže kolona má čtyřikrát dvě roty za sebou, a dostanete „pruskou útočnou kolonu". Lepší terč pro střelné zbraně s rýhovanou hlavní si nelze představit, a protože kanóny s rýhovanou hlavní mohou na tuto kolonu střílet granáty ze vzdálenosti 2000 yardů, nemůže být kolona v takové sestavě prakticky vůbec schopna dostat se k nepříteli. Stačí, aby uprostřed této masy vybuchl jediný granát, a prapor bude toho dne sotva ještě k něčemu.

Rakušané převzali od Francouzů uvolněnou rozevřenou kolonu, která se jen stěží dá kolonou nazvat; jsou to spíše dvě či tři linie postupující ve vzdálenosti 20 až 30 yardů za sebou a nejsou celkem vystaveny větším ztrátám způsobeným dělostřeleckou palbou než rozvinutá linie. I co do taktické sestavy je tedy převaha na straně Rakušanů.

Proti všem těmto přednostem mohou Prusové postavit jen dvě věci. Mají rozhodně lepší intendanturu, a proto také budou jejich vojáci lépe živeni. Rakouská intendatura, stejně jako celá rakouská administrativa, je jediné doupě korupčníků a rozkradačů a bude sotva lepší než ruská. Už teď se říká, že vojáci mají špatnou a nepravidelnou stravu. V poli a v pevnostech to bude ještě horší, a tak se může stát, že rakouská administrativa bude pro pevnostní čtyřúhelník nebezpečnější než italské dělostřelectvo.

Druhou předností Prusů je jejich lepší výzbroj. Jejich děla s rýhovanými hlavněmi jsou sice rozhodně lepší než rakouská, ale

to bude mít v otevřeném poli jen velmi malý význam. Naproti tomu dostřel, dráha střely i přesnost pruských a rakouských rýhovaných pušek jsou skoro stejné, Prusové však mají zadovky, takže jejich řady mohou vést stálou přesnou palbu a jsou schopny vypálit nejméně čtyři rány za minutu. Obrovská převaha této zbraně se potvrdila ve válce s Dánskem a není sporu o tom, že Rakušané to pocítí v daleko větší míře. Jestliže, jak prý jim přikázal Benedek, nebudou ztrácet mnoho času palbou a napadnou nepřítele hned bodáky, utrpí obrovské ztráty. V dánské válce nebyly ztráty Prusů nikdy větší než čtvrtina a někdy jen desetina ztrát Dánů. A jak nedávno velmi správně konstatoval jeden vojenský dopisovatel listu „Times", byli Dánové skoro všude poraženi početně slabšími silami nepřítele.[156]

Ale přestože Prusové mají jehlovky, není převaha na jejich straně a nemají-li být poraženi v první velké bitvě lepším velením, organizací, taktickou sestavou a *morálkou* Rakušanů, a v neposlední řadě svými vlastními veliteli, budou se muset ukázat docela jinak, než se dá čekat od armády, která žila padesát let v míru.

II

Veřejnost už začíná být netrpělivá, protože obě velké armády na hranicích Čech se zřejmě nemají k žádné akci. Pro toto otálení je však mnoho důvodů. Rakušané i Prusové jsou si velmi dobře vědomi toho, jak velký význam bude mít nastávající střetnutí, neboť může rozhodnout o celém tažení. Jedni i druzí spěchají, aby dopravili na frontu všechny vojáky, které vůbec mohou nasadit. Rakušané tam posílají část nových formací (čtvrté a páté prapory pěších pluků) a Prusové část zeměbrany určenou původně jen pro posádkovou službu.

Zároveň se obě strany zřejmě pokoušejí obratným manévrem přelstít protivníkovu armádu a zahájit tažení za nejpříznivějších strategických podmínek. Abychom to mohli pochopit, musíme se podívat na mapu a prostudovat si oblast, v níž jsou tyto armády rozmístěny.

Předpokládáme-li, že přirozené ústupové body obou armád

jsou Berlín a Vídeň a že se proto Rakušané budou snažit dobýt Berlín a Prusové Vídeň, pak existují tři cesty, na nichž mohou obě armády operovat. Velká armáda potřebuje dost rozsáhlé území, z jehož zdrojů se má za pochodu živit; přitom je nucena, má-li se pohybovat rychle, pochodovat v několika kolonách, podle toho, kolik je souběžných cest. Její čelo se tedy roztáhne do linie, která může kolísat dejme tomu od 16 do 60 mil, podle toho, jak blízko je nepřítel a jak daleko jsou jednotlivé pochodové linie od sebe vzdáleny. S tím je třeba počítat.

První pochodová linie může vést po levém břehu Labe a Vltavy přes Lipsko a Prahu. Je jasné, že na této cestě by musela každá z bojujících stran dvakrát překročit řeku, přičemž podruhé by to bylo před zraky nepřítele. Za předpokladu, že se každá z obou armád na této cestě pokusí obejít protivníka z boku, měl by protivník přímější a tím také kratší cestu, mohl by na linii řeky stále ještě předejít síly provádějící obchvat, a kdyby se mu podařilo je odrazit, mohl by pochodovat přímo na hlavní město nepřítele. Jenže tato cesta je pro obě strany stejně nevýhodná, takže ji nemusíme brát v úvahu.

Druhá pochodová linie vede po pravém břehu Labe mezi řekou a pohořím Sudet, které odděluje Slezsko od Čech a Moravy. Vede skoro po přímce z Berlína do Vídně; územím, které nyní leží mezi oběma armádami, probíhá železnice z Löbau do Pardubic. Tato železnice protíná onu část Čech, která je na jihu a na západě ohraničena Labem a na severovýchodě horami. Je tam hodně dobrých cest, a kdyby obě armády postupovaly přímo proti sobě, střetly by se právě zde.

Třetí pochodová linie vede přes Vratislav a dále přes hřebeny Sudet. Toto pohoří nedosahuje na hranicích Moravy velké výšky a vede tam přes ně několik dobrých cest; vyšší a sráznější jsou pak Krkonoše, které tvoří hranici Čech. Zde vede velmi málo cest, a v délce 40 mil mezi Trutnovem a Libercem nevede přes celou severovýchodní část řetězu ve skutečnosti ani jedna cesta vhodná pro vojsko. Jediná cesta, která tam je, vede z Hirschbergu* do údolí Jizery a končí na rakouských hranicích. Z toho vyplývá, že celá tato

* Dnešní polský název: Jelenia Góra. *(Pozn. čes. red.)*

bariéra dlouhá 40 mil je neschůdná, alespoň pro velkou armádu s jejím nespočetným trénem, a že při postupu na Vratislav nebo přes ni bude nutno překročit hory jihozápadně od Krkonoš.

V jaké situaci tedy budou obě armády, pokud jde o jejich komunikace, dojde-li k bojům na této pochodové linii?

Prusové postupem přímo na jih od Vratislavi odkrývají své komunikace na Berlín. Kdyby Rakušané byli tak silní, že by si byli absolutně jisti vítězstvím, mohli by Prusy nechat postoupit až k opevněnému táboru Olomouc, který by je zadržel, a sami by zatím mohli pochodovat na Berlín a spoléhat na to, že jim rozhodné vítězství umožní obnovit dočasně přerušené komunikace; anebo by se mohli utkat s jednotlivými pruskými kolonami, které by sestupovaly z hor, a kdyby měli úspěch, mohli by je zatlačit k Hlohovu a k Poznani; tak by jim byl vydán na milost a nemilost Berlín i větší část pruského území. Proto by postup přes Vratislav byl pro Prusy výhodný jen tehdy, kdyby měli velkou početní převahu.

Situace Rakušanů je docela jiná. Mají tu výhodu, že převážná část jejich říše se rozkládá jihovýchodně od Vratislavi, tj. v *přímém prodloužení* linie vedoucí z Berlína do Vratislavi. Jakmile opevní severní břeh Dunaje u Vídně natolik, aby hlavní město bylo chráněno pro případ nenadálého útoku, mohou na čas a dokonce i na dost dlouhou dobu obětovat přímé spojení s Vídní a posily i zásoby dovážet z Uher. Mohou tedy stejně bezpečně operovat směrem na Löbau i směrem na Vratislav, severně nebo jižně od hor. Mají daleko větší volnost při manévrování než jejich protivník.

Prusové mají kromě toho i další důvody, aby byli opatrní. Vzdálenost od severních hranic Čech do Berlína není o mnoho větší než polovina vzdálenosti do Vídně; Berlín je tedy daleko méně chráněn. Vídeň je chráněna Dunajem, za nímž může poražená armáda najít útočiště, opevněními vybudovanými severně od této řeky, a opevněným táborem Olomouc, kolem něhož by Prusové nemohli beztrestně a nepozorovaně projít, kdyby tam po porážce zaujala postavení masa rakouské armády. Berlín nemá žádnou jinou ochranu než polní armádu. Za takových okolností a za podmínek, které jsme podrobně vyložili v první kapitole, nezbude Prusům zřejmě nic jiného než se bránit.

Tytéž okolnosti a mimoto naléhavá politická nezbytnost takřka nutí Rakousko zahájit ofenzívu. Jedno jediné vítězství mu může zajistit veliký úspěch, a porážka nezlomí jeho schopnost klást odpor.

Strategický plán tažení je ve svých hlavních rysech nutně velmi prostý. Ať zaútočí jako první kdokoli, bude mít na vybranou jen dvojí: buď předstíraný útok *severozápadně* od Krkonoš a skutečný útok jihovýchodně od nich, nebo naopak. Tato čtyřicetimílová bariéra má pro válčiště rozhodující význam a armády jsou k ní nevyhnutelně přitahovány. Ještě uslyšíme o bojích na obou koncích této bariéry a pak se během několika dní vyjasní směr skutečného útoku a možná i osud prvního tažení. Přesto jsme spíš nakloněni domněnce, že pro dvě tak těžce pohyblivé armády, jaké tu proti sobě stojí, je nejbezpečnější ta nejpřímější pochodová linie a že samy obtíže a nebezpečí, které jsou spojeny s přesuny tak velkých útvarů v jednotlivých kolonách po různých cestách v obtížném horském terénu, skoro jistě přivedou obě bojující armády na cestu z Löbau do Pardubic.

Až dosud se uskutečnily tyto pohyby: Prusové soustředili v prvním týdnu června svou Saskou armádu podél saských hranic od Zeitzu po Zhořelec a svou Slezskou armádu od Hirschbergu po Nisu. Do 10. června se tyto armády navzájem přiblížily a měly pravé křídlo na Labi u Torgavy a krajní levé u Waldenburgu. Mezi 12. a 16. červnem se pak Slezská armáda, skládající se teď z 1., 5. a 6. sboru a z gardy, znovu roztáhla na východ, tentokrát až k Ratiboři, to je vlastně až do nejzazšího jihovýchodního cípu Slezska. To vypadá jako léčka, zvlášť proto, že se tu ukazuje garda, která zpravidla bývá pohromadě s hlavními silami armády. Je-li to něco víc než léčka a jestliže nebyla učiněna opatření, aby v co nejkratší době byly tyto čtyři sbory přesunuty co nejrychleji zpět ke Zhořelci, pak je toto nahromadění více než 120 000 vojáků v odlehlém cípu zřejmou chybou; může jim být úplně znemožněn ústup a určitě ztratí jakékoli spojení s ostatní armádou.

O Rakušanech toho nevíme o mnoho víc, než že byli soustředěni kolem Olomouce. Dopisovatel „Times" v jejich táboře sděluje, že 6. rakouský sbor v počtu 40 000 mužů přibyl 19. června z Hranic do Olomouce, což svědčí o pohybu směrem na západ. Dodává, že

21. června se měl hlavní stan přemístit do Třebové, na hranici Moravy a Čech. Tento přesun by ukazoval na stejný směr, kdyby to ovšem nevypadalo příliš jako „kachna" poslaná do Londýna právě proto, aby odtud byla zatelegrafována do pruského hlavního stanu a uvedla jej tak ve zmatek. Generál, který tak dbá na utajení a má tak spadeno na dopisovatele novin jako Benedek, by jim stěží 19. června oznamoval, kde bude jeho hlavní stan 21. června, kdyby k tomu neměl své důvody.

Závěrem si ještě povšimněme operací v severozápadním Německu. Prusové tam měli víc vojska, než bylo známo zpočátku. Měli k dispozici 15 praporů v Holštýnu, 12 v Mindenu a 18 ve Wetzlaru. Rychlými soustřednými pohyby, při nichž vojska ukázala zcela neočekávanou schopnost snášet usilovné pochody, obsadili ve dvou dnech celou oblast na sever od linie Koblenz—Eisenach a všechny spoje mezi východními a západními provinciemi království. Hesenskému vojsku v počtu asi 7000 mužů se podařilo uniknout, ale 10 000 nebo 12 000 Hannoveřanů mělo odříznutou přímou ústupovou cestu na Frankfurt a už 17. června dorazil zbytek 7. pruského armádního sboru v síle 12 praporů spolu se dvěma koburskými prapory do Eisenachu od Labe. Jak se zdá, jsou tedy Hannoveřané sevřeni ze všech stran a mohli by uniknout jen zázrakem, kdyby Prusové udělali nějakou strašnou hloupost. Jakmile bude o jejich osudu rozhodnuto, uvolní se pruské vojsko v síle 50 praporů pro boj proti armádě Německého spolku, kterou formuje princ Alexandr Darmstadtský ve Frankfurtu a v níž bude asi 23 000 Württemberčanů, 10 000 Darmstadťanů, 6000 Nasavanů, 13 000 Bádeňanů (ti se teprve mobilizují), 7000 Heseňanů a 12 000 Rakušanů, kteří už jsou na cestě ze Salcburku, celkem tedy asi 65 000 vojáků, které možná ještě posílí 10 000—20 000 Bavorů. Z těchto vojáků je prý teď už asi 60 000 soustředěno ve Frankfurtu a princ Alexandr se už odvážil zahájit postup tím, že 22. června znovu obsadil Giessen. To však není nijak podstatné. Prusové proti němu nepůjdou, pokud nesoustředí dost sil, a pak, až budou mít k dispozici 70 000 mužů všech druhů vojsk a převahu ve výzbroji, hladce se s touto pestrou armádou vypořádají.

III

První velká bitva nebyla vybojována v Čechách, ale v Itálii, a pevnostní čtyřúhelník udělil Italům znovu lekci ve strategii. Síla tohoto proslaveného postavení, jako ostatně každého významnějšího opevněného postavení, netkví ani tak ve velké obranné schopnosti jeho čtyř pevností, jako v tom, že jejich umístění v terénu, které má z vojenského hlediska specifické rysy, je takové, že útočníka téměř vždycky svádí a často nutí rozdělit své síly a zaútočit na dva různé body, zatímco obránce může poslat všechny své spojené síly proti jedné části útočících sil, rozdrtit je početní převahou a pak se obrátit proti druhým. Italská armáda se dala svést právě k této chybě. Král stál s jedenácti divizemi na Minciu, zatímco Cialdini byl s pěti divizemi na dolním Pádu u Ponte Lagoscuro a Poleselly. Italská divize má 17 praporů po 700 mužích; Viktor Emanuel měl tedy spolu s jezdectvem a dělostřelectvem nejméně 120 000 nebo 125 000 mužů a Cialdini asi polovinu tohoto počtu. Zatímco král překročil 23. června Mincio, měl Cialdini překročit dolní Pád a operovat v týlu Rakušanů; ale až do této chvíle nedošly žádné určité zprávy o tom, zda Cialdini svůj manévr provedl. Ať tak či onak, 60 000 mužů, kteří by minulou neděli byli mohli rozhodnout a pravděpodobně by také byli rozhodli o výsledku bitvy u Custozzy[157], sotva asi dosáhlo takové výhody, která by vyvážila porážku ve velké bitvě.

Gardské jezero je obklopeno dvěma výběžky Alp, které na jih od něho tvoří dva shluky výšin, mezi nimiž si razí cestu Mincio směrem k mantovským lagunám. Obě tyto vrchoviny představují silná vojenská postavení; z jejich jižních svahů je otevřený výhled do lombardské roviny, která se odtud dá ovládat na dostřel děl. V dějinách vojenství jsou tyto vrchoviny velmi známé. Západní vrchovina mezi Peschierou a Lonatem byla dějištěm bitev u Castiglione a Lonata roku 1796 a u Solferina roku 1859[158]; o východní vrchovinu mezi Peschierou a Veronou se bojovalo tři dny v roce 1848[159] a znovu v bitvě, která tu byla svedena minulou neděli.

Východní vrchovina se svažuje na jedné straně k Minciu, kde přechází v rovinu u Valeggia; na druhé straně se svažuje

dlouhým obloukem k jihovýchodu směrem k Adiži, jíž dosahuje u Bussolenga. Od severu k jihu ji rozděluje na dvě zhruba stejné části hluboká roklina, kterou protéká říčka Tione. Síly postupující od Mincia si tedy musí nejprve vynutit přechod přes řeku a hned nato jsou znovu zadrženy touto roklinou. Na úpatí svahu spadajícího do roviny leží východně od rokliny tyto vesnice: nejdále na jih Custozza a směrem odtud na sever postupně Sommacampagna, Sona a Santa Giustina. Železnice z Peschiery do Verony přetíná vrchovinu u Sommacampagne a silnice ji přetíná u Sony.

Když roku 1848 dobyli Piemonťané Peschieru, blokovali Mantovu a roztáhli svou armádu od této pevnosti až k Rivoli na Gardském jezeře, přičemž jejich střed obsadil zmíněné výšiny. 23. července postoupil Radecký se sedmi brigádami od Verony, prolomil střed této příliš roztažené linie a obsadil výšiny sám. 24. a 25. července se Piemonťané pokoušeli dobýt toto postavení zpátky, utrpěli však 25. července rozhodnou porážku a ihned ustoupili přes Milán za Ticino. Tato první bitva u Custozzy rozhodla tažení z roku 1848.

Telegramy o nedělní bitvě, které došly z italského hlavního stanu, si dost odporují; ale vezmeme-li si na pomoc také telegramy druhé strany, uděláme si dosti jasnou představu o okolnostech, za nichž byla bitva svedena. Viktor Emanuel počítal s tím, že jeho 1. sbor (generál Durando, čtyři divize čili 68 praporů) zaujme postavení mezi Peschierou a Veronou, aby mohl krýt případné obléhání Peschiery. Tímto postavením musely ovšem být Sona a Sommacampagna. 2. sbor (generál Cucchiari, tři divize čili 51 praporů) a 3. sbor (generál Della Rocca, o stejné síle jako druhý sbor) měly současně překročit Mincio a krýt operace 1. sboru. 1. sbor zřejmě překročil řeku u Salionze nebo jižně od něho a vyrazil ihned k horám; 2. sbor, jak se zdá, překročil řeku u Valeggia a 3. sbor u Goita a postupovaly rovinou. To se událo v sobotu 23. června. Rakouská Pulzova brigáda, která držela přední postavení na Minciu, pomalu ustoupila k Veroně; avšak v neděli, ve výroční den bitvy u Solferina, celá rakouská armáda vyrazila z Verony proti nepříteli. Zřejmě stačila včas obsadit výšiny u Sony a Sommacampagne a východní okraj rokliny Tione, ještě než se tam dostali

Italové. Pak se podle všeho bojovalo hlavně o průchod roklinou. Na jižním okraji mohly dva sbory operující v rovině spolupracovat s 1. italským sborem na výšinách, a tak se zmocnily Custozzy. Italové v rovině postupovali asi pomalu stále blíž k Veroně, aby mohli operovat v boku a týlu Rakušanů, a ti zase poslali proti nim svoje jednotky. Tak se frontové linie obou armád, obrácené původně k východu a k západu, otočily o 90 stupňů, takže Rakušané byli nyní obráceni k jihu a Italové k severu. Ale poněvadž se výšiny táhnou od Custozzy k severovýchodu, nemohl tento boční pohyb 2. a 3. italského sboru přímo ovlivnit postavení jejich 1. sboru na výšinách, neboť nemohl být protažen dost daleko, aniž by byly ohroženy samy jednotky provádějící obchvat. Rakušané tedy nasadili proti 2. a 3. sboru zřejmě jen tolik vojska, aby mohli odrazit jejich první nápor, zatímco všechno ostatní vojsko, které měli k dispozici, vrhli proti 1. sboru a rozbili ho přesilou. Měli naprostý úspěch; 1. sbor byl po chrabrém boji zatlačen a nakonec Rakušané vzali ztečí Custozzu. Tím bylo patrně vážně ohroženo italské pravé křídlo, které postoupilo východně a severovýchodně za Custozzu; došlo tedy k novému boji o tuto vesnici, při němž zřejmě Italové obnovili ztracené spojení a zadrželi postup Rakušanů od Custozzy. Místo samo však zůstalo v rukou Rakušanů a Italové se museli ještě téže noci přepravit zpátky za Mincio.

Nepodáváme tu tento náčrt bitvy jako historický výklad — k tomu nám chybějí nezbytné podrobnosti — ale pouze jako pokus s mapou v ruce a s pomocí zdravého vojenského rozumu uvést v soulad různé telegramy o této události. A jestliže byly tyto telegramy aspoň trochu správné a úplné, pak jsme přesvědčeni, že se celkový obraz bitvy nebude příliš lišit od toho, který jsme tu načrtli.

Rakušané ztratili asi 600 zajatců, Italové 2000 a několik děl. Podle toho znamenala bitva porážku, ne však katastrofu. Zdá se, že síly byly téměř vyrovnané, ačkoli je velmi pravděpodobné, že Rakušané měli na bojišti méně vojska než jejich protivníci. Italové si rozhodně mohou blahopřát, že nebyli zahnáni do Mincia; postavení 1. sboru mezi touto řekou a roklinou, na pruhu země širokém dvě až čtyři míle a s nepřátelskou přesilou před sebou, bylo jistě

velmi nebezpečné. Bezesporu bylo chybou poslat hlavní síly do roviny a zanedbat přitom rozhodující body — výšiny ovládající krajinu; ale největší chybou, na kterou jsme poukázali už výše, bylo to, že se armáda rozdělila, že Cialdini byl ponechán se 60 000 muži na dolním Pádu a že se útočilo jen se zbytkem vojska. Cialdini by byl mohl přispět k vítězství u Verony a pak by se byl po zpátečním pochodu k dolnímu Pádu přepravil přes řeku daleko snadněji, bylo-li už nutné za každou cenu provést tento kombinovaný manévr. Zdá se, že od prvního dne už vůbec nepostoupil, a teď bude mít proti sobě asi větší síly než dosud. Italové by si měli už jednou uvědomit, že mají co dělat s velmi tvrdým protivníkem. U Solferina držel Benedek s 26 000 Rakušany po celý den v šachu celou piemontskou armádu, která byla jistě dvakrát tak silná, dokud nedostal rozkaz k ústupu, poněvadž jiný rakouský sbor byl poražen Francouzi. A tehdejší piemontská armáda značně převyšovala nynější italskou armádu; byla lépe vycvičena, byla stejnorodější a měla lepší důstojníky. Nynější armáda byla zformována teprve velmi nedávno a nutně trpí všemi nedostatky z toho vyplývajícími; naproti tomu rakouská armáda je dnes mnohem lepší, než byla v roce 1859. Národní nadšení je výborná a potřebná věc, ale není-li spojeno s disciplínou a organizací, nikdo s ním žádnou bitvu nevyhraje. Ani Garibaldiho „tisícovka" nebyl pouhý houf nadšenců; byli to vycvičení muži, kteří se roku 1859 naučili poslouchat rozkazy a vydržet v ohni. Můžeme jen doufat, že se štáb italské armády ve vlastním zájmu napříště už vyvaruje nepředloženosti proti armádě, která je sice početně slabší než italská, ale v podstatě daleko lepší a kromě toho drží jednu z nejsilnějších pozic v Evropě.

IV

Dejme tomu, že by se někdo zeptal mladého pruského praporčíka nebo korneta, který skládá zkoušku na poručíka, jaký by byl nejspolehlivější plán vpádu pruské armády do Čech. Dejme tomu, že by náš mladý důstojník odpověděl: „Nejlepší by bylo rozdělit vojsko na dvě přibližně stejné části, poslat jednu, aby obešla Krkonoše z východu, a druhou, aby je obešla ze západu, takže by se obě

spojily v Jičíně." Co by na to řekl zkoušející důstojník? Pověděl by mladému muži, že tento plán se prohřešuje proti oběma základním zákonům strategie: Za prvé nikdy nesmíme svá vojska rozdělit tak, aby nebyla s to navzájem se podporovat, ale musíme je naopak držet co nejvíce pohromadě; a za druhé v případě, že postupují po různých cestách, musejí se jednotlivé kolony spojit v bodě ležícím mimo dosah nepřítele; že tedy navrhovaný plán je nejhorší ze všech; že by se o něm dalo vůbec uvažovat jen tehdy, kdyby v Čechách nebyla žádná nepřátelská vojska, a že důstojník, který navrhuje takový plán tažení, si tudíž hodnost poručíka rozhodně nezaslouží.

A přitom právě tento plán přijal moudrý a učený štáb pruské armády. Skoro se tomu ani nechce věřit, ale je tomu tak. Chyby, za kterou Italové museli draze zaplatit u Custozzy, se Prusové dopustili znovu, a k tomu za okolností, za kterých je to chyba ještě desetkrát horší. Italové alespoň věděli, že s deseti divizemi budou mít nad protivníkem početní převahu. Prusové však museli vědět, že se jejich devět sborů, zůstanou-li pohromadě, přinejlepším početně jakžtakž vyrovná osmi sborům Benedekovým a rozdělením vojsk že odsoudí obě armády k tomu, že budou téměř jistě jedna po druhé poraženy početní přesilou. Kdyby nebyl vrchním velitelem král Vilém, bylo by naprosto nepochopitelné, že se ve sboru nesporně schopných důstojníků, jaké má pruský štáb, mohlo o takovém plánu vůbec uvažovat a že dokonce mohl být přijat. Nikdo však nemohl čekat, že se osudné následky toho, že nejvyšší velení převzali králové a princové, projeví tak brzy a tak citelně. Prusové vedou nyní v Čechách boj na život na a smrt. Zabrání-li Rakušané spojení obou pruských armád v Jičíně nebo v jeho okolí a bude-li každá z nich nucena po porážce ustoupit z Čech a při ústupu se ještě více vzdálit od druhé armády, bude možné říci, že tažení vlastně skončilo. Benedek si pak nemusí armády korunního prince během jejího ústupu na Vratislav všímat a bude moci všemi silami pronásledovat armádu prince Bedřicha Karla, která stěží unikne úplnému zničení.

Teď jde o to, zda se podařilo tomuto spojení zabránit. Do této chvíle nemáme žádné zprávy o událostech, k nimž došlo od pátku

29. června večer. Prusové, které 28. června vyhnal z Jičína* generál Edelsheim, tvrdí, že 29. června město znovu dobyli ztečí, a to je poslední informace, kterou máme. Ke spojení v té době ještě nedošlo; proti asi pěti nebo šesti pruským sborům byly toho dne nasazeny nejméně čtyři rakouské sbory a část saského armádního sboru.

Když jednotlivé kolony armády korunního prince sestupovaly na české straně z hor do údolí, narazily na Rakušany, kteří zaujali výhodná postavení v místech, kde se údolí rozšiřovalo; díky tomu mohli zaujmout proti pruským kolonám širší frontu a pokusili se jim zabránit, aby se rozvinuly; naproti tomu Prusové mohli všude, kde byl schůdný terén, posílat oddíly bočními údolími, aby vpadly protivníkovi do boku a týlu. Tak je tomu v horské válce vždycky, a to také vysvětluje, proč je za takových okolností vždycky mnoho zajatců. Na druhé straně armády prince Bedřicha Karla a Herwartha von Bittenfeld zřejmě prošly průsmyky a nenarazily téměř na odpor; k prvním srážkám došlo až na linii řeky Jizery, to je skoro na polovině cesty mezi výchozími body obou armád. Bylo by však marné pokoušet se rozmotat a uvést v soulad zcela si odporující a často úplně nevěrohodné telegramy, které došly v posledních třech či čtyřech dnech.

Boj probíhal nutně za střídavých úspěchů; vítězství se přiklánělo hned na jednu, hned na druhou stranu podle toho, jak přicházely nové síly. Až do pátku byl však celkový výsledek, jak se zdá, příznivý pro Prusy. Jestliže se udrželi v Jičíně, bezpochyby se v sobotu nebo v neděli spojili, a pak by měli už největší nebezpečí za sebou. Konečný boj o spojení byl se vší pravděpodobností vybojován soustředěnými masami vojsk obou stran a rozhodl alespoň na určitou dobu o průběhu tažení. Jestliže Prusové zvítězili, pak se rázem zbavili všech obtíží, které si sami způsobili; mohli ovšem dosáhnout stejných anebo dokonce ještě větších výhod a nevystavovat se přitom takovému zbytečnému nebezpečí.

Boj byl zřejmě velmi lítý. Jako první z rakouských brigád se střetla s Prusy „černožlutá" brigáda, která ve Šlesviku dobyla den

* V celé sérii článků píše Engels Jičín německy, tj. Gitschin. Na tomto místě doplňuje však v závorce vysvětlivku: (česky se toto místo nazývá Jičín). *(Pozn. čes. red.)*

před vyklizením Dannevirke ztečí Königsberg u Oberselku. Černožlutá se jí říká podle barvy výložek jejích dvou pluků a vždycky platila za jednu z nejlepších brigád rakouské armády. Byla však poražena jehlovkou, přičemž více než 500 mužů jednoho jejího pluku (Martiniho) bylo zajato, když předtím pětkrát za sebou marně zaútočili na pruské linie. V jednom z dalších bojů byla dobyta zástava 3. praporu pluku Deutschmeisterů. Tento pluk, který se rekrutuje výhradně z Vídně, je považován za nejlepší z celé armády. Do boje byly tedy už zasazeny nejlepší jednotky. Prusové si na to, že byli už dlouho mírovou armádou, zřejmě vedli skvěle. Když byla válka doopravdy vypovězena, nálada v armádě se úplně změnila, hlavně proto, že ze severozápadního Německa bylo vyhnáno celé hejno drobných monarchů.[160] Proto vojáci věřili — ať už právem či neprávem, my to jen konstatujeme — že tentokrát jsou povoláni bojovat za sjednocení Německa, a tak dosud nevrlí a zlostní vojáci ze zálohy a zeměbrany překročili rakouské hranice s hlasitým hurá. To je hlavní příčina, proč tak dobře bojovali; lví podíl na všech jejich úspěších musíme však zároveň připsat jejich zadovkám. A vybřednou-li někdy z potíží, do nichž je tak lehkovážně přivedli jejich generálové, budou za to mít co děkovat jehlovce. I tentokrát se všechny zprávy shodují v tom, že tato puška má obrovské přednosti před puškou nabíjenou zpředu. Jeden zajatý seržant z Martiniho pluku řekl dopisovateli „Kölnische Zeitung“[161]: „Udělali jsme určitě všechno, co se dá čekat od statečných vojáků, ale takovou prudkou palbu nemůže nikdo vydržet.“ Budou-li Rakušané poraženi, nebude to mít na svědomí ani tak generál Benedek nebo generál Ramming, jako spíš generál Nabiják.*

Na severozápadě se vzdali Hannoveřané, když po prudkém útoku předvoje generála Manteuffela, jemuž velel generál Flies, zvážili své postavení. Tím se uvolňuje 59 pruských praporů pro operace proti vojskům Německého spolku. Byl také nejvyšší čas; to bylo totiž třeba udělat ještě dřív, než se úplně vyzbrojí Bavorsko, poněvadž jinak by k pokoření jihozápadního Německa bylo za-

* Slovní hříčka se jménem Ramming a podobně znějícím anglickým slovem „ramrod“ = „nabiják“, tj. železná tyč, kterou se u předovek zarážela střela do hlavně. *(Pozn. red.)*

potřebí daleko víc vojska. Bavorsko je známé svou pomalostí a s válečnými přípravami se opožďuje, ale jakmile je dokončí, může mít v poli 60 000 až 80 000 dobrých vojáků. Brzy možná uslyšíme o rychlém soustřeďování Prusů na Mohanu a o aktivních operacích proti princi Alexandrovi Hesensko-Darmstadtskému a jeho armádě.

V

Tažení, které Prusové zahájili vyloženou strategickou chybou, vedli pak s tak obrovskou taktickou energií, že je přesně za osm dní vítězně zakončili.

V posledním článku jsme řekli, že pruský plán vpádu do Čech, který by provedly dvě armády oddělené od sebe Krkonošemi, by bylo možno ospravedlnit jedině tehdy, kdyby v Čechách nebyla žádná nepřátelská vojska. Záhadný plán generála Benedeka záležel patrně hlavně v tom, aby se vytvořila právě taková situace. V severovýchodních Čechách[162], kde, jak jsme od začátku očekávali, mělo dojít k rozhodujícím bojům, byly zřejmě všehovšudy dva rakouské armádní sbory, 1. (Clam-Gallasův) a 6. (Rammingův). Jestliže to mělo vlákat Prusy do léčky, podařilo se to Benedekovi tak znamenitě, že v ní uvázl sám. Ať je tomu jakkoli, postup Prusů po dvou liniích, mezi nimiž je 40—50 mil neschůdného terénu, ke styčnému bodu vzdálenému dva plné denní pochody od výchozích bodů a ležícímu za nepřátelskými liniemi — takový postup je za všech okolností neobyčejně nebezpečným manévrem, po němž by byla mohla následovat těžká porážka, nebýt Benedekovy podivné pomalosti, nečekaného náporu pruských vojsk a jejich zadovek.

Princ Bedřich Karel postupoval se třemi sbory (3., 4. a 2., který byl v záloze) přes Liberec severně od těžko přístupného horského hřebene, z jehož jižní strany postupoval generál Herwarth s půldruhým sborem (8. a jednou divizí 7. sboru). Korunní princ s 1., 5. a 6. sborem a gardou byl v té době v horách u Kladska. Armáda tak byla rozdělena na tři kolony — jedna o počtu 45 000 mužů vpravo, druhá s 90 000 muži ve středu a třetí o 120 000 mužích vlevo; přitom ani jedna z nich nemohla podporovat druhou přinejmenším po několik dní. Zde měl generál velící alespoň stej-

němu počtu vojáků jedinečnou příležitost zničit protivníka po částech. Ale jak je vidět, nic se nepodnikalo. Princ Bedřich Karel měl 26. června u Turnova první vážnou srážku s brigádou 1. sboru, jejímž výsledkem bylo, že navázal spojení s Herwarthem; 27. června obsadil Herwarth Mnichovo Hradiště, zatímco první kolona armády korunního prince — 5. sbor — postoupila za Náchod a způsobila těžkou porážku 6. rakouskému sboru (Rammingovu); 28. červen byl pro Prusy jediný nepříliš šťastný den, když předvoj prince Bedřicha Karla obsadil Jičín, ale jezdectvo generála Edelsheima jej zase vytlačilo; zároveň byl 1. sbor armády korunního prince s určitými ztrátami zastaven u Trutnova 10. rakouským sborem Gablenzovým a vyprostil se jen díky gardě, která postupovala k Úpici po cestě mezi 1. a 5. pruským sborem. 29. června vzal princ Bedřich Karel ztečí Jičín a armáda korunního prince na hlavu porazila 6., 8. a 10. rakouský sbor. 30. června byl nový Benedekův pokus dobýt zpět Jičín s 1. sborem a saskou armádou rozhodně zmařen a obě pruské armády se spojily. Rakouské ztráty se rovnají nejméně půldruhému sboru, kdežto Prusové ztratili sotva čtvrtinu tohoto počtu.

Vidíme tedy, že 27. června měli Rakušané k dispozici pouze dva armádní sbory asi po 33 000 mužů. 28. června měli tři, 29. června čtyři, a je-li správný jeden pruský telegram, také část pátého (4. sboru); saský armádní sbor mohl přijít na pomoc teprve 30. června. Tak jim po celou tuto dobu chyběly na válečném poli dva, ne-li tři sbory, zatímco Prusové přivedli do Čech všechno vojsko. Ve skutečnosti až do večera 29. června celkový počet rakouských vojsk na válčišti stěží přesahoval počet každé z obou pruských armád, a protože rakouské jednotky byly zasazovány do boje postupně a posily přicházely až po porážce vojsk, která byla do boje zasazena už dříve, mělo to katastrofální následky.

3. armádní sbor (arcivévody Arnošta), který bojoval u Custozzy, byl prý bezprostředně po této bitvě dopraven po železnici na sever a v některých zprávách se uvádí mezi Benedekovými silami. Tento sbor, s nímž by celá armáda včetně Sasů měla devět sborů, nemohl však přijít tak včas, aby se zúčastnil bitev v posledních červnových dnech.

Ať byly chyby pruského operačního plánu jakékoli, Prusové je napravili svými rychlými a energickými akcemi. Operace obou jejich armád byly bezvadné. Jejich údery byly krátké, prudké a rozhodné a zajistily jim naprostý úspěch. Jejich energie se neztratila, ani když se obě armády spojily; pochodovaly dál kupředu a už 3. července se celé pruské vojsko střetlo se spojenými silami Benedekovými a zasadilo jim poslední, zdrcující úder.[163]

Dá se stěží předpokládat, že Benedek přijal tuto bitvu z vlastní vůle. Bezpochyby jej Prusové rychlým pronásledováním přinutili zaujmout s celou armádou silné postavení, aby mohl přeskupit své jednotky a aby získal jednodenní náskok pro ustupující armádní trén; přitom nečekal, že bude napaden celou silou za dne, a počítal s tím, že v noci se bude moci stáhnout. Člověk v jeho situaci se čtyřmi rozprášenými sbory a po tak obrovských ztrátách, by nemohl chtít svést tam ihned rozhodnou bitvu, kdyby se mohl bezpečně stáhnout. Jenže Prusové ho zřejmě k boji donutili a výsledkem byla úplná porážka Rakušanů; nebude-li uzavřeno příměří, budou se teď Rakušané snažit dostat k Olomouci nebo k Vídni, a to za velmi nevýhodných okolností, protože i sebemenší obchvatný pohyb Prusů na jejich pravém křídle nutně odřízne četné oddíly od přímé cesty a zatlačí je do kladských kopců, kde budou zajaty. „Severní armáda", ještě před deseti dny jedno z nejskvělejších vojsk v Evropě, přestala existovat.

Velký podíl měla na tom bezesporu rychlopalná jehlovka. Je pochybné, zda by se bez ní bylo mohlo uskutečnit spojení obou pruských armád, a je docela jisté, že tohoto obrovského a rychlého úspěchu by se nebylo mohlo dosáhnout bez takové palebné převahy, protože rakouská armáda obvykle méně podléhá panice než většina evropských armád. Spolupůsobily tu však i jiné okolnosti. Zmínili jsme se už o znamenitém uspořádání a rozhodných akcích obou pruských armád od chvíle, kdy vstoupily do Čech. Nyní k tomu můžeme dodat, že v tomto tažení Prusové také upustili od systému kolon a vedli svá vojska kupředu zpravidla v rozvinutých liniích, aby uplatnili každou pušku a uchránili své vojáky před dělostřeleckou palbou. Musíme přiznat, že pohyby jednotek za pochodu i před nepřítelem byly prováděny v takovém pořádku

a s takovou přesností, jakou by byl nikdo nečekal od armády a velení, které po padesát let míru rezavěly. A konečně celý svět musel být překvapen rozhodností, kterou toto mladé vojsko projevilo ve všech bojích bez výjimky. Snadno se řekne, že to udělaly zadovky, ale vždyť nestřílejí samy od sebe; potřebují odvážná srdce a silné ruce, které by je ovládaly. Prusové velmi často bojovali proti přesile a skoro vždycky byli stranou útočící; Rakušané si tedy mohli volit terén. A při útoku na silná postavení a zabarikádovaná města přednosti zadovek takřka zanikají; pak dochází na bodáky, a ty se uplatnily. Kromě toho jezdectvo si počínalo stejně rozhodně, a jeho jedinou zbraní v útoku je chladná ocel a rychlí koně. Francouzské „kachny" o pruském jezdectvu, které prý napřed pokropilo protivníka sprškou kulí z karabin (nabíjených zezadu nebo jiným způsobem) a pak se na něj vrhlo se šavlemi, mohly vzniknout jen u národa, jehož jezdectvo se velmi často uchýlilo k takovému úskoku a bylo pak za to vždycky potrestáno tím, že je smetl silnější nápor útočícího nepřítele. Pruská armáda si nepochybně za jediný týden vydobyla tak vysoké postavení, jaké neměla dosud nikdy, a je si teď plným právem jista, že se může postavit jakémukoli protivníkovi. Kromě bitvy u Jeny, v níž byla zničena celá tehdejší pruská armáda, a bitvy u Waterloo, nepřihlížíme-li k porážce u Ligny[164], neexistuje v dějinách tažení, v němž by bylo dosaženo tak skvělého úspěchu za tak krátkou dobu a bez významnějších porážek.

THE INTERNATIONAL COURIER
ENGLISH PART
Published every Wednesday.
Nos 6 & 7 Vol. IV. LONDON, FEBRUARY 22, 1851 ONE PENNY

K. MARX

INSTRUKCE DELEGÁTŮM PROZATÍMNÍ ÚSTŘEDNÍ RADY K JEDNOTLIVÝM OTÁZKÁM[165]

1. *Organizace Mezinárodního sdružení*

Prozatímní ústřední rada doporučuje vcelku *plán organizace* tak, jak je uveden v prozatímních stanovách. Zkušenosti dvou let dokázaly, že je správný a že jej lze uplatnit v různých zemích, aniž tím utrpí akční jednota. Pro příští rok doporučujeme ponechat jako sídlo ústřední rady Londýn, poněvadž situace na kontinentě není pro nějakou změnu příhodná.

Členy ústřední rady bude samozřejmě volit kongres (čl. 5 prozatímních stanov); mají právo kooptovat další členy.

Generálního tajemníka volí kongres na rok jako jediného placeného funkcionáře Sdružení. Navrhujeme pro něho plat 2 libry šterlinků týdně.*

Jednotný roční příspěvek pro *každého jednotlivého člena Sdružení* se stanoví *na půl pence* (snad i na jednu penci). Členský průkaz (legitimace) se platí zvlášť.

* Ve francouzském a německém textu následuje odstavec: „*Stálý výbor*, který je fakticky výkonným orgánem ústřední rady, volí kongres; funkce jeho jednotlivých členů však určí ústřední rada." *(Pozn. red.)*

Členy Sdružení vyzýváme, aby zakládali podpůrné spolky a aby mezi nimi navazovali mezinárodní spojení, iniciativu v této otázce však ponecháváme (établissement des sociétés de secours mutuels. Appui moral et matériel accordé aux orphelins de l'association)* Švýcarům, kteří to navrhovali už na konferenci loni v září.

2. *Společné mezinárodní akce organizované Sdružením v boji mezi prací a kapitálem*

(*a*) Z celkového hlediska zahrnuje tato otázka veškerou činnost Mezinárodního sdružení, jehož cílem je spojovat a zevšeobecňovat dosud roztříštěné úsilí dělnické třídy různých zemí o její osvobození.

(*b*) Jednou ze zvláštních funkcí, kterou naše sdružení až dosud se zdarem plnilo, byly protiakce proti piklům kapitalistů, kteří jsou vždy připraveni v případě stávek a výluk zneužít zahraničních dělníků jako nástroje proti dělníkům domácím. Jedním z velkých cílů Sdružení je dosáhnout toho, aby dělníci z různých zemí nejen *cítili*, ale také *jednali* jako bratři a soudruzi bojující za své osvobození v jedné armádě.

(*c*) Takovou velkou „společnou mezinárodní akcí" je *statistický průzkum postavení dělnické třídy ve všech zemích, který by prováděla sama dělnická třída*. Má-li být tato akce úspěšná, je třeba znát materiál, který se má zpracovat. Pustí-li se dělníci do tohoto velkého díla, dokáží, že jsou s to vzít svůj osud do vlastních rukou. Proto navrhujeme:

Všude, kde existují odbočky našeho sdružení, dát se okamžitě do práce a shromažďovat faktické údaje o jednotlivých bodech uvedených v přiloženém dotazníku.

Kongres vyzývá všechny dělníky v Evropě i ve Spojených státech amerických, aby spolupracovali při shromažďování statistických údajů o dělnické třídě; zprávy a doklady zasílejte ústřední radě. Ústřední rada z nich vypracuje souhrnnou zprávu k níž připojí doklady jako přílohu.

* Zakládání podpůrných spolků. Morální a materiální podpora sirotkům po členech Sdružení. *(Pozn. red.)*

Tuto zprávu spolu s přílohou předloží rada příštímu výročnímu kongresu, a jakmile ji kongres schválí, bude na náklady Sdružení vytištěna.

Nástin dotazníku, který samozřejmě lze upravit podle místních potřeb

1. Výrobní odvětví, název.
2. Věk a pohlaví zaměstnanců.
3. Počet zaměstnanců.
4. Platy a mzdy: (*a*) učedníků; (*b*) denní nebo úkolová mzda; mzda, kterou vyplácejí zprostředkovatelé; týdenní a roční průměr.
5. (*a*) Pracovní doba v továrnách. (*b*) Pracovní doba u malých podnikatelů a při domácké výrobě, pracuje-li se v daném odvětví těmito různými způsoby. (*c*) Noční a denní práce.
6. Přestávky na jídlo a zacházení s dělníky.
7. Charakteristika dílny a pracovních podmínek: přeplněnost, špatné větrání, nedostatek denního světla, plynové osvětlení. Čistota atd.
8. Povaha zaměstnání.
9. Vliv zaměstnání na fyzický stav.
10. Morální stav. Výchova.
11. Charakter výroby; zda je sezónní či zda je víceméně rovnoměrně rozdělena na celý rok, jsou-li v ní velké výkyvy, je-li vystavena zahraniční konkurenci, je-li určena převážně pro vnitřní nebo zahraniční trh atd.[166]

3. *Omezení pracovního dne*

Předpokladem, bez něhož by všechny další pokusy o zlepšení postavení dělnictva a jeho osvobození byly odsouzeny k nezdaru, je *omezení pracovního dne.*

Tohoto omezení je zapotřebí jednak k tomu, aby dělnická třída, která tvoří většinu každého národa, si mohla obnovovat své zdraví a fyzickou sílu, jednak k tomu, aby dělníci měli zajištěnu

možnost duševního rozvoje, společenského styku a sociální a politické činnosti.

Navrhujeme *zákonně omezit* pracovní den *na 8 hodin*. Takové omezení požadují všichni dělníci ve Spojených státech amerických;[167] jakmile se na něm kongres usnese, stane se společným požadavkem dělnické třídy na celém světě.

Pro informaci členů na kontinentě, kteří mají s továrním zákonodárstvím poměrně málo zkušeností, dodáváme, že jakékoli zákonem stanovené omezení nebude k ničemu a kapitál je nebude dodržovat, nebude-li pevně stanovena *doba*, ve které se má těchto 8 hodin odpracovat. Délka této doby musí být vymezena 8 hodinami práce a příslušnými přestávkami na jídlo. Například, jestliže přestávky na jednotlivá jídla činí *hodinu*, musí být zákonem stanovena doba 9 hodin, řekněme od 7 ráno do 4 odpoledne nebo od 8 ráno do 5 odpoledne apod. Noční práce se smí povolovat jen výjimečně v oborech nebo výrobních odvětvích zákonem jmenovitě uvedených. Tendence musí směřovat k zákazu noční práce vůbec.

Tento článek se týká pouze dospělých osob mužského nebo ženského pohlaví; přitom by mělo být zakázáno, aby ženy konaly *jakoukoli práci v noci* či jinou práci, která škodí jejich křehkému ženskému organismu nebo je vystavuje působení jedovatých či jinak škodlivých látek. Dospělými rozumíme všechny osoby, které dovršily 18 let.

4. *Práce mladistvých a dětí (obojího pohlaví)*

Tendenci moderního průmyslu zapojovat děti a mladistvé obojího pohlaví do velkého díla společenské výroby považujeme za pokrokovou, zdravou a zákonitou, přestože se za kapitalistického zřízení zvrhla. V racionálním společenském zřízení by se mělo *každé dítě* od 9 let stát pracovníkem ve výrobě právě tak, jako by žádný práceschopný dospělý člověk neměl být vyňat z obecného zákona přírody, tj. že musí pracovat, aby mohl jíst, a to pracovat nejen mozkem, ale také rukama. Nyní se však budeme zabývat jen dětmi a mladými lidmi z dělnické třídy.

Z fyziologických důvodů považujeme za nezbytné rozdělit děti

a mladistvé obojího pohlaví do *tří skupin* a ke každé je třeba přistupovat jinak. V první skupině by měly být děti ve věku od 9 do 12 let, ve druhé od 13 do 15 let a ve třetí mládež ve věku 16 a 17 let. Navrhujeme, aby pro první skupinu byla práce v každé dílně nebo při domácké výrobě zákonem omezena na *dvě* hodiny; pro druhou na *čtyři* a pro třetí na *šest* hodin. U třetí skupiny by měla být alespoň hodinová přestávka na jídlo a odpočinek.

Bylo by žádoucí začít se základní školní výukou před 9 rokem; my zde však předkládáme jen ten nejnezbytnější protijed proti tendencím společenského systému, který snižuje dělníka na pouhý nástroj akumulace kapitálu a z rodičů tonoucích v bídě dělá otrokáře prodávající vlastní děti. *Právo* dětí a mladistvých je třeba hájit. Děti samy jednat nemohou. Proto je povinností společnosti jednat za ně.

Jestliže buržoazie a aristokracie zanedbávají své povinnosti k vlastním potomkům, je to jejich věc. Když dítě požívá výsad těchto tříd, musí také trpět za jejich předsudky.

S dělnickou třídou je tomu však docela jinak. Dělník nemůže svobodně jednat. Příliš často je dokonce tak nevědomý, že ani není schopen chápat skutečné zájmy svého dítěte nebo normální podmínky vývoje člověka. Ať už je tomu jakkoli, nejvyspělejší představitelé dělnické třídy si plně uvědomují, že budoucnost jejich třídy a tím i budoucnost lidstva je zcela závislá na výchově dorůstající dělnické generace. Vědí, že především je třeba chránit před zhoubnými účinky nynějšího systému děti a mladistvé dělníky. Toho lze dosáhnout jen tehdy, jestliže se *společenské vědomí* promění ve *společenskou sílu*, a to je za daných okolností možné jen prostřednictvím *obecných zákonů*, které zavádí státní moc. Tím, že dělnická třída takové zákony prosazuje, nikterak neposiluje moc vlády. Naopak proměňuje tu moc, které se nyní používá proti ní, ve svůj nástroj. Pomocí obecného zákona uskutečňuje to, čeho by se marně pokoušela dosáhnout mnoha izolovanými akcemi jednotlivců.

Vycházejíce z tohoto stanoviska prohlašujeme, že rodičům ani podnikatelům se nesmí v žádném případě dovolit používat práce dětí a mladistvých, není-li spojena s výchovou.

Výchovou rozumíme tři věci:

Za prvé: *duševní výchovu.*

Za druhé: *tělesnou výchovu,* jakou dávají gymnastické školy a vojenský výcvik.

Za třetí: *polytechnickou výuku,* při které se dítě nebo mladistvý obeznámí s hlavními zásadami všech výrobních procesů a zároveň se naučí zacházet s nejjednoduššími nástroji všech výrobních odvětví.

Věkovým skupinám, do nichž jsou děti a mladiství pracující rozděleni, musí odpovídat vždy pokročilejší stupeň duševní a tělesné výchovy a polytechnické výuky. Náklady na polytechnické školy by se měly zčásti hradit z prodeje jejich výrobků.

Spojením placené práce ve výrobě s duševní výchovou, tělesným cvičením a polytechnickou výukou dostane se dělnická třída na mnohem vyšší úroveň než aristokracie a buržoazie.

Samozřejmě, že musí být zákonem přísně zakázáno, aby osoby od 9 do 17 let (včetně) pracovaly v noci a ve všech zdraví škodlivých odvětvích.

5. *Činnost družstev*

Mezinárodní dělnické sdružení si klade za cíl spojit a zevšeobecnit *spontánní hnutí* dělnické třídy, naprosto jí však nechce diktovat nebo vnucovat nějaký doktrinářský systém. Kongres by proto neměl vyhlašovat žádný *zvláštní* družstevní *systém,* ale omezit se pouze na vyhlášení několika všeobecných zásad.

(*a*) Jsme toho názoru, že družstevní hnutí je jednou ze sil, které přetvářejí soudobou společnost založenou na třídním antagonismu. Velkou zásluhou tohoto hnutí je, že v praxi ukazuje, že nynější despotický a zbídačující systém *podřízení práce* kapitálu může být nahrazen republikánským a blahodárným systémem *sdružení svobodných a rovnoprávných výrobců.*

(*b*) Avšak družstevní systém omezený na trpasličí formy, které jsou jednotliví námezdní otroci schopni zplodit vlastními silami, nebude nikdy s to přetvořit kapitalistickou společnost. Aby bylo možné přeměnit společenskou výrobu v jediný rozsáhlý a harmonický systém svobodné družstevní práce, je nezbytné uskutečnit

změny v celé společnosti, změnit všeobecné společenské podmínky, a toho lze dosáhnout jen tehdy, jestliže organizované síly společnosti, tj. státní moc, přejdou z rukou kapitalistů a pozemkových vlastníků do rukou samotných výrobců.

(*c*) Doporučujeme dělníkům začít napřed s *družstevní výrobou* a pak teprve s *družstevním obchodem*. Družstevní obchod zasahuje jen povrch současného ekonomického systému, kdežto družstevní výroba postihuje jeho základy.

(*d*) Všem družstevním spolkům doporučujeme, aby si z části společného příjmu vytvořily fond na propagování svých zásad skutkem i slovem, jinak řečeno, aby pomáhaly zakládat nová výrobní družstva a šířily své učení.

(*e*) Aby se předešlo tomu, že by se družstevní spolky zvrhly v obyčejné buržoazní akciové společnosti (sociétés par actions), měli by všichni dělníci, kteří v družstevním podniku pracují, ať už jsou či nejsou podílníky, dostávat stejný podíl ze zisku. Jako čistě přechodné opatření bychom byli ochotni připustit, že by podílníci dostávali nízké úroky.

6. *Odborové svazy (tradeuniony). Jejich minulost, přítomnost a budoucnost*

(*a*) Jejich minulost.

Kapitál je koncentrovaná společenská síla, kdežto dělník disponuje jen svou pracovní silou. Proto nemůže být mezi kapitálem a prací nikdy uzavřena *smlouva* na spravedlivých zásadách, spravedlivých i z hlediska společnosti, v níž na jedné straně stojí vlastnictví materiálních prostředků nezbytných k životu a k práci a na druhé straně stojí živé produktivní síly. Jedinou společenskou silou dělnictva je jeho početnost. Jenže jeho početní sílu ochromuje jeho nejednotnost, která vzniká a trvá v důsledku *nevyhnutelné vzájemné konkurence*.

Odborové svazy vznikly původně ze *spontánních* pokusů dělníků tuto konkurenci odstranit nebo alespoň zmírnit natolik, aby si mohli vybojovat takové smluvní podmínky, kterými by se alespoň vyma-

nili z postavení pouhých otroků. Bezprostřední úkol odborových svazů se proto omezoval na každodenní požadavky, na prostředky, jak se bránit proti nepřetržitým útokům kapitálu, zkrátka na otázky mezd a pracovní doby. Tato činnost odborových svazů je nejen oprávněná, ale je také nutná. Dokud existuje nynější způsob výroby, nelze se bez ní obejít. Naopak, tato činnost se musí všude rozšířit tím, že se budou ve všech zemích zakládat a spojovat odborové svazy. Na druhé straně se odborové svazy, aniž si to samy uvědomily, staly *organizačními centry* dělnické třídy, tak jako se středověká města a obce staly organizačními centry měšťanstva. Jestliže odborové svazy jsou nutné pro gerilový boj mezi kapitálem a prací, jsou tím důležitější jako *organizovaná síla k odstranění samotného systému námezdní práce a panství kapitálu.*

(*b*) Jejich přítomnost.

Odborové svazy se dosud zabývaly výhradně místním a bezprostředním bojem proti kapitálu a ještě si plně neuvědomily, jakou sílu představují v boji proti samotnému systému námezdního otroctví. Proto se příliš držely stranou od všeobecného sociálního a politického hnutí. V poslední době se v nich však zřejmě přece jenom probudilo* vědomí jejich velkého historického poslání, jak tomu nasvědčuje například jejich účast na současném politickém hnutí v Anglii,[168] fakt, že si ve větší míře uvědomují svou funkci ve Spojených státech,[169] i to, že na nedávné velké konferenci delegátů tradeunionů v Sheffieldu byla přijata následující rezoluce:

„Tato konference plně oceňuje úsilí Mezinárodního sdružení směřující ke sjednocení dělnictva všech zemí v jediný společný bratrský svazek a co nejdůrazněji doporučuje různým spolkům, které jsou zde zastoupeny, aby se ke Sdružení připojily, neboť je toho názoru, že toto sdružení podstatně napomáhá pokroku a zdárnému rozvoji všeho dělnictva.“[170]

(*c*) Jejich budoucnost.

Bez ohledu na své původní cíle musejí se teď naučit jednat uvědoměle jako organizační centra třídy a mít na zřeteli hlavní zájem — její *úplné osvobození.* Musejí podporovat každé sociální a politické hnutí, které je takto zaměřeno. Poněvadž se považují za přední

* V německém textu doplněno: „alespoň v Anglii“. *(Pozn. red.)*

bojovníky celé dělnické třídy a také tak vystupují, jsou povinny zapojovat do svých řad i neorganizované dělníky. Musejí pečlivě dbát o zájmy dělníků v nejhůř placených výrobních odvětvích, například zemědělských dělníků, kteří jsou v důsledku mimořádně nepříznivých okolností bezmocní.* Odborové svazy musejí dokázat celému světu, že nebojují za nějaké úzké, sobecké zájmy, nýbrž za osvobození ujařmených miliónů.

7. *Přímé a nepřímé daně*

(*a*) Žádné změny ve formě zdanění nemohou vyvolat podstatné změny ve vztazích mezi prací a kapitálem.

(*b*) Přesto však doporučujeme, je-li třeba volit mezi dvěma daňovými soustavami, *úplně zrušit nepřímé daně* a *plně je nahradit daněmi přímými*,

protože nepřímými daněmi se zvyšují ceny zboží, neboť obchodníci nepřipočítávají k těmto cenám jen nepřímou daň, ale také úroky a zisk z kapitálu zálohovaného na jejich zaplacení;

protože z nepřímých daní není zřejmé, kolik kdo státu platí, zatímco daň přímá není ničím maskovaná, je prostá a rozumí jí i ten nejméně vzdělaný člověk. Přímé daně tedy vedou každého k tomu, aby kontroloval vládu, kdežto nepřímé daně znemožňují jakoukoli snahu o samosprávu.

8. *Mezinárodní úvěr*

Iniciativu je třeba přenechat Francouzům.

9. *Polská otázka***

(*a*) Proč přicházejí evropští dělníci s touto otázkou? Především proto, že buržoazní autoři a agitátoři se shodli, že o ní budou

* Ve francouzském textu místo slova „bezmocní" je „neschopni organizovaného odporu". *(Pozn. red.)*

** Ve francouzském textu: „Nutnost odstranit vliv Ruska v Evropě prosazením práva národů na sebeurčení a obnovením Polska na demokratických a sociálních základech." *(Pozn. red.)*

mlčet, ačkoli dělají protektory kdejaké národnosti na kontinentu, dokonce i Irsku. Proč toto mlčení? Protože jak aristokraté, tak buržoové spatřují v temné asijské mocnosti, která stojí v pozadí, poslední záchranu před zvedající se vlnou dělnického hnutí. Tato mocnost opravdu může být poražena jen tehdy, jestliže Polsko bude obnoveno na demokratickém základě.

(*b*) Za nynější změněné situace ve střední Evropě a hlavně v Německu je více než kdy jindy třeba, aby existovalo demokratické Polsko. Bez něho se z Německa stane přední výspa Svaté aliance, kdežto bude-li existovat demokratické Polsko, bude Německo spolupracovat s republikánskou Francií. Dokud se tato důležitá evropská otázka nevyřeší, bude stále ochromovat, brzdit a zpomalovat rozvoj dělnického hnutí.

(*c*) Chopit se iniciativy v této otázce je povinností hlavně německé dělnické třídy, protože Německo je jedním ze států, které se zúčastnily dělení Polska.

10. *Armády**

(*a*) Na zhoubný vliv velikých stálých armád na ***výrobu*** se poukazovalo v dostatečné míře na všech možných buržoazních kongresech, na kongresech mírových, ekonomických, statistických, filantropických i sociologických. Považujeme proto za úplně zbytečné šířit se o tomto bodu.

(*b*) Navrhujeme všeobecné ozbrojení lidu a všeobecný výcvik v zacházení se zbraněmi.

(*c*) Jako přechodné nezbytné opatření připouštíme malé stálé armády, které by sloužily jako školy pro výcvik důstojníků milice; každý občan mužského pohlaví by měl v takových armádách po krátkou dobu sloužit.

* Ve francouzském textu: „Stálé armády a jejich vztah k výrobě." *(Pozn. red.)*

11. *Náboženská otázka**

Iniciativu je třeba přenechat Francouzům.

Napsal K. Marx koncem srpna 1866
Otištěno v „The International Courier", čís. 6—7 z 20. února a čís. 8—10 z 13. března 1867, v „Le Courrier international", čís. 10 a 11 z 9. a 16. března 1867, a v „Der Vorbote", čís. 10 a 11 z října a listopadu 1866

Podle textu v „The International Courier", srovnaného s textem v „Le Courrier international" a v „Der Vorbote"
Přeloženo z angličtiny

* Ve francouzském textu: „Náboženské ideje; jejich vliv na sociální, politický a duchovní rozvoj." *(Pozn. red.)*

K. MARX

*ŘEČ NA POLSKÉM MÍTINKU V LONDÝNĚ 22. LEDNA 1867[171]

Dámy a pánové,

před více než třiceti lety vzplanula ve Francii revoluce. Byla to událost, kterou petrohradská prozřetelnost, jež právě uzavřela s Karlem X. tajnou smlouvu v zájmu lepší správy a zeměpisného uspořádání Evropy, nepředvídala. Když došla tato zpráva, která hatila všechny plány, svolal car Mikuláš důstojníky gardy a pronesl k nim krátkou bojovnou řeč zakončenou slovy: „Na koně, pánové!" Nebyla to planá hrozba. Paskevič byl vyslán do Berlína, aby tam připravil plán vpádu do Francie. Prusové se měli soustředit na Rýně, polská armáda měla vtáhnout do Pruska a Moskalové* postupovat za nimi. Ale tehdy, jak řekl Lafayette ve francouzské poslanecké sněmovně, „předvoj se obrátil proti hlavnímu voji".[172] Povstání ve Varšavě zachránilo Evropu před druhou protijakobínskou válkou.

O 18 let později došlo k novému výbuchu revoluční sopky, či spíše k zemětřesení, které otřáslo celým kontinentem. Začalo to vřít dokonce i v Německu, přestože je Moskva od časů jeho takzvané války za nezávislost vodila stále za ručičku. A co je ještě podivuhodnější, Vídeň první ze všech německých měst vyzkoušela, zda dokáže stavět barikády, a s úspěchem. Tentokrát, a snad poprvé ve své historii, ztratila Moskva trpělivost. Car Mikuláš nepromlouval už ke gardě, ale vydal manifest k svému lidu a sdělil mu, že francouzský mor zachvátil dokonce i Německo, že se už přiblížil

* Marx používá výrazu „Moskalové" k označení přívrženců reakční politiky carského samoděržaví (viz také tento svazek, str. 565). *(Pozn. red.)*

k hranicím carské říše a že revoluce ve svém šílenství obrací horečnaté oči na svatou Rus. Není divu! zvolal. Totéž Německo bylo už po mnoho let hnízdem nevěry. Nádor svatokrádežné filosofie zachvátil životné části tohoto zdánlivě tak zdravého lidu. A potom zakončil svou výzvu touto apostrofou k Němcům: „S námi je bůh! Vězte to, pohané, a podrobte se, neboť bůh je s námi!“[173]

Zanedlouho poslal Němcům po svém věrném sluhovi Nesselrodovi jiné poselství, oplývající něžnostmi k tomuto pohanskému lidu.[174] Odkud ta změna? Nu, Berlíňané nejen udělali revoluci, ale vyhlásili obnovení Polska, a Poláci v pruském záboru, ošáleni lidovým zápalem, zřizovali v Poznaňsku vojenské tábory. Odtud to carovo pochlebnictví. Opět to byl polský národ, tento nesmrtelný rytíř Evropy, který donutil Mongola k ústupu. Teprve když Němci, a zvlášť německé Národní shromáždění ve Frankfurtu, zradili Poláky, Moskva se vzpamatovala a nabrala dost sil, aby revoluci z roku 1848 zasadila ránu v jejím posledním útočišti, v Uhrách; ale i tu poslední rytíř, který se s ní utkal, byl Polák, generál Bem.

Najde se ještě dost naivních lidí, kteří si myslí, že se všechno změnilo, že Polsko přestalo být „nezbytným národem“, jak se vyjádřil jeden francouzský spisovatel, že už je jenom sentimentální vzpomínkou. A vy víte, že ani s city, ani se vzpomínkami se neobchoduje na burze. Když došla do Anglie zpráva o posledních moskevských ukazech, jimiž bylo zrušeno Polské království, nabádal orgán předních peněžních žoků Poláky, aby se stali Moskaly.[175] Proč by to také neudělali, i kdyby jen proto, aby lépe zajistili placení úroků ze šesti miliónů liber šterlinků, které angličtí kapitalisté zrovna půjčili carovi! I kdyby Moskva, napsaly „Times“, v nejhorším případě zabrala Cařihrad, co na tom, jestliže Anglii dovolí, aby si vzala Egypt a zajistila si cestu k svému velkému indickému trhu! Jinými slovy, ať Anglie ponechá Rusku Cařihrad, jestliže jí Rusko laskavě dovolí pustit se s Francií do křížku o Egypt. Moskal, píší „Times“, si rád od Anglie půjčuje peníze a platí dobře. Má rád anglické peníze. Opravdu je má rád. Ale jak má rád Angličany, to vám nejlépe poví deník „Gazette de Moscou“[176] z prosince 1851: „Ne, nakonec musí dojít na proradný Albion, a za nějaký čas uzavřeme s tímto lidem smlouvu jen v Kalkatě.“

Ptám se vás, co se změnilo? Zmenšilo se nebezpečí, které hrozí z Moskvy? Ne. Jen rozumová slepota vládnoucích tříd v Evropě dosáhla vrcholu. Především: politika Moskvy je neměnná, jak to doznal i její oficiální historik Karamzin.[177] Její metoda, její taktika, její manévry se mohou měnit, ale polárka její politiky je stálice: vláda nad světem. Jen obratná vláda panující nad masami barbarů může v dnešní době osnovat takový plán. Jak napsal největší novodobý ruský diplomat Pozzo di Borgo během vídeňského kongresu Alexandrovi I., Polsko je velký nástroj pro uskutečnění světovládných plánů Ruska, ale zároveň i jejich nepřekonatelnou překážkou, dokud se Polák, unaven nesčíslnými zradami Evropy, nestane hrozným bičem v rukou Moskala. Nuže, ponechám-li stranou náladu polského lidu, ptám se: stalo se něco, co zkřížilo plány Ruska nebo paralyzovalo jeho činnost?

Nemusím vám říkat, že v Asii jeho výboje neustále pokračují. Nemusím vám říkat, že takzvaná anglo-francouzská válka proti Rusku mu dala do rukou horské pevnosti na Kavkaze, vládu nad Černým mořem a námořní práva, jež se Kateřina II., Pavel I. a Alexandr I. marně snažili vyrvat Anglii. Železnice spojuje a soustřeďuje jeho síly rozseté na širokých rozlohách. Jeho materiální zdroje v kongresovém Polsku[178], které je jeho opevněným táborem v Evropě, ohromně vzrostly. Opevnění Varšavy, Modlina a Ivangorodu, body vybrané Napoleonem I., ovládají celý tok Visly a jsou strašnou útočnou základnou proti severu, západu i jihu. Panslavistická propaganda postupuje tou měrou, jak upadají Rakousko a Turecko; a ukázku toho, co znamená panslavistická propaganda, jste mohli vidět v letech 1848—1849, kdy Slované, bojující pod prapory Jelačiće, Windischgrätze a Radeckého, vpadli do Uher, zpustošili Vídeň, rozdrtili Itálii. A kromě toho křivdy, jichž se Anglie dopustila na Irsku, opatřily Moskvě nového mocného spojence na druhé straně Atlantiku.

Petr I. jednou zvolal, že k dobytí světa chybějí Moskalům jen duše.* Oživující duch, který Moskva potřebuje, vejde do jejího

* V „Socialisme" tato věta zní: „Plán ruské politiky zůstává neměnný; prostředky k jeho uskutečnění od roku 1848 značně vzrostly, ale jedné věci nebyla dodnes s to dosáhnout; a Petr Veliký se jednou dotkl tohoto slabého místa, když zvolal, že k dobytí světa chybějí Moskalům jen duše." *(Pozn. red.)*

těla teprve s pohlcením Polska. Co pak budete moci vhodit na druhou misku vah? Na tuto otázku se odpovídá z různých hledisek. Osvobozením rolníků, říkají jedni, vstoupila Moskva do rodiny civilizovaných národů. Německá moc, koncentrovaná nedávno v rukou Pruska, tvrdí druzí, může čelit všem asiatským nájezdům. A ještě jiní, radikálnější, vkládají své naděje do vnitřních sociálních přeměn v západní Evropě.*

Pokud jde o první argument, pak osvobození nevolných rolníků v Rusku zbavilo nejvyšší vládní moc překážek, které mohla šlechta klást její centralizační činnosti. Otevřelo široké pole pro odvody do její armády, rozbilo občinové vlastnictví ruských rolníků, izolovalo je a upevnilo jejich víru v báťušku cara. Neočistilo je od asiatského barbarství, neboť civilizace je rostlina, která roste pomalu, po celá staletí. Všechny snahy pozdvihnout jejich morální úroveň se trestají jako zločin. Připomínám vám jen úřední stíhání abstinentských spolků, které se snažily odvyknout Moskala tomu, co Feuerbach nazývá materiální substancí jeho náboženství, to jest vodce. Není známo, jaké následky může mít osvobození rolníků v budoucnu, ale dnes je zřejmé jen to, že zvětšilo síly, které má car k dispozici.

A nyní pokud jde o Prusko. Kdysi vazal Polska, vyrostlo pod ochranou Moskvy a rozdělením Polska v prvořadou mocnost. Kdyby Prusko zítra ztratilo svou polskou kořist, rozplynulo by se v Německu, místo aby je pohltilo. Aby se Prusko udrželo jako samostatná moc v Německu, musí se nutně opírat o Moskala. Nedávné rozšíření jeho panství neuvolnilo tyto svazky, ale ještě víc je utužilo a vystupňovalo jeho antagonismus vůči Francii a Rakousku. Zároveň je Moskva pilířem, na němž spočívá neomezená vláda hohenzollernské dynastie a jejích feudálních vazalů. Je jejich záštitou proti nespokojenosti lidu. Prusko tedy není hrází proti

* V „Socialisme" zní konec tohoto odstavce takto: „Evropan z kontinentu mi třeba odpoví, že Rusko vstoupilo osvobozením nevolníků do rodiny civilizovaných národů, že německá moc, nedávno koncentrovaná v rukou Pruska, může čelit všem asiatským nájezdům, a konečně že sociální revoluce v západní Evropě skoncuje s nebezpečím ‚mezinárodních konfliktů'. Angličan, který čte jenom ‚Times', by mi mohl odpovědět, že zmocní-li se Rusko v nejhorším případě Cařihradu, vezme si Anglie Egypt a zajistí si tak cestu ke svému velkému indickému trhu." *(Pozn. red.)*

Moskvě, ale jejím nástrojem určeným k vpádu do Francie a k porobení Německa.

Pokud jde o sociální revoluci, co znamená jiného než třídní boj? Možná že boj mezi dělníky a kapitalisty nebude ani tak strašný, ani tak krvavý, jako byl boj mezi feudálními pány a kapitalisty v Anglii a ve Francii. Doufáme v to. Avšak takováto sociální krize, třebaže může podnítit energii západních národů, vyvolá také v každém případě, stejně jako všechny vnitřní konflikty, agresi zvenčí. Znovu přiřkne Moskvě roli, kterou hrála za protijakobínské války a od dob Svaté aliance, roli zachránce pořádku vyvoleného prozřetelností. Shromáždí na své straně všechny privilegované třídy Evropy. Již za únorové revoluce nejen hrabě Montalembert přikládal ucho k zemi a naslouchal, zda se blíží dusot kozáckých koní.[179] Nejen pruští krautjunkeři v německých zastupitelských orgánech prohlašovali cara „otcem a ochráncem". Na všech evropských burzách stoupaly kursy s každým ruským vítězstvím a klesaly s každou ruskou porážkou.

Evropa si může vybrat. Buď ji jako lavina zavalí asiatské barbarství pod vedením Moskalů, anebo musí obnovit Polsko, zaštítit se tak před Asií dvaceti milióny hrdinů a získat čas k dokončení svých sociálních přeměn.

Napsal K. Marx kolem 22. ledna 1867
Otištěno v „Głos Wolny",
čís. 130 z 10. února 1867,
a „Le Socialisme", čís. 18 z 15. března 1908

Podle textu v „Głos Wolny",
srovnaného s textem v „Le Socialisme"
Přeloženo z polštiny

K. MARX

* OPRAVA[180]

Žádám slovutnou redakci „Zeitung für Norddeutschland“ o otištění této opravy.

V dokonalé úctě

Karel Marx

Redakci „Zeitung für Norddeutschland“

Mám za to, že noticka, která se zřejmě nedopatřením dostala do čísla 5522 Vašeho listu:

„Zdá se, že dr. Marx, který žije v Londýně... byl vybrán k tomu, aby cestoval po kontinentě a dělal této záležitosti “(„připravovanému povstání“ v Polsku) „propagandu,“

není patrně nic jiného než výtvor policie zhotovený nevím pro jakou „záležitost“.

Londýn, 18. února 1867 *Karel Marx*

Poprvé otištěno v „Die Neue Zeit“, sv. 2, čís. 3 z roku 1901

Podle kopie rukopisu, pořízené Ludwigem Kugelmannem
Přeloženo z němčiny

K. MARX

*NÁVRH REZOLUCE O POSTOJI MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ KE KONGRESU LIGY MÍRU A SVOBODY[181]

Instruovat delegáty rady, aby se oficiálně nezúčastňovali mírového kongresu a postavit se proti každému návrhu na oficiální účast, který by byl předložen na kongresu Dělnického sdružení.

Navrhl K. Marx 13. srpna 1867
Otištěno v „The Bee-Hive Newspaper", čís. 305 ze 17. srpna 1867

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU“ PRO „ZUKUNFT“[182]

Karel Marx, Kapitál, díl I,
*Hamburk, Meissner 1867, 784 stran. 8°**

Pro každého Němce je smutnou skutečností, že my, národ myslitelů, jsme dosud tak málo vykonali v oblasti politické ekonomie. Naše proslulé veličiny v tomto oboru jsou v nejlepším případě kompilátoři, jako Rau nebo Roscher, a vyskytne-li se něco původního, pak jsou to ochranáři, jako List (který ostatně opisoval od jednoho Francouze[183]), nebo socialisté, jako Rodbertus a Marx. Zdá se tedy, že si naše korektní politická ekonomie opravdu dala za úkol vehnat každého, kdo to s ekonomickou vědou myslí doopravdy, do náruče socialismu. Vždyť jsme zažili, že se celá oficiální ekonomie odvážila popírat proti Lassallovi dávno známý a uznávaný zákon určování mzdy a že bylo ponecháno člověku, jako je Lassalle, aby obhajoval lidi, jako je Ricardo, proti Schulzovi-Delitzschovi a jiným. Bohužel je pravda, že nebyli s to vypořádat se vědecky ani s Lassallem a museli — i když jejich praktické úsilí zaslouží uznání — přijmout výtku, že celá jejich věda není nic jiného než rozmělňování Bastiatových harmonií, zastírajících všechny rozpory a obtíže. Uznávat Bastiata za autoritu a odmítat Ricarda — taková je naše dnešní oficiální ekonomie v Německu! Nu ovšem, jak by také mohla být jiná? U nás je bohužel ekonomie

* *Karl Marx.* Das Kapital. Erster Band, Hamburg, Meissner, 1867, 784 Seiten. 8° *(Pozn. red.)*

oblastí, o kterou se nikdo vědecky nezajímá; buď je součástí odborného studia ke zkouškám do státní služby, nebo co nejpovrchněji studovaným pomocným prostředkem k politické agitaci. Je tím vinna naše státní roztříštěnost, náš bohužel ještě příliš málo vyvinutý průmysl či naše závislost na cizině, která je v tomto vědeckém odvětví tradiční?

Za takových okolností člověka vždycky potěší, když dostane do rukou knihu, jako je ta, o níž mluvíme, v níž autor s nevolí odkazuje rozmělněnou ekonomii, která je nyní rozšířená a kterou velmi přiléhavě nazývá „*vulgární ekonomií*", na její klasické vzory, až po Ricarda a Sismondiho, a i když k těmto klasikům zaujímá kritický postoj, snaží se stále postupovat přísně vědecky. Již dřívější Marxovy spisy, zejména práce o penězích[184], která vyšla v roce 1859 u Dunckera v Berlíně, se vyznačovaly přísně vědeckým duchem a nemilosrdnou kritikou, a pokud je nám známo, naše celá oficiální ekonomie dosud proti nim s ničím nevystoupila. Když se však nedovedla vypořádat už s tehdejší prací, jak se jí to podaří s těmito 49 archy o kapitálu? Rozumějte dobře. Neříkáme, že by se proti dedukcím této knihy nedalo nic namítnout, že Marx uvedl všechny své důkazy; říkáme jen, že nevěříme, že by se mezi všemi našimi ekonomy našel jediný, který by byl s to je vyvrátit. Zkoumání obsažená v této knize, jsou z vědeckého hlediska nanejvýš přesná. Dovoláváme se především uměleckého, dialektického pojetí celku, způsobu, jakým jsou už v pojmu zboží ukázány peníze jakožto existující o sobě, jak se od peněz dochází ke kapitálu. Přiznáváme, že zavedení nové kategorie *nadhodnoty* považujeme za pokrok, a nevíme, co by bylo možné namítnout proti tomu, že to, co na trhu vystupuje jako zboží, není *práce*, ale pracovní *síla*; že považujeme za naprosto správnou opravu Ricardova zákona o míře zisku (že totiž místo zisku by bylo třeba dosadit nadhodnotu). Musíme přiznat, že se nám velmi líbil historický přístup, který je uplatňován v celé knize a který autorovi umožňuje nevidět v ekonomických zákonech věčné pravdy, ale formulaci existenčních podmínek určitých přechodných stavů společnosti; že bychom onu učenost a důvtip, s nimiž jsou zde líčeny různé historické stavy společnosti a jejich existenční podmínky, bohužel marně hledali u našich růz-

ných oficiálních ekonomů. Bádání o ekonomických podmínkách a zákonech otroctví, o různých formách nevolnictví a poddanství a o vzniku svobodných dělníků zůstalo našim odborníkům ekonomům až dosud naprosto cizí. Také bychom rádi slyšeli mínění těchto pánů o tom, jak jsou zde vyloženy kooperace, dělba práce a manufaktura, strojová výroba a velký průmysl ve svých historických a ekonomických souvislostech a účincích; mohli by se tu rozhodně lecčemu novému přiučit. A zejména co řeknou na to, co se naprosto příčí všem dosavadním teoriím svobodné konkurence a co je tu přesto prokázáno na základě oficiálního materiálu, že totiž v Anglii, která je vlastí svobodné konkurence, neexistuje už teď skoro žádné pracovní odvětví, kde by pracovní den nebyl přesně vymezen zásahem státu a kde by jeho dodržování nekontroloval tovární inspektor? A že přesto tou měrou, jak je omezována pracovní doba, nejen dochází k rozmachu jednotlivých průmyslových odvětví, ale také každý jednotlivý dělník vyrobí za kratší dobu víc produktů než dříve za delší dobu?

Nelze bohužel popřít, že velmi drsný tón, jímž autor útočí na *oficiální německé* ekonomy, není neoprávněný. Ve větší či menší míře patří všichni k „vulgární ekonomii"; pro pomíjivou popularitu zprostituovali svou vědu a zapřeli její klasické koryfeje. Hovoří o „harmoniích" a motají se v nejbanálnějších rozporech. Kéž by je tvrdá lekce, kterou jim tato kniha uděluje, probudila z letargie a připomněla jim, že politická ekonomie není dojná kráva, která nám dává máslo, ale věda, která vyžaduje, aby se jí vážně a horlivě sloužilo.

Napsal B. Engels 12. října 1867
Otištěno v příloze k „Die Zukunft", čís. 254 z 30. října 1867

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU“ PRO „RHEINISCHE ZEITUNG“[185]

Karel Marx, Kapitál. Kritika politické ekonomie,
díl I, Výrobní proces kapitálu,
*Hamburk, O. Meissner 1867**

Díky všeobecnému hlasovacímu právu přibyla k našim dosavadním parlamentním stranám nová strana, *sociálně demokratická.* Při posledních volbách do Severoněmeckého říšského sněmu postavila ve většině velkých měst a ve všech továrních obvodech vlastní kandidáty a prosadila šest či osm poslanců. Ve srovnání s předposledními volbami ukázala mnohem větší sílu, takže se dá předpokládat, že prozatím ještě roste. Bylo by pošetilé, kdyby v zemi, kde všeobecné hlasovací právo vložilo konečné rozhodnutí do rukou nejpočetnějších a nejchudších tříd, chtěl někdo přecházet existenci, činnost a doktríny takovéto strany i nadále povzneseným mlčením.

Ať se těch několik sociálně demokratických členů parlamentu sebevíc rozchází v názorech, lze přesto s jistotou říci, že všechny frakce této strany uvítají tuto knihu jako *teoretickou bibli*, jako zbrojnici, z níž budou čerpat své nejpodstatnější argumenty. Už z tohoto důvodu si zaslouží zvláštní pozornosti. Pozoruhodná je však i svým obsahem. Zatímco Lassallovy hlavní argumenty — a Lassalle byl v politické ekonomii jen Marxovým žákem — se omezovaly na to, že znovu a znovu opakoval takzvaný Ricardův

* *Karl Marx.* Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. I. Band. Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg. O. Meissner, 1867. *(Pozn. red.)*

mzdový zákon, máme zde před sebou dílo, jehož autor se s nepopiratelně vzácnou erudicí zabývá souhrnem vztahů mezi kapitálem a prací v souvislosti s celou ekonomickou vědou, dílo, jež si vytyčuje za konečný cíl „odhalit *ekonomický zákon pohybu* moderní společnosti" a dospívá přitom na základě bádání prováděného se zřejmou svědomitostí a nespornou znalostí věci k závěru, že musí být odstraněn celý „kapitalistický výrobní způsob". Dále bychom chtěli upozornit ještě zejména na to, že nejen v závěrech tohoto díla, ale v celém díle vykládá autor celou řadu důležitých ekonomických otázek ve zcela novém světle a dospívá tu v čistě vědeckých otázkách k výsledkům, které se značně liší od dosud běžné ekonomie a které budou muset patentovaní ekonomové vážně kritizovat a vědecky vyvracet, nebudou-li chtít, aby jejich dosavadní doktrína ztroskotala. V zájmu vědy je žádoucí, aby se právě o těchto otázkách rozpředla v odborném tisku co nejdříve polemika.

Marx začíná výkladem vztahu mezi zbožím a penězi, z čehož to nejpodstatnější už bylo publikováno před časem ve zvláštní práci[186]. Pak přechází ke kapitálu, a zde se hned dostáváme k ústřední otázce celého díla. Co je kapitál? Peníze, které se přeměňují ve zboží, aby se ze zboží znovu přeměnily ve více peněz, než kolik činila původní částka. Koupím-li bavlnu za 100 tolarů a prodám-li ji za 110 tolarů, uchovám si svých 100 tolarů jako kapitál, jako hodnotu, která se sama zhodnocuje. A tu vzniká otázka, odkud se bere těch 10 tolarů, které při tomto procesu vydělávám, jak to přijde, že ze 100 tolarů se dvojí prostou směnou stane 110 tolarů? Ekonomie přece předpokládá, že se při každé směně směňuje jen stejná hodnota za stejnou hodnotu. A Marx probírá všechny možné případy (výkyvy cen zboží atd.), aby dokázal, že za předpokladů, z nichž ekonomie vychází, je vytvoření 10 tolarů *nadhodnoty* z původních 100 tolarů *nemožné*. A přece se tento proces odehrává denně a ekonomové nám zůstali dlužni jeho vysvětlení. Toto vysvětlení nám podává Marx: hádanku můžeme rozluštit jen tehdy, nalezneme-li na trhu zboží zcela zvláštního druhu, jehož užitná hodnota záleží v tom, že vytváří směnnou hodnotu. Toto zboží existuje — je to *pracovní síla*. Kapitalista kupuje na trhu pracovní sílu a nechává ji pro sebe pracovat, aby znovu

prodal její produkt. Proto musíme ze všeho nejdříve prozkoumat pracovní sílu.

Co je hodnota pracovní síly? Podle známého zákona je to hodnota oněch životních prostředků, jež jsou nezbytné k tomu, aby dělník v podmínkách, které se historicky vyvinuly v dané zemi a v dané epoše, mohl existovat a plodit potomstvo. Předpokládejme, že dělník dostává zaplacenu plnou hodnotu své pracovní síly. Předpokládejme dále, že by se tato hodnota zračila v *šesti* hodinách práce denně čili polovičním pracovním dni. Kapitalista však tvrdí, že koupil pracovní sílu na *celý* pracovní den, a nutí dělníka pracovat 12 nebo více hodin. Získal tedy při dvanácti hodinách práce produkt šesti hodin práce, aniž jej zaplatil. Z toho Marx vyvozuje: *každá nadhodnota* — ať vezmeme kteroukoli její část, zisk kapitalisty, pozemkovou rentu, daň atd. — je *nezaplacená práce*.

Z továrníkova zájmu na tom, aby každý den vytloukl co nejvíc nezaplacené práce, a z dělníkova opačného zájmu vzniká boj o délku pracovního dne. Asi na sto stránkách, které si je rozhodně třeba přečíst, líčí Marx průběh tohoto boje v anglickém velkém průmyslu, který přes protesty freetraderských továrníků skončil loni na jaře tím, že nejen celý tovární průmysl, ale také celá malovýroba a dokonce i domácký průmysl byly pojaty do rámce továrního zákona, podle něhož byla denní pracovní doba pro ženy a děti do 18 let — a tím nepřímo i pro muže — v nejvýznamnějších průmyslových odvětvích stanovena nanejvýš na 10 a půl hodiny.[187] Současně také vysvětluje, proč tím anglický průmysl nijak neutrpěl, ale naopak získal: intenzita práce každého jednotlivce se totiž zvýšila víc, než oč byla zkrácena pracovní doba.

Nadhodnota se však může zvětšovat i jinak než prodlužováním pracovní doby nad čas potřebný k výrobě nezbytných životních prostředků nebo jejich hodnoty. V daném pracovním dni, dejme tomu dvanáctihodinovém, je podle předchozího předpokladu obsaženo 6 hodin práce nutné a 6 hodin práce vynaložené na výrobu nadhodnoty. Když se pak podaří nějakým způsobem snížit nutnou pracovní dobu na 5 hodin, zbývá na výrobu nadhodnoty 7 hodin. Toho lze dosáhnout zkrácením pracovní doby nutné k výrobě nezbytných životních prostředků, jinými slovy zlevněním životních

prostředků, a toho se zase dosáhne zdokonalením výroby. I tento bod Marx podrobně vysvětluje a zkoumá, respektive popisuje tři hlavní páky, pomocí nichž se toto zdokonalení provádí: 1. *kooperaci* neboli znásobení sil vznikající tím, že současně a plánovitě spolupracuje mnoho lidí; 2. *dělbu práce*, jak se vyvíjela v období vlastní manufaktury (tj. asi do roku 1770), a konečně 3. *stroje*, s jejichž pomocí se od té doby rozvíjel velký průmysl. Rovněž toto líčení je velmi zajímavé a svědčí o úžasné znalosti věci až po technologické podrobnosti...*

Do dalších podrobností výzkumů o nadhodnotě a mzdě se nemůžeme pouštět, poznamenejme jen, abychom se vyhnuli nedorozuměním, že, jak Marx dokazuje na spoustě citátů, ani oficiální ekonomii není neznámo, že mzda je menší než celý produkt práce. Doufejme, že tato kniha poskytne pánům profesorům příležitost, aby nám tento zajisté podivný bod blíže osvětlili. S potěšením je třeba konstatovat, že všechny faktické doklady, které Marx uvádí, jsou vzaty z nejspolehlivějších pramenů, většinou z oficiálních parlamentních zpráv. Při této příležitosti podporujeme návrh, který autor nepřímo učinil v předmluvě: aby se prostřednictvím vládních komisařů — kteří by však nesměli být nějací zaujatí byrokrati — také v Německu podrobně prozkoumalo postavení dělnictva v různých průmyslových odvětvích a zprávy o tom aby byly předloženy říšskému sněmu a veřejnosti.

První díl končí pojednáním o akumulaci kapitálu. O tomto bodě se psalo už dost často, ale přesto musíme přiznat, že i zde je mnoho nového a staré osvětleno z nových stránek. Nejpozoruhodnější je přesvědčivý důkaz, že vedle koncentrace a akumulace kapitálu a zároveň s nimi dochází také k akumulaci přebytečného dělnictva a že oba tyto procesy činí sociální převrat na jedné straně nutným a na druhé možným.

Ať už si čtenář myslí o autorových socialistických názorech cokoli, domníváme se, že jsme mu v této recenzi ukázali, že tu má co dělat s dílem vysoko převyšujícím běžnou sociálně demokratickou literaturu. Dodejme ještě, že kromě několika obtížných dialektic-

* Tím končí strana rukopisu; další strana, na níž byl zřejmě proveden rozbor nadhodnoty a mzdy, se nedochovala. *(Pozn. red.)*

kých věcí na prvních 40 stranách je kniha přes svou přísnou vědeckost snadno srozumitelná a díky autorovu sarkastickému, nikoho nešetřícímu stylu velmi zajímavě napsaná.

Napsal B. Engels 12. října 1867 — *Podle rukopisu*
Poprvé otištěno v „Marx-Engels-Archiv", sv. 2, 1927 — *Přeloženo z němčiny*

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU“ PRO „ELBERFELDER ZEITUNG“[188]

Karel Marx o kapitálu
(Hamburk, vydavatelství Otto Meissnera, díl I, 1867)

Padesát archů vědeckého pojednání na důkaz, že všechen kapitál našich bankéřů, obchodníků, továrníků a velkých pozemkových vlastníků není nic jiného než nahromaděná nezaplacená práce dělnické třídy! Vzpomínáme si, že v roce 1849 požadovala „Neue Rheinische Zeitung“ jménem slezských rolníků „slezskou miliardu“[189]. Tisíc miliónů tolarů, tvrdilo se, je částka, o kterou byli při zrušení nevolnictví a feudálních povinností nezákonně připraveni jen slezští rolníci a kterou si nacpali do kapes velcí pozemkoví vlastníci, a tato částka byla požadována zpět. Jenže pánové z „Neue Rheinische Zeitung“ blahé paměti jsou jako nebožka Sibyla se svými knihami; čím méně se jim nabízí, tím víc požadují. Co je tisíc miliónů tolarů proti tomu kolosálnímu požadavku, který se nyní klade jménem celé dělnické třídy — neboť tak tomu přece musíme rozumět! Když všechen nahromaděný kapitál majetných tříd není nic jiného než „nezaplacená práce“, zřejmě z toho přímo vyplývá, že tato práce bude zaplacena dodatečně, tj. že všechen kapitál, o němž se tu mluví, bude předán práci. Jednalo se tu ovšem především o to, *kdo* vlastně by byl oprávněný tento kapitál převzít. Ale žerty stranou! Přestože uvedená kniha přistupuje k věci radikálně socialisticky a přestože v ní autor vystupuje na všechny strany drsně a bezohledně vůči lidem, kteří jinak platí za autority,

musíme přiznat, že to je velmi učená práce a že si činí nárok na nejpřísnější vědeckost. V tisku se často hovořilo o tom, že Marx hodlá shrnout výsledky svých dlouholetých studií do kritiky veškeré dosavadní politické ekonomie a dát tak socialistickým snahám vědeckou základnu, kterou jim dosud nemohli dát ani Fourier, ani Proudhon, a dokonce ani Lassalle. Tuto práci tisk už dlouho ohlašoval. V roce 1859 vyšel u Dunckera v Berlíně „první sešit"[190], který však pojednával pouze o věcech, které neměly bezprostřední praktický význam, takže vzbudil jen malou pozornost. Další sešity nevyšly a vypadalo to, že nová socialistická věda nepřežila své porodní bolesti. Kolik se nadělalo vtipů na toto nové zjevení, jež bylo tolikrát oznamováno a které, jak se zdálo, nikdy nespatří světlo světa! Nu dobrá, teď tu konečně máme „první díl" — o padesáti arších, jak už bylo řečeno — a nikdo nemůže říci, že by neobsahoval víc než dost nového, odvážného a smělého a že by to nebylo podáno veskrze vědeckou formou. Tentokrát se Marx se svými neobvyklými tezemi neobrací na masy, ale na muže vědy. Na nich teď je, aby hájili zákony své ekonomické teorie, jež se tu potírají v samých základech, na nich je, aby dokázali, že kapitál sice je nahromaděná práce, ale ne nahromaděná *nezaplacená práce*. Lassalle byl praktický agitátor a stačilo možná odporovat mu při praktické agitaci, v denním tisku nebo na schůzích. Tady však jde o systematickou, vědeckou teorii, tady nemůže spolurozhodovat denní tisk, tady může říci poslední slovo jedině věda. Doufejme, že lidé jako Roscher, Rau, Max Wirth aj. se chopí této příležitosti a budou obhajovat právo až dosud všeobecně uznávané politické ekonomie proti tomuto novému útoku, který rozhodně nelze přezírat. Sociálně demokratické sémě vzklíčilo na velmi mnoha místech v mladší generaci a mezi dělnictvem a v této knize i tak nalezne dost nové potravy.

Napsal B. Engels 22. října 1867 — *Podle textu novin*
Otištěno v „Elberfelder Zeitung", — *Přeloženo z němčiny*
čís. 302 z 2. listopadu 1867

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU“ PRO „DÜSSELDORFER ZEITUNG“[191]

---

*Karel Marx, Kapitál. Kritika politické ekonomie, díl I, Hamburk, Meissner 1867**

Tato kniha mnohého čtenáře značně zklame. Už léta se z jistých kruhů připomínalo, že vyjde. Bude prý tu odhaleno pravé socialistické tajné učení a všelék, a mnohý čtenář, když zjistil, že konečně vyšla, si možná představoval, že se tu teď doví, jak to vlastně bude vypadat v komunistické tisícileté říši. Kdo počítal s tímto potěšením, ten se pořádně spletl. Doví se tu ovšem, jak to nemá vypadat, a to se mu objasňuje velmi zřetelně a jadrně na 784 stranách; kdo má oči k vidění, pozná, že požadavek sociální revoluce je tu formulován dostatečně jasně. Tady se nemluví o dělnických družstvech se státním kapitálem jako u nebožtíka Lassalla, tady se mluví o *odstranění kapitálu* vůbec.

Marx je a zůstane týmž revolucionářem, jakým byl vždycky, a byl by poslední, kdo by své názory po této stránce ve vědeckém spise skrýval. Ale o tom, co bude po sociálním převratu, mluví jen *velmi* všeobecně. Dovídáme se, že velký průmysl „vede k dozrávání rozporů a antagonismů kapitalistické formy výrobního procesu a tedy zároveň i momentů vytvářejících novou společnost a momentů způsobujících převrat společnosti staré“, a dále že odstranění kapitalistické formy výroby „znovu vytváří individuální vlastnictví,

* *Karl Marx.* Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Hamburg, Meissner, 1867. *(Pozn. red.)*

ale na základě vymožeností kapitalistické éry — kooperace svobodných pracovníků a jejich pospolné držby půdy a společného vlastnictví výrobních prostředků vyrobených prací samou.[192]“

S tím se musíme spokojit, a soudě podle toho, co už vyšlo, řeknou nám asi druhý a třetí díl, které mají vyjít, také málo o této zajímavé otázce. Prozatím se budeme muset spokojit s „kritikou politické ekonomie“ a v té se nám ostatně otevírá nedozírné pole. Nemůžeme zde přirozeně vědecky hodnotit podrobné dedukce, které přináší tato objemná kniha, a dokonce ani nemůžeme stručně reprodukovat hlavní teze, které jsou v ní formulovány. Všechny víceméně známé základní poučky socialistické teorie se redukují na to, že v nynější společnosti nedostává dělník uhrazenu plnou hodnotu produktu své práce. Tato teze se jako červená nit vine také celým dílem, jímž se tu zabýváme, je zde pouze daleko ostřeji precizována, důsledněji sledována ve všech svých důsledcích a úžeji spojena s hlavními tezemi politické ekonomie, čili postavena ostřeji než dosud přímo do protikladu proti nim. Tato část práce se od všech nám známých dřívějších prací tohoto druhu velmi příznivě odlišuje tím, že usiluje o přísnou vědeckost, a je vidět, že autor to myslí vážně nejen se svou teorií, ale také s vědou vůbec.

Zvlášť je na této knize nápadné to, že autor nechápe poučky politické ekonomie jako věčné pravdy, jak tomu obvykle bývá, ale jako výsledky určitého historického vývoje. Zatímco dokonce i z přírodní vědy se stále víc stává historická věda — stačí uvést Laplaceovu astronomickou teorii, celou geologii a Darwinovy spisy — byla politická ekonomie až dosud zrovna tak abstraktní a všeobecně platnou vědou jako matematika. A ať už ostatní tvrzení této knihy stihne jakýkoli osud, považujeme za Marxovu trvalou zásluhu, že skoncoval s touto omezenou představou. Po vyjití této knihy už například nebude možné ekonomicky nerozlišovat mezi prací otroka, prací nevolníka a svobodnou námezdní prací, nebo aplikovat zákony platné pro dnešní velký průmysl, který je určen svobodnou konkurencí, bez rozpaků na poměry ve starověku či na středověké cechy, nebo, když se tyto moderní zákony na staré poměry nehodí, prohlásit prostě tyto staré poměry za kacířské. Ze všech národů mají Němci nejvíc smyslu pro historii, pokud jej vůbec nemají

jedině oni, a proto je docela v pořádku, když je to zase Němec, kdo odhaluje historické souvislosti i v oblasti politické ekonomie.

Napsal B. Engels
mezi 3. a 8. listopadem 1867
Otištěno v „Düsseldorfer Zeitung“,
čís. 316 ze 17. listopadu 1867

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

K. MARX

FENIANÉ UVĚZNĚNÍ V MANCHESTERU A MEZINÁRODNÍ DĚLNICKÉ SDRUŽENÍ[193]

Na mimořádném zasedání generální rady Mezinárodního dělnického sdružení, jež se konalo ve středu večer v jejích místnostech, 16, Castle Street East, W., bylo schváleno toto memorandum:

„Memorandum generální rady Mezinárodního dělnického sdružení.

Váženému Gathorne-Hardymu, ministrovi Jejího Veličenstva.

Podepsaní zástupci dělnických sdružení z celé Evropy prohlašují:

Že poprava irských vězňů odsouzených v Manchesteru k smrti nesmírně oslabí morální vliv Anglie na evropském kontinentě. Poprava čtyř vězňů podložená křivými svědectvími a vadným rozsudkem, což oficiálně potvrzuje fakt, že Maguirovi byla udělena milost, nebude mít ráz soudního aktu, ale politické msty. I kdyby však britská vláda nebyla sama uznala rozsudek manchesterské poroty i svědecké výpovědi, o které se tato porota opírá, vadnými, byla by musela volit mezi krvavou praxí staré Evropy a šlechetnou humánností mladé zaoceánské republiky[194].

Zmírnění rozsudku, které požadujeme, nebude jen aktem spravedlnosti, ale také politické moudrosti.

Z pověření generální rady Mezinárodního dělnického sdružení:

John Weston, předseda
R. Shaw, tajemník pro Ameriku
Eugène Dupont, tajemník pro Francii

Karel Marx, tajemník pro Německo
Hermann Jung, tajemník pro Švýcarsko
P. Lafargue, tajemník pro Španělsko
Žabicki, tajemník pro Polsko
Derkinderen, tajemník pro Holandsko
Besson, tajemník pro Belgii
G. Eccarius, generální tajemník"

20. listopadu 1867

Napsal K. Marx
Otištěno v „Le Courrier français", čís. 163 z 24. listopadu 1867

Podle kopie rukopisu, pořízené Marxovou ženou Jenny
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PLAGIÁTORSTVÍ[195]

„Social-Demokrat“ z 29. listopadu. Valné shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku

Debata o pracovním dnu

Von Hofstetten (majitel listu „*Social-Demokrat*“) říká:

1. „*Pracovní síla* je dnes zbožím ... Kupní cena“ (mělo by být *hodnota*) „jakékoli věci“ (mělo by být *zboží*) „je určena pracovní dobou nutnou k jejímu zhotovení. Dělník tedy musí pracovat určitý počet hodin, aby znovu vyrobil hodnotu, kterou dostal za svou pracovní sílu: to je *nezbytná část pracovního dne*, ale rozhodně ne *pracovní den sám*. Abychom ho mohli stanovit, musí“ (proč?) „k tomu přistoupit neurčitá část; ačkoli je tato část *neurčitá*, přece má své *nutné meze*.“

Karel Marx, „Kapitál. Kritika politické ekonomie“, 1867. Kapitola: „Pracovní den“

1. „Vycházeli jsme z předpokladu, že *pracovní síla* se kupuje a prodává za svou *hodnotu*. Její hodnota, jako hodnota každého jiného zboží, je určena pracovní dobou nutnou k její výrobě. Je-li tedy k výrobě životních prostředků, které dělník průměrně denně spotřebuje, zapotřebí 6 hodin, musí pracovat průměrně 6 hodin denně, aby denně vyrobil svou pracovní sílu, čili aby reprodukoval *hodnotu*, kterou dostává při jejím prodeji. *Nutná část jeho pracovního*

dne činí v tomto případě 6 hodin a je proto, za jinak nezměněných okolností, *danou veličinou*. Ale tím ještě není dána *velikost pracovního dne samého*... Jedna z jeho částí je sice určena pracovní dobou nutnou k ustavičné reprodukci dělníka samého, ale jeho celková velikost se mění s délkou čili trváním *nadpráce*... Ačkoli tedy pracovní den není veličina pevná, nýbrž pohyblivá, může se na druhé straně měnit jen v *určitých mezích*". (Str. 198, 199) [249, 250][196].

2. „Jeho" (pracovního dne) „*minimální hranici* však určit nelze. Ovšem předpokládáme-li, že nadpráce = 0, dostaneme minimální hranici, totiž tu část dne, po kterou musí dělník nezbytně pracovat k udržení vlastní existence. Ale při kapitalistickém výrobním způsobu může nutná práce tvořit vždycky jednu část jeho pracovního dne, a proto se pracovní den nikdy nemůže zkrátit na toto minimum. Naproti tomu má pracovní den *maximální hranici*. Za určitou mez jej nelze prodloužit. Tato maximální hranice je určena dvojím způsobem. Předně *fyzickou hranicí pracovní síly*. Člověk může během přirozeného dne o 24 hodinách vynakládat jen určité

2. „Jedna" (hranice), „a to *hranice maximální* spočívá *ve* fyzické možnosti" (jak může hranice spočívat *v* možnosti!), „v tom, jak dlouhou dobu je člověk vůbec schopen pracovat, neboť k udržení své existence musí také spát, odpočívat, oblékat se a pečovat o svou čistotu. *Minimální hranice* je dána požadavky, které vyplývají ze *stavu kultury* té které epochy. Podle tohoto stavu kultury a platného zákonodárství je různé i trvání pracovního dne a nadpráce. Proto existuje osmi, dvanácti, šestnácti a dokonce i osmnáctihodinový pracovní den."

množství životní síly a míra vynaložení této životní síly tvoří míru jeho fyzicky možné pracovní doby. Tak může kůň pracovat den co den jen 8 hodin. Po část dne musí síla odpočívat, spát, po jinou část dne musí člověk uspokojovat jiné fyzické potřeby, musí jíst a pít, mýt se, oblékat se atd. Kromě této *fyzické hranice* naráží prodlužování pracovního dne na *morální hranice*. Dělník potřebuje čas k uspokojování duševních a sociálních potřeb, jejichž rozsah a počet je určen všeobecným *stavem kultury*... Obě hranice" (fyzická a morální maximální hranice) „jsou však velmi pružné a skýtají největší možnosti. Tak se setkáváme s pracovním dnem o 8, 10, 12, 14, 16, 18 atd. hodinách." (Str. 199) [250—251]

Pan von Hofstetten udělal z pasáže, kterou plagoval, nesmysl. Říká například, že *maximální hranice* pracovního dne je určena *čistě fyzickou* hranicí a *minimální hranice morální* hranicí, když předtím po mně papouškoval, že *nutná část pracovního dne*, tj. jeho absolutní minimální hranice je určena *pracovní dobou nutnou* k udržení pracovní síly!

3. „Zkušenosti v Anglii ukázaly, že při kratším pracovním dni se dosahuje stejné nadpráce, protože se pak pracuje mnohem intenzívněji."

3. O zintenzivnění práce a dosažení stejné nebo dokonce větší „nadpráce" zákonným zkrácením pracovního dne v Anglii viz str. 401—409. [436—446]

4. „Kapitalisté proto usilují o *směřování* k co nejdelšímu pracov-

4. „Kapitalista tedy jen uplatňuje své právo kupce, sna-

nímu dni". (Jaký nesmysl! Usilovat o směřování!) „Jenže dělník vlastní jediné zboží, svou pracovní sílu, a je-li v ní překročen jistý bod" (co to znamená, že *v pracovní síle* je překročen *jistý bod*?), „musí říci: *jsem* opotřebován (!), jsem zavražděn." (Výborně!) (Když už je zavražděn, má to ještě potom říci!) „Proto" (protože to musí říci!) „musí být míra práce v zájmu dělníka pevně stanovena, aby toto zboží, pracovní síla, co nejdéle vydrželo a mohlo být *využito*. Tím se dožaduje jen svého práva." (Právě si stěžoval, že je *opotřebován* a teď se dožaduje jako svého práva, aby byl využit!)

5. „V Anglii je tato míra" (pracovního dne) „zákonem stanovena na 10 hodin (!) a jsou tam i tovární inspektoři, kteří podávají ministerstvu zprávy o dodržování tohoto zákona. V mnoha zemích existují též zákony omezující práci dětí: v Rakousku, ve Švýcarsku, v Americe a v *Belgii* (!) se podobné zákony *připravují* (!). Také v *Prusku* jsou stejné zákony, ale tam jsou jen na papíře a nikdy se neprováděly. Když skončila v Americe válka, jejímž důsledkem bylo osvobození otroků, byl dokonce vznesen požadavek osmihodinového pracovního dne. Osmihodinový pracovní den navrhoval i ‚Mezinárodní dělnický kongres' v roce 1866."

ží-li se co nejvíc prodloužit pracovní den a udělat pokud možno z jednoho pracovního dne dva. Na druhé straně specifická povaha prodávaného zboží podmiňuje mez jeho spotřeby kupcem, a dělník tedy jen uplatňuje své právo prodavače, snaží-li se omezit pracovní den na určitou normální velikost... Chci" (říká) „hospodařit se svým jediným jměním, pracovní silou... *Užívání* mé pracovní síly a její *drancování* jsou dvě zcela různé věci... Platíš mi za jednodenní pracovní sílu, ačkoli spotřebováváš třídenní. To je proti naší úmluvě a proti zákonu směny zboží. Žádám tedy pracovní den *normální* délky atd." (Str. 202, 201) [253, 252]

5. „Factory Act [tovární zákon] z roku 1850, který nyní platí" (nikoli *v Anglii*, ale v *jednotlivých* Marxem vyjmenovaných průmyslových odvětvích Spojeného království), „stanoví průměrný den v týdnu na 10 hodin... Jsou ustanoveni zvláštní strážci tohoto zákona, *tovární inspektoři*, podléhající přímo ministerstvu vnitra, jejichž zprávy jsou každého půl roku uveřejňovány na příkaz parlamentu." (Str. 207) [258]

...Skutečná, nikoli připra-

vovaná omezení pracovního dne pro nezletilé v některých severoamerických státech (str. 244) [292], všeobecné omezení pracovního dne ve Francii (str. 251) [298], pro děti v některých švýcarských kantonech (str. 251) [298], v Rakousku (str. 252) [298], v Belgii však *nic* podobného neexistuje (tamtéž). Chvályhodná by byla nařízení pánů von Heydta a Manteuffela atd., kdyby se prováděla (tamtéž). „Ve Spojených státech severoamerických bylo ochromeno každé samostatné dělnické hnutí, dokud část republiky byla hyzděna otroctvím... Ale smrt otroctví zrodila ihned nově omlazený život. Prvním plodem občanské války byla *agitace za osmihodinový pracovní den*... Současně se usnesl ‚*Mezinárodní dělnický kongres*': ...‚Navrhujeme uznat 8 hodin práce za zákonitou hranici pracovního dne'." (Str. 279—280) [324]

Stejným způsobem jako pan von Hofstetten komolí dějiny anglického továrního zákonodárství vyložené Marxem i další řečník, pan *Geib* z Hamburku. Oba pánové stejně pečlivě zamlčují zdroj své moudrosti.

Napsal K. Marx 6. prosince 1867
Otištěno v příloze k „Die Zukunft",
čís. 291 z 12. prosince 1867

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU“ PRO „BEOBACHTER“[197]

---

*Karel Marx, Kapitál. Kritika politické ekonomie, díl I, Hamburk, Meissner 1867**

Bez ohledu na to, co si kdo myslí o tendenci této knihy, domníváme se, že můžeme říci, že patří mezi ona díla, která dělají čest německému duchu. Příznačné je, že autor je sice Prus, ale Prus porýnský, a ti o sobě donedávna říkali, že jsou „Prusy z donucení“; kromě toho je to Prus, který strávil poslední desítky let daleko od Pruska, v exilu. Prusko samo už dávno přestalo být zemí, kde by se mohla objevit jakákoli vědecká iniciativa, a zejména v historické, politické nebo sociální oblasti by taková iniciativa nebyla možná. Spíš by se o něm dalo říci, že reprezentuje ruského ducha, a ne německého.

Pokud jde o knihu samu, je třeba velmi pečlivě rozlišovat mezi dvěma značně různorodými částmi: za prvé je tu znamenitý pozitivní výklad věci a za druhé tendenční závěry, které z něho autor vyvozuje. Výklad je většinou přímým obohacením vědy. Autor tam pojednává o ekonomických vztazích naprosto novou, materialistickou, přírodně historickou metodou. Tak je tu vyloženo všechno o penězích a podrobně a s velkou znalostí věcí je tu dokázáno, jak se přirozeně jedna z druhé vyvíjejí různé po sobě následující formy průmyslové výroby — v tomto případě kooperace,

* *Karl Marx.* Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Hamburg, Meissner, 1867. *(Pozn. red.)*

dělba práce a s ní manufaktura v užším smyslu a konečně stroje, velký průmysl a tomu odpovídající společenské kombinace a vztahy.

Co se týče autorovy tendence, můžeme i v ní rozlišit dvojí směr. Pokud se snaží dokázat, že nynější společnost je, ekonomicky vzato, těhotná jinou, vyšší formou společnosti, potud se snaží ukázat jako zákon onen pozvolný převratný proces, který Darwin prokázal přírodně historicky. A takováto pozvolná přeměna vskutku také až dosud probíhala ve společenských vztazích od starověku přes středověk až po dnešek a není nám známo, že by byl někdy nějaký vědec vážně tvrdil, že Adam Smith a Ricardo řekli poslední slovo o příštím vývoji dnešní společnosti. Naopak, liberální učení o pokroku zahrnuje také pokrok ve společenské oblasti a jedním z domýšlivých paradoxů takzvaných socialistů je, že dělají, jako by měli sami propachtován všechen společenský pokrok. Proti obyčejným socialistům je třeba uznat za Marxovu zásluhu, že ukazuje pokrok i tam, kde je krajně jednostranný vývoj současných poměrů provázen přímo odstrašujícími následky. Je tomu tak všude, kde líčí extrémy bohatství a chudoby vyplývající z továrního systému atd. Právě tímto kritickým pojetím předmětu poskytl autor — jistě proti své vůli — nejsilnější argumenty proti jakémukoli profesionálnímu socialismu.

Úplně jinak je tomu s tendencí, s autorovými subjektivními závěry, s tím, jak si představuje a jak líčí konečný výsledek nynějšího procesu sociálního vývoje. Tyto závěry nemají vůbec nic společného s tím, co nazýváme pozitivní částí knihy; kdybychom měli dost místa, abychom se tím mohli podrobně zabývat, mohli bychom možná ukázat, že jeho vlastní *objektivní* výklad vyvrací tyto jeho *subjektivní* rozmary.

Jestliže celý Lassallův socialismus spočíval v tom, že nadával na kapitalisty a lichotil pruským krautjunkerům, pak zde nacházíme pravý opak. Pan Marx jasně dokazuje, že tak jako je historicky nutný kapitalistický výrobní způsob, jak nazývá nynější sociální fázi, stejně tak je statkářské junkerstvo, které jen konzumuje, zbytečné. Lassalle měl plnou hlavu iluzí, že Bismarck je povolán nastolit socialistickou tisíciletou říši; pan Marx se svého nepodařeného žáka velmi hlasitě zříká. Nejenže výslovně prohlásil, že s celým

„královským pruským vládním socialismem“ nemá nic společného, ale říká na str. 762 a dalších přímo, že neučiní-li se včas přítrž systému, který dnes vládne ve Francii a v Prusku, povede to k tomu, že brzy nad celou Evropou zavládne ruská knuta.

Závěrem poznamenáváme, že jsme si zde mohli všimnout jen hlavních rysů tohoto objemného svazku; při podrobnějším rozboru bychom mohli poznamenat ještě leccos, co jsme tu museli přejít. Ale k tomu je dost odborných časopisů, které se jistě budou podrobně zabývat touto rozhodně velmi pozoruhodnou publikací.

Napsal B. Engels 12.—13. prosince 1867
Otištěno v „Der Beobachter“, čís. 303 z 27. prosince 1867

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU" PRO „GEWERBEBLATT AUS WÜRTTEMBERG"[198]

---

*Karel Marx, Kapitál. Kritika politické ekonomie, díl I, Hamburk, Meissner 1867**

Upozorňujeme-li na toto dílo, není to rozhodně pro specificky socialistickou tendenci, kterou autor dává otevřeně najevo už v předmluvě.

Děláme to proto, že toto dílo, nehledě na jeho tendenci, obsahuje vědecký výklad a faktický materiál, jež si zaslouží veškerou pozornost. Nebudeme se tu zabývat knihou po její vědecké stránce, neboť to není naším úkolem, a omezíme se tedy pouze na faktickou.

Máme za to, že ani v němčině, ani v žádné cizí řeči neexistuje dílo, v němž by byly tak jasně a zevrubně rozebrány základní rysy nových dějin průmyslu od středověku až po dnešek, jako je tomu na str. 302—495 této knihy ve třech kapitolách: kooperace, manufaktura a velký průmysl. Každá jednotlivá stránka průmyslového pokroku je tu na příslušném místě po zásluze vyzvednuta, a i když tu a tam proráží specifická tendence, musíme autorovi po právu přiznat, že nikde neupravuje fakta podle své teorie, ale snaží se naopak vykládat svou teorii jako výsledek fakt. Tato fakta čerpal vždycky z nejspolehlivějších pramenů, a pokud jde o poslední dobu, z autentických pramenů, které nejsou v současné době v Německu známé: z anglických parlamentních zpráv. Němečtí podnikatelé,

* *Karl Marx.* Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band, Hamburg, Meissner, 1867. *(Pozn. red.)*

kteří se na svou průmyslovou činnost nedívají jen z hlediska denního výdělku, ale vidí v ní podstatný článek v celém rozvoji velkého moderního průmyslu všech zemí a zajímají se proto i o to, co bezprostředně nesouvisí s jejich odvětvím, naleznou tu bohatý zdroj poučení a budou nám povděčni, že jsme je na něj upozornili. Už dávno totiž minula doba, kdy každé odvětví podnikání si poklidně existovalo samo pro sebe; dnes závisí jedno na druhém, ale také na pokroku ve vzdálených zemích i v těch nejbližších, a na měnící se konjunktuře světového trhu. A jestliže — což je docela dobře možné — nové smlouvy Celního spolku[199] budou mít za následek omezení dosavadní celní ochrany, bude pro všechny naše továrníky nezbytné seznámit se povšechně s dějinami nového průmyslu, aby se z nich předem naučili, jak si při takových změnách nejlépe počínat. Větší vzdělanost, která nás Němce přes politickou roztříštěnost vždycky znovu zachránila, byla by i v tomto případě nejlepší zbraní, kterou bychom mohli uplatnit proti hrubě materiálním Angličanům.

To nás přivádí k jiné otázce. Při novém zákonodárství Celního spolku může brzy nastat chvíle, kdy sami továrníci budou požadovat, aby ve státech, jež jsou členy spolku, byla v továrnách pracovní doba upravena stejně. Bylo by zřejmě nespravedlivé, kdyby v jednom státě byla pracovní doba, zejména dětí a žen, ponechána zcela na libovůli továrníka, zatímco v jiném státě by byla podstatně omezena. Stěží bude možné obejít se bez nějaké dohody o společných ustanoveních v tomto směru, zejména kdyby skutečně mělo dojít ke snížení ochranných cel. Jenže v této věci máme v Německu jen velmi nedostatečné, dokonce takřka vůbec žádné zkušenosti a jsme tedy odkázáni jen na poučení, která si můžeme vyvodit ze zákonodárství jiných zemí, zejména Anglie, a z plodů, které tam přineslo. A tady prokázal autor německému průmyslu velkou službu tím, že na základě oficiálních dokumentů co nejpodrobněji popsal dějiny anglického továrního zákonodárství a jeho výsledků (viz str. 207—281, 399—496 a na různých místech dále). O celé této stránce dějin anglického průmyslu se v Německu téměř nic neví a každý se bude divit, až se doví, že zatímco parlamentním zákonem z letošního roku bylo postaveno přinejmenším půldruhého miliónu dělníků pod vládní kontrolu, je nyní v Anglii podřízena dozoru

úředníků nejen skoro všechna práce v průmyslu, ale také většina práce domácké a část práce zemědělské, a že její délka je přímo či nepřímo omezena. Vyzýváme naše továrníky, aby se nedali odradit tendencí této knihy a důkladně si prostudovali zejména tuto její část; dříve nebo později budou jistě stát před stejným problémem!

Napsal B. Engels 12.—13. prosince 1867
Otištěno v „Gewerbeblatt aus Württemberg", čís. 306 z 27. prosince 1867

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU" PRO „NEUE BADISCHE LANDESZEITUNG"[200]

---

*Karel Marx, Kapitál. Kritika politické ekonomie, díl I, Hamburk, Meissner 1867**

Musíme ponechat jiným, aby se zabývali teoretickou a přísně vědeckou částí tohoto díla a aby kritizovali nový autorův názor na původ kapitálu. Nemůžeme však neupozornit na to, že nám autor zároveň předkládá obrovskou spoustu velmi cenného historického a statistického materiálu, který takřka bez výjimky čerpá z oficiálních zpráv předkládaných anglickému parlamentu různými komisemi. Zcela právem zdůrazňuje důležitost takovýchto vyšetřovacích komisí pro průzkum vnitřních sociálních poměrů země. Je to — pokud se pro ně ovšem najdou ti praví lidé — nejlepší prostředek pro lid, aby poznal sám sebe, a pan Marx má naprosto pravdu, když říká, že kdyby se podobné vyšetřování provedlo v Německu, přineslo by výsledky, jichž bychom se museli sami zděsit. Vždyť před tímto průzkumem žádný Angličan nevěděl, jak to mezi nejchudšími lidmi jeho země vypadá!

Je ostatně pochopitelné, že nebude-li takovéto šetření provedeno, bude se celé sociální zákonodárství, jak se tomu teď říká v Bavorsku, dělat jen s malou znalostí věci a často vůbec poslepu. Takzvané „pátrání" a „šetření" německých úřadů nemají ani zdaleka stejnou cenu. Známe příliš dobře byrokratickou šablonu:

* *Karl Marx.* Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band, Hamburg, Meissner, 1867. *(Pozn. red.)*

rozešlou se formuláře a na úřadě jsou rádi, když přijdou nějak vyplněné zpátky; informace, kvůli kterým se formuláře vyplňují, se příliš často hledají právě u těch, kdo mají zájem na tom, aby se pravda zastřela. Něco úplně jiného je šetření anglických komisí, například o pracovních poměrech v jednotlivých průmyslových odvětvích. Zde nejsou vyslýcháni jen továrníci a mistři, ale také dělníci až po malá děvčátka, a nejen oni, ale také lékaři, smírčí soudci, kněží, učitelé a vůbec každý, kdo může o věci podat nějakou informaci. Každá otázka i každá odpověď se zapíše těsnopisem, doslovně vytiskne a přiloží k celému materiálu, na kterém je založena zpráva komise a její závěry a návrhy. Zpráva s materiálem tak současně ukazují v jednotlivostech, zda a jak členové komise splnili svou povinnost, a značně ztěžují zaujatost jednotlivých členů komise. Podrobnosti a rovněž i nespočetné množství příkladů je možno nalézt v uvedené knize. Chceme zde vyzvednout jen jedno, že v Anglii se ruku v ruce s rozšiřováním svobody obchodu a průmyslu také stále víc zavádí zákonné omezení pracovní doby pro děti a ženy a že se tím skoro celý průmysl dává pod vládní dozor. Pan Marx nám tu podrobně popisuje tento historický vývoj, jak pracovní den byl od roku 1833 takto omezen nejdříve v přádelnách a tkalcovnách na 12 hodin; jak po dlouhém boji mezi továrníky a dělníky byl nakonec pracovní den stanoven na $10^1/_2$ hodiny a na $6^1/_2$ hodiny pro děti a jak potom od roku 1850 bylo tomuto továrnímu zákonu podrobováno jedno průmyslové odvětví za druhým. Zprvu to byly kartounky (už v roce 1845), pak v roce 1860 barvírny a bělírny, v roce 1861 továrny na výrobu krajek a punčoch, v roce 1863 hrnčířská výroba, výroba tapet atd. a konečně v roce 1867 skoro všechna ostatní alespoň trochu významnější průmyslová odvětví. O tom, jaký význam měl tento poslední zákon z roku 1867, lze si učinit představu podle toho, že se jím dostává pod ochranu a kontrolu zákona práce přinejmenším *půldruhého miliónu* žen a dětí. Zdůraznili jsme tuto věc zvláště proto, že u nás v Německu je v tomto ohledu situace bohužel dost špatná a musíme být autorovi vděčni, že nám to všechno tak zevrubně popsal a poprvé zpřístupnil německé veřejnosti. Stejného názoru bude každý humánní člověk, ať už o teoretických tezích pana Marxe soudí cokoli.

Nedostatek místa nám nedovoluje zabývat se ostatním cenným materiálem z dějin průmyslu a zemědělství, jsme však toho názoru, že každý, kdo se zajímá o politickou ekonomii, průmysl, poměry dělníků, dějiny kultury a sociální zákonodárství, ať už zaujímá jakékoli stanovisko, si musí tuto knihu přečíst.

Napsal B. Engels
v první polovině ledna 1868
Otištěno v „Neue Badische Landeszeitung",
čís. 20 z 21. ledna 1868

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

Demokratiſches Wochenblatt.

Organ der deutſchen Volkspartei.

No. 12. Leipzig, den 21. März. 1868.

B. ENGELS

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU“ PRO „DEMOKRATISCHES WOCHENBLATT“[201]

---

*Marxův „Kapitál“**

I

Za celou tu dobu, co jsou na světě kapitalisté a dělníci, nevyšla dosud kniha, která by měla pro dělníky tak velký význam jako tato. Poměr mezi kapitálem a prací — osa, kolem které se točí celý náš dnešní společenský systém — je tu poprvé vyložen vědecky, a to s důkladností a pronikavostí, jaké je schopen jedině Němec. I když Owenovy, Saint-Simonovy a Fourierovy spisy jsou a zůstanou sebehodnotnější — teprve Němci zůstalo vyhrazeno dostihnout výšin, z kterých je možné jasně přehlédnout celou oblast moderních sociál-

* Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Von Karl Marx. Erster Band: Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg, O. Meissner, 1867. *(Engelsova poznámka.)*

ních vztahů, jako se divákovi stojícímu na nejvyšším vrcholku otvírá pohled na níže položené horské krajiny.

Dosavadní politická ekonomie nás učí, že práce je zdrojem všeho bohatství a mírou všech hodnot, takže dva předměty, jejichž výroba stála stejnou pracovní dobu, mají také stejnou hodnotu a musí se — protože v průměru jsou navzájem směnitelné pouze stejné hodnoty — také vzájemně směňovat. Zároveň však učí, že existuje zvláštní druh nahromaděné práce, kterou nazývá kapitálem, že tento kapitál, díky pomocným zdrojům v něm obsaženým, stonásobně a tisícinásobně stupňuje produktivitu živé práce a za to požaduje určitou náhradu, které se říká zisk. Jak všichni víme, vypadá to ve skutečnosti tak, že zisky z nahromaděné, mrtvé práce se stále zvětšují, kapitály kapitalistů stále značně vzrůstají, kdežto mzda za živou práci se stále zmenšuje a masa dělníků žijících pouze ze mzdy se stále víc rozmnožuje a chudne. Jak tento rozpor vyřešit? Jak může přebývat zisk pro kapitalistu, jestliže dělník dostává nahrazenu pouze hodnotu práce, kterou přidává svému výrobku? Vždyť směňují-li se jen stejné hodnoty, mělo by to tak být i v tomto případě. Na druhé straně, jak se mohou směňovat stejné hodnoty, jak může dělník dostávat plnou hodnotu svého výrobku, jestliže se tento výrobek, jak připouští mnoho ekonomů, rozděluje mezi dělníka a kapitalistu? Dosavadní ekonomie stojí před tímto rozporem bezradně, píše nebo rozpačitě koktá nic neříkající fráze. Dokonce ani dosavadní socialističtí kritikové ekonomie nebyli s to učinit víc než tento rozpor zdůraznit; nevyřešil jej nikdo, až teprve Marx nyní vysledoval proces vzniku tohoto zisku až do místa, kde se rodí, a tím do všeho vnesl jasno.

Při výkladu kapitálu vychází Marx z prosté, všeobecně známé skutečnosti, že kapitalisté zhodnocují svůj kapitál směnou: kupují za své peníze zboží a pak je prodávají za více peněz, než kolik je stálo. Kapitalista koupí např. bavlnu za 1000 tolarů a prodá ji pak za 1100 tolarů; „vydělá" tedy 100 tolarů. Tento přebytek 100 tolarů nad původní kapitál nazývá Marx *nadhodnotou.* Z čeho vzniká tato nadhodnota? Podle předpokladu ekonomů se směňují pouze stejné hodnoty a v oblasti abstraktní teorie je to také správné. Nákup bavlny a její opětný prodej nemůže tedy přinášet nadhodnotu,

stejně jako ji nepřináší výměna stříbrného tolaru za 30 stříbrných grošů a zpětná výměna drobných peněz za stříbrný tolar; při tom se ani nezbohatne, ani nezchudne. Nadhodnota však nemůže vzniknout ani z toho, že prodávající prodávají svá zboží nad jejich hodnotou nebo že kupci je kupují pod jejich hodnotou, protože každý postupně bývá hned kupcem, hned prodavačem a všechno se tedy opět vyrovnává. Stejně nemůže vzniknout z toho, že kupující a prodávající se navzájem šidí, neboť to by nevytvořilo žádnou novou hodnotu nebo nadhodnotu, nýbrž by to daný kapitál jen jinak rozdělilo mezi kapitalisty. Přestože kapitalista kupuje zboží za jejich hodnotu a prodává je za jejich hodnotu, získává víc hodnoty, než kolik jí vložil. Jak se to děje?

Za nynějších společenských poměrů nachází kapitalista na zbožním trhu *zboží*, které má tu zvláštní vlastnost, že *jeho spotřeba je zdrojem nové hodnoty, tvořením nové hodnoty*, a tímto zbožím je — *pracovní síla*.

Co je hodnota pracovní síly? Hodnota každého zboží se měří prací potřebnou k jeho zhotovení. Pracovní síla existuje v podobě živého dělníka, který potřebuje určitou sumu životních prostředků ke své existenci a k obživě své rodiny, zajišťující další existenci pracovní síly i po jeho smrti. Pracovní doba nutná k výrobě těchto životních prostředků představuje tedy hodnotu pracovní síly. Kapitalista platí tuto hodnotu týdně a kupuje za ni používání dělníkovy týdenní práce. Potud se s námi páni ekonomové v otázce hodnoty pracovní síly celkem shodují.

A nyní kapitalista postaví svého dělníka k práci. Za určitou dobu dodá dělník tolik práce, kolik představovala jeho týdenní mzda. Předpokládejme, že týdenní mzda dělníka představuje tři pracovní dny; dělník, který začne v pondělí, *nahradí* už ve středu večer kapitalistovi *plnou hodnotu vyplacené mzdy*. Přestane však potom pracovat? Naprosto ne. Kapitalista koupil jeho *týdenní* práci a dělník musí pracovat ještě zbývající tři dny v týdnu. Tato dělníkova *nadpráce*, přesahující dobu nutnou k nahrazení jeho mzdy, je *zdrojem nadhodnoty*, zisku, stále vzrůstajícího zvětšování kapitálu.

Ať nikdo neříká, že předpoklad, podle něhož dělník odpracuje za tři dny mzdu, kterou dostal, a zbývající tři dny pracuje na kapita-

listu, je libovolně vymyšlen. Zda potřebuje právě tři dny, aby nahradil mzdu, nebo dva či čtyři, je tu ovšem úplně lhostejné a mění se to také podle okolností, hlavní však je, že kapitalista kromě práce, kterou platí, vytlouká ještě práci, kterou *neplatí*, a to není libovolný předpoklad, neboť v den, kdy by kapitalista natrvalo vydobýval z dělníka jen tolik práce, kolik mu platí ve mzdě, toho dne by svůj podnik zavřel, poněvadž by bylo veta po celém jeho zisku.

Zde máme řešení všech zmíněných rozporů. Vznik nadhodnoty (jejíž značnou část tvoří kapitalistův zisk) je nyní úplně jasný a přirozený. Hodnota pracovní síly je placena, tato hodnota je však mnohem menší než hodnota, kterou kapitalista dovede z pracovní síly vytlouci, a rozdíl, *nezaplacená práce*, tvoří právě kapitalistův podíl, či přesněji řečeno, podíl třídy kapitalistů. Vždyť dokonce i zisk, který v uvedeném příkladě vytěžil obchodník s bavlnou ze své bavlny, musí — jestliže ceny bavlny nestouply — spočívat v nezaplacené práci. Obchodník prodal své zboží bavlnářskému továrníkovi, který může kromě oněch 100 tolarů ze svého výrobku vytlouci ještě zisk pro sebe a dělí se tudíž s obchodníkem o přivlastněnou nezaplacenou práci. Z této nezaplacené práce jsou vůbec živi všichni nepracující příslušníci společnosti. Z ní se platí státní a obecní daně, pokud postihují kapitalistickou třídu, pozemkové renty vlastníků půdy atd. Na ní je založen celý existující společenský pořádek.

Na druhé straně by bylo nejapné se domnívat, že nezaplacená práce vznikla teprve za nynějších poměrů, kdy výroba je provozována kapitalisty na jedné straně a námezdními dělníky na druhé. Naopak, utlačovaná třída musela za všech dob konat neplacenou práci. Po celou dlouhou dobu, kdy panující formou organizace práce bylo otroctví, museli otroci pracovat mnohem víc, než jim bylo hrazeno v podobě životních prostředků. Za vlády nevolnictví a až do zrušení selské roboty tomu nebylo jinak; zde se rozdíl mezi dobou, po kterou rolník pracuje pro svou vlastní obživu, a mezi nadprací pro vrchnost projevuje dokonce zcela názorně, protože druhá práce se koná odděleně od první. Dnes se změnila forma, ale věc zůstala, a dokud „část společnosti má monopol výrobních prostředků, musí dělník, svobodný či nesvobodný, přidávat k pracovní době

nutné k udržení sebe samého nadbytečnou pracovní dobu, aby vyrobil životní prostředky pro majitele výrobních prostředků". (Marx, str. 202.)*

II

V předešlém článku jsme viděli, že každý dělník, kterého zaměstnává kapitalista, vykonává dvojí práci. Během jedné části své pracovní doby nahrazuje mzdu, kterou mu kapitalista zálohoval, a tuto část práce nazývá Marx *nutnou prací*. Potom však musí pracovat ještě dále a během této doby vyrábí *nadhodnotu* pro kapitalistu, jejíž značnou část tvoří zisk. Tato část práce se nazývá nadprací.

Předpokládejme, že dělník pracuje tři dny v týdnu, aby nahradil svou mzdu, a tři dny, aby vyrobil nadhodnotu pro kapitalistu. Jinak vyjádřeno to znamená, že při denní dvanáctihodinové práci pracuje šest hodin denně, aby nahradil svou mzdu, a šest hodin, aby vyrobil nadhodnotu. Z týdne je možno vytlouci jenom šest dní, a přibereme-li i neděli, jen sedm dní, avšak z každého jednotlivého dne lze vytlouci šest, osm, deset, dvanáct, patnáct, ba i víc pracovních hodin. Dělník prodal kapitalistovi za svou denní mzdu jeden pracovní den. Ale *co je pracovní den?* Osm hodin, anebo osmnáct?

Kapitalista má zájem na tom, aby pracovní den byl co nejdelší. Čím delší je, tím víc nadhodnoty se vytváří. Dělník má správný pocit, že každá hodina práce, kterou pracuje nad to, aby nahradil mzdu, je mu odnímána neprávem; zakouší na vlastním těle, co znamená pracovat přespříliš dlouhou dobu. Kapitalista bojuje za svůj zisk, dělník za své zdraví, za několik hodin denního odpočinku, aby se mohl činně uplatnit jako člověk ještě jinak než tím, že pracuje, spí a jí. Mimochodem řečeno, nezávisí vůbec na dobré vůli jednotlivých kapitalistů, zda se chtějí dát do tohoto boje nebo ne, neboť sama konkurence nutí i toho *nejlidumilnějšího* z nich, aby se přidal ke svým kolegům a zaváděl stejně dlouhou pracovní dobu jako oni.

* V českém vydání I. dílu Marxova „Kapitálu" z roku 1954 viz str. 253. *(Pozn. red.)*

Boj za stanovení pracovního dne trvá od chvíle, kdy poprvé vystoupili na scénu dějin svobodní dělníci, až do dneška. V různých průmyslových odvětvích jsou zavedeny různé obvyklé pracovní dny; ale zřídkakdy se skutečně dodržují. Jedině tam, kde zákon stanoví pracovní den a bdí nad jeho dodržováním, jen tam je možno skutečně mluvit o existenci normálního pracovního dne. Ale dosud je tomu tak téměř výhradně jen v továrních obvodech v Anglii. Zde je stanoven pro všechny ženy a pro chlapce od 13 do 18 let desetihodinový pracovní den ($10^1/_2$ hodiny po pět dní, $7^1/_2$ hodiny v sobotu), a protože muži nemohou bez žen a chlapců pracovat, platí desetihodinový pracovní den i pro ně. Tento zákon si vydobyli angličtí tovární dělníci dlouhou vytrvalostí, nejhouževnatějším, nejurputnějším bojem s továrníky, pomocí svobody tisku, koaličního a shromažďovacího práva, jakož i obratným využíváním rozkolů v panující třídě samé. Tento zákon se stal paládiem anglických dělníků a jeho platnost byla postupně rozšířena na všechna velká průmyslová odvětví a loni *téměř na všechna průmyslová odvětví*, alespoň na všechna, v nichž jsou zaměstnávány ženy a děti. O historii této zákonodárné úpravy pracovního dne v Anglii obsahuje Marxovo dílo velmi podrobný materiál. Příští „Severoněmecký říšský sněm" bude projednávat mimo jiné i živnostenský řád, a tím i úpravu tovární práce. Doufejme, že ani jediný poslanec prosazený německými dělníky se nezúčastní projednávání tohoto zákona, aniž se předtím dokonale seznámí s *Marxovou* knihou. *Tady bude možno mnohého dosáhnout.* Rozkoly uvnitř panujících tříd jsou pro dělníky příznivější, než byly kdy v Anglii, *protože všeobecné hlasovací právo nutí panující třídy, aby se ucházely o přízeň dělníků.* Čtyři nebo pět zástupců proletariátu je za těchto okolností *mocí*, jestliže umějí využít svého postavení, a především jestliže vědí, oč jde, což měšťáci nevědí. A k tomu jim Marxova kniha dává všechen materiál už v hotové podobě.

Přeskočme řadu dalších velmi krásných studií, důležitých spíš teoreticky, a všimněme si už jen závěrečné kapitoly, pojednávající o akumulaci neboli nakupení kapitálu. Zde se nejdříve dokazuje, že kapitalistická výrobní metoda, tj. výrobní metoda uskutečňovaná kapitalisty na jedné straně a námezdními dělníky na druhé straně,

nejen vytváří kapitalistovi stále znovu kapitál, nýbrž že zároveň také stále znovu vytváří chudobu dělníků; a tak je postaráno o to, aby stále znovu na jedné straně existovali kapitalisté, kteří jsou vlastníky všech životních prostředků, všech surovin a všech pracovních nástrojů, a na druhé straně velká masa dělníků, kteří jsou nuceni prodávat těmto kapitalistům svou pracovní sílu za určité množství životních prostředků, jež v nejlepším případě právě taktak stačí, aby si udrželi pracovní schopnost a aby byla vychována nová generace proletářů schopných pracovat. Kapitál se však nejen reprodukuje; ustavičně se rozmnožuje a zvětšuje — a tím se zvětšuje i jeho moc nad nemajetnou třídou dělníků. A jako se kapitál sám reprodukuje ve stále větším měřítku, tak moderní kapitalistický výrobní způsob reprodukuje ve stále větším měřítku, v ustavičně rostoucím počtu třídu nemajetných dělníků. „Akumulace kapitálu reprodukuje kapitalistický vztah v rozšířeném měřítku: víc kapitalistů nebo větší kapitalisty na jednom pólu, víc námezdních dělníků na druhém pólu... *Akumulace kapitálu je tedy rozmnožování proletariátu.*“ (Str. 600.)* Ale v důsledku pokroku ve strojové výrobě, zlepšeného obdělávání půdy atd. je třeba k výrobě stejného množství výrobků stále menšího počtu dělníků a toto zdokonalování, tj. vytváření přespočetných dělníků, postupuje rychleji než sám růst kapitálu. Co se stane s tímto stále přibývajícím počtem dělníků? Tvoří průmyslovou rezervní armádu, která je v dobách, kdy jdou obchody špatně nebo průměrně, placena *pod* hodnotou své práce a nepravidelně zaměstnávána nebo připadá veřejné chudinské péči, která však, jak to názorně vidíme v Anglii, v dobách zvlášť živé prosperity je pro kapitalistickou třídu nepostradatelná; ale *za všech okolností* slouží k tomu, aby lámala sílu odporu pravidelně zaměstnaných dělníků a udržovala jejich mzdy na nízké úrovni. „Čím větší je společenské bohatství... tím větší je relativní přebytek obyvatelstva neboli průmyslová rezervní armáda. Ale čím větší je tato rezervní armáda v poměru k aktivní“ (pravidelně zaměstnávané) „dělnické armádě, tím větší je trvalý přebytek obyvatelstva čili těch dělnických vrstev, jejichž bída je nepřímo úměrná útrapám jejich práce. Čím větší je

* V českém vydání I. dílu Marxova „Kapitálu“ z roku 1954 viz str. 647 až 648. *(Pozn. red.)*

konečně nuzácká vrstva dělnické třídy a průmyslová rezervní armáda, tím větší je oficiální pauperismus. *To je absolutní, všeobecný zákon kapitalistické akumulace.*“ (Str. 631.)*

To jsou některé z hlavních zákonů moderního, kapitalistického společenského systému, dokázané přísně vědecky, a oficiální ekonomové se ovšem střeží učinit byť jen pokus je vyvrátit. Ale je tím řečeno všechno? Nikoli. Jak pronikavě Marx ukazuje špatné stránky kapitalistické výroby, právě tak jasně dokazuje, že tato společenská forma byla nutná, aby rozvinula výrobní síly společnosti na takovou výši, která umožní *všem* členům společnosti stejnou měrou rozvoj důstojný člověka. Na to byly všechny dřívější společenské formy příliš chudé. Teprve kapitalistická výroba vytváří bohatství a výrobní síly, které jsou k tomu nutné, ale zároveň vytváří v masách utlačovaných dělníků společenskou třídu, která je stále víc nucena osobovat si právo na užívání tohoto bohatství a výrobních sil ve prospěch celé společnosti, a ne jedné monopolistické třídy, jak je tomu dnes.

Napsal B. Engels mezi 2.—13. březnem 1868
Otištěno v „Demokratisches Wochenblatt“, čís. 12 a 13 z 21. a 28. března 1868

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

* V českém vydání I. dílu Marxova „Kapitálu“ z roku 1954 viz str. 679. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

*KONSPEKT PRVNÍHO DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU“[202]

Napsal B. Engels roku 1868

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

VÝROBNÍ PROCES KAPITÁLU

KAPITOLA PRVNÍ

ZBOŽÍ A PENÍZE[203]

I. Zboží o sobě

Bohatství společností, v nichž vládne kapitalistická výroba, spočívá ve *zboží*. Zboží je věc, která má *užitnou hodnotu*; ta existuje ve všech formách společnosti, v kapitalistické společnosti je však užitná hodnota zároveň látkovým nositelem *směnné hodnoty*.

Směnná hodnota předpokládá nějaké tertium comparationis*, jímž se měří: práci, společnou společenskou substanci směnných hodnot, a to *společensky nutnou pracovní dobu*, která je v nich zpředmětněna.

Jako je zboží něco dvojakého: užitná hodnota a směnná hodnota, tak také v něm obsažená práce je určena dvojím způsobem: jednak jako *určitá produktivní činnost*, tkalcovská, krejčovská práce atd. atd., *„užitečná práce"*, jednak *jako prosté vynaložení lidské pracovní síly*, *sražená abstraktní práce*. První produkuje užitnou hodnotu, druhá směnnou hodnotu a jen tato práce se dá kvantitativně srovnávat (rozlišování mezi skilled** a unskilled*** prací, složitou a jednoduchou prací to *potvrzuje*).

Substancí směnné hodnoty je tedy abstraktní práce; velikost směnné hodnoty je její časová míra. Nyní je ještě třeba prozkoumat formu směnné hodnoty.

* — to, čeho se užívá k pozorování dvou věcí. *(Pozn. red.)*
** — kvalifikovanou. *(Pozn. red.)*
*** — nekvalifikovanou. *(Pozn. red.)*

1. *x* zboží *a* = *y* zboží *b*, hodnota jednoho zboží vyjádřená v užitné hodnotě jiného zboží je jeho *relativní hodnota*. Výraz ekvivalence dvou zboží je prostou formou relativní hodnoty. V uvedené rovnici je *y zboží b ekvivalentem*. V něm dostává *x zboží a* svou hodnotovou formu v protikladu ke své naturální formě, zatímco *y zboží b* dostává zároveň vlastnost bezprostřední směnitelnosti, dokonce i ve své naturální formě. Směnnou hodnotu vtiskují zboží na jeho užitnou hodnotu určité historické poměry. Nemůže ji proto vyjádřit ve své vlastní užitné hodnotě, nýbrž jen v užitné hodnotě jiného zboží. Jen při porovnávání dvou konkrétních produktů práce se objevuje vlastnost konkrétní práce, obsažené v obou těchto produktech práce, jako abstraktní lidská práce, tj. zboží sice nemůže mít ke konkrétní práci, která je v něm obsažena, vztah jako k pouhé formě, v níž se uskutečňuje abstraktní práce, zato ale může mít takový vztah ke konkrétní práci, jež je obsažena v jiných druzích zboží.

Rovnice *x* zboží *a* = *y* zboží *b* zahrnuje v sobě nutně i to, že *x* zboží *a* lze vyjádřit i v jiných zbožích, tedy

2. *x* zboží *a* = *y* zboží *b* = *z* zboží *c* = *v* zboží *d* = *u* zboží *e* = = atd. atd. To je *rozvinutá* relativní forma hodnoty. Zde se *x* zboží *a* neuvádí ve vztah jen k jednomu zboží, nýbrž ke *všem* zbožím jako pouhým jevovým formám práce ztělesněné v něm samém. Pouhým převrácením dává však

3. převrácenou druhou formu relativní hodnoty:

y zboží *b* = *x* zboží *a*
v zboží *c* = *x* zboží *a*
u zboží *d* = *x* zboží *a*
t zboží *e* = *x* zboží *a* atd. atd.

Zde dostávají zboží *všeobecnou relativní formu hodnoty*, v níž jako zboží abstrahují od své užitné hodnoty a jako materializace abstraktní práce se vzájemně porovnávají v *x* zboží *a*. *x* zboží *a* je druhová forma ekvivalentu pro všechna ostatní zboží, je jejich *všeobecným ekvivalentem*, práce v něm materializovaná figuruje prostě přímo jako realizace abstraktní práce, jako všeobecná práce. Nyní však může

4. *každé* zboží oné řady převzít úlohu všeobecného ekvivalentu,

ale *současně* ji může plnit vždy jen jedno z nich, neboť kdyby byla *všechna* zboží všeobecnými ekvivalenty, každé z nich by zase ostatní z této funkce vylučovalo. Formu 3 netvoří *x* zboží *a*, nýbrž tvoří ji ostatní zboží, objektivně. Určité zboží musí tedy převzít tuto roli — na čas, může být vystřídáno — a teprve tím se zboží stává úplně zbožím. Toto zvláštní zboží, s jehož naturální formou všeobecná ekvivalentní forma srůstá, jsou *peníze*.

Pokud jde o *zboží*, tkví *obtížnost* v tom, že jako všechny kategorie kapitalistického výrobního způsobu představuje osobní vztah ve věcném obalu. Výrobci uvádějí své různé práce ve vzájemný vztah jako všeobecně lidskou práci tím, že uvádějí své výrobky ve vzájemný vztah jako *zboží* — bez tohoto zprostředkování věci to nedokáží. Vztah *osob* se tedy *jeví* jako vztah *věcí*.

Pro společnost, kde převládá zbožní výroba, je vyhovujícím náboženstvím křesťanství, speciálně protestantismus.

II. Směnný proces zboží

Že je zboží zbožím, dokazuje při směně. Vlastníci dvou zboží musí mít vůli vyměnit si svá zboží, tedy vzájemně se uznávat za *soukromé vlastníky*. Tento právní vztah, jehož *formou* je smlouva, je jen volní poměr, v němž se obráží ekonomický vztah. Jeho *obsah* je dán ekonomickým vztahem samým. Str. 45 [102].*

Zboží je užitná hodnota pro svého nemajitele a neužitná hodnota pro svého majitele. Odtud potřeba směny. Avšak každý majitel zboží chce směnit za specifické užitné hodnoty, které potřebuje — potud je směna individuální proces. Na druhé straně chce své zboží realizovat jako hodnotu, tedy v kterémkoli jiném zboží, ať už *jeho* zboží má pro majitele jiných zboží užitnou hodnotu nebo nemá. Potud je pro něho směna všeobecně společenský proces. Ale týž proces nemůže být pro všechny majitele zboží současně individuální i všeobecně společenský. Pro každého majitele zboží figuruje *jeho* zboží jako všeobecný ekvivalent, všechna ostatní zboží však jako

* Engels uvádí stránky 1. německého vydání; v hranatých závorkách je zde a na dalších místech uvedena stránka českého vydání I. dílu Marxova „Kapitálu“ z roku 1954. *(Pozn. čes. red.)*

zvláštní ekvivalenty jeho zboží. Protože v tom se *všichni* majitelé zboží shodují, není *žádné* zboží všeobecným ekvivalentem, a proto také *žádné* zboží nemá všeobecnou relativní formu hodnoty, v níž by se zboží rovnala jako hodnoty a srovnávala jako velikosti hodnoty. Nestojí tedy proti sobě vůbec jako zboží, nýbrž jen jako výrobky. Str. 47 [104].

Zboží se mohou uvádět ve vzájemný vztah jako hodnoty a tedy jako zboží jen tím, že se uvádějí v protikladný vztah k nějakému jinému zboží jako všeobecnému ekvivalentu. Avšak jen *společenský čin může přeměnit určité zboží ve všeobecný ekvivalent: v peníze.*

Imanentní rozpor zboží jako bezprostřední jednoty užitné hodnoty a směnné hodnoty, jako výrobku užitečné soukromé práce... a jako bezprostřední společenské materializace abstraktní lidské práce, tento rozpor nedá pokoje, dokud nenabude podoby rozdvojení zboží na zboží a peníze. Str. 48 [104—105].

Protože všechna ostatní zboží jsou jen zvláštními ekvivalenty peněz a peníze jejich všeobecným ekvivalentem, chovají se jako *zvláštní* zboží k penězům jako všeobecnému zboží. Str. 51 [108]. Směnný proces nedodává zboží, jež přeměňuje v peníze, jeho *hodnotu*, nýbrž jeho *formu* hodnoty. Str. 51 [108]. — Fetišismus: zdá se, že se zboží nestává penězi teprve proto, že v něm ostatní zboží všestranně znázorňují své hodnoty, nýbrž naopak, že v něm ostatní znázorňují své hodnoty, protože *je penězi.*

III. Peníze čili oběh zboží

A. Míra hodnot (předpokládá se: zlato = peníze)

Peníze jako míra hodnoty jsou nutnou *jevovou formou imanentní* míry hodnoty zboží, *pracovní doby*. Jednoduchý relativní výraz hodnoty zboží v penězích x zboží $a = y$ peněz je cena zboží. Str. 55 [112].

Cena zboží, jeho peněžní forma, se vyjadřuje v *pomyslných* penězích; *mírou hodnot* jsou tedy peníze jen jako ideální peníze. Str. 57 [114].

Jakmile je uskutečněna přeměna hodnoty v cenu, stává se tech-

nicky nutným rozvinout míru hodnot dále v *měřítko cen;* tj. je stanoveno kvantum zlata, *jímž se měří různá kvanta zlata.* To je něco docela jiného než míra hodnot, která sama závisí na hodnotě zlata; pro měřítko cen je však hodnota zlata lhostejná. Str. 59 [115—116].

Jsou-li ceny vyjádřeny v početních názvech zlata, slouží peníze jako *počítací peníze.*

Je-li cena jako ukazatel velikosti hodnoty zboží ukazatelem jeho směnného poměru k penězům, pak z toho obráceně *nevyplývá,* že by ukazatel směnného poměru zboží k penězům *musel* být ukazatelem velikosti hodnoty zboží. Dejme tomu, že okolnosti dovolují nebo nutí prodávat nějaké zboží nad jeho hodnotou nebo pod ní, pak tyto prodejní ceny neodpovídají hodnotě zboží, ale jsou přesto jeho *cenami,* neboť jsou 1. jeho hodnotovou formou, penězi, a 2. jsou ukazateli jeho směnného poměru k penězům.

Možnost kvantitativní inkongruence mezi cenou a velikostí hodnoty je tedy *dána už ve formě ceny.* To není nedostatek této formy, ale naopak to ji činí adekvátní formou takového výrobního způsobu, za něhož se pravidlo může prosazovat jen jako slepě působící zákon průměru z nepravidelností. Avšak forma ceny může v sobě také... skrývat kvalitativní rozpor, takže cena vůbec přestane být výrazem hodnoty... Svědomí, čest atd. mohou... tím, že mají cenu... nabýt formy zboží. Str. 61 [120].

Měření hodnot penězi, forma ceny, zahrnuje v sobě nutnost zcizování, ideální stanovení ceny zahrnuje skutečné. Odtud oběh.

B. Oběživo

a) *Metamorfóza zboží*

Jednoduchá forma: $Z—P—Z$, jejíž látkový obsah $= Z—Z$. Dává se směnná hodnota a přivlastňuje se užitná hodnota.

α) První fáze: $Z—P$ = prodej, k čemuž je zapotřebí dvou, tedy možnost nezdaru, resp. prodeje pod hodnotou nebo pod výrobními náklady, mění-li se společenská hodnota zboží. „Dělba práce mění produkt práce ve zboží a činí tím *nutnou* jeho přeměnu

v peníze. Činí zároveň věcí *náhody*, zda se tato transsubstanciace podaří.“ Str. 67 [124—126]. Avšak zde máme tento jev zkoumat v ryzí podobě. *Z—P* předpokládá u majitele *P* (není-li výrobcem zlata), že předtím získal své *P* směnou za jiné *Z*; pro *kupujícího* je to tedy nejen obráceně: *P—Z*, nýbrž předpokládá se u něho dřívější prodej atd., takže se ocitáme v nekonečné řadě koupí a prodejů.

β) Totéž se odehrává při druhé fázi, *P—Z* při *koupi*, jež je zároveň pro druhého zúčastněného prodejem.

γ) Celkový proces je tedy koloběh koupí a prodejů. *Zbožní oběh.* Ten je úplně odlišný od bezprostřední směny výrobků; jednak jsou prolomeny individuální a lokální hranice bezprostřední směny výrobků a je zprostředkována výměna látek lidské práce, jednak se zde už ukazuje, že celý proces je podmíněn společenskými souvislostmi přírodního charakteru, které jsou nezávislé na jednajících osobách. Str. 72 [130]. Jednoduchá směna skončila jedním směnným aktem, v němž každý směňoval neužitnou hodnotu za užitnou hodnotu, kdežto oběh pokračuje do nekonečna.

Str. 73 [131]. Zde nesprávné ekonomické dogma: *zbožní oběh je prý podmínkou rovnováhy mezi koupěmi a prodeji, protože každá koupě je zároveň prodejem a vice versa* — čímž má být řečeno, že každý prodavač si přivádí na trh i svého kupce.* 1. Koupě a prodej jsou jednak identickým aktem dvou polárně protikladných osob, jednak dvěma polárně protikladnými akty jedné osoby. Identita koupě a prodeje zahrnuje tedy i to, že zboží je neužitečné, jestliže se neprodá, jakož i to, že tento případ *může* nastat. 2. *Z—P* jako dílčí proces je zároveň samostatným procesem a zahrnuje, že ten, kdo získal peníze *P*, může si volit okamžik, kdy toto *P* opět přemění v *Z*. Může *čekat.* Vnitřní jednota samostatných procesů *Z—P* a *P—Z* se pohybuje — právě pro samostatnost těchto procesů — ve vnějších protikladech, a když osamostatnění těchto závislých procesů dosáhne určité hranice, *prosazuje se jednota ve formě krize*, jejíž *možnost* je tedy dána už zde.

Jako zprostředkovatel zbožního oběhu jsou peníze *oběživem.*

* — naopak. *(Pozn. red.)*

b) *Oběh peněz*

Peníze zprostředkovávají každému jednotlivému zboží vstup do oběhu a výstup z něho; ony samy v něm neustále zůstávají. Ačkoli oběh peněz je tedy pouhým *výrazem* oběhu zboží, *jeví* se oběh zboží *navenek* jako výsledek oběhu peněz. Protože peníze neustále zůstávají ve sféře oběhu, vzniká otázka, *kolik* peněz v ní je.

Masa obíhajících peněz je určena *sumou cen zboží* (při neměnící se hodnotě peněz), a ta je zas určena *masou* obíhajícího *zboží*. Předpokládáme-li, že tato masa zboží je dána, kolísá masa obíhajících peněz s *výkyvy* cen zboží. Protože však týž peníz zprostředkovává vždy několik obchodů po sobě v daném časovém úseku, je pro daný časový úsek $\frac{\text{suma cen zboží}}{\text{počet obratů jednoho peníze}}$ = mase peněz fungujících jako oběživo. Str. 80 [137].

Proto mohou papírové peníze vytlačit zlaté peníze, jsou-li vrženy do nasyceného oběhu.

Protože se v oběhu peněz jen *projevuje* proces oběhu zboží, projevuje se také v rychlosti oběhu peněz rychlost změny forem zboží, v jeho váznutí oddělování koupě od prodeje, váznutí společenské výměny látek. Z čeho toto váznutí vzniká, není ovšem na *oběhu* vidět, oběh jenom ukazuje, že tento jev existuje. Šosák si to vysvětluje nedostatečným množstvím oběživa. Str. 81 [138—139].

Tedy: 1. Při nezměněných cenách zboží vzrůstá obíhající masa peněz, vzrůstá-li obíhající masa zboží nebo zpomaluje-li se oběh peněz; a klesá vice versa.

2. Při všeobecném stoupání cen zboží zůstává obíhající masa peněz nezměněna, zmenšuje-li se masa zboží nebo zvětšuje-li se ve stejném poměru rychlost oběhu.

3. Při všeobecném klesání cen zboží nastává opak bodu 2.

Všeobecně vychází dost konstantní průměr, v němž skoro jen *krize* způsobují vážnější odchylky.

c) *Mince — známka hodnoty*

Jako stát stanoví měřítko cen, tak také stanoví pojmenování určitého kousku zlata — minci a její zhotovování. Na světovém trhu svlékají mince zas své národní stejnokroje (ražebné se tu nechává stranou), takže mince a slitky se liší jen formou. — Avšak v oběhu se *mince opotřebovává*, zlato jako oběživo se liší od zlata jako měřítka cen, mince se stále víc stává *symbolem* svého oficiálního obsahu.

Tím je latentně dána možnost nahrazovat kovové peníze známkami čili symboly. Odtud 1. drobné mince ve formě měděných nebo stříbrných známek, jejichž usazování na místě reálných zlatých peněz se zabraňuje omezováním množství, v němž jsou legal tender*. Jejich obsah je úplně libovolně stanoven zákonem a jejich funkce mince se tím stává nezávislou na jejich *hodnotě*. Proto je možný další krok k *úplně bezcenným* známkám. — 2. *Papírové peníze*, tj. *státní papírové peníze s nuceným kursem* (o úvěrových penězích se tu ještě nepojednává). Pokud tyto papírové peníze skutečně obíhají místo zlatých peněz, podléhají zákonům oběhu zlata. Jenom poměr, v němž papír nahrazuje zlato, může být předmětem zvláštního zákona, a ten je: že vydávání papírových peněz je nutno omezit na množství, v němž by skutečně obíhalo zlato, které toto množství zastupuje. Stupeň nasycení oběhu sice kolísá, ale zkušenost všude ukáže určité minimum, pod něž nikdy neklesá. Toto minimum může být vydáno. Nad tuto mez se při poklesu stupně nasycení na minimum stává část ihned přebytečnou. Avšak v takovém případě představuje celkové množství papíru uvnitř světa zboží jen množství zlata určené jeho imanentními zákony, tedy i množství zlata, jež jedině může být zastupováno. Je-li tedy masa papíru dvojnásobkem absorbované masy zlata, znehodnocuje se každý papírový peníz na polovinu nominální hodnoty. Právě tak, jako kdyby se zlato ve své funkci míry cen bylo změnilo ve své hodnotě. Str. 89 [145—146].

* — zákonným platidlem. *(Pozn. red.)*

C. Peníze

a) *Tvorba pokladů*

Zbožní oběh vyvolává už od samého počátku svého vývoje nutnost a vášnivou touhu zadržovat produkt aktu *Z—P*, tj. *P*; z pouhého zprostředkování výměny látek se stává změna jeho formy samoúčelem. Peníze kamenějí v poklad, z prodavače zboží se stává tvůrce pokladů. Str. 91 [148].

Tato forma převládá právě v počátcích zbožního oběhu. Asie. Při dalším vývoji zbožního oběhu si musí každý výrobce zboží zajistit nervus rerum*, společenskou zástavu — *P*. Tak vznikají všude hoards**. S rozvojem zbožního oběhu roste moc peněz, této absolutně společenské formy bohatství, která je vždy v bojové pohotovosti. Str. 92 [148—149]. Touha tvořit poklad je od přírody bezmezná. *Kvalitativně* neboli co do své formy nemají peníze hranice, tj. jsou všeobecným zástupcem látkového bohatství, protože se dají bezprostředně přeměnit v kterékoli zboží. *Kvantitativně* je však každá skutečná částka peněz ohraničena, a proto je také kupním prostředkem jen omezeného účinku. Tento rozpor žene tvorbu pokladu vždy znovu a znovu k sysifovské práci akumulace.

Vedle toho akumulace zlata a stříbra in *plate**** je jednak novým trhem pro tyto kovy, jednak latentním zdrojem peněz.

Tvorba pokladu slouží jako *odvodní a přívodní kanál obíhajících peněz* při neustálém kolísání stupně nasycení oběhu. Str. 95 [152].

b) *Platidlo*

S vývojem zbožního oběhu se vytvářejí nové vztahy: zcizení zboží může být časově odděleno od realizace jeho ceny. Zboží potřebují různou dobu ke své výrobě, jsou vyráběna v různých ročních obdobích, některá musí být posílána na vzdálené trhy atd. *A* může být proto prodavačem, dříve než *B*, kupec, je schopen platit. Praxe tak reguluje podmínky placení. *A* se stává *věřitelem*, *B dlužníkem*,

* — podstatu, jádro věcí. *(Pozn. red.)*
** — poklady. *(Pozn. red.)*
*** — v předmětech. *(Pozn. red.)*

peníze se stávají *platidlem*. Vztah *věřitele a dlužníka* se tedy už stává *antagonističtějším*. (Může také vznikat nezávisle na zbožním oběhu, např. ve starověku a středověku.) Str. 97 [153—154].

V tomto vztahu fungují peníze 1. jako míra hodnoty při určení ceny prodávaného zboží, 2. jako ideální kupní prostředek. U pokladu bylo *P* z oběhu *vyňato*, zde u platidla vstupuje *P* do oběhu, ale teprve potom, když *Z* z něho vystoupilo. Dlužník-kupec prodává, aby mohl *zaplatit*, jinak bude jeho jmění nuceně prodáno. *P* se tedy nyní stávají *samoúčelem prodeje*, následkem společenské nutnosti vyvěrající přímo ze vztahů procesu oběhu. Str. 97, 98 [154].

Nesoučasnost koupí a prodejů, která vyvolává funkci peněz jako platidla, přináší zároveň úsporu oběžných prostředků, soustřeďování plateb na jednom určitém místě. Virements* v *Lyonu* ve středověku, jakýsi clearing house, kde se platí jen saldo vzájemných pohledávek. Str. 98 [155—156].

Pokud se platby vyrovnávají, fungují peníze jen ideálně jako *počítací peníze* čili míra hodnot. Pokud je nutno provádět skutečné platby, nevystupují peníze jako oběživo, jako pouze přechodná a zprostředkující forma výměny látek, nýbrž jako individuální vtělení společenské práce, jako samostatné jsoucno směnné hodnoty, jako *absolutní zboží*. Tento *bezprostřední rozpor* propuká v té chvíli průmyslových a obchodních krizí, *která se nazývá peněžní krizí*. Dochází k ní jen tam, kde řetěz po sobě následujících plateb a umělý systém jejich vyrovnávání jsou plně vyvinuty. Při všeobecnějších poruchách tohoto mechanismu, ať už vznikají jakkoli, mění se peníze náhle a bezprostředně z pouze ideální podoby *počítacích peněz v ražené peníze*, a už je nelze nahradit profánním zbožím. Str. 99 [156].

Úvěrové peníze vznikají z funkce peněz jako platidla, dlužní úpisy samy znovu obíhají a přenášejí pohledávky. S úvěrovým systémem se rozšiřuje také funkce peněz jako platidla a jako takové nabývají peníze vlastních forem existence, v nichž se zdržují ve sféře velkých obchodních transakcí, zatímco mince je zatlačována hlavně do sféry maloobchodu. Str. 101 [158].

Při určité výši a rozsahu zbožní výroby zasahuje funkce peněz

* — převod určité částky z jednoho bankovního účtu na druhý bez hotových peněz. *(Pozn. čes. red.)*

jako platidla za hranice sféry zbožního oběhu, peníze se stávají *všeobecným zbožím smluvních závazků. Renty, daně atd. se mění z naturálních dávek v peněžní platby.* Srov. Francii za Ludvíka XIV. (Boisguillebert a Vauban), naproti tomu Asie, Turecko, Japonsko atd. Str. 102 [158—159].

Vývoj peněz jako platidla vynucuje akumulaci peněz před dny splatnosti — tvorba pokladů, zanikající v dalším společenském vývoji jako samostatná forma obohacování, vynořuje se znovu jako rezervní fond platidel. Str. 103 [160].

c) *Světové peníze*

Při světovém styku se odkládají lokální formy mince, drobné mince, známky hodnoty, a jen slitková forma peněz platí jako *světové peníze. Teprve na světovém trhu fungují peníze v plném rozsahu jako zboží, jehož naturální forma je zároveň bezprostředně společenskou formou uskutečnění lidské práce in abstracto.* Způsob jejich jsoucna se stává adekvátní jejich pojmu. Str. 104 (podrobnosti 105) [160, 161—164].

KAPITOLA DRUHÁ

PŘEMĚNA PENĚZ V KAPITÁL

I. Všeobecný vzorec kapitálu

Zbožní oběh je východiskem kapitálu. Historickými předpoklady, za nichž kapitál vzniká, jsou proto všude zbožní výroba, zbožní oběh a jeho rozvinutá podoba, obchod. Moderní dějiny kapitálu se datují od vytvoření moderního světového obchodu a světového trhu v 16. století. Str. 106 [165].

Vezmeme-li jen ekonomické formy, které vytváří zbožní oběh, jsou jeho posledním produktem peníze, a ty jsou *první jevovou formou kapitálu.* Historicky vystupuje kapitál proti pozemkovému vlastnictví vždy nejprve jako *peněžní jmění*, jako kupecký kapitál nebo lichvářský kapitál, a ještě dnes vstupuje každý nový kapitál na scénu v podobě *peněz*, jež se mají určitými procesy přeměnit v kapitál.

Peníze jako peníze a peníze jako kapitál se zprvu od sebe liší jen odlišnou **formou** *oběhu.* Vedle *Z—P—Z* se vyskytuje i forma *P—Z—P*, koupě za účelem prodeje. Peníze, které opisují při svém pohybu tuto formu oběhu, se stávají kapitálem, jsou už o sobě (tj. svým určením) kapitálem.

Výsledek *P—Z—P* je *P—P*, nepřímá směna peněz za peníze. Koupím za 100 liber št. bavlnu a prodám ji za 110 liber št., takže jsem nakonec směnil 100 liber št. za 110 liber št., peníze za peníze.

Kdyby tento proces ve svém výsledku přinesl tutéž peněžní hodnotu, kterou jsem do něho původně vložil, 100 liber št. za 100 liber št., bylo by to absurdní. Ale ať obchodník ze svých 100 liber št. realizuje 100, 110 nebo pouze 50 liber št., jeho peníze přesto opsaly zvláštní pohyb, naprosto odlišný od zbožního oběhu *Z—P—Z*.

Ze zkoumání formální rozdílnosti tohoto pohybu od *Z—P—Z* vyplyne i obsahová rozdílnost.

Každá z obou fází procesu je táž jako při *Z—P—Z*. Avšak v celkovém průběhu je velký rozdíl. Při *Z—P—Z* tvoří peníze prostředníka, zboží východisko a konec; zde je *Z* prostředník, *P* jsou východisko a konec. Při *Z—P—Z* se peníze definitivně vydají, při *P—Z—P* se jen *zálohují*, mají se znovu získat. *Vracejí se zpět ke svému výchozímu bodu* — tedy už v tom smyslově vnímatelný rozdíl mezi oběhem peněz jako penězjako a oběhem peněz jako kapitálu.

Při *Z—P—Z* se mohou peníze vrátit ke svému výchozímu bodu jen *opakováním celého procesu*, prodejem *nového* zboží; návrat je tedy na procesu samém nezávislý. Naproti tomu při *P—Z—P* je návrat už předem podmíněn charakterem procesu, který zůstává nedokončen, jestliže se nezdaří. Str. 110 [168].

Konečným účelem *Z--P—Z* je užitná hodnota, účelem *P—Z—P* je *sama směnná hodnota.*

Při *Z—P—Z* mají oba krajní body tutéž ekonomickou určenost formy. Oba jsou *zboží*, a to zboží *stejné velikosti hodnoty*. Jsou však zároveň kvalitativně rozdílné užitné hodnoty, a obsahem procesu je společenská výměna látek. — U *P—Z—P* se operace na první pohled zdá tautologická, bezobsažná. Směňovat 100 liber št. za 100 liber št. a ještě k tomu oklikou se zdá absurdní. Jedna částka peněz se může odlišovat od jiné jen svou *velikostí; P—Z—P* dostává proto svůj obsah jen *kvantitativní rozdílností* krajních bodů. Z oběhu se odebírá víc peněz, než bylo do něho vloženo. Bavlna koupená např. za 100 liber št. se prodá za 100 + 10 liber št., proces pak tedy má vzorec *P—Z—P'*, přičemž $P' = P + \Delta P$. Toto ΔP, *tento přírůstek je* **nadhodnota.** Původně zálohovaná hodnota se tedy v oběhu nejen *zachovává*, nýbrž přidává k sobě nadhodnotu, *zhodnocuje se* a *tento pohyb* **přeměňuje peníze v kapitál.**.

Při *Z—P—Z* mohou sice krajní body také představovat rozdílné hodnoty, ale tento rozdíl je pro tuto formu oběhu čistě náhodný, a *Z—P—Z* se nestává absurdním, tvoří-li krajní body stejné hodnoty — naopak, to je spíš podmínkou normálního průběhu.

Opakování *Z—P—Z* má svou míru a svůj cíl v konečném účelu, který leží mimo tento proces, ve spotřebě a uspokojení určitých

potřeb. Při $P—Z—P$ jsou naproti tomu začátek i konec týž, peníze, a už tím je pohyb nekonečný. $P+\Delta P$ se ovšem kvantitativně liší od P, ale přece jen je to určitá *ohraničená* částka peněz; kdyby byla vydána, přestala by být kapitálem; kdyby byla vzata z oběhu, ustrnula by jako poklad. Jakmile je tedy jednou dána potřeba zhodnocování hodnoty, existuje pro P' stejně jako pro P a pohyb kapitálu je bezmezný, protože na konci pohybu je jeho cíle dosaženo právě tak málo jako na začátku. Str. 111—113 [168—171]. Jako nositel tohoto procesu se majitel peněz stává *kapitalistou.*

Jestliže směnná hodnota ve zbožním oběhu dostala v nejlepším případě samostatnou formu vzhledem k užitné hodnotě zboží, *vystupuje tu náhle jako substance, která prochází procesem a sama se pohybuje, pro kterou jsou jak zboží, tak peníze pouhými formami. Nejen to, liší se jako původní hodnota od sebe samé jako nadhodnoty.* Stává se penězi, jež se samy pohybují a jako takové se stávají kapitálem. Str. 116 [173].

$P—Z—P'$ se sice zdá být formou vlastní jen kupeckému kapitálu. Ale také průmyslový kapitál jsou peníze, které se přeměňují ve zboží a jeho prodejem se zpětně přeměňují ve více peněz. Akty, které se odehrávají *třeba mezi koupí a prodejem, mimo sféru oběhu,* na tom nic nemění. Konečně u kapitálu, který nese úroky, se proces zračí bezprostředně jako $P—P'$, jako hodnota, která je jaksi větší, než je sama. Str. 117 [174].

II. Rozpory všeobecného vzorce

Forma oběhu, v níž se peníze stávají kapitálem, je v rozporu se všemi dosavadními zákony o povaze zboží, hodnoty, peněz a oběhu samého. Může to způsobovat čistě formální rozdíl opačného pořadí?

A nejen to. Toto opačné pořadí existuje jen pro jednu ze tří jednajících osob. Jako kapitalista kupuji zboží od A a znovu je prodávám B; A a B vystupují jen jako prostí kupci a prodavači zboží. V obou případech stojím já proti nim jako prostý majitel peněz nebo zboží, proti jednomu jako kupec čili peníze, proti druhému jako prodavač čili zboží, ale proti žádnému z nich jako kapitalista čili jako představitel něčeho, co je víc než peníze nebo

zboží. Pro *A* začala transakce *prodejem*, pro *B* skončila *koupí*, tedy úplně stejně jako při zbožním oběhu. Jestliže opírám své právo na nadhodnotu o opačné pořadí, mohl by *A* prodat *přímo B* a vyhlídka na nadhodnotu by odpadla.

Dejme tomu, že *A* a *B* kupují zboží od sebe navzájem přímo. Co se týče *užitné hodnoty*, mohou *oba* získat, *A* může dokonce vyrábět svého zboží víc, než by mohl za stejnou dobu vyrobit *B* a vice versa, přičemž oba zase získávají. Ale jinak je tomu se *směnnou hodnotou*. Zde se vzájemně směňují *stejné velikosti hodnot*, i když mezi ně vstupují peníze jako oběživo. Str. 119 [175—176].

Abstraktně vzato, nastává při prostém zbožním oběhu kromě toho, že se jedna užitná hodnota nahrazuje druhou, pouze *změna formy* zboží. Pokud podmiňuje jen změnu formy směnné hodnoty zboží, podmiňuje, probíhá-li jev v *čisté* podobě, *směnu ekvivalentů*. Zboží lze sice prodávat za ceny, které se odchylují od jejich hodnot, ale jen porušuje-li se zákon směny zboží. Ve své čisté podobě je to směna ekvivalentů, není tedy prostředkem k obohacování. Str. 120 [176 — 177].

Odtud mylnost všech pokusů odvozovat nadhodnotu ze zbožního oběhu. Condillac str. 121 [177—178], Newman str. 122 [178].

Ale dejme tomu, že směna neprobíhá čistě, *že se směňují neekvivalenty*. Dejme tomu, že každý prodavač prodává své zboží 10 % nad hodnotou. Za jinak stejných podmínek to, co každý z nich získává jako prodavač, ztrácí znovu jako kupec. Je to totéž, jako by se hodnota peněz změnila o 10 %. — Stejně by tomu bylo, kdyby *kupující* kupovali všechno 10 % *pod* hodnotou. Str. 123 [179] (Torrens).

Předpoklad, že nadhodnota vzniká z přirážky k cenám, znamená předpokládat, že existuje třída, která *kupuje, aniž prodává*, tj. **spotřebovává, aniž vyrábí,** které tedy neustále *zadarmo* proudí peníze. Prodávat této třídě zboží nad hodnotou znamená jen zčásti znovu podvodně získat nazpět zadarmo vydané peníze. (Malá Asie a Řím.) Prodavač je přitom přece jen stále napalován a nemůže přitom bohatnout, tvořit nadhodnotu.

Vezměme nyní případ **šizení.** *A* prodá *B* víno v hodnotě 40 liber št. za obilí v hodnotě 50. *A* získal 10. Ale *A*+*B* mají dohro-

mady pořád jen 90, *A* má 50 a *B* jen 40. Hodnota se přenesla, ale *nevytvořila*. Třída kapitalistů jedné země jako celek nemůže sama sebe napálit. Str. 126 [182].

Tedy, směňují-li se ekvivalenty, nevzniká žádná nadhodnota, a směňují-li se neekvivalenty, nevzniká také žádná nadhodnota. Oběh zboží nevytváří novou hodnotu.

Proto zde zůstávají nepovšimnuty nejstarší a nejpopulárnější formy kapitálu, obchodní a lichvářský kapitál. Má-li se zhodnocení obchodního kapitálu vysvětlit jinak než pouhým *šizením*, je k tomu zapotřebí mnoha mezičlánků, které tu ještě chybějí. Tím spíše u lichvářského kapitálu a kapitálu nesoucího úroky. Později se ukáže, že oba jsou odvozené formy, a rovněž i to, proč historicky vznikají *před* moderním kapitálem.

Nadhodnota tedy nemůže vznikat z oběhu. Může však vznikat mimo něj? Mimo oběh je majitel zboží prostý výrobce svého zboží, jehož hodnota závisí na velikosti jeho vlastní práce obsažené ve zboží, jež se měří podle určitého společenského zákona; tato hodnota se vyjadřuje v počítacích penězích, např. v ceně 10. Ale tato hodnota 10 není zároveň hodnota 11 liber št.; jeho práce vytváří hodnoty, ale nikoli zhodnocující se hodnoty. Může hodnotě, která už tu je, přidat více hodnot, ale to se děje jen přidáním *více práce*. Výrobce zboží *nemůže* tedy *vyrábět nadhodnotu mimo sféru oběhu*, aniž vstoupí do styku s jinými majiteli zboží.

Kapitál tedy musí vznikat **ve** zbožním oběhu a zároveň **nikoli** v něm. Str. 128 [184].

Tedy: přeměnu peněz v kapitál je nutno vyložit na základě zákonů imanentních směně zboží, takže východiskem musí být směna ekvivalentů. Náš majitel peněz, který je tu zatím jen jako housenka kapitalisty, musí koupit zboží za jejich hodnoty, prodat je za jejich hodnoty, a přesto na konci procesu získat víc hodnoty, než do něho vložil. Jeho proměna v motýla musí probíhat ve sféře oběhu a zároveň nikoli ve sféře oběhu. To jsou podmínky problému. Hic Rhodus, hic salta!* Str. 129 [184 a 185].

* Doslova: Tady je Rhodos, tady skákej! (Takovou odpověď dostal v Ezopově bajce „Chlubil", vychloubač, který se chvástal, že se mu na ostrově Rhodu podařily báječné skoky.) *(Pozn. red.)*

III. Koupě a prodej pracovní síly

Změna hodnoty peněz, které se mají přeměnit v kapitál, se nemůže odehrát v penězích samých, protože peníze při koupi jen realizují cenu zboží, a na druhé straně, dokud *zůstávají penězi*, nemění velikost své hodnoty, a při prodeji rovněž jen přeměňují zboží z jeho naturální formy v jeho peněžní formu. Změna musí tedy nastat u *zboží* při *P—Z—P*; nikoli ale u jeho *směnné hodnoty*, protože se směňují ekvivalenty, nýbrž může vzniknout teprve z jeho *užitné hodnoty jako takové*, tj. z jeho *spotřeby*. K tomu je zapotřebí zboží, jehož *užitná hodnota má tu vlastnost, že je zdrojem směnné hodnoty* — a takové zboží existuje: je to **pracovní síla**. Str. 130 [185 až 186].

Aby však majitel peněz našel na trhu pracovní sílu jako *zboží*, musí ji její vlastní majitel prodávat, musí tedy být **svobodnou** pracovní silou. Protože oba, kupující i prodávající, jsou jako kontrahenti *právnicky rovnými* osobami, musí se pracovní síla prodávat jen *na čas*, protože při prodeji en bloc* nezůstává prodávající prodávajícím, nýbrž stává se sám zbožím. Potom však musí být majitel v takovém postavení, že nemůže prodávat *zboží*, v němž je zpředmětněna jeho práce, nýbrž místo toho musí prodávat **svou pracovní sílu samu jako zboží.** Str. 131 [186—187].

K přeměně peněz v kapitál musí proto majitel peněz najít na trhu zboží *svobodného* dělníka, svobodného v dvojím smyslu: že jako svobodná osoba disponuje svou pracovní silou jako *svým* zbožím a že na druhé straně nemá na prodej žádná *jiná* zboží, že je volný jako pták, osvobozen od všech *věcí* nutných k uskutečnění své pracovní síly. Str. 132 [187—188].

Vztah mezi majitelem peněz a majitelem pracovní síly není mimochodem vztah přirozený nebo všem dobám společný, společenský, nýbrž je to vztah historický, produkt mnoha ekonomických převratů. A tak mají i ty ekonomické kategorie, které byly dosud zkoumány, svou dějinnou pečeť. Aby se výrobek stal zbožím, nesmí se už vyrábět jako bezprostřední existenční prostředek. Masa výrobků může nabýt formy zboží teprve *uvnitř určitého, kapitalistického*

* — vcelku. *(Pozn. red.)*

výrobního způsobu, ačkoli výroba zboží a oběh mohou existovat už tam, kde se masa výrobků nikdy nestává zbožím. Peníze mohou rovněž existovat ve všech obdobích, která dosáhla určité výše oběhu zboží; zvláštní formy peněz, od pouhého ekvivalentu až po světové peníze, předpokládají rozličné stupně vývoje, přesto však je může vyvolat v život velmi slabě vyvinutý oběh zboží. Naproti tomu *kapitál* vzniká jen za uvedené podmínky, a tato jedna podmínka zahrnuje v sobě celé světové dějiny. Str. 133 [188—189].

Pracovní síla má směnnou hodnotu, která je určena stejně jako u všech ostatních zboží: pracovní dobou nutnou k její výrobě, a tedy i k reprodukci. Hodnota pracovní síly je hodnota životních prostředků nutných k udržování jejího majitele, a to k jeho udržování při normální pracovní schopnosti. Ta se řídí *podnebím*, *přírodními podmínkami* atd., jakož i v každé zemi historicky daným standard of life*. Ty se mění, jsou však pro určitou zemi a určitou epochu *dány*. Dále zahrnuje životní prostředky *náhradníků*, tj. *dětí*, takže plémě těchto svérázných majitelů zboží se zvěčňuje. Dále při kvalifikované práci přistupují náklady na *vyučení*. Str. 135 [190—191].

Minimální hranice hodnoty pracovní síly je hodnota *fyzicky nepostradatelných životních prostředků*. Klesne-li cena pracovní síly na toto minimum, klesá pod její *hodnotu*, protože hodnota pracovní síly předpokládá *normální* jakost pracovní síly, a ne zakrnělou. Str. 136 [191—192].

Povaha práce zahrnuje v sobě i to, že se pracovní síla spotřebovává teprve *po* uzavření smlouvy, a protože u takových zboží jsou peníze většinou *platidlem*, platí se pracovní síla ve všech zemích s kapitalistickým výrobním způsobem teprve po tom, když *fungovala*. Všude tedy *poskytuje dělník kapitalistovi úvěr*. Str. 137, 138 [192—194].

Proces spotřeby pracovní síly je zároveň *procesem výroby zboží a nadhodnoty*, a k této spotřebě dochází mimo sféru oběhu. Str. 140 [194].

* — životní úrovní. *(Pozn. red.)*

KAPITOLA TŘETÍ

VÝROBA ABSOLUTNÍ NADHODNOTY

I. Pracovní proces a zhodnocovací proces

Kupec pracovní síly ji spotřebovává tím, že nechává pracovat jejího prodavače. Má-li se práce stát zbožím, musí se nejprve stát užitnou hodnotou a v této vlastnosti je nezávislá na specifickém vztahu mezi kapitalistou a dělníkem. Viz popis pracovního procesu jako takového. Str. 141—149 [196—203].

Pracovní proces na kapitalistickém základě má dvě zvláštnosti: 1. dělník pracuje pod kontrolou kapitalisty, 2. výrobek je majetkem kapitalisty, protože pracovní proces je teď jen procesem dvou *věcí*, které kapitalista koupil: pracovní síly a výrobních prostředků. Str. 150 [204].

Kapitalista však nežádá užitnou hodnotu vyrobenou *jako takovou*, nýbrž jen jako nositele směnné hodnoty a zejména *nadhodnoty*. Práce za této podmínky, kdy zboží bylo jednotou užitné hodnoty a směnné hodnoty — se stává *jednotou výrobního procesu a hodnototvorného procesu*. Str. 151 [205].

Je tedy třeba zkoumat množství práce zpředmětněné ve výrobku.

Např. příze. K jejímu zhotovení je zapotřebí dejme tomu 10 liber bavlny, řekněme za 10 šilinků, a pracovní prostředky, jejichž nutné opotřebování předením — zde je stručně nazveme vřeteny — představuje 2 šilinky za vřetena. Takže ve výrobku je obsaženo 12 šilinků za výrobní prostředky, tj. jakmile se výrobek 1. stal *skutečnou užitnou hodnotou*, zde přízí, a 2. jakmile pracovní doba představovaná těmito pracovními prostředky byla jen pracovní

doba společensky nutná. Kolik k ní přidá přadlákova práce?

Zde tedy zkoumáme pracovní proces z docela jiné stránky. V hodnotě výrobku jsou práce pěstitele bavlny, výrobce vřeten atd. a přadláka jako souměřitelné součásti kvalitativně postaveny na roveň všeobecně lidsky nutné *hodnototvorné* práci — tedy jsou rozlišitelné jen kvantitativně, a právě proto jsou *kvantitativně srovnatelné* podle doby trvání. Předpokládáme, že to je *společensky nutná* pracovní doba, neboť jen ta je hodnototvorná.

Dejme tomu, že denní hodnota pracovní síly = 3 šilinkům a že představuje 6 pracovních hodin, že se za hodinu zhotoví $1^2/_3$ libry příze, tedy za 6 hodin 10 liber příze z 10 liber bavlny (jako předtím), pak jsou 3 šilinky hodnota přidaná za 6 hodin a výrobek má hodnotu 15 šilinků (10+2+3) čili 1 šilink 6 pencí za libru příze.

Zde ale není žádná nadhodnota. To není kapitalistovi nic platné. (Žvásty vulgární ekonomie. Str. 157 [210—212].)

Předpokládali jsme, že denní hodnota pracovní síly činí 3 šilinky, protože je v ní zpředmětněna $^1/_2$ pracovního dne čili 6 hodin. *Že k udržení dělníka po 24 hodiny stačí* $^1/_2$ *pracovního dne, to mu nijak nebrání, aby pracoval* $^1/_1$ *dne. Hodnota* pracovní síly a její *zhodnocení* jsou dvě různé veličiny. Její *užitečná* vlastnost byla jen conditio sine qua non*, rozhodující však byla *specifická* užitná hodnota pracovní síly, že je *zdrojem více směnné hodnoty, než má sama.* Str. 159[212].

Dělník tedy pracuje 12 hodin, spřede 20 liber bavlny = 20 šilinků, opotřebuje za 4 šilinky vřeten a jeho práce stojí 3 šilinky, celkem 27 šilinků. Avšak ve výrobku jsou zpředmětněny: 4 pracovní dny ve vřetenech a bavlně a 1 pracovní den přadláka = 5 dní po 6 šilincích = *30 šilinků — hodnota výrobku. Nadhodnota 3 šilinky je tu: peníze se proměnily v kapitál.* Str. 160 [213]. Všechny podmínky problému jsou splněny. (Podrobnosti str. 160 [214].)

Zhodnocovací proces je pracovní proces jakožto hodnototvorný proces, jakmile je *prodloužen za* bod, až po který poskytuje prostý *ekvivalent* za zaplacenou hodnotu pracovní síly.

Hodnototvorný *proces* se liší od prostého pracovního procesu tím, že pracovní proces se bere v úvahu *kvalitativně*, kdežto hodnototvorný proces *kvantitativně*, a to jen pokud obsahuje společensky

* — nezbytnou podmínkou. *(Pozn. red.)*

nutnou pracovní dobu. Str. 161 [214]. Podrobnosti str. 162 [214 až 215].

Jako jednota pracovního procesu a *hodnototvorného* procesu je výrobní proces *výrobou zboží*, jako jednota pracovního procesu a *zhodnocovacího* procesu je to *proces kapitalistické zbožní výroby*. Str. 163 [216].

Převádění složité práce na jednoduchou. Str. 163—165 [216 až 217].

II. Konstantní a variabilní kapitál

Pracovní proces přidává k pracovnímu předmětu *novou* hodnotu, ale zároveň *přenáší* hodnotu pracovního předmětu na výrobek, uchovává ji tedy pouhým přidáváním nové hodnoty. Tohoto dvojího výsledku se dosahuje takto: *specificky užitečný, kvalitativní charakter* práce přeměňuje určitou užitnou hodnotu a *tím hodnotu uchovává;* avšak *hodnototvorný, abstraktně všeobecný kvantitativní charakter* práce *hodnotu přidává*. Str. 166 [219].

Nechť se např. produktivita přadlákovy práce zešestinásobí. Jako *užitečná* (kvalitativní) práce *uchová* za tutéž dobu šestkrát víc pracovních prostředků. Avšak přidá jen tutéž *novou* hodnotu jako dosud, tj. v každé libře příze je jen $^1/_6$ dříve přidávané nové hodnoty. Jako *hodnototvorná* práce nevytváří o nic víc než dříve. Str. 167 [220]. Opačně je tomu, zůstane-li produktivita přadlákovy práce stejná, avšak hodnota pracovního prostředku stoupá. Str. 168 [220].

Pracovní prostředek odevzdá výrobku jen tu hodnotu, kterou *sám ztratí*. Str. 169 [221]. To se děje v různém stupni. Uhlí, lubricants* atd. se spotřebovávají úplně. Suroviny dostávají novou formu. Nástroje, stroje atd. odevzdávají hodnotu jen pomalu a po částech a opotřebení se vypočítává podle zkušenosti. Str. 169, 170 [222]. Přitom nástroj přesto neustále vchází do pracovního procesu *celý*. Zde tedy vystupuje týž nástroj v *pracovním procesu celý* a ve *zhodnocovacím procesu* jen zčásti, takže se tu rozdíl mezi oběma procesy obráží na předmětných činitelích. Str. 171 [223]. Naopak surovina, která tvoří odpad, vstupuje celá do zhodnocovacího procesu a jen

* — mazadla. *(Pozn. red.)*

zčásti do pracovního procesu, protože se objevuje ve výrobku bez odpadu. Str. 171 [223—224].

Nikdy však nemůže pracovní prostředek přidat *víc* směnné hodnoty, než kolik sám měl — slouží v pracovním procesu jen jako užitná hodnota a může proto odevzdat jen tu směnnou hodnotu, kterou měl už předtím. Str. 172 [224].

Toto zachovávání hodnoty je pro kapitalistu velmi cenné a nic ho nestojí. Str. 173, 174 [225].

Avšak zachovaná hodnota se *jen znovu objevuje*, byla tu už předtím; jen pracovní proces *přidává novou hodnotu*. A to při kapitalistické výrobě *nadhodnotu, přebytek hodnoty výrobku nad hodnotou prvků spotřebovaných k vytvoření výrobku* (výrobních prostředků a pracovní síly). Str. 175, 176 [226—227].

Tím jsou vylíčeny formy existence, jež na sebe bere původní kapitálová hodnota po odvržení své peněžní formy tím, že se proměňuje v činitele pracovního procesu: 1. v nákupu *pracovních prostředků* a 2. v nákupu *pracovní síly*.

Kapitál vložený do pracovních prostředků *nemění* tedy ve výrobním procesu velikost své hodnoty, nazýváme jej *konstantním kapitálem*.

Část vložená do pracovní *síly mění* svou hodnotu, produkuje 1. svou *vlastní* hodnotu a 2. *nadhodnotu* — je to *variabilní kapitál*. Str. 176 [228].

(*Konstantní* je kapitál jen vzhledem k speciálnímu danému výrobnímu procesu, v němž se nemění; jinak se může skládat jednou z více, podruhé z méně pracovních prostředků a koupené pracovní prostředky mohou v hodnotě stoupat nebo klesat, to se však nedotýká jejich vztahu k výrobnímu procesu. Str. 177 [228—229]. Právě tak se může měnit procento, v němž se daný kapitál rozpadá na konstantní a variabilní, ale v každém jednotlivém daném případě zůstává *c* konstantní a *v* variabilní. Str. 178 [229].)

III. Míra nadhodnoty

$K = 500$ liber št. $= \overset{c}{\smile} 410 + \overset{v}{\smile} 90$. Na konci pracovního procesu, v němž se v jednou přeměnilo v pracovní sílu, nechť vychází $\overset{c}{\smile} 410 + \overset{v}{\smile} 90 + \overset{m}{\smile} 90 = 590$. Dejme tomu, že c se skládá z 312 v surovinách, 44 v pomocných látkách a 54 v opotřebení strojů $= 410$. Hodnota *všech* strojů ať však činí 1054. Kdyby se započítávaly *celé*, vyšlo by na obou stranách 1410 jako c, nadhodnota by zůstávala i nadále 90. Str. 179 [230—231].

Protože hodnota c se ve výrobku jen *znovu objevuje*, je *hodnota výrobku*, kterou jsme dostali, odlišná od *hodnoty* v procesu *nově vytvořené*, jež není $= c + v + m$, nýbrž $= v + m$. Pro zhodnocovací proces je tedy velikost c lhostejná, tj. $c = 0$. Str. 180 [231]. To se děje i prakticky, necháme-li stranou obchodnický způsob počítání, např. při vypočítávání zisku nějaké země z jejího průmyslu, kdy se dovezené suroviny odpočítávají. Str. 181 [232—233]. O poměru nadhodnoty k celkovému kapitálu až v III. knize.[204]

Tedy: míra nadhodnoty $= \frac{m}{v}$, nahoře $\frac{90}{90} = 100\,\%$.

Pracovní doba, v níž dělník reprodukuje hodnotu své pracovní síly — v kapitalistických či jiných poměrech — je *nutná* práce, další pracovní doba navíc, která tvoří nadhodnotu pro kapitalistu, je *nadpráce*. Str. 183, 184 [234—235]. Nadhodnota je sražená nadpráce a jen *forma* jejího *vynucování* odlišuje různé společenské formace.

Příklad, jak je nesprávné započítávat c, na str. 185—196 [236—247] (*Senior*).

Součet nutné práce a nadpráce $=$ *pracovnímu dni*.

IV. Pracovní den

Nutná pracovní doba je *dána*. *Nad*práce je *variabilní*, ale v určitých mezích. Nemůže být nikdy $= 0$, protože pak by kapitalistická výroba přestala. Nemůže nikdy dosáhnout 24 hodin z fyzických

příčin; maximální hranice je kromě toho vždy ovlivňována morálními příčinami. Tyto hranice jsou však velmi pružné. — Ekonomický požadavek je, aby pracovní den nebyl delší, než pokud dělníka jen normálně opotřebovává. Ale co je *normálně*? Vzniká tu antinomie a rozhodnout může jenom moc. Odtud boj mezi dělnickou třídou a třídou kapitalistů o *normální pracovní den*. Str. 198—202 [249—253].

Nadpráce v dřívějších společenských epochách. Dokud není směnná hodnota důležitější než užitná hodnota, nadpráce je mírnější, např. ve starověku: jen tam, kde se vyráběla přímo směnná hodnota — zlato a stříbro, hrozná nadpráce. Str. 203 [254]. Totéž v amerických otrokářských státech až do doby, kdy se začala masová produkce bavlny pro vývoz. Stejně tak robota např. v Rumunsku.

Robota nejvhodnější pro srovnání s kapitalistickým vykořisťováním, protože u roboty se nadpráce ustaluje a jeví jako pracovní doba, kterou je třeba odpracovat zvlášť. Règlement organique ve Valašsku.[205] Str. 204—206 [254—257].

Jako je tento règlement pozitivním výrazem nenasytné chtivosti nadpráce, jsou anglické *Factory Acts** jejím negativním výrazem.

Factory Acts. Zákon z roku 1850. Str. 207 [258]. $10^1/_2$ hodiny a $7^1/_2$ v sobotu = 60 hodin za týden. Zisk, který vytloukali továrníci obcházením zákona. Str. 208—211 [258—261].

Vykořistování, v *neomezených* nebo teprve později omezených odvětvích: *krajkářství*, str. 212 [262], *potteries***, str. 213 [263—265], *sirkárny*, str. 215 [265], *výroba tapet*, str. 215—217 [266—267], *pekařství*, str. 217—222 [267—272], *železniční zaměstnanci*, str. 223 [272 až 273], *švadleny*, str. 223—225 [273—275], *kováři*, str. 226 [275—276], *denní a noční dělníci* v *shifts****: a) *hutnictví a kovoprůmysl*, str. 227 až 236 [276—283].

Tato fakta dokazují, že kapitál nevidí v dělníkovi nic jiného než *pracovní sílu*; všechen dělníkův čas je pracovní doba, pokud je to právě alespoň trochu možné; jak dlouho bude pracovní síla žít,

* — tovární zákony. *(Pozn. red.)*
** — hrnčířství. *(Pozn. red.)*
*** — ve směnách. *(Pozn. red.)*

je kapitalistovi lhostejné. Str. 236—238 [285—287]. Ale cožpak to není proti zájmu kapitalisty? Jak je to s náhradou rychle opotřebovaných? — Organizovaný obchod s otroky uvnitř Spojených států povýšil rychlé opotřebování otroků na ekonomický princip; právě tak v Evropě přísun dělníků ze zemědělských obvodů atd. Str. 239 [287—288]. Poorhouse-supply*. Str. 240 [288]. Kapitalista vidí jen stále pohotové přebytečné obyvatelstvo a opotřebovává je. Zda celé plémě vyhyne — après lui le déluge**. *Kapitál je bezohledný ke zdraví a životu dělníka všude tam, kde jej společnost nedonutí k ohledu... a za svobodné konkurence působí imanentní zákony kapitalistické výroby vůči jednotlivému kapitalistovi jako vnější donucovací zákon.* Str. 243 [290—291].

Stanovení *normálního pracovního dne je výsledkem staletého boje mezi kapitalistou a dělníkem.*

Zpočátku se vydávaly zákony, které pracovní dobu *prodlužovaly*, nyní, aby ji zkracovaly. Str. 244 [291—292]. První „Statute of Labourers“*** (23, Eduard III., 1349†) pod záminkou, že mor tak zdecimoval obyvatelstvo, že teď musí každý pracovat víc. Proto maximum mzdy a hranice pracovního dne stanoveny zákonem. Roku 1496 za Jindřicha VII. pracovní den zemědělských dělníků a všech řemeslníků (artificers) stanoven takto: v létě — od března do září — od 5 ráno do 7 a 8 večer s přestávkami 1, 1½ a ½ hodiny = 3 hodiny. V zimě od 5 ráno do setmění. Tento statut nebyl nikdy přísně prováděn. Ještě v 18. století se kapitálu nepodařilo zmocnit se *celé* týdenní práce (s výjimkou zemědělských dělníků). Viz polemiku z oné doby. Str. 248—251 [295—297]. Teprve velkému průmyslu se to podařilo, ba víc, rozbil *všechna* omezení a vykořisťoval dělníka naprosto beze studu. Proletariát se postavil na odpor, jakmile se zase vzpamatoval. Pět zákonů z let 1802—1833 jen podle jména, protože nebyli inspektoři. Teprve zákon z roku 1833 vytvořil ve 4 odvětvích textilního průmyslu normální pracovní den: od půl šesté ráno do půl deváté večer;

* — dodávání pracovních sil z chudobinců. *(Pozn. red.)*
** — po něm ať přijde potopa. *(Pozn. red.)*
*** — „Dělnický statut“. *(Pozn. red.)*
† — tj. zákon vydaný roku 1349 ve 23. roce vlády Eduarda III. *(Pozn. red.)*

v této době směli být young persons* od 13 do 18 let zaměstnáváni jen 12 hodin s přestávkami celkem 1½ hodiny. Děti od 9 let do 13 let jen 8 hodin; noční práce dětí a mladistvých zakázána. Str. 253—255 [300—302].

*Relaissystem*** a jeho zneužívání k obcházení zákonů. Str. 256 [302—303]. Konečně zákon z roku 1844, který staví *ženy jakéhokoli stáří* naroveň mladistvým, práci dětí omezuje na 6½ hodiny, relaissystemu přitahuje uzdu. Naproti tomu nyní dovoleno zaměstnávat děti od *8 let.* — Roku 1847 konečně *zákon o desetihodinovém pracovním dni* pro ženy a mladistvé. Str. 259 [305]. Pokusy kapitalistů zmařit jej, str. 260—268 [305—314]. Mezera v zákoně z roku 1847 dala podnět ke kompromisnímu zákonu z roku 1850, str. 269 [315], který stanovil pracovní den pro mladistvé a ženy na pět dní po 10½, na jeden den po 7½ = 60 hodin týdně, a to mezi *6. hodinou ráno a 6. hodinou večer.* Pro děti platí dál zákon z roku 1847. — Výjimky v hedvábnickém průmyslu viz str. 270 [315—316]. — Roku 1853 pracovní doba *pro děti* omezena také na dobu mezi 6. a 6. hodinou. Str. 272 [317].

Printworks Act*** z roku 1845 neomezuje skoro vůbec. Děti a ženy mohou pracovat 16 hodin!

Bělírny a barvírny 1860, krajkářské továrny 1861, hrnčírny a mnoho jiných odvětví 1863 (v továrním zákoně, pro bělírny pod širým nebem a pekárny vydány v témž roce zvláštní zákony). Str. 274 [319—320].

Velký průmysl vytváří tedy nejprve potřebu omezení pracovní doby, ale potom se ukazuje, že táž nadměrná práce se postupně zmocnila i všech ostatních odvětví. Str. 277 [321].

Dále dějiny ukazují, že zejména zaváděním ženské a dětské práce se *jednotlivý* „svobodný" dělník stává vůči kapitalistovi bezbranným a podléhá, takže se pak rozpoutává třídní boj mezi dělníkem a kapitalistou. Str. 277 [322].

Ve Francii teprve roku 1848 zákon o dvanáctihodinovém pracovním dni pro dělníky bez rozdílu věku a pro všechna pracovní

* — mladiství. *(Pozn. red.)*
** — přepřahací systém, systém střídání směn. *(Pozn. red.)*
*** — zákon o tiskárnách kartounu. *(Pozn. red.)*

odvětví. (Viz však na str. 253 [299] poznámku o francouzském zákonu o dětské práci z roku 1841, který byl uskutečněn teprve roku 1853 a to ještě jen v Département du Nord.) V Belgii úplná „svoboda práce"! V Americe hnutí za osmihodinový pracovní den. Str. 279 [324].

Dělník tedy vychází z výrobního procesu docela jiný, než do něho vstupoval. Pracovní smlouva nebyla aktem *svobodně jednajícího*, doba, na kterou *svobodně* prodává svou práci, je doba, na kterou je *nucen* ji prodávat, a jen *masová* opozice dělníků jim vymáhá *státní zákon*, který jim samým brání prodávat sebe a své potomstvo dobrovolnou smlouvou s kapitálem na smrt a do otroctví. Místo honosného výčtu nezadatelných lidských práv nastupuje skromná Magna Charta[206] továrního zákona. Str. 281—282 [325—326].

V. Míra a masa nadhodnoty

S *mírou* nadhodnoty je zároveň dána její *masa*. Je-li denní hodnota jedné pracovní síly 3 šilinky a míra nadhodnoty 100 %, pak její denní masa = 3 šilinky u jednoho dělníka.

1. Protože *variabilní kapitál* je peněžní výraz hodnoty *všech* pracovních sil, kterých kapitalista současně používá, rovná se *masa* jimi vyrobené nadhodnoty variabilnímu kapitálu násobenému mírou nadhodnoty. Oba činitelé se mohou měnit a z toho mohou vznikat různé kombinace. *Masa* nadhodnoty může vzrůstat i při zmenšujícím se variabilním kapitálu, stoupá-li míra, tedy *prodlužuje*-li se pracovní den. Str. 282 [328].

2. Toto zvyšování míry nadhodnoty má svou *absolutní hranici* v tom, že se pracovní den nikdy nedá prodloužit na plné 24 hodiny, tedy celková hodnota denního produktu jednoho dělníka se *nikdy* nemůže rovnat hodnotě 24 pracovních hodin. Aby byla získána *stejná* masa nadhodnoty, je tedy možné nahradit variabilní kapitál jen *v těchto mezích* zvýšeným vykořisťováním práce. To je důležité, abychom si vysvětlili různé jevy vznikající z rozporné tendence kapitálu: 1. *omezovat* variabilní kapitál a počet zaměstnaných dělníků a 2. přesto vyrábět co největší masu nadhodnoty. Str. 283, 284 [329—330].

3. Masy hodnoty a nadhodnoty, vyráběné různými kapitály — při dané hodnotě a stejně velkém stupni vykořisťování pracovní síly — *jsou přímo úměrné velikosti variabilních součástí těchto kapitálů.* Str. 285 [330]. To zdánlivě odporuje všem skutečnostem.

V dané společnosti a za daného pracovního dne může se nadhodnota zvětšovat jen zvětšením počtu dělníků, tj. obyvatelstva, za daného počtu dělníků jen prodlužováním pracovního dne. To je však důležité jen pro *absolutní* nadhodnotu.

Ukazuje se nyní, že ne *každou* sumu peněz lze přeměnit v kapitál, že existuje určité minimum: cena nákladů alespoň *jedné* pracovní síly a nutných pracovních prostředků. Aby mohl kapitalista *sám* žít bez práce alespoň tak jako dělník, musel by mít při 50 % míře nadhodnoty už dva dělníky a ještě by nic neušetřil. Dokonce při 8 je stále ještě malým mistrem. Proto se ve středověku lidem násilně zabraňovalo, aby se proměňovali z řemeslnických mistrů v kapitalisty, omezením počtu tovaryšů, které směl zaměstnávat jeden mistr. Minimum bohatství, které je zapotřebí k vytvoření skutečného kapitalisty, je v různých obdobích a různých výrobních odvětvích různé. Str. 288 [332—333].

Kapitál se vyvinul ve *velení nad prací* a pečuje o to, aby se řádně a intenzívně pracovalo. *Nutí* dále dělníky konat víc práce, než je zapotřebí pro jejich obživu, a ve vysávání nadhodnoty předčí všechny dřívější výrobní systémy založené na *přímé* nucené práci.

Kapitál převzal práci s danými technickými podmínkami a zprvu je nemění. Bereme-li proto výrobní proces jako *pracovní proces*, nechová se dělník k výrobním prostředkům jako ke kapitálu, nýbrž jako k prostředkům své vlastní účelné činnosti. Jinak je tomu, bereme-li jej jako *zhodnocovací* proces. Výrobní prostředky se stávají prostředky k *vstřebávání cizí práce. Teď už dělník nepoužívá výrobních prostředků, nýbrž výrobní prostředky používají dělníka.* Str. 289 [334]. Místo aby *on* spotřebovával je... *spotřebovávají ony jeho* jako ferment svého vlastního životního procesu a životní proces kapitálu tkví jen v jeho pohybu jako *hodnoty, která se sama zhodnocuje*... Pouhá přeměna peněz ve výrobní prostředky přeměňuje výrobní prostředky v *právní nárok* a vynutitelný nárok *na cizí práci a nadpráci.*

VÝROBA RELATIVNÍ NADHODNOTY

I. Pojem relativní nadhodnoty

Při daném pracovním dni se může nadpráce zvětšovat jen zmenšováním *nutné* práce, toho lze však dosáhnout — nehledě na stlačení mzdy pod hodnotu — jen snížením hodnoty pracovní síly, tedy snížením ceny nutných životních prostředků. Str. 291—293 [337—338]. Tohoto snížení zase lze dosáhnout jen *zvýšením produktivní síly práce, převratem v samém výrobním způsobu.*

Nadhodnota vyrobená prodloužením pracovního dne je *absolutní*, nadhodnota vyrobená zkrácením nutné pracovní doby je *relativní.* Str. 295 [340].

Aby se snížila hodnota pracovní síly, musí zvýšení produktivní síly zachvátit průmyslová odvětví, jejichž výrobky určují hodnotu pracovní síly — obvyklé životní prostředky a jejich náhražky, suroviny k jejich výrobě atd. Důkaz, jak konkurence prozrazuje zvýšenou produktivní sílu v nižší ceně zboží. Str. 296—299 [340—344].

Hodnota zboží je *nepřímo úměrná* produktivní síle práce a právě tak *hodnota pracovní síly*, protože je určována hodnotami zboží. Naproti tomu *relativní nadhodnota* je *přímo úměrná* produktivní síle práce. Str. 299 [344].

Kapitalistu nezajímá *absolutní* hodnota zboží, nýbrž jen *nadhodnota*, která v ní vězí. Realizace nadhodnoty zahrnuje nahrazení zálohované hodnoty. Protože podle výkladu na str. 299 [344] týž proces zvyšování produktivní síly snižuje hodnotu zboží a zvyšuje nadhodnotu, která je v nich obsažena, vysvětluje se, proč se kapitalista, kterému jde jen o výrobu směnné hodnoty, neustále snaží snížit směnnou hodnotu zboží. Srov. Quesnay. Str. 300 [345].

Úspora práce rozvíjením produktivní síly nemá tedy za kapitalistické výroby naprosto za účel zkrácení pracovního dne, ten se může dokonce *prodlužovat*. Můžeme proto u takových ekonomů jako MacCulloch, Ure, Senior a tutti quanti* na jedné stránce číst, že *dělník má být kapitálu vděčný za rozvoj výrobních sil*, a na další stránce, že *tuto vděčnost musí dokázat tím, že bude napříště pracovat místo 10 hodin 15*. Toto rozvíjení produktivních sil má za účel jen zkrátit *nutnou práci* a prodloužit práci pro kapitalistu. Str. 336 [346].

II. Kooperace

Podle str. 288 [333] patří ke kapitalistické výrobě individuální kapitál, dosti velký, aby mohl současně zaměstnávat větší počet dělníků; teprve když se zaměstnavatel docela zbaví nutnosti sám pracovat, stává se plnokrevným kapitalistou. Působení většího počtu dělníků v téže době, na témž pracovním poli, k výrobě zboží téhož druhu, pod velením téhož kapitalisty tvoří *historicky a pojmově výchozí bod kapitalistické výroby*. Str. 302 [347].

Zprvu tedy jen *kvantitativní* rozdíl proti dřívějšku, kdy zaměstnavatel zaměstnává jen několik *málo* dělníků. Ale zároveň hned určitá změna. Už větší počet dělníků zaručuje, že zaměstnavatel dostává *skutečně průměrnou práci* — u malého mistra tomu tak není a přesto musí platit průměrnou hodnotu pracovní síly; při malovýrobě se tedy nerovnosti kompenzují pro společnost, ne však pro jednotlivého mistra. *Zákon zhodnocování* vůbec se tedy plně realizuje pro jednotlivého výrobce teprve tehdy, když vyrábí *jako kapitalista*, zaměstnává současně mnoho dělníků, tedy *od počátku* uvádí do pohybu *průměrnou společenskou práci*. Str. 303, 304 [347—349].

Avšak dále: úspora výrobních prostředků už pouhým zavedením velkovýroby, kdy tedy konstantní části kapitálu odevzdávají výrobku menší hodnoty, protože se spotřebovávají společně v pracovním procesu mnoha dělníků. Tak nabývají pracovní *prostředky* společenského charakteru ještě dříve, než ho nabude pracovní *proces* sám (dosud jen vedle sebe probíhající procesy téhož druhu). Str. 305 [349—350].

* — jim podobní. *(Pozn. red.)*

Zde zkoumat úsporu výrobních prostředků jen potud, pokud zlevňuje zboží, a tím *snižuje hodnotu pracovní síly*. Jak dalece mění poměr nadhodnoty k *celkovému* zálohovanému *kapitálu* $(c + v)$, bude prozkoumáno až ve III. knize[207]. Toto roztržení předmětu je zcela v duchu kapitalistické výroby; protože při ní vystupují pracovní podmínky proti dělníkovi jako něco samostatného, jeví se také jejich úspora jako zvláštní operace, která se ho nijak netýká a je proto oddělena od metod, jimiž se zvyšuje produktivita pracovní síly spotřebovávané kapitálem.

Forma práce, při níž mnoho osob plánovitě vedle sebe a společně pracuje v témž výrobním procesu nebo v souvisících výrobních procesech, se nazývá kooperace. Str. 306 [350]. (Concours de forces. Destutt de Tracy.)

Mechanický součet sil jednotlivých dělníků se podstatně liší od mechanické *potence*, která se vyvíjí, účastní-li se mnoho rukou *společně* a současně na téže nedílné operaci (zvedání břemene atd.). Kooperace vytváří od počátku produktivní sílu, která je sama o sobě *hromadnou silou*.

Dále vyvolává *pouhý společenský kontakt* u většiny produktivních dělníků *soutěživost*, která zvyšuje individuální výkonnost jednotlivců, takže 12 dělníků dodá za společný pracovní den o 144 hodinách větší výrobek než 12 dělníků za 12 oddělených pracovních dní nebo jeden dělník za 12 po sobě následujících pracovních dní. Str. 307 [351].

I když mnoho lidí dělá totéž nebo práci stejného druhu, může individuální práce každého jednotlivce přesto představovat různou fázi pracovního procesu (řetěz lidí, kteří si něco podávají), přičemž kooperace zase ušetří práci. Právě tak, začne-li se stavba současně z různých stran. Kombinovaný čili souhrnný dělník má oči i ruce vpředu i vzadu a je do jisté míry všudypřítomný. Str. 308 [352].

Při složitých pracovních procesech umožňuje kooperace rozdělit jednotlivé procesy, provádět je současně, a tak zkrátit pracovní dobu nutnou k zhotovení celkového výrobku. Str. 308 [353].

V mnoha výrobních oblastech bývají *kritické chvíle*, kdy je zapotřebí mnoha dělníků (ve žních, při lovu sleďů atd.). Zde pomůže jen kooperace. Str. 309 [353].

Kooperace na jedné straně *rozšiřuje* pole výroby, a je proto nutná u prací, kde existuje velká prostorová kontinuita pole práce (vysušování půdy, stavba silnic, stavba hrází), na druhé straně se *zužuje* soustředěním dělníků v jedné místnosti a šetří tím náklady. Str. 310 [354].

Ve všech těchto formách je kooperace, specifická produktivní síla kombinovaného pracovního dne, společenskou produktivní silou práce. Vzniká z kooperace samé. V plánovité součinnosti s ostatními prolamuje dělník své individuální hranice a rozvíjí své druhové schopnosti.

Avšak námezdní dělníci nemohou pracovat společně, nepoužívá-li jich současně, neplatí-li je a nedodává-li jim pracovní prostředky *týž kapitalista*. Měřítko kooperace závisí tedy na tom, *kolik kapitálu má kapitalista*. Podmínka, aby tu byla určitá výše kapitálu, aby udělala z vlastníka kapitalistu — se teď stává *materiální* podmínkou přeměny mnoha roztříštěných a nezávislých individuálních prací v jeden kombinovaný společenský pracovní proces.

Právě tak *velení* kapitálu nad prací — až dosud formální následek vztahu mezi kapitalistou a dělníkem, nyní *nutná podmínka* pracovního procesu samého; kapitalista představuje právě kombinaci v pracovním procesu. *Řízení* pracovního procesu se za kooperace stává *funkcí kapitálu* a jako takové dostává specifické charakteristické znaky. Str. 312 [356].

V souladu s účelem kapitalistické výroby (co největší sebezhodnocení kapitálu) je toto řízení zároveň funkcí co největšího vykořisťování společenského pracovního procesu, a proto podmíněno nevyhnutelným antagonismem mezi vykořisťovatelem a vykořisťovanými. Dále kontrola správného používání pracovních prostředků. Konečně leží souvislost funkcí jednotlivých dělníků *mimo ně*, v kapitálu, takže jejich vlastní jednota vystupuje vůči nim jako *autorita kapitalisty*, jako cizí vůle. Tak má kapitalistické řízení *dvojaký charakter* (1. společenský pracovní proces k zhotovení výrobku, 2. zhodnocovací proces kapitálu) a je ve své formě *despotické*. Tento despotismus rozvíjí teď své zvláštní formy: kapitalista, který se právě sotva zbavil nutnosti pracovat, postupuje nyní nižší dozor organizované bandě důstojníků a poddůstojníků, kteří jsou sami námezd-

ními dělníky kapitálu. Za *otrokářství* počítají ekonomové tyto náklady na dozor k faux frais*, při kapitalistické výrobě ztotožňují řízení, pokud je podmíněno vykořisťováním, právě s touto funkcí, pokud vyplývá z povahy společenského pracovního procesu. Str. 313, 314 [356—358].

Vrchní řízení v průmyslu se stává atributem kapitálu, jako bylo za feudalismu vrchní velení ve válce a v soudnictví atributem pozemkového vlastnictví. Str. 314 [358].

Kapitalista koupí 100 jednotlivých pracovních sil a dostane za to kombinovanou pracovní sílu 100 lidí. Kombinovanou pracovní sílu těchto 100 lidí *ne*platí. Jakmile dělníci vstoupili do kombinovaného pracovního procesu, přestali už patřit sami sobě, stali se částí kapitálu. Tak se jeví *společenská produktivní síla práce jako imanentní produktivní síla kapitálu.* Str. 315 [359].

Příklad kooperace u starých Egypťanů. Str. 316 [359].

Přirozeně vzniklá kooperace v počátcích kultury u loveckých národů, kočovníků nebo v indických občinách spočívá 1. na společném vlastnictví výrobních podmínek, 2. na přirozeném lpění jednotlivců na kmeni a původní pospolitosti. — Sporadická kooperace ve starověku, ve středověku a v moderních koloniích je založena na přímé nadvládě a násilí, nejčastěji na otroctví. — Kapitalistická kooperace naproti tomu předpokládá svobodného námezdního dělníka. Historicky vystupuje v přímém protikladu k rolnickému hospodářství a nezávislé řemeslné výrobě (ať už cechovní nebo ne) a přitom jako historická forma typická pro kapitalistický výrobní proces a odlišující jej. Je to první změna, kterou prodělává pracovní proces, jakmile je podřízen kapitálu. Tak tu vystupuje hned 1. kapitalistický výrobní způsob jako historická nutnost pro přeměnu pracovního procesu ve společenský proces, ale i 2. tato společenská forma pracovního procesu jako metoda kapitálu, jak jej výhodněji vykořisťovat zvyšováním jeho produktivních sil. Str. 317 (361].

Kooperace ve své *jednoduché* formě, kterou jsme dosud zkoumali, se kryje s výrobou ve větším měřítku, ale netvoří ještě pevnou, charakteristickou formu zvláštní epochy kapitalistické výroby a existuje ještě dnes tam, kde kapitál operuje ve velkém měřítku,

* — neproduktivním nákladům. *(Pozn. red.)*

aniž přitom ještě hrají významnou úlohu dělba práce nebo stroje. A tak, třebaže je kooperace základní formou celé kapitalistické výroby, vystupuje její *jednoduchá* forma sama nebo jako zvláštní forma vedle jejích vyvinutějších forem. Str. 318 [361].

III. Dělba práce a manufaktura

Manufaktura, klasická forma kooperace založené na dělbě práce, převládá asi od roku 1550 do roku 1770. Vzniká

1. buď spojením různých řemesel, z nichž každé dělá dílčí operaci (např. kočárová manufaktura), přičemž jednotlivý řemeslník velmi brzy ztrácí schopnost provozovat *celé* své řemeslo, zato je tím zručnější ve svém dílčím řemesle; tedy proces se proměňuje v rozdělení celkové operace na její jednotlivé části. Str. 318, 319 [362].

2. Anebo mnoho řemeslníků, kteří dělají tutéž práci nebo práci stejného druhu, je sdruženo v téže továrně a jednotlivé operace, místo aby je jednu po druhé dělal jeden dělník, se poznenáhlu od sebe oddělují a provádějí je současně různí dělníci (jehly atd.). Výrobek už není dílem jednoho řemeslníka, nýbrž dílem sdružení řemeslníků, z nichž každý koná jen jednu dílčí operaci. Str. 319, 320 [363—364].

V obou případech je výsledek: *výrobní mechanismus, jehož orgány jsou lidé.* Provádění práce zůstává *řemeslnické*; každý dílčí proces, jímž výrobek prochází, musí být proveditelný *ruční prací*, je tedy *vyloučena* jakákoli *skutečně vědecká analýza výrobního procesu.* Právě *následkem* řemeslné povahy práce je každý jednotlivý dělník tak naprosto přikován k jedné dílčí funkci. Str. 321 [364].

Tím se šetří práce ve srovnání s řemeslníkem a tato úspora se ještě stupňuje přenášením získané dovednosti na další generaci. V tom odpovídá manufakturní dělba práce tendenci dřívějších společností dělat pracovní obory dědičnými — kasty, cechy. Str. 322 [365—366].

Diferenciace nástrojů přizpůsobováním různým dílčím pracím — 500 druhů kladiv v Birminghamu. Str. 323, 324 [367].

Z hlediska *celkového* mechanismu má manufaktura dvě stránky:

buď je jen pouhým mechanickým skládáním samostatných dílčích výrobků (hodinky), nebo řadou souvisících procesů v jedné dílně (jehly).

V manufaktuře dodává každá skupina dělníků druhé skupině její surovinu. Proto je základní podmínkou, aby každá skupina v *dané době* vyrobila *dané množství*, tedy je dosahováno docela jiné plynulosti, pravidelnosti, stejnotvárnosti a intenzity práce než i za kooperace. *Zde tedy je už* **technologickým** *zákonem* **výrobního procesu**, *že práce je společensky nutnou prací.* Str. 329 [372].

Nestejnost doby potřebné k jednotlivým operacím podmiňuje, že různé skupiny dělníků jsou různě *silné* a různě početné (při lití písmen 4 lijci a 2 ulamovači na jednoho hoblíře). Manufaktura tedy vytváří matematicky pevný poměr pro kvantitativní rozsah jednotlivých orgánů souhrnného dělníka, a tak lze výrobu rozšiřovat jen tehdy, přibere-li se *násobek* celé skupiny. K tomu ještě přistupuje to, že osamostatnění určitých funkcí — dozor, přeprava výrobků z jedné dílny do druhé — se vyplácí teprve tehdy, když bylo dosaženo určité výše výroby. Str. 329, 330 [372—373].

Spojení různých manufaktur v jednu celkovou manufakturu se také vyskytuje, ale chybí tu vždycky ještě skutečně technologická jednota, která vzniká teprve při použití strojů. Str. 331 [374].

Už záhy se objevují v manufaktuře stroje — sporadicky — mlýn na obilí, tlukadla na rudu atd., ale jen jako vedlejší věc. Hlavním strojem manufaktury je *kombinovaný souhrnný dělník*, který je mnohem dokonalejší než starý řemeslný jednotlivý dělník a u něhož se všechny nedokonalosti, jež se u dílčího dělníka často nutně vyskytují, stávají dokonalostí. Str. 333 [376]. Manufaktura rozvíjí rozdíly mezi těmito dílčími dělníky, mezi skilled a unskilled*, vytváří dokonce úplnou hierarchii dělníků. Str. 334 [376—377].

Dělba práce 1. všeobecná (na zemědělství, průmysl, lodní plavbu atd.), 2. zvláštní (na obory a podobory), 3. jednotlivá (v dílně). Společenská dělba práce se rovněž vyvíjí z různých výchozích bodů. 1. V rodině a rodu přirozeně vzniklá dělba práce podle pohlaví a věku; k tomu otroctví násilným podmaňováním sousedů, jež dělbu práce rozšiřuje. Str. 335 [378]. — 2. Různé

* — kvalifikovanými a nekvalifikovanými. *(Pozn. red.)*

pospolitosti produkují různé výrobky podle polohy, podnebí a stupně kultury a tyto výrobky se *vyměňují tam, kde tyto pospolitosti přicházejí do styku.* Str. 49 [105]. Výměna s cizími pospolitostmi je pak jedním z hlavních prostředků k rozbití přirozeně vzniklé souvislosti vlastní pospolitosti dalším prohlubováním přirozeně vzniklé dělby práce. Str. 336 [379].

Manufakturní dělba práce předpokládá tedy na jedné straně určitý vývojový stupeň společenské dělby práce, na druhé straně rozvíjí tuto dělbu dále — to je územní dělba práce. Str. 337, 338 [379—380].

Avšak mezi společenskou a manufakturní dělbou práce je vždy ten rozdíl, že první nutně vyrábí *zboží*, kdežto při druhé, dílčí dělník nevyrábí *žádné* zboží. Proto při té první koncentrace a organizace, při té druhé roztříštěnost a nepořádek konkurence. Str. 339 až 340 [382—383].

O dřívější organizaci indických občin. Str. 341—342 [384 až 385]. Cech. Str. 343—344 [385—386]. Zatímco u těch všech existuje dělba práce ve *společnosti*, je manufakturní dělba práce *specifickým výtvorem kapitalistického výrobního způsobu.*

V manufaktuře, stejně jako v kooperaci, je fungující pracovní těleso *formou existence kapitálu.* Produktivní síla, která vzniká z kombinace prací, se tedy jeví jako *produktivní síla kapitálu.* Avšak zatímco kooperace ponechává způsob práce jednotlivců celkem beze změny, manufaktura jej revolucionuje, mrzačí dělníka; dělník, neschopen dělat samostatný výrobek, se stává už jen *příslušenstvím* kapitalistovy dílny. Duchovní potence práce u mnohých zanikají, aby se mohly u jiných zvětšit. Produktem manufakturní dělby práce je to, že se duchovní potence pracovního procesu *stavějí proti* dělníkům jako *cizí vlastnictví a moc, která je ovládá.* Tento proces odluky, který začíná už v kooperaci, se v manufaktuře rozvíjí a dokončuje se ve velkém průmyslu, který odděluje vědu jako samostatnou výrobní potenci od práce a nutí ji sloužit kapitálu. Str. 346 [388].

Doklady[208], str. 347 [388—390].

Manufaktura, která je na jedné straně určitou organizací společenské práce, je na druhé straně jen zvláštní *metodou, jak vyrábět relativní nadhodnotu.* Str. 350 [391—392]. Historický význam tamtéž.

Překážky rozvoje manufaktury už v jejím klasickém období: omezování počtu nekvalifikovaných dělníků převahou kvalifikovaných, omezování práce dětí a žen pro odpor mužů, lpění na laws of apprenticeship* až do krajnosti i tam, kde jsou zbytečné, neustálé nepodřizování se dělníků, protože souhrnný dělník ještě nemá kostru nezávislou na dělnících — vystěhovalectví dělníků. Str. 353 až 354 [395].

Kromě toho manufaktura sama nebyla s to způsobit převrat celé společenské výroby nebo alespoň ji ovládnout. Její úzká technická základna se dostala do rozporu s výrobními potřebami, které sama vytvořila. K tomu bylo zapotřebí stroje a manufaktura se už naučila jej zhotovovat. Str. 355 [396].

IV. Stroje a velký průmysl

a) *Stroje jako takové*

Východiskem převratu ve výrobním způsobu je v manufaktuře pracovní *síla*, zde pracovní *prostředek*.

Každé vyvinuté soustrojí se skládá z 1. hnacího stroje, 2. převodového mechanismu, 3. stroje s nástroji čili pracovního stroje. Str. 357 [398].

Průmyslová revoluce 18. století vychází z *pracovního stroje*. Charakteristické pro ni je to, že se nástroj — ve více či méně pozměněné podobě — přenáší z člověka na stroj, stroj jím pohybuje, a tak nástroj funguje. Zda je přitom hnací *silou* lidská či přírodní síla, je prozatím lhostejné. Specifický rozdíl spočívá v tom, že člověk může používat jen svých *vlastních orgánů, avšak stroj může v určitých hranicích používat libovolného množství nástrojů*. (Kolovrat jedno vřeteno, jenny** 12—18 vřeten.)

Dokud se revoluce u kolovratu nezmocnila šlapadla, tj. síly, nýbrž prozatím jen vřetene — je člověk zpočátku všude zároveň hnací silou a dohližitelem. Revoluce pracovních strojů naopak teprve vytvořila potřebu zdokonalení parního stroje a pak je také

* — zákonech o výuční době. *(Pozn. red.)*
** — nejstarší spřádací stroj. *(Pozn. red.)*

provedla. Str. 359—360 [401—402], dále str. 361—362 [403—404].

Ve velkém průmyslu dvojí druh strojů: buď 1. kooperace strojů stejného druhu (powerloom*, envelope machine**), jež shrnuje práci celé řady dílčích dělníků kombinací různých nástrojů — zde již technologická jednota díky převodovému mechanismu a hnací síle — anebo 2. soustrojí, kombinace různých dílčích pracovních strojů (přádelna). Tento systém nachází svou přirozenou základnu v manufakturní dělbě práce. Ale hned se objevuje podstatný rozdíl. V manufaktuře musel být každý dílčí proces přizpůsoben *dělníkovi*, zde už to není třeba, pracovní proces může být *objektivně* rozložen na své součásti a je věcí vědy, resp. zkušenosti, která se o ni opírá, jak je zvládne s pomocí strojů. — Kvantitativní poměr jednotlivých skupin dělníků se tu opakuje jako poměr jednotlivých skupin strojů. Str. 363—366 [404—407].

V obou případech tvoří továrna *velký automat* (který byl ostatně teprve nedávno v tomto smyslu zdokonalen) a to je jeho adekvátní podoba, str. 367 [407—408], a jeho nejdokonalejší podoba je *automat zhotovující stroje*, který zrušil řemeslnou a manufakturní základnu velkého průmyslu, a tím teprve dodal strojům definitivní podobu. Str. 369—372 [408—411].

Spojitost revolucionování jednotlivých odvětví až k dopravním prostředkům. Str. 370 [409—410].

V manufaktuře je kombinace dělníků subjektivní, zde je objektivní *mechanický* výrobní organismus, který dělník už nachází hotový a který může fungovat jen v rukou společných dělníků, kooperativní charakter pracovního procesu je teď *technologickou nutností*. Str. 372 [412].

Produktivní síly vznikající z kooperace a dělby práce kapitál nic nestojí; přírodní síly, pára, voda také nic. Rovněž tak síly objevené vědou. Avšak k využití těchto sil je zapotřebí příslušného aparátu, který lze vyrobit jen s velkými náklady, a právě pracovní stroje stojí daleko víc než staré nástroje. Tyto stroje však mají daleko delší život a mnohem širší výrobní pole než nástroj, odevzdávají proto výrobku poměrně mnohem menší část hodnoty než

* — mechanický stav. *(Pozn. red.)*
** — stroj na výrobu obálek. *(Pozn. red.)*

nástroj, a proto je *bezplatná služba*, kterou koná stroj (a která se v hodnotě výrobku znovu neobjevuje), mnohem větší než u nástroje. Str. 374, 375, 376 [412—413, 414].

Zlevnění na základě soustředění výroby je u velkého průmyslu mnohem větší než u manufaktury. Str. 375 [415].

Ceny hotového zboží dokazují, jak velice zlevnil stroj výrobu a že část hodnoty přecházející z pracovních prostředků relativně vzrůstá, ale absolutně klesá. Produktivita stroje se měří stupněm, v němž *nahrazuje lidskou pracovní sílu*. Příklad str. 377—379 [415—417].

Dejme tomu, že parní pluh nahradí 150 dělníků s roční mzdou 3000 liber št. — pak tato roční mzda *nepředstavuje všechnu jimi vykonanou práci*, nýbrž jen *nutnou* práci; konají však mimo to ještě *nadpráci*. Stojí-li naproti tomu parní pluh 3000 liber št., je to peněžní výraz *veškeré* v něm obsažené práce, a stojí-li tedy stroj právě tolik, kolik jím nahrazovaná pracovní síla, je lidská práce ztělesněná v tomto stroji vždy *mnohem menší* než práce, kterou nahrazuje. Str. 380 [419].

Jako *prostředek k zlevnění* výroby musí stroj *stát méně práce, než kolik jí nahrazuje. Pro kapitál* musí být *jeho hodnota* menší než *hodnota pracovní síly jím nahrazované*. Proto se mohou v Americe vyplácet stroje, které se v Anglii nevyplácejí (např. stroje na drcení štěrku). Proto se mohou jako následek určitých zákonných omezení náhle objevit stroje, které se dříve kapitálu nevyplácely. Str. 380, 381 [419—420].

b) *Přivlastňování pracovní síly stroji*

Protože stroje obsahují i sílu, která je pohání, klesá hodnota síly svalů. — Práce žen a dětí, okamžité *zvětšení počtu námezdních dělníků* zařazením dosud námezdně nepracujících členů rodiny. Tím *se rozděluje hodnota pracovní síly muže* na *pracovní sílu celé rodiny*, tedy se *znehodnocuje*. — Čtyři musejí nyní dodávat kapitálu nejen práci, ale i *nadpráci*, aby mohla rodina žít, kdežto dříve jen jeden. Tím se také hned s *materiálem* vykořisťování rozšiřuje i *stupeň* vykořisťování. Str. 383 [422].

Dříve byly prodej a koupě pracovní síly vztahem *svobodných*

osob, nyní se kupují *nezletilí nebo polozletilí*, dělník teď prodává ženu a dítě, stává se *obchodníkem s otroky*. Příklady str. 384, 385 [423—424].

Fyzická zkáza — úmrtnost dělnických dětí, str. 386 [424—425], i při průmyslovém provozu zemědělství (systém gangů*). Str. 387 [426].

Morální zkáza, str. 389 [426]. Doložky továrního zákona o výchově a odpor továrníků proti tomu, str. 390 [427—429].

Vstup žen a dětí do továren láme nakonec *odpor dělníků-mužů proti kapitalistické despocii*. Str. 391 [429].

Zkracuje-li stroj pracovní dobu nutnou k výrobě určitého předmětu, stává se v rukou kapitálu nejmocnějším prostředkem k *prodlužování* pracovního dne *daleko za jeho normální hranici*. Vytváří jednak *nové podmínky*, které to kapitálu umožňují, jednak *nové pohnutky* k tomu.

Stroj je schopen neustálého pohybu a je omezen jen slabostí a omezeností lidské, asistující pracovní síly. Stroj, který se opotřebuje při dvacetihodinové práci za 7½ roku, pohltí pro kapitalistu *právě tolik nadpráce* jako stroj, který se opotřebuje při desetihodinové práci za 15 let, **jenže za poloviční dobu**. Str. 393 [431].

Přitom je ještě menší riziko morálního opotřebení stroje — by superseding**. Str. 394 [431—432].

Dále se vstřebává větší množství práce *bez zvyšování nákladů* na budovy a stroje, tedy při prodlouženém pracovním dnu nejen roste nadhodnota, nýbrž relativně se zmenšují i náklady nutné k jejímu získání. To je tím důležitější, protože *fixní* část kapitálu velmi převládá, jako je tomu u velkého průmyslu. Str. 395 [432].

V prvním období stroje, kdy má *monopolní* charakter, jsou zisky obrovské, a proto lačnost ještě větších zisků, nadměrné prodlužování pracovního dne. Se všeobecným zaváděním stroje mizí tento monopolní zisk a uplatňuje se zákon, že nadhodnota neplyne z práce, kterou stroj *nahrazuje*, nýbrž z práce, které *používá*, tedy z variabilního kapitálu. — Ten je však při strojovém provozu nutně *zmenšen* velkými náklady. V kapitalistickém užívání strojů tkví tedy

* — pracovních part. *(Pozn. red.)*

** — doslova: nahrazením; tj. je-li stroj nahrazen jiným, dokonalejším, výkonnějším. *(Pozn. red.)*

imanentní rozpor: při dané mase kapitálu *zvětšuje* stroj jeden faktor nadhodnoty, její *míru*, tím, že druhý faktor, počet dělníků, *zmenšuje*. Jakmile se hodnota strojově vyrobeného zboží stane regulující společenskou hodnotou tohoto zboží, vystoupí tento rozpor na povrch a *žene znovu k prodlužování pracovního dne*. Str. 397 [435].

Současně však produkuje stroj uvolňováním vytlačených dělníků, stejně jako zařazováním žen a dětí do práce, *přebytečné dělnické obyvatelstvo*, které se musí podrobit zákonu kapitálu. Tím stroj boří veškeré morální i přirozené hranice pracovního dne. Odtud paradox, že nejmocnější prostředek ke zkrácení pracovní doby se stává nejspolehlivějším prostředkem, jak proměnit celý život dělníka a jeho rodiny v pracovní dobu, jež je k dispozici pro zhodnocování kapitálu. Str. 398 [435].

Viděli jsme už, jak tu po stanovení normálního pracovního dne nastala společenská reakce; na této základně se teď rozvíjí *intenzifikace práce*. Str. 399 [436].

Zpočátku při zrychlování strojů vzrůstala intenzita práce zároveň s prodlužováním doby. Ale brzy bylo dosaženo bodu, kdy se tyto dvě věci navzájem vylučují. Při omezování pracovní doby je tomu ale jinak. Nyní může intenzita vzrůstat, za deset hodin se dostává tolik práce jako dříve za dvanáct nebo více, a intenzívnější pracovní den se počítá jako *umocněný*; práce se měří nikoli pouze podle doby trvání, nýbrž i podle své intenzity. Str. 400 [437]. Tak lze za 5 hodin nutné práce a 5 hodin nadpráce dosáhnout a 6 hodin téže nadhodnoty jako při menší intenzitě za 6 hodin nutné práce nadpráce. Str. 400 [438].

Jak se práce zintenzivňuje? U **manufaktury** je dokázáno (pozn. 159), např. v hrnčířství atd., že *pouhé zkrácení pracovního dne* stačí, aby se obrovsky zvýšila produktivita. U *strojové práce* to bylo daleko nejistější. Ale prokázal to R. Gardner. Str. 401, 402 [438 až 439].

Jakmile se zkrácení pracovní doby stane *zákonem*, stává se stroj prostředkem, jak vymačkat z dělníka intenzívnější práci, buďto větší rychlostí, nebo zmenšením počtu dělníků v poměru ke strojům. Příklady str. 403—407 [440—443]. Tím se zároveň obohacuje a rozšiřuje továrna, doklady viz str. 407—409 [444—445].

c) *Továrna jako celek ve své klasické podobě*

V továrně obstarává účelné vedení nástroje *stroj*, jsou tu tedy odstraněny kvalitativní rozdíly práce, které se vyvinuly v manufaktuře, práce se stále víc *nivelizuje*. Rozdíl nanejvýš ve věku a pohlaví. Dělba práce je tu *přidělování dělníků ke specifickým strojům*. Zde jen dělení na *hlavní dělníky*, kteří jsou skutečně zaměstnáni u pracovního stroje, a na *feeders** (to platí jen o selfaktoru**, sotva už o throstle*** a ještě méně o powerloom corrected†); k tomu dozorci, engineers, stokers, mechanics, joiners†† atd., jen zevně k továrně připojená kategorie. Str. 411—412 [448—449].

Nutnost přizpůsobení dělníka nepřerušenému pohybu automatu vyžaduje zaučení od mládí, ale už naprosto ne jako v manufaktuře, aby byl dělník doživotně připoután k dílčí funkci. U téhož stroje se mohou lidé střídat (systém směn) a pro nepatrnost námahy spojené se zaučením mohou dělníci přecházet od jednoho druhu strojů k druhému; práce podavače je buďto velmi jednoduchá, anebo stále víc připadá stroji. Přesto se manufakturní dělba práce zpočátku tradičně udržuje dál a stává se dokonce pro kapitál prostředkem k většímu vykořisťování. Dělník se stává doživotně částí dílčího stroje. Str. 413 [450].

Veškeré kapitalistické výrobě, pokud je nejen pracovním procesem, nýbrž i zhodnocovacím procesem kapitálu, je společné to, že dělník nepoužívá pracovní podmínky, nýbrž naopak, *pracovní podmínka používá dělníka*, ale teprve díky strojům nabývá tento převrácený vztah technologické *hmatatelné skutečnosti*. Tím, že se proměnil v *automat*, vystupuje pracovní prostředek za pracovního procesu *vůči dělníkovi samému jako kapitál*, jako mrtvá práce, která si podřizuje živou pracovní sílu a vysává ji. Stejně tak duchovní potence výrobního procesu vystupují jako moc kapitálu nad prací... Dílčí dovednost individuálního, vyždímaného strojového dělníka mizí jako nicotná a bezvýznamná věc před vědou, ohromnými přírodními

* — podavače. *(Pozn. red.)*
** — spřádacím stroji. *(Pozn. red.)*
*** — spřádacím stroji s parním pohonem. *(Pozn. red.)*
† — zdokonaleném mechanickém stavu. *(Pozn. red.)*
†† — technici, topiči, mechanici, truhláři. *(Pozn. red.)*

silami a společenskou masovou prací, jež jsou ztělesněny ve strojovém systému. Str. 414, 415 [451].

Kasárenská disciplína továrny, tovární řád. Str. 416 [452—453].

Fyzické podmínky továrny. Str. 417, 418 [453—455].

c') *nebo* d) *Boj dělníků proti továrnímu systému a strojům*

Tento boj existující od vzniku kapitalistického vztahu vystupuje tu nejprve jako vzpoura proti stroji jakožto materiální základně kapitalistického výrobního způsobu. Stávek na stuhy. Str. 419 [456]. Luddité[209]. Str. 420 [457]. Teprve později rozlišují dělníci mezi materiálním výrobním prostředkem a formou jeho společenské exploatace.

Za manufaktury poskytuje zlepšená dělba práce víc prostředků *umožňující* nahrazování dělníků. Str. 421 [457]. (Exkurs o zemědělství, vytlačování dělníků. Str. 422 [458—459].) Při strojové výrobě jsou však dělníci *skutečně vytlačováni*, stroj s nimi přímo konkuruje. Hand loom weavers*. Str. 423 [459]. Ditto Indie. Str. 424 [460]. Tento účinek je trvalý, protože se stroj zmocňuje stále dalších sfér výroby. Osamostatněná a odcizená podoba, kterou kapitalistická výroba vtiskuje pracovnímu prostředku vůči dělníkovi, se vyvíjí díky *stroji* v úplný *protiklad*, proto teď nejprve propuká vzpoura dělníka proti pracovnímu nástroji. Str. 424 [460].

Podrobnosti o vytlačování dělníků strojem. Str. 425, 426 [460—462]. Stroj jako prostředek, jak vytlačováním zlomit odpor dělníků proti kapitálu. Str. 427, 428 [464—466].

Liberální ekonomie tvrdí, že stroj, který vytlačuje dělníky, prý zároveň uvolňuje kapitál, který může tyto dělníky zaměstnat. Ale ve skutečnosti je tomu naopak: každé zavádění strojů *váže* kapitál, zmenšuje jeho *variabilní* část, zvětšuje jeho konstantní část, může tedy jen *omezovat* schopnost kapitálu zaměstnávat pracovní síly. Ve skutečnosti — a tak to také oni apologeti kapitálu myslí — neuvolňuje se kapitál tohoto druhu, nýbrž uvolňují se *životní prostředky* vyhozených dělníků, *dělníci jsou uvolňováni od životních pro-*

* — ruční tkalci. *(Pozn. red.)*

středků, což apologeta vyjadřuje tak, že *stroj uvolňuje životní prostředky pro dělníka*. Str. 429, 430 [466—468].

Toto rozvedeno dál (velmi dobré pro „Fortnightly"*). Str. 431, 432 [469—470]. Antagonismy neodlučitelné od kapitalistického užívání strojů *pro apologetu neexistují, protože nevyrůstají ze strojů samých, nýbrž z jejich kapitalistického užívání*. Str. 432 [470].

Rozšíření výroby díky strojům je přímé i nepřímé, a tím *umožňuje* rozmnožení dosavadního počtu dělníků: horníků, otroků v cotton states** atd. Naproti tomu vlnařské továrny vytlačují Skoty a Iry ovcemi. Str. 433,434 [472—473].

Strojová výroba zvyšuje *společenskou* dělbu práce daleko víc, než to učinila manufaktura. Str. 435 [473—474].

c") *nebo* e) *Stroj a nadhodnota*

První výsledek stroje — *zvýšení nadhodnoty* a zároveň masy výrobků, v nichž se nadhodnota ztělesňuje a z nichž tyje třída kapitalistů a její přívěsek — tedy vzrůst počtu kapitalistů; nové přepychové potřeby a zároveň prostředky k jejich uspokojování. *Přepychová výroba* roste, rovněž tak *dopravní prostředky* (jež však pohlcují ve vyspělých zemích málo pracovních sil) (doklad str. 436 [474]), konečně roste *kategorie sluhů, moderní domácí otroci*, doplňovaní hlavně z *propuštěných dělníků*. Str. 437 [475]. **Statistika.**

Ekonomické rozpory. Str. 437 [476].

Možnost *absolutního růstu* práce v určitém výrobním odvětví následkem strojů a obměny tohoto procesu. Str. 439, 440 [477—478].

Ohromná pružnost, schopnost náhlého rozšíření skokem u velkého průmyslu na vysokém vývojovém stupni. Str. 441 [480]. Zpětné působení na země, které produkují suroviny. Vystěhovalectví v důsledku propouštění dělníků. Mezinárodní dělba práce mezi průmyslovými a zemědělskými zeměmi — periodičnost krizí a prosperity. Str. 442 [481—482]. Zmítání dělníka sem a tam v tomto procesu rozpínání. Str. 444 [482—483].

Historická fakta o tom str. 445—449 [483—488].

* Viz tento svazek, str. 325—347. *(Pozn. red.)*
** — bavlnářských státech. *(Pozn. red.)*

Zde o zatlačování kooperace a manufaktury stroji (a mezistupně str. 450, 451 [489—490]), přeměna i průmyslových odvětví s netovárními provozy v duchu velkého průmyslu — domácká práce jako externí oddělení továrny. Str. 452 [490]. U domácké práce a v moderní manufaktuře vykořisťování ještě nestydatější než ve vlastní továrně. Str. 453 [491]. Příklady: londýnské tiskárny. Str. 453 [492]. Knihtiskárna, třídění hadrů. Str. 454 [492]. Pálení cihel. Str. 455 [493]. Moderní manufaktura všeobecně. Str. 456 [494]. *Domácká práce: paličkování krajek.* Str. 457—459 [496—498]. *Slaměnkářství.* Str. 460 [498—499]. Přeměna v tovární provoz při dosažení nejzazší hranice vykořisťovatelnosti: *wearing apparel** s pomocí *šicího stroje.* Str. 462—466 [500—504]. Urychlení této přeměny rozšířením donucovacích továrních zákonů, které odstraňují dosavadní šlendrián založený na neomezeném vykořisťování. Str. 466 [504—505]. *Příklady: hrnčířství.* Str. 467 [505]. Sirky. Str. 468 [506]. Dále účinek továrních zákonů na nepravidelnou práci způsobovanou jak lajdačením dělníků, tak sezónní prací a módou. Str. 470 [508]. Nadměrná práce vedle zahálky jako důsledek sezónnosti domácké práce a manufaktury. Str. 471 [508—509].

Doložky o zdravotní péči v továrních zákonech. Str. 473 [510—511]. Doložky o výchově. Str. 476 [512—514].

Propouštění dělníků, jakmile dosáhnou určitého *věku.* Jsou dospělí, nehodí se už k práci, kterou dosud dělali, a nemohou žít z dětské mzdy; přitom se však nevyučili žádné jiné práci. Str. 477 [515].

Rozklad mysteries** a tradiční zkostnatělosti manufaktury a řemesla velkým průmyslem, který přeměňuje výrobní proces ve vědomé používání přírodních sil. Jen on je tedy ve srovnání se všemi dřívějšími formami *revoluční.* Str. 479 [517]. Ale jako kapitalistická forma *zachovává pro dělníka* zkostnatělou dělbu práce, a protože její základnu denně převrací, ničí tím dělníka. Na druhé straně právě zde, v tomto nutném střídání činností téhož dělníka, je po-

* — doplňky oděvů. *(Pozn. red.)*
** — zvláštní řemesla spojená s výrobními tajemstvími. *(Pozn. red.)*

žadavek co největší mnohostrannosti dělníka a možnosti sociální revoluce. Str. 480, 481 [518].

Nutnost rozšířit tovární zákonodárství na všechna odvětví výroby, i s netovárními provozy. Str. 487 a násl. [519—520]. Zákon z roku 1867. Str. 485 [523—524]. Doly, poznámka na str. 486 a násl. [526—532].

Koncentrující účinek továrních zákonů, všeobecné rozšíření tovární výroby, a tím klasické formy kapitalistické výroby, přiostření jejích inherentních rozporů, dozrávání prvků převratu staré a tvůrčích prvků nové společnosti. Str. 488—493 [526—533].

Zemědělství. Zde vytlačování dělníků stroji ještě akutnější. Nahrazení rolníka námezdním dělníkem. Zničení venkovské domácké manufaktury. Přiostření protikladů mezi městem a venkovem. Roztylování a oslabování zemědělských dělníků, zatímco městští dělníci jsou soustřeďováni, proto mzda zemědělských dělníků na minimu. Zároveň drancování *půdy*: korunou kapitalistického výrobního způsobu je podkopávání *zdroje veškerého bohatství*: země a dělníka. Str.493 až 496 [533—536].

*V. Další zkoumání výroby nadhodnoty**

* Zde rukopis končí. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

*RECENZE O PRVNÍM DÍLU MARXOVA „KAPITÁLU“ PRO „FORTNIGHTLY REVIEW“[210]

*Karel Marx o „Kapitálu“**

Pan Thomas Tooke poukazuje ve svých úvahách o peněžním oběhu na to, že fungují-li peníze jako kapitál, vracejí se ke svému výchozímu bodu, kdežto fungují-li jen jako oběživo, nevracejí se ke svému výchozímu bodu.[211] Toto rozlišení (které ostatně vyslovil už dávno před ním Sir James Steuart) je pro pana Tooka jen jedním z jeho argumentů proti stoupencům „currency principle“[212] a jejich tvrzení, že vydávání papírových peněz má vliv na ceny zboží. Naproti tomu u našeho autora je toto rozlišení výchozím bodem jeho zkoumání povahy samého kapitálu a zvláště otázky: jak se peníze, tato samostatná forma existence hodnoty, přeměňují v kapitál?

Všichni podnikatelé, říká Turgot, mají jedno společné, totiž to, že *kupují, aby prodali*; jejich koupě jsou zálohy, které se jim později zase vracejí.[213]

Koupě za účelem prodeje, to je právě transakce, při níž peníze fungují jako kapitál a která nutně vyžaduje, aby se vrátily ke svému výchozímu bodu, na rozdíl od *prodeje za účelem koupě*, což je proces, při němž *stačí*, když peníze fungují jako oběživo. Na tom vidíme, že podle pořadí, v němž po sobě následují akty prodeje a koupě, mají peníze dva různé oběžné pohyby. Ke znázornění těchto dvou procesů uvádí náš autor tyto dva vzorce:

Prodej za účelem koupě: zboží Z se směňuje za peníze P, které se opět směňují za jiné zboží Z, čili: $Z—P—Z$.

* Das Kapital. Von Karl Marx. Erster Band. Hamburg, Meissner, 1867. *(Engelsova poznámka.)*

Koupě za účelem prodeje: peníze se směňují za zboží a to se opět směňuje za peníze: *P—Z—P*.

Vzorec *Z—P—Z* představuje prostý oběh zboží, při němž peníze fungují jako oběživo, jako currency. Tento vzorec se rozebírá v první kapitole recenzované knihy[214], v níž je vyložena nová a velmi prostá teorie hodnoty a peněz, teorie vědecky neobyčejně zajímavá; zde se jí ale nebudeme zabývat, protože není důležitá pro to, co v Marxových názorech na kapitál pokládáme za podstatné.

Vzorec *P—Z—P* představuje naproti tomu tu formu oběhu, v níž se peníze přeměňují v kapitál.

Proces koupě za účelem prodeje: *P—Z—P* lze zjevně redukovat na *P—P*; je to nepřímá směna peněz za peníze. Dejme tomu, že koupím bavlnu za 1000 liber št. a prodám ji za 1100 liber št.; v tom případě jsem *konec konců* směnil 1000 liber št. za 1100 liber št., peníze za peníze.

Kdyby se mi při tomto procesu vždycky vracela táž suma peněz, kterou jsem zálohoval, pak by směna neměla smysl. Ale ať už obchodník, který zálohoval 1000 liber št., realizuje 1100 liber št., 1000 liber št., nebo dokonce jen 900 liber št., jeho peníze prodělaly pohyb, který se zásadně liší od pohybu, jejž vyjadřuje vzorec *Z—P—Z*; tento vzorec označuje prodej za účelem koupě, prodej toho, co nepotřebujeme, abychom si mohli koupit to, co potřebujeme. Porovnejme tyto dva vzorce.

Každý proces se skládá ze dvou fází neboli aktů a oba tyto akty jsou v obou vzorcích totožné; ale mezi oběma těmito procesy je veliký rozdíl. V *Z—P—Z* jsou peníze jen prostředníkem; výchozím i konečným bodem je zboží, užitná hodnota. V *P—Z—P* je zboží zprostředkujícím článkem, kdežto výchozí i konečný bod tvoří peníze. V *Z—P—Z* se peníze jednou provždy vydají; v *P—Z—P* se pouze zálohují, aby se zase získaly nazpět; vracejí se ke svému výchozímu bodu, a to je první smyslově vnímatelný rozdíl mezi oběhem peněz jakožto *oběživa* a oběhem peněz jakožto *kapitálu*.

V procesu prodeje za účelem koupě, *Z—P—Z*, se peníze mohou vrátit ke svému výchozímu bodu jen tím, že se celý proces opakuje, že se prodá nové zboží. Zpětný přítok je proto nezávislý na procesu

samém. Ale v procesu *P—Z—P* je tento zpětný přítok nezbytný a hned od počátku se s ním počítá. Nenastane-li, muselo někde dojít k poruše, a proces zůstává nedokončený.

Smyslem prodeje za účelem koupě je získat *užitnou* hodnotu, smyslem koupě za účelem prodeje je získat *směnnou* hodnotu.

Ve vzorci *Z—P—Z* jsou oba krajní členy, řečeno ekonomicky, totožné. Jsou oba zboží, a kromě toho mají tutéž kvantitativní hodnotu, neboť celá teorie hodnoty předpokládá, že se zpravidla směňují jen ekvivalenty. Zároveň jsou oba tyto krajní členy *Z—Z* dvě kvalitativně různé užitné hodnoty — vždyť právě proto se směňují. V procesu *P—Z—P* se celá operace zdá na první pohled nesmyslná. Směňovat 1000 liber št. za 1000 liber št., a ještě k tomu oklikou, se zdá absurdní. Jedna peněžní suma se může lišit od jiné peněžní sumy jen kvantitou. Proto může mít *P—Z—P* nějaký smysl jen tehdy, když se jeho krajní členy kvantitativně liší. Z oběhu se musí dostat víc peněz, než se do něho vrhlo. Bavlna koupená za 1000 liber št. se prodá za 1100 liber št. = 1000 liber št. + 100 liber št.; vzorec znázorňující tento proces se tak mění ve vzorec *P—Z—P'*, v němž $P' = P + \Delta P$, *P* plus jistý přírůstek. Tento ΔP, tento přírůstek, nazývá Marx *nadhodnotou.** Původně zálohovaná hodnota se nejen uchová, ale připojí k sobě určitý přírůstek, *zhodnotí se*, a právě *tímto procesem se peníze mění v kapitál.*

Ve formě oběhu *Z—P—Z* se krajní členy ovšem také *mohou* lišit hodnotou, ale tato okolnost tu nehraje vůbec žádnou roli; vzorec se nestává nesmyslným, jsou-li oba krajní členy ekvivalenty. Naopak, musejí být ekvivalenty, má-li být vzorec normální.

Opakování *Z—P—Z* je omezeno okolnostmi, které leží plně mimo proces směny; potřebami spotřeby. Naproti tomu v *P—Z—P* jsou začátek i konec kvalitativně totožné, a právě proto pohyb je či může být ustavičný. $P + \Delta P$ se nepochybně kvantitativně liší od *P*; ale stále je to jen pouhá omezená částka peněz. Utratíte-li ji, přestane být kapitálem; odeberete-li ji z oběhu, zůstane ležet jako poklad. Jakmile jednou připustíme, že tento proces nutká k zhodnocování hodnoty, pak toto nutkání existuje stejnou měrou u *P'*, jako

* Všude tam, kde je tu užito výrazu „hodnota" bez bližšího určení, znamená vždy směnnou hodnotu. (*Engelsova poznámka.*)

existovalo u *P*. Pohyb kapitálu se tak stává ustavičným a nekonečným, protože po ukončení každé jednotlivé transakce není dosaženo cíle o nic víc než předtím. Tím, že vykonává tento nekonečný proces, stává se majitel peněz *kapitalistou*.

Na první pohled se zdá, že vzorec *P—Z—P* se hodí jen pro obchodní kapitál. Ale průmyslový kapitál není rovněž nic jiného než peníze, které se směňují za zboží a znovu se směňují za více peněz. V tomto případě se ovšem vsouvá mezi koupi a prodej řada operací, které probíhají mimo vlastní sféru oběhu; ale těmito operacemi se nijak nemění povaha procesu. Týž proces pak vidíme v nejzkrácenější formě u kapitálu nesoucího úroky. Zde se vzorec scvrkává na *P—P'*, na hodnotu, která je, aby se tak řeklo, větší, než je.

Ale odkud se bere tento přírůstek *P*, tato nadhodnota? Naše předcházející zkoumání podstaty zboží, hodnoty, peněz a oběhu samého to nejen nevysvětluje, nýbrž zdánlivě dokonce vylučuje jakoukoli formu oběhu, jejímž výsledkem by bylo něco takového jako nadhodnota. Celý rozdíl mezi oběhem zboží (*Z—P—Z*) a oběhem peněz jako kapitálu (*P—Z—P*) je zdánlivě jen v tom, že proces probíhá obráceně. Ale jak to, že toto obrácené pořadí může mít tak podivuhodný výsledek?

Nejen to. Toto obrácené pořadí existuje jen pro jednoho ze tří účastníků procesu. Jako kapitalista kupuji zboží od *A* a znovu je prodávám *B*. *A* a *B* vystupují jako prostí prodavači a kupci zboží. Já sám, když kupuji od *A*, vystupuji jako pouhý majitel peněz, a když prodávám *B*, jako majitel zboží; ale v žádné z těchto transakcí nevystupuji jako kapitalista, jako představitel něčeho, co je *víc* než peníze nebo zboží. Pro *A* začala transakce prodejem, pro *B* začala koupí. A jestliže z mého hlediska došlo k obrácení vzorce *Z—P—Z*, z jejich hlediska k němu nedošlo. Kromě toho nic nebrání *A*, aby prodal zboží *B* bez mého prostřednictví, a odkud by se v tomto případě vzala nadhodnota?

Dejme tomu, že *A* a *B* kupují to, co potřebují, přímo jeden od druhého. Pokud jde o užitnou hodnotu, mohou na tom oba získat. Je dokonce možné, že *A* je schopen vyrobit víc svého zvláštního zboží, než by mohl vyrobit za tutéž dobu *B*, a vice versa, takže v tomto případě na tom oba získávají. Ale pokud jde o směnnou

hodnotu, je tomu jinak. V tomto případě se směňují stejná množství hodnoty, ať už peníze slouží jako prostředník nebo ne.

Abstraktně vzato, tj. nehledě na všechny ty okolnosti, které nevyplývají z imanentních zákonů prostého zbožního oběhu, dochází v tomto prostém oběhu kromě nahrazení jedné užitné hodnoty druhou jen ke změně formy zboží. Táž směnná hodnota, totéž množství zpředmětněné společenské práce zůstává v rukou majitele zboží, ať už je to v podobě tohoto zboží samého, nebo v podobě peněz, za něž se zboží prodalo, nebo v podobě druhého zboží, jež se koupilo za tyto peníze. Touto změnou formy se vůbec nemění množství hodnoty, právě tak jako se nic nezmění, vyměním-li si pětilibrovou bankovku za pět sovereignů. Pokud se mění jen *forma* směnné hodnoty, musí se směňovat ekvivalenty, alespoň když proces probíhá v čisté podobě a za normálních podmínek. Zboží se *mohou* prodávat za ceny, které jsou nad nebo pod jejich hodnotami, ale děje-li se to, porušuje se tím zákon směny zboží. Směna zboží, probíhá-li v čisté a normální formě, není prostředkem k vytváření nadhodnoty. Z toho vyplývá omyl všech ekonomů, kteří se pokoušejí vyvodit nadhodnotu ze směny zboží, jako například Condillac.

Předpokládejme však, že proces neprobíhá za normálních podmínek a že se směňují neekvivalenty. Dejme tomu, že každý prodavač prodává své zboží řekněme 10 % nad jeho hodnotou. Caeteris paribus* každý opět ztrácí jako kupující to, co získal jako prodavač. Bylo by to úplně stejné, jako kdyby hodnota peněz klesla o 10 %. Opačný případ, ale se stejným výsledkem, by nastal, kdyby naopak všichni kupující kupovali svá zboží 10 % pod jejich hodnotou. Předpokládáme-li, že každý majitel zboží jakožto výrobce prodává zboží nad hodnotou a jako spotřebitel je kupuje nad hodnotou, nepřiblížíme se ani o píď k řešení.

Důslední zastánci iluze, že nadhodnota vzniká nominální přirážkou k ceně zboží, předpokládají vždy, že existuje třída, která jen kupuje, aniž někdy prodává, která spotřebovává, aniž vyrábí. V tomto stadiu našeho zkoumání je existence takovéto třídy ještě nevysvětlitelná. Ale připusťme, že existuje. Odkud tato třída bere

* Za jinak stejných okolností. *(Pozn. red.)*

peníze, za něž neustále kupuje? Zřejmě od výrobců zboží — ať už právem, nebo násilím — beze směny. Prodávat takovéto třídě zboží nad jejich hodnotou neznamená nic jiného, než zčásti zase získávat zpět peníze, které byly dány zadarmo. Tak maloasijská města, která platila Římanům tribut, získávala zpět část těchto peněz tím, že napalovala Římany při obchodování; ale nakonec na tom přece jen nejvíc prodělala tato města. To tedy není metoda, jak vytvářet nadhodnotu.

Předpokládejme, že jde o napalování. *A* prodává *B* víno v hodnotě 40 liber št. za obilí v hodnotě 50 liber št. *A* získal 10 liber št. a *B* ztratil 10 liber št., ale dohromady mají zase jen 90 liber št., tak jako předtím. Hodnota se přenesla jinam, ale nevytvořila se. Tím, že jeden napaluje druhého, nemůže celá kapitalistická třída v té které zemi zvětšit své úhrnné bohatství.

Takže: směňují-li se ekvivalenty, nevzniká žádná nadhodnota, a směňují-li se neekvivalenty, nevzniká také žádná nadhodnota. Oběh zboží nevytváří žádnou novou hodnotu. To je také důvod, proč se tu nevěnuje vůbec pozornost dvěma nejstarším a nejznámějším formám kapitálu: obchodnímu kapitálu a kapitálu nesoucímu úroky. K tomu, abychom si objasnili nadhodnotu, kterou si přivlastňují tyto dvě formy kapitálu, jinak než jako výsledek pouhého šizení, je zapotřebí řady mezičlánků, které v tomto stadiu zkoumání ještě chybějí. Později uvidíme, že obě tyto formy jsou jen odvozené formy, a zjistíme také, proč se obě historicky objevují dávno před moderním kapitálem.

Nadhodnota tedy nemůže vzniknout z oběhu zboží. Ale může vzniknout mimo oběh zboží? Mimo oběh zboží je majitel zboží prostě výrobcem tohoto zboží, jehož hodnota je určena množstvím jeho práce, která je v něm obsažena a která se měří podle určitého společenského zákona. Tato hodnota je vyjádřena v počítacích penězích, řekněme v ceně 10 liber št. Ale tato cena 10 liber št. není zároveň cena 11 liber št.; práce obsažená ve zboží vytváří hodnotu, ale ne hodnotu, která se zhodnocuje; může přidat novou hodnotu k hodnotě, která tu už je, ale jen tím, že přidá novou práci. Jak by tedy majitel zboží mohl mimo sféru oběhu zboží, aniž by přišel do styku s jinými majiteli zboží, jak by tedy mohl vyrábět nadhod-

notu, čili, jinak řečeno, přeměňovat zboží nebo peníze v kapitál?

„Kapitál tedy nemůže vzniknout z oběhu, ale *ne*může také vzniknout mimo oběh. Musí vzniknout v oběhu a zároveň *ne* v oběhu... Přeměně peněz v kapitál je nutno přijít na kloub na půdě imanentních zákonů směny zboží, tj. *východiskem musí být směna ekvivalentů*. Náš majitel peněz, který je tu dosud jen larvou kapitalisty, musí koupit zboží za jejich hodnotu, prodat je za jejich hodnotu, a přesto nakonec vytlouci z tohoto procesu víc hodnoty, než do něho vložil. Jeho vývoj v motýla, v pravého kapitalistu, se musí uskutečnit ve sféře oběhu a zároveň *ne* ve sféře oběhu. To jsou podmínky problému. Hic Rhodus, hic salta!"* [184—185]**

A nyní přejděme k řešení:

„Změna hodnoty peněz, které se mají přeměnit v kapitál, se nemůže odehrát v penězích samých. Jako kupní prostředek a jako platidlo *realizují* peníze jen cenu zboží, které se za ně kupuje nebo jimi platí, kdežto ustrnou-li ve své vlastní formě, ztuhnou ve zkamenělinu o neměnné velikosti hodnoty. Tato změna nemůže rovněž vzniknout z druhého aktu oběhu, z opětovného prodeje zboží, neboť tento akt jen přeměňuje zboží z jeho naturální formy zpět v peněžní formu. *Musí tedy nastat změna u zboží samého*, kupovaného v prvním aktu *P—Z*, ale nikoli v jeho hodnotě, neboť se směňují ekvivalenty, přičemž se zboží platí podle své hodnoty. *Změna může tedy vzniknout jen z jeho užitné hodnoty jako takové*, tj. *z jeho spotřeby*. Našemu majiteli peněz se však podaří vytlouci hodnotu ze spotřeby zboží jen tehdy, jestliže se mu poštěstí objevit uvnitř sféry oběhu, na trhu, takové zboží, *jehož užitná hodnota sama by měla tu svéráznou vlastnost, že by byla zdrojem hodnoty* — takové zboží, *jehož skutečná spotřeba by byla zpředmětňováním práce, tvořením hodnoty*. A majitel peněz nachází na trhu takové specifické zboží; je to pracovní schopnost čili *pracovní síla*.

Pracovní silou čili pracovní schopností rozumíme souhrn fyzických a duševních schopností, které existují v organismu, živé

* Tady je Rhodos, tady skákej! (Takovou odpověď dostal v Ezopově bajce „Chlubil" vychloubač, který se chvástal, že se mu na ostrově Rhodu podařily báječné skoky.) *(Pozn. red.)*

** V hranatých závorkách je uvedena stránka čes. vyd. „Kapitálu", díl I. *(Pozn. čes. red.)*

osobnosti člověka, a které člověk uvádí do pohybu, kdykoli vyrábí nějaké užitné hodnoty.

Aby však majitel peněz mohl nalézt na trhu pracovní sílu jako zboží, musí být splněny různé podmínky. Směna zboží sama o sobě nezahrnuje žádné jiné vztahy závislosti než ty, které vyplývají z její vlastní povahy. Jakmile je tomu tak, může se pracovní síla objevit na trhu jako zboží jen tehdy a jen potud, když a pokud je nabízena na prodej nebo prodávána svým vlastním majitelem, tj. osobou, jejíž pracovní silou je. Aby ji její majitel mohl prodávat jako zboží, musí mít možnost jí disponovat, tedy musí být svobodným vlastníkem své pracovní schopnosti, své osoby. Majitel pracovní síly se na trhu setkává s majitelem peněz a vstupují ve vzájemný poměr jako rovnoprávní majitelé zboží, lišící se od sebe jen tím, že jeden je kupcem a druhý prodavačem. Trvalost tohoto poměru vyžaduje, aby vlastník pracovní síly ji stále prodával jen na určitou dobu, neboť kdyby ji prodal se vším všudy a jednou provždy, prodal by zároveň sebe samého, přeměnil by se ze svobodného člověka v otroka, z majitele zboží ve zboží... Druhou podstatnou podmínkou, nutnou k tomu, aby majitel peněz mohl na trhu najít pracovní sílu jako zboží, je, že majitel pracovní síly musí být zbaven možnosti prodávat zboží, v nichž je zpředmětněna jeho práce, a musí být naopak nucen prodávat jako zboží svou pracovní sílu samu, která existuje jen v jeho živém organismu.

Aby někdo mohl prodávat zboží odlišná od své pracovní síly, musí ovšem mít výrobní prostředky, např. suroviny, pracovní nástroje atd. Nemůže dělat boty bez kůže. Mimoto potřebuje životní prostředky. Nikdo... nemůže být živ z výrobků budoucnosti, tedy ani z užitných hodnot, jejichž výroba dosud neskončila; od prvního dne, kdy se člověk objevil na zemi, musí denně spotřebovávat, dříve než vyrábí a zatímco vyrábí. Jestliže se výrobky vyrábějí jako *zboží*, musí být prodány, *když* jsou vyrobeny, a teprve když jsou prodány, mohou uspokojovat potřeby výrobce. K době nutné pro výrobu přistupuje doba nutná pro prodej.

Majitel peněz může tedy přeměnit peníze v kapitál jen tehdy, najde-li na trhu zboží *svobodného dělníka*, svobodného v dvojím smyslu: v tom smyslu, že dělník — svobodná osoba jednak disponuje

svou pracovní silou jako zbožím, jednak nemá na prodej žádné jiné zboží, že je volný jako pták, že je svoboden od všech věcí nutných k uskutečnění své pracovní síly.

Otázka, proč tento svobodný dělník vystupuje ve sféře oběhu proti majiteli peněz, nezajímá majitele peněz, který nachází trh práce už hotový jako zvláštní oddělení trhu zboží. A nás prozatím také nezajímá. Držíme se teoreticky faktu, jako se ho majitel peněz drží fakticky. Jedno je však jasné. Příroda neprodukuje na jedné straně majitele peněz a zboží a na druhé straně majitele pouhé vlastní pracovní síly. Tento vztah není přírodně historický, ani to není společenský vztah, který by byl společný všem historickým obdobím. Je zřejmě sám výsledkem předcházejícího historického vývoje, produktem mnoha ekonomických převratů, zániku celé řady starších formací společenské výroby.

A ekonomické kategorie, které jsme zkoumali dříve, také nesou na sobě pečeť svých dějin. Existence výrobku jako zboží předpokládá určité historické podmínky. Aby se výrobek stal zbožím, nesmí být vyráběn jako bezprostřední životní prostředek pro výrobce samého. Kdybychom šli dále ve svém zkoumání a položili si otázku: za jakých okolností nabývají všechny, anebo alespoň většina výrobků formy zboží, shledali bychom, že se tak děje jen na základě úplně specifického, totiž *kapitalistického* výrobního způsobu. Ale takové zkoumání by přesahovalo rámec rozboru zboží. Zbožní výroba a zbožní oběh mohou existovat, přestože převážná masa výrobků je určena bezprostředně pro vlastní spotřebu, nepřeměňuje se ve zboží, a tedy společenský výrobní proces dávno ještě není v celé své šíři a hloubce ovládán směnnou hodnotou... Pozorujeme-li peníze, vidíme, že peníze předpokládají určitou výši zbožní směny. Zvláštní formy peněz — pouhý zbožní ekvivalent, nebo oběživo, nebo platidlo, poklad a světové peníze — ukazují podle různého rozsahu a podle relativní převahy té či oné funkce na velmi rozmanité stupně společenského výrobního procesu. Ale jak ukazuje zkušenost, stačí poměrně slabě vyvinutý zbožní oběh, aby se mohly vytvořit všechny tyto formy. Jinak je tomu s kapitálem. Historické podmínky jeho existence nejsou ještě zdaleka dány zbožním a peněžním oběhem. Kapitál vzniká jen tam, kde majitel výrobních

a životních prostředků nachází na trhu svobodného dělníka jako prodavače své pracovní síly, a tato jedna historická podmínka zahrnuje v sobě celé světové dějiny. Proto kapitál už od samého svého vzniku zvěstuje novou epochu, epochu společenského výrobního procesu.“ [185—189]

Toto zvláštní zboží, pracovní sílu, musíme nyní prozkoumat. Jako všechna ostatní zboží má i ona směnnou hodnotu; tato hodnota je určena stejně jako hodnota všech ostatních zboží: pracovní dobou nutnou k její výrobě, tedy i k její reprodukci. Hodnota pracovní síly je hodnota životních prostředků nutných k tomu, aby si její majitel udržel normální pracovní schopnost. Tyto životní prostředky se řídí podle podnebí a jiných přírodních podmínek a podle životní úrovně historicky vytvořené v té které zemi. Jsou různé, ale pro danou zemi a dané období jsou dané. Kromě toho zahrnují i životní prostředky pro ty, kteří nahrazují opotřebované dělníky, tj. pro jejich děti, aby se tak tento zvláštní druh majitelů zboží mohl zvěčňovat. A konečně zahrnují náklady na výchovu kvalifikovaných dělníků.

Minimální hranicí hodnoty pracovní síly je hodnota fyzicky absolutně nepostradatelných životních prostředků. Klesne-li cena pracovní síly na toto minimum, klesá pod její hodnotu, neboť touto hodnotou se rozumí pracovní síla normální jakosti, a ne podřadné jakosti.

Z povahy práce vyplývá, že pracovní síly se používá teprve *po* uzavření prodeje, a ve všech zemích s kapitalistickým způsobem výroby se práce platí teprve potom, když byla vykonána. Tímto způsobem dělník všude poskytuje kapitalistovi úvěr. O praktických důsledcích tohoto úvěru, který dělník poskytuje, uvádí pan Marx některé zajímavé příklady z parlamentních zpráv ve své knize, na niž čtenáře odkazujeme.

Tím, že kupec pracovní síly pracovní sílu spotřebovává, vyrábí zároveň zboží i nadhodnotu; a chceme-li tento proces prozkoumat, musíme opustit sféru oběhu a vydat se do sféry výroby.

A tu především konstatujeme, že pracovní proces má dvojaký charakter. Na jedné straně je to prostý proces výroby užitné hodnoty; jako takový může a musí být společný všem historickým

formám existence společnosti; na druhé straně tento proces probíhá, jak už jsme se zmínili dříve, za specifických podmínek kapitalistické výroby. A ty teď musíme prozkoumat.

Pracovní proces na kapitalistické základně má dvě zvláštnosti. Předně, dělník pracuje pod kontrolou kapitalisty, který dbá na to, aby nic nepřišlo nazmar a aby se na každý individuální produkt nevynaložilo větší množství práce, než je množství práce společensky nutné. Za druhé, výrobek je majetkem kapitalisty, neboť proces sám probíhá mezi dvěma věcmi, které mu patří: pracovní silou a pracovními prostředky.

Kapitalistu zajímá užitná hodnota jen potud, pokud je ztělesněním směnné hodnoty a především nadhodnoty. Jeho cílem je vyrobit zboží, které má větší hodnotu, než je suma hodnot vložená do jeho výroby. Jak toho lze dosáhnout?

Vezměme jakékoli zboží, řekněme bavlněnou přízi, a analyzujme kvantum práce v něm ztělesněné. Předpokládejme, že k výrobě 10 liber příze je zapotřebí 10 liber bavlny v hodnotě 10 šilinků (odpad přitom nebereme v úvahu). Dále jsou zapotřebí určité pracovní prostředky: parní stroj, česací stroje a jiné stroje, uhlí, mazadla atd. Pro zjednodušení to všechno nazvěme „vřetena" a předpokládejme, že hodnota opotřebování, uhlí atd., všeho, čeho je zapotřebí ke spředení 10 liber příze, se rovná 2 šilinkům. Tak máme 10 šilinků za bavlnu + 2 šilinky za vřetena = 12 šilinkům. Představuje-li 12 šilinků produkt 24 pracovních hodin čili dvou pracovních dní, pak bavlna a vřetena v přízi ztělesňují dva pracovní dny. A kolik bylo přidáno při procesu předení?

Předpokládejme, že denní hodnota pracovní síly činí 3 šilinky a že v těchto 3 šilincích se zračí šestihodinová práce. Předpokládejme dále, že dělník potřebuje šest hodin, aby upředl 10 liber příze. V tomto případě byly k produktu prací přidány 3 šilinky; hodnota 10 liber příze se rovná 15 šilinkům čili libra je za 1 šilink 6 pencí.

Tento proces je velmi jednoduchý, ale nevzniká v něm žádná nadhodnota. A ani nemůže vzniknout, protože v kapitalistické výrobě to neprobíhá tak jednoduše.

„Podívejme se na věc blíže. Denní hodnota pracovní síly činila 3 šilinky, protože je v ní samé zpředmětněno půl pracovního dne...

Ta okolnost, že k udržení života dělníka po 24 hodin stačí *půl* pracovního dne, nikterak nebrání tomu, aby dělník pracoval *celý* den. Hodnota pracovní síly a její zhodnocení v pracovním procesu jsou tedy dvě rozdílné veličiny. Tento rozdíl hodnoty měl kapitalista na zřeteli, když kupoval pracovní sílu. Její užitečná vlastnost, její schopnost vyrábět přízi nebo boty, byla conditio sine qua non* jen proto, že k vytvoření hodnoty je nutné vynaložit práci v užitečné formě. Rozhodující však byla specifická užitná hodnota tohoto zboží, její vlastnost, že je zdrojem hodnoty, a to více hodnoty, než má sama. To je ona specifická služba, kterou od ní očekává kapitalista. A přitom si počíná v souhlase s věčnými zákony zbožní směny. Opravdu, prodavač pracovní síly, podobně jako prodavač kteréhokoli jiného zboží, realizuje její směnnou hodnotu a zcizuje její užitnou hodnotu. Nemůže dostat směnnou hodnotu, nevydá-li užitnou hodnotu. Užitná hodnota pracovní síly, práce sama, nepatří prodavači pracovní síly, tak jako nepatří užitná hodnota prodaného oleje obchodníkovi s olejem. Majitel peněz zaplatil denní hodnotu pracovní síly, proto mu patří její spotřeba během dne, denní práce. Ta okolnost, že denní udržování pracovní síly stojí jen půl pracovního dne, ačkoli pracovní síla může působit, pracovat celý den, že proto hodnota, kterou vytváří spotřeba pracovní síly během jednoho dne, je dvojnásobná oproti její vlastní denní hodnotě, je zvláštním štěstím pro kupce, ale není naprosto žádnou nespravedlností vůči prodavači.“ [212—213]

Dělník tedy pracuje 12 hodin, upřede 20 liber příze, v nichž se zračí za 20 šilinků bavlny a za 4 šilinky vřeten atd., a jeho vlastní práce stojí 3 šilinky, celkem 27 šilinků. Jestliže 10 liber bavlny vstřebalo 6 pracovních hodin, pak 20 liber bavlny vstřebalo 12 pracovních hodin, což se rovná 6 šilinkům. „V těchto 20 librách příze je nyní zpředmětněno 5 pracovních dnů: 4 ve spotřebovaném množství bavlny a vřeten, 1 den je vstřebán bavlnou během procesu předení. Ale peněžním výrazem 5 pracovních dnů je 30 šilinků. To je tedy cena 20 liber příze. Libra příze stojí i nadále 1 šilink 6 pencí. Ale suma hodnot zboží vržených do procesu činila 27 šilinků... Hodnota výrobku vzrostla o $^1/_9$ nad hodnotu zálohovanou

* — nezbytnou podmínkou. *(Pozn. red.)*

na jeho výrobu. Tak se přeměnilo 27 šilinků v 30 šilinků. Vynesly nadhodnotu 3 šilinky. Nakonec se kouzelnický kousek podařil. Peníze se přeměnily v kapitál.

Všechny podmínky problému jsou vyřešeny a zákony zbožní směny nebyly nijak porušeny. Ekvivalent se směnil za ekvivalent. Kapitalista jako kupec zaplatil za každé zboží — bavlnu, vřetena, pracovní sílu — jeho hodnotu. Pak udělal to, co dělá každý jiný kupec zboží. Spotřeboval jejich užitnou hodnotu. Proces spotřeby pracovní síly, který je zároveň i výrobním procesem zboží, dal výrobek 20 liber příze v hodnotě 30 šilinků. Nyní se kapitalista vrací na trh, kde kdysi koupil zboží, a prodává zboží. Prodá libru příze za 1 šilink 6 pencí, ani o groš nad nebo pod její hodnotu. A přece dostává z oběhu o 3 šilinky víc, než do něho původně vrhl. Celý tento proces, přeměna jeho peněz v kapitál, probíhá ve sféře oběhu, a *ne*probíhá v ní. Prostřednictvím oběhu, protože je podmíněn koupí pracovní síly na trhu zboží. Neprobíhá v oběhu, protože ten jen připravuje zhodnocovací proces, který se však odehrává ve sféře výroby. A tak je ‚tout pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles'[215]." [213—214]

Když pan Marx ukázal, jak se vyrábí nadhodnota, přechází k jejímu rozboru. Z toho, co bylo uvedeno, je zřejmé, že na výrobě nadhodnoty se přímo podílí jen část kapitálu vloženého do nějakého produktivního podniku, a to kapitál vynaložený na koupi pracovní síly. Jedině tato část vyrábí *novou* hodnotu; kapitál vložený do strojů, surovin, uhlí atd. se sice pro tanto* znovu objevuje v hodnotě produktu, uchovává se a reprodukuje, ale z něho nemůže vzejít žádná nadhodnota. To vede pana Marxe k tomu, že navrhuje nové dělení kapitálu: na *konstantní* kapitál, tj. kapitál, který se pouze reprodukuje — část, která se vkládá do strojů, surovin a ostatních prostředků nutných k pracovnímu procesu; a na *variabilní* kapitál, tj. kapitál, který se nejen reprodukuje, ale který je zároveň přímým zdrojem nadhodnoty — část, která se vydává na koupi pracovní síly, na mzdy. Z toho je jasné, že přestože je konstantní kapitál k výrobě nadhodnoty nezbytný, přece k ní přímo nepřispívá, a že mimoto množství konstantního kapitálu vloženého do toho či

* — odpovídající částí. *(Pozn. red.)*

onoho výrobního odvětví nemá nejmenší vliv na to, jaké množství nadhodnoty se v tomto odvětví vyrobí.* Proto se nesmí ke konstantnímu kapitálu přihlížet, když se určuje *míra* nadhodnoty. Tu lze určit jedině srovnáním množství nadhodnoty s množstvím kapitálu, který se přímo účastní při jejím vytváření, tj. s množstvím *variabilního* kapitálu. Pan Marx proto určuje míru nadhodnoty jako poměr nadhodnoty jen k variabilnímu kapitálu: rovná-li se denní cena práce 3 šilinkům a denně vytvořená nadhodnota rovněž 3 šilinkům, pak je míra nadhodnoty 100 %. K jakým kuriózním koncům lze dojít, jestliže se — jak se to obvykle dělá — konstantní kapitál pokládá za aktivní faktor při výrobě nadhodnoty, je možno ukázat na příkladu pana N. W. Seniora, „když tento oxfordský profesor, proslulý svými ekonomickými znalostmi a svým krásným slohem, byl roku 1836 povolán do Manchesteru, aby se tam přiučil politické ekonomii (od majitelů přádelen), místo aby ji v Oxfordu vyučoval". [242]

Pracovní dobu, ve které dělník reprodukuje hodnotu své pracovní síly, nazývá pan Marx „*nutnou prací*"; dobu, po kterou pracuje navíc a v níž se vyrábí nadhodnota, nazývá „*nadprací*". Nutná práce a nadpráce tvoří dohromady „*pracovní den*".

Doba, které je z pracovního dne zapotřebí na nutnou práci, je dána; doba používaná k nadpráci není však stanovena žádným ekonomickým zákonem, může být, v rámci určitých hranic, delší či kratší. Nikdy se nemůže rovnat nule, protože pak by kapitalista neměl důvod zaměstnávat práci. Stejně tak nemůže celkový pracovní den z fyziologických důvodů trvat nikdy 24 hodin. Avšak mezi pracovním dnem řekněme šestihodinovým a čtyřiadvacetihodinovým je mnoho mezistupňů. Zákony zbožní směny vyžadují, aby pracovní den nepřekračoval dobu, která je slučitelná s normálním opotřebováním dělníka. Ale co je normální opotřebování? Kolik hodin denní práce to znamená? Zde se mínění kapitalisty a dělníka příkře rozchází, a protože tu není žádná vyšší autorita, řeší se tento problém *násilím*. A tak jsou dějiny stanovení délky pracovního dne dějinami boje o jeho hranice mezi souhrnným

* Musíme tu upozornit, že *nadhodnota* naprosto není totožná se *ziskem*. (*Engelsova poznámka.*)

kapitalistou a souhrnným dělníkem, mezi dvěma třídami, třídou kapitalistů a třídou dělníků.

„Kapitál (jak už jsme poznamenali) nevynalezl nadpráci. Všude, kde část společnosti má monopol výrobních prostředků, musí dělník, svobodný či nesvobodný, přidávat k pracovní době nutné k udržení sebe samého nadbytečnou pracovní dobu, aby vyrobil životní prostředky pro majitele výrobních prostředků, ať je tímto majitelem athénský καλὸς κ'αγαθός*, etruský teokrat, civis Romanus**, normanský baron, americký otrokář, valašský bojar, moderní landlord nebo kapitalista." [253]

Je ovšem jasné, že v každé společenské formaci, kde má užitná hodnota výrobku větší význam než jeho směnná hodnota, je nadpráce omezena užším nebo širším okruhem společenských potřeb a že za těchto okolností neexistuje nezbytně touha po nadpráci pro ni samu. Tak v klasickém období ve starověku existovala nadpráce ve své nejkrajnější formě, upracování člověka k smrti, téměř výhradně v dolech na zlato a stříbro, kde se směnná hodnota vyráběla v její samostatné formě existence, v podobě peněz.

„Jakmile jsou však národy, jejichž výroba se dosud provozuje v nižších formách otrocké práce, roboty atd., vtahovány do světového trhu, kde vládne kapitalistický výrobní způsob a kde se jejich převážným zájmem stává prodej jejich výrobků do ciziny, připojují se k barbarským hrůzám otroctví, nevolnictví atd. civilizované hrůzy přepracovávání. Proto práce černochů v jižních státech americké Unie měla umírněně patriarchální charakter, dokud účelem výroby bylo hlavně bezprostřední uspokojování vlastních potřeb. Tou měrou však, jak se životním zájmem těchto států stával vývoz bavlny, stávalo se přepracovávání černocha, v některých případech i spotřebování jeho života za sedm pracovních let, faktorem vypočítané a vypočítavé soustavy... Stejně tomu bylo s *robotou*, např. v podunajských knížectvích." [254]

Zde je srovnání s kapitalistickou výrobou zvlášť zajímavé, protože nadpráce za *roboty* má samostatnou, smyslově vnímatelnou formu.

* — aristokrat. *(Pozn. red.)*
** — římský občan. *(Pozn. red.)*

„Dejme tomu, že pracovní den se skládá ze 6 hodin nutné práce a 6 hodin nadpráce. V tomto případě dodává svobodný dělník kapitalistovi týdně 36 hodin nadpráce. Je to totéž, jako by pracoval 3 dny v týdnu pro sebe a 3 dny v týdnu zadarmo pro kapitalistu. Ale toto rozdělení pracovní doby není vidět. Nadpráce a nutná práce spolu splývají. Proto bych mohl týž poměr vyjádřit např. také tak, že dělník pracuje každou minutu 30 vteřin pro sebe a 30 vteřin pro kapitalistu atd. Jinak je tomu s *robotou*. Nutná práce, kterou koná např. valašský rolník k udržení vlastní existence, je prostorově oddělena od jeho nadpráce pro bojara. První práci koná na svém vlastním poli, druhou práci koná na panském statku. Obě části pracovní doby existují proto samostatně vedle sebe. Ve formě *roboty* je nadpráce přesně oddělena od nutné práce.“ [254—255]

Nemůžeme už uvádět další zajímavé příklady z modení sociální historie podunajských knížectví, na nichž pan Marx dokazuje, že bojaři, podporovaní ruskou intervencí, dovedou ždímat nadpráci právě tak jako kterýkoli jiný kapitalistický podnikatel. Ale to, co règlement organique[205], jímž ruský generál Kiselev udělil bojarům téměř neomezenou moc nad prací rolníků, vyjadřuje pozitivně, to anglické tovární zákony vyjadřují negativně.

„Tyto zákony krotí úsilí kapitálu po bezmezném vysávání pracovní síly tím, že pracovní den je nuceně omezován z moci státu, a to státu, v němž vládnou kapitalista a landlord. Nehledě na rostoucí dělnické hnutí, den ze dne hrozivější, bylo omezování tovární práce diktováno touž nutností, která si vynutila polévání anglických polí guánem. Táž slepá dravost, která v jednom případě vymrskávala půdu, podrývala v druhém případě životní sílu národa u samého kořene. Periodicky se opakující epidemie tu mluvily stejně zřetelně jako snížení vojenské míry v Německu a ve Francii.“ [257]

Na důkaz, že kapitál má tendenci prodlužovat pracovní den za všechny rozumné meze, cituje pan Marx velmi obšírně ze zpráv továrních inspektorů, ze zpráv komise pro vyšetřování dětské práce, ze zpráv o zdravotním stavu obyvatelstva a z jiných parlamentních dokumentů a činí z nich tyto závěry:

„‚Co je pracovní den?' Jak velká je doba, po kterou smí kapitál spotřebovávat pracovní sílu, jejíž denní hodnotu platí? Až kam může být pracovní den prodloužen přes pracovní dobu nutnou k reprodukci pracovní síly samé? Na tyto otázky, jak jsme viděli, odpovídá kapitál: pracovní den má denně plných 24 hodin po odečtení několika hodin odpočinku, bez nichž pracovní síla absolutně není s to obnovit svou službu. Rozumí se přitom samo sebou že po celičký svůj život není dělník nic než pracovní síla, že proto všechen jeho volný čas přirozeně a po právu je pracovní doba, tedy patří sebezhodnocování kapitálu... Ale ve své bezmezně slepé... chtivosti nadpráce kapitál strhává nejen morální, nýbrž i čistě fyzické maximální hranice pracovního dne... Kapitál se neptá na délku života pracovní síly... Kapitalistická výroba... vede k předčasnému vyčerpání a ničení pracovní síly samé. Prodlužuje výrobní dobu dělníka po určitý časový úsek tím, že zkracuje dobu jeho života." [284—285, 285—286]

Ale není to v rozporu se zájmy samého kapitálu? Což nemusí kapitál během doby nahradit náklady tohoto nadměrného opotřebování? Teoreticky to tak může být. V praxi vedl organizovaný obchod s otroky v jižních státech k tomu, že opotřebování pracovní síly otroka za sedm let se stalo všeobecně uznávaným ekonomickým principem; a anglický kapitalista se v praxi spoléhá na příliv dělníků ze zemědělských obvodů.

„Všeobecně ukazuje zkušenost kapitalistovi, že existuje stálé přelidnění, tj. přelidnění v poměru k okamžité potřebě kapitálu se zhodnocovat, ačkoli toto přelidnění tvoří zakrnělé, brzy umírající, rychle se vzájemně vytlačující, takřka ve stavu nezralosti trhané lidské generace. Ovšem na druhé straně ukazuje zkušenost chápavému pozorovateli, jak rychle a jak hluboko kapitalistická výroba, která se datuje, historicky řečeno, sotva od včerejška, zachvátila životní sílu lidu v samých kořenech, jak je degenerace průmyslového obyvatelstva zpomalována jen ustavičným vstřebáváním nedotčených životních elementů z venkova a jak i venkovští dělníci začínají už hynout, přestože žijí na čerstvém vzduchu a přestože mezi nimi tak neomezeně vládne zásada přirozeného výběru, podle níž přežívají jen nejsilnější individua. Jestliže kapitál má tak ‚vážné

důvody' popírat utrpení dělnické generace, která jej obklopuje, pak vyhlídky na degeneraci lidstva v budoucnu, tj. konec konců na nevyhnutelné vymření, mají na jeho praktický pohyb stejně malý vliv jako úvahy o tom, že se Země možná zřítí do Slunce. Při každé spekulaci s akciemi každý ví, že se jednou strhne bouřka, ale každý doufá, že hrom uhodí do jeho bližního, až už on sám nachytá a dopraví do bezpečí zlatý déšť. Après moi le déluge!* — to je heslo každého kapitalisty a každého kapitalistického národa. Proto je kapitál bezohledný ke zdraví a životu dělníka všude, kde ho společnost nedonutí jednat jinak... Vcelku to také nezávisí na dobré nebo zlé vůli jednotlivého kapitalisty. Za svobodné konkurence působí imanentní zákony kapitalistické výroby vůči jednotlivému kapitalistovi jako vnější donucovací zákon." [289—290, 290—291]

Stanovení normálního pracovního dne je výsledkem staletého boje mezi zaměstnavatelem a dělníkem. Je zajímavé pozorovat ty dva protikladné proudy v tomto boji. Zpočátku je cílem zákonů přinutit dělníky, aby pracovali déle; od prvních dělnických statutů (statut přijatý v 23. roce vlády Eduarda III., roku 1349) až do 18. století se vládnoucím třídám nikdy nepodařilo vyždímat z dělníka veškerou práci, kterou je schopen vykonat. Ale se zavedením páry a moderních strojů se situace změnila. Zavedení ženské a dětské práce zvrátilo všechna tradiční omezení pracovní doby tak rychle, že 19. století začalo systémem přepracovávání, který nemá v historii světa obdoby a který vedl k tomu, že už roku 1802 musely být hranice pracovního dne stanoveny zákonem. Pan Marx líčí obšírné dějiny anglického továrního zákonodárství až do přijetí továrního zákona z roku 1867 a dochází k těmto závěrům:

1. Stroje a pára vedou k přepracovávání nejdříve v těch výrobních odvětvích, kde se jich používá, a proto se zákonná omezení zavádějí především v těchto odvětvích. Ale později vidíme, že se tento systém přepracovávání rozšířil téměř do všech odvětví, i do těch, v nichž se nepoužívá žádných strojů nebo v nichž nadále přežívají ty nejprimitivnější způsoby výroby. (Viz Zprávy komise pro vyšetřování dětské práce.)

* Po mně ať přijde potopa! *(Pozn. red.)*

2. Zavedením ženské a dětské práce v továrnách ztrácí individuální „svobodný" dělník schopnost stavět se na odpor proti přehmatům kapitálu a musí se bezpodmínečně podřídit. To ho nutí, aby se uchýlil ke kolektivnímu odporu; začíná boj třídy proti třídě, boj souhrnného dělníka proti souhrnnému kapitalistovi.

Vrátíme-li se nazpět, až k okamžiku, kdy jsme předpokládali, že náš „svobodný" a „rovnoprávný" dělník uzavírá smlouvu s kapitalistou, vidíme, že se ve výrobním procesu leccos značně změnilo. Tato smlouva není ze strany dělníka svobodnou smlouvou. Doba, na kterou denně svobodně prodává svou pracovní sílu, je doba, na kterou je nucen ji prodávat; a jen masovým odporem si dělníci vynucují, že se zavádějí zákony, které jim mají zabránit, aby neprodávali sebe a své děti podle „svobodné" smlouvy na smrt a do otroctví. „Místo honosného výčtu ‚nezadatelných lidských práv' nastupuje skromná *Magna Charta*[206] zákonem omezeného pracovního dne." [325—326]

Nyní musíme prozkoumat *míru* nadhodnoty a její poměr k *mase* vyrobené nadhodnoty. Při tomto zkoumání předpokládáme, tak jako dosud, že hodnota pracovní síly je určitá, konstantní veličina.

Za tohoto předpokladu určuje míra nadhodnoty i masu nadhodnoty, kterou jednotlivý dělník dodává kapitalistovi za danou dobu. Rovná-li se denní hodnota naší pracovní síly 3 šilinkům, představujícím 6 hodin práce, a míra nadhodnoty 100 %, pak variabilní kapitál 3 šilinky vyrobí každý den nadhodnotu 3 šilinky, čili dělník dodá každý den 6 hodin nadpráce.

Protože je variabilní kapitál peněžním výrazem úhrnné hodnoty všech pracovních sil, kterých kapitalista současně používá, dostaneme celkovou masu nadhodnoty, kterou tyto pracovní síly vyrobí, jestliže tento variabilní kapitál násobíme mírou nadhodnoty; jinak řečeno, masa nadhodnoty je určena poměrem mezi počtem současně zaměstnaných pracovních sil a stupněm vykořisťování. Oba tyto faktory se mohou měnit, takže snížení jednoho se může vyrovnat zvýšením druhého. Variabilní kapitál, jehož je zapotřebí, aby se zaměstnalo 100 dělníků při míře nadhodnoty 50 % (dejme tomu při 3 hodinách nadpráce denně), nevyrobí o nic víc nadhodnoty než polovina tohoto variabilního kapitálu zaměst-

návající 50 dělníků při míře nadhodnoty 100 % (dejme tomu při 6 hodinách nadpráce denně). Tak se může množství práce, které má kapitál k dispozici, stát za určitých okolností a v určitých mezích nezávislým na skutečném množství dělníků.

Ale toto zvyšování nadhodnoty zvyšováním její míry má absolutní hranice. Ať je hodnota pracovní síly jakákoli, ať se v ní zračí 2 hodiny nebo 10 hodin nutné práce, celková hodnota, kterou může dělník vyrábět den co den, nemůže nikdy dosáhnout hodnoty, v níž se zračí 24 hodin práce. Aby se dosáhlo téže masy nadhodnoty, může se variabilní kapitál nahradit prodloužením pracovního dne jen v těchto mezích. To bude později důležitá okolnost pro vysvětlení různých jevů vyplývajících ze dvou protichůdných tendencí kapitálu: 1. omezovat počet dělníků, které zaměstnává, tj. omezovat velikost variabilního kapitálu, a 2. přesto vyrábět co největší masu nadhodnoty.

Dále: „Masy hodnoty a nadhodnoty vyráběné různými kapitály jsou při dané hodnotě pracovní síly a při stejném stupni jejího vykořisťování přímo úměrné velikostem variabilních součástí těchto kapitálů... Tento zákon je zřejmě v rozporu s každou zkušeností založenou na *vnějším zdání*. Každý ví, že majitel přádelny bavlny, který používá poměrně mnoho konstantního kapitálu a poměrně málo variabilního kapitálu, nezískává proto méně zisku čili nadhodnoty než majitel pekárny, který uvádí do pohybu poměrně mnoho variabilního kapitálu a málo konstantního. K vyřešení tohoto zdánlivého rozporu je zapotřebí ještě mnoha mezičlánků, jako je v elementární algebře zapotřebí mnoha mezičlánků, abychom pochopili, že $\frac{0}{0}$ může představovat skutečnou veličinu." [330, 331]

V dané zemi a při dané délce pracovního dne se může nadhodnota zvýšit jen tím, že se zvýší počet dělníků, tj. počet obyvatelstva; toto zvýšení tvoří matematickou hranici nadhodnoty, kterou je s to vyrobit úhrnný kapitál této země. Naopak, je-li dán počet dělníků, je tato hranice dána možným prodlužováním pracovního dne. Později uvidíme, že tento zákon platí jen pro tu formu nadhodnoty, kterou jsme dosud zkoumali.

V tomto stadiu našeho zkoumání vidíme, že každou částku peněz nelze přeměnit v kapitál; že je k tomu nutné jisté minimum: náklady na jednotku pracovní síly a na pracovní prostředky nutné k tomu, aby se tato pracovní síla uvedla do pohybu. Dejme tomu, že míra nadhodnoty je 50 %; v tomto případě by náš začínající kapitalista musel zaměstnávat dva dělníky, aby mohl sám žít tak, jak žije dělník. Ale přitom by nemohl nic ušetřit, a cílem kapitalistické výroby není jen zachovat, ale také, a hlavně, zvětšit bohatství.

„Aby žil jen dvojnásob lépe než obyčejný dělník a aby polovinu vyráběné nadhodnoty znovu přeměňoval v kapitál, musel by zároveň se zvýšením počtu dělníků osminásobně zvýšit minimum zálohovaného kapitálu. Ovšem může sám, podobně jako jeho dělník, přiložit ruku k dílu přímo ve výrobním procesu, ale pak je také jen něčím uprostřed mezi kapitalistou a dělníkem, ‚malým mistrem'. Jistý stupeň kapitalistické výroby vyžaduje, aby kapitalista mohl celé doby, po kterou funguje jako kapitalista, tj. jako zosobněný kapitál, používat k přivlastňování cizí práce, a tedy k její kontrole a k prodeji výrobků této práce. Středověké cechy se snažily násilně zabránit přeměně řemeslnického mistra v kapitalistu tím, že počet dělníků, které směl zaměstnávat jednotlivý mistr, omezovaly na velmi nepatrné maximum. Majitel peněz nebo zboží se skutečně přeměňuje v kapitalistu teprve tehdy, když minimální suma zálohovaná na výrobu daleko převyšuje středověké maximum. Zde, jako v přírodních vědách, se potvrzuje správnost zákona, který objevil Hegel ve své ‚Logice', že pouhé kvantitativní změny se na určitém stupni mění v kvalitativní rozdíly." [332—333]

Minimální suma hodnot, kterou musí majitel peněz nebo zboží mít, aby se přeměnil v kapitalistu, se na různých stupních vývoje kapitalistické výroby mění a je za daného stupně vývoje v různých výrobních odvětvích různá.

Ve výrobním procesu, jak jsme jej podrobně rozebrali, se vztah mezi kapitalistou a dělníkem značně změnil. Především, kapitál se vyvinul ve velení nad prací, tj. ve velení nad samým dělníkem. Zosobněný kapitál, kapitalista, dbá, aby dělník konal svou práci řádně, pečlivě a s patřičným stupněm intenzity.

„Kapitál se vyvinul dále v donucovací vztah, který nutí dělnickou třídu konat více práce, než vyžaduje úzký okruh jejích vlastních životních potřeb. A v podněcování cizí pracovitosti, ve vysávání nadpráce a vykořisťování pracovní síly předčí kapitál svou energií, nenasytností a účinností všechny dřívější výrobní systémy, založené na přímé nucené práci.

Kapitál si zprvu podřizuje práci za technických podmínek, v nichž ji historicky nalézá. Nemění tedy bezprostředně výrobní způsob. Výroba nadhodnoty ve formě, kterou jsme dosud zkoumali, tj. prostým prodlužováním pracovního dne, se proto jevila nezávislou na jakékoli změně ve výrobním způsobu samém. Byla stejně účinná ve staromódním pekařství jako v moderní přádelně bavlny.

Zkoumáme-li výrobní proces z hlediska pracovního procesu, nemá dělník k výrobním prostředkům vztah jako ke kapitálu, nýbrž jako k pouhému prostředku a materiálu své účelné produktivní činnosti. V koželužně např. nakládá s kožemi pouze jako s předmětem své práce. Nevydělává kůži kapitalistovi. Jinak to vypadá, jestliže zkoumáme výrobní proces z hlediska zhodnocovacího procesu. Výrobní prostředky se ihned mění v prostředek vstřebávání cizí práce. Teď už dělník nepoužívá výrobních prostředků, nýbrž výrobní prostředky používají dělníka. Nespotřebovává on *je* jako látkové prvky své produktivní činnosti, nýbrž ony spotřebovávají *jeho* jako ferment svého vlastního životního procesu, a životní proces kapitálu tkví jen v jeho pohybu jako hodnoty, která se sama zhodnocuje. Tavicí pece a tovární budovy, které v noci odpočívají a nevstřebávají živou práci, jsou pro kapitalistu ‚čistou ztrátou'. Proto zakládají tavicí pece a tovární budovy ‚nárok na noční práci' pracovních sil." (Viz „Zprávy komise pro vyšetřování dětské práce". Zpráva čtvrtá, 1865, str. 79—85.) „Pouhá přeměna peněz v předmětné činitele výrobního procesu, ve výrobní prostředky, přeměňuje výrobní prostředky v právní nárok a vynutitelný nárok na cizí práci a nadpráci." [334—335]

Vyskytuje se však ještě jiná forma nadhodnoty. Dojde-li kapitalista ke krajní hranici pracovního dne, zůstává mu ještě jiný prostředek, jak zvětšovat nadpráci: zvyšováním produktivity práce

snižovat hodnotu pracovní síly a tím zkracovat dobu nutné práce. Tuto formu nadhodnoty prozkoumáme v dalším článku.

Napsal B. Engels
mezi 22. květnem a 1. červencem 1868

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*REZOLUCE O ZMĚNĚ MÍSTA SVOLÁNÍ KONGRESU INTERNACIONÁLY V ROCE 1868[216]

Vzhledem k tomu, že

1. belgický parlament právě prodloužil o tři roky platnost zákona, podle něhož může belgická výkonná moc vypovědět kteréhokoli cizince ze země;

2. je nedůstojné Mezinárodního dělnického sdružení svolat kongres do takového místa, kde by byl vydán na pospas místní policii;

3. článkem 3 stanov Mezinárodního dělnického sdružení se generální radě uděluje právo změnit v případě nutnosti místo svolání kongresu;

usnáší se generální rada svolat kongres Mezinárodního dělnického sdružení na 5. září 1868 do Londýna.

Navrženo 2. června 1868
Otištěno v „The Bee-Hive Newspaper", čís. 347 ze 6. června 1868

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*REZOLUCE GENERÁLNÍ RADY K PROJEVU F. PYATA[217]

Generální rada Mezinárodního dělnického sdružení odmítá jakoukoli odpovědnost za řeč, kterou pronesl na veřejném shromáždění v londýnském Cleveland Hallu Félix Pyat, jenž se Sdružením nemá nic společného.

Navrhl K. Marx 7. července 1868
Otištěno v „La Liberté“,
čís. 55 z 12. července 1868
a v „La Tribune du Peuple“,
čís. 7 z 26. července 1868

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

MŮJ PLAGIÁT F. BASTIATA[218]

V.....* odhalil nějaký Bastiatův přívrženec, že prý jsem — a to ještě ve zkomoleném znění — štípl *F. Bastiatovi* určení *velikosti hodnoty* zboží „*společensky nutnou pracovní dobou*" potřebnou k výrobě tohoto zboží. Nemusel bych si ovšem tohoto qui pro quo** vůbec všimnout. Jenže zatímco tento Bastiatův přívrženec číslo 1 shledává, že moje určení hodnoty věci je vlastně totožné s určením Bastiatovým, prohlašuje Bastiatův přívrženec číslo 2 skoro současně v *lipském* „*Literarisches Centralblatt*" z .....***.

A tak dáme-li dohromady Bastiatova přívržence číslo 1 a Bastiatova přívržence číslo 2, zjistíme, že celá armáda Bastiatových přívrženců by teď měla přejít do mého tábora a šmahem přijmout moje názory na kapitál. Pochopitelně, že se potěšení, jaké by mi mohla takováto anexe způsobit, vzdávám jedině po těžkém duševním boji.

Určení hodnoty obsažené v mé práci „*Kapitál*", 1867, je možno najít v mém díle proti Proudhonovi „*Bída filosofie*", *Paříž 1847* (str. 49 a násl.)[219], které jsem napsal už před dvěma desetiletími. Bastiatova hodnotová moudrost však spatřila světlo světa teprve

* V rukopise vynecháno místo pro název listu — „Vierteljahrschrift für Volkswirthschaft und Kulturgeschichte". *(Pozn. red.)*

** — záměny. *(Pozn. red.)*

*** V rukopise vynecháno místo pro datum — 4. července 1868 — a citát: „Odmítnutí teorie hodnoty je jediným úkolem toho, kdo bojuje proti Marxovi, neboť připustit tento axiom by nutně znamenalo přiznat téměř všechny vývody, k nimž Marx dospívá s železnou logikou." *(Pozn. red.)*

o několik let později.[220] Nemohl jsem tedy opisovat já od Bastiata, zato Bastiat mohl opisovat ode mne.

Jenže Bastiat ve skutečnosti hodnotu nijak nerozebírá. Přemílá jen prázdné pojmy, aby podal potěšitelný důkaz, že „svět je pln velikých, znamenitých a užitečných služeb".[221]

Němečtí přívrženci Bastiata jsou jak známo všichni národní liberálové. Prokazuji jim tudíž také „velikou, znamenitou službu", když přímo poukazuji na *specificky pruský původ* Bastiatova moudrého objevu. Starý *Schmalz* byl přece pruský vládní rada, a nemýlím-li se, dokonce tajný pruský vládní rada. Kromě toho dovedl vyčmuchat demagogy[222]. A tento starý Schmalz vydal v roce *1818* v Berlíně „*Handbuch der Staatswirthschaftslehre*". Francouzský překlad jeho příručky vyšel v roce 1826 v Paříži s názvem „*Économie Politique*".[223] Překladatel této knihy, Henri Jouffroy, figuroval na titulním listě jako „*Conseiller au Service de Prusse*"*. V následujícím citátu nalezneme kvintesenci Bastiatovy představy o hodnotě nejen v jejím obsahu, ale i v přesném znění:

„Práce někoho jiného nám zpravidla neposkytne nic kromě *úspory času*; a tato úspora času je také všechno, co tvoří *její hodnotu* a *cenu*. Například truhlář, který mi dělá stůl, a sluha, který mi nosí dopisy na poštu, čistí mi šaty nebo mi opatřuje věci, které potřebuji, ti oba mi prokazují naprosto stejnou *službu*; oba *šetří* můj čas, a to dvojí čas; jednak ten, který bych musel vynaložit na tuto práci, a dále ten, který bych musel vynaložit na osvojení zručností a dovedností, které jsou k této práci zapotřebí" (*Schmalz*, tamtéž, sv. 1, str. 304).

Teď tedy víme, odkud má Bastiat svůj špek, vlastně svůj šmalc [Schmalz].

Napsal K. Marx kolem 11. července 1868

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* — rada v pruských službách. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*PROHLÁŠENÍ GENERÁLNÍ RADY O POMĚRU BRITSKÉ VLÁDY K CARSKÉMU RUSKU[224]

Rada Mezinárodního dělnického sdružení odsuzuje poslední projev servilnosti britské vlády vůči Rusku, že totiž měsíc poté, co ruská vláda zrušila ukazem název Polsko, odstranila britská vláda v rozpočtu přídavné jméno „polští" před slovem „emigranti".

Navrhl K. Marx 14. července 1868
Otištěno v „The Bee-Hive",
čís. 352 z 18. července 1868

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*NÁVRH REZOLUCE O DŮSLEDCÍCH POUŽÍVÁNÍ STROJŮ KAPITALISTY, PŘEDLOŽENÝ GENERÁLNÍ RADOU BRUSELSKÉMU KONGRESU[225]

Na jedné straně se stroje projevily jako nejmocnější nástroj despotismu a vydírání v rukou třídy kapitalistů, ale na druhé straně rozvoj strojové výroby vytváří materiální podmínky nezbytné k nahrazení systému námezdní práce skutečně společenským systémem výroby.

Navrhl K. Marx 11. srpna 1868
Otištěno v brožuře „The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868", Londýn 1868

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PŘEDSEDOVI A PŘEDSTAVENSTVU VŠEOBECNÉHO NĚMECKÉHO DĚLNICKÉHO SPOLKU[226]

Londýn 18. srpna 1868

Na závěr přípravných prací k bruselskému kongresu bude se 22. srpna konat zasedání výkonné komise generální rady Mezinárodního dělnického sdružení[227] a 25. srpna plenární zasedání generální rady. Poněvadž jsem byl pověřen, abych na obou těchto zasedáních referoval, nemohu vyhovět čestnému pozvání a zúčastnit se sjezdu Všeobecného německého dělnického spolku v Hamburku.

S radostí konstatuji, že program Vašeho sjezdu obsahuje body, z nichž musí ve skutečnosti vycházet každé opravdové dělnické hnutí: agitaci za úplnou politickou svobodu, úpravu pracovního dne a plánovitou, mezinárodní spolupráci dělnické třídy na velkém světodějném úkolu, který dělnická třída musí vyřešit pro celou společnost. Přeji Vám mnoho zdaru v další práci!

S demokratickým pozdravem

Karel Marx

Otištěno v „Social-Demokrat", čís. 100 z 28. srpna 1868

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

K. MARX

*NÁVRH REZOLUCE O ZKRÁCENÍ PRACOVNÍHO DNE, PŘEDLOŽENÝ GENERÁLNÍ RADOU BRUSELSKÉMU KONGRESU[228]

Poněvadž v rezoluci jednomyslně přijaté na ženevském kongresu v roce 1866 se říká, že „zákonné zkrácení pracovního dne je nezbytným předpokladem, bez něhož není možné žádné další sociální zlepšení", má rada za to, že nyní nadešla chvíle, kdy je třeba učinit z této rezoluce praktické závěry, a že je povinností všech sekcí přistoupit k praktickému projednání této otázky v různých zemích, v nichž existují organizace Mezinárodního dělnického sdružení.

Navrhl K. Marx 25. srpna 1868
Otištěno v „The Bee-Hive",
čís. 359 z 29. srpna 1868

Podle textu protokolů
generální rady
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ČTVRTÁ VÝROČNÍ ZPRÁVA GENERÁLNÍ RADY MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ[229]

Rok 1867—1868 tvoří v historii Mezinárodního dělnického sdružení epochu. Po období pokojného vývoje zesílil jeho vliv natolik, že vyvolal urážlivé pomluvy ze strany vládnoucích tříd a perzekuce* ze strany vlád. Mezinárodní dělnické hnutí vstoupilo do stadia boje.

Francouzská vláda přišla ovšem se svými zásahy proti dělnické třídě jako první. Na některé její nepřátelské manévry — zadržování dopisů, konfiskaci našich stanov, zachycení dokumentů ženevského kongresu na francouzských hranicích — jsme byli nuceni poukázat už loni.** Tyto dokumenty, jejichž vydání jsme v Paříži dlouho marně žádali, nám byly nakonec vráceny jen pod oficiálním nátlakem anglického ministra zahraničních věcí lorda Stanleye.

Letos však odhodilo císařství svou masku docela. Pokusilo se otevřeně likvidovat Mezinárodní dělnické sdružení svou policií*** a svými soudy. Prosincová dynastie vděčí za svou existenci třídnímu boji, jehož nejskvělejším projevem bylo povstání z roku 1848. Musela proto nutně vystupovat střídavě v roli zachránce buržoazie a patriarchálního příznivce proletariátu. Jakmile se však rostoucí moc Mezinárodního dělnického sdružení zřetelně projevila ve stávkách v Amiensu, Roubaix, Paříži, Ženevě atd.[230], zbyla samozva-

* V anglickém textu je místo „perzekuce": „projev nepřátelství". *(Pozn. red.)*

** Viz tento svazek, str. 584. *(Pozn. red.)*

*** V anglickém textu je místo „svou policií": „Coups de police" (policejními přepady). *(Pozn. red.)*

němu ochránci dělnictva alternativa: buď se našeho sdružení zmocnit, anebo je potlačit. Zpočátku nebyly požadavky velké. Manifest, který pařížští delegáti přečetli na ženevském kongresu (v roce 1866) a který byl následujícího roku publikován v Bruselu[231], byl zkonfiskován na francouzských hranicích. Když se náš pařížský výbor dotazoval, proč došlo k tomuto násilnému opatření, pozval ministr *Rouher* jednoho jeho člena k osobnímu rozhovoru. Na schůzce, která se potom konala, požadoval napřed, aby byla zmírněna a změněna některá místa v manifestu. Když obdržel zamítavou odpověď, odvětil:

„Přesto bychom se mohli domluvit, kdybyste několika slovy projevili díky císaři, který toho pro dělnickou třídu tolik udělal."[232]

Tento jemný pokyn Rouhera, císařova druhého já, se nesetkal s očekávaným porozuměním. Od tohoto okamžiku číhala prosincová vláda na vhodnou záminku, aby mohla Sdružení odstranit násilím. Její zloba se ještě vystupňovala po protišovinististické agitaci našich francouzských členů po prusko-rakouské válce. Krátce poté, co fenianská panika v Anglii dosáhla svého vrcholu, poslala generální rada Mezinárodního dělnického sdružení britské vládě petici, v níž označila chystanou popravu tří manchesterských mučedníků za justiční vraždu*. Současně jsme organizovali v Londýně veřejné mítinky na obranu práv Irska. Francouzská vláda, která se vždycky ucházela o přízeň Anglie, se domnívala, že situace dozrála natolik, aby bylo možné zasadit Mezinárodnímu dělnickému sdružení ránu na obou stranách Kanálu. V noci vtrhla policie do bytů členů našeho pařížského výboru, prošťárala jejich soukromé dopisy a s velkým humbukem oznámila v anglickém tisku, že centrum spiknutí fenianů bylo konečně odhaleno. Jedním z jeho hlavních orgánů prý je Mezinárodní dělnické sdružení.[233] Mnoho povyku pro nic! Během soudního vyšetřování se přes všechnu snahu nenašel ani stín nějakého corpus delicti**. Když pokus přeměnit Mezi-

* V anglickém textu je místo slov „označila chystanou popravu tří manchesterských mučedníků za justiční vraždu": „Požadovala zmírnění rozsudku pro tři manchesterské mučedníky a rozsudek smrti oběšením označila za akt politické msty." (Text petice viz tento svazek, str. 252—253.) *(Pozn. red.)*

** V anglickém textu je místo slov „nenašel se ani stín nějakého corpus delicti": „soudní vyšetřování nevedlo k ničemu. Sám veřejný žalobce znechuceně od své žaloby ustoupil." *(Pozn. red.)*

národní dělnické sdružení v tajný spiklenecký spolek takto hanebně ztroskotal, sáhlo se po první zámince. Pařížský výbor byl perzekvován jako nepovolený spolek o více než 20 členech.[234] Francouzští soudci, vycepovaní císařskou disciplínou, prohlásili samozřejmě bez dalšího jednání Sdružení za rozpuštěné a členy výboru odsoudili k peněžitým pokutám a vězení*. Jenže soud se dopustil té naivnosti, že při zdůvodňování rozsudku prohlásil dvojí věc, jednak že moc Mezinárodního dělnického sdružení roste, jednak že prosincová říše je neslučitelná s existencí dělnického spolku, který doopravdy považuje pravdu, právo a morálku za své vedoucí zásady. Důsledky tohoto postupu se záhy projevily v departementech, kde prefekti vzápětí po pařížských rozsudcích zahájili malicherné štvanice. Toto vládní šikanování však Mezinárodní dělnické sdružení nejen nezdeptalo, naopak mu ještě dalo novou sílu k životu**. Nic neposílilo vliv Sdružení ve Francii více než to, že donutilo prosincový režim, aby se veřejně rozešel s dělnickou třídou.

Značných úspěchů dosáhlo naše sdružení v Belgii. Majitelé dolů v pánvi Charleroi vehnali napřed své horníky neustálým týráním do vzpoury a pak vrhli proti bezbrannému davu ozbrojenou moc. Za takto vyvolané paniky vzala belgická sekce Mezinárodního dělnického sdružení věc horníků do svých rukou, poukazovala v tisku a na veřejných mítincích na jejich bídné hospodářské postavení, podporovala rodiny padlých a raněných a obstarala zatčeným právního zástupce. Nakonec porota všechny osvobodila.[235] Po událostech v Charleroi jsme měli v Belgii úspěch zaručen. Ministr spravedlnosti Jules Bara odsoudil mezitím Mezinárodní dělnické sdružení v belgické poslanecké sněmovně a jeho existenci si vzal za hlavní záminku pro obnovení zákona proti cizincům. Vyhrožoval dokonce, že zakáže bruselský kongres. Belgická vláda by konečně měla pochopit, že malé státy mají v Evropě už jen jediný důvod existence — být azyly svobody.

* V anglickém textu je místo slov „prohlásili Sdružení za rozpuštěné a členy výboru odsoudili k peněžitým pokutám a vězení": „nařídili ovšem Sdružení rozpustit a pařížský výbor uvěznit". *(Pozn. red.)*

** V anglickém textu je místo poslední věty po slovech „sílu k životu": „tím, že donutilo císařství, aby přestalo dělat ochránce dělnické třídě". *(Pozn. red.)*

V Itálii bylo Sdružení ochromeno reakcí po krveprolití u Mentany.[236] Jedním z prvních důsledků bylo policejní omezení spolčovacího a shromažďovacího práva. Z naší rozsáhlé korespondence však vysvítá, že italská dělnická třída si dobývá stále větší nezávislost na všech starých stranách.

V Prusku nemůže Mezinárodní dělnické sdružení existovat legálně, protože tam platí zákon, podle něhož pruské dělnické spolky nesmějí být v žádném spojení se zahraničními.[237] Navíc opakuje pruská vláda v ubohém měřítku bonapartistickou politiku, například při šikanování *Všeobecného německého dělnického spolku.* Militaristické vlády, které jsou neustále připraveny vjet si navzájem do vlasů, jsou vždycky zajedno, když jde o křižácké tažení proti jejich společnému nepříteli, dělnické třídě.

Avšak přes všechny překážky kladené zákonem se malé sekce roztroušené po celém Německu už dávno seskupily kolem našeho výboru v Ženevě.[238]

„Všeobecný německý dělnický spolek", rozšířený hlavně v severním Německu, se na svém posledním sjezdu v Hamburku usnesl jednat v souladu s Mezinárodním dělnickým sdružením[239], ačkoli podle zákona se k němu nesmí oficiálně připojit. Nadcházející sjezd v Norimberku, zastupující asi 100 dělnických spolků, převážně ze středního a jižního Německa, zařadil otázku přímého připojení k Mezinárodnímu dělnickému sdružení na pořad svého jednání. Na přání jeho řídícího výboru jsme poslali do Norimberka delegáta.[240]

V Rakousku nabývá dělnické hnutí stále vyhraněnějšího charakteru.* Začátkem září se měl ve Vídni konat sjezd, na němž se měly navázat bratrské svazky mezi dělníky různých národností rakouské říše. Zároveň bylo uveřejněno pozvání Angličanům a Francouzům, v němž se hlásají zásady Mezinárodního dělnického sdružení. Vaše generální rada už jmenovala delegáta do Vídně,[241] když nynější *liberální* rakouská vláda, která už málem podlehla feudální reakci, projevila takovou prozíravost, že sjezd zakázala a znepřátelila si tak ještě i dělníky.

* V anglickém textu je místo „vyhraněnějšího charakteru": „revolučnějšího charakteru". *(Pozn. red.)*

V bojích stavebních dělníků v Ženevě běželo do jisté míry o existenci Mezinárodního dělnického sdružení ve Švýcarsku. Stavební podnikatelé si totiž kladli jako předběžnou podmínku jakéhokoli kompromisu, aby dělníci vystoupili z Mezinárodního dělnického sdružení. Dělníci tento požadavek se vší rozhodností odmítli. Díky pomoci, které se jim dostalo jednak přímo ve Švýcarsku, jednak prostřednictvím Mezinárodního dělnického sdružení z Francie, Anglie, Německa a Belgie, dosáhli nakonec toho, že jim byl zkrácen pracovní den* a zvýšeny mzdy**. Teď se začalo Mezinárodní dělnické sdružení, které už ve Švýcarsku zapustilo hluboké kořeny, rychle rozrůstat. Loňského podzimu se například 50 německých dělnických vzdělávacích spolků, možná že nejstarších v Evropě, jednomyslně usneslo na svém sjezdu v Neuchâtelu připojit se k Mezinárodnímu dělnickému sdružení.[242]

Politické hnutí*** v Anglii, rozpuštění starých stran a příprava nadcházejícího volebního boje si vyžádaly mnoho našich nejlepších sil a to zpomalilo naši propagandu. Přesto jsme však zahájili čilou korespondenci s venkovskými tradeuniony. Část z nich už prohlásila, že se k nám připojuje. Mezi nově přijatými odbočkami v Londýně zaujímají počtem svých členů první místo tradeuniony kožedělníků a obuvníků ze City.

Generální rada udržuje stálé spojení s *Národním dělnickým svazem Spojených států*. Tento svaz na svém posledním sjezdu v srpnu 1867 odhlasoval, že vyšle na letošní kongres do Bruselu svého zástupce, ale pro nedostatek času nestačil učinit nutná opatření k realizaci tohoto usnesení.[243]

Latentní moc severoamerické dělnické třídy se projevila v tom, že ve státních dílnách federální vlády byl zákonem zaveden osmihodinový pracovní den a že v 8 nebo 9 jednotlivých státech federace byl vydán všeobecný zákon o osmihodinové pracovní době. Nyní však vede americká dělnická třída, například v New Yorku, rozhořčený boj proti vzpírajícímu se kapitálu, který se všemi mocnými

* V anglickém textu je po slovech „pracovní den" vsunuto „o 1 hodinu". *(Pozn. red.)*

** V anglickém textu je po slově „mzdy" vsunuto „o 10 %". *(Pozn. red.)*

*** V anglickém textu je místo „politické hnutí": „neuspořádané politické poměry". *(Pozn. red.)*

prostředky, jež má k dispozici, pokouší zabránit provedení zákona o osmihodinovém pracovním dni. Tento fakt dokazuje, že i za těch nejpříznivějších politických podmínek závisí každý významný úspěch dělnické třídy na tom, jak zralá je organizace, která vychovává a soustřeďuje její síly.

A dokonce i národní organizace dělnické třídy snadno ztroskotá, není-li dělnická třída dostatečně organizována v ostatních zemích, neboť všechny země si konkurují na světovém trhu, a tak se navzájem ovlivňují. Jenom mezinárodní svazek dělnické třídy může zajistit její konečné vítězství. Z této potřeby vzniklo Mezinárodní dělnické sdružení. Není to skleníkový výhonek nějaké sekty nebo teorie. Je to přirozený plod proletářského hnutí, které vzniká z normálních a nezvratných tendencí moderní společnosti. Mezinárodní dělnické sdružení, hluboce si vědomo velikosti svého poslání, se nedá ani zastrašit, ani svést ze správné cesty. Od nynějška je jeho osud nerozlučně spjat s historickým pokrokem třídy, která nese ve svém lůně obrození lidstva.

Londýn 1. září 1868

Z pověření generální rady:
Robert Shaw, předseda
J. George Eccarius, generální tajemník

Napsal K. Marx
Otištěno v „The Times" 9. září 1868, v „Der Vorbote", čís. 9 ze září 1868, a v příloze k „Le Peuple Belge": „Troisième congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu officiel", Brusel 1868

Podle kopie rukopisu, pořízené Marxovou ženou Jenny a srovnané s textem „Times"
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

VEDENÍ SCHILLEROVA ÚSTAVU[244]

Manchester 16. září 1868

Jak mi sděluje pan Davisson, usneslo se vedení na své schůzi ze 7. září pozvat pana Karla Vogta, aby proslovil v ústavu přednášku.

Velice lituji, ale toto usnesení mne nutí vzdát se jak funkce předsedy, tak i funkce člena vedení ústavu.

Nechci se zde zabývat věcnými důvody, pro něž bych byl hlasoval proti tomuto usnesení, kdybych se byl schůze zúčastnil. Z těchto důvodů však své rozhodnutí nečiním.

Odstupuji z příčin, které se ústavu nijak netýkají. V letech 1859 a 1860 moji političtí přátelé a já jsme vznesli proti panu Vogtovi těžká politická obvinění a doložili jsme je důkazy. (Viz spis Karla Marxe „Pan Vogt", Londýn 1860[245].) Pan Vogt na tuto obžalobu, kterou od té doby opakovali i jiní, dosud neodpověděl.

Celou tuto záležitost i polemiku, která se tehdy o ní vedla, ostatní členové předsednictva pravděpodobně neznají nebo na ni zapomněli. Mají plné právo na to, aby nepřihlíželi k politickému profilu pana Vogta a posuzovali jej jen jako víceméně sympatického popularizátora přírodovědeckých objevů, které učinili jiní. Já si to dovolit nemohu. Kdybych po zmíněném usnesení zůstal nadále ve vedení, zapřel bych tím celou svou politickou minulost a své politické přátele. Dal bych tím vótum důvěry člověku, o němž bylo podle mého názoru dokázáno, že byl v roce 1859 placeným agentem Bonaparta.

Jen tato naléhavá nutnost mě přiměla odejít z funkce, v níž jsem považoval za svou povinnost vytrvat za obtíží, které jsou nyní šťastně překonány.[246]

Z celého srdce děkuji pánům členům vedení za důvěru, kterou mi v tak hojné míře prokazovali, a loučím se s nimi s prosbou, aby mi zachovali stejnou přátelskou náklonnost, jakou k nim vždy budu chovat já.

V dokonalé úctě

B. E.

Napsal B. Engels 16. září 1868
Poprvé otištěno v časopise „Bulletin of the International Institute of Social History Amsterdam", čís. 2, 1950

Podle rukopisného konceptu
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

K ROZPUŠTĚNÍ LASSALLOVSKÉHO DĚLNICKÉHO SPOLKU[247]

„Vláda *ví* a buržoazie také ví, že celé nynější německé dělnické hnutí je pouze *trpěno*. Žije jen tak dlouho, jak je vládě *libo*. Dokud je pro vládu výhodné, že toto hnutí existuje, že buržoazní opozici vyrůstají noví, nezávislí odpůrci, dotud je bude trpět. Avšak od chvíle, kdy toto hnutí učiní z dělníků samostatnou moc, a tím se stane vládě nebezpečným, bude s tím naráz konec. Způsob, jakým bylo zabráněno agitaci pokrokářů v tisku, spolcích a shromážděních, nechť je dělníkům výstrahou. Tytéž zákony, nařízení a opatření, kterých se tu použilo, mohou být kdykoli uplatněny proti *dělníkům* a udělat konec jejich agitaci; *a budou uplatněny, jakmile se tato agitace stane nebezpečnou*. Je nanejvýš důležité, aby si to dělníci jasně uvědomili, aby nepropadli témuž klamu jako buržoazie za ‚nové éry', kdy byla rovněž jen *trpěna*, zatímco se domnívala, že je už na koni. A kdyby si snad někdo namlouval, že nynější vláda osvobodí tisk, spolčovací a shromažďovací právo z nynějších okovů, pak patří k lidem, s kterými už nemá smysl mluvit. A bez svobody tisku, bez spolčovacího a shromažďovacího práva není dělnické hnutí možné."

Tato slova najdeme na str. 50 a 51 Engelsovy brožury „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana, Hamburk 1865".* Tehdy byl učiněn pokus dostat Všeobecný německý dělnický spolek — svého času jediné organizované sdružení sociálně demokratických dělníků v Německu — pod křídla Bismarckova kabinetu

* Viz tento svazek, str. 71—112. *(Pozn. red.)*

tím, že se dělníkům dávaly vyhlídky, že vláda povolí všeobecné hlasovací právo. Vždyť „všeobecné, rovné, přímé hlasovací právo" prohlašoval Lassalle za jediný a neomylný prostředek k tomu, aby dělnická třída dobyla politickou moc; jaký div, že tak podružné věci jako svoboda tisku, spolčovací a shromažďovací právo, za které se stavěla i buržoazie, nebo alespoň tvrdila, že se za ně staví, byly přehlíženy? Jestliže se o ně zajímala buržoazie, neměli se dělníci právě proto zdržet agitace za takové věci? Proti tomuto názoru byl namířen uvedený spisek. Vůdcové Všeobecného německého dělnického spolku to dobře věděli a autorovi se dostalo jen toho zadostiučinění, že lassallovci v jeho rodném městě Barmenu dali do klatby jeho i jeho přátele.

A jak to vypadá dnes? „Všeobecné, přímé, rovné hlasovací právo" existuje už dva roky. Byly už zvoleny dva říšské sněmy. Místo aby stáli u kormidla státu a dekretovali „státní pomoc" podle Lassallova předpisu, prosadili dělníci do Říšského sněmu stěží půl tuctu poslanců. Bismarck je spolkovým kancléřem a *Všeobecný německý dělnický spolek je rozpuštěn.*

Proč však všeobecné volební právo nepřineslo dělníkům slíbenou tisíciletou říši, to se mohli dovědět už u Engelse. Na str. 48 zmíněné brožury se o tom říká*:

„A pokud jde o všeobecné, přímé volební právo, stačí se podívat do Francie, aby bylo zřejmé, jaké krotké volby se s ním dají uspořádat, je-li tu početné zaostalé venkovské obyvatelstvo, dobře organizovaná byrokracie, dobře usměrněný tisk, policií dostatečně ovládané spolky a vůbec žádné politické schůze. Kolik zástupců dělnictva přivádí všeobecné, přímé hlasovací právo do francouzské sněmovny? A to je francouzský proletariát proti německému mnohem koncentrovanější a má delší bojové a organizační zkušenosti.

To nás přivádí ještě k jiné otázce. V Německu je venkovské obyvatelstvo dvakrát početnější než městské, tj. $^2/_3$ žijí z obdělávání půdy, $^1/_3$ z průmyslu. A protože v Německu je velké pozemkové vlastnictví pravidlem a drobný parcelový rolník výjimkou, znamená to jinými slovy: je-li $^1/_3$ dělníků pod komandem kapitalisty,

* Tamtéž, str. 107—108. *(Pozn. red.)*

pak $^2/_3$ jsou pod komandem feudálního pána. Nechť si to uvědomí lidé, kteří bez ustání napadají kapitalisty, ale proti feudálům neřeknou špatné slůvko. V Německu vykořisťují feudálové dvakrát víc dělníků než buržoazie... To však ještě zdaleka není všechno. Patriarchální hospodářství na starých feudálních statcích vede k tomu, že zemědělský nádeník nebo domkář se dostává do dědičné závislosti na svém ‚milostivému pánovi', a to zemědělskému proletáři velmi ztěžuje, aby se zapojil do hnutí městských dělníků. Kněží, soustavné ohlupování na venkově, špatné vyučování ve škole, odloučenost venkovských lidí od celého světa vykonávají zbytek. Zemědělský proletariát tvoří tu část dělnické třídy, která si nejtíž a jako poslední uvědomuje své vlastní zájmy a své vlastní společenské postavení, jinými slovy tu část, která nejdéle zůstává nevědomým nástrojem v rukou privilegované třídy, která ji vykořisťuje. A která je to třída? V Německu **to není buržoazie, nýbrž feudální šlechta.** Ale ani ve Francii, kde jsou téměř výlučně jen svobodní rolníci s půdou, kde byla feudální šlechta už dávno zbavena veškeré politické moci, nepřivedlo všeobecné hlasovací právo dělníky do sněmovny, nýbrž je z ní téměř úplně vyloučilo. Jaký výsledek by mělo všeobecné hlasovací právo v Německu, kde feudální šlechta představuje dosud skutečnou společenskou a politickou moc a kde na *jednoho* průmyslového dělníka připadají *dva* zemědělští nádeníci? Boj proti feudální a byrokratické reakci — neboť obě jsou u nás teď neodlučitelné — je v Německu totožný s bojem za duchovní a politickou emancipaci zemědělského proletariátu; a dokud není venkovský proletariát vtažen do hnutí, dotud městský proletariát v Německu nemůže dokázat a také nedokáže ani to nejmenší, dotud není všeobecné, přímé volební právo pro proletariát zbraní, ale *léčkou.*

Možná že tento velmi otevřený, ale nezbytný výklad povzbudí feudály, aby se postavili za všeobecné, přímé volební právo. Tím lépe."

Všeobecný německý dělnický spolek byl rozpuštěn nejen za vlády všeobecného hlasovacího práva, ale právě *proto*, že všeobecné hlasovací právo existuje. Engels předpověděl spolku, že bude zlikvidován, jakmile se stane *nebezpečným.* Na svém posledním valném

shromáždění[248] se spolek usnesl: 1. usilovat o dobytí **úplné politické svobody** a 2. působit společně s Mezinárodním dělnickým sdružením. Oběma těmito usneseními se spolek úplně rozešel se svou minulostí. Spolek jimi vystoupil ze svého dosavadního sektářského postavení na široké pole velkého dělnického hnutí. Jenže na vyšších místech se zřejmě domnívali, že to je tak trochu proti úmluvě. V jiné době by to ani tolik nevadilo; ale od zavedení všeobecného hlasovacího práva je třeba proletariát na vesnicích a v malých městech před takovými převratnými snahami pečlivě střežit! Všeobecné hlasovací právo bylo posledním hřebíkem do rakve Všeobecného německého dělnického spolku.

Spolku slouží ke cti, že zanikl právě na tento rozchod s omezeným lassallovstvím. A ať už organizace, která jej vystřídá, bude jakákoli, bude v důsledku toho vybudována na daleko všeobecnější, zásadové základně, než bylo těch pár věčně opakovaných lassallovských frází o státní pomoci. Od chvíle, kdy členové rozpuštěného spolku začali myslet, místo aby věřili, zmizela poslední překážka na cestě ke splynutí všech německých sociálně demokratických dělníků v jednu velkou stranu.

Napsal B. Engels koncem září 1868
Otištěno v „Demokratisches Wochenblatt“, čís. 40 z 3. října 1868

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

K ROZPUŠTĚNÍ LASSALLOVSKÉHO DĚLNICKÉHO SPOLKU

(DODATEK[249])

K článku, který vyšel s tímto nadpisem (v předchozím čísle), je třeba připojit za citát z Engelsovy brožury o všeobecném hlasovacím právu* tuto poznámku:

„President lidstva", *Bernhard Becker*, kterého spolku odkázal Lassalle, zahrnul tehdy „Marxovu stranu", tj. *Marxe*, *Engelse* a *Liebknechta*, nejhanebnějšími nadávkami.** Nyní týž Becker ve svém hanopisu „Odhalení o tragickém konci Ferdinanda Lassalla", který obnažuje jeho ubohou dušičku a v němž jsou zajímavé pouze otištěné podvržené dokumenty, překrucuje takto Engelse:

„Proč se však *neagituje* za *bezpodmínečnou spolčovací, shromažďovací* a *tiskovou svobodu*? Proč se dělníci nesnaží vyprostit z pout, která jim byla nasazena v období reakce?" (Str. 133.) „...Jedině dalším rozvíjením demokratické základny je možné oživit lassallovství a přeměnit je v ryzí socialismus. K tomu je mimo jiné zapotřebí *nešetřit* už zájmy *junkerů* nebo majetných statkářů, ale doplnit a zdokonalit socialistickou teorii tím, že bude *aplikována na velké masy zemědělských dělníků*, jichž je v Prusku mnohem více než městského obyvatelstva." (Str. 134.)

Autor uvedené brožury (B. Engels) může být zřejmě spokojen s tím, jak kniha zapůsobila na jeho odpůrce.

Napsal B. Engels začátkem října 1868
Otištěno v „Demokratisches Wochenblatt", čís. 41 z 10. října 1868

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

* Viz předchozí článek. *(Pozn. red.)*

** Nyní pokračuje v této „čisté" práci hraběnka *Hatzfeldtová*, „matka" försterlingovsko-mendovské karikatury Všeobecného německého dělnického spolku.[250] *(Engelsova poznámka.)*

K. MARX

*O STYCÍCH MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ S ANGLICKÝMI DĚLNICKÝMI ORGANIZACEMI[251]

Mimořádná pozornost, kterou anglický a zejména londýnský tisk věnuje *Mezinárodnímu dělnickému sdružení* a jeho *bruselskému kongresu* (jen „Times" o tom přinesly čtyři úvodníky), vyvolala v německém buržoazním tisku úplný tanec svatého Víta. Německý tisk poučuje tisk anglický, že se dopouští omylu, když věří, že Mezinárodní dělnické sdružení má v Anglii nějaký význam! Přichází s objevem, že anglické tradeuniony, které prostřednictvím Mezinárodního dělnického sdružení poskytly vydatnou finanční podporu pařížským, ženevským a belgickým dělníkům v boji proti kapitálu,[252] *nejsou* vůbec s tímto Mezinárodním dělnickým sdružením v žádném spojení!

„To všechno se zřejmě opírá o tvrzení jistého *M. Hirsche**, kterého Schulze-Delitzsch poslal do Anglie jen kvůli tomuto skandálu," dovídáme se z Londýna. „*M. Hirsch* to říká a *M. Hirsch* je ctihodný muž! Ctihodný jelen [Ehren-Hirsch] byl unionistům (členům tradeunionů, odborů) v Londýně podezřelý, protože neměl *žádný* doporučující dopis od Mezinárodního dělnického sdružení. A tak si z něho zcela prostě *vystřelili*. Není tedy divu, že Hirsch je z toho jelen. Kdyby jej totiž byli brali vážně, byli by mu mohli —

* Jde o dr. *Maxe Hirsche*, „věhlasného" ekonoma Dunckerova listu „Volks-Zeitung"[253]. Zdá se, že dokud nepodnikl svou objevitelskou cestu do jemu neznámých anglických krajů, neměli v Londýně o existenci tohoto novodobého zachránce společnosti ani potuchy. *(Marxova poznámka.)*

i když k němu nechovali zvláštní důvěru a sympatie — sdělit to, co v Londýně ví kdekdo, že totiž Všeobecná odborová rada, která sídlí v Londýně,[254] se skládá ze 6—7 osob, z nichž tři, *Odger* (tajemník Všeobecné rady a delegát obuvníků), *R. Applegarth* (delegát sdružených tesařů a truhlářů) a *Howell* (delegát zedníků a tajemník Reformní ligy[168]) jsou zároveň členy generální rady Mezinárodního dělnického sdružení. Dále by se byl dověděl, že ostatní přidružené tradeuniony (jen v Londýně je jich kolem 50, venkovské tradeuniony nepočítaje) zastupuje v generální radě Mezinárodního dělnického sdružení ještě dalších *pět členů*, a to *R. Shaw*, *Buckley*, *Cohn*, *Hales* a *Maurice*, a že každý tradeunion má kromě toho právo a zvyk posílat ve zvláštních případech delegáty do generální rady. Dále jsou z anglické strany v generální radě Mezinárodního dělnického sdružení zastoupeny:

družstva, která na bruselský kongres vyslala 3 delegáty — *Williamem Westonem** a *Williamsem*;

Reformní liga — Dellem, *Cowellem Stepneyem* a *Lucraftem*; všichni tři jsou také členy výkonné komise Reformní ligy;

Národní reformní sdružení[255], založené zesnulým agitátorem Bronterrem O'Brienem — svým předsedou *A. A. Waltonem* a *Milnerem;*

konečně *ateistická* lidová agitace — známou řečnicí *paní Harriet Lawovou* a panem *Copelandem.*

Jak je vidět, není jediná alespoň poněkud významná organizace britského proletariátu, která by nebyla přímo svými vlastními vůdci zastoupena v generální radě Mezinárodního dělnického sdružení. A konečně oficiální orgán anglických tradeunionů, noviny ‚Bee-Hive,' řízené *Georgem Potterem*, jsou zároveň i oficiálním orgánem generální rady Mezinárodního dělnického sdružení, o jejíchž zasedáních přinášejí každý týden zprávy.

Objevy Ctihodného jelena a jásot německého buržoazního tisku, který následoval, poskytly tak žádoucí potravu londýnskému dopisovateli ‚Weser-Zeitung' a londýnskému dopisovateli ‚Augsburčanky'[256], který se podepisuje *Δ*. Tato osoba — oba listy totiž obhospodařuje jedna a táž osoba — bydlí z důvodů, které sama zná nejlépe, v odlehlém koutu vzdáleném několik hodin cesty od

* Jde zřejmě o Johna Westona. *(Pozn. red.)*

Londýna. Zde zjemňuje své stydlivé výtahy z ‚Times', ‚Morning Star' a ‚Saturday Review'[257] estetickou omáčkou podle vkusu svého publika. Čas od času, jako právě v tomto případě, semele i drby německých novin a s falešným datem je znovu otiskne ve ‚Weser-Zeitung' a v ‚Augsburčance'. Zmíněný dopisovatel ‚Weser-Zeitung' a ‚Augsburčanky' není totiž nikdo jiný než pověstný literární lumpenproletář *Elard Biscamp*. Již dávno vyloučený z každé pořádné společnosti, hledá tento nešťastník v pálence utišující prostředek pro rány v srdci, které mu zasadilo Prusko anexí jeho vlasti Hesenska-Kaselska a jeho přítele *Edgara Bauera*."[258]

Napsal K. Marx 4. října 1868
Otištěno v „Demokratisches Wochenblatt",
čís. 42 ze 17. října 1868

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

K. MARX

JAK DOPIS PANA GLADSTONA ANGLICKÉ BANCE Z ROKU 1866 OPATŘIL RUSKU PŮJČKU 6 MILIÓNŮ LIBER ŠTERLINKŮ[259]

Dopisem pana Gladstona z 11. května 1866 byla pozastavena platnost bankovního zákona z roku 1844 za těchto podmínek:

1. Že minimální diskontní sazba bude zvýšena na 10 %.

2. Jestliže banka překročí zákonem stanovenou mez emise svých bankovek, má být zisk z této nadměrné emise převeden z banky na vládu.[260]

Banka tedy zvýšila svou minimální diskontní sazbu na 10 % (to znamená na 15 až 20 % pro obyčejné obchodníky a průmyslníky) a *neporušila literu* zákona z roku 1844 pokud jde o *emisi bankovek*. Každý večer shromáždila bankovky od svých bankovních příznivců a jiných zákazníků v City a následujícího jitra je znovu vydala. Ale porušila duch zákona, neboť respektováním dopisu vlády připustila, aby její *rezervy* klesly až na nulu, a *tyto rezervy* tvoří podle intencí zákona z roku 1844 jediná pohotová aktiva ke krytí pasív jejího bankovního oddělení.

Dopisem pana Gladstona byla pozastavena platnost Peelova zákona takovým způsobem, že se uchovaly a dokonce ještě uměle zhoršily jeho důsledky. To nelze vytýkat ani dopisu sira G. C. Lewise z roku 1857, ani dopisu lorda Johna Russella z roku 1847.[261]

Banka ponechala desetiprocentní minimální diskontní sazbu přes tři měsíce. V Evropě spatřovali v této sazbě nebezpečný příznak.

Když pan Gladstone takto vyvolal nanejvýš nezdravou atmosféru nedůvěry v platební schopnost Anglie, vystupuje na scénu

lord Clarendon, tento hrdina pařížské konference[262], a uveřejňuje v „Times" dopis na vysvětlenou pro anglická vyslanectví na kontinentě. Říká kontinentu, že úpadek *neudělala Anglická banka* (ačkoli podle zákona z roku 1844 se to *fakticky stalo*), ale že do jisté míry udělaly úpadek *anglický* průmysl a obchod. Bezprostředním důsledkem jeho dopisu nebyl „*run*" Londýňanů na banku, ale „*run*" (na peníze) *Evropy na Anglii.* (Tohoto výrazu použil svého času pan Watkin v Dolní sněmovně.) Něco takového se v dějinách anglického obchodu ještě nestalo. Zlato se přestěhovalo z Londýna do Francie, přičemž oficiální minimální diskontní sazba byla *v Londýně 10 %* a *v Paříži 3½ až 3 %*. To dokazuje, že odliv zlata nebyl normální obchodní transakcí. Byl to výhradně důsledek dopisu lorda Clarendona.

Když byla minimální diskontní sazba takto udržována přes tři měsíce, nastala nevyhnutelná reakce. Z 10 % klesala minimální sazba rychlými skoky až na 2 %, která byla oficiální sazbou banky až donedávna. Mezitím byly zcela znehodnoceny všechny *anglické* cenné papíry, železniční akcie, bankovní akcie, důlní akcie, zkrátka všechny domácí investice a každý se jim pečlivě vyhýbal. Dokonce i konsoly ztratily svou hodnotu. (Jednou, v době paniky, *odmítla* banka půjčit na konsoly.) Pak přišla chvíle pro *zahraniční investice.* Na londýnském trhu byly uzavírány půjčky cizím vládám za těch nejpříznivějších podmínek. Na prvním místě to byla půjčka *6 miliónů liber šterlinků Rusku.* Tato ruská půjčka, která před několika měsíci žalostně zkrachovala na pařížské burze, byla nyní na londýnské burze uvítána jako dar nebes. Minulý týden vypsalo Rusko novou půjčku, 4 milióny liber šterlinků. Rusko v roce 1866, stejně jako nyní (9. listopadu 1868), se málem zhroutilo pod tíhou finančních potíží, které nabyly nanejvýš hrozivých forem v důsledku agrární revoluce, která tam nyní probíhá.

Avšak to, že Peelův zákon otevírá Rusku anglický peněžní trh, je ještě to nejmenší, co pro ně dělá. Tento zákon *vydává* Anglii, nejbohatší zemi na světě, *doslova na milost a nemilost moskalské vlády*, tohoto největšího bankrotáře mezi evropskými vládami.

Dejme tomu, že ruská vláda uložila na jméno nějaké soukromé firmy, německé nebo řecké, začátkem května 1866 v bankovním

oddělení Anglické banky jeden až půldruhého miliónu liber šterlinků. Kdyby tuto částku náhle a neočekávaně vybrala, mohla by tím donutit bankovní oddělení, že by ihned zastavilo výplaty, i kdyby v emisním oddělení bylo víc než 13 miliónů liber šterlinků ve zlatě. Krach Anglické banky mohl tedy být vyvolán telegramem z Petrohradu.

K čemu Rusko nebylo připraveno v roce 1866, může být s to učinit v roce 1876, nebude-li Peelův zákon zrušen.

Napsal K. Marx 9. listopadu 1868
Otištěno v „The Diplomatic Review"
z 2. prosince 1868

Podle textu časopisu
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*PROHLÁŠENÍ NĚMECKÉMU DĚLNICKÉMU VZDĚLÁVACÍMU SPOLKU V LONDÝNĚ[263]

---

23. listopadu 1868
1, Modena Villas, Maitland Park
Haverstock Hill, Londýn

Panu C. Speyerovi, tajemníkovi Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně

Vážený příteli,

bylo mi sděleno, že spolek se rozhodl obrátit se k německým dělníkům s poselstvím, jehož motivem je prý „masové sjednocení německého dělnictva z jižního a severního Německa jako důsledek berlínského sjezdu, který se konal 26. září"[264].

Za takových okolností jsem nucen prohlásit, že *z dělnického spolku vystupuji*.

Cílem tohoto poselství, nebo jeho smyslem, je zřejmě to, aby se Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně veřejně postavil za *Schweitzera* a jeho organizaci *proti* organizaci norimberského sjezdu, která zahrnuje většinu jižního Německa i různé části severního Německa. Protože v Německu mě znají jako člena a vlastně jako jednoho z nejstarších členů spolku, mohla by se *mně*, přes všechna má opačná ujištění, klást za tento krok odpovědnost.

Jistě uznáte, že takovou odpovědnost nemohu na sebe vzít.

Za prvé: V době sporů mezi norimberskou organizací představovanou Liebknechtem, Bebelem atd. a berlínskou organizací před-

stavovanou Schweitzerem obrátily se na mne písemně obě strany. Odpověděl jsem jim, že jako tajemník generální rady Mezinárodního dělnického sdružení pro Německo musím být *nestranný*. Oběma stranám jsem poradil, aby — pokud se nemohou nebo nechtějí spojit — hledaly prostředky a cesty, jak v míru *vedle* sebe pracovat pro společný cíl.

Za druhé: Panu Schweitzerovi jsem v odpovědi na jeho dopis zevrubně vyložil, proč nemohu schvalovat ani způsob, jakým byl uspořádán berlínský sjezd, ani stanovy, které na něm byly přijaty.[265]

Za třetí: Norimberský sjezd se připojil k Mezinárodnímu dělnickému sdružení *přímo*. Hamburský sjezd — na nějž berlínský sjezd navazoval — se připojil *jen nepřímo* svým prohlášením, že sympatizuje s naší činností, s odvoláním na překážky, které klade pruské zákonodárství. Nově založený berlínský Demokratický dělnický spolek[266], který patří k norimberské organizaci, se však přes tyto překážky k Mezinárodnímu dělnickému sdružení veřejně a oficiálně připojil.

Opakuji, že rozhodnutí spolku mi za těchto okolností neponechává žádnou jinou volbu než prohlásit, že z něho vystupuji. Buďte tak laskav a seznamte spolek s těmito mými řádky.

Váš oddaný

Karel Marx

Napsal K. Marx 23. listopadu 1868
Poprvé otištěno v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von J. Ph. Becker, J. Dietzgen, F. Engels, K. Marx u. A. an F. A. Sorge u. A.", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

K. MARX

MEZINÁRODNÍ DĚLNICKÉ SDRUŽENÍ A ALIANCE SOCIALISTICKÉ DEMOKRACIE[267]

Asi před měsícem ustavilo několik občanů v Ženevě *ústřední iniciativní výbor* nové mezinárodní společnosti nazvané „*Mezinárodní aliance socialistické demokracie*", která si vytkla za „zvláštní poslání studovat politické a filosofické otázky na základě této veliké zásady rovnosti atd." *Generální rada Mezinárodního dělnického sdružení* byla s programem a stanovami, které tento iniciativní výbor vydal tiskem, seznámena až 15. prosince 1868. Podle těchto dokumentů jmenovaná „*Aliance zcela splynula s Internacionálou*" a zároveň byla *založena* zcela mimo toto sdružení.

Vedle *generální rady Mezinárodního dělnického sdružení* zvolené na kongresech v Ženevě, Lausanne a Bruselu bude tedy podle stanov iniciativního výboru existovat druhá *ústřední rada* v Ženevě, která se jmenovala sama. Vedle místních skupin *Mezinárodního dělnického sdružení* budou existovat místní skupiny *Mezinárodní aliance*, které „prostřednictvím svých národních byr" působících mimo národní byra *Mezinárodního sdružení* „budou žádat *ústřední byro Aliance o přijetí do Mezinárodního dělnického sdružení*"; ústřední výbor Aliance si tak osobuje právo přijímat do *Mezinárodního sdružení*. A konečně i *všeobecný kongres Mezinárodního sdružení* bude mít dvojníka ve *všeobecném kongresu Mezinárodní aliance*, neboť, jak se říká ve stanovách iniciativního výboru,

„na každoročním dělnickém kongresu *bude delegace Mezinárodní aliance socialistické demokracie jakožto sekce Mezinárodního dělnického sdružení konat svá veřejná zasedání ve zvláštní místnosti*".

Vzhledem k tomu,

že existence druhé mezinárodní organizace působící uvnitř *Mezinárodního dělnického sdružení* i mimo ně by byla nejspolehlivějším prostředkem k jeho dezorganizaci;

že by každá jiná skupina osob v kterémkoli místě měla právo napodobit iniciativní skupinu v Ženevě a pod více nebo méně přijatelnými záminkami naroubovat na *Mezinárodní dělnické sdružení* jiná mezinárodní sdružení s jinými „*zvláštními posláními*";

že by se tak *Mezinárodní dělnické sdružení* stalo brzy hříčkou v rukou intrikánů všech národností a stran;

že ostatně *stanovy Mezinárodního dělnického sdružení* dovolují přijímat do jeho řad jen místní a národní sekce (viz články 1 a 6 *stanov*);

že sekcím *Mezinárodního sdružení* je zakázáno přijímat stanovy a organizační řády odporující všeobecným stanovám a organizačnímu řádu *Mezinárodního sdružení* (viz *článek 12 organizačního řádu*[268]);

že stanovy a organizační řád *Mezinárodního sdružení* mohou být revidovány jen *všeobecným kongresem*, budou-li pro takovou revizi hlasovat dvě třetiny přítomných delegátů (viz *článek 13 organizačního řádu*);*

generální rada Mezinárodního dělnického sdružení se na svém zasedání 22. prosince 1868 jednomyslně usnesla:

1. Všechny články *stanov Mezinárodní aliance socialistické demokracie*, v nichž se stanoví její poměr k *Mezinárodnímu dělnickému sdružení*, se prohlašují za neplatné;

2. *Mezinárodní aliance socialistické demokracie* se nepřijímá za sekci *Mezinárodního dělnického sdružení;*

* Když byl na zasedání generální rady 22. prosince 1868 projednáván návrh rezoluce, byl na Dupontův návrh připojen ke zdůvodnění rezoluce následující dodatek, jehož konečné znění pochází patrně od Marxe:

„že tato otázka byla závazně rozhodnuta rezolucí proti Lize míru, jež byla jednomyslně přijata na všeobecném kongresu v Bruselu[269];

že v této rezoluci *kongres* prohlásil, že Liga míru nemá žádné existenční oprávnění, poněvadž podle jejích nedávných prohlášení jsou její cíle a zásady totožné s cíli a zásadami *Mezinárodního dělnického sdružení*;

že někteří členové ženevské *iniciativní* skupiny hlasovali jako delegáti bruselského kongresu pro tuto rezoluci." *(Pozn. red.)*

3. Tato rezoluce bude uveřejněna ve všech zemích, kde existuje *Mezinárodní dělnické sdružení**.

Z pověření *generální rady*
Mezinárodního dělnického sdružení

Londýn 22. prosince 1868

Napsal K. Marx
Otištěno v brožuře „Les prétendues scissions dans L'Internationale", Ženeva 1872

Podle rukopisu, srovnaného s jeho různými variantami a s textem brožury
Přeloženo z francouzštiny

* Bod 3 nebyl pojat do konečného znění rezoluce. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

ZPRÁVA O HORNICKÝCH BRATRSTVECH V SASKÝCH UHELNÝCH DOLECH[270]

Kterýkoli *mzdový sazebník*, např. v Niederwürschnitzské společnosti, nám osvětlí celkovou situaci horníků v uhelných dolech Rudohoří. Týdenní mzda činí u dospělých horníků 2 tolary až 3 tolary 12 stříbrných grošů 6 feniků a u mladistvých 1 tolar 10 stříbrných grošů až 1 tolar 20 stříbrných grošů. Týdenní mzda průměrného horníka je asi $2^2/_3$ tolaru. Na požádání musejí horníci pracovat v úkolu. Aby úkolová mzda nepřevyšovala obvyklou denní mzdu, o to se stará *mzdový sazebník*. Každý horník musí totiž dát výpověď měsíc předem, a to vždy prvního. Zdráhá-li se tedy pracovat v úkolu za nabízených podmínek, je k tomu přinejmenším na 4—8 týdnů *donucen*. Za takovýchto okolností je prostě směšné vykládat, že úkolová mzda se stanoví po vzájemné dohodě, že mezi dělníkem a kapitalistou existuje svobodná smlouva!

Mzdy se vyplácejí nadvakrát: 22. každého měsíce se vyplácí část mzdy jako záloha a 8. následujícího měsíce zbytek mzdy za uplynulý měsíc. Kapitalista tak zadržuje svým dělníkům mzdu, kterou jim *dlužÍ* v průměru za plné tři týdny; tato panská půjčka je o to příjemnější, že přináší peníze, ale neplatí se z ní úroky.

Dělníci se střídají zpravidla po dvanácti hodinách a uvedené týdenní mzdy platí pro 6 dvanáctihodinových pracovních dní. Do dvanáctihodinového pracovního dne jsou zahrnuty 2 hodiny (2 půlhodiny a 1 celá hodina) na jídlo nebo na takzvanou *dobu odpočinku*. Při naléhavé práci se směny střídají po osmi hodinách (to znamená, že každý dělník nastoupí během 48 hodin do práce třikrát) s *půl-*

hodinovou přestávkou na jídlo, a někdy dokonce po šesti hodinách. V takovém případě není „*povolena vůbec žádná přestávka na odpočinek*".

Už tato fakta podávají chmurný obraz postavení horníků. Abychom však pochopili jejich nevolnické postavení, je třeba si prohlédnout *stanovy hornických bratrstev*. Vezměme stanovy platné pro uhelné doly: I. urozeného a mocného *prince Schönburga*, II. *Niederwürschnitzské* společnosti, III. *Niederwürschnitzsko-kirchberské* společnosti a IV. *Spojených lugauských* společností.

Příjmy hornických bratrstev se skládají: 1. ze zápisného a z příspěvků dělníků, z pokut, z nereklamovaných mezd atd. a 2. z příspěvků kapitalistů. Dělníci platí 3 nebo 4 % ze své mzdy a páni platí v I 7 stříbrných grošů 5 feniků měsíčně za každého horníka, který platí příspěvky; v II 1 fenik z každé měřice* prodaného uhlí, v III jako první vklad při založení bratrské pokladny 500 tolarů, dále pak stejné příspěvky jako horníci; konečně v IV stejně jako v II, jenže se zakládacím vkladem 100 tolarů za každou ze Spojených společností.

Nedojímá nás tento příklad nejlíbeznější harmonie mezi kapitálem a prací? Kdo se tu ještě odvažuje vykládat něco o tom, že jejich zájmy si odporují? Jenže „v peněžních věcech přestávají žerty!"[271] jak říká veliký německý myslitel Hansemann. A tak se naskýtá otázka: co stojí dělníka velkomyslnost „vznešených majitelů dolů"? Podívejme se na to!

Páni kapitalisté v jednom případě (III) platí tytéž příspěvky jako horníci, ve všech ostatních značně menší. Za to požadují tato *vlastnická práva na bratrskou pokladnu*:

I. „*Členové bratrstva nemají vlastnické právo* na bratrskou pokladnu a také nemohou žádat z pokladny nic víc než to, nač mají v daném případě podle stanov nárok, zejména *nemohou navrhovat, aby pokladna a její hotovost byla rozdělena*, a to ani v tom případě, že by na tom či onom dole byl zastaven provoz. Kdyby byl provoz v kamenouhelných dolech prince Schönburga v Oelsnitz úplně zastaven," pak — po vyrovnání existujících nároků — „*je zbytek k dispozici knížecímu majiteli dolů.*"

II. „V případě, že by se rozpustila Niederwürschnitzská kamenouhelná společnost, musí být současně likvidována i bratrská pokladna... Zbylou hotovostí *disponuje ředitelství.*"

* — v originále Scheffel, tj. 1/8 tuny. *(Pozn. red.)*

Členové bratrské pokladny nemají *na bratrskou pokladnu žádné vlastnické právo.*

III. jako v II.

IV. „Bratrská pokladna je *nezcizitelným vlastnictvím* nyní žijících členů spolku a těch, kteří do něho ještě vstoupí... Pouze v případě, že by došlo k nepředvídanému zrušení všech zúčastněných kamenouhelných společností a že by tedy bylo zrušeno také hornické bratrstvo" — v tomto nepředvídaném případě bychom čekali, že si horníci rozdělí případný přebytek mezi sebou. Chyba lávky! V tomto případě „mají ředitelé společností, které se rozpouštějí jako poslední, předložit návrhy *královskému krajskému ředitelství.* Zmíněný úřad má *rozhodnout,* jak s těmito penězi naložit."

Jinými slovy: dělníci zaplatí do bratrské pokladny největší část příspěvků, ale kapitalisté *si osobují vlastnické právo na tuto pokladnu.* Zdá se, že kapitalisté dávají svým dělníkům dar. Ve skutečnosti jsou však dělníci nuceni dávat dar svým kapitalistům. Kapitalisté získávají s vlastnickým právem samozřejmě také kontrolu nad pokladnou.

Předsedou představenstva pokladny je ředitel uhelných dolů. Má hlavní správu pokladny, rozhoduje ve všech sporných případech, určuje výši peněžitých pokut atd. Po něm následuje *tajemník bratrstva,* který je zároveň pokladníkem. Buď jej jmenuje kapitalista, nebo jej kapitalista musí schválit, jestliže je volen dělníky. Pak přijdou řadoví *členové představenstva.* Obvykle jsou voleni dělníky, ale v jednom případě (III) jmenuje tři z nich kapitalista. Co to je za „představenstvo", vysvítá z ustanovení, že „*má zasedat alespoň jednou do roka*". Ve skutečnosti v něm rozhoduje předseda. Členové představenstva mu jen přikyvují.

Tento pan předseda, ředitel podniku, je i jinak mocný pán. Může zkracovat zkušební lhůtu novým členům, poskytovat mimořádné podpory a dokonce (III) vyhnat dělníky, kteří mají podle něho špatnou pověst, může se však vždycky odvolat ke kapitalistovi, jehož rozhodnutí jsou *ve všech záležitostech bratrstva* konečná. Tak mohou princ Schönburg a ředitelé akciových společností měnit spolkové stanovy, zvyšovat příspěvky dělníků, snižovat nemocenské podpory a penze, nárokům na pokladnu stavět do cesty další překážky a formality, zkrátka *dělat si s penězi dělníků, co se jim zlíbí,*

s jedinou výhradou, že to schválí vládní úřady, a ty nedaly dosud ještě nikdy najevo, že by se *chtěly* s postavením a potřebami dělníků alespoň seznámit. V dolech III si ředitelé dokonce vyhradili, že mohou z bratrstva vyhnat každého dělníka, *kterého dali soudně stíhat* — ale *soud ho osvobodil*!

A jaké výhody plynou horníkům z toho, že tak slepě podřizují své vlastní záležitosti cizímu diktátu? Poslechněme si to.

1. V případě nemoci dostanou lékařské ošetření a týdenní podporu, a to v dolech I ve výši jedné třetiny své mzdy, v III ve výši poloviny mzdy a v II a IV ve výši poloviny, respektive $^2/_3$ a $^3/_4$ mzdy, když nemoc byla způsobena úrazem v pracovní době. 2. Invalidé dostanou penzi podle toho, jak dlouho v dolech pracovali a tedy i podle příspěvků, které platili do bratrské pokladny, od $^1/_{20}$ do $^1/_2$ poslední mzdy. 3. Zemře-li člen bratrstva, dostane vdova podporu ve výši $^1/_5$ až $^1/_3$ penze, na kterou měl nárok její manžel, a nepatrnou týdenní almužnu na každé dítě. 4. Pohřebné při úmrtí v rodině.

Nejjasnější princ a osvícení kapitalisté, kteří tyto stanovy navrhli, a otcovská vláda, která je schválila, dluží světu vyřešení této úlohy: jestliže horník při plné průměrné mzdě $2^2/_3$ tolaru týdně napolo umírá hlady, jak může být živ z penze ve výši $^1/_{20}$ této mzdy, dejme tomu ze 4 stříbrných grošů za týden?

Útlocitný ohled stanov na zájmy kapitálu ukazuje jasně část pojednávající o důlních neštěstích. S výjimkou podniků II a IV se neposkytuje žádná mimořádná podpora, jestliže nemoc nebo smrt byla způsobena úrazem „ve službě". *Ani v jednom případě se penze nezvyšuje*, jestliže *invalidita* je následkem důlního neštěstí. Příčina je zcela prostá. Tato položka by totiž povážlivě nafoukla pokladní výdaje a velmi brzy by i tomu nejnaivnějšímu pozorovateli prozradila podstatu *darů*, které dávají páni kapitalisté.

Stanovy naoktrojované saskými kapitalisty se od ústavy naoktrojované Ludvíkem Napoleonem liší jen v tom, že ústava na svůj zlatý hřeb stále ještě čeká, kdežto stanovy už jej mají, a to v tomto článku, který mají všechny společný:

„Každý dělník, který vystoupí ze služeb společnosti, ať už dobrovolně či

nuceně, vystupuje tím také z bratrstva a *ztrácí všechna práva a nároky jak na bratrskou pokladnu, tak na peníze, které do ní sám zaplatil.*"

A tak člověk, který 30 let pracoval v jednom dole a přispíval do bratrské pokladny, ztrácí všechny tak draze vykoupené nároky na penzi, jakmile se kapitalistovi *zlíbí jej propustit*! Tento článek mění námezdního dělníka v nevolníka, připoutává ho k hroudě a vystavuje ho nejohavnější zvůli. Jestliže si nepotrpí na kopance, brání se stlačování mezd až na hranici hladovění, jestliže se zpěčuje platit svévolně stanovené peněžité pokuty nebo jestliže dokonce naléhá na úřední přezkoušení měr a vah — dostane pokaždé tutéž stereotypní odpověď: sbal si svých pět švestek a kliď se, ale příspěvky do pokladny ani tvé nároky na ni s tebou nepůjdou!

Zdá se paradoxní očekávat od lidí v tak ubohém postavení mužnou nezávislost a sebeúctu. A přece patří tito horníci, k jejich cti budiž řečeno, k předním bojovníkům německé dělnické třídy. Jejich pánů se proto začíná zmocňovat velký neklid, přestože mají v nynější organizaci hornických bratrstev značnou oporu. Nejnovější a také nejhorší stanovy těchto bratrských spolků (III, z roku 1862) obsahují tuto groteskní výhradu vůči stávkám a spolčování:

„Každý člen bratrstva *musí být vždy spokojen se mzdou, která mu byla stanovena podle mzdového sazebníku*, a nesmí se nikdy propůjčit k společným akcím, jejichž cílem je vynutit zvýšení jeho příjmu, natož pak k nim podněcovat sváděním svých druhů, naopak atd."

Proč se Lykurgové akciové společnosti Niederwüschnitzsko-kirchberských kamenouhelných dolů, pánové *B. Krüger*, *F. W. Schwamkrug* a *F. W. Richter*, neráčili také usnést na tom, že od nynějška každý, *kdo kupuje uhlí*, „*musí být vždy spokojen*" *s cenou uhlí*, kterou vlastnoručně stanovili? To už by bylo příliš i pro „omezený poddanský rozum" pana von Rochowa.[272]

V důsledku agitace mezi horníky byl nedávno uveřejněn *prozatímní návrh stanov* na spojení hornických bratrstev všech saských uhelných dolů (Zwickau 1869). Je dílem dělnického výboru, jemuž předsedal pan *J. G. Dinter*. Hlavní body jsou: 1. Všechna bratrstva se spojují v jedno společné bratrstvo. 2. Členům zůstávají zachovány jejich nároky, pokud bydlí v Německu a platí příspěvky. 3. Nejvyšším orgánem je valné shromáždění všech dospělých členů.

Jmenuje výkonný výbor atd. 4. Příspěvky majitelů dolů do bratrské pokladny mají činit polovinu příspěvků, které platí jejich horníci.

Tento návrh zdaleka nevyjadřuje názor nejuvědomělejších saských horníků. Vychází spíše z té skupiny, která by chtěla reformovat se svolením kapitálu. Je očividně nepraktický. Vždyť je to vskutku naivní představa, že by kapitalisté, kteří byli až dosud neomezenými pány nad hornickými bratrstvy, postoupili svou moc demokratické valné hromadě dělníků a přesto platili příspěvky! *Základní zlo* spočívá právě v tom, že kapitalisté *vůbec přispívají*. Pokud tomu tak je, není možné zbavit je řízení hornického bratrstva a bratrské pokladny. Aby se tato hornická bratrstva stala skutečnými dělnickými spolky, musejí být založena výlučně na příspěvcích dělníků. Jedině tak se budou moci změnit v tradeuniony hájící jednotlivé dělníky před zvůlí jednotlivých majitelů podniku. Cožpak mohou nicotné a problematické výhody, které přinášejí příspěvky kapitalistů, vůbec nějak vyvážit nevolnické postavení, do něhož zatlačují dělníky? Ať mají saští horníci vždycky na paměti, že co kapitalista zaplatí do bratrské pokladny, *to a ještě víc ušetří na mzdách*. Spolky takového druhu mají zvláštní účinek: *suspendují zákon poptávky a nabídky výhradně ve prospěch kapitalisty*. Jinými slovy: tím, že poskytují *neobvyklou* podporu kapitálu v jeho moci nad jednotlivými dělníky, stlačují mzdy až *pod* obvyklý průměr.

Mají snad dělníci — samozřejmě po vyrovnání nabytých práv — věnovat zbývající hotovost kapitalistům? Tato otázka může být rozhodnuta jedině *soudně*. Ačkoli se těmto stanovám dostalo *nejvyššího královského schválení*, jsou některé jejich články v ostrém rozporu s všeobecně platnými zásadami civilního práva o smlouvách. Oddělení peněz dělníků od peněz kapitalistů však zůstane za všech okolností nezbytnou podmínkou jakékoli reformy hornických bratrstev.

Příspěvky saských majitelů dolů do pokladen hornických bratrstev jsou nedobrovolným přiznáním toho, že kapitál je do jisté míry odpovědný za úrazy, které ohrožují námezdního dělníka při výkonu práce, na pracovišti, na zdraví nebo na životě. Avšak místo aby se tato odpovědnost stala záminkou k rozšiřování despotismu

kapitálu, jak se to děje nyní, měli by dělníci usilovat o to, aby *tato odpovědnost byla stanovena zákonem.*

Napsal B. Engels
mezi 17. a 21. únorem 1869
Otištěno v příloze
k „Demokratisches Wochenblatt",
čís. 12 z 20. března 1869

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

K. MARX

GENERÁLNÍ RADA MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ ÚSTŘEDNÍMU BYRU ALIANCE SOCIALISTICKÉ DEMOKRACIE[273]

Londýn 9. března 1869

Občané!

Podle článku I našich stanov přijímají se do Mezinárodního dělnického sdružení

„všechny dělnické spolky, které sledují stejný cíl, tj. ochranu, pokrok a *úplné osvobození dělnické třídy*".

Protože dělnické sekce v jednotlivých zemích a dělnická třída v různých zemích mají rozdílné podmínky a také nynější stupeň jejich vývoje je velmi rozdílný, vyplývá z toho nezbytně, že i jejich teoretické názory, jež jsou odrazem skutečného hnutí, jsou rovněž rozdílné.

Avšak společné akce, které uskutečňuje Mezinárodní dělnické sdružení, výměna myšlenek usnadněná tiskovými orgány různých národních sekcí a konečně přímé diskuse na všeobecných kongresech dají jistě postupně vzniknout společnému teoretickému programu.

Úkolem generální rady tedy není kriticky zkoumat program Aliance. Nepřísluší nám zjišťovat, zda tento program je nebo není adekvátním výrazem proletářského hnutí. Nám jde jen o to, aby neobsahoval něco, co by bylo v rozporu s *všeobecnou tendencí* našeho sdružení, tj. s *úplným osvobozením dělnické třídy*.

Ve vašem programu je věta, která je z tohoto hlediska chybná. V článku 2 se říká:

„Usiluje (Aliance) především o politické, ekonomické a sociální *vyrovnání tříd*."[274]

Vyrovnání tříd, vzato doslova, směřuje k *harmonii kapitálu a práce*, kterou tak neodbytně hlásají buržoazní socialisté. Nikoli *vyrovnání tříd*, tento nerealizovatelný logický nesmysl, nýbrž naopak *odstranění tříd* je opravdovým tajemstvím proletářského hnutí a velkým cílem Mezinárodního dělnického sdružení.

Podíváme-li se však na kontext, v němž se tato fráze „*vyrovnání tříd*" objevuje, zdá se, že tam proklouzla jako pouhé přepsání. Generální rada nepochybuje o tom, že ze svého programu rádi odstraníte větu, která by mohla vést k tak nebezpečným nedorozuměním.

Naše sdružení poskytuje v souladu se *svými zásadami* každé sekci možnost, aby svůj teoretický program svobodně formulovala, s výhradou, že tento program nesmí odporovat všeobecné tendenci Sdružení. Nic tedy nebrání tomu, aby se sekce Aliance změnily v sekce Mezinárodního dělnického sdružení.

Bude-li definitivně rozhodnuto, že se Aliance rozpustí a její sekce vstoupí do Internacionály, bude podle našeho organizačního řádu nutné informovat generální radu o místě a počtu členů každé nové sekce.

Z pověření generální rady
Mezinárodního dělnického sdružení

Napsal K. Marx 9. března 1869
Poprvé otištěno v brožuře „Les prétendues scissions dans L'Internationale", Ženeva 1872

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

K. MARX

BELGICKÉ MASAKRY[275]

Dělníkům v Evropě a ve Spojených státech

V Anglii málokdy uplyne týden bez stávek, a to stávek ve velkém měřítku. Kdyby v takových případech poslala vláda proti dělnictvu vojáky, proměnila by se tato země stávek v zemi masakrů, ale ne nadlouho. Po několika takovýchto ukázkách fyzického násilí by tato moc přestala existovat. Ve Spojených státech se v posledních několika letech také počet i rozsah stávek neustále zvětšuje a někdy dokonce přecházejí ve vzbouření. Ke krveprolití tu však nedošlo. V některých velkých militaristických státech kontinentální Evropy lze datovat éru stávek od skončení občanské války v Americe. Ale ani zde nedošlo k prolévání krve. Existuje jen jediná země v civilizovaném světě, kde se každé stávky okamžitě využije jako vítané záminky k oficiálnímu vraždění dělníků. Touto blaženou zemí je *Belgie* — tento vzorný stát kontinentálního konstitucionalismu, tento útulný, dobře ohrazený malý ráj pozemkových vlastníků, kapitalistů a kněží. Svůj každoroční masakr proti dělnictvu pořádá belgická vláda se stejnou pravidelností, s jakou se Země otáčí kolem Slunce. Letošní masakr se od loňského masakru[276] liší pouze strašlivějším počtem obětí, ještě větší krutostí jinak směšné armády, halasnějším jásotem klerikálního a kapitalistického tisku a ještě větší nehorázností záminky, s níž vládní katové vraždí.

Jak nyní dokázalo dokonce i nedobrovolné svědectví kapitalistického tisku, zcela legální stávka pudlařů z Cockerillových žele-

záren v Seraingu přešla ve vzbouření jen proto, že na místo byl neočekávaně poslán oddíl jezdectva a četnictva, aby vyprovokovali lid. Od 9. do 12. dubna tito udatní válečníci nejenže napadali šavlemi a bodáky neozbrojené dělníky, ale také na potkání vraždili a zraňovali pokojné chodce, násilím vnikali do soukromých domů a bavili se dokonce tím, že několikrát zuřivě zaútočili na nádražní budovu v Seraingu, kde se zabarikádovali cestující. Když tyto dny hrůzy pominuly, začalo se proslýchat, že pan *Kamp*, starosta Seraingu, je agentem Cockerillovy akciové společnosti, že belgický ministr vnitra, jistý pan *Pirmez*, je největším akcionářem sousedního dolu na uhlí, kde se rovněž stávkovalo, a že Jeho královská Výsost princ Flanderský[277] investoval do Cockerillova koncernu 1 500 000 franků. Z toho si lidé udělali vpravdě podivuhodný závěr, že prý masakr v Seraingu byl jakýsi coup d'état* akciové společnosti, který v tichosti zosnovala firma Cockerill spolu s belgickým ministrem vnitra jen proto, aby zastrašila své nespokojené poddané. Tuto pomluvu však brzy nato triumfálně vyvrátily pozdější události v Le Borinage, uhelné oblasti, kde belgický ministr vnitra, zmíněný pan *Pirmez*, zřejmě není jedním z vedoucích kapitalistů. Když mezi horníky této oblasti vypukla téměř generální stávka, bylo sem posláno početné vojsko, které své tažení zahájilo ve Frameries střelbou, při níž bylo zabito devět horníků a dvacet těžce zraněno; *po* této malé hrdinské předehře byl vyhlášen zákon o vzbouření, francouzsky velmi svérázně nazvaný „les sommations préalables"[278], a jatky pokračovaly.

Někteří politikové připisují tyto neuvěřitelné skutky na vrub vznešeným vlasteneckým pohnutkám. Říkají, že belgická vláda, která právě nyní projednává se svým francouzským sousedem některé choulostivé otázky[279], prý musela ukázat, jak hrdinnou má armádu. Proto také ono vědecké rozdělení ozbrojených sil, které nejprve předvedly v Seraingu nezadržitelnou útočnost belgického jezdectva a pak ve Frameries neochvějnou sílu belgické pěchoty. Jak přesvědčivěji zastrašit cizince než těmito domácími bitvami, v nichž nelze utrpět porážku, a těmito domácími bitevními poli,

* — státní převrat. *(Pozn. red.)*

kde stovky zabitých, zmrzačených a zajatých dělníků ověnčily takovou gloriolou tyto nezranitelné bojovníky, kteří všichni do jednoho vyvázli se zdravou kůží?

Jiní politikové naopak podezírají belgické ministry, že jsou podplaceni z Tuilerií a že pravidelně inscenují tuto děsnou parodii občanské války, aby poskytli Ludvíku Bonapartovi záminku k záchraně společnosti v Belgii, tak jako ji zachránil ve Francii. Jenže obvinil někdy někdo bývalého guvernéra Eyra, že zorganizoval masakr proti černochům na Jamajce proto, aby odtrhl tento ostrov od Anglie a nahrál jej Spojeným státům?[280] Belgičtí ministři jsou bezesporu skvělí vlastenci podle Eyrova vzoru. Tak jako on byl bezohledným nástrojem západoindických plantážníků, jsou oni bezohledným nástrojem belgických kapitalistů.

Belgický kapitalista je po celém světě proslulý svou výstřední vášní pro to, co nazývá *svobodou práce* (la liberté du travail). Je tak posedlý svobodou svých dělníků, že mohou bez ohledu na věk a pohlaví na něho celý život pracovat, že vždycky rozhořčeně odmítá každý tovární zákon omezující tuto svobodu. Hrůza ho jímá už při pouhém pomyšlení, že by obyčejný dělník mohl být tak zkažený, že by si kladl za cíl něco víc než obohacovat svého pána a přirozeného představeného. Nestačí mu, že jeho dělník zůstává ubohým otrokem, který se do úmoru dře za málo peněz, ale jako každý otrokář chce z něho mít pokorného poddaného, zlomeného, ponížený, zbožného a s osudem smířeného otroka. Odtud jeho šílený vztek na stávky. Stávka je pro něho rouháním, vzpourou otroků, příznakem sociální katastrofy. Dáte-li takovým lidem, krutým z pouhé zbabělosti, nerozdělenou, nekontrolovanou, absolutní státní moc, jako tomu je v Belgii, přestanete se divit tomu, že šavle, bodák a puška jsou v této zemi zákonnými a běžnými nástroji ke snižování mezd a zvyšování zisků. Ostatně jaký smysl by jinak měla belgická armáda? Když byla Belgie z rozkazu oficiální Evropy prohlášena za *neutrální zemi*,[281] měl jí být samozřejmě zakázán i takový nákladný přepych, jako je armáda, s výjimkou snad hrstky vojáků, kteří by byli v královské gardě a pořádali pimprlové přehlídky pro potěchu krále. Jenže Belgie udržuje na území 536 čtverečních mil početnější armádu, než jakou mají Spojené království

nebo Spojené státy. Bojové zásluhy této neutralizované armády se na neštěstí měří počtem jejich razií proti dělnické třídě.

Je tedy snadno pochopitelné, že *Mezinárodní dělnické sdružení* nebylo v Belgii vítaným hostem. Vyobcováno duchovenstvem, pomlouváno ctihodným tiskem, dostalo se brzy do rozporu s vládou. Vláda se snažila zbavit se ho tím, že na ně svalila odpovědnost za stávky v dolech Charleroi v letech 1867—1868, stávky, jež podle tradičního belgického zvyku končily oficiálním masakrem, po němž následovalo soudní pronásledování obětí. Tato intrika nejenže se nezdařila, ale Sdružení ještě podniklo takové účinné kroky, že horníci z Charleroi byli uznáni *nevinnými*, následkem čehož byla *vinnou* uznána sama vláda. Belgičtí ministři, rozhořčeni tímto neúspěchem, si vylili svůj vztek tím, že z tribuny poslanecké sněmovny zuřivě napadali *Mezinárodní dělnické sdružení* a nabubřele prohlásili, že nikdy nepřipustí, aby se jeho všeobecný kongres sešel v Bruselu. Přes jejich hrozby se však kongres v Bruselu konal. Ale nyní se musí *Internacionála* konečně podřídit oněm 536 čtverečním mílím belgické všemohoucnosti. Její trestuhodná spoluúčast na nedávných událostech byla dokázána nade všecku pochybnost. Emisaři bruselského ústředního výboru pro Belgii a některé místní výbory byli usvědčeni z několika těžkých zločinů. Především se ze všech sil snažili uklidnit pobouřené stávkující dělníky a varovat je před nástrahami vlády. Někde doopravdy zabránili krveprolití. A konečně tito zlověstní emisaři na místě vyšetřovali, ověřovali si své poznatky svědeckými výpověďmi, pečlivě si všechno zaznamenávali a pak veřejně pranýřovali krvavé běsnění strážců pořádku. Pouhé uvěznění je naráz proměnilo z žalobců v obžalované. Pak byly brutálně přepadeny byty členů bruselského výboru, všechny jejich papíry byly zabaveny a někteří členové zatčeni na základě obvinění z příslušnosti ke sdružení, *„založenému s cílem usilovat o život a majetek jednotlivců“*. Jinými slovy byli obviněni z příslušnosti k jakémusi *sdružení thugů*[282] všeobecně nazývanému *Mezinárodní dělnické sdružení*. Podněcována šílenými výmysly klerikálního tisku a divokým vytím kapitalistického tisku, tato nadutá trpasličí vláda je plně rozhodnuta utopit se v bahně směšností, když se napřed vykoupala v moři krve.

Belgický ústřední výbor v Bruselu už oznámil, že hodlá dů-

kladně vyšetřit podrobnosti o masakrech v Seraingu a Le Borinage a výsledky tohoto šetření pak zveřejnit. Chceme těmito odhaleními otevřít všem lidem oči, aby pochopili, co znamená oblíbené chvástavé heslo belgických kapitalistů: La liberté, pour faire le tour du monde, n'a pas besoin de passer par ici (la Belgique).[283]

Snad si belgická vláda lichotí, že tak jako si po revoluci z let 1848—1849 prodloužila život tím, že se stala policejním agentem všech reakčních vlád na evropském kontinentu, bude moci i nyní odvrátit hrozící nebezpečí, když bude horlivě hrát roli četníka kapitálu proti práci. Jenže to je velký omyl. Místo aby katastrofu oddálila, jen ji uspíší. Tím, že zhanobí a zesměšní jméno Belgie v lidových masách na celém světě, odstraní tato vláda poslední překážku, která ještě brání despotům vymazat jméno této země z mapy Evropy.

Generální rada *Mezinárodního dělnického sdružení* vyzývá dělníky v Evropě i ve Spojených státech, aby zahájili peněžní sbírku, která by pomohla zmírnit utrpení vdov, žen a dětí belgických obětí a z níž by se také uhradily výlohy spojené s obhajobou uvězněných dělníků a šetření, které hodlá provádět bruselský výbor.

Z pověření generální rady
Mezinárodního dělnického sdružení

R. Applegarth, předseda
R. Shaw, tajemník pro Ameriku
Bernard, tajemník pro Belgii
Eugène Dupont, tajemník pro Francii
Karel Marx, tajemník pro Německo
Jules Johannard, tajemník pro Itálii
A. Žabicki, tajemník pro Polsko
H. Jung, tajemník pro Švýcarsko
Cowell Stepney, pokladník
J. G. Eccarius, tajemník generální rady

Londýn 4. května 1869

Všechny příspěvky ve prospěch obětí belgických masakrů adresujte generální radě: 256, High Holborn, Londýn, W. C.

Napsal K. Marx
Otištěno jako leták „The Belgian Massacres. To the Workmen of Europe and the United States" v květnu 1869 a v listech „L'Internationale", čís. 18 z 15. května 1869, a „Demokratisches Wochenblatt", čís. 21 z 22. května 1869

Podle textu letáku
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PROVOLÁNÍ K NÁRODNÍMU DĚLNICKÉMU SVAZU SPOJENÝCH STÁTŮ[284]

Soudruzi dělníci!

V ustavujícím programu našeho sdružení jsme prohlásili: „Nikoli moudrost vládnoucích tříd, nýbrž hrdinný odpor dělnické třídy Anglie proti jejich zločinnému šílenství zachránil západní Evropu před neuváženým dobrodružstvím hanebného křižáckého tažení, které mělo zvěčnit a rozšířit otroctví na druhé straně Atlantiku."* Teď je na vás, abyste zabránili válce, která by nesporně na neurčitou dobu vrhla zpět vzmáhající se dělnické hnutí na obou stranách Atlantského oceánu.

Nemusíme vám snad ani říkat, že jsou určité evropské mocnosti, jež se ze všech sil snaží rozpoutat válku mezi Spojenými státy a Anglií. Stačí jen nahlédnout do obchodní statistiky a zjistíme, že ruský vývoz surovin — a nic jiného Rusko na vývoz nemá — ustupoval rychle americké konkurenci, když občanská válka náhle změnila situaci. Kdyby se americké pluhy právě nyní překovaly na meče, zachránily by před hrozícím krachem tuto despotickou mocnost, kterou si vaši republikánští státníci ve své moudrosti zvolili za důvěrného rádce. Ale i když ponecháme úplně stranou zvláštní zájmy té či oné vlády, cožpak není společným zájmem našich utlačovatelů proměnit naši rychle se vzmáhající mezinárodní spolupráci ve vyhlazovací válku?

V blahopřejném poselství panu Lincolnovi, které jsme mu zaslali při jeho opětovném zvolení presidentem, vyjádřili jsme své

* Viz tento svazek, str. 44—45. *(Pozn. red.)*

přesvědčení, že občanská válka bude mít pro pokrok dělnické třídy stejně velký význam, jako měla válka za nezávislost pro pokrok buržoazie.* A vítězným zakončením protiotrokářské války byla také fakticky zahájena nová epocha v dějinách dělnické třídy. Přímo ve Spojených státech se od té doby zrodilo samostatné dělnické hnutí, které je vašim starým stranám a jejich profesionálním politikům trnem v oku. K tomu, aby toto hnutí mohlo přinést ovoce, je zapotřebí mnoha let míru. K tomu, aby bylo rozdrceno, je třeba války mezi Spojenými státy a Anglií.

Dalším hmatatelným důsledkem občanské války bylo samozřejmě zhoršení postavení amerického dělníka. Ve Spojených státech, právě tak jako v Evropě, svalovali hrozivý přízrak státního dluhu jeden na druhého, až jej nakonec uvalili na bedra dělnické třídy. Ceny nezbytných životních potřeb, říká jeden váš státník, stouply od roku 1860 o 78 %, zatímco mzdy nekvalifikovaných dělníků se zvýšily o 50 % a mzdy kvalifikovaných dělníků o 60 %. „Pauperismus," stěžuje si, „teď v Americe vzrůstá rychleji než obyvatelstvo." Navíc bije utrpení dělnické třídy ještě víc do očí ve srovnání s nejmódnějším přepychem finanční aristokracie, válečných zbohatlíků a podobné havěti zplozené válkou. Přesto však měla občanská válka i kladné výsledky, a to, že přinesla svobodu otrokům a že tím dala morální popud vašemu vlastnímu třídnímu hnutí. Další válka, která by nebyla posvěcena vznešeným cílem nebo velikou společenskou nutností, ale stejná jako války starého světa, by ukula řetězy pro svobodné dělníky, místo aby rozbila řetězy otroků. Spousta bídy, kterou by po sobě zanechala, by vašim kapitalistům rázem poskytla důvod i prostředky bezduchým mečem stálé armády odvést dělnickou třídu od jejího smělého a spravedlivého úsilí.

A proto právě vám připadá vznešený úkol dokázat světu, že teď konečně vstupuje dělnická třída na kolbiště dějin ne už jako pokorné služebnictvo, ale jako samostatná síla, vědomá si své odpovědnosti a schopná diktovat mír tam, kde ti, kdo by chtěli být jejími pány, rozpoutávají válečný pokřik.

* Viz tento svazek, str. 52. *(Pozn. red.)*

Jménem generální rady
Mezinárodního dělnického sdružení:

Angličané: *R. Applegarth*, tesař; *M. J. Boon*, mechanik; *J. Buckley*, malíř; *J. Hales*, tkadlec gumových tkanin; *Harriet Law*; *B. Lucraft*, truhlář; *G. Milner*, krejčí; *G. Odger*, obuvník; *J. Ross*, svrškař; *R. Shaw*, malíř; *Cowell Stepney*; *J. Warren*, brašnář; *J. Weston*, výrobce zábradlí.

Francouzi: *E. Dupont*, výrobce hudebních nástrojů; *Jules Johannard*, litograf; *Paul Lafargue*.

Němci: *G. Eccarius*, krejčí; *F. Lessner*, krejčí; *W. Limburg*, obuvník; *Karel Marx*.

Švýcaři: *H. Jung*, hodinář; *A. Müller*, hodinář.

Belgičané: *P. Bernard*, malíř.

Dánové: *J. Cohn*, výrobce doutníků.

Poláci: *A. Žabicki*, sazeč.

B. Lucraft, předseda
Cowell Stepney, pokladník
J. Georg Eccarius, generální tajemník

Londýn 12. května 1869

Napsal K. Marx
Otištěno jako leták
„Address to the National Labour Union of the United States", Londýn 1869

Podle textu letáku
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU VYDÁNÍ „OSMNÁCTÉHO BRUMAIRU LUDVÍKA BONAPARTA“[285]

Můj předčasně zemřelý přítel *Joseph Weydemeyer** se chystal vydávat od 1. ledna 1852 v New Yorku politický týdeník. Vyzval mě, abych pro tento časopis napsal historii coup d'état. Psal jsem mu tedy až do poloviny února každý týden články nadepsané „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta“. Zatím z Weydemeyerova původního záměru sešlo. Zato na jaře roku 1852 začal vydávat měsíčník „*Die Revolution*“, jehož první sešit je vyplněn mým „Osmnáctým brumairem“[286]. Několik set výtisků proniklo tehdy do Německa, ale nedostaly se na vlastní knižní trh. Jeden krajně radikálně se tvářící německý knihkupec, jemuž jsem nabídl rozprodej, odmítl s nelíčeným mravním zděšením tak „nevčasný nápad“.

Z toho je zřejmé, že tento spis vznikl pod bezprostředním dojmem událostí a že historická látka, která je v něm zpracována, nesahá za únor (1852). K jeho nynějšímu novému vydání dochází jednak proto, že je po něm na knižním trhu poptávka, jednak proto, že na to naléhají moji přátelé v Německu.

Ze spisů, které skoro *současně* s mým pojednávaly o stejném předmětu, zasluhují zmínky jen dva: spis *Victora Huga* „*Napoléon le petit*“ a *Proudhonův* „*Coup d'état*“.

* V době americké občanské války byl vojenským velitelem saintlouiské oblasti. *(Marxova poznámka.)*

Victor Hugo se omezuje na trpké a duchaplné invektivy proti odpovědnému vydavateli státního převratu. Událost samu líčí jako blesk z čistého nebe. Vidí v ní jen násilný čin jednotlivce. Nepozoruje, že tohoto jednotlivce nezmenšuje, nýbrž zveličuje tím, že mu připisuje takovou sílu osobní iniciativy, která by ve světových dějinách neměla obdoby. Naproti tomu Proudhon se snaží vyložit státní převrat jako výsledek předchozího dějinného vývoje. Ale historická konstrukce státního převratu se mu pod rukama mění v historickou apologii hrdiny tohoto převratu. Propadá tak omylu našich tzv. *objektivních* dějepisců. Já naopak dokazuji, že okolnosti a poměry, které umožnily průměrné a groteskní postavě sehrát roli hrdiny, vytvořil ve Francii *třídní boj*.

Přepracováním by tento spis ztratil své zvláštní zabarvení. Proto jsem opravil jen tiskové chyby a vyškrtal narážky, které jsou dnes už nesrozumitelné.

Závěrečná věta mého spisu: „Ale až se nakonec císařský plášť snese na ramena Ludvíka Bonaparta, zřítí se kovová socha Napoleonova z Vendômského sloupu"[287] — se už splnila.

Útok na napoleonský kult zahájil plukovník Charras ve svém díle o válečném tažení z roku 1815[288]. Od té doby, zejména v posledních letech dorazila francouzská literatura napoleonskou legendu zbraněmi historického bádání, kritiky, satiry a vtipu. Tomuto násilnému rozchodu s tradiční lidovou vírou, této nesmírné duchovní revoluci se mimo Francii věnovalo málo pozornosti a ještě méně se jí rozumělo.

Konečně doufám, že můj spis přispěje k odstranění školské fráze, která je dnes běžná zejména v Německu, o tzv. *césarismu*. Při této povrchní historické analogii se zapomíná na to hlavní, že se totiž ve starém Římě třídní boj odehrával pouze uvnitř privilegované menšiny, mezi svobodnými boháči a svobodnou chudinou, kdežto velká produktivní masa obyvatelstva, otroci, sloužila oněm bojovníkům jen jako pasívní piedestal. Zapomíná se na významný výrok *Sismondiho:* Římský proletariát žil na útraty společnosti, kdežto novodobá společnost žije na útraty proletariátu[289]. Při tak zásadní rozdílnosti materiálních, ekonomických podmínek antického a moderního třídního boje nemohou mít ani jeho političtí

zplozenci víc společného než arcibiskup z Canterbury a velekněz Samuel.

Karel Marx

Londýn 23. června 1869

Napsal K. Marx k druhému vydání díla „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta", Hamburk 1869

Podle textu druhého vydání
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

KAREL MARX[290]

V Německu se stalo zvykem vidět zakladatele německého dělnického hnutí ve Ferdinandu Lassallovi. A přece není nic mylnějšího. Když se před šesti sedmi lety ve všech továrních obvodech, ve všech velkých městech, centrech pracujícího obyvatelstva, k němu hrnuly masy proletariátu, když jeho cesty byly triumfálními pochody, které mu mohli závidět panovníci — nebyla pro to už dříve v tichosti připravena půda, která tak rychle vydala plody? Když dělníci s nadšením naslouchali jeho učení, bylo to tím, že toto učení bylo pro ně nové, nebo proto, že přemýšlivějším z nich bylo už dávno víceméně známé?

Dnešní generace rychle žije a rychle zapomíná. Hnutí čtyřicátých let, které vyvrcholilo revolucí z roku 1848 a skončilo reakcí z let 1849—1852, upadlo už i se svou politickou a socialistickou literaturou v zapomenutí. Proto je třeba připomenout, že před revolucí z roku 1848 a během ní existovala mezi dělnictvem, zejména v západním Německu, dobře organizovaná socialistická strana[291], která se sice po kolínském procesu proti komunistům rozpadla, ale její jednotliví členové dál v tichosti připravovali půdu, jíž se pak zmocnil Lassalle. Dále je třeba připomenout, že existoval muž, který si vedle organizování této strany vytkl za svůj životní cíl vědecké studium takzvané sociální otázky, tj. kritiku politické ekonomie, a že již před rokem 1860 uveřejnil pozoruhodné výsledky svého bádání.[292] Lassalle byl neobyčejně nadaný, všestranně vzdělaný a velmi energický člověk s takřka neomezenou verzatilitou;

byl přímo stvořen k tomu, aby za všech okolností hrál politickou roli. Nebyl však ani původním iniciátorem německého dělnického hnutí, ani originálním myslitelem. Celý obsah jeho děl byl vypůjčen, a to ještě mnohému z toho neporozuměl; měl předchůdce, který jej daleko převyšoval intelektem a o jehož existenci ovšem pomlčel, zatímco vulgarizoval jeho díla; a tento Lassallův intelektuální předchůdce se jmenuje Karel Marx.

Karel Marx se narodil 5. května 1818 v Trevíru, kde také absolvoval gymnasium. Studoval práva v Bonnu a později v Berlíně, kde jej však studium filosofie brzy právu odloudilo. Po pětiletém pobytu v „metropoli inteligence" se v roce 1841 vrátil do Bonnu, kde se chtěl habilitovat na tamější universitě. V Prusku vládla tehdy první „nová éra".[293] Bedřich Vilém IV. prohlásil, že si potrpí na opozici pevných zásad, a na různých místech se objevily pokusy takovou opozici zorganizovat. Tak byla v Kolíně založena „Rheinische Zeitung"; Marx v ní kritizoval s tehdy neslýchanou smělostí debaty porýnského provinčního sněmu v článcích, jež vzbudily velkou pozornost.[294] Koncem roku 1842 se sám ujal redakce a způsobil cenzuře takové starosti, že se mu dostalo té cti, že pro „Rheinische Zeitung" byl poslán zvláštní cenzor z Berlína. A když ani to nepomáhalo, musely noviny procházet dvojí cenzurou, při níž bylo každé číslo podrobeno kromě obvyklé cenzury ještě ve druhé instanci cenzuře kolínského vládního presidenta. Ale ani tento prostředek proti „zatvrzelé zlomyslnosti" „Rheinische Zeitung" nic nepomohl; začátkem roku 1843 vydalo ministerstvo dekret, podle něhož měla být „Rheinische Zeitung" koncem prvního čtvrtletí zastavena. Marx okamžitě odstoupil, neboť akcionáři se chtěli pokusit o kompromis, ale ani ten se nezdařil a noviny přestaly vycházet.

Kritika jednání porýnského zemského sněmu nutila Marxe ke studiu otázek materiálních zájmů. Zde narazil na nová hlediska, která nepředvídalo ani právo, ani filosofie. Navazuje na Hegelovu filosofii práva, dospěl Marx k názoru, že nikoli stát, který Hegel líčil jako „korunu celé budovy", ale naopak „občanská společnost", k níž se Hegel choval tak macešsky, je onou sférou, v níž je třeba hledat klíč k pochopení dějinného procesu

vývoje lidstva. Vědou o občanské společnosti je však politická ekonomie, a *tuto* vědu nebylo možné studovat důkladně v Německu, ale jedině v Anglii nebo ve Francii.

Po sňatku s dcerou trevírského tajného vládního rady von Westphalen (sestrou pozdějšího pruského ministra vnitra von Westphalen) přestěhoval se Marx v létě 1843 do Paříže, kde se věnoval hlavně studiu politické ekonomie a dějin Velké francouzské revoluce. Zároveň začal s Rugem vydávat časopis „Deutsch-Französische Jahrbücher"[295]; vyšlo však jen jedno dvojčíslo. Když jej Guizot v roce 1845 z Francie vypověděl, odjel Marx do Bruselu, kde zůstal až do vypuknutí únorové revoluce a studoval tytéž otázky. Jak málo souhlasil s tehdejším socialismem, dokonce v té jeho formě, která se tvářila nejučeněji, dokazuje jeho kritika velkého Proudhonova díla „Philosophie de la misère", která v roce 1847 vyšla pod názvem „Misère de la philosophie" v Bruselu a v Paříži[296]. V této práci je již obsaženo mnoho důležitých bodů z jeho teorie, kterou nyní obšírně vyložil. „Manifest Komunistické strany" (Londýn 1848), který byl napsán před únorovou revolucí a přijat na dělnickém sjezdu v Londýně, je v podstatě také jeho dílem.[297]

Když byl Marx vypovězen znovu, tentokrát belgickou vládou, která se polekala paniky vyvolané únorovou revolucí, vrátil se na výzvu francouzské prozatímní vlády do Paříže. Bouřlivý proud revoluce zatlačil všechna vědecká studia do pozadí; teď bylo třeba aktivně zasáhnout do hnutí. V prvních vzrušených dnech se Marx postavil proti nesmyslnému nápadu agitátorů, kteří chtěli z německých dělníků ve Francii organizovat dobrovolnické oddíly a nastolit s nimi v Německu republiku; pak odjel se svými přáteli do Kolína, kde založil „Neue Rheinische Zeitung", která vycházela až do června 1849 a kterou mají v Porýní ještě v dobré paměti.[298] Nikdo snad nevyužil svobody tisku z roku 1848 tak úspěšně jako tyto noviny vycházející přímo uprostřed pruské pevnosti. Po marných pokusech vlády umlčet noviny soudním stíháním — Marx byl dvakrát postaven před porotu pro porušování tiskových zákonů a za výzvy k odepření daní, byl však v obou případech osvobozen — byly za květnového povstání z roku 1849 zlikvidovány tím, že Marx byl vypovězen pod záminkou, že pozbyl pruského občanství, a ostatní

redaktoři byli vypovězeni pod podobnými záminkami. Marx musel tedy zpět do Paříže, odkud však byl znovu vypovězen a ještě v létě 1849 odjel do svého nynějšího bydliště, do Londýna.

V Londýně žil v té době všechen fine fleur* kontinentální emigrace všech národností. Vytvářely se všelijaké revoluční výbory, kombinace, prozatímní vlády in partibus infidelium**, docházelo k všemožným sporům a hádkám a páni, kteří se toho účastnili, pohlížejí teď jistě na toto období jako na nejnezdařilejší v celém svém životě. Marx se distancoval od všech těchto pletich. Nějaký čas pokračoval ve vydávání své „Neue Rheinische Zeitung" ve formě měsíčníku (Hamburk 1850)[299] a pak se uchýlil do Britského muzea, v jehož obrovské a z větší části ještě neznámé knihovně studoval politickoekonomickou literaturu. Současně posílal pravidelně příspěvky do „New-York Tribune"[300]; až do vypuknutí občanské války v Americe byl vlastně redaktorem tohoto prvního angloamerického listu pro otázky evropské politiky.

Státní převrat z 2. prosince mu dal podnět k brožuře „*Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*", New York 1852, která právě vychází v novém vydání (v Hamburku u Meissnera) a nemálo přispěje k pochopení neudržitelné situace, do níž se týž Bonaparte právě nyní dostal. Hrdina státního převratu je zde vylíčen v nezastřené nahotě, bez aureoly, kterou ho obestřel okamžitý úspěch. Šosák, který svého Napoleona III. považuje za největšího muže století a neumí si vysvětlit, proč tento zázračný génius dělá teď kopanec za kopancem a jednu politickou chybu za druhou — tento šosák se může poučit ze zmíněné Marxovy práce.

Ačkoli se Marx po celou dobu svého londýnského pobytu snažil nevystupovat do popředí, přece jen jej Karel Vogt po italském tažení z roku 1859 přinutil k polemice, která byla ukončena Marxovou knihou „Pan Vogt" (Londýn 1860)[301]. Přibližně ve stejné době vyšel také první plod jeho studia politické ekonomie: „Ke kritice politické ekonomie", první sešit, Berlín 1859. Tento sešit obsahuje

* — výkvět. *(Pozn. red.)*

** — jen podle jména, podle titulu (doslova: „v zemi nevěřících" — dodatek k titulu katolických biskupů, kteří byli jmenováni do pouze pomyslné hodnosti biskupů nekřesťanských zemí). *(Pozn. red.)*

jen teorii peněz, která je zde vyložena ze zcela nových hledisek; pokračování na sebe dalo čekat, protože autor mezitím objevil tolik nového materiálu, že považoval za nutné další studium.

Roku 1867 vyšel konečně v Hamburku „Kapitál. Kritika politické ekonomie", první díl. Toto dílo obsahuje výsledky celoživotního studia. Je to politická ekonomie dělnické třídy převedená na svůj vědecký výraz. Zde nejde* o agitační fráze, nýbrž o přísně vědecké dedukce. Ať už má kdo k socialismu jakýkoli vztah, bude muset vždy uznat, že tady je socialismus poprvé vyložen vědecky a že také v této oblasti byl tento čin vyhrazen právě Německu. Kdo chce ještě teď potírat socialismus, bude se muset vypořádat s Marxem; a podaří-li se mu to, pak ovšem nebude mít zapotřebí zmiňovat se o dii minorum gentium**.

Marxova kniha je však zajímavá ještě i z jiné stránky. Je to totiž první dílo, v němž jsou skutečné vztahy existující mezi kapitálem a prací úplně a přehledně vylíčeny ve své klasické formě, jaké nabyly v Anglii. Parlamentní šetření k tomu poskytlo hojný, a dokonce i v Anglii takřka neznámý materiál zahrnující období skoro čtyřiceti let, materiál o postavení dělnictva téměř ve všech průmyslových odvětvích, o práci žen a dětí, o noční práci atd.[302]; to všechno je zde zpřístupněno poprvé. Na to navazuje historie továrního zákonodárství v Anglii, které od skrovných počátků prvních zákonů z roku 1802 pokročilo nyní tak daleko, že omezuje pracovní dobu skoro ve všech odvětvích továrního i domáckého průmyslu pro ženy a mladistvé do 18 let na 60 hodin týdně a pro děti do 13 let na 39 hodin týdně. Po této stránce bude Marxova kniha neobyčejně zajímavá pro každého průmyslníka.

Marx byl po dlouhá léta bezesporu tím „nejpomlouvanějším" německým spisovatelem, nikdo mu však nemůže upřít, že se bil udatně a že všechny jeho rány ťaly do živého. Ale polemika, ve které toho tolik „udělal", byla pro něho pouze nutnou sebeobranou. Jeho nejvlastnějším zájmem nakonec byla vždycky jeho věda,

* V rukopise po slově „nejde" následuje: „o politickou propagandu". *(Pozn. red.)*

** — doslova: „mladších bozích"; v přeneseném smyslu „druhořadých veličinách". *(Pozn. red.)*

kterou po pětadvacet let studoval a promýšlel se svědomitostí, jaká nemá obdoby, se svědomitostí, jež mu nedovolovala předložit veřejnosti v systematické formě své závěry, dokud ho neuspokojovaly formou i obsahem, dokud si nebyl jist, že nezůstala jediná kniha, kterou by nepřečetl, jediná námitka, kterou by nezvážil, že každý bod úplně vyčerpal. V dnešní době epigonů jsou originální myslitelé velmi řídkým zjevem; když se však vyskytne muž, který je nejen originálním myslitelem, ale také nedostižně ovládá svůj obor, zaslouží si dvojnásobného uznání.

Kromě svého studia, jak se ostatně ani jinak nedá očekávat, věnuje se Marx dělnickému hnutí; je jedním ze zakladatelů Mezinárodního dělnického sdružení, o němž se v poslední době tolik mluví a které již na nejednom místě Evropy dokázalo, že je mocí. Domníváme se, že se nedopustíme omylu, když řekneme, že i v této organizaci, která v dělnickém hnutí rozhodně znamená epochu, zaujímá německý prvek — hlavně díky Marxovi — vlivné místo, které mu přísluší.

Napsal B. Engels kolem 28. července 1869
Otištěno v „Die Zukunft",
čís. 185 z 11. srpna 1869

Podle textu novin,
srovnaného s rukopisem
Přeloženo z němčiny

K. MARX

ZPRÁVA GENERÁLNÍ RADY O DĚDICKÉM PRÁVU[303]

---

1. Dědické právo má společenský význam jen potud, pokud ponechává dědici moc, které užíval zesnulý *za svého života*, totiž *moc přenášet na sebe* prostřednictvím svého vlastnictví *plody cizí práce*. Například půda dává žijícímu vlastníkovi moc přenášet na sebe ve formě pozemkové renty bez jakékoli protihodnoty plody cizí práce. Kapitál mu dává moc dělat totéž ve formě zisku a úroků. Vlastnictví státních cenných papírů mu dává moc žít z plodů práce druhých, aniž sám pracuje, atd.

Dědictví nevytváří tuto moc přenášet plody práce jednoho člověka do kapsy druhého, týká se jen změny osob, které tuto moc mají. Jako všechno ostatní občanské zákonodárství, tak ani zákony o dědictví nejsou *příčinou*, ale *následkem, právním důsledkem existující ekonomické organizace společnosti*, která je založena na soukromém vlastnictví výrobních prostředků, tj. půdy, surovin, strojů atd. Právě tak právo dědit otroky není příčinou otroctví, ale naopak otroctví je příčinou dědění otroků.

2. My se tu musíme zabývat příčinou, a ne následkem, ekonomickou základnou, a ne právní nadstavbou. Dejme tomu, že by se výrobní prostředky přeměnily ze soukromého vlastnictví ve vlastnictví společenské; pak by dědické právo (pokud má nějaký společenský význam) samo sebou odumřelo, poněvadž člověk po své smrti může zanechat jen to, co za svého života vlastnil. Naším velkým cílem proto musí být odstranit ty instituce, které dávají některým lidem *za jejich života* ekonomickou moc přenášet na sebe

plody práce mnoha lidí. Tam, kde je společnost tak vyspělá a dělnická třída má dostatečnou moc, aby mohla takové instituce zrušit, musí to udělat *přímo*. Anuluje-li například státní dluh, zbaví se samozřejmě zároveň také dědictví státních cenných papírů. Na druhé straně, jestliže nemá takovou moc, aby zrušila státní dluh, bylo by pošetilé, kdyby se pokoušela zrušit dědické právo ke státním papírům.

Zmizí-li dědické právo, bude to přirozeným důsledkem společenské změny, která odstraní soukromé vlastnictví výrobních prostředků; avšak *zrušení dědického práva* se nikdy nemůže stát *výchozím bodem* takové společenské přeměny.

3. Jedním z velkých omylů, jehož se asi před 40 lety dopustili Saint-Simonovi žáci, bylo, že *dědické právo* neposuzovali jako *legální důsledek*, nýbrž jako ekonomickou příčinu nynější organizace společnosti.[304] To jim vůbec nebránilo, aby ve svém společenském systému nezvěčňovali soukromé vlastnictví půdy a ostatních výrobních prostředků. Domnívali se ovšem, že mohou existovat volení vlastníci a doživotní vlastníci, tak jako existovali volení králové.

Vyhlašovat zrušení *dědického práva* za *výchozí bod* sociální revoluce, to by znamenalo pouze odvádět dělnickou třídu od správné věci útoku proti nynější společnosti. Bylo by to stejně nesmyslné jako zrušit zákony o smlouvě mezi kupujícím a prodávajícím a ponechat přitom nadále nynější stav směny zboží.

Bylo by to chybné z hlediska teorie a reakční z hlediska praxe.

4. Pojednáváme-li o dědických zákonech, nezbytně předpokládáme, že *soukromé vlastnictví* výrobních prostředků nadále existuje. Kdyby toto vlastnictví neexistovalo už za života lidí, nemohlo by se po nich a jejich prostřednictvím přenášet po jejich smrti. Proto se všechna opatření o dědickém právu mohou *týkat jen přechodného* stadia *společnosti*, kdy na jedné straně není ještě změněna nynější ekonomická základna společnosti, ale na druhé straně dělnická třída má dostatek sil, aby *prosadila přechodná opatření* směřující nakonec k radikální přeměně společnosti.

Posuzovány z tohoto hlediska tvoří změny v dědických zákonech jen část *mnoha jiných přechodných opatření* směřujících ke stejnému cíli.

Takovými přechodnými opatřeními v otázce dědického práva mohou být jen:

a) rozšíření dědických daní, které už existují v mnoha státech, a takto získaných prostředků použít k emancipaci společnosti;
b) omezení dědického práva ze závěti, neboť je — na rozdíl od *dědického práva ze zákona* nebo od *rodinného dědického práva* — svévolným a pověrčivým přehnáním samých zásad soukromého vlastnictví.

Napsal K. Marx 2.—3. srpna 1869
Otištěno v brožuře „Report of the Fourth Annual Congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland", Londýn 1869

Podle textu brožury
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ZPRÁVA GENERÁLNÍ RADY IV. VÝROČNÍMU KONGRESU MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ[305]

Delegáti jednotlivých sekcí vám podají podrobné zprávy o pokroku našeho sdružení v příslušných zemích. Zpráva vaší generální rady pojednává hlavně o gerilové válce mezi kapitálem a prací, čímž míníme stávky, které v uplynulém roce znepokojovaly evropský kontinent a o nichž se tvrdí, že je nevyvolala ani bída dělníků, ani despotismus kapitalistů, nýbrž tajné pikle našeho sdružení.

Několik týdnů poté, co skončil náš poslední kongres, vypukla památná stávka tkalounkářů a barvířů hedvábí v Basileji. Basilej si až do dneška zachovala mnohé rysy středověkého města se svými místními tradicemi, úzkoprsými předsudky, zazobanými patriciji a se svým patriarchálním vztahem mezi zaměstnavatelem a dělníkem. Ještě před několika málo lety se jeden basilejský továrník holedbal před tajemníkem anglického vyslanectví,

že „vzájemné vztahy mezi pány a dělníky zde jsou nepoměrně lepší než v Anglii", že „ve Švýcarsku by dělníkem, který by od hodného pána odešel za lepším výdělkem, opovrhovali jeho vlastní spoludělníci" a že „naší předností oproti Anglii je hlavně dlouhá pracovní doba a střízlivé mzdy".

Jak vidíte, podle patriarchálního režimu v jeho formě změněné moderními vlivy je pán dobrý a mzda špatná, dělník si připadá jako středověký vazal a dře jako moderní námezdní otrok.

O tomto patriarchalismu lze dále soudit i z oficiálních švýcarských šetření o práci dětí v továrnách a o stavu veřejných základních škol. Ukázalo se, že

„v basilejských školách je nejhorší atmosféra na světě, že zatímco na čerstvém vzduchu připadají na 10 000 dílů atmosféry 4 díly kysličníku uhličitého

a v uzavřených místnostech nemá překročit 10 dílů, stoupá jeho množství v běžných basilejských školách na 20 až 81 dílů dopoledne a 53 až 94 dílů odpoledne".

Člen basilejské Velké rady, pan Thurneysen, k tomu s chladnou tváří poznamenal:

„Žádné strachy! Rodiče seděli v zrovna tak špatných třídách jako teď jejich děti a také se jim nic nestalo."

Nyní tedy ihned pochopíme, že hospodářská revolta basilejských dělníků znamená epochu v sociálních dějinách Švýcarska. Nejcharakterističtější je počátek tohoto hnutí! Podle starého obyčeje mají basilejští dělníci poslední den podzimních výročních trhů pracovní dobu o čtvrtinu kratší. Jenže když 9. listopadu 1868 dělníci továrny na stuhy Debary a synové jako obvykle toto volno požadovali, jeden z majitelů jim příkře a pánovitě oznámil:

„Kdo odejde a nebude pokračovat v práci, bude okamžitě a navždy propuštěn."

Po několika marných protestech opustili 104 tkalci ze 172 bez meškání továrnu. Nevěřili, že budou definitivně propuštěni, poněvadž písemnou smlouvou byla stanovena vzájemná čtrnáctidenní výpovědní lhůta. Když přišli druhého dne ráno do práce, byla továrna obklíčena četníky, kteří nechtěli rebely vpustit dovnitř. Tkalci, kteří předešlého dne zůstali v práci, odmítali nyní také vstoupit do továrny. Heslem všech se stalo: „Buď všichni, nebo nikdo."

Tkalci, kteří se takto rázem octli bez zaměstnání, byli zároveň i s rodinami vyhozeni z bytů, jež měli pronajaté od svých zaměstnavatelů. Továrníci poslali současně také oběžník řezníkům, pekařům a hokynářům, aby vzbouřencům nedávali potraviny na dluh. Tak začal boj, který trval od 9. listopadu 1868 do jara 1869. Rámec naší zprávy nám nedovoluje pouštět se do dalších podrobností. Postačí, když řekneme, že hnutí bylo vyvoláno tím, že dělníci byli nenávistnou svévolí kapitalistického despotismu nelidsky vyhozeni na dlažbu, že vedlo k stávkám přerušovaným čas od času kompromisy, jež podnikatelé znovu a znovu porušovali, a že vyvrcholilo marným pokusem mocné basilejské Velké rady zastrašit dělníky vojenskými opatřeními a jakýmsi stavem obležení.

Za této vzpoury poskytlo dělníkům podporu *Mezinárodní dělnické sdružení*. Tato organizace propašovala podle mínění podnika-

telů do dobrého starého říšského města Basileje poprvé moderního rebelantského ducha. Proto cílem veškerého jejich snažení bylo tohoto drzého vetřelce z Basileje zase vypudit. Jako podmínku smíru se pokoušeli vnutit svým poddaným, aby vystoupili ze Sdružení. Ale marně. Když v této válce s *Internacionálou* neuspěli, vylévali si zlost směšnými kousky. Tito republikáni, jimž patří větší továrny v bádenském pohraničním místě Lörrachu nedaleko Basileje, pohnuli tamějšího vrchnostenského úředníka, aby rozpustil naši tamější sekci, jenže bádenská vláda toto opatření brzy zase zrušila. Když si augsburská „Allgemeine Zeitung" troufla přinést o basilejských událostech nestrannou zprávu,[306] vyhrožovala jí tato „ctihodná společnost" v potrhlých dopisech, že si ji přestanou předplácet. Do Londýna vyslali agenta s fantastickým pověřením, aby tam zjistil rozměry hlavní pokladny Internacionály. Kdyby tito dobří pravověrní křesťané žili v prvních dobách křesťanství, byli by jistě především vyslídili, jaké bankovní konto má apoštol Pavel v Římě.

Jejich tupohlavý barbarský postup jim vynesl pár ironických lekcí o životní moudrosti od ženevských kapitalistů. Po několika měsících se basilejským šosákům dostalo zadostiučinění, že to mohli ženevským světákům splatit i s lichvářskými úroky.

V březnu vypukly v Ženevě dvě stávky, stávka stavebních dělníků a stávka sazečů; jejich spolky byly sekcemi *Internacionály*. Stávku stavebních dělníků vyprovokovali podnikatelé, kteří nedodrželi smlouvu slavnostně uzavřenou s dělníky minulého roku. Stávkou sazečů vyvrcholil desetiletý konflikt, který se dělníci marně pokoušeli urovnat v pěti komisích za sebou. Stejně jako v Basileji, udělali podnikatelé ze svého soukromého sporu s dělníky ihned křižácké tažení státní moci proti *Mezinárodnímu dělnickému sdružení*.

Ženevská Státní rada vyslala policisty, aby odvedli z nádraží dělníky, které podnikatelé přivezli ze vzdálenějších míst, a aby jim znemožnili jakýkoli styk se stávkujícími. Ženevské jeunesse dorée* ozbrojené revolvery dovolila přepadávat na ulici a jiných veřejných místech dělníky a dělnice. Při různých příležitostech nasazovala

* V anglickém textu je po slovech „jeunesse dorée" („zlaté mládeži") doplněno „nadějným zahalečům z ‚La jeune Suisse'"[307]. *(Pozn. red.)*

proti dělníkům vlastní policejní pochopy, zejména pak 24. května, kdy se v Ženevě v malém měřítku odehrály scény podobné pařížským, které Raspail pranýřoval jako „les orgies infernales des casse-têtes"[308].

Když ženevští dělníci přijali na veřejném shromáždění provolání Státní radě, v němž požadovali vyšetření těchto „pekelných policejních orgií", Státní rada jejich žádost hrubě odmítla. Zřejmě měla v úmyslu vyprovokovat ženevské dělníky k povstání, toto povstání potlačit ozbrojenou silou, *Internacionálu* vypudit ze švýcarské půdy a proletáře podřídit prosincovému režimu. Tento plán zmařila rázná opatření a uklidňující působení našeho švýcarského federálního výboru.[309] Podnikatelé museli nakonec ustoupit.

A teď si poslechněte, jak pomlouvají *Internacionálu* ženevští kapitalisté a smečka jejich novinářů! Na veřejném shromáždění schválili adresu Státní radě, v níž se mimo jiné říká:

„Ženevský kanton je ruinován dekrety z Londýna a Paříže, chtějí tady zničit všechnu práci a všechen průmysl."

A jeden švýcarský list napsal, že vedoucí činitelé *Internacionály* jsou

„tajnými agenty císaře Napoleona, kteří v příhodném okamžiku vystoupí jako veřejní žalobci proti našemu maličkému Švýcarsku".

A to říkají tíž pánové, kteří se stejnou horlivostí chtěli přesadit prosincový režim do švýcarské půdy; to říkají tíž finanční magnáti, kteří ovládají Ženevu stejně jako jiná švýcarská města a o nichž celá Evropa ví, že se už dávno z občanů Švýcarské republiky proměnili v přisluhovače Crédit mobilier[310] a jiných *mezinárodních podvodných společností*!

Masakry, jimiž belgická vláda v dubnu odpověděla na stávky pudlařů ze Seraingu a horníků z Le Borinage, generální rada dopodrobna rozebrala v provolání k dělníkům Evropy a Spojených států.* Takové provolání jsme považovali za tím nezbytnější, že v tomto vzorném konstitučním státě masakr proti dělnictvu není náhoda, nýbrž instituce. Po úděsném vojenském dramatu následovala soudní fraška. Během vyšetřování proti našemu belgickému generálnímu výboru v Bruselu, jehož místnosti policie surově pře-

* Viz tento svazek, str. 389—394. *(Pozn. red.)*

padla a jehož členové byli zčásti pozatýkáni, přišel vyšetřující soudce na dopis jednoho dělníka, v němž objednával „*500 Internacionálů*"; okamžitě z toho vyvodil, že to je žádost o vyslání 500 bojovníků na bojiště. Těchto „*500 Internacionálů*" však bylo pouze 500 výtisků týdeníku bruselského výboru „L'Internationale". Pak vyslídil telegram do Paříže, v němž se žádá určité množství „prachu". Po nekonečných domovních prohlídkách je nebezpečná věc objevena v Bruselu. Byl to prášek proti krysám. A konečně si belgická policie lichotila, že polapila přízrak pokladu, který straší kontinentálním kapitalistům v hlavě; hlavní část pokladu je uložena v Londýně a přes moře se pravidelně posílají peníze do všech hlavních center našeho sdružení. Belgický oficiální vyšetřovatel se mylně domníval, že tento poklad je ukryt v nějaké železné bedně někde v tmavém koutě. Jeho pochopové se vrhnou na bednu, násilím ji vypáčí a najdou v ní — pár kousků uhlí. Ryzí zlato Internacionály se pod dotekem policajtovy ruky asi rázem proměnilo v uhlí.

Ze stávek, které postihly v prosinci 1868 různé oblasti francouzského bavlnářského průmyslu, byla nejvýznamnější stávka v *Sotteville-lès-Rouen*. Továrníci z departementu Somme se nedlouho předtím sešli v Amiensu, aby se poradili, jak by mohli porazit své anglické soupeře přímo na anglickém trhu nižšími cenami (undersell). Shodli se na tom, že vedle cel to byly hlavně poměrně nízké mzdy, jež ochránily Francii před anglickým bavlněným zbožím. Zcela přirozeně z toho vyvodili, že kdyby mzdy poklesly ještě více, bylo by možné zaplavit Anglii francouzským bavlněným zbožím. Nikdo z nich ani na vteřinu nezapochyboval, že francouzští bavlnářští dělníci s hrdostí ponesou všechny náklady dobyvačné války, kterou se jejich vlastenečtí zaměstnavatelé rozhodli vést na druhé straně Kanálu. Krátce poté proskočila zpráva, že podobnou dohodu uzavřeli na tajné poradě továrníci z *Rouenu* a okolí. Brzy nato poklesly náhle značně mzdy v *Sotteville-lès-Rouen*, a tu se normandští tkalci poprvé pozvedli proti zvůli kapitálu. Jednali v okamžitém pobouření. Nezaložili dosud ani odbory, ani si nezajistili prostředky k odporu. V těchto nesnázích se obrátili na výbor Internacionály v Rouenu, který jim opatřil první nezbytnou pomoc od děl-

níků z Rouenu, rouenského okolí a z Paříže. Koncem prosince se rouenský výbor obrátil na generální radu, v okamžiku největší nouze v anglických bavlnářských oblastech, v okamžiku bezpříkladné bídy v Londýně a všeobecné stagnace ve všech výrobních odvětvích. V Anglii tento stav dosud trvá. Přes tyto naprosto nepříznivé okolnosti se generální rada domnívala, že specifický ráz rouenského konfliktu podnítí anglické dělníky k vypětí všech sil. Naskytla se velká příležitost dokázat kapitalistům, že jejich mezinárodní průmyslová válka, vedená stlačováním mezd hned v té, hned v oné zemi, ztroskotá nakonec na mezinárodní jednotě dělnické třídy. Angličtí dělníci odpověděli na naši výzvu neprodleně prvním příspěvkem pro Rouen a Londýnská odborová rada se rozhodla uspořádat společně s námi monstre meeting* ve prospěch normandských bratří. Zpráva o náhlém přerušení stávky v Sotteville zabránila dalším akcím.

Materiální nezdar této hospodářské revolty byl vyvážen velkým morálním efektem. Získala do revoluční armády práce normandské bavlnářské dělníky, dala popud k založení odborů v Rouenu, Elbeufu, Darnétalu atd. a znovu potvrdila bratrský svazek mezi anglickou a francouzskou dělnickou třídou. V zimě a na jaře 1869 ochromilo naši propagandu ve Francii rozpuštění našeho pařížského výboru v roce 1868, policejní šikanování v departementech a všeobecné volby, které na sebe soustředily všechen zájem.

Hned po volbách vypukly četné stávky v hornických oblastech na Loiře, v Lyonu a na mnoha jiných místech. Barvité vysněné obrazy o prosperitě dělníků za druhého císařství se rozplynuly jako přelud před ekonomickými fakty, která v těchto bojích mezi kapitalisty a dělníky vyšla najevo. Požadavky dělníků byly tak skromné a tak naléhavé, že po několika často nestoudných pokusech o odpor bylo nutno jim vyhovět. Na těchto stávkách bylo nápadné jedině to, jak nenadále propukaly po zdánlivém klidu a jak rychle následovaly jedna za druhou. A přitom byla příčina jasná a prostá. Ve volbách se dělníci úspěšně vzepřeli svému veřejnému despotovi. Nebylo tedy nic přirozenějšího než vzepřít se po volbách svým soukromým despotům.

* — velké shromáždění. *(Pozn. red.)*

Volby uvedly duchy do pohybu. Je zcela samozřejmé, že vládní tisk, který je placen za falšování skutečností, připisoval vinu tajným příkazům londýnské generální rady, která prý posílá své emisary z místa na místo, aby francouzským dělníkům, kteří do té doby byli se vším úplně spokojeni, prozradili tajemství, že je špatné, když pracují nad své síly, dostávají za to nedostatečné mzdy a ještě se s nimi surově zachází. Francouzský policejní orgán, vycházející v Londýně, „L'International"[311], odhaluje světu ve svém čísle z 3. srpna tajemné pohnutky naší bezbožné činnosti.

„Nejpodivuhodnější je," píše tento list, „že bylo nařízeno, aby stávky propukly v těch zemích, kde bída ještě zdaleka není tak citelná. Tyto neočekávané výbuchy přišly tak neobyčejně vhod jistému sousedovi Francie, který se zrovna měl co obávat války, že si mnozí lidé kladou otázku, zda k těmto stávkám nedošlo na žádost nějakého cizího Macchiavelliho, který si dovedl získat přízeň tohoto všemocného sdružení."

V téže době, kdy nás tento francouzský policejní plátek obviňoval, že stávkami působíme francouzské vládě doma potíže, abychom odvrátili od hraběte Bismarcka břímě zahraniční války, naznačoval jistý list továrníků z porýnského Pruska, že stávkami otřásáme základy Severoněmeckého spolku[312], abychom ochromili německý průmysl v zájmu cizích továrníků.

Vztah *Internacionály* ke stávkám ve Francii osvětlíme nyní na dvou typických případech. V prvním případě, kdy jde o stávku v *Saint Étienne* a masakr u Ricamarie, který po ní následoval, netroufá si dokonce ani francouzská vláda tvrdit, že by do ní byla *Internacionála* nějak zasahovala.

Pokud jde o události v Lyonu, nevehnala *Internacionála* dělníky do stávek, nýbrž naopak stávky vehnaly dělníky do náručí Internacionály.

Havíři ze *Saint Étienne*, *Rive-de-Gier* a *Firminy* požadovali klidně, avšak důrazně, aby ředitelé důlních společností zrevidovali mzdový sazebník a omezili pracovní den, který činil plných 12 hodin perné práce pod zemí. Když se jim nepodařilo urovnat spor po dobrém, vyhlásili 11. června stávku. Bylo pro ně samozřejmě životní otázkou zajistit si podporu svých druhů, kteří ještě v práci pokračovali. Aby tomu zabránili, požádali ředitelé prefekta departementu Loire o celý les bodáků, a také jej dostali. 12. června

zjistili stávkující, že doly jsou silně obsazeny vojskem. Aby si důlní společnosti zajistily horlivost vojáků, které jim vláda takto půjčila, vyplácely každému vojákovi denně 1 frank. Vojáci za odměnu pochytali na 60 horníků, kteří se pokoušeli proniknout ke svým kamarádům do šachet. Ještě téhož dne odpoledne odvedla zajatce eskorta stopadesáti mužů 4. řadového pluku do *Saint Étienne*. Před odchodem podělil chrabré válečníky jeden z inženýrů Dorianovy společnosti šedesáti lahvemi koňaku a důtklivě jim přitom kladl na srdce, aby na zajatce dávali dobrý pozor. Tito horníci jsou prý divoši, barbaři, propuštění galejníci. Kořalka a kázání byly úvodem ke krvavé srážce. Za eskortou šel dav horníků s ženami a dětmi, kteří ji v soutěsce na výšinách Moncelu u Ricamarie obklíčili a požadovali vydání zajatců; když to vojáci odmítli, byli zasypáni krupobitím kamení; nato začali bez předchozí výstrahy střílet doprostřed sroceného davu, zabili 15 osob, z toho 2 ženy a jednoho kojence, a mnoho lidí zranili. Ranění zakoušeli příšerná muka; byla mezi nimi také ubohá dvanáctiletá dívenka, *Jenny Petitová*, jejíž jméno bude navěky vepsáno mezi jmény mučedníků dělnické třídy. Byla zasažena zezadu dvěma kulkami, z nichž jedna uvízla v kyčli, druhá proletěla zády, roztříštila jí jednu paži a pravým ramenem proletěla ven. „Les chassepots avaient encore fait merveille."[313]

Tentokrát však vláda přišla brzy na to, že se dopustila nejen zločinu, ale i chyby. Buržoazie ji neuvítala jako zachránce společnosti. Celá městská rada v *Saint Étienne* podala demisi; ve svém prohlášení obviňovala soldatesku z nelidskosti a žádala, aby pluk byl z města přeložen. Francouzský tisk spustil hrozný povyk. Dokonce i takové konzervativní listy jako „Moniteur universel"[314] vypsaly sbírku ve prospěch obětí. Vláda byla nucena nenáviděný pluk ze *Saint Étienne* odvolat.

Byl to skvělý nápad položit za této těžké situace na oltář veřejného rozhořčení obětního beránka — *Mezinárodní dělnické sdružení*. Během soudního řízení rozdělila obžaloba údajné vzbouřence do 10 kategorií, které velice složitě odstupňovávaly míru jejich viny. V první třídě, nejhorší, bylo 5 dělníků, podezřelých zejména z toho, že obdrželi nějaké tajné heslo zvenčí, od *Internacionály*. Důkazy byly

přirozeně zdrcující, jak vysvítá z tohoto stručného výtahu z jednoho francouzského soudního věstníku:

„Z výslechu svědků nebylo možno stanovit účast Mezinárodního sdružení *přesně*. Svědkové tvrdí s jistotou *jen to*, že v čele band byli *neznámí lidé* v bílých halenách a čepicích. *Ani jeden z těchto neznámých lidí* nebyl zatčen a žádný z nich *nesedí na lavici obžalovaných*. Na otázku: myslíte, že se do věci vměšovalo Mezinárodní sdružení? jeden ze svědků odpověděl: *Myslím, že ano, ale nemám pro to žádné důkazy*."

Krátce po masakru u Ricamarie zahájili snovači hedvábí, většinou ženy, tanec hospodářských vzpour v Lyonu. V nouzi se obrátili na Internacionálu, která — hlavně prostřednictvím svých členů ve Francii a ve Švýcarsku — jim dopomohla k vítězství. Přes všechny zastrašovací pokusy policie prohlásili veřejně, že se připojují k našemu sdružení, a oficiálně do něho vstoupili tím, že generální radě zaplatili příspěvky určené podle stanov. V Lyonu, jako předtím v Rouenu, sehrály *dělnice* ušlechtilou a vynikající úlohu.

Za snovači hedvábí následovala další lyonská průmyslová odvětví. Tak získalo naše sdružení během několika málo týdnů přes 10 000 nových stoupenců z řad tohoto hrdinného obyvatelstva, které před více než 30 lety vepsalo na svůj prapor heslo moderního proletariátu: „Vivre en travaillant ou mourir en combattant!" („Žít v práci nebo zemřít v boji!")[315].

Francouzská vláda zatím neustávala v malicherných štvanicích proti *Internacionále*. V Marseille zakázala našim členům, aby se sešli k volbě delegáta na basilejský kongres. Stejný kousek opakovala i v jiných městech; dělníci na kontinentě i jinde však konečně začínají chápat, že svá přirozená práva si člověk vydobude nejspolehlivěji tehdy, když je uplatňuje bez dovolení, na vlastní vrub.

Dělníci v *Rakousku*, zejména ve Vídni, ačkoli vstoupili do hnutí teprve po událostech z roku 1866[316], dostali se už na přední místo. Ihned se semkli pod praporem socialismu a *Internacionály*, k níž se hromadně připojili prostřednictvím svých delegátů na nedávném sjezdu v Eisenachu[317]. V Rakousku projevila liberální buržoazie výrazněji než kde jinde své sobecké pudy, svou nízkou duševní úroveň a svou malichernou zášť vůči dělnické třídě. Liberální vláda vidí, že říši rozdírají a ohrožují rasové a národnostní boje,

a přitom pronásleduje dělníky, kteří jediní hlásají sbratření všech ras a národností. Sama buržoazie, která za své nové postavení vděčí nikoli vlastnímu hrdinství, ale výhradně nezdarům rakouské armády[318] a která je stěží s to, jak sama ví, uhájit své nové vymoženosti proti útokům dynastie, aristokracie a kléru, tato buržoazie přesto promrhává své síly v hanebných pokusech zbavit dělnickou třídu spolčovacího a shromažďovacího práva a svobody tisku.

V Rakousku, stejně jako ve všech ostatních státech evropského kontinentu nahradila *Internacionála* někdejší *rudé strašidlo.* Když byl 13. července v Brně, bavlnářském středisku Moravy, uspořádán v malém měřítku masakr dělnictva, připisovala se tato událost tajnému štvaní *Internacionály*, jejíž agenti však mají neobyčejnou schopnost stát se neviditelnými. Když někteří z vídeňských předáků stanuli před soudem, označil je veřejný žalobce za cizí agenty. Na důkaz své hluboké znalosti věci se dopustil jen nepatrného omylu, že si totiž popletl bernskou *buržoazní Ligu míru a svobody* s proletářskou *Internacionálou.*

Zatímco v předlitavském Rakousku[319] bylo dělnické hnutí takto pronásledováno, v *Uhrách* proti němu štvali zcela otevřeně a bezostyšně. Generální rada o tom má spolehlivé zprávy z Pešti i z Bratislavy. Stačí uvést jeden příklad, jak úřady zacházejí s uherskými dělníky.

Královský ministr vnitra v Uhrách, pan von Wenckheim, byl právě s uherskou delegací ve Vídni. *Bratislavští* dělníci, kteří po celé měsíce nesmějí konat žádná shromáždění a kterým bylo dokonce zakázáno uspořádat slavnost, jejíž čistý výtěžek měl sloužit jako fond k založení nemocenské pokladny, vyslali před několika dny větší počet dělníků, mezi nimi také známého agitátora Niemczyka, do Vídně, aby si u pana ministra vnitra stěžovali. Dalo jim mnoho práce, než se k tomuto velkému pánovi vůbec dostali, a když se konečně otevřely dveře ministrovy pracovny, přijal dělníky způsobem odporujícím veškerým pravidlům slušnosti:

„Vy jste dělníci? Pracujete pilně?“ zeptal se jich ministr a ani si přitom nevyndal z úst doutník. *„Tak se o nic jiného nestarejte, žádné spolky nepotřebujete, a jestli se budete míchat do politiky, budeme si s vámi už vědět rady. Já pro vás nic neudělám. Jen ať si dělníci reptají!“*

Na otázku, zda tedy i nadále všechno zůstane na zvůli úřadů, ministr odpověděl:

„Ano, na mou odpovědnost!"

Po dlouhém a marném vysvětlování opustili dělníci nakonec ministra s prohlášením:

„Poněvadž postavení dělnictva závisí na poměrech ve státě, musejí se dělníci zabývat politikou a také se jí zabývat budou!"

V *Prusku* a v ostatním Německu bylo pro loňský rok příznačné zakládání odborových svazů v celé zemi. Na sjezdu, který se nedávno konal v Eisenachu, založili delegáti více než 150 000 dělníků z vlastního Německa, Rakouska a Švýcarska novou Sociálně demokratickou stranu, do jejíhož programu jsou doslova vtěleny hlavní zásady našich stanov. Protože jim zákon zakazuje vytvářet oficiální sekce našeho sdružení, rozhodli se, že si od generální rady vyžádají jednotlivé členské průkazy.*

Nové sekce Sdružení vznikly v Neapoli, Španělsku a Holandsku. V Barceloně a Amsterodamu vycházejí týdeníky našeho sdružení.[321]

Vavříny, jež belgická vláda sklidila na slavných bojištích v Seraingu a Frameries, nedávají zřejmě spát našim velmocem. Není tedy divu, že letos se může vlastním masakrem dělnictva pochlubit také Anglie. Waleští havíři z leeswoodského velkodolu poblíž Moldu v Denbighshiru se nenadále dověděli od správce dolu, kterého už dávno nenáviděli jako malého a nenapravitelného tyrana, že jim budou sníženy mzdy. Shromáždili lidi ze sousedních dolů, správce vyhnali z jeho domu a všechen nábytek mu odtáhli na nejbližší železniční stanici. Ve své dětské naivitě se tito nešťastníci domnívali, že se ho takto navždy zbaví.** 28. května byli dva vůdcové předvedeni policií pod eskortou oddílu osobního králova 4. pěšího pluku, „the King's Own", před soud v Moldu. Dav horníků se pokoušel cestou je vysvobodit. Když se jim policie a vojáci postavili na odpor, začal na ně dav házet kamení. Na

* V anglickém textu následuje: „Také Všeobecný německý dělnický spolek potvrdil na svém sjezdu v Barmenu[320], že souhlasí se zásadami našeho sdružení, a zároveň prohlásil, že pruský zákon mu zakazuje připojit se k nám." *(Pozn. red.)*

** V anglickém textu následuje: „Proti vzbouřencům bylo samozřejmě zavedeno soudní vyšetřování. Jednoho z nich však tisícihlavý dav vysvobodil a vyvedl z města." *(Pozn. red.)*

toto krupobití kamenů odpověděli vojáci bez předchozí výstrahy krupobitím střel ze svých zadovek.* Pět osob, z toho dvě ženy a jedno dítě, bylo usmrceno a velké množství lidí raněno. Až potud se masakr u Moldu velmi podobá masakru u Ricamarie, ale zde tato podoba končí. Ve Francii se vojáci zodpovídali jen svým velitelům, v Anglii museli projít křížovým výslechem poroty svolané coronerem, jenže coroner byl hluchý a skoro už dětinský stařec, jemuž se svědecké výpovědi musely troubit do ucha naslouchátkem, a waleská porota byla omezená, předpojatá třídní porota. Vraždu prohlásili za „dovolené zabití". Ve Francii byli vzbouřenci odsouzeni k trestu vězení na dobu od 3 do 18 měsíců a brzy nato amnestováni, v Anglii byli odsouzeni k 10 letům nucených prací v železech.

Celý francouzský tisk se s rozhořčením postavil proti vojákům. V Anglii tisk nad počínáním vojáků blaženě předl a na jejich oběti vrčel. Přesto však angličtí dělníci získali mnoho tím, že ztratili velkou a nebezpečnou iluzi. Až dosud se domnívali, že jsou víceméně chráněni formalitami zákona o vzbouřeních[322] a tím, že vojsko podléhalo civilním úřadům. Teď už prohlédli. Liberální ministr vnitra, pan *Bruce*, prohlásil v Dolní sněmovně, že každý úředník, kterýkoli lovec lišek nebo páter může, aniž napřed přečte zákon o vzbouřeních, dát střílet do davu, jestliže mu připadá vzbouřenecký. Vojáci zase mohou střílet na vlastní pěst pod záminkou sebeobrany. Liberální ministr zapomněl dodat, že za takových okolností by každý musel být na útraty státu vyzbrojen zadovkou k sebeobraně před vojáky.

Na všeobecném sjezdu tradeunionů v Birminghamu, který se konal 30. srpna, byla přijata tato rezoluce:

„Vzhledem k tomu, že místní dělnické organizace takřka všude ustoupily organizacím národního charakteru; že rozšíření zásady svobodného obchodu vyvolává mezi kapitalisty takovou konkurenci, že se v této mezinárodní štvanici pouštějí ze zřetele a padají za oběť zájmy dělnictva; že dělnické organizace se musejí ještě více rozšířit a nabýt mezinárodního rázu; dále vzhledem k tomu, že *Mezinárodní dělnické sdružení* si klade za cíl hájit společné zájmy dělnické třídy, a že zájmy dělnické třídy jsou všude *stejné*, doporučuje tento sjezd vřele dělníkům ve Spojeném království a zejména dělnickým organizacím, aby toto Sdru-

* V anglickém textu je doplněno: (sniderovek). *(Pozn. red.)*

žení podporovaly, a naléhavě je vyzývá, aby se k němu připojily. Zároveň vyjadřuje sjezd své přesvědčení, že uskutečnění zásad Internacionály povede k trvalému míru mezi všemi národy."[323]

Letos v květnu hrozila válka mezi Spojenými státy a Anglií. Vaše generální rada poslala proto adresu panu Sylvisovi, předsedovi amerického Národního dělnického svazu[243], v níž vyzývala americkou dělnickou třídu, aby proti válečnému pokřiku vládnoucí třídy diktovala mír.*

Náhlá smrt pana Sylvise, tohoto statečného bojovníka za naši věc, nás opravňuje uctít jeho památku tím, že svou zprávu zakončíme jeho odpovědí:

„Philadelphia 26. května 1869

Včera jsem obdržel vaše provolání z 12. května. Jsem velmi potěšen, že mi naši soudruzi dělníci za oceánem poslali tato srdečná slova. Naše věc je věcí všech. Vede se válka mezi chudobou a bohatstvím. Práce je všude ponižována a kapitál je stejným tyranem ve všech částech světa. Proto říkám: naše věc je věcí všech. Jménem dělnické třídy Spojených států vám podávám přátelskou ruku. Vaším prostřednictvím ji podávám všem těm, které zastupujete, a všem ponižovaným a utiskovaným dělnickým synům a dcerám v Evropě. Pokračujte v tomto blahodárném díle, které jste začali, dokud nebude vaše úsilí korunováno slavným úspěchem. Takové je i naše rozhodnutí. Po poslední válce vyrostla u nás nejnestoudnější finanční aristokracie na světě. Tato moc peněz stravuje síly lidu. Vypověděli jsme jí válku a jsme přesvědčeni, že zvítězíme. Půjde-li to, chceme zvítězit hlasovacím lístkem, nepůjde-li to, budeme muset sáhnout k vážnějším prostředkům. Není-li jiné východisko, je někdy nutné pustit trochu žilou."

Z pověření generální rady:
Robert Applegarth, předseda
Cowell Stepney, pokladník
J. George Eccarius, generální tajemník

Londýn 1. září 1869
Adresa: 256, High Holborn, W. C.

Napsal K. Marx
Otištěno v brožuře vydané v Basileji v září 1869 a v brožuře „Report of the Fourth Annual Congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland", Londýn 1869

Podle textu brožury vydané v Basileji
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 395—397. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*NÁVRH REZOLUCE GENERÁLNÍ RADY O POLITICE BRITSKÉ VLÁDY VŮČI IRSKÝM VĚZŇŮM[324]

Konstatujeme,

že pan Gladstone ve své odpovědi na irské požadavky, aby uvěznění irští vlastenci byli propuštěni (v odpovědi obsažené v jeho dopise panu O'Sheaovi atd.)* úmyslně urazil irský národ;

že klade pro politickou amnestii podmínky, které ponižují jak oběti špatné vlády, tak lid, k němuž náležejí;

že bez ohledu na své odpovědné postavení veřejně a s nadšením uvítal vzpouru amerických otrokářů[325] a teď začíná kázat irskému lidu učení o pasívní poslušnosti;

že celé jeho jednání v otázce irské amnestie je pravým a nefalšovaným výsledkem oné „*dobyvačné politiky*", kterou pan Gladstone s takovým zápalem odhalil a tím vytlačil z vlády své odpůrce, torye;[326]

že *generální rada Mezinárodního dělnického sdružení* vyslovuje svůj obdiv nad tím, s jakou odvahou a vznešeností vede irský lid svůj boj za amnestii;

že tato rezoluce bude rozeslána všem sekcím *Mezinárodního*

* V protokolech generální rady toto místo zní: „v odpovědi obsažené v dopise pana Gladstona panu O'Sheaovi z 18. října 1869 a panu Isaacu Buttovi z 23. října 1869". *(Pozn. red.)*

dělnického sdružení a všem dělnickým organizacím v Evropě a Americe, které s ním udržují styk.

Navrhl K. Marx 16. listopadu 1869
Otištěno v listech „Reynolds's Newspaper" z 21. listopadu 1869, „Der Volksstaat", čís. 17 z 27. listopadu 1869, a „L'Internationale", čís. 48 z 12. prosince 1869

Podle rukopisu srovnaného s protokoly generální rady
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

GENERÁLNÍ RADA FEDERÁLNÍ RADĚ ROMÁNSKÉHO ŠVÝCARSKA[327]

Na svém mimořádném zasedání 1. ledna 1870 se *generální rada* usnesla:

1. V „*Égalité*" z 11. prosince 1869 se dočítáme:

„Je *jisté*, že" (generální rada) „zanedbává mimořádně důležité věci... Připomínáme jí je" (povinnosti generální rady) „poukazem na článek 1 organizačního řádu atd.: ‚Generální rada *je povinna* plnit rezoluce kongresu.'... *Měli bychom ke generální radě dosti otázek, jejichž zodpovězení* by stačilo na dosti dlouhý bulletin. *Dojde na to později*... Očekávajíce... atd."

Generální rada neví o žádném článku ani ve stanovách, ani v organizačním řádu, podle něhož by *byla povinna* dopisovat si nebo polemizovat s „*Égalité*" nebo „*odpovídat*" na „*otázky*" nějakých novin. Vůči generální radě zastupuje sekce románského Švýcarska jedině *federální rada* románského Švýcarska. Když se na nás federální rada románského Švýcarska obrátí s dotazy nebo výtkami jedinou legitimní cestou, tj. prostřednictvím svého *tajemníka*, bude generální rada vždycky ochotna na ně odpovědět. Ale *románská federální rada* nemá právo ani *postoupit* své funkce redakcím „*Égalité*" a „*Progrès*"[328], ani připustit, aby tyto listy její funkce *uzurpovaly*. Vůbec by korespondence generální rady s národními a místními výbory nemohla být uveřejněna, aniž by to způsobilo velkou škodu obecným zájmům Sdružení. Kdyby se i ostatní orgány Internacionály zachovaly tak jako „*Progrès*" a „*Égalité*", měla by generální rada na vybranou: buď mlčet a tím se diskreditovat před veřejností, nebo veřejně odpovědět a tím porušit své povinnosti.*

* V rukopise je na tomto místě přeškrtnuta věta: „‚*Progrès*', který není generální radě zasílán, ačkoli se to podle usnesení tří všeobecných kongresů po sobě *musí*, se chopil iniciativy v uzurpaci funkcí generální rady." *(Pozn. red.)*

„*Égalité*" se připojuje k „*Progrès*" (listu, který není generální radě zasílán) a vybízí „*Travail*"[329] (pařížský list, který se dosud neprohlásil za orgán Internacionály a který není generální radě zasílán), aby od generální rady požadoval vysvětlení.* To je téměř Liga veřejného blaha![330]

2. Připustíme-li, že otázky, které klade „*Égalité*", pocházejí od románské federální rady, pak na ně odpovíme, ale jen s výhradou, že nám takové otázky nebudou už kladeny tímto způsobem.

3. *Otázka bulletinu.*

Rezoluce ženevského kongresu, které byly pojaty do organizačního řádu, předpisují, aby národní výbory posílaly generální radě *dokumenty* o proletářském hnutí a generální rada aby pak vydávala bulletin v *různých jazycích* „tak často, *jak jí to dovolí její prostředky*" („*As often as its means permit*, the General Council shall publish a report etc.").

Tato povinnost generální rady byla tedy vázána na *podmínky*, jež nebyly nikdy splněny. Dokonce ani stanovami předepsané *statistické šetření*, na němž se usneslo několik všeobecných kongresů po sobě a které generální rada požadovala rok co rok, nebylo nikdy provedeno. Generální rada neobdržela ani jediný dokument. Pokud jde o *prostředky*, byla by generální rada musela už dávno přestat existovat, nebýt místních příspěvků z Anglie a osobních obětí jejích členů.

A tak zůstal organizační řád přijatý na ženevském kongresu mrtvou literou.**

Pokud jde o basilejský kongres, nediskutoval o *provedení* platného organizačního řádu, nýbrž o účelnosti vydávání bulletinu a nepřijal o tom *žádné usnesení* (viz *německou zprávu* vytištěnou v Basileji pod dohledem kongresu[331]).

* V rukopise je dále vyškrtnuto: „Opravdu se zdá, že titíž lidé, kteří loni hned po svém pozdním vstupu do našeho sdružení osnovali nebezpečný plán založit uvnitř Mezinárodního dělnického sdružení jiné mezinárodní sdružení, které by bylo pod jejich osobní kontrolou a sídlilo v Ženevě, se k tomuto plánu opět vrátili a stále ještě věří, že jejich zvláštním posláním je uzurpovat nejvyšší řízení Mezinárodního sdružení. Generální rada připomíná románské federální radě, že je *odpovědna* za řízení listů ‚*Égalité*' a ‚*Progrès*'." *(Pozn. red.)*

** V rukopise je za slovy „mrtvou literou" vyškrtnuto: „Stejně to hodnotil i basilejský kongres." *(Pozn. red.)*

Ostatně má generální rada za to, že původní účel bulletinu plní nyní dokonale různé orgány *Internacionály*, které vycházejí v různých jazycích a rozšiřují se vzájemnou výměnou. Bylo by absurdní dosahovat nákladnými bulletiny toho, čeho se už dosahuje bez výloh. Na druhé straně by bulletin, který by uveřejňoval to, co se neříká v orgánech *Internacionály*, jen umožňoval našim nepřátelům nahlédnout do zákulisí.

4. *Otázka oddělení generální rady od federální rady pro Anglii.*

Už dávno před tím, než byla založena „*Égalité*", předkládali čas od času tento návrh přímo v generální radě jeden nebo dva její angličtí členové. Pokaždé byl téměř jednomyslně zamítnut.

I když revoluční *iniciativa* vyjde pravděpodobně z Francie, jako *páka* pro vážnou *ekonomickou* revoluci může posloužit jedině Anglie. Je to jediná země, kde už nejsou rolníci a kde pozemkové vlastnictví je soustředěno v několika málo rukou. Je to jediná země, kde *kapitalistická forma* — tj. práce kombinovaná ve velkém měřítku pod kapitalistickými podnikateli — ovládla takřka celou výrobu. Je to jediná země, kde *velkou většinu obyvatelstva tvoří námezdní dělníci* (wages labourers). Je to jediná země, kde třídní boj a organizace dělnické třídy v *tradeunionech* dosáhly určitého stupně zralosti a všeobecnosti. Vzhledem ke svému panství na světovém trhu je to jediná země, kde se každá změna v ekonomice musí okamžitě odrazit na celém světě. Je-li Anglie klasickou zemí landlordismu a kapitalismu, dozrály tam na druhé straně nejvíc *materiální podmínky* pro jejich *zničení*. Generální rada je teď v *příznivé* situaci, neboť *má ruku přímo na této velké páce proletářské revoluce*; jaká pošetilost, ba možno skoro říci jaký zločin ponechat ji pouze v anglických rukách!

Angličané mají všechny nezbytné materiální předpoklady pro sociální revoluci. Ale chybí jim *smysl pro zevšeobecnění a revoluční vášeň;* tomu může odpomoci jedině generální rada a uspíšit tak opravdu revoluční hnutí v této zemi, a tudíž *všude*. Velké úspěchy, kterých jsme v tomto směru už dosáhli, potvrzují nejrozumnější a nejváženější listy vládnoucích tříd, jako „*Pall Mall Gazette*", „*Saturday Review*", „*Spectator*" a „*Fortnightly Review*", nemluvě ani o takzvaných radikálních členech *Horní* a *Dolní sněmovny*, kteří až donedávna měli ještě velký vliv na vůdce anglických dělníků. Obviňují

nás veřejně, že jsme otrávili a téměř vyhubili *anglického ducha* dělnické třídy a vehnali ji do revolučního socialismu.

Jediný způsob, jak takové změny dosáhnout, je jednat jako *generální rada Mezinárodního sdružení*. Jako generální rada můžeme dávat popud k opatřením (jako například k založení *Ligy půdy a práce*[332]), která se později, když jsou prováděna, jeví před veřejností jako spontánní hnutí anglické dělnické třídy.

Kdyby se vedle *generální rady* vytvořila *federální rada*, jaké by to mělo přímé důsledky? Stála by mezi *generální radou Internacionály* a *generální radou tradeunionů* a neměla by žádnou autoritu. Na druhé straně by *generální rada Internacionály pustila z rukou tuto velkou páku*. Kdybychom dávali přednost jarmarečnímu dryáčnictví před vážnou a nenápadnou prací, dopustili bychom se možná té chyby, že bychom veřejně odpověděli na otázku „*Égalité*", „proč se *generální rada* tak přetěžuje funkcemi".

K Anglii nelze přistupovat prostě jako k jedné z řady zemí. Musí se k ní přistupovat jako k *metropoli kapitálu*.

5. *Otázka rezoluce generální rady o irské amnestii.**

Je-li Anglie *baštou* evropského landlordismu a kapitalismu, *je Irsko* jediným místem, kde je možno zasadit oficiální Anglii rozhodující ránu.

Za prvé je Irsko *baštou* anglického landlordismu. Padne-li v Irsku, padne také v Anglii. V Irsku to může být stokrát snadnější, poněvadž *tam se hospodářský boj soustřeďuje výhradně na pozemkové vlastnictví*, poněvadž tam je tento boj zároveň bojem národním a poněvadž tam je lid revolučnější a rozhořčenější než v Anglii. Landlordismus se v Irsku drží jedině na bodácích *anglické armády*. V okamžiku, kdy přestane existovat *vynucená unie*[333] mezi oběma zeměmi, vypukne v Irsku ihned sociální revoluce, i když v zastaralých formách. Anglický landlordismus ztratí nejen velký zdroj svého bohatství, ale také svou *největší morální sílu*, že je totiž *představitelem nadvlády Anglie nad Irskem*. Udržuje-li na druhé straně anglický proletariát moc svých landlordů v Irsku, činí je nezranitelnými i v samé Anglii.

Za druhé anglická buržoazie využívala irské chudiny nejen

* Viz tento svazek, str. 423—424. *(Pozn. red.)*

k tomu, aby *nuceným přistěhovalectvím chudých Irů* zhoršovala postavení dělnické třídy v Anglii, ale kromě toho rozdělila proletariát na dva nepřátelské tábory. Revoluční zápal keltského dělníka nejde dohromady se solidní, ale pomalou povahou anglosaského dělníka. Naopak, mezi irským a anglickým proletářem existuje ve *všech velkých anglických průmyslových centrech* hluboký antagonismus. Obyčejný anglický dělník nenávidí irského, neboť v něm spatřuje konkurenta, který snižuje mzdy a *standard of life**. Chová k němu nacionální a náboženské antipatie. Dívá se na něho skoro tak, jako se dívali *poor whites*** z jižních států Severní Ameriky na černé otroky. Tento antagonismus mezi proletáři v Anglii uměle živí a udržuje buržoazie. Ví, že tento rozkol je pravým tajemstvím zachování její moci.

Tento antagonismus se přenáší i na druhou stranu Atlantiku. Irové vyhnaní ze své rodné půdy skotem a ovcemi se opět setkávají v Severní Americe, kde tvoří značnou a stále rostoucí část obyvatelstva. Jejich jedinou myšlenkou, jejich jedinou vášní je nenávist k Anglii. Anglická i americká vláda (to jest třídy, které představují) živí tyto vášně, neboť chtějí zvěčnit skrytý boj mezi Spojenými státy a Anglií; brání tak opravdovému a upřímnému svazku dělnické třídy na obou stranách Atlantiku, a tím jejímu osvobození.

K tomu je Irsko pro anglickou vládu jedinou záminkou k udržování *velké stálé armády*, která je v případě potřeby, jak jsme viděli, vrhána proti anglickým dělníkům, když se předtím vycvičila na Irech.

Konečně dnes se v Anglii opakuje to, co se v obludném měřítku ukázalo ve starém Římě. Národ, který ujařmuje jiný národ, si kuje vlastní okovy.

Stanovisko Mezinárodního sdružení k irské otázce je tedy naprosto jasné. Jeho hlavním úkolem je uspíšit sociální revoluci v Anglii. K tomuto cíli je třeba zasadit rozhodující ránu v Irsku.***

Rezoluce generální rady o irské amnestii je jen úvodem k jiným

* — životní úroveň. *(Pozn. red.)*

** — bílá chudina. *(Pozn. red.)*

*** V rukopise je za slovy „v Irsku" přeškrtnuto: „a všemožně napomáhat hospodářskému a národnímu boji Irů". *(Pozn. red.)*

rezolucím, v nichž bude řečeno, že — nemluvě už o mezinárodní spravedlnosti — *předběžnou* podmínkou *osvobození* anglické *dělnické třídy* je přeměna nynější *vynucené unie* (to jest zotročení Irska) ve *svobodnou a rovnoprávnou konfederaci*, bude-li to možné, nebo v *úplné oddělení*, bude-li to nutné.*

Ostatně doktríny „*Égalité*" a „*Progrès*" o spojitosti či spíše nespojitosti mezi sociálním a politickým hnutím nebyly, pokud je nám známo, uznány na žádném našem kongresu. Odporují našim stanovám. Tam se říká:

„That the *economical emancipation* of the working classes is therefore the great end to which *every political movement ought* to be subordinate *as a means*."**

Ve francouzském překladu, který v roce 1864 pořídil pařížský výbor, byla slova „*as a means*" („*jako prostředek*") vypuštěna.[334] Když generální rada žádala pařížský výbor o vysvětlení, omlouval se obtížností své politické situace.

Jsou ještě jiné zkomoleniny autentického textu stanov. První věta úvodní části stanov zní: „The struggle for the emancipation of the working classes means... a struggle... for equal rights and duties, and the *abolition of all class rule*."***

V pařížském překladu se mluví o „*rovných právech a povinnostech*" — což je všeobecná fráze, která se už sto let objevuje takřka *ve všech demokratických manifestech* a která má u různých tříd různý smysl — ale vypouští se tam konkrétní požadavek „*the abolition of all class rule*" („*odstranění tříd*").

Ve druhém odstavci úvodní části stanov pak čteme: „That

* V rukopise je za slovem „nutné" vyškrtnuto: „Nesnáze a dokonce nebezpečí, jimž jsou vystaveni členové generální rady, když se vydávají na toto pole, lze posoudit už z toho, že list ‚*Bee-Hive*' ve svých zprávách o našich zasedáních zamlčel nejen *naše rezoluce*, ale vůbec se ani nezmínil, že se generální rada irskou otázkou zabývá; rada byla tedy nucena dát své rezoluce vytisknout, aby je mohla rozeslat všem *tradeunionům*. Nechť si ‚*Égalité*' říká, že je to ‚*místní politické hnutí*', že by takové maličkosti ponechala úplně federální radě a že není třeba ‚*zlepšovat* nynější vlády'. Z téhož důvodu by mohla prohlásit, že máme v úmyslu *zlepšit* belgickou vládu, protože pranýřujeme její masakry." *(Pozn. red.)*

** „*Ekonomické osvobození* dělnické třídy je tedy oním velkým cílem, jemuž je třeba podřídit *každé politické hnutí jako prostředek*" (viz tento svazek, str. 46). *(Pozn. red.)*

*** „Boj za osvobození dělnické třídy je... boj... za rovná práva a povinnosti a za *odstranění jakéhokoli třídního panství*" (viz tento svazek, str. 46). *(Pozn. red.)*

the economical subjection of the *man of labour* to the *monopoliser of the means of labour, that is the sources of life etc.*"*

V pařížském překladu se namísto „*the means of labour, that is the sources of life*", výrazu, který zahrnuje vedle ostatních pracovních prostředků také půdu, klade „*kapitál*".

Původní a autentický text byl ostatně obnoven ve francouzském překladu, který vydala roku 1866 „*La Rive Gauche*" v Bruselu.[335]

6. *Otázka Liebknecht — Schweitzer.*

V „*Égalité*" se píše: „*Obě tyto skupiny patří k Internacionále.*" To není pravda. Skupina eisenašských (ze které by „*Progrès*" a „*Égalité*" rády udělaly skupinu občana Liebknechta) k *Internacionále* patří. *Schweitzerova skupina k ní nepatří.* Schweitzer sám obšírně vysvětlil ve svém listě („Social-Demokrat"), proč se *lassallovská organizace* nemůže připojit k *Internacionále*, aniž by zničila samu sebe.[336] Bezděky řekl pravdu. Jeho umělá *sektářská* organizace je protikladem *historické a spontánní organizace dělnické třídy.*

„*Progrès*" a „*Égalité*" vyzvaly generální radu, aby veřejně vyslovila svůj „*názor*" na osobní neshody mezi Liebknechtem a Schweitzerem. Protože občan *Johann Philipp Becker* (kterého Schweitzerův list pomlouvá zrovna tak jako Liebknechta) je členem *redakčního výboru „Égalité"*, připadá nám vskutku podivné, že redaktoři tohoto listu nejsou lépe informováni o faktech. Měli by vědět, že Liebknecht vyzval v „*Demokratisches Wochenblatt*" veřejně Schweitzera, aby uznal generální radu za *rozhodčího v jejich neshodách*,[337] a že Schweitzer právě tak veřejně odmítl uznat autoritu generální rady.[338]

Generální rada udělala všechno, aby ukončila tento skandál.** Uložila svému tajemníkovi pro Německo, aby navázal písemný styk se Schweitzerem. Tato korespondence trvala dva roky, jenže všechny pokusy rady ztroskotaly na Schweitzerově pevném rozhodnutí udržet stůj co stůj svou sektářskou organizaci a s ní svou autokratickou moc.

* Ekonomické porobení dělníka monopolním vlastníkem pracovních prostředků, tj. životních zdrojů atd." (viz tento svazek, str. 46). *(Pozn. red.)*

** V Jungově opisu je za slovem „skandál" dodáno: „který dělá ostudu proletářské straně Německa". *(Pozn. red.)*

Je na generální radě, aby určila příznivý okamžik, kdy *její otevřený zásah* do této rozepře víc prospěje, než uškodí.

7. Protože obvinění „*Égalité*" jsou veřejná a mohla by být pokládána za obvinění románské federální rady v Ženevě, sdělí generální rada tuto odpověď všem výborům, které jsou s ní v písemném styku.

Z pověření generální rady

Napsal K. Marx kolem 1. ledna 1870

Podle kopie rukopisu pořízené Marxovou ženou Jenny a opravené autorem
Přeloženo z francouzštiny

K. MARX

NEKROLOG[339]

Občan Robert Shaw, dopisovatel londýnské generální rady pro Severní Ameriku a jeden ze zakladatelů Internacionály, zemřel tento týden na souchotiny.

Byl to jeden z nejaktivnějších členů rady. Člověk ryzího srdce, nezlomného charakteru, ohnivého temperamentu a vpravdě revolučního ducha, povznesený nad všechnu malichernou ctižádost nebo osobní prospěch. Sám chudý dělník dovedl vždycky pomoci dělníkovi ještě chudšímu. V osobním styku byl mírný jako dítě, ale ve veřejném životě odmítal hrdě jakýkoli kompromis. To, že se *tradeuniony* seskupily kolem nás, je hlavně zásluhou jeho neúnavného úsilí. Ale právě touto činností si přivodil mnoho zavilých nepřátel. Anglické *tradeuniony*, které jsou všechny místního původu a všechny byly původně založeny pouze k tomu, aby udržely mzdy atd., byly bez výjimky ve větší či menší míře zatíženy omezeností, charakteristickou pro středověké cechy. Malá skupina konzervativců chtěla stůj co stůj zachovat původní rámec tradeunionů. Když byla založena Internacionála, vytkl si Shaw za svůj životní cíl rozbít tato dobrovolná pouta a přeměnit tradeuniony v organizovaná centra proletářské revoluce. Jeho snahy byly téměř vždy korunovány úspěchem, ale jeho život se pak změnil v jediný strašlivý boj, v němž jeho chatrné zdraví muselo podlehnout. Když odjížděl na kongres do Bruselu (v září 1868), hleděl už smrti do tváře. Když se vrátil, uvrhli ho jeho dobří buržoazní páni do klatby

a zavřeli před ním vrata všech svých dílen. Zanechal ženu a dceru v bídě, avšak angličtí dělníci je nenechají bez pomoci.

Napsal K. Marx kolem 8. ledna 1870
Otištěno v „L'Internationale",
čís. 53 ze 16. ledna 1870

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

B. ENGELS

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU VYDÁNÍ „NĚMECKÉ SELSKÉ VÁLKY"[340]

Tuto práci jsem napsal v Londýně v létě 1850, ještě pod bezprostředním dojmem z právě dovršené kontrarevoluce; vyšla v 5. a 6. sešitě časopisu „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", redigovaném Karlem Marxem, Hamburk 1850. — Moji političtí přátelé v Německu si přejí, aby byla znovu otištěna, a já vyhovuji jejich přání, poněvadž je, k mému zármutku, ještě i dnes časová.

Nečiní si nárok na to, aby podávala materiál získaný samostatným bádáním. Naopak, všechna látka vztahující se k selským povstáním a k Thomasu Münzerovi je vzata z Zimmermanna.[341] Jeho kniha, třebaže je místy kusá, je stále ještě nejlepším souborem faktických údajů. Přitom se starý Zimmermann svým předmětem zabýval s velkou láskou. Týž revoluční instinkt, s nímž se všude v této knize zastává utlačované třídy, učinil z něho později jednoho z nejlepších lidí krajní levice ve Frankfurtu.[342]*

Jestliže však Zimmermannovu vylíčení chybí vnitřní souvislost; jestliže se mu nedaří dokázat, že nábožensko-politické sporné otázky oné doby byly věrným odrazem tehdejších třídních bojů; jestliže v těchto třídních bojích vidí jen utlačovatele a utlačované, zlé a dobré a konečné vítězství zlých; jestliže jeho chápání společenských poměrů, které určovaly jak vznik, tak výsledek boje, je naprosto nedostatečné, je to vinou doby, v níž kniha vznikla. Jeho

* Ve třetím vydání „Německé selské války" (1875) zde následuje: „Od té doby už ovšem asi trochu zestárl." *(Pozn. red.)*

kniha je však na svou dobu čestnou výjimkou mezi německými idealistickými historickými díly a je napsána ještě velmi realisticky.

Ve své práci, která jen v hrubých rysech načrtává dějinný průběh boje, jsem se pokusil vysvětlit vznik selské války, postavení různých stran, které v ní vystupují, politické a náboženské teorie, jimiž se tyto strany snaží ujasnit si své postavení, a posléze i výsledek boje nutně vyplývající z historicky daných podmínek společenského života těchto tříd; ukázat tedy, že tehdejší politické zřízení Německa, vzpoury proti němu, politické a náboženské teorie té doby nejsou příčinami, nýbrž výsledky vývojového stupně, na němž tehdy byly v Německu zemědělství, průmysl, pozemní a vodní cesty, obchod a peněžnictví. Toto pojetí dějin, pojetí jedině materialistické, nepochází ode mne, nýbrž od Marxe, a nacházíme je rovněž v jeho pracích o francouzské revoluci z let 1848—1849 v téže revui a v jeho „Osmnáctém brumairu Ludvíka Bonaparta".[343]

Obdoba německé revoluce z roku 1525 a revoluce z let 1848 až 1849 příliš bila do očí, než abych ji byl tehdy mohl úplně odmítnout. Ale vedle obdobného průběhu, při němž stále totéž knížecí vojsko postupně potlačovalo různá místní povstání, vedle toho, že chování měšťanů bylo v obou případech směšně podobné, vystupoval však přece také jasně a zřetelně rozdíl:

„Kdo těžil z revoluce 1525? — *Knížata.* Kdo těžil z revoluce 1848? — *Velká* knížata, Rakousko a Prusko. Za malými knížaty z roku 1525 stáli drobní měšťané, kteří je k sobě připoutávali daněmi, za velkými knížaty z roku 1850, za Rakouskem a Pruskem, stojí moderní velká buržoazie, která je pomocí státního dluhu rychle dostává do svého područí. A za velkou buržoazií stojí proletáři."[344]

K své lítosti musím říci, že jsem v této větě prokázal německé buržoazii příliš mnoho cti. Jak v Rakousku, tak v Prusku měla příležitost „pomocí státního dluhu rychle dostat do svého područí" monarchii, ale nikdy a nikde této příležitosti nevyužila.

Válkou z roku 1866 spadlo Rakousko své buržoazii do klína jako dar. Ale ona nedovede vládnout, je bezmocná a naprosto neschopná. Dovede jen jedno: řádit proti dělníkům, jakmile se jen pohnou. Zůstává u vesla už jen proto, že ji potřebují *Maďaři.*

A v Prusku? Ovšem, státní dluh prudce vzrostl, deficit se stal trvalým zjevem, státní výdaje rok od roku rostou, buržoové mají většinu ve sněmovně, bez nich není možno ani zvýšit daně, ani přijmout půjčky — ale kde je jejich moc nad státem? Ještě před několika měsíci, když se stát zase octl před deficitem, měli nejlepší pozici. Mohli si jen s *troškou* vytrvalosti vynutit pěkné ústupky. A co dělají? Pokládají za dostatečný ústupek, že jim vláda *dovolí*, aby jí složili k nohám na 9 miliónů, ne na *jeden* rok, ale *každoročně* a pro všechny příští časy.

Nechci kárat ubohé „národní liberály"[345] ve sněmovně víc, než si zaslouží. Vím, že ti, kdo stojí za nimi, masa buržoazie, je nechali na holičkách. Tato masa *nechce* vládnout. Cítí v kostech stále ještě rok 1848.

O tom, proč německá buržoazie projevuje takovou podivuhodnou zbabělost, si povíme později.

Jinak se uvedená věta plně potvrdila. Po roce 1850 ustupují malé státy stále určitěji do pozadí a slouží už jen jako páky pruských nebo rakouských piklů, mezi Rakouskem a Pruskem zuří stále prudší boj o samovládu a konečně dochází k násilnému střetnutí z roku 1866, po němž si Rakousko ponechává své vlastní provincie, Prusko si podrobuje přímo nebo nepřímo celý sever a tři jihozápadní státy jsou zatím odstrčeny.[346]

Pro německou dělnickou třídu má na celé této komedii význam jen toto:

Za prvé, že dělníci dosáhli všeobecným hlasovacím právem přímého zastoupení v zákonodárném shromáždění.

Za druhé, že Prusko šlo dobrým příkladem vstříc a spolklo tři jiné koruny z boží milosti.[347] Že má *po* této proceduře samo ještě tutéž neposkvrněnou korunu z boží milosti, kterou si předem přisoudilo, tomu nevěří už ani národní liberálové.

Za třetí, že v Německu je už jen jeden vážný nepřítel revoluce — pruská vláda.

A za čtvrté, že rakouští Němci si teď už konečně musí položit otázku, kým chtějí být: Němci, nebo Rakušany? S kým chtějí být raději — s Německem, nebo se svými neněmeckými zalitavskými přívěsky? Že se musí vzdát jednoho nebo druhého, bylo už dávno

samozřejmé, ale maloburžoazní demokracie to stále zatajovala.

Pokud jde o ostatní důležité sporné otázky kolem roku 1866, o nichž se zatím až do omrzení jedná mezi „národními liberály" a „lidovou stranou",[348] dějiny posledních let dostatečně prokázaly, že obě tato stanoviska se jen proto tak prudce střetávají, že jsou dvěma póly jedné a téže omezenosti.

Na společenských poměrech Německa nezměnil rok 1866 skoro nic. Několik buržoazních reforem — jednotná soustava měr a vah, volnost pohybu, svoboda živností atd., a to všechno v mezích vyhovujících byrokracii — nedosahuje ještě ani toho, co má buržoazie jiných západoevropských zemí už dávno, a ponechává nedotčeno hlavní zlo, byrokratický systém koncesí.[78] Pro proletariát jsou za běžné policejní praxe všechny zákony o svobodě stěhování, o státním občanství, o zrušení pasů i ostatní beztoho zcela iluzorní.

Mnohem důležitější než komedie z roku 1866 je rozvoj průmyslu a obchodu, železnic, telegrafu a oceánské paroplavby v Německu po roce 1848. Třebaže tento pokrok pokulhává za současným vzestupem jak v Anglii, tak i ve Francii, pro Německo je neslýchaný a dokázal za dvacet let víc než jindy celé století. Německo bylo teprve teď vážně a neodvolatelně zataženo do *světového obchodu*. Kapitály průmyslníků se rychle rozmnožily a úměrně s tím se pozvedlo i společenské postavení buržoazie. Objevil se v hojné míře nejbezpečnější příznak průmyslového rozkvětu, *spekulace*, a připoutal hrabata a vévody k svému triumfálnímu vozu. Německý kapitál — budiž mu země lehká! — staví nyní ruské a rumunské železnice, zatímco ještě před patnácti lety chodily německé dráhy žebrat k anglickým podnikatelům. Jak je tedy možné, že si buržoazie nevydobyla také politické panství, že se chová k vládě tak zbaběle?

Německá buržoazie má to neštěstí, že přichází podle oblíbeného německého zvyku příliš pozdě. Její rozkvět spadá do období, kdy buržoazie ostatních západoevropských zemí je už politicky v úpadku. V Anglii nemohla buržoazie dostat do vlády svého skutečného představitele Brighta jinak než rozšířením hlasovacího práva, opatřením, které ve svých důsledcích musí nutně skoncovat s celým buržoazním panstvím. Ve Francii, kde buržoazie jako

taková, jako celá třída, vládla jen dva roky, roku 1849 a 1850, za republiky, mohla prodloužit svou sociální existenci jen tím, že své politické panství postoupila Ludvíku Bonapartovi a armádě. A při tak ohromně zesíleném vzájemném působení tří nejpokročilejších evropských zemí není dnes už možné, aby si buržoazie v Německu pohodlně zřizovala politické panství, když se v Anglii a ve Francii už přežilo.

Právě buržoazie má proti všem dřívějším vládnoucím třídám jednu zvláštnost: v jejím vývoji nastává zvrat, po němž každé další stupňování jejích mocenských prostředků, především tedy jejích kapitálů, přispívá pouze k tomu, že buržoazie je čím dál nezpůsobilejší k politickému panství. „*Za velkou buržoazií stojí proletariát.*" A tou měrou, jak buržoazie rozvíjí svůj průmysl, obchod a dopravní prostředky, tou měrou plodí proletariát. A na určitém bodě — který nepřichází vždy ve stejné době nebo na stejném vývojovém stupni — začíná pozorovat, že jí tento proletářský dvojník přerůstá přes hlavu. Od té chvíle ztrácí sílu k výhradnímu politickému panství; ohlíží se po spojencích, s nimiž se podle okolností buď o své panství dělí, nebo jim je zcela postupuje.

V Německu nastal tento zvrat pro buržoazii už roku 1848. Ovšem tenkrát se německá buržoazie poděsila ani ne tak německého jako spíš francouzského proletariátu. Pařížské červnové boje roku 1848 jí ukázaly, co ji čeká; německý proletariát byl právě natolik pobouřen, aby jí dokázal, že už i tady klíčí setba pro stejnou žeň; a od toho dne byl politické akci buržoazie ulomen hrot. Hledala spojence, prodávala se jim za každou cenu — a do dneška ještě nepostoupila ani o krok dál.

Tito spojenci jsou vesměs reakční povahy. Je to království se svou armádou a byrokracií, je to velká feudální šlechta, jsou to malí krautjunkeři, jsou to i kněží. S těmi všemi se buržoazie paktovala a smlouvala, jen aby si zachránila kůži, až jí nakonec nezbylo nic, co by ještě mohla zašantročit. A čím víc se rozvíjel proletariát, čím víc se začínal jako třída uvědomovat, jako třída jednat, tím malomyslnější byli buržoové. Když kupodivu špatná strategie Prusů u Sadové[163] zvítězila nad kupodivu ještě špatnější strategií Rakušanů, tu bylo těžko říci, kdo vydechl s větší úlevou — zda prus-

ký buržoa, který u Sadové také utrpěl porážku, či rakouský.

Naši velcí buržoové se chovají roku 1870 právě tak, jako se chovali střední měšťané roku 1525. Pokud jde o příslušníky maloburžoazie, řemeslníky a kramáře, ti zůstanou vždy stejní. Doufají, že se vyšvihnou mezi velkou buržoazii, bojí se, že budou sraženi do řad proletariátu. Zmítajíce se mezi strachem a nadějí, budou v boji chránit svou drahocennou kůži a po boji se přidají k vítězi. To je jejich povaha.

Ruku v ruce s rozmachem průmyslu po roce 1848 kráčel rozvoj sociální a politické činnosti proletariátu. Úloha, kterou dnes němečtí dělníci hrají ve svých odborových spolcích, v družstvech, v politických spolcích a schůzích, při volbách a v takzvaném Říšském sněmu, již sama dokazuje, jaký převrat Německo v posledních dvaceti letech nepozorovaně prodělalo. Německým dělníkům slouží velmi ke cti, že *oni jediní* si vymohli právo posílat do parlamentu dělníky a zástupce dělníků, zatímco ani Francouzi, ani Angličané to dosud nedokázali.

Ale ani proletariát ještě nedorostl natolik, aby nebylo možné srovnání s rokem 1525. Třída odkázaná výhradně a po celý život na mzdu, netvoří stále ještě ani zdaleka většinu německého lidu. Je tedy také odkázána na spojence. A hledat je může jen mezi maloburžoazií, mezi městským lumpenproletariátem, mezi drobnými rolníky a zemědělskými nádeníky.

O *maloburžoazii* jsme už mluvili. Je krajně nespolehlivá, jedině když je dobyto vítězství, pak je její křik po hospodách náramný. Přesto jsou mezi ní velmi dobré živly, které se samy připojují k dělníkům.

Lumpenproletariát, tento odpadek vytvořený zpustlými subjekty všech tříd, který rozbil svůj stan ve velkých městech, je nejhorší ze všech možných spojenců. Je to chátra úplně prodejná a naprosto neodbytná. Když francouzští dělníci při každé revoluci psali na domy: Mort aux voleurs! Smrt zlodějům! a také jich mnoho zastřelili, nedělo se to z nadšení pro vlastnictví, ale ze správného poznání, že je především třeba držet si tuto bandu od těla. Každý dělnický vůdce, který použije těchto lumpů jako gardy nebo se o ně opírá, dokazuje už tím, že je zrádce hnutí.

Drobní rolníci — neboť větší sedláci patří k buržoazii — jsou různého druhu. Buď jsou to *feudální rolníci* a jsou ještě povinni chodit k milostivé vrchnosti na robotu. Když buržoazie zanedbala, co bylo její povinností, totiž vysvobodit tyto rolníky z nevolnictví, nebude těžké je přesvědčit, že mohou očekávat vysvobození už jen od dělnické třídy.

Nebo jsou to *pachtýři*. V tomto případě je tu často stejný stav jako v Irsku. Pacht je vyhnán tak vysoko, že se rolník se svou rodinou při průměrné sklizni může jen taktak uživit, při špatných žních přímo hladoví, nemůže platit pacht a tím je zcela vydán na milost a nemilost vlastníkovi pozemku. Pro tyto lidi buržoazie něco dělá, jen když je k tomu donucena. Od koho jiného mají čekat záchranu, ne-li od dělníků?

Zbývají rolníci, kteří hospodaří na *vlastním malém pozemku*. Jsou většinou zatíženi hypotékami tak, že jsou závislí na lichváři stejně jako pachtýři na vlastníkovi půdy. I jim zbývá jen velmi skrovná mzda, a ještě k tomu velmi nejistá, protože někdy je rok dobrý, jindy špatný. Ti mohou nejméně očekávat od buržoazie, neboť je vysává právě buržoa, lichvařící kapitalista. Ale lpí většinou houževnatě na svém majetku, třebaže ve skutečnosti nenáleží jim, nýbrž lichváři. Přesto se jim musí dokázat, že se mohou osvobodit od lichváře jen tehdy, když vláda závislá na lidu převede všechny hypoteční dluhy na jeden dluh státu, a tím sníží úrokovou sazbu. A to může prosadit jen dělnická třída.

Všude, kde vládne střední nebo velké pozemkové vlastnictví, jsou nejpočetnější třídou na venkově *zemědělští nádeníci*. Tak je tomu v celém severním a východním Německu, a *tady* mají průmysloví dělníci z měst své *nejpočetnější a nejpřirozenější spojence*. Jako stojí kapitalista proti průmyslovému dělníkovi, tak stojí velkostatkář nebo velkopachtýř proti zemědělskému nádeníkovi. Stejná opatření, která pomáhají jednomu, musí pomoci i druhému. Průmysloví dělníci se mohou osvobodit, jen když přemění kapitál buržoazie, tj. suroviny, stroje a nástroje a životní prostředky, jichž je třeba k výrobě, ve vlastnictví společnosti, tj. své vlastní, společně používané. Právě tak se mohou zemědělští dělníci zbavit své hrozné bídy, jen bude-li především jejich hlavní pracovní předmět, půda sama, odňata

soukromému vlastnictví velkých sedláků a ještě větších feudálních pánů, přeměněna ve společenské vlastnictví a obdělávána družstvy zemědělských dělníků na jejich společný účet. A tady přicházíme k proslulému usnesení basilejského kongresu Mezinárodního dělnického sdružení: že je v zájmu společnosti, aby se pozemkové vlastnictví přeměnilo ve společné, národní vlastnictví.[349] Toto usnesení bylo učiněno hlavně pro země, kde existuje velké pozemkové vlastnictví a s ním souvisící hospodaření na velkých statcích s jedním pánem a mnoha nádeníky. Takový stav stále ještě vcelku převládá v Německu, a proto bylo toto usnesení, hned po Anglii, *velice časově právě pro Německo*. Zemědělský proletariát, zemědělští nádeníci — to je třída, z níž panovníci rekrutují masu svých armád. To je třída, která podle všeobecného hlasovacího práva posílá dnes do parlamentu ono velké množství feudálních pánů a junkerů; to je však také třída, která má nejblíž k průmyslovým dělníkům měst, která s nimi sdílí stejné životní podmínky, která žije dokonce v ještě větší bídě než oni. Probudit k životu tuto třídu, která je bezmocná, poněvadž je roztříštěná a rozptýlená, jejíž skrytou sílu vláda a šlechta tak dobře znají, že úmyslně nechávají pustnout školy, jen aby zůstala nevědomá, probudit ji k životu a zapojit do hnutí — to je nejbližší, nejnaléhavější úkol německého dělnického hnutí. Od toho dne, kdy masa zemědělských dělníků pochopí své vlastní zájmy, je reakční, feudální, byrokratická nebo buržoazní vláda v Německu nemožná.

Napsal B. Engels kolem 11. února 1870
Otištěno v druhém vydání
„Německé selské války", Lipsko 1870

Podle textu druhého vydání
Přeloženo z němčiny

Numéro 59. Deuxième année. 27 Février 1870.

L'INTERNATIONALE

ORGANE DES SECTIONS BELGES

DE L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DES TRAVAILLEURS.

PARAISSANT LE SAMEDI.

K. MARX

ANGLICKÁ VLÁDA A UVĚZNĚNÍ FENIANÉ[350]

Londýn 21. února 1870

I

Mlčení, které zachovává evropský tisk o hanebnostech, jež spáchala tato oligarchicko-buržoazní vláda, má různé příčiny. Především je anglická vláda *bohatá* a tisk, jak víte, je *neúplatný*. Dále je anglická vláda vzorná vláda, což uznávají landlordi, kapitalisté na kontinentě a dokonce i Garibaldi (viz jeho knihu[351]); není tedy možné tuto ideální vládu pomlouvat. A konečně francouzští republikáni jsou natolik omezení a sobečtí, že si všechen svůj hněv ponechávají pro císařství. Sdělit svým krajanům, že *v zemi buržoazní svobody* se trestá dvaceti lety nucených prací to, co se *v zemi kasáren* trestá šesti měsíci vězení, by asi bylo zločinem proti svobodě slova. Zde je několik podrobností z anglických novin o tom, jak se nakládá s uvězněnými feniany.

Mulcahy, zástupce redaktora „The Irish People" („Irský lid")[352], odsouzený jako účastník fenianského spiknutí, byl v Dart-

mooru zapřažen s železným chomoutem na krku do káry naložené kamením.

O'Donovan Rossa, vydavatel listu „Irish People", byl po 35 dní uvržen do temnice, ruce ve dne v noci spoutané za zády. Pouta mu nesňali, ani aby mohl sníst jídlo, řídkou polévku, kterou mu dávali na podlahu vězení.

Kickham, jeden z redaktorů „Irish People", byl — ačkoli nemohl vládnout pravou rukou, protože na ní měl vřed — přinucen posadit se se svými spoluvězni na hromadu rumu a za listopadové mlhy a chladu roztloukat kameny a cihly levou rukou. Na noc se vracel do své cely a k jídlu měl jen 6 uncí chleba a pintu teplé vody.

O'Leary, stařec mezi šedesáti a sedmdesáti lety, byl ve vězení držen po tři týdny o chlebě a vodě, protože se nechtěl zříci *pohanství* (tak zřejmě žalářník označuje volnomyšlenkářství) a stát se buď papežencem, nebo protestantem, nebo presbyteriánem nebo třeba kvakerem, nebo si konečně zvolit jedno z mnoha náboženství, které dal ředitel věznice irskému pohanovi na vybranou.

Martin H. Carey je zavřen v blázinci v Millbanku. Mlčení a ostatní špatné zacházení, jemuž byl vystaven, jej připravilo o rozum.

Plukovník *Rickard Burke* na tom není o nic lépe. Jeden z jeho přátel píše, že se pomátl na rozumu, ztratil paměť a že jeho chování, jednání i řeč prozrazují šílence.

Politické vězně vláčejí z jednoho vězení do druhého, jako kdyby to byla divá zvěř. Jsou nuceni být ve společnosti nejhorších ničemů; musejí umývat nádobí, jehož používali tito darebáci; musejí nosit košile a flanelové prádlo po těchto zločincích, z nichž mnozí jsou nakaženi nejodpornějšími chorobami, a musejí se koupat ve vodě, v níž se před nimi už vykoupali oni. Dokud nepřivezli do Portlandu feniany, směli všichni tito zločinci hovořit s lidmi, kteří je přišli navštívit. Pro uvězněné feniany byla zřízena návštěvní klec. Má tři části oddělené tlustými železnými mřížemi; žalářník je v prostřední části a vězeň se může vidět se svými přáteli jen skrze tuto dvojí řadu mříží.

V docích jsou vězňové, kteří jedí všechny druhy slimáků, žáby jsou v Chathamu považovány za pamlsek. Generál Thomas Burke

říká, že jej vůbec nepřekvapilo, když mu v polévce plavala chcíplá myš. Trestanci tvrdí, že den, kdy poslali do vězení feniany, byl pro ně nešťastným dnem (režim je od té doby mnohem tužší).

*

K uvedeným výňatkům bych chtěl připojit několik slov.

Loni byl pan *Bruce*, ministr vnitra, velký liberál, velký policajt, velký majitel dolů ve Walesu a krutý vykořisťovatel práce, interpelován o špatném zacházení s uvězněnými feniany, zejména pak s O'Donovanem Rossou. Napřed všechno popřel; potom to byl nucen přiznat. Tu žádal pan Moore, irský poslanec Dolní sněmovny, aby se věc vyšetřila. *Radikální kabinet*, v jehož čele stojí poloviční světec (byl veřejně přirovnáván k Ježíši Kristu) pan Gladstone a k jehož nejvlivnějším členům patří starý buržoazní demagog John Bright, to bez okolků zamítl.

Protože se v poslední době pověsti o špatném zacházení začaly znovu šířit, žádali někteří členové parlamentu ministra Bruce o povolení navštívit vězně, *aby mohli konstatovat, že tyto pověsti jsou nepravdivé*. Pan Bruce jim povolení nedal, protože prý se ředitelé věznic obávají, že by podobné návštěvy vězně příliš rozjitřily.

Minulý týden byl ministr vnitra interpelován znovu. Tázali se ho, zda je pravda, že O'Donovan Rossa byl jako poslanec za Tipperary tělesně trestán (tj. zmrskán); pan ministr je ujistil, že se to O'Donovanovi Rossovi od roku 1868 nestalo (tím tedy přiznal, že po dva až tři roky byli političtí vězni mrskáni).

Posílám vám také výňatky (budou uveřejněny v našem příštím čísle) týkající se Michaela Terberta, který byl jako fenian odsouzen k nuceným pracím a odpykával si svůj trest ve věznici na Spike Island v hrabství Cork v Irsku. Zjistíte z nich, že i sám coroner (soudní vyšetřovatel) připisuje jeho smrt mukám, která musel podstoupit. Vyšetřování se konalo minulý týden.

Během dvou let zemřelo nebo zešílelo *přes dvacet* dělníků fenianů díky lidumilnosti těchto dobrých buržoů podporovaných dobrými landlordy.

Pravděpodobně víte, že anglický tisk předstírá ctnostné roz-

hořčení nad hanebnými zákony o výjimečném stavu, které zdobí krásnou Francii. Nuže, zákony o výjimečném stavu tvoří — kromě několika krátkých přestávek — irskou chartu. Od roku 1793 pozastavuje anglická vláda v Irsku při každé příležitosti pravidelně a periodicky platnost Habeas Corpus Bill (zákona, který zaručuje osobní svobodu)[353] a ve skutečnosti každého zákona kromě zákona brutálního násilí. Tak bylo v Irsku *jen pro podezření z fenianismu* uvězněno tisíce lidí, kteří nebyli nikdy ani odsouzeni, ani postaveni před soud, ani dokonce obžalováni. Anglická vláda neměla dost na tom, že je zbavila svobody, ale dala je ještě nejsurovějším způsobem mučit. Zde je příklad:

Jedno z vězení, v němž byli podezřelí feniané za živa pohřbeni, je *věznice Mountjoy* v Dublinu. Inspektor tohoto vězení Murray je ukrutná bestie. Nakládal s vězni tak surově, že někteří z nich zešíleli. Vězeňský lékař M'Donnell, znamenitý člověk, který se zachoval čestně také při vyšetřování smrti Michaela Terberta, psal po několik měsíců protestní dopisy, které adresoval nejdříve přímo Murrayovi. Protože Murray na ně neodpovídal, adresoval tato oznámení nadřízeným úřadům; jenže Murray, zkušený žalářník, dopisy zachytil.

Nakonec se M'Donnell obrátil přímo na lorda Maya, tedy na irského místokrále. U moci byli v té době toryové (Derby—Disraeli). Jaký byl výsledek jeho zákroků? Dokumenty o této aféře byly na příkaz parlamentu uveřejněny a... doktor M'Donnell byl sesazen!!! A Murray zůstal na svém místě.

Tu přichází takzvaný radikální kabinet Gladstonův, toho jemnocitného, jímavého a velkodušného Gladstona, který před celou Evropou proléval tak vřelé a upřímné slzy nad osudem Poeria a jiných buržoů pronásledovaných králem Bombou.[354] Co udělal tento idol pokrokové buržoazie? Zatímco Iry urážel nestoudnými odpověďmi na jejich žádosti o amnestii, netvora Murraye nejenže potvrdil v jeho úřadě, ale aby dokázal, že je s ním na výsost spokojen, připojil k jeho místu vrchního žalářníka tučnou sinekuru! Takový je to apoštol buržoazní lidumilnosti!

Ale veřejnosti se musí naházet písek do očí; je třeba vytvořit zdání, že se dělá něco pro Irsko, a tak se s velkým halasem ohlásí

zákon o úpravě otázky půdy (Land Bill)[355]. Ale to všechno je jen podvod, jehož vlastním smyslem je zaimponovat Evropě, získat irské soudce a advokáty vyhlídkou na nekonečné procesy mezi landlordy a pachtýři, zajistit si přízeň landlordů příslibem státní finanční podpory a navnadit zámožnější pachtýře některými polovičatými ústupky.

V dlouhém úvodu ke své chvástavé a zmatené řeči Gladstone přiznává, že i „blahovolné" zákony, které liberální Anglie v posledních sto letech vnutila Irsku, byly vždycky ke škodě země.[356] A po tomto naivním přiznání trvá tento člověk na tom, aby byli mučeni lidé, kteří chtějí s tímto škodlivým a slaboduchým zákonodárstvím skoncovat.

II

Dále otiskujeme podle jedněch anglických novin výsledky vyšetřování smrti Michaela Terberta, vězněného feniana, který zemřel ve věznici na Spike Island na následky špatného zacházení.

Ve čtvrtek 17. února provedl pan John Moore, coroner pro obvod Midleton, ve věznici na Spike Island vyšetřování smrti vězně Michaela Terberta, který zemřel v nemocnici.

Peter Hay, ředitel věznice, byl vyslýchán jako první. Zde je jeho výpověď:

Zesnulý Michael Terbert přišel do tohoto vězení v červnu 1866; není mi známo, jaký byl tehdy jeho zdravotní stav; 12. ledna byl odsouzen k 7 letům žaláře; před nějakým časem zřejmě ochuravěl, neboť v jedné vězeňské knize je záznam o tom, že byl přemístěn na doporučení úředních lékařů, protože nesnášel samovazbu. Svědek pak podrobně líčí časté tresty, které byly zesnulému ukládány za porušování kázně, zejména za to, že se neuctivě vyjadřoval o úředních lékařích.

Jeremian Hubert Kelly. Vzpomínám si, že už tenkrát, když sem Michael Terbert přišel z věznice Mountjoy, bylo konstatováno, že nesnáší samovazbu; osvědčení o tom podepsal doktor M'Donnell. Já jsem ho však shledal zdravým a poslal jsem ho pracovat. Pamatuji se, že od 31. ledna do 6. února byl v nemocnici; trpěl tehdy srdečním neduhem a od té doby už nebyl posílán na veřejné práce, ale nechávali jej pracovat v cele. Od 19. do 26. března ležel v nemocnici se srdeční chorobou, od 24. dubna do 5. května s chrlením krve, od 19. května do 1. června, od 21. do 22. června a od 22. července do 15. srpna se srdeční chorobou, od 9. listopadu do 13. prosince pro celkovou slabost; konečně naposledy byl v nemocnici od 20. prosince do 8. února 1870 a zemřel tam na vodnatelnost. První příznaky této nemoci se objevily 13. listopadu, ale zase zmizely.

Každý den navštěvuji cely vězňů v samovazbě a občas jsem viděl, že je trestán; mou povinností je odložit trest pokaždé, když usoudím, že vězeň není s to jej podstoupit; u něho jsem to učinil dvakrát.

— Nedomníváte se jako lékař, že pět dní o chlebě a vodě byl pro něho přílišný trest, i když nebereme v úvahu jeho zdravotní stav v Mountjoy a zde?

— Nedomnívám; zesnulý měl chuť k jídlu a nemyslím, že by tato opatření způsobila vodnatelnost, na kterou zemřel.

Martin O'Connell, lékárník žijící na Spike Island. Loni v červenci říkal svědek doktoru Kellymu, že by Terbert neměl být trestán, protože trpí srdeční chorobou; domnívá se, že tyto tresty měly škodlivý vliv na vězňovo zdraví, tím spíše, že byl v posledních dvanácti měsících invalida; nikdy by nevěřil, že se takto trestají invalidé, kdyby byl jednou nenavštívil cely místo nepřítomného doktora Kellyho; je jisté, že při takovém zdravotním stavu muselo pět dní samovazby nemocnému uškodit.

Nato coroner energicky odsuzuje takové zacházení s vězněm. Vězeň byl, jak říká, střídavě v nemocnici a v samovazbě.

Porota vynáší tento rozsudek:

„Prohlašujeme, že Michael Terbert zemřel ve vězeňské nemocnici na Spike Island 8. února 1870 na vodnatelnost; byl 36 let stár a svobodný. Vyjadřujeme co nejrozhodněji svůj naprostý nesouhlas s častými tresty několikadenní samovazby o chlebě a vodě, které mu byly ukládány během jeho pobytu na Spike Island, kam byl převezen v červnu 1866 z věznice Mountjoy, protože podle dobrozdání doktora M'Donnella nebyl s to snášet samovazbu; takové zacházení s vězni odsuzujeme."[357]

Napsal K. Marx 21. února 1870
Otištěno v „L'Internationale",
čís. 59 a 60 z 27. února a 6. března 1870

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

ГЛАВНЫЙ СОВѢТЪ МЕЖДУНАРОДНАГО ТОВАРИЩЕСТВА РАБОЧИХЪ

Членамъ Комитета Русской Секціи въ Женевѣ.

Граждане,

Въ своемъ засѣданіи 22-го Марта Главный Совѣтъ объявилъ, еднодушнымъ вотомъ, что ваша программа и статутъ согласны съ общими статутами Международнаго Товарищества Рабочихъ. Онъ поспѣшилъ принять вашу вѣтвь въ составъ Интернаціонала. Я съ удовольствіемъ принимаю почетную обязанность, которую Вы мнѣ предлагаете, быть вашимъ представителемъ при Главномъ Совѣтѣ.

Вы говорите въ вашей программѣ:

... „что императорское иго, гнетущее Польшу, есть тормазъ, одинаково препятствующій политической и соціальной свободѣ обоихъ народовъ — какъ русскаго такъ и польскаго;“

Вы могли бы прибавить, что русскій насильственный захватъ Польши есть пагубная опора и настоящая причина существованія военнаго режима въ Германіи, и вслѣдствіе того, на цѣломъ континентѣ. Поэтому, работая надъ разбитіемъ цѣпей Польши, русскіе соціалисты возлагаютъ на себя высокую задачу, заключающуюся въ томъ уничтоженіи военнаго режима, которое существенно необходимо какъ предварительное условіе для общаго освобожденія европейскаго пролетаріата.

Нѣсколько мѣсяцевъ тому назадъ, мнѣ прислали изъ Петербурга сочиненіе Флеровскаго: „Положеніе рабочаго класса въ Россіи.“ Это настоящее открытіе для Европы. *Русскій оптимизмъ*, распространенный на континентѣ даже такъ-называемыми революціонерами, безпощадно разоблаченъ въ этомъ сочиненіи. Достоинство его не пострадаетъ, если я скажу, что оно въ нѣкоторыхъ мѣстахъ не вполнѣ удовлетворяетъ критикѣ съ точки зрѣнія чисто теоретической. Это — трудъ серьезнаго наблюдателя, безстрашнаго труженика, безпристрастнаго критика, мощнаго художника и, прежде всего, человѣка, возмущеннаго противъ гнета во всѣхъ его видахъ, нетерпящаго всевозможныхъ національныхъ гимновъ, и страстно дѣлящаго всѣ страданія и всѣ стремленія производительнаго класса.

Такіе труды какъ Флеровскаго и какъ вашего учителя Чернышевскаго дѣлаютъ дѣйствительную честь Россіи и доказываютъ, что ваша страна тоже начинаетъ участвовать въ общемъ движеніи нашего вѣка.

Привѣтъ и братство.

Карлъ МАРКСЪ.

Лондонъ 24 Марта 1870.

Marxův dopis členům výboru ruské sekce Internacionály v Ženevě uveřejněný v listu „Narodnoje dělo“ z 15. dubna 1870

K. MARX

GENERÁLNÍ RADA MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ ČLENŮM VÝBORU RUSKÉ SEKCE V ŽENEVĚ[358]

Občané,

na svém zasedání 22. března hlavní rada* jednomyslně konstatovala, že váš program i stanovy jsou v souladu s všeobecnými stanovami Mezinárodního dělnického sdružení. Okamžitě přijala vaši odbočku do Internacionály. S radostí se ujímám čestné povinnosti, kterou mi nabízíte, abych vás zastupoval v hlavní radě.

Ve svém programu říkáte:

„...že carské jařmo svírající Polsko je překážka, která stojí v cestě politické a sociální svobodě obou národů, jak ruského, tak polského".

Mohli byste dodat, že násilné zabrání Polska Ruskem je neblahou oporou a pravou příčinou existence militaristického režimu v Německu a následkem toho na celém kontinentě. Když se tedy ruští socialisté snaží rozbít okovy Polska, berou na sebe velký úkol, totiž odstranit militaristický režim, což je nezbytná předběžná podmínka všeobecného osvobození evropského proletariátu.

Před několika měsíci mi poslali z Petrohradu Flerovského dílo „Postavení dělnické třídy v Rusku". Pro Evropu je to skutečně objev. *Ruský optimismus*, rozšiřovaný po kontinentě dokonce i takzvanými revolucionáři, je v tomto díle nemilosrdně odhalen. Neuberu

* — tj. generální rada. *(Pozn. red.)*

mu nic na hodnotě, řeknu-li, že z čistě teoretického hlediska na některých místech neuspokojuje plně kritiku. Je to práce seriózního pozorovatele, nebojácného pracovníka, nezaujatého kritika, silného umělce a především člověka, kterého pobuřuje útlak ve všech podobách, který nesnáší národní hymny všeho druhu a vášnivě sdílí všechno utrpení a úsilí produktivní třídy.

Takové práce jako Flerovského a vašeho učitele Černyševského dělají Rusku opravdu čest a jsou důkazem, že se vaše země rovněž začíná podílet na všeobecném hnutí našeho století.

S bratrským pozdravem

Karel Marx

Londýn 24. března 1870

Otištěno v „Narodnoje dělo", čís. 1, Ženeva 15. dubna 1870

Podle textu novin
Přeloženo z ruštiny

K. MARX

DŮVĚRNÉ SDĚLENÍ[359]

Rus Bakunin (ačkoli jej znám od roku 1843, pominu zde všechno, co není absolutně nutné k pochopení dalšího) měl krátce po založení *Internacionály* v Londýně schůzku s Marxem. Marx jej tam přijal do Sdružení a Bakunin přislíbil, že pro ně bude pracovat, seč mu budou síly stačit. Bakunin odjel do Itálie, dostal tam od Marxe *Prozatímní stanovy* a *Adresu dělnické třídě**, odpověděl „velmi nadšeně", neudělal nic. Celá léta o něm nebylo slyšet a teď se opět objevuje ve Švýcarsku. Zde se připojuje nikoli k *Internacionále*, nýbrž k *Lize míru a svobody*.[181] Po kongresu Ligy míru (Ženeva 1867) se Bakunin stává členem jejího *výkonného výboru*, naráží tu však na odpůrce, kteří mu nejen netrpí žádný „diktátorský" vliv, ale dokonce jej hlídají jako „podezřelého *Rusa*". Krátce po bruselském kongresu Internacionály (září 1868) se koná kongres *Ligy míru* v Bernu. Tentokrát vystupuje Bakunin jako firebrand** a — to podotýkám jen mimochodem — obviňuje východní buržoazii stejným tónem, jakým obvykle moskalští optimisté napadají západní civilizaci, aby zakryli vlastní barbarství. Navrhuje řadu rezolucí, které jsou *samy o sobě nejapné* a mají pouze nahnat strach buržoazním kreténům a umožnit panu Bakuninovi, aby s velkým rámusem *vystoupil* z Ligy míru a *vstoupil* do Internacionály. Stačí říci, že jeho program, který předložil bernskému kongresu, obsahuje takové absurdnosti jako „*rovnost tříd*", „*zrušení dědického práva jakožto počátek*

* Viz tento svazek, str. 37—49. *(Pozn. red.)*
** — štváč. *(Pozn. red.)*

sociální revoluce" atd. — jsou to pusté žvásty, snůška jalových nápadů, které by rády chtěly budit hrůzu, zkrátka nechutná improvizace, vypočítaná pouze na okamžitý efekt. Bakuninovi přátelé v Paříži (kde jeden Rus je spoluvydavatelem „*Revue Positiviste*"[380]) a v Londýně oznamují světu Bakuninovo vystoupení z Ligy míru jako événement* a jeho groteskní program, tuto olla podrida** otřelých frází, ohlašují jako něco zvlášť hrůzostrašného a originálního.

Mezitím vstoupil Bakunin do románské odbočky *Internacionály* (v Ženevě). Pan Bakunin potřeboval celá léta, než se k tomuto kroku odhodlal. Ale nepotřeboval ani pár dnů, aby se rozhodl udělat v *Internacionále* převrat a proměnit ji ve *svůj* nástroj.

Za zády londýnské generální rady — dověděla se o celé věci, až když bylo zřejmě všechno hotovo — založil takzvanou „*Alianci socialistické demokracie*". Program tohoto sdružení byl stejný jako program, který Bakunin předložil bernskému mírovému kongresu. A tak se toto sdružení hned od svého vzniku uvedlo jako „sdružení pro propagování" specificky bakuninovské tajné moudrosti a Bakunin sám, *jeden z nejméně vzdělaných lidí na poli sociální teorie*, tu najednou figuruje jako *zakladatel sekty*. Avšak teoretický program této aliance byl pouhá fraška. Její význam spočíval v praktické organizaci. Toto sdružení mělo totiž být *mezinárodní*, s ústředním výborem *v Ženevě*, tj. pod Bakuninovým osobním vedením. Přitom však mělo být „*integrální*" součástí *Mezinárodního dělnického sdružení*. Jeho odbočky měly být na jedné straně zastoupeny na „příštím kongresu" Internacionály (v Basileji) a zároveň konat *souběžně s ním* vlastní kongres, který by zasedal odděleně atd. atd.

Lidé, které měl Bakunin zprvu k dispozici, tvořili tehdy většinu *románského federálního výboru Internacionály* v Ženevě. Na první místo se dostal J. Ph. Becker, který občas v propagandistické horlivosti nezná míru. Několik spojenců měl Bakunin v Itálii a ve Španělsku.

Generální rada v Londýně byla o všem zpravena. Přesto však nechala Bakunina klidně pracovat až do chvíle, kdy byl nucen

* — událost. *(Pozn. red.)*
** — všehochuť. *(Pozn. red.)*

předložit prostřednictvím J. Ph. Beckera generální radě ke schválení stanovy (a program) „*Aliance socialistické demokracie*". Nato následovala zevrubně zdůvodněná odpověď, formulovaná docela „právnicky" a „objektivně", ale ve svém „zdůvodňování" plná ironie, s tímto závěrem:

1. Generální rada *nepřijímá* Alianci do *Internacionály*.

2. Všechny články stanov Aliance týkající se jejího poměru k *Internacionále* se prohlašují za *neplatné*.

Ve zdůvodnění bylo jasně a přesvědčivě dokázáno, že Aliance není nic jiného než nástroj k dezorganizaci *Internacionály*.*

Tato rána přišla znenadání. Bakuninovi se právě podařilo udělat si z „*Égalité*", ústředního orgánu francouzsky mluvících členů *Internacionály* ve Švýcarsku, *vlastní* orgán a kromě toho si založil v *Locle* malý soukromý moniteur „*Progrès*". „*Progrès*" plní tuto úlohu ještě dnes za redakce jednoho Bakuninova fanatického stoupence, jistého *Guillauma*.

Po několika týdnech rozmýšlení posílá konečně ústřední výbor Aliance — s podpisem Ženevana Perrona — generální radě odpověď. Ze zápalu pro dobrou věc je Aliance ochotna *obětovat svou samostatnou organizaci*, ale jen pod podmínkou, že generální rada výslovně uzná *její „radikální" principy*.

Generální rada odpověděla, že nepatří k jejím funkcím vynášet teoretické soudy o programech různých sekcí. Má pouze dbát, aby v těchto programech nebylo *nic, co by přímo odporovalo stanovám a jejich duchu*. Proto musí trvat na tom, aby z programu *Aliance* byla vyškrtnuta nejapná fráze o „*égalité des classes*"** a místo ní vepsána slova „*abolition des classes*"*** (což se také stalo). Jinak mohou vstoupit do Internacionály, *jakmile rozpustí svou samostatnou mezinárodní organizaci* a dodají generální radě seznam všech svých odboček† (což se notabene nestalo).

Tím byl tento incident vyřízen. *Aliance* byla *formálně* rozpuštěna a *fakticky* existovala dál pod Bakuninovým vedením, který zároveň ovládl také ženevský románský federální výbor *Internacionály*.

* Viz tento svazek, str. 377—379. *(Pozn. red.)*
** — rovnosti tříd. *(Pozn. red.)*
*** — odstranění tříd. *(Pozn. red.)*
† Viz tento svazek, str. 387—388. *(Pozn. red.)*

K jejím dřívějším orgánům přibyla ještě „*Federación*" v Barceloně (a po basilejském kongresu také ještě „*Eguaglianza*" v Neapoli[361]).

Bakunin se tehdy pokoušel dosáhnout svého cíle — udělat si z *Internacionály* svůj soukromý nástroj — jiným způsobem. Prostřednictvím našeho ženevského románského výboru navrhl generální radě, aby dala na pořad basilejského kongresu „*otázku dědictví*". Generální rada na to přistoupila, aby mohla Bakunina porazit rovnou na hlavu. Bakuninův plán byl takovýto: Přijme-li basilejský kongres Bakuninovy „principy" (?), které předložil v Bernu, uvidí celý svět, že nepřestoupil Bakunin k Internacionále, ale Internacionála k Bakuninovi. Z toho plyne jednoduchý závěr, že londýnská generální rada (jejíž odpor k ohřívání *saint-simonovské* vieillerie* byl Bakuninovi znám) bude muset odstoupit, basilejský kongres *přestěhuje generální radu do Ženevy*, čili *Internacionála* se dostane pod Bakuninovu diktaturu.

Bakunin zosnoval úplné *spiknutí*, aby si na basilejském kongresu zajistil většinu. Nechyběly ani *falešné* mandáty, jako mandát pana Guillauma za Locle atd. Bakunin sám si vyžebral mandáty z Neapole a Lyonu. O generální radě se roztrušovaly všemožné pomluvy. Jedněm se říkalo, že v ní převažuje *élément bourgeois***, jiným, že se tam zahnízdil *communisme autoritaire**** atd.

Výsledky basilejského kongresu jsou známé. Bakunin své návrhy neprosadil a generální rada zůstala v Londýně.

Vztek nad tímto nezdarem — s jeho úspěchem spojoval Bakunin v „hloubi duše" všelijaké osobní spekulace — se projevil v podrážděných projevech „*Égalité*" a „*Progrès*". Tyto listy se mezitím stále víc podobaly oficiálním věštírnám. Hned ta, hned ona švýcarská sekce *Internacionály* byla zatracována, protože se přes Bakuninův výslovný zákaz účastnila politického hnutí, apod. Konečně propukl dlouho zadržovaný vztek na generální radu otevřeně. „*Progrès*" i „*Égalité*" se generální radě vysmívaly, napadaly ji, prohlašovaly, že neplní své povinnosti, že například nevydává

* — veteše. *(Pozn. red.)*
** — buržoazní živel. *(Pozn. red.)*
*** — autoritářský komunismus. *(Pozn. red.)*

každé tři měsíce bulletiny; generální rada by se prý měla vzdát přímé kontroly nad Anglií a vedle ní by prý měl existovat anglický ústřední výbor, který by se zabýval jen anglickými záležitostmi; že usnesení generální rady o uvězněných fenianech prý překračují její kompetenci, poněvadž jí nepřísluší zabývat se lokálně politickými otázkami. Dále se „*Progrès*" i „*Égalité*" postavily na stranu *Schweitzera* a kategoricky požadovaly, aby se generální rada oficiálně a „publiquement"* vyslovila k případu Liebknecht — Schweitzer. List „*Le Travail*" (v Paříži), do něhož Schweitzerovi pařížští přátelé propašovali články pro něho příznivé, byl za to od „*Progrès*" i „*Égalité*" pochválen a „*Égalité*" jej dokonce vyzvala ke společnému tažení proti generální radě.

A tu nastala doba, kdy bylo třeba zasáhnout. Následuje doslovná kopie oběžníku generální rady románskému ústřednímu výboru v Ženevě. Tento dokument je příliš dlouhý na to, abychom jej překládali do němčiny.

„*Generální rada federální radě románského Švýcarska v Ženevě.*"**

Na svém mimořádném zasedání 1. ledna 1870 se generální rada usnesla:

1. V ‚*Égalité*' z 11. prosince 1869 se dočítáme:

»Je *jisté*, že generální rada zanedbává mimořádně důležité věci... Připomínáme generální radě její povinnosti poukazem na článek 1 organizačního řádu: „Generální rada *je povinna* plnit rezoluce kongresu"...« »*Měli bychom ke generální radě dosti otázek, jejichž zodpovězení* by stačilo na dosti dlouhý bulletin. *Dojde na to později.* Očekávajíce atd.«

Generální rada neví o žádném článku ani ve stanovách, ani v organizačním řádu, podle něhož by *byla povinna* dopisovat si nebo polemizovat s ‚*Égalité*' nebo ‚odpovídat' na ‚otázky' nějakých novin.

Vůči generální radě zastupuje sekce románského Švýcarska jedině *federální rada románského Švýcarska.* Když se na nás federální rada obrátí s dotazy nebo výtkami jedinou legitimní cestou, tj. prostřednictvím svého *tajemníka*, bude generální rada vždycky ochotna na ně odpovědět. Ale románská federální rada nemá právo ani *postoupit* své funkce redakcím ‚*Égalité*' a ‚*Progrès*', ani připustit, aby tyto listy její funkce *uzurpovaly.*

* — veřejně. *(Pozn. red.)*

** Viz tento svazek, str. 425—432. *(Pozn. red.)*

Vůbec by korespondence generální rady s národními a místními výbory nemohla být uveřejněna, aniž by to způsobilo velkou škodu celkovým zájmům Sdružení.

Kdyby se tedy i ostatní orgány *Internacionály* zachovaly tak jako *‚Progrès'* a *‚Égalité'*, měla by generální rada na vybranou: buď mlčet a tím se zdiskreditovat před veřejností, nebo veřejně odpovědět a tím porušit své povinnosti.

‚Égalité' se připojuje k *‚Progrès'* a vybízí *‚Travail'*, aby od generální rady požadoval vysvětlení. To je téměř Liga veřejného blaha!

2. Připustíme-li, že otázky, které klade *‚Égalité'*, *pocházejí od románské federální rady*, pak na ně odpovíme, ale jen s výhradou, že nám takové otázky nebudou kladeny tímto způsobem.

3. *Otázka bulletinu.*

Rezoluce ženevského kongresu, které byly pojaty do organizačního řádu, předpisují, aby národní výbory posílaly generální radě *dokumenty* o proletářském hnutí a generální rada aby pak vydávala bulletin *v různých jazycích ‚tak často, jak jí to dovolí její prostředky'* (*‚As often as its means permit*, the General Council shall publish a report etc.').

Tato povinnost generální rady byla tedy vázána na *podmínky*, jež nebyly nikdy splněny. Dokonce ani stanovami předepsané *statistické šetření*, na němž se usneslo několik všeobecných kongresů po sobě a které generální rada požadovala rok co rok, nebylo nikdy provedeno. Pokud jde o *prostředky*, byla by generální rada musela už dávno přestat existovat, nebýt místních příspěvků z Anglie a osobních obětí jejích členů.

A tak zůstal organizační řád přijatý na ženevském kongresu mrtvou literou.

Pokud jde o basilejský kongres, nediskutoval o *provedení* platného organizačního řádu, nýbrž o účelnosti vydávání bulletinu a nepřijal o tom *žádné usnesení.*

Ostatně má generální rada za to, že původní účel bulletinu plní nyní dokonale různé orgány *Internacionály*, které vycházejí v různých jazycích a rozšiřují se vzájemnou výměnou. Bylo by absurdní dosahovat nákladnými bulletiny toho, čeho se už dosahuje bez

výloh. Na druhé straně by bulletin, který by uveřejňoval to, co se neříká v orgánech *Internacionály*, jen umožňoval našim nepřátelům nahlédnout do zákulisí.

4. *Otázka oddělení generální rady od federální rady pro Anglii.*

Už dávno před tím, než byla založena ‚*Égalité*', předkládali čas od času tento návrh přímo v generální radě jeden nebo dva její angličtí členové. Pokaždé byl téměř jednomyslně zamítnut.

I když revoluční iniciativa vyjde pravděpodobně z Francie, jako *páka* pro vážnou ekonomickou revoluci může posloužit jedině Anglie. Je to jediná země, kde už nejsou rolníci a kde pozemkové vlastnictví je soustředěno v několika málo rukou. Je to jediná země, kde *kapitalistická forma* — tj. práce kombinovaná ve velkém měřítku pod kapitalistickými podnikateli — ovládla takřka celou výrobu. Je to jediná země, kde *velkou většinu obyvatelstva tvoří námezdní dělníci* (wages labourers). Je to jediná země, kde třídní boj a organizace dělnické třídy v *tradeunionech* dosáhly určitého stupně zralosti a všeobecnosti. Vzhledem ke svému panství na světovém trhu je Anglie jediná země, kde se každá revoluce v ekonomice musí okamžitě odrazit na celém světě. Je-li Anglie klasickou zemí landlordismu a kapitalismu, dozrály tam na druhé straně nejvíc *materiální podmínky pro jejich zničení*. Generální rada je teď v příznivé situaci, neboť *má ruku přímo na této velké páce proletářské revoluce*; jaká pošetilost, ba možno skoro říci jaký zločin ponechat ji pouze v anglických rukách!

Angličané mají všechny nezbytné *materiální předpoklady* pro sociální revoluci. Ale chybí jim *smysl pro zevšeobecnění* a *revoluční vášeň*. Tomu může odpomoci jedině generální rada a uspíšit tak opravdu revoluční hnutí v této zemi, a tudíž *všude*. Velké úspěchy, kterých jsme v tomto směru už dosáhli, potvrzují nejrozumnější a nejváženější listy vládnoucích tříd, jako ‚*Pall Mall Gazette*', ‚*Saturday Review*', ‚*Spectator*' a ‚*Fortnightly Review*', nemluvě ani o takzvaných radikálních členech *Dolní* a *Horní sněmovny*, kteří až donedávna měli ještě velký vliv na *vůdce* anglických dělníků. Obviňují nás veřejně, že jsme otrávili a téměř vyhubili *anglického ducha* dělnické třídy a vehnali ji do revolučního socialismu.

Jediný způsob, jak takové změny dosáhnout, je jednat jako

generální rada Mezinárodního sdružení. Jako generální rada můžeme dávat popud k opatřením (jako například k založení *Ligy půdy a práce*), která se později, když jsou prováděna, jeví před veřejností jako spontánní hnutí anglické dělnické třídy.

Kdyby se vedle *generální rady* vytvořila *federální rada*, jaké by to mělo přímé důsledky? Stála by mezi *generální radou Internacionály* a *generální radou tradeunionů* a neměla by žádnou autoritu. Na druhé straně by *generální rada Internacionály pustila z rukou tuto velkou páku.* Kdybychom dávali přednost jarmarečnímu dryáčnictví před vážnou a nenápadnou prací, dopustili bychom se možná té chyby, že bychom veřejně odpověděli na otázku ‚*Égalité*', proč se generální rada tak přetěžuje funkcemi.

K Anglii nelze přistupovat prostě jako k jedné z řady zemí. Musí se k ní přistupovat jako k *metropoli kapitálu.*

5. *Otázka rezoluce generální rady o irské amnestii.*

Je-li Anglie baštou evropského landlordismu a kapitalismu, pak je Irsko jediným místem, kde je možno zasadit oficiální Anglii rozhodující ránu.

Za prvé je Irsko baštou anglického landlordismu. Padne-li v Irsku, padne také v Anglii. V Irsku to může být stokrát snadnější, poněvadž *tam se hospodářský boj soustřeďuje výhradně na pozemkové vlastnictví*, poněvadž tam je tento boj zároveň bojem národním a poněvadž tam je lid revolučnější a rozhořčenější než v Anglii. Landlordismus v Irsku drží jedině *anglická armáda.* V okamžiku, kdy přestane existovat vynucená unie mezi oběma zeměmi, vypukne v Irsku ihned sociální revoluce, i když v zastaralých formách. Anglický landlordismus ztratí nejen velký zdroj svého bohatství, ale také svou *největší morální sílu*, že je totiž *představitelem nadvlády Anglie nad Irskem.* Udržuje-li na druhé straně anglický proletariát moc svých landlordů v Irsku, činí je nezranitelnými i v Anglii.

Za druhé *anglická buržoazie* využívala irské chudiny nejen k tomu, aby *nuceným přistěhovalectvím* chudých Irů zhoršovala postavení dělnické třídy v Anglii, ale kromě toho rozdělila proletariát na dva nepřátelské tábory. Revoluční zápal keltského dělníka nejde dohromady se solidní, ale pomalou povahou anglosaského dělníka. Naopak, mezi irským a anglickým proletářem existuje ve *všech vel-*

kých anglických průmyslových centrech hluboký antagonismus. Obyčejný anglický dělník nenávidí irského, neboť v něm spatřuje konkurenta, který snižuje mzdy a *standard of life**. Chová k němu nacionální a náboženské antipatie. Dívá se na něho skoro tak, jako se dívali *poor whites*** z jižních států Severní Ameriky na černé otroky. Tento antagonismus mezi proletáři v Anglii uměle živí a udržuje buržoazie. Ví, že tento rozkol je *pravým tajemstvím zachování její moci.*

Tento antagonismus se přenáší i na druhou stranu Atlantiku. Irové, vyhnaní ze své rodné půdy skotem a ovcemi, se opět setkávají ve Spojených státech, kde tvoří značnou a stále rostoucí část obyvatelstva. Jejich jedinou myšlenkou, jejich jedinou vášní je nenávist k Anglii. Anglická a americká vláda — to jest třídy, které představují — živí tyto vášně, neboť chtějí zvěčnit skrytý *boj mezi národy*, jenž brání každému opravdovému a upřímnému svazku dělnické třídy na obou stranách Atlantiku, a tím i jejich společnému osvobození.

Irsko je pro anglickou vládu jedinou záminkou k udržování *velké stálé armády*, která je v případě potřeby, jak jsme viděli, vrhána proti anglickým dělníkům, když se předtím vycvičila na Irech. Konečně dnes se v Anglii opakuje to, co se v obludném měřítku ukázalo ve starém Římě. Národ, který ujařmuje jiný národ, si kuje vlastní okovy.

Stanovisko Mezinárodního sdružení k irské otázce je tedy naprosto jasné. Jeho hlavním úkolem je uspíšit sociální revoluci v Anglii. K tomuto cíli je třeba zasadit rozhodující ránu v Irsku.

Rezoluce generální rady o irské amnestii je jen úvodem k jiným rezolucím, v nichž bude řečeno, že — nemluvě už o mezinárodní spravedlnosti — *předběžnou podmínkou osvobození anglické dělnické třídy* je přeměna nynější *vynucené unie*, tj. zotročení Irska, *v rovnoprávnou a svobodnou konfederaci*, bude-li to možné, nebo *v úplné oddělení*, bude-li to nutné.

Ostatně doktríny ‚*Égalité*' a ‚*Progrès*' o spojitosti či spíše nespojitosti mezi sociálním a politickým hnutím nebyly, pokud je nám známo, uznány na žádném našem kongresu. *Odporují našim stanovám.* Tam se říká:

* — životní úroveň. *(Pozn. red.)*
** — bílá chudina. *(Pozn. red.)*

‚That the *economical emancipation* of the working classes is... the great end *to which every political movement ought to be subordinate as a means*'.*

Ve francouzském překladu, který v roce 1864 pořídil pařížský výbor, byla slova ‚*as a means*' (‚jako prostředek') *vypuštěna*. Když generální rada žádala pařížský výbor o vysvětlení, omlouval se obtížností své politické situace.

Jsou ještě jiné zkomoleniny autentického textu stanov. První věta úvodní části stanov zní: ‚The struggle for the emancipation of the working classes means... a struggle... for *equal rights and duties*, and the *abolition of all class rule*'.**

V pařížském překladu se mluví o ‚rovných právech a povinnostech', což je všeobecná fráze, která se už sto let objevuje takřka *ve všech demokratických manifestech* a která má u různých tříd různý smysl, ale *vypouští* se tam konkrétní požadavek ‚*odstranění tříd*'.

Ve druhém odstavci úvodní části stanov pak čteme: ‚That the economical subjection of the *man of labour* to the *monopoliser of the means of labour* that is *the sources of life* etc.'***

V pařížském překladu se namísto ‚*means of labour, that is the sources of life*'†, výrazu, který zahrnuje vedlc ostatních pracovních prostředků také půdu, klade ‚*kapitál*'.

Původní a autentický text byl obnoven ve francouzském překladu, vydaném v roce 1866 v Bruselu.

6. Otázka Liebknecht — Schweitzer.

V ‚*Égalité*' se píše: ‚*Obě tyto skupiny patří k Internacionále.*' To není pravda. Skupina eisenašských (ze které by ‚*Progrès*' a ‚*Égalité*' rády udělaly skupinu občana Liebknechta) k *Internacionále* patří. *Schweitzerova skupina k ní nepatří.*

Schweitzer sám obšírně vysvětlil ve svém listu ‚Social-Demo-

* ‚*Ekonomické osvobození* dělnické třídy je... oním velkým cílem, jemuž je třeba podřídit *každé politické hnutí jako prostředek*' (viz tento svazek, str. 46). *(Pozn. red.)*

** — ‚Boj za osvobození dělnické třídy je... boj... za *rovná práva a povinnosti* a za *odstranění jakéhokoli třídního panství.*' (Viz tento svazek, str. 46.) *(Pozn. red.)*

*** — ‚Ekonomické porobení *dělníka monopolním vlastníkem pracovních prostředků*, tj. *životních zdrojů* atd.' Viz tento svazek, str. 46. *(Pozn. red.)*

† — ‚*pracovních prostředků, tj. životních zdrojů*'. *(Pozn. red.)*

krat', proč se *lassallovská organizace* nemůže připojit k *Internacionále*, aniž zničí samu sebe. Bezděky řekl pravdu. Jeho umělá *sektářská* organizace je protikladem *skutečné organizace* dělnické třídy.

‚Progrès' a *‚Égalité'* vyzvaly generální radu, aby veřejně vyslovila svůj *‚názor'* na osobní neshody mezi Liebknechtem a Schweitzerem. Protože občan *J. Ph. Becker* (kterého Schweitzerův list pomlouvá zrovna tak jako Liebknechta) je členem *redakčního výboru ‚Égalité'*, připadá nám vskutku podivné, že redaktoři tohoto listu nejsou lépe informováni o faktech. Měli by vědět, že Liebknecht vyzval v *‚Demokratisches Wochenblatt'* veřejně Schweitzera, aby uznal *generální radu* za *rozhodčího v jejich neshodách*, a že Schweitzer právě tak veřejně odmítl uznat autoritu generální rady.

Generální rada udělala všechno, aby ukončila tento skandál. Uložila svému tajemníkovi pro Německo, aby navázal písemný styk se Schweitzerem, což se také stalo, jenže všechny pokusy rady ztroskotaly na Schweitzerově pevném rozhodnutí udržet stůj co stůj svou sektářskou organizaci a s ní svou autokratickou moc.

Je na generální radě, aby určila příznivý okamžik, kdy její *otevřený zásah* do této rozepře víc prospěje, než uškodí.

Z pověření generální rady atd."

Francouzské výbory (přestože Bakunin v Lyonu a Marseilli silně intrikoval a získal několik horkých hlav) právě tak jako *belgická generální rada* (Brusel) prohlásily, že se s tímto přípisem generální rady *plně ztotožňují*.

Opis pro Ženevu se poněkud zdržel (poněvadž tajemník pro Švýcarsko Jung byl příliš zaměstnán). Proto se přípis křižoval s oficiálním dopisem, který posílal generální radě Perret, tajemník románského ústředního výboru v Ženevě.

V Ženevě totiž propukla krize ještě před příchodem našeho dopisu. Někteří redaktoři „*Égalité*" se postavili proti směru, který diktoval Bakunin. Bakunin a jeho stoupenci (mezi nimi i šest redaktorů „*Égalité*") chtěli ženevský *ústřední výbor* donutit, aby rebelanty propustil. Jenže ženevský výbor už Bakuninova despocie

dávno omrzela a nebylo mu ani vhod, že se kvůli němu dostala do rozporu s ostatními německými výbory ve Švýcarsku, s generální radou atd. Potvrdil tedy naopak redaktory „*Égalité*", kteří se Bakuninovi znelíbili. Nato dalo šest jeho lidí v redakci výpověď v domnění, že proto list přestane vycházet.

V odpovědi na náš přípis prohlásil ženevský ústřední výbor, že „*Égalité*" napadala generální radu proti jeho vůli, že ústřední výbor nikdy neschvaloval politiku, kterou „*Égalité*" hlásala, že nyní je tento list redigován pod přísným dohledem výboru atd.

Nato se Bakunin stáhl ze Ženevy zpět do Tessinu. Teď zasahuje — pokud jde o Švýcarsko — už jen do listu „*Progrès*" (Locle).

Brzy potom zemřel *Gercen*. Bakunin, který od té doby, co chtěl vystupovat jako vůdce evropského dělnického hnutí, svého starého druha a ochránce zapíral, začal jej ihned, jakmile zemřel, vynášet do nebes. Proč? Gercen, ačkoli byl sám zámožný, nechával si ročně od sympatizující pseudosocialistické panslavistické strany v Rusku[362] vyplácet 25 000 franků na propagandu. Za svůj chvalozpěv *získal* Bakunin tyto peníze *pro sebe* a ujal se — malgré sa haine de l'héritage* — „Gercenova peněžního i *morálního dědictví*" sine beneficio inventarii**.

V té době se v Ženevě usadila kolonie mladých ruských studentů - emigrantů, kteří to myslí opravdu poctivě a svou poctivost dokazují tím, že si za hlavní bod svého programu zvolili *potírání panslavismu*.

Vydávají v Ženevě časopis „*La voix du peuple*".

Asi před čtrnácti dny požádali Londýn, kam poslali své stanovy a program, aby schválil založení ruské odbočky. Bylo jim vyhověno.

Zvláštním dopisem požádali Marxe, aby je dočasně zastupoval v generální radě. I v tom jim bylo vyhověno.*** Zároveň oznámili — jako by se za to chtěli Marxovi *omlouvat* — že co nejdříve budou muset Bakunina veřejně demaskovat jako člověka hrajícího *dvojakou hru* — jinou v Rusku a jinou v Evropě.

* — přes svou nenávist k dědictví. *(Pozn. red.)*
** — bez výhrady inventáře, tj. bez jakéhokoli omezení. *(Pozn. red.)*
*** Viz tento svazek, str. 449—450. *(Pozn. red.)*

A tak tento nanejvýš nebezpečný intrikán už brzy svou hru dohraje, alespoň v *Internacionále.*

Napsal K. Marx kolem 28. března 1870
Poprvé otištěno v „Die Neue Zeit",
sv. 2, čís. 15 z roku 1902

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny
a francouzštiny

K. MARX

*NÁVRH REZOLUCE GENERÁLNÍ RADY O LISTU „BEE-HIVE“[363]

Vzhledem k tomu:

1. že generální rada Mezinárodního dělnického sdružení doporučovala jednotlivým sekcím Internacionály na kontinentě i ve Spojených státech, aby si předplácely „Bee-Hive“ jako oficiální orgán generální rady a orgán zastupující hnutí dělnické třídy v anglickém tisku;

2. že „Bee-Hive“ nejenže v oficiálních zprávách generální rady vynechával rezoluce, které by se mohly znelíbit jeho příznivcům, ale metodou zamlčování soustavně překrucoval smysl celé řady zasedání generální rady;

3. že „Bee-Hive“ zejména po nedávné změně majitele[364] se stále ještě vydává za výlučný orgán dělnické třídy, zatímco se z něho fakticky stal orgán skupiny kapitalistů, která chce řídit proletářské hnutí a využívat je k prosazování svých vlastních třídních a stranických záměrů —

usnesla se generální rada Mezinárodního dělnického sdružení na svém zasedání z 26. dubna 1870 jednomyslně přerušit s „Bee-Hive“ veškeré styky a veřejně oznámit tuto rezoluci jednotlivým sekcím v Anglii, na kontinentě a ve Spojených státech.

Navrhl K. Marx 3. května 1870
Otištěno v „Der Volksstaat“,
čís. 38 z 11. května 1870

Podle Marxova rukopisu,
vlepeného do protokolů
generální rady
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*PROHLÁŠENÍ GENERÁLNÍ RADY MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ O PRONÁSLEDOVÁNÍ ČLENŮ FRANCOUZSKÝCH SEKCÍ[365]

Při posledním údajném spiknutí francouzská vláda nejenže zatkla mnoho členů našich pařížských a lyonských sekcí, ale ještě ve svých orgánech tvrdila, že *Mezinárodní dělnické sdružení* se na tomto údajném spiknutí podílelo.

Podle znění našich stanov je samozřejmě předním úkolem všech našich sekcí v Anglii, na kontinentě i ve Spojených státech působit nejen jako centra pro organizování dělnické třídy, ale také podporovat ve svých zemích každé politické hnutí směřující k dosažení našeho konečného cíle, tj. *ekonomického osvobození dělnické třídy*. Zároveň však zavazují stanovy všechny sekce našeho sdružení jednat otevřeně. I když se ve stanovách o této otázce výslovně nemluví, sama podstata Sdružení, ztotožňujícího se s dělnickou třídou, vylučuje jakoukoli formu tajného spolku. Konspiruje-li dělnická třída, jež tvoří hlavní masu každého národa, vytváří všechno jeho bohatství a jejímž jménem údajně vládne i uzurpátorská moc, konspiruje veřejně, tak jako konspiruje slunce proti tmě, plně si vědoma toho, že neexistuje žádná zákonná moc, která by nevycházela z ní.

Jestliže i ostatní okolnosti spiknutí, jež francouzská vláda odhaluje, jsou stejně nepravdivé a nepodložené jako její urážky

Mezinárodního dělnického sdružení, řadí se toto poslední spiknutí důstojně po bok oběma předchozím[366], z nichž už se stala všeobecně známá groteska. Rozruch kolem našich francouzských sekcí a násilná opatření proti nim slouží výhradně jedinému cíli, a to jsou *machinace s plebiscitem.*

Navrhl K. Marx 3. května 1870
Otištěno jako leták „Declaration of the General Council of the International Working Men's Association", 4. května 1870

Podle Marxova rukopisu, vlepeného do protokolů generální rady; srovnáno s textem letáku
Přeloženo z angličtiny

who withheld his assurance of support to, & sympathies with the Association, & Cit. Jung announced the receipt of a letter from a young Belgian physician residing at present in Wales, who desired to become a member of the Association & act as one of its most devoted Champions.

A letter from Cit. Richard of Lyons announced the formation of a new section at Rive de Gier, & Cit. Perlin was travelling to establish new branches. The letter contained a cheque for £1. 7s. 0. of which 10s were for the St. Etienne section the rest for Lyons.

Cit. Marx then called the attention of the Conference to the circumstance that many members of the Association had been arrested in France & that the government papers had endeavoured to spread the report abroad that the Association was implicated in a pretended plot against the emperor. To refute those insinuations he proposed the following:

On the occasion of the last pretended Conspiracy, the French government has not only arrested many members of our Paris & Lyons sections, but ventured to insinuate in the report that the International Workingmen's Association is an accomplice of that pretended conspiracy. According to the laws of common Morality & is evidently the special mission of all true members of the English, & the United States, to act not only as centres for the organization of the working class, but also to watch, in their different countries, all political movements tending to the emancipation of our class, viz. the economical emancipation of the working class. All the rest is mere platitude. Now Gentlemen, I send all the sections of our Association back to their own Right of Thought from Obedience, were not formed on that point. The organization of our Association which stipulates self-help of the working classes, would include from the very first the seeds of its own dissolution. If the working classes, who form the great bulk of all nations, who produce all these wealth, and by the sole force of whom the ruling powers always parted to create, conquer, & pay taxes, fly, corrupt publicly, & be enslaved privately, to the one exception against darkness, & the full consciousness of their position, & the ardent resolution to regain their rights, what else but their own guilt could have to blame for their ugly & degrading slavery?

If the other incidents of the conspiracy denounced by the French government are as false and unfounded as the connection assigned to the International Workingmen's Association, the last conspiracy will not be the long range, wide spread one of which the working classes are the victims. The wise and useful measures against secret sections are exclusively intended to work out one single purpose — the emancipation of the proletariat.

Cit. Harris seconded the proposal, which was adopted unanimously.

Stránka z knihy protokolů generální rady s Marxovým rukopisem prohlášení „O pronásledování členů francouzských sekcí"

K. MARX

*NÁVRH REZOLUCE GENERÁLNÍ RADY O „FRANCOUZSKÉ FEDERÁLNÍ SEKCI V LONDÝNĚ“[367]

Vzhledem k tomu,

že nedávno byly v novinách na kontinentě uveřejněny výzvy, rezoluce a manifesty jakéhosi *francouzského spolku v Londýně*, který si říká „*Mezinárodní dělnické sdružení, francouzská federální sekce*“, a připisovány *Mezinárodnímu dělnickému sdružení*;

že *Mezinárodní dělnické sdružení* je v současné době vystaveno těžkému pronásledování ze strany rakouské a francouzské vlády, které se dychtivě chápou každé sebemenší záminky, aby toto pronásledování mohly ospravedlnit;

že za těchto okolností by generální rada na sebe brala velkou odpovědnost, kdyby dovolila, aby nějaký spolek, který nepatří k *Internacionále*, používal jejího jména a jejím jménem jednal —

prohlašuje generální rada tímto, že takzvaná *Francouzská federální sekce* není už dva roky členem *Internacionály* a neudržuje s generální radou tohoto Sdružení žádné styky*.

Londýn 10. května 1870

Otištěno v „The Penny Bee-Hive“, čís. 418 ze 14. května 1870, v „L'Égalité“, čís. 21 z 21. května 1870, a v „Der Volksstaat“, čís. 41 z 21. května 1870

Podle Marxova rukopisu, vlepeného do protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

* Když generální rada schvalovala text této rezoluce, byl konec poslední věty pozměněn takto: „neudržuje žádné styky ani s generální radou v Londýně, ani se žádnou sekcí tohoto Sdružení na kontinentě.“ *(Pozn. red.)*

K. MARX

*REZOLUCE GENERÁLNÍ RADY O SVOLÁNÍ KONGRESU DO MOHUČE[368]

Vzhledem k tomu,

že basilejský kongres určil jako místo pro svolání letošního kongresu Mezinárodního dělnického sdružení Paříž;

že dokud bude ve Francii existovat nynější režim, nemůže se kongres v Paříži konat;

že přesto je zapotřebí neprodleně začít s přípravou kongresu;

že článek 3 stanov ukládá radě v případě nutnosti změnit místo, kde se má kongres podle svého usnesení sejít;

že ústřední výbor německé Sociálně demokratické dělnické strany nabídl generální radě, aby se letošní kongres konal v Německu —

usnesla se generální rada na svém zasedání ze 17. května jednomyslně, že letošní kongres Mezinárodního dělnického sdružení bude svolán do Mohuče a zahájen 5. září t. r.

Navrhl K. Marx 17. května 1870
Otištěno v „Der Volksstaat", čís. 42 z 25. května 1870, a v „L'Égalité", čís. 22 z 28. května 1870

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

K. MARX A B. ENGELS

VÝBORU SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ DĚLNICKÉ STRANY[369]

86, Mornington Street,
Stockport Road, Manchester

Londýn 14. června 1870

Drazí přátelé,

dnes jsem dostal dopis od Stumpfa (z Mohuče), v němž mi mimo jiné píše:

„Liebknecht mě pověřil, abych Ti napsal, že vzhledem k volbám do Říšského sněmu, které se mají konat právě v této době, by bylo lepší, kdyby se zde kongres konal až 5. října. Stuttgartský sjezd[370] se minulé pondělí také usnesl na tomto datu. Geib prý byl pověřen, aby Ti to napsal."

Liebknecht by měl, stejně jako ostatní členové Internacionály, znát alespoň stanovy, v nichž se výslovně říká:

„§ 3. Generální rada může v nutném případě změnit *místo zasedání kongresu, nemá* však *právo jej odložit.*"

Když jsem se v generální radě přimlouval za vaši naléhavou nabídku, aby byl kongres přeložen do Německa, měl jsem samozřejmě za to, že jste vzali v úvahu všechny okolnosti. O odložení termínu nemůže být podle stanov ani řeči.

A ještě jedna pasáž ve Stumpfově dopisu mě znepokojuje.

Říká tam:

„Právě jsem se vrátil od starosty. Žádá, aby se nějaký solventní občan zaručil za to, že v případě, *že schweitzerovci vyvolají rvačku,* bude městu uhrazena škoda za eventuální poškození kurfiřtského mramorového sálu, který nám bude ke konání kongresu propůjčen atd."

Navrhli jste města Mohuč, Darmstadt nebo Mannheim, a tím jste vůči generální radě převzali odpovědnost za to, že se kongres může konat v kterémkoli z těchto měst, aniž dojde ke skandálům, které by Internacionálu a zejména německou dělnickou třídu před celým světem zesměšnily. Doufám, že budou v tomto směru podniknuta všechna potřebná bezpečnostní opatření.

Jaký je početní poměr mezi schweitzerovci a vašimi lidmi v Mohuči a okolí?

Jestliže není možné skandálu zabránit, je třeba postarat se předem o to, aby odpovědni za něj byli ti, kdo jej vyvolají. V listech „Volksstaat", „Zukunft" a jiných vám dostupných německých novinách by měl být odhalen *plán pruské policie*, která, když nemůže zabránit konání kongresu Internacionály v Mohuči přímo, bude jej chtít za pomoci svého nástroje, schweitzerovské organizace, zmařit nebo znemožnit jeho klidný průběh. Jakmile toto v Německu proběhne, zařídí generální rada, aby podobné zprávy byly uveřejněny v Londýně, Paříži atd. Konflikt s panem Bismarckem si Internacionála ještě může dovolit, naprosto však ne údajně *spontánní* „německo-nacionální rvačky dělníků" pod hlavičkou „zásadového boje".

Doufám, že Stumpf spolu s vámi obstará pro delegáty levné ubytování.

Salut et fraternité*

Karel Marx

Využívám této příležitosti a posílám výboru srdečný pozdrav. Od té doby, co páni schweitzerovci ve Forstu sdělili starostovi *předem* svůj záměr vyprovokovat rvačku a starosta ponechal celé věci volný průběh, je souvislost těchto pánů s policií *nabíledni*. Možná že by se Stumpf mohl prostřednictvím mohučského starosty pánů schweitzerovců dotázat, mají-li za úkol „mlátit". Mimochodem by bylo na čase pranýřovat tyto lidi všude v tisku jako vyložené policejní agenty a kdyby se zase někde pokusili „mlátit", zmlátit je jaksepatří také. Na kongresu to samozřejmě nejde, ale mohli by do té doby dostat takový výprask, že by jim to stačilo na hodně dlouho. Jak líčí tyto

* S bratrským pozdravem. *(Pozn. red.)*

věci pan Bismarck v anglickém tisku, vysvítá z přiloženého výstřižku, který se objevuje ve všech novinách. „North German Correspondence" je Bismarckův orgán založený z welfského fondu.[371]

Se srdečným pozdravem

B. Engels

Napsal B. Engels 14. června 1870
Otištěno v „Der Volksstaat",
čís. 51 z 26. června 1872

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

K. MARX

*REZOLUCE GENERÁLNÍ RADY O FEDERÁLNÍM VÝBORU ROMÁNSKÉHO ŠVÝCARSKA[372]

Generální rada románskému federálnímu výboru

Vzhledem k tomu,

že ačkoli většina delegátů na kongresu v La Chaux-de-Fonds zvolila nový románský federální výbor, byla tato většina pouze nominální;

že románský federální výbor v Ženevě vždycky plnil své povinnosti vůči generální radě i vůči Mezinárodnímu dělnickému sdružení a vždycky jednal v souladu se stanovami Sdružení a že generální rada nemá tedy právo zbavovat jej jeho názvu,

usnesla se generální rada na svém zasedání z 28. června 1870 jednomyslně, aby si románský federální výbor v Ženevě svůj název ponechal a federální výbor v Chaux-de-Fonds přijal jakýkoli jiný místní název, který mu bude vyhovovat.

Jménem a z pověření generální rady Mezinárodního dělnického sdružení

H. Jung,
tajemník pro Švýcarsko

Londýn 29. června 1870

Napsal K. Marx
Otištěno v „Le Mirabeau",
čís. 53 z 24. července 1870

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

K. MARX

VÝLUKA STAVEBNÍCH DĚLNÍKŮ V ŽENEVĚ[373]

Generální rada Mezinárodního dělnického sdružení dělníkům a dělnicím v Evropě a ve Spojených státech

Soudruzi dělníci!

Ženevští stavitelé dospěli po zralé úvaze k závěru, že štěstí pracujícího obyvatelstva může nejlépe dát „úplná svoboda práce". Aby zajistili toto požehnání svým dělníkům, rozhodli se 11. června vyzkoušet trik vynalezený Angličany a vyhlásili výluku více než 3000 dělníků, kteří u nich do té doby byli zaměstnáni.

Odborové svazy, které ve Švýcarsku vznikly teprve nedávno, označovali tito ženevští stavitelé s nelibostí za anglický import. Před dvěma lety popichovali své dělníky pro nedostatek vlasteneckého cítění, protože prý se pokoušejí přesadit do švýcarské půdy takovou cizokrajnou bylinu, jako je omezení pracovního dne a pevná hodinová mzda. Ani vteřinu nebyli na pochybách, že v tom musí mít prsty nějaké nekalé živly, poněvadž švýcarští dělníci, když je nikdo neponouká, by samozřejmě hrozně rádi dřeli 12—14 hodin denně a dostali za to zaplaceno tolik, kolik se uráčí jejich zaměstnavateli. Svedení dělníci, prohlašovali tito podnikatelé veřejně, jednali podle příkazu z Londýna a Paříže, přesně tak, jako jsou švýcarští diplomati zvyklí poslouchat příkazy z Petrohradu, Berlína a Paříže. Avšak ani lichotky, ani výsměch, ani zastrašování nepřesvědčily dělníky, že omezení pracovního dne na 10 hodin a pevná hodinová mzda by urážely důstojnost svobodného občana;

nepodařilo se jim ani vyprovokovat je k nějakým násilným činům, které by podnikatelům poskytly vítanou záminku k prosazení otevřených represálií proti odborům.

Konečně v květnu 1868 dosáhl pan Camperio, tehdejší ministr spravedlnosti a policie, toho, že byla uzavřena dohoda, v níž se pracovní doba stanovila na 9 hodin v zimě a 11 hodin v létě při mzdách pohybujících se mezi 45—50 centimy za hodinu. Tuto dohodu podepsali v přítomnosti ministra stavitelé i dělníci. Na jaře 1869 však odmítali někteří podnikatelé platit vyšší mzdu za jedenáctihodinovou pracovní dobu, než platili v zimě za devítihodinovou. Ale záležitost byla urovnána tím, že pro všechna řemesla ve stavebnictví byla stanovena jednotná mzda 45 centimů za hodinu. Přestože se tato dohoda jasně týkala také štukatérů a malířů, museli pracovat i nadále podle starých podmínek, protože ještě nebyli natolik organizováni, aby si mohli prosadit nové. 15. května t. r. požadovali, aby byli postaveni naroveň ostatním oborům, a když to stavitelé odmítli, zastavili od příštího týdne práci. 4. června se stavitelé dohodli, že jestliže štukatéři a malíři nenastoupí do 9. června práci, vyhlásí 11. výluku všech stavebních dělníků. Tuto svou hrozbu také splnili. Nespokojili se jen s propuštěním dělníků, ale ještě veřejně vyzvali spolkovou vládu, aby násilím rozpustila unii* a cizince vypudila ze Švýcarska.[374] Jejich blahovolný a vskutku liberální pokus o znovunastolení svobody práce však zhatili švýcarští dělníci z nestavebních odvětví velkým shromážděním a protesty.

Ženevské odborové svazy ostatních odvětví ustavily výbor, který spravuje záležitosti propuštěných dělníků. Někteří majitelé domů, kteří měli se staviteli smlouvy na novostavby, považují tyto smlouvy za neplatné a nabídli dělníkům, kteří na novostavbách pracovali, aby pokračovali v práci, jako by se nic nestalo. Tato nabídka byla okamžitě přijata. Mnoho svobodných dělníků opouští Ženevu, jak nejrychleji může. A přesto zbývá ještě asi 2000 rodin, které nemají být z čeho živy. Generální rada Mezinárodního dělnického sdružení vyzývá proto všechny poctivé dělníky a dělnice v civilizovaném světě, aby ženevským stavebním dělníkům poskytli

* Tím se myslí Internacionála. *(Pozn. red.)*

v jejich spravedlivém boji proti despotismu kapitálu morální i materiální podporu.

Z pověření rady
B. Lucraft, předseda
John Weston, pokladník
George Eccarius, generální tajemník

256, High Holborn
Londýn, W. C., 5. července 1870

Napsal K. Marx
Otištěno jako leták

Podle textu letáku
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

DŮVĚRNÉ SDĚLENÍ VŠEM SEKCÍM[375]

1. Generální rada žádá jednotlivé sekce, aby daly svým delegátům formální instrukce o tom, zda je účelné změnit pro rok 1870—1871 sídlo generální rady.

2. V případě, že by bylo rozhodnuto změnu provést, navrhovala by generální rada za sídlo generální rady pro uvedený rok Brusel.

Napsal K. Marx 14. července 1870

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

K. MARX

*PROGRAM PRO KONGRES INTERNACIONÁLY V MOHUČI[376]

I. O nutnosti zrušit státní dluh. Diskuse o právu na odškodnění.

II. Poměr mezi politickou činností a sociálním hnutím dělnické třídy.

III. Praktické prostředky k přeměně pozemkového vlastnictví ve společenské vlastnictví *(viz poznámku)*.

IV. O přeměně cedulových bank v národní banky.

V. Podmínky družstevní výroby v národním měřítku.

VI. O nutnosti, aby dělnická třída vedla *všeobecnou statistiku práce* podle rezolucí ženevského kongresu z roku 1866.

VII. Nové posouzení otázky prostředků k odstranění války.

Poznámka k bodu III: Belgická generální rada navrhla projednat tuto otázku:

„Praktické prostředky k ustavení *zemědělských sekcí* uvnitř *Internacionály* a k vytvoření solidarity mezi zemědělskými proletáři a proletáři ostatních výrobních odvětví."

Generální rada Mezinárodního sdružení se domnívá, že tato otázka je obsažena v bodu III.

Napsal K. Marx 14. července 1870
Otištěno jako leták „The Fifth Annual Congress of the International Working Men's Association" z 12. července 1870 a v listech „La Liberté", čís. 162 z 31. července 1870, a „Der Volksstaat", čís. 65 z 13. srpna 1870

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Z MARXOVY A ENGELSOVY RUKOPISNÉ POZŮSTALOSTI

K. MARX

*NÁČRT NEPRONESENÉ ŘEČI O IRSKÉ OTÁZCE[377]

I

Úvod. Poprava

Od našeho posledního zasedání vstoupil fenianismus, předmět naší diskuse, do nové fáze. Dostalo se mu krvavého křtu od anglické vlády. Politické popravy v Manchesteru nám připomínají osud Johna Browna v Harpers Ferry.* Zahajují nové období v boji mezi Irskem a Anglií. Odpovědný je celý parlament a liberální tisk. Gladstone. Důvod: pokrytecky udržovat dojem, že nejde o politickou záležitost, ale o sprostý zločin. Na Evropu to mělo právě opačný účinek. Angličané zřejmě chtějí zachovat platnost zákona Dlouhého parlamentu[378]. Osobují si božské právo bojovat proti Irům na jejich rodné půdě, kdežto Irové bojující proti britské vládě v Anglii jsou postaveni mimo zákon. Zastavení platnosti zákona Habeas Corpus Act.[353] Stav obležení. Fakta z „The Chronicle". Vládou organizované „vraždy a násilí"[379]. Bonapartův případ.[380]

II

Problém

Co je fenianismus?

* V rukopise je dále přeškrtnuto: „Jenže otrokáři jednali s Johnem Brownem alespoň jako se vzbouřencem, a ne jako se sprostým zločincem." *(Pozn. red.)*

III

Otázka půdy

Úbytek obyvatelstva

1846	Za 25 let ubylo	V roce *1801* mělo Irsko
1841 — 8 222 664	2 650 693	5 319 867 obyvatel
1866 — 5 571 971	obyvatel	
2 650 693		

1855 — 6 604 665	Za 11 let ubylo
1866 — 5 571 971	1 032 694 obyvatel
1 032 694	

Nejenže počet obyvatelstva poklesl, ale relativně k počtu obyvatelstva se zvýšil počet hluchoněmých, slepců, invalidů, choromyslných a slabomyslných.

Zvýšení stavu dobytka v letech 1855—1866

Za stejné období od roku 1855 do roku 1866 se počet dobytka zvýšil takto: hovězího dobytka o 178 532 kusů, ovcí o 667 675 kusů prasat o 315 918 kusů. Vezmeme-li v úvahu, že se zároveň snížil počet koní o 20 656, a budeme-li za 1 koně počítat 8 ovcí, pak činí *celkový přírůstek stavu dobytka* 996 877, tj. asi milión kusů.

1 032 694 Irů tedy bylo vytlačeno asi miliónem kusů skotu, prasat a ovcí. Co se s nimi stalo? Na to nám odpoví *statistika o vystěhovalectví.*

Vystěhovalectví

Od 1. května 1851 do 31. prosince 1866 se vystěhovalo 1 730 189 lidí. Charakter tohoto vystěhovalectví.

Tento proces byl vyvolán a probíhá ve stále větším měřítku dál v důsledku *spojování* či *scelování hospodářství* (vypuzení z půdy) a současně přeměny orné půdy v pastviny.

Od roku 1851 do roku 1861 klesl *celkový počet hospodářství* o 120 000, zatímco počet hospodářství o rozloze 15—30 akrů stoupl o 61 000 a o rozloze nad 30 akrů o 109 000 (dohromady o 170 000). Ke snížení celkového počtu hospodářství došlo tedy výhradně likvidací farem od jednoho do 15 akrů. Lord Dufferin*. Zvýšení znamená to, že značnou část sníženého počtu hospodářství tvoří farmy o velké rozloze.

Jak tento proces působí

a) *Na obyvatelstvo*

Postavení *lidových mas* se zhoršilo a blíží se krizi z roku 1846. Relativní přelidnění je dnes takové jako před hladomorem.

Mzdy se od doby neúrody brambor a hladomoru nezvýšily o víc než 20 %. Jenže ceny brambor se zvýšily skoro o 200 % a ceny nezbytných životních prostředků v průměru o 100 %. *Profesor Cliffe Leslie* píše v londýnském „Economistu" z 9. února 1867:

„Nyní, když se počet obyvatelstva snížil během 21 let o dvě pětiny, činí běžná mzda na téměř celém ostrově pouze šilink denně; ale za šilink se dnes nedostane víc než za 6 pencí před 21 lety. V důsledku tohoto zvýšení cen běžných potravin je na tom dnes dělník hůř než před 10 lety."

b) *Na půdu*

1. *Zmenšení osevní plochy*

Zmenšení plochy oseté obilovinami: Za léta 1861—1866: o 470 917 akrů

Zmenšení plochy oseté pícninami: Za léta 1861—1866: o 128 061 akrů

2. *Snížení výnosu každé plodiny z jednoho statutárního akru***

Výnos pšenice se snížil, ale ještě víc se snížil v letech *1847—1865* výnos v procentech; přesné snížení: oves o 16,3 %, len o 47,9 %, řepa o 36,1 %, brambory o 50 %. V některých letech byl pokles ještě značnější, ale vcelku od roku 1847 *postupně* pokračuje.

Od té doby, co začalo vystěhovalectví, nebyla půda hnojena a byla vymrskávána zčásti vinou nesmyslně prováděného slučování, zčásti proto, že za systému corn acre[381] se pachtýř většinou spo-

* Viz tento svazek, str. 649, 657. *(Pozn. red.)*

** — akr, jehož velikost byla stanovena zákonem na 4047 čtverečních metrů. *(Pozn. red.)*

léhal, že mu půdu pohnojí jeho dělníci. Renta i zisk mohou stoupat, i když výnos z půdy klesá. Celkový produkt může klesat, ale ta část, která se mění v nadvýrobek a která připadá vlastníku půdy (landlordovi) a větším pachtýřům, místo zemědělskému dělníkovi, se zvětšila; ale i cena nadvýrobku stoupla.

Výsledek toho je: postupně je vypuzováno domácí obyvatelstvo, postupně se zhoršuje a vyčerpává zdroj života národa — půda.

Proces slučování

Tento proces teprve začal, ale rychle pokračuje. Slučování nejdříve postihlo hospodářství do 1 akru až do 15 akrů. I kdyby zmizela všechna hospodářství menší než 100 akrů, nedosáhl by proces slučování ani zdaleka toho stupně jako v Anglii. V roce 1864 byl stav takový:

Celková plocha Irska, včetně *bažin a pustin*, činila 20 319 924 akrů. *Z toho* tři pětiny *čili 12 092 117 akrů* tvoří dosud hospodářství do *1 akru až do 100 akrů*, která jsou v rukou *569 844 pachtýřů;* dvě pětiny čili 8 227 807 akrů tvoří hospodářství *od 100 do 500 i více akrů*, která jsou v rukou 31 927 osob. Z půdy tedy bude vypuzeno, budeme-li počítat pouze pachtýře a jejich rodiny, 2 847 220 lidí.

Tento systém je přirozeným důsledkem hladomoru z roku 1846, urychlený zrušením obilních zákonů[382] a nyní systematickým zvyšováním cen masa a vlny.

Očišťování statků v Irsku, které proměnilo Irsko v anglický zemědělský obvod, oddělený od Anglie širokým vodním příkopem — bez usazeného panstva, které se svou družinou sídlí v Anglii.

Změna charakteru anglického panství v Irsku

Stát je jen nástrojem landlordů. *Vyhánění z půdy* se také využívá jako prostředku politického trestu. *(Lord Abercorn.* Anglie. *Gaelové na Skotské vysočině.)*[383] Dřívější politika Anglie: stěhovat na místo vytlačených Irů Angličany (za Alžběty), „ostříhaní"[384] (za Cromwella). Od panování Anny charakterizují hospodářskou politiku Anglie 18. století pouze ochranářská opatření Anglie proti vlastní

irské kolonii; uvnitř této kolonie je *náboženství* zároveň právním titulem na vlastnictví. Po zřízení *unie*[333] systém lichvářských pachtů a zprostředkovatelů, avšak Irové, byť ponížení na nejvyšší míru, zůstali držiteli rodné půdy. Nynější systém: nerušené ničení v zájmu dobrých obchodů; vláda je jen nástrojem landlordů (a lichvářů).

Z této změněné situace vyplývá:

1. *Charakteristický rys fenianismu: socialistické hnutí, hnutí nižších tříd.*
2. *Nekatolický charakter hnutí.*

Katoličtí kněží stáli v čele do té doby, dokud byl v popředí irského hnutí boj za emancipaci katolíků[385] a jejich vůdce Daniel O'Connell. Směšné papeženectví Angličanů. Vysoký katolický klérus proti fenianismu.

3. *Ani jeden vedoucí činitel v anglickém parlamentě.*

Charakter O'Connellova hnutí fyzického násilí. Rozklad irské strany v parlamentě.

4. *Národní charakter.* Vliv evropského hnutí a anglické frazeologie.
5. *Amerika, Irsko, Anglie* — tři dějiště; vedoucí úloha Ameriky.
6. *Republikánské hnutí,* neboť Amerika je republika.

To jsou charakteristické rysy fenianismu.

IV

Anglický lid

Věc lidskosti a práva, především však specificky anglická otázka.

a) *Aristokracie a církev. Armáda.* (Francie, Alžírsko.)

b) *Irové v Anglii.* Vliv na mzdy atd. Vyrovnávání charakteru Angličanů a Irů. *Irský charakter.* Charakterová čistota Irů. Pokusy v oboru vzdělání v Irsku. Snížení zločinnosti.

Počet odsouzených v Irsku

Postaveno před soud	*Odsouzeno*
v roce 1852 — 17 678	10 454
v roce 1866 — 4 336	2 418

Úbytek počtu osob, které se dostaly před soud od roku 1855 v Anglii a Walesu, je zčásti třeba přičíst zavedení *trestního zákona z roku 1855*, který zmocňoval soudce, aby se souhlasem vězňů vynášeli rozsudky na krátkodobé uvěznění, místo aby jejich záležitost předávali k projednání soudu.

Birmingham. Pokrok anglického lidu. Nestoudnost anglického tisku.

c) *Zahraniční politika.* Polsko atd. Castlereagh. Palmerston.

V

Nápravná opatření

Nesmyslnost drobných parlamentních návrhů. Chyba Reformní ligy.[386]

Zrušení unie — jeden z požadavků anglické demokratické strany.

Napsal K. Marx kolem 26. listopadu 1867

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*NÁČRT PŘEDNÁŠKY O IRSKÉ OTÁZCE, PŘEDNESENÉ 16. PROSINCE 1867 V NĚMECKÉM DĚLNICKÉM VZDĚLÁVACÍM SPOLKU V LONDÝNĚ[387]

I

Čím se vyznačuje fenianismus? Vznikl mezi irskými Američany, Iry žijícími v Americe. Ti jsou jeho zakladateli a vůdci. V samotném Irsku však zapustilo toto hnutí kořeny (a má dosud ohnisko) v lidových masách, v nižších třídách. To je pro ně *charakteristické.* Ve všech dřívějších irských hnutích vedli lid aristokraté nebo buržoazie a vždycky katoličtí kněží. Za povstání proti Cromwellovi to byli anglo-irští náčelníci a kněží; za války proti Vilémovi III. stál v čele dokonce anglický král Jakub II., za revoluce z roku 1798 protestantští republikáni z Ulsteru (Wolfe Tone, lord Fitzgerald)[388] a konečně v tomto století příslušník buržoazie O'Connell podporovaný katolickým duchovenstvem, které sehrálo vedoucí úlohu i ve všech dřívějších hnutích, s výjimkou roku 1798. Fenianismus dalo katolické duchovenstvo do klatby. Vzdalo se nepřátelství proti němu teprve z obav, že by tím ztratilo všechen vliv na masy irského lidu.

II

Angličanům připadá nynější režim mírný proti tomu, jak Anglie utlačovala Irsko dříve. Proto se diví, kde se vzala právě nyní taková naprosto rozhodná a krajně nesmiřitelná forma odporu. Chci zde poukázat na jednu věc — a to je tajemství i pro ty Angličany, kteří se stavějí za irský národ a jeho právo na oddělení od Anglie — že totiž od roku 1846 je útlak, byť méně barbarský svou formou, zhoubnější svou podstatou a dovoluje pouze jediné východisko: buď Anglie dobrovolně Irsko osvobodí, nebo spolu povedou boj na život a na smrt.

III

Pokud jde o minulé dějiny, je možné nalézt fakta v kterékoli učebnici dějepisu. Uvedu zde proto jen některé údaje nezbytné k objasnění toho, čím se liší nynější epocha od epoch dřívějších, a za druhé ke zdůraznění některých momentů charakterizujících to, co se nyní nazývá irský národ.

a) *Angličané v Irsku před protestantskou reformací*

Rok 1172. Jindřich II. Dobývá ani ne třetinu Irska. Nominální výboj. Dar papeže Hadriána IV. (Angličana). Asi o 400 let později jiný papež (za Alžběty) (1576) — Řehoř XIII. — zase Angličanům (Alžbětě) celý ten krám bere.[389] „*English Pale*".[390] Hlavní město: *Dublin.* Mísení anglických prostých kolonistů s Iry, anglonormanské elity s irskými náčelníky. Jinak se vede dobyvačná válka jako proti indiánským rudokožcům (původně). Do roku 1565 (Alžběta) se do Irska neposílají žádné anglické posily.

b) *Období protestantství. Alžběta. Jakub I. Karel I. Cromwell. Plán kolonizace (16.—17. století)*

Alžběta. Podle plánu měli být Irové vyhlazeni, alespoň až po řeku Shannon, místo nich měli přijít angličtí kolonisté a vzít jim půdu

atd. V bojích proti Alžbětě bojovali Anglo-Irové, kteří zůstali katolíky, s domorodým obyvatelstvem proti Angličanům. Plán Angličanů, s nímž se netajili, byl: *vyčistit ostrov od domorodého obyvatelstva a osídlit jej věrnými Angličany.* Podařilo se jim však nastěhovat tam jen statkářskou aristokracii. Angličtí *protestantští „dobrodruzi"* (kupci, lichváři), kteří obdrželi od anglické koruny zkonfiskované pozemky, a „podnikaví šlechtici", kteří měli osídlit odstoupené jim statky rodinami rodilých Angličanů.

Jakub I. Ulster. (Jakubská kolonizace, 1609—1612.) Britští podnikatelé mají „zkonfiskované, ukradené pozemky osídlit Iry". Od roku *1613* začínají být Irové poprvé považováni za anglické *poddané*, až do té doby to byli „psanci" a „nepřátelé" a *irský parlament*[391] měl moc jen uvnitř *Pale.* Přitom pronásledování katolíků.

Alžběta kolonizovala *Munster*, *Jakub I. Ulster*, ale *Leinster* a *Connaught* ještě vyčištěny nebyly. *Karel I.* se pokusil vyčistit *Connaught.*

Cromwell: První národní povstání v Irsku, druhé a úplné dobytí Irska, částečná rekolonizace (1641—1660).

Irská revoluce z roku *1641. V srpnu 1649 Cromwellovo přistání v Dublinu* (po něm Ireton, Lambert, Fleetwood, Henry Cromwell). *V roce 1652 je druhé úplné dobytí Irska ukončeno. Kořist je rozdělena* podle *zákonů anglického parlamentu z 12. srpna 1652* a *26. září 1653*[378]: vláda sama, *„dobrodruzi"*, kteří za 11 let války rozpůjčili 360 000 liber šterlinků, *důstojníci a vojáci.* „Vyhubte amalekity[392] irské národnosti až do kořene a opětně zpustošené pozemky osídlete novými kolonisty, puritány." Krveprolití, pustošení, vylidňování celých hrabství, přemisťování jejich obyvatel do jiných krajů, prodávání mnoha Irů jako otroků na Západoindické ostrovy.

Dobytím Irska svrhl Cromwell anglickou republiku.

Od té doby mají Irové nedůvěru k *anglické lidové straně.*

c) *Restaurace Stuartovců. Vilém III. Druhé irské povstání a kapitulace za stanovených podmínek.*[393] *Léta 1660—1692**

V té době bylo Britů v Irsku nejvíc. Nikdy jich nebylo víc než $^{3}/_{11}$ a méně než $^{2}/_{11}$ irského obyvatelstva.

Rok 1684. Karel II. začíná přát katolickým zájmům v Irsku a verbovat katolickou armádu.

Rok 1685. Jakub II. nechává katolíkům v Irsku volnou ruku. Katolická armáda roste a dostává se jí podpory. Katolíci začali brzy prohlašovat, že osidlovací zákony[378] musejí být zrušeny a práva vlastníků z roku 1641 musejí být obnovena. Jakub povolává několik irských pluků do Anglie.

Rok 1689. Vilém III. v Anglii. *12. března 1689* se Jakub vylodil u *Kinsale* v čele irských vojáků. *Limerick kapituluje před Vilémem III. roku 1691.* Hanebné porušení smlouvy už za Viléma III. a ještě hanebnější za Anny.

d) *Irsko oklamáno a na nejvyšší míru poníženo. Rok 1692—4. července 1776*

α) Od všech záměrů „*osídlit*" zemi anglickými a skotskými yeomany nebo pachtýři se upustilo. Pokus nastěhovat tam německé a francouzské protestanty. Francouzské protestanty, kteří se usadili ve městech (výrobce vlněných látek), vypudil anglický ochranářský a merkantilní systém.

Rok 1698. Anglo-irský parlament (jako poslušní kolonisté) zavedl na rozkaz z mateřské země *prohibitivní daň na irské vlněné zboží vyvážené* do cizích zemí.

Rok 1698. V témž roce uvalil anglický parlament *vysokou daň* na irské výrobky dovážené do Anglie a Walesu a *úplně zakázal jejich vývoz do jiných zemí.* Anglie zničila irské manufaktury, vylidnila irská města a zahnala obyvatelstvo zpátky na venkov.

Vilémovci (importovaní lordi) *absentisté*[394]. Reptání proti *landlordům absentistům od roku 1692.*

Právě tak *anglické zákonodárství proti irskému chovu dobytka.*

Rok 1698: Molyneuxův pamflet za nezávislost irského parlamentu (tj. *anglické kolonie v Irsku*) proti Angličanům.[395] Tak začal *boj*

* V rukopise následuje: „(1701) (Anna)". *(Pozn. red.)*

anglické kolonie v Irsku a anglického národa. Současně boj mezi anglo-irskou kolonií a irským národem. Vilém III. se postavil proti hanebným pokusům Angličanů a *anglo-irského parlamentu porušit smlouvy z Limericku a Galway.*

β) *Královna Anna (1701—1713; Jiří do roku 1776).*

Trestní zákoník[396] *vypracovaný anglo-irským parlamentem* a *schválený anglickým parlamentem.* Nejhanebnější prostředky, jak *obrátit* irské katolíky *na protestantství* úpravou „*vlastnictví*". Zákon měl *převést* „*vlastnictví*" z katolíků na protestanty, neboli udělat z „*anglikánství*" *právní titul vlastnictví. (Vzdělání. Osobní právní nezpůsobilost.* Žádný katolík nemůže být řadovým vojákem.) Vyučování katolickému náboženství byl těžký zločin, který se trestal deportací, obrácení protestanta na katolictví se považovalo za zradu. Katolický arcibiskup byl vypovězen, návrat z vyhnanství byl velezrada, za kterou by ho pověsili, za živa rozpárali a rozčtvrtili. *Pokus vnutit celému irskému národu anglikánské náboženství. Katolíci byli zbaveni práva účastnit se voleb členů parlamentu.*

Tento *trestní zákoník posílil moc katolického duchovenstva nad irským lidem.*

Chudina si zvykla zahálet.

V období rozkvětu nadvlády protestantismu a úpadku katolictví nepřesáhl počet protestantů počet katolíků.

e) *Léta 1776—1801. Období přechodu*

α) Než přejdeme k tomuto období přechodu, podívejme se, jaký byl výsledek anglického terorismu.

Angličtí přistěhovalci absorbováni irským lidem a pokatoličtěni.

Města zakládali angličtí Irové.

Neexistuje *anglická kolonie* (kromě skotských osad v *Ulsteru*), ale existují angličtí *majitelé půdy.*

Revoluce v Severní Americe tvoří první mezník v dějinách Irska.

β) *V roce 1777* se britská armáda u Saratoga Springs vzdala americkým „povstalcům". *Britský kabinet byl nucen udělat ústupky nacionalistické (anglické) straně v Irsku.*

Rok 1778. Zákon o úlevách pro římské katolíky (vydaný *anglo-irským*

parlamentem). Katolíci stále ještě nemají právo nabývat *freehold*[397] *koupí nebo pachtem.*

Rok 1779. Svobodný obchod s Velkou Británií. Zrušena takřka všechna omezení irského průmyslu.

Rok 1782. Další zmírnění trestního zákoníku. Osoby římskokatolického vyznání mohly nabývat *freehold na doživotí* nebo *jako alodium* a *zakládat školy.*

Rok 1783. Anglo-irský parlament dostává rovná práva.

Zima 1792—1793. Když francouzská vláda anektovala Belgii a Anglie se rozhodla válčit s Francií, byla zrušena další část trestního zákoníku. Irové mohli získat hodnost plukovníka v armádě, dostali *volební právo do irského parlamentu* atd.

Povstání z roku 1798. Belfastští republikáni (Wolfe Tone, lord Fitzgerald). Irští rolníci ještě nebyli vyspělí.

Anglo-irská Dolní sněmovna hlasovala pro zákon o unii, který byl přijat v roce 1800. Sloučením zákonodárných orgánů a celní soustavy Británie a Irska *skončil boj mezi Anglo-Iry a Angličany.* Kolonie protestovala proti nezákonnému zákonu o unii.

Léta 1801—1846

a) *1801—1831.* V této době (po skončení války[398]) společné hnutí Irů s Anglií za osvobození katolíků (rok 1829).

Od roku 1783 legislativní nezávislost Irska a brzy nato uvalena na *různé druhy zbožÍ* ze zahraničí cla, která měla — jak se prohlašovalo — umožnit určité části irského obyvatelstva, aby našla zaměstnání pro část své nadbytečné pracovní síly atd. Přirozeným důsledkem bylo, že irské manufaktury postupně zanikaly, jakmile vstoupil v platnost zákon o unii.

Dublin					
Majitelů manufaktur na zpracování vlny	*1800*	—	91;	*1840*	— 12
Dělníků tam zaměstnaných	"	—	4918;	"	— 602
Majitelů manufaktur na česanou přízi	"	—	30;	*1834*	— 5
Dělníků tam zaměstnaných	"	—	230;	"	— 66
Majitelů manufaktur na koberce	"	—	13;	*1841*	— 1
Dělníků tam zaměstnaných	"	—	720;	"	— 0
Tkalců hedvábí	"	—	2500;	*1840*	— 250

Kilkenny		
Majitelů manufaktur na vlněné přikrývky	*1800* — 56;	*1822* — 42
Dělníků tam zaměstnaných	" — 3000;	" — 925
Balbriggan		
Stavů na tkaní kartounu v provozu	*1799* — 2500;	*1841* — 226
Wicklow		
Ručních stavů v provozu	*1800* — 1000;	*1841* — 0
Cork		
Tkalců lemovek	" — 1000;	*1834* — 40
Tkalců tkanin z česané příze	" — 2000;	" — 90
Pletařů punčoch	" — 300;	" — 28
Česačů vlny	" — 700;	" — 110
Tkalců bavlněných tkanin	" — 2000;	" — 220

atd. Ve lnářském průmyslu (Ulster) žádná kompenzace.

„*Bavlnářské manufaktury v Dublinu*, kde bylo zaměstnáno 14 000 dělníků, jsou zruinovány. 3400 stavů na tkaní hedvábí je zničeno; výroba serže, při níž bylo zaměstnáno 1491 dělníků, je zničena; výroba flanelu v Rathdrumu, výroba přikrývek v Kilkenny; výroba camelotu v Bandonu, výroba tkaniny z česané příze ve Waterfordu, výroba silných vlněných látek, ratiné a friezu v Carrick-on-Suir je zničena. Zůstalo jen jedno jediné odvětví! ... Tímto šťastným odvětvím, kterému zákon o unii nezasadil smrtelnou ránu, tímto tak podporovaným, privilegovaným a chráněným odvětvím je irská výroba rakví." *(Z řeči T. F. Meaghera roku 1847.)*

Kdykoli se Irsko dostalo tak daleko, že by se mohlo průmyslově rozvíjet, bylo znovu sraženo a přeměněno v čistě agrární zemi.

Podle posledního všeobecného sčítání z *roku 1861* činil počet *zemědělského obyvatelstva v Irsku*

(včetně všech chalupníků [cotters][399] a zemědělských dělníků s rodinami)	4 286 019
V 798 městech (z nichž mnohá jsou vlastně jen městys)	1 512 948
	5 798 967

A tak (v roce 1861) byly přibližně $^4/_5$ obyvatelstva ryze zemědělské, a připočteme-li i venkovská města, ve skutečnosti možná i $^6/_7$.

Irsko se tak stalo ryze agrární zemí: „Půda je život" *(soudce Blackburn)*. Půda se stala hlavním cílem všeho snažení. Lid měl teď na vybranou: buď přijmout půdu *za jakoukoli rentu*, nebo *zemřít hlady*. Systém *lichvářských pachtů*.

„Majitel půdy měl tak možnost diktovat si podmínky, a tak jsme slyšeli, že se platí 5, 6, 8 a dokonce i 10 liber št. za akr. Hrozně vysoké renty, nízké mzdy, obrovské farmy, které chamtiví a lhostejní majitelé přenechávali *monopolizovaným spekulantům s půdou* a které potom tito vydřidušští zprostředkovatelé propachtovávali pětkrát tak draho chudákům, kteří umírali hlady, poněvadž se živili jen bramborami a vodou."

Stav všeobecného hladu.

Obilní zákony v Anglii vytvářejí do jisté míry monopol na vývoz irského obilí do Anglie. V průměru se za *první 3 roky* po přijetí zákona o unii vyvezlo asi 300 000 kvarterů obilí.

V roce 1820 se vyvezlo přes 1 milión kvarterů.

V roce 1834 roční průměr dvaapůl miliónů kvarterů.

Pachtovné, které se má platit absentistům, a úroky z hypoték (1834) převyšují 30 miliónů dolarů *(kolem 7 miliónů liber št.)*. Zprostředkovatelé hromadili jmění, které *nechtěli* investovat do zlepšení půdy a *nemohli* investovat do strojů atd. za systému, který ruinoval průmysl. Všechen svůj nahromaděný kapitál proto posílali do Anglie a investovali ho tam. Z jednoho oficiálního dokumentu publikovaného britskou vládou vychází najevo, že převody anglických cenných papírů z Anglie do Irska, tj. investice irského kapitálu v Anglii, činily za 13 let po zavedení svobodného obchodu v roce 1821 mnoho miliónů liber šterlinků; Irsko tak bylo nuceno dodávat levnou pracovní sílu a levný kapitál na budování „velkých podniků v Británii".

Velké množství prasat a jejich vývoz.

1831—1841. Zvýšení počtu obyvatelstva v Irsku ze *7 767 401* na *8 175 238.*

Přírůstek za 10 let	407 837
Za stejné období *se vystěhovalo* (něco přes 40 000 lidí ročně)	450 873
	858 710

O'Connell. Hnutí za zrušení unie (Repeal). Lichfieldhouská úmluva s whigy.[400] Hladomor v některých krajích. *Zákony o povstání, zákony o zbraních, výjimečné zákony.*

IV

Období posledních 20 let (od roku 1846). Očišťování statků v Irsku

Dříve se vyskytoval hladomor občas a jen někde. Nyní je všeobecný.

Toto nové období zahajuje bramborová nákaza (1846—1847), hladomor a jako jeho důsledek vystěhovalectví.

Zahynulo víc než milión lidí, zčásti přímo hladem, zčásti nemocemi atd. (z hladu). Během 9 let od roku 1847 do roku 1855 se vystěhovalo *1 656 044* osob.

Převrat ve starém zemědělském systému zprvu jako přirozený důsledek neobdělaných polí. Lidé utíkají. (Rodiny se spojovaly, aby mohly poslat pryč ty nejmladší a nejpodnikavější.) Následkem toho se přirozeně slučovala malá hospodářství a zemědělství bylo vytlačováno pastvinářstvím.

Brzy se k tomu však přidružily okolnosti, které tento proces proměnily ve vědomý a plánovitý systém.

Za prvé, a to je hlavní moment: jedním z přímých důsledků irské katastrofy bylo zrušení obilních zákonů. Tím ztratilo irské obilí monopol na anglickém trhu, který mělo v normálních letech. Pokles cen obilí. Nemohlo se platit pachtovné. Přitom se v posledních dvaceti letech neustále zvyšovaly ceny masa, vlny a jiných živočišných produktů. Nebývalý rozmach vlnařského průmyslu v Anglii. Chov prasat souvisel částečně se starým systémem. Teď se pěstují zejména ovce a skot. Irsko bylo nyní oloupeno o anglický trh, tak jako bylo svého času zákonem o unii oloupeno o trh vlastní.

Vedlejší momenty, jež k tomu soustavně přispívají, jsou

za druhé, převrat v zemědělství v Anglii. Karikatura toho v Irsku;

za třetí, zoufalý útěk hladovějících Irů do Anglie naplnil sklepy, brlohy a workhouses* v Liverpoolu, Manchesteru, Birminghamu a Glasgowě muži, ženami a dětmi téměř umírajícími hlady. Parlament odhlasoval zákon (1847—1848), podle něhož měli irští landlordi podporovat své vlastní paupery (anglický chudinský zákon

* — pracovní domy, robotárny. *(Pozn. red.)*

byl rozšířen na Irsko). Odtud (zejména v Anglii) pokus irských landlordů, většinou značně zadlužených, zbavit se lidí a své statky očistit.

Za čtvrté zákon o zadlužených statcích *(1853)*:

„Landlord byl zruinován, protože nemohl vybírat pachtovné a přitom musel platit obrovské daně na vydržování svých chudých sousedů. Jeho pozemky byly zatíženy hypotékami a dluhy z doby, kdy potraviny byly drahé a kdy nemohl platit žádné úroky; a nyní byl vydán zákon, podle kterého mohl celý majetek přijít do dražby a výtěžek být rozdělen mezi ty, kdo na něj měli podle zákona nárok."

Tím se zvýšil počet absentistů (anglických kapitalistů, pojišťovacích společností atd.), jakož i bývalých zprostředkovatelů atd., kteří chtěli hospodařit moderním způsobem a úsporně.

Vytlačení pachtýře zčásti výpovědí po dobrém. Častěji však jde o *vypuzení z půdy* ve velkém (násilí, za pomoci *crowbar brigade* — bořící čety, která začíná strháváním střech), násilné vyhánění. (Též jako politický trest.) To trvá od roku 1847 až dosud (*Abercorn*, místodržící v Irsku). Africké nájezdy (nájezdy malých afrických králů). (Lid vyháněn z půdy. Počet hladovějícího obyvatelstva ve městech značně vzrostl.)

„Pachtýře teď vyhánějí z chalup v celých zástupech... Akci řídí pozemkoví agenti a provádí ji spousta policistů a vojáků. Pod ochranou vojáků postupuje bořící četa na osadu odsouzenou k zániku, obsazuje domy... Slunce, které ráno vyšlo nad vsí, zachází večer nad pustinou" („Galway Paper") 1852. (*Abercorn*)

Nejdříve se podíváme, jak působí tento systém na půdu v *Irsku*, kde jsou úplně jiné podmínky než v Anglii.

Zmenšení obdělané plochy v letech 1861—1866

Zmenšení u obilovin		*Zmenšení u pícnin*	
1861—1865	— 428 041 akrů	*1861—1865*	— 107 984 akrů
1866	— 42 876 akrů	*1866*	— 20 077 akrů
Celkem	— 470 917 akrů	Celkem	— 128 061 akrů

Snížení výnosu u jednotlivých plodin z jednoho statutárního akru

1847—1865 výnos se snížil v procentech přesně: u *ovsa* o 16,3 %; u *lnu* o 47,9 %; u *cukrové řepy* o 36,1 % a u *brambor* o 50 %. V někte-

rých letech byl pokles ještě větší, ale vcelku od roku 1847 trvale pokračuje.

Odhadovaný průměrný výnos z jednoho statuárního akru

*Pšenice v anglických centech**	*Brambory v tunách*	*Len v stonech (1 stone = 14 liber)*
1851 — 12,5	5,1	38,6
1866 — 11,3	2,9	24,9

Zatímco dříve se z Irska vyváželo mnoho pšenice, tvrdí se nyní, že se tato země hodí jen k pěstování *ovsa* (oats) (jehož výnos z akru také stále klesá).

Fakticky vyvezlo Irsko v roce *1866* pouze 13 250 kvarterů** pšenice, ale dovezlo 48 589 kvarterů (což je asi čtyřnásobek). Naproti tomu ovsa vyvezlo něco kolem miliónu kvarterů (za 1 201 737 liber št.).

Od té doby, co začalo hromadné vystěhovalectví, nebyla půda hnojena a byla vymrskávána, zčásti vinou nesmyslně prováděného slučování hospodářství a zčásti proto, že za systému corn acre[381] nechal pachtýř většinou za sebe hnojit půdu své dělníky. Renta i zisk (tam, kde pachtýř není rolník) mohou stoupat, i když výnos z půdy klesá. Celkový produkt může klesat, ale stále větší část se mění v nadvýrobek, který připadá landlordům a velkým pachtýřům. I cena nadvýrobku se zvyšuje.

Tudíž *vymrskávání* (postupné) půdy, jako na *Sicílii za starého Říma* (detto *Egypt*).

O *dobytku* se zmíníme ihned, napřed však o *obyvatelstvu.*

Úbytek obyvatelstva

V roce *1801* — 5 319 867; v roce *1841* — 8 222 664; v roce *1851* — 6 515 794; v roce *1861* — 5 764 543. Půjde-li vývoj takto dále, bude v roce *1871* obyvatelstva 5 300 000, tj. méně než v roce 1801. Hned však ukáži, že v roce 1871 bude obyvatelstva méně, i když procento vystěhovalců zůstane stejné.

* Anglický cent = 50,8 kg. *(Pozn. red.)*
** Kvarter = 12,7 kg. *(Pozn. red.)*

Vystěhovalectví

Vystěhovalectví je ovšem částečnou příčinou úbytku obyvatelstva. V letech *1845—1866* se vystěhovalo 1 990 244 *Irů*, tedy asi *2 milióny*. (To je něco neslýchaného! Skoro $^2/_5$ *všech vystěhovalců* ze *Spojeného království* za léta *1845—1866*, což je 4 657 588 osob.) V letech 1831—1841 byl počet vystěhovalců asi o *polovinu menší než přírůstek* obyvatelstva za toto desetiletí. Od roku 1847 je podstatně větší než přírůstek.

Přesto však se úbytek obyvatelstva od roku 1847 nedá vysvětlit jen vystěhovalectvím.

Pokles přirozeného ročního přírůstku obyvatelstva

Tento přírůstek (roční) činí v letech *1831—1841* 1,1 %, to znamená asi $1^1/_{10}$ % za rok. Kdyby se počet obyvatelstva zvyšoval ve stejném poměru také v letech *1841—1851*, musel by se počet obyvatelstva v roce *1851* rovnat 9 074 514. Jenže činil pouze 6 515 794, schodek tedy je 2 558 720. Z toho připadá na vystěhovalectví 1 274 213 osob, takže zbývá 1 284 507 osob. Přes milión osob zemřelo hlady. To však nekryje celý schodek 1 284 507. Je tedy zřejmé, že přirozený přírůstek obyvatelstva se v letech 1841 až 1851 zmenšil.

Potvrzuje to i *desetiletí 1851—1861*. Hladomor tehdy nebyl. Počet obyvatelstva poklesl z 6 515 794 na 5 764 543. Absolutní úbytek činil 751 251. Za toto období se však vystěhovalo přes 1 210 000 osob. Za deset let činil tedy přírůstek asi 460 000 osob, neboť 751 251 + 460 000 = počet vystěhovalců, tj. 1 211 251. Vystěhovalectví odčerpalo skoro trojnásobek přírůstku obyvatelstva. Procento přírůstku = 0,7 ($^{70}/_{100}$) ročně, což je podstatně méně než 1,1 % v letech 1831—1841.

Celá věc se dá vysvětlit velmi prostě. Přírůstek porodnosti závisí v podstatě na početním poměru osob mezi 20—35 lety k ostatnímu obyvatelstvu. Ve Spojeném království je nyní početní poměr osob mezi 20—35 lety k ostatnímu obyvatelstvu asi 1 : 3,98 neboli 25,06 %, zatímco u vystěhovalců je tento poměr dokonce ještě teď

asi 1 : 1,89 neboli 52,76 %. V Irsku to pravděpodobně bude ještě více.

Zhoršení fyzického stavu obyvatelstva

V roce 1806, kdy celkový počet obyvatelstva se rovnal 5 574 107, převyšoval počet mužů nad počtem žen o 50 469 a v roce 1867, kdy celkový počet obyvatelstva činí 5 557 196, je více žen než mužů. Zároveň se *nejen relativně*, ale také *absolutně zvýšil* počet hluchoněmých, slepců, duševně chorých, slabomyslných a invalidů. Srovnáme-li rok 1851 s rokem 1861, zjistíme, že při obrovském poklesu obyvatelstva se počet hluchoněmých zvýšil proti dřívějšímu celkovému počtu 5180 o 473; počet mrzáků a invalidů o 225 proti dřívějším 4375; počet slepců o 1092 proti dřívějším 5767; u duševně chorých a slabomyslných je ohromný přírůstek 4118 proti dřívějšímu celkovému počtu 9980 a přes úbytek obyvatelstva dosáhl v roce 1861 počtu 14 098.

Mzdy

Mzdy se od neúrody brambor a hladomoru nezvýšily o víc než 20 %. Ceny brambor se zvýšily skoro o 200 %, ceny nezbytných životních prostředků — potravin, uhlí atd. — v průměru o 100 %.

Profesor Cliffe Leslie píše v „Economistu" z *9. února 1867:*

„Nyní, když se počet obyvatelstva snížil během 21 let o dvě pětiny, činí běžná mzda na téměř celém ostrově pouze šilink denně, ale za šilink se dnes nedostane víc než za 6 pencí před 21 lety. V důsledku tohoto zvýšení cen běžných potravin je na tom dnes dělník hůř než před deseti lety."

Hladomor v různých krajích, hlavně v Munsteru a Connaughtu. Neustálé bankroty obchodníků. Úpadek venkovských měst atd.

Výsledky procesu

V letech *1855—1866* bylo 1 032 694 Irů vytlačeno *996 877* kusy dobytka (hovězího, ovcemi a prasaty). To je přírůstek dobytka

za toto období. Koně, jejichž počet se za uvedené období snížil o 20 656 kusů, nahrazujeme příslušným počtem ovcí — tj. 8 ovcí za 1 koně — a proto je do tohoto přírůstku nezahrnujeme.

Slučování hospodářství

V letech *1851—1861* poklesl počet všech hospodářství o 120000. (Počet hospodářství o 15—30 akrech a nad 30 akrů se zvýšil.) Snížení tak postihlo hlavně hospodářství od 1 do 15 akrů.

V roce 1861 byly z celé plochy (celková rozloha Irska je 20 319 924 akrů) asi $^3/_5$, čili 12 miliónů akrů, v rukou *569 844 pachtýřů*, kteří měli pozemky v rozloze od jednoho do 100 akrů.

Asi $^2/_5$ (8 miliónů akrů) byla hospodářství od 100 do 500 akrů (*31 927* pachtýřů).

Proces je v plném proudu: Ulster (pěstování lnu, skotští protestantští pachtýři).

„Times" aj. oficiálně gratulují k tomuto systému Abercornovi jako místodržícímu. On sám je jedním z těchto plenitelů. Lord Dufferin: Přelidnění atd.*

Je to tedy otázka života a smrti.

Meagher, Hennessy, „Irishman".

Pokles zločinnosti v Irsku

	Postaveno před soud	*Odsouzeno*
v roce *1852* —	17 678	10 454
v roce *1866* —	4 326	2 418

V
Spojené státy a fenianismus

Napsal K. Marx kolem 16. prosince 1867

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a angličtiny

* Viz tento svazek, str. 649, 657. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

*DĚJINY IRSKA[401]

Napsal B. Engels
v květnu—první polovině července 1870
Poprvé otištěno rusky ve sborníku
„Archiv Marxa i Engelsa", sv. X, 1948

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Budeme se zabývat dějinami země, která leží v severozápadním cípu Evropy, ostrova měřícího 1530 německých nebo 32 500 anglických čtverečních mil. Mezi Irskem a ostatní Evropou však leží ostrov třikrát větší, který obvykle nazýváme krátce Anglie; obepíná souvisle Irsko ze severu, východu a jihovýchodu, jen směrem ke Španělsku, západní Francii a k Americe mu ponechává volný výhled.

Průliv mezi oběma ostrovy, široký na nejužších místech na jihu 50—70 anglických mil, na jednom místě na severu 13 a na jiném 22 anglických mil, umožnil na severu irským Skotům, aby se již před pátým stoletím přestěhovali na sousední ostrov a založili tam skotskou říši. Na jihu byl průliv pro čluny Irů a Britů příliš široký a dokonce i pro římské pobřežní lodi s plochými dny znamenal vážnou překážku. Když se však Frísové, Anglové a Sasové a po nich Skandinávci odvážili se svými kýlovými loděmi na širé moře, z dohledu země, přestal být tento průliv překážkou; Irsko bylo vydáno na pospas loupeživým výpravám Skandinávců a stalo se bezbrannou kořistí Angličanů. Jakmile Normani ustavili v Anglii silnou, jednotnou vládu, začal se uplatňovat vliv většího sousedního ostrova — za tehdejších časů to znamenalo dobyvačnou válku.[402]

Když pak v průběhu války nastalo období, kdy Anglie opanovala moře, vyloučila se tím možnost jakéhokoli úspěšného cizího zásahu.

Když byl potom konečně celý větší ostrov sjednocen v jeden

stát, byl tento stát nucen usilovat také o úplnou asimilaci Irska.

Kdyby se byla tato asimilace podařila, byl by celý její průběh jen kapitolou v dějinách. Dějiny by jej mohly soudit, avšak nedal by se už zvrátit. Jestliže se však asimilace Irska po sedmi stech letech boje *nepodařila*, jestliže naopak *Irsko samo* asimilovalo každou novou vlnu vetřelců, které zaplavovaly zemi jedna za druhou, jestliže se podnes nestali z Irů Angličané, nebo, jak se říká, „západní Britové", právě tak jako se z Poláků po jen stoletém útlaku nestali západní Rusové, a jestliže není tento boj stále ještě dobojován a není vyhlídka, že bude vybojován jinak než vyhlazením utlačované rasy — pak žádnými zeměpisnými záminkami nebude možné dokázat, že Anglie je povolána podmanit si Irsko.

*

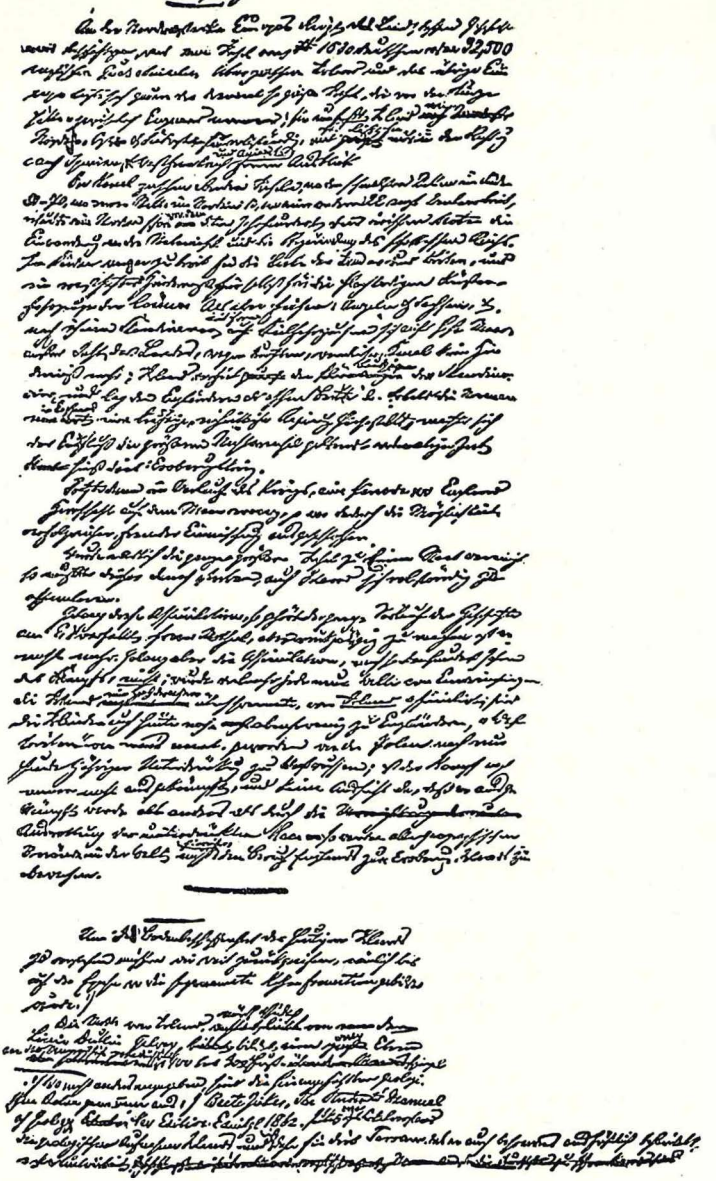
Abychom pochopili strukturu půdy nynějšího Irska, musíme se obrátit do dávné minulosti, a to až do karbonského útvaru.*

Střed Irska, severně a jižně od linie Dublin-Galway, tvoří rozlehlá rovina o nadmořské výšce průměrně 100 až 300 stop. Tato rovina, takříkajíc stavební základ celého Irska, je složena ze souvrství masívního vápence, který svým stářím přísluší střednímu karbonu (karbonský vápenec, carboniferous limestone), na němž v Anglii i jinde bezprostředně spočívají uhlonosné vrstvy (vlastní uhlonosný karbon, coal measures).

Na jihu i na severu lemuje tuto rovinu věnec hor, většinou sahající k pobřeží a složený téměř výlučně ze starších hornin, které vystupují z vápence na povrch; jsou to žuly, svor, jílovité břidlice a pískovce, patřící k době kambrické, kambro-silurské, vrchní silurské, devonské a nejspodnějšímu karbonu; jsou bohaté na měď a olovo a kromě toho obsahují i trochu zlata, stříbra, cínu, zinku, železa, kobaltu, antimonu a manganu.

Pouze na ojedinělých místech se i vápenec zvedá do výše hor:

* Není-li uveden jiný pramen, jsou geologické údaje převzaty z knihy J. Beeta Jukese, „The Student's Manual of Geology", nové vydání, Edinburgh 1862. Jukes byl přednostou místního oddělení geologického mapování Irska a je proto přední autoritou pro tento terén, o kterém také pojednává zvlášť obšírně. *(Engelsova poznámka.)*

První stránka rukopisu Engelsových „Dějin Irska“

uprostřed roviny, v Queen's County, až do 600 stop a na západě, podél jižního pobřeží zálivu Galway, asi přes 1000 stop (Burren Hills).

V jižní polovině vystupují na několika místech z vápencové roviny ojedinělá rozsáhlá pohoří dosahující nadmořské výšky 700 až 1000 stop, tvořená uhlonosnými vrstvami. Leží v kotlinách vápencové roviny, z níž se zvedají jako náhorní planina s dosti příkrými srázy.

„Svahy těchto od sebe značně vzdálených uhlonosných pohoří jsou si tak podobné a vrstvy, z nichž se skládají, tak naprosto stejné, že nelze než se domnívat, že se dříve prostíraly v souvislých pásmech po celém kraji, ačkoli nyní jsou od sebe vzdáleny 60—80 mil. Tento názor je posílen zejména ještě tím, že mezi zbylými kamenouhelnými ložisky se tu a tam objevují ojedinělé nízké pahorky, jejichž vrcholy jsou rovněž složeny z uhlonosných hornin, a že všude, kde vápencová rovina klesá pod úroveň nynějšího povrchu, jsou ve vzniklých prohlubních obnaženy nejnižší vrstvy karbonu." (Jukes, str. 286.)

Jsou tu ještě i jiné okolnosti, které s jistotou potvrzují Jukesův názor, že celá středoirská rovina vznikla denudací; zaváděly by nás zde do přílišných podrobností, lze se o nich dočíst u Jukese, str. 286—289. Když tedy byly uhlonosné vrstvy a svrchní část vápencových usazenin — v průměrné mocnosti nejméně 2000 až 3000 stop, snad i 5000—6000 stop — odplaveny, vystupují nyní na povrch hlavně spodní vrstvy vápence. Dokonce na nejvyšším hřebenu pohoří Burren Hills v hrabství Clare, které se skládá z čistého vápence a dosahuje výše 1000 stop, nalezl Jukes (str. 513) ještě malý zbytek karbonu.

Na jihu Irska zbývá tedy ještě několik dosti významných výchozů karbonu, v nichž se však vyskytuje jenom na ojedinělých malých místech uhlí v dostatečné mocnosti, aby se vyplácelo dolování. Navíc je toto uhlí antracitové, to znamená, že obsahuje málo vodíku a bez přísad ho nelze použít ke všem průmyslovým účelům.

V severním Irsku se vyskytuje také několik nepříliš rozlehlých uhelných ložisek, obsahujících bituminózní uhlí, tj. obyčejné černé uhlí bohaté na vodík, které se však svým uložením liší od jižnějších uhelných pánví. Že však i zde došlo k témuž odplavení karbonských hornin, vysvítá z toho, že na vápencovém povrchu údolí ležícího

jihovýchodně od takového uhelného ložiska směrem k Belturbetu a Mohillu byly nalezeny velké kusy uhlí provázené pískovcem a modrým jílem, patřícím k témuž souvrství. Také při kopání studní v driftu se v této krajině často narazilo na velké bloky uhlí; v některých případech bylo uhlí takové množství, že to vzbuzovalo naději, že by se při hlubším kopání určitě přišlo na uhelné ložisko. (Kane, „Industrial Resources of Ireland", 2. vydání, Dublin 1845, str. 265.)

Jak je vidět, Irsko mělo od pradávna smůlu; začala už usazením karbonských hornin. Země, jejíž uhelná ložiska byla odplavena a která ještě k tomu leží v těsném sousedství větší, na uhlí bohaté země, byla už jakoby přírodou odsouzena, aby vůči této příští průmyslové zemi zůstávala po dlouhou dobu v postavení rolnické země. Rozsudek, vynesený před milióny let, byl proveden teprve v tomto století. Ostatně později uvidíme, jak Angličané hráli přírodě do ruky a téměř každý výhonek irského průmyslu hned v zárodku násilím rozdupali.

Mladší, druhohorní a třetihorní usazeniny[403] se vyskytují téměř jen na severovýchodě; zajímají nás přitom především uloženiny keuperu v okolí Belfastu, které obsahují více či méně čistou kamennou sůl v mocnosti až 200 stop (Jukes, str. 554), a křída, která pokrývá celé hrabství Antrim, sama je však přikryta vrstvou čediče. Vcelku jsou dějiny geologického vývoje Irska přerušeny od konce karbonského útvaru až do doby ledové.

Je známo, že po skončení třetihor nastala doba, kdy se roviny středních šířek v Evropě propadly pod mořskou hladinu a zavládlo tak studené podnebí, že se údolí mezi ještě vyčnívajícími vrcholy hor vyplnila ledovci až do výše mořské hladiny. Ledové hory, které se odtrhly od těchto ledovců, odnášely větší i menší balvany stržené z hor do moře; když led roztál, balvany a všechny ostatní zeminy, které led odnesl, klesly ke dnu — je to týž proces, který dosud denně probíhá na pobřeží polárních oblastí.

V ledové době ponořilo se i Irsko, až na vrcholy hor, pod hladinu moře. Maximum poklesu nebylo asi všude stejné, avšak v průměru je můžeme odhadnout na 1000 stop pod dnešní výškou; žulová pohoří jižně od Dublinu poklesla o více než 1200 stop.

Kdyby bylo Irsko pokleslo pouze o 500 stop, zůstala by z něho

jen horstva, která by pak jako dvě polokruhovité skupiny ostrovů lemovala široký průliv od Dublinu po Galway. Ještě hlubším poklesem země by se ostrovy jen zmenšily a bylo by jich méně, až při poklesu o 2000 stop vyčnívaly by z vody jenom nejvyšší horské vrcholy.*

Zatímco se irský ostrov pozvolna ponořoval, byly patrně z vápencové roviny i z horských svahů smeteny také některé starší horniny, které je pokrývaly; nato pak se na celé vodou pokryté ploše začal usazovat „drift", typický pro ledovou dobu. Produkty zvětrávání skalnatých ostrovů i jemně rozdrcené částečky hornin, které se oddrolily, když se ledovcepomalu, ale s obrovskou silou sunuly vpřed a prorývaly údolí — hlína, písek, oblázky, kameny, balvany hladce omleté tam, kde byly zality do ledovce, avšak s ostrými hranami tam, kde byly na povrchu ledovce — to všechno bylo zaneseno ledovými horami, které se na břehu odlamovaly, do moře a klesalo postupně ke dnu. Takto vytvořená vrstva se skládá podle okolností buď z jílu (vzniklého z jílovité břidlice), písku (z křemene a žuly), vápencového štěrku (z vápence), ze slínu (tam, kde se do jílu přimísil jemně rozdrcený vápenec), nebo ze směsí všech těchto součástí; ve všech případech však obsahuje drift množství větších nebo menších kamenů, buď ohlazených, nebo s ostrými hranami, až do obrovitých bludných balvanů, které se vyskytují v Irsku ještě častěji než v Severoněmecké nížině nebo mezi Alpami a Jurou.

Když později země zas vystoupila z moře, dostal nově utvořený povrch aspoň zhruba svou nynější podobu. Přitom, jak se zdá, byla v Irsku denudace dost slabá; až na ojedinělé výjimky pokrývá drift v tlustších nebo tenčích vrstvách celou rovinu, prostupuje všechna údolí v horách a objevuje se také zhusta vysoko na horských svazích. Kameny, pokud se v něm vyskytují, jsou ponejvíce kusy vápence, a proto se celá tato vrstva nazývá obvykle vápencový štěrk (limestone gravel). Spousty velkých balvanů vápence jsou také roztroušeny po celé nížině, téměř na každém poli se něco najde; v blízkosti hor se ovšem vedle vápence objevují ve velkém

* Z 32 509 angl. čtverečních mil celkové rozlohy Irska leží mezi hladinou moře a nadmořskou výškou 250 stop 13 243 čtverečních mil: od 251—500 stop 11 797; od 501—1000 stop 5798; od 1001—2000 stop 1589; od 2001 stop a výše 82 čtverečních mil. *(Engelsova poznámka.)*

množství i místní horniny, pocházející z těchto hor, zejména žula. Žula se prostírá od severní strany Galwayského zálivu k jihovýchodu až ke Galty Mounts, ojediněle pokračuje až k Mallow (hrabství Cork).

Severní část země je pokryta driftem do stejné nadmořské výšky jako centrální rovina; mezi různými víceméně souběžnými horskými řetězy, které protínají jižní část, se objevují podobné usazeniny místních hornin, většinou silurského útvaru, jako se vyskytují ve velkém množství zejména v údolí Flesku a Laune u Killarney.

Na svazích hor a na dně údolí se najdou velmi často naprosto nepochybné stopy ledovců, zejména v jihozápadním Irsku. Nejrůznější stopy ledovců, výraznější než u Killarney (v Black Valley a v Gap of Dunloe), jsem viděl, pokud si vzpomínám, pouze v Oberhasli a tu a tam ve Švédsku.

V ledové době a po ní se pravděpodobně zvedl povrch země do té míry, že Británie byla po nějakou dobu spojena souší nejen s kontinentem, ale i s Irskem. Zřejmě jenom tím si lze vysvětlit stejnou faunu těchto zemí. Z velkých vymřelých savců má Irsko i kontinent společného mamuta, irského obrovského jelena, jeskynního medvěda, jeden druh soba atd. Kdyby se byla země zdvihla o necelých 240 stop nad nynější úroveň, bylo by se Irsko spojilo širokým pruhem země se Skotskem, a kdyby vystoupila o necelých 360 stop, bylo by se spojilo Irsko s Walesem.* To, že kdysi, po uplynutí ledové doby zaujímalo Irsko vyšší polohu než nyní, dokazují ponořená rašeliniště s čnějícími pahýly stromů a kořeny, která se vyskytují po celém pobřeží a jsou naprosto totožná s nejspodnějšími vrstvami rašelinišť v sousedních vnitrozemských oblastech.

*

Půda v Irsku, pokud se hodí pro zemědělství, je tedy složena téměř výlučně z „driftu" ledové doby, který, vzhledem k tomu, že

* Viz mapu 15a, Stielerův Příruční atlas, 1868.[404] Tato mapa, jakož i zvláštní mapa Irska (čís. 15d) dává velmi názornou představu o utváření zemského povrchu. *(Engelsova poznámka.)*

vznikl rovněž z břidlic a vápence, vytváří zde velmi úrodnou, lehkou hlinitou půdu; není to neúrodný písek, jímž skotská, skandinávská a finská žula pokryla tak veliký kus severního Německa. Rozmanitost hornin, jejichž zvětraliny vytvářely a stále ještě vytvářejí tuto půdu, zajišťuje jí příslušnou rozmanitost minerálií, potřebných pro vegetaci; a jestliže jedné z nich, vápence, se často ornici nedostává, množství menších i větších balvanů vápence všude na polích — nehledě k vápencovému skalnatému podkladu — umožňuje, aby se vápenec do půdy snadno dostal.

Když známý anglický agronom *Arthur Young* cestoval v sedmdesátých letech minulého století po Irsku, nevěděl, čemu se víc divit: přirozené úrodnosti půdy, nebo tomu, jak barbarsky s ní rolníci zacházejí. „Lehká, suchá, měkká, písčitá hlína" převládá všude, kde vůbec je dobrá půda. Ve „zlatém údolí" Tipperary i jinde našel Young

„touž písčitou, načervenalou hlínu, kterou jsem již popsal — výtečnou ornou půdu". Odtud směrem na Clonmel „kráčíš celou cestu po témž žírném pruhu červené písčité hlíny, o níž jsem se tak často zmiňoval; prozkoumal jsem ji na různých polích a zjistil jsem, že vyniká mimořádnou úrodností, že je to nejlepší řepná půda, jakou jsem kdy viděl".

Dále:

„Bohatá, úrodná půda táhne se od Charleville na úpatí hor až k Tipperary" (městu) „přes Kilfenann; je to úsek dlouhý 25 mil a široký 16 mil, který se táhne od Ardpatricku až do vzdálenosti čtyř mil před Limerickem." „Nejžírnější půda je v ‚Corcasses' na řece Maigue, u Adare — pruh o délce 5 mil a šíři 2 mil až dolů k Shannonu... Po zorání se seje napřed oves a sklízí se 20 sudů" (sud má 14 stone = 196 liber), „nebo 40 obyčejných sudů z akru, což se tu nepokládá za nijak bohatou úrodu; oves sejí na témž poli 10—12 let za sebou, dokud se nezačnou sklizně zmenšovat; pak zasejí jednou boby, a tím se půda tak osvěží, že z ní mohou zas vymrskat dalších deset sklizní ovsa; boby dávají velmi dobré sklizně. Slyšeli jste už někdy o takových barbarech?"

Dále u Castle Oliver, hrabství Limerick:

„Nejlepší půda se zde vyskytuje na úpatí hor; je to žírná, měkká, drobivá, písčitá hlína, bohatá na humózní látky, rudohnědé barvy, ležící ve vrstvě $1\frac{1}{2}$ až 3 stopy vysoké. Tato suchá prsť by se výborně hodila pro řepu, mrkev, zelí, zkrátka pro cokoli. Vcelku vzato, pokládám ji za nejúrodnější půdu, jakou jsem kdy viděl; hodí se pro každý účel, jaký si jen možno představit. Lze na ní vykrmit největšího vola, a stejně dobrá je i pro chov ovcí, pro pěstování polních plodin, pro řepu, pšenici, boby, pro cokoli. Člověk si musí sám půdu prozkoumat,

aby uvěřil, že země napohled tak žebrácká může být tak bohatá a úrodná."

U řeky Blackwater u Mallow

„jsou pásy plochého terénu až 1/4 míle široké, na nichž všude roste znamenitá tráva. Je to nejskvělejší písečná půda, kterou jsem kdy viděl, červenohnědě zbarvená; bude-li zorána, bude dávat nejbohatší sklizně na světě. Je hluboká pět stop, a třebaže se z ní dají pálit dobré cihly, je to čistý písek. Břehy této řeky, od pramenů až k ústí do moře, jsou pozoruhodné jak svou krajinnou krásou, tak svou úrodností." — „Drobivá písčitá hlína, suchá, ale úrodná, vyskytuje se zde velmi často a vytváří nejlepší půdu v celé zemi, vhodnou pro zemědělství i chov ovcí. Zvláště bohaté na tuto půdu jsou Tipperary a Roscommon. Nejúrodnější ze všeho jsou pastviny pro hovězí dobytek v Limericku a na břehu Shannonu, v hrabství Clare — takzvané Corcasses... Písek, který se vyskytuje tak často v Anglii a ještě více v celém Španělsku, ve Francii, v Německu a v Polsku — od Gibraltaru až po Petrohrad — nenajdete v Irsku nikde, kromě v úzkém pásu dun na pobřeží. Také jsem tam nikde neviděl křídovou půdu, ani jsem o ní neslyšel."*

Svůj úsudek o irské půdě shrnul Young ve větách:

„Kdybych měl podat charakteristiku výtečné půdy, řekl bych: je to *taková* půda, na níž lze vykrmit vola a stejně dobře dosáhnout dobré sklizně řepy. Mimochodem řečeno, v Anglii je takové půdy velmi málo, nebo tam není vůbec, v Irsku je naopak zcela běžná." (Sv. II, str. 271.) — „Srovnáváme-li přirozenou úrodnost irské a anglické půdy, akr proti akru, vyhrává irská půda." (Sv. II, 2. část, str. 3.) — „Pokud mohu posuzovat jakost půdy v obou královstvích, je irská půda rozhodně daleko lepší." (Sv. II, 2. část, str. 12.)

V letech 1808—1810 cestoval po Irsku Edward *Wakefield*, Angličan rovněž obeznalý v agronomii, a podle výsledků svého pozorování napsal velmi hodnotné dílo.** Jeho poznámky jsou lépe uspořádány, jsou přehlednější a úplnější než Youngův cestopis; vcelku však se oba shodují.

Wakefield konstatuje, že v jakosti irské půdy jsou celkem malé rozdíly. Písek se vyskytuje jedině na pobřeží (ve vnitrozemí je tak vzácný, že se tam velké množství mořského písku dováží, aby se jím zlepšila jílovitá půda a rašelina); křídová půda je v Irsku neznámá (v Antrimu je křída, jak už bylo řečeno, pokryta vrstvou čediče, který se zvětráním proměňuje ve velice úrodnou ornici —

* „A Tour in Ireland" by Arthur Young, 3 svazky, Londýn 177... Výše uvedené výňatky jsou z II. svazku, str. 28, 135, 143, 154, 165 a z druhé části téhož svazku, str. 4. *(Engelsova poznámka.)*

** „An Account of Ireland, Statistical and Political." By Edward Wakefield. Londýn 1812, 2 svazky, kvartový formát. *(Engelsova poznámka.)*

v Anglii dává křída nejhorší půdu), „a vazkou jílovitou půdu, jakou nacházíme v Oxfordshiru, v některých částech Essexu a v celém horním Suffolku, jsem nikde v Irsku nenašel.“ Irové nazývají každou jílovitou půdu jíl (clay); je možné, že se v Irsku vyskytuje také skutečný jíl, rozhodně však nebývá na povrchu jako v některých částech Anglie. Vápenec nebo vápencový štěrk se vyskytuje téměř všude; „vápenec je užitečná věc, která se dá proměnit ve zdroj bohatství, jehož lze vždy s prospěchem použít.“ Hory a rašeliniště ovšem podstatně redukují plochu úrodné země. Na severu je úrodné půdy málo; ale i zde se najdou v každém hrabství údolí s nejbujnější vegetací a dokonce v nejsevernějším Donegalu našel Wakefield mezi pustými horami zcela nečekaně pruh velmi úrodné země. Značně rozšířené pěstování lnu na severu samo už dostatečně svědčí o úrodnosti půdy, neboť této rostlině se v chudé půdě nikdy nedaří.

„Na velké části půdy v Irsku se daří bujná tráva, která vyrůstá téměř přímo z vápencové skály. Viděl jsem, jak na půdě hluboké jen několik palců, na níž ani v nejvlhčí roční době koňská podkova nezanechávala otisk, se rychle vykrmili voli vážící sedm centů. To je jeden druh žírné irské půdy, kterou najdete v celém Roscommonu, v některých částech Galway, Clare a jinde. Jiné oblasti se zas vyznačují nejžírnější hlinitou půdou, jakou jsem kdy viděl obdělanou; tak je tomu zejména v celém Meathu. Kde se setkáváme s takovouto půdou, je její úrodnost tak očividná, že člověku připadá, jako by sama příroda chtěla odškodnit obyvatele za jejich primitivní způsob zemědělství. — Na březích Shannonu a Fergusu je půda zas jiného druhu, ale stejně úrodná, třebaže na povrchu vypadá skoro jako močál. Tato místa se nazývají ‚Caucasses‘“ (tak píše Wakefield na rozdíl od Younga); „půdní podklad tvoří jemný modrý náplav, mořský sediment, který má zřejmě stejné vlastnosti jako ornice, neboť jej nelze zničit ani sebehlubším oráním. — V hrabstvích Limerick a Tipperary se vyskytuje zas jiný druh bohaté půdy: tmavá, drobivá, suchá, písčitá hlína, která je s to plodit několik let po sobě obilí — jen kdyby ji chránili před zaplevelením. Hodí se stejně dobře jak pro orbu, tak pro pastviny, a jak si troufám tvrdit, snáší výborně jak mokrá, tak i suchá léta. Úrodnost této půdy se vysvětluje zčásti tím, že částečky půdy, strhávané deštěm z hor, se usazují v údolích. Půdní podklad je vápenitý, takže do ornice proniká zdola nejlepší hnojivo a rolník má pole pohnojené bez jakékoli práce.“ (Sv. I, str. 79, 80.)

Jestliže leží přímo na vápencové skále tužší jíl v nepříliš silné vrstvě, nehodí se půda k obdělání a dává jen mizerné sklizně obilí; zato je však výbornou pastvinou pro ovce, tím se jakostně stále

zlepšuje a porůstá hustou travou, smíšenou s bílým jetelem a...* (Sv. I, str. 80.)

Na západě, zejména v Mayo, vyskytuje se podle dr. Beauforta** mnoho turloughs — větších nebo menších rovinek, které se v zimě zaplavují vodou, ač nejsou nějak viditelně spojeny s potoky nebo řekami; v létě voda odtéká podzemními trhlinami ve vápencové skále a zanechává pevnou žírnou půdu na pastviny.

„Kromě v caucasses," pokračuje Wakefield, „nalézáme nejlepší půdu v Irsku v hrabství Tipperary, Limericku, Roscommonu, Longfordu a Meathu. V Longfordu je pachtovní hospodářství (Granard Kill), kde se sklidilo bez jakéhokoli hnojení osm sklizní brambor za sebou. Některá místa v hrabství Cork jsou mimořádně úrodná a vcelku se dá říci, že Irsko má půdu výtečné jakosti, ačkoli nesouhlasím s některými spisovateli, kteří tvrdí, že půda v Irsku ve srovnání s půdou v Anglii, akr proti akru — je rozhodně lepší." (Sv. I, str. 81.)

Tato poznámka, namířená proti Youngovi, pramení z nesprávného pochopení shora citovaného Youngova výroku. Young netvrdí, že půda v Irsku je plodnější než v Anglii, posuzuje-li se nynější stav kultivace půdy v obou zemích, neboť ten je přirozeně v Anglii mnohem vyšší; Young říká pouze, že *přirozená* úrodnost půdy v Irsku je větší než v Anglii, a to Wakefield výslovně nepopírá.

V roce 1849, po posledním hladomoru[405], poslal sir Robert Peel*** do Irska skotského agronoma pana *Cairda*, aby podal zprávu, jakým způsobem by se dalo povznést tamní zemědělství. Ve svém brzy nato uveřejněném spisu o západním Irsku — vedle nejzazšího severozápadu je to nejchudší část země — Caird píše:

„Byl jsem velmi překvapen, když jsem uviděl tak rozlehlou plochu výtečné, úrodné země. Vnitrozemí je zcela rovinaté, většinou kamenité a suché; půda je hluboká a drobivá. Vlhké klima je příčinou velmi trvalé vegetace, což má své dobré i špatné stránky; je příznivé pro trávu a pícniny†, vyžaduje však také značného a houževnatého úsilí, aby se nerozmohl plevel. Nadbytek vápna, které se vyskytuje všude, ať již přímo ve skále, nebo v podobě písku a štěrku pod povrchem, je pro jakost půdy nejvýš cenný."

* V Engelsově rukopisu mezera, u Wakefielda: „divokým bedrníkem". *(Pozn. red.)*

** Beaufort, Revd. Dr., „Memoir of a Map of Ireland", 1792, str. 75, 76. Citováno u Wakefielda, sv. I, str. 36. *(Engelsova poznámka.)*

*** V rukopisu nad slovem „sir" je nadepsáno „ministerstvo". *(Pozn. red.)*

† Výraz „pícniny" („green crops") zahrnuje všechny uměle vypěstované krmivové plodiny, všechny druhy řepy a brambory; všechno, co není obilí, tráva, ani zahradní rostlina. *(Engelsova poznámka.)*

Caird potvrzuje rovněž, že celé hrabství West Meath se skládá ze znamenitých pastvin. O krajině na sever od Lough Corrib (hrabství Mayo) píše:

„Největší její část" (mluví se o farmě v rozloze 500 akrů) „je nejlepší žírná půda pro ovce a hovězí dobytek, suchá, drobivá půda, zvlněný terén, vše na vápencové skále. Pole, odedávna tu rostoucí bujná tráva, jsou lepší než kdekoli ve Skotsku, až na některé malé úseky — aspoň pokud se mohu upamatovat. Nejlepší pozemky na této půdě jsou *příliš dobré pro orbu*, přesto by se jich z poloviny dalo s úspěchem použít jako orné půdy... Je pozoruhodné, jak rychle se zotavuje půda na tomto vápencovém podkladu a sama, bez jakéhokoli osevu se zas přeměňuje v pastvinu."*

Poslechněme sina konec ještě jednu francouzskou autoritu:**

„Z obou částí Irska zaujímá část severozápadní čtvrtinu rozlohy ostrova, celý Connaught s přilehlými hrabstvími Donegal, Clare a Kerry. Podobá se Walesu a ve svých nejchudších pásmech dokonce skotským vysočinám. Kromě toho je zde na dva milióny hektarů pusté divočiny, jejíž děsivý vzhled zplodil irské úsloví: Táhni do pekla nebo do Connaughtu!*** Druhá, mnohem rozlehlejší část Irska, jihovýchodní, zaujímá Leinster, Ulster a Munster čili asi 6 miliónů hektarů. Přirozenou úrodností se *přinejmenším aspoň vyrovná* vlastní Anglii. Avšak půda tam není všude stejné jakosti a srážek je tam ještě víc než v Anglii. Velká rašeliniště pokrývají asi $^1/_{10}$ povrchu; více než další desetinu rozlohy zaujímají jezera a hory. Z 8 miliónů hektarů je v Irsku obděláno pouze 5 miliónů" (str. 9,10). — „Dokonce sami Angličané připouštějí, že jakostí půdy vyniká Irsko nad Anglii. Z uvedených 8 miliónů hektarů připadá na skalnatá pohoří, jezera a rašeliniště asi 2 milióny hektarů; další 2 milióny mají dosti špatnou půdu. Zbytek, tedy asi polovina celé rozlohy země, je pokryt výtečnou půdou na vápencovém podkladu — lze si přát něco lepšího?" (str. 343).

Jak vidíme, všechny autority se shodují v tom, že půda v Irsku jak svým chemickým složením, tak i mechanickou strukturou spojuje v sobě v neobvykle příznivé míře všechny prvky, podmiňující úrodnost. Nejsou tu extrémní případy, nevyskytuje se tu tuhý, nepropustný jíl, kterým voda vůbec neprosákne, ani sypký písek, který vodu neudrží ani hodinu. Naproti tomu má Irsko jinou nevý-

* Caird, „The Plantation Scheme, or the West of Ireland as a field for investment", Edinburgh 1850. Výše uvedené výňatky viz na str. 6, 17—18, 121. Pan Caird uveřejnil v „Times" z roku 1850—1851 cestovní zápisky o stavu zemědělství v hlavních hrabstvích Anglie. *(Engelsova poznámka.)*

** Léonce de Lavergne, „Rural Economy of England, Scotland and Ireland." Přeloženo z francouzštiny. Edinburgh 1855. *(Engelsova poznámka.)*

*** Toto úsloví, jak bude vysvětleno dále, vděčí za svůj vznik nikoli pochmurným horám Connaughtu, nýbrž nejchmurnějšímu období v celých dějinách Irska.[406] *(Engelsova poznámka.)*

hodu. Zatímco hory jsou rozloženy ponejvíce podél pobřeží, leží vodní předěly mezi různými povodími řek ve vnitrozemí většinou velmi nízko. Řeky nestačí odvést všechnu dešťovou vodu do moře a tak vznikají uvnitř země, zejména na vodních předělech, rozsáhlé rašelinové močály. Jenom v rovině je 1 576 000 akrů pokryto rašeliništi. Jsou to většinou prolákliny nebo kotliny v terénu, nejčastěji ploché nádrže někdejších jezer, která postupně porostla mechem a močálovitými rostlinami a zaplnila se jejich odumřelými zbytky. Slouží pouze k dobývání rašeliny tak jako naše severoněmecké močály. Při dnešním systému zemědělství mohou být rašeliniště jen pozvolna na okrajích kultivována. Dno těchto starých jezerních pánví tvoří všude slín, který získal svůj obsah vápence (od 5—90 %) ze schránek sladkovodních měkkýšů těchto jezer. Každý z těchto rašelinových močálů obsahuje tedy ve vlastním lůně materiál ke svému zúrodnění. Kromě toho je většina těchto rašelinišť bohatá na železné rudy. Vedle těchto rovinných rašelinišť je v Irsku ještě 1 254 000 akrů horských močálů, které vytvářejí osobitou krásu britských ostrovů; vznikly vymýcením lesů ve vlhkém podnebí. Všude, kde byly na plochých nebo mírně zvlněných vrcholech vymýceny lesy — a to se dělo v 17. století a v první polovině 18. století hromadně, neboť bylo třeba zásobovat železárny dřevěným uhlím — vytvářely se vlivem deště a mlhy rašeliny, a ty se šířily později i na svahy hor všude tam, kde k tomu byly příznivé podmínky. Celý hřeben horského řetězu, který protíná severní Anglii ze severu na jih až k Derby, je pokryt takovýmito rašelinovými močály; a všude, kde jsou na mapě Irska vyznačeny větší skupiny hor, vyskytují se v hojnosti i horské močály. Rašelinové močály v Irsku nejsou však nikterak nenávratně ztraceny pro zemědělství; naopak, uvidíme ještě dále, jakou bohatou úrodu mohou některé z nich dát při náležitém obdělání, právě tak jako i ony dva milióny hektarů (5 miliónů akrů) „dosti špatné země", o níž tak pohrdavě mluví Lavergne.

*

Podnebí Irska je určeno jeho polohou. Golfský proud a převládající jihozápadní větry mu přinášejí teplo a způsobují mírné zimy a svěží léta. Na jihozápadě trvá léto až do října, který podle Wakefielda (sv. I, str. 221) se tu považuje za nejlepší měsíc ke koupání v moři. Mrazy jsou vzácné a netrvají dlouho, sníh se v nížině téměř nikdy neudrží. V zálivech Kerry a Cork, k jihozápadu otevřených a ze severu chráněných, vládne po celou zimu jarní počasí; v těchto místech i jinde roste myrta venku (Wakefield uvádí příklad, kdy na jednom venkovském sídle vyrostla do výše 16 stop jako strom a používalo se jí na košťata, sv. I, str. 55) a vavřín, planika a další stále zelené rostliny vyrůstají do výše stromů. Ještě za Wakefieldových dob nechávali rolníci na jihu po celou zimu brambory venku; od roku 1740 se nestalo, že by zmrzly. Naproti tomu však Irsko ohrožují už první prudké lijáky z těžkých atlantských dešťových mraků. Průměrné množství srážek v Irsku je nejméně 35 palců, tedy značně nad anglický průměr, ale rozhodně méně, než činí průměr v Lancashiru a Cheshiru a sotva více než v celé západní Anglii. Přesto je irské podnebí daleko příjemnější než anglické. Místo olověné oblohy, z níž v Anglii tak často po celé dny nepřetržitě mrholí, je v Irsku většinou kontinentální aprílové nebe; svěží mořské větry sem rychle a nečekaně přihánějí mraky, ale stejně rychle je zas rozhánějí, nespadnou-li ihned v prudkém lijáku k zemi. Dokonce ani v pozdním podzimu, kdy tu prší nepřetržitě po celé dny, nemá déšť tak chronický ráz jako v Anglii. Zdejší počasí, stejně jako zdejší obyvatelé, má mnohem prudší charakter, přechody z jedné krajnosti do druhé jsou ostřejší, bezprostřednější; irská obloha je jako tvář irské ženy, déšť a sluneční světlo se na ní střídají náhle a nečekaně, ale pro šedou anglickou nudu tu není místa.

Nejstarší zprávu o irském podnebí nám zanechal Říman *Pomponius Mela* („De situ orbis") v prvním století našeho letopočtu:

„Za Británií leží Juverna, rozlohou téměř stejná, i jinak jí podobná; je podélného tvaru a její *podnebí není příznivé pro zrání osevů;* zato ale *oplývá bujnou a sladkou trávou,*** takže stačí jen malá část dne, aby se dobytek nasytil, a kdyby nebyl odveden z pastvy, zahynul by přežráním."[407]

„Coeli ad maturanda semina iniqui, verum adeo luxuriosa

* Slova, která Engels podtrhl, uvádí pak dále latinsky. *(Pozn. red.)*

herbis non laetis modo sed etiam dulcibus!" Toto místo přeložené do moderní angličtiny najdeme mezi jiným u pana *Goldwina Smitha*, dříve profesora historie v Oxfordu, nyní na Cornellově universitě v Americe. Vypravuje nám, jak je těžké ve velké části Irska dostat pod střechu úrodu pšenice, a pokračuje:

„Zdá se, že přirozenou cestou Irska k obchodní prosperitě je zásobovat *obyvatelstvo Anglie* produkty svých *pastvin* — dobytkem, máslem atd."*

Toto tvrzení je mnohokrát opakováno od Mely po Goldwina Smitha a dodnes; od roku 1846[408] vykřikuje zejména sbor irských statkářů, že Irsko je vzhledem k svému podnebí odsouzeno zásobovat nikoli Iry chlebem, nýbrž Angličany masem a mlékem, a proto je prý údělem irského lidu přestěhovat se za oceán a vyklidit Irsko pro krávy a ovce!

Vidíme, že zjistit, jaké irské podnebí skutečně je, znamená řešit aktuální politickou otázku. Proto nás zde podnebí zajímá jen potud, pokud je důležité pro zemědělství. Pozorování přírodovědců, kteří měří dešťové srážky, má při nynějším nedokonalém způsobu pozorování jen podružný význam pro náš účel; nezáleží tolik na tom, *kolik* vody naprší, ale *jak* a *kdy* naprší. Zde je důležité především mínění agronomů.

Arthur Young pokládá Irsko za zemi daleko vlhčí, než je Anglie; proto může půda tak podivuhodně produkovat trávu. Uvádí příklady, kdy řepná pole a strniště zůstala nezorána, a přesto dala příštího léta bohatou úrodu sena — zjev, který nemá v Anglii obdoby. Uvádí dále, že irská pšenice je mnohem lehčí než pšenice sklizená v sušších zemích, pole jsou zarostlá trávou a bylím i při nejlepším obdělání a úroda bývá tak mokrá a sklízí se tak těžko, že se tím výnos velmi snižuje. (Young, „Tour", II, str. 100.)

Zároveň však Young upozorňuje na to, že irská půda této vlhkosti podnebí vzdoruje. Půda je všude kamenitá, a proto snáze propouští vodu.

„Tuhá, kamenitá, tvrdá hlína (loam), která se těžko obdělává, není v Irsku

* Goldwin Smith, „Irish History and Irish Character", Oxford a Londýn 1861. — Člověk neví, co více obdivovat na tomto spisu, ospravedlňujícím pod maskou „objektivity" anglickou politiku vůči Irsku, zda nevědomost profesora historie, či pokrytectví liberálního buržoy. S obojím se ještě setkáme. *(Engelsova poznámka.)*

vzácností, ale nikterak se nepodobá anglickému jílu (clay). Kdyby na anglický jíl (druh půdy, která se vyskytuje v Irsku jen zřídka a nikdy bez spousty kamení) spadlo tolik vody jako na skály sesterského ostrova, nedala by se tato půda obdělávat. V Irsku jsou však skály pokryty zelení a tam, kde se skládají z vápence, vyrůstá na zcela tenké vrstvě humusu nejměkčí a nejskvělejší trávník na světě." (Sv. II, 2. část, str. 3, 4.)

Vápencové masívy jsou, jak známo, samá trhlina a rozsedlina, jimiž rychle uniká přebytečná voda.

Wakefield věnuje podnebí velmi podrobnou kapitolu, v níž shrnuje všechna dřívější i současná pozorování. Podle dr. *Boata* („Natural History of Ireland", 1645)[409] je zima v Irsku mírná, 3—4 mrazy ročně, které jen zřídka trvají déle než 2—3 dny; Liffey u Dublinu zamrzá sotva jednou za 10—12 let. Březen bývá většinou suchý a pěkný, ale potom hodně prší; v létě se jen zřídka stane, že se vydaří 2—3 zcela suché dni za sebou; pozdě na podzim bývá zas pěkné počasí. Velmi suchá léta jsou vzácná, drahotu nikdy nezpůsobuje sucho, ale většinou mokro. V rovině bývá málo sněhu, takže dobytek zůstává celý rok venku. Tu a tam však přijde i sněžný rok, jako roku 1635, kdy se lidé museli postarat o přístřeší pro dobytek. (Wakefield, sv. I, str. 216 a další).

Na počátku minulého století začal dr. *Rutty* („Natural History of the County of Dublin") provádět přesná meteorologická pozorování, v nichž pokračoval přes padesát let od roku 1716 do roku 1765. Po celou tuto dobu ukazoval se poměr jižních a západních větrů k severním a východním větrům jako 73 : 37, (10 878 jižních a západních proti 6329 severním a východním). Převládaly západní a jihozápadní větry, po nichž přišly severozápadní a jihovýchodní, a nejřidší byly severovýchodní a východní. V létě, na podzim a v zimě převládají západní a jihozápadní větry; východní jsou nejčastější na jaře a v létě, kdy se objevují dvojnásob častěji než na podzim a v zimě; severovýchodní větry vanou většinou na jaře, rovněž dvakrát tak často jako na podzim a v zimě. Proto je tu teplota pravidelnější, zima mírnější a léto chladnější než v Londýně, naproti tomu vzduch je vlhčí. Sůl, cukr, mouka atd. pohlcují dokonce i v létě vlhkost ze vzduchu a obilí se musí sušit v pecích, což se v *některých částech* Anglie nestává. (Wakefield, sv. I, str. 172—181.)

Rutty mohl tenkrát srovnávat irské podnebí jen s londýnským, které je ovšem jako v celé východní Anglii sušší. Kdyby byl však měl k dispozici údaje o západní a zejména o severozápadní Anglii, byl by zjistil, že jeho popis irského podnebí, rozvržení větrů během roku, mokrá léta, v nichž se cukr, sůl apod. v netopených místnostech rozpouštějí, se zplna hodí i na tuto oblast Anglie, jen s tím rozdílem, že zima je tu studenější.

Rutty vedl rovněž zápisy o meteorologickém charakteru ročních období. V uvedených 50 letech bylo 16 jar studených, pozdních, nebo příliš suchých, o něco více než v Londýně. Dále bylo 22 horkých a suchých lét, 24 mokrých a 4 proměnlivá léta; poněkud vlhčeji než v Londýně, kde je počet suchých i mokrých let týž; dále bylo 16 pěkných, 12 mokrých, 22 proměnlivých podzimů, opět o něco vlhčeji a proměnlivěji než v Londýně; a 13 mrazivých, 14 mokrých a 23 mírných zim, což svědčí o podstatně vlhčím a mírnějším podnebí než v Londýně.

Podle měření srážek v botanické zahradě v Dublinu během deseti let 1802—1811 připadá na každý měsíc toto úhrnné množství srážek v palcích: prosinec 27,31; červenec 24,15; listopad 23,49; srpen 22,47; září 22,27; leden 21,67; říjen 20,12; květen 19,50; březen 14,69; duben 13,54; únor 12,32; červen 12,07; roční průměr činí 23,36. (Wakefield, sv. I, str. 191.) Těchto deset let je výjimečně suchých; Kane („Ind. Res.", str. 73) uvádí průměrné množství srážek za 6 let v Dublinu 30,87 palců a *Symons* („English Rain Fall") uvádí jako průměr z let 1860—1862 29,79 palců. Jak nepatrný význam však má takové měření při irských rychle přecházejících, pouze místních lijácích, neprovádí-li se po celou řadu let a na mnoha stanicích, dokládá mimo jiné ta skutečnost, že ze tří stanic v Dublinu naměřila jedna 24,63, druhá 28,04 a třetí 30,18 palců dešťových srážek za rok 1862. Průměrné množství srážek ze 12 stanic ve všech částech Irska (pohybující se od 25,45 do 51,44 palců) činilo podle Symonse v letech 1860—1862 necelých 39 palců.

Dr. *Patterson* praví ve své knize o podnebí v Irsku:

„Rozšířenou představu o našem mokrém podnebí způsobily naše časté lijáky, nikoli však samo množství srážek... Mokré počasí zdrží občas na jaře setí, ale naše jaro bývá tak studené a opožděné, že se u nás rané setí málokdy

doporučuje. Jestliže časté lijáky v létě a na podzim ohrožují naše sklizně sena a obilí, pak by se v takových naléhavých případech bdělostí a pílí mohlo dosáhnout stejného úspěchu jako v Anglii při tamějších rychlých sklizních (catching harvests), a lepší kultivace půdy by zajistila, že by setba odměnila rolníkovu námahu."*

V Londonderry počet suchých dní kolísal ve dvanácti letech 1791—1802 od 113 do 148 v roce; průměr byl přes 126. V Belfastu vycházel týž průměr. V Dublinu se pohyboval počet suchých dní od 168 do 205, průměr činil 179. (Patterson, tamtéž.)

Podle Wakefieldových údajů připadá sklizeň v Irsku na tyto měsíce: pšenice se sklízí ponejvíce v září, méně v srpnu, zřídka v říjnu; ječmen obvykle o něco později než pšenice a oves asi o týden později než ječmen, tedy častěji v říjnu. Wakefield, který po dlouhém zkoumání dochází k závěru, že materiál, který má, zdaleka nepostačuje k *vědeckému* vylíčení irského podnebí, nemluví *nikde* o tom, že by toto podnebí působilo větší obtíže při pěstování obilí. Zjišťuje naopak, že při vlhkém počasí vznikají ztráty při sklizni úrody z docela jiných důvodů, jak se ještě ukáže, a praví výslovně:

„Půda v Irsku je tak úrodná a *podnebí tak příznivé*, že při vhodném způsobu obdělávání bude ostrov produkovat nejen *dostatek obilí* pro svou vlastní potřebu, ale také i *značné přebytky*, kterých by se mohlo vždycky v případě nouze použít pro potřeby Anglie." (Sv. II, str. 61.)

Ovšem tehdy — roku 1812 — Anglie válčila s celou Evropou a s Amerikou[410] a dovoz obilí byl velmi ztížen; obilí bylo první nezbytností. Nyní dodává Amerika, Rumunsko, Rusko a Německo obilí v dostačujícím množství, jde tedy spíše o laciné *maso*. A proto se irské podnebí teď zas pro zemědělství nehodí.

Obilí se v Irsku pěstovalo od pradávna. V nejstarších irských zákonech, které byly napsány dávno před příchodem Angličanů, je „pytel pšenice" již určitou mírou hodnoty; mezi dávkami, které poddaní odváděli kmenovým a ostatním náčelníkům, uvádí se téměř vždy určité předepsané množství pšenice, ječného sladu a ovesné mouky.** Za neustálých bojů po anglické invazi pěstování

* Dr. W. Patterson, „An Essay on the Climate of Ireland", Dublin 1804, str. 164. *(Engelsova poznámka.)*

** „Ancient Laws and Institutes of Ireland — *Senchus Mor*", 2 vols, Dublin, printed for Her Majesty's Stationery Office, and published by Alexander Thom

obilí upadalo, avšak nikdy zcela nevymizelo; od roku 1660 až do roku 1725 se začalo zas vzmáhat, potom přibližně do roku 1780 znovu klesalo; v letech 1780—1846 vedle převažujícího pěstování brambor selo se zas víc obilí a od roku 1846 obilí i brambory ustupovaly rozvíjejícímu se pastvinářství. Kdyby zdejší podnebí nebylo vhodné pro pěstování obilí, jak by se zde mohlo udržet přes tisíc let?

V Irsku jsou ovšem oblasti, které vzhledem k častým dešťům v blízkosti hor se pro pěstování pšenice příliš nehodí — zejména na jihu a na západě. Vedle příznivých let přichází často několik mokrých roků za sebou, jako např. v letech 1860—1862, a ty pak působí pšenici velké škody. Pšenice však nepatří k hlavním obilninám pěstovaným v Irsku a Wakefield si dokonce stěžuje, že se jí seje příliš málo, protože nejde na odbyt; jediným odbytištěm byl pouze nejbližší mlýn; také ječmen se pěstoval téměř jen pro pokoutní vinopalny (neplatící daně). Hlavní obilninou v Irsku byl a je oves, jehož se od roku 1810 pěstuje desetkrát více než všech ostatních obilnin dohromady; a protože se oves sklízí později než pšenice a ječmen, připadá sklizeň ovsa zejména na jihu nejčastěji na pěkné počasí koncem září a v říjnu. Kromě toho oves znamenitě snáší vytrvalé deště.

Viděli jsme tedy, že irské podnebí, pokud jde o množství srážek a jejich rozdělení na jednotlivá roční období, odpovídá téměř úplně podnebí severozápadní Anglie. Množství srážek v horách Cumberlandu, Westmorelandu a severního Lancashiru je mnohem větší než v jakékoli stanici, kterou znám v Irsku (v Conistonu 96,03 palců, ve Windermere 75,02 palců, což je průměr z let 1860—1862), a přece se tam sklízí seno a pěstuje oves. V týchž letech se v jižním Lancashiru pohybovalo množství srážek od 25,11 v Liverpoolu do 59,13 v Boltonu, v průměru tedy asi 40 palců; v Cheshiru od 33,02 do 43,40, v průměru asi 37 palců. V Irsku,

---

(Londýn, Longman) 1865 a 1869.[111] Viz sv. II, str. 239—251. Cena pytle pšenice byla 1 screpall (denarius) o 20—24 gramech stříbra, hodnotu screpallu stanovil dr. *Petrie*, „Ecclesiastical Architecture of Ireland, anterior to the Anglo-Norman invasion", Dublin 1845, kvartový formát, str. 212—219. *(Engelsova poznámka.)*

jak jsme viděli, činil průměr v týchž letech necelých 39 palců. (Všechny tyto údaje jsou převzaty ze Symonse.) V obou hrabstvích se pěstují všechny druhy obilí, zejména pšenice; v Cheshiru až do poslední epidemie dobytčího moru převládal ovšem chov dobytka a mlékárenství, avšak od té doby, co dobytek z velké části vyhynul, hodí se podnebí najednou znamenitě pro pšenici. Kdyby byl dobytčí mor přišel do Irska a zanechal tam takovou spoušť jako v Cheshiru, nekázali by nám teď, že přirozeným posláním Irska je pastvinářství, ale opakovali by z Wakefielda ta místa, kde hlásá, že Irsko je předurčeno, aby se stalo obilnicí Anglie.

Podíváme-li se na věc nestranně a nedáme-li se mýlit zaujatým pokřikem irských statkářů a anglických buržoů, pak lze říci, že Irsko má oblasti, které se jakostí půdy i podnebím hodí spíše k chovu dobytka, a jiné, které se hodí zase k pěstování obilí, a ještě jiné — a těch je většina — které jsou stejně vhodné pro obojí, jak tomu ostatně bývá všude. Ve srovnání s Anglií hodí se Irsko vcelku lépe pro chov dobytka; avšak ve srovnání s Francií je zas pro chov dobytka vhodnější Anglie. Vyplývá snad z toho, že se mají z celé Anglie nadělat pastviny a všechno zemědělské obyvatelstvo — až na několik pastýřů — se má vystěhovat do továrních měst nebo do Ameriky, aby vyklidilo místo pro dobytek, jímž se má zaplatit ve Francii hedvábí a víno? Vždyť právě toto žádají pro Irsko irští pozemkoví vlastníci, kteří si chtějí zvýšit pozemkovou rentu, a angličtí buržoové, kteří chtějí snížit dělnické mzdy: Goldwin Smith to řekl dosti jasně. A přitom by sociální revoluce, která by nutně provázela takovouto přeměnu orné půdy v pastviny, byla v Irsku mnohem mohutnější než v Anglii. V Anglii, kde převládá velkozemědělství a kde práci zemědělských nádeníků z větší části už nahradily stroje, znamenalo by to přesídlit nejvýš jeden milión lidí, avšak v Irsku, kde převládá malozemědělství a kde se dokonce ještě obdělává půda motykou, znamenalo by to přesídlit čtyři milióny lidí, tj. vyhladit irský národ.

Vidíme, že se dokonce i přírodní jevy stávají jablkem národního sváru mezi Anglií a Irskem. Vidíme však také, jak se veřejné mínění anglické vládnoucí třídy — které jediné je na kontinentě slyšet — mění podle módy a podle zájmů. Dnes potřebuje Anglie

rychle a spolehlivě obilí — proto je Irsko jako stvořeno k pěstování pšenice; zítra potřebuje Anglie maso — Irsko se hodí jen za pastviny; pět miliónů Irů se pouhou svou existencí příčí všem zákonům politické ekonomie — musí tedy pryč, ať jdou, kam jdou!

Starořečtí a starořímští spisovatelé a i církevní otcové podávají jen málo zpráv o Irsku.

Zato se zachovala dosti bohatá domácí literatura, ačkoli ve válkách 16. a 17. století mnoho irských spisů vzalo za své. Obsahuje básně, gramatiky, glosáře, anály a jiné historické spisy a zákoníky. Avšak až na několik málo výjimek existuje celá tato literatura, která zahrnuje období přinejmenším od 8. až do 17. století, pouze *v rukopisech*. Pro irský jazyk začal existovat knihtisk teprve zcela nedávno, teprve až když irština začala vymírat. Z bohatého materiálu je tedy přístupná pouze nepatrná část.

Z análů jsou nejdůležitější anály opata *Tigernacha* (zemřel v roce 1088), dále anály *ulsterské*, a především anály *čtyř magistrů*. Poslední sbírka byla sestavena v letech 1632—1636 pod vedením františkánského mnicha Michaela O'Clery s pomocí tří jiných seanchaidhes (kronikářů) v klášteře Donegalu na základě materiálu, který se už téměř všechen ztratil. Kritické vydání těchto análů podle dosud existujícího rukopisného originálu z donegalského kláštera pořídil i s anglickým překladem O'Donovan roku 1856.* Dřívější vydání od dr. Charlese O'Conora (první část „Análů čtyř magistrů", „Ulsterské anály" atd.) jsou pokud jde o text i překlad nespolehlivá.[412]

* „Annala Rioghachta Eireann. Annals of the Kingdom of Ireland by the Four Masters." Edited with an English Translation, by Dr. John O'Donovan. 2. vyd., Dublin 1856, 7 svazků, kvartový formát. *(Engelsova poznámka.)*

Od třicátých let tohoto století zavládl v Irsku daleko kritičtější duch, zejména díky Petriemu a O'Donovanovi. Petrieho bádání, o nichž jsme se již zmínili, dokazují, že zachované nejstarší nápisy souhlasí počínaje 6. a 7. stoletím dokonale s anály, a O'Donovan je toho názoru, že anály sdělují historické události již počínaje 2. a 3. stoletím našeho letopočtu. Nám může být celkem lhostejné, začíná-li hodnověrnost análů několik století dříve nebo později, neboť k našemu účelu pro onu dobu nelze análů bohužel téměř vůbec použít. Obsahují stručné, suché záznamy o úmrtích, nastoupeních na trůn, válkách, bitvách, zemětřeseních, moru, o loupežných výpravách Skandinávců, ale jen málo se týkají sociálního života lidu. Kdyby byla veškerá irská právnická literatura vydána, nabyly by anály zcela jiného významu; leckterou suchou poznámku by výklad zákoníku nově osvětlil.

Tyto velmi početné zákoníky čekají rovněž téměř všechny na dobu, kdy uzří světlo světa. Na nátlak několika irských badatelů o starověku souhlasila anglická vláda roku 1852, aby byla ustavena komise pro vydání starých irských zákonů a ustanovení. Ale jak to vypadalo? Komise se skládala ze tří lordů (ti nechybějí nikde, kde je možno přiživit se na státních penězích), ze tří vysoko postavených právníků a tří protestantských duchovních, dále k ní patřil dr. Petrie a jeden důstojník, který řídil topografická měření v Irsku. Ze všech těchto pánů mohli platit pouze dr. Petrie a dva z duchovních, dr. Graves (nyní protestantský biskup v Limericku) a dr. Todd, za lidi, kteří z úkolů komise vůbec něčemu rozumějí, a z těch Petrie a Todd brzo nato zemřeli. Komise dostala za úkol postarat se o opsání, překlad a vydání starých irských rukopisů právního obsahu a opatřit pro tuto práci vhodné lidi. Přizvala k tomu dva z nejlepších, kteří tu byli: dr. O'Donovana a profesora O'Curryho, kteří opsali velké množství rukopisů a pořídili první hrubý překlad; než však bylo něco připraveno k vydání, oba zemřeli. Jejich nástupce dr. Hancock a profesor O'Mahony pokračovali pak v této práci, takže až dosud vyšly zmíněné již dva svazky, které obsahují „Senchus Mor". Z členů komise, jak doznal vydavatel, účastnili se práce pouze dva, Graves a Todd, a to tím, že napsali jakési poznámky na sloupcích korektur; důstojník, sir Thomas

Larcom, poskytl vydavatelům originály map, pořízené při topografickém vyměřování Irska, aby si mohli ověřit místní názvy. Dr. Petrie brzo zemřel a ostatní pánové omezili svou činnost na to, že po 18 let svědomitě pobírali svůj plat.

To je způsob, jak se v Anglii, ale zejména v Irsku ovládaném Anglií, provádějí veřejné práce. Bez jobbery* se nic neobejde. Neuskuteční se jediná věc veřejného zájmu, aniž přitom lordům nebo protežovaným vládním vyvolencům nespadne do klína pěkná částka nebo několik tučných sinekur. Za peníze, které pohltila tato zcela zbytečná komise, byli by vydali v Německu celou dosud neuveřejněnou historickou literaturu — a lépe.

„Senchus Mor" je až dosud náš hlavní pramen pro studium starého Irska. Je to sbírka starých právních ustanovení, která, jak vyplývá z později napsaného úvodu, byla sestavena z podnětu sv. Patricka a s jeho přispěním přizpůsobena rychle se šířícímu křesťanství v Irsku. Svrchovaný král Irska, Laeghaire (428—458, podle „Análů čtyř magistrů"), a podřízení mu králové Corc z Munsteru a Daire, pravděpodobně jeden z ulsterských knížat, dále tři biskupové, sv. Patrick, sv. Benignus a sv. Cairnech, a konečně tři učení právníci, Dubthach, Fergus a Rossa, to byla jakási „komise", která knihu sestavila a dělala svou práci jistě laciněji než ta nynější, která měla sborník pouze vydat. „Čtyři magistři" udávají jako dobu sestavení sborníku rok 438.

Text knihy se zřejmě opírá o staré pohanské materiály. Nejstarší právní formule jsou tu napsány vesměs ve verších v určitém metru a s takzvaným souzvukem, jakousi aliterací či spíše asonancí souhlásek, která je příznačná pro irské básnictví a často přechází v plný rým. Je zjištěno, že staré irské zákoníky byly přeloženy ve 14. století z takzvaného fénijského dialektu (Bérla Feini), jazyka 5. století, do tehdy běžné irštiny (předmluva, sv. I, str. XXXVI a porůznu), a tím se vysvětluje, že v „Senchus Mor" je metrum na některých místech více či méně setřeno; přesto je však vedle ná-

* Jobbery se říká v Anglii využívání státních funkcí k vlastnímu soukromému prospěchu nebo k prospěchu příbuzných či přátel a rovněž používání státních peněz k nepřímému podplácení v zájmu své strany. Jednotlivá machinace se nazývá job. Anglická kolonie v Irsku je hlavním pařeništěm jobbery nejrůznějšího druhu. *(Engelsova poznámka.)*

hodných rýmů a míst výrazně souzvučných ještě natolik patrné, že dodává textu určitý rytmický spád. Veršované formule se dají zjistit většinou už z překladu. Je však mezi nimi zejména v druhé polovině knihy také spousta míst napsaných zcela nepochybně prózou; zatímco veršované formule jsou jistě prastaré a dochované tradicí, zdá se, že prozaické vložky pocházejí od kompilátorů knihy. „Senchus Mor" se ostatně několikrát cituje v glosáři sepsaném v 9. nebo v 10. století, který se připisuje Cormacovi, králi a biskupu z Cashelu, takže sborník byl zcela nepochybně sepsán dávno před anglickou invazí.

Všechny rukopisy tohoto textu (nejstarší z nich je asi z počátku 14. století nebo i starší) obsahují řadu většinou shodných glos a delších vysvětlujících poznámek. Glosy jsou psány zcela v duchu starých glosářů; místo etymologie a výkladu slov jsou tu slovní hříčky; poznámky mají velmi různou hodnotu, často jsou silně zkomolené a bez znalosti ostatních sbírek zákonů jsou na mnoha místech nesrozumitelné. Stáří těchto glos a poznámek nelze spolehlivě určit; velká část je však pravděpodobně napsána až po anglické invazi. Najde se tu ovšem jen velmi málo stop právního vývoje přesahujícího rámec textu; a i tento vývoj se týká pouze přesnějšího určení podrobností; nepochybně však lze s některými výhradami použít jejich větší, čistě výkladové části jako pramene i pro starší dobu.

„Senchus Mor" obsahuje: 1. právo zájemní, tj. přibližně celé soudnictví; 2. právo rukojmí, kteří byli dáni při sporech lidí z různých území; 3. právo týkající se saerrathu a daerrathu (viz dále)[414] a 4. právo rodinné. Získáváme tak mnoho cenných údajů o životě společnosti oné doby; dokud však není vysvětleno velké množství termínů a ostatní rukopisy nejsou ještě vydány, zůstává stále mnoho nejasností.

Kromě literatury informují nás o stavu národa před příchodem Angličanů i zachované stavitelské památky, kostely, kulaté věže, opevnění a nápisy.

Z cizích pramenů je třeba připomenout jen některá místa o Irsku ve skandinávských ságách a v „Životě svatého Malachiáše" od sv. Bernarda, které však skýtají jen málo údajů, a pak

hned přejít k prvnímu Angličanovi, který psal o Irsku na základě vlastního poznání země.

Sylvester Gerald de Barri, zvaný *Giraldus Cambrensis*, arcijáhen z Brecknocku, byl vnukem kurtizány Nesty, dcery knížete jižního Walesu Rhyse ap Tewdwr, milenky anglického krále Jindřicha I. a pramáti téměř všech normanských vojevůdců, kteří se účastnili prvního dobývání Irska. Vydal se roku 1185 s Janem (pozdějším „Bezzemkem") do Irska a napsal v následujících letech zprvu „Topographia Hibernica", popis země a jejích obyvatelů, nato „Hibernia Expugnata", velmi přikrášlené dějiny prvních invazí. Zde nás zajímá hlavně první dílo. Tato kniha, napsaná velmi náročnou latinou, je nabita nejtemnějšími pověrami a všemožnými církevními a národními předsudky doby a národnosti ješitného autora, ale přesto je jako první poněkud obšírnější zpráva cizince o Irsku velmi důležitá.*

Od této doby jsou ovšem anglo-normanské prameny o Irsku bohatší; avšak zpráv o sociálních poměrech nezávislé části ostrova, z nichž by se daly činit retrospektivní závěry o ještě starším zřízení, je stále málo. Teprve ke konci 16. století, kdy bylo Irsko poprvé soustavně a úplně porobeno, dostáváme podrobnější, ovšem značně anglicky přibarvené zprávy o skutečných životních podmínkách irského lidu. Později se přesvědčíme, že za 400 let, jež uplynula od první invaze, změnilo se postavení lidu jen málo, a nikoli k lepšímu. Avšak právě proto jsou tyto novější spisy — Hanmer, Campion, Spenser, Davies, Camden, Moryson atd.[416] — ke kterým se budeme musit častěji obracet o radu, jedním z hlavních pramenů i pro období o 500 let starší a nezbytným, velmi vítaným doplňkem k chudým pramenům původním.

*

Mytologická prehistorie Irska vypráví o celé řadě postupných vpádů, které končily většinou tím, že si noví přistěhovalci ostrov

* „Giraldi Cambrensis Opera", vydal J. S. Brewer, Londýn, Longman, 1863.[415] Anglický překlad (špatný) Giraldových historických spisů, mezi nimi i obou výše uvedených knih, vyšel v Londýně u Bohna roku 1863 („The Historical Works of Giraldus Cambrensis"). *(Engelsova poznámka.)*

podmanili. Tři poslední z nich jsou: vpád Firbolgů, vpád Tuatha-de-Danannů a vpád Milesierů čili Skotů, kteří prý přišli ze Španělska. Podle běžné irské historiografie jsou Firbolgové (fir, irsky fear, latinsky vir, gótsky vair — znamená „muž") docela prostě Belgové a Tuatha-de-Danannové (tuatha, irsky „národ", „kraj", gótsky thiuda) podle potřeby buď řečtí Danaové, nebo germánští Dánové. O'Donovan se domnívá, že základem pověstí alespoň o těchto přistěhovalcích musí být nějaké historické události. Anály se zmiňují kolem roku 10 po Kr. o povstání Aitheach Tuathů (v 17. století Lynch, dobrý znalec starých jazyků, přeložil tento výraz: plebeiorum hominum gens) tedy plebejská revoluce, při níž veškerá šlechta (Saorchlann) byla vybita. To ukazuje na vládu skotských dobyvatelů nad starším obyvatelstvem. Z národních pohádek o Tuatha-de-Danannech, které lidové podání později přeměnilo v lesní a horské duchy elfy, O'Donovan usuzuje, že se udrželi v některých horských krajích až do 2. nebo 3. století našeho letopočtu.

Je zcela nepochybné, že Irové byli smíšený národ, ještě než se u nich masově usadili Angličani. Stejně jako dnes převládal mezi nimi už ve 12. století světlovlasý typ. Giraldus („Top. Hib.", díl III, kap. 26) říká o dvou cizincích, že měli dlouhé *žluté* vlasy jako Irové. Přesto se vyskytují podnes, a to zejména v západní části země, dva naprosto odlišné typy černovlasých lidí; jedni jsou vysokého vzrůstu, dobře stavění, pěkných rysů a kučeravých vlasů — člověk by řekl, že s takovými lidmi se už setkal v italských Alpách nebo v Lombardsku; tento typ se vyskytuje ponejvíce na jihozápadě země. Druhý typ, lidé podsaditého nízkého růstu s hrubými hladkými černými vlasy, ploským, téměř negerským obličejem, se vyskytuje častěji v Connaughtu. Huxley připisuje tento tmavovlasý živel v původně světlovlasém keltském obyvatelstvu příměsi iberské (tj. baskické) krve;[417] zdá se, že toto vysvětlení je aspoň zčásti správné. Avšak v době, kdy se už s určitostí může v dějinách mluvit o Irech, jsou homogenním národem, mluvícím keltsky, a nikde už u nich nenajdeme cizí živly, kromě otroků, zajatých v boji, nebo koupených, většinou Anglosasů.

Zprávy starých klasiků o irském národu nezní příliš lichotivě. *Diodóros* vypravuje, že ti Britové, kteří obývají ostrov Iris (nebo

Irin, v textu je akuzativ *Ἰριν*), jsou lidojedi.[418] Podrobněji se o nich zmiňuje *Strabón:*

„O této zemi (Jerne) nemůžeme říci nic určitého, jen to, že její obyvatelé jsou divočejší než Britové, neboť jsou lidojedi a žrouti (*πολυφάγοι*, podle jiného způsobu čtení *ποηφάγοι*, býložravci) a pokládají za zcela důstojné požírat své zemřelé rodiče a veřejně tělesně obcovat s cizími ženami, se svými matkami a sestrami."[419]

Vlastenecká irská historiografie se nemálo rozhořčovala nad těmito zdánlivými pomluvami. Novějším bádáním však bylo dokázáno, že lidojedství a zejména požírání rodičů je přechodným stupněm vývoje pravděpodobně u všech národů. Snad se Irové potěší, dovědí-li se, že předkové dnešních Berlíňanů ještě o plných tisíc let později sdíleli rovněž tento praktický názor:

„Aber Weletabi, die in Germanie sizzent, tie wir Wilze heiʒên, die ne scament" (schämen) „sih nieht ze chedenne" (zu gestehen) „daʒ sie iro parentes mit mêren rehte eʒen sulîn, danne die wurme."* (Notker, cituje se v knize Jacoba Grimma „Rechtsaltertümer", str. 488.)

Za panování Angličanů se setkáváme s pojídáním lidského masa v Irsku ještě častěji. Pokud jde o fanerogamii, abych užil výrazu Fourierova[420], vyskytovaly se tyto zjevy u všech divokých národů, tím spíše u zvlášť eroticky založených Keltů. Zajímavé je i zjištění, že ostrov byl už tehdy nazýván svým dnešním domácím jménem: Iris, Irin a Jerne je identické s Eire, Erinn; rovněž to, že už i Ptolemaios znal dnešní jméno hlavního města Irska, Dublinu, Eblana (se správným přízvukem *Ἔβλανα*).[421] Je to tím pozoruhodnější, protože irští Keltové používali pro toto město odedávna jiné jméno, Athcliath, a jménem Duibhlinn — černý močál — nazývali část povodí řeky Liffey.

Kromě toho nacházíme již v *Pliniově* „Přírodní vědě" (sv. IV, kap. 16) toto místo:

„Tam" (do Hibernie) „Britové jezdí v člunech z vrbových prutů, potažených sešitými zvířecími kůžemi."

A později praví *Solinus* přímo o Irech:

„Plaví se po moři mezi Hibernií a Británií v člunech z vrbových prutů, které potahují hovězími kůžemi." (C. Jul. Solini „Cosmographia", kap. 25.)

* „Weletabové, kteří žijí v Německu a které nazýváme Wilzové, nestydí se přiznat, že mají větší právo na to, aby požírali své rodiče, než červi." *(Pozn. red.)*

V roce 1810 zjistil Wakefield, že na celém západním pobřeží Irska „bylo vidět jen čluny, které měly dřevěnou kostru potaženou koňskou nebo volskou kůží". Tyto čluny jsou prý různého tvaru, jak v kterém kraji, ale všechny vynikají neobyčejnou lehkostí, takže k nehodám dochází jen velmi zřídka. Pro plavbu na širém moři se ovšem nehodí, a proto se tu rybolov pěstuje pouze v zálivech a mezi ostrovy. V Malbay, hrabství Clare, viděl Wakefield čluny 15 stop dlouhé, 5 stop široké a 2 stopy hluboké; na každý takový člun bylo použito dvou kravských kůží, obrácených srstí dovnitř a na vnější straně potřených dehtem; člun byl zařízen pro dva veslaře a stál asi 30 šilinků. (Wakefield, sv. II, str. 97). Místo vrbových prutů dřevěná kostra! Jaký pokrok za 1800 let a po téměř sedmi stoletích „civilizačního" působení prvního námořního národa světa.

Ostatně brzy se ukázaly i některé příznaky pokroku. Za krále Cormaca Ulfadhy, jehož vláda se klade do druhé poloviny 3. století, reorganizoval jeho zeť Finn Mac Cumhal irskou milici — Fianna Eirionn* — pravděpodobně podle vzoru římské legie tak, že ji rozdělil na lehké a řadové vojsko; všechna pozdější irská vojska, o nichž máme podrobnější údaje, rozlišují kerne — lehkou a galloglas — těžkou neboli řadovou pěchotu. Hrdinské činy tohoto Finna se opěvují v mnoha starobylých písních, z nichž některé dosud existují; tyto písně a snad některé skotsko-gaelské tradice jsou základem Macphersonova „Ossiana" (irsky Oisin, Finnův syn), v němž Finn figuruje jako Fingal a místo děje je přeneseno do Skotska.[422] V irském ústním podání žije Finn dále jako obr Finn Mac-Caul, jemuž se připisuje téměř v každém kraji ostrova nějaký podivuhodný silácký kousek.

Křesťanství zřejmě proniklo do Irska velmi brzy, aspoň na východním pobřeží ostrova. Jinak si nelze vysvětlit, že už dávno před Patriciem hrálo v církevních dějinách tolik Irů významnou úlohu. Pelagius Kacíř se obvykle pokládá za waleského mnicha z Bangoru; existoval však prastarý irský klášter Bangor nebo spíše Banchor u Carrickfergusu a to, že Pelagius pocházel odtud, do-

* Jména Feini, Feniané se užívá v celém „Senchus Mor" pro irský národ. Označení feinechus, fenchus, zákon Fenianů, se užívá často buď pro „Senchus", nebo pro jiný, nyní ztracený zákoník. Zároveň označuje slovo feine, grad feine, plebs, nejnižší třídu svobodných lidí. *(Engelsova poznámka.)*

svědčuje Jeroným, který o něm říká, že je „hloupý a ze skotské kaše neohrabaný" („scotorum pultibus praegravatus").[423] To je první zmínka o irské ovesné kaši (irsky lite, anglo-irsky stirabout), která byla už tehdy i později až do zavedení brambor a pak vedle nich hlavní potravou irského lidu. Pelagiovi přední žáci Celestius a Albinus byli rovněž Skotové, tj. Irové. Jak vypráví Gennadius,[424] napsal Celestius ze svého kláštera tři obšírné dopisy svým rodičům, z čehož vysvítá, že již ve 4. století bylo v Irsku známo písmo.

Ve všech spisech raného středověku jsou Irové nazýváni Skoty a jejich země Skotia; s tímto označením se setkáváme u Claudiana, Isidora, Bedy, u geografa z Ravenny, u Eginharda, a ještě Alfréd Veliký píše: „Hibernia, kterou nazýváme Skotskem" („Igbernia the ve Scotland hatadh").[425] Dnešní Skotsko se tehdy nazývalo cizím jménem Caledonia, domácím Alba, Albania; jméno Scotia, Skotsko, se přeneslo na severní výběžek východního ostrova teprve v 11. století. K prvnímu většímu přesídlení irských Skotů do Alby došlo zřejmě v polovině 3. století; Ammianus Marcellinus ví o jejich existenci v Albě už v roce 360.[426] Přesídlení bylo provedeno nejkratší cestou po moři, od Antrimu na poloostrov Kintyre; již Nennius se zmiňuje výslovně, že Britové, kteří tehdy ovládali celou skotskou nížinu až ke Clyde a Forthu, byli napadeni Skoty *ze západu* a Pikty ze severu.[427] Také sedmá ze starowaleských historických „Triad"[428] vypravuje, že gwyddyl ffichti (viz níže) přišli z Irska přes Normanské moře (Môr Llychlin) do Albanu a usadili se na pobřeží tohoto moře. Skutečnost, že se moře mezi Skotskem a Hebridami jmenuje Normanské, dokazuje ostatně, že tato „Triada" pochází z doby pozdější, po dobytí Hebrid Normany. Kolem roku 500 se sem znou stěhují velké zástupy Skotů, kteří postupně vytvářejí vlastní království nezávislé jak na Irsku, tak na Piktech, a konečně za vlády Kennetha MacAlpina si v 9. století podmaňují Pikty a ustavují říši, která přibližně o 150 let později — poprvé asi od Normanů — dostala jméno Skotsko, Scotia.

Starowaleské prameny (Nennius, „Triady") se zmiňují o vpádech gwyddyl ffichti neboli gaelských Piktů do Walesu v 5. a 6. století, přičemž se tyto vpády vykládají jako vpády irských Skotů. Gwyddyl je waleský tvar slova gavidheal, jak se Irové nazývají

sami. Kde se vzalo označení „Piktové", nechť prozkoumají jiní.

V druhé čtvrtině 5. století se stalo křesťanství působením Patricia (irsky Patrick, Patraic, protože Keltové vyslovují vždy ‚c' starořímským způsobem jako k) bez násilných otřesů vládnoucím náboženstvím. V této době se také oživily už dávno existující styky s Británií; přicházeli odtud stavitelé a řemeslníci, kteří naučili Iry, znající dosud jen stavby z *holého* kamene, stavět s pomocí malty; tohoto způsobu se používá v 7. až 12. století pouze u církevních budov, což je dostatečný důkaz, že jeho zavedení souvisí s křesťanstvím, a dále, že od této doby se duchovenstvo, představitel cizí vzdělanosti, svým intelektuálním vývojem úplně vzdaluje lidu. Zatímco lid nečiní žádné nebo jen velice pomalé sociální pokroky, rozvíjí se záhy v kruzích duchovenstva na tu dobu zcela mimořádná literární vzdělanost a podle tehdejšího způsobu se projevuje ponejvíce horlivostí při obracení pohanů na víru a zakládáním klášterů. Columba obrátil na křesťanskou víru britské Skoty a Pikty; Gallus (zakladatel kláštera v St. Gallen) a Fridolin Alemany, Kilian mohanské Franky, Virgilius Solnohraďany; celá tato pětice byli Irové; rovněž Anglosasy přivedli ke křesťanství hlavně irští misionáři. Vedle toho bylo Irsko po celé Evropě tak proslulé jako kolébka učenosti, že Karel Veliký povolal jednoho irského mnicha, Albina, jako učitele do Pavie, kam ho později následoval jiný Ir, Dungal. Nejvýznamnější muž z velkého počtu ve své době důležitých, nyní však většinou zapomenutých irských učenců byl „otec", nebo jak ho nazývá Erdmann, „Carolus Magnus* středověké filosofie" — *Jan Scotus Eriugena.* Hegel o něm říká: „Byl první, kterým začíná skutečná filosofie."[429] On jediný ze všech Západoevropanů 9. století rozuměl řecky a navázal svým překladem spisů připisovaných Dionýsiovi Areopagitovi opět na poslední výhonky staré filosofie alexandrijské novoplatónské školy.[430] Jeho učení bylo na svou dobu velmi odvážné; popíral věčné zatracení, dokonce i pro ďábla, a blížil se značně panteismu; současná ortodoxie na něj proto útočila. Uplynula celá dvě století, než věda založená Eriugenou našla v Anselmu z Canterbury svého pokračovatele.**

* — Karel Veliký. *(Pozn. red.)*

** Podrobněji o Eriugenově učení a jeho spisech v Erdmannově díle

Než však mohl tento vývoj vyšší vzdělanosti projevit svůj vliv na lid, byl přerušen lupičskými vpády Normanů. Tyto lupičské výpravy, hlavní článek skandinávského a zejména dánského patriotismu, přišly příliš pozdě a kromě toho je podnikaly národy příliš malé, než aby mohly vyústit v podmanění, kolonizace a tvoření států ve velkém měřítku, jak tomu bylo za dřívějších germánských vpádů. Jejich přínos k historickému vývoji je nicotný ve srovnání s nesmírnými a dokonce i pro samu Skandinávii neplodnými zmatky, které způsobily.

Koncem 8. století nebylo Irsko zdaleka obydleno pouze jediným národem. Svrchované království zahrnující celý ostrov existovalo jen zdánlivě, a ani to zdaleka ne stále. Provinční králové, jejichž počet se měnil právě tak jako jejich državy, válčili mezi sebou, a také menší územní vládci si mezi sebou vyřizovali své soukromé spory. Vcelku však se zdá, že v těchto vnitřních bojích panovala určitá pravidla, která udržovala pustošení v jistých mezích, takže země jimi příliš netrpěla. Situace se však změnila. Roku 795, několik let po prvním vpádu tohoto loupeživého národa do Anglie, přistáli Normané na ostrově Rathlin na pobřeží Antrimu a všecko vypálili. Roku 798 přistáli u Dublinu a od té doby je anály téměř každoročně připomínají, nazývají je pohany, cizáky a piráty, vždycky s dodatkem losccadh (vypálení) jednoho i více míst. Jejich osady na Orknejích, Shetlandech a Hebridách (Jižní ostrovy, Sudhreyjar starých nordických ság) jim sloužily jako operační základna proti Irsku i proti pozdějšímu Skotsku a proti Anglii. Asi v polovině 9. století si podmanili Dublin*; podle Giralda teprve oni z něho udělali skutečné město, a založili prý i Waterford a Limerick. Název Waterford je jen nesmyslné poangličtění staronordického názvu Vedhrafiördhr, což znamená buď útočiště před

„Grundriss der Geschichte der Philosophie", 2. vyd., Berlín 1869, sv. I, str. 241 až 247. Eriugena, který ostatně nebyl duchovním, projevuje už pravý irský drzý vtip. Když jednou seděl u stolu s Karlem Holým, francouzským králem, a ten se ho zeptal, jak daleko je od Skota (scot) k hlupákovi (sot), odpověděl Eriugena: „Na šířku stolu." *(Engelsova poznámka.)*

* Snorriho údaje v „Sáze o Haraldovi"[431], že synové Haralda Hårfagra, Thorgils a Frodi, obsadili jako první Normané Dublin — tedy nejméně o 50 let později než se udává — je v rozporu se všemi irskými zprávami, pro tuto dobu naprosto spolehlivými. Snorri zřejmě zaměňuje Thorgilse, syna Haralda Hårfagra, s níže uváděným Thorgilsem neboli Turgesiem. *(Engelsova poznámka.)*

bouří (Wetterföhrde), nebo Beraní záliv (Widderbucht). Jakmile se Normané usadili v zemi, museli ovšem nejdřív mít opevněná přístavní města; obyvatelstvo těchto měst zůstalo ještě dlouho skandinávské, avšak ve 12. století se už dávno přizpůsobilo Irům svým jazykem i mravy. Rozbroje mezi irskými knížaty nesmírně usnadňovaly Normanům drancování a obsazování země, na čas dokonce dobyli celý ostrov. Že Skandinávci pokládali Irsko za jednu ze zemí, která jim skýtá pravidelnou kořist, ukazuje „Krâkumâl" údajně předsmrtná píseň Ragnara Lodbrôka, uvězněného v Hadí věži northumberlandského krále Ella.[432] V této písni, která vznikla kolem roku 1000, propuká staropohanská divokost naposled v celé své síle a pod záminkou opěvování hrdinských činů krále Ragnara líčí se zde stručně spíš loupežné výpravy všeho nordického lidu jak v jeho vlastní zemi, tak na pobřežích od Dünamünde po Flandry, Skotsko (které se zde snad poprvé nazývá již Skotskem) a Irsko. O Irsku se praví:

„My tasili jsme meče, kupy mrtvol rostly,
z té vřavy kynula vlkovu bratru pastva;
meč o štít z kovu řinčel; Marstein, vládce Irska,
nenechal hladovět orla ni vlčí šelmu;
ve Vedhrafiördhru oběť podána havranům.

My tasili jsme meče, zrána jsme se bili
před Lindiseyri hravě se třemi knížaty;
ne mnozí měli štěstí uprchnout bez úhony;
o sousto rve se sokol s vlkem, jenž sežral mnohé;
potokem tekla v boji na mořský břeh krev Irů."*

* „Hiuggu ver medh hiörvi, hverr lâthvcrr of annan;
gladhr vardh gera brôdhir getu vidh sôknar laeti,
lêt ei örn nê ŷlgi, sâ er Îrlandi stŷrdhi,
(môt vardh mâlms ok rîtar) Marsteinn konungr fasta;
vardh î Vedhra firdhi valtafn gefit hrafni.

Hiuggu ver medh hiörvi, hâdhum sudhr at morni
leik fyrir Lindiseyri vidh lofdhûnga threnna;
fârr âtti thvî fagna (fêll margr î gyn ûlfi,
haukr sleit hold medh vargi), at hann heill thadhann kaemi;
ŷra blôdh î oegi aerit fêll um skaeru."

Vedhrafiördhr je, jak už bylo řečeno, Waterford; zda bylo někde nalezeno Lindiseyri, není mi známo. Rozhodně to však neznamená Leinster, jak překládá

Již v první polovině 9. století podařilo se jednomu normanskému Vikingovi, Thorgilsovi, kterého Irové nazývali Turgesius, podmanit si celé Irsko, ale s jeho smrtí roku 844 se rozpadla i jeho říše a Normané byli vyhnáni. Vpády a boje pokračují se střídavým úspěchem, až konečně počátkem 11. století irský národní hrdina Brian Borumha, původně jen král jedné části Munsteru, opanoval celé Irsko a 23. dubna (na Velký pátek) roku 1014 svedl u Clontarfu (zcela blízko Dublinu) rozhodnou bitvu s Normany, kteří napadli Irsko soustředěnou silou; tím byla moc vetřelců navždy zlomena.

Normané, kteří se usadili v Irsku a na nichž byl závislý Leinster (král leinsterský, Maolmordha, dosáhl s jejich pomocí roku 999 trůnu, na němž se od té doby udržoval jen jejich přičiněním), vyslali v očekávání rozhodného boje posly na Jižní ostrovy a Orkneje, do Dánska a Norska a žádali posily, které se také ve velkém počtu dostavily. „Sága o Niâlovi“[434] vypravuje, jak se jarl Sigurd Laudrisson na Orknejích chystal do boje, jak se Thorstein Siduhallsson, Rudý Hrafn a Erlinger ze Straumey vypravili s ním, jak na Květnou neděli přitáhl s celým svým vojskem do Dublinu (Durflin):

„A tu dorazil i Brodhir s celým svým vojskem. S pomocí kouzel pokoušel se Brodhir vyzvědět, jak boj dopadne, a odpověď zněla: bude-li se bojovat v pátek, padne král Brian, ale dobude vítězství; bude-li však bojovat dříve, padnou všichni, kdo jsou proti němu; tu pravil Brodhir, že bojovat se nemá dříve než v pátek.“

O bitvě se zachovaly dvě verze: verze irských análů a skandinávská verze ze „Ságy o Niâlovi“. Podle této druhé

„přitáhl král Brian s veškerým svým vojskem k hradu“ (Dublinu); „v pátek vyrazilo vojsko“ (Normané) „z hradu a obě vojska se seřadila. Brodhir byl na jednom křídle, a král Sigtrygg“ (podle „Inisfalenských análů“[412] král dublinských Normanů) „na druhém. O králi Brianovi sluší říci, že nechtěl bojovat v pátek, že kolem něho postavili hradbu ze štítů a že se jeho vojsko seřadilo před ní. Ulf Hracda byl na tom křídle, které stálo proti Brodhirovi, a na druhém křídle, proti němuž stál na druhé straně Sigtrygg, byl Ospak se svými syny; a ve středu byl Kerthialfadh, před nímž nesli prapor.“

Když se rozzuřil boj, Ulf Hraeda zahnal Brodhira do lesa

Johnstone.[433] Koncovka eyri (písečná kosa, dánsky öre) ukazuje na zcela určité místo. Valtafn může také označovat „pokrm pro sokola“ a většinou se zde tak překládá, protože však havran je posvátný pták Odinův, používalo se tohoto slova zřejmě v obou významech. *(Engelsova poznámka.)*

a ten se tam ukryl; jarl Sigurd se rozlíceně bil proti Kerthialfadhovi, který se prodral až k praporu, zabil praporečníka i dalšího, který se chopil praporu; tu nikdo nechtěl nést prapor a jarl Sigurd jej strhl z žerdi a ukryl pod svým šatem. Za několik okamžiků byl proboden kopím a tím byl, jak se zdálo, poražen i jeho houfec. Mezitím však Ospak vpadl Normanům do zad a po tuhém boji zahnal Sigtryggovo křídlo.

„Tu se obrátily všechny voje na útěk. Thorstein Siduhallsson se zastavil, když ostatní utíkali, aby si zavázal řemínek své obuvi; tehdy se ho otázal Kerthialfadh, proč neutíká jako ostatní. A Thorstein odpověděl: ‚Stejně se nedostanu domů dnes večer, můj domov je na Islandu.' A Kerthialfadh ho propustil v pokoji."

Brodhir však viděl ze svého úkrytu, že Brianovo vojsko pronásleduje prchající a kolem štítové hradby zůstala jen hrstka lidí. Tu vyrazil z lesa, prolomil hradbu a zabil krále (88letý Brian nebyl ovšem s to účastnit se boje a zůstal v táboře).

„A tehdy zvolal Brodhir mocným hlasem: ‚Ať od úst k ústům letí zvěst, že Brian padl Brodhirovou rukou!'"

Avšak pronásledovatelé se vrátili, obklíčili Brodhira a zajali ho živého.

„Ulf Hraeda mu rozpáral břicho a vodil ho kolem dubu a obtáčel tak kmen stromu Brodhirovým střevem a Brodhir byl naživu, dokud se z něho celé střevo nevymotalo, a Brodhirovi lidé byli pobiti do jednoho."

Podle „Inisfalenských análů" bylo normanské vojsko rozděleno na tři houfy: první byl složen z dublinských Normanů a z 1000 mužů norské posily, kteří byli všichni chráněni dlouhými drátěnými košilemi; ve druhém bylo irské pomocné vojsko z Leinsteru pod vedením krále Maolmordhy; ve třetím posily z ostrovů a ze Skandinávie pod vedením Bruadhaira, velitele loďstva, na kterém připluly, a Lodara, jarla Orknejského. Proti nim seřadil Brian svá vojska rovněž do tří houfů, jména velitelů však nesouhlasí se jmény, která uvádí „Sága o Niâlovi". Popis bitvy samé je bezvýznamný; „Anály čtyř magistrů" podávají stručnější a jasnější zprávu, kterou zde uvádíme:

„A. D. 1013" (stále se uvádí chybné datum místo roku 1014). „Cizinci z celé západní Evropy se shromáždili proti Brianovi a Maelseachlainnovi" (obvykle nazýván Malachy, král Meathu pod Brianovou svrchovaností) „a vzali s sebou deset set mužů v drátěných košilích. U Cluaintarbhu" (Volská louka,

nyní Clontarf) „právě na velikonoční pátek se mezi nimi strhla zuřivá, urputná, veliká a zlá bitva, jíž v oné době nebylo rovné. V této bitvě padl Brian, starý 88 let. Murchadh, jeho syn, 63 let starý, Conaing, jeho synovec, Toirdhealbhach, jeho vnuk,..." (následuje množství jmen). „Po urputném boji plném smělých a statečných úderů proti cizincům a Leinsterským zahnal konečně Maelseachlainn vojsko" (nepřátelské) „od Tulcainnu do Athcliathu" (Dublin); „a tu padl Maelmordha, král Leinsterský, syn Murchadhův, jenž byl synem Finnovým,... a kromě toho bylo mezi Leinsterskými mrtvých bezpočtu. Také byli zabiti Dubhgall, syn Amhlanibhův" (obvykle zvaný Anlaf nebo Olaf) „a Cillaciarain, syn Gluniairnův, dva vojvodové (tanaisi) cizinců, Sichfrith, syn Lodarův, jarla Orknejského (iarla insi h Oirc), a Brodar, vůdce Dánů, ten, jenž zabil Briana. Deset set mužů v drátěných košilích bylo potřeno a neméně než 3000 cizinců bylo zde pobito."

„Sága o Niâlovi" byla napsána na Islandu asi 100 let po bitvě; irské anály se opírají aspoň zčásti o současné zprávy. Oba prameny jsou na sobě naprosto nezávislé a shodují se nejen v hlavních věcech, ale navzájem se doplňují. Kdo to byl Brodhir a Sigtrygg, dovídáme se teprve z irských análů. Sigurd Laudrisson se jmenuje Sichfrith, syn Lodarův; Sigfrith je totiž správný anglosaský tvar staronordického jména Sigurd, a skandinávská jména se objevují v Irsku — jak na mincích tak v análech — většinou ne ve staronordickém tvaru, nýbrž v anglosaském. Jména Brianových vojvodů jsou v „Sáze o Niâlovi" přizpůsobena skandinávské výslovnosti; jméno jednoho z nich, Ulfa Hraeda, zní dokonce zcela staronordicky. Přesto by bylo neuvážené vyvozovat z toho, jak se někdy stává, že také Brian měl Normany ve svém vojsku. Ospak a také Kerthialfadh jsou zřejmě keltická jména; Kerthialfadh vzniklo možná zkomolením jména Toirdhealbhach, které uvádějí „Anály čtyř magistrů". Datum — pátek po květné neděli u jedněch — velikonoční pátek u druhých — souhlasí zcela přesně, rovněž i místo bitvy; ačkoli v „Sáze o Niâlovi" se nazývá Kantaraburg (jinak Canterbury)[435], je vysloveně lokalizováno těsně před branami Dublina. Průběh bitvy je vylíčen u „Čtyř magistrů" velmi přesně: Normané byli zahnáni z roviny u Clontarfu, kde napadli Brianovo vojsko, přes říčku Tolku, která teče těsně podél severní strany Dublinu, až k městu. Oba prameny vědí, že Brodhir zabil krále Briana; bližší údaje sděluje jen skandinávský pramen.

Je vidět, že naše zprávy o této bitvě jsou, vezmeme-li v úvahu

barbarství oné doby, dosti podrobné a spolehlivé; sotva lze najít v dějinách 11. století bitvu, o níž bychom měli tak určité a souhlasné zprávy od obou válčících stran. To však nebránilo panu profesoru Goldwinu Smithovi, aby ji popsal jako „přízračný (shadowy) konflikt" (v citovaném díle na str. 48). V hlavě pana profesora nabývají ovšem nejrobustnější skutečnosti zhusta „přízračnou" podobu.

Po porážce u Clontarfu byly už loupežné výpravy Normanů vzácnější a méně nebezpečné; dublinští Normané se brzy octli pod vládou sousedních irských knížat a splynuli v jedné nebo dvou generacích s domorodci. Jako jediné odškodnění za spousty, které způsobili, zanechali Skandinávci Irům tři nebo čtyři města a počátky měšťanstva zabývajícího se obchodem.

*

Čím hlouběji se hroužíme do dějin, tím více mizí znaky odlišující národy téhož kmene. Vyplývá to jednak z povahy pramenů, které čím jsou starší, tím jsou chudší a omezují se jenom na to nejpodstatnější, a jednak také z vývoje národů samých. Jednotlivé větve kmene si byly tím bližší a podobnější, čím méně se vzdálily od svého prakmene. Jacob Grimm vždy plným právem považoval všechny zprávy, počínaje římskými historiky, kteří popisovali výpravu Cimbrů,[436] až po Adama Brémského a Saxona Grammatica, všechny literární památky od „Beowulfa" a „Písně o Hildebrandovi" až po „Eddu"[437] a staré ságy, všechny právnické knihy a zákoníky od leges barbarorum[438] až po starodánské a starošvédské zákony a německé knihy soudních výroků za stejně hodnotné prameny pro studium německého národního charakteru, německých mravů a právních poměrů. Ten či onen specifický rys může mít jen místní význam, ale charakter, který se v něm odráží, je společný celému kmeni; a čím starší jsou prameny, tím víc se ztrácejí místní rozdíly.

Tak jako se v 7. a 8. století Skandinávci a Němci méně navzájem lišili než dnes, byli si také irští Keltové a galští Keltové původně podobnější než dnešní Irové a Francouzi. Nesmíme se

proto divit, nalézáme-li v Caesarově popisu Galů velmi mnoho rysů, které Giraldus o dvanáct století později zas připisuje Irům a které v irské národní povaze objevujeme ještě dnes přes veškerou příměs germánské krve...[439]

* Z FRAGMENTŮ K „DĚJINÁM IRSKA“

Angličané dovedli smířit se svým panstvím příslušníky nejrůznějších ras. Walesané, kteří tak přísně střeží svou národnost a svůj jazyk, srostli úplně s britským impériem. Skotští Keltové, třebaže se bouřili až do roku 1745[440] a byli od té doby nejdříve vládou a pak vlastní aristokracií téměř vyhlazeni, nepomýšlejí na povstání. Francouzi z Normanských ostrovů se za Velké francouzské revoluce zběsile bili proti Francii. A dokonce helgolandští Frísové[441], které Dánsko prodalo Anglii, jsou spokojeni se svým údělem a trvalo dlouho, než je vavříny od Sadové[163] a vymoženosti Severoněmeckého spolku[312] zburcovaly k bolestnému volání po spojení s „velikou otčinou“. Jen s Iry Angličané nic nesvedli. Příčinou je nesmírná pružnost irské rasy. Po nejkrutějším útlaku, po každém pokusu o vyhlazení stáli tu Irové zakrátko ještě silnější než předtím; jako by nasávali životní sílu z cizí posádky, která je měla udržovat v područí; cizinci byli už ve druhé generaci, často i v první, irštější než sami Irové, Hiberniores ipsis Hibernis; a Irové byli tím irštější, čím víc si osvojovali anglický jazyk a zapomínali svůj.

*

Buržoazie všecko proměňuje ve zboží, tedy i dějepisectví. Patří k její povaze, k podmínkám její existence, že všechno zboží falšuje; zfalšovala tedy i dějiny. A nejlépe se platí taková dějepisná díla, ve kterých je historie nejlépe zfalšována v zájmu buržoazie. To

dokazuje Macaulay, který je proto méně obratnému G. Smithovi nedostižným vzorem.

*

Agrárním vraždám v Irsku nemůže být učiněna přítrž, *protože* a *dokud* jsou jediným účinným prostředkem proti vyhlazení národa landlordy. *Pomáhají*, a proto se opakují a budou se opakovat přes všechny represívní zákony. Kvantitativně kolísají jako všechny sociální jevy; mohou za určitých okolností dokonce propuknout jako epidemie, vyvolaná zcela bezvýznamnými okolnostmi. Epidemii lze potlačit, samu nemoc však nikoli.

Napsal B. Engels v květnu až v první polovině července 1870
Poprvé uveřejněno rusky ve sborníku „Archiv Marxa i Engelsa", sv. X, 1948

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

B. ENGELS

*POZNÁMKY K PŘEDMLUVĚ PRO SBORNÍK IRSKÝCH PÍSNÍ[442]

Z irských lidových melodií jsou některé prastaré, jiné vznikly v posledních 300—400 letech, některé teprve v minulém století; zvlášť mnoho jich tehdy složil jeden z posledních irských bardů, Carolan. Těchto bardů nebo harfeníků, kteří byli básníky, skladateli a zpěváky v jedné osobě, bývalo dříve mnoho, každý irský pohlavár měl na svém hradě svého barda. Mnozí putovali jako potulní pěvci celou zemí, pronásledováni Angličany, kteří v nich právem viděli hlavní nositele národních, protianglických tradic. Udržovali v živé paměti národa staré písně o vítězstvích Finna Mac Cumhala (kterého Macpherson ve svém „Ossianovi"[422], opírajícím se plně o tyto irské písně, Irům ukradl a udělal z něho Skota Fingala), o nádheře starého královského paláce Tara, o hrdinských činech krále Briana Borumhy, i pozdější písně o bojích irských náčelníků proti Sassanach (Angličanům); tito bardi oslavovali v písních také činy současných irských vůdců v boji za nezávislost. Když však v sedmnáctém století byl irský lid za vlády Alžběty, Jakuba I., Olivera Cromwella a Viléma Holanďana úplně poroben a když ho angličtí vetřelci oloupili o půdu, když byl uvržen do klatby a stal se z něho národ páriů, byli potulní zpěváci pronásledováni právě tak jako katoličtí kněží a do začátku tohoto století úplně vyhynuli. Jejich jména jsou zapomenuta, z jejich veršů se zachovaly jen fragmenty; nejkrásnější odkaz, který zanechali svému porobenému, ale neporaženému lidu, jsou jejich melodie.

Všechny básně v irštině mají formu čtyřveršových strof; proto

tento čtyřveršový rytmus je základem téměř všech, zejména starších melodií, i když je někdy poněkud zastřen; často se k němu pojí refrén nebo dohra na harfu. Mnohé z těchto starých písní jsou ještě dnes, kdy ve velké části Irska kromě starých lidí už skoro nikdo irštině nerozumí, známy jen pod svým irským názvem nebo podle počátečních slov písně. Ale většina irských písní, tj. jejich pozdnější část, má už anglický název nebo text.

Hluboký smutek, příznačný pro většinu těchto melodií, ještě dnes vyjadřuje náladu lidu. Jak by tomu mohlo být jinak u národa, jehož vládci nalézají stále nové, stále modernější metody útlaku? Nejnovější metoda, zavedená před čtyřiceti lety, která v posledních dvaceti letech vyvrcholila, spočívá v masovém vyhánění Irů z jejich hospodářství, a to v Irsku znamená vyhnání ze země. Od roku 1841 poklesl počet obyvatelstva o dva a půl miliónu a přes tři milióny Irů se vystěhovalo. A to vše se děje ve prospěch a z podnětu velkých pozemkových vlastníků anglického původu. Půjde-li to tak ještě třicet let, najdeme Iry už jen v Americe.

Napsal B. Engels
kolem 5. července 1870

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

PŘÍLOHY

*PROVOLÁNÍ ÚSTŘEDNÍ RADY K DĚLNICKÝM SPOLKŮM[443]

Mezinárodní dělnické sdružení
Ústřední rada
18, Greek Street, Londýn, W.

Vyzýváme odborové svazy, podpůrné spolky i jiné dělnické spolky, aby přistupovaly hromadně; jedinou podmínkou přijetí je, aby členové uznávali zásady Sdružení a zaplatili za potvrzení o přijetí (nalakované a nalepené na plátně s lištami) 5 šilinků. Od přistupujících spolků *se nepožadují* žádné příspěvky; ponechává se jejich volné úvaze, aby podle svých prostředků buď platily příspěvky, nebo čas od času *podpořily Sdružení*, uznají-li za vhodné ocenit jeho úsilí.

Ústřední rada ráda zašle všem spolkům na požádání Adresu i Stanovy, v nichž jsou podrobně vyloženy zásady i cíle Sdružení; v obvodu Londýna vyšle rada delegace, které rády poskytnou jakékoli další potřebné informace. Spolky, které se připojí ke Sdružení, mají právo vyslat zástupce do ústřední rady. Jednotliví členové platí 1 šilink příspěvků ročně včetně 1 pence za členskou legitimaci; legitimaci, jakož i veškeré informace o Sdružení lze obdržet u čestného tajemníka nebo na zasedáních ústřední rady, která se konají každé úterý od osmi do deseti hodin večer v Greek Street, čís. 18.

E. Dupont — dopisující tajemník pro Francii
K. Marx — „ „ „ Německo
E. Holtorp — „ „ „ Polsko
H. Jung — „ „ „ Švýcarsko
L. Lewis — „ „ „ Ameriku
G. Odger — předseda ústřední rady
G. W. Wheeler — čestný pokladník
W. R. Cremer — čestný generální tajemník

Formulář žádosti pro spolky, které chtějí vstoupit do Mezinárodního dělnického sdružení

My, členové spolku . . . . . shromáždění v . . . . . prohlašujeme, že plně souhlasíme se zásadami a cíli Mezinárodního dělnického sdružení a zavazujeme se je šířit a uvádět ve skutek; na důkaz své upřímnosti žádáme tímto ústřední radu, aby nás přijala do bratrského svazku jako odbočku Sdružení.

Z pověření . . . . . členů podepsali:

. . . . . *tajemník*
. . . . . *předseda*
. . . . . 186 . . .

Napsáno v červnu 1865
Otištěno jako leták v Londýně v létě 1865

Podle textu letáku
Přeloženo z angličtiny

ZPRÁVA STÁLÉHO VÝBORU O SVOLÁNÍ KONGRESU A KONFERENCE, OPRAVENÁ A PŘIJATÁ ÚSTŘEDNÍ RADOU NA ZASEDÁNÍ Z 25. ČERVENCE 1865[444]

Vzhledem k tomu, že naši francouzští a švýcarští dopisovatelé naléhavě žádají ústřední radu, aby splnila slib daný při založení Sdružení a svolala na letošní rok do Bruselu kongres, na němž by se projednaly otázky zajímající všechny evropské proletáře, posoudil stálý výbor celou otázku a předkládá vám nyní tyto návrhy:

1. Protože v současné době není možné svolat kongres do Bruselu nebo Londýna, navrhujeme svolat místo toho konferenci, která by se sešla v Londýně v pondělí 25. září.

2. V kontinentálních i britských novinách, které nám jsou nakloněny, navrhujeme uveřejnit toto oznámení:

„Ústřední rada Mezinárodního dělnického sdružení oznamuje, že se usnesla odložit všeobecný dělnický kongres v Bruselu nebo v kterémkoli jiném místě ze tří důvodů:

za prvé proto, že považuje za účelnější, aby se napřed konala konference, které by se zúčastnil malý počet delegátů hlavních sekcí na kontinentě a na níž by se projednal program, který má být předložen zmíněnému kongresu;

za druhé proto, že v Británii vyčerpaly energii a pozornost dělnické třídy hnutí za volební reformu, volby do parlamentu a průmyslová výstava a ve Francii zase stávky, takže se Sdružení nemohlo v plné míře rozvinout,

a za třetí proto, že belgický parlament přijal v letošním roce zákon o cizincích, který zabránil Sdružení uskutečnit svůj plán a konat kongres v hlavním městě Belgie a úplně znemožnil svolat tam konferenci."

3. Složení konference by mělo být takovéto: z každého ústředního vedení by měli být pozváni dva delegáti a kromě toho dva z Lyonu. Cestovné uhradí delegátům sekce, které je vysílají, a výlohy spojené s pobytem v Londýně jim uhradí ústřední rada.

4. Pokud jde o prostředky k úhradě těchto výloh, obdržel výbor šlechetnou nabídku občana Junga, že delegátům ze Švýcarska poskytne stravu a ubytování u sebe; ke krytí ostatních výloh výbor doporučuje:

za prvé, aby členové ústřední rady zaplatili příspěvky na příští rok v září, ještě před zahájením konference;

za druhé pověřit generálního tajemníka, aby vyzval tajemníky spolků, které vstoupily do Sdružení, aby se snažili prodat co nejvíc členských legitimací jednotlivým členům, aby bylo možné hradit výlohy spojené s konferencí;

za třetí doporučit členům ústřední rady, aby si vzali určité množství členských legitimací k prodeji a zaplatili za ně radě hotově; tyto výdaje by se uhradily z výtěžku prodeje.

5. Výbor navrhuje, aby ústřední rada přijala a předložila konferenci následující program, který ústřední rada doplnila a přijímá v této formě:

1. Otázky týkající se kongresu.
2. Otázky týkající se organizace Sdružení.
3. Společné akce v boji mezi kapitálem a prací v různých zemích za pomoci Sdružení.
4. Odbory — jejich minulost, přítomnost a budoucnost.
5. Práce v družstvech.
6. Přímé a nepřímé daně.
7. Omezení pracovního dne.
8. Práce žen a dětí.
9. Nebezpečí hrozící Evropě od Moskalů a restaurace nezávislého a jednotného Polska.
10. Stálé armády; jejich vliv na zájmy produktivních tříd.

6. Přípravná zasedání delegátů se budou konat společně s výborem, vlastní zasedání společně s ústřední radou.

7. 28. září bude uspořádán večírek u příležitosti tří událostí: za prvé na oslavu výročí založení Mezinárodního sdružení, za druhé na počest delegátů z kontinentu a za třetí na oslavu vítězství federalismu a svobodné práce v Americe. Na programu večírku bude čaj, proslovy, zábava a tanec.

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*Z DOPISU JENNY MARXOVÉ JOHANNU PHILIPPU BECKEROVI Z 29. LEDNA 1866[445]

Uvedené řádky citujeme z jednoho londýnského dopisu datovaného 29. ledna:

„Pokud jde o náboženství, rozvíjí se nyní v zatuchlé Anglii pozoruhodné hnutí. Nejvýznačnější vědci v čele s Huxleyem (z Darwinovy školy), Charlesem Lyellem, Bowringem, Carpenterem atd. pořádají v St. Martin's Hallu velmi osvícené a vpravdě odvážné svobodomyslné přednášky pro lid, a to právě o nedělních večerech, kdy ovečky obvykle putovaly na pastviny Páně. Když jsem se s rodinou zúčastnila prvního nedělního večera, byla v hale hlava na hlavě a nadšení lidu bylo tak velké, že se přes 2000 lidí už nemohlo do místnosti plné až k prasknutí vůbec dostat. Třikrát páteři dovolili, aby se něco tak hrůzostrašného konalo. — Včera večer však už bylo shromáždění sděleno, že dokud se nevyřídí proces duchovních otců proti Sunday evenings for the people (nedělních přednášek pro lid), žádné přednášky se nesmějí konat. Shromáždění projevilo energicky své rozhořčení a okamžitě vybralo přes 100 liber šterlinků na vedení procesu. Kněžourci udělali hloupost, že se do věci pletli! Na vztek této bandě svatoušků končily večery navíc ještě hudbou. Angličané, kteří až dosud měli povoleno v neděli jenom ječet ‚Jesus, Jesus, meek and mild' (‚Ježíši, Ježíši, mírný a laskavý') nebo se odebrat do ginpalastu (hospody), u vytržení zpívali sbory Händelovy, Mozartovy, Beethovenovy, Mendelssohnovy a Gounodovy."

Tyto události by mohly dát popud k tomu, aby četné volno-

myšlenkářské spolky v Anglii[446], které se až dosud držely spíše stranou, vystoupily před lid a v praxi uplatnily výsledky svého bádání.

Příznačné je i to, že se věc fenianů[193] setkává s hlubokými sympatiemi anglické dělnické třídy jak proto, že jsou proti páterům, tak proto, že jsou republikáni.*

Napsala Jenny Marxová 29. ledna 1866
Otištěno v „Der Vorbote", čís. 2 z února 1866

Podle textu novin srovnaného s rukopisem
Přeloženo z němčiny

* Poslední dva odstavce přidala redakce časopisu „Vorbote". *(Pozn. red.)*

*DOPIS LISTU „ECHO DE VERVIERS“[447]

18, Bouverie Street, Fleet Street, Londýn

Redaktorovi listu „Echo de Verviers“

Pane redaktore,

spoléháme na Váš smysl pro spravedlnost a snahu „šířit pravdu a osvětu mezi dělnickou třídou“ a doufáme proto, že otisknete následující dopis, jehož kopie byla zaslána občanovi V.*

Váš oddaný

Jung

Pane V.,

v čísle 293 „Echo de Verviers“ ze 16. prosince 1865 byl uveřejněn článek, který zřejmě má vysvětlit dělníkům, jakým duchem jsou proniknuti členové ústřední rady *Mezinárodního dělnického sdružení*; přestože článek je anonymní, občan Le Lubez, který jej předložil radě (byl tím pověřen), poznal, že pochází z Vašeho pera.

Ústřední rada se článkem zabývala na svém zasedání 9. ledna 1866 a přijala tuto rezoluci:

„Vyzvat občana V., aby dokázal fakta, která uvedl; v případě, že to odmítne nebo to nebude s to učinit, bude z *Mezinárodního dělnického sdružení* vyloučen.“

Poněvadž se Váš článek vůbec nezakládá na pravdě, považo-

* — tj. Vésinierovi. *(Pozn. red.)*

vala ústřední rada za svou povinnost uvést úplná, nezkreslená fakta; ústřední rada si je plně vědoma svého poslání a svěřeného jí mandátu; nehodlá odpovídat na pomluvy pomluvami, na lži lžemi; nesníží se k osobnímu osočování, nýbrž ponechá těm, kteří jsou obviněni, možnost, aby se sami ospravedlnili; nezastaví se před žádnou překážkou a navzdory falešným přátelům nenechá na sobě nejmenší poskvrny.

Zvláštní pozornosti si zasluhují tyto pasáže:

I

„Všichni francouzští a italští členové podali brzy demisi odůvodněnou členstvím pánů Tolaina a Fribourga ve výboru a jejich intrikami." („Echo de Verviers", čís. 293.)

Z devíti francouzských členů odstoupili pouze dva, a to pan Denoual a pan Le Lubez, přičemž pan Le Lubez se krátce nato vrátil; pokud jde o Italy, jeden z nich (občan Wolff) uváděl jako důvod své demise nikoli „členství pánů Tolaina a Fribourga ve výboru a jejich intriky", nýbrž rezoluci ústřední rady týkající se občana Leforta,* kterou předložil podvýbor a pro kterou on sám jakožto člen podvýboru několik hodin předtím hlasoval.

II

„Od té doby pracuje výbor až do dneška bez nich." („Echo de Verviers", čís. 293.)

Jeden ze dvou francouzských členů, kteří odstoupili, občan Le Lubez, bývalý tajemník pro Francii, se zakrátko vrátil jako delegát sekce v Deptfordu; výbor tedy nepracoval bez něho dlouho.

III

„(Výbor) uveřejnil Adresu a Prozatímní stanovy; Adresa pochází z pera význačného publicisty latinské rasy atd." („Echo de Verviers", čís. 293.)

Inaugurální adresa i stanovy byly uveřejněny dříve, než odešli italští a oba francouzští členové. Adresa nepochází z pera význač-

* Viz tento svazek, str. 115—117. *(Pozn. red.)*

ného publicisty latinské rasy, nýbrž spisovatele rasy germánské*; Adresu přijali jednomyslně všichni členové ústřední rady včetně Francouzů a Italů, dokonce dříve, než se o ní publicista latinské rasy dověděl; tento publicista nejenže vůbec není jejím autorem, ale kdyby o ní byl věděl, byl by přiměl italské členy, aby vystoupili proti ní, protože je zaměřena proti buržoazii; přišel však pozdě, a stačil tedy zabránit italským členům jen v tom, aby ji nepřeložili do italštiny. Vy jste zřejmě tuto Adresu nikdy nečetl a význačný publicista latinské rasy Vám sotva bude vděčný za to, že jste mu přiřkl její otcovství.

IV

„Sledoval "(výbor)„ cíl, který si vytkl, tj. úplné osvobození dělníků?

Ne! Místo toho ztratil rok drahocenného času na přípravu konference a programu kongresu, který se má konat v Ženevě, atd." („Echo de Verviers", čís. 293.)

Ústřední rada zahájila svou činnost teprve kolem roku 1865, takže do konference zbývalo devět měsíců; těchto devíti měsíců „drahocenného času" využila k navázání mezinárodních styků a k rozšíření svých styků v Anglii. Po několik měsíců navštěvovaly delegace složené z členů rady každý týden různé dělnické spolky a získávaly je ke vstupu do Sdružení. A tu je výsledek: v době konference mělo *Mezinárodní dělnické sdružení* v Anglii 14 000 členů; mezi jinými se ke Sdružení připojily tak významné organizace, jako jsou spolky obuvníků a zedníků; nejvlivnější a nejvýznačnější představitelé těchto mohutných dělnických organizací (tradeunionů) se stali členy ústřední rady; byl založen list, jehož poslání je už v jeho názvu („Workman's Advocate"), list, který vždy a všude hájí zájmy dělnické třídy.

Byl založen spolek pro boj za všeobecné volební právo v Anglii (Reformní liga); tento spolek má tisíce členů a jeho tajemník a většina členů výkonného výboru byli voleni z našich řad.

Ve Francii několik tisíc stoupenců.

V Paříži silné, aktivní a výtečné vedení, přes 2000 členů; odbočky jsou v Lyonu, Rouenu, Nantes, Caenu, Neufchâteau,

* Jsou míněni Mazzini a Marx. *(Pozn. red.)*

Pont-l'Évêque, Pantinu, St. Denis, Lisieux, Puteaux, Belleville atd., atd., atd.

Ve Švýcarsku: v Ženevě vedení složené z nejlepších lidí, 500 členů, a odbočky v Lausanne, Vevey, Montreux a kantonu Neuchâtel.

V Belgii vznikalo hnutí za velmi příznivých okolností a ústřední rada má všechny důvody se domnívat, že za ní bude následovat Španělsko.

V

„Ne, "(výbor)„ dokonce nepozval na svou konferenci v září 1865 žádného delegáta z Německa, kde je tolik dělnických spolků, dále ani jednoho zástupce četných anglických spolků, ani jednoho z tak dobře organizovaných italských spolků, ani jednoho ze spolků, které jsou ve Francii; neboť Tolain, Fribourg a spol. nejsou delegáty žádného francouzského dělnického spolku, delegovali se sami, neprokázali se žádným mandátem. Nejenže nebyli delegáty francouzských dělnických organizací, ale jejich účast na londýnské konferenci byla dokonce jedinou příčinou, proč tam tyto spolky nevyslaly své delegáty. Mohli bychom uvést několik takových spolků, které kvůli tomu odmítly zúčastnit se konference, atd., atd." („Echo de Verviers", čís. 293.)

Na konferenci mohly být zásadně zastoupeny jedině sekce Mezinárodního dělnického sdružení a spolky, které souhlasily s jeho zásadami; naše finanční situace nás nutila snížit počet delegátů na nejnižší minimum.

Z Německa, „kde je tolik dělnických spolků", by byla mohla být zastoupena jen spotřební družstva, která založil Schulze-Delitzsch, a lassallovské spolky, Všeobecný německý dělnický spolek. První jsou — aniž to jejich členové vědí — pouhými nástroji pruské liberální buržoazie a Schulze-Delitzsch je jedním z jejích matadorů; lassallovské spolky byly a jsou až dosud v úplném rozkladu. Jedna část se spojila s Bismarckem, zatímco druhá část, která ještě nebyla reorganizována, uznávala za svého představitele J. Ph. Beckera, jenž byl na konferenci jako švýcarský delegát. Během zasedání konference obdržel J. Ph. Becker mandát od dělníků ze solingenských továren, přičemž zastupoval také ještě německý spolek v Ženevě (Německý dělnický vzdělávací spolek), kdežto německý spolek v Londýně (Německý dělnický vzdělávací spo-

lek) zastupovali jeho vlastní delegáti, členové ústřední rady[448].

Kromě překážek, se kterými se dělníci v Německu setkávají při zakládání spolků, zákon ještě zakazuje vstupovat do cizích spolků; přesto však bylo v severním a jižním Německu vytvořeno několik sekcí.

Při všech těchto obtížích není tedy snad nic divného na tom, že Německo nebylo zastoupeno tak dobře, jak by si ústřední rada přála.

Anglické spolky byly velmi dobře zastoupeny anglickými členy ústřední rady: předseda Odger je tajemníkem odborové rady (nejvyšší rady všech tradeunionů v Anglii); generální tajemník Cremer je členem výkonného výboru tesařů; tajemník Reformní ligy Howell je členem výkonného výboru zedníků; on a Coulson, tajemník spolku zedníků, jsou jeho delegáty v ústřední radě; Wheeler, ředitel jedné vzájemné životní pojišťovny, je rovněž členem ústřední rady.

Obuvníky (5000 členů) zastupovali Odger, Morgan a Cope, zatímco Shaw zastupoval natěrače atd. atd.

Občanu Wolffovi, jenž se v roce 1865 zúčastnil sjezdu italských dělníků v Neapoli, ani ostatním italským členům rady, ačkoli se velmi aktivně podíleli na činnosti ústřední rady, se zatím ještě nikdy nepodařilo získat v Itálii jediného člena; ústřední rada velice lituje, že italští členové se ani před svým odchodem netěšili takové důvěře těchto „tak dobře organizovaných italských spolků", aby získali alespoň jeden z nich ke vstupu do Mezinárodního sdružení.

„...ani jeden ze spolků, které jsou ve Francii; neboť Tolain, Fribourg a spol. nejsou delegáty žádného francouzského dělnického spolku; delegovali se sami."

Členové lyonské sekce vyslovili politování nad tím, že jim nedostatek finančních prostředků znemožnil vyslat delegáty, ale stejně jako členové sekcí v Caenu a v Neufchâteau poslali prohlášení, a tím se podíleli na činnosti ústřední rady.

Tolaina, Fribourga, Limousina a Varlina zvolila pařížská sekce všeobecným hlasováním; tato sekce je složena z dělníků všech oborů a z několika set členů sdružení Crédit au Travail. Ředitel tohoto sdružení Béluze je rovněž členem sekce; všichni tito členové se zúčastnili nebo se mohli zúčastnit volby delegátů. Limousin,

jeden ze čtyř pařížských delegátů, je tajemníkem vedení mezinárodního orgánu družstevních spolků, listu „L'Association".

Pana Clariola delegoval svaz pařížských typografů. Na pozvání ústřední rady přijeli na konferenci z Paříže pánové Schily, Du Mesnil-Marigny a jiní a velmi aktivně se na ní podíleli.

O jakých jiných spolcích to hovoříte, kterým účast Tolaina, Fribourga a spol. zabránila vyslat delegáty na konferenci? Není to snad společnost 10. prosince[449], jediná, jež je za nynějšího režimu ve Francii povolena?

Zpráva o konferenci byla uveřejněna ve všech pařížských liberálních novinách a nevyvolala ani jedinou stížnost či námitku členů Mezinárodního sdružení nebo francouzských družstevních spolků; mandáty delegátů byly ověřeny a potvrzeny stálým výborem ústřední rady.

Hned na začátku konference předložili pařížští delegáti podrobnou a přesnou zprávu o svém vedení a finančním hospodaření, a jako doklad předložili ústřední radě své knihy a veškerou korespondenci; ústřední rada jen vítá, že pařížské vedení použilo účinných prostředků k založení a propagaci Mezinárodního sdružení ve Francii.

VI

„Belgie poslala velmi schopného delegáta, občana De Paepa, ale byl to jediný z této země, v níž je mnoho spolků." („Echo de Verviers", čís. 293.)

Velice litujeme, že Belgie vyslala jen jednoho delegáta a že tento delegát zastupoval nejmenší počet voličů. Přesto však byla tato země v osobě Césara De Paepa důstojně zastoupena.

VII

„Švýcarsko, či spíše Ženeva, vyslalo dva delegáty, a to ještě ne Švýcary — jeden je totiž francouzský emigrant a druhý bádenský, kteří přijeli na konferenci se dvěma takzvanými francouzskými delegáty, o nichž jsme již hovořili; celkem 5 nebo 6 delegátů stejné ceny a jeden opravdový a skutečný delegát, Belgičan." („Echo de Verviers", čís. 293.)

Švýcarští delegáti byli zvoleni všeobecným hlasováním všech

členů různých sekcí Mezinárodního sdružení ve Švýcarsku, spolku Grütli[450], v němž jsou jenom Švýcaři, a německého spolku.

Německý dělnický vzdělávací spolek se voleb rovněž zúčastnil, a to svými zástupci v organizacích Mezinárodního sdružení ve Švýcarsku. Volbou svých delegátů si členové Sdružení ve Švýcarsku získali čestné místo v dějinách Mezinárodního sdružení.

Švýcarští delegáti nepřijeli na konferenci „se dvěma takzvanými francouzskými delegáty", nýbrž se čtyřmi pařížskými delegáty.

Jeden z delegátů konference, občan Becker, je už přes dvacet let naturalizovaný Švýcar; občanství města Biel mu bylo uděleno jako projev uznání za služby, který prokázal věci světové demokracie; je to dělník a vynikl jako agitátor, voják, organizátor a spisovatel; svého tak mnohonásobného nadání vždycky používal pro věc dělníků; je k smíchu, když se trpaslíci sápou na takovéto obry, a je jisté, že o jejich zásluhách mohou diskutovat jen lidé známí svou poctivostí a nezištností.

VIII

„Ptáme se, zda to je uspokojivý výsledek?" („Echo de Verviers", čís. 293.)

Ústřední rada je složena takřka výhradně z dělníků, kteří jsou zvyklí držet v ruce kladivo a pilník a kteří tyto nástroje mohou vyměnit za pero jen za cenu osobních obětí; chápou-li se pera, pak vždycky jen proto, aby hájili nebo propagovali ušlechtilou věc, a nikdy ne proto, aby ji prodávali bonapartismu. A jestliže výsledek není tak uspokojivý, jak by si to všichni dělníci přáli, jsme přesvědčeni, že vezmou v úvahu probdělé noci po dlouhých dnech vyčerpávající práce i utrpení, které museli prožít jejich bratří, než dospěli tak daleko.

IX

„Výbor podlehl nežádoucím vlivům a zahrnul do programu ženevského kongresu otázky cizí cílům Sdružení, jako například otázku odstranění ruského vlivu v Evropě." („Echo de Verviers", čís. 294.)

Jakým to nežádoucím vlivům podlehla ústřední rada, když

vepsala do svého programu, že je nutné odstranit moskalský vliv v Evropě (nikoli ruský vliv, což znamená něco docela jiného)? Nutnost odstranit moskalský vliv v Evropě uznává v zásadě naše Adresa, která jistě nebyla uveřejněna pod tlakem nežádoucích vlivů.

A které jiné otázky byly zahrnuty do programu pod tlakem těchto nežádoucích vlivů?

X

„Tato obrovská chyba už má osudné následky: Poláci se hromadně dožadovali přijetí do výboru a brzy v něm budou tvořit převážnou většinu." („Echo de Verviers", čís. 294.)

Poláci se vůbec hromadně nedožadovali přijetí do ústřední rady a nejenže v ní netvoří převážnou většinu, nýbrž dokonce ani dvacetinu.

Těžko se domluvit s autorem, který říká: „Výbor vypracoval a dal odhlasovat program skládající se z dvanácti otázek, zahrnujících téměř všechny nejobecnější problémy politické ekonomie, nedal však na pořad ani jednu vědeckou otázku", a který jedním dechem o několik řádek dále uznává „vědecký význam" těchto otázek.

Ústřední rada, která si naprosto nedělá nárok na nějakou výlučnost, se vždycky snažila obklopovat se moudrostí všech upřímných přátel dělnické věci; snažila se všemi prostředky, které jí byly dostupné, propagovat své velké zásady a sjednocovat dělníky všech zemí. Za tímto účelem byly ve Švýcarsku založeny tři listy: francouzské „Journal de l'Association Internationale des Travailleurs"[152] a „La Voix de l'Avenir"[451] a německý „Posel" („Vorbote")[13]; jeden v Anglii, „The Workman's Advocate",[444] jediné anglické noviny, které v duchu práva národů na sebeurčení uznávají, že Irové mají právo setřást anglické jařmo.

Ústřední rada nemůže být soudcem svých vlastních činů. Je na ženevském kongresu, aby rozhodl, zda je hodna oné velké důvěry, kterou byla poctěna, nebo zda se zpronevěřila vznešenému cíli, který jí byl vytčen.

Zůstávám, pane redaktore, Váš zcela oddaný

H. Jung,
za ústřední radu
Mezinárodního dělnického sdružení

15. února 1866

Otištěno v „L'Echo de Verviers",
čís. 43 z 20. února 1866

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O POMĚRU MAZZINIHO K MEZINÁRODNÍMU DĚLNICKÉMU SDRUŽENÍ[452]

Z protokolu ze zasedání ústřední rady 13. března 1866

Občan Marx se ve své řeči zabýval jednáním minulého zasedání. Řekl, že tvrzení majora Wolffa, že naše stanovy sepsal Mazzini, se nezakládá na pravdě. Stanovy sepsal Marx sám poté, když už bylo ve výboru projednáno několik návrhů, mimo jiné také návrh Wolffův.[453] Tyto návrhy se zásadně lišily ve dvou bodech. Marx mluvil o utlačování práce kapitálem. Wolff byl pro centralizaci, a dělnickými sdruženími mínil pouze spolky vzájemné pomoci. Mazziniho stanovy byly vytištěny v době konference v Neapoli.

Marxovu Adresu by byl mohl Mazzini stěží vidět dříve, než byla vytištěna, poněvadž ji Marx nosil v kapse; ledaže by ji byl viděl, když se dostala do rukou Le Lubezovi a než byla odeslána do „Bee-Hive".

Dále. Mazzini poslal do Bruselu Fontainovi dopis, který byl určen belgickým spolkům a v němž tyto spolky varoval před Marxovými socialistickými názory. Referoval o tom De Paepe na konferenci.[454]

Major Wolff není členem rady; o tom, že hodlá vznést tuto stížnost, měl radu informovat písemně. Marx protestoval svým jménem i jménem ostatních tajemníků pro kontinent proti jednání minulého zasedání a žádal, aby to bylo zaneseno do protokolu, poněvadž by se tato otázka mohla dostat na pořad na ženevském kongresu.

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*STANOVY A ORGANIZAČNÍ ŘÁD MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ[455]

Stanovy
Mezinárodního dělnického sdružení
přijaté na zasedání ženevského kongresu
5. září 1866

Vzhledem k tomu,

že osvobození dělníků musí být jen dílem dělníků samých; že boj dělníků za osvobození nesmí směřovat k vytvoření nových výsad, nýbrž k zavedení rovných práv a povinností pro všechny a ke zničení veškerého třídního panství;

že ekonomické podmanění dělníka uchvatitelem pracovních prostředků, tj. zdrojů života, je základní příčinou poroby ve všech jejích formách, sociální bídy, duchovní degradace a politické závislosti;

že ekonomické osvobození dělníků je tedy oním velikým cílem, jemuž je třeba podřídit každé politické hnutí jako prostředek;

že všechno dosavadní úsilí končilo nezdarem pro nedostatek solidarity mezi dělníky různých pracovních odvětví v každé zemi a protože neexistoval bratrský svazek mezi dělníky v různých zemích;

že osvobození práce není otázka ani místní, ani národní, nýbrž sociální, že se týká všech zemí, kde existuje moderní společnost, a nelze ji vyřešit bez jejich teoretické a praktické spolupráce;

že nynější oživení hnutí dělnické třídy v nejprůmyslovějších

evropských zemích probouzí sice nové naděje, ale je zároveň vážnou výstrahou, aby se neupadalo do starých chyb, nýbrž aby se dosud roztříštěná hnutí neprodleně semkla;

z těchto důvodů kongres *Mezinárodního dělnického sdružení*, který se konal ve dnech 3.—8. září 1866 v Ženevě, prohlašuje, že toto Sdružení, jakož i všechny spolky a jednotlivci v něm organizovaní uznávají *pravdu*, *spravedlnost* a *mravnost* za základ svého poměru ke všem lidem bez rozdílu barvy, vyznání či národnosti.

Kongres považuje za svou povinnost požadovat pro všechny lidská a občanská práva. *Není práv bez povinností, není povinností bez práv.*

V tomto duchu přijal kongres jakožto definitivní tyto stanovy *Mezinárodního dělnického sdružení:*

Článek I. Sdružení bylo založeno jako středisko styku a spolupráce mezi dělníky v různých zemích, usilujícími o stejný cíl, totiž o vzájemnou ochranu, pokrok a úplné osvobození dělnické třídy.

Článek II. Název sdružení: „*Mezinárodní dělnické sdružení*".

Článek III. Generální rada se skládá z dělníků různých zemí zastoupených v *Mezinárodním sdružení.* Z řad svých členů volí rada funkcionáře podle potřeb agendy, jako: předsedu, generálního tajemníka, pokladníka a tajemníky pro jednotlivé země.

Kongres každoročně určí místo a dobu příštího kongresu, stanoví sídlo generální rady a zvolí její členy, přičemž jí ponechá právo kooptovat nové členy.

Delegáti se právoplatně sejdou ve stanovený den a na stanoveném místě bez zvláštního pozvání. *Generální rada může v nutném případě změnit* místo zasedání kongresu, nemá jej však právo odložit.

Článek IV. Generální rada předkládá kongresu na jeho výročním zasedání veřejnou zprávu o činnosti za uplynulý rok. V naléhavém případě může svolat kongres před stanoveným termínem.

Článek V. Generální rada naváže styk s různými dělnickými spolky tak, aby v každé zemi byli dělníci ustavičně informováni o hnutí své třídy v ostatních zemích; aby se současně a pod společným vedením provádělo šetření o sociálních poměrech; aby otázky, jimiž se zabývá jeden spolek, které se však týkají všech, byly také všemi řešeny a Sdružení mohlo postupovat koordinovaně,

jestliže nějaká praktická otázka nebo mezinárodní komplikace vyžaduje jeho zákrok. Při každé vhodné příležitosti předkládá generální rada iniciativně návrhy různým národním nebo místním spolkům.

Aby usnadnila své spojení se sekcemi, vydává generální rada bulletin.

Článek VI. Protože úspěch dělnického hnutí v každé zemi může zaručit jen síla jednoty a organizace, a na druhé straně generální rada bude tím prospěšnější, čím méně bude její činnost rozptýlena, musí členové *Mezinárodního sdružení* vynaložit veškeré úsilí na to, aby spojili všechny místní odbočky v každé zemi v národní sdružení reprezentovaná ústředními radami. Uplatnění tohoto článku stanov je samozřejmě závislé na zvláštních zákonech každé jednotlivé země; na druhé straně se však, nehledě na zákonné překážky, nebude žádnému místnímu spolku bránit, aby byl v přímém písemném styku s *generální radou.*

*Organizační řád**

1. Generální rada je povinna plnit usnesení kongresů.

a) Za tím účelem shromažďuje všechny materiály, které jí posílají ústřední rady z jednotlivých zemí nebo které získává jiným způsobem.

b) Je pověřena pořádat kongresy a prostřednictvím ústředních rad seznamovat s programem kongresu všechny odbočky.

2. Tak často, jak jí to dovolí její prostředky, bude generální rada vydávat podrobnou zprávu o všem, co zajímá Mezinárodní dělnické sdružení. Zpráva se má hlavně týkat nabídky práce a poptávky po ní, družstevních spolků, postavení dělnické třídy ve všech zemích atd.

3. Tato zpráva bude uveřejněna v různých jazycích a rozesílána příslušným výborům, které pošlou po jednom výtisku každé odbočce.

4. Aby generální rada mohla plnit tato usnesení, bude se od každého člena Mezinárodního dělnického sdružení vybírat na rok 1866—1867 výjimečně příspěvek 30 centimů (3 pence).

* V originále: „Règlements spéciaux". *(Pozn. red.)*

Těchto příspěvků bude použito hlavně k úhradě četných výloh generální rady, jako platu generálního tajemníka, výdajů za publikace, korespondenci, na organizační a jiné přípravné práce spojené s kongresy atd.

5. Všude, kde to poměry dovolí, budou vytvořeny ústřední rady. Jejich funkcionáři — které jmenují příslušné odbočky a které mohou také kdykoli odvolat — budou posílat své zprávy generální radě nejméně jednou za měsíc, a je-li třeba, i častěji.

6. Výdaje každé ústřední rady hradí jednotlivé odbočky, které jsou s ní ve styku.

7. Ústřední rady, které jsou ve spojení s generální radou, a generální rada jsou povinny ručit za úvěr, který členům Sdružení poskytla jejich odbočka, jen v tom případě, je-li jejich členská knížka podepsána tajemníkem odbočky, k níž doručitel patří.

Jestliže odbočka, na kterou se doručitel obrátí pro použití úvěru, nemá prostředky, je oprávněna vystavit směnku splatnou při předložení znějící na byro nebo odbočku, která úvěr poskytla.

8. Ústřední rady i sekce jsou na požádání povinny dát každému členu Sdružení volně k nahlédnutí zprávy generální rady.

9. Každá odbočka, ať malá či velká, má právo vyslat delegáta na kongres. Jestliže odbočka nemá na vyslání delegáta prostředky, může se spojit s jinými odbočkami a mohou vyslat delegáta společně.

10. Výlohy hradí delegátovi odbočka nebo skupiny odboček, které jej vyslaly.

11. Každý člen Mezinárodního dělnického sdružení má právo volit a být volen.

12. Každá odbočka nebo skupina, která má přes 500 členů, je oprávněna vyslat na každých dalších 500 členů dalšího delegáta.

13. Každý delegát má na kongresu pouze jeden hlas.

14. Každá odbočka má právo přizpůsobit svůj organizační řád a stanovy místním podmínkám a zvláštnostem ústavy své země. Ale tyto místní směrnice nesmějí obsahovat nic, co by bylo v rozporu se všeobecnými stanovami a organizačním řádem.

15. Tyto stanovy a organizační řád může změnit každý kongres, jestliže se pro to vysloví dvě třetiny přítomných delegátů.

Přijato 5. a 8. září 1866
Otištěno jako brožura „Association Internationale des Travailleurs. Statuts et règlements", Londýn 1866

Podle rukopisu K. Marxe a P. Lafargua, srovnaného s textem brožury
Přeloženo z francouzštiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI NA OSLAVÁCH VÝROČÍ ZALOŽENÍ NĚMECKÉHO DĚLNICKÉHO VZDĚLÁVACÍHO SPOLKU V LONDÝNĚ 28. ÚNORA 1867[456]

Karel Marx hovořil o námezdní práci a kapitálu a velmi jasně ukázal, jak dělníci kapitál vytvářejí, jak jsou pomocí produktu své vlastní práce udržováni v otroctví a jak se kapitálu soustavně používá k tomu, aby jejich okovy byly ještě pevnější. Takzvaný svobodný dělník má sice vědomí, že je svobodným dělníkem, je však tím více v moci kapitálu, neboť je nucen za žebráckou mzdu prodávat svou práci, aby mohl uspokojit nejnaléhavější životní potřeby. Materiálně je na tom svobodný dělník většinou hůř než otrok nebo nevolník. Dělnická třída nepotřebuje odstraňovat osobní vlastnictví, poněvadž to už je odstraněno dávno a odstraňuje se každým dnem; co však je třeba odstranit, to je vlastnictví buržoazní, které je založeno jen na podvodu.

Pokud jde o sociální poměry v Německu, konstatoval Marx, že německý proletariát může jako první vítězně provést radikální nápravu. Za prvé se Němci nejvíc oprostili od všelijakých náboženských nesmyslů; za druhé nemuseli prodělat dlouhotrvající buržoazní hnutí jako dělníci v jiných zemích a za třetí už jejich zeměpisná poloha je nutí vyhlásit válku východnímu barbarství, neboť odtamtud, z Asie, vycházela každá reakce proti Západu. To

všechno přivede dělnickou stranu na cestu revoluce, po níž bude muset kráčet, aby se úplně osvobodila.

Zapsal F. Lessner
Otištěno v „Der Vorbote“, čís. 3 z března 1867

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

VÝZVA GENERÁLNÍ RADY K LAUSANNSKÉMU KONGRESU[457]

Členům, přidruženým spolkům a všem dělníkům

Proletáři,

z dopisů, které dostáváme, vidíme, že členové Sdružení neustávají šířit zásady Mezinárodního sdružení a rozmnožovat počet jeho odboček. Obzvlášť je to patrné ve Švýcarsku, kde se většina našich odboček horlivě zabývá tím, že zakládá rozmanité dělnické spolky a navazuje styky mezi nimi a naším Sdružením.

V Belgii se po masakru u Marchienne[458] projevuje chvályhodné úsilí semknout všechen belgický proletariát pod naší záštitou.

V ostatních zemích však byla tato naše propagační práce různými okolnostmi brzděna.

V Německu, které se před osmačtyřicátým rokem tolik zajímalo o studium sociálních otázek, pohltilo skoro všechny aktivní síly sjednocovací hnutí, které v něm probíhá.

Ve Francii v důsledku nepatrné svobody, které tam dělnická třída požívá, nešířily se naše zásady a naše Sdružení tak rychle, jak by se dalo očekávat; domnívali jsme se, že pomoc, kterou *našim přičiněním* poskytly anglické dělnické spolky francouzským při jejich posledních stávkách[459], by nám měla zajistit podporu všeho francouzského dělnictva. Nyní, kdy ve Francii vstupuje boj mezi třídou kapitalistů a dělnickou třídou do stadia, které nazveme *anglickým*, což znamená, že nabývá ostře vyhraněný charakter, měli by dělníci pochopit, že k tomu, aby bylo možné s úspěchem čelit silám kapita-

listů, je zapotřebí, aby všichni členové dělnického společenství byli spojeni pevným poutem jednoty.

Anglie, která byla plně zaměstnána hnutím za volební reformu, odsunula na čas ekonomické hnutí do pozadí. Avšak nyní, kdy toto reformní hnutí bylo přerušeno a kdy při vyšetřování *tradeunionů*[460] vychází najevo, jak početná a silná je dělnická třída, máme za to, že nadešla chvíle, aby si všechny dělnické spolky uvědomily prospěšnost naší organizace. Úloha našeho Sdružení už byla nejednou po zásluze oceněna na schůzích zástupců dělnické třídy a mnoho spolků se k nám už připojilo. Anglie se svou mohutnou organizací dělnické třídy je povolána stát se jednou z našich nejpevnějších opor.

Spojené státy se v krvavé válce, kterou právě prodělaly, zřejmě obrodily; dělnická třída se už semkla, vyvíjí tlak na buržoazní vládu, která je v Americe u moci, a přinutila zákonodárná shromáždění v některých státech přijmout zákon o osmihodinovém pracovním dni. U příležitosti voleb příštího presidenta byly různé politické strany nuceny vyznat své krédo: radikální strana přiznala ústy předsedy Senátu Wadea, že je nezbytné zabývat se především a speciálně problémem práce a kapitálu, a otevřeně se vyslovila pro přeměnu kapitalistického a pozemkového vlastnictví. Poněvadž v této zemi je dělnická třída značnou organizovanou silou, bude také s to svou vůli prosadit.

V současné době se dělnická třída ve všech civilizovaných zemích dává do pohybu. V zemích s nejvyspělejším továrním průmyslem, jako v Americe a v Anglii, je organizace dělnické třídy nejsemknutější a boj mezi třídou buržoazie a dělnickou třídou nejprudší.

Tváří v tvář síle kapitálu se individuální lidská síla ztratila a dělník v továrně je pouze kolečko stroje. Aby dělníci mohli znovu nalézt svou individualitu, museli se sjednotit a vytvářet spolky na obranu mezd a života. Až dosud měly tyto spolky spíše lokální ráz; zato kapitál díky novým vynálezům v průmyslu den ze dne sílí, takže i národní sdružení se stávají v mnoha případech bezmocná; jak ukazují zkušenosti z boje anglické dělnické třídy, odolávají továrníci svým dělníkům tím, že buď přivážejí cizí dělníky,

nebo přenášejí výrobu do zemí s levnější pracovní silou. Má-li za takové situace dělnická třída pokračovat ve svém boji alespoň s nějakou vyhlídkou na úspěch, je třeba, aby se národní sdružení přeměnila v mezinárodní.

Nechť všichni dělníci bedlivě uváží toto nové pojetí otázky, nechť si uvědomí, že shromáždí-li se pod našimi prapory, budou hájit chléb svůj i svých dětí.

My, generální rada, vyzýváme všechny, aby z nastávajícího kongresu, jenž se bude konat 2. září 1867 v Lausanne, učinili velkolepou manifestaci dělnické třídy.

Podle organizačního řádu prvního kongresu může každá odbočka vyslat na kongres jednoho delegáta. Odbočky o více než pěti stech členech mohou vyslat po jednom delegátovi na každých pět set členů nad tento počet. Odbočky, které nemají dostatek finančních prostředků na to, aby mohly poslat vlastního delegáta, mohou se spojit s jinými odbočkami k úhradě výloh delegáta, který bude pověřen, aby je zastupoval.[461]

Na kongresu se budou projednávat tyto otázky:

1. Jakými *praktickými* prostředky lze dosáhnout toho, aby se z Mezinárodního dělnického sdružení stalo společné centrum boje dělnické třídy (žen i mužů) za osvobození ze jha kapitálu?

2. Jakým způsobem může dělnická třída použít ke svému osvobození úvěru, který poskytuje buržoazii a vládám?

S bratrským pozdravem

dopisující tajemníci:
E. Dupont, pro Francii;
K. Marx, pro Německo;
Žabicki, pro Polsko;
H. Jung, pro Švýcarsko;
P. Fox, pro Ameriku;
Besson, pro Belgii;
Carter, pro Itálii;
P. Lafargue, pro Španělsko;
Hansen, pro Holandsko a Dánsko

G. Odger, předseda
G. Eccarius, místopředseda
W. Dell, pokladník
Shaw, pokladniční tajemník
Peter Fox, generální tajemník

16, Castle Street, Oxford Street

Napsáno v polovině července 1867
Otištěno jako leták v Londýně
v červenci 1867

Podle textu letáku
Přeloženo z francouzštiny

* ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O STATISTICE V NOVÉ MODRÉ KNIZE[462]

Z protokolu ze zasedání generální rady 23. července 1867

Občan Marx upozornil radu na Modrou knihu parlamentu „Zprávy tajemníků vyslanectví a legací Jejího Veličenstva o průmyslu a obchodu v zemích jejich působení, 1867" a citoval z ní:

„Za prvních 11 měsíců roku 1864 bylo do Belgie dovezeno 7200 tun surové litiny, z toho 5300 z Velké Británie; za stejné období roku 1865 stoupl tento dovoz na 18 800 tun, z čehož bylo z Velké Británie 17 000 tun; v roce 1866 dosáhl dovoz už 29 590 tun, z toho bylo z Velké Británie dovezeno 26 200 tun. Na druhé straně vývoz belgické litiny stoupl v prvních jedenácti měsících roku 1864 na 24 400 tun, z čehož bylo 17 200 tun vyvezeno do Francie a 5900 tun do Anglie; přitom za totéž období roku 1866 nepřesáhl vývoz 14 000 tun, z nichž 9600 se vyvezlo do Francie a jen 241 tun do Velké Británie. I vývoz belgických kolejnic poklesl ze 75 353 tun v prvních jedenácti měsících roku 1864 na 62 734 tuny v roce 1866.

Dále uvádíme ve formě tabulky přesné údaje o dovozu *všech druhů železa a oceli* z Velké Británie do Belgie a o vývozu belgického železa a oceli do Velké Británie za prvních jedenáct měsíců roku 1866 ve srovnání se stejným obdobím v roce 1864.

Dovoz z Velké Británie do Belgie

	Prvních jedenáct měsíců roku 1866 v tunách	roku 1864 v tunách
Ruda a piliny	0	1
Surové železo, litina a staré železo	26 211	5 296
Kované železo (hřebíky, drát atd.)	1 031	1 777
Odlitky	41	24

	Prvních jedenáct měsíců roku 1866 v tunách	roku 1864 v tunách
Kujné železo	255	203
Ocelové pruty, plechy a dráty	3 219	1 227
Kujná ocel	522	0
Celkem	31 289	8 528

Vývoz z Belgie do Velké Británie

	Prvních jedenáct měsíců roku 1866 v tunách	roku 1864 v tunách
Ruda a piliny	1 768	5 555
Surové železo, litina a staré železo	241	5 920
Kované železo (hřebíky, drát atd.)	6 727	9 436
Odlitky	5	7
Kujné železo	12	0
Ocelové pruty, plechy a dráty	50	56
Kujná ocel	16	5
Celkem	8 819	20 979

Stručně shrnuto, jsou výsledky takovéto: v roce 1864 (za prvních jedenáct měsíců) dodala Belgie do Anglie 20 979 tun železa a oceli, kdežto v roce 1866 pouze 8819 tun, zatímco vývoz britského železa a oceli do Belgie stoupl z 8528 tun v roce 1864 na 31 289 tun v roce 1866."

Marx připomněl, že v loňském roce spustily některé buržoazní listy povyk, že prý existence tradeunionů má zhoubné následky; tvrdily, že prý tradeuniony svou činností vytlačily železářský průmysl z Anglie a vehnaly jej do rukou belgických majitelů železáren. Ani jeden z listů, které takto povykovaly, neoznámil, že tato Modrá kniha vyšla, natož aby uvedl, co obsahuje.

Otištěno v „The Working Man",
čís. 18 z 27. července 1867,
a v „The Bee-Hive Newspaper",
čís. 302 z 27. července 1867

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O POSTOJI MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ KE KONGRESU LIGY MÍRU A SVOBODY[463]

Z protokolu ze zasedání generální rady
13. srpna 1867

Občan Marx upozornil, že se v Ženevě má konat kongres Ligy míru a svobody. Řekl, že by bylo žádoucí, aby se tohoto mírového kongresu zúčastnilo co nejvíc delegátů jednotlivě, že by však nebylo rozumné vyslat oficiálního zástupce Mezinárodního sdružení. Kongres Mezinárodního dělnického sdružení je už sám o sobě mírovým kongresem, protože spojení dělnické třídy různých zemí musí nakonec znemožnit války mezi národy. Kdyby iniciátoři ženevského mírového kongresu opravdu pochopili jádro této otázky, byli by se už připojili k Mezinárodnímu sdružení.

To, že se v současné době v Evropě zvyšuje počet velkých armád, je způsobeno revolucí z roku 1848; velké stálé armády jsou nezbytným důsledkem nynějšího stavu společnosti. Neudržují se proto, aby se daly vést války s jinými národy, ale proto, aby potlačovaly dělnickou třídu.[464] Jenže ne vždycky jsou poruce barikády, které se dají bombardovat, a dělníci, do nichž se dá střílet; pak existuje možnost rozpoutat nějaký mezinárodní konflikt, aby vojáci nevyšli ze cviku. Zastánci míru za každou cenu budou mít na kongresu jistě většinu. Klidně by dovolili Rusku, aby jako jediné vlastnilo prostředky k vedení války proti ostatní Evropě, a přitom

už sama existence takové mocnosti, jako je Rusko, je pro všechny ostatní země dostatečným důvodem, aby zachovaly armády.

Je víc než pravděpodobné, že někteří francouzští radikálové využijí této příležitosti k pronášení siláckých řečí proti vlastní vládě, jenže tyto řeči by byly daleko působivější, kdyby byly proneseny v Paříži.

Ti, kdo odmítají dát všechny síly, aby přivodili změnu ve vztazích mezi prací a kapitálem, nechápou skutečné předpoklady všeobecného míru.

Otištěno v „The Bee-Hive Newspaper", čís. 305 ze 17. srpna 1867

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

ZPRÁVA GENERÁLNÍ RADY MEZINÁRODNÍHO DĚLNICKÉHO SDRUŽENÍ KONGRESU V LAUSANNE ROKU 1867[465]

I. Úkoly ženevského kongresu (v září 1866)

Ženevský kongres uložil generální radě tyto úkoly[466]:

1. Kongres přijal rezoluci zmocňující anglické delegáty k potřebným krokům u ředitelů pošt ve Švýcarsku, Francii a Anglii, aby vymohli slevu poštovného na dopisy a tiskoviny.

Švýcarský ministr souhlasil se všemi body, které mu delegace předložila, poukázal však na to, že francouzská vláda je proti jakékoli reformě podobného druhu.

Ve Francii nebyli delegáti u ředitele pošt přijati.

V Anglii projevila vláda ochotu přijmout jen písemný rozklad, v němž by byla objasněna fakta. Generální rada takový rozklad pořídila a nyní čeká na odpověď.

2. Vydat v několika jazycích kongresové materiály i s korespondencí a zprávami.

3. Vydávat pravidelně bulletin v různých jazycích, v němž by bylo obsaženo všechno, co by mohlo zajímat Mezinárodní sdružení; poskytovat veškeré informace o práci v jednotlivých zemích a podávat zprávy o družstevních spolcích, jakož i o sociálním postavení dělnictva.

4. Generální radě bylo také uloženo provést statistické šetření o práci, jež by obsahovalo podrobné zprávy o každém jednotlivém průmyslovém i zemědělském odvětví a zahrnovalo všechny civilizované země.

Aby mohla rada tyto úkoly plnit, odhlasoval kongres příspěvek 30 centimů ročně na člena a odměnu generálnímu tajemníkovi ve výši dvou liber šterlinků týdně; jeho volba byla ponechána generální radě.

Když rada zahájila po návratu delegátů svou činnost, obdržela zprávu, že na francouzských hranicích zabavili policejní agenti u *Julese Gottrauxe* některé důležité dokumenty.

Generálnímu tajemníkovi bylo uloženo požádat písemně francouzského ministra vnitra o vrácení zmíněných dokumentů. Poněvadž tento dopis zůstal nezodpovězen, byla poslána žádost anglickému ministrovi zahraničních věcí; lord Stanley poslal potřebné pokyny anglickému velvyslanci v Paříži lordu Cowleymu, aby vymohl vrácení dokumentů.

Po několika dnech nám byly dokumenty vráceny s balíkem novin „La Tribune du Peuple", který byl zřejmě zabaven u někoho jiného.

Tento incident zdržel vydání kongresových materiálů o několik měsíců.

Dokumenty byly předány stálému výboru, aby připravil oficiální zprávu.

Protože však generální rada neměla peníze na plat generálnímu tajemníkovi, zůstala tato práce na jejích členech, natolik oddaných věci, že ji vykonávali vedle svých běžných povinností, což si vyžádalo více času.

Když byla tato práce hotova, zjistilo se, že nejnižší cena za vytištění 1000 výtisků v jednom jazyce je 1000 franků.

K tomu, aby generální rada mohla splnit rezoluci kongresu, bylo nutno ihned zaplatit 3000 franků; v pokladně bylo momentálně pouze 22 franků 90 centimů.

Generální rada vyzvala tedy členské spolky v Anglii, aby zaplatily příspěvky.

Odpověď přišla pouze od *doutníkářů z Londýna* a *tkalounkářů z Coventry a Warwickshiru.*

Výkonná rada tkalounkářů splnila svou povinnost s pozoruhodnou horlivostí; poněvadž neměla v pokladně vůbec žádné peníze a většina jejích členů byla bez zaměstnání, uspořádala mimořádnou sbírku mezi těmi, kdo pracovali.

Když generální rada vyčerpala všechny možnosti uveřejnění zprávy o kongresu jak ve Francii, tak i v zahraničí, přijala nabídku občana *Colleta*, redaktora listů „Courrier international"[165] a „Wor-

king Man"[467], že zprávu otiskne francouzsky a anglicky v těchto dvou týdenících; Collet kromě toho přislíbil, že zhotoví matrice, aby zpráva mohla vyjít jako brožura, a že se o všechen zisk rozdělí s generální radou, kdežto všechny ztráty vzal předem na sebe.

Jakmile se v těchto časopisech objevilo oznámení, že v nich budou uveřejněny materiály ženevského kongresu, našla si anglická vláda, která v posledních několika letech nekladla takovýmto publikacím žádné překážky, záminku, jak uveřejnění materiálů pozdržet; požadovala totiž od občana Colleta, aby složil dvě kauce ve výši několika tisíc franků. Touto formalitou se vydání zdrželo až do 9. března. Občan Collet se mezitím z věrohodného pramene dověděl, že tento incident byl vyvolán na popud francouzské vlády.

To spolu se zabavením pamětního spisu pařížských delegátů[231] podává jasné svědectví o tom, jaký postoj zaujala francouzská vláda vůči Mezinárodnímu sdružení.

Výtisky listu „Courrier international", které obsahovaly tuto zprávu, byly rozeslány *zdarma* všem dopisovatelům Sdružení. Od překladu do němčiny se muselo upustit, neboť generální rada neměla žádnou možnost jej pořídit.

Ačkoli všechny matrice jsou hotové, pro nedostatek finančních prostředků zpráva dodnes nevyšla jako brožura, čehož se důtklivě dožadují všichni naši dopisovatelé.

Aby mohly být tyto obtíže odstraněny, půjčil jeden z členů rady 100 franků na vytištění 1000 členských legitimací, v nichž byl také text stanov a organizačního řádu; 800 těchto legitimací bylo odesláno, ale francouzská policie je zabavila. Tato ztráta ještě ztížila generální radě její situaci, která byla tím horší, že na ni ze všech stran doléhal dluh ve výši přes tisíc franků, který vznikl v letech 1865—1866; ženevský kongres sice za něj převzal kolektivní odpovědnost, neurčil však žádný účinný prostředek, jak jej splatit.

Za takových okolností nebyla rada vůbec s to vydat nějakou zprávu či vydávat periodický bulletin, jak to bylo odhlasováno na kongresu; následkem toho bylo též nutné upustit od statistického šetření za rok 1867, neboť aby toto šetření mělo význam, nemůže být omezeno jen na členské spolky, ale musí zahrnovat všechna

výrobní odvětví ve všech místech. Této práci, vyžadující mnoho času a značně vysoké náklady, se generální rada nemohla za dané finanční situace věnovat.

II. Úloha Mezinárodního dělnického sdružení v boji mezi kapitálem a prací

Všemožná pomoc, kterou Sdružení poskytlo při různých bojích mezi kapitálem a prací v jednotlivých zemích, dokazuje v dostatečné míře, jak je taková organizace nutná. Když se dělníci zdráhali přistoupit na svévolné podmínky anglických kapitalistů, hrozili jim podnikatelé, že místo nich najmou dělníky z kontinentu. Před možností podobného importu dělníci několikrát ustoupili. Rada svou činností zamezila, aby se tyto hrozby už nepronášely tak nepokrytě jako dříve. Když se nyní vyskytnou takové případy, stačí jen nepatrná narážka a plány kapitalistů jsou zmařeny. Vypukne-li stávka nebo dojde-li k *lock-out** v dosahu členských spolků Sdružení, jsou dělníci ve všech zemích neprodleně zpraveni o tom, co se stalo, a tím zároveň varováni před nabídkami agentů vyslaných kapitalisty. Tato činnost se však neomezuje jen na členské spolky, poněvadž Sdružení poskytuje pomoc všem, kdo o ni požádají.

Občas se kapitalistům podaří zlákat některé neinformované dělníky, ti je však opustí ihned, jakmile jsou poučeni o svých právech a povinnostech.

Kapitál vidí v dělníkovi jen výrobní stroj a nic víc; poslední *lock-out* londýnských košikářských dělníků je toho přesvědčivým důkazem. Zde jsou fakta: Majitelé košikářských dílen v Londýně oznámili svým dělníkům, že do tří dnů musí rozpustit svůj spolek a přistoupit na snížení mezd; neuposlechnou-li, že po uplynutí této lhůty budou dílny uzavřeny. Proti takovému brutálnímu postupu se dělníci ohradili a prohlásili, že na takové podmínky nepřistupují; majitelé dílen to předvídali, neboť jejich agenti odjeli do Belgie a přivezli odtamtud dělníky... Tito dělníci byli nahnáni pod oblouky železničního mostu v jedné londýnské čtvrti (Ber-

* Tak říkají Angličané uzavření dílny majitelem. *(Pozn. v originále.)*

mondsey). Tam museli pracovat, jíst i spát a nesměli se odtud vzdálit, aby nepřišli do styku s ostatními dělníky. Generální radě se však podařilo prolomit bezpečnostní kordon vybudovaný podnikateli a pomocí válečné lsti se dostat k belgickým dělníkům; když se tito dělníci dověděli, jakou mají sehrát úlohu, vrátili se druhý den do Belgie; spolek londýnských košikářských dělníků je odškodnil za ztracený čas. Když odplouvali, přistával právě další parník naložený jinými dělníky; jenže tentokrát jsme je uvítali my, takže se příštím parníkem vrátili. Po tom všem si už podnikatelé nemohli opatřit nové dělníky, a byli tedy nuceni ponechat vše při starém.[468]

Díky výzvě generální rady k anglickým spolkům dostalo se pařížským bronzařům morální i materiální podpory v jejich stávce; a naopak londýnští krejčí obdrželi obdobnou podporu od dělníků z kontinentu.

Se stejným úspěchem zasáhla rada do stávky *kopáčů*, *mřížařů*, *holičů*, *klempířů* a *dřevorytců*.

III. Anglická sekce

A. Propaganda

Jestliže v Anglii nebyla propaganda tak aktivní jako v loňském roce, dá se to snadno vysvětlit: podnikne-li se totiž nějaký liberální krok, není to nikdy z iniciativy vlády; teprve když jsou dlouhou agitací strženy lidové masy, povolí vláda nakonec tlaku lidu. Důkazem toho je otázka volební reformy a práva konat schůze v parcích.[469]

Angličtí dělníci právem přikládají otázce volebního práva velký význam a obětují svůj čas i energii na pořádání mohutných manifestací, které svou morální silou působí na vládu a nutí ji ustupovat přání lidu.

V době, kdy se dělníci energicky dovolávali svých občanských práv, nemohla generální rada upoutat jejich pozornost na sociální otázky, o nichž se domnívali, že mohou být vyřešeny teprve v daleké budoucnosti.

Angličtí členové generální rady, kteří nám s naší propagandou měli pomáhat nejvíce, nemohli stát stranou tohoto hnutí, *které jsme my vyvolali a jemuž oni měli stát v čele.* Jejich úsilí bylo korunováno úspěchem a rok 1867 bude navždy zapsán do dějin anglické dělnické třídy.

I když tedy propaganda z výše uvedených důvodů nebyla tak aktivní, jak by byla měla být, nezastavila se ani na okamžik. Mnoho času zabírají formality nezbytné při vstupu dělnických spolků. *Demokratická struktura tradeunionů* nedovoluje výkonnému výboru rozhodnout o nějaké důležité otázce, aniž je předběžně projednána ve všech sekcích.

Má-li některý spolek přistoupit ke Sdružení, je třeba zachovat tento postup. Výboru se písemně sdělí účel žádosti. Výbor určí den, kdy bude moci přijmout delegaci. Je-li otázka vzata v úvahu, předloží ji výbor svým odbočkám; pak se čeká jeden, dva a někdy i tři měsíce na výsledek. Z toho naprosto nevyplývá, že návrh může přijímat nebo zamítat jen výbor spolku, neboť nejednou se stalo, že do Mezinárodního sdružení vstoupily odbočky bez účasti výboru.

Od ženevského kongresu se dostalo delegacím generální rady příznivého přijetí u více než 20 velkých dělnických spolků; výsledky očekává rada každý den. Jiné spolky odložily svůj vstup na příhodnější dobu a jen jediný spolek odmítl se stát členem s poukazem na to, že se Mezinárodní dělnické sdružení zabývá politickými otázkami.

B. Příspěvky

Tato otázka zaměstnávala generální radu dlouho. Ještě v době, kdy byla sporná, připojil se ke Sdružení výkonný výbor zedníků a odhlasoval si roční příspěvek 1 libru šterlinků.

V březnu 1865 vyslala generální rada delegaci na konferenci anglických obuvníků, kde byla jednomyslně přijata tato rezoluce, předložená delegáty z Birminghamu a Hullu:

„Konference přijímá za své zásady Mezinárodního sdružení, prohlašuje, že se k němu připojuje, a apeluje na všechny přítomné členy, aby vynaložili veškeré úsilí na propagování těchto zásad."

O otázce příspěvků se jednalo, ale rozhodnuta nebyla. Po nějaké době se generální rada usnesla, že každému spolku, který se připojí ke Sdružení, vystaví členský diplom; spolek měl zaplatit při vstupu 5 šilinků*, ale generální rada mu ponechala na vůli, jakou částkou jí bude přispívat.**

Peníze vybrané od spolků byly jejich darem na úhradu výloh, které generální rada měla s vysláním delegátů na ženevský kongres.

Výbor obuvníků věnoval na tyto účely 5 liber šterlinků.

Aby byla tato otázka uvedena do pořádku, navrhla generální rada jednotný příspěvek pro každého člena.

Ženevský kongres se usnesl stanovit výši ročního příspěvku na 30 centimů.

Delegace, které generální rada vysílala po skončení kongresu k anglickým spolkům, zjišťovaly, že značná výše tohoto příspěvku je pro ně nepřekonatelnou překážkou.

Rada přihlédla k této situaci a na svém zasedání 9. října se usnesla snížit roční příspěvek na 5 centimů. Spolek obuvníků (Amalgamated Cordwainers Association) nám oznámil, že konference z roku 1867 zrušila rezoluci konference z roku 1865, v níž se roční příspěvek stanovil na 5 liber šterlinků.

Výkonný výbor zedníků nám věnoval na rok 1867 1 libru šterlinků tak jako v roce 1866, neoznámil nám však ještě, zda přistoupil celý spolek či ne.

Spolek obuvníků měl loni 5000 členů, spolek zedníků 3000 až 4000 členů.

Rada dvakrát vyzvala všechny členské spolky, aby zaplatily příspěvky za rok 1867. Některé už příspěvky zaplatily, jiné ještě ne; ani jeden však, kromě spolku obuvníků, neodmítl konat své povinnosti.

Spojený svaz tesařů a truhlářů přijal teprve zcela nedávno usnesení přispívat do pokladny generální rady dvěma librami šterlinků ročně. Nyní se v odbočkách spolku jedná o tom, zda bude

* Šilink se rovná 1 franku 25 centimům; libra šterlinků se rovná 25 frankům; 1 pence se rovná 10 centimům. *(Pozn. v originále.)*

** Viz tento svazek, str. 551—552. *(Pozn. red.)*

součástí Mezinárodního sdružení celý spolek. Spolek má přes 9000 členů a jeho odbočky jsou v celé Anglii, Walesu, Skotsku i Irsku.

Uvádíme seznam anglických členských spolků a částky, které zaplatily radě za rok, jenž uplynul od posledního kongresu:

Částky zaplacené britskou sekcí

	1866			1867		
	libry št.	šilinky	pence	libry št.	šilinky	pence
Německý dělnický vzdělávací spolek ..	2					
Francouzská sekce v Londýně					4	9
Ústřední sekce polských emigrantů ...					4	10
Výkonný výbor zedníků				1		
První odbočka zedníků		8				
Umělečtí truhláři (Spojený svaz).....	10			1	13	4
Umělečtí truhláři (West-End)	5			1	7	
Knihaři		8	3		17	6
Bednáři	6				6	
Výkonný výbor obuvníků.....	5					
Sekce obuvníků (Darlington).....		5				
Sekce obuvníků (Nottingham).....		5			2	1
Doutníkáři	5			1	9	
Tkalounkáři z Coventry		5		1	9	
Brašnáři	1	5	4			
Obuvníci z Kendalu		5			1	8
Dámští obuvníci (West-End)	6				10	
Londýnští krejčovští dělnící	3					
Krejčí z Darlingtonu.....		5			1	8

Spolky, které se připojily po kongresu

	Poplatek při vstupu			Příspěvky		
	libry št.	šilinky	pence	libry št.	šilinky	pence
Londýnští košíkáři		5				
Tiskaři látek z Lancashiru		5		2	1	8
Londýnští výrobci kočárů		5				
Čalouníci kočárů scházející se v hostinci „U glóbusu“		5			1	$10^1/_2$
Tíž scházející se v hostinci „U koruny“		5			5	
Tkalci (elastických tkanin)		5			5	
Sdružení kopáči		5				

	Poplatek při vstupu			Příspěvky		
	libry št.	šilinky	pence	libry št.	šilinky	pence
Leštiči nábytku		5				
Varhanáři		5			2	1
Vzorkaři a dřevorytci		5				
Výkonný výbor tesařů				2		
Sdružení koželuzi						
Klempíři						

Částky odhlasované pro delegace

	libry št.	šilinky	pence
Dámští obuvníci (West-End)	4	10	
Londýnští doutníkáři	1	1	
Tkalci (elastických tkanin)	1		

Rozdíl v částkách mezi oběma uvedenými roky lze vysvětlit takto: V roce 1866 byly odhlasovány částky na vyslání delegátů do Ženevy, kdežto letos jsou určeny pouze na administrativní výlohy.

V loňském roce, jak už bylo řečeno, jsme se zadlužili; pokud generální radě stačily prostředky, dluhy splatila.

Důvodem, proč členské spolky ještě nezaplatily příspěvky a proč jiné spolky ještě nezapravily výlohy spojené s kongresem, je stagnace ve výrobě, četné stávky a výluky a hlavně hnutí za volební reformu; konečně pohlcuje nyní finanční prostředky *tradeunionů* stávka londýnských krejčích.

Generální rada dostala mnoho dopisů, v nichž spolky potvrzují tuto situaci a vyslovují své politování nad tím, že nám nemohou nijak finančně pomoci.

IV. Sekce na kontinentě a v Americe

Francie

K úkolům generální rady patří také písemný styk s jednotlivými odbočkami v těch zemích, kde jsou tak sešněrovány zákony, že nemohou vytvořit bez nebezpečí akční centrum; tak je tomu například ve Francii.

Jak jsme se již výše zmínili, všechny pokusy generální rady

přivézt do Francie členské legitimace obsahující text stanov a organizačního řádu Mezinárodního sdružení ztroskotaly vinou francouzských úřadů, které se zmocnily našeho majetku, ačkoli se toto porušení práva nedá ničím ospravedlnit. Překážky, které nám stavějí do cesty francouzské úřady, se však neomezují jen na to. Naši dopisovatelé marně žádali o povolení k tisku pro naše stanovy a organizační řád. Jedinou odpovědí, kterou pokaždé obdrželi, bylo nanejvýš tvrdošíjné zamítnutí.

Lyonský výbor, který v roce 1866 mohl pořádat velké schůze o více než 500 členech, nedostal po ženevském kongresu povolení ani k tomu, aby mohl konat valné shromáždění.

Odvaha a vytrvalost členů lyonského výboru vůči správním orgánům ukázaly nakonec i těm nejzaslepenějším, jak dalece záleží francouzské vládě na osvobození dělnictva.

Co je ale významné: tyto překážky, tyto malicherné šikany ani na okamžik nezastavily pokrok našeho Sdružení.

Ve Vienne (Isère), kde nebylo ani 80 členů, je jich dnes přes 500.

V Neuville-sur-Saône založila jedna z našich odboček spotřební družstvo, čímž získala k praktické účasti na společenském životě zemědělské dělníky, o nichž se až dosud tvrdilo, že k němu mají nechuť.

Náš dopisovatel v Caenu nám sděluje, že svaz dělnictva v tomto městě sílí den ode dne. Díky této solidaritě dosáhli *řemenáři*, *mechanici*, *koželuzi*, *sedláři*, *kováři* atd. zkrácení pracovní doby o hodinu denně bez snížení mezd.

Ve Fuveau (Bouches-du-Rhône) má Mezinárodní sdružení nejvíc příslušníků v řadách horníků, jejichž nedávná stávka způsobila takový rozruch.

5. srpna t. r. dostala generální rada zprávu, že byl vytvořen výbor přímo ve Fuveau. Je to výsledek odvážné propagandy občana *Vasseura*, člena marseillského výboru, který nám 21. července t. r. napsal:

„Mezi kapitálem a prací se rozpoutal boj, boj tragický a zároveň komický; na jedné straně banda úředníků a úředníčků jezdí se svou propagandou z místa na místo, aby odvrátili dělníky od Mezinárodního sdružení, a na druhé

straně hrstka energických a oddaných lidí bez ustání bojuje proti útokům našich nepřátel a šíří mezi dělnictvem ideje nezávislosti a spravedlnosti."

Závěrem pak dodává:

„Žádná lidská síla nedokáže vymýtit osvoboditelské ideje, které jsme zaseli, neboť naši odpůrci musí bojovat proti dvěma věcem, které je těžko přemoci: *proti právu a proti vůli.*"

Zkrátka dělník chápe, že *pevná vůle všechno zmůže*, a že chce-li dosáhnout úplného politického a sociálního osvobození, musí spoléhat jen sám na sebe.

Uvádíme seznam odboček, jež existovaly v době posledního kongresu, a příspěvky, které zaplatily v letech 1866 a 1867.

	Zaplacené příspěvky		
	libry št.	šilinky	pence
Paříž	4		
Caen	1		
Lyon	11	12	
Bordeaux	3	9	
Rouen		4	5
Guadeloupe			
Vienne	5	7	6
Neuville-sur-Saône	1	5	3
Pantin			
Saint Denis			
Puteaux			
Neufchâteau			
Lisieux			
Condé-sur-Noireau			
Thury-Harcourt			
Granville			
Argentan			
Nové odbočky založené po kongresu			
Pařížští knihaři		14	4
Castelnaudary			
Auch			
Orléans			
Nantes			
Villefranche			
Marseille			
Fuveau			
Le Havre			
Alžír			

Švýcarsko

Ze Švýcarska jsme dostali pouze písemné zprávy od ústředního výboru. Stejně jako v Anglii záleží tam práce Mezinárodního sdružení hlavně v získávání dělnických spolků a co největšího počtu jednotlivců; je ovšem třeba poznamenat, že ve Švýcarsku jsou dělnické spolky méně početné než v Anglii.

Uvádíme seznam měst, v nichž byly založeny naše odbočky: Ženeva, Carouge, Lausanne, Vevey, Montreux, Neuchâtel, La Chaux-de-Fonds, Le Locle, Sainte-Croix, Saint-Imier, Sonvilier, Biel, Moutier, Beaucourt, Curych, Wetzikon, Basilej, Bern, Tramelan, Les Breuleux a Les Bois.

Peníze přijaté od těchto odboček v letech 1866 a 1867

	Zaplacené částky		
	libry št.	šilinky	pence
Ženeva (románská sekce)	4		
Ženeva (německá sekce)	1	7	9
La Chaux-de-Fonds	2	4	
Le Locle.....		17	10

Belgie

Zpráva dopisujícího tajemníka pro Belgii generální radě Mezinárodního dělnického sdružení

Občané,

moje korespondence s Belgií se datuje od stávky košíkářů. Napsal jsem o ní občanu *Vandenhoutenovi* a za týden nato vyšel můj dopis v „Tribune du Peuple“.[470] Jménem generální rady jsem mu oznámil, že z Londýna odjel agent majitelů košíkářských dílen najímat belgické košíkáře. Napsal jsem mu také, že naše organizace musí svou vahou zhatit plány tohoto agenta a že solidarita zavazuje belgické dělníky, aby odmítli všechny nabídky a pomohli zajistit vítězství svých anglických bratří.

Dále jsem informoval občana Vandenhoutena o tom, že někteří belgičtí košíkáři, kteří uvěřili slibům podnikatelů — nakonec nedo-

drženým — a přijeli do Londýna, vrátili se zpět do Belgie, jakož i o bratrských citech anglických košíkářů; závěrem jsem v tomto dopise zdůraznil, jak značně přispěla generální rada svou činností k vítězství dělníků nad podnikateli.

S občanem *Brismée* jsem korespondoval kvůli vytištění zprávy ženevského kongresu. Naše korespondence však nepřinesla žádné výsledky, poněvadž jsem jej z pověření generální rady žádal o úvěr, který nemohl poskytnout. Na poslední dopis o této záležitosti jsem neobdržel žádnou odpověď; nepochybně bylo občanu Brismée, jehož oddanost naší věci je dobře známa, zatěžko poslat nám nějaké formální odmítnutí; tím si také vysvětluji jeho mlčení.

Občanu Vandenhoutenovi jsem poslal dopis generální rady o belgických doutníkářích a prosil jsem ho, aby mu poskytl co nejširší publicitu; totéž jsem udělal s rezolucí generální rady o carově návštěvě v Paříži.[471] Bruselské byro jsem informoval o usnesení generální rady týkajícím se stávky londýnských krejčí, které doporučuje belgickým krejčím, aby rozhodně neodjížděli do Londýna pracovat do dílen, kde se stávkuje, a vyzývá všechny belgické dělníky, aby projevili svou solidaritu s londýnskými krejčími tím, že jim poskytnou hmotnou pomoc.

Na adresu občana *De Witta* do Lutychu, předměstí Saint-Gilles, čís. 6, a na adresu občana Vandenhoutena do Bruselu jsem poslal oběžník generální rady o lausannském kongresu* s prosbou, aby mu věnovali co největší pozornost a co nejvíc jej rozšířili.

Udělal jsem tedy všechno, co mi rada uložila, a troufám si tvrdit, že z Belgie nebyla proti mně vznesena ani jediná námitka. K této stručné zprávě přikládám několik došlých dopisů. Pokud jde o výlohy na korespondenci, měl jsem za to, že tuto malou oběť mohu docela dobře Sdružení přinést.

S bratrským pozdravem

Besson

* Viz tento svazek, str. 575—578. *(Pozn. red.)*

Německo a Itálie

V Německu trvá nenormální situace, která je málo příznivá rozvoji našeho Sdružení. Občanu *J. Ph. Beckerovi*, předsedovi německé sekce v Ženevě, se přesto podařilo založit tam několik odboček, o nichž však dosud nemáme žádné podrobnější zprávy.

V Itálii byly řádně ustaveny dělnické spolky v Neapoli, Miláně a Janově; jsme s nimi v písemném styku, ale příspěvky jsme ještě neobdrželi.

Amerika

V Americe přistoupily k Mezinárodnímu sdružení dvě nové organizace; jsme v písemném styku s *Labor National Union's Committee* (Národním dělnickým svazem)[243] a s předsedou *International Ironmoulders' Union* (Mezinárodní svaz slevačů)[472].

Výroční zpráva tajemníka pro Ameriku při generální radě Mezinárodního dělnického sdružení (za září 1866 až 27. srpen 1867)

První událostí, která spadala do mé působnosti, když jsem se ujal funkce dopisujícího tajemníka pro Ameriku, bylo, že se do Anglie dostalo číslo listu „Ironmoulders' International Journal" („Mezinárodní list slevačů") ze září 1866, který vydává ve Philadelphii W. H. Sylvis, t. č. předseda *Mezinárodního svazu slevačů.*

V tomto čísle je obšírná zpráva z prvního celonárodního kongresu dělnictva ve Spojených státech, který se konal minulý měsíc v Baltimore. Výtah z protokolů a rezolucí tohoto kongresu vyšel v londýnském „*Commonwealth*" („Republika") v říjnu 1866. Bylo z něho patrno, že když se baltimorský kongres dověděl o připravovaném podobném kongresu dělníků Starého světa v Ženevě, usnesl se jednomyslně, aby výkonná komise *Národního dělnického svazu*, který byl na zmíněném kongresu ustaven, byla zmocněna vyslat na kongres evropských dělníků v roce 1867, tj. do Lausanne, jednoho delegáta.

Z téhož listu jsem se dověděl, že tajemníkem *Národního dělnického svazu* pro zahraniční styky je občan William Gibson, který prý žije v New Haven, ve státě Connecticut. Teprve počátkem letošního srpna jsem přišel na to, že adresa občana Gibsona byla chybná a že nebydlí v New Haven, ale v *Norwichi* (Connecticut). Tento omyl sestavovatelů zprávy o kongresu se stal takřka osudným pro mou činnost.

Nepokoušel jsem se ostatně navázat okamžitě písemný styk s tajemníkem Gibsonem, neboť jsem se domníval, že bych tuto korespondenci měl zahájit tím, že bych mu poslal oficiální zprávu o práci ženevského kongresu. Příčiny, pro které se uveřejnění této zprávy zdrželo, byly už vysvětleny v celkové zprávě generální rady.

Asi tak v prosinci 1866 se na generální radu obrátil občan Orsini, sdělil nám jména pěti evropských socialistů žijících v New Yorku a žádal nás, abychom s nimi navázali písemný styk. Žádal nás také, abychom jim poslali plné moci, které by je opravňovaly rozvinout ve Spojených státech činnost v zájmu Sdružení.

Pěti osobám, které Orsini uvedl, byly poslány dopisy s plnými mocemi, avšak ani já, ani generální rada jsme na žádný z nich neobdrželi odpověď.

A tak se můj první počin nezdařil. Orsini ostatně informoval generální radu, že v New Yorku začíná být o naše Sdružení velký zájem a že známý řečník a abolicionista Wendell Phillips z Massachusetts se nabídl, že bude pořádat veřejné přednášky ve prospěch fondu našeho Sdružení, protože se přesvědčil, že jak cíle, tak vedoucí představitelé Sdružení si takovou podporu zasluhují.

Orsini oznámil také, že v New Yorku vstoupil do našeho sdružení irský demokrat a vlastenec James Stephens.

V březnu 1867 začala zpráva o činnosti ženevského kongresu vycházet anglicky v londýnském „International Courier". Jakmile vyšla čtyři čísla s pokračováním této zprávy, což bylo v dubnu, poslal jsem tato čísla čtyřem osobám, a to: jedno tajemníkovi Gibsonovi na jeho domnělou adresu; druhé W. H. Sylvisovi, třetí redaktorovi listu „Voice", což je deník vycházející v Bostonu (ve státě Massachusetts) a oddaný zájmům dělnictva, a čtvrté do Chicaga (ve státě Illinois) redaktorovi „Workingman's Advocate",[473]

hlavnímu orgánu dělnictva v západních státech americké unie. K novinám, které jsem poslal tajemníkovi Gibsonovi, jsem přiložil dopis, v němž jsem poukázal na to, jak velký význam přikládá generální rada úzkému kontaktu a stálému spojení s výkonnou komisí *Národního dělnického svazu.*

Na tento dopis jsem neobdržel žádnou odpověď ani potvrzení o tom, že noviny došly. Tento neúspěch se dá vysvětlit velice prostě: dopis i noviny byly adresovány místo do Norwiche do New Haven.

Odeslání těchto dokumentů přineslo jen jeden kladný výsledek: redaktor londýnského listu „International Courier" začal od května dostávat výtisky chicagského listu „Workingman's Advocate" a oba si začali navzájem své listy vyměňovat. Od té doby redaktor „International Courier" Joseph Collet seznamuje každý týden své čtenáře s výňatky z chicagského „Workingman's Advocate".

Poslední část zprávy o činnosti ženevského kongresu vyšla 1. května — jednotlivá pokračování této zprávy jsem rozeslal na čtyři výše uvedené adresy.

Výňatky z této zprávy byly přetištěny v chicagském listu „Workingman's Advocate". Neměl jsem možnost zjistit, zda jeden nebo druhý z ostatních dvou listů rovněž uveřejnil výňatky nebo zda přinesl vlastní zprávu.

Na jaře se generální rada na základě písemné žádosti lyonského byra zabývala otázkou, zda by se mohl větší počet tkalců hedvábí z tohoto města vystěhovat do Spojených států. Lyonské byro nám oznámilo, že mnoho tkalců hedvábí, nespokojených se svým osudem doma, by se chtělo vystěhovat do Spojených států a zavést tam své řemeslo. Jen by rádi věděli, zda by jim nějací američtí kapitalisté byli ochotni poskytnout zálohu na cestu a pro první dobu, než se zavedou. Generální rada mě mezitím pověřila, abych o této záležitosti napsal některým americkým novinám a státníkům. Tento příkaz jsem splnil. Dopisy vezl do Ameriky jeden Polák, jménem Koszek, který jel do New Yorku. Ani tentokrát jsem neobdržel žádnou odpověď! Od té doby, co Koszek odjel, nedostal jsem o něm žádné zprávy.

V červnu mi generální rada uložila, abych napsal W. H. Syl-

visovi a požádal jej o pomoc pro stávkující londýnské krejčí. Napsal jsem mu 11. června. Využil jsem této příležitosti, abych Sylvisovi vyslovil své politování nad tím, že jsem nedostal ani slůvko odpovědi od tajemníka Gibsona. Prosil jsem ho, aby mi sdělil jméno a adresu některého jiného člena výboru *Národního dělnického svazu.*

Ve své odpovědi z 25. června mi Sylvis sdělil, proč nemohli američtí kovodělníci pomoci stávkujícím krejčím v Londýně. Oznámil mi také jméno a adresu zaníceného funkcionáře *Národního dělnického svazu* Williama J. Jessupa z New Yorku.

Když jsem o tomto dopisu podal zprávu generální radě, pověřila mě, abych Williamu Jessupovi neprodleně napsal, kdy se bude konat kongres v Lausanne, a sdělil mu, že by generální radu velice potěšilo, kdyby mohla v Lausanne uvítat amerického delegáta. Napsal jsem mu tedy 19. července. V dopise jsem vyložil okolnosti, které způsobily, že jsem neměl úspěch u tajemníka Gibsona, a zároveň jsem Jessupovi poslal oficiální zprávu z ženevského kongresu.

Na tento dopis jsem obdržel odpověď datovanou 9. srpna. Jessup v ní bere s uspokojením na vědomí snahu navázat styky s dělníky na kontinentě a ve Velké Británii. Vyjadřuje své politování nad tím, že se celá věc zdržela kvůli nesprávné adrese tajemníka Gibsona. Lituje rovněž, že kongres v Chicagu (19. srpna) se koná tak krátce před kongresem v Lausanne, že už nebude čas vyslat do Evropy delegáta. Nedávno jsem však přece četl v chicagském „Workingman's Advocate", že vyslání delegáta do Lausanne bude jedním z prvních bodů pořadu kongresu v Chicagu.

Jessup mi slíbil, že můj dopis z 19. července „vzhledem k jeho důležitosti" přečte na chicagském kongresu a že generální radě pošle noviny, které přinesou nejlepší zprávy o kongresu v Chicagu. Projevil přání i nadále udržovat písemný styk s generální radou, a to i v tom případě, že nebude znovu zvolen do funkce místopředsedy *Národního svazu,* neboť kromě toho je ještě dopisujícím tajemníkem *Newyorského dělnického svazu*[474]. Přijal můj návrh na vzájemnou výměnu listů, které jsou orgány dělnické třídy. To je stručný a neúplný obsah jeho zajímavého a srdečného dopisu.

Počátkem tohoto měsíce mi předal občan Marx dopis Frie-

dricha Adolfa Sorga, v němž oznamuje, že v Hobokenu, ve státě New Jersey, byla založena odbočka našeho sdružení.[475]

Přibližně v tutéž dobu mi ukazoval redaktor londýnského listu „International Courier" výzvu (brožuru) výkonné komise *Národního dělnického svazu* k dělníkům ve Spojených státech, aby vyslali zástupce na kongres do Chicaga. Na obálce této brožury jsem nalezl rukou napsané jméno a adresu tajemníka Williama Gibsona a teprve tehdy jsem pochopil, že jsem byl uveden v omyl, pokud jde o jeho bydliště. Škoda drahocenného času, o který jsem kvůli tomuto omylu přišel! Pro útěchu si opakuji přísloví: „Lépe později než nikdy!"

Taková je bilance mých dosud málo úspěšných pokusů. Záležitosti však zanechávám v takovém stavu, že slibují mnoho do budoucna.

Za zmínku stojí ještě dvě věci.

Pozornost ženevského kongresu na sebe upoutalo úsilí amerických dělníků vydobýt si víc volného času, jež známe pod názvem „hnutí za osmihodinový pracovní den". Domnívám se proto, že nebude na škodu, když jen ve stručnosti shrnu, co vím o úspěších, jichž bylo v tomto směru dosaženo za poslední rok. Agitace se rozvíjela velmi rychle a setkala se s okamžitou odezvou ve washingtonském Kongresu i v zákonodárných shromážděních jednotlivých států. Ve federální Sněmovně reprezentantů byl návrh zákona na osmihodinový pracovní den na pracích podnikaných federální vládou odročen jen rovným počtem hlasů.

Zákonodárná shromáždění v několika státech stanovila délku pracovní doby, není-li stanovena zvláštní smlouvou jinak, na osm hodin. Stejný zákon byl přijat také ve státě New York, jenže tamější dělníci si ještě netroufají požadovat, aby byl také plněn. Zcela nedávno se dělníci z tohoto státu sešli na zvláštním sjezdu, aby se poradili, jak si mají za daných okolností počínat. Nakonec se usnesli požadovat plnění zákona všude současně, a to od 1. listopadu t. r., pokud možno bez snížení mezd, v případě nutnosti však přistoupit i na toto snížení. Soudě podle diskuse souhlasila většina delegátů se snížením mezd.

V Kalifornii nebyl ještě zákon o osmihodinovém pracovním d n

odhlasován. Přesto však tam po celých 19 měsíců až do letošního července fakticky osmihodinová pracovní doba převládala. Podle posledních zpráv z tohoto státu zastavili podnikatelé na protest proti tomuto novému pořádku výrobu a odpovědí na tyto reakční pokusy bylo hromadné přerušení práce.

S radostí oznamuji radě, že od 1. ledna příštího roku se bude za obyčejný dopis platit jen poloviční poštovné, tj. místo jednoho šilinku jen 6 pencí. Mám na mysli výhradně dopisy zasílané ze Spojeného království do Spojených států a naopak. Mezi oběma vládami o tom totiž právě byla uzavřena smlouva.

Peter Fox
tajemník generální rady Mezinárodního dělnického sdružení pro Ameriku

V. Všeobecné poznámky

Rok, který uplynul od posledního kongresu, byl ve znamení neustálého boje mezi kapitálem a prací: v Americe, Anglii, Francii a Belgii byly stávky, výluky a pronásledování dělníků na denním pořádku.

Kapitál zavile a krutě pronásleduje dělníka, neboť instinktivně cítí, že už není daleko den, kdy práce zaujme místo, které jí podle zákona náleží.

Jeden spolek ve Spojených státech vydal 70 000 dolarů, aby pomáhal hájit právo na život před útoky kapitálu.[476]

V Anglii rozhodly *Courts of Law* (soudní dvory), že krádež peněz *tradeunionů* (dělnických svazů) není trestná. Byla ustavena oficiální komise pro vyšetřování *tradeunionů*, aby je buď zničila, nebo alespoň omezila.

Poslední proces inscenovaný londýnskými majiteli krejčovských dílen proti jejich dělníkům, odsouzení krejčovských dělníků v Paříži, masakr horníků v Marchienne (v Belgii) — to jsou fakta, která jasně ukazují, že společnost se skládá pouze ze dvou navzájem nepřátelských tříd, *z utlačovatelů* a *z utlačovaných*, a že jedině solidarita

všech dělníků na celém světě nás může přivést k úplnému osvobození, které je cílem Mezinárodního dělnického sdružení.

Končíme slovy: „Dělníci všech zemí, *spojme se*!“

Z pověření generální rady:
Odger, předseda
Eccarius, generální tajemník
W. Dell, pokladník
Shaw, pokladniční tajemník

Dopisující tajemníci:

E. Dupont	pro Francii
K. Marx	pro Německo
Žabicki	pro Polsko
H. Jung	pro Švýcarsko
P. Fox	pro Ameriku
Besson	pro Belgii
Carter	pro Itálii
P. Lafargue	pro Španělsko
Hansen	pro Dánsko

Napsáno v druhé polovině srpna 1867
Otištěno v brožuře „Rapports lus au Congrès ouvrier réuni du 2 au 8 septembre 1867 à Lausanne“, Chaux-de-Fonds 1867

Podle textu brožury
Přeloženo z francouzštiny

*Z DOPISU JENNY MARXOVÉ J. PH. BECKEROVI KOLEM 5. ŘÍJNA 1867[477]

Přikládáme výňatek z dopisu naší přítelkyně z Londýna, v němž se mimo jiné mluví o dělnickém kongresu v Lausanne, o sjezdu Ligy míru v Ženevě a o poslední práci Karla Marxe:

„...Nevěřil byste, jaký rozruch vyvolal v celém zdejším tisku lausannský kongres. Jakmile ‚Times' udaly tón tím, že o kongresu přinášely denně zprávy, přestaly i ostatní listy považovat pod svou důstojnost psát o dělnické otázce víc než noticky a věnovaly tomuto tématu dokonce celé dlouhé úvodníky. O kongresu psaly nejen všechny deníky, ale také všechny týdeníky. Že mnohé z nich o něm psaly povýšeně a ironicky, je zcela přirozené. Vždyť každá vznešená věc má také svou komickou stránku, tak proč by ji neměl mít náš milý dělnický kongres se svými upovídanými Francouzi? Ale přes to všechno o něm psaly vcelku slušně a braly jej au sérieux*. Dokonce i ‚Manchester Examiner', soukromý orgán Johna Brighta a manchesterské školy,[478] jej ve velmi dobrém úvodníku charakterizoval jako významnou a epochální událost. Když jej srovnávali s jeho nevlastním bratrem, mírovým kongresem[479], bylo to vždycky ve prospěch staršího bratra, a zatímco v jednom viděli hrozící osudovou tragédii, dívali se na druhý jako na burleskní frašku.

Jestliže už máte knihu Karla Marxe[480], radím Vám, pokud jste se ještě jako já neprokousal dialektickými ostrovtipy prvních oddílů, abyste si napřed přečetl oddíl o původní akumulaci kapitálu a moderní teorii kolonizace. Jsem přesvědčena, že si jej stejně

* — vážně. *(Pozn. red.)*

jako já přečtete s velkým uspokojením. Marx samozřejmě nemá přichystány žádné speciální léky — jichž se tak halasně dovolává buržoazní svět, který si teď také říká socialistický — žádné pilulky, mastičky a cupaninu, kterými by zahojil zející krvavé rány naší společnosti; zdá se mi však, že z přírodně historického vývoje procesu vzniku moderní společnosti vyvodil praktické závěry a způsoby jejich aplikace až k nejsmělejším důsledkům, a připadá mi, že to vůbec nebyla žádná maličkost přivést užaslého šosáka pomocí statistických údajů a dialektické metody až k závratným výšinám těchto vět: ‚Násilí je porodní bábou každé staré společnosti, která je těhotná novou společností. Násilí samo je ekonomická potence... Mnohý kapitál, který dnes vystupuje ve Spojených státech bez rodného listu, je dětská krev teprve včera kapitalizovaná v Anglii... Přicházejí-li peníze na svět »s krvavými skvrnami na jedné tváři«, tu z novorozeného kapitálu prýští krev a špína ze všech pórů, od hlavy až k patě...‘ Nebo celá pasáž od: ‚Odbíjí poslední hodina kapitalistického soukromého vlastnictví atd.‘[481] až do konce.

Musím se Vám upřímně přiznat, že mne tento prostý patos celé věci uchvátil a že jsou mi dějiny nad slunce jasnější.“

Napsala Jenny Marxová
kolem 5. října 1867
Otištěno v „Der Vorbote“,
čís. 10 z října 1867

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

* ZÁZNAM MARXOVY PŘEDNÁŠKY O IRSKÉ OTÁZCE PROSLOVENÉ V NĚMECKÉM DĚLNICKÉM VZDĚLÁVACÍM SPOLKU V LONDÝNĚ 16. PROSINCE 1867[482]

Dne 16. prosince měl Karel Marx v Německém dělnickém vzdělávacím spolku v Londýně přednášku o poměrech v Irsku, v níž vysvětlil, proč v minulých stoletích všechny pokusy anglické vlády o poangličtění irského obyvatelstva byly bezúspěšné. Z Angličanů, včetně aristokratů, kteří se přistěhovali do Irska před reformací, se díky irským ženám stali Irové a jejich potomci bojovali proti Anglii. Ukrutnosti, které s sebou nesla válka vedená proti Irům za královny Alžběty, ničení setby, přesídlování obyvatelstva z jedné oblasti do druhé, aby se udělalo místo anglickým kolonistům, to všechno na věci nic nezměnilo. Gentlemen* a merchant adventurers** dostali tehdy velké pozemky pod podmínkou, že je budou kolonizovat Angličané. Za Cromwella bojovali potomci těchto kolonistů společně s Iry proti Angličanům. Mnohé z nich prodal Cromwell jako otroky do Západní Indie. Za restaurace získalo Irsko četné výhody. Za Viléma III. se dostala k moci třída, která chtěla jen vydělávat peníze, a aby donutila Iry prodávat své suroviny za každou cenu Anglii, zruinovala irský průmysl. Za královny Anny umožnil protestantský trestní zákoník[396] nové aristokracii jednat podle své vůle. Irský parlament[391] byl nástrojem útlaku. Katolíci nesměli zastávat veřejné úřady, nesměli vlastnit půdu,

* — šlechtici. *(Pozn. red.)*
** — obchodníci spekulanti. *(Pozn. red.)*

nesměli dělat závěť ani přejímat dědictví; být katolickým biskupem se rovnalo velezradě. To všechno byly prostředky k olupování Irů o jejich půdu; víc než polovina potomků Angličanů v Ulsteru zůstala přesto katolíky. Lid byl vehnán do náruče katolickému duchovenstvu, které tím získalo svou moc. Jediné, co se anglické vládě podařilo, bylo, že naroubovala Irsku aristokracii. Města vystavěná Angličany se poirštila. Proto je mezi feniany tolik anglických jmen.

Za osvobozovací války v Americe došlo k jistému uvolnění. K dalším ústupkům bylo nutno přistoupit za Francouzské revoluce. Irsko se vzpamatovalo tak rychle, až hrozilo, že jeho obyvatelé předstihnou Angličany. Anglická vláda je dohnala ke vzpouře[388] a pomocí korupce dosáhla unie[333]. Unie zasadila smrtelnou ránu irskému průmyslu, který začal znovu oživovat. Meagher při jedné příležitosti řekl, že všechna odvětví irského průmyslu jsou zruinována, zbyla nám jen výroba rakví. Mít kus půdy bylo nezbytnou podmínkou k životu; velcí pozemkoví vlastníci propachtovávali svou půdu spekulantům; než se půda dostala k rolníkovi, prošla čtyřmi nebo pěti různými pachtovními smlouvami, takže ceny půdy byly neúměrně vysoké. Venkovské obyvatelstvo se živilo jen bramborami a vodou; pšenice a maso se posílaly do Anglie; renta se utratila v Londýně, Paříži a Florencii. V roce 1836 bylo posláno 7 000 000 liber šterlinků vlastníkům pozemků, kteří žili za hranicemi. S produkty a rentou se vyváželo také hnojivo; půda byla vymrskána. Hladomor v některých oblastech byl častým jevem a nemoc brambor v roce 1846 způsobila hladomor v celé zemi. Milión lidí zemřelo hlady. Nemoc brambor byla důsledek vymrskání půdy, plod anglické nadvlády.

Zrušením obilních zákonů ztratilo Irsko monopol na anglickém trhu a starý pacht už nemohl nikdo platit. Vysoké ceny masa a úpadky malých pozemkových vlastníků, kteří ještě zbyli, přispěly k tomu, že drobní rolníci byli vyhnáni a jejich půda proměněna v pastviny pro ovce. Od roku 1860 nebylo obděláno přes půl milionu akrů orné půdy. Výnosy z jednoho akru se snížily u ovsa o 16 %, u lnu o 36 % a u brambor o 50 %. Teď se pro anglický trh pěstuje jen oves a pšenice se dováží.

S vymrskáním půdy se zhoršil i fyzický stav obyvatelstva. Počet mrzáků, slepců, hluchoněmých a duševně chorých se při nižším počtu obyvatelstva absolutně zvýšil.

Více než 1 100 000 lidí bylo vytlačeno 9 600 000 ovcemi. V Evropě je to něco zcela neslýchaného! Rusové nahradili přemístěné Poláky Rusy, a ne ovcemi. Jen za Mongolů se jednou v Číně jednalo o tom, že by se vylidnila města, aby se udělalo místo ovcím.

Irská otázka není proto jen prostá národnostní otázka, je to otázka půdy, otázka existence. Heslo zní: Zánik, nebo revoluce! Irové jsou přesvědčeni, že má-li se něco stát, musí se to stát rychle. Angličané by měli požadovat oddělení Irska a vyřešení otázky pozemkového vlastnictví ponechat samotným Irům. Nic jiného nemá smysl. Nedojde-li k tomu brzy, bude irská emigrace příčinou války s Amerikou. Ovládání Irska se dnes rovná vymáhání pachtovného pro anglickou aristokracii.

Podle Eccariova rukopisu
Přeloženo z němčiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O DŮSLEDCÍCH POUŽÍVÁNÍ STROJŮ KAPITALISTY[483]

Z protokolu ze zasedání generální rady 28. července 1868

Diskusi k tématu „Důsledky používání strojů kapitalisty" zahájil občan Marx. Řekl, že nejnápadnější je to, že všechny důsledky používání strojů jsou právě opačné, než se s určitostí očekávalo. Místo aby se pracovní doba zkracovala, byla prodloužena na šestnáct až osmnáct hodin denně. Dříve trval normální pracovní den deset hodin; během posledních sto let byl zákonem prodloužen v Anglii i na kontinentě. Celé tovární zákonodárství se v posledním století točí jen kolem toho, jak dělníky pomocí zákona přinutit, aby pracovali déle.

Pracovní doba pro děti byla omezena na dvanáct hodin teprve v roce 1833. V důsledku přepracovávání nezbýval vůbec žádný čas na duševní rozvoj. Zhoršoval se i jejich fyzický stav; propukaly mezi nimi nakažlivé choroby, a to přimělo některé představitele vyšších tříd zabývat se tímto problémem. Sir Robert Peel starší upozornil na toto křiklavé zlo jako jeden z prvních a Robert Owen byl první továrník, který ve své továrně omezil pracovní dobu. Zákon o desetihodinovém pracovním dni byl první zákon, který omezoval pracovní dobu žen a dětí na deset a půl hodiny denně, vztahoval se však jen na určité továrny.

Byl to pokrok, protože dělníci měli teď víc volného času. Pokud jde o výrobu, bylo toto omezení brzy opět vyrovnáno. V důsledku zdokonalení strojů a zvýšení intenzity práce jednotlivých dělníků

udělá se nyní za krátký pracovní den víc práce než dříve za dlouhý. Lidé jsou zase přepracováváni a brzy bude zapotřebí omezit pracovní den na osm hodin.

Dalším důsledkem používání strojů bylo, že do továren byly vehnány ženy a děti. Žena se tak stala aktivním činitelem v naší společenské výrobě. Dříve pracovaly ženy a děti jen v rodinném kruhu. Nepovažuji to za nic špatného, když se ženy a děti podílejí na naší společenské výrobě. Domnívám se, že každé dítě starší devíti let by mělo být po určitou část svého času zaměstnáno v produktivní práci, ale způsob, jímž jsou děti nuceny pracovat za nynějších podmínek, je odporný.

Dalším důsledkem používání strojů bylo, že se úplně změnily kapitalistické vztahy v zemi. Dříve existovali bohatí zaměstnavatelé, kteří dávali práci, a chudí dělníci, kteří používali vlastních pracovních nástrojů. Do jisté míry to byli svobodně jednající lidé, kteří měli možnost účinně se vzepřít svým zaměstnavatelům. Moderní tovární dělníci, ženy a děti, takovou svobodu nemají; jsou to otroci kapitálu.

Kapitalista ustavičně volal po nějakém vynálezu, který by ho učinil nezávislým na dělníkovi; spřádací stroj a mechanický stav mu tuto nezávislost poskytly, poněvadž hnací síla výroby se ocitla v jeho rukou. Tím moc kapitalisty nesmírně vzrostla. Tovární lord se stal ve svém podniku trestajícím zákonodárcem, jenž svévolně ukládá pokuty, často pro vlastní obohacení. Feudální baron byl při jednání se svými nevolníky vázán tradicemi a podřizoval se určitým pravidlům; tovární lord nepodléhá žádné kontrole.

Jedním z nejvýznamnějších důsledků používání strojů je organizovaná práce, a ta musí dříve či později přinést ovoce. Vliv strojů na ty dělníky, jejichž práci konkurují, je přímo zhoubný. U nás i v Indii mechanické stavy spoustu ručních tkalců v pravém slova smyslu zabily.

Často se nám říká, že nesnáze vyplývající z používání strojů jsou pouze dočasného rázu, jenže stroje se vyvíjejí nepřetržitě, a jestliže se tím na jedné straně zapojuje do výroby velký počet lidí, kteří tak získávají práci, na druhé straně množství lidí tím ustavičně práci ztrácí. Existuje tedy trvale přebytek vyřazeného obyvatelstva,

nikoli však přebytek obyvatelstva v poměru k produkci země, jak to tvrdí malthusiáni, nýbrž přebytek lidí, jejichž práce byla nahrazena produktivnějšími stroji.

Používáním strojů v zemědělství vzniká stále rostoucí přebytek obyvatelstva, které si už nemůže najít žádné zaměstnání. Tento přebytek proudí do měst, kde trvale vykonává tlak na trh práce, tlak vedoucí ke snižování mezd. Ukazuje to situace v londýnském East Endu.[484]

Faktické důsledky používání strojů jsou nejvýraznější v těch pracovních oborech, kde se strojů nepoužívá.

Závěrem by se dalo říci, že v současné době vede používání strojů jednak ke sdružené organizované práci a jednak k rozkladu všech dosavadních společenských a rodinných vztahů.

Otištěno v „The Bee-Hive", čís. 354 z 1. srpna 1868

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O ZKRÁCENÍ PRACOVNÍ DOBY[485]

Z protokolu ze zasedání generální rady 11. srpna 1868

Občan Marx řekl, že nemůže souhlasit s Milnerem[486] v tom, že by zkrácení pracovní doby vedlo k poklesu výroby, neboť tam, kde byla pracovní doba omezena, byly výrobní nástroje mnohem vyvinutější než v ostatních odvětvích. Po omezení pracovní doby se začalo ve větší míře používat strojů a výroba v malém měřítku byla čím dál tím nemožnější, což je ostatně nezbytné, má-li se dojít ke společenské výrobě. Po stránce zdravotní jsme si otázku objasnili.[487] Zkrácení pracovní doby je však nutné i proto, aby dělnická třída měla víc času na duševní rozvoj. Zákonné omezení pracovní doby je první krok k duševnímu i fyzickému pozvednutí dělnické třídy a k jejímu konečnému osvobození. Dnes nikdo nepopírá, že je nutné, aby stát zasahoval v zájmu žen a dětí; avšak omezení jejich pracovní doby vedlo ve většině případů ke zkrácení pracovní doby i pro muže. Anglie se dala první na cestu zkracování pracovní doby, ostatní země byly nuceny víceméně následovat její příklad. Vážně se začalo agitovat v Německu a od londýnské rady se očekává, že se postaví do čela tohoto hnutí. Zásadně byla otázka řešena na předchozích kongresech; teď nadešel čas jednat.

Otištěno v „The Bee-Hive", čís. 358 z 22. srpna 1868

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

VÝZVA K NĚMECKÝM DĚLNÍKŮM V LONDÝNĚ[488]

Dělníci!

Letos 7. září se sejde v Bruselu třetí mezinárodní dělnický kongres.

Tento kongres se má zabývat tím, jak nejlépe rozšiřovat, posilovat a organizovat společnou činnost mezinárodního svazku dělnictva, a otázkami, které se nejvíce dotýkají zájmů dělnické třídy a vyžadují naléhavého řešení. Konečně je třeba vzájemně se dohodnout také o prostředcích propagandy.

Generální rada předkládá kongresu tyto otázky:

1. Zkrácení a úprava pracovní doby.
2. Vliv používání strojů kapitalisty.
3. Charakter pozemkového vlastnictví.
4. Výchova dělnické třídy.
5. Zřizování úvěrových ústavů na podporu sociálního osvobození dělnické třídy.
6. Nejlepší prostředky k zakládání družstevních výrobních spolků.

Aby se mohl uskutečnit tento čin, který nám diktuje doba a okolnosti, vyzýváme vás, abyste k němu přispěli ze všech sil, a to jako spolky i jako jednotlivci. Je zapotřebí vybrat na dobrovolných příspěvcích tolik, aby němečtí dělníci v Londýně mohli vyslat jednoho nebo několik delegátů. Byla by to ostuda, kdyby se v dnešní tak pohnuté době nenašlo mezi tisíci německých dělníků v Londýně dostatek porozumění pro zájmy vlastní třídy, aby se zajistilo její zastoupení na bruselském kongresu.

Dejme se do práce! Je nejvyšší čas, aby se dělníci ze všech zemí spojili a pochopili, že k úspěšnému boji proti násilnému panství kapitalistů je nutný mohutný svazek všech příslušníků dělnické třídy.

Mějme na paměti, že ve Spojených státech severoamerických už je *osmihodinová* pracovní doba stanovena *zákonem* ve všech státních podnicích.

Vzpomeňme také oněch historických a závažných slov, která napsal Karel Marx v předmluvě ke svému dílu „Kapitál. Kritika politické ekonomie" v roce 1867:

„Jako americká válka za nezávislost v 18. století rozezněla zvon bijící na poplach evropské buržoazii, tak vyburcovala americká občanská válka v 19. století evropskou dělnickou třídu."[489]

Příspěvky přijímají v Německém dělnickém vzdělávacím spolku každé pondělí, středu a sobotu od 9 hodin večer tajemník a pokladník.

Windsor Castle, 27, Long Acre, W. C.

Jménem Německého dělnického
vzdělávacího spolku,
německé sekce Mezinárodního
dělnického sdružení
Představenstvo

Napsáno kolem 11. srpna 1868
Otištěno v časopise „Hermann",
čís. 502 z 15. srpna 1868

Podle textu časopisu,
srovnaného s Marxovým rukopisem
Přeloženo z němčiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O VLIVU KONKURENCE V BAVLNÁŘSKÉM PRŮMYSLU NA POSTAVENÍ DĚLNICTVA VE FRANCII[490]

Z protokolu ze zasedání generální rady 5. ledna 1869

Ukazuje se, že francouzští majitelé továren na bavlněnou přízi a jiné bavlněné výrobky se spojují, aby své zboží prodávali na anglických trzích levněji než angličtí továrníci. Francouzští továrníci připouštějí, že ačkoli angličtí továrníci mají lepší stroje a větší kapitál než oni, jsou s to udržet si své pozice díky nízkým mzdám, které platí francouzským dělníkům. Doufají proto, že když sníží mzdy ještě víc, budou moci vyrábět své zboží levněji než angličtí továrníci. Pan Bertel, starosta ze Sotteville-lès-Rouen a jeden z největších továrníků v tomto městě, zahájil první toto nové křižácké tažení proti dělnické třídě. Navrhl snížit mzdy o 3½ pence denně. Dělníci, kteří odmítli na tyto podmínky přistoupit, byli propuštěni a nyní se obrátili na Mezinárodní dělnické sdružení o pomoc.

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*REZOLUCE GENERÁLNÍ RADY O PROGRAMU BASILEJSKÉHO KONGRESU

Po schválení zprávy stálého výboru se přijímá tento program nastávajícího kongresu:

1. Otázka pozemkového vlastnictví.
2. Dědické právo.
3. Do jaké míry může dělnická třída ihned využívat úvěru.
4. Otázka všeobecného vzdělání.
5. Vliv odborů na osvobození dělnické třídy.

Denní pořad:

1. Ověření mandátů.
2. Volba kongresových funkcionářů.
3. Zpráva generální rady a zprávy odboček a sekcí.
4. Diskuse k otázkám, jež jsou na programu kongresu.
5. Určení sídla generální rady pro příští rok.
6. Volba členů generální rady.
7. Určení doby a místa konání příštího kongresu.

Přijato 22. června 1869
Otištěno jako leták v Londýně

Podle textu protokolů generální rady, srovnaného s textem letáku
Přeloženo z angličtiny

*ZÁZNAM DVOU MARXOVÝCH ŘEČÍ O POZEMKOVÉM VLASTNICTVÍ[491]

Z protokolu ze zasedání generální rady 6. července 1869

I

Občan Marx se domnívá, že Milner zcela nepochopil podstatu sporu. Nikdo nenamítá nic proti tomu, aby doly a lesy byly předány do společného vlastnictví. Hromadění půdy v rukou několika lidí je škodlivé, to přiznávají všichni; názory se různí jen u orné půdy. Námitky vycházejí od přívrženců drobného hospodářství a předmětem sporu je drobné vlastnictví půdy.

Poukazování na společenskou nutnost je pádnější argument než dovolávání se abstraktního práva. Abstraktním právem se ospravedlňuje všechno, všemožné formy útisku; je nejvyšší čas s tímto druhem agitace skoncovat. Jde o to, jakou formou se má toto právo realizovat. Přeměna feudálního vlastnictví v rolnické vlastnictví je společenskou nutností. V Anglii už přestal být v zemědělství nezbytností vlastník.

Pokud jde o přirozené právo, má přirozené právo na půdu i zvíře, poněvadž bez ní nemůže žít. Kdybychom chtěli dovést toto přirozené právo k jeho logickým důsledkům, dospěli bychom k tvrzení, že každý si má obdělávat vlastní pozemek.

Společenské právo a společenská nutnost určují, jakým způsobem si lidé mají opatřovat existenční prostředky. Společenská nutnost se prosazuje, a tam, kde je kooperace nezbytná, vznikají

továrny. Fakt, že nikdo nemůže nic vyrobit sám, učinil z kooperace společenskou nutnost.

Marx nemá námitky proti tomu, aby se rezoluce doplnila.

II

Drobné rolnictvo se nezúčastňuje kongresů, je na nich však zastoupeno svými ideology. Proudhonovci jsou v tomto bodě velmi neústupní a byli v Bruselu. Rada je za rezoluce odpovědná: sestavovala je bruselská komise[492], lidé, kteří dobře věděli, s jakými námitkami se setkají. Nejsem proti tomu, aby se rezoluce předělala. Občan Weston mluvil jen o společenské nutnosti. Vidíme, že obě formy soukromého vlastnictví půdy vedly ke špatným výsledkům. Malý rolník je jen nominálním vlastníkem, ale zato tím nebezpečnějším, protože se stále domnívá, že je fakticky vlastníkem. V Anglii může být půda přeměněna ve společné vlastnictví parlamentním zákonem během čtrnácti dnů. Ve Francii toho může být dosaženo zadlužením a daňovým zatížením majitelů půdy.

Podle textu protokolů
generální rady
Přeloženo z angličtiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O DĚDICKÉM PRÁVU[493]

Z protokolu ze zasedání generální rady 20. července 1869

Občan Marx zahájil diskusi o otázce dědického práva. Řekl, že otázku dala na pořad ženevská Aliance socialistické demokracie a rada souhlasila s jejím projednáním. Hlavním požadavkem ženevské Aliance je úplné zrušení dědického práva.

Existují dvě formy dědictví. Testamentární právo čili dědictví ze závěti, jež má svůj původ v Římě a bylo pro Řím charakteristické. Otec římské rodiny měl absolutní moc nade vším, co patřilo k jeho domácnosti. Otce římské rodiny nelze srovnávat s otcem dnešní rodiny. K římské domácnosti patřili také otroci a klienti, jejichž záležitostí a zájmů byl otec rodiny povinen dbát a veřejně je hájit. Udržovala se pověra, že když tento otec rodiny zemře, zůstává jeho duch v domě jako strážce, aby dohlížel na to, zda se všechno dělá správně, a že trýzní pozůstalé, když si vedou špatně. V raných dobách Říma se tomuto domácímu božstvu přinášely oběti a na jeho počest a k uklidnění jeho hněvu se pořádaly i krvavé hostiny. Postupem času se stalo zvykem urovnávat záležitosti s tímto duchem prostřednictvím dědice ze závěti. Takovou představu měli Římané o nesmrtelnosti duše. V osobě tohoto dědice byla zvěčněna vůle zesnulého vyjádřená v závěti. Tato závěť však nemusela nástupci nezbytně přinášet nějaké jmění; zavazovala jej pouze k plnění nebožtíkovy vůle, a to se považovalo za náboženskou povinnost. Během doby si tito dědicové ze závěti začali dělat ná-

roky také na jmění, avšak ani za císařství jim zákon nepřiřkl nikdy víc než čtvrtinu. Tato pohanská pověra se přenesla i do křesťanských zemí a stala se základem testamentárního práva v té formě, v jaké existuje dnes v Anglii a ve Spojených státech.

Německé dědické právo bylo právo netestamentární, právo rodinné, které posuzovalo majetek jako jakési spoluvlastnictví všech členů rodiny, spravované otcem rodiny. Po jeho smrti připadl majetek všem dětem. Jiné dědické právo Němci neznali.

Římskokatolická církev zavedla římské právo a feudální systém německé právo zfalšoval, protože feudální majetek zatížený vojenskou povinností nemohl být dělen. Francouzská revoluce se vrátila k německému dědickému právu. V Anglii máme celou řadu nesmyslných ustanovení: jednotlivec má absolutní právo nakládat se svým majetkem jak chce, má dokonce právo vydědit své vlastní potomky, a tak disponovat svým jměním ještě dlouho poté, co sám už přestal existovat. Měli bychom přenechat buržoazii, aby se zabývala dědickým právem, neboť ta ho může využít proti aristokracii. V Prusku je možno odkázat jen malou část jmění.

Dělnickou třídu, která nemá co dědit, tato otázka nezajímá.

Aliance socialistické demokracie hodlá zahájit sociální revoluci zrušením dědického práva. Vyvstává otázka, zda by to byla správná politika.

Návrh to není nový. Saint-Simon s ním přišel už v roce 1830.[494]

Jako ekonomické opatření by to nebylo k ničemu. Vyvolalo by to takové roztrpčení, že by to určitě narazilo na téměř nepřekonatelný odpor, který by nevyhnutelně vedl k reakci. Kdyby byl takový požadavek vyhlášen za revoluce, mohla by mu všeobecná úroveň myšlení stěží zaručit podporu. Na druhé straně, kdyby dělnická třída měla dostatečnou moc, aby mohla zrušit dědické právo, byla by také dost silná, aby mohla přistoupit k vyvlastnění, a to by byl mnohem jednodušší a účinnější proces.

Zrušení dědického práva k půdě v Anglii by narazilo na dědičné funkce spjaté s půdou, se sněmovnou lordů atd. atd., 15 000 lordů a 15 000 lady by muselo zemřít, než by se projevil účinek. Kdyby však naproti tomu dělnický parlament nařídil, aby se pachtovné platilo státní pokladně, a ne landlordovi, dostala by

vláda ihned bez jakýchkoli sociálních otřesů finanční prostředky, zatímco zrušením dědického práva by nastal všeobecný zmatek a nedosáhlo by se ničeho.

Musíme zaměřit své úsilí na to, aby žádné výrobní nástroje nezůstaly v soukromém vlastnictví. Soukromé vlastnictví výrobních nástrojů je fikce, neboť vlastníci jich sami nemohou používat; dává vlastníkům jen moc nad výrobními prostředky, pomocí které nutí jiné lidi, aby na ně pracovali. V polodivošském stavu to možná bylo nutné, ale dnes už ne. Všechny výrobní prostředky musejí být zespolečenštěny, aby každý měl právo i možnost uplatňovat svou pracovní sílu. Kdyby tomu u nás tak bylo, bylo by dědické právo zbytečné. Dokud tomu tak není, nemůže být rodinné dědické právo zrušeno. Když lidé spoří pro své děti, je jejich hlavním cílem zajistit jim existenční prostředky. Kdyby děti byly po smrti rodičů zaopatřeny, nemuseli by se rodiče starat o to, aby jim zanechali prostředky k životu; dokud to však není, způsobilo by zrušení dědického práva jen nesnáze, lidé by byli roztrpčeni a vystrašeni a nebylo by to k ničemu dobré. Místo aby to byl začátek sociální revoluce, mohlo by to znamenat její konec. Pro začátek musí být vytvořeny podmínky k zespolečenštění výrobních prostředků.

Buržoazie nenávidí testamentární právo, protože umožňuje státu vměšovat se kdykoli do soukromých záležitostí. Dědickou daň už máme, tak zbývá jen ji zvýšit a udělat z ní progresívní daň jako daň z příjmu a nezdaněné ponechat jen menší částky, například 50 liber št.

Jedině potud se tato otázka týká dělnické třídy.

Změnit je potřeba všechno, co souvisí s nynějším stavem, jestliže však zrušíme závěti, budou je lidé obcházet dary za života, takže bude lepší za určitých podmínek je trpět, než celou situaci ještě zhoršit. Napřed musíme mít možnost změnit současný stav a dědické právo pak zmizí samo sebou.

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*ZÁZNAM DVOU MARXOVÝCH ŘEČÍ O VŠEOBECNÉM VZDĚLÁNÍ V MODERNÍ SPOLEČNOSTI[495]

Z protokolu ze zasedání generální rady 10. a 17. srpna 1869

I

Občan Marx řekl, že s touto otázkou je spojena zvláštní obtíž. Na jedné straně je třeba změnit sociální podmínky, aby mohl být zaveden náležitý systém vzdělání, a na druhé straně je zapotřebí náležitého systému vzdělání, aby mohly být změněny sociální podmínky. Musíme proto vycházet z dané situace.

Na kongresech se jednalo o tom, zda vzdělání má být státní nebo soukromé.[496] Na státní vzdělání se pohlíží jako na vzdělání kontrolované vládou, ale nemusí tomu tak být. V Massachusetts je každá obec povinna zajistit všem dětem základní školní výuku. V městech s více než 5000 obyvateli musejí být střední školy pro polytechnické vzdělání a ve větších městech školy ještě vyššího stupně. Stát na ně přispívá, ale ne příliš velkou částkou. V Massachusetts se vydává na vzdělání osmina místních daní, v New Yorku pětina. Školy spravují místní školní vybory, které také jmenují učitele a vybírají učebnice. Nedostatkem amerického systému je, že má příliš lokální charakter, takže vzdělání je závislé na kulturní úrovni každé oblasti. Proto se volá po nějakém centrálním dohledu. Daně ve prospěch škol jsou povinné, školní docházka ale není. Daně jsou uvaleny na majetek a poplatníci chtějí, aby se peníze vydávaly na užitečné věci.

Vzdělání by mohlo být státní a přitom by nemuselo být pod kontrolou vlády. Vláda by mohla jmenovat inspektory, kteří by sice neměli právo zasahovat přímo do vyučování, ale jejichž povinností by bylo dohlížet na to, zda se dodržují zákony, tak jako tovární inspektoři dohlížejí na dodržování továrních zákonů.

Kongres by měl bez váhání přijmout usnesení o tom, že školní vzdělání musí být povinné. Pokud jde o to, aby děti nesměly být najímány do práce, je jisté jedno: mzdy by se tím nesnížily a lidé by si na to zvykli.

Proudhonovci tvrdí, že bezplatné vzdělání je nesmysl, protože na ně musí platit stát. Někdo je samozřejmě platit musí, ale ne ten, kdo toho je nejméně schopen. Řečník není pro bezplatnou školní výuku na vysokých školách.

Pokud jde o pruský systém vzdělání, o němž se toho tolik namluvilo, chtěl by říci na závěr, že tento systém sleduje jen jeden cíl, a to vychovat dobré vojáky.

II

Občan Marx řekl, že v některých bodech jsme zajedno.

Diskuse byla zahájena návrhem, aby byla potvrzena rezoluce ženevského kongresu, v níž se žádá, aby duševní výchova byla spjata s tělesnou prací, cvičením a polytechnickou výukou; proti tomu nikdo nic nenamítal.

Polytechnická výuka, za niž se přimlouvali proletářští autoři, by měla napravit nedostatky způsobené dělbou práce, která znemožňuje učňům osvojit si důkladné znalosti ve svém oboru. Přitom se vždycky vycházelo z toho, co pod pojmem polytechnické výuky rozumí buržoazie, a následkem toho se to vykládalo nesprávně.

Pokud jde o církevní rozpočet, o němž se zmiňovala paní Lawová,[497] bylo by z politického hlediska správné, aby se kongres vyslovil proti církvi.

Návrh občana Milnera[498] se nehodí projednávat v souvislosti se školami; tento druh výchovy musí mládež dostávat od dospělých v každodenním boji o život. Řečník nehodlá brát Warrena jako nějaké evangelium, v této otázce má málokdo stejný názor. Dalo

by se jen dodat, že takové vzdělání nemůže nikomu dát škola, tomu je třeba se učit u dospělých.

Do základních ani do vyšších škol nelze zavádět nic takového, co by připouštělo stranický nebo třídní výklad. Ve školách se mohou přednášet jen takové předměty, jako přírodní vědy, gramatika atd. Gramatická pravidla například nebudou jiná, ať je vykládá nábožný tory nebo volnomyšlenkář. Předmětům připouštějícím různé závěry by se nemělo na školách vyučovat, mohli by se jim učit dospělí pod vedením takových učitelů, jako je paní Lawová, která pořádá přednášky o náboženství.*

Ke zrušení armád[499] přijal rezoluci bruselský kongres. Bylo by bezúčelné dávat tento bod znovu na pořad.

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

* Ve stručné zprávě o zasedání generální rady ze 17. srpna 1869, jež byla uveřejněna v „Bee-Hive", čís. 410 z 21. srpna 1869, zní tato pasáž takto: „Pokud jde o politickou ekonomii, náboženství a jiné podobné předměty, nelze je zavádět ani do základních, ani do vyšších škol. Jsou pro dospělé a měly by je přednášet takoví učitelé, jako je paní Lawová." *(Pozn. red.)*

PROVOLÁNÍ LIGY PŮDY A PRÁCE K DĚLNÍKŮM A DĚLNICÍM VE VELKÉ BRITÁNII A IRSKU[500]

Soudruzi dělníci!

Liché naděje, které se před třiceti lety objevily miliónům plahočících se a strádajících lidí v Anglii, se nesplnily. Těmto lidem se říkalo, že zrušení celních omezení ulehčí osud dělnické chudiny; i když nebude šťastná a spokojená, vymizí alespoň navždy z jejího středu hlad.

Začalo mohutné hnutí za velký bochník[501]; landlordi zuřili, finanční magnáti byli zmateni, továrníci jásali — jejich vůle se splnila — ochranářství byla zasazena coup de grâce*. Pak následovalo období neuvěřitelné prosperity. Toryové napřed vyhrožovali, že tuto politiku změní. Když se však v roce 1852 octli na ministerských křeslech, místo aby svou hrozbu splnili, přidali se ke sboru, který pěl ódy na neomezenou konkurenci. Připraveni na finanční ztrátu, zjistili ke svému velkému překvapení, že jejich příjmy z rent stouply o 2 milióny liber šterlinků za rok. Ještě nikdy v dějinách lidstva nevyrobilo takové bohatství — tj. tolik prostředků k uspokojení potřeb člověka — tak málo rukou a v tak krátké době, jako od zrušení obilních zákonů. Za dvacet let se deklarovaná hodnota ročního vývozu britských a irských zemědělských produktů a průmyslových výrobků — plodů vaší vlastní práce — zvýšila ze 60 000 000 liber št. na 188 900 000 liber št. Za dvacet let se zdanitelný příjem lordů a lady z britské půdy podle jejich vlastního přiznání zvýšil z 98 000 000 na 140 000 000 liber št. ročně a příjmy největších továrníků a průmyslníků stouply z 60 000 000 liber št.

* — rána z milosti. *(Pozn. red.)*

ročně na 110 000 000 liber št. Je snad v lidských silách dokázat víc?

Ale běda! V rodině Britů jsou také pastorkové. Ani jeden kancléř pokladu neodhalil dosud tajemství, jak je těch 140 000 000 liber št. rozděleno mezi pozemkovými magnáty, ale zato víme všechno o průmyslových magnátech. Počet nejúspěšnějších z nich stoupl ze 16 v roce 1846 na 133 v roce 1866. Průměrný roční příjem každého z nich stoupl ze 74 300 liber št. na 100 600 liber št. Za dvacet let si přivlastnili čtvrtinu celého přírůstku příjmů. Další kategorie se početně zvýšila z 319 na 959 lidí; průměrný roční příjem každého z nich stoupl ze 17 700 liber št. na 19 300 liber št.; přivlastnili si druhou čtvrtinu. O zbývající polovinu se rozdělilo 346 048 ctihodných osob, jejichž roční příjem se pohybuje mezi 100 až 10 000 liber št. Avšak milióny pracujících, výrobci tohoto bohatství — britské popelky — dostali jen rány a kopance místo půlpencí.

V roce 1864 stoupl zdanitelný příjem v rubrice D[502] o 9 200 000 liber št. Z tohoto přírůstku pohltilo hlavní město, kde bydlí necelá osmina obyvatelstva, 4 266 000 liber šterlinků, což je skoro polovina. Přitom 3 123 000 liber št., tj. víc než třetina přírůstku celé Velké Británie, z toho připadlo na londýnskou City, tj. privilegované tvořící jednu stosedmdesátidevítinu obyvatelstva Británie; na Mile End a Tower, kde je čtyřikrát tolik obyvatelstva dělnického, připadlo 175 000 liber št. Obyvatelé City se zalykají zlatem; majitelé domů v Tower Hamlets se dusí pod tíhou daní ve prospěch chudých. City je samozřejmě proti centralizaci daní ve prospěch chudých a opírá se výhradně o zásadu místní samosprávy.

Za deset let, do roku 1861 včetně, stoupl počet dělníků zaměstnaných v bavlnářském průmyslu o 12 %; jejich produkce se zvýšila o 103 %. Počet horníků v železorudných dolech se zvýšil o 6 %, produkce dolů o 37 %. Dvacet tisíc horníků pracovalo pro deset majitelů dolů. Počet zemědělských dělníků v Anglii a Walesu se za těchto deset let snížil o 88 147 osob, a přesto bylo za toto období mnoho set tisíc akrů obecní půdy ohrazeno a proměněno v soukromé vlastnictví, aby se rozšířily statky aristokracie; tento proces stále ještě trvá.

Za dvanáct let se pachtovné, které v Anglii a Walesu podléhá podle zákona o pauperech zdanění, zvýšilo z 86 700 000 na 118 300 000 liber št.; počet dospělých práceschopných pauperů se zvýšil ze 144 500 na 185 600.

A to není nějaký fantastický obraz, který by se zrodil v podrážděné fantazii nenapravitelných horkých hlav. To jsou přiznání landlordů a finančníků obsažená v jejich vlastních Modrých knihách. Jeden z jejich expertů prohlásil nedávno ve sněmovně lordů, že majetné třídy, žijící v nádheře a přepychu, si mohou z produktu vaší práce dávat ročně stranou na 150 000 000 liber št. O několik týdnů později referoval předseda Královské chirurgické fakulty porotě, která vyšetřovala příčiny předčasného úmrtí osmi lidí, jak to vypadá ve špinavém chudobinci Sv. Pankráce.

Počet privilegovaných v Irsku se rovněž zvýšil a jejich příjmy stouply, zatímco šestina jeho těžce pracujících synů a dcer zahynula hlady nebo zemřela na nemoci z hladu a třetina těch, kdo zůstali naživu, byla zločinnými uzurpátory soudně vystěhována, vyhnána a vypuzena z vlasti.

Toto období bezpříkladné průmyslové prosperity přivedlo tisíce našich soudruhů v práci — poctivých a nezkažených mužů a žen, kteří neznali nic než tvrdou práci — do robotárny, kde roztloukají kamení a cupují bavlnu; jejich vysněný rostbíf se proměnil ve šlichtu z krup. Statisíce mužů, žen a dětí bloudí po své rodné zemi bez střechy nad hlavou, davy ponížených a vyvržených se valí do větších měst; jsou jich plné silnice; hledají práci, aby si mohli obstarat stravu a přístřeší, a nemohou ji najít. Další tisíce spíš troufalých než poctivých šlapou mlýn ve věznicích, kde si odpykávají trest za drobné krádeže, neboť dávají přednost vězeňské kázni před pobytem v robotárně, zatímco podvodníci velkého formátu jsou na svobodě a zločinní landlordi předsedají zasedáním smírčích soudů. Tisíce mladých a zdravých lidí odjíždějí do zámoří a utíkají od rodinného krbu jako před morem, staří a slabí hynou cestou hlady a zimou. Nemocnice i lazarety jsou přeplněny nemocnými s horečnatými chorobami a lidmi vyčerpanými hladem; smrt hlady se stala běžným zjevem, který je na denním pořádku.

Všichni se shodují v tom, že strádání dělnické chudiny ještě

nikdy nebylo tak veliké a bída ještě nikdy nebyla tak rozšířena jako teď, a přitom nikdy nebyla taková hojnost prostředků k uspokojení potřeb člověka. Je to nadmíru jasný důkaz toho, že morální zásada každé vládní moci, hlásající, že *„blaho celé společnosti je nejvyšším zákonem a musí být smyslem a konečným cílem všech občanských zákonů"*, byla zcela opomíjena. Ti, kdo rozhodují o osudu národa, buď lehkovážně zanedbali svou svatou povinnost, sloužili zájmům bohatých, aby zbohatli ještě víc, nebo vzhledem k svému společenskému postavení, výchově či třídním předsudkům nebyli s to plnit své povinnosti vůči celé společnosti nebo provést příslušná opatření; v obou případech zneužili důvěry, která byla do nich vkládána.

Třídní panství může existovat jen tehdy, když jsou utlačovaní chráněni před krajní nouzí. Vládnoucí třídy nedokázaly uchránit průmyslového námezdního dělníka v nejlepších letech jeho života před bídou a smrtí hladem. Jejich prostředky úplně selhaly, jejich sliby nebyly splněny. Slibovali, že omezí veřejné výdaje, a místo toho je nesmírně zvýšili. Slibovali, že sejmou z vašich beder daňové břemeno, jenže boháči platí jen zlomek zvýšených výdajů; zbytek se vybírá z vašich předmětů denní potřeby — dokonce i vaše zástavní lístky jsou zdaněny — aby se mohla udržovat stálá armáda verbovaná z vašich řad, která by do vás mohla střílet, kdybyste projevili svou nespokojenost. Slibovali, že pauperismus zredukují na minimum, a udělali chudobu a nouzi vaším běžným osudem, velký bochník se scvrkával, až z něho nezbylo nic. Každé opatření, kterého použili, jen ještě celé zlo zhoršilo, a tak už nemají co navrhovat, jejich panství je odsouzeno k zániku. Pokračovat takto dále by znamenalo přivést všechny do záhuby. Existuje jen jediný prostředek. Pomozte si sami! Rozhodněte se, že tento hanebný stav věcí nebudete déle trpět; jednejte podle svého rozhodnutí, a tento stav zmizí.

Před několika týdny se o této otázce radila skupina londýnských dělníků. Dospěli k závěru, že kořenem všeho nynějšího zla je současná ekonomická základna společnosti a že může pomoci jedině přetvoření existujícího sociálního a politického pořádku, a to mohou uskutečnit jen milióny pracujících samy. Svůj závěr vtělili do řady rezolucí, které předložili k projednání konferenci dělnických zástup-

ců, kterou svolali. Tyto rezoluce byly projednány na třech po sobě následujících zasedáních a jednomyslně přijaty. K jejich provádění byla založena nová dělnická organizace nazvaná *Liga půdy a práce.* Jejímu výkonnému výboru, složenému z více než čtyřiceti známých dělnických představitelů, bylo uloženo vypracovat podle původních rezolucí přijatých na konferenci programové zásady, které by sloužily za akční program, jehož pomocí by bylo možno dosáhnout radikální přeměny.

Po zralé úvaze přijal výbor tento program:

1. *Provést nacionalizaci půdy.*
2. *Provést vnitřní kolonizaci.*
3. *Zavést všeobecnou, světskou, bezplatnou a povinnou výchovu.*
4. *Zrušit soukromé cedulové banky. Výhradní právo emise bankovek ponechat státu.*
5. *Místo všech daní zavést jedinou přímou a progresivní daň z majetku.*
6. *Zlikvidovat státní dluh.*
7. *Zrušit stálou armádu.*
8. *Zkrátit pracovní dobu.*
9. *Zavést všeobecné rovné volební právo a stanovit plat pro poslance.*

Úspěch našeho úsilí bude záviset na tom, jaký tlak budeme vyvíjet na ty, kdo jsou u moci; k tomu je zapotřebí početní převahy, jednotnosti, organizovanosti a koordinace akcí. Proto vás vyzýváme, abyste se sjednotili a zorganizovali, abyste zkoordinovali své akce a po celém Irsku, Skotsku, Walesu a Anglii hlásali, že „*Půda patří lidu*", pravoplatnému dědici darů přírody. Žádná racionálně spravovaná společnost nemůže ponechat půdu, která je zdrojem života, v moci několika soukromých osob pro jejich vrtochy a rozmary. Jedinou silou schopnou spravovat půdu k užitku celé společnosti je vláda zvolená celým národem a těšící se jeho důvěře.

Trvejte na tom, aby stát žádal zpět neobdělávanou půdu — čímž by položil základ k její nacionalizaci — a osídlil ji nezaměstnanými. Nedopusťte, aby třeba jen jediný akr obecní půdy byl ohrazen pro soukromé zájmy těch, kdo nevyrábějí. Přinuťte vládu, aby použila armády — než bude definitivně rozpuštěna — jako pionýrského vojska k odstranění plevele z ladem ležící půdy, k zavlažování půdy a k jejímu obdělání, místo aby zřizovala tábory, v nichž

se připravuje zničení života. Jestliže se zelená pole a zelinářské zahrady nesnášejí s ušlechtilým loveckým sportem, nechť se lovci vystěhují.

Učiňte devět bodů Ligy programem dělnictva, zkušebním kamenem kandidátů na poslanecká místa, a shledáte-li, že jsou falešní, odvrhněte je jako falešnou minci, neboť kdo je proti tomuto programu, jde proti vám.

Zákony o půdě, finanční zákony a všemožné jiné zákony vás připravují o plody vaší práce. Z hladové mzdy, která vám zbude, musíte platit úroky z dluhu vytvořeného proto, aby vaši předkové mohli být drženi v područí; vy musíte vydržovat stálou armádu, která slouží témuž účelu vaší generaci; když je práce, jste soustavně přepracováni a podvyživeni jste stále. Nic jiného než řada radikálních reforem, uvedených v našem programu, vás nikdy nevyvede z tohoto stavu beznadějného zoufalství, v němž jste nyní. Obtíže se dají překonat jedině jednotou cíle a akce. Nás je mnoho, našich odpůrců málo. Proto dělníci a dělnice všech vyznání a zaměstnání, dožadujte se jednotně svých práv, semkněte se a spojte své síly pod praporem *Ligy půdy a práce*, abyste dosáhli svého osvobození!

John Weston, pokladník
Martin J. Boon } tajemníci
J. George Eccarius }

Napsal G. Eccarius kolem 14. listopadu 1869
Otištěno jako brožura „Address of the Land and Labour League to the working men and women of Great Britain and Ireland", vydaná v Londýně 1869

Podle textu brožury
Přeloženo z angličtiny

*ZÁZNAM DVOU MARXOVÝCH ŘEČÍ O POLITICE BRITSKÉ VLÁDY VŮČI IRSKÝM VĚZŇŮM[503]

Z protokolů ze zasedání generální rady 16. a 23. listopadu 1869

I

Občan Marx pak zahájil diskusi o stanovisku britské vlády k irské otázce. Řekl:

Důvod k politické amnestii může být dvojí: 1. když je vláda dost silná, protože se opírá o sílu zbraní a o veřejné mínění, a když nepřítel svou porážku přiznává, jako tomu bylo v případě Ameriky; 2. když špatná vláda způsobí konflikt a opozice se prosadí, jako tomu bylo v případě Rakouska a Uher. To se mělo stát také v Irsku.

Disraeli i Gladstone řekli, že vláda by měla udělat pro Irsko to, co v jiných zemích dělá revoluce. Bright opětovně tvrdil, že Irsko bude neustále zralé pro revoluci, jestliže nenastane radikální změna. V období voleb Gladstone ospravedlňoval fenianské povstání a říkal, že za takových podmínek by se vzbouřil každý národ. Když se mu v Dolní sněmovně vysmívali, vysvětloval své plamenné proklamace proti dobyvačné politice v tom smyslu, že by Irsko mělo být spravováno podle irských představ. Aby s dobyvačnou politikou skoncoval, musel by, jakmile se stal ministrem, ihned přistoupit k provádění amnestie, podobně jako tomu bylo v Americe a Rakousku. Nic takového však neudělal. Nato vyšlo hnutí za amnestii z obecních a městských samospráv. Když už měla vyjet deputace s peticí obsahující 200 000 podpisů a žádající propuštění vězňů, předešel ji Gladstone tím, že propustil na svobodu několik

vězňů, aby nevznikl dojem, že povoluje irskému nátlaku. Když byla petice odevzdána, neodpověděl na ni, ačkoli ji nezorganizovali feniané. Pak byl v Dolní sněmovně interpelován kvůli hanebnému zacházení s vězni. Alespoň v tomhle ohledu je anglická vláda nestranná a zachází s Iry stejně jako s Angličany. V žádné jiné evropské zemi se s politickými vězni nezachází tak jako v Anglii a Rusku. Bruce byl nucen tento fakt přiznat. Ačkoli Moore žádal vyšetření, bylo to odmítnuto. Nato vzniklo lidové hnutí za amnestii v Limericku. Na mítinku za účasti 30 000 lidí bylo přijato memorandum žádající bezpodmínečné propuštění vězňů. Ve všech městech na severu se konaly mítinky. Potom byl ohlášen velký mítink v Dublinu, kterého se zúčastnilo 200 000 lidí. Byl ohlášen týdny napřed na 10. října. Odborové spolky se chtěly zúčastnit průvodu. 8. října vydala vláda nařízení zakazující průvodu procházet určitými ulicemi. Isaac Butt to vyložil jako zákaz průvodu vůbec. Obrátili se tedy na Fortescua, ten však nebyl přítomen a jeho sekretář Burke o ničem nevěděl. Nechali tam dopis a čekali odpověď, ale Fortescue odpověděl vyhýbavě. Vláda potřebovala vyvolat střetnutí. Od průvodu se upustilo a později se zjistilo, že vojáci dostali pro tento případ po 40 nábojích.

Potom Gladstone odpověděl vyhýbavě na srpnovou petici z Limericku.[324] Psal, že chování lidí bylo velmi různé. Jedni byli loajální, druzí hovořili hrubě a dožadovali se jako práva toho, co může být jen aktem milosti.

Je to projev domýšlivosti placeného veřejného úředníka poučovat veřejné shromáždění, jak se má mluvit.

Dále Gladstone namítal, že vězni se nevzdali svých záměrů, které jim překazilo uvěznění.

Jak může Gladstone znát jejich záměry a vědět, že na nich ještě lpějí? Vymáhal na nich snad mučením přiznání? Žádá na nich, aby se vzdali svých zásad, aby je morálně ponížil. Napoleon nežádal lid, aby se vzdal republikánských zásad, než udělil amnestii, a ani Prusko si takovou podmínku nekladlo.

Dále se Gladstone zmiňuje o spiknutí, které existuje ještě v Anglii a v Americe. Kdyby to tak bylo, Scotland Yard by se s ním brzy vypořádal. Je to jen nespokojenost, která trvá už 700 let.

Irové prohlásili, že chtějí dostat bezpodmínečnou svobodu jako krok k usmíření. Gladstone nemůže potlačit spiknutí fenianů v Americe; svým chováním mu jen napomáhá. Jedny noviny ho nazývají hlavním centrem[504] spiknutí. Zlobí se na tisk, nemá však odvahu jej pronásledovat a chce proto svalit odpovědnost na vězně. Nechce si je snad nechat jako rukojmí, aby dosáhl dobrého chování lidí venku? Tvrdí, že bylo „naším přáním dosáhnout nejzazší hranice shovívavosti". A tohle je ona hranice.

Když věznice v Mountjoy byla přeplněna vězni, kteří nebyli podrobeni výslechu, psal dr. M'Donnell Josephu Murrayovi dopis za dopisem o tom, jak se s nimi zachází. Lord Mayo řekl později, že Murray tyto dopisy zatajil. M'Donnell psal pak inspektorovi vězení, tj. vyššímu úředníkovi. V důsledku toho byl propuštěn a Murray povýšen.

Dále Gladstone řekl, že „jsme doporučili" propustit menší vinníky, hlavní vůdci a organizátoři však propuštěni být nemohou.

To je zřejmá lež. Mezi uvězněnými byli dva Američané, oba odsouzení na 15 let. Strach z Ameriky přiměl Gladstona, aby je propustil. Carey byl odsouzen v roce 1865 k 5 letům; je v ústavu pro choromyslné, jeho rodina by si ho chtěla vzít domů, vždyť přece nemůže svrhnout vládu.

Dále Gladstone řekl, že vzpoura proti veřejnému pořádku byla v této zemi vždycky považována za zločin. Ale jen v této zemi. Vzpoura Jeffersona Daviese byla oprávněná, protože nebyla namířena proti Angličanům a jejich vládě.[325] Vláda, pokračuje Gladstone, nemůže mít nic jiného na zřeteli než potrestání zločinů.

Vláda slouží utlačovatelům Irska. Gladstone by si přál, aby Irsko padlo na kolena, protože osvícený panovník a parlament vykonali velký akt spravedlnosti. Jenže to byli právě oni, kdo se dopustili zločinů na irském lidu. Irská otázka byla jediným heslem, s jehož pomocí se mohli Gladstone a Bright stát ministry, pochytat jinověrce a irským kariéristům umožnit, aby ospravedlňovali svou prodejnost. Církev byla jen záminkou k dobývání. Záminka byla odstraněna, ale poroba zůstala. Gladstone tvrdil, že vláda je odhodlána pokračovat v odstraňování křivd, že však je také rozhodnuta chránit životy a majetek a hájit celistvost impéria.

Životy a majetek ohrožuje anglická aristokracie. Kanada si vytváří vlastní zákony, aniž porušuje celistvost impéria, ale Irové nerozhodují ani o svých vlastních záležitostech, musí je přenechat parlamentu, tj. původci svého nynějšího postavení. Bylo by velmi hloupé domnívat se, že propuštění vězňů z vězení je nebezpečnější než urážet celý národ. Starý anglický dobyvačný duch se ukazuje ve výroku: „Vyhovíme vám, ale musíte o to poprosit."

V dopise Isaacu Buttovi Gladstone píše:

„Připomínáte mi, že jsem se jednou přimlouval za cizince. Jsou oba tyto případy v nějaké souvislosti? Feniané byli souzeni podle platných zákonů, a vinnými je shledala porota složená z jejich krajanů. Vězňové z Neapole byli zatčeni, ale nebyli souzeni, a když se tak stalo, byli postaveni před zvláštní soud a odsouzeni soudci placenými vládou".[505]

Když nějaký pytlák je souzen soudem skládajícím se z místních squirů, je také souzen svými krajany. Je známo, že irští soudci patří k dodavatelům zámku, jejichž živobytí závisí na tom, jaký vynesou rozsudek! Potlačování je zvykem soudů všude. V Anglii mohou být soudcové nezávislí, v Irsku nikoli. Jejich postup je závislý na tom, jak slouží vládě. Návladní Sullivan se stal správcem soudního archívu.

Starému řádu lesníků v Dublinu odpověděl Gladstone, že prý si není vědom toho, že by byl dal záruky, že „Irsko bude spravováno podle svých představ".[506] A po tom všem se objeví na radnici a stěžuje si, že takový úkol je nad jeho síly.

Výsledek toho všeho je, že jsou odřeknuty všechny mítinky na obranu práv pachtýřů a Irové žádají propuštění vězňů. Rozešli se s klerikální stranou a požadují nyní pro Irsko samosprávu. Moore a Butt se pro ni vyslovili. Rozhodli se dosáhnout osvobození O'Donovana Rossy tím, že ho zvolili za člena parlamentu.

II

Občan Mottershead podal přehled o Gladstonově činnosti. Já bych jej podal jinak, ale to nijak nesouvisí s projednávanou otázkou. Petice, které byly přijaty na mítincích, byly docela uhlazené, Gladstona však popudily proslovy pronesené k jejich podpoře.

Castlereagh nebyl horší než Gladstone a já jsem našel dnes v „Political Register“[507], že užil stejných slov proti Irům jako Gladstone, a Cobbett mu odpověděl stejně jako já.

Když začala volební kampaň, žádali všichni irští kandidáti amnestii, ale Gladstone nepodnikl nic, dokud irské městské a obecní samosprávy nezahájily hnutí za amnestii.

Nemluvím o obětech v zahraničí, protože válka v Uhrách se nemůže srovnávat s povstáním fenianů. Bylo by možné ji srovnávat s rokem 1798[508], ale pak by srovnání nedopadlo ve prospěch Angličanů.

Opakuji, že nikde s politickými vězni nezacházejí tak špatně, jako v Anglii.

Občan Mottershead není ochoten nám říci své mínění o Irech; chce-li vědět, co jiné národy soudí o Angličanech, ať si přečte Ledru-Rollina[509] a ostatní spisovatele z kontinentu. Já jsem Angličany hájil vždycky a budu je hájit i nadále.

Tato rezoluce nemá být přijata proto, aby bylo dosaženo propuštění vězňů; Irové sami se toho už vzdali. Má to být rezoluce, která by vyjádřila sympatie k Irům a ukázala chování vlády; snad Angličany a Iry spojí. Gladstone musí bojovat s opozicí „Times“, „Saturday Review“ atd., jestliže nebojácně řekneme své mínění; na druhé straně jej můžeme i bránit proti opozici, která by mohla přivodit jeho pád. Byl u moci za občanské války a odpovídal za politiku vlády, a jestliže Sever na tom byl špatně následkem jeho prohlášení, neslouží to ke cti jeho vlastenectví.

Občan Odger má pravdu: kdybychom chtěli osvobodit vězně, touto cestou bychom toho nedosáhli. Důležitější však je vycházet vstříc irskému lidu než Gladstonovi.[510]

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*ČLÁNKY JENNY MARXOVÉ O IRSKÉ OTÁZCE[511]

I

Londýn 27. února 1870

„Marseillaise" z 18. února přetiskuje článek z „Daily News", jímž tento anglický list informuje francouzský tisk o zvolení O'Donovana Rossy. Poněvadž tyto informace jsou dosti zmatené a kusá vysvětlení jen zkreslují věci, které mají objasnit, prosím vás o laskavé uveřejnění mého komentáře k uvedenému článku.

Především se v „Daily News" říká, že O'Donovana Rossu odsoudila porota, ale nedodává se k tomu, že v Irsku je porota složena z přisluhovačů víceméně přímo jmenovaných vládou.

Liberalizující mluvkové z „Daily News" hovoří s posvátnou hrůzou o treason felony*, a přitom zapomínají říci, že tato nová kategorie anglického trestního zákoníku byla vynalezena speciálně k tomu, aby irští vlastenci byli postaveni naroveň nejsprostším zločinům.

Vezměme si případ O'Donovana Rossy. Byl jedním z redaktorů „Irish People". Jako většina fenianů byl odsouzen za to, že prý psal pobuřující články. „Marseillaise" se tedy nemýlila, když viděla analogii mezi Rochefortem a Rossou.

Chtějí-li však „Daily News" informovat Francii o odsouzených fenianech, proč neříkají nic o tom, jak hanebně se s nimi zachází? Doufám, že mi dovolíte doplnit to, co tento list z opatrnosti zamlčel.

Před nějakou dobou byl O'Donovan Rossa uvržen do temnice

* — velezradě. *(Pozn. red.)*

s rukama spoutanýma za zády. Ani ve dne, ani v noci mu pouta nesňali, takže si musel lehnout na zem, aby mohl srkat svou potravu — šlichtu z krup. Když se redaktor listu „Irishman" pan Pigott dověděl tato fakta od Rossy, který mu je sdělil v přítomnosti ředitele věznice a ještě jiného svědka, uveřejnil je ve svém listu, a to přimělo pana Moora, jednoho z irských členů Dolní sněmovny, že požadoval parlamentní vyšetření poměrů ve věznicích. Vláda se proti tomuto požadavku energicky ohradila. Pro Moorův návrh hlasovalo 36 členů, proti 171; důstojný protějšek hlasování, jímž bylo pošlapáno volební právo.*

A to se událo za vlády svatouška Gladstona! Jak vidíte, tento velký liberální vůdce málo dbá na lidskost a spravedlnost. Jsou i jidášové, kteří nechtějí vidět.

A tady jiný případ, který rovněž dělá Anglii velkou čest. Asi šedesátiletý či sedmdesátiletý uvězněný fenian O'Leary dostával po tři týdny jen chléb a vodu za to, že — ne, to by čtenáři „Marseillaise" nikdy neuhodli — za to, že o sobě říkal, že je „*pohan*", a odmítl se prohlásit za *protestanta*, *presbyteriána*, *katolíka* či *kvakera*. Dali mu na vybranou: buď se přihlásit k některému náboženství, nebo být o suchém chlebu. Z těchto pěti zel si O'Leary neboli „*pohan O'Leary*", jak mu říkají, vybral to, které mu připadalo nejmenší, totiž chléb a vodu.

Když před několika dny *coroner* (soudní úředník, který jménem koruny vyšetřuje okolnosti náhlých úmrtí) ohledal mrtvolu jednoho feniana zemřelého ve vězení na *Spike Islandu*, vyjádřil se velmi ostře o způsobu, jakým se se zesnulým zacházelo.

Minulou sobotu opustil vězení, kde byl zavřen čtyři roky, mladý Ir *Gunner Hood;* v devatenácti letech se dal naverbovat do anglické armády a v Kanadě sloužil Anglii. V roce 1866 byl za psaní pobuřujících článků postaven před vojenský soud a odsouzen ke dvěma letům nucených prací. Když Hood vyslechl rozsudek, vyhodil čepici do vzduchu a vykřikl: „Ať žije irská republika!" Toto vroucí zvolání mu přišlo draho. Odsoudili jej k dalším dvěma letům vězení a ještě k padesáti ranám karabáčem. Tento rozsudek byl vykonán velmi brutálním způsobem. Hood byl zapřažen do

* Viz tento svazek, str. 661—663. *(Pozn. red.)*

pluhu a dva svalnatí kováři byli vyzbrojeni *cat o'nine tails** — francouzština nemá synonymum pro anglickou *knutu.* V tom si rozumějí jen Rusové a Angličani. Vrána k vráně sedá!

Novinář pan Carey je teď v té části vězení, která je vyhrazena pro choromyslné. Mlčení a jiná muka, která musel snášet, jej připravily o rozum a udělaly z něho živou mrtvolu.

Fenian plukovník Burke, člověk, který se vyznamenal za své vojenské služby v americké armádě, ale vynikl také jako spisovatel a malíř, byl rovněž přiveden do politováníhodného stavu; nepoznává už ani nejbližší příbuzné. K tomuto seznamu irských mučedníků bych mohl připojit ještě mnoho jmen. Postačí, když řeknu, že od roku 1866, kdy byla v budově „Irish People" provedena racie, ve vězeních filantropické Anglie *zemřelo nebo zešílelo 20 fenianů.*

Napsala Jenny Marxová 27. února 1870
Otištěno v „La Marseillaise",
čís. 71 z 1. března 1870
Podpis: J. Williams

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

* — devítiocasou kočkou *(Pozn. red.)*

II

Londýn, 5. března

Na zasedání Dolní sněmovny 3. března interpeloval pan *Stacpoole* pana Gladstona o zacházení s uvězněnými feniany. Řekl mimo jiné, že lékař *Lyons* z Dublina nedávno prohlásil, že

„vězeňský řád, hladová strava, omezování osobní svobody a ostatní tresty nutně musejí mít za následek trvalou újmu na zdraví vězňů".

Nato vyjádřil pan Gladstone své plné uspokojení nad tím, jak se s vězni zachází, a svůj malý *speech** korunoval touto duchaplnou poznámkou:

„Pokud jde o zdraví O'Donovana Rossy, mohu s radostí oznámit, že paní O'Donovanová Rossová za své *poslední* návštěvy u svého muže s potěšením konstatovala, že *vypadá lépe*."[512]

Ze všech lavic ctihodného shromáždění se ozval homérský smích! *Poslední návstěva*! Podotýkám, že paní O'Donovanová Rossová byla od svého manžela po celá léta odloučena, a k tomu ještě jezdila po Americe, aby veřejnými přednáškami o anglické literatuře vydělala na chléb pro své děti.

Nelze také nepřipomenout, že tento pan *Gladstone*, jehož žerty bývají tak trefné, je už málem svatý, neboť je autorem „Prayers" („Modliteb"), „Propagation of the Gospel" („Hlásání evangelia"), „The functions of laymen in the Church" („Povinností laiků v církvi") a zcela nedávno vyšlého kázání „Ecce homo".**

* — proslov. *(Pozn. red.)*
** — „Ejhle člověk". *(Pozn. red.)*

Ale sdílejí velké uspokojení vrchního žalářníka také jeho vězňové? Přečtěte si následující úryvky z jednoho dopisu O'Donovana Rossy. Tento dopis se přímo zázrakem dostal z vězení ven a s neuvěřitelným zpožděním došel na místo určení.

Rossův dopis

„Vypravoval jsem vám o pokrytectví pánů Angličanů, kteří mě věznili v takové pozici, že jsem si musel kleknout a opřít se o lokty, abych se mohl najíst; moří mě hlady, připravují mě o denní světlo a dávají mi železa a bibli. Nestěžuji si na tresty, které na mne moji pánové ráčí nakládat — mým údělem je trpět — trvám však na svém právu informovat svět o způsobu, jakým se se mnou zachází, a o tom, že mé dopisy, v nichž o tomto zacházení píšu, jsou nezákonně zadržovány. Malicherná opatření, k nimž sahají vězeňské orgány, aby mi zabránily psát dopisy, jsou stejně směšná jako odporná. Nejpotupnější procedura byla, když mě po několik měsíců každý den svlékali donaha a prohlíželi mi ruce, nohy a všechny ostatní části těla. To se dělo v *Millbanku* den co den od února až do května 1867. Jednou jsem odmítl se svléknout. Tu přišlo pět dozorců, zbili mě a šaty ze mne strhali.

Jednou se mi podařilo poslat ven dopis. Vyneslo mi to návštěvu pánů *Knoxe* a *Pollocka*, dvou *police magistrates* (policejních soudců).

Jaká ironie — poslat dva vládní úředníky, aby zjistili pravdu o anglických vězeních. Tito pánové odmítli vzít na vědomí všechno závažné, co jsem jim chtěl říci. Když jsem zavadil o něco, co se jim nelíbilo, zarazili mě a řekli, že po vězeňském řádu jim nic není. Že je to tak, pánové *Pollocku* a *Knoxi*? Když jsem vám řekl, že mě přinutili koupat se ve vodě, v níž se už přede mnou vykoupalo půl tuctu anglických vězňů, neodmítli jste snad tuto stížnost si zaznamenat?

V *Chathamu* mi poručili vycupovat určité množství koudele a řekli mi, že budu o hladu, jestli svou práci neskončím do určité doby.

Možná, zvolal jsem, že mne potrestáte stejným způsobem, i když svůj úkol splním. To se mi už stalo v *Millbanku*.

Jak je to možné? otázal se žalářník.

Vypravoval jsem mu tedy, že 4. července jsem svůj úkol dokončil deset minut před stanovenou dobou a vzal jsem si knihu. Dozorce to viděl, obvinil mě z lenosti a byl jsem potrestán osmačtyřiceti hodinami temnice o chlebu a vodě.

Jednou jsem spatřil svého přítele *Edwarda Duffyho*. Byl velmi bledý. Po určité době jsem se doslechl, že *Duffy* je vážně nemocen a že projevil přání mě vidět (byli jsme v Irsku důvěrnými přáteli). Poprosil jsem ředitele věznice, aby mi dovolil jej navštívit. Stroze mě odmítl. Bylo to o vánocích roku 1867; o několik týdnů později mi jeden vězeň pošeptal skrze mříž mé cely: „*Duffy* je mrtev!"

Kdyby se něco takového přihodilo v Rusku, jak patetický příběh by z toho udělali Angličané!

Kdyby pan Gladstone byl svědkem takové smrti v Neapoli, jak barvitě by nám ji asi vylíčil! Ach vy slaďoučcí farizejové, řemeslní svatoušci s biblí na rtech a s ďáblem v srdci!

Několik slov musím věnovat památce *Johna Lynche*. V březnu 1866 jsem se s ním setkal na vězeňském dvoře. Tak nás hlídali, že mi stačil pošeptat jen tato slova: „Ta zima mě zahubí." Co však udělali tito Angličané? Den před Štědrým večerem nás odvezli do Londýna. Když jsme přibyli do věznice, vzali nám flanelové spodní prádlo a po celé měsíce nás nechali třást se v celách zimou. Ano — to nemohou popřít — oni zabili *Johna Lynche;* a přesto se při vyšetřování našli dozorci, kteří byli ochotni dosvědčit, že se s *Lynchem* i *Duffym* zacházelo velice jemně.

Prolhanost našich anglických utlačovatelů přesahuje všechny představy.

Je-li mi souzeno zemřít ve vězení, zapřísahám svou rodinu i své přátele, aby nevěřili ani slovo z toho, co říkají tito lidé. Nechť mě nepodezírají z nějaké osobní zášti vůči těm, kdo mě pronásledovali svými lžemi. Obviňuji pouze tyranii, jež si takovéto metody žádá.

Okolnosti mi nejednou připomínají slova Machiavelliho: „Tyrani mají zvláštní zájem na šíření bible, aby lidové masy byly poslušny jejích přikázání a bez odporu se nechávaly okrádat lupiči."

Dokud se národ otroků řídí zásadami morálky a poslušnosti, kterou mu káží faráři, nemají se tyrani čeho obávat.

Dostane-li se tento dopis k mým krajanům, mám právo požadovat, aby pozvedli svůj hlas a domáhali se toho, aby se jejich trpícím bratrům dostalo spravedlnosti. Kéž tato slova rozproudí jejich vlažnou krev!

Zapřáhli mě do káry a kolem krku mi dali oprátku. Tato oprátka byla přivázána k dlouhé oji a dva angličtí vězni dostali příkaz dávat pozor, aby se kára nepřevrhla; jenže oni ji pustili, oj se nazvedla a oprátka se rozvázala. Kdyby se naopak byla ještě pevněji zadrhla, byl jsem mrtev.

Tvrdím, že nemají právo přivádět mě do postavení, kdy můj život závisí na jednání někoho jiného.

Paprsek světla se dere skrze mříže a závory mého vězení. Je to vzpomínka na den strávený v *Newtownards,* kde jsem se sešel s *oranžisty* a *ribbonisty,* kteří zapomněli na svou bigotnost!

O'Donovan Rossa
politický vězeň odsouzený k nuceným pracím[513]

Napsala Jenny Marxová 5. března 1870
Otištěno v „La Marseillaise",
čís. 79 z 9. března 1870

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

III

Londýn 16. března 1870

Dopis O'Donovana Rossy, s nímž jsem vás seznámil v posledním článku, byl nejvýznamnější událostí minulého týdne.

„Times" přetiskly dopis bez komentáře, „Daily News" přinesly komentář bez dopisu.

„Jak se dalo očekávat," píše tento list, „zvolil si pan O'Donovan Rossa za téma svého dopisu vězeňský řád, jemuž se musí *po určitou dobu* (for a while) *podřizovat*."

Jak krutě zní výraz „*po určitou dobu*", když jde o člověka vězněného už pět let a odsouzeného *na doživotí* k nuceným pracím!

Pan O'Donovan Rossa si mimo jiné stěžuje na to, že jej „zapřáhli do káry a kolem krku mu uvázali provaz", a to takovým způsobem, že jeho život závisel na pohybech anglických trestanců, jeho spoluvězňů.

„Ale cožpak je to něco nespravedlivého," volá „Daily News", „přivést člověka do postavení, kdy jeho život závisí na jednání druhých? Cožpak ve voze nebo na parníku nezávisí život člověka také na jednání druhých?"

Po tomto siláckém kousku vytýká nábožný kasuista O'Donovanu Rossovi, že nemá rád *bibli* a že raději čte „*Irish People*". Tento protiklad slov bible a people* dovede nadchnout jeho čtenáře.

„Pan O'Donovan Rossa," pokračuje list dále, „si zřejmě představuje, že vězňové odpykávající si své tresty za *pobuřující články* by měli dostávat doutníky a všechen denní tisk a hlavně by měli mít právo svobodně si dopisovat se svými přáteli."

* — lid. *(Pozn. red.)*

Ach vy ctnostní farizejové! Konečně tedy přiznáváte, že O'Donovan Rossa byl odsouzen na doživotí k nuceným pracím za *pobuřující články*, a ne za pokus o *vraždu* na královně Viktorii, jak jste ničemně tvrdili ve své první výzvě francouzskému tisku.

„Ostatně," uzavírá tento nestoudný list, „s O'Donovanem Rossou se zachází jen tak, jak si zasluhuje, tj. jako s obyčejným trestancem."

Po speciálně gladstonovských novinách tu máme jiný odstín liberalizujících novin, „Daily Telegraph", který se obvykle vyznačuje velmi hrubým tónem.

„Jestliže se snižujeme k tomu, že bereme na vědomí dopis O'Donovana Rossy," říká se v něm, „není to kvůli nenapravitelným fenianům, nýbrž výhradně pro dobro Francie."

„Je přece známo," píše „Daily Telegraph", „že pan Gladstone před několika málo dny všechny tyto drzé výmysly formálně dementoval v Dolní sněmovně, a jistě se nenajde ani jediný rozumný Francouz, byť byl příslušníkem kterékoli strany či třídy, který by si troufal zapochybovat o tomto slovu anglického šlechtice."

Kdyby se však proti všemu očekávání ve Francii našly strany nebo lidé tak zkažení, že by nevěřili slovům takového anglického šlechtice, jako je pan Gladstone, nemohla by Francie aspoň odporovat dobře míněným radám pana Levyho, který není šlechtic a který vám adresuje tato slova:

„Radíme svým sousedům Pařížanům, aby všechny povídačky o ukrutnostech páchaných údajně na politických vězních v Anglii považovali za pouhé drzé výmysly."

Pan Levy mi laskavě dovolí, abych vám uvedl další ukázku toho, jakou cenu mají *slova* urozených lidí, kteří jsou v Gladstonově kabinetu.

Jistě si vzpomínáte, že jsem se ve svém prvním příspěvku zmiňoval o plukovníku *Rickardu Burkovi*, uvězněném fenianovi, kterého humánní metody anglické vlády připravily o rozum. První přinesl tuto zprávu „Irishman". Nato napsal pan Underwood ministru vnitra panu Bruceovi a žádal jej, aby dal vyšetřit, jak se zachází s politickými vězni.

Pan Bruce mu odpověděl dopisem, který byl uveřejněn v anglických novinách a v němž je tato věta:

„Pokud jde o Rickarda Burka vězněného ve wokingském žaláři, je pan Bruce nucen odmítnout šetření, jež by se mělo opírat o *tak nepodložené a pře-*

mrštěné insinuace, jaké byly obsaženy ve výňatcích z listu ‚Irishman', které jste mi poslal."

Toto prohlášení pana Bruce je z 11. ledna 1870. Nyní uveřejňuje „Irishman" v jednom ze svých posledních čísel odpověď téhož ministra na dopis paní Barryové, sestry Rickarda Burka, která jej žádala, aby jí podal zprávu o „znepokojivém" stavu jejího bratra. K ministrově odpovědi z *24. února* je přiložena oficiální zpráva z 11. ledna, v níž vězeňský lékař a Burkův zvláštní hlídač oznamují, že Burke zešílel.[514] A tak pan Bruce týž den, kdy veřejně označil tvrzení listu „Irishman" za vylhaná a ničím nepodložená, měl nesporné a oficiální důkazy o jejich pravdivosti v kapse! Mimochodem pan Moore, irský člen Dolní sněmovny, bude o zacházení s plukovníkem Burkem interpelovat ministra.

Nedávno založený list „Echo"[515] představuje ještě výraznější liberalismus než jeho kolegové. Má svou vlastní zásadu: prodává se za jeden sou, zatímco ostatní noviny se prodávají za dva, čtyři nebo šest sou. Tato cena jednoho sou jej nutí na jedné straně k pseudodemokratickým prohlášením, aby neztratil své proletářské abonenty, a na druhé straně k ustavičné opatrnosti, aby získal ctihodné předplatitele svých konkurentů.

V rozvláčném článku o dopise O'Donovana Rossy dospívá „Echo" k pozoruhodnému názoru, „že možná ani sami amnestovaní feniané nebudou chtít věřit nadsázkám svých krajanů", jako by byli pánové Kickham, Costello a jiní už neuveřejnili zprávy o svých útrapách ve vězení, jež se plně shodovaly s dopisem Rossy! Avšak po všech vytáčkách a zmatených oklikách se „Echo" přece jen dotýká bolavého místa.

„To, co uveřejnila ‚Marseillaise'," prohlašuje, „vyvolá skandál, který obejde celý svět. Kontinentální myšlení je možná příliš omezené, aby mohlo spravedlivě rozlišovat mezi zločiny nějakého Bomby* a přísnými opatřeními Gladstona. Bylo by proto lepší provést šetření atd."

Liberalizující gladstonovský týdeník „Spectator" se řídí zásadou, že všechny styly jsou špatné kromě nudného.[516] Proto mu v Londýně říkají noviny sedmi mudrců. Tyto noviny sedmi mudrců přinesly resumé z dopisu O'Donovana Rossy, vypeskovaly jej za jeho odpor k bibli a vynesly následující rozsudek:

* — krále Bomby, tj. Ferdinanda II. *(Pozn. red.)*

„Fenian O'Donovan Rossa zřejmě nevytrpěl o nic víc než kterýkoli jiný trestanec; přesto však přiznáváme, že bychom rádi viděli, kdyby se tento režim změnil. Je naprosto spravedlivé a často i velmi moudré, když jsou vzbouřenci stříleni. Spravedlivé je i to, když se jim jako nejnebezpečnějším zločincům odejme svoboda. Není však ani spravedlivé, ani rozumné je ponižovat."

Krásně jsi to řekl, moudrý Šalamoune!

Nakonec přichází „Standard", hlavní orgán strany toryů, konzervativců. Víte, že anglická oligarchie se skládá ze dvou frakcí: pozemkové aristokracie a plutokracie. Toho, kdo se v jejich rodinných vádách postaví na stranu plutokratů proti aristokratům, nazývají liberálem, ba dokonce radikálem. Toho, kdo se naopak postaví za aristokraty proti plutokratům, nazývají toryem.

„Standard" říká o dopisu O'Donovana Rossy, že to je podvržená báchorka, napsaná pravděpodobně A. Dumasem.

„Proč," táže se tento list, „ ‚Marseillaise' ještě nedodala, že pan Gladstone, arcibiskup canterburský a starosta jsou každého rána přítomni mučení O'Donovana Rossy?"

V Dolní sněmovně charakterizoval jeden poslanec stranu toryů jako „stupid party" (hloupou stranu). List „Standard" si svůj titul vedoucího orgánu hloupé strany opravdu zaslouží!

Ještě než svůj dopis uzavřu, chtěl bych varovat Francouze, aby povyk novin nezaměňovali za hlas anglického proletariátu, který na neštěstí pro obě země, Irsko i Anglii, nenalézá v anglickém tisku žádnou odezvu.

Stačí říci, že přes 200 000 mužů, žen a dětí anglické dělnické třídy vzneslo v Hyde Parku požadavek, aby jejich irští bratři byli osvobozeni, a že generální rada *Mezinárodního dělnického sdružení*, která má své sídlo v Londýně a k jejímž členům patří uznávaní vůdcové anglické dělnické třídy, ostře pranýřovala to, jak se zachází s uvězněnými feniany, a postavila se za práva irského lidu proti anglické vládě.[517]

P. S. Poněvadž v „Marseillaise" byl publikován dopis O'Donovana Rossy, má Gladstone obavy, že ho veřejné mínění donutí nařídit veřejné parlamentní šetření o tom, jak se zachází s politickými vězni. Aby tomu ještě jednou unikl (víme, kolikrát se tomu jeho zchátralé svědomí už vzepřelo), tento diplomat právě uveřejnil

oficiální, avšak anonymní dementi, v němž vyvrací fakta uváděná Rossou.[518]

Francouzi se musí dovědět, že toto dementi je jen reprodukce výpovědí žalářníka, policistů Knoxe, Pollocka aj. aj. Tito pánové vědí velice dobře, že Rossa jim nemůže odpovědět. Budou jej hlídat víc než kdy jindy. Zato jim odpovím já v některém z příštích příspěvků *fakty*, jejichž konstatování nezávisí na benevolenci žalářníků.

Napsali Jenny Marxová a Karel Marx
16. března 1870
Otištěno v „La Marseillaise“,
čís. 89 z 19. března 1870
Podpis: J. Williams

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

IV

Londýn 18. března 1870

Jak jsem upozornil ve svém posledním dopise, pan Moore, irský člen Dolní sněmovny, interpeloval včera vládu o zacházení s uvězněnými feniany. Připomenul dotaz na Rickarda Burka a čtyři jiné vězně držené ve věznici Mountjoy (v Dublinu) a ptal se vlády, zda se domnívá, že je slučitelné s její ctí držet lidi ve vězení ještě potom, když je připravila o rozum. Nakonec se pan Moore naléhavě dožadoval „úplného, svobodného a veřejného šetření".

A tak je teď pan Gladstone v koncích. V roce 1868 kategoricky a pohrdavě odmítl provést šetření, jehož se dožadoval týž pan Moore. Od té doby měl na pravidelně se opakující požadavky, aby se provedlo šetření, pokaždé tutéž odpověď.

Proč tedy povolovat dnes? Proč přiznávat, že jsme se polekali rámusu z druhé strany La Manche? To tak! Pokud jde o obvinění vznesená proti našim dozorcům ve vězeních a káznicích, požádali jsme je, aby se k tomu vyjádřili. Svorně nám odpověděli, že to všechno jsou babské povídačky. Naše vládní svědomí bylo tedy samozřejmě uspokojeno. Jenže podle vysvětlení pana Moora se zřejmě — doslova — „v tomto případě nedá mluvit o uspokojení v pravém smyslu slova". „Uklidněné svědomí vlády" (the satisfaction of the minds of the government) závisí na důvěře, jakou chová ke svým podřízeným; bude „tudíž" (therefore) rozumné i spravedlivé přešetřit si pravdivost výpovědí žalářníků.[519]

„Toť člověk: hned černý je, hned bílý;
Co včera ctil, to dneska změnit pílí;
Na obtíž sobě, jiným k ničemu,
mění svůj kroj, jak móda káže mu".*

Když se však nakonec přece jen k tomu odhodlá, nedělá to bez výhrad.

Pan Moore požaduje „úplné, svobodné a veřejné šetření". Pan Gladstone mu odpovídá, že je odpovědný za „formu" šetření, a my už víme, že to vůbec nebude „parlamentní šetření", ale daleko spíše šetření královské komise. Jinými slovy vyšetřující soudce v tomto náramném procesu, v němž pan Gladstone hraje roli hlavního obžalovaného, bude vybírat a jmenovat pan Gladstone sám.

Pokud jde o Rickarda Burka, prohlašuje pan Gladstone, že se vláda dala o jeho pomatenosti informovat už 9. ledna. Důstojný kolega pana Gladstona, ministr vnitra pan Bruce, tedy nestydatě lhal, když ve svém dopise uveřejněném 11. ledna tvrdil, že tento fakt je vymyšlen. Avšak, pokračuje pan Gladstone, duševní porucha nedosáhla u pana Burka takového stupně, aby bylo zapotřebí propustit ho z trestnice. Nesmí se zapomínat, že tento člověk byl spoluviníkem exploze v clerkenwellské věznici.[520] Jak to? Rickard Burke byl držen v clerkenwellské věznici jako obžalovaný, když jiní lidé přišli na nápad vyhodit tuto věznici do povětří, aby jej osvobodili. Stal se tedy bezděčně účastníkem tohoto bláhového pokusu, z jehož zosnování je podezřelá anglická policie a který, kdyby se byl zdařil, by byl Burka pohřbil v sutinách věznice. Ostatně, říká pan Gladstone závěrem, propustili jsme už na svobodu dva feniany, kteří zešíleli v našich anglických káznicích. Jenže, přerušuje jej pan Moore, já jsem hovořil o čtyřech choromyslných držených v dublinské věznici Mountjoy. Na tom nesejde, odpovídá pan Gladstone. V každém případě máme v našich vězeních o dva blázny méně!

Pročpak se pan Gladstone tak úzkostlivě vyhýbá každé zmínce o věznici Mountjoy? Hned to uvidíme. Tentokrát najdeme fakta nikoli v dopisech vězňů, nýbrž v Modré knize vydané v roce 1868 z příkazu parlamentu.[521]

* Boileau, „Satiry", satira VIII. *(Pozn. red.)*

Po potyčce s feniany[522] spoutala anglická vláda Irsko zákonem o všeobecné bezpečnosti. Všechny záruky osobní svobody byly zrušeny. Každý, kdo byl „podezřelý z fenianismu", mohl tedy být uvržen do vězení a bez jakéhokoli soudního řízení tam držen tak dlouho, jak se úřadům zlíbilo. Jedním z vězení přeplněných „podezřelými" byla mountjoyská káznice v Dublinu, v níž byl inspektorem Joseph Murray a lékařem pan M'Donnell. Nuže, co se dočítáme v *Modré knize* vydané v roce 1868 z nařízení parlamentu?

Po celé měsíce psal pan M'Donnell protestní dopisy proti brutálnímu zacházení s „podezřelými", které zprvu adresoval inspektoru Murrayovi. Když na ně inspektor neodpovídal, poslal pan M'Donnell tři nebo čtyři hlášení řediteli věznice. V jednom z těchto dopisů poukazuje na to, že

„u některých osob" — cituji doslova — „se objevují nesporné příznaky choromyslnosti". Dodává: „Nepochybuji ani dost málo, že jejich šílenství je důsledek vězeňského režimu. Nemluvě ani o humanitních důvodech, bylo by považlivé, kdyby některý z těchto vězňů, kteří nejsou odsouzení, ale pouze podezřelí, spáchal sebevraždu."

Všechny tyto dopisy, jež pan M'Donnell adresoval řediteli, Joseph Murray zadržel. Nakonec napsal pan M'Donnell přímo lordu Mayovi, ministru irského místokrále. Psal mu mimo jiné:

„Nikdo není, milorde, informován lépe než vy o tuhém režimu, jemuž jsou ‚podezřelí' vězni už dlouhou dobu vystaveni, o režimu samovazby, který je přísnější než ten, jemuž jsou podrobeni trestanci."

Jaký byl výsledek těchto odhalení uveřejněných z nařízení parlamentu? Lékař pan M'Donnell byl zbaven svého místa!!! Murray si však své místo udržel.

To všechno se událo za vlády toryů. Pan Gladstone, když se mu konečně podařilo svrhnout lorda Derbyho a pana Disraeliho plamennými proklamacemi, v nichž označil za pravého původce fenianismu anglickou vládu, nejenže krvelačného Murraye potvrdil v jeho funkci, ale na důkaz své zvláštní spokojenosti připojil k jeho funkci inspektora ještě tučnou sinekuru „registrar of habitual criminals"*!

Ve svém posledním dopise jsem tvrdil, že anonymní odpověď

* — „registrátor notorických zločinců". *(Pozn. red.)*

na Rossův dopis, uveřejněná v londýnských novinách, pochází přímo z vlády.

Dnes se přiznává, že to je dílo pana Bruce, ministra vnitra. Tady máme ukázku jeho „ministerského svědomí"!

„Pokud jde o Rossovu stížnost, že byl přinucen koupat se ve vodě, které už použili k umytí trestanci, prohlásili komisaři Knox a Pollock," říká pan Bruce, „že po pečlivém šetření, které provedli, by bylo zbytečné zdržovat se takovými hloupostmi."

Naštěstí bylo hlášení policistů Knoxe a Pollocka z nařízení parlamentu zveřejněno.[523] A co říkají na str. 23 svého hlášení? Že podle vězeňského řádu se několik trestanců koupe v jedné vodě, jeden po druhém, a že „dozorce nemohl nechat koupat O'Donovana Rossu jako prvního, aby neurazil ostatní". Je tedy „zbytečné zdržovat se s takovými hloupostmi".

Podle hlášení policistů Knoxe a Pollocka není tudíž hloupostí konstatování O'Donovana Rossy, že byl přinucen koupat se ve špinavé vodě po trestancích, jak to tvrdí pan Bruce. Daleko spíše považují tito pánové za hloupost to, že si O'Donovan Rossa na tuto potupu stěžoval.

Na témž zasedání Dolní sněmovny, kde pan Gladstone prohlásil, že je ochoten dát vyšetřit, jak se zachází s uvězněnými feniany, navrhl i nový Coercion Bill pro Irsko, který znamená zrušení ústavních svobod a vyhlášení zákona o všeobecné bezpečnosti.[524]

Podle teoretické fikce je ústavní svoboda pravidlem a její dočasné zrušení výjimkou; ale podle zvyklostí anglického režimu v Irsku je zákon o všeobecné bezpečnosti pravidlem a ústava výjimkou. Gladstone si bere za záminku agrární zločiny, aby mohl v Irsku znovu zavést stav obležení. Ve skutečnosti mu však jde o to umlčet nezávislé dublinské noviny. Od nynějška bude tedy bytí či nebytí každých irských novin záviset na dobré vůli pana Gladstona. Ostatně tento Coercion Bill je jen nezbytným doplňkem Land Billu, který pan Gladstone nedávno zavedl a který pod záminkou pomoci rolníkům upevňuje irský landlordismus.[355] K charakteristice tohoto zákona postačí, když řekneme, že jsou na něm patrné stopy autorství lorda Dufferina, člena kabinetu a irského

velkostatkáře. Je tomu teprve rok, co tento doktor Sangrado vydal celý tlustospis,[525] v němž chtěl dokázat, že obyvatelstvu Irska se ještě málo pustilo žilou, že by bylo potřebí snížit je ještě o třetinu, aby Irsko mohlo splnit své slavné poslání — produkovat co největší renty pro své pány velkostatkáře a co nejvíce masa a vlny pro anglický trh.

Napsala Jenny Marxová 18. března 1870
Otištěno v „La Marseillaise“,
čís. 91 z 21. března 1870
Podpis: J. Williams

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

V

Londýn 22. března

V Londýně je mezi lidem velmi rozšířen týdeník „Reynolds's Newspaper“[526]. O irské otázce tento list píše:

„Ostatní národy nás teď považují za nejpokrytečtější národ na světě. Tak halasně a s takovým vytržením jsme se chvástali a tak jsme zveličovali znamenitost našich institucí, že se nemůžeme divit, jestliže teď, kdy naše lži jedna po druhé vycházejí najevo, se nám ostatní národy smějí a ptají se, jak je to možné. Tuto situaci však nezavinil anglický lid, neboť i on byl ošizen a oklamán; celá tíha viny spočívá na vládnoucích třídách a jejich prodejném a příživnickém tisku.“

Coercion Bill pro Irsko, předložený ve čtvrtek večer, je opatření zavrženíhodné, mrzké a odporné. Tento návrh zákona dusí poslední jiskérku národní svobody v Irsku a umlčuje tisk této nešťastné země, aby znemožnil jejím novinám protestovat proti politice, jež je ostudou a skandálem naší doby. Vláda nevraží na všechny noviny, které nepřijaly její hanebný Land Bill s nadšením, a mstí se jim za to. Habeas Corpus Act[353] fakticky pozbude platnosti, neboť od nynějška bude možné uvěznit osoby, které nebudou s to vysvětlit své jednání tak, aby to uspokojilo úřady, na šest měsíců nebo dokonce na doživotí.

Irsko je vydáno všanc bandě dobře vycvičených špiónů, jimž se pro lepší zvuk říká „detektivové“.

Mikuláš Ruský nevydal nikdy krutější ukaz proti nešťastným Polákům, než je tento Gladstonův bill proti Irům. Tímto opatřením

by si byl pan Gladstone získal přízeň proslulého krále dahomejského.[527] A přesto si Gladstone ještě troufá s bezmeznou drzostí se chvástat před parlamentem a národem, jakou velkodušnou politiku hodlá jeho vláda uplatňovat vůči Irsku. Ke konci své čtvrteční řeči se dal Gladstone strhnout k několika slovům politování, která pronesl se svatouškovskou a plačtivou slavnostností hodnou důstojného pána Stigginse. I kdyby však ronil sebevětší krokodýlí slzy, irský lid se tím nedá oklamat.

Opakujeme ještě jednou, že bill je opatření ostudné, hodné samého *Castlereagha*, opatření, za něž bude každý svobodný národ proklínat ty, kdo si je vymysleli, i ty, kdo je potvrzují a schvalují. A konečně toto opatření přinese zaslouženou ostudu Gladstonově vládě, což — jak upřímně doufáme — přivodí její brzký pád. A jakpak dokáže demagogický ministr pan Bright osmačtyřicet hodin mlčet?

Prohlašujeme bez váhání, že pan Gladstone se projevil jako nejhorší nepřítel a nejnelítostnější mocipán ze všech, kdo utlačovali Irsko od dob hanebného *Castlereagha*.

Jako by míra vládní ostudy už nebyla naplněna až po okraj, bylo ve čtvrtek večer, týž večer, kdy byl předložen Coercion Bill, v Dolní sněmovně oznámeno, že Burke a jiní uvěznění feniané byli v anglických žalářích tak mučeni, až z toho zešíleli; a tváří v tvář této hrozné skutečnosti Gladstone a jeho šakal Bruce ještě svatosvatě ujišťovali, že političtí vězňové mají všemožnou péči. Když pan Moore oznamoval tuto tragickou skutečnost ve sněmovně, byl co chvíli přerušován výbuchy surového smíchu. Jaké by se u nás ozvaly projevy nevole, kdyby se takováto odporná a pobuřující scéna odehrála v americkém Kongresu!

Listy „Reynolds's Newspaper", „Times", „Daily News", „Pall Mall", „Telegraph" aj. aj. vítaly až dosud Coercion Bill a zejména opatření, která mají zničit irský tisk, divokým radostným pokřikem. A to se děje v Anglii, v této uznávané svatyni tisku! Jenže konec konců to ani nelze těmto novopečeným autorům příliš zazlívat. Jistě uznáte, že by bylo příliš kruté dívat se, jak „Irishman" každou sobotu strhává předivo lží a pomluv, které tyto Penelopy v potu tváře po šest dnů v týdnu spřádaly, a že je zcela přirozené, když

odměňují frenetickým potleskem policii, jež právě spoutala ruce jejich hroznému nepříteli. Tito hrdinové si alespoň dobře uvědomují, jakou mají všichni dohromady cenu.

Charakteristická je korespondence o plukovníkovi Rickardu Burkovi, kterou si mezi sebou vyměnili Bruce a pan M'Carthy Downing.[528] Než vám ji předložím, chtěl bych jen zcela mimochodem poznamenat, že pan Downing je irský člen Dolní sněmovny. Tento ctižádostivý advokát vstoupil do vládní falangy se vznešeným cílem udělat kariéru. Nemáme zde tedy co dělat s nějakým podezřelým svědkem.

22. února 1870

Vážený pane,

pokud jsem správně informován, byl Rickard Burke, jeden z uvězněných fenianů, vězněný dříve v chathamské věznici, převezen ve stavu pomatenosti do Wokingu. V březnu 1869 jsem si dovolil upozornit vás na jeho očividně špatný zdravotní stav a pan Blake, tehdejší poslanec za Waterford, i já jsme vám v červenci téhož roku sdělili svůj názor, že pokud se s ním nebude zacházet jinak, bude třeba se obávat nejhorších následků. Na tento dopis jsem nedostal žádnou odpověď. K tomu, abych vám napsal, mě vedou pohnutky lidskosti, naděje, že dosáhnu Burkova propuštění, aby jeho rodina měla útěchu v tom, že o něho může pečovat, že může zmírnit jeho utrpení. Mám po ruce dopis, který tento vězeň psal 3. prosince svému bratrovi; píše v něm, že jej soustavně *otravují*; podle mého mínění to byla jedna fáze jeho choroby. Doufám upřímně, že laskavost, která je vám vlastní, vás přiměje vyhovět této prosbě.

Přijměte atd.

M'Carthy Downing

Ministerstvo vnitra 25. února 1870

Vážený pane,

Rickard Burke byl převezen z Chathamu pro svou utkvělou představu, že je otravován nebo že s ním lékařský personál ve vězení zachází brutálně. Současně, ačkoli u něho žádná určitá choroba nebyla shledána, se jeho zdravotní stav zhoršil. Dal jsem proto pokyn, aby byl převezen do Wokingu, a nechal jsem jej prohlédnout od doktora Meyerse z broadmoorského ústavu pro choromyslné; ten byl toho názoru, že Burkova mánie zmizí, jakmile se zlepší jeho zdravotní stav. Jeho zdraví se rychle zlepšovalo a běžný pozorovatel by si jeho slaboduchosti vůbec nepovšiml. Velmi rád bych vám dal naději na jeho brzké propuštění na svobodu, ale nemohu. Burkův delikt i důsledky pokusu o jeho osvobození jsou příliš závažné, než abych ve vás mohl takovou naději

vzbuzovat. Doufejme, že věda spolu s dobrým zacházením dokáží navrátit mu duševní i tělesné zdraví.

H. A. Bruce

28. února 1870

Vážený pane,

od chvíle, kdy jsem obdržel váš dopis z 25. t. m., kterým odpovídáte na mou prosbu, aby Burke byl předán do opatrování svého bratra, jsem doufal, že se mi naskytne příležitost pohovořit si s vámi o této záležitosti v Dolní sněmovně. Vy jste však byl ve čtvrtek i v pátek tak zaneprázdněn, že o nějaké rozmluvě s vámi nemohlo být ani řeči. Dostal jsem dopisy od Burkových přátel. Plni úzkosti očekávají, zda moje žádost bude kladně vyřízena. Ještě jsem jim neřekl, že byla bezvýsledná. Než je zklamu, považuji za své právo napsat vám v této věci ještě jednou. Zdá se mi, že jako člověk, který vždycky a nikoli bez rizika pro svou osobu fenianismus odsuzoval, si mohu dovolit dát vládě nestrannou a přátelskou radu.

Bez nejmenšího váhání prohlašuji, že osvobození politického vězně, který se pomátl na rozumu, by velkodušná veřejnost nekritizovala, tím méně odsuzovala. V Irsku budou říkat: „Vida, ta vláda vůbec není tak hrozná, jak jsme si mysleli." Jestliže však naopak bude Burke i nadále držen ve vězení, poskytne to národnímu tisku nový materiál k výpadům proti vládě; bude se jí předhazovat, že je krutější než byli neapolští vládcové ve svých nejhorších obdobích, a přiznám se, že si nedovedu představit, jak by lidé umírněných názorů mohli obhájit odmítnutí v takovémto případě...

M'Carthy Downing

Vážený pane!

Je mi líto, že nemohu doporučit, aby Burke byl propuštěn na svobodu.

Je pravda, že se u něho objevily příznaky pomatenosti, a v běžném případě bych považoval za své „právo" doporučit koruně, aby mu byla udělena milost. Jeho případ však není běžný, neboť Burke byl nejen zarytý spiklenec, ale navíc jeho účast na výbuchu v Clerkenwellu, který kdyby se byl podařil, by měl ještě osudnější následky, jej staví do postavení člověka „nehodícího se k omilostnění" *(improper recipient of pardon)*.

H. A. Bruce

Jaká bezpříkladná podlost! Bruce si je velmi dobře vědom toho, že kdyby se byl během procesu o clerkenwellském atentátu ukázal byť jen stín podezření proti plukovníkovi Burkovi, byl by býval oběšen společně s Barrettem; ten byl odsouzen k smrti na základě výpovědi člověka, který předtím z tohoto zločinu křivě obvinil tři jiné muže; přitom na svědectví osmi občanů, kteří zvlášť

kvůli tomu přijeli z Glasgowa, aby dosvědčili, že Barrett byl v době výbuchu v tomto městě, se nebral zřetel. Angličané si nedělají žádné výčitky (pan Bruce to může potvrdit), když jde o oběšení člověka — zejména je-li to fenian.

Avšak celá tato spousta ukrutností neznamená nic oproti nezlomnému duchu Irů. Právě oslavili v Dublinu — demonstrativněji než kdy jindy — svůj národní svátek svatého Patrika. Na domech visely prapory s nápisy „Irsko Irům!", „Ať žije svoboda!", „Sláva politickým vězňům!" a ulicemi zněly národní písně a — *Marseillaisa.*

Napsala Jenny Marxová 22. března 1870
Otištěno v „La Marseillaise",
čís. 99 z 29. března 1870
Podpis: J. Williams

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

VI

Agrární zločiny v Irsku

Londýn 2. dubna 1870

Když v Irsku landlord okrade či dokonce zničí rolníka a jeho rodinu, říká se tomu vlastnické právo, kdežto když se zoufalý rolník vzbouří proti svému nemilosrdnému katovi, říká se tomu agrární zločin. Tyto agrární zločiny (agrarian outrages), které se ostatně vyskytují velmi zřídka, ale jsou do nekonečna zveličovány a nadsazovány v kaleidoskopu anglického tisku, jednajícího na povel, poskytly, jak víte, záminku k tomu, aby v Irsku byl znovu nastolen režim bílého teroru. Na druhé straně tento teroristický režim umožňuje pozemkovým vlastníkům beztrestně zvyšovat útlak.

Řekl jsem již, že Land Bill pod záminkou pomoci rolníkům upevňuje landlordismus. Přesto však Gladstone, aby nasypal lidem písek do očí a upokojil své svědomí, nemohl toto další trvání velkostatkářského despotismu stvrdit jinak než pod podmínkou, že budou splněny některé právní formality. Stačí říci, že zvůle landlorda bude zákonem stejně jako dříve, jestliže se mu podaří vnutit svým ročním nájemcům (tenants at will) fantastické pachtovné, které nebude moci nikdo zaplatit, anebo v případě pachtovních smluv, nechá-li své pachtýře podepsat smlouvu o dobrovolném otroctví!

A landlordi z toho mají nějakou radost! Dublinský list „Freeman“[529] otiskuje dopis pátera P. Lavella, autora knihy „Irish landlord since the Revolution“. Píše se v něm:

„Viděl jsem celé stohy dopisů, které psal landlord, udatný kapitán ‚absentista'[394] žijící v Anglii, svým pachtýřům; v těchto dopisech jim dává na vědomí, že v budoucnu bude jejich pachtovné o 25 % vyšší. To je totéž, jako by dostali výměry o vypovězení z půdy! A to od člověka, který nedělá pro půdu nic víc, než že každý rok z ní vysaje morek!"

Naproti tomu „Irishman" otiskuje nové pachtovní smlouvy[530] nadiktované lordem Dufferinem, členem Gladstonova kabinetu, který byl iniciátorem Land Billu a předložil Coercion Bill ve sněmovně lordů. Přidejte ke zpupnosti feudála hrabivou vypočítavost zkušeného lichváře a sprosté šikanování pokoutního advokáta a budete mít přibližnou představu o nových pachtovních smlouvách vymyšlených tímto šlechetným Dufferinem!

Nyní už není těžké pochopit, že režim teroru přichází v pravý čas, aby mohl být zaveden režim Land Billu. Dejme tomu, že v některém irském hrabství pachtýři odmítají přistoupit na zvýšení pachtovného o 25 % nebo podepsat *Dufferinovy* pachtovní smlouvy. Tu landlordi toho hrabství, jak se to už stalo, si dají od svých lokajů nebo nějakých policajtů poslat anonymní výhružné dopisy. A to jsou právě ty „agrární zločiny". Landlordi o tom podají zprávu místokráli lordu Spencerovi. Lord Spencer prohlásí, že se na obvod vztahuje Coercion Act, načež jej tíž landlordi jako smírčí soudci začnou provádět proti svým vlastním pachtýřům.

Žurnalisté, kteří byli natolik neopatrní, že proti tomu protestovali, budou nejen stíháni pro vzpouru, ale ještě jim bude zkonfiskováno veškeré zařízení jejich tiskárny; a to všechno bez jakéhokoli soudního řízení!

Nyní už snad nebude těžké pochopit, proč nejvyšší představitel vaší výkonné moci* blahopřál Gladstonovi ke zlepšením, která začal zavádět v Irsku, a proč mu Gladstone opětoval tuto zdvořilost a blahopřál vaší výkonné moci ke konstitučním ústupkům. „Rolanda za Oliviera!"[531] řeknou si vaši čtenáři, kteří znají Shakespeara, zatímco jiní, zběhlejší v četbě „Moniteuru" než Shakespeara, si vzpomenou na dopis, který nejvyšší představitel vaší výkonné moci poslal nebožtíku lordu Palmerstonovi a jenž obsahoval tato slova: „Nejednejme jako rošťáci!"

* — tj. Napoleon III. *(Pozn. red.)*

Nyní se vrátím k otázce politických vězňů, a to z dobrého důvodu.

V Anglii první Rossův dopis publikovaný v „Marseillaise" silně zapůsobil — vzápětí po něm dochází k šetření.

Ve Spojených státech uveřejnily všechny noviny tuto zprávu:

„‚Marseillaise' tvrdí, že O'Donovana Rossu jednou za den svlékali donaha a prohlíželi, že ho moří hlady, zavírají do temnice a zapřahají do káry a že smrt jeho druhů byla zaviněna zimou, které byli vystaveni."

Newyorský dopisovatel listu „Irishman" píše:

„Rochefortova ‚Marseillaise' upozornila americký lid na utrpení uvězněných fenianů. Jsme za to ‚Marseillaise' zavázáni díkem a já doufám, že jí tento dluh pohotově splatíme."[532]

Také německé listy přetiskly Rossův dopis.

Od nynějška už anglická vláda nebude moci páchat své ha-nebnosti za všeobecného mlčení. Pan Gladstone bude nadarmo umlčovat irský tisk — nezíská tím nic. Za jednoho novináře uvěz-něného v Irsku nastoupí stovky novinářů ve Francii, Německu a Americe.

Co zmůže omezená a zastaralá politika pana Gladstona proti internacionálnímu duchu devatenáctého století?

Napsala Jenny Marxová 2. dubna 1870
Otištěno v „La Marseillaise",
čís. 113 z 12. dubna 1870
Podpis: J. Williams

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

VII

Smrt Johna Lynche

Občane redaktore,

zasílám Vám výňatky z dopisu adresovaného listu „Irishman", který napsal jeden irský politický vězeň za své vazby (nyní už je na svobodě) v trestanecké kolonii v Austrálii.

Omezím se na překlad příběhu Johna Lynche.

Dopis Johna Caseyho

„Zde je stručná a nestranná zpráva o tom, jak se s námi, s mými druhy ve vyhnanství (v počtu 24) a se mnou zacházelo po dobu našeho věznění v tomto hrůzném brlohu — v této hrobce živých, jak se říká portlandskému vězení.

Především považuji za svou povinnost učinit zadost spravedlnosti a uctít památku svého přítele Johna Lynche, který byl odsouzen zvláštním soudem v prosinci 1865 a zemřel ve wokingském vězení v dubnu 1866.

Ať už znalci připisují jeho smrt jakékoli příčině, tvrdím a mohu to doložit důkazy, že jeho smrt byla urychlena brutalitou vězeňských dozorců.

Být uvězněn uprostřed zimy ve studené cele po 23 hodin ze 24; být nedostatečně oblečen; spát na tvrdé pryčně, pod hlavou dřevěný špalek místo polštáře, jako jedinou ochranu proti kruté zimě dvě odřené přikrývky, vážící sotva 10 liber; pro nepředstavitelnou, rafinovanou krutost žalářníků nemít ani možnost přikrýt si prokřehlé údy vlastními šaty, které jsme museli položit před dveře cely; dostávat jen nezdravou a nedostatečnou stravu; nemít jiný pohyb než ¾ hodiny procházky denně, a to v kleci asi 20 stop dlouhé a 6 stop široké, která je určena pro nejhorší darebáky — takové strádání a útrapy musí zlomit i železné zdraví! Proto se také nemůžete divit, že tak křehký člověk, jako byl Lynch, jim téměř ihned podlehl.

Po příchodu do vězení žádal Lynch o dovolení, aby si mohl ponechat své flanelové prádlo. Jeho žádost byla stroze zamítnuta. ‚Jestliže mi to odepřete, zemřu, než uplynou tři měsíce,' odpověděl tehdy. Ah, netušil jsem, že to jsou prorocká slova, nepředstavil jsem si, že Irsko ztratí tak brzy jednoho z nejoddanějších, nejzanícenějších a nejušlechtilejších synů a já spolehlivého přítele.

Začátkem března jsem pozoroval, že můj přítel je zřejmě velice nemocný; jednoho dne jsem využil chvíle nepřítomnosti žalářníka, abych se ho zeptal na zdraví. Odpověděl mi, že umírá, že několikrát vyhledal lékaře, ten však na jeho stížnosti vůbec nedbal. Jeho kašel byl tak prudký, že i když jsem byl od jeho cely velmi daleko, slyšel jsem, jak se kašel ve dne v noci rozléhá v opuštěných chodbách. Dokonce i jeden ze žalářníků mi řekl: ‚S vězněm z cely číslo 7 bude brzy konec, ten už měl být aspoň měsíc v nemocnici. Mnohokrát jsem tam viděl obyčejné vězně, kteří na tom byli stokrát lépe než on.'

Jednoho dubnového dne jsem spatřil ze své cely jakýsi přízrak; stěží se vlekl, opíral se o mříže, aby se udržel na nohou, obličej měl smrtelně bledý, oči vyhaslé a tváře propadlé. Byl to Lynch. Stěží bych ho byl poznal, až tu na mne pohlédl, usmál se a ukázal na zem, jako by mi chtěl říci: ‚Už je se mnou konec'.

To bylo naposled, kdy jsem Lynche viděl."

Totéž říkal o Lynchovi už Rossa a Caseyho svědectví to potvrzuje. Přitom nesmíme zapomínat, že Rossa psal svůj dopis ve vězení v Anglii, kdežto Casey v trestanecké kolonii v Austrálii; jakékoliv spojení mezi nimi bylo tedy vyloučeno. Přesto vláda nedávno tvrdila, že Rossova zjištění jsou vylhaná. Bruce, Pollock a Knox dokonce prohlašují, „že flanelové prádlo dostal Lynch ještě dřív, než o ně požádal".

Naproti tomu pan Casey tvrdí stejně rozhodně, jako to Bruce popírá, že si Lynch stěžoval, že „jeho žádost byla zamítnuta dokonce i tehdy, když už nebyl schopen chůze a byl nucen zůstat v hrozné samotě své cely".

Ale jak to řekl pan Laurier ve svém krásném proslovu:

„Nechme stranou svědectví lidí a dejme slovo svědkům, kteří nelžou, neklamou, *svědkům němým*."[533]

Fakt je, že Lynch přišel do Pentonvillu ve svých nejlepších letech, plný života a nadějí, a že za tři měsíce nato byl tento mladý člověk mrtev.

Dokud pánové Gladstone, Bruce a jejich policejní smečka nedokáží, že Lynch nezemřel, jsou jejich přísahy mrháním času.

Napsala Jenny Marxová
kolem 17. dubna 1870
Otištěno v „La Marseillaise",
čís. 118 ze dne 17. dubna 1870
Podpis: J. Williams

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

VIII

Dopis z Anglie

Londýn 19. dubna 1870

„Pryč s kněžími v politice" — toto volání se nyní ozývá po celém Irsku.

Velká strana, která se od „*disestablishment*"* protestantské církve opřela všemi silami despotismu katolické církve, roste den ze dne závratnou rychlostí a právě porazila klérus na celé čáře.

Ve volbách v Longfordu zvítězil kandidát duchovenstva pan Greville-Nugent nad lidovým kandidátem Johnem Martinem; ale nacionalisté se ohradili proti platnosti jeho volby, protože jí bylo dosaženo nezákonnými prostředky — a nad svými protivníky vyhráli. Soudce Fitzgerald prohlásil volbu Nugentovu za neplatnou a jeho agitátory, tj. kněze, uznal vinnými, že podplatili voliče a zaplavili zemi nikoli spiritem sanctem, ale špiritusem. Ukazuje se, že v jediném měsíci, od 1. prosince do 1. ledna, vydali důstojní otcové 3500 liber šterlinků za kořalku!

„Standard" se dal strhnout k pozoruhodným poznámkám o volbách v Longfordu:

„Za to, že se nedali zastrašit kněžími," říká orgán „stupid party"**, „zasluhují nacionalisté pochvalu... Velké vítězství, kterého dosáhli, jim dodá odvahu jmenovat znovu kandidáty proti panu Gladstonovi a jeho ultramontánním spojencům."

* — odluky protestantské církve od státu. *(Pozn. red.)*
** — „hloupé strany". *(Pozn. red.)*

„Times" píší:

„Počínaje biskupským dekretem z věčného města a konče pletichami venkovských kněží byla všechna církevní moc namířena jednak proti fenianismu a jednak proti nacionalistům. Na neštěstí nebyla tato horlivost spojena s obezřetností, a to povede k další longfordské bitvě."[534]

„Times" mají pravdu. V Longfordu znovu vzplane bitva a za ní vzplanou další ve Waterfordu, Mallow a Tipperary, poněvadž nacionalisté těchto tří hrabství také žádali, aby volba oficiálních poslanců byla prohlášena za neplatnou. V Tipperary byl nejprve zvolen O'Donovan Rossa, když ho však parlament prohlásil za nezpůsobilého zastupovat Tipperary, navrhli nacionalisté na jeho místo Kickhama, jednoho z fenianských vlastenců, který byl právě propuštěn z anglické káznice. Nyní Kickhamovi voliči ujišťují, že jejich kandidát byl náležitě zvolen, ačkoli Heron, kandidát vlády a kněží, dostal zřejmě o 4 hlasy více.

Je třeba vědět, že jeden z těchto čtyř Heronových voličů je ubohý *maniak*, který byl přiveden k volební urně nějakým důstojným otcem; znáte přece slabost kněží pro chudé duchem, neboť jejich jest království nebeské. A jeho druhý volič je *mrtvola*! Přesně tak. Počestná a umírněná strana se odvážila zneuctít jméno člověka zemřelého čtrnáct dní před volbami a nechala ho hlasovat pro jednoho Gladstonova kandidáta. Kromě toho vlastenečtí voliči prohlašují, že jedenáct jejich hlasů bylo prohlášeno za neplatné, protože první písmeno jména Kickham bylo nečitelné; že jejich telegramy byly zadrženy, že hodnostáři podmazávali, kde se dalo, a že se sprostě zastrašovalo.

Nátlak prováděný v Tipperary zůstane dokonce i v historii Irska neslýchaným případem. Soudce a policista, tyto zosobněné výměry o vypovězení z půdy, obléhali chatrče pachtýřů, aby vyděsili jejich ženy a děti. Baráky, v nichž se mělo volit, byly obklíčeny policií, vojskem, úředníky, landlordy a kněžími.

Kněží se vrhli s kameny na lidi, kteří vylepovali volební plakáty pro Kickhama. Vrchol všeho byl, že přímo do baráku posadili lichváře, který doslova požíral očima své nešťastné dlužníky, když volili. Ale vláda vyšla se svým nápadem naprázdno. Tisíc šest set šedesát osm drobných pachtýřů mělo tolik odvahy, že odevzdali

své hlasy pro Kickhama veřejně, poněvadž je nechránilo žádné volební tajemství.

Tento odvážný čin nám připomíná heroické boje Poláků.

Po bitvách sváděných nyní v Longfordu, Mallow, Waterfordu a Tipperary se sotva ještě někdo odváží říci, že Irové jsou ubozí otroci kněžourů.

Napsala Jenny Marxová 19. dubna 1870
Otištěno v „La Marseillaise“,
čís. 125 z 24. dubna 1870
Podpis: J. Williams

Podle textu novin
Přeloženo z francouzštiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O LISTU „BEE-HIVE“[535]

Z protokolu ze zasedání generální rady 26. dubna 1870

Občan Marx navrhl, aby rada přerušila všechny styky s „Bee-Hive“.

Řekl, že uvedený list záměrně neuveřejňoval naše rezoluce a překrucoval naše zprávy; odkládal je tak dlouho, až musel falšovat data; nezmínil se dokonce ani o tom, že se projednávaly některé otázky týkající se uvězněných Irů.

Nadto tón, ve kterém „Bee-Hive“ píše, odporuje stanovám a programu Sdružení. Tyto noviny hlásají harmonii s kapitalisty, zatímco Sdružení vyhlásilo panství kapitalistů válku.

Kromě toho projevují naše sekce za hranicemi svou nespokojenost nad tím, že když posíláme listu „Bee-Hive“ své zprávy, morálně jej podporujeme a lidé se pak domnívají, že schvalujeme jeho politiku. Bude pro nás lepší, jestliže o nás tento list nebude psát, než když o nás píše.

Když se projednával irský Coercion Bill[524], neřekl tento list proti vládě ani slovo.

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

*OBSAH MARXOVA DOPISU VÝBORU SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ DĚLNICKÉ STRANY[536]

Londýn 27. června 1870

Druhý dopis se týká organizačních záležitostí Mezinárodního dělnického sdružení, zejména odložení kongresu. Marx v něm rozhodně odmítá Liebknechtův návrh odložit kongres až na říjen, ačkoli by takové odložení velmi vyhovovalo i generální radě, poněvadž materiály pro kongres ještě nejsou připraveny. Francouzi však byli už beztoho rozladěni, že se kongres má konat v Mohuči, a ne alespoň ve Verviers, zatímco Pařížané by jej byli měli velmi rádi v Paříži. Nesmíme zavdat žádnou příčinu k nespokojenosti. Marx má obavy, aby se v případě přijetí Liebknechtova návrhu na odložení kongresu nekonal kongres menšiny — Francouzů a románských Švýcarů v čele s Bakuninem — a říká: „Národnostní řevnivost pronikla příliš hluboko do krve, než aby se dala planými řečmi odstranit za jediný den."

Otištěno v knize „Leipziger Hochverrathsprozess", Lipsko 1872

Podle textu vydání z roku 1872, srovnaného s vydáním z let 1874 a 1894
Přeloženo z němčiny

*ZÁZNAM MARXOVY ŘEČI O ROZKOLU V ROMÁNSKÉ FEDERACI[537]

Z protokolu ze zasedání generální rady 28. června 1870

Občan Marx se domnívá, že rada může učinit jedině to, že ponechá ženevský výbor, který podporoval Sdružení hned od jeho založení, tak jak je. Své povinnosti plnil v každém ohledu, a přestože má na švýcarském kongresu menší počet delegátů, zastupuje větší počet členů než druhá strana. Měl by být zpraven také o tom, že bylo odhlasováno přijetí Aliance. Nový výbor ať si zvolí nějaký název podle místních podmínek.

Podle textu protokolů generální rady
Přeloženo z angličtiny

POZNÁMKY

[1] 28. září 1864 se konalo v St. Martin's Hallu v Londýně velké mezinárodní shromáždění dělníků, které připravili vedoucí činitelé londýnských trade-unionů a skupina pařížských dělníků proudhonovců. Účastnili se ho i představitelé německých, italských a jiných dělníků žijících v té době v Londýně a vedoucí osobnosti evropské maloburžoazní a revolučně demokratické emigrace. Shromáždění přijalo rezoluci o založení Mezinárodního dělnického sdružení (nazvaného později I. internacionála) a zvolilo prozatímní výbor. Karel Marx byl jako zástupce německých dělníků zvolen do tohoto výboru a pak i do komise, která byla ustavena na prvním zasedání výboru 5. října a měla vypracovat programové dokumenty Internacionály. Na prvních zasedáních komise byl za Marxovy nepřítomnosti vypracován dokument skládající se z úvodní deklarace, kterou napsal owenovec Weston a zredigoval francouzský maloburžoazní demokrat Le Lubez, a ze stanov italských dělnických spolků, vypracovaných Mazzinim, které do angličtiny přeložil Luigi Wolff (podrobněji o tom viz tento svazek, str. 559—560 a 567). Na zasedání 18. října se Marx poprvé seznámil s obsahem tohoto dokumentu a podrobil jej důkladné kritice. Dokument byl pak vrácen komisi ke konečné redakci. 20. října komise pověřila touto prací Marxe a 27. října schválila dva nové dokumenty, které vypracoval — „*Inaugurální adresu Mezinárodního dělnického sdružení*" a „*Prozatímní stanovy Sdružení*". 1. listopadu 1864 byly „Adresa" i „Stanovy" jednomyslně schváleny prozatímním výborem, který se ustavil jako vedoucí orgán Sdružení. Tento orgán, který vešel do dějin jako generální rada I. internacionály, se do konce roku 1866 nazýval převážně ústřední rada.

„Adresa" byla poprvé otištěna v listu „Bee-Hive Newspaper", čís. 160 z 5. listopadu 1864 a v témže měsíci spolu se „Stanovami" vyšla v brožuře „Address and provisional rules of the Working Men's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London". 21. a 30. prosince 1864 byl v 2. a 3. čísle listu „Social-Demokrat" otištěn Marxův německý překlad „Adresy", který poří-

dil v první polovině listopadu. Do francouzštiny byla „Adresa" přeložena roku 1866. V roce 1868 uveřejnil Wilhelm Eichhoff ve své brožuře „Die Internationale Arbeiterassoziation" [„Mezinárodní dělnické sdružení"] s Marxovým a Engelsovým souhlasem vlastní německý překlad. První ruský překlad vyšel roku 1871 v Ženevě. První český překlad vyšel roku 1934 v Praze. Dochovaly se dvě kopie rukopisu „Adresy", které pořídily Marxova žena Jenny Marxová a jeho dcera Jenny.

Český překlad v tomto svazku je pořízen z anglického originálu. Důležitější odchylky mezi anglickým textem a německým autorským překladem jsou uvedeny pod čarou.

„*The Bee-Hive Newspaper*" [„Úl"] — anglický tradeunionistický týdeník; vycházel v Londýně v letech 1861—1876 pod názvy: „The Bee-Hive", „The Bee-Hive Newspaper", „The Penny Bee-Hive"; byl pod silným vlivem buržoazních radikálů a reformistů. 22. listopadu 1864 byl list na zasedání ústřední rady prohlášen za orgán Internacionály. Otiskoval oficiální dokumenty Mezinárodního dělnického sdružení a zprávy o zasedáních ústřední rady resp. generální rady. Marx však musel nejednou protestovat proti publikování dokumentů Internacionály v překroucené nebo neúplné podobě. Od roku 1869 se list fakticky stal orgánem buržoazie. V dubnu 1870 generální rada na Marxův návrh přerušila s „Bee-Hive" všechny styky a oznámila to v tisku (viz tento svazek, str. 464, 664). — *37.*

[2] Marx cituje řeč kancléře pokladu Gladstona v Dolní sněmovně 7. dubna 1864 podle „Times" z 8. dubna 1864. — *37.*

[3] „*Škrtiči*" (garotters) — silniční lupiči, kteří své oběti chytali za hrdlo a škrtili je. Přepady tohoto druhu se v Londýně na počátku šedesátých let tak rozmohly, že se o nich jednalo v parlamentě. — *38.*

[4] *Blue Books* (Modré knihy) — společný název pro publikace materiálů anglického parlamentu a diplomatických dokumentů ministerstva zahraničních věcí. Modré knihy, nazývané tak podle modrých desek, vycházejí v Anglii od 17. století a jsou hlavním oficiálním pramenem hospodářských a diplomatických dějin této země.

Tady jde o „Report of the commissioners appointed to inquire into the operation of the acts relating to transportation and penal servitude" [„Zpráva komise pro zkoumání účinnosti zákonů týkajících se deportace a nucených prací"], sv. 1, Londýn 1863. — *38.*

[5] Jde o „Sixth Report of the medical officer of the Privy Council. 1863" [„Šestá zpráva zdravotního inspektora tajné rady za rok 1863"], Londýn 1864. — *38.*

[6] Tento citát, který Marx převzal z Gladstonovy řeči pronesené 16. dubna

1863, posloužil v sedmdesátých letech buržoaznímu ekonomovi Lujo Brentanovi jako podnět k pomlouvačné anonymní kampani proti Marxovi. Větu z Gladstonovy řeči přinesly 17. dubna 1863 téměř všechny londýnské listy („The Times", „The Morning Star", „The Daily Telegraph" aj.) ve zprávách o zasedání parlamentu, avšak v poloúředním Hansardově vydání parlamentních debat, jehož text korigovali sami řečníci, byla vypuštěna. Ve své polemice obvinil Brentano Marxe, který citoval větu podle novinové zprávy, z falšování a vědecké nesvědomitosti. Marx odpověděl na tuto pomluvu ve dvou dopisech redakci listu „Volksstaat" z 23. května a 28. července 1872 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18).

Po Marxově smrti opakoval totéž obvinění v listopadu 1883 anglický buržoazní ekonom Taylor. Tuto verzi údajného falšování citátu vyvrátila Eleanor Marxová v únoru a březnu 1884 ve dvou dopisech časopisu „To-Day" a později Engels v červnu 1890 v předmluvě ke čtvrtému německému vydání „Kapitálu" a roku 1891 v brožuře „In Sachen Brentano contra Marx..." [„Ve věci Brentano kontra Marx..."]. — *39.*

[7] „Sixth Report...", str. 25—27. — *39.*

[8] „Children's employment commission (1862). First report of the commissioners" [„Komise pro vyšetřování dětské práce (1862). První zpráva členů komise"], Londýn 1863, str. 24. — *40.*

[9] Jde o „Report addressed to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, relative to the grievances complained of by the journeymen bakers" [„Zpráva ministru vnitra Jejího Veličenstva o stížnostech pekařských dělníků"], Londýn 1862. Sestavil ji Hugh Seymour Tremenheere. — *40.*

[10] Boj za zákonné omezení pracovního dne na 10 hodin probíhal v Anglii od konce 18. století a počátkem třicátých let 19. století zachvátil široké masy proletariátu.

Zákon o desetihodinovém pracovním dni, který se vztahoval pouze na ženy a nezletilé, přijal anglický parlament 8. června 1847. Mnozí továrníci však tyto zákony v praxi ignorovali. — *42.*

[11] Jde o řeč ministerského předsedy Palmerstona na zasedání parlamentu 23. června 1863 (viz „Hansard's Parliamentary Debates", sv. 171, Londýn 1863), které projednávalo práva irských pachtýřů. Irští členové parlamentu v čele s Johnem Francisem Maguirem žádali, aby byla přijata zákonná opatření k odstranění zvůle, které se dopouštějí landlordi vůči pachtýřům. Při zrušení pachtovní smlouvy měli pachtýři především mít právo žádat odškodné za všechny výdaje spojené s hospodařením na propachtovaných

pozemcích. Palmerston označil ve své řeči požadavky irských členů parlamentu za „komunistické doktríny" a „podkopávání všech základních zásad společenského pořádku". — *44.*

[12] Angličtí dělníci vystoupili koncem roku 1861 a počátkem roku 1862 za občanské války v USA proti zásahu anglické vlády do války na straně jižních otrokářských států. K zostření boje dělníků přispěl incident s lodí „Trent". Vláda severních států zajala několik zástupců otrokářů, kteří chtěli na parníku „Trent" odplout do Anglie. To byl pro anglickou buržoazii podnět k tomu, aby zahájila přípravy k válce proti severním státům. Masové hnutí anglických dělníků, kteří energicky vystoupili na podporu severních států, na četných mítincích protestovali proti válečným přípravám anglické buržoazie a žádali mírové řešení konfliktu, zabránilo evropské intervenci. Akce anglických dělníků podstatně přispěly k upevnění myšlenky mezinárodní proletářské solidarity. — *45.*

[13] „*Prozatímní stanovy Sdružení*" — napsal Marx zároveň s Inaugurální adresou (viz poznámku 1). Při zpracování stanov přepracoval Marx úplně úvodní část dokumentu předloženého na zasedání prozatímního výboru, jež se konalo 18. září 1864, počet článků stanov snížil ze 40 na 10, pozměnil i sám organizační princip a převzal jen jednotlivá formální hlediska (název organizace, rozhodnutí o svolání kongresu do Bruselu v roce 1865, pomoc členům organizace při změně bydliště apod.).

Text prozatímních stanov sestavený Marxem byl 27. října schválen komisí a 1. listopadu 1864 jednomyslně potvrzen radou. Stanovy vyšly zároveň s Inaugurální adresou anglicky v brožuře „Address and provisional rules of the Working Men's International Association...", vydané v Londýně v listopadu 1864, a v novinách „Bee-Hive Newspaper", čís. 161 z 12. listopadu 1864. Když se koncem roku 1864 překládaly prozatímní stanovy do francouzštiny, byly v nich na popud proudhonovského vedení pařížské sekce zkresleny některé formulace, a toho později využily živly nepřátelské Marxovi v boji proti generální radě (viz tento svazek, str. 430—431, 460—461). Nový, opravený francouzský překlad pořídil Charles Longuet pod Marxovým vedením; tento překlad byl spolu s Inaugurální adresou otištěn v brožuře „Manifeste de l'Association Internationale des Travailleurs suivi du règlement provisoire", jež vyšla v roce 1866 v Bruselu. Německý překlad vyšel poprvé v časopise „Vorbote", čís. 4 a 5 z dubna a května 1866. Ženevský kongres schválil text stanov (Všeobecné stanovy) na svém zasedání z 5. září 1866 a doplnil je ustanoveními, která byla schválena na zasedání z 8. září 1866 a nazývala se pak Organizační řád.

„*Der Vorbote*" [„Posel"] — měsíčník, oficiální orgán německých sekcí Internacionály ve Švýcarsku; vycházel německy v Ženevě v letech 1866 až 1871; odpovědným redaktorem byl Johann Philipp Becker. Časopis pro-

sazoval vcelku linii Marxe a generální rady, soustavně uveřejňoval dokumenty Internacionály a přinášel informace o činnosti jejích sekcí v různých zemích. — *45, 565.*

[14] Tento i předchozí odstavec, které mají deklarativní ráz, zahrnul Marx do textu úvodní části stanov na naléhání ostatních členů komise; psal o tom v dopise Engelsovi ze 4. listopadu 1864. — *47.*

[15] První kongres Mezinárodního dělnického sdružení, který se měl původně konat v roce 1865 v Bruselu, se konal ve dnech 3.—8. září 1866 v Ženevě. Sekce Internacionály nebyly v roce 1865 ideově ani organizačně dost silné. Marx proto usiloval o odložení kongresu a ústřední rada se na jeho návrh rozhodla svolat místo kongresu uzavřenou předběžnou konferenci do Londýna (viz tento svazek, str. 553—555). — *47.*

[16] „*Návrh rezolucí o podmínkách přijetí dělnických organizací do Mezinárodního dělnického sdružení*" předložil Marx na zasedání ústřední rady 22. listopadu 1864; rada jej jednomyslně přijala a byl vzat za základ textu „Provolání ústřední rady k dělnickým spolkům" (viz tento svazek, str. 551—552).

Text návrhu rezolucí se dochoval v protokolech ústřední rady. Rezoluce byly otištěny v „Bee-Hive Newspaper", čís. 163 z 26. listopadu 1864. Druhá rezoluce byla v novinách otištěna v širším znění. — *50.*

[17] Poselství presidentu USA Abrahamu Lincolnovi napsal Marx mezi 22. a 29. listopadem 1864. Usnesení blahopřát Lincolnovi k jeho opětnému zvolení presidentem přijala ústřední rada 22. listopadu na návrh dvou svých členů, Dicka a Howella. Sestavením textu pozdravného poselství byla pověřena komise, zvolená původně k vypracování programových dokumentů Internacionály (viz poznámku 1). Když byly programové dokumenty schváleny, stala se tato komise stálým výkonným orgánem ústřední rady a v protokolech se o ní mluví jako o stálém výboru (Standing committee) nebo podvýboru (Subcommittee); členy komise byli: předseda rady (až do lausannského kongresu z roku 1867, na němž byla tato funkce zrušena), generální tajemník, pokladník a dopisující tajemníci pro jednotlivé země. Běžnou činnost ústřední resp. generální rady řídil Marx prostřednictvím stálého výboru, jehož členem byl jakožto dopisující tajemník pro Německo.

Text poselství, jak jej napsal Marx, stálý výbor schválil a ústřední rada jej jednomyslně potvrdila 29. listopadu 1864; presidentu Lincolnovi bylo poselství předáno prostřednictvím amerického vyslance v Londýně Adamse. 28. ledna 1865 dostala ústřední rada Lincolnovu odpověď, jež byla přečtena na zasedání rady 31. ledna a otištěna v „Times" ze 6. února 1865. V dopise Wilhelmu Liebknechtovi z února 1865 psal Marx, že ze všech Lincolnových

odpovědí na pozdravná poselství různých organizací jediná odpověď Mezinárodnímu dělnickému sdružení „nebyla pouze formálním potvrzením o přijetí".

Poselství Lincolnovi poprvé uveřejnily anglické noviny „Daily News" [„Denní zprávy"] 23. prosince 1864, potom „Reynolds's Newspaper [„Reynoldsovy noviny"], čís. 750 z 25. prosince 1864, „Bee-Hive Newspaper", čís. 169 ze 7. ledna 1865 a mnoho německých novin, jako „Social-Demokrat", v příloze k čís. 3 z 30. prosince 1864, „Berliner Reform" [„Berlínská reforma"], čís. 4 z 5. ledna 1865 a „Hermann", čís. 314 ze 7. ledna 1865.

Podkladem pro překlad textu otištěný v tomto svazku byl rukopis pozdravné adresy s vlastnoručními podpisy všech členů generální rady, srovnaný s textem v „Bee-Hive Newspaper". — *51.*

[18] Jde o „Deklaraci nezávislosti", kterou 4. července 1776 přijali na kongresu ve Philadelphii delegáti 13 anglických kolonií v Severní Americe a v níž se vyhlašovalo, že 13 anglických kolonií v Severní Americe se odtrhlo od Anglie a vytvořilo nezávislou republiku — Spojené státy americké. V tomto dokumentu byly také zformulovány základní buržoazně demokratické principy: svoboda osobnosti, rovnost občanů před zákonem, zásada svrchovanosti lidu atd. Skutečnost, že tyto zásady byly vyhlášeny v době, kdy v Evropě ještě vládlo feudálně absolutistické zřízení, měla značný vliv na evropské revolučně demokratické hnutí, zejména na francouzskou buržoazní revoluci z konce 18. století. Americká buržoazie a velcí pozemkoví vlastníci však demokratická práva vyhlášená v deklaraci hned od počátku nerespektovali, nedovolovali lidovým masám podílet se na politickém životě a udržovali otroctví, jež zbavovalo základních lidských práv černochy, tvořící značnou část obyvatelstva republiky. — *51.*

[19] Slova z Brightovy řeči, pronesené 18. prosince 1862 v Birminghamu. — *51.*

[20] *Konfederovaní* — tak se nazývali za americké občanské války z let 1861—1865 přívrženci Konfederace otrokářských jižních států. — *52, 97.*

[21] *Bavlnářská krize* vznikla za občanské války, když loďstvo Severu blokovalo jižní otrokářské státy, čímž byla přerušena dodávka bavlny z Ameriky; nedostatek bavlny se projevil krátce před krizí z nadvýroby a prolínal se s ní. Velká část bavlnářského průmyslu v Evropě byla ochromena a to ztěžovalo situaci dělnictva. V roce 1862 přestaly v Anglii pracovat tři pětiny vřeten a stavů a během dvou tří let bylo přes 75 % dělníků v bavlnářském průmyslu buď úplně, nebo částečně nezaměstnaných. Neutěšená situace dělníků se ještě zhoršila neúrodami, které postihly Evropu v šedesátých letech, a v mnoha evropských městech nastal skutečný hlad. Evropský proletariát však přes všechna strádání severním státům vydatně pomáhal. — *52.*

[22] Redakce listu „Beobachter" otiskla pouze Marxův průvodní dopis a vlastní „komentář" k prohlášení přiloženému k Marxovu dopisu.

„*Der Beobachter*" [„Pozorovatel"] — německý deník, který vycházel pod tímto názvem ve Stuttgartu od roku 1833; v šedesátých letech 19. století byl orgánem maloburžoazní demokracie a vycházel s podtitulem „Ein Volksblatt aus Schwaben" [„Švábský lidový list"]. — *54.*

[23] Marxův dopis redaktorovi listu „Beobachter" je pokračováním polemiky spojené s odhalením Bonapartova agenta Karla Vogta. Maloburžoazní demokrat Karl Blind byl autorem anonymního letáku „Výstraha", namířeného proti Vogtovi, který byl v červnu 1859 otištěn v listech „Das Volk" [„Lid"] a „Allgemeine Zeitung" [„Všeobecné noviny"]. Protože Blind nechtěl proti Vogtovi vystoupit veřejně, popřel své autorství. Blindův zbabělý postoj pranýřoval Marx ve svém pamfletu „Pan Vogt".

Anonymní zpráva z Bradfordu, která byla otištěna v listu „Beobachter", čís. 268 ze 17. listopadu 1864, a jejímž autorem byl rovněž Blind, přiměla Marxe, aby jej znovu pranýřoval jako lháře a odhalil jeho vychloubačné žvanění o domnělém vlivu ve Spojených státech amerických. Na žádost Lassallovy přítelkyně Sophie Hatzfeldtové vystoupil Marx také proti Blindovým výpadům proti Lassallovi. Marx o tom psal 25. listopadu 1864 Engelsovi: „Protože Lassalle je už mrtev a nemůže tedy škodit, musíme jej samozřejmě — pokud je to možné, tj. tak, abychom se sami nekompromitovali — hájit proti těmto maloburžoazním ničemům." V dopise Hatzfeldtové psal Marx 22. prosince 1864: „Učinil jsem na Vaše přání toto prohlášení, i když jeho redakce byla pro mne obtížná, poněvadž jsem s Lassallovou *politickou* taktikou *nesouhlasil*."

Protože Marx předpokládal, že redakce listu „Beobachter" prohlášení neotiskne, poslal jeho text Hatzfeldtové, aby je uveřejnila v jiných německých novinách; Hatzfeldtová je uveřejnila v listu „Nordstern".

„*Nordstern*" [„Severka"] — německý deník, který vycházel v letech 1860 až 1866 v Hamburku; od roku 1863 měl lassallovské zaměření. — *55.*

[24] Je míněn Marxův pamflet „Pan Vogt" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421—728). — *55.*

[25] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 525. — *55.*

[26] „*Allgemeine Zeitung*" [„Všeobecné noviny"] — německý konzervativní deník, založený roku 1798; v letech 1810—1882 vycházel v Augsburgu. — *56.*

[27] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 527—528. — *56.*

[28] „*Neue Deutsche Zeitung. Organ der Demokratie*" [„Nové německé noviny. Orgán

demokracie"] — demokratický list, který vycházel v letech 1848—1850, do 1. dubna 1849 v Darmstadtu a od 1. dubna 1849 až do svého zákazu z 13. prosince 1850 ve Frankfurtu nad Mohanem. Odpovědným redaktorem listu byl do 1. října 1849 Otto Lüning a od 1. října 1849 Otto Lüning, Joseph Weydemeyer a Georg Günther. — *56.*

[29] „*Die Westliche Post*" [„Západní pošta"] — německé noviny, vydávané od roku 1858 v Saint Louis (USA); v šedesátých letech 19. století byly orgánem maloburžoazně demokratické emigrace v Americe. — *56.*

[30] „Neue Frankfurter Zeitung", čís. 270 z 29. září 1864.

„*Neue Frankfurter Zeitung*" [„Nové frankfurtské noviny"] — německý demokratický list, který vycházel pod tímto názvem od roku 1859 do roku 1866 ve Frankfurtu nad Mohanem. — *57.*

[31] „*Hermann*" — zkrácený název týdeníku „Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London" [„Hermann. Německý týdeník z Londýna"]. Tento orgán německých maloburžoazních demokratů vycházel německy v Londýně od roku 1859. Byl pojmenován podle vůdce Cherusků Hermanna (Arminia), pod jehož vedením roku 9 n. l. porazili Germáni v Teutoburském lese Římany, v jejichž čele stál Varus. — *57.*

[32] Narážka na osla z Ezopovy bajky „O zestárlém lvu". — *57.*

[33] Článek o Proudhonovi napsal Marx 24. ledna 1865 u příležitosti Proudhonovy smrti na žádost redaktora listu „Social-Demokrat" Schweitzera. Část rukopisného náčrtu se dochovala.

„*Social-Demokrat*" [„Sociální demokrat"] — orgán lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku; vycházel v Berlíně od 15. prosince 1864 do roku 1871; v letech 1864—1865 byl jeho redaktorem Johann Baptist Schweitzer.

Marx a Engels neměli k dispozici žádný tiskový orgán, jímž by mohli působit na německé dělnické hnutí, a tak přislíbili spolupráci s listem „Social-Demokrat"; programový prospekt listu, který jim zaslal v listopadu 1864 Schweitzer, neobsahoval zprvu žádné Lassallovy teze. Neoficiálním redaktorem listu byl Wilhelm Liebknecht.

Vedle článku o Proudhonovi, který Marx napsal pro „Social-Demokrat", byla v listě otištěna „Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení" a Engelsův překlad starodánské lidové písně „Pan Tidmann" (viz tento svazek, str. 37—45, 66—68). O Marxových a Engelsových vztazích k „Social-Demokratu" viz Marxovo prohlášení o příčinách odmítnutí spolupráce s listem, které napsal 15. března 1865 a které bylo otištěno v listu „Berliner Reform" (viz tento svazek, str. 120—123).

Článek o Proudhonovi byl přetištěn v prvním a druhém německém vydání Marxovy „Bídy filosofie", která vyšla za Engelsovy redakce roku 1885 a 1892. Roku 1886 vyšel článek poprvé rusky v „Bídě filosofie", kterou vydala skupina „Osvobození práce". Roku 1884 pořídil Engels překlad do francouzštiny, který přehlédl Paul Lafargue; tento překlad byl vzat za základ překladu otištěného ve francouzském vydání „Bídy filosofie" z roku 1896. Česky vyšlo poprvé v prvním vydání „Bídy filosofie" roku 1948. — *58.*

[34] „*Langue universelle*" [„Světový jazyk"] — jde o Proudhonovu stať „Essai de grammaire générale" [„Pojednání o všeobecné mluvnici"], obsaženou v Bergierově knize „Les élements primitifs des langues" [„Prvotní základy jazyků"], Besançon 1837. — *58.*

[35] P. J. Proudhon, „Qu'est-ce que la propriété? ou Recherches sur le principe du droit et du gouvernement" [„Co je vlastnictví? aneb Zkoumání principu práva a vlády"], Paříž 1840. — *58.*

[36] T. R. Malthus, „An essay on the principle of population, as it affects the future improvement of society, with remarks on the speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and other writers" [„Pojednání o populačním principu, jak působí na příští zdokonalení společnosti, s poznámkami o myšlenkách pana Godwina, pana Condorceta a jiných spisovatelů"], Londýn 1798. — *59.*

[37] Jde o dílo Jeana Pierra Brissota de Warville „Recherches philosophiques sur le droit de propriété et sur le vol, considérés dans la nature et dans la société" [„Filosofická pojednání o vlastnickém právu a o krádeži, zkoumaných v přírodě a ve společnosti"], otištěné v knize „Bibliothèque philosophique du législateur, du politique, du jurisconsulte" [„Filosofická knihovna zákonodárce, politika, právníka"], sv. 4, Berlín, Paříž, Lyon 1782. — *60.*

[38] P. J. Proudhon, „Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère" [„Systém ekonomických rozporů aneb Filosofie bídy"], sv. 1—2, Paříž 1846. — *60.*

[39] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 83—196. — *60.*

[40] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 157. Tento a následující citát z „Bídy filosofie" Marx uvádí francouzsky a německy. V německých vydáních „Bídy filosofie" z roku 1885 a 1892 byl francouzský text vypuštěn. — *61.*

[41] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 160—161, 163. — *62.*

[42] Étienne Cabet, utopický komunista, hrál ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století významnou úlohu v politickém hnutí francouzského proletariátu, i když jeho názory měly utopický charakter. V listech, které vydával („Le Populaire" [„Lid"] a „Le Populaire de 1841") nejen propagoval své utopické plány, ale kritizoval režim červencové monarchie a přispíval k šíření demokratických myšlenek. Ve svých knihách, letácích aj. podrobil Cabet kapitalistický společenský řád ostré kritice. — *63.*

[43] Charles Dunoyer, „De la liberté du travail, ou Simple exposé des conditions dans lesquelles les forces humaines s'exercent avec le plus de puissance" [„O svobodě práce aneb Prostý výklad podmínek, za nichž se lidské síly projevují s největším účinkem"], sv. 1 — 3, Paříž 1845. — *63.*

[44] Jde o Proudhonovu řeč na zasedání francouzského Národního shromáždění 31. července 1848. Úplný text řeči je otištěn v „Compte rendu des séances de l'Assemblée nationale" [„Protokoly zasedání Národního shromáždění"], sv. 2, Paříž 1849, str. 770—782. V této řeči Proudhon přednesl řadu návrhů v duchu maloburžoazních utopických doktrín (zrušení úroků ze zápůjček aj.) a odsoudil násilí a zvůli vůči účastníkům proletářského povstání v Paříži z 23.—26. června 1848. Podrobné zhodnocení Proudhonovy řeči viz v článku „Proudhonova řeč proti Thiersovi" [Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 333—336]. — *63.*

[45] Jde o Thiersovu řeč z 26. července 1848 proti Proudhonovým návrhům předneseným ve finanční komisi francouzského Národního shromáždění. Řeč byla otištěna v „Compte rendu des séances de l'Assemblée nationale" [„Protokoly zasedání Národního shromáždění"], sv. 2, Paříž 1849, str. 666—671. — *63.*

[46] Viz Marx - Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 94—98. — *63.*

[47] „Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon" [„Bezúročný úvěr. Diskuse mezi panem Fr. Bastiatem a panem Proudhonem"], Paříž 1850. — *64.*

[48] Jde o dílo P. J. Proudhona „Théorie de l'impôt, question mise au concours par le conseil d'État du canton de Vaud en 1860" [„Teorie daní, otázka, na niž vypsala konkurs státní rada kantonu Waadt roku 1860"], vydané v Bruselu a Paříži 1861. — *64.*

[49] P. J. Proudhon, „La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2 décembre" [„Sociální revoluce vyložená na státním převratu z 2. prosince"], Paříž 1852. — *64.*

[50] P. J. Proudhon, „Si les traités de 1815 ont cessé d'exister? Actes du futur congrès" [„Přestaly platit smlouvy z roku 1815? Akta budoucího kongresu"], Paříž 1863. V tomto díle Proudhon vystupoval proti revizi usnesení vídeňského kongresu z roku 1815 o Polsku a proti tomu, aby evropská demokracie podporovala polské národně osvobozenecké hnutí. Tím vlastně ospravedlňoval utlačovatelskou politiku ruského carismu. — *64.*

[51] Starodánskou lidovou píseň „Pan Tidmann" přeložil Engels do němčiny a poslal ji 27. ledna 1865 do lassallovského listu „Social-Demokrat".

Roku 1883 otiskl tento Engelsův překlad orgán německé Socialistické dělnické strany „Sozialdemokrat" a roku 1893 vyšla v Henckellově „Buch der Freiheit" [„Kniha svobody"]. — *66.*

[52] Toto prohlášení, zaslané redakci listu „Social-Demokrat", napsal Marx a poslal je 6. února 1865 Engelsovi k podpisu. Marx a Engels toto prohlášení pokládali za poslední výstrahu Schweitzerovi, který v „Social-Demokratu" politicky koketoval s bismarckovskou vládou a pěstoval Lassallův kult. Bezprostředním podnětem k tomuto prohlášení byla noticka pařížského dopisovatele Mosese Hesse, otištěná 1. února, která obsahovala pomluvy francouzských členů Internacionály. Marx a Engels chtěli zpočátku napsat ostřejší protest, ale usoudili, že by nebylo vhodné rozejít se s listem jen kvůli Hessově noticce, nýbrž že bude správné učinit to kvůli celkové politické linii listu.

Marxova a Engelsova kritika přiměla list, aby poněkud změnil tón. V čísle 21 z 12. února 1865 odvolal Hess své pomluvy. Proto Marx a Engels netrvali na tom, aby prohlášení bylo uveřejněno; jak vysvítá z Marxova dopisu Engelsovi z 13. února 1865, rozhodli se, že zatím nebudou do listu psát. Svůj definitivní rozchod s listem „Social-Demokrat" oznámili 23. února 1865 (viz tento svazek, str. 113).

Text tohoto prohlášení, zaslaný Schweitzerovi, se nezachoval; je přeloženo podle rukopisného konceptu, přiloženého k Marxovu dopisu Engelsovi z 6. února 1865. — *69.*

[53] Narážka na Josepha Bonaparta (přezdívaného Plon-Plon), bratrance Napoleona III., jehož rezidencí byl pařížský palác Palais-Royal. Joseph Bonaparte stál v čele skupiny bonapartistů, kteří se nehoráznou sociální demagogií a předstíranou opozicí vůči politice Napoleona III. pokoušeli odvrátit lidové masy od boje proti jeho režimu. — *69.*

[54] „*L'Association*" [„Sdružení"] — francouzský časopis, orgán dělnických družstevních spolků, které byly pod vlivem buržoazních republikánů; vycházel od roku 1864 do roku 1866 v Paříži a v Bruselu; redakce byla trvale v Paříži. — *69.*

[55] Narážka na Napoleona III., který sídlil v Tuileriích. — *69.*

[56] Ve svém díle „*Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana*" vyložil Engels problémy taktiky německé dělnické třídy za revoluční krize, která vznikla v Německu v šedesátých letech. Engels tu obšírně rozebírá otázku reorganizace pruské armády, která vyvolala na počátku šedesátých let takzvaný ústavní konflikt mezi pruskou vládou a buržoazně liberální většinou zemského sněmu. V únoru 1860 odmítla buržoazní většina v poslanecké sněmovně pruského zemského sněmu vyslovit souhlas s návrhem na reorganizaci armády, předloženým ministrem války von Roonem. Avšak vláda si na buržoazii zakrátko vymohla povolení prostředků „na udržení vojenské pohotovosti a zvýšení bojeschopnosti armády", což vlastně znamenalo, že se zamýšlená reorganizace začala provádět. Když v březnu 1862 liberální většina sněmovny odepřela povolit vojenské výdaje, rozpustila vláda zemský sněm a vyhlásila nové volby. Koncem září 1862 byl vytvořen Bismarckův kontrarevoluční kabinet, který v říjnu téhož roku znovu rozpustil zemský sněm a začal provádět vojenskou reformu, na kterou uvolnil prostředky bez schválení zemského sněmu. Konflikt skončil teprve roku 1866, když pruská buržoazie po vítězství Pruska nad Rakouskem kapitulovala před Bismarckem.

Na Marxovu radu hodlal Engels napsat článek o pruské vojenské reformě pro „Social-Demokrat". Avšak lokajský postoj listu vůči Bismarckově vládě ho přiměl, aby od toho upustil. Po domluvě s Marxem se rozhodl, že svou práci uveřejní jako brožuru.

Brožura „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana" vyšla v Hamburku koncem února 1865 a vzbudila v Německu velký ohlas. Mnoho dělnických a demokratických novin přineslo o ní zprávu. Wilhelm Liebknecht o ní uspořádal v několika dělnických spolcích v Berlíně diskusi. Jednotlivé výňatky byly později uveřejněny v sociálně demokratickém tisku: v „Social-Demokratu", čís. 71 z 25. března 1866, v „Sozialdemokratische Monatsschrift" [„Sociálně demokratický měsíčník"], čís. 10—11 z 30. listopadu 1890 a v „Berliner Volks-Tribüne" [„Berlínská lidová tribuna"], čís. 1 z 1. března 1891. — *71.*

[57] Když se roku 1850 zostřily vztahy mezi Pruskem a Rakouskem, které bojovaly o hegemonii v Německu, vyhlásilo Prusko mobilizaci. Při mobilizaci se ukázalo, že pruský vojenský systém má vážné nedostatky a že výzbroj pruské armády je zastaralá; to spolu s energickým vystoupením Ruska na podporu Rakouska donutilo Prusko, aby se vzdalo vojenských akcí a kapitulovalo před Rakouskem (olomoucké punktace z 29. listopadu 1850). Také mobilizace roku 1859 za války Francie a Piemontu proti Rakousku odhalila velké nedostatky v pruském vojenském systému. — *76.*

[58] Po červencové revoluci z roku 1830 ve Francii vypuklo revoluční povstání

také v různých částech Německa — v Sasku, Brunšvicku, Hesensku, Bavorsku a Hannoversku. — *76.*

[59] *Zeměbrana* (Landwehr) byla v Prusku obnovena za napoleonských válek jako samostatné miliční vojsko vedle stálé armády, s níž však byla velmi těsně spojena. Podle nařízení z roku 1815 se zeměbrana dělila na dvě výzvy. První výzva zahrnovala všechny muže ve věku od 27 do 32 let, kteří si odsloužili 3 roky v pravidelné armádě a 2 roky v záloze; z ní se vedle stálého vojska tvořila polní armáda. Ke druhé výzvě patřili všichni muži schopní vojenské služby ve věku od 32 do 40 let; byli určeni pro pevnostní posádky. — *76, 201.*

[60] *Dánská válka* — válka Pruska a Rakouska s Dánskem roku 1864 o vévodství Šlesvik a Holštýn, která patřila Dánsku, ale byla obydlena Němci. Tato válka znamenala důležitou etapu sjednocování Německa pod pruskou hegemonií. Junkerská Bismarckova vláda chtěla připojit obě vévodství k Prusku, posílit pruský vliv v Německu a potlačit opozici liberální buržoazie. Po porážce Dánska byla vévodství prohlášena za společnou državu Rakouska a Pruska; po prusko-rakouské válce z roku 1866 byly Šlesvik a Holštýn přičleněny k Prusku. — *77, 203.*

[61] *Konskripce* — systém doplňování armády na základě soupisu branců z jednotlivých územních celků. Na rozdíl od všeobecné branné povinnosti se odváděla jen stanovená část branců vybraných podle určitého klíče; branec se mohl z vojenské povinnosti vykoupit nebo postavit za sebe náhradníka.

Losování — protože v 19. století byl v některých západoevropských státech počet branců schopných vojenské služby větší, než byla potřeba státu, rozhodovalo se o tom, kdo bude odveden, losováním. Ostatní byli zařazováni do zálohy, domobrany apod. — v některých státech byli povoláváni ke krátkodobému výcviku. — *78.*

[62] *„Allgemeine Militär-Zeitung"* [„Všeobecné vojenské noviny"] — orgán společnosti německých důstojníků a vojenských úředníků; vycházel v letech 1826 až 1902 v Darmstadtu a Lipsku. V první polovině šedesátých let uveřejnil list tyto Engelsovy články: „Přehlídka anglických dobrovolnických střelců" (1860, bez podpisu), „Přehlídka dobrovolníků v Anglii" (1862, s iniciálkami „F. E.") a „Anglické ozbrojené síly proti Německu" (1864, s iniciálkami „F. E."). (Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 15, čes. vyd. 1964, str. 161—168, 564—570, 613—617.) — *79.*

[63] *„Zeitschrift des königlich preussischen statistischen Bureaus"* [„Časopis královské pruské statistické kanceláře"] — oficiální statistický měsíčník, vycházel v Berlíně od roku 1860 do roku 1905. — *79.*

[64] *Náhradní zálohou* se v pruské armádě nazývala záloha branců, kteří dostali odklad pro nepatrné tělesné vady nebo ze zvláštních rodinných důvodů; za války se z ní formovaly záložní jednotky. — *80.*

[65] *Vojenský systém v Rakousku a ve Francii* se v šedesátých letech 19. století vyznačoval převahou pravidelné kádrové armády, dlouhou služební dobou a konskripcí, kdežto pruský vojenský systém byl založen podle zákona z roku 1814 na všeobecné branné povinnosti bez náhradnictví. — *85.*

[66] Míní se tu francouzská koloniální válka v Alžírsku, která začala roku 1830 a trvala plných 40 let, dále krymská válka v letech 1853—1856 a válka v Itálii roku 1859. — *85.*

[67] V bitvě u *Jeny* 14. října 1806, za války čtvrté koalice (Anglie, Rusko, Prusko, Švédsko) proti napoleonské Francii, bylo pruské vojsko pod velením Hohenlohovým poraženo vojskem Napoleona I. Porážka u Jeny a téhož dne velká porážka u Auerstedtu měly za následek kapitulaci Pruska. Válečné akce byly ukončeny 7. července 1809 podepsáním *tylžského míru.* Pro Prusko byly mírové podmínky velmi těžké a ponižující, ztratilo téměř polovinu svého území a stalo se fakticky vazalem napoleonské Francie.

Bitva na řece *Katzbach* byla svedena 26. srpna 1813 za války šesté koalice proti napoleonské Francii. Blücherovi, který velel rusko-pruskému vojsku, se obratným manévrem podařilo způsobit Francouzům těžkou porážku. Válka skončila vstupem spojenců do Paříže v březnu 1814 a pádem Napoleonova císařství. — *86, 203.*

[68] Do švýcarské zeměbrany byly zařazovány osoby podléhající vojenské povinnosti, které prošly službou v nepravidelném švýcarském vojsku svolávaném jen periodicky na výcvik. Služební doba ve švýcarské zeměbraně trvala 12 let. Ve Švýcarsku i v Prusku sloužila zeměbrana k posílení armády v době války a byla povolávána v případě válečného nebezpečí.

O pruské zeměbraně viz poznámku 59. — *86.*

[69] *Düppel* (dánsky Dybböl) — dánská pevnost ve Šlesviku, kterou za války Pruska a Rakouska proti Dánsku dobyli Prusové 18. dubna 1864.

Výrazu „vnitřní Düppel" („Düppel im Innern") jako označení pro „vnitřního nepřítele" použil poprvé bismarckovský orgán „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" [„Severoněmecké všeobecné noviny"] 30. září 1864. Toto označení se potom všeobecně ujalo. — *86.*

[70] Za bádensko-falckého povstání v roce 1849 na obranu říšské ústavy, která byla pro lidové masy jedinou dosud neodstraněnou vymožeností revoluce, přešlo bádenské vojsko na stranu povstalců a vytvořilo jádro bádenské revo-

luční armády. V bádenském vojsku bylo nejméně spolehlivé jezdectvo. Tak 21. června 1849 v bitvě s Prusy u Waghäuselu bylo povstalecké vojsko donuceno ustoupit, protože některé eskadrony bádenských dragounů zradily a přešly k Prusům. — *88.*

[71] Jde o „liberální" kurs, vyhlášený Pruským princem Vilémem, když se stal princem regentem v říjnu 1858 (od roku 1861 pruský král). V roce 1858 odvolal princ regent Manteuffelův kabinet a povolal do vlády umírněné liberály. V buržoazním tisku dostal tento kurs zvučný název „nová éra". Ve skutečnosti však směřovala Vilémova politika výhradně k upevnění mocenských pozic pruské monarchie a junkerů, přičemž se snažil dohodnout se se špičkami buržoazie, která hospodářsky zesílila. Ani jedna z liberálních reforem, které očekávala buržoazie, se neuskutečnila. Buržoové, zklamaní ve svých nadějích, odmítali vyslovit souhlas s návrhem vojenské reformy, který předložila pruská vláda. Tak vznikl roku 1862 ústavní konflikt, který spolu s příchodem Bismarcka k moci v září 1862 „novou éru" ukončil. — *89.*

[72] Engels tu má na mysli období od roku 1850 do října 1858, kdy byla v Prusku u moci krajně reakční vláda Manteuffelova. Buržoazie, uspokojená svými hospodářskými úspěchy a postrašená revolučním hnutím proletariátu, se postavila na stranu šlechty a reakce, která nemilosrdně účtovala s účastníky revoluce z let 1848—1849. V tomto období byly v Prusku zrušeny demokratické vymoženosti revoluce — svoboda slova, tisku, spolčovací a shromažďovací právo. Ústava byla několikrát změněna a stala se pouhou fikcí. Byly obnoveny stavovské výsady šlechty a všechna moc se soustředila v rukou junkerů a dvorní kamarily. — *90.*

[73] *Provinční a okresní stavovská shromáždění* (provinční zemské sněmy) byla vytvořena roku 1823 ze zástupců knížat, šlechty, měst a venkovských obcí. Protože účast ve volbách do zemského sněmu závisela na vlastnictví pozemků, byla větší část obyvatelstva z těchto voleb vyloučena a šlechta měla v zemských sněmech jistou většinu. Zemské sněmy svolával král; jejich kompetence se omezovala na otázky místního hospodářství a provinční správy. V oblasti politiky měly jen nepatrné poradní funkce. Za revoluce z let 1848—1849 byla provinční a okresní stavovská shromáždění zatlačena do pozadí, ale v padesátých letech 19. století za vlády reakce nabyla znovu významu. — *90.*

[74] Tuto myšlenku formuloval Engels na Marxovu radu (viz Marxův dopis Engelsovi z 11. února 1865). — *91.*

[75] Pokladničkovou agitaci organizoval Schulze-Delitzsch, německý buržoazní ekonom a jeden z vůdců pokrokové strany, pro zakládání záložen, spořitelen a spotřebních i výrobních družstev z vlastních prostředků dělnictva. Byl to

pokus odvést dělníky od revolučního boje proti kapitálu. Schulze-Delitzsch hlásal harmonii zájmů kapitalistů a dělníků a tvrdil, že zakládáním družstev je možno zlepšit postavení dělnické třídy v rámci kapitalismu a zachránit řemeslníky před úpadkem. — *91.*

[76] Tím jsou míněni představitelé německé buržoazní pokrokové strany, založené v červnu 1861. Jejími nejvýznačnějšími představiteli byli Waldeck, Virchow, Schulze-Delitzsch, Forckenbeck, Hoverbeck a jiní. Pokroková strana požadovala ve svém programu sjednocení Německa pod vedením Pruska, svolání celoněmeckého parlamentu a vytvoření silné liberální vlády odpovědné poslanecké sněmovně. Ze strachu před lidovou revolucí nepodporovala základní demokratické požadavky — všeobecné volební právo, spolčovací a shromažďovací svobodu a svobodu tisku. Roku 1866 se její pravé křídlo odštěpilo a založilo národně liberální stranu, která kapitulovala před Bismarckovou vládou. — *92.*

[77] „*Kreuz-Zeitung*" [„Křížové noviny"] — známý název krajně reakčního německého deníku „Neue Preussische Zeitung" [„Nové pruské noviny"], který vycházel od června 1848 v Berlíně; byl orgánem kontrarevoluční dvorní kamarily a pruských junkerů. „Neue Preussische Zeitung" měla v záhlaví vyobrazen kříž zeměbrany. — *97.*

[78] Jde o byrokratický systém reglementace průmyslu, který existoval v Prusku v polovině šedesátých let 19. století. Pro řadu průmyslových odvětví byl zaveden systém koncesí, tj. zvláštních povolení, o něž musely být úřady při založení jakéhokoli průmyslového podniku požádány. Tyto feudálně byrokratické předpisy brzdily rozvoj kapitalistické výroby. — *99, 438.*

[79] *Prusko v čele* (preussische Spitze) — pruský král Bedřich Vilém IV. prohlásil ve své řeči 20. března 1848, že je ochoten postavit se „pro spásu Německa do čela (an die Spitze) celé vlasti". V době boje za sjednocení Německa byla tímto výrazem označována snaha Pruska sjednotit zemi pod svou hegemonií. — *100.*

[80] *Triada* — plán na reorganizaci Německého spolku, podle něhož mělo být Německo rozděleno na tři části: Rakousko, Prusko a spolek německých malých a středních států. Tento plán, který byl namířen jak proti pruské, tak proti rakouské hegemonii, prosazovaly v padesátých a šedesátých letech zejména Bavorsko a Sasko. Plán vyjadřoval partikularistické tendence německých malých a středních států, usilujících zachovat si samostatnost. — *100.*

[81] Když Engels uváděl tyto požadavky, vytyčené Všeobecným německým dělnickým spolkem, formuloval na Marxovu radu (viz dopis z 11. února 1865) toto místo ve své brožuře tak, aby se nemohlo vykládat jako akceptování lassallovských hesel. — *102.*

[82] Jde o právo dělníků spolčovat se k hospodářskému boji, především o právo zakládat odborové organizace a právo na stávky.

V lednu roku 1865 se jednalo v pruském zemském sněmu o koaličním právu v souvislosti s rostoucím odporem dělníků proti tehdejšímu živnostenskému řádu. Zástupci buržoazie chtěli využít rozmachu dělnického hnutí k tomu, aby dosáhli zrušení především těch paragrafů řádu, které omezovaly kapitalisty. Pokrokáři Schulze-Delitzsch a Faucher předložili poslanecké sněmovně návrh na zrušení § 181 živnostenského řádu. Tento paragraf zakazoval podnikatelům zastavovat výrobu jako prostředek k tomu, aby donutili dělníky k ústupkům. Z demagogických důvodů přišli pokrokáři také s požadavkem zrušit § 182 o trestním stíhání dělníků pro podněcování ke stávce. Dělníci žádali v první řadě, aby byl zrušen § 183 řádu, který vázal spolčovací právo dělníků na policejní povolení, a § 184, který zakazoval stávky.

14. února 1865 zrušil pruský zemský sněm pouze §§ 181 a 182 živnostenského řádu, a dělnický požadavek koaliční svobody zůstal tak nesplněn. — *105.*

[83] „*Píseň o Hildebrandovi*", hrdinský epos, památka starogermánské epické poezie z 8. století, z níž se dochovaly pouze zlomky. — *109.*

[84] Toto prohlášení napsal Marx 18. února 1865 a pak je poslal Engelsovi, který je bez výhrady schválil, podepsal a vrátil Marxovi. 23. února 1865 je Marx poslal redakci „Social-Demokratu".

Marx a Engels napsali toto prohlášení v době, kdy se s konečnou platností přesvědčili, že politickou linii listu nelze změnit. To dokazuje kromě Schweitzerova dopisu Marxovi z 15. února 1865 (podrobněji o tom viz tento svazek, str. 120—123) série Schweitzerových článků „Bismarckův kabinet", v nichž se Schweitzer otevřeně postavil za Bismarckovu politiku sjednocení Německa „železem a krví". Marx o tom psal 18. února 1865 Engelsovi: „Pokládám Schweitzera za nenapravitelného (zřejmě se tajně dohodl s Bismarckem)." Po uveřejnění těchto článků mohli Marx a Engels dát své roztržce s listem otevřený, politicky vyhrocený charakter, pochopitelný masám.

Když Marx odesílal prohlášení do „Social-Demokratu", učinil opatření, která měla Schweitzera donutit, aby je otiskl. Pověřil Liebknechta, aby v případě, že by se Schweitzer zdráhal prohlášení uveřejnit, nechal je otisknout v listu „Berliner Reform". Kromě toho poslal Marx dvě kopie Karlu Siebelovi s prosbou, aby dva dny po tom, co dostane dopis, otiskl prohlášení v „Rheinische Zeitung" [„Porýnské noviny"] nebo v „Düsseldorfer Zeitung" [„Düsseldorfské noviny"].

Prostřednictvím Liebknechta a Siebela bylo prohlášení otištěno v mnoha německých listech; ze Siebelova dopisu Engelsovi z 1. března 1865 je zřejmé, že je nejdřív otiskly listy „Barmer Zeitung" [„Barmenské noviny"], „Elberfelder Zeitung" [„Elberfeldské noviny"], „Düsseldorfer Zeitung" a „Rheinische Zeitung"; 1. března 1865 bylo prohlášení uveřejněno v listech „Berli-

ner Reform", čís. 51, „Neue Frankfurter Zeitung", čís. 60, „Breslauer Zeitung" [„Vratislavské noviny"], čís. 102, „Staatsbürger-Zeitung" [„Občanské noviny"], čís. 60, a později ještě v několika německých listech.

Široká publicita Marxova a Engelsova prohlášení v německém tisku donutila Schweitzera, aby je otiskl v „Social-Demokratu", kde se objevilo 3. března 1865. Redakce předeslala prohlášení větu, v níž sdělovala, že i Liebknecht odmítl spolupracovat s listem. Krátce nato učinili podobná prohlášení Georg Herwegh, Wilhelm Rüstow a Johann Philipp Becker.

Marxovo a Engelsovo prohlášení mělo veliký ohlas mezi pokrokovými německými dělníky; v březnu 1865 bylo schváleno Svazem berlínských tiskařských dělníků, kde o roztržce Marxe a Engelse se „Social-Demokratem" referoval Liebknecht. „Social-Demokrat" ztratil značnou část předplatitelů, zejména mezi berlínskými dělníky. — *113.*

[85] Jde o Marxův článek „Komunismus listu ‚Rheinischer Beobachter'", otištěný v „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 205—217).

„*Deutsche-Brüsseler-Zeitung*" [„Německé bruselské noviny"] — noviny založené německými politickými emigranty v Bruselu, vycházely od ledna 1847 do února 1848. Od září 1847 byli stálými spolupracovníky listu Marx a Engels; pod jejich vedením se noviny staly orgánem formující se strany proletariátu — Svazu komunistů.

„*Rheinischer Beobachter*" [„Porýnský pozorovatel"] — konzervativní deník; vycházel v Kolíně nad Rýnem od roku 1844; po březnové revoluci 1848 v Německu přestal vycházet. — *113.*

[86] Engelsovu anonymní noticku o brožuře „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana" uveřejnily prostřednictvím Karla Siebela, Karla Kleina a Wilhelma Liebknechta s některými obměnami také tyto — a ještě i jiné — německé listy: „Düsseldorfer Zeitung", čís. 62 z 3. března 1865, „Rheinische Zeitung", čís. 62 z 3. března 1865, „Elberfelder Zeitung", čís. 62 z 3. března 1865, „Oberrheinischer Courier" [„Hornorýnský kurýr"], čís. 56 ze 7. března 1865, „Osnabrücker Zeitung" [„Osnabrücké noviny"], čís. 250 z 9. března 1865, „Neuer Hannoverscher Anzeiger" [„Nový hannoverský věstník"], čís. 70 z 11. března 1865. — *114.*

[87] „*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*" [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie"] — list vycházel za Marxovy redakce jako deník v Kolíně nad Rýnem od 1. června 1848 do 19. května 1849. Členy redakce byli Engels, dále Wilhelm Wolff, Georg Weerth, Ferdinand Wolff, Ernst Dronke, Ferdinand Freiligrath a Heinrich Bürgers.

Jako bojový orgán proletářského křídla demokracie vychovávala „Neue Rheinische Zeitung" lidové masy a burcovala je k boji proti kontrarevoluci.

Úvodníky, které určovaly stanovisko listu k nejdůležitějším otázkám německé a evropské revoluce, psali zpravidla Marx a Engels.

Rozhodný a nesmiřitelný postoj listu, jeho bojovný internacionalismus, uveřejňování politických odhalení usvědčujících pruskou vládu i místní kolínské úřady, to všechno vyvolávalo proti listu hned od začátku štvanice feudálně monarchistického a liberálně buržoazního tisku a pronásledování ze strany vlády, které se vystupňovalo zejména po kontrarevolučním převratu v Prusku v listopadu až prosinci 1848.

Přes všechno pronásledování a překážky ze strany policie hájila „Neue Rheinische Zeitung" statečně zájmy revoluční demokracie a proletariátu. V květnu 1849, za všeobecného nástupu kontrarevoluce, využila pruská vláda toho, že Marxovi bylo odepřeno pruské občanství, a vydala příkaz, aby byl vypovězen z pruského území. Marxovo vypovězení a represálie proti ostatním redaktorům „Neue Rheinische Zeitung" byly příčinou, že list přestal vycházet. Poslední, 301. číslo „Neue Rheinische Zeitung", vytištěné rudou barvou, vyšlo 19. května 1849. V článku na rozloučenou, v němž se redaktoři listu obracejí k dělníkům, prohlašují, že „jejich posledním slovem vždy a všude bude: osvobození dělnické třídy!" — *114.*

88 Tento dokument napsal Marx, když se 4. a 6. března 1865 na zasedáních stálého výboru jednalo o organizacích Internacionály ve Francii. Koncem roku 1864 zahájila v Paříži svou činnost sekce Mezinárodního dělnického sdružení založená účastníky shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, proudhonovsky smýšlejícími dělníky Tolainem a Limousinem. Sekce měla stálé sídlo v Paříži a v lednu 1865 vydala francouzský překlad Prozatímních stanov (viz tento svazek, str. 430, 459—460). V té době aspiroval na roli jednoho ze zakladatelů Internacionály a zástupce francouzských dělníků, francouzský advokát Henri Lefort, který se rovněž podílel na přípravách shromáždění z 28. září 1864. Lefort udržoval přátelské styky s dopisujícím tajemníkem ústřední rady pro Francii Le Lubezem i jinými představiteli francouzské maloburžoazní emigrace v Londýně.

Poprvé byla ústřední rada nucena zabývat se situací v pařížské sekci 24. ledna 1865, neboť 13. ledna vyšel v berlínském „Social-Demokratu" článek Mosese Hesse, v němž byl Tolain obviněn, že je ve spojení s bonapartistickými kruhy (viz tento svazek, str. 69). Marx uložil německému emigrantovi v Paříži Victoru Schilymu, aby o tom získal příslušné informace. Vyšlo najevo, že obvinění byla pomluva pocházející od osob blízkých časopisu „Association", v jehož redakci byl Lefort. Marx prosazoval, aby se členem Internacionály stala také ta část francouzských dělníků, kteří byli pod vlivem buržoazních představitelů družstevního hnutí, a aby se časopisu „Association" využilo k propagandě idejí Internacionály; na jeho naléhání přijala ústřední rada 7. února 1865 Lefortův návrh, aby byl jmenován „literárním obhájcem" Internacionály ve Francii. Toto jmenování vyvolalo

nespokojenost členů pařížské sekce; 24. února se v Paříži konala schůze 32 členů Internacionály, která vyslovila plnou důvěru Tolainovi, Fribourgovi a Limousinovi a vznesla požadavek, aby vedoucí funkce byly svěřovány jen dělníkům. 28. února přijeli Tolain a Fribourg s touto rezolucí do Londýna. Napřed se o pařížské sekci jednalo na zasedání ústřední rady a ještě téhož dne večer byla tato otázka postoupena k posouzení stálému výboru. Protokoly ze zasedání stálého výboru z 4. a 6. března 1865, na nichž se otázka projednávala, se nedochovaly. Návrh rezoluce otištěný v tomto svazku se zachoval v Marxově zápisníku z let 1864—1865. Před anglickým textem je napsáno německy: „Předkládám stálému výboru tuto rezoluci". — *115.*

[89] Marx měl v úmyslu získat veterána revoluce z roku 1848, dělnického publicistu Pierra Vinçarda, za člena vedení pařížské sekce a navázat tak u členů Internacionály ve Francii na revoluční a socialistické tradice francouzského dělnického hnutí z čtyřicátých let. Vinçard však pro nemoc a přílišné zaneprázdnění toto jmenování nepřijal. — *115.*

[90] Tyto rezoluce koncipované Marxem přijala ústřední rada 7. března 1865. Text se dochoval v protokolech ústřední rady a v rukopise, přiloženém k Marxovu dopisu Engelsovi z 13. března 1865, který obsahuje také soukromou instrukci Schilymu. — *166.*

[91] Tolainovo sdělení, že chce být uvolněn z funkce, protože byl nařčen ze styků s bonapartistickými kruhy, projednávala ústřední rada na zasedáních 7., 14. a 21. února 1865. — *116.*

[92] V dopise Hermannu Jungovi z 13. března 1865 vyslovil Marx politování nad tím, že po jednání na zasedání ústřední rady byly ve formulaci II. rezoluce učiněny „příliš *velké* ústupky Lefortovi". — *116.*

[93] Tento proudhonovský požadavek kladla také francouzská delegace na ženevském kongresu Internacionály v roce 1866, byl však ostře kritizován a kongres jej zamítl. — *116.*

[94] Je míněna banka „Crédit au travail" („Úvěr práci"), kterou v roce 1863 založil v Paříži maloburžoazní socialista Jean Pierre Béluze k poskytování úvěrů výrobním a spotřebním družstvům a k mobilizaci úspor dělníků ve prospěch družstevního hnutí. Banka existovala do roku 1868. — *117.*

[95] Marxova recenze Engelsovy brožury „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana" vyšla v listu „Hermann" 18. března 1865 bez podpisu. — *118.*

[96] Podnětem k tomuto prohlášení byla kampaň, kterou proti Marxovi a Engel-

sovi rozpoutal Schweitzer po jejich prohlášení z 23. února 1865, jímž oznámili, že přerušují spolupráci s listem „Social-Demokrat" (viz tento svazek, str. 113). V článku uveřejněném v „Social-Demokratu" z 8. března 1865, překroutil Schweitzer Marxův a Engelsův poměr k Lassallovi a uvedl úplně falešně důvody jejich roztržky s listem. K zfalšování skutečnosti citoval Schweitzer také článek Karla Blinda, uveřejněný v listu „Neue Frankfurter Zeitung".

Toto prohlášení poslal Marx současně do několika jiných německých listů. Bylo otištěno v „Düsseldorfer Zeitung", čís. 79 z 20. března 1865, ve „Staatsbürger-Zeitung", čís. 79 z 20. března 1865, a v listu „Hermann" z 25. března 1865. — *120.*

[97] Marx má na mysli svůj dopis Wilhelmu Liebknechtovi z 2. února 1865, který se nezachoval; jeho obsah reprodukoval Marx v dopise Engelsovi z 3. února 1865. — *122.*

[98] Je míněn Marxův dopis Schweitzerovi z 13. února 1865. Dopis se nezachoval, je však podrobně citován v Marxově dopise Engelsovi z 18. února 1865. Marx v něm ostře kritizuje Schweitzerovu politickou taktiku. Vysvětluje mu význam dělnických koalicí a odborů, jež z nich vyrůstají, jako důležitého prostředku organizování dělnické třídy k boji proti buržoazii i jako prostředku politického uvědomování dělnictva. Schweitzer, věren lassallovským tezím, popíral význam stávek a odborů pro boj dělnické třídy proti kapitálu. Jako jediný prostředek k dosažení socialismu pokojnou reformistickou cestou propagoval lassallovský požadavek všeobecného volebního práva a výrobních družstev podporovaných státem. Tím Schweitzer stejně jako Lassalle vzbuzoval v dělnictvu klamné naděje na pomoc Bismarcka a pruské vlády. — *122.*

[99] „*Berliner Reform*" [„Berlínská reforma"] — deník maloburžoazních demokratů, který vycházel v Berlíně v letech 1861—1868. V roce 1865 bylo v tomto listě otištěno několik Marxových a Engelsových prohlášení a článků. — *124.*

[100] Marxův článek „*President lidstva*" je namířen proti projevu Bernharda Beckera, předsedy lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku, pronesenému na schůzi jeho hamburské obce 22. března 1865 a otištěnému v čís. 39 „Social-Demokratu" z 26. března 1865. Becker v něm pomlouval Mezinárodní dělnické sdružení a především Marxe, Engelse a Liebknechta. Ještě než byl tento Marxův článek uveřejněn, odhalil Beckerovo stanovisko také Liebknecht na schůzi berlínské obce spolku 27. března 1865.

Protože mezi řadovými členy spolku vzrůstala nespokojenost s Beckerovým vedením, usnesla se berlínská obec vyloučit Beckera ze Spolku a obrátila se ke všem členům Všeobecného německého dělnického spolku se žádostí, aby toto rozhodnutí podporovali. Podobné schůze se konaly i v mnoha jiných

obcích spolku. V červnu 1865 byl Becker nucen dočasně odstoupit předsednictví spolku svému zástupci Fritzschovi a v listopadu téhož roku se musel s konečnou platností své funkce vzdát.

Z Liebknechtova dopisu Marxovi z 15. dubna 1865 je zřejmé, že Marxův článek byl otištěn nejen v „Berliner Reform", ale také v „Rheinische Zeitung". — *125.*

[101] *Asa foetida* — ostře zapáchající rostlina hořké chuti, její šťávy se dříve používalo v lékařství jako prostředku k utišení bolestí a křečí. — *125.*

[102] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421—728. — *125.*

[103] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 615. — *125.*

[104] Tím je míněn rukopis Marxova a Engelsova pamfletu „Velikáni emigrace" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 267—372. — *126.*

[105] Jde o Marxův článek „Hirschova dobrovolná přiznání" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 9, čes. vyd. 1960, str. 65—68), otištěný v americkém listu „New-Yorker Criminal-Zeitung".

„*New-Yorker Criminal-Zeitung*" — zkrácený název týdeníku „Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung" [„Beletristický časopis a new-yorské noviny pro kriminalistiku"], který založili v New Yorku 1852 němečtí maloburžoazní emigranti. Vycházel pod tímto názvem od 18. března 1853 do 10. března 1854. — *126.*

[106] Marx má na mysli funkci předsedy Všeobecného německého dělnického spolku, kterou Lassalle ve své závěti odkázal Bernhardu Beckerovi. — *127.*

[107] Jde o Marxovy dopisy Sophii Hatzfeldtové z 12. září, 16. října, 28. listopadu a 22. prosince 1864. Dopis z 16. října 1864 se nezachoval celý. — *127.*

[108] Tím se myslí dopis, který Liebknecht poslal Marxovi kolem 20. ledna 1865. — *127.*

[109] Ferdinand Lassalle, „Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Kapital und Arbeit" [„Pan Bastiat-Schulze von Delitzsch, ekonomický Julián, aneb Kapitál a práce"], Berlín 1864. — *128.*

[110] Je míněno Marxovo dílo „Ke kritice politické ekonomie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 31—189). — *128.*

[111] Marx má na mysli svůj dopis Lassallovi z 10. června 1859, v němž zaujal

stanovisko k uveřejnění anonymního pamfletu „Der italianische Krieg und die Aufgabe Preussens. Eine Stimme aus der Demokratie" [„Italská válka a úloha Pruska. Hlas z demokratických kruhů"]. V tomto pamfletu hájil Lassalle myšlenku sjednocení Německa pod hegemonií Pruska. Marx psal Lassallovi: „*Co se týče pamfletu:* nevyjadřuje v žádném případě můj názor ani názor mých soudruhů v Anglii. Ostatně je pravděpodobné, že svůj názor vyslovíme v tisku." — *128.*

[112] Jde o Lassallův dopis Marxovi, napsaný v polovině června 1859. Viz Ferdinand Lassalle, „Nachgelassene Briefe und Schriften" [„Dopisy a spisy z pozůstalosti."], sv. 3, Stuttgart—Berlín 1922, str. 221. — *128.*

[113] Míní se tu buržoazně demokratické Mezinárodní sdružení, založené roku 1855 v Londýně francouzskými, polskými a německými emigranty. Toto sdružení, které existovalo do roku 1859, udržovalo styky s některými belgickými demokraty a s maloburžoazní německou emigrací ve Spojených státech; od března 1857 do března 1858 vydávalo svůj orgán — „Bulletin de l'Association Internationale" [„Bulletin Mezinárodního sdružení"]. — *128.*

[114] Ve své řeči na schůzi hamburské obce Všeobecného německého dělnického spolku 22. března 1865 si Becker stěžoval, že jako tajemník hraběnky Hatzfeldtové musí vykonávat také povinnosti domácího sluhy a nakupovat pro ni chléb a máslo. — *129.*

[115] Mítink, o kterém se mluví v uvedené Opravě, se konal v Londýně v St. Martin's Hallu 1. března 1865. Při přípravě a organizaci tohoto shromáždění věnovaného výročí polského povstání z let 1863—1864 sehrála významnou úlohu ústřední rada. Ve zvláštním usnesení z 21. února 1865 vyzvala všechny své členy a stoupence, aby toto shromáždění podporovali. Anglický buržoazní tisk, mimo jiné i londýnský liberální deník „Daily News", uveřejnil projevy buržoazních radikálů (Bealese, Leversona aj.), pomlčel však o rezoluci navržené jménem Internacionály a o projevech členů ústřední rady Petra Foxe a Eccaria. Nezkrácenou zprávu o mítinku v St. Martin's Hallu přinesl list „Bee-Hive Newspaper", čís. 177 z 4. března 1865. Marx jí použil, když psal tuto Opravu, určenou pro curyšský list „Der weisse Adler" [„Bílý orel"], který přinesl zkomolenou zprávu převzatou z anglických novin.

Rukopis této opravy, který Marx přiložil k svému dopisu Hermannu Jungovi z 13. dubna 1865, se zachoval; Jung jako dopisující tajemník pro Švýcarsko jej měl poslat redakci listu s průvodním dopisem. Oprava byla s nepatrnými změnami otištěna v listu „Der weisse Adler", čís. 48 z 22. dubna 1865, s podpisem H. Junga. — *130.*

[116] „*The Daily News*" [„Denní zprávy"] — anglické liberální noviny, orgán

průmyslové buržoazie; vycházely v Londýně v letech 1846—1930. — *131.*

[117] 14. dubna 1865 zavraždil herec Booth, agent plantážníků z Jihu a newyorských bankéřů, presidenta Abrahama Lincolna; presidentem USA se stal Andrew Johnson, který do té doby byl vicepresidentem. Na základě těchto událostí se ústřední rada usnesla na zasedání z 2. května 1865 napsat poselství americkému lidu. Na zasedání z 9. května seznámil Marx radu s textem „Adresy Mezinárodního dělnického sdružení presidentu Johnsonovi", který sám napsal a který byl presidentovi odevzdán prostřednictvím amerického vyslance Adamse. Poprvé byla tato adresa otištěna v listu „Bee-Hive Newspaper", čís. 188 z 20. května 1865, a pak v „Reynolds's Newspaper", čís. 771 z 21. května 1865, a v „New-York Daily Tribune" z 1. června 1865. — *132.*

[118] Tak nazval otrokářský systém jeden z vůdců jižanů James Stephens ve své řeči na obranu otroctví 19. března 1861. — *132.*

[119] Jde o prohlášení Williama Sewarda, které učinil 25. října 1858 na mítinku v Rochesteru, kde mluvil o „nevyhnutelném konfliktu", který podle jeho slov měl ze Spojených států udělat buď „národ otrokářů", nebo „národ svobodné práce". („New-York Daily Tribune" z 28. října 1858). V den Lincolnova zavraždění 14. dubna 1865 byl spáchán atentát i na Sewarda; Seward i jeho syn byli těžce raněni. — *133.*

[120] 15. dubna 1861 vyhlásila Lincolnova vláda jako odvetné opatření proti vojenským akcím vzbouřenecké Konfederace jižních států mobilizaci 75 000 dobrovolníků. Počítala s tím, že do tří měsíců bude konflikt zlikvidován; fakticky skončila občanská válka v USA teprve v roce 1865. — *133.*

[121] Je míněna *stoletá válka* (1337—1453) mezi Francií a Anglií a *třicetiletá válka* (1618—1648), která zachvátila celou Evropu, ale odehrávala se hlavně v Německu; *třiadvacetiletou válkou* rozumí Marx válku evropských koalicí proti Francouzské republice a napoleonské Francii, která trvala od roku 1792 do roku 1815. — *133.*

[122] Toto pojednání je zápis přednášky, kterou Marx proslovil anglicky 20. a 27. června 1865 na zasedáních ústřední rady. Podnětem k této přednášce byla vystoupení člena ústřední rady Johna Westona 2. a 23. května, který se snažil dokázat, že pro dělníky nemá cenu všeobecné zvýšení mezd, a z toho dovozoval, že činnost odborů je „škodlivá".

Text Marxovy přednášky se zachoval v rukopise. Přednáška vyšla poprvé v Londýně roku 1898 pod názvem „Value, price and profit" [„Hodnota, cena a zisk"]. Vydala ji Marxova dcera Eleanor, předmluvu k ní napsal Edward Aveling. Úvod a prvních šest kapitol neměly v rukopisu nadpisy, ty přidal Aveling. Proto jsou v tomto vydání uvedeny v hranatých závorkách. — *135.*

[123] *Zákony o maximu* — zákony, které 4. května, 11. a 29. září 1793 a 20. března 1794 vydal jakobínský Konvent. Stanovily maximální ceny obilí, mouky a jiného spotřebního zboží a rovněž maximální mzdy. — *144.*

[124] V září 1861 se konalo v Manchesteru 31. řádné výroční zasedání britské Společnosti pro povznesení věd, jehož se Marx zúčastnil, neboť tehdy byl právě na návštěvě u Engelse. Během tohoto zasedání vystoupil také předseda ekonomické sekce této společnosti William Newmarch (Marx se při psaní jeho jména přepsal). Newmarch zahájil jednání sekce a přednesl referát na téma: „Nakolik jsou v zákonodárství Spojeného království vtěleny zdravé zásady zdanění" („On the extent to which sound principles of taxation are embodied in the legislation of the United Kingdom") (viz „Report of the thirty-first meeting of the British Association for the Advancement o Science; held at Manchester in September 1861", Londýn 1862, str. 230).— *145.*

[125] Marx má na mysli šestisvazkové dílo anglického ekonoma Thomase Tooka o dějinách průmyslu, obchodu a peněz. Knihy vyšly jednotlivě: „A history of prices, and of the state of the circulation, from 1793 to 1837" [„Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1793 do roku 1837"], sv. I—II, Londýn 1838; „A history of prices, and of the state of the circulation, in 1838 and 1839" [„Dějiny cen a stavu oběhu v letech 1838 a 1839"], Londýn 1840; „A history of prices, and of the state of the circulation, from 1839 to 1847 inclusive" [„Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1839 do roku 1847 včetně"], Londýn 1848, a Thomas Tooke a William Newmarch, „A history of prices, and of the state of the circulation, during the nine years 1848—1856" [„Dějiny cen a stavu oběhu za devět let 1848—1856"], sv. V—VI, Londýn 1857. — *145.*

[126] Viz Robert Owen, „Observations on the effect of the manufacturing system" [„Pozorování továrního systému"], 2. vyd., str. 76, Londýn 1817. První vydání vyšlo roku 1815. — *145.*

[127] Tím se myslí krymská válka (1853—1856). — *146.*

[128] K *hromadnému bourání obytných domů zemědělských dělníků* došlo v Anglii v polovině 19. století v souvislosti s prudkým růstem kapitalistického průmyslu a zaváděním kapitalistického výrobního způsobu do zemědělství, což bylo provázeno značným růstem relativního přelidnění na venkově. K hromadnému bourání obytných domů v zemědělských krajích přispívalo zejména i to, že pozemkoví vlastníci platili tím větší chudinskou daň, čím větší počet chuďasů bydlel na jejich pozemcích. Proto pozemkoví vlastníci záměrně bourali ty domy, které sami nepotřebovali a které mohly poskytnout přístřeší „přebytečnému"

obyvatelstvu na venkově. (Bližší o tom viz „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1954, str. 708–735.) — *146.*

[129] *Společnost pro umění a řemesla* (Society of Arts) byla buržoazně osvícenská a dobročinná společnost, založená roku 1754 v Londýně. Uvedenou přednášku měl John Chalmers Morton, syn Johna Mortona, který zemřel roku 1864. — *146.*

[130] Zákon o *zrušení obilních zákonů* byl schválen 26. června 1846. Takzvané obilní zákony, které omezovaly nebo zakazovaly dovoz obilí ze zahraničí, byly v Anglii zavedeny roku 1815 v zájmu velkých pozemkových vlastníků-landlordů. Jejich zrušení roku 1846 znamenalo vítězství průmyslové buržoazie, která bojovala proti obilním zákonům pod heslem svobody obchodu, aby získala levnější pracovní síly. — *147.*

[131] Adam Smith, „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations" [„Pojednání o podstatě a původu bohatství národů"], sv. 1, str. 93, vyd. D. Buchanana, Edinburgh 1814. — *162.*

[132] *Protijakobínskou válkou* se míní válka, kterou vedla Anglie proti Francii od roku 1793 do roku 1815 za francouzské buržoazní revoluce. Za této války rozpoutala anglická vláda v zemi teror proti anglickým pracujícím. V té době byla v Anglii potlačena řada lidových nepokojů a vydány zákony zakazující jakékoli sdružování dělníků. — *177, 182.*

[133] Marx má na mysli spisek Thomase Roberta Malthuse, „An inquiry into the nature and progress of rent, and the principles by which it is regulated" [„Zkoumání povahy a vzestupu renty a zásad, jimiž se řídí"], Londýn 1815. — *177.*

[134] Jde tu o knihu „An essay on trade and commerce: containing observations on taxes..." [„Pojednání o řemesle a obchodu, obsahující úvahy o daních atd."], která vyšla v Londýně roku 1770. Autorství této knihy se připisuje J. Cunninghamovi. — *177.*

[135] V anglickém parlamentu probíhala od února do března 1832 debata o návrhu zákona o omezení pracovní doby pro děti a mladistvé na 10 hodin. Návrh byl předložen roku 1831. — *177.*

[136] Při tradičních slavnostech na počest *Džagannátha*, vtělení hinduistického boha Višnua, jehož kult se vyznačoval nádhernými obřady a krajním náboženským fanatismem, který se projevoval i sebemučením a sebevraždami, vrhali se věřící pod kola vozu, na němž byla vezena socha Višnua-Džagannátha. — *178.*

[137] Podle *chudinských zákonů*, které platily v Anglii od 16. století, vybírala se v každé farnosti zvláštní daň ve prospěch chudých. Ti obyvatelé farnosti, kteří neměli pro sebe a pro svou rodinu žádné prostředky, dostávali z této chudinské pokladny podporu. — *182.*

[138] V I. dílu „Kapitálu", v 25. kapitole, poznámka 253, Marx píše: „Jde tu o *skutečné kolonie*, panenskou půdu, která je osídlována svobodnými přistěhovalci. Spojené státy jsou v ekonomickém smyslu stále ještě kolonií Evropy. Patří sem ostatně také takové staré osady, kde zrušení otroctví přivodilo úplný převrat poměrů." (Viz „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1954, str. 805.) Když byla půda v koloniích všude zabrána do soukromého vlastnictví, nemohli se už námezdní dělníci měnit v samostatné výrobce. — *183.*

[139] Sérii článků „*Proč se dělnická třída zajímá o Polsko?*" napsal Engels mezi koncem ledna a 6. dubnem 1866 na Marxovu žádost v souvislosti s bojem, který se rozpoutal v ústřední radě kolem usnesení londýnské konference z roku 1865 o tom, zda se na chystaném kongresu v Ženevě má jednat o nezávislosti Polska. Aby Internacionála mohla zdůvodnit své stanovisko v národnostní otázce, bylo zapotřebí jednak podrobit kritice nihilismus proudhonovců v národnostní otázce, jednak odhalit reakční podstatu takzvaného „národnostního principu", který demagogicky razily bonapartovské kruhy.

Série zůstala nedokončena. Články byly otištěny v listu „Commonwealth", čís. 159, 160 a 165 z 24. a 31. března a 5. května 1866.

„*The Commonwealth*" [„Republika"] — anglický týdeník, orgán ústřední, resp. generální rady Internacionály, který vycházel v Londýně od února 1866 do července 1867. Do června 1866 byl v redakční komisi Marx, od února do dubna 1866 byl redaktorem tohoto časopisu Georg Eccarius. V tomto listě byly otiskovány zprávy ze zasedání generální rady a dokumenty Internacionály. V důsledku kompromisnické politiky tradeunionistických vůdců, kteří se dostali do vedení listu, změnil časopis během boje za volební reformu své zaměření a stal se fakticky orgánem radikální buržoazie. — *187.*

[140] Jde o lidovou demonstraci v Paříži 15. května 1848, které se zúčastnilo 150 000 lidí. Demonstranti přišli před ústavodárné Národní shromáždění, které mělo toho dne projednávat polskou otázku, vnikli do zasedací síně v Bourbonském paláci a požadovali, aby Polsku, bojujícímu za svou nezávislost, byla poskytnuta vojenská pomoc. Poněvadž ústavodárné shromáždění odmítlo tomuto požadavku vyhovět, pokusili se je demonstranti rozpustit a chtěli vytvořit novou prozatímní vládu. Demonstrace však byla násilně rozehnána vojskem a oddíly národní gardy. — *187.*

[141] Tím se myslí německý demokratický a dělnický tisk, a to především list „Neue Rheinische Zeitung" [„Nové porýnské noviny"] (viz poznámku 87),

který vycházel za Marxovy redakce jako deník v Kolíně nad Rýnem od 1. června 1848 do 19. května 1849. Jako bojový orgán proletářského křídla demokracie vystupovala „Neue Rheinische Zeitung" rozhodně na obranu nezávislosti Polska, jehož osvobození spojovala se svržením reakčního carského režimu v Rusku, který byl v té době hlavní oporou feudálně absolutistické reakce v Evropě. — *187.*

[142] Je míněn 9. bod pořadu londýnské konference Internacionály z roku 1865 (viz tento svazek, str. 554).

Londýnská konference se konala ve dnech 25.—29. září 1865. Účastnili se jí členové ústřední rady a předsedové jednotlivých sekcí.

Na konferenci byla přednesena zpráva ústřední rady, schválena finanční zpráva a pořad chystaného kongresu. Marx přes odpor proudhonovců prosadil, že na program kongresu byl zařazen požadavek obnovení nezávislosti Polska. Londýnská konference, jejíž přípravu i provedení řídil Marx, měla velký význam pro organizační a politické upevnění Internacionály. — *188.*

[143] Engels tu cituje ze série článků o polské otázce, kterć publikoval v listu „Tribune du Peuple" v březnu až červenci 1864 proudhonovec Hector Denis, a uvádí obvinění vznesená proti ústřední radě v listu „Echo de Verviers" [„Vervierská ozvěna"] v prosinci 1865 (viz tento svazek, str. 558—566).

„*La Tribune du Peuple*" [„Tribuna lidu"] — belgický demokratický list, orgán dělnického spolku „Lid"; vycházel v Bruselu od roku 1861 do roku 1868; od ledna 1866 byl orgánem belgických sekcí Internacionály; členem redakce byl De Paepe. — *188.*

[144] Engels tu má na mysli „*Mladou Evropu*", mezinárodní sdružení opozičních maloburžoazních emigrantských organizací, založené z iniciativy Mazziniho v roce 1834 ve Švýcarsku. K „Mladé Evropě" patřily mj. tyto národní politické organizace: Mladá Itálie, Mladé Polsko, Mladé Německo. Toto sdružení si vytklo za cíl nastolit republikánské zřízení v evropských státech. — *190.*

[145] Ve svých úvahách o dějinné úloze malých národů rozvíjel Engels myšlenku, že tyto národy nejsou už schopny samostatné národní existence a že jsou nevyhnutelně určeny jen k tomu, aby byly pohlceny svými silnějšími sousedy. K tomuto mylnému závěru došel Engels na základě celkové představy, že historický vývoj, jehož hlavní tendencí za kapitalismu je centralizace a vytváření velkých států, vede k pohlcování malých národů národy většími, jak se stalo např. v Anglii s Walesany a ve Španělsku s Basky. Ačkoli Engels správně odhadl tuto tendenci vlastní kapitalismu, nevzal v úvahu druhou tendenci — boj malých národů proti národnostnímu útlaku a za nezávislost

a jejich úsilí o vytvoření vlastních států. Historie ukázala, že řada malých národů, zejména slovanské národnosti, které dříve patřily k rakouské říši, osvědčily nejen schopnost samostatného národního vývoje, ale zařadily se také mezi budovatele nejpokrokovějšího společenského řádu (viz o tom také předmluvy ke sv. 8 a 11 Spisů a předmluvu ke sborníku Marx-Engels-Lenin, „K dějinám Československa a československého dělnického hnutí", díl II, str. 15 a násl.). — *192.*

146 *Rusíni* — tak nazývali buržoazní etnografové a historikové ukrajinské obyvatelstvo Haliče, Zakarpatska a Bukoviny, které bylo tehdy násilně odtrženo od hlavní masy ukrajinského lidu. Konečné znovusjednocení ukrajinského lidu se uskutečnilo po vítězství Sovětského svazu ve Velké vlastenecké válce z let 1941—1945. — *193.*

147 Základem sjednocení Polska a Litvy byla polsko-litevská unie z roku 1385, podle níž mělo být velkoknížectví litevské přivtěleno k Polsku. — *147.*

148 Poláci obsadili Moskvu v červnu 1605; v květnu 1606 byli lidovým povstáním vyhnáni. V září 1610 pronikli Poláci do Moskvy podruhé a zmocnili se moskevského trůnu. K osvobozeneckému boji proti Polákům se pozvedl celý ruský národ. V říjnu 1612 osvobodila Moskvu lidobrana, v jejímž čele stáli Minin a Požarskij. — *194.*

149 „*The Times*" [„Doba"] — největší anglický konzervativní deník; vychází v Londýně od roku 1785. — *195.*

150 Výzvu „*Výstraha*" napsal Marx z pověření ústřední rady, když byli do Skotska najímáni němečtí a dánští krejčovští dělníci jako stávkokazi. Engels sděloval ve svém dopise z 1. května 1866 Marxovi, že do Edinburghu přijelo 57 německých krejčích a že se očekávají další transporty dělníků. Téhož dne se otázka projednávala na zasedání ústřední rady, kde oznámil Lessner, že londýnští podnikatelé se rovněž zabývají myšlenkou použít dělníků přivezených z Německa. Němečtí dělníci v Londýně založili proto výbor v čele s Lessnerem a Haufem a rozhodli se ve spolupráci s ústřední radou zmařit plány podnikatelů a jejich agentů v Německu. Ústřední rada poslala do Edinburghu dva zástupce, kteří přesvědčili přibylé dělníky, aby roztrhali smlouvy a vrátili se do vlasti.

Na Marxovu žádost poslali mu Lessner a Haufe 3. května podrobné informace o událostech v Edinburghu, aby z nich mohl sestavit zprávu pro německý tisk. „Výstraha", kterou Marx napsal 4. května, byla otištěna v listech: „Oberrheinischer Courier" [„Hornorýnský kurýr"], „Mitteldeutsche Volkszeitung" [„Středoněmecké lidové noviny"], „Deutsches Wochenblatt" [„Německý týdeník"] aj.

Současně Lessner a Haufe vydali v Londýně leták, v němž byly vyloženy cíle a úkoly londýnského výboru německých krejčí a němečtí dělníci v Londýně v něm byli vyzýváni, aby uspořádali peněžní sbírku. V červenci 1866 vydal výbor druhý leták, podepsaný rovněž Lessnerem a Haufem a adresovaný krejčovským dělníkům v Německu. — *197.*

[151] Jde o odborový svaz, který byl vytvořen v Londýně v březnu 1866, když zahájili stávku londýnští krejčovští dělníci. Tento svaz měl svůj výkonný výbor a společně s ústřední radou úspěšně řídil stávkový boj krejčovských dělníků; v dubnu 1866 vstoupil svaz do Internacionály. Delegát krejčích Lorenz se zúčastnil práce ženevského kongresu Mezinárodního dělnického sdružení. — *197.*

[152] Výzva ke krejčovským dělníkům, aby nejezdili do Anglie, protože by ohrozili stávku krejčích, byla napsána na základě usnesení ústřední rady z 27. března 1866 a otištěna v mnoha orgánech Internacionály, mimo jiné také v belgických novinách „Tribune du Peuple", čís. 17 z 29. dubna 1866, ve švýcarských orgánech „Vorbote", čís. 4 z dubna 1866 a „Journal de l'Association Internationale des Travailleurs", čís. 5 z 8. dubna 1866, jakož i v listu „Rive gauche", čís. 15 z 15. dubna 1866.

„*Journal de l'Association Internationale des Travailleurs*" [„Časopis Mezinárodního dělnického sdružení"] — měsíčník sekcí Internacionály v románském Švýcarsku; vycházel v Ženevě od prosince 1865 do září 1866 za spolupráce Johanna Philippa Beckera.

„*La Rive gauche*" [„Levý břeh"] — demokratický týdeník, který vydávala od října 1864 do srpna 1866, zprvu v Paříži a posléze v Bruselu, skupina francouzských emigrantů, levých republikánů; byly v něm otiskovány dokumenty Internacionály; redaktorem listu byl Charles Longuet. — *197, 565.*

[153] Série článků „*Poznámky o válce v Německu*" se zabývá prusko-rakouskou válkou z roku 1866. Touto válkou vyvrcholilo mnohaleté soupeření mezi Rakouskem a Pruskem o vedoucí postavení v Německu a výsledek války rozhodl o pozdějším sjednocení Německa pod hegemonií Pruska. Na straně Rakouska se zúčastnilo války několik německých států (Hannoversko, Sasko, Bavorsko aj.), spojencem Pruska byla Itálie. Válečné akce se vedly v červnu a červenci na dvou frontách: v Čechách a v Itálii. Po velké porážce, kterou utrpěla rakouská armáda 3. července v bitvě u Sadové (u Hradce Králové), začalo Rakousko vyjednávat o mír. Podle mírové smlouvy podepsané 23. srpna v Praze odstoupilo Rakousko Prusku svá práva na Šlesvik a Holštýn, zaplatilo mu nevelkou kontribuci a odstoupilo Italskému království Benátsko. Německý spolek, který byl vytvořen roku 1815 rozhodnutím vídeňského kongresu a který sdružoval přes 30 německých států, přestal existovat; místo něho byl vytvořen Severoněmecký spolek bez účasti Rakouska. Hlavní slovo

v novém spolku mělo Prusko, které také v důsledku války anektovalo království hannoverské, kurfiřství hesensko-kaselské, velkovévodství nasavské a svobodné město Frankfurt nad Mohanem.

„Poznámky o válce v Německu" otiskl anglický buržoazní list „*The Manchester Guardian*" [„Manchesterský strážce"]; tento list, založený roku 1821, byl orgánem stoupenců svobodného obchodu (freetraderů) a později orgánem liberální strany. — *199.*

[154] Tím se míní pevnostní čtyřúhelník v severní Itálii — Peschiera, Mantova, Verona a Legnago — který Rakušané po revoluci z roku 1848 přebudovali podle požadavků tehdejšího válečného umění. — *201.*

[155] Je míněna taktika rakouské armády za války s Francií a Sardinií v Itálii roku 1859 (podrobněji je rozebrána v Engelsových článcích „Italské tažení", „Bitva u Magenty", „Bitva u Solferina" aj., viz Marx-Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 394—397, 420—426 a 440—443). — *203.*

[156] Viz „Times" z 25. května 1866. — *205.*

[157] V bitvě u *Custozzy* v severní Itálii, k níž došlo 24. června 1866, byla italská armáda pod velením Viktora Emanuela poražena rakouským vojskem, kterému velel arcivévoda Albrecht. — *210.*

[158] Bitvy u *Lonata* a *Castiglione* v severní Itálii byly svedeny 29. července a 5. srpna 1796 za Bonapartova italského tažení z let 1796—1797; francouzská vojska v nich porazila armádu rakouského polního maršála Wurmsera.

Bitva u *Solferina* 24. června 1859 byla poslední velkou bitvou za války v Itálii roku 1859. V této bitvě utrpěli Rakušané rozhodnou porážku od spojeneckých francouzsko-sardinských vojsk. — *210.*

[159] Je míněna bitva u *Custozzy* 23.—25. července 1848, za italské války za nezávislost. V této bitvě rakouská armáda pod velením Radeckého porazila Piemonťany. — *210.*

[160] Hned na začátku prusko-rakouské války roku 1866 obsadila pruská vojska Hannoversko, Hesensko-Kaselsko a Sasko. Panovníci těchto států uprchli. — *216.*

[161] „*Kölnische Zeitung*" [„Kolínské noviny"] — německý deník, který vycházel v Kolíně nad Rýnem od roku 1802; za revoluce z let 1848—1849 a v období reakce, které po ní následovalo, obrážela se v tomto listu zbabělá a zrádcovská politika pruské liberální buržoazie. — *216.*

[162] Zde je v anglickém originále „severozápadních", což je zřejmě přepsání. — *217.*

[163] Míní se rozhodující bitva prusko-rakouské války, k níž došlo 3. července 1866 u Hradce Králové, nedaleko obce Sadové. Bitva skončila těžkou porážkou rakouské armády. Během boje hrozilo rakouskému vojsku obklíčení, ale pruský vrchní velitel princ Bedřich Karel promeškal rozhodný okamžik a umožnil tak rakouské armádě stáhnout se za Labe a ustoupit k Olomouci. — *219, 439, 545.*

[164] U *Ligny* (v Belgii) porazil Napoleon I. 16. června 1815 pruské vojsko maršála Blüchera. Bylo to jeho poslední vítězství; dva dny nato, 18. června 1815, byl poražen u Waterloo. Napoleon se snažil pruskou armádu úplně zničit, aby se nemohla spojit se spojeneckou anglo-holandskou armádou, které velel Wellington. 17. června 1815 dal Napoleon oddílům maršála Grouchyho rozkaz pronásledovat Prusy. Ale nerozhodnost Grouchyho umožnila pruskému vojsku, aby se ještě včas spojilo s anglo-holandskou armádou. Tím bylo rozhodnuto o výsledku bitvy u Waterloo. — *220.*

[165] „*Instrukce delegátům prozatímní ústřední rady k jednotlivým otázkám*" napsal Marx pro delegáty prvního kongresu Internacionály, který se konal v Ženevě ve dnech 3.—8. září 1866. Na zasedání ústřední rady 17. července 1866 bylo přijato usnesení podrobně rozpracovat a projednat pořad nadcházejícího kongresu. 31. července přednesl Marx na zasedání rady jménem stálého výboru referát o pořadu kongresu; text instrukcí napsal o něco později anglicky a Paul Lafargue jej přeložil do francouzštiny.

Na ženevském kongresu bylo přítomno 60 delegátů ústřední rady, různých sekcí Internacionály a dělnických spolků z Anglie, Francie, Německa a Švýcarska. Kongresu předsedal Hermann Jung. Marxovy „Instrukce" byly přečteny jako oficiální zpráva ústřední rady. Proudhonovci, kteří měli na kongresu třetinu hlasů, postavili proti „Instrukcím" svůj rozšířený program ke všem bodům jednacího pořadu, vyložený ve zvláštní zprávě. Z devíti bodů „Instrukcí" zformulovaných Marxem přijal kongres šest jako rezoluce: o mezinárodním sjednocení všech akcí, o zkrácení pracovního dne, o práci dětí a žen, o práci v družstvech, o odborech, o stálých armádách. K polské otázce byla přijata kompromisní rezoluce J. Ph. Beckera. Ženevský kongres schválil stanovy a organizační řád Mezinárodního dělnického sdružení.

Jak dostala ústřední rada — po ženevském kongresu nazývaná generální rada — za úkol, byly kongresové materiály oficiálně publikovány v listech „International Courier" z 20. února a 13. března 1867, v „Courrier international" z 9. a 16. března 1867 a v řadě jiných tiskových orgánů.

„*The International Courier*" [„Mezinárodní kurýr"] — týdeník vycházející anglicky a francouzsky v Londýně od listopadu 1864 do července 1867;

francouzsky vycházel pod názvem „*Le Courrier international*". V roce 1867 se tento list stal orgánem Internacionály.

V říjnu 1868 přijala generální rada usnesení vydat nejdůležitější rezoluce ženevského kongresu z roku 1866 spolu s rezolucemi právě probíhajícího bruselského kongresu jako samostatnou brožuru. Sestavit brožuru bylo uloženo Marxovi, který do ní zahrnul, jak je uvedeno v předmluvě k brožuře, ty rezoluce ženevského kongresu, které „je nutno posuzovat jako součást programu Internacionály", to znamená rezoluce odpovídající bodům 2, 3, 5 a 6 „Instrukcí". Brožura vyšla v roce 1869 v Londýně s názvem „The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868". — *221, 584.*

166 Nástin dotazníku pro statistický průzkum postavení dělnické třídy, který předložil Marx, kongres jednomyslně schválil, jenže v praxi bylo sbírání statistického materiálu a jeho vydávání ve formě zpráv generální rady mimořádně ztíženo tím, že rada neměla potřebné prostředky a místní organizace nevěnovaly této věci dost pozornosti. Na dalších kongresech Sdružení, v Lausanne (1867), v Bruselu (1868) a v Basileji (1869) se jednalo o nutnosti realizovat usnesení ženevského kongresu o dělnické statistice a londýnská konference v roce 1871 zařadila bod „c" druhého oddílu „Instrukcí" v plném znění do textu organizačního řádu Sdružení. — *223.*

167 Po skončení občanské války v USA zesílilo hnutí za zákonné zavedení osmihodinového pracovního dne. Po celé zemi se zakládaly Ligy boje za osmihodinový pracovní den (Eight-Hour Leagues). Do tohoto hnutí se zapojil Národní dělnický svaz, který na svém sjezdu v srpnu 1866 v Baltimore vyhlásil požadavek osmihodinového pracovního dne za nezbytný předpoklad osvobození práce od kapitalistického otroctví. — *224.*

168 Jde o rozsáhlou účast anglických tradeunionů na všeobecně demokratickém hnutí za druhou reformu volebního práva v letech 1865—1867.

Na jaře 1865 byla v Londýně z iniciativy a za přímé účasti ústřední rady Internacionály založena *Reformní liga* jako politické centrum řízení masového hnutí dělnictva za druhou reformu. Ve vedoucích orgánech Ligy — v radě a ve výkonném výboru — byli členové ústřední rady, většinou předáci anglických tradeunionů. Program hnutí za reformu, v jehož čele Liga stála, i taktika vůči buržoazním stranám byly vypracovány pod přímým vlivem Marxe, který usiloval o to, aby anglická dělnická třída prováděla samostatnou a na těchto stranách nezávislou politiku. Proti požadavku buržoazie, aby volební právo bylo rozšířeno jen na majitele a nájemce jednotlivých obytných domů, kladla Reformní liga na Marxovo naléhání požadavek všeobecného volebního práva pro všechny dospělé muže v zemi. Toto původně chartistické heslo obrozené Internacionálou se setkalo u anglické dělnické

třídy s velkou odezvou a zajistilo Lize podporu do té doby politicky indiferentních tradeunionů. Ve všech velkých anglických průmyslových městech i na venkově měla Liga síť poboček. Protože se však do vedení Reformní ligy dostali kolísající buržoazní radikálové, kteří měli z masového hnutí strach, a protože oportunističtí předáci tradeunionů prováděli kompromisnickou politiku, nemohla Liga provádět linii, kterou jí vytyčila generální rada; anglické buržoazii se podařilo vnést do hnutí rozkol a v roce 1867 byla provedena okleštěná reforma, která dala volební právo jen maloburžoazii a dělnické aristokracii, kdežto hlavní masa dělnictva nemělа jako dříve žádná politická práva. — *228, 370.*

[169] Za občanské války v USA podporovaly americké tradeuniony aktivně severní státy v jejich boji proti otrokářům; na jaře 1864 se tradeuniony postavily proti reakčnímu zákonu Hastingse a Folgera o stávkách. — *228.*

[170] Konference delegátů anglických tradeunionů v Sheffieldu probíhala od 17. do 21. července 1866; zúčastnilo se jí 138 delegátů 200 000 organizovaných dělníků. Hlavním problémem, kterým se zabývalo několik zasedání, byl boj proti výlukám. Rezoluce konference vyzývající tradeuniony, aby se připojily k Mezinárodnímu dělnickému sdružení, byla uveřejněna v knize „Report of the conference of Trades' delegates of the United Kingdom, held in ... Sheffield, on July 17th, 1866, and four following days..." [„Zpráva o konferenci delegátů tradeunionů Spojeného království, která se konala v ... Sheffieldu 17. července 1866 a v následujících čtyřech dnech..."], Sheffield 1866. — *228.*

[171] Tuto řeč pronesl Marx 22. ledna 1867 na mítinku, který se konal v londýnském Cambridge Hallu u příležitosti čtvrtého výročí polského povstání z let 1863—1864. Mítink uspořádala generální rada Internacionály spolu s londýnskou sekcí Jednoty polské emigrace. Marx se aktivně podílel na přípravě i na průběhu tohoto mítinku. 12. března vyjádřila londýnská sekce Jednoty polské emigrace díky generální radě za uspořádání mítinku a Marxovi i ostatním řečníkům za jejich projevy.

Podrobná zpráva o mítinku, která obsahovala také text Marxovy řeči, byla otištěna v polských novinách „Głos Wolny", čís. 129 a 130 z 31. ledna a 10. února 1867. Redakce předeslala Marxově řeči tento odstavec: „Nejprve dr. Marx, Němec, navrhl krátkou, ale velmi výmluvnou rezoluci, že bez nezávislosti Polska nemůže být v Evropě nastolena svoboda. Jeho řeč, plná výstižných postřehů a logických vývodů, zasluhuje doslovného ocitování."

Text Marxovy řeči byl otištěn také ve francouzském socialistickém listě „Le Socialisme" [„Socialismus"], čís. 18 z 15. března 1908, ve francouzském překladu autorova anglického rukopisu, který redakci poskytla Marxova dcera Laura Lafarguová. Tento Marxův rukopis, který se nedochoval, byl,

jak uvádí redakce „Socialisme", koncept a neměl datum; některé odstavce v něm Marx přeškrtal. Porovnání francouzského textu v „Socialisme" s polským textem v „Głos Wolny" ukazuje, že odstavce, které Marx v rukopisu škrtl, ve své řeči nevypustil, ale změnil pouze jejich pořadí. Kromě několika přeskupení souhlasí oba zveřejněné texty téměř doslova. V tomto vydání je Marxova řeč reprodukována podle textu, který byl ještě za Marxova života otištěn v listu „Głos Wolny".

„*Głos Wolny*" [„Svobodný hlas"] — polské noviny, které vycházely od ledna 1863 třikrát měsíčně v Londýně; byl to orgán demokratického křídla polské emigrace; redaktorem listu byl Antoni Żabicki. — *232.*

[172] Z Lafayettova projevu na zasedání francouzské poslanecké sněmovny 16. ledna 1831, uveřejněného v listu „Le Moniteur universel" [„Všeobecný zpravodaj"] 17. ledna 1831. — *232.*

[173] „Carský manifest" Mikuláše I. byl otištěn v listu „Severnaja pčela" [„Severní včela"], čís. 59 z 15. března 1848. — *233.*

[174] Jde o Nesselrodův oběžník ruským vyslancům v německých státech ze 6. července 1848. Marx jej podrobně rozebírá v článku „Ruská nóta" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 321—327). — *233.*

[175] Marx má na mysli úvodník v listu „Times" ze 7. ledna 1867. — *233.*

[176] Jde o „Moskovskije vědomosti", jedny z nejstarších ruských novin, které vycházely od roku 1756 do roku 1917; v padesátých až šedesátých letech 19. století byly reakčního zaměření. — *233.*

[177] Viz N. M. Karamzin, „Istorija Gosudarstva Rossijskogo" [„Dějiny ruského státu"], díl XI, Petrohrad 1835, kap. I, str. 23. — *234.*

[178] *Kongresové Polsko* (Kongresovka) — část Polska, která pod oficiálním názvem Království polské byla usnesením vídeňského kongresu z let 1814—1815 přivtělena k Rusku. - *234.*

[179] Narážka na slova Victora Huga v jeho řeči na zasedání francouzského Národního shromáždění 17. července 1851; Hugova řeč byla otištěna v „Moniteuru" z 18. července 1851. — *236.*

[180] Tuto opravu poslal Marx Ludwigu Kugelmannovi 18. února 1867. Prosil ho, aby ji umístil v hannoverské liberální „Zeitung für Norddeutschland" [„Noviny pro severní Německo"] nebo v některých jiných místních novinách. Uveřejnění této poznámky bylo nutné především proto, že Marx měl v úmyslu

za několik týdnů odjet do Německa, aby odevzdal Ottovi Meissnerovi rukopis prvního dílu „Kapitálu" a domluvil se s ním o jeho vydání.

V „Zeitung für Norddeutschland" z 21. února 1867 byla v souvislosti s Marxovým prohlášením otištěna tato noticka: „Podle prohlášení, které nám zaslal pan Karel Marx z Londýna, je zpráva anglických novin (srov. čís. 5522 ‚Zeitung für Norddeutschland'), že by měl v úmyslu podílet se na přípravě chystaného povstání v Polsku a za tím účelem cestoval po kontinentě, vymyšlená."

Oprava byla poprvé otištěna v „Die Neue Zeit" [„Nová doba"], sv. 2, čís. 5 z roku 1901. — *237.*

[181] Tento návrh rezoluce předložil Marx na zasedání generální rady 13. srpna 1867 po své řeči o postoji Mezinárodního dělnického sdružení ke kongresu Ligy míru a svobody (viz tento svazek, str. 581—582).

Liga míru a svobody byla měšťácká pacifistická organizace založená v roce 1867 za aktivní účasti Victora Huga, Giuseppe Garibaldiho aj. Ustavující kongres Ligy měl být zahájen 9. září 1867 v Ženevě po skončení lausannského kongresu Internacionály, jehož delegátů a především delegátů generální rady se tento návrh rezoluce jednomyslně přijatý generální radou týkal. V protokolech generální rady se dochoval jako výstřižek z „Bee-Hive Newspaper", čís. 305 ze 17. srpna 1867, který tam byl vlepen. — *238, 451.*

[182] Tato recenze je první ze série článků, které Engels napsal, aby prolomil umlčovací spiknutí oficiální buržoazní vědy o prvním dílu Marxova „Kapitálu". Jak říká sám Engels v dopise Marxovi z 5. listopadu 1867, byla to ta „nejkrotší" recenze, kterou napsal tak, aby ji mohly otisknout kterékoli liberálně buržoazní noviny v Německu. Ludwig Kugelmann zařídil, že recenze byla otištěna bez podpisu v listu „Zukunft", čís. 254 z 30. října 1867. Jak se zmiňoval Engels v témže dopise, otiskla redakce novin recenzi „zkrácenou a zkomolenou".

„*Die Zukunft*" [„Budoucnost"] — německý buržoazně demokratický list, orgán lidové strany; vycházel od roku 1867 v Královci a od roku 1868 do roku 1871 v Berlíně. V tomto listě vyšla také předmluva k prvnímu dílu „Kapitálu". — *239.*

[183] Engels tím myslí francouzského vulgárního buržoazního ekonoma Françoise Louise Ferriera a jeho práci „Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le commerce" [„Úvaha o vládě a jejích vztazích k obchodu"], Paříž 1805. — *239.*

[184] Tím se míní Marxovo dílo „Ke kritice politické ekonomie", jehož převážná část pojednává o problémech peněz a peněžního oběhu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 31—189). — *240.*

[185] Tuto recenzi napsal Engels pro „Rheinische Zeitung", která ji však neuveřejnila. Redaktorem listu byl mimo jiné Heinrich Bürgers, bývalý člen Svazu komunistů, který později přešel k liberálům. Text recenze se zachoval jako rukopis a poprvé byl otištěn německy v roce 1927 v „Marx-Engels-Archiv", sv. 2, a v témže roce rusky v časopise „Letopisi marksizma", čís. IV.

„*Rheinische Zeitung*" [„Porýnské noviny"] — německý buržoazní deník, který vycházel v letech 1863—1866 v Düsseldorfu a v letech 1867—1874 v Kolíně nad Rýnem. — *242.*

[186] Jde o Marxovu práci „Ke kritice politické ekonomie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 31—189). — *243.*

[187] Je míněn zákon o rozšíření platnosti továrních zákonů na nová průmyslová odvětví, který byl vydán 15. srpna 1867. — *244.*

[188] Tato Engelsova recenze byla otištěna prostřednictvím Karla Siebela bez podpisu v „Elberfelder Zeitung", čís. 302 z 2. listopadu 1867.

„*Elberfelder Zeitung*" [„Elberfeldské noviny"] — německý deník, který vycházel v Elberfeldu od roku 1834 do roku 1904. V šedesátých letech 19. století to byl orgán liberální buržoazie. — *247.*

[189] Jde o sérii článků Marxova a Engelsova přítele a spolupracovníka Wilhelma Wolffa, otiskovanou v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 252, 255, 256, 258, 264, 270—272 a 281 od 22. března do 25. dubna 1849 pod názvem „Slezská miliarda". V roce 1866 byly tyto články poněkud pozměněny a vydány jako samostatná kniha s Engelsovou předmluvou (viz Wilhelm Wolff, „Die Schlesische Milliarde". Abdruck aus der „Neuen Rheinischen Zeitung" März—April 1849. Mit Einleitung von Friedrich Engels. Hottingen-Zürich 1886). — *247.*

[190] Jde o Marxovu práci „Ke kritice politické ekonomie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 31—189). — *248.*

[191] Tato Engelsova recenze byla uveřejněna bez podpisu v „Düsseldorfer Zeitung", čís. 316 z 16. listopadu 1867 prostřednictvím Karla Siebela.

„*Düsseldorfer Zeitung*" [„Düsseldorfské noviny"] — německý deník, který pod tímto názvem vycházel v Düsseldorfu od roku 1826 do roku 1926. Ve čtyřicátých až šedesátých letech 19. století to byl list buržoazně liberálního zaměření. — *249.*

[192] K. Marx, „Kapitál", díl I (viz čes. vyd. 1954, str. 804). V tomto svazku Spisů je všude „Kapitál" citován podle prvního německého vydání. Ovšem

čtvrté německé vydání „Kapitálu" z roku 1890, z něhož bylo přeloženo české vydání, se od prvního německého vydání poněkud liší. — *250.*

[103] Memorandum generální rady anglickému ministru vnitra Gathorne-Hardymu bylo významným momentem v široké kampani za pomoc anglických dělníků irskému národně osvobozeneckému hnutí. Tuto kampaň zorganizoval Marx na podzim roku 1867.

Koncem padesátých let vznikla mezi irskými emigranty v Americe a pak i v Irsku tajná organizace fenianů — irského revolučního (nebo republikánského) bratrstva. Objektivně hájili feniané zájmy irského rolnictva, svým sociálním složením však náleželi převážně k městské maloburžoazii a demokratické inteligenci. V důsledku své spiklenecké taktiky a sektářských a buržoazně nacionalistických chyb, jichž se dopouštěli, byli feniané odtrženi od širokých vrstev irského lidu a svou činnost nespojovali s celodemokratickým hnutím probíhajícím v Anglii, zejména s bojem anglických dělníků za volební reformu. Marx i Engels sice nejednou zdůrazňovali slabiny fenianského hnutí, ale vysoce hodnotili jeho revoluční charakter a snažili se ukázat fenianům cestu masového boje a společných akcí s anglickou dělnickou třídou. V únoru až březnu 1867 bylo poraženo ozbrojené povstání, které feniané dlouho připravovali, izolovaná povstání v jednotlivých hrabstvích byla potlačena a mnozí vedoucí činitelé byli zatčeni a postaveni před soud. 18. září přepadli v Manchesteru ozbrojení muži vůz pro přepravu vězňů a osvobodili dva zatčené vůdce fenianů Kelleye a Deasyho. Kelleyovi i Deasymu se podařilo prchnout, ale při srážce byl zabit jeden policista. Pět lidí, kteří byli na místě zadrženi a obviněni z vraždy, bylo odsouzeno k trestu smrti. Jeden z nich (Maguire) dostal později milost, druhému (Condonovi) byl trest smrti změněn v doživotní žalář, ostatní (Larkin, Allen a O'Brien) byli popraveni 23. listopadu 1867. Rozsudek smrti vyvolal mohutnou vlnu protestů v Irsku i v Anglii. Do hnutí se zapojili členové generální rady, mezi nimi také dopisující tajemník pro Francii Dupont, jenž 14. října 1867 otiskl v pařížských novinách „Courrier français" článek o hnutí fenianů. Akce na obhajobu fenianů se však nesetkaly s podporou anglických členů generální rady, kteří byli ovlivněni buržoazně šovinistickými názory. Svědčil o tom postoj Odgera a Lucrafta k rezoluci odsuzující feniany jako vzbouřence, o níž jednala rada Reformní ligy 23. a 30. října a 1. listopadu. Marx chtěl dosáhnout toho, aby v národnostní otázce byla vypracována jednotná taktika proletariátu a aby se ideje proletářského internacionalismu šířily mezi anglickými dělníky, a trval proto na tom, aby generální rada uspořádala veřejnou diskusi o irské otázce a aby na ni byli přizváni zástupci irského a anglického tisku. Diskuse se konala 19. a 26. listopadu 1867 (viz tento svazek, str. 483—488).

Text memoranda, které napsal Marx anglicky, schválila generální rada na mimořádném zasedání 20. listopadu 1867. Dochoval se opis rukopisu

memoranda, který pořídila Marxova žena Jenny a jehož text plně souhlasí s textem zařazeným do protokolů generální rady. Anglicky nebylo memorandum otištěno, protože se proti tomu postavili vůdcové tradeunionů. Francouzsky vyšlo v listu „Courrier français", čís. 163 z 24. listopadu 1867.

„*Le Courrier français*" [„Francouzský kurýr"] — politický týdeník a od 18. června 1867 politický deník; vycházel v Paříži v letech 1861—1868; od 20. května 1866 byl jeho redaktorem proudhonovec Vermorel. Fakticky byl list v této době orgánem Internacionály ve Francii; přinášel dokumenty Internacionály, Dupontovy dopisy z Anglie a vyšla v něm také předmluva k prvnímu dílu Marxova „Kapitálu" v překladu Paula a Laury Lafarguových. — *252, 557.*

[194] Narážka na rozsáhlou amnestii, kterou udělili v roce 1863 president Lincoln a v roce 1865 president Johnson všem, kdo za občanské války v USA bojovali na straně jižních států. — *252.*

[195] Článek „*Plagiátorství*" napsal Marx v souvislosti s projevem lassallovce Hofstettena na valném shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku 24. listopadu 1867; podrobnou zprávu o tomto shromáždění otiskl „Social-Demokrat", čís. 139, první příloha, z 29. listopadu 1867. Hofstetten uváděl ve svém projevu téměř doslovně jednotlivá místa z Marxova „Kapitálu", a neuvedl přitom ani název této práce, ani jméno jejího autora; přitom mnohokrát překroutil smysl plagovaných míst.

Článek „Plagiátorství" vyšel v listu „Zukunft", čís. 291, příloha, z 12. prosince 1867 bez podpisu. — *254.*

[196] V tomto článku i dále v recenzích o „Kapitálu" jsou v kulatých závorkách uvedeny stránky prvního německého vydání I. dílu „Kapitálu" (z roku 1867); v hranatých závorkách jsou uvedeny stránky českého vydání „Kapitálu" z roku 1954. — *255.*

[197] Při psaní této recenze použil Engels několika míst z dopisu, který mu Marx napsal 7. prosince 1867. Recenze byla otištěna prostřednictvím Ludwiga Kugelmanna ve stuttgartském listu „Beobachter", čís. 303 z 27. prosince 1867 bez podpisu. — *259.*

[198] Tato recenze byla uveřejněna bez podpisu prostřednictvím Ludwiga Kugelmanna v listu „Gewerbeblatt aus Württemberg", čís. 306 z 27. prosince 1867.

„*Gewerbeblatt aus Württemberg*" [„Württemberský průmyslový list"] — německý týdeník, orgán německých obchodních a průmyslových kruhů; vycházel ve Stuttgartu od roku 1849. — *262.*

[199] Účelem nových smluv Celního spolku, uzavřených 16. května 1865 a 8. července 1867, bylo povzbudit svobodu obchodu. — *263.*

[200] Tato Engelsova recenze byla prostřednictvím Karla Siebela otištěna v „Neue Badische Landeszeitung", čís. 20 z 21. ledna 1868 bez podpisu.

„*Neue Badische Landeszeitung*" [„Nové bádenské zemské noviny"] — německý buržoazně demokratický deník; vycházel pod tímto názvem od roku 1867 do roku 1933 v Mannheimu. — *265.*

[201] Tato recenze byla ještě jednou otištěna v 28. a 29. čísle listu „Volksstaat" z 5. a 8. dubna 1871.

„*Demokratisches Wochenblatt*" [„Demokratický týdeník"] — dělnický list, který vycházel od ledna 1868 do září 1869 v Lipsku za redakce Wilhelma Liebknechta. Od prosince 1868 se stal orgánem Svazu německých dělnických spolků, v jehož čele stál August Bebel. Zpočátku byl do jisté míry pod maloburžoazním vlivem lidové strany. Ale díky Marxovu a Engelsovu úsilí začal brzy vést boj proti lassallovštině, propagovat myšlenky Internacionály a otiskovat její nejdůležitější dokumenty. Při založení Sociálně demokratické dělnické strany sehrál významnou roli. Na eisenašském sjezdu roku 1869 byl prohlášen za ústřední orgán Sociálně demokratické dělnické strany a přejmenován na „Volksstaat" (viz poznámku 285). — *268.*

[202] *Konspekt I. dílu Marxova „Kapitálu"*, který Engels pořídil během roku 1868, se dochoval ve formě rukopisu, který zahrnuje pouze první dvě třetiny knihy včetně kapitoly „Stroje a velký průmysl". Konspekt byl poprvé otištěn rusky v „Archivu K. Marxa i F. Engelsa", sv. IV, 1929, a v originále roku 1933 jako separát, který připravil Institut marxismu-leninismu při ÚV KSSS. Česky vyšlo poprvé jako separát v roce 1953. — *277.*

[203] Po vydání I. dílu „Kapitálu" (1867) Marx podstatně přepracoval a doplnil jednotlivé oddíly knihy a rovněž pozměnil její strukturu. Místo 6 oddílů a přílohy k 1. oddílu obsahují 2. a následující německá vydání 7 oddílů rozdělených do 25 kapitol.

Engels v „Konspektu" uvádí stránky prvního německého vydání I. dílu „Kapitálu" (1867); k tomu jsou v českém překladu připojeny odkazy na české vydání „Kapitálu". — *279.*

[204] Je míněn III. díl „Kapitálu", který byl v podstatě napsán už v letech 1864—1865. — *301.*

[205] *Règlement organique* (organický reglement) — první ústava podunajských knížectví (Moldavska a Valašska), která byla obsazena ruskými vojsky na základě drinopolského míru ze 17. září 1829, jímž byla ukončena rusko-turecká válka z let 1828—1829. Návrh této ústavy vypracoval P. D. Kiselev, který stál v čele správy obou knížectví. Podle reglementu náležela zákonodárná moc v obou knížectvích sněmům voleným statkáři a výkonná moc

hospodarům doživotně voleným zástupci statkářů, duchovenstva a měst. Dosavadní feudální zřízení včetně roboty bylo zachováno a politická moc se soustředila v rukou feudálních statkářů. Zároveň zavedl reglement řadu buržoazních reforem: byla odstraněna vnitřní cla, zavedena svoboda obchodu, soudy byly odděleny od administrativy; byl povolen přechod rolníků od jedné vrchnosti k druhé, odstraněno mučení. Za revoluce z roku 1848 byl „organický reglement" zrušen. — *302.*

[206] *Magna Charta Libertatum* (Velká listina svobod) — listina, kterou předložili anglickému králi Janu Bezzemkovi vzbouření velcí feudálové podporovaní rytíři a měšťany. Charta podepsaná 15. června 1215 omezovala králova práva hlavně ve prospěch velkých feudálů a obsahovala určité ústupky rytířům a měšťanům; hlavní mase obyvatelstva, nevolným rolníkům, charta žádná práva nepřinesla.

Zde jsou míněny zákony o omezení pracovního dne, které si anglická dělnická třída vybojovala v dlouhém a úporném boji s kapitálem. — *305.*

[207] Tuto otázku Marx rozpracoval v 5. kapitole III. dílu „Kapitálu", která má název „Úspory při používání konstantního kapitálu". — *309.*

[208] Jde o citáty z děl Adama Fergusona, Johna Tucketta a Adama Smitha. — *314.*

[209] *Luddité* — účastníci hnutí mezi anglickými dělníky v druhé polovině 18. a na začátku 19. století, které mělo charakter spiknutí proti strojům, vyvolaného neuvědomělostí proletariátu. (Název pochází od jména legendárního dělnického vůdce Neda Ludda, který prý první rozbil stroj na pletení punčoch jako projev odporu proti vůli svého pána.) Hnutí ludditů bylo výrazem protestu pracujících mas proti kapitalistickému vykořisťování. — *321.*

[210] Tuto recenzi napsal Engels v květnu až červnu 1868; byla určena pro časopis „The Fortnightly Review", jenže redakce ji odmítla uveřejnit; dochovala se v rukopise a poprvé byla uveřejněna rusky v časopise „Letopisi marksizma", čís. 1 z roku 1926.

Jak je zřejmé z korespondence mezi Marxem a Engelsem, radili se písemně několikrát o obsahu i formě tohoto článku. Marx radil Engelsovi, jak by měl formulovat některá místa, a uváděl i různé varianty, kterých pak Engels použil v textu. Článek měl vyjít s podpisem Samuela Moora, Engelsova anglického přítele.

„*The Fortnightly Review*" [„Čtrnáctidenní přehled"] — anglický časopis pojednávající o otázkách historie, filosofie a literatury; založila jej v roce 1865 skupina buržoazních radikálů; později byl buržoazně liberálního zaměření; pod uvedeným názvem vycházel v Londýně do roku 1934. — *325.*

[211] Viz Thomas Tooke, „An Inquiry into the Currency Principle" [„Zkoumání principu oběživa"], 2. vyd., Londýn 1844, str. 69—70. — *325.*

[212] „*Currency principle*" (princip oběživa) — teorie peněz, která vycházela z kvantitativní teorie peněz a byla velmi rozšířena v Anglii v první polovině 19. století. Stoupenci kvantitativní teorie tvrdili, že ceny zboží jsou určovány množstvím peněz v oběhu. Stoupenci „currency principle" chtěli napodobit zákony oběhu kovových peněz. Ke „currency" („oběživu") počítali kromě kovových peněz také bankovky. Domnívali se, že se dá oběh peněz stabilizovat, budou-li bankovky plně kryty zlatem; vydávání bankovek se mělo regulovat podle dovozu a vývozu drahých kovů. Pokusy anglické vlády (bankovní zákon z roku 1844) opřít se o tuto teorii byly neúspěšné a potvrdily jen její vědeckou neudržitelnost a naprostou nevhodnost pro praktické účely (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 185—188). — *325.*

[213] Engels má na mysli dílo A. R. J. Turgota „Réflexions sur la formation et la distribution des richesses" [„Úvahy o tvorbě a rozdělování bohatství"], v „Oeuvres" [„Dílech"], sv. 1, Paříž 1844, str. 43. První vydání tohoto díla vyšlo roku 1766. — *325.*

[214] První kapitolu, o níž se tu mluví, předělal Marx v druhém vydání knihy na první oddíl o třech kapitolách. — *326.*

[215] „*Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles*" („Všechno je co nejlépe zařízeno v tomto nejlepším ze všech možných světů") — aforismus z Voltairova satirického románu „Candide, ou l'optimisme" [„Candide aneb o optimismu"]. — *337.*

[216] Lausannský kongres Internacionály v roce 1867 se usnesl, že příští řádný kongres v roce 1868 se bude konat v Bruselu. 24. února 1868 vyzvala generální rada všechny sekce, aby začaly připravovat program kongresu. Belgický ministr spravedlnosti Jules Bara však 16. května 1868 prohlásil v poslanecké sněmovně, že nedovolí, aby kongres byl svolán do Bruselu, a vyzval poslance k prodloužení platnosti zákona o cizincích z roku 1835, podle něhož mohl být každý cizinec obviněn z politické nespolehlivosti a vypovězen ze země. Proto předložil Marx na zasedání generální rady z 25. května návrh, aby kongres svolaný do Bruselu byl přeložen jinam. Rezoluce, kterou napsal Marx, byla přečtena na zasedání rady 2. června.

Barův návrh a prolongace zákona o cizincích, která po něm následovala, vyvolaly v Belgii velkou nespokojenost. Bruselská sekce Internacionály předložila ministrovi protest, jenž byl uveřejněn v listu „Tribune du Peuple", čís. 5 z 24. května 1868.

Když generální rada obdržela dopis od vedoucích představitelů bruselské sekce De Paepa a Vandenhoutena, kteří doporučovali nedělat vládě žádné ústupky, protože by tím byla ohrožena další existence Internacionály v Belgii, generální rada na zasedání z 16. června rezoluci z 2. června odvolala a místem svolání řádného kongresu zůstal Brusel.

Text rezoluce je obsažen v protokolu generální rady z 2. června 1868 a otištěn také v listu „Bee-Hive Newspaper", čís. 347 ze 6. června 1868. — *348.*

[217] 29. června 1868 se konalo v Cleveland Hallu v Londýně shromáždění u příležitosti výročí červnového povstání pařížského proletariátu z roku 1848. Francouzský maloburžoazní demokrat Félix Pyat tu pronesl projev, v němž přímo vyzýval k teroristickým akcím proti Napoleonovi III. Bruselský list „Cigale" označil Pyata ve zprávě o tomto shromáždění za jednoho z vůdců Internacionály. Toto tvrzení opakovaly i jiné noviny. Poněvadž generální rada měla za to, že by to mohlo Internacionálu diskreditovat v očích dělníků a Bonapartově vládě posloužit za vítanou záminku k pronásledování členů Internacionály ve Francii a v Belgii, usnesla se na svém zasedání ze 7. července 1868 na Marxův návrh desavuovat Pyatův projev a uveřejnit k němu tuto rezoluci.

Když se rezoluce objevila v tisku, došlo ve francouzské sekci v Londýně, jejímž členem byl Pyat, k rozkolu. Představitelé proletářské části (Eugène Dupont, Hermann Jung, Paul Lafargue aj.) ze sekce na znamení nesouhlasu s Pyatovou dobrodružnou a provokační taktikou vystoupili. Ačkoli Pyatova skupina už neměla spojení s Internacionálou, vystupovala nadále jejím jménem a často podporovala protiproletářské skupiny, které bojovaly proti Marxově linii v generální radě. 10. května 1870 se generální rada distancovala od této skupiny oficiálně (viz tento svazek, str. 469).

Text rezoluce se dochoval v protokolu generální rady ze 7. července 1868. Rezoluce byla poprvé otištěna v listu „Liberté", čís. 55 z 12. července 1868, a pak přetištěna ještě v „Cigale", čís. 29 z 19. července 1868, v „Tribune du Peuple", čís. 7 z 26. července 1868, a v jiných novinách.

„*La Liberté*" [„Svoboda"] — belgický demokratický list, který vycházel v Bruselu od roku 1865 do roku 1873; od roku 1867 orgán Mezinárodního dělnického sdružení v Belgii.

„*La Cigale*" [„Cikáda"] — týdeník francouzských levých republikánů, který vycházel od prosince 1867 do července 1869 v Bruselu; byl v úzkém spojení s Pyatovou skupinou v Londýně. — *349.*

[218] Článkem „*Můj plagiát F. Bastiata*" míří Marx proti pomlouvačným tvrzením buržoazních nacionálních ekonomů, že prý si vypůjčil určení velikosti hodnoty společensky nutnou pracovní dobou u francouzského vulgárního ekonoma Fréderica Bastiata. Tato obvinění byla obsažena v několika recenzích „Kapitálu", mimo jiné také v anonymní recenzi, která za účasti Julia

Fauchera vyšla v časopise „Vierteljahrschrift für Volkswirthschaft und Kulturgeschichte" [„Čtvrtletník pro národní hospodářství a dějiny kultury"], ročník 5, sv. 20, 1868, a v jiné recenzi rovněž anonymního autora v „Literarisches Centralblatt für Deutschland" [„Ústřední literární list pro Německo"], čís. 28 ze 4. července 1868.

Za Marxova života nebyl tento článek otištěn. — *350.*

[219] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 89 a násl. — *350.*

[220] Míní se práce Fréderica Bastiata „Harmonies économiques" [„Ekonomické harmonie"], která vyšla v roce 1850 v Paříži. — *351.*

[221] Uvedený citát je z Lutherova pamfletu „An die Pfarrherrn Wider den Wucher zu predigen. Vermanung." [„Farářům, aby kázali proti lichvě. Napomenutí."], Wittemberg 1540. — *351.*

[222] *Demagogové* — opoziční hnutí německé inteligence. Mnoho členů studentských tělocvičných spolků, které vznikly v době bojů proti Napoleonovi, vystoupilo po vídeňském kongresu proti reakčnímu zřízení v německých státech; organizovali politické projevy, na nichž vytyčovali požadavek sjednocení Německa. Když student Sand roku 1819 zavraždil stoupence Svaté aliance a carského špióna Kotzebua, posloužilo to za záminku k represáliím proti „demagogům". Takto byli nazýváni účastníci tohoto opozičního hnutí v usneseních karlovarské konference ministrů německých států, která se konala v srpnu 1819. — *351.*

[223] Jde o Schmalzovu knihu „Staatswirthschaftslehre in Briefen an einen teutschen Erbprinzen" [„Nauka o státním hospodářství v dopisech německému dědičnému princovi"], sv. 1, Berlín 1818, a její francouzský překlad „Économie politique, ouvrage traduit de l'Allemand" [„Politická ekonomie, dílo přeložené z němčiny"], sv. 1, Paříž 1826. — *351.*

[224] V letech 1867—1868 učinila carská vláda v Polsku řadu administrativních opatření s cílem odstranit polské úřady a provést násilnou rusifikaci.

Text uvedeného prohlášení, který navrhl Marx a který generální rada schválila 14. července 1868, se dochoval v protokolech generální rady a byl otištěn v časopise „Bee-Hive", čís. 352 z 18. července 1868. — *352.*

[225] 28. ledna 1868 navrhla generální rada, aby na pořad bruselského kongresu byl zařazen bod o důsledcích používání strojů kapitalisty. Předběžně se o tomto bodu jednalo na dvou zasedáních rady, 28. července a 4. srpna, při přípravě kongresu. Diskusi zahájil Marx a vyložil hlavní myšlenky, které rozvinul v třináctě kapitole prvního dílu „Kapitálu", „Stroje a velký průmysl". (Zápis Marxovy řeči viz tento svazek, str. 608—610.)

Když Marx hodnotil diskusi na zasedání 4. srpna, navrhl, aby závěr generální rady byl zformulován jako rezoluce. Text rezoluce sám napsal a příští zasedání rady 11. srpna jej schválilo.

Na bruselském kongresu navrhl tuto rezoluci Georg Eccarius na zasedání 9. září 1868 a byla pojata do úvodní části rezoluce přijaté kongresem. Marxovo stanovisko v dané otázce zdůvodnil na témž zasedání Friedrich Lessner a přečetl řadu výňatků z „Kapitálu". — *353.*

[226] Tímto dopisem odpověděl Marx 18. srpna 1868 na oficiální Schweitzerovo pozvání, aby se jako čestný host zúčastnil valného shromáždění spolku. Pozvání podepsali také dělníci, kteří byli členy představenstva lassallovského spolku.

Na valném shromáždění, jež se konalo ve dnech 22.—26. srpna 1868 v Hamburku, se ukázalo, že pokroková část Všeobecného německého dělnického spolku začala pod vlivem zkušeností dělnického hnutí upouštět od lassallovských dogmat. Shromáždění v zásadě uznalo nutnost stávkového hnutí, vyslovilo se však proti praktickému organizování stávek. Lassallovští předáci ze strachu, že ztratí svůj vliv na dělnictvo, které usilovalo o vytvoření odborů, byli nuceni se uchylovat k různým manévrům. Schweitzer a místopředseda spolku Fritzsche navrhovali svolat do Berlína celoněmecký sjezd dělnických odborů. Chtěli předejít Bebela a Liebknechta, kteří už úspěšně připravovali založení odborů. Pravověrní lassallovci tento návrh zamítli a ponechali na Schweitzerovi a Fritzschovi, aby svolali takový sjezd jako poslanci Říšského sněmu. Shromáždění zásadně uznalo nutnost společných akcí dělnictva v různých zemích, vedení spolku se však fakticky i nadále bránilo tomu, aby se spolek připojil k Internacionále.

Marxův dopis byl přečten 24. ledna 1868 na neveřejném zasedání valného shromáždění a byl přijat potleskem. Kromě listu „Social-Demokrat" jej uveřejnil také „Demokratisches Wochenblatt", čís. 35 z 29. srpna 1868. Později, u příležitosti třetího výročí Marxovy smrti, byl jeho dopis otištěn v novinách „Sozialdemokrat", čís. 11 z 11. března 1886. — *354.*

[227] Je míněn stálý výbor generální rady Internacionály (viz poznámku 17). — *354.*

[228] Text této rezoluce schválený na zasedání generální rady 25. srpna 1868 v souvislosti s přípravou bruselského kongresu se dochoval v protokolu z tohoto zasedání; byl otištěn v časopise „Bee-Hive", čís. 359 z 29. srpna 1868 (zápis Marxovy řeči, v níž zdůvodňuje tuto rezoluci, viz tento svazek, str. 611).

Na bruselském kongresu předložil rezoluci Eccarius, komise kongresu ji podporovala a přečtena byla na zasedání 12. září 1868; v protokolu z tohoto zasedání je také uvedena. — *355.*

[229] *Čtvrtou výroční zprávu generální rady* (první byla předložena londýnské konferenci Internacionály v září 1865) napsal Marx pro třetí všeobecný kongres Internacionály, který se konal ve dnech 6.—13. září 1868 v Bruselu.

Marx se na přípravě bruselského kongresu přímo podílel, ale sám se ho nezúčastnil. Kongres, na němž bylo přítomno na 100 delegátů zastupujících dělníky z Anglie, Francie, Německa, Belgie, Švýcarska, Itálie a Španělska, přijal velmi významné usnesení o nutnosti převést do společenského vlastnictví železnice, nerostné bohatství, uhelné a rudné doly, lesy a ornou půdu. Toto usnesení, svědčící o tom, že většina francouzských i belgických proudhonovců přešla na stanovisko kolektivismu, znamenalo, že v Internacionále zvítězil proletářský socialismus nad maloburžoazním reformismem. Kongres přijal také rezoluce o osmihodinovém pracovním dni, o používání strojů, o stanovisku ke kongresu buržoazně pacifistické Ligy míru a svobody (viz tento svazek, str. 238, 581—582), které navrhl Marx, a rezoluci, kterou jménem německé delegace předložil Friedrich Lessner a v níž se dělníkům všech zemí doporučovalo studovat Marxův „Kapitál" a podporovat jeho překládání z němčiny do jiných jazyků.

Výroční zpráva generální rady, kterou napsal Marx, byla čtena na zasedání kongresu 7. září 1868. Poprvé byla uveřejněna v Eccariově zprávě v „Times" z 9. září 1868. Pro Spisy byla zpráva přeložena podle německé kopie, kterou pořídila Marxova žena Jenny; tento text je poněkud úplnější než dochovaný text anglický. Hlavní odchylky od anglického textu jsou uvedeny pod čarou. Německy byla zpráva uveřejněna v časopise „Vorbote", čís. 9 ze září 1868, a v listech: „Social-Demokrat", čís. 106 z 11. září 1868, „Demokratisches Wochenblatt", jako příloha k čís. 37 z 12. září 1868, a „Hermann", čís. 506 z 12. září 1868. Francouzsky vyšla roku 1868, v Bruselu jako zvláštní příloha listu „Le Peuple Belge" [„Belgický lid"] pod názvem „Troisième congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu officiel" a v listě „Liberté", čís. 64 z 13. září 1868. — *356.*

[230] V *Amiensu* stávkovali v červenci 1867 barvíři podporovaní i dělníky jiných oborů.

V březnu 1867 zahájili stávku tkalci a předláci v *Roubaix*; důvodem k této stávce bylo propuštění velkého počtu dělníků v souvislosti se zavedením strojů.

V únoru 1867 zahájili v *Paříži* stávku dělníci v bronzovnách, kteří odmítli splnit požadavek podnikatelů, aby vystoupili ze svépomocného spolku. Na zásah generální rady dostali pařížští dělníci finanční pomoc od anglických tradeunionů. Stávka skončila vítězstvím dělníků, jimž se podařilo uhájit svou organizaci.

V *Ženevě* stávkovalo v březnu až dubnu 1868 3000 stavebních dělníků. Požadovali, aby pracovní den byl zkrácen na 10 hodin, aby byly zvýšeny mzdy a místo mzdy denní aby byla zavedena mzda hodinová; kromě stavebních dělníků stávkovali i dělníci jiných průmyslových odvětví. Díky

podpoře, kterou jim poskytli dělníci ve Švýcarsku, Anglii, Francii a Německu, ženevští dělníci stávku vyhráli. — *356.*

[231] Jde o dokument, který ženevskému kongresu Internacionály předložila pařížská sekce: „Congrès de Genève. Mémoire des délégués français" [„Ženevský kongres. Pamětní spis francouzských delegátů"], Brusel 1866. — *357, 585.*

[232] Viz „Le Courrier français", čís. 112 z 1. května 1868. — *357.*

[233] V prosinci 1867 byly v bytech členů vedení pařížské sekce Internacionály provedeny prohlídky; po nich následovalo vyšetřování a v březnu 1868 první proces proti Internacionále ve Francii. V korespondenci, kterou francouzská policie zabavila při prohlídkách, byl také dopis dopisujícího tajemníka pro Francii Eugène Duponta z 23. listopadu 1867 André Muratovi, jímž byli francouzští členové Sdružení informováni o kampani na obranu zatčených fenianů. Francouzské úřady se pokusily zneužít tohoto dopisu k obvinění Internacionály, že organizovala spiknutí fenianů. — *357.*

[234] Podle článku 291 trestního zákoníku a zákona z 10. dubna 1834 bylo ve Francii k založení organizace o více než 20 členech zapotřebí povolení příslušných úřadů. — *358.*

[235] K událostem v uhelné pánvi Charleroi, o nichž se zde píše, došlo na jaře 1868. Majitelé dolů omezili těžbu jen na 4 dny v týdnu a snížili mzdy o 10 %; dělníci na to odpověděli stávkou a přerušili práci; podnikatelé nasadili proti neozbrojeným dělníkům vojsko.

Belgická sekce rozvinula rozsáhlou kampaň na podporu stávkujících, a to jak přímo v Belgii, tak i v zahraničí. Pořádala protestní shromáždění. Události v Charleroi byly obšírně osvětlovány v listech „Tribune du Peuple", „Liberté" aj. 12. dubna 1868 uveřejnila sekce manifest k belgickým dělníkům i dělníkům všech zemí, udržovala pravidelné spojení s generální radou, která vydala provolání, v němž prohlásila věc dělníků v dolech Charleroi za věc celé Internacionály a organizovala pomoc stávkujícím. Po těchto událostech v Belgii počet členů Internacionály značně vzrostl. — *358.*

[236] U *Mentany* porazili 3. listopadu 1867 Francouzi spolu s gardou papežských žoldnéřů dobrovolnické oddíly Garibaldiho, který podnikl nový pochod na Řím, aby jej osvobodil z francouzské okupace a přivtělil k italskému státu. — *359.*

[237] Jde o pruský reakční zákon o spolcích z 11. března 1850. — *359.*

[238] Ústřední výbor německých sekcí ve Švýcarsku, v jehož čele stál Johann

Philipp Becker, byl od listopadu 1865 organizačním centrem pro sekce, které sdružovaly německé dělníky nejen ve Švýcarsku, ale také v Německu, Rakousku a ve všech zemích, kde byli němečtí dělničtí emigranti. Svou činností, zejména měsíčníkem „Vorbote", který vydával, přispěl Becker značně k rozšíření idejí Internacionály mezi německými dělníky v době, kdy ještě nebyly podmínky pro založení organizace přímo v Německu. — *359.*

[239] Jde o řádné valné shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku, které se konalo ve dnech 22.—26. srpna 1868 v Hamburku (viz poznámku 226). Rezoluce, kterou shromáždění přijalo, byla otištěna v „Social-Demokratu", čís. 102 z 2. září 1868. — *359.*

[240] Norimberský sjezd Svazu německých dělnických spolků, v jehož čele stál Bebel, se konal 5.—7. září 1868; generální rada na něj vyslala jako svého oficiálního zástupce Georga Eccaria. Většinou hlasů (69 proti 46) se sjezd usnesl připojit se k Mezinárodnímu dělnickému sdružení a zvolil výbor o 16 důvěrnících, kteří toto usnesení měli realizovat v praxi; tyto důvěrníky schválila generální rada 22. září 1868 jako výkonný výbor Mezinárodního dělnického sdružení v Německu. Norimberský sjezd přijal také usnesení o zakládání odborů. — *359.*

[241] Delegátem generální rady na sjezd dělníků všech národností Rakousko-Uherska, který se měl konat ve Vídni v září 1868, byl jmenován Peter Fox. — *359.*

[242] Neuenburský (neuchâtelský) kongres německých dělnických vzdělávacích spolků ve Švýcarsku se konal 9.—10. srpna 1868. — *360.*

[243] *Národní dělnický svaz (National Labor Union)* byl založen v USA v srpnu 1866 na sjezdu v Baltimore; založení svazu se aktivně zúčastnil významný představitel amerického dělnického hnutí William Sylvis. Svaz brzy navázal spojení s Mezinárodním dělnickým sdružením. Na sjezdu Národního dělnického svazu v Chicagu v srpnu 1867 byl jako delegát na řádný kongres Mezinárodního dělnického sdružení zvolen Trevellick, který se však kongresu v Lausanne nezúčastnil. Roku 1869 se delegát svazu Cameron zúčastnil posledních zasedání basilejského kongresu Internacionály. V srpnu 1870 na svém sjezdu v Cincinnati přijal svaz rezoluci, v níž vyjádřil souhlas se zásadami Mezinárodního dělnického sdružení, a oznámil, že má v úmyslu připojit se k Sdružení. Toto usnesení však nebylo realizováno. Vedení Národního dělnického svazu se brzy začalo zabývat utopickými plány na peněžní reformu, která by odstranila bankovní systém a zajistila levný úvěr od státu. V letech 1870—1871 se od svazu oddělily tradeuniony a roku 1872 přestal fakticky existovat. —*360, 422, 596.*

[244] *Schillerův ústav* byl založen v listopadu 1859 v Manchesteru u příležitosti oslav 100. výročí narození německého básníka Friedricha Schillera. Měl se stát střediskem kulturního a společenského života manchesterské německé kolonie. Engels zaujal k činnosti ústavu zprvu kritické stanovisko, poněvadž jeho činnost byla příliš poznamenána pruským byrokratismem, a distancoval se od něho. Když však byly roku 1864 v jeho stanovách provedeny některé změny, stal se Engels členem vedení a později dokonce předsedou Schillerova ústavu. Věnoval mu mnoho času a měl značný vliv na jeho činnost. V září 1868, když Engels nebyl v Manchesteru, pozvalo vedení Karla Vogta, aby v ústavu proslovil přednášku; to přimělo Engelse, že napsal uvedený dopis. Dne 2. října 1868 se na Engelse obrátil jménem vedení tajemník ústavu Davisson s žádostí, aby znovu uvážil své rozhodnutí vzdát se svých funkcí v ústavu. Engels však odmítl. V dubnu 1870 byl Engels znovu zvolen členem vedení Schillerova ústavu, ale na jeho činnosti se už aktivně nepodílel. — *362.*

[245] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1964, str. 421—728. — *362.*

[246] Jde o obtíže, které vznikly při stavbě nové budovy pro Schillerův ústav. — *363.*

[247] Tento článek napsal Engels koncem září 1868, když se dověděl, že lipská policie zakázala 16. září 1868 Všeobecný německý dělnický spolek, jehož sídlem bylo Lipsko, a že byla zároveň uzavřena jeho berlínská odbočka. Avšak tři týdny po zákazu, 10. října 1868, obnovila skupina lassallovců v čele se Schweitzerem spolek pod stejným názvem a jeho sídlo přenesla do Berlína. Ve stanovách nového spolku, uveřejněných v „Social-Demokratu", čís. 119 z 11. října 1868, se projevoval úmysl vedení přísně dodržovat pruské zákony a postupovat jen pokojnou, zákonnou cestou. Vedení spolku se podrobilo pruskému zákonu a zrušilo místní odbočky. — *364.*

[248] Je míněno valné shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku v Hamburku (viz poznámku 226). — *367.*

[249] Tento dodatek napsal Engels počátkem října 1868 na radu Marxe, který jej ve svém dopise z 25. září 1868 upozornil na brožuru Bernharda Beckera „Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalle's" [„Odhalení o tragickém konci Ferdinanda Lassalla"], Schleiz 1868. — *368.*

[250] Pod vlivem Sophie Hatzfeldtové se od Všeobecného německého dělnického spolku odštěpila malá skupina lassallovců, která v roce 1867 založila „Lassallovský všeobecný německý dělnický spolek"; jeho předsedou byl zpočátku Försterling a pak Mende; tento spolek neměl mezi dělnictvem žádný vliv a v roce 1872 fakticky zanikl. — *368.*

[251] Tuto noticku napsal Marx pro „Demokratisches Wochenblatt" (viz Marxův dopis Engelsovi ze 4. října 1868). V prvním odstavci zprávy provedla redakce zřejmě některé změny. — *369.*

[252] Jde o materiální podporu stávkujícím dělníkům, kterou generální rada organizovala společně s anglickými tradeuniony.

Za stávky pařížských bronzařů (v únoru—březnu 1867) otiskla generální rada 13. března 1867 v listu „International Courier" provolání k anglickým dělníkům, v němž je vyzývala, aby stávkujícím poskytli materiální pomoc. Obuvnické, krejčovské, tesařské a jiné tradeuniony poslaly prostřednictvím generální rady do Francie několik set liber šterlinků.

V souvislosti se střelbou do belgických horníků a železárenských dělníků v Marchiennes (v únoru 1867) uveřejnila generální rada v listu „International Courier" 13. března 1867 provolání „Horníkům a dělníkům železářského průmyslu ve Velké Británii" a vyzvala je, aby pomohli obětem masakru. Rodinám zastřelených dělníků byla poskytnuta finanční pomoc.

Za stávky a výluky ženevských stavebních dělníků (březen—duben 1868, viz poznámku 230) posílaly tradeuniony tesařů a truhlářů, tkalců, knihařů aj. prostřednictvím generální rady do Ženevy měsíční podporu 40 000 franků. — *369.*

[253] „*Volks-Zeitung*" [„Lidové noviny"] — německý demokratický deník, vycházel v Berlíně od roku 1853. — *369.*

[254] Míní se Londýnská odborová rada (London Trades Council), poprvé zvolená na konferenci delegátů různých londýnských tradeunionů v květnu 1860. Londýnská rada, která stála v čele mnohatisícové masy odborářů hlavního města, měla vliv na celou dělnickou třídu Anglie. V první polovině šedesátých let řídila akce anglických dělníků proti intervenci v USA, na obranu Polska a Itálie a později za legalizaci tradeunionů. Vedoucí úlohu v londýnské radě měli vůdcové nejsilnějších tradeunionů tesařů (Cremer a později Applegarth), obuvníků (Odger), zedníků (Coulson a Howell) a mechaniků (Allan). Členem generální rady Internacionály nebyl z nich jen Allan.

Marx, který hned od založení Internacionály bojoval proti reformismu a cechovní omezenosti tradeunionistických předáků, se snažil získat do řad Internacionály široké masy anglických dělníků. Usiloval o to, aby se k ní připojily jak základní organizace tradeunionů, tak Londýnská odborová rada s právy britské sekce. O připojení k Internacionále se jednalo z iniciativy anglických členů generální rady na řadě zasedání Londýnské odborové rady; 14. ledna 1867 přijala Londýnská odborová rada rezoluci, v níž schvalovala zásady Mezinárodního dělnického sdružení, ale kategoricky se vyslovila proti jakémukoli organizačnímu spojení. Styky Londýnské odborové rady s Internacionálou se pak i nadále udržovaly prostřednictvím členů generální rady, kteří působili v Londýnské odborové radě. — *370.*

[255] Je míněna Národní reformní liga, kterou založili roku 1849 v Londýně vůdcové chartistického hnutí Bronterre O'Brien, Reynolds aj. Liga si vytkla za úkol bojovat za všeobecné volební právo a uskutečnění sociálních reforem. V roce 1866 se připojila k Internacionále a působila pod vedením generální rady. Stala se tak jednou z poboček Reformní ligy. Její předáci Alfred Walton a George Milner byli členy generální rady a zúčastnili se několika kongresů Internacionály. — *370.*

[256] „*Weser-Zeitung*" [„Veserské noviny"] — buržoazní liberální list, který vycházel v Brémách od roku 1844 do roku 1930.

„*Augsburčanka*" — je míněna augsburská „Allgemeine Zeitung" (viz poznámku 26). — *370.*

[257] „*The Morning Star*" [„Jitřenka"] — anglický deník, orgán freetraderů, vycházel v Londýně v letech 1856—1869.

„*Saturday Review*" — zkrácený název anglického konzervativního týdeníku „Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art" [„Sobotní přehled politiky, literatury, vědy a umění"], který vycházel v Londýně v letech 1855—1938. — *371.*

[258] Narážka na vstup německého publicisty, bývalého mladohegelovce Edgara Bauera, do služeb pruského tiskového odboru v roce 1863. — *371.*

[259] Tento článek napsal Marx na žádost C. D. Colleta, vydavatele „Diplomatic Review".

„*The Diplomatic Review*" [„Diplomatický přehled"] — anglický časopis pro zahraniční politiku. Pod tímto názvem vycházel od roku 1866 do roku 1877 čtyřikrát za rok. Redaktorem časopisu byl konzervativní publicista a bývalý diplomat David Urquhart, který počátkem třicátých let 19. století vydával ve své sbírce „The Portfolio" [„Portfej"] a ve formě brožur dokumenty o tajné diplomacii evropských mocností, mimo jiné i dokumenty odhalující diplomatickou činnost Palmerstona, který po mnoho let fakticky řídil anglickou zahraniční politiku.

Marx, který vedl proti tajné diplomacii vládnoucích tříd neúnavný boj, použil ve své sérii článků „Lord Palmerston" z roku 1853 vedle jiných pramenů i dokumentů vydaných Urquhartem. Později vycházely některé Marxovy články v Urquhartově časopise „The Free Press" [„Svobodný tisk"].

Marx však zároveň ostře kritizoval Urquhartovy protidemokratické názory a neustále zdůrazňoval zásadní rozdíl mezi svým stanoviskem proletářského revolucionáře a reakčním stanoviskem urquhartovců.

Redakce „Diplomatic Review" předeslala tomuto Marxovu článku poznámku, v níž uváděla Marxe jako autora „Kapitálu" a řady článků o zahraniční politice. — *372.*

[260] *Bankovní zákon z roku 1844* zavedla anglická vláda z iniciativy Roberta Peela; podle tohoto zákona měla být Anglická banka rozdělena na dvě navzájem na sobě zcela nezávislá oddělení se samostatnými fondy v hotovosti: na oddělení bankovní, které mělo provádět čistě bankovní operace, a na emisní, které mělo vydávat bankovky. Bankovky měly mít solidní krytí v podobě zvláštního fondu, který měl být neustále k dispozici. Za hospodářských krizí z let 1847, 1857 a na jaře 1866, kdy byla finanční tíseň zvlášť velká, byla však anglická vláda nucena zrušit dočasně platnost zákona z roku 1844 a zvýšit množství bankovek, které nebyly kryty zlatem.

Krize z roku 1866 se v Anglii zvlášť výrazně projevila v oblasti úvěru. V květnu 1866, když finanční panika dosáhla vrcholu a Anglické bance hrozil úpadek, byl správě banky poslán dopis podepsaný ministerským předsedou Russellem a kancléřem pokladu Gladstonem, v němž potvrzovali, že zákon z roku 1844 přestal platit. To umožnilo rozšířit úvěrové operace a poněkud zmírnit finanční paniku v zemi. — *372.*

[261] Jde o první dva případy, kdy byl suspendován bankovní zákon z roku 1844, o dopis ministerského předsedy Russella a kancléře pokladu Wooda guvernérovi banky z 25. října 1847 a o dopis ministerského předsedy Palmerstona a kancléře pokladu Lewise z 12. listopadu 1857. — *372.*

[262] Je míněn pařížský kongres, na němž zástupci Francie, Anglie, Rakouska, Ruska, Sardinie, Pruska a Turecka 30. března 1856 podepsali pařížskou mírovou smlouvu, ukončující krymskou válku z let 1853—1856. Marx naráží na to, že Clarendonovi, který na kongresu vedl anglickou delegaci, se v důsledku rozporů mezi Anglií a Francií a počínajícího sblížení mezi Francií a Ruskem nepodařilo v plné míře realizovat plány anglické diplomacie. — *373.*

[263] Důvodem k tomuto prohlášení byl postoj, který zaujal Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně k lassallovskému berlínskému sjezdu z roku 1868 a k dělnické organizaci, kterou na norimberském sjezdu založili Bebel a Liebknecht. 23. listopadu 1868 napsal Marx Engelsovi: „Lassallovci importovaní z Paříže a Německa, kteří jsou v tajném spojení se Schweitzerem, využili nepřítomnosti Lessnera, kterému onemocněla žena, aby vymámili projev důvěry Schweitzerovi proti norimberským.“ Marx podporoval i nadále Lessnera v jeho boji proti lassallovským živlům ve spolku.

Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně založili 7. února 1840 Karl Schapper, Joseph Moll a další členové Svazu spravedlivých. Po založení Svazu komunistů připadla vedoucí úloha v tomto spolku místním obcím Svazu komunistů. V letech 1847 a 1849—1850 pracovali ve spolku aktivně i Marx a Engels. 17. září 1850 Marx, Engels a několik jejich spolubojovníků ze spolku vystoupili, protože v boji mezi většinou ústředního výboru Svazu komunistů, vedenou Marxem a Engelsem, a sektářskou a dobrodružnou menšinou

(Willichovou a Schapperovou frakcí) se spolek postavil na stranu menšiny. Koncem padesátých let se Marx a Engels znovu zúčastnili práce vzdělávacího spolku. Když byla založena Internacionála, stal se spolek, k jehož vůdcům patřil i Lessner, německou sekcí Mezinárodního dělnického sdružení v Londýně. Londýnský vzdělávací spolek existoval až do roku 1918, kdy jej anglická vláda rozpustila. — *375.*

[204] Jde o všeobecný německý dělnický sjezd, který se souhlasem hamburského valného shromáždění lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku (viz poznámku 226) svolali Schweitzer a Fritzsche na 26. září 1868 do Berlína; na sjezdu bylo přítomno 206 delegátů zastupujících přes 142 000 dělníků, převážně ze severoněmeckých měst. Dělnické spolky, které přistoupily k norimberské organizaci, vedené Bebelem a Liebknechtem, nebyly na tento sjezd připuštěny. Na sjezdu bylo založeno několik odborových organizací vytvořených podle vzoru sektářské organizace lassallovců, které se pak spojily v jeden společný svaz v čele se Schweitzerem. Tato organizace byla zcela podřízena Všeobecnému německému dělnickému spolku.

Marx Schweitzera ostře kritizoval za to, že sjezd zorganizoval takovým způsobem, že to vedlo k rozkolu dělnických odborových svazů v Německu, a za to, že na sjezdu byly přijaty stanovy, které zásadně odporovaly cílům a charakteru odborového hnutí.

Poselství Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně vyšlo v časopisu „Vorbote", čís. 12 z prosince 1868, a čís. 1 z ledna 1869. — *375.*

[205] Jde o Marxův dopis Schweitzerovi z 13. října 1868, kterým odpověděl na Schweitzerovy dopisy z 15. září a 8. října 1868. — *376.*

[206] *Demokratický dělnický spolek* vznikl v říjnu 1868 po rozštěpení Berlínského dělnického spolku, jenž byl pod vlivem lassallovců. Tento nový spolek se připojil k norimberské organizaci dělnických spolků, v jejímž čele stáli Bebel a Liebknecht, a přijal její program založený na zásadách Internacionály. Téměř všichni členové spolku byli také členy Mezinárodního dělnického sdružení. Svůj proletářský charakter zdůraznil spolek tím, že zvolil za předsedy dva dělníky — Wilcka a Kämmerera.

Demokratický dělnický spolek aktivně bojoval proti lassallovcům. Na řadě jeho schůzí mluvil W. Liebknecht. V roce 1869 vstoupil spolek do Sociálně demokratické dělnické strany založené na eisenašském sjezdu. — *376.*

[207] Tento oběžník generální rady napsal Marx 22. prosince 1868, když se na zasedání generální rady jednalo o přijetí bakuninovské Aliance do Internacionály.

Alianci socialistické demokracie založil Michail Bakunin v říjnu 1868 v Ženevě jako mezinárodní organizaci. Členy prozatímního výboru Aliance byli kromě Bakunina Brosset, Duval, Guétat, Perron, Zagorskij a J. Ph. Becker.

29. listopadu 1868 poslal Becker, který se brzy poté s Bakuninem rozešel, generální radě text programu a stanov Aliance. Tyto dokumenty byly přečteny na zasedání rady 15. prosince 1868. Téhož dne je Marx poslal Engelsovi se žádostí, aby se k nim kriticky vyjádřil; Engels tak učinil 18. prosince. 22. prosince přečetl Hermann Jung na zasedání generální rady návrh odpovědi Alianci, který napsal Marx s přihlédnutím k Engelsovým připomínkám; návrh měl formu oběžníku a byl s malými změnami přijat.

Oběžník generální rady z 22. prosince 1868 byl rozeslán všem sekcím Internacionály jako důvěrné sdělení. Poprvé byl otištěn v roce 1872 v důvěrném oběžníku generální rady „Les prétendues scissions dans l'Internationale" [„Domnělé rozkoly v Internacionále"], který sepsali Marx a Engels (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18). Dochovalo se několik rukopisných variant, které se od sebe jen nepatrně liší: dva rukopisy Marxovy — rukopis z 22. prosince 1868 a druhý rukopis, který byl přiložen k jeho dopisu Jungovi ze 6. srpna 1870; dvě rukopisné kopie, z nichž jednu pořídil Jung a druhou Dupont a Engels. — *377.*

[268] „Rules of the International Working Men's Association" [„Stanovy Mezinárodního dělnického sdružení"], Londýn 1867. — *378.*

[269] Rezoluci proti buržoazně pacifistické Lize míru a svobody přijal bruselský kongres Internacionály 12. září 1868 v souvislosti s pozváním Internacionály na kongres Ligy, který se měl konat v září 1868 v Bernu. K pozvání došlo z iniciativy Bakunina, který byl členem ústředního výboru Ligy a snažil se podřídit Mezinárodní dělnické sdružení buržoazní Lize.

V rezoluci bruselského kongresu se poukazovalo na to, že pacifistická Liga, která si dělá nároky na vedení mezinárodního dělnického hnutí, je vzhledem k existenci Mezinárodního dělnického sdružení zbytečná. Lize bylo navrženo, aby se připojila k Internacionále, a jejím členům doporučeno, aby vstoupili do jejích sekcí. — *378.*

[270] „*Zprávu o hornických bratrstvech v saských uhelných dolech*" napsal Engels na Marxovu žádost podle materiálů, které mu poslali horníci z Lugau, Niederwürschnitz a Oelsnitz. Horníci se obrátili na generální radu a na Marxe osobně a žádali, aby se mohli připojit k Internacionále.

Zprávu, kterou Engels napsal anglicky, předložil Marx generální radě 23. února 1869. Generální rada přijala usnesení, aby zpráva byla uveřejněna anglicky a německy. Její stručný obsah byl uveřejněn ve zprávě ze zasedání generální rady v listu „Bee-Hive", čís. 385 z 27. února 1869. Ostatní anglické noviny, na které se Marx obrátil, „Times", „The Daily News" a „The Morning Advertiser", odmítly zprávu uveřejnit. Začátkem března 1869 přeložil Marx sám Engelsův rukopis do němčiny; překlad byl pak otištěn v listech: „Social-Demokrat", čís. 33 ze 17. března 1869, „Demokratisches

Wochenblatt", čís. 12 z 20. března 1869, a „Zukunft", čís. 67 a 68 z 20. a 21. března 1869; anglický originál zprávy se nedochoval. — *380.*

271 Z Hansemannova projevu na zasedání Spojeného zemského sněmu 8. června 1847 (viz „Der Erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847" [„První spojený zemský sněm v Berlíně v roce 1847"] 3. díl, Berlín 1847, str. 55). — *381.*

272 Narážka na výrok pruského ministra vnitra von Rochowa v dopise z 15. ledna 1838 obyvatelům města Elbingu, kteří projevili nesouhlas s tím, že z hannoverského zemského sněmu bylo vykázáno sedm opozičních profesorů. Rochow napsal mj.: „Poddaným přísluší prokazovat povinnou poslušnost svému králi a zeměpánu, ale nepřísluší jim posuzovat *měřítkem svého omezeného úsudku* jednání hlavy státu a pronášet veřejný úsudek o něm." — *384.*

273 Když ústřední byro Aliance dostalo dopis generální rady z 22. prosince 1868 (viz tento svazek, str. 377—379), jímž generální rada odmítla přijmout Alianci socialistické demokracie jako samostatnou mezinárodní organizaci do Internacionály, obrátilo se 27. února 1869 znovu na generální radu a prohlásilo, že je ochotno Mezinárodní alianci rozpustit, jestliže generální rada schválí její program a přijme do Internacionály jednotlivé místní sekce Aliance.

Dopis z 9. března 1869 je odpovědí generální rady na nový dopis Aliance. Napsal jej Marx, když se na jeho textu dohodl s Engelsem. Dopis byl jednomyslně schválen na zasedání rady 9. března 1869 a jeho text rozeslali dopisující tajemníci všem sekcím jako důvěrné sdělení. Poprvé byl uveřejněn v roce 1872 v důvěrném oběžníku generální rady „Domnělé rozkoly v Internacionále", který sestavili Marx a Engels. Dochovalo se několik jen nepatrně se od sebe lišících rukopisů tohoto dopisu: dva Marxovy koncepty, anglický a francouzský, konečný Marxův rukopis ve francouzském jazyce a kopie dopisu napsaná rovněž francouzsky neznámou rukou, s Marxovými korekturami. Hlavní obsah dokumentu vyložil Marx kromě toho ve svém dopise Engelsovi z 5. března 1869. Překlad pro Spisy byl pořízen podle konečného Marxova rukopisu srovnaného s textem vyšlým v roce 1872. — *387.*

274 Článek 2 programu Aliance byl obsažen už v programu, který přednesl Bakunin na kongresu Ligy míru a svobody v září 1868 v Bernu. Na základě tohoto dopisu generální rady byl článek v dubnu 1869 pozměněn takto: „Usiluje především o úplné a definitivní odstranění tříd a o politické, ekonomické a sociální zrovnoprávnění osob obojího pohlaví." — *388.*

275 Na zasedání generální rady 20. dubna 1869 podal zástupce belgické federální rady Hins podrobnou zprávu o událostech v Seraingu a Frameries (Belgie). Hins byl pověřen, aby zjistil podrobnosti o krvavých masakrech stávkujících,

k nimž došlo v dubnu 1869. Generální rada pověřila Marxe, aby jejím jménem sepsal protest proti zvěrstvům belgických úřadů. Provolání k dělníkům v Evropě i ve Spojených státech napsal Marx anglicky a francouzsky. 4. května 1869 přečetl text na zasedání generální rady, která se usnesla jej vytisknout a rozšiřovat. Anglický text provolání byl vytištěn jako samostatný leták „The Belgian Massacres. To the workmen of Europe and the United States"; francouzský text vyšel v několika listech: „Internationale", čís. 18 z 15. května 1869, „Liberté", čís. 99 ze 16. května 1869, a „Égalité", čís. 18 z 22. května 1869; německý text v Eccariově překladu vyšel v listu „Demokratisches Wochenblatt", čís. 21 z 22. května 1869, a v časopise „Vorbote", čís. 6 z června 1869.

„*L'Internatinale*" [„Internacionála"] — belgický týdeník, orgán belgických sekcí Internacionály; vycházel v Bruselu za úzké spolupráce De Paepa od roku 1869 do roku 1873. V listu byly otiskovány dokumenty Internacionály.

„*L'Égalité*" [„Rovnost"] — švýcarský týdeník, orgán románské federace Internacionály; vycházel francouzsky v Ženevě od prosince 1868 do prosince 1872. — *389.*

[276] Jde o události v Charleroi (Belgie) v březnu 1868. Viz tento svazek, str. 357 až 358. — *389.*

[277] Když byl francouzský text publikován v belgickém tisku, byla, jak psal De Paepe Marxovi 31. března 1869, jména Kamp, Pirmez a princ Flanderský kvůli cenzuře vypuštěna a nahrazena slovy: „osoby zaujímající v Belgii vysoké postavení". — *390.*

[278] *Les sommations préalables* (předběžné výzvy) — v mnoha buržoazních státech zákonem zavedená trojí úřední výzva k davu, aby se rozešel. Po této výzvě může být použito ozbrojené síly. — *390.*

[279] Jde o francouzsko-belgická jednání, která trvala od února do července 1869 a týkala se železničních koncesí, neboť belgický parlament přijal zákon, podle něhož bylo možno postoupit právo koncese jen se souhlasem vlády. Tento zákon, přijatý ve zkráceném řízení, byl namířen proti hospodářské expanzi Francie, která se snažila získat belgické železnice do svých rukou. — *390.*

[280] Marx má na mysli krvavé potlačení povstání černochů v říjnu 1865, kdy guvernérem ostrova Jamajky, anglické kolonie v Západní Indii, byl Eyre. Eyrovy akce vyvolaly velké pobouření anglické veřejnosti, takže anglická vláda byla nucena odvolat ho z místa guvernéra. — *391.*

[281] Belgie byla prohlášena za neutrální zemi protokolem londýnské konference

pěti mocností (Anglie, Francie, Rusko, Rakousko a Prusko) v lednu 1831, krátce po belgické buržoazní revoluci z roku 1830 a poté, co se Belgie odtrhla od Holandska. — *391.*

[282] Slovo „thugové", což je název indické náboženské sekty, jejíž členové prováděli rituální vraždy uškrcením, zdomácnělo v evropské literatuře 19. století jako výraz označující profesionální lupiče a vrahy. — *392.*

[283] Aby svoboda obletěla celý svět, nemusí jít tudy (Belgií) — těmito slovy odpověděl poslanec belgického parlamentu Delfosse ve svém projevu na zasedání sněmovny 1. března 1848 na poznámku, že ideje Francouzské revoluce z roku 1848 obletí celý svět. — *393.*

[284] Provolání generální rady k Národnímu dělnickému svazu (viz poznámku 243) napsal Marx, když na jaře 1869 hrozila válka mezi Anglií a USA. Přečetl ji na zasedání generální rady 11. května. Odpověď předsedy Národního dělnického svazu Sylvise cituje Marx ve zprávě generální rady basilejskému kongresu (viz tento svazek, str. 422). Anglický text provolání byl vydán jako samostatný leták: „Address to the National Labour Union of the United States" a byl otištěn též v časopise „Bee-Hive", čís. 396 z 15. května 1869; německy bylo provolání otištěno v listu „Demokratisches Wochenblatt", čís. 21 z 22. května 1869, a v časopisu „Vorbote", čís. 8 ze srpna 1869. — *395.*

[285] Druhé vydání Marxova díla „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta", napsaného roku 1852 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 137—238), vyšlo v Hamburku v červenci 1869.

Nové vydání „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta" přecházel buržoazní tisk tvrdošíjným mlčením. List „Volksstaat" přinesl teprve 16. března 1870 zprávu o druhém vydání a zároveň uveřejnil text předmluvy, která byla přijata i do třetího vydání tohoto díla, jež vyšlo roku 1885 za Engelsovy redakce.

Francouzský překlad předmluvy byl nejdříve uveřejněn v orgánu francouzské dělnické strany „Le Socialiste". Téhož roku vyšlo dílo knižně v Lille s předmluvou k druhému vydání. Ruský překlad předmluvy vyšel poprvé roku 1894 v Ženevě v prvním ruském vydání tohoto Marxova díla.

„*Der Volksstaat*" — orgán německé Sociálně demokratické dělnické strany (eisenašské); vycházel v Lipsku od 2. října 1869 do 29. září 1876 (zprvu dvakrát, od července 1873 třikrát týdně). Vyjadřoval názory revolučního proudu v německém dělnickém hnutí. Pro svůj smělý revoluční postoj byl vystaven stálému pronásledování ze strany policie a vlády. Složení redakce se často měnilo, protože redaktoři byli zatýkáni; vedení však zůstalo v rukou Wilhelma Liebknechta. Velký vliv na charakter listu měl August Bebel, vedoucí nakladatelství „Volksstaat".

Marx a Engels spolupracovali s listem od jeho založení. Poskytovali redakci neustále pomoc a svou kritikou přispívali k tomu, že si list uchoval revoluční linii. Přes některé slabiny a chyby byl „Der Volksstaat" jedním z nejlepších dělnických listů v sedmdesátých letech. — *398.*

[286] „*Die Revolution*" — týdeník, který vydával v New Yorku roku 1852 Joseph Weydemeyer, přítel Marxe a Engelse a člen Svazu komunistů. Marx a Engels byli ochotni s listem spolupracovat. Weydemeyer však mohl vzhledem k finančním obtížím vydat pouze dvě čísla v lednu 1852.

V květnu 1852 uveřejnil Marx „Osmnáctý brumaire" jako první číslo „neperiodického časopisu" „Die Revolution". — *398.*

[287] *Vendômský sloup* — sloup se sochou Napoleona I. na Vendômském náměstí v Paříži, který byl v letech 1806—1810 ulit z ukořistěných děl na paměť vítězství „velké armády" v roce 1805. Napoleon III. dal v roce 1863 sochu Napoleona I. v napoleonském klobouku a plášti odstranit a nahradit ji sochou s úplnými královskými regáliemi. 16. května 1871 byl Vendômský sloup dekretem Pařížské komuny jako „pomník barbarství, symbol brutálního násilí a falešné slávy, přitakávání militarismu, popírání mezinárodního práva, trvalá urážka poražených od vítěze" zničen a také socha Napoleona I. byla stržena. — *399.*

[288] J. B. Charras, „Histoire de la campagne de 1815. Waterloo" [„Dějiny tažení z roku 1815. Waterloo"], Brusel 1857. — *399.*

[289] Jean Charles Léonard Simonde de Sismondi, „Études sur l'économie politique" [„Studie o politické ekonomii"], sv. 1, Paříž 1837, str. 35. — *399.*

[290] Základem stručného životopisu „Karel Marx" je původní varianta, kterou Engels napsal koncem července 1868 pro německé literární noviny „Die Gartenlaube" [„Besídka"] a kterou redakce neotiskla. V červenci 1869 Engels životopis přepracoval pro list „Zukunft", kde byl uveřejněn v čísle 185 z 2. srpna 1869. Tento první Engelsův nástin Marxova života otiskl rovněž W. Liebknecht v příloze listu „Demokratisches Wochenblatt", čís. 34 z 21. srpna 1869; Liebknecht však vypustil důležité místo, kde se říká, že Lassalle nebyl originální myslitel, ale že si obsah svých spisů vypůjčil od Marxe a jeho dílo vulgarizoval. — *401.*

[291] Míní se tu *Svaz komunistů*, první mezinárodní komunistická organizace proletariátu, založená pod vedením Marxe a Engelse počátkem června 1847 v Londýně. Programové a organizační zásady Svazu byly vypracovány za Marxovy a Engelsovy bezprostřední účasti. Z rozhodnutí II. sjezdu Svazu (29. listopadu—8. prosince 1847), který jednohlasně přijal zásady vědeckého komu-

nismu vypracované Marxem a Engelsem, byl sestaven programový dokument – „Manifest Komunistické strany", otištěný v únoru 1848 (viz Marx - Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 423–462).

Když ve Francii vypukla revoluce, ústřední výbor Svazu v Londýně pověřil koncem února 1848 vedením Svazu bruselský krajský výbor v čele s Marxem. Když byl Marx z Bruselu vypovězen, byla za sídlo nového ústředního výboru určena Paříž, kam Marx odjel. Do ústředního výboru byl zvolen i Engels.

V druhé polovině března a počátkem dubna 1848 se vracejí Marx, Engels a několik set německých dělníků, většinou členů Svazu komunistů, do vlasti, aby se zúčastnili začínající německé revoluce. Politickou platformou Svazu komunistů v revoluci byly „Požadavky Komunistické strany v Německu", zformulované koncem března Marxem a Engelsem (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 19–21). Centrem, které řídilo práci členů Svazu komunistů a určovalo její linii, se stala „Neue Rheinische Zeitung", kterou tehdy redigoval Marx.

Ačkoli porážka revoluce byla pro Svaz komunistů těžkou ranou, v letech 1849–1850 byl Svaz reorganizován a pokračoval ve své činnosti. V „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů" z března 1850 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 273–283) shrnuli Marx a Engels zkušenosti z revoluce 1848–1849 a vytyčili úkol vytvořit samostatnou stranu proletariátu; v „Provolání" byla poprvé formulována myšlenka permanentní revoluce.

V létě 1850 se v ústředním výboru Svazu komunistů vyhrotily zásadní neshody v otázce taktiky. Většina ústředního výboru v čele s Marxem a Engelsem rozhodně vystoupila proti sektářské a dobrodružné taktice, kterou prosazovala Willichova-Schapperova frakce. Tato frakce navrhovala rozpoutat ihned bez ohledu na objektivní zákonitosti a reálné politické poměry revoluci v Německu a v jiných evropských zemích. Rozbíječská činnost Willichovy-Schapperovy frakce vedla v polovině září 1850 k rozkolu s touto skupinou. Na schůzi 15. září 1850 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 597–602) byla na Marxův návrh pravomoc ústředního výboru přenesena na kolínský krajský výbor. Politická perzekuce a zatýkání členů Svazu způsobily, že Svaz komunistů v Německu v květnu 1851 fakticky přestal pracovat. 17. listopadu 1852, brzy po kolínském procesu proti komunistům, Svaz na Marxův návrh oznámil, že se rozpouští a že jeho členové pokračují ve výchově kádrů pro příští revoluční boje.

Svaz komunistů sehrál důležitou historickou úlohu jako škola proletářských revolucionářů, jako zárodek proletářské strany a předchůdce Mezinárodního dělnického sdružení. — *401.*

[292] Engels má mysli Marxovu práci „Ke kritice politické ekonomie" (viz Marx - Engels, Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 31–189). — *401.*

[293] Jde o počátek panování krále Bedřicha Viléma IV. (1840—1857), který vkládal velké naděje v liberální buržoazii. Tato velmi krátká „nová éra" vedla pouze k několika bezvýznamným ústupkům liberální buržoazii. — *402.*

[294] Jde o Marxovy články, otištěné pod názvem „Jednání šestého porýnského Zemského sněmu" v „Rheinische Zeitung" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1957, str. 46—97).

„*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*" [„Porýnské noviny pro politiku, obchod a průmysl"] — deník, který vycházel v Kolíně nad Rýnem od 1. ledna 1842 do 31. března 1843. Založili jej představitelé porýnské buržoazie, opozičně naladěné proti pruskému absolutismu. Pro spolupráci s tímto listem byli získáni i někteří mladohegelovci. Od dubna 1842 se stal spolupracovníkem „Rheinische Zeitung" Karel Marx a od října téhož roku byl jedním z jejích redaktorů. V „Rheinische Zeitung" vyšlo i několik článků Bedřicha Engelse. Za Marxovy redakce začal tento list nabývat stále určitějšího revolučně demokratického charakteru. Vláda uvalila na „Rheinische Zeitung" zvlášť přísnou cenzuru a později noviny vůbec zakázala. — *402.*

[295] „*Deutsch-Französische Jahrbücher*" [„Německo-francouzské ročenky"] vycházely německy v Paříži za redakce Karla Marxe a Arnolda Ruga. Vyšlo jen první dvojčíslo v únoru 1844. Byly tu uveřejněny práce Karla Marxe „K židovské otázce" a „Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva", a rovněž práce Bedřicha Engelse „Nástin kritiky politické ekonomie" a „Situace Anglie. ‚Minulost a přítomnost' od Thomase Carlyla" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 371—400, 401—414, 525—550, 551—575). Tyto práce znamenají Marxův a Engelsův definitivní přechod od revolučního demokratismu k materialismu a komunismu. Hlavní příčinou, proč časopis přestal vycházet, byly zásadní neshody mezi Marxem a buržoazním radikálem Rugem. — *403.*

[296] K. Marx, „Bída filosofie. Odpověď na ‚Filosofii bídy' pana Proudhona" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str.83—196).

O Proudhonově knize „Filosofie bídy" viz poznámku 38. — *403.*

[297] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 423—462. — *403.*

[298] „*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*" [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie"] — list vycházel za Marxovy redakce jako deník v Kolíně nad Rýnem od 1. června 1848 do 19. května 1849. Členy redakce byli Engels, dále Wilhelm Wolff, Georg Weerth, Ferdinand Wolff, Ernst Dronke, Ferdinand Freiligrath a Heinrich Bürgers.

Jako bojový orgán proletářského křídla demokracie vychovávala „Neue Rheinische Zeitung" lidové masy a burcovala je k boji proti kontrarevoluci.

Úvodníky, které určovaly stanovisko listu k nejdůležitějším otázkám německé a evropské revoluce, psali zpravidla Marx a Engels.

Rozhodný a nesmiřitelný postoj listu, jeho bojový internacionalismus, uveřejňování politických odhalení usvědčujících pruskou vládu i místní kolínské úřady, to všechno vyvolávalo proti listu hned od počátku štvanice feudálně monarchistického a liberálně buržoazního tisku a pronásledování ze strany vlády, které se vystupňovalo zejména po kontrarevolučním převratu v Prusku v listopadu až prosinci 1848.

Přes všechno pronásledování a překážky ze strany policie hájila „Neue Rheinische Zeitung" statečně zájmy revoluční demokracie a proletariátu. V květnu 1849, za všeobecného nástupu kontrarevoluce, využila pruská vláda toho, že Marxovi bylo odepřeno pruské občanství, a vydala příkaz, aby byl vypovězen z pruského území. Marxovo vypovězení a represálie proti ostatním redaktorům „Neue Rheinische Zeitung" byly příčinou, že list přestal vycházet. Poslední číslo vyšlo 19. května 1849. — *403.*

[299] „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*" [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue"] — časopis, který Marx a Engels založili v prosinci 1849 a vydávali do listopadu roku 1850. Časopis byl teoretickým a politickým orgánem Svazu komunistů, pokračováním „Neue Rheinische Zeitung". Od března do listopadu 1850 vyšlo celkem šest čísel časopisu včetně jednoho dvojčísla (5—6). Časopis byl redigován v Londýně a vycházel v Hamburku. Na obálce byl uveden také New York, protože Marx a Engels počítali s tím, že časopis bude rozšiřován i mezi německými emigranty v Americe.

Časopis hodnotil výsledky revoluce z let 1848—1849 na základě historicko-materialistického rozboru, objasňoval novou historickou situaci a rozpracovával taktiku revoluční proletářské strany. Převážnou většinu článků psali Marx a Engels, kteří získali pro spolupráci své stoupence — Wilhelma Wolffa, Josepha Weydemeyera a Georga Eccaria. Z Marxových a Engelsových prací tu byly otištěny Marxovy „Třídní boje ve Francii", Engelsova „Německá kampaň za říšskou ústavu" a „Německá selská válka" a další drobnější práce. Časopis přestal vycházet, protože byl v Německu neustále šikanován policií a pro nedostatek finančních prostředků. — *404.*

[300] „*New-York Daily Tribune*" [„Newyorská denní tribuna"] — americký deník, který vycházel v letech 1841—1924. Ve čtyřicátých a padesátých letech byla „Tribune" pokrokovým listem a bojovala proti otrokářství. Do listu psala řada významných amerických spisovatelů a novinářů; od konce čtyřicátých let byl jedním z redaktorů Charles Dana, ovlivněný myšlenkami utopického socialismu. Marx začal s tímto listem spolupracovat v srpnu 1851 a psal do něho přes deset let, do března 1862. Mnoho článků pro „New-York Daily Tribune" napsal na Marxovo přání Engels. Marxovy a Engelsovy

články pro „New-York Daily Tribune" pojednávají o nejdůležitějších otázkách mezinárodní a vnitřní politiky, dělnického hnutí, hospodářského vývoje evropských zemí. V období, kdy reakce v Evropě přecházela do útoku, odhalovali Marx a Engels v tomto americkém listu s širokým okruhem čtenářů na konkrétních případech zlořády kapitalistické společnosti, nesmiřitelné rozpory, pro ni typické, a konečně i omezenost buržoazní demokracie.

Marxova spolupráce s listem končila na počátku občanské války v USA. K rozchodu Marxe s „New-York Daily Tribune" přispělo to, že v redakci nabyli převahy stoupenci kompromisu s otrokářskými státy a že list přestal být pokrokový. — *404.*

[301] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421—728. — *404.*

[302] Tyto materiály jsou ve zprávách parlamentních komisí pro vyšetření situace v různých odvětvích anglického průmyslu, uveřejněných v tzv. Modrých knihách (viz poznámku 4). — *405.*

[303] „*Zprávu generální rady o dědickém právu*" sestavil Marx jako závěr z jednání generální rady o zrušení dědického práva, které probíhalo v létě 1869 v souvislosti s přípravou basilejského kongresu Internacionály. Tato otázka byla zahrnuta do programu kongresu na naléhání sekce, kterou v červnu 1869 založil v Ženevě Bakunin a nazval ji „Aliance socialistické demokracie. Ústřední sekce". Tato sekce, jejímiž členy se stala řada nejbližších Bakuninových přívrženců, řídila fakticky Mezinárodní alianci socialistické demokracie, která nadále tajně existovala, ačkoli oficiálně bylo oznámeno, že byla rozpuštěna. Bakunin tím, že vnutil kongresu Internacionály diskusi o dědickém právu, rozvratnickým způsobem jej odváděl od řešení naléhavých otázek programu a taktiky, které měla evropská dělnická třída před sebou.

Při projednávání této otázky na zasedání rady 20. července 1869 pronesl Marx obsáhlou řeč, jejíž zápis se dochoval v protokolech generální rady (viz tento svazek, str. 618—620). Text Marxova referátu schválila rada 3. srpna 1869. Na basilejském kongresu jej přečetl Eccarius na zasedání 11. září 1869 a v plném znění byl uveřejněn v brožurách o kongresu vydaných anglicky, francouzsky a německy. „Report of the fourth annual congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland. From the 6th to the 11th September 1869". Londýn 1869, str. 26—27; „Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IV-e Congrès International, tenu à Bâle en septembre 1869", Brusel 1869, str. 122—124; „Verhandlungen des IV. Congresses des internationalen Arbeiterbundes in Basel", čís. 1—7, Basilej 7.—14. září 1869, str. 77—80; dále byl text publikován v časopise „Vorbote", čís. 10 z října 1869, str. 150—152. — *407.*

[304] Skupina Saint-Simonových stoupenců, Enfantin, Bazard, Rodrigues, Buchez

aj., začala koncem dvacátých let 19. století popularizovat a rozvíjet jeho učení. V roce 1830 byla podle přednášek, které v Paříži pronesl Bazard, vydána kniha „Výklad Saint-Simonova učení", v níž se požadovalo zrušení dědického práva (viz „Doctrine de Saint-Simon. Première année. Exposition. 1829", Paříž 1830, str. 143—169). — *408.*

305 *„Zprávu generální rady IV. výročnímu kongresu Mezinárodního dělnického sdružení"* napsal Marx z pověření generální rady koncem srpna a začátkem září 1869 pro řádný kongres, který se konal v Basileji 6.—11. září 1869. Marx nebyl na kongresu přítomen, ale velmi aktivně se podílel na jeho přípravě. Dochovaly se protokolární záznamy jeho projevů v generální radě k jednotlivým otázkám denního pořadu kongresu: k otázce vlastnictví půdy (6. července 1869), dědického práva (20. července) a školství (10. a 17. srpna) (viz tento svazek, str. 616—623).

Basilejský kongres znovu projednal otázku půdy a většinou hlasů se vyslovil pro to, aby soukromé vlastnictví půdy bylo zrušeno a aby se půda stala vlastnictvím společenským; byla přijata také usnesení o sjednocení odborových organizací v národním i mezinárodním měřítku a řada usnesení o organizačním upevnění Internacionály a rozšíření pravomoci generální rady. Při jednání o zrušení dědického práva došlo na basilejském kongresu poprvé k otevřené srážce mezi stoupenci Marxova vědeckého socialismu a přívrženci Bakuninova anarchismu (viz poznámku 303).

Zpráva generální rady, kterou Marx napsal anglicky, byla přednesena německy a francouzsky na zasedání kongresu 7. září 1869 a německy vyšla také jako brožura: „Bericht des Generalraths der Internationalen Arbeiter-Association an den IV. allgemeinen Congress in Basel", Basilej 1869; anglicky a francouzsky vyšla zpráva spolu s protokoly ze zasedání kongresu v publikacích „Report of the fourth annual congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland", Londýn (1869), str. 7—13; „Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IV-e Congrès international, tenu à Bâle, en septembre 1869", Brusel 1869, str. 9—23. Zprávu uveřejnila také řada novin a časopisů: „L'Internationale", čís. 37 z 26. září a čís. 38 z 3. října 1869; „Le Progrès", čís. 26, 27 a 28 z 11., 18. a 25. prosince 1869 a čís. 1, 2 a 3 z 1., 8. a 15. ledna 1870; „Der Vorbote", čís. 9 ze září 1869; „Demokratisches Wochenblatt", čís. 41, 42 a 43 z 18., 22. a 25. září 1869; neapolský list „L'Eguaglianza", čís. 8 a 9 z 24. a 31. prosince 1869. První ruský překlad zprávy vyšel v časopise „Narodnoje dělo", čís. 7—10 z listopadu 1869.

Český překlad pro Spisy byl pořízen podle textu německé brožury, který je nejúplnější, a srovnán s anglickým textem. Nejdůležitější odchylky jsou uvedeny pod čarou. — *410.*

306 „Allgemeine Zeitung", čís. 9 z 9. ledna a čís. 13 z 13. ledna 1869. — *412.*

[307] „*La jeune Suisse*“ („Mladé Švýcarsko“) — jde o šovinistickou organizaci mládeže „La jeune Genève“ („Mladá Ženeva“). — *412.*

[308] „*Les orgies infernales des casse-têtes*“ („Pekelné orgie obušků“) — z projevu poslance Zákonodárného sboru Raspaila na zasedání 8. července 1869, v němž protestoval proti násilnostem bonapartovské policie při volbách v Paříži. — *413.*

[309] Fakta, která uvedl Marx, byla uveřejněna v „Égalité“, čís. 19 z 29. května 1869. Když na jaře 1869 stávkovali v Ženevě stavební a tiskárenští dělníci, vykonaly románský federální výbor a sekce Internacionály v Ženevě velký kus práce. Románský federální výbor vydal řadu provolání k dělníkům, která byla v březnu až dubnu 1869 otištěna v „Égalité“ nebo vyšla samostatně jako letáky: provolání výboru k sekcím Internacionály ze 17. března 1869 („Le Comité Fédéral Romand aux sections internationales“), provolání, které vydala schůze švýcarských občanů, členů Internacionály, svolaná 2. dubna 1869 z iniciativy federálního výboru, a v němž byly odhaleny pomluvy podnikatelů proti Mezinárodnímu dělnickému sdružení („Adresse au Conseil d'État et au peuple de Genève“) aj.

Významnou úlohu při organizování stávky sehrály také periodicky vydávané bulletiny spolků stavebních a tiskárenských dělníků, které byly v Internacionále: „Association Internationale des Travailleurs. Grève des tailleurs de Pierre et Maçons“ („Mezinárodní dělnické sdružení. Stávka kameníků a zedníků“), „La Société typographique de Genève à l'opinion publique“ („Ženevský spolek typografů veřejnosti“). — *413.*

[310] *Crédit mobilier* (plný název Société générale du crédit mobilier) — velká francouzská akciová banka, založená roku 1852. Hlavním zdrojem příjmů Crédit mobilier byla burzovní spekulace s cennými papíry akciových společností, které založila. Banka byla úzce spjata s vládnoucími kruhy druhého císařství. Roku 1867 udělala úpadek a roku 1871 byla likvidována. Skutečnou podstatu Crédit mobilier odhalil Marx v řadě článků, otištěných v listu „New-York Daily Tribune“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 12, str. 47—64, 234—242, 320—323). — *413.*

[311] „*L'International*“ [„Mezinárodní noviny“] — francouzský deník, vydávaný v letech 1863—1871 v Londýně; oficiózní orgán francouzské vlády. — *416.*

[312] K *Severoněmeckému spolku*, v jehož čele stálo Prusko, patřilo 19 států a 3 svobodná města v severním a středním Německu; byl vytvořen roku 1867 z popudu pruského ministerského předsedy Bismarcka. Vznik Severoněmeckého spolku byl jednou z rozhodujících etap opětného sjednocení Německa pod hegemonií Pruska. — *416, 545.*

[313] „*Les chassepots avaient encore fait merveille*“ (chassepotky dokázaly zase divy) — jde o pušky, které zdokonalil Chassepot a jimiž byla v roce 1866 vyzbrojena francouzská armáda. — *417.*

[314] „*Le Moniteur universel*“ [„Všeobecný zpravodaj“] — francouzský deník, který vycházel v Paříži v letech 1789—1901; v letech 1799—1814 a 1816—1869 to byl oficiální vládní orgán. — *417.*

[315] „*Vivre en travaillant ou mourir en combattant!*“ — v roce 1831 heslo vzbouřivších se lyonských tkalců. — *418.*

[316] Míní se porážka Rakouska v prusko-rakouské válce z roku 1866. — *418.*

[317] 7.—9. srpna 1869 se konal v Eisenachu celoněmecký sjezd sociálních demokratů z Německa, Rakouska a Švýcarska, na němž byla založena německá Sociálně demokratická dělnická strana. V bodě 6 druhého oddílu programu přijatého na sjezdu se říkalo: „Vzhledem k tomu, že osvobození práce není ani místní, ani národní, ale sociální úkol, který se týká všech zemí, v nichž existuje moderní společnost, považuje se Sociálně demokratická dělnická strana, pokud to dovolují zákony o spolcích, za sekci Mezinárodního dělnického sdružení a připojuje se k jeho snahám.“ — *418.*

[318] Když se po vojenské porážce z roku 1866 zostřila politická krize a rozrůstalo se národně osvobozenecké hnutí, byly reakční rakouské vládnoucí kruhy donuceny dohodnout se jednak s Uhrami a vytvořit dvojjedinou říši — Rakousko-Uhersko —, jednak udělat řadu politických ústupků buržoazii. Ústava z roku 1867 rozšiřovala pravomoc zastupitelského orgánu, Říšské rady, stanovila odpovědnost ministrů parlamentu, zaváděla všeobecnou vojenskou povinnost a centralizaci správy; do vlády se vedle zástupců aristokracie dostali také buržoazní liberálové. — *419.*

[319] *Předlitavské Rakousko* neboli Předlitavsko byla část Rakousko-Uherska zahrnující vlastní Rakousko, Čechy, Moravu, Halič, Bukovinu aj. Zalitavsko tvořilo království uherské zahrnující Transylvanii, Chorvatsko, Slovinsko aj. (svůj název dostaly tyto části od řeky Litavy, která je oddělovala). — *419.*

[320] Řádné valné shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku se konalo ve dnech 28.—31. března 1869 v Barmenu-Elberfeldu. Shromáždění prohlásilo, že souhlasí s programem Mezinárodního dělnického sdružení, a doporučilo členům spolku, aby vstoupili do Internacionály jednotlivě.— *420.*

[321] Orgánem barcelonské sekce a později federace Internacionály v Barceloně

byl týdeník „La Federación", který vycházel španělsky od srpna 1869 do roku 1873.

Orgánem holandské ústřední sekce Internacionály byl od roku 1869 týdeník „De Werkman" [„Dělník"], který vycházel v Amsterodamu od roku 1868 do roku 1874. — *420.*

322 *Zákon o vzbouřeních* (Riot Act), který vstoupil v platnost v roce 1715, zakazoval veškerá „buřičská shromáždění" více než 12 osob; představitelé státní moci byli v takových případech povinni přečíst zvláštní výstrahu a jestliže se shromáždění do hodiny nerozešli, použít násilí. — *421.*

323 Tato rezoluce byla přijata na druhém všeobecném sjezdu anglických tradeunionů v Birminghamu na návrh člena generální rady Internacionály Cremera, který byl delegátem sjezdu, a otištěna v „Bee-Hive", čís. 412 ze 4. září 1869. Sjezd se konal ve dnech 23.—28. srpna 1869 a usnesl se prosazovat osmihodinový pracovní den ve Spojeném království a na nejbližším sjezdu podrobně projednat otázku pozemkového vlastnictví. — *422.*

324 *Návrh rezoluce generální rady o politice britské vlády vůči irským vězňům* předložil Marx 16. listopadu 1869 na zasedání generální rady při diskusi o irské otázce.

V létě a na podzim 1869 se v Irsku rozvinulo rozsáhlé hnutí za omilostnění uvězněných fenianů (o fenianech viz poznámku 193); na mnoha shromážděních (1. srpna 1869 v Limericku a jiných městech) byly přijímány petice k anglické vládě, v nichž se požadovalo, aby irští revolucionáři byli osvobozeni. Předseda anglické vlády Gladstone odpověděl na tyto požadavky Irů zamítavě. Svou odpověď vyložil v dopisech z 18. a 23. října 1869 adresovaných čelným představitelům boje za amnestii, O'Sheaovi a Buttovi; dopisy byly otištěny v „Times" z 23. a 27. října 1869 (Marxův rozbor Gladstonovy odpovědi viz tento svazek, str. 630—634). Odmítnutí anglické vlády udělit milost uvězněným fenianům vyvolalo v Londýně 24. října 1869 protestní demonstraci. Demonstrace se zúčastnili londýnští dělníci a byl na ní přítomen i Marx.

9. listopadu 1869 se generální rada na Marxův návrh usnesla uspořádat diskusi o postoji britské vlády k irským vězňům a o stanovisku anglické dělnické třídy k irské otázce. Po diskusi, během níž se Marx dvakrát ujal slova (viz tento svazek, str. 630—634), přijala generální rada 30. listopadu jednomyslně návrh rezoluce předložený Marxem, pouze s připomínkou jednoho z reformistických vůdců anglických tradeunionů Odgera, který navrhl vypustit v prvním odstavci rezoluce slovo „úmyslně".

Návrh rezoluce se dochoval v konceptu Marxova dopisu Engelsovi z 18. listopadu 1869 a v protokolech generální rady, kam jej zapsal Eccarius. Text rezoluce byl otištěn v listech: „Reynolds's Newspaper" z 21. listopadu 1869, „Volksstaat", čís. 17 z 27. listopadu 1869, „The National Reformer"

[„Národní reformátor"] z 28. listopadu 1869, „Égalité", čís. 47 z 11. prosince 1869, „L'Internationale", čís. 48 z 12. prosince 1869 aj.

V plném znění je návrh rezoluce uveden v práci V. I. Lenina „O právu národů na sebeurčení" (viz V. I. Lenin, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1957, str. 446–447). — *423, 631.*

325 Jde o Gladstonův projev 7. října 1862 v Newcastlu. Gladstone v tomto projevu pozdravil Jeffersona Daviese jako presidenta Konfederace otrokářských jižních států, které se odtrhly od Unie. O tomto projevu, jenž byl 9. října 1862 otištěn v „Times", se hovořilo v uvedené diskusi v generální radě. — *423, 632.*

326 V prosinci 1868 vystřídala liberální vláda Gladstonova vládu toryů v čele s Disraelim. Jedním z demagogických hesel, které liberálům zajistilo vítězství ve volbách do parlamentu, byl Gladstonův slib, že vyřeší irskou otázku. V zápalu volebního boje kritizovali zástupci opozice na zasedáních Dolní sněmovny politiku toryů v Irsku a přirovnávali ji k politice normanského vévody Viléma při dobývání Anglie v 11. století. — *423.*

327 Oběžník *„Generální rada federální radě románského Švýcarska"* napsal Marx v souvislosti s kampaní, kterou v listopadu 1869 rozpoutali proti generální radě Bakunin a jeho stoupenci. Když se Bakuninovi nepodařilo prosadit na basilejském kongresu přeložení generální rady do Ženevy a zmocnit se tak vedení Internacionály, změnil taktiku a zahájil otevřený boj proti generální radě. Skupina Bakuninových stoupenců získala většinu v redakci švýcarského týdeníku „Égalité". Už 6. listopadu 1869 vyšel v čís. 42 tohoto listu úvodník, v němž byla generální rada obviněna, že porušila článek stanov, podle něhož měla vydávat informační bulletin o postavení dělnictva v jednotlivých zemích. 13. listopadu vyšel v čís. 43 druhý úvodník, ve kterém se navrhovalo zřídit zvláštní federální radu pro Anglii, prý proto, aby se generální radě usnadnilo plnění jejích funkcí při řízení všeobecných záležitostí Internacionály. 27. listopadu 1869 přinesl tento list v čís. 45 úvodník, který hlásal upuštění od politiky a odvolával se přitom na zkomolený francouzský překlad Všeobecných stanov. Konečně 11. prosince 1869 uveřejnila „Égalité" v čís. 47 komentář k rezoluci generální rady proti Gladstonovi (viz tento svazek, str. 423–424), v němž ostře napadla stanovisko rady k irské otázce. Podobné útoky proti generální radě otiskl i list „Progrès".

O útocích listů „Égalité" a „Progrès" se poprvé jednalo na zasedání rady 14. prosince 1869. Text oběžníku federální radě románského Švýcarska, který napsal Marx, schválila generální rada na mimořádném zasedání 1. ledna 1870 a rozeslala jej sekcím Internacionály.

Mezitím románská federální rada, ještě než dostala oběžník, zahájila začátkem ledna 1870 rozhodný boj proti bakuninovcům, jehož výsledkem

bylo vystoupení přívrženců Aliance (Perrona, Robina aj.) z redakce „Égalité". (Podrobněji o tom viz tento svazek, str. 461—462.)

Oběžník, který původně nebyl určen pro tisk, byl zčásti uveřejněn v důvěrném oběžníku „Les prétendues scissions dans l'Internationale" [„Domnělé rozkoly v Internacionále"], sepsaném Marxem a Engelsem v roce 1872. V plném znění byl poprvé otištěn německy v „Neue Zeit", 20. ročník, sv. 2, čís. 15 z 12. července 1902. Dochovalo se několik rukopisů textu: dvě rukopisné kopie — jedna pořízená Jenny Marxovou s Marxovými korekturami, druhá pořízená Hermannem Jungem — a Marxův rukopis přiložený k dopisu Kugelmannovi z 28. března 1870. Český překlad byl pořízen podle kopie Jenny Marxové. — *425.*

328 „*Le Progrès*" [„Pokrok"] — list bakuninovců, který otevřeně vystupoval proti generální radě; vycházel francouzsky za redakce Jamese Guillauma od prosince 1868 do dubna 1870 v Le Locle. — *425.*

329 „*Le Travail*" [„Práce"] — týdeník pařížských sekcí Internacionály; vycházel od 3. října do 12. prosince 1869 v Paříži; jedním z jeho hlavních spolupracovníků byl významný pracovník francouzského dělnického hnutí knihař Eugène Varlin. — *426.*

330 *Liga veřejného blaha* — spolek feudální šlechty, který vznikl koncem roku 1464 ve Francii a byl namířen proti politice sjednocení Francie v jednotný centralizovaný stát, kterou prováděl král Ludvík XI. Členové ligy vystupovali pod praporem bojovníků za „veřejné blaho" Francie. — *426.*

331 „Verhandlungen des IV. Congresses des internationalen Arbeiterbundes in Basel" [„Protokoly IV. basilejského kongresu Mezinárodního dělnického sdružení"], čís. 1—7 ze 7.—14. září 1869, str. 90. — *426.*

332 *Liga půdy a práce (Land and Labour League)* byla založena v Londýně v říjnu 1869 za účasti generální rady. Ve výkonném výboru Ligy bylo přes 10 členů generální rady. Program, který vypracoval Eccarius podle Marxových pokynů (viz tento svazek, str. 624—629), obsahoval vedle některých všeobecně demokratických požadavků (reforma finanční a daňové soustavy, lidového vzdělání apod.) požadavek nacionalizace půdy a zkrácení pracovního dne a dále chartistické požadavky všeobecného volebního práva a zřízení zemědělských kolonií.

Marx se domníval, že by Liga mohla přispět k revolucionování anglické dělnické třídy; viděl v ní jednu z cest k vytvoření samostatné proletářské strany v Anglii. Ale už na podzim 1870 zesílil v Lize vliv buržoazních živlů a postupně ztratila s Internacionálou spojení. — *428.*

[333] Je míněna anglo-irská unie, kterou Irsku vnutila anglická vláda po potlačení irského národně osvobozeneckého povstání z roku 1798. Unie, která vstoupila v platnost 1. ledna 1801, zničila poslední zbytky irské autonomie, rozpustila irský parlament a upevnila koloniální panství Anglie v Irsku. Jedním z hlavních důsledků unie bylo zrušení ochranných cel, která zavedl irský parlament koncem 18. století na ochranu vznikajícího irského průmyslu; zrušení cel způsobilo jeho úplný úpadek. — *428, 606.*

[334] Viz „Congrès Ouvrier. Association Internationale des Travailleurs. Règlement Provisoire" [„Dělnický kongres. Mezinárodní dělnické sdružení. Prozatímní stanovy"], Paříž 1864, str. 1. — *430.*

[335] Jde o francouzský překlad Prozatímních stanov, který pořídil Charles Longuet. Překlad vyšel v létě 1866 v brožuře „Manifeste de l'Association Internationale des Travailleurs suivi du Règlement provisoire", Brusel 1866, kterou vydal list „La Rive gauche". — *431.*

[336] Tím je míněn redakční článek otištěný v listě „Social-Demokrat", čís. 82 ze 16. července 1869. — *431.*

[337] Liebknechtovo prohlášení z 18. února 1869 bylo otištěno v „Demokratisches Wochenblatt", čís. 8 z 20. února 1869. — *431.*

[338] Schweitzerovo odmítnutí bylo uveřejněno v listě „Social-Demokrat", čís. 24 z 24. února 1869. — *431.*

[339] Člen generální rady Robert Shaw, povoláním malíř, zemřel 31. prosince 1869. Na zasedání generální rady 4. ledna 1870 byl Marx zvolen za člena delegace, která se zúčastnila Shawova pohřbu 5. ledna. Na tomto zasedání se generální rada také usnesla oznámit Shawovo úmrtí sekcím Internacionály. Marx, který si tehdy jménem generální rady dopisoval s vedoucím představitelem belgických sekcí Internacionály De Paepem, připojil k svému dopisu De Paepovi z 8. ledna 1870 tento nekrolog.

Nekrolog byl otištěn v listu „Internationale" a uveden redakční poznámkou: „Píší nám z Londýna". — *433.*

[340] Tuto předmluvu napsal Engels k druhému německému vydání svého díla „Německá selská válka" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 357—443), které vyšlo v Lipsku v říjnu 1870.

Předmluva byla poprvé otištěna v listu „Volksstaat", čís. 27 a 28 z 2. a 6. dubna 1870, poté v témže roce v separátním vydání „Německé selské války".

Ve třetím vydání „Německé selské války" z roku 1875 ji Engels rozšířil o další část. — *435.*

[341] Wilhelm Zimmermann, „Allgemeine Geschichte des grossen Bauernkrieges" [„Všeobecné dějiny velké selské války"], sv. 1—3, Stuttgart 1841—1843. — *435.*

[342] Jde o krajní levé křídlo celoněmeckého Národního shromáždění, které zasedalo ve Frankfurtu nad Mohanem za revoluce z let 1848—1849; představovalo převážně zájmy maloburžoazie, ale podporovala je i část německých dělníků. — *435.*

[343] Jde o Marxovo dílo „Třídní boje ve Francii, 1848—1850", které vycházelo jako série článků od ledna do 1. listopadu 1850 v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 19—131).

„*Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 137—238). — *436.*

[344] Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 443. — *436.*

[345] *Národní liberálové* — strana německé, především pak pruské buržoazie, která se vytvořila na podzim roku 1866 po rozštěpení buržoazní Pokrokové strany. Národní liberálové se vzdali požadavku politického panství buržoazie a spokojili se s prosazováním jejích materiálních zájmů; za svůj hlavní cíl považovali sjednocení německých států pod vedením Pruska. Jejich politika byla výrazem kapitulace německé liberální buržoazie před Bismarckem. — *437.*

[346] Jde o Bavorsko, Bádensko a Württembersko. — *437.*

[347] Je míněno království hesenské, kurfiřství hesensko-kaselské a velkovévodství nasavské, které byly po prusko-rakouské válce roku 1866 připojeny k Prusku. — *437.*

[348] *Německá lidová strana* vznikla roku 1865 jako představitelka demokratické maloburžoazie a zčásti i buržoazie převážně jihoněmeckých států. Na rozdíl od národních liberálů vystupovala proti hegemonii Pruska v Německu a prosazovala plán tzv. Velkého Německa, k němuž by patřilo jak Prusko, tak i Rakousko. Tato strana, která prováděla protipruskou politiku a hlásala všeobecně demokratická hesla, byla mluvčím partikularistických snah některých německých států. Propagovala myšlenku německého spolkového státu a zároveň vystupovala proti sjednocení Německa v jednotnou, centralizovanou, demokratickou republiku.

V roce 1866 se k Německé lidové straně připojila Saská lidová strana, jejíž jádro tvořili dělníci. S lidovou stranou ji spojoval jen protipruský postoj a snaha dosáhnout spojenými silami národního sjednocení země demokratickou cestou. Toto levé křídlo lidové strany se dále vyvíjelo socialisticky.

Většina strany se odtrhla od maloburžoazních demokratů a připojila se v srpnu 1869 k Sociálně demokratické dělnické straně. — *438.*

349 Na basilejském kongresu Internacionály byla přijata 10. srpna 1869 tato rezoluce o soukromém vlastnictví půdy, kterou předložili Marxovi stoupenci:

1. Společnost má právo odstranit soukromé vlastnictví půdy a nahradit je vlastnictvím společenským.

2. Je nutné zrušit soukromé vlastnictví půdy a nahradit je vlastnictvím společenským. — *442.*

350 Článek „*Anglická vláda a uvěznění feniané*" poslal Marx do listu „Internationale", aby před evropskou veřejností odhalil koloniální politiku Gladstonovy vlády v Irsku. Jak píše Marx v dopise Engelsovi z 9. března 1870, byl článek v této podobě jen náčrtem, který Marx poslal jako soukromý dopis redaktorovi De Paepovi. Marx navrhl De Paepovi, aby tento náčrt zpracoval na článek. Redakce jej však otiskla doslova, a to ve dvou částech. K textu první části připojila redakce několik nepodstatných vysvětlivek v závorkách a tento dovětek: „V příštím čísle uveřejníme výsledky šetření o *zavraždění* Michaela Terberta a náš názor na velmi důležitou záležitost uvězněných fenianů. Nemusíme zdůrazňovat, že se plně ztotožňujeme s rozhořčením našeho dopisovatele nad tak brutálním zacházením." Ke druhé části článku připojila redakce tento závěr:

„Shrnujeme: Terbert byl uvězněn ve věznici Mountjoy, což je vězení pro samovazby. Po několikaměsíčním pobytu v této věznici žádá doktor M'Donnell, aby byl Terbert převezen na Spike Island, kde nejsou samovazby; odůvodňuje to tím, že vězeň nemůže pro svůj zdravotní stav snášet samovazbu.

Co udělali po tomto lékařském doporučení? Ve vězení na Spike Island jsou sice vězňové pohromadě, ale existuje tam samovazba za trest; a Terbertovi ukládají horlivě jeden trest za druhým, jen aby jej mohli držet v samovazbě, která je pro něho vražedná. Pokaždé, když tento nešťastník opustí své nemocniční lůžko a potřeboval by dobrou péči, aby se úplně zotavil, nechávají jej o chlebu a vodě. Ničema doktor Kelly kryje tuto vraždu autoritou vědy. Všimněte si dobře výpovědi Petera Haye, ředitele vězení. Říká, že většinou byl vězeň trestán za to, že se neuctivě vyjadřoval o lékaři; doktor Kelly tedy nejen neprotestoval proti špatnému zacházení s vězněm, ale sám poskytoval záminku k tomu, aby byl trestán. Byl udavačem i katem zároveň.

Výrok tedy postavil na pranýř dva vrahy: Petera Haye a Kellyho. Ale to je všechno: nejenže nebudou stíháni, ale zůstanou i na svých místech; je dokonce pravděpodobné, že je Gladstone ještě povýší a oni budou užívat plodů svého zločinu až do dne, kdy budou postaveni před soud lidu. Zatímco se viníci cítí v naprostém bezpečí, chystá jim lid šibenice. Doufejme, že

ke cti lidstva nezemrou Hay a Kelly na svých postelích, ale budou *lynčováni* — pro výstrahu příštím ničemům, kdyby snad reakce ještě jednou zvítězila.

Jakou to pomstu přivolávají na svou hlavu s podivuhodnou bezstarostností všichni tito bídáci, počínaje monarchy a jejich ministry a konče jejich nejpodlejšími katany! Avšak vy, kteří se kocháte mukami jiných, vězte: není zločinu, není podlosti, není nespravedlivosti, není slzy, kterou bychom nezaznamenali; předložíme každému účet a není málo těch, kteří toho mají už hodně na svědomí. Nechť se ti, kdo ještě nezašli příliš daleko na cestě zločinu a utlačování lidu, zastaví a snaží se napravit svou vinu, dokud je ještě čas. Přijde den, kdy bude pozdě prosit: lid bude neúprosný, neboť musí pomstít milióny mrtvých." — *443.*

[351] Je míněna kniha Guiseppa Garibaldiho „The rule of the monk, or Rome in the nineteenth century" [„Vláda mnichů aneb Řím v devatenáctém století"], Londýn 1870. — *443.*

[352] „*The Irish People*" [„Irský lid"] — irský týdeník, hlavní orgán fenianů, vydávaný v letech 1863—1865 v Dublinu; anglická vláda jej zakázala a členové jeho redakce byli zatčeni. — *443.*

[353] Jde o *Habeas Corpus Act*, který anglický parlament přijal v roce 1679. Podle tohoto zákona musel být každý rozkaz k zatčení řádně zdůvodněn a zatčený musel být v krátké době (od 3 do 20 dnů) buď předveden před soud, nebo osvobozen. Habeas Corpus Act se nevztahoval na případy obvinění z velezrady a jeho platnost mohla být usnesením parlamentu pozastavena. — *446, 651.*

[354] Marx má na mysli brožuru „Two letters to the Earl of Aberdeen on the state prosecutions of the Neapolitan government" [„Dva dopisy hraběti z Aberdeenu o politických perzekucích neapolské vlády"], Londýn 1851, ve které Gladstone odsoudil nelidské zacházení neapolské vlády Ferdinanda II. (krále Bomby) s uvězněnými účastníky národně osvobozeneckého boje z let 1848—1849. — *446.*

[355] *Land Bill* — návrh zákona pro Irsko, který anglický parlament projednával v první polovině roku 1870. Jménem britské vlády jej předložil Gladstone pod záminkou pomoci irským pachtýřům. Návrh však měl tolik výhrad a omezení, že fakticky ponechával základy velkého pozemkového vlastnictví anglických landlordů v Irsku nedotčeny; umožňoval, aby landlordi i nadále zvyšovali rentu a vyháněli pachtýře z půdy, kladl jen podmínku, že pachtýřům bude zaplacena jistá náhrada za meliorační práce, a stanovil k tomu určitý právní postup. Pozemkový zákon byl přijat v srpnu 1870. Landlordi jej všemožně sabotovali a pod různými záminkami porušovali. Tento zákon přispěl do značné míry k vytvoření a koncentraci velkých pachtýřských

hospodářství v Irsku a ke zbídačení drobných irských pachtýřů. — *447, 649.*

[356] Tento Gladstonův projev, který pronesl 15. února 1870 v Dolní sněmovně, byl uveřejněn 16. února 1870 v „Times". — *447.*

[357] Výsledky vyšetřování o příčinách smrti Michaela Terberta byly publikovány v listě „Irishman", čís. 34 z 19. února 1870.

„*The Irishman*" [„Ir"] — irský týdeník buržoazně nacionalistického zaměření; vycházel od roku 1858 do roku 1885 zprvu v Belfastu, potom v Dublinu; zastával se fenianů. — *448.*

[358] Ruskou sekci I. internacionály založila na jaře 1870 ve Švýcarsku skupina ruských politických emigrantů z raznočinecké demokratické mládeže, odchované idejemi revolučních demokratů Černyševského a Dobroljubova. K jejímu založení významně přispěl člen Internacionály A. A. Serno-Solovjevič, který zemřel v roce 1869. 12. března 1870 poslal výbor sekce generální radě svůj program a stanovy a v dopise pak žádal Karla Marxe, aby zastupoval sekci v generální radě Mezinárodního dělnického sdružení.

Ruská sekce byla přijata do Internacionály na zasedání generální rady 22. března 1870 a Marx se stal jejím zástupcem. Podporovala Marxe a Engelse v boji proti rozbíječské činnosti bakuninovců. Její členové Nikolaj Utin, Anton Trusov, Jekatěrina Barteněvová, G. Barteněv, Jelizaveta Dmitrijevová, a Anna Korvinová-Krukovská pracovali ve švýcarském i mezinárodním dělnickém hnutí. Sekce se pokoušela navázet přímé styky s revolučním hnutím v Rusku. V roce 1872 se fakticky rozpadla.

Marxův dopis byl uveřejněn v listu „Narodnoje dělo", čís. 1 z 15. dubna 1870.

„*Narodnoje dělo*" [„Věc lidu"] — časopis (od dubna 1870 noviny), který v letech 1868—1870 vydávala v Ženevě skupina ruských revolucionářů emigrantů; první číslo připravil Bakunin, ale od října 1868 se redakce, do níž vstoupil Nikolaj Utin aj., s Bakuninem a jeho názory rozešla; od dubna 1870 bylo „Narodnoje dělo" orgánem ruské sekce Mezinárodního dělnického sdružení a hájilo linii Marxovu a generální rady; uveřejňovalo dokumenty Internacionály. — *449.*

[359] „*Důvěrné sdělení*" napsal Marx 28. března 1870 a bylo určeno výboru německé Sociálně demokratické dělnické strany. Tento dokument, jenž obsahuje v plném znění text oběžníku generální rady z 1. ledna 1870, poslal Marx jako dopisující tajemník pro Německo Ludwigu Kugelmannovi se žádostí, aby jej předal členům výboru Brackovi a ostatním.

Text „Důvěrného sdělení" je přeložen podle rukopisu, který Marx přiložil k dopisu Kugelmannovi z 28. března 1870. V plném znění byl text poprvé otištěn německy v časopise „Neue Zeit", sv. 2, čís. 15 z 12. července 1902. — *451.*

[360] Je míněn francouzský filosofický časopis „*La Philosophie positive*“ [„Pozitivní filosofie“], který propagoval buržoazní pozitivistickou filosofii Augusta Comta; vycházel v Paříži v letech 1867 až 1883. Jedním z jeho zakladatelů a redaktorů byl Grigorij N. Vyrubov. — *452.*

[361] „*L'Eguaglianza*“ [„Rovnost“] — týdeník, orgán italské sekce Internacionály v Neapoli; vycházel od listopadu 1869 do ledna 1870; byl pod vlivem bakuninovců. — *454.*

[362] Jsou míněny peníze, které v roce 1858 odevzdal Gercenovi ruský statkář F. A. Bachmeťjev na propagandu (takzvaný Bachmeťjevův fond). Marx se o tom dověděl z dopisu, který mu 13. března 1870 poslal Johann Philipp Becker. — *462.*

[363] List „*Bee-Hive*“ byl podle usnesení generální rady z 22. listopadu 1864 prohlášen za oficiální orgán Mezinárodního dělnického sdružení, což bylo oznámeno v příloze k prvnímu vydání Inaugurální adresy a Prozatímních stanov. Jenže list, který byl v úzkém styku s reformistickými předáky tradeunionů a představiteli radikální buržoazie, fakticky setrval na pozicích liberálního tradeunionismu a vůči Sdružení zaujímal obojaké stanovisko. Zdržoval uveřejňování dokumentů Internacionály, falšoval je a svévolně nakládal se zprávami ze zasedání generální rady. Obzvlášť hanebně se zachoval „Bee-Hive“, jak psal Engels v dopise Marxovi 1. listopadu 1869, vůči irskému národně osvobozeneckému hnutí, když odmítl otisknout rezoluci na obranu fenianů. Po několika výstrahách generální rady a po četných stížnostech členů Internacionály z různých zemí projednával se postoj redakce „Bee-Hive“ 26. dubna 1870 v generální radě. Marx pronesl obšírný projev, který se dochoval jen ve stručném protokolárním záznamu (viz tento svazek, str. 664); byl pověřen, aby připravil pro tisk rezoluci k této otázce. Text rezoluce přednesl Marx na zasedání rady 3. května a otištěn byl v listu „Volksstaat“, čís. 38 z 11. května 1870. Rezoluce byla uveřejněna také v časopise „Vorbote“, čís. 5 z května 1870, a v mnoha jiných orgánech Internacionály. Text rezoluce se dochoval zapsán Marxovou rukou na listě vlepeném do protokolu zasedání generální rady ze 17. května 1870. — *464.*

[364] V roce 1869 koupil a vydával list „Bee-Hive“ liberální buržoa Samuel Morley. — *464.*

[365] Vláda Napoleona III. chtěla upevnit své otřesené pozice, a proto uspořádala 8. května 1870 plebiscit. Otázky však byly formulovány tak, že nebylo možné vyslovit se proti politice druhého císařství a nevyjádřit se tím zároveň i proti veškerým demokratickým reformám. Pařížská federace Internacionály a federální komora dělnických spolků v Paříži vydaly 24. dubna 1870 manifest,

v němž tento demagogický manévr odhalily a vyzývaly dělnictvo, aby se hlasování neúčastnilo.

Členové pařížské federace byli v předvečer plebiscitu zatčeni. Byli obviněni z přípravy spiknutí, jehož cílem mělo být zavraždění Napoleona III. Současně začalo pronásledování členů Internacionály v Lyonu, Rouenu, Marseille a jiných francouzských městech. Od 22. června do 5. července 1870 probíhal třetí proces proti členům pařížské federace Internacionály. Vyšlo najevo, že obvinění bylo křivé; zatčení nebyli odsouzeni pro účast na údajném spiknutí, ale pro členství v Internacionále.

Prohlášení, které sestavil Marx, přijala generální rada na svém zasedání z 3. května 1870; jeho text v anglickém znění vyšel pak také jako leták a byl uveřejněn v listech „The Daily Telegraph" ze 4. května 1870 a „The Eastern Post" ze 7. května 1870 s podpisy členů generální rady. Francouzský překlad, který pořídil sám Marx, byl otištěn v „Marseillaise", čís. 138 ze 7. května 1870, „Liberté", čís. 150 z 8. května 1870, „Égalité", čís. 20 ze 14. května 1870, aj.; německy vyšlo prohlášení ve „Volksstaat", čís. 38 z 11. května 1870, a „Vorbote", čís. 5 z května 1870. Ve Spisech je prohlášení přeloženo podle Marxova anglického rukopisu, který byl vlepen do protokolu generální rady z 3. května 1870.

„*The Daily Telegraph*" [„Denní telegraf"] — původně liberální, od osmdesátých let 19. století konzervativní deník; vycházel pod tímto názvem v Londýně od roku 1855 do roku 1937; roku 1937 splynul s „The Morning Post" a od té doby vychází jako „Daily Telegraph and Morning Post".

„*The Eastern Post*" [„Východní pošta"] — dělnický týdeník; vycházel v Londýně od roku 1868 do roku 1873. Od února 1871 do června 1872 to byl orgán generální rady Internacionály.

„*La Marseillaise*" — francouzský deník, orgán levých republikánů; vycházel od prosince 1869 do září 1870 v Paříži; byly v něm uveřejňovány materiály o činnosti Internacionály a dělnickém hnutí. — *465.*

[366] První proces s pařížským vedením Internacionály se konal v březnu 1868. Druhý 22. května až 19. června 1868. — *466.*

[367] Tuto rezoluci předložil na zasedání generální rady 10. května 1870 Hermann Jung jménem Marxe, který se pro nemoc zasedání nezúčastnil. Skupina maloburžoazních emigrantů v Londýně, stoupenců Félixe Pyata, která po rezoluci generální rady ze 7. července 1868 (viz tento svazek, str. 349) ztratila s Internacionálou veškeré spojení, se přesto i nadále nazývala Francouzskou federální sekcí v Londýně a vydávala dokumenty jménem Mezinárodního dělnického sdružení. Během roku 1869 se v generální radě často jednalo o tom, že by bylo třeba oficiálně se od této skupiny distancovat. Na jaře 1870 to bylo tím naléhavější, že ve Francii se tehdy připravoval třetí proces proti členům Internacionály a jako usvědčující materiály sloužily

dokumenty takzvané „Francouzské federální sekce v Londýně", zejména provolání přijaté na schůzi z 20. října 1868, v němž byla Internacionála ztotožňována s tajným republikánským spolkem Revoluční komuna, v jehož čele stál Félix Pyat.

Anglický text rezoluce se dochoval v Marxově rukopisu, který byl vlepen do protokolu z 10. května 1870, a byl uveřejněn též v listu „Penny Bee-Hive", čís. 418 ze 14. května 1870.

Dochoval se i francouzský text rezoluce, přepsaný rukou Auguste Serrailliera; tento text byl otištěn v listech „Marseillaise", čís. 145 ze 14. května 1870, „Internationale", čís. 70 z 15. května 1870, a „Égalité", čís. 21 z 21. května 1870. Německy byla rezoluce otištěna v listu „Volksstaat", čís. 41 z 21. května 1870. Pro překlad ve Spisech byl vzat za základ Marxův rukopis rezoluce srovnaný s textem v listu „Penny Bee-Hive". — *469.*

368 Návrh, aby se řádný kongres, který se měl podle usnesení basilejského kongresu sejít v Paříži, konal v jiném městě, předložil Marx na zasedání generální rady ze 17. května 1870. Přeložení místa bylo nutné, protože vláda Napoleona III. zesílila perzekuce proti dělnickému a demokratickému hnutí, zejména proti Internacionále.

V Mohuči se však kongres sejít nemohl, protože v červenci 1870 začala prusko-francouzská válka. Na zasedání generální rady z 2. srpna 1870 navrhl Marx dotázat se místních sekcí a federací, zda by souhlasily s odložením kongresu. Jakmile generální rada dostala souhlas místních organizací, 23. srpna 1870 oficiálně odložila svolání řádného kongresu „na příhodnější dobu".

Rezoluci o svolání kongresu do Mohuče, kterou předložil Marx, schválila generální rada 17. května 1870; vyšla v listu „Volksstaat", čís. 42 z 25. května 1870, potom v časopise „Vorbote", čís. 6 z června 1870, a v listech „Égalité", čís. 22 z 28. května 1870, a „Mirabeau", čís. 45 z 29. května 1870. V anglickém znění se rezoluce dochovala v protokolech generální rady a v rukopisné kopii, kterou pořídila Eleanor Marxová.

„*Le Mirabeau*" — belgický týdeník, vydávaný ve Verviers od roku 1868 do roku 1874; byl to orgán belgických sekcí Internacionály. — *470.*

369 Dopis výboru německé Sociálně demokratické dělnické strany napsali Marx a Engels 14. června 1870 v souvislosti s kongresem Internacionály, jenž se měl konat v září 1870. Když se generální rada 17. května 1870 usnesla svolat řádný kongres do Mohuče, napsal Stumpf z Liebknechtova pověření 11. června Marxovi dopis, v němž jej žádal, aby se kongres konal až v říjnu, poněvadž v září se mají v Německu konat volby do Říšského sněmu. 12. června se se stejnou žádostí obrátil výbor Sociálně demokratické dělnické strany na generální radu a Geib na Marxe. Marx byl rozhodně proti tomu, aby se kongres odložil, a svůj názor vyložil kromě v tomto dokumentu ještě v dopise

výboru Sociálně demokratické dělnické strany z 27. června 1870 (viz tento svazek, str. 665).

Uvedený Marxův a Engelsův dopis byl uveřejněn v listu „Volksstaat", čís. 51 z 26. června 1872, a v knize „Leipziger Hochverrathsprozess. Ausführlicher Bericht über die Verhandlungen des Schwurgerichts zu Leipzig in dem Prozess gegen Liebknecht, Bebel und Hepner wegen Vorbereitung zum Hochverrat vom 11.—26. März 1872" [„Lipský proces s velezrádci. Podrobná zpráva o přelíčeních lipské poroty v procesu z 11.—26. března 1872 proti Liebknechtovi, Bebelovi a Hepnerovi pro přípravu velezrady"], Lipsko 1872. Text dopisu je obsažen také ve vydáních této knihy z roku 1874 a 1894. Vydání z roku 1894 připravil Wilhelm Liebknecht z pověření výboru Sociálně demokratické dělnické strany. — *471.*

[370] *Stuttgartský sjezd* německé Sociálně demokratické dělnické strany se konal od 4. do 7. června 1870. — *471.*

[371] „*North German Correspondence*" [„Severoněmecká korespondence"] — informační bulletin Bismarckovy vlády, který vycházel pod tímto názvem anglicky v Berlíně od roku 1868 do roku 1870.

Welfský fond (Welfengeld) — zvláštní fond, jímž disponoval sám Bismarck a jenž byl určen k podplácení tisku. — *473.*

[372] Po reorganizaci redakce „Égalité" (viz poznámku 327) se bakuninovci, ve snaze dobýt zpět ztracené pozice, dostavili na řádný sjezd románské federace, který se konal od 4. do 6. dubna 1870 v La Chaux-de-Fonds, a zajistili si tam formální většinu hlasů: měli 21 mandátů malých a zčásti fiktivních sekcí proti 12 mandátům ženevských sekcí a 6 mandátům místních sekcí, které byly z různých důvodů proti Bakuninovi. Na pořadu sjezdu byla otázka postoje dělnické třídy k politickému boji; bakuninovci se proti ženevským sekcím odvolávali na zfalšovaný francouzský text stanov a vystoupili s názorem, že je třeba úplně upustit od politického boje. Na Bakuninovo naléhání zahájil sjezd svou práci tím, že do románské federace byly přijaty nově vytvořené sekce. Tuhý boj se rozpoutal o přijetí sekce, kterou založil Bakunin v Ženevě a která se nazývala „Aliance socialistické demokracie. Ústřední sekce" (viz poznámku 303) a bakuninovské sekce v La Chaux-de-Fonds. Proti rozbíječské činnosti Bakunina vystoupil jeden z vedoucích představitelů ruské sekce v Ženevě, Nikolaj Utin. Došlo k rozkolu: ženevští delegáti a ostatní přívrženci generální rady pokračovali v práci sami.

Stoupenci Aliance si přivlastnili název románského sjezdu, zvolili nový federální výbor a jeho sídlo přenesli do La Chaux-de-Fonds. V románském Švýcarsku vznikly tak dva federální výbory: v Ženevě a v La Chaux-de-Fonds. Bakuninovci začali vydávat list „La Solidarité", který vycházel

za redakce Jamese Guillauma od 11. dubna 1870, do 12. května 1871 v Neuchâtelu a pak v Ženevě, a byl pokračovatelem listu „Progrès".

Když byla generální rada informována o tom, co se na sjezdu událo, pověřila 12. dubna 1870 Hermanna Junga, aby shromáždil další materiál; seznámila se s ním na několika zasedáních v dubnu a květnu. Jako odpověď na naléhavou žádost členů ženevského výboru přijala rada 28. června rezoluci, kterou navrhl Marx. Rezoluce, kterou dopisující tajemník pro Švýcarsko Hermann Jung poslal oběma federálním výborům, byla otištěna v listu „Solidarité", čís. 16 z 23. července 1870 a v listu „Mirabeau", čís. 53 z 24. července 1870. — *474.*

[373] O výluce stavebních dělníků v Ženevě jednala generální rada na zasedání z 21. června 1870; Marx byl pověřen, aby napsal provolání k odborovým svazům a sekcím Internacionály v Evropě i Americe. Výzvu pak schválila rada na zasedání z 5. července a byla vytištěna jako leták anglicky, německy a francouzsky: „The lock-out of the building trades at Geneva. The General Council of the International Working Men's Association to the working men and women of Europe and the United States"; „Die Aussperrung der Bauarbeiter in Genf. Der Generalrath der internationalen Arbeiterassoziation an die Arbeiter und Arbeiterinnen in Europa und den Vereinigten Staaten"; „La grève des corps de métiers en bâtiment à Genève. Appel du Conseil général de l'Association Internationale des Travailleurs aux travailleurs et travailleuses de l'Europe et des États-Unis". Německy byla výzva otištěna také v listech „Volksstaat", čís. 56 z 13. července 1870, „Volkswille", čís. 25 ze 16. července 1870, a v časopise „Vorbote", čís. 7. z července 1870.

Ve Spisech je text přeložen z anglického letáku srovnaného s textem německým a francouzským.

„*Volkswille*" [„Vůle lidu"] — rakouský dělnický list, který vycházel ve Vídni od ledna 1870 do června 1874. — *475.*

[374] Jde o provolání, které bylo přijato 2. června 1870 na schůzi Sdružení stavitelů v kantonu Ženeva a vytištěno jako plakát. Veškerá odpovědnost za stávky v Ženevě se v něm svalovala na Internacionálu; stavitelé žádali, aby úřady použily příslušného článku spolkové ústavy, který opravňoval vládu vypovědět „cizince ohrožující vnitřní a zahraniční bezpečnost Švýcarska". — *476.*

[375] „*Důvěrné sdělení všem sekcím*" napsal Marx v souvislosti s přípravou řádného kongresu. Na zasedání generální rady z 28. června 1870 navrhl, aby sekce projednaly, zda by se nemělo přeložit sídlo generální rady; zdůvodňoval to tím, že by se nemělo vytvářet privilegované postavení pro dělníky té či oné země. Marxův návrh byl přijat, narazil však na odpor člena generální rady Halese. Generální rada se touto otázkou zabývala znovu 5. a 12. června

a Halesův návrh byl zamítnut. 14. července poslal Marx text důvěrného sdělení Hermannu Jungovi, aby jej odeslal do Švýcarska; dochoval se i text, který poslal dopisující tajemník generální rady pro Belgii Auguste Serraillier de Paepovi. Sekce se vyslovily proti změně sídla generální rady, neboť považovaly Londýn za nejvhodnější místo pro činnost vedoucího orgánu Mezinárodního dělnického sdružení.

Ve Spisech je text přeložen podle Marxova rukopisu přiloženého k jeho dopisu Jungovi ze 14. července 1870. — *478.*

376 Program pro řádný kongres Internacionály, který měl být zahájen 5. září 1870 v Mohuči, byl vypracován Marxem a schválen generální radou 12. července 1870. Když generální rada tento program projednávala, vzal si Marx několikrát slovo, aby objasnil jednotlivé otázky. Text schválený radou vyšel jako leták anglicky s názvem „The fifth annual congress of the International Working Men's Association". V dopise Jungovi ze 14. července 1870 uvedl Marx plné znění programu a doporučil zachovat navržené pořadí otázek.

Ve Spisech je program přeložen podle tohoto rukopisného textu, který je úplnější než text tištěného letáku.

Francouzsky vyšel program v „Solidarité", čís. 17 z 30. července 1870, a v „Liberté", čís. 162 z 31. července 1870; německy ve „Volksstaat", čís. 65 z 13. srpna 1870, a ve „Vorbote", čís. 7 z července 1870. — *479.*

377 „*Náčrt nepronesené řeči o irské otázce*" si Marx připravil jako příspěvek k diskusi o irské otázce v generální radě 26. listopadu 1867; tato diskuse začala v generální radě 19. listopadu (viz poznámku 193) a na Marxův návrh byla odložena na příští zasedání, kde chtěl Marx vystoupit. Jenže krátce před zasedáním, 23. listopadu, byli v Manchesteru popraveni tři z odsouzených fenianů. Za všeobecného rozhořčení, které poprava vzbudila, nepovažoval Marx za vhodné pronést řeč, kterou si připravil. Přenechal slovo Peteru Foxovi, neboť považoval za vhodnější, aby v tak těžké chvíli právě anglický člen generální rady vyjádřil sympatie Irům a odsoudil krvavý čin anglické vlády. Když si později znovu připravoval zprávu o irské otázce, kterou měl přednést v Německém dělnickém vzdělávacím spolku v Londýně (koncept zprávy, kterou Marx přednesl 16. prosince 1867, viz tento svazek, str. 489—502, a protokolární zápis, str. 605—607), použil tohoto náčrtu i materiálů, které si k němu shromáždil. — *483.*

378 Jde o zákon o osídlování Irska, který 12. srpna 1652 za anglické buržoazní revoluce přijal Dlouhý parlament, když Anglie potlačila v Irsku národně osvobozenecké povstání z let 1641—1652. Tento zákon legalizoval režim krvavého násilí a teroru, který v Irsku zavedli angličtí kolonizátoři, a sankcionoval rozsáhlé drancování irské půdy ve prospěch představitelů anglické

buržoazie a „nové", zburžoaznělé šlechty. Podle tohoto zákona bylo téměř všechno irské obyvatelstvo uznáno za „vinno vzpourou". Mezi ty, kdo byli „vinni", byli zahrnuti i ti Irové, kteří se povstání sice přímo nezúčastnili, ale neprokázali náležitou „oddanost" anglickému státu. Ti, kdo byli uznáni „vinnými", byli rozděleni na několik kategorií podle toho, nakolik se podíleli na povstání, a byli vystaveni krutým represáliím: byli odsouzeni k trestu smrti, vypovězeni z vlasti nebo jim bylo zabaveno jmění.

26. září 1653 byl zákon o osídlování Irska doplněn novým zákonem, podle něhož měli být Irové, jimž byl zkonfiskován majetek, násilně přesídleni do pusté provincie Connaughtu a do hrabství Clare; dále se v tomto zákoně stanovilo, jak má být zkonfiskovaná půda rozdělena mezi důstojníky a vojáky anglické armády, jimž byl parlament dlužen. Oba zákony legalizovaly a rozšiřovaly ekonomický základ anglického landlordismu v Irsku. — *483, 491, 492.*

[379] Marx charakterizuje krvavou politiku anglické vlády vůči irským fenianům slovy, jichž použila anglická královna, když hodnotila fenianské hnutí v poselství parlamentu z 19. listopadu 1867.

„*The Chronicle*" [„Kronika"] — anglický katolický týdeník; vycházel v letech 1867—1868 v Londýně. — *483.*

[380] V roce 1840, při nezdařeném pokusu o státní převrat v Boulogni, postřelil Ludvík Bonaparte důstojníka vládních vojsk. Engels v dopise Marxovi z 24. listopadu 1867 připomíná tuto epizodu a uvádí, že vládnoucí třídy v Anglii poslaly za obdobný přečin, navíc ještě falešně inkriminovaný, feniany na šibenici, a samy přitom podlézaly korunovanému zločinci, Napoleonovi III., a snažily se vetřít do jeho přízně. — *483.*

[381] *Systém corn-acre* — charakteristický systém užívání půdy v Irsku, kdy větší pachtýř, zpravidla zprostředkovatel (middleman), dával za vydřidušských podmínek malé parcely o půl akru nebo jednom akru do podpachtu chudším pachtýřům nebo podruhům. Názvu „corn acre" (doslova obilní akr) se začalo používat v 18. století podle nového zákona, který nařizoval využívat malých propachtovaných pozemků k pěstování obilnin. — *485, 499.*

[382] *Zrušení obilních zákonů* v roce 1846 mělo za následek pokles cen obilí, protože v Anglii klesla poptávka po irském obilí. Stoupající poptávka po vlně a jiných produktech irského dobytkářství přiměla landlordy a bohaté pachtýře k tomu, že se začali věnovat ve velkém pastvinářství. Proto došlo v polovině 19. století k masovému vyhánění drobných irských pachtýřů z půdy („očista statků"). — *486.*

[383] Když Marx rozebírá zoufalé postavení irských rolníků, do něhož upadli „očistou statků", připomíná zde analogický proces v 18. a na počátku

19. století, kdy anglická a skotská aristokracie násilně zbavila půdy obyvatele Skotské vysočiny Gaely; charakteristiku tohoto procesu podal Marx v článku „Volby. — Finanční komplikace. — Vévodkyně ze Sutherlandu a otroctví" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 538—544) a ve 24. kapitole I. dílu „Kapitálu". — *486.*

384 *Round-heads* (kulatohlavci nebo ostříhaní) se za anglické buržoazní revoluce v 17. století říkalo stoupencům parlamentu pro jejich puritánský obyčej, že nosili krátce přistřižené vlasy na rozdíl od „kavalírů", přívrženců krále, kteří nosili vlasy dlouhé. — *486.*

385 *Boj za emancipaci katolíků* — hnutí z prvního desetiletí 19. století za zrušení omezení politických práv katolíků, z nichž většinu tvořili Irové. V Irsku vedla toto hnutí liberální buržoazie v čele s O'Connellem, která pro heslo emancipace katolíků nadchla rolnické masy. V roce 1829 zrušil anglický parlament omezení politických práv katolíků. Katolíci mohli napříště zastávat některé vládní úřady a být voleni do parlamentu; současně byl pětinásobně zvýšen majetkový volební cenzus. Anglické vládnoucí kruhy počítaly, že tímto manévrem získají na svou stranu horní vrstvu irské buržoazie a katolických pozemkových vlastníků a vnesou tak do irského národního hnutí rozkol. — *487.*

386 Reformní liga (viz poznámku 168) odmítla podporovat národně osvobozenecké hnutí Irů. Na zasedání rady Reformní ligy z 1. listopadu 1867 byla přijata rezoluce, kterou předložili buržoazní radikálové a v níž se odsuzovalo hnutí fenianů. Generální rada Mezinárodního dělnického sdružení rezoluci rady Reformní ligy ostře odsoudila při diskusi o irské otázce v listopadu 1867. — *488.*

387 Tohoto náčrtu použil Marx jako podkladu k přednášce o irské otázce, kterou přednesl 16. prosince 1867 na schůzi Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, na níž byli přítomni také zástupci mnoha jiných londýnských dělnických spolků a někteří členové generální rady Internacionály. Přednáška trvala půldruhé hodiny a všichni přítomní ji vyslechli se zájmem. Marx byl pozván, aby o témž tématu přednášel i v jiných německých dělnických spolcích v Londýně. Přes svou obšírnost je rukopis jen předběžný náčrt, v němž zdaleka není obsaženo všechno, co Marx přednesl. — *489.*

388 Jsou míněna tři největší národně osvobozenecká povstání v Irsku. K prvnímu (z let 1641—1652) došlo za anglické buržoazní revoluce; irské rolnictvo a vyvlastněná šlechta jím odpověděly na kolonizátorskou politiku anglického absolutismu, kterou za revoluce prováděli představitelé anglické buržoazie

a „nové", zburžoaznělé šlechty. Povstání se zúčastnila anglická a irská rodová šlechta (potomci anglických feudálů, dobyvatelů Irska, kteří se spříznili s irskou rodovou aristokracií), jíž hrozila konfiskace statků, a značná část katolického duchovenstva. Z tohoto prostředí pocházela většina povstaleckých vůdců. Povstání bylo potlačeno vojsky anglické republiky, jimž velel Cromwell, a pozice „nové" šlechty, zbohatlé z koloniálního drancování Irska, byly posíleny, což přispělo k tomu, že v roce 1660 mohla být v Anglii znovu nastolena monarchie.

Podnětem k druhému povstání (1689—1691) byl státní převrat v Anglii v roce 1688 („slavná revoluce"), jehož důsledkem bylo zřízení buržoazně aristokratické konstituční monarchie v čele s Vilémem III. Oranžským. Jakub II. Stuart, který byl z Anglie vyhnán, se snažil využít irského hnutí k tomu, aby se mohl vrátit na trůn, a proto se oficiálně postavil do čela povstání. Jenže cíle anglických reakcionářů, Jakubových stoupenců, a irských povstalců nebyly stejné. Jakub II. byl nátlakem povstalců donucen přechodně uznat nezávislost irského parlamentu a zrušit kolonizátorské zákony sankcionující konfiskaci irské půdy. Dlouhé válečné tažení skončilo porážkou povstalců.

Třetí povstání (květen—červen 1798) vyvolal koloniální útlak a provokační a teroristická politika anglické vlády, která vymýtila irské vlastenecké organizace, řádění koloniálních úřadů a reakčních band naverbovaných anglickými landlordy. Povstáním vyvrcholilo národně osvobozenecké hnutí v Irsku, jež zesílilo v době války anglických kolonií v Americe za nezávislost a francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století. V čele povstání stálo revoluční křídlo buržoazní vlastenecké organizace United Irishmen (Spojení Irové), založené v roce 1791 Wolfem Tonem v Belfastu, jejíž představitelé usilovali o vyhlášení nezávislé irské republiky. Tato organizace neměla však dostatečné spojení s rolnictvem, jež tvořilo hlavní masu povstalců; v předvečer povstání byla většina jeho organizátorů pozatýkána; povstání samo bylo roztříštěné a do značné míry probíhalo živelně; to všechno způsobilo jeho porážku. Nezdařil se ani pokus vysadit v Irsku na pomoc povstalcům francouzský výsadek. Anglická vláda povstání krvavě potlačila a v roce 1801 prosadila anglo-irskou unii (viz poznámku 333). — *489, 606.*

389 Kolem roku 1155 vydal papež Hadrián IV. bulu, ve které propůjčil anglickému králi Jindřichovi II. titul Lord of Ireland (Pán Irska) a dával svůj souhlas k dobytí Irska pod záminkou uspořádání tamějších církevních záležitostí. Požadoval za to slib, že irská církev bude podřízena papeži. Tohoto „udělení léna" využil Jindřich II. ke své dobyvačné výpravě do Irska v roce 1171.

V roce 1576, když se zostřily rozpory mezi protestantskou Anglií a katolickými mocnostmi, zbavil papež Řehoř XIII. královnu Alžbětu práva na irskou korunu. — *490.*

[390] *Pale* (doslova „ohrada") se ve středověku nazývala anglická kolonie v Irsku, zřízená ve 12. století, když anglonormanští feudálové dobyli jihovýchodní část ostrova. Kolonie, na jejíchž hranicích vybudovali dobyvatelé opevnění (odtud název), sloužila Angličanům za základnu k neustálým válečným nájezdům proti obyvatelstvu ještě nedobyté části Irska, které skončily v 16.—17. století podmaněním celé země. — *490.*

[391] Je míněn *anglo-irský parlament*, který byl poprvé svolán koncem 13. století a původně se skládal ze zástupců velkých feudálů a nejvyššího duchovenstva anglické kolonie v Irsku (Pale). Jakmile se moc Angličanů rozšířila na celý ostrov, stal se z parlamentu zastupitelský orgán anglické a anglo-irské aristokracie u anglického místodržitele v Irsku; plné moci parlamentu byly omezeny na minimum. Podle zákona vydaného v roce 1495 mohl být parlament svolán a směl vydávat zákony jen se souhlasem královské tajné rady. Anglo-irský parlament, zbaven takto fakticky zákonodárné iniciativy a reakční svým složením, hrál dlouho úlohu nástroje anglických koloniálních úřadů. Teprve v osmdesátých letech 18. století byla anglická vláda pod vlivem vzrůstajícího národně osvobozeneckého hnutí nucena dát souhlas k rozšíření práv irského parlamentu; když však byla v roce 1801 zavedena anglo-irská unie, byl anglo-irský parlament zrušen vůbec. — *491, 605.*

[392] *Amalekité* — starý loupeživý beduínský kmen, který sídlil na Sinajském poloostrově; byl několikrát poražen židovskými králi a nakonec úplně rozprášen. Zde použito ve smyslu lupiči. — *491.*

[393] Je míněna *limerická kapitulace* — smlouva, kterou v říjnu 1691 uzavřeli irští povstalci se zástupci anglického velení a kterou potvrdil král Vilém III. Podle této smlouvy kapitulovala povstalecká vojska za čestných podmínek; vojáci a důstojníci mohli vstoupit do cizích armád nebo do armády Viléma III.; obyvatelstvu Irska, včetně katolíků, bylo přislíbeno, že jim bude udělena milost, zůstane zachováno jmění i volební práva, svoboda svědomí atd. Několik měsíců před uzavřením limerické smlouvy byly obdobné smlouvy uzavřeny při kapitulaci povstaleckých posádek v Galway a jiných městech. Podmínky těchto smluv začali angličtí kolonizátoři záhy hrubě porušovat. — *492.*

[394] *Absentees* nebo *absenters* (absentisté — nepřítomní) — irští velkostatkáři, kteří promrhávali své snadné důchody za hranicemi země a kteří většinou nežili na svých statcích. Řízení svého majetku svěřovali správcům nebo zprostředkovatelům, kteří pronajímali půdu za lichvářský úrok malým pachtýřům. — *492, 657.*

[395] William Molyneux, „The case of Ireland's being bound by acts of Parliament

in England stated" [„Situace v Irsku spoutaném zákony anglického parlamentu"], Dublin 1698. — *492.*

396 *Trestní zákoník* (Penal Code nebo Penal Laws) — série zákonů, které vydávali angličtí kolonizátoři od konce 17. a zejména v první polovině 18. století pro Irsko pod záminkou boje proti spiknutím katolíků a proti nepřátelům anglikánské církve. Tyto zákony fakticky zbavovaly původní obyvatele Irska, kteří většinou byli katolíky, všech občanských i politických práv. Omezovaly dědické právo irských katolíků na nabývání a prodej vlastnictví a v rozsáhlé míře zaváděly praxi konfiskace majetku za sebemenší přestupky, takže sloužily k vyvlastňování irských vlastníků, kteří dosud měli půdu. Trestní zákoník stanovil těžké podmínky pachtu pro katolické rolníky a napomáhal jejich porobení anglickými landlordy a pozemkovými zprostředkovateli. Tento zákoník měl vymýtit i irské národní tradice: zakazoval irské národní školy, ukládal kruté tresty učitelům, katolickým kněžím atd. Teprve koncem 18. století, když v Irsku nastal rozmach národně osvobozeneckého hnutí, byla značná část trestních zákonů zrušena. — *493, 605.*

397 *Freehold* — naprosto nezávislé pozemkové vlastnictví. Freeholdeři se vyvinuli ze středověkých yeomen („svobodníků"), kteří za svůj díl půdy, s nímž měli právo svobodně nakládat, zprvu vykonávali pro svého lorda vojenskou službu, později platili peněžní rentu. — *494.*

398 Je míněna válka Anglie proti napoleonské Francii, která skončila v roce 1815. — *494.*

399 *Cotters* — kategorie vesnického obyvatelstva, potomci středověkých rolníků, kteří měli málo půdy nebo byli bezzemci. Nedostatek půdy je nutil zpachtovávat si ji za nejtěžších podmínek a dřít se na landlorda nebo zámožného pachtýře za to, že jim poskytl malý kousek půdy a chalupu (cottage). Postavení cotterů bylo skoro stejné jako podruhů, zemědělských nádeníků. — *495.*

400 *Hnutí repealistů* — hnutí za zrušení anglo-irské unie z roku 1801. Požadavek zrušení unie (Repeal of Union) se stal od dvacátých let 19. století nejpopulárnějším heslem v Irsku. Buržoazní liberálové (O'Connell a jiní), kteří stáli v čele národního hnutí, považovali však agitaci za zrušení unie jen za prostředek k tomu, aby na anglické vládě vymohli drobné ústupky pro irskou buržoazii. V únoru 1835 uzavřel O'Connell s vůdci whigů *lichfieldhouskou úmluvu* (nazvanou tak proto, že jednání se konala v domě lorda Lichfielda v Londýně). Podle této úmluvy slíbil O'Connell jako protislužbu za několik výsad, které byly poskytnuty majetným třídám v Irsku, podporovat whigy v parlamentě a přispět k omezení masového hnutí v Irsku. V duchu této úmluvy zastavili O'Connell a jeho přívrženci agitaci za zrušení unie. Pod tlakem

masového hnutí byli však irští liberálové donuceni založit roku 1840 Sdružení repealistů (Repeal Association), snažili se je však zavést na cestu kompromisu s anglickými vládnoucími třídami. Sdružení zaniklo ve čtyřicátých letech 19. století. — *496.*

401 Fragment „Dějiny Irska", otištěný v tomto svazku, je částí chystané větší historické práce, na níž Engels pracoval v posledních měsících roku 1869 a v první polovině roku 1870. Engels chtěl na příkladu dějin Irska odhalit systém a metodu anglického koloniálního panství a ukázat jeho neblahé následky pro dějinné osudy nejen utlačovaného, ale i utlačujícího národa; hodlal podrobit kritice spisy anglických buržoazních historiků, ekonomů a geografů, kteří překrucovali dějiny Irska a irskou skutečnost v rasisticko-šovinistickém duchu.

Myšlenkou, že napíše knihu o dějinách Irska, se zabýval Engels už od léta roku 1869. Aby se blíž seznámil s Irskem, podnikl v září tohoto roku cestu po Irsku. Ke své práci prostudoval rozsáhlou literaturu a nejrozmanitější historické prameny: díla antických i středověkých spisovatelů, anály, kodexy starých zákonů, zákonodárné listiny, staré památky irského folklóru a písemnictví, zápisky cestovatelů, různá díla historická, archeologická, ekonomická, zeměpisná, geologická atd. Zachovaný seznam bibliografie k dějinám Irska, který si Engels sestavil, obsahuje přes 150 titulů. Přípravný materiál ke knize zaujímá velkou část z patnácti výpiskových sešitů, které si v této době Engels pořizoval, nepočítaje poznámky, fragmenty na jednotlivých listech a výstřižky z novin. Aby mohl pracovat s irskými prameny, musil se Engels naučit staroirskému jazyku. Jednotlivé výňatky z irských análů a starých skandinávských ság přeložil Engels sám do němčiny. Při studiu irských dějin mu neustále pomáhal Marx, který přikládal tomuto Engelsovu dílu velký význam. Marxovy a Engelsovy názory na důležité problémy irských dějin se utvářely během společných diskusí.

V květnu roku 1870 přikročil Engels k literárnímu zpracování nashromážděného studijního materiálu. Zachoval se tento plán knihy:

„1. Přírodní podmínky
2. Staré Irsko
3. Anglické výboje
   1) První vpády
   2) Pale a ostatní Irsko
   3) Podmanění a vyvlastnění. 152...—1691
4. Anglické panství
   1) Trestní zákony. 1691—1780
   2) Povstání a unie. 1780—1801
   3) Irsko v soustavě Spojeného království
      a) Období malorolnictva. 1801—1846
      b) Období vyhlazení. 1846—1870"

Engels stačil napsat celou pouze první kapitolu „Přírodní podmínky". Druhá kapitola „Staré Irsko" zůstala nedokončena a k napsání dvou posledních kapitol se už Engels nedostal, třebaže už v podstatě zakončil shromažďování materiálu pro všechny díly své knihy (první dvě kapitoly a zčásti i tento přípravný materiál byly uveřejněny ve sborníku „Archiv Marksa i Engel'sa", sv. X, 1948). V červenci 1870 přiměly Engelse politické události, aby práci na tomto díle přerušil. Prusko-francouzská válka, Pařížská komuna, boj s bakuninovci, obrovská politická práce v Internacionále — to vše bránilo Engelsovi práci dokončit. Nicméně použil výsledků svých vědeckých studií v další teoretické a politické činnosti. Například roku 1884, když pracoval na příslušných kapitolách své knihy „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu", opíral se do značné míry o celou řadu vědeckých závěrů, k nimž dospěl při studiu společenského zřízení Keltů ve starém Irsku. — *503.*

[402] V Anglii vznikl centralizovaný feudální stát v 11.—12. století, když si ji roku 1066 podmanil normanský vévoda Vilém Dobyvatel. Královskou moc upevnily zejména reformy, provedené ve 12. století Jindřichem II. Plantagenetem. Jedním z objektů dobyvatelských snah anglické monarchie se stalo Irsko. Anglo-normanští baroni podnikli v letech 1169—1171 tažení proti Irsku a založili v jihovýchodní části Irska svou kolonii, která se potom nazývala Pale (viz poznámku 390). — *505.*

[403] Podle moderní terminologie: usazeniny mesozoika a kaenozoika. — *510.*

[404] A. Stieler, „Hand-Atlas" [„Příruční atlas"], Gotha 1868. — *512.*

[405] Jde o hladomor v Irsku v letech 1846—1847. — *516.*

[406] Když vojska anglické buržoazní republiky potlačila irské osvobozenecké povstání v letech 1641—1652, začalo období krutého pronásledování a masového vyvlastňování irského obyvatelstva. Podle zákonů anglického parlamentu z let 1652—1653 (viz pozn. 378) museli se ti irští vlastníci půdy, kteří byli „vinni vzpourou", pod trestem smrti vystěhovat do pustého kraje v provincii Connaught a do močálovitého hrabství Clare na jihu. — *517.*

[407] Pomponius Mela, „De situ orbis" [„O poloze země"], kniha III, kapitola 6. — *519.*

[408] Míní se tu zrušení obilních zákonů roku 1846 (viz poznámku 382). — *520.*

[409] Gerard Boate, „Ireland's natural history" [„Přírodopis Irska"], Londýn 1652. Podle mínění Wakefieldova byla kniha napsána kolem roku 1645. — *521.*

[410] Anglie se v té době účastnila jako spojenec Ruska, Španělska a Portugalska války proti napoleonské Francii a na ní závislým evropským zemím. Kromě toho začala roku 1812 anglo-americká válka, vyvolaná politikou vládnoucích tříd Anglie, které neuznávaly národní suverenitu Spojených států amerických a snažily se obnovit koloniální panství v Severní Americe. — *523.*

[411] Třetí svazek uvedeného vydání obsahující dokončení sborníku „Senchus Mor" [„Veliká kniha starých dob"] vyšel roku 1873, když Engels už tuto práci napsal.

Engels první ocenil význam této památky staroirského práva jako pramene ke studiu společenského zřízení starých Irů. — *524.*

[412] Engels tu má na mysli sborník „Rerum Hibernicarum Scriptores Veteres" [„Staří irští letopisci"], který vyšel ve čtyřech svazcích v letech 1814 a 1825 až 1826; vydal jej Charles O'Conor.

V tomto vydání byla poprvé uveřejněna část „Análů čtyř magistrů" („Annales IV magistrorum"), dále „Anály Tigernachovy" („Annales Tigernachi") napsané v 11. až 15. století a zahrnující události od konce 3. století, „Ulterské anály" („Annales Ultonienses") sestavené různými kronikáři 15. až 17. století a zahrnující události od poloviny 5. století, a „Inisfalenské anály" („Annales Inisfalensis"), o nichž se Engels zmiňuje dále (jejich začátek se obvykle klade do roku 1215, popisují události do roku 1318) aj. — *527, 540.*

[413] Míní se irské povstání z roku 1798, jehož se Arthur O'Connor zúčastnil (viz poznámku 388). — *528.*

[414] *Saerrath a daerrath* — dva způsoby držby ve starém Irsku, při nichž držitel, obvykle řadový člen občiny, přijímal od vůdce klanu nebo kmene a od jiných představitelů rodové šlechty do užívání hlavně dobytek a později i půdu. Tato držba byla spojena s částečnou ztrátou osobní svobody (při daerrathu větší, při saerrathu menší) a s plněním obtížných povinností vůči majiteli. Tato forma závislosti byla příznačná pro období rozkladu rodového zřízení ve staroirské společnosti a pro počátek procesu feudalizace, kdy se ještě vcelku zachovávalo občinové vlastnictví půdy, avšak dobytek a hospodářské nářadí už byly soukromým vlastnictvím a vyskytovaly se již i počáteční formy soukromého vlastnictví půdy. Tyto vztahy byly v Irsku usměrňovány brehony — dědičnými soudci, strážci a vykladači starých právních zvyklostí — a odrazily se ve sborníku staroirských zákonů „Senchus Mor".

Engelsův odkaz „viz dále" se týkal části této kapitoly, kterou autor už nenapsal. — *531.*

[415] Spisy Giralda Cambrijského o Irsku „Topographia Hibernica" a „Expugnatio Hibernica" (v Engelsově rukopisu „Hibernia Expugnata") byly pojaty

do 5. svazku vydání „Giraldi Cambrensis Opera", o němž se Engels zmiňuje; začal je vydávat John S. Brewer. 5. svazek, vydaný Johnem F. Dimockem, vyšel roku 1867. — *532.*

[416] Míní se tyto spisy: M. Hanmer, „The Chronicle of Ireland" [„Irská kronika"]; E. Campion, „History of Ireland" [„Dějiny Irska"]; E. Spenser, „A View of the Present State of Ireland" [„Pohled na současné poměry v Irsku"], uveřejněný v edici „Ancient Irish Histories. The Works of Spenser, Campion, Hanmer and Marleburrough" [„Staré spisy o dějinách Irska. Díla Spensera, Campiona, Hanmera a Marleburrougha"], sv. I—II, Dublin 1809; J. Davies, „Historical Tracts" [„Historické traktáty"], Londýn 1786; W. Camden, „Britannia" [„Británie"], Londýn 1637; F. Moryson, „An Itinerary containing Ten Years Travels through the Twelve Dominions of Germany, Bohmerland, Switzerland, Netherland, Denmark, Poland, Italy, Turkey, France, England, Scotland and Ireland" [„Cestovní zápisky o desetiletém putování po dvanácti zemích: Německu, Čechách, Švýcarech, Nizozemí, Dánsku, Polsku, Itálii, Turecku, Francii, Anglii, Skotsku a Irsku"], Londýn 1617. — *532.*

[417] Toto vysvětlení podal Huxley na veřejné přednášce „Předkové a předchůdci anglického národa", kterou přednesl v Manchesteru 9. ledna 1870. Podrobnou zprávu o přednášce přinesl list „Manchester Examiner and Times" [„Manchesterský pozorovatel a doba"] z 12. ledna 1870. — *533.*

[418] Diodoros Sicilský, „Historické knihovny", kniha V. — *534.*

[419] Strabón, „Geographie" [„Popis země"]. Přeložil K. Kärchner. Kniha 7, Tübingen 1835. — *534.*

[420] Charles Fourier, „Le nouveau monde industriel et sociétaire ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées" [„Nový svět industriální a societární aneb vynález postupu přitažlivé a přirozené výroby rozdělené do sérií podle vášní"], Paříž 1829. Místo, které Engels cituje, je na str. 399 tohoto vydání. — *534.*

[421] Ptolemaios, „Geografiké hyfégésis", kniha II, kapitola 2. — *534.*

[422] Míní se tu takzvané „Zpěvy Ossianovy", které napsal skotský básník Macpherson a vydal v letech 1760—1765 jako domnělé dílo legendárního keltského barda Ossiana. Základem těchto Macphersonových básní je staroirský epos v pozdějším skotském zpracování. — *535, 547.*

[423] Sophronius Eusebius Hieronymus (sv. Jeroným), „Commentariorum in

Jeremiam Prophetam libri sex" [„Komentářů ke knize proroka Jeremiáše knih šestero"], Prolog. — *536.*

[424] Gennadius, „Illustrium virorum catalogus" [„Seznam význačných mužů"].— *536.*

[425] Míní se tu tato díla: Claudianus, „De IV consulatu Honorii Augusti panegyricus" [„Panegyrikon IV. konsulátu Honoria Augusta"]; Isidorus Hispalensis, „Etymologiarum libri XX" [„Etymologie knih dvacet"]; Beda Venerabilis, „Historiae Ecclesiasticae libri quinque" [„Církevních dějin knih patero"]; Anonymus Ravennatis, „De Geographiae libri quinque" [Ravenský anonym, „Geografie knih patero"]; Eginhard, „Vita et gesta Caroli Magni" [„Život a skutky Karla Velikého"]; Alfred Veliký, „Anglo-Saxon Version of the Historian Orosius" [„Překlad spisů historika Orosia do anglosaského jazyka"].

Engels tu zřejmě používal výňatků z uvedených spisů podle knihy: K. Zeuss, „Die Deutschen und die Nachbarstämme" [„Němci a sousední kmeny"]. Viz str. 568—569 vydání, které vyšlo v Mnichově roku 1837. — *536.*

[426] Ammianus Marcellinus, „Rerum gestarum libri XXXI", liber XX [„Dějin knih XXXI", kniha XX]. — *536.*

[427] Nennius, „Historia Britonum"; with an English Version by Gunn [„Dějiny Britů"; do angličtiny přeložil Gunn], Londýn 1819, § 15. — *536.*

[428] „*Triady*" — středověké waleské knihy, napsané svéráznou formou převzatou ze starého keltského básnictví s typickým užíváním čísla tři u osob, předmětů a jevů, o nichž se vypráví. Podle obsahu rozdělují se „Triady" na historické, bohoslovecké, právnické, básnické a mravoučné. Rané „Triady" byly napsány do 10. století, avšak zachované rukopisy těchto knih pocházejí z 12. až 15. století. — *536.*

[429] G. W. F. Hegel, „Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie" [„Přednášky o dějinách filosofie"], sv. 3, Spisy, XV svazků, Berlín 1836, str. 160. — *537.*

[430] *Alexandrijská novoplatónská škola* — mystický směr v antické filosofii, který vznikl v 3. století našeho letopočtu v Alexandrii (Egypt) a vyjadřoval ideologii otrokářské aristokracie v období úpadku římské říše. Pramenem novoplatonismu byl objektivní idealismus Platónův a idealistická stránka Aristotelova učení, která ve filosofii novoplatoniků dospěla k uznání božského prvopočátku. V 5. století našeho letopočtu jeden z neznámých stoupenců této školy podpisoval své spisy, v nichž se pokusil spojit křesťanské učení s novo-

platonismem, jménem prvního křesťanského biskupa v Aténách Dionýsia Areopagity. — *537.*

[431] „*Sága o Haraldovi*" — vypravuje o hrdinských činech a životě norského krále Haralda, zakladatele dynastie Hårfagrů (Krásnovlasých); napsal ji na počátku 13. století středověký islandský básník a letopisec Snorri Sturluson. Tato sága je součástí jeho knihy „Heimskringla" [„Zemský kruh"], která líčí dějiny norských králů od nejstarších dob do 12. stol. — *538.*

[432] „*Krâkumâl*" [„Píseň Krâky"] — jedno z děl středověké skandinávské poezie; ve formě předsmrtné písně líčí zajatý dánský viking Ragnar Lodbrôk (9. stol.) své válečnické činy. Podle podání zpívala tuto píseň svým dětem Krâka, žena Ragnarova, aby je podnítila pomstít smrt otce, jehož zabil král Northumberlandu Ella. Engels použil textu písně podle chrestomatie Franze Eduarda Christopha Dietricha, „Altnordisches Lesebuch" [„Staroskandinávská čítanka"], Lipsko 1864, str. 73—80. — *539.*

[433] James Johnstone, „Lodbrokar-Quida; or the death song of Lodbroc" [„Lodbrokův pláč; neboli Lodbrokova předsmrtná píseň"], Londýn 1782. — *540.*

[434] „*Sága o Niâlovi*" — jedna z nejznámějších islandských rodových ság; podle nového bádání byla zapsána koncem 13. stol. na základě ústní tradice a starších písemných památek. Hlavním námětem ságy je vyprávění o životě a záhubě islandského hövdinga (představitele rodové šlechty) Gunnara a jeho druha, moudrého, mírumilovného bonda (svobodného rolníka) Niâla, znalce a vykladače starých obyčejů a zákonů. V „Sáze o Niâlovi" jde o dvě historické události: o historii pokřesťanštění Islandu na přelomu 10. a 11. století a o líčení bitvy Normanů proti irskému králi Brianovi Borumhovi, které je podle Engelse spolehlivým pramenem pro studium jedné z nejvýznamnějších událostí irských dějin 11. století — vítězství Irů nad normanskými vetřelci roku 1014. Engels použil textu uvedeného odstavce ze „Ságy o Niâlovi" z knihy Franze Eduarda Christopha Dietricha, „Altnordisches Lesebuch", Lipsko 1864, str. 103—108. — *540.*

[435] Podle novějšího bádání je třeba toto místo číst jako Kankaraborg nebo Kincora, což byla rezidence krále Briana v Munsteru. — *542.*

[436] Míní se vpády germánského kmene Cimbrů do jižní Galie a severní Itálie v letech 113—101 před n. l. V roce 101 před n. l. byli Cimbrové poraženi na hlavu římským vojevůdcem Mariem v bitvě u Vercell (severní Itálie). Válku Římanů s Cimbry popsal Plutarch v životopisu Mariově, Tacitus v „Germanii" a jiní antičtí dějepisci. — *543.*

437 „*Beowulf*" — epos o udatných činech legendárního hrdiny Beowulfa, nejvýznamnější ze zachovaných památek staré anglosaské poezie. Epos byl zapsán zřejmě v 8. století; jeho základem jsou lidové pověsti ze života germánských kmenů v první polovině 6. stol.

„*Píseň o Hildebrandovi*" — viz poznámku 83.

„*Edda*" — sbírka mytologických a hrdinských zpěvů a bájí skandinávských národů; zachovala se v podobě rukopisu z 13. století, který objevil roku 1643 islandský biskup Sveinsson (tzv. „starší Edda"), a v podobě traktátu o poezii skaldů, který sestavil počátkem 13. století básník a kronikář Snorri Sturluson („mladší Edda"). V písních „Eddy" je zachycen obraz skandinávské společnosti v době rozkladu rodového zřízení a stěhování národů. Jejich námětem jsou germánské báje. — *543.*

438 *Leges barbarorum* (zákony barbarů) — zápisy zvykového práva různých germánských kmenů pocházející z 5. až 9. století. — *543.*

439 Těmito slovy Engelsův rukopis končí. Ze zachovaného plánu druhé kapitoly jeho spisu o dějinách Irska vysvítá, že v této kapitole („Staré Irsko") se chtěl Engels zabývat i otázkami klanového zřízení, vlastnictví půdy a zákonů starých Irů (viz „Archiv Marxa i Engelsa", sv. X, 1948, str. 100). Tento důležitý bod jeho plánu nebyl uskutečněn. — *544.*

440 Je tu míněno povstání skotských horalů roku 1745 proti útlaku a vyhánění z půdy, které se provádělo v zájmu anglo-skotské pozemkové aristokracie a buržoazie. Nespokojenosti horalů využila část šlechty Skotské vysočiny, která měla zájem na zachování feudálně patriarchálního klanového zřízení a podporovala nároky, které si činili na anglický trůn představitelé svržené dynastie Stuartovců (oficiálním cílem povstalců bylo dosadit na trůn vnuka Jakuba II., Stuarta Karla Eduarda). Po potlačení povstání bylo klanové zřízení na Skotské vysočině zničeno a vyhánění skotského rolnictva z půdy pokračovalo ještě bezohledněji. — *545.*

441 Ostrov Helgoland (v Severním moři) obývaný dříve germánským kmenem Frísů, stal se v 18. století državou Dánska. Roku 1807 (za anglo-dánské války z let 1807—1814) jej obsadila Anglie a roku 1814 jej Dánsko postoupilo Anglii kielskou mírovou smlouvou, která byla roku 1815 potvrzena vídeňskými smlouvami. Roku 1890 předala Anglie Helgoland Německu výměnou za ostrov Zanzibar. — *545.*

442 „*Poznámky k předmluvě pro sborník irských písní*" napsal B. Engels na žádost starší Marxovy dcery Jenny. Byly určeny pro chystaný sborník „Erins-Harfe" [„Irská harfa"] na slova „Irských melodií" básníka Thomase Moora. Jenny Marxová poslala Engelsovy poznámky 17. července 1870 dr. Kugelmannovi

do Hannoveru, aby je předal vydavateli a pořadateli sborníku, Josephu Risséovi. Ale ve vydání „Erins-Harfe", které vyšlo v Hannoveru roku 1870, předmluva Engelsovy poznámky neobsahuje. Poznámky byly poprvé uveřejněny roku 1955 v italském časopisu „Movimento Operaio" [„Dělnické hnutí"], čís. 2, a nato roku 1957 ve francouzském časopisu „La Pensée" [„Mysl"], čís. 75. — *547.*

443 Provolání k dělnickým spolkům vydala ústřední rada v období růstu Internacionály, když se snažila získat dělnické spolky, především anglické tradeuniony. Na zasedání ústřední rady ze 6. června 1865 bylo uloženo stálému výboru, aby sestavil toto provolání k dělnickým spolkům. Provolání vyšlo v létě 1865 jako leták „International Working Men's Association. Central Council, 18, Greek Street, London, W. Trade, Friendly, or any Working Men's Societies are invited to join..." [„Mezinárodní dělnické sdružení, ústřední rada, Greek Street, 18, Londýn W. Vyzýváme odborové svazy, podpůrné spolky i jiné dělnické spolky, aby přistupovaly..."]. Za základ textu provolání byly vzaty rezoluce o podmínkách přijetí dělnických organizací do Mezinárodního dělnického sdružení, které ústřední rada přijala na Marxův návrh (viz tento svazek, str. 50). — *551.*

444 Zprávu o kongresu a konferenci, kterou sestavil stálý výbor na základě usnesení ústřední rady z 13. června, přečetl na zasedání rady 25. července 1865 Peter Fox. Zpráva byla výsledkem Marxovy neúnavné práce; podařilo se mu přesvědčit členy ústřední rady, aby místo kongresu, který měl být podle prozatímních stanov svolán v roce 1865 do Bruselu, svolali předběžnou konferenci do Londýna (viz poznámku 142). Marx měl za to, že místní sekce Internacionály se ještě dost nekonsolidovaly a že by proto svolání kongresu bylo předčasné.

Během diskuse, která se po zprávě na zasedání ústřední rady rozpředla, byl velmi pečlivě projednán pracovní program nadcházející konference. Po projednání byl program předložený stálým výborem přijat s několika doplňky; na návrh Cremera a Eccaria byla jako 10. bod pořadu konference zařazena otázka stálých armád, o jejíž projednání žádala pařížská sekce. V protokolech ústřední rady byl text programu vlepen do textu zprávy.

Program londýnské konference byl vytištěn také ve dvou letácích, které vydala ústřední rada: „International Working Men's Association. Central Council: — 18, Greek Street, London, W. On the 25th September and following days a Conference of Delegates from the principal branches of the Association... will be held...". [„Mezinárodní dělnické sdružení, ústřední rada: — 18, Greek Street, Londýn, W. 25. září a v následujících dnech se bude konat konference delegátů hlavních sekcí sdružení..."], Londýn 1865, a „International Working Men's Association, Central Council, 18. Greek Street, London, W. On the 25th of September and three following days

a Conference of Delegates from the principal branches of the Association... will be held..." [„Mezinárodní dělnické sdružení, ústřední rada, 18, Greek Street, Londýn W. 25. září a po tři následující dny se bude konat konference hlavních sekcí Sdružení..."], Londýn 1865; dále vyšel program v „Bee-Hive Newspaper", čís. 200 z 12. srpna 1865; oznámení o konferenci bylo uveřejněno ve „Workman's Advocate", čís. 130, 131, 132 a 133 z 2., 9., 16. a 23. září 1865.

„*The Workman's Advocate*" [„Dělníkův obhájce"] — anglický dělnický týdeník, který vycházel v Londýně; vznikl po reorganizaci listu „The Miner and Workman's Advocate" [„Horník a dělníkův obhájce"] v září 1865; byl to oficiální orgán ústřední rady Internacionály; v redakci listu byl kromě jiných členů ústřední rady také Marx. V únoru 1866, když v redakci zesílil vliv reformistických živlů, byl list znovu reorganizován a přejmenován na „The Commonwealth" (viz poznámku 139). — *553, 565.*

[445] Dvě noticky z „Vorbote" zařazené do svazku (druhou noticku viz tento svazek, str. 603–604) jsou úryvky z dopisů Marxovy ženy Jenny předsedovi německých sekcí Internacionály ve Švýcarsku Johannu Philippu Beckerovi, které napsala 29. ledna 1866 a kolem 5. října 1867.

Dopis z 29. ledna 1866 psala Jenny v době, kdy Marx byl nemocen. Měsíčník „Vorbote" začal tehdy teprve vycházet a Marx se ho snažil podporovat; prosil proto Liebknechta, Kugelmanna a jiné své přátele a spolupracovníky, aby časopisu dodávali materiál. Noticka uveřejněná ve „Vorbote" se jen nepatrně odchyluje od textu dopisu; redakce připojila jen úvodní větu a poslední dva odstavce. — *556.*

[446] Míní se ateistické spolky, které v šedesátých letech 19. století vyvíjely v Anglii čilou činnost. Značný vliv na hnutí měli buržoazní radikálové jako Charles Bradlaugh aj., kteří se seskupili kolem listu „The National Reformer" a prováděli buržoazně reformátorskou propagandu mezi dělníky. — 557.

[447] „*Dopis listu ‚Echo de Verviers'*" napsal Jung podle usnesení ústřední rady; Marx tento dopis zredigoval, jak o tom svědčí Jungovy dopisy Marxovi z 15. a 26. ledna 1866.

Dopis byl odpovědí ústřední rady na anonymní článek, který vyšel v belgických buržoazně demokratických novinách „L'Echo de Verviers", čís. 293 a 294 ze 16. a 18. prosince 1865, a který pomlouval činnost ústřední rady a překrucoval práci londýnské konference z roku 1865. Autorem článku byl francouzský maloburžoazní republikán Pierre Vésinier, který emigroval do Belgie a byl hlásnou troubou maloburžoazních živlů francouzské sekce v Londýně, která vystupovala proti Marxovi a ústřední radě. O Vésinierově článku jednala ústřední rada 26. prosince 1865 a 2. a 9. ledna 1866; Marx, který se těchto zasedání zúčastnil, trval v diskusi na tom, aby

Vésinier byl vyloučen z Internacionály, jestliže svá nařčení nedoloží fakty. — *558.*

[448] Londýnské konference v roce 1865 se zúčastnili členové ústřední rady, kteří byli zároveň členy Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně — Marx, Eccarius, Lessner, Schapper a jiní. — *562.*

[449] *Společnost 10. prosince* — bonapartistická společnost, vytvořená roku 1849 jako tajný spolek, jehož jádro tvořil pařížský lumpenproletariát. Podrobnou její charakteristiku podal Marx ve svém díle „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 189—192). — *563.*

[450] *Spolek Grütli* (Grütliverein) — švýcarská maloburžoazní reformistická organizace, založená roku 1838 jako vzdělávací spolek řemeslníků a dělníků. Název „Grütli" zdůrazňuje švýcarský národní charakter organizace; podle švýcarské pověsti zástupci tří švýcarských horských kantonů uzavřeli roku 1307 spolek pro společný boj proti Habsburkům na louce Grütli (nebo Rütli) u Urnského (Vierwaldstättského) jezera. — *564.*

[451] *„La Voix de l'Avenir"* [„Hlas budoucnosti"] — týdeník vydávaný v Chaux-de-Fonds v letech 1865—1868; od roku 1867 oficiální orgán románských sekcí Internacionály ve Švýcarsku; byl pod vlivem proudhonovců. — *567.*

[452] Marxova řeč na zasedání z 13. března 1866 je jedním z dokladů toho, jak Marx musel v ústřední radě bojovat proti pokusům buržoazních demokratů překroutit skutečný charakter Internacionály jako třídní organizace proletariátu. Mazziniovec Luigi Wolff, který na jaře 1865 vystoupil z ústřední rady, se dostavil na zasedání rady 6. března 1866 a za Marxovy nepřítomnosti kritizoval dopis ústřední rady listu „Echo de Verviers" (viz tento svazek, str. 558—566), protože prý obsahoval nepravdivá tvrzení o Mazzinim. Pod vlivem oportunistických anglických členů přijala rada rezoluci, ve které se omlouvala Mazzinimu i Wolffovi. 10. března se konala v Marxově bytě porada dopisujících tajemníků pro země evropského kontinentu (Dupont, Jung, Longuet a Bobčinskij), na níž bylo rozhodnuto, že na příštím zasedání ústřední rady vystoupí Marx s protestem.

Text projevu, který Marx pronesl na zasedání z 13. března 1866, se dochoval v protokolech ústřední rady. — *567.*

[453] Stanovy, které Luigi Wolff předložil 8. října 1864 na prvním zasedání komise pro vypracování programových dokumentů Mezinárodního dělnického sdružení, sestavil Mazzini pro sdružení italských dělnických spolků, které hodlal založit. Tento návrh stanov, napsaný z pozic buržoazní demokracie, byl vzat

za základ „Bratrského aktu italských dělnických spolků", jenž byl uveřejněn v červenci 1864 v „Il Giornale delle Assoziazioni operaie" [„List dělnických sdružení"] a přijat na sjezdu italských dělnických spolků v Neapoli koncem října 1864. — *567.*

454 Jde o londýnskou konferenci Mezinárodního dělnického sdružení (viz poznámku 142). V protokolech konference není toto De Paepovo prohlášení zachyceno. — *567.*

455 Uvedený text stanov a organizačního řádu Mezinárodního dělnického sdružení, který na podzim 1866 připravili francouzsky pro tisk Marx a Lafargue, se poněkud liší od textu těchto dokumentů schváleného ženevským kongresem na zasedáních 5. a 8. září 1866. Po ženevském kongresu, kdy kongresové materiály zkonfiskované francouzskou policií nebyly ještě generální radě vráceny zpět, začaly od sekcí Internacionály ve Francii docházet četné žádosti o zaslání textu stanov a organizačního řádu. Generální rada přijala tedy 16. října 1866 usnesení vydat tyto dokumenty francouzsky v Londýně. Brožura vyšla koncem listopadu 1866 pod názvem: „Association Internationale des Travailleurs. Statuts et règlements" [„Mezinárodní dělnické sdružení. Stanovy a organizační řád"], Londýn 1866. Z 1000 vyšlých exemplářů bylo 800 posláno do Francie, avšak na hranicích byly zadrženy, takže se mezi členy sekcí nedostaly. Brzy nato byly materiály tohoto ženevského kongresu vráceny generální radě, která začala připravovat oficiální vydání schválených kongresových protokolů a dokumentů anglicky a francouzsky v listech „The International Courier" a „Le Courrier international". Samostatné vydání stanov a organizačního řádu vyšlo v Londýně v roce 1867 („Rules of the International Working Men's Association", Londýn 1867).

Dochoval se rukopis francouzského překladu stanov a organizačního řádu, který začal pořizovat Marx a v němž pokračoval Lafargue; text tohoto rukopisu odpovídá textu londýnské brožury ve francouzštině. Zde ve Spisech je text stanov a organizačního řádu přeložen podle tohoto rukopisu srovnaného s tištěným textem brožury. — *568*

456 28. února 1867 měl Marx projev na oslavách 27. výročí založení Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně (viz poznámku 263). Oslavy se vedle německých dělníků zúčastnili také francouzští členové Internacionály v Londýně a představitelé anglického dělnického hnutí. Kromě Marxe vystoupili jako řečníci členové generální rady Peter Fox, Georg Eccarius a jiní.

Zprávu o shromáždění, v níž byl také zápis Marxova projevu, sepsal Friedrich Lessner a poslal ji Johannu Philippu Beckerovi, aby ji otiskl v časopise „Vorbote"; v tomto časopise vyšla v čís. 3 z března 1876. — *573.*

[457] „*Výzva generální rady k lausannskému kongresu*“ je přeložena podle francouzského znění zredigovaného Marxem. První, anglické znění dopisu sepsala komise jmenovaná generální radou 4. června 1867; toto znění bylo schváleno na zasedání generální rady 9. července. Na témž zasedání byl pověřen Paul Lafargue, aby pořídil francouzský překlad, poněvadž proudhonovské vedení pařížských sekcí připravovalo pro kongres svůj samostatný program nezávisle na generální radě.

Francouzské znění, jež se značně liší od anglického, bylo vydáno v Londýně jako leták s názvem „Adresse du Conseil Général de l'Association Internationale. Aux membres et aux sociétés affiliées et à tous les travailleurs“ a přetištěno v „Tribune du Peuple“, čís. 8 z 31. srpna 1867, i v řadě jiných novin. Německý překlad tohoto francouzského znění pořízený Johannem Philippem Beckerem byl pojat do letáku, jenž byl vydán v létě 1867 v Ženevě s názvem: „Einladung zum zweiten Kongress der Internationalen Arbeiter-Assoziation am 2.—8. September in Lausanne“ [„Pozvánka na druhý kongres Mezinárodního dělnického sdružení, který se bude konat ve dnech 2.—8. září v Lausanne“] a přetištěn ve „Vorbote“, čís. 8 ze srpna 1867. — *575.*

[458] Jde o střelbu do belgických horníků a hutníků v Marchienne-au-Pont v únoru 1867. — *575.*

[459] Jsou míněny stávky pařížských bronzařů a krejčích v únoru až březnu 1867. — *575.*

[460] Královská komise pro vyšetřování anglických tradeunionů byla jmenována v únoru 1867 a jejím účelem bylo nalézt podklady pro to, aby tradeuniony mohly být postaveny mimo zákon nebo aby alespoň mohla být omezena jejich činnost, která neustále vzrůstala. Tradeuniony na protest proti tomuto vládnímu opatření svolávaly v celé zemi mítinky a schůze a uspořádaly 5.—8. března 1867 v Londýně národní konferenci. Královské komisi se nepodařilo tradeuniony z něčeho obvinit. — *576.*

[461] Jde o články 6, 7 a 8 organizačního řádu (viz „Rules of the International Working Men's Association“, Londýn 1867). — *577.*

[462] Záznam této Marxovy řeči se dochoval v protokolech generální rady jako vlepený výstřižek z listu „The Working Man“ [„Dělník“], čís. 18 z 27. července 1867, s opravami, které v něm byly provedeny při schvalování protokolu. Citát, který Marx uvádí, je z Modré knihy parlamentu „Reports by Her Majesty's Secretaries of embassy and legation on the manufactures, commerce etc., of the countries in which they reside“, Londýn 1867, čís. 5, str. 594—595. Chyby v číselných údajích, které jsou přímo v Modré knize

parlamentu, jsou ponechány beze změny. Chyby v číslicích, jichž se dopustily noviny, jsou opraveny podle textu Modré knihy (o Modrých knihách viz poznámku 4). — *579.*

463 Řeč o stanovisku Mezinárodního dělnického sdružení ke kongresu Ligy míru a svobody pronesl Marx na zasedání generální rady z 13. srpna 1867. Na závěr svého projevu přednesl návrh rezoluce (viz tento svazek, str. 238).

Jak sděloval Marx v dopise ze 4. září 1867 Engelsovi, způsobila jeho řeč velký rozruch a přiměla vedoucí činitele Ligy míru a svobody k tomu, že pro svůj ustavující kongres, jenž se měl konat 9. září 1867 v Ženevě, stanovili demokratičtější program. V témž dopise psal Marx, že jeho řeč trvala půl hodiny, ale že Eccarius, který toho dne zapisoval, dal z ní do zprávy jen několik vět. Zpráva vyšla v „Bee-Hive Newspaper", čís. 305 ze 17. srpna 1867. Eccariův rukopis se nedochoval; v protokolech generální rady se zápis Marxovy řeči dochoval jako vlepený výstřižek z tohoto čísla „Bee-Hive Newspaper". V ještě stručnějším znění byla Marxova řeč otištěna v listech „Liberté", čís. 8 z 25. srpna 1867, a „Courrier français" z 2. září 1867. — *581.*

464 Marx a Engels vysvětlili své názory na úlohu stálých armád v 19. století v různých spisech, např. v Engelsově práci „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana" (viz tento svazek, str. 71—112) a v sérii Engelsosových článků „Poznámky o válce" (viz článek „Jak porazit Prusy", Marx - Engels, Spisy, sv. 17). — *581.*

465 Zpráva generální rady lausannskému kongresu v roce 1867, jež se skládala z všeobecné části a ze zpráv z jednotlivých zemí, byla schválena na zasedání rady 20. srpna. Na kongresu ji 3. září přečetl francouzsky Guillaume a německy Eccarius. Byla uveřejněna v brožuře „Rapports lus au congrès ouvrier réuni du 2 au 8 septembre 1867 à Lausanne", La Chaux-de-Fonds 1867, která vyšla v dubnu 1868. Část zprávy pojednávající o Americe sestavil Peter Fox a dochovala se i v rukopisu přiloženém k protokolům generální rady.

Lausannský kongres Internacionály se konal ve dnech 2.—8. září 1867. Marx připravoval k tisku první díl „Kapitálu", a nebyl proto na kongresu přítomen. Kongresu byla předložena zpráva generální rady a zprávy z jednotlivých zemí; tyto zprávy svědčily o tom, že organizace Internacionály v jednotlivých zemích zesílily. Proudhonovci vnutili kongresu proti vůli generální rady svůj denní pořad: jednalo se znovu o družstvech, o práci žen, o výchově a o mnoha dílčích otázkách, které odváděly pozornost kongresu od projednávání skutečně naléhavých otázek, jež byly uvedeny v programu navrženém generální radou. Proudhonovcům se podařilo dosáhnout toho, že bylo přijato několik jejich rezolucí. Nepodařilo se jim však zmocnit se vedení v Internacionále. Kongres zvolil generální radu v dosavadním složení a za její sídlo ponechal i nadále Londýn. — *583.*

[466] Usnesení ženevského kongresu o uvedených otázkách byla uveřejněna v listu „International Courier", čís. 12, 15 a 17 z 27. března, 17. dubna a 1. května 1867. — *583.*

[467] „*The Working Man*" [„Dělník"] — týdeník, který vycházel s jednou přestávkou v letech 1861—1867. Na jeho vydávání se podílel francouzský demokrat Joseph Collet, který žil v Londýně jako emigrant. — *585.*

[468] K těmto událostem došlo v říjnu a listopadu 1866. — *587.*

[469] Během hnutí za volební reformu v Anglii (viz poznámku 168) bojovali londýnští dělníci za to, aby mohli konat masové schůze v parcích hlavního města. Tak se přes zákaz vlády konalo 23. července 1866 shromáždění v Hyde Parku, při němž došlo ke srážce účastníků s policií. Pod nátlakem lidových mas dal ministr vnitra souhlas k tomu, aby Reformní liga londýnských parků pro tyto účely používala. Avšak když se mělo konat druhé shromáždění svolané do Hyde Parku na 30. července, Reformní liga z obav před vzrůstající revoluční aktivitou mas upustila vůbec od manifestací pod širým nebem. — *587.*

[470] Dopis dopisujícího tajemníka pro Belgii Bessona vyšel v „Tribune du Peuple", čís.44 ze 4. listopadu 1866. — *594.*

[471] Je míněna rezoluce, kterou generální rada přijala 18. června 1867 a v níž ocenila postoj pařížských pracujících za pobytu cara Alexandra II. v Paříži a zejména jejich solidární demonstraci s Poláky, utlačovanými ruským carismem. Rezoluce byla otištěna v listu „Commonwealth", čís. 224 z 22. června 1867. — *595.*

[472] *Mezinárodní svaz slevačů* — velký odborový svaz ve Spojených státech amerických, založený v roce 1859 a definitivně ustavený v roce 1863 pod vedením W. H. Sylvise, který se stal jeho předsedou. Svaz sdružoval v národním měřítku místní svazy slevačů, ale měl své organizace také v Britské Kolumbii a v Kanadě. Bojoval za centralizované a koordinované akce místních svazů, organizoval a řídil stávkové hnutí a měl velký vliv na upevňování jiných odborových svazů v národním měřítku. — *596.*

[473] „*The Workingman's Advocate*" [„Dělnický obhájce"] — dělnický týdeník, orgán Národního dělnického svazu. Vycházel v letech 1864—1877 v Chicagu; věnoval se problémům odborového hnutí a uveřejňoval dokumenty Internacionály. — *597.*

[474] *Newyorský dělnický svaz* — sdružení dělnických odborových svazů založené

v roce 1863. Vytklo si za úkol semknout newyorské dělníky k boji s podnikateli, podporovat stávkující a pomáhat dělníkům při sporech s podnikateli. — *599.*

[475] V rukopisu Petera Foxe, který byl přiložen k protokolům generální rady, je dále uvedeno, že Marx předal Foxovi kromě dopisu Friedricha Adolfa Sorga z 10. července 1867 také stanovy Komunistického klubu v New Yorku, který se připojil ke Sdružení.

Komunistický klub v New Yorku byl založen v roce 1857 z iniciativy německých revolučních emigrantů Friedricha Kamma a Albrechta Kompa. Působili v něm také Marxovi spolupracovníci Joseph Weydemeyer, Friedrich Adolf Sorge, Hermann Meyer a August Vogt. — *600.*

[476] Mezinárodní svaz slevačů, jak oznámil jeho předseda Sylvis v dopise, který byl přečten na zasedání generální rady 9. července 1867, vynaložil v letech 1866—1867 značné prostředky na pomoc stávkujícím dělníkům. — *601.*

[477] Rukopis tohoto druhého dopisu Jenny Marxové (první dopis viz tento svazek, str. 556—557) se nedochoval. Soudě z jejího dopisu Johannu Philippu Beckerovi z 5. října 1867 a z jeho odpovědi ze 7. října 1867, byl tento dopis napsán kolem 5. října 1867. — *603.*

[478] Je míněn anglický liberální list „Examiner and Times" [„Pozorovatel a doba"], který vznikl v roce 1848 po splynutí listů „Manchester Times" [„Manchesterská doba"] a „Manchester Examiner" [„Manchesterský pozorovatel"]; list vycházel v Manchesteru a pod různými názvy byl vydáván do roku 1894. V padesátých až šedesátých letech byl hlavním redaktorem a vydavatelem listu John Bright.

Manchesterská škola — směr v politické ekonomii, který vyjadřoval zájmy průmyslové buržoazie. Stoupenci tohoto směru, freetradeři, hlásali svobodu obchodu a nezasahování státu do hospodářského života. Střediskem agitace freetraderů byl Manchester, kde v čele tohoto hnutí stáli dva textilní továrníci, Richard Cobden a John Bright, kteří roku 1838 zorganizovali Ligu proti obilním zákonům. V šedesátých letech byli freetradeři zvláštní politickou skupinou, která později tvořila levé křídlo liberální strany. — *603.*

[479] Je míněn kongres buržoazně pacifistické Ligy míru a svobody v Ženevě v září 1867. — *603.*

[480] Jde o první díl Marxova „Kapitálu", který vyšel v Hamburku v září 1867. — *603.*

[481] Viz K. Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1954, str. 792, 796, 801, 804. — *604.*

[482] Zápis Marxovy přednášky o irské otázce ze 16. prosince 1867, který pořídil Eccarius (Marxův koncept této přednášky viz tento svazek, str. 489—502), měl být původně otištěn v časopise „Vorbote", a Friedrich Lessner jej proto poslal Johannu Philippu Beckerovi do Švýcarska; zůstal však neotištěn. — *605.*

[483] Řeč o důsledcích používání strojů kapitalisty pronesl Marx na zasedání generální rady z 28. července 1868 (viz poznámku 225). Uvedený zápis, který pořídil tajemník generální rady Georg Eccarius, se dochoval v protokolech generální rady jako vlepený výstřižek z listu „Bee-Hive", čís. 354 z 1. srpna 1868. — *608.*

[484] Po krizi z roku 1866 zesílil v Londýně pauperismus, hlavně ve východní části města, v East Endu. — *610.*

[485] O zkrácení pracovní doby promluvil Marx na zasedání generální rady z 11. srpna 1868, když se tato otázka projednávala v rámci programu bruselského kongresu.

Zápis Marxovy řeči se dochoval v protokolech generální rady jako vlepený výstřižek z listu „Bee-Hive", čís. 358 z 22. srpna 1868, s některými opravami, které v něm provedl tajemník. — *611.*

[486] V zápisu je místo Milnera nesprávně uveden Eccarius. Byl to však právě Milner, který na rozdíl od Eccaria tvrdil, že zkrácení pracovního dne je sice žádoucí, ale že by se tím snížila výroba. — *611.*

[487] Na témž zasedání přednesl Eccarius podrobný výklad o škodlivém vlivu dlouhého pracovního dne na zdraví dělníků. — *611.*

[488] „*Výzvu k německým dělníkům v Londýně*" napsal Friedrich Lessner a poslal ji Marxovi k posouzení. Když Marx text výzvy Lessnerovi 11. srpna 1868 vracel, napsal mu: „Kvůli pravopisným chybám jsem celou výzvu zároveň přepsal." Dochovaný Marxův rukopis až na několik maličkostí odpovídá textu výzvy uveřejněné v londýnském listu „Hermann", čís. 502 z 15. srpna 1868. — *612.*

[489] Viz K. Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1954, str. 19. — *613.*

[490] Řeč, kterou Marx pronesl na zasedání generální rady z 5. ledna 1869, je zpráva, kterou připravil jménem stálého výboru. Stálý výbor jednal na svém zasedání z 2. ledna 1869 o dopisu rouenské sekce, v němž tato sekce žádala o pomoc vysazeným rouenským dělníkům, a předložil tuto otázku k posouzení generální radě. Po Marxově zprávě přijala generální rada rezoluci vyjadřu-

jící protest proti jednání francouzských podnikatelů a vyzývající anglické dělníky, aby rouenským dělníkům pomohli.

Uvedený zápis, který pořídil Jung, se dochoval v protokolech generální rady. Stručný obsah řeči je uveden také ve zprávě ze zasedání generální rady uveřejněné v listu „Bee-Hive", čís. 379 ze 16. ledna 1869. — *614.*

[491] Oba projevy o pozemkovém vlastnictví pronesl Marx na zasedání generální rady z 6. července 1869 při projednávání programu basilejského kongresu (viz tento svazek, str. 615, 616—617). Ačkoli bruselský kongres většinou hlasů přijal rezoluce o zespolečenštění pozemkového vlastnictví, byla tato otázka znovu zařazena na program řádného kongresu, poněvadž o to žádala skupinka stoupenců drobného pozemkového vlastnictví v čele s proudhonovcem Tolainem.

Ve svém prvním projevu odpovídal Marx dělníku Milnerovi, který ve snaze zdůvodnit správnost rezoluce bruselského kongresu pronesl řeč na obhajobu přirozeného práva člověka na půdu.

Druhým projevem odpovídal Marx na vystoupení francouzského anarchisty E. Récluse, který byl na zasedání přítomen jako host a který prohlásil, že rolníci se kongresů Internacionály nezúčastňují a že tedy není třeba se o ně starat. Po projednání potvrdila generální rada většinou hlasů správnost rezoluce o pozemkovém vlastnictví, která byla přijata na bruselském kongresu.

Marxovy projevy se dochovaly v protokolech generální rady zapsány Eccariem. Stručný obsah Marxových řečí je uveden ve zprávě ze zasedání generální rady ze 6. července 1869, která byla publikována v listu „Bee-Hive", čís. 404 z 10. července 1869. — *616.*

[492] Komise pro přípravu porad o vlastnictví půdy, zvolená na bruselském kongresu, předložila kongresu dvě zprávy o agrární otázce — zprávu Aubryho (z rouenské sekce) a zprávu De Paepovu (z bruselské sekce). Komise sdělila kongresu, že se jednomyslně shoduje v otázce nutnosti zespolečenštění dolů, šachet, průplavů, silnic atd. Pokud však jde o ornou půdu, nedosáhla komise jednotného názoru. Většina komise v čele s belgickým delegátem De Paepem předložila rezoluci žádající zespolečenštění veškeré půdy, kterou kongres přijal; menšina, v jejímž čele stál francouzský delegát proudhonovec Tolain, hájila drobné soukromé vlastnictví půdy. — *617.*

[493] Tuto řeč proslovil Marx při diskusi generální rady o programu basilejského kongresu (viz tento svazek, str. 615, 616—617). Projev zapsal do protokolů generální rady Eccarius.

V listu „Bee-Hive", čís. 406 z 24. července 1869, vyšla zpráva o zasedání generální rady, která obsahovala i stručný výtah z této řeči. — *618.*

[494] V Eccariově záznamu je chyba. Jde o Saint-Simonovy žáky, a ne o samého

Saint-Simona, který zemřel už v roce 1825 (viz tento svazek, str. 408). — *619.*

[495] První řeč o všeobecném vzdělání v moderní společnosti pronesl Marx 10. srpna 1869 na zasedání generální rady, když se projednával program basilejského kongresu (viz tento svazek, str. 615). Na zasedání generální rady ze 17. srpna pronesl Marx závěrečné slovo k diskusi. Obě Marxovy řeči se dochovaly v protokolech generální rady, zapsány Eccariem. Stručný obsah první řeči je uveden ve zprávě ze zasedání generální rady z 10. srpna 1869, která byla uveřejněna v listu „Bee-Hive", čís. 409 ze 14. srpna 1869; stručný obsah závěrečného slova byl otištěn v „Bee-Hive", čís. 410 z 21. srpna 1869. — *621.*

[496] O všeobecném vzdělání se jednalo na třech předchozích kongresech Mezinárodního dělnického sdružení: na ženevském v roce 1866, lausannském v roce 1867 a bruselském v roce 1868. — *621.*

[497] Harriet Lawová přednesla na zasedání generální rady ze 17. srpna 1869 návrh, v němž doporučovala, aby jmění a příjmy církve byly věnovány na potřeby všeobecného vzdělání. — *622.*

[498] Anglický dělník Milner navrhoval na zasedáních generální rady z 10. a 17. srpna 1869, aby současná buržoazní škola poskytovala žákům znalosti z politické ekonomie, což bylo z hlediska zájmů proletariátu nepřijatelné, neboť tím by se v praxi posílil vliv vládnoucí buržoazie na dorůstající generaci. Milner zdůrazňoval zejména to, že žákům je nutno dát představu o „hodnotě práce" a o její dělbě. Přitom se odvolával hlavně na amerického utopického socialistu Warrena, který hlásal teorii „spravedlivé směny". — *622.*

[499] Problému zrušení stálých armád se zde Marx dotýká proto, že se při jednání na zasedáních generální rady navrhovalo zvýšit prostředky na všeobecné vzdělání tím, že by se zlikvidovaly výdaje na udržování stálých armád. — *623.*

[500] Toto provolání, které je manifestem Ligy půdy a práce založené v říjnu 1869 (viz poznámku 332), napsal kolem 14. listopadu 1869 Eccarius, jenž byl členem komise pro přípravu provolání. Text provolání zredigoval Marx, což se odrazilo i v programu Ligy. — *624.*

[501] Tím je míněna kampaň rozpoutaná přívrženci Ligy proti obilním zákonům, kteří se pokoušeli demagogicky namluvit dělníkům, že bude-li zavedena svoboda obchodu, zvýší se jejich reálná mzda a budou mít dvakrát tak velký bochník chleba („big loaf") než dříve. Skutečnost však ukázala, že tyto sliby byly lživé. Anglický průmyslový kapitál, který se zrušením obilních zákonů (viz poznámku 382) ještě víc upevnil, zaútočil ještě prudčeji na životní zájmy dělnické třídy. — *624.*

[502] Kategorie daňových poplatníků, do níž patřily osoby, které měly příjem z obchodu, a příslušníci svobodných povolání. — *625.*

[503] Řeči o politice britské vlády vůči irským vězňům pronesl Marx na zasedáních generální rady z 16. a 23. listopadu 1869. Na zasedání generální rady z 9. listopadu 1869 navrhl totiž Marx diskusi o postoji britské vlády k irským vězňům a o stanovisku anglické dělnické třídy k irské otázce. První z uvedených řečí zahájil Marx diskusi a navrhl rezoluci k této otázce (viz tento svazek, str. 423—424).

Během zvlášť bouřlivé diskuse na zasedání 23. listopadu vystoupil proti rezoluci, kterou navrhoval Marx, Angličan Mottershead a snažil se ospravedlňovat koloniální politiku Gladstonovy vlády v Irsku; podporoval jej v tom Odger. Druhá Marxova řeč byla odpovědí na vystoupení těchto anglických členů generální rady. V protokolech generální rady se oba projevy dochovaly v Eccariově zápisu. Ve zprávě ze zasedání generální rady z 16. listopadu, která byla otištěna v listech „Reynolds's Newspaper" 21. listopadu 1869 a „National Reformer" 28. listopadu 1869, jakož i ve zprávě ze zasedání z 23. listopadu, která byla otištěna v listech „Reynolds's Newspaper" 28. listopadu a „National Reformer" 5. prosince 1869, jsou Marxovy řeči uvedeny ve stručném znění a nepřesně. — *630.*

[504] *Hlavní centrum* (Head Centre) se ve struktuře fenianského bratrstva říkalo vůdci tajné organizace fenianů. Marx se zde odvolává na list „New-York Irish People" [„Irové v New Yorku"], který v jednom ze svých článků poukazoval na to, že Gladstone svým odmítnutím udělit amnestii uvězněným fenianům jen posiluje fenianské hnutí. Odkazujeme na list „Irishman", čís. 20 z 13. listopadu 1869. — *632.*

[505] Viz „Times" z 27. října 1869. — *633.*

[506] Je míněno sdělení listu „Irishman", čís. 18 z 30. října 1869, že Gladstone v odpovědi dublinské odbočce Starého řádu lesníků, který se přidal k hnutí za osvobození zatčených fenianů, popřel své dřívější předvolební sliby, že zlepší postavení Irska.

Starý řád lesníků — svépomocný spolek v Anglii, který byl založen v roce 1745 jako spolek královských lesníků a v roce 1834 přijal uvedený název. — *633.*

[507] *„Political Register"* — zkrácený název anglického týdeníku buržoazních radikálů „Cobbett's Weekly Political Register" [„Cobbettův týdenní politický přehled"], který vycházel v letech 1802—1835 v Londýně. — *634.*

[508] Je míněno irské národně osvobozenecké povstání z roku 1798, které anglické

úřady nesmírně surově potlačily (viz poznámku 388). Marx tu přirovnává teror anglických utlačovatelů k represáliím při potlačení revoluce v Uhrách v roce 1849. — *634.*

[509] Jde o knihu Ledru-Rollina, „The Decline of England" [„Úpadek Anglie"], Londýn 1850. — *634.*

[510] Na rozdíl od Marxe, který chtěl pranýřovat kolonizátorskou politiku anglické vlády, požadoval Odger, aby Marx ve svém návrhu rezoluce použil při hodnocení Gladstonovy politiky mírnějších výrazů. Svůj požadavek motivoval Odger tvrzením, že jestliže to Marx neučiní, nepodaří se dosáhnout toho, aby vězňové byli osvobozeni. Připomínal, že Gladstone projevil ve své odpovědi nelibost nad ostrým tónem některých petic. V záznamu Marxovy řeči otištěném 28. listopadu 1869 v „Reynolds's Newspaper" zní závěrečná věta takto: „Otázka zní, co je důležitější, zda získat důvěru Irů, nebo udělat rezoluci přijatelnou pro Gladstona". — *634.*

[511] Uvedené články o irské otázce napsala Marxova dcera Jenny v době od 27. února do 19. dubna 1870 pro list „Marseillaise" (viz poznámku 365). Svým obsahem se pojí k Marxovu článku „Anglická vláda a uvěznění feniané" (viz tento svazek, str. 443—448).

Marx přikládal článkům své dcery Jenny v „Marseillaise" velký význam; třetí článek napsali společně. Články (kromě druhého) vyšly v novinách s podpisem J. Williams, což byla obměna pseudonymu, kterým Marx z konspirativních důvodů podpisoval některé dopisy (A. Williams). — *635.*

[512] Gladstonův projev byl otištěn v „Times" 4. března 1870. — *638.*

[513] Dopis O'Donovana Rossy byl publikován v listu „Irishman", čís. 32 z 5. února 1870. V poslední větě svého dopisu se O'Donovan Rossa zmiňuje o oranžistech, členech reakčního řádu založeného landlordy a protestantským duchovenstvem, a ribbonistech (či ribbonitech), členech tajných organizací irského katolického rolnictva. — *640.*

[514] Zpráva o uvězněném fenianu plukovníkovi Rickardu Burkovi byla uveřejněna v listu „Irishman", čís. 27 z 1. ledna 1870. Underwoodův dopis ministru vnitra Bruceovi z 1. ledna 1870 otiskl „Irishman" v čís. 28 z 8. ledna 1870, Bruceovu odpověď na Underwoodův dopis v čís. 30 z 22. ledna 1870 a odpověď na dopis Burkovy sestry Barryové v čís. 37 z 12. března 1870. — *643.*

[515] „*The Echo*" [„Ozvěna"] — buržoazně liberální list, který vycházel od roku 1868 do roku 1907 v Londýně. — *643.*

[516] Obměna Voltairova aforismu („Všechny styly jsou dobré kromě nudného"). — *643.*

[517] Je míněna demonstrace londýnských dělníků z 24. října 1869. O úloze generální rady v kampani za omilostnění uvězněných fenianů viz poznámku 324. — *644.*

[518] Anonymní článek, jehož autor — Bruce — se pokoušel vyvrátit fakta uvedená O'Donovanem Rossou, otiskly „Times" 16. března 1870. — *645.*

[519] Moorův projev v Dolní sněmovně a Gladstonova odpověď ze 17. března 1870 byly otištěny v „Times" 18. března 1870. — *646.*

[520] Výbuch v clerkenwellské věznici v Londýně zorganizovala skupina fenianů v prosinci 1867, aby se uvěznění feniané dostali na svobodu. — *647.*

[521] Jenny Marxová zde používá zprávy z listu „Irishman" o tom, že v roce 1868 byla vydána Modrá kniha: „Report of commission on the treatment of certain treason-felony convicts in English prison, who have been transferred thereto at the request of the Irish government" [„Zpráva komise o zacházení s některými velezrádci v anglickém vězení, kam byli převezeni na žádost irské vlády"], 1867. — *647.*

[522] Je míněn pokus o povstání fenianů v únoru—březnu 1867. — *648.*

[523] Jde o „Report of commissioners on the treatment of the treason-felony convicts in the English convict prisons" [„Zpráva členů komise o zacházení s velezrádci uvězněnými v anglických vězeních"]. Londýn 1867. — *649.*

[524] *Coercion Bill* (výjimečný zákon) předložil Gladstone 17. března 1870 v Dolní sněmovně, která jej přijala; cílem tohoto zákona bylo dočasně zrušit ústavní záruky v Irsku, vyhlásit stav obležení a poskytnout anglickým úřadům plné moci k potlačení národně osvobozeneckého hnutí v Irsku. — *649, 664.*

[525] Jde o knihu: Dufferin (F. T. H. Blackwood), „Mr. Mill's plan for the pacification of Ireland examined" [„Rozbor plánu pana Milla na pacifikaci Irska"], Londýn 1868. — *650.*

[526] „*Reynolds's Newspaper*" [„Reynoldsovy noviny"] — anglický radikální týdeník, který vydával v Londýně od roku 1850 G. W. Reynolds; počátkem padesátých let podporoval tento týdeník chartisty.

Článek, který dále Jenny Marxová cituje, vyšel v „Reynolds's Newspaper" 20. března 1870 s podpisem „Gracchus". — *651.*

[527] Despotický stát Dahome v Africe se vyznačoval krutým režimem, který se udržoval jen systémem špionáže a udavačství. — *652.*

[528] Korespondence o Rickardu Burkovi, kterou si mezi sebou vyměnili ministr vnitra Bruce a M'Carthy Downing, byla uveřejněna v listu „Irishman", čís. 38 z 19. března 1870. — *653.*

[529] „*Freeman's Journal*" [„List svobodného člověka"] — buržoazní deník; vycházel v Dublinu od roku 1763 do roku 1924.
Lavellův dopis byl otištěn ve „Freeman's Journal" 29. března 1870. — *656.*

[530] Nové podmínky pachtovních smluv byly uveřejněny v listu „Irishman", čís. 37 z 12. března 1870. — *657.*

[531] Parafráze pasáže ze Shakespearova dramatu „Král Jindřich VI.", I. díl 1. jednání, 2. scéna. — *657.*

[532] Výňatek z amerických novin i zpráva newyorského dopisovatele jsou uvedeny podle listu „Irishman", čís. 40 z 2. dubna 1870. — *658.*

[533] Je míněna řeč advokáta Lauriera, kterou pronesl 25. března 1870 při procesu proti princi Pierru Bonapartovi pro vraždu novináře Victora Noira; tato řeč byla otištěna ve francouzských novinách „Marseillaise", čís. 97 z 27. března 1870. — *660.*

[534] Jsou citovány „Times" z 8. dubna 1870. — *662.*

[535] Řeč o listu „Bee-Hive" pronesl Marx na zasedání generální rady z 26. dubna 1870 k zdůvodnění rezoluce, kterou předkládal (viz tento svazek, str. 464). — *664.*

[536] Obsah Marxova dopisu výboru německé Sociálně demokratické dělnické strany z 27. června 1870 uvedl předseda soudu na lipském procesu v roce 1872 proti Wilhelmu Liebknechtovi, Augustu Bebelovi a Adolfu Hepnerovi, kteří byli obviněni ze zločinu velezrady. Tento dopis byl předložen také jako obviňující materiál na procesu proti brunšvickému výboru Sociálně demokratické dělnické strany v roce 1871. Originál dopisu nemáme k dispozici. Publikovaný text je převzat z knihy „Leipziger Hochverrathsprozess...", Lipsko 1872, str. 245–246; text dopisu je též ve vydáních z roku 1874 a z roku 1894, které připravil Wilhelm Liebknecht z pověření výboru Sociálně demokratické dělnické strany. Podle slov předsedy soudu byl dopis podepsán: „Jménem generální rady Mezinárodního dělnického sdružení Karel Marx, tajemník pro Německo". — *665.*

[537] Řeč o rozkolu v románské federaci pronesl Marx na zasedání generální rady z 28. června 1870 k zdůvodnění rezoluce, kterou předkládal (viz tento svazek, str. 474). Řeč se dochovala v Eccariově zápisu. — *666.*

DATA K ŽIVOTU A ČINNOSTI K. MARXE A B. ENGELSE

(září 1864—červenec 1870)

1864

Polovina září — Marx přijímá pozvání přípravného výboru, aby se jako zástupce německých dělníků zúčastnil mezinárodního dělnického shromáždění v St. Martin's Hallu, které je svoláno na 28. září. Za řečníka německých dělníků doporučuje Marx bývalého člena Svazu komunistů Johanna Georga Eccaria; pomáhá mu připravovat projev.

Polovina září—prosinec — Marx intenzívně pracuje na „Kapitálu".

28. září — Marx se účastní mezinárodního dělnického shromáždění v St. Martin's Hallu, na němž je přijato usnesení založit Mezinárodní dělnické sdružení (Internacionálu). Je zvolen za člena prozatímního výboru sdružení.

4. října — V odpovědi solingenskému dělníkovi Karlu Klingsovi Marx sděluje, že sice nemůže přijmout funkci předsedy Všeobecného německého dělnického spolku, která mu byla nabídnuta po Lassallově smrti, že by však bylo možné využít jeho oficiální kandidatury jako politické demonstrace proti pruské vládě, která jej zbavila státního občanství, a zároveň jako projevu solidarity s Mezinárodním dělnickým sdružením.

5. října — Prozatímní výbor volí Marxe do komise, která má vypracovat programové dokumenty Mezinárodního dělnického sdružení.

6.—17. října Marx je nemocen; nemůže se proto podílet na přípravách programových dokumentů.

Druhá polovina října Engels se vrátil z cesty po Šlesviku-Holštýně zpět do Manchesteru, kde pokračuje ve studiu německé filologie a dějin Germánů.

18. října Na zasedání prozatímního výboru se Marx vyslovuje proti programu a stanovám, které komise připravila v duchu mazziniovských a owenovských idejí během jeho nemoci. Po Marxově kritice byly dokumenty vráceny komisi k přepracování.

20. října Komise se schází u Marxe, aby projednala programové dokumenty Internacionály.

Mezi 21. a 27. říjnem Marx sestavuje nové programové dokumenty Mezinárodního dělnického sdružení — Inaugurální adresu a Prozatímní stanovy; komise oba dokumenty schvaluje.

1. listopadu Marx předčítá na zasedání prozatímního výboru Adresu a Prozatímní stanovy, které jsou jednomyslně přijaty. Podle stanov se zřizuje prozatímní výbor jako vedoucí orgán Sdružení (do konce roku 1866 se nazýval převážně ústřední rada, pak generální rada). Marx v něm zastává funkci dopisujícího tajemníka pro Německo.

2. listopadu Engels sděluje Marxovi v dopise své dojmy z cesty a popisuje mu přírodu a obyvatele Šlesvika-Holštýna.

3. listopadu Marx se po šestnácti letech opět setkává s M. A. Bakuninem a jedná s ním o otázkách týkajících se polského povstání z let 1863—1864, Mezinárodního dělnického sdružení a socialistického hnutí.

4. listopadu Marx píše Engelsovi dopis, ve kterém mu podrobně líčí založení Internacionály a historii vzniku programových dokumentů nové proletářské organizace.

7. listopadu Engels vyjadřuje ve své odpovědi Marxovi uspokojení nad tím, že bylo založeno Mezinárodní dělnické sdružení.

Engels se účastní zasedání vedení Schillerova ústavu německých politických emigrantů v Manchesteru, jehož předsedou byl zvolen v červenci 1864.

8. listopadu Ústřední rada se na Marxův návrh usnáší předávat všechny zprávy ze svých zasedání tisku prostřednictvím tajemníka rady, poněvadž některé noviny otiskly zprávy ve zkomoleném znění.

9. listopadu Engels posílá Marxovi zprávu buržoazního výboru pro pomoc továrním dělníkům trpícím nouzi, která byla uveřejněna v listu „The Manchester Guardian" [„Manchesterský strážce"], a charakterizuje „pomoc" buržoazie dělníkům jako prostředek, jehož podnikatelé používají k dalšímu obohacování.

Kolem 14.—kolem 24. listopadu Marx a Engels jsou vyzváni ke spolupráci s listem „Social-Demokrat", orgánem Všeobecného německého dělnického spolku, který má vycházet v Berlíně za Schweitzerovy a Hofstettenovy redakce; Marx s Engelsem se radí o této spolupráci v dopisech, a když se přesvědčili, že v prospektu listu nejsou obsaženy vyloženě lassallovské teze, dávají k ní souhlas; doufají, že budou moci listu využít k propagování idejí vědeckého komunismu v Německu a k založení skutečné proletářské strany.

15. a 22. listopadu Na zasedáních ústřední rady se Marx účastní diskuse o podmínkách kolektivního přijímání dělnických organizací do Internacionály a předkládá návrh rezolucí, který je jednomyslně přijat. 26. listopadu jsou rezoluce uveřejněny v listu „The Bee-Hive Newspaper" [„Úl"], orgánu anglických trade-unionů, který byl rovněž prohlášen za orgán Mezinárodního dělnického sdružení.

18. listopadu Marx pracuje na „Kapitálu" a prosí Engelse, aby mu poslal oficiální materiály o „bavlnářské krizi" v Manchesteru a o jejím vlivu na postavení dělnictva v bavlnářském průmyslu.

Mezi 22. a 29. listopadem Marx píše poselství ústřední rady Abrahamu Lincolnovi k jeho znovuzvolení presidentem Spojených států amerických. 23. prosince je poselství otištěno v anglických buržoazně liberálních novinách „The Daily News" [„Denní zprávy"] a 7. ledna 1865 v „The Bee-Hive Newspaper" a jiných listech.

Kolem 24. listopadu Inaugurální adresa i Prozatímní stanovy Mezinárodního dělnického sdružení vycházejí jako samostatná brožura v nákladu 1000 výtisků.

24. listopadu Marx posílá Engelsovi Inaugurální adresu a Prozatímní stanovy, které právě vyšly.

Engels píše dopis do New Yorku svému příteli, bývalému členu Svazu komunistů Josephu Weydemeyerovi, rozebírá v něm průběh americké občanské války a podtrhuje její obrovský význam pro budoucí vývoj Spojených států amerických.

28. listopadu Marx posílá redakci stuttgartského listu „Der Beobachter" [„Pozorovatel"] prohlášení namířené proti maloburžoaznímu publicistovi Karlu Blindovi. Redakce listu otiskuje 3. prosince pouze Marxův průvodní dopis a svůj „komentář". Dopis uveřejňuje hamburský list „Nordstern" [„Severka"] 10. prosince.

Konec listopadu— začátek prosince Marx oznamuje v dopisech svým stoupencům v různých zemích — Weydemeyerovi, Kugelmannovi a jiným — že byla založena Internacionála, a posílá jim Inaugurální adresu a Prozatímní stanovy.

2. prosince Marx prosí Engelse o vklad do akciového fondu zřízeného ústřední radou, aby bylo možno získat akcie listu „Bee-Hive" a tím ovlivňovat jeho zaměření.

6. prosince Na zasedání stálého výboru, výkonného orgánu ústřední rady, kritizuje Marx provolání k polskému lidu, které v duchu buržoazního demokratismu a pouze jménem anglických členů Internacionály sestavil Peter Fox; poukazuje na to, že Fox idealizoval tradiční politiku vládnoucích tříd ve Francii vůči Polsku, a odhaluje reakční podstatu politiky vlád carského Ruska, Pruska a Rakouska v polské otázce.

10. prosince Marx píše Engelsovi o situaci v Internacionále a s uspokojením konstatuje, že se k ní připojil londýnský odborový svaz zedníků (přes 3000 členů), který se dříve do politického hnutí nezapojoval.

13. prosince Na zasedání ústřední rady, kde se projednává Foxovo provolání, mluví Marx o polské otázce.

Kolem 18. prosince 1864 — leden 1865 V řadě dopisů Schweitzerovi a Wilhelmu Liebknechtovi Marx ostře kritizuje pěstování Lassallova kultu v listu „Social-Demokrat" a koketování redakce tohoto listu s Bismarckovou vládou.

22. prosince Marx žádá v dopise německého socialistu a básníka Karla

Siebela, aby doporučil Klingsovi projednat na příštím řádném valném shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku, zda by se spolek připojil k Internacionále.

1865

3. ledna — Marx obnovuje na zasedání ústřední rady diskusi o provolání k polskému lidu, které napsal Fox.

Asi 7.—14. ledna — Marx je v Manchesteru u Engelse; jednají o otázkách týkajících se Mezinárodního dělnického sdružení a dělnického hnutí v Německu. Setkávají se s bývalým chartistickým předákem Ernestem Jonesem.

16. ledna — Marx protestuje v dopise Schweitzerovi proti tomu, že „Social-Demokrat" uveřejnil zprávu maloburžoazního publicisty Mosese Hesse z Paříže, v níž pomlouvačně obviňuje některé členy pařížské sekce Internacionály z bonapartismu.

24. ledna — Na žádost redakce listu „Social-Demokrat" píše Marx článek o Proudhonovi. Článek obsahující ostrou kritiku Proudhonovy maloburžoazní ideologie a namířený rovněž proti Lassallovu oportunismu vychází v listu 1., 3. a 5. února.

Marx bojuje proti pronikání buržoazních elementů do ústřední rady, snaží se posílit její proletářské jádro a navrhuje proto, aby kandidatura nových členů v ústřední radě byla předkládána alespoň týden před volbami a jen tehdy, je-li kandidát už členem Sdružení. Dále Marx navrhuje, aby se volby nových členů rady konaly za nepřítomnosti kandidátů. Jeho návrhy jsou jednomyslně přijaty.

25. ledna — Marx informuje Engelse v dopise o situaci v Internacionále a doporučuje mu, aby pro „Social-Demokrat" napsal článek o vojenské reformě v Prusku.

Kolem 27. ledna — Engels překládá do němčiny starodánskou protifeudální lidovou píseň „Pan Tidmann" a posílá ji opatřenou komentářem do „Social-Demokratu". Engelsův překlad je otištěn 5. února.

27. ledna — Engels se dovídá z Liebknechtova dopisu, který mu poslal Marx, o Lassallově slibu Bismarckovi, že Všeobecný německý dělnický spolek bude podporovat dobyvačnou politiku Pruska ve Šlesviku-Holštýně, bude-li zavedeno všeobecné hlasovací právo.

V odpovědi Marxovi hodnotí Engels Lassallův slib jako zradu na zájmech německé dělnické třídy. Zároveň sděluje Marxovi, že v článku o vojenské reformě v Prusku hodlá vystoupit jak proti vládě, tak proti buržoazní opozici.

31. ledna — Marx se účastní na zasedání ústřední rady jednání o stanovisku Mezinárodního dělnického sdružení k hnutí za reformu volebního práva v Anglii. Ve svém projevu se vyslovuje pro účast Sdružení na ustavující schůzi Reformní ligy s podmínkou, že Liga bude požadovat všeobecné hlasovací právo pro všechny muže a že do vedení Ligy budou zvoleni kandidáti navržení ústřední radou.

Konec ledna—11. února — Engels píše článek „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana". Protože tato práce je značně rozsáhlá a protože ji nechce otiskovat v listu „Social-Demokrat", rozhoduje se vydat ji jako samostatnou brožuru; brožura vychází koncem února 1865 v Hamburku.

Únor — V dopisech Jonesovi do Manchesteru načrtává Marx taktiku anglického proletariátu v boji za reformu volebního práva.

Únor—polovina března — Vedle intenzívní činnosti v ústřední radě pracuje Marx usilovně, často i v noci, na „Kapitálu".

6. února — Marx píše prohlášení redakci listu „Social-Demokrat", který otiskl již druhý Hessův pomlouvačný článek proti Internacionále. Prohlášení, které podepsal rovněž Engels, je posledním varováním redakce listu. Marx a Engels se ovšem domnívají, že k roztržce s listem by mělo dojít kvůli jeho politické taktice, a ne kvůli Hessovu článku; a protože Hess svá obvinění nakonec odvolal, netrvají na uveřejnění prohlášení.

Engels se účastní zasedání vedení Schillerova ústavu.

Asi 7. února — Marx pronáší řeč na jubilejních oslavách Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, v níž kritizuje názory lassallovců na pomoc buržoazního státu dělnickým výrobním družstvům. Obsah řeči je ve zkomoleném znění otištěn ve zprávě o jubilejních oslavách, kterou přinesl „Social-Demokrat" 19. února.

Kolem 10. února — Marx se účastní zasedání přípravného výboru, který má u příležitosti výročí polského povstání z let 1863—1864 uspořádat

v Londýně shromáždění na projev solidarity s polským národně osvobozeneckým hnutím.

13. února — V dopise Schweitzerovi rozebírá Marx podrobně úlohu odborů jako organizace dělnické třídy v boji s buržoazií; zdůrazňuje, že v Prusku je vydobytí koaličního práva součástí všeobecného demokratického boje proti reakční monarchii.

Druhá polovina února—začátek března — Marx se zabývá pařížským vedením Internacionály v souvislosti s konfliktem, který vznikl v pařížské sekci mezi žurnalistou Lefortem a proudhonovskými dělníky Fribourgem, Tolainem aj.

18. února — Protože „Social-Demokrat" i nadále koketuje s Bismarckovou vládou, píše Marx za sebe i za Engelse prohlášení, v němž charakterizuje lassallovství jako „královský pruský vládní socialismus" a oznamuje, že odmítá s listem spolupracovat. Prohlášení posílá k podpisu Engelsovi a 23. února je odesílá redakci listu se žádostí o uveřejnění. 3. března vychází toto prohlášení v „Social-Demokratu" a je uveřejněno i v jiných německých novinách.

27. února — Engels píše noticku o chystaném vydání brožury „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana" a posílá ji svým přátelům do Německa k uveřejnění v tisku. 3. března vychází noticka bez podpisu v listu maloburžoazní demokracie „Berliner Reform" ["Berlínská reforma"] a také v jiných německých novinách.

Konec února — Marx se účastní přípravy polského mítinku. Angličtí buržoazní radikálové se pokoušejí odložit mítink pod záminkou, že prý pro něj není vhodná doba. Marx však prohlašuje jménem ústřední rady, že dělnická třída má svou vlastní zahraniční politiku a není pro ni nikterak směrodatné, co buržoazie považuje za vhodné či nevhodné.

Konec února—první polovina března — Marx se účastní zakládání Reformní ligy, v jejímž vedoucím orgánu získali představitelé ústřední rady Internacionály většinu.

1. března — Marx je přítomen na mítinku v St. Martin's Hallu u příležitosti výročí polského povstání z let 1863—1864.

6. března — Engels se účastní zasedání vedení Schillerova ústavu.

7. března — Ústřední rada schvaluje návrhy rezolucí vypracované Marxem, které ukazují cestu k likvidaci konfliktu v pařížské sekci Internacionály.

10. března — Engels v dopise Weydemeyerovi zevrubně rozebírá průběh válečných operací na frontách občanské války ve Spojených státech amerických.

Kolem 13. března — Marx píše recenzi Engelsovy brožury „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana". Recenze je otištěna 18. března v německém týdeníku „Hermann", který vychází v Londýně.

15. března — V prohlášení o postoji k lassallovskému listu „Social-Demokrat" líčí Marx události, které předcházely jeho i Engelsově roztržce s tímto listem. 19. března je prohlášení otištěno v „Berliner Reform" i v jiných novinách.

19. března–8. dubna — Marx je na návštěvě u příbuzných v Zalt-Bommelu (Holandsko).

Kolem 23. března — Za Marxovy nepřítomnosti přichází do Londýna dopis od vydavatele Meissnera z Hamburku se smlouvou na vydání „Kapitálu".

28. března — Marx píše prohlášení redakci listu „Berliner Reform", v němž vyvrací Schweitzerovy pokusy překroutit historii Marxovy a a Engelsovy roztržky s listem „Social-Demokrat". Prohlášení je v listu uveřejněno 1. dubna.

29. března — V dopise německému buržoaznímu filosofovi, novokantovci Friedrichu Albertu Langovi kritizuje Engels tezi buržoazních ekonomů, že ekonomické zákony nejsou historické, nýbrž věčné přírodní zákony, a zejména dokazuje, že hlavně populační zákon je podmíněn výrobními vztahy vládnoucími v dané společnosti.

8. dubna — Marx píše článek „President lidstva", namířený proti předsedovi lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku Bernhardu Beckerovi. Článek je otištěn 13. dubna v „Berliner Reform".

11. dubna 1865–16. ledna 1866 — Z pověření ústřední rady vykonává Marx dočasně funkci dopisujícího tajemníka pro Belgii.

12. dubna Marx se účastní schůze Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; ve svém referátu odhaluje oportunismus lassallovského vedení Všeobecného německého dělnického spolku.

Engels informuje Marxe v dopise zevrubně o vývoji bavlnářské krize v Anglii i v jiných zemích.

13. dubna Marx prosí v dopise dopisujícího tajemníka pro Švýcarsko Hermanna Junga, aby poslal do curyšského listu „Der weisse Adler" [„Bílý orel"] opravu ke zprávě, kterou list přinesl o polském mítinku konaném 1. března 1865 v Londýně a ve které bylo zatajeno, že na tomto mítinku byla jednomyslně přijata rezoluce předložená jménem Mezinárodního dělnického sdružení. Marx přikládá k dopisu text opravy, který je s Jungovým podpisem v listu otištěn 22. dubna.

25. dubna Na zasedání ústřední rady referuje Marx o stávce lipských sazečů. Spolu s Foxem a Cremerem je zvolen do delegace, která má přesvědčit londýnské sazeče, aby poskytli stávkujícím dělníkům v Lipsku materiální pomoc.

Mezi 2. a 9. květnem Po zavraždění Lincolna obrací se Mezinárodní dělnické sdružení na jeho nástupce Andrewa Johnsona adresou, jejímž autorem je Marx; adresa, kterou ústřední rada jednomyslně schválila, je uveřejněna v „Bee-Hive Newspaper" z 20. května i v jiných novinách.

20. května V dopise Engelsovi kritizuje Marx přednášku o mzdách, kterou v ústřední radě přednesl John Weston. Weston se v ní pokoušel dokázat, že boj dělnictva za zvyšování mezd je nesmyslný, a popíral kladnou úlohu tradeunionů v proletářském hnutí.

20.—27. června Marx přednáší na zasedáních ústřední rady o mzdě, ceně a zisku; vyvrací nesprávné názory Westona a populární formou vykládá podstatu svého učení o nadhodnotě.

24. června Marx sděluje Engelsovi, že se mu podařilo přesvědčit členy ústřední rady, aby svolali nejprve předběžnou konferenci Internacionály do Londýna místo navrhovaného kongresu do Bruselu, jehož svolání považuje za předčasné.

25. července Zasedání ústřední rady schvaluje zprávu stálého výboru o svolání konference do Londýna připravenou pod Marxovým vedením.

31. července Marx informuje Engelse o postupu práce na „Kapitálu" a sděluje, že mu zbývá napsat ještě tři kapitoly; tím bude dokončena teoretická část díla, které bude mít tři knihy; mimoto ještě napíše čtvrtou knihu o dějinách politické ekonomie.

Srpen Marx onemocní z usilovné práce na „Kapitálu"; během nemoci čte knihy o astronomii.

Konec srpna Marx je zvolen za člena vedení listu „The Workman's Advocate" [„Dělníkův obhájce"], orgánu Mezinárodního dělnického sdružení.

Konec srpna—polovina září Engels cestuje po Německu, Švýcarsku a Itálii.

12. září Na zasedání ústřední rady vystupuje Marx v diskusi o nadcházející konferenci Internacionály.

Polovina září Marx vyzývá Liebknechta, aby se zúčastnil londýnské konference nebo jí podal písemnou zprávu o dělnickém hnutí v Německu; obrací se také na Ernesta Jonese se žádostí, aby během londýnské konference přednesl projev na slavnostním večeru k výročí založení Internacionály.

19. září Marx je na zasedání ústřední rady zvolen za člena nového stálého výboru.

25.—29. září Marx se účastní londýnské konference Internacionály; je přítomen na všech zasedáních konference, často diskutuje k nejdůležitějším otázkám; dosahuje toho, že je přijat program příštího kongresu tak, jak jej on navrhl; je zvolen do komise, která má připravit informace o Internacionále pro list „Workman's Advocate".

17. října Na zasedání ústřední rady podporuje Marx návrh předložený zástupci polské demokratické emigrace, aby se oslavilo výročí polského povstání z roku 1830; radí pověřit přípravou mítinku stálý výbor.

20. října—kolem 2. listopadu Marx je v Manchesteru u Engelse.

13. listopadu Marx dostává dopis berlínských dělníků Th. Metznera, S. Meye-

ra a Augusta Vogta, kteří jej žádají, aby přijel do Německa a převzal vedení dělnického hnutí; v dopise se říká, že jeho osobní přítomnost má přispět k sjednocení nejlepších sil německé dělnické třídy.

20. listopadu Marx prosí v dopise Engelse, aby mu poslal materiál o postavení dělnictva v bavlnářském průmyslu v Manchesteru, které potřebuje ke své práci na „Kapitálu".

Prosinec Marx jako člen vedení listu „Workman's Advocate" bojuje proti buržoazním elementům ve vedení tohoto listu.

Při zpracovávání problému pozemkové renty v „Kapitálu" studuje Marx v Britském muzeu literaturu o zemědělství, zejména o agrochemii; čte díla Justa Liebiga a Christiana Friedricha Schönbeina.

Prosinec 1865–leden 1866 Marx se dovídá z dopisu předsedy německých sekcí ve Švýcarsku Johanna Philippa Beckera, že od ledna 1866 začne vycházet časopis „Vorbote" [„Posel"], a obrací se na Engelse, Liebknechta a Kugelmanna se žádostí, aby do tohoto časopisu přispívali.

26. prosince Na zasedání ústřední rady Marx vyvrací pomlouvačné útoky proti generální radě a londýnské konferenci, obsažené v anonymním článku Pierra Vésiniera, který uveřejnil belgický buržoazně demokratický list „L'Echo de Verviers".

Konec prosince Marx dokončuje první variantu „Kapitálu".

1866

Leden Marx začíná připravovat „Kapitál" do tisku.

Začátek ledna Engels studuje přírodní vědy a velmi se zajímá o molekulární teorii; čte knihu anglického fyzika Johna Tyndalla „Heat, a mode of motion" [„Teplo jako druh pohybu"].

5. ledna Marx informuje Engelse o tom, že maloburžoazní živly francouzské sekce v Londýně a proudhonovci v Bruselu jsou v opozici proti ústřední radě. Prosí jej, aby v tisku vyložil stanovisko proletariátu k polské otázce.

9. ledna Marx ve svém projevu na zasedání ústřední rady vyvrací tvrzení

obsažená ve Vésinierově článku a navrhuje požadovat od Vésiniera důkazy uvedených fakt, a nepodá-li je, vyloučit jej z Internacionály. Ústřední rada Marxův návrh přijímá.

22. ledna — Na mítinku uspořádaném na oslavu výročí polského povstání z let 1863–1864 podporuje Marx rezoluci navrženou jménem Mezinárodního dělnického sdružení, která vyjadřuje sympatie s osvobozeneckým bojem polského národa.

26. ledna — Engels prosí Marxe, aby mu poslal literaturu o podmínkách zrušení nevolnictví v Rusku a o hospodářském postavení ruského rolnictva.

27. ledna — Marx se setkává s Jungem a rediguje dementi Vésinierova článku z „Echo de Verviers", které Jung napsal z pověření ústřední rady. Dementi je otištěno v témž listě 20. února s Jungovým podpisem.

Konec ledna–začátek března — Marx onemocní z vyčerpávající práce na „Kapitálu". Jakmile se poněkud uzdraví, pokračuje v práci na rukopise I. dílu; zpracovává historickou část kapitoly o pracovním dnu.

Konec ledna–6. dubna — Engels píše sérii článků o polské otázce, v nichž zdůvodňuje stanovisko proletariátu k národně osvobozeneckému hnutí utlačených národů a odhaluje nihilismus proudhonovců v národnostní otázce. Články vycházejí v orgánu Internacionály „The Commonwealth" [„Republika"] z 24. a 31. března a 5. května, s názvem „Proč se dělnická třída zajímá o Polsko?".

Začátek února — Marx je po dobu nemoci v písemném styku se členy ústřední rady a dosahuje toho, že Eccarius je jmenován redaktorem listu „Commonwealth" a že je zřízena redakční dozorčí komise složená většinou ze členů ústřední rady. Členem této komise je rovněž Marx.

Kolem 13. února — Marx se na Engelsovu radu rozhoduje uveřejnit nejdříve I. díl „Kapitálu".

Mezi 14. a 18. únorem — Engels je u Marxe v Londýně.

První polovina března — Marx hájí proletářský ráz Internacionály a bojuje proti buržoaznímu vlivu opozice, kterou v ústřední radě představovaly

mazziniovské živly (Luigi Wolff aj.), maloburžoazních demokratů (členů francouzské sekce v Londýně) a reformistických předáků anglických tradeunionů (George Odger, William Randall Cremer aj.).

10. března — V Marxově bytě se koná porada dopisujících tajemníků ústřední rady pro kontinentální země. Na poradě je usneseno postavit se proti mazziniovci Wolffovi, který na zasedání generální rady 6. března napadl Jungův článek v „Echo de Verviers" a prohlašoval Mazziniho za autora stanov Internacionály. Porada pověřuje Marxe, aby Wolffovi a jeho přívržencům v ústřední radě odpověděl.

12. března — Marx se účastní zasedání akcionářů listu „Commonwealth" a prosadí, aby Eccarius zůstal v redakci listu.

13. března — Na zasedání ústřední rady vyvrací Marx prohlášení, které 6. března učinil na zasedání Wolff.

15. března— kolem 10. dubna — Marx se léčí a zotavuje v Margate.

Konec března— 1. dubna — Engels se zotavuje ve Walesu.

6. dubna — Marx píše Engelsovi, že je ochoten jet do Paříže přesvědčit francouzské členy Internacionály, že kongres svolaný na květen do Ženevy musí být odložen, protože Mezinárodní dělnické sdružení, zejména v Anglii, na něj není připraveno.

10. dubna — Po dlouhé nemoci a léčení se Marx znovu zapojuje do práce ústřední rady; účastní se jejího zasedání, které jedná o termínu svolání ženevského kongresu a jiných otázkách.

17. dubna — Marx vystupuje na zasedání ústřední rady v diskusi o projevu mazziniovce Wolffa, který se pokoušel opakovat své útoky proti Jungovu článku v „Echo de Verviers".

1. května — Marx podporuje v ústřední radě rezoluci o přeložení ženevského kongresu z května na září.

Engels informuje v dopise Marxe, že angličtí podnikatelé přivezli do Edinburghu německé krejčovské dělníky a chtějí jich použít jako stávkokazů, a žádá ústřední radu, aby učinila

opatření proti příjezdu nové skupiny německých dělníků do Anglie.

4. května Marx píše jménem ústřední rady výzvu, v níž varuje německé dělníky před pokusy anglických podnikatelů najmout je do práce a použít jich jako stávkokazů. Výzva je s názvem „Výstraha" otištěna v listu „Oberrheinischer Courier" [„Hornorýnský kurýr"] z 15. května i v jiných německých novinách.

8. května Marx dvakrát vystupuje na zasedání ústřední rady, na němž se projednávají finanční otázky týkající se zejména přípravy ženevského kongresu.

Kolem 14. května Přes svůj špatný zdravotní stav pokračuje Marx po delší přestávce v přípravě rukopisu I. dílu „Kapitálu" do tisku.

15. května Marx odpovídá na zasedání ústřední rady Foxovi na kritiku Engelsových článků „Proč se dělnická třída zajímá o Polsko?" a hájí Engelsovo tvrzení, že politika polské aristokracie přispěla k rozdělení Polska.

25. května Engels informuje Marxe na jeho žádost o vývoji hospodářské krize v textilním průmyslu v Manchesteru a v Liverpoolu.

9. června Marx vystupuje z vedení listu „Commonwealth", protože v něm začíná převládat vliv buržoazních živlů.

Mezi 19. červnem a 5. červencem Engels píše „Poznámky o válce v Německu" v souvislosti s válkou, která vypukla mezi Rakouskem a Pruskem. Články vycházejí v „Manchester Guardian" z 20., 25. a 28. června a 3. a 6. července.

19. a 26. června Marx se na zasedáních ústřední rady účastní jednání o prusko-rakouské válce, které přechází v diskusi o národnostní otázce. Na prvním zasedání kritizuje Marx názory proudhonovců na národnostní otázku.

První polovina července Marx studuje filosofii zakladatele buržoazního pozitivismu Augusta Comta, rozšířenou v Anglii a Francii; názory tohoto filosofa přejaté reformistickými vůdci tradeunionů mohly mít vliv na anglickou dělnickou třídu.

3. července Marx podporuje v ústřední radě Jungův projev hájící revoluční

taktiku proletariátu a Mezinárodního dělnického sdružení v době prusko-rakouské války.

17. července Marx mluví v ústřední radě o stanovisku proletariátu k prusko-rakouské válce.

24. července Na zasedání ústřední rady, které jedná o uspořádání ženevského kongresu a především o programu kongresu, podporuje Marx návrh, aby sídlem rady zůstal i nadále Londýn.

Konec července Při práci na „Kapitálu" studuje Marx oficiální zprávy o práci dětí v anglickém průmyslu a o bytových poměrech anglického proletariátu, které právě vyšly.

31. července Marx podává ústřední radě zprávu stálého výboru o programu ženevského kongresu.

Srpen—začátek listopadu Marx je ve velmi tíživé finanční situaci; jeho dopisy příbuzným do Holandska zůstávají bez odpovědi; i tentokrát mu pomáhá Engels.

Konec srpna Marx píše „Instrukce delegátům prozatímní ústřední rady k jednotlivým otázkám" pro nadcházející ženevský kongres.

31. srpna Marx dává v dopise Johannu Philippu Beckerovi pokyny, jak zorganizovat práci ženevského kongresu; nedoporučuje volit za předsedu kongresu reformistu Odgera; poukazuje zejména na kompromisnický postoj Odgera a jiných vůdců tradeunionů v Reformní lize, kteří se na škodu dělnické věci začali paktovat s buržoaznímí radikály.

3.—8. září Na ženevském kongresu se diskutuje o Marxových „Instrukcích delegátům prozatímní ústřední rady k jednotlivým otázkám". Hlavní usnesení kongresu jsou přijímána v souhlase s „Instrukcemi". Ženevský kongres schvaluje stanovy Internacionály, které vycházely z prozatímních stanov formulovaných Marxem. Instrukce i stanovy jsou spolu se zprávou o kongresu otištěny anglicky, francouzsky a německy v orgánech Internacionály.

8. září Angličtí delegáti William Randall Cremer a James Carter odpovídají na zasedání ženevského kongresu na výpady proudhonovských delegátů proti inteligenci a zdůrazňují Marxovu vý-

znamnou úlohu při založení Internacionály; charakterizují jej jako člověka, který celý svůj život obětoval dělnické třídě. Kongres volí Marxe do generální rady.

Druhá polovina září — Marx se seznamuje se zprávou o americkém dělnickém sjezdu v Baltimore a vysoko hodnotí výsledky sjezdu, zejména jeho výzvu k boji za osmihodinový pracovní den, což je jeden z hlavních požadavků Internacionály.

25. září — Marx je na zasedání generální rady znovu zvolen dopisujícím tajemníkem pro Německo.

9. října — Generální rada se na Marxův návrh rozhoduje poslat francouzskému ministru zahraničí protest proti tomu, že francouzské úřady zabavily dokumenty ženevského kongresu.

Marx hodnotí v dopise Kugelmannovi práci ženevského kongresu a vyzvedá jeho velký vliv ve Francii, Anglii i Americe; proudhonovce charakterizuje jako odpůrce jakéhokoli revolučního a politického hnutí proletariátu a konstatuje, že Proudhonův maloburžoazní utopismus způsobil dělnickému hnutí obrovské škody.

13. října — Marx seznamuje Kugelmanna s celkovým plánem „Kapitálu" a uvádí, že celé dílo bude mít 4 knihy: „Kniha I. Výrobní proces kapitálu; Kniha II. Proces oběhu kapitálu. Kniha III. Formy celkového procesu. Kniha IV. K dějinám teorie".

Listopad 1866—polovina března 1867 — Marx pomáhá Eccariovi při psaní série článků proti anglickému buržoaznímu ekonomovi a pozitivistovi Johnu Stuartu Millovi, jehož názory měly vliv na horní vrstvu anglického proletariátu. Články vycházejí v listu „Commonwealth" pod názvem „A workingman's refutation of J. S. Mill" [„Dělník vyvrací Johna Stuarta Milla"].

Polovina listopadu — Marx posílá vydavateli Meissnerovi do Hamburku první část rukopisu I. dílu „Kapitálu".

20. listopadu — Na zasedání generální rady je Marx zvolen za člena delegace, která má navštívit schůzi londýnské odborové rady (London Trades Council). Marx navrhuje uspořádat oslavy výročí polského povstání z let 1863—1864.

27. listopadu — V souvislosti s tím, že francouzská vláda zabavila dokumenty

ženevského kongresu, mluví Marx v generální radě o protidělnické politice Napoleona III.

18. prosince Na zasedání generální rady Marx informuje o článcích v různých buržoazních novinách, které byly nuceny přiznat, že Mezinárodní dělnické sdružení je významným jevem století.

1867

První polovina ledna Marx pokračuje v práci na „Kapitálu", doplňuje zejména kapitolu o všeobecném zákonu kapitalistické akumulace a čte k tomu knihu anglického historika a ekonoma Jamese Rogerse „History of agriculture and prices in England" [„Dějiny zemědělství a cen v Anglii"], kterou mu poslal Engels.

Leden—únor Marx má velkou nouzi; jeho rodině hrozí vystěhování z bytu a zabavení majetku. Engels poskytuje Marxovi pomoc.

22. ledna Marx se účastní jako představitel Mezinárodního dělnického sdružení mítinku v Londýně, konaného u příležitosti oslav výročí polského povstání z let 1863—1864; pronáší řeč a předkládá rezoluci. Marxova řeč i rezoluce jsou 10. února uveřejněny v londýnském listu polské demokratické emigrace „Głos Wolny" [„Svobodný hlas"].

29. ledna Engels sděluje Marxovi nová fakta o postavení a boji dělnictva v bavlnářském průmyslu v Manchesteru.

18. února Marx posílá Kugelmannovým prostřednictvím do hannoverských liberálních novin „Zeitung für Norddeutschland" [„Noviny pro severní Německo"] dementi nepravdivé zprávy, kterou tyto noviny otiskly, že prý se Marx chystá odjet na kontinent a agitovat tam pro povstání v Polsku. List otiskuje Marxovo dementi 21. února ve vlastní redakci.

28. února Marx pronáší na oslavách výročí založení Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně řeč o námezdní práci a kapitálu a o sociálních poměrech v Německu. Řeč byla otištěna podle zápisu člena generální rady Friedricha Lessnera v březnovém čísle časopisu „Vorbote".

5. března Zasedání generální rady volí Marxe za člena deputace generální

rady, která má požádat londýnské tradeuniony o pomoc pro stávkující dělníky v pařížských bronzovnách.

2. dubna — Marx sděluje v dopise Engelsovi, že dokončil práci na I. dílu „Kapitálu" a že hodlá rukopis osobně odvézt vydavateli do Hamburku.

4. dubna — Engels vyjadřuje v dopise Marxovi radost nad dokončením práce na I. dílu „Kapitálu" a posílá mu peníze na cestu do Hamburku.

10. dubna — Marx odjíždí z Londýna do Hamburku.

12.—kolem 16. dubna — Marx je v Hamburku; projednává s Meissnerem otázky související s vydáním I. dílu „Kapitálu".

Druhá polovina dubna—červen — Marx s Engelsem činí opatření, aby co nejširší veřejnost mohla být v tisku informována o tom, že vyjde I. díl „Kapitálu"; zabývají se otázkou překladu knihy do angličtiny a francouzštiny.

Kolem 17. dubna —15. května — Marx je na návštěvě u Kugelmanna v Hannoveru.

29. dubna — Ve Wigandově tiskárně se začíná tisknout I. díl „Kapitálu".

5. května — Marx dostává z tiskárny první arch korektury I. dílu „Kapitálu".

16.—17. května — Marx se na zpáteční cestě z Hannoveru do Londýna zastavuje v Hamburku, kde pokračuje v jednání s Meissnerem.

19. května — Marx se vrací do Londýna.

Druhá polovina května — Člen Internacionály Alphonse Vandenhouten z Bruselu píše Marxovi o příčinách nepokojů mezi horníky v uhelné pánvi v Charleroi.

Asi 21. května—asi 2. června — Marx je u Engelse v Manchesteru.

První polovina června — Engels se zajímá o nejnovější teorie v chemii; čte knihu německého chemika Augusta Wilhelma Hofmanna „Introduction to modern chemistry" [„Úvod do moderní chemie"].

Červen Marx i Engels pozorně sledují průběh soudního procesu s uvězněnými irskými feniany, kteří se zúčastnili národně osvobozeneckého hnutí v Irsku proti anglické nadvládě.

3. června Marx posílá Engelsovi k nahlédnutí pět archů korektury „Kapitálu" a prosí jej, aby mu sdělil, která místa ve výkladu forem hodnoty bude třeba populárně vysvětlit v dodatku.

4. června Marx je zvolen do komise, která má sestavit výzvu generální rady k nadcházejícímu kongresu v Lausanne.

16. června Engels sděluje Marxovi v dopise svůj úsudek o prvních arších I. dílu „Kapitálu", které už přečetl, a své připomínky k vysvětlení formy hodnoty v dodatku.

17.—22. června Marx píše na základě Engelsových připomínek dodatek „Forma hodnoty" k první kapitole I. dílu „Kapitálu".

24. června Engels doporučuje v dopise Marxovi člena Internacionály, anglického právníka Samuela Moora, jako překladatele I. dílu „Kapitálu" do angličtiny a slibuje mu, že bude na překlad osobně dohlížet.

5. července Engels se vydává na cestu po Švédsku, Dánsku a Německu. Během cesty si vede cestovní deník, do něhož si krátce zapisuje své dojmy; navštěvuje rovněž Kugelmanna v Hannoveru.

9. července Marx se v generální radě účastní projednávání výzvy ke kongresu v Lausanne, jež byla sepsána za jeho nepřítomnosti. Formuluje první bod programu kongresu, který je zahrnut do výzvy.

Polovina července Marx rediguje překlad výzvy ke kongresu v Lausanne. Výzva vychází francouzsky a německy jako leták a 31. srpna v listu „La Tribune du Peuple" [„Tribuna lidu"], orgánu sekcí Internacionály v Belgii, a v jiných novinách.

16. července Generální rada volí Marxe za člena delegace, která se má zúčastnit výroční schůze londýnské odborové rady.

Kolem 23. července Ze Spojených států amerických píše Marxovi Friedrich Albert Sorge; oznamuje mu, že hodlá založit sekci Internacionály v Hobokenu. Sorge prosí Marxe, aby mu poslal Inaugurální

adresu a stanovy Internacionály a aby jej seznámil s podmínkami přijetí do Sdružení.

23. července Marx vyvrací na zasedání generální rady tvrzení buržoazního tisku, že činnost tradeunionů omezuje rozvoj železářského průmyslu v Anglii, který prý proto ztrácí své pozice; opírá se přitom o oficiální statistické údaje v právě vyšlé Modré knize parlamentu. Zápis Marxovy řeči je uveřejněn 27. července v anglických listech „The Working Man" [„Dělník"] a „The Bee-Hive Newspaper". Na Marxův návrh, který je namířen proti proudhonovcům z pařížské sekce, je zde také rozhodnuto, aby právo na vypracování programu kongresů měla jen generální rada.

25. července Marx dokončuje předmluvu k I. dílu „Kapitálu" a odesílá ji vydavateli do Hamburku.

Začátek srpna Engels se vrací do Manchesteru.

13. srpna Marx pronáší na zasedání generální rady řeč a navrhuje rezoluci proti oficiální účasti Internacionály na kongresu buržoazně pacifistické Ligy míru a svobody, který se má konat v září v Ženevě. Zdůrazňuje, že skutečným bojovníkem za mír je Internacionála, neboť „sjednocení dělnické třídy různých zemí musí nakonec znemožnit války mezi národy". Marx dále navrhuje, aby se členové Internacionály zúčastnili kongresu soukromě. Marxův návrh je přijat jednohlasně. Protokolární zápis Marxovy řeči i rezoluce jsou uveřejněny v „The Bee-Hive Newspaper" ze 17. srpna 1867.

16. srpna Marx dokončuje korekturu posledního archu I. dílu „Kapitálu"; v dopise upřímně děkuje Engelsovi za obětavou pomoc, kterou mu při práci na tomto díle poskytl.

20. srpna Zasedání generální rady schvaluje zprávu lausannskému kongresu, kterou podepsal také Marx.

Kolem 24. srpna Marx pokračuje v práci na II. díle „Kapitálu"; studuje problém obratu fixního kapitálu.

26.—27. srpna Engels studuje na Marxovu žádost problém nahrazování fixního kapitálu a využití amortizačního fondu; posílá Marxovi vlastní podrobné propočty k těmto otázkám, opírající se o fakta z manchesterských továren.

27. srpna Marx odpovídá na zasedání generální rady na kritické připomínky některých anglických členů, podle jejichž názoru věnuje rada malou pozornost projednávání všeobecných otázek; Marx podtrhuje význam praktické činnosti rady a staví se proti tomu, aby se z Internacionály stal diskusní klub.

Kolem 4. září Marx posílá do pařížského levého republikánského listu „Le Courrier français" [„Francouzský kurýr"], jenž se stal orgánem Internacionály, noticku, v níž cituje zprávu ředitele ústředního statistického archívu v Prusku Otto Hübnera o bídě pracujících mas v zemi. Noticka vychází v listu 6. září v poněkud zkomoleném znění.

6. září Marx je na lausannském kongresu zvolen za člena generální rady.

7.—12. září Lessner a Eccarius informují Marxe o průběhu kongresu Internacionály v Lausanne a kongresu Ligy míru a svobody v Ženevě.

13. září Marx odjíždí s Paulem Lafarguem na několikadenní návštěvu k Engelsovi do Manchesteru.

14. září Vychází I. díl Marxova „Kapitálu".

24. září Marx je na zasedání generální rady opět zvolen dopisujícím tajemníkem pro Německo; v generální radě bojuje proti reformistickým předákům tradeunionů a prosazuje zrušení funkce předsedy generální rady, kterou do té doby nepřetržitě zastával člen Londýnské odborové rady Odger.

12. října Aby popularizoval a propagoval ideje „Kapitálu" a aby učinil konec záměrnému mlčení buržoazního tisku o tom, že vyšel I. díl „Kapitálu", píše Engels dvě recenze: jedna vychází 30. října v příloze k buržoazně demokratickému listu „Die Zukunft" [„Budoucnost"], druhá, napsaná pro německou buržoazní „Rheinische Zeitung" [„Porýnské noviny"], zůstala neotištěna.

Polovina října Marx přikládá velký význam Liebknechtově činnosti v Severoněmeckém sněmu a dává mu proto v dopisech řadu rad a pokynů, jak ve sněmu vystupovat. Poněvadž Liebknecht má v úmyslu navrhovat ve sněmu, aby byla vytvořena komise, která by zkoumala postavení dělnictva v Německu, posílá mu

Marx oficiální dokumenty o plných mocích parlamentních komisí, aby viděl, jak se v této věci postupuje v Anglii.

22. října — Engels píše recenzi I. dílu „Kapitálu", která vychází 2. listopadu v německé buržoazně liberální „Elberfelder Zeitung" [„Elberfeldské noviny"].

2. listopadu — Marx se v dopise Engelsovi vyjadřuje k perspektivám irského národně osvobozeneckého hnutí a zdůvodňuje právo Irska na odtržení od Anglie.

Mezi 3. a 8. listopadem — Engels píše recenzi I. dílu „Kapitálu", která je 17. listopadu uveřejněna v německé buržoazně liberální „Düsseldorfer Zeitung" [„Düsseldorfské noviny"].

8. listopadu — Engels píše v dopise Kugelmannovi o politické situaci v Anglii a poukazuje na to, že u anglických dělníků vzrůstají sympatie k osvobozeneckému boji Irů proti anglické nadvládě.

14. a 26. listopadu — Marx s Engelsem si v dopisech sdělují svá mínění o filosofických názorech dělníka Josepha Dietzgena, které vyložil v dopise Marxovi, a vysoce hodnotí světový názor tohoto filosofa samouka.

20. listopadu — Marx čte na mimořádném zasedání generální rady memorandum, které napsal, když byl vynesen rozsudek smrti nad několika účastníky fenianského hnutí. Memorandum „Feniané uvěznění v Manchesteru a Mezinárodní dělnické sdružení" bylo jednomyslně schváleno a 24. listopadu otištěno v listu „Courrier français".

Kolem 26. listopadu — Pro řádné zasedání generální rady si Marx připravuje koncept projevu o irské otázce, který hodlá na zasedání pronést.

26. listopadu — Na zasedání generální rady se Marx rozhoduje upustit od svého projevu o irské otázce a předat slovo Foxovi; domnívá se, že z politického hlediska bude účelnější, když po popravě tří fenianů, která byla vykonána 23. listopadu v Manchesteru, vystoupí s protestem proti represáliím anglické vlády Angličan.

30. listopadu — Marx stanoví v dopise Engelsovi taktiku anglického proletariátu v irské otázce; zdůrazňuje, že anglický proletariát musí

bojovat za odstranění koloniální nadvlády Anglie nad Irskem a za poskytnutí národní nezávislosti této zemi.

6. prosince Marx posílá redakci listu „Zukunft" článek „Plagiátorství" namířený proti lassallovci Hofstettenovi, který použil ve svém projevu na valném shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku některých míst z „Kapitálu", překroutil je a neuvedl pramen. Článek byl otištěn 12. prosince bez podpisu v příloze k listu „Die Zukunft".

12.—13. prosince Engels píše dvě recenze I. dílu „Kapitálu", které jsou 27. prosince uveřejněny v listu „Beobachter" a v orgánu německých obchodních a průmyslových kruhů „Gewerbeblatt aus Württemberg" [„Württemberský průmyslový list"].

16. prosince Marx referuje v londýnském Německém dělnickém vzdělávacím spolku o irské otázce; zabývá se zevrubně historií porobení Irska Anglií a zdůvodňuje stanovisko Internacionály k irskému národně osvobozeneckému hnutí.

Druhá polovina prosince 1867—konec dubna 1868 Ačkoli je Marx těžce nemocen, pokračuje v práci na „Kapitálu". Studuje statistické materiály a Modré knihy parlamentu a pročítá knihy o zemědělství od Johna Mortona, Karla Nikolause Fraase a Johanna Heinricha Thünena.

1868

První polovina ledna Engels píše recenzi I. dílu „Kapitálu", která je otištěna 21. ledna v buržoazně demokratické „Neue Badische Landeszeitung" [„Nové bádenské zemské noviny"].

Konec ledna—březen Engels věnuje mnoho času práci ve vedení Schillerova ústavu.

První polovina února Marx s Engelsem si v dopisech vyměňují názory na knihy německého maloburžoazního filosofa a ekonoma Eugena Dühringa „Die Verkleinerer Carey's" [„Snižovatelé Careyho"] a „Capital und Arbeit" [„Kapitál a práce"] aj.

Mezi 2. a 13. březnem Engels píše recenzi I. dílu „Kapitálu" pro německý dělnický list „Demokratisches Wochenblatt" [„Demokratický týdeník"]; recenze je otištěna 21. a 28. března.

Kolem 13. března Engels posílá Liebknechtovi dopis, v kterém mu dává rady pro jeho řeč v Říšském sněmu, v níž hodlá kritizovat nový živnostenský řád.

Polovina března Marx i Engels studují dílo německého historika Georga Ludwiga Maurera „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung" [„Úvod do dějin markovního, dvorcového, vesnického a městského zřízení"] i jiná jeho díla, kterým přikládají velký význam.

Duben Engels konspektuje I. díl „Kapitálu".

1.—5. dubna Engels je v Londýně na svatbě Marxovy dcery Laury a Lafargua.

11.—20. dubna Marx a Engels projednávají v dopisech události související s výlukou stavebních dělníků v Ženevě.

Konec dubna Marx studuje problém vztahu mezi mírou zisku a mírou nadhodnoty. V dopisech sděluje Engelsovi výsledky svého bádání o tomto problému a plán dalších svazků „Kapitálu"; obzvlášť podrobně vykládá obsah III. dílu.

5. května Marx se po dlouhé přestávce zaviněné nemocí účastní zasedání generální rady.

12. května Marx předkládá na zasedání generální rady návrh, aby se oficiálně zveřejnilo, jak krutě se belgická vláda vypořádala se stávkujícími horníky v Charleroi; rada Marxův návrh jednomyslně přijímá.

20. května Marx přednáší v Německém dělnickém vzdělávacím spolku o mzdě.

Kolem 22. května — 1. července Engels píše recenzi I. dílu „Kapitálu" pro anglický buržoazně liberální časopis „The Fortnightly Review" [„Čtrnáctidenní přehled"]. Recenze zůstala neotištěna.

Mezi 25.—29. květnem Marx píše návrh rezoluce o změně místa svolání kongresu, který se měl konat v Bruselu; v Belgii byl totiž prodloužen zákon proti cizincům a belgická vláda pronásledovala členy Sdružení. Generální rada schválila návrh 2. června za Marxovy nepřítomnosti a 6. června byl otištěn v „The Bee-Hive Newspaper".

Marx však vzal 16. června svůj návrh zpět, protože belgická sekce se domnívala, že přeložení kongresu na jiné místo by znamenalo ústupek vládě.

29. května—kolem 15. června Marx je s dcerou Eleanorou na návštěvě u Engelse v Manchesteru.

Kolem 26. června Marx posílá podrobné pokyny a materiály německému socialistovi Wilhelmu Eichhoffovi, který chce napsat brožuru o Mezinárodním dělnickém sdružení.

4. července Marx prosí v dopise Siegfrieda Meyera, aby mu poslal materiály o pozemkovém vlastnictví a o poměrech v zemědělství ve Spojených státech amerických, které potřebuje k zpracování problému pozemkové renty v „Kapitálu".

7. července Na zasedání generální rady navrhuje Marx, aby byla veřejně odmítnuta provokační a dobrodružná řeč francouzského maloburžoazního demokrata, emigranta Félixe Pyata, který vystoupil jménem Francouzské sekce v Londýně. Rezoluci, kterou formuloval Marx, rada přijímá a otiskuje ji v belgických listech „La Liberté" [„Svoboda"] 12. července, „La Cigale" [„Cikáda"] 19. července a „Tribune du Peuple" 26. července.

Kolem 11. července Marx píše článek „Můj plagiát F. Bastiata", v němž vyvrací pomluvy německého vulgárního ekonoma Julia Fauchera, který v recenzi I. dílu „Kapitálu" obvinil Marxe, že definici velikosti hodnoty převzal od Bastiata. Článek zůstává neotištěn.

14. července Marx předkládá zasedání generální rady prohlášení, v němž pranýřuje jednání britské vlády, která vypustila v kapitolách rozpočtu o finančních podporách emigrantům přídavné jméno „polští" před slovem „emigranti". Rada přijímá Marxovo prohlášení jako rezoluci a 18. července ji uveřejňuje v listu „Bee-Hive".

Mezi 18. a 30. červencem Marx pročítá a opravuje korekturu Eichhoffova spisu o Internacionále, která vychází v srpnu jako brožura.

28. července Ve své řeči na zasedání generální rady, kde se jedná o programu bruselského kongresu, se Marx zabývá důsledky používání strojů kapitalisty. Zápis Marxovy řeči je 1. srpna otištěn v listu „Bee-Hive".

29.—31. července Engels píše pro lipské literární noviny „Die Gartenlaube" [„Besídka"] krátký biografický článek o Marxovi a posílá jej Kugelmannovi. Článek zůstává neotištěn.

11. srpna Marx předkládá při projednávání programu bruselského kongresu na zasedání generální rady návrh rezoluce o důsledcích používání strojů kapitalisty a pronáší řeč o zkrácení pracovní doby. Rada návrh rezoluce přijímá. Zápis Marxovy řeči je uveřejněn v listu „Bee-Hive" 22. srpna.

Marx vrací Lessnerovi zredigovanou „Výzvu k německým dělníkům v Londýně" o nadcházejícím kongresu v Bruselu, která je uveřejněna jménem londýnského Německého dělnického vzdělávacího spolku 15. srpna v listu „Hermann".

18. srpna Marx odpovídá na pozvání představenstva Všeobecného německého dělnického spolku, aby se jako čestný host zúčastnil valného shromáždění spolku v Hamburku, a sděluje, že toto pozvání nemůže přijmout, protože je příliš zaměstnán přípravou bruselského kongresu. Kladně hodnotí, že na programu valného shromáždění je boj proletariátu za politickou svobodu, za zkrácení pracovního dne, za mezinárodní spolupráci dělnické třídy. Marxova odpověď na pozvání je uveřejněna v listech „Social-Demokrat" z 28. srpna a „Demokratisches Wochenblatt" z 29. srpna.

21. srpna—kolem 24. srpna Marx se zotavuje v Ramsgate.

25. srpna Generální rada schvaluje návrh rezoluce o zkrácení pracovní doby, který napsal Marx. Rezoluce je uveřejněna v listu „Bee-Hive" z 29. srpna.

Asi 25. srpna—1. září Marx sestavuje zprávu generální rady bruselskému kongresu, kterou generální rada 1. září jednohlasně schvaluje; 9. září ji publikuje anglicky v listu „Times", německy v zářijovém čísle časopisu „Vorbote" a francouzsky v příloze k listu „Le Peuple Belge" [„Belgický lid"].

29. srpna Engels se v Manchesteru účastní dělnického mítinku, který uspořádal Jones.

Začátek září Engels tráví několik dnů v Ostende se svou matkou, která přijela z Německa. Cestou se setkává v Londýně s Marxem.

6.—13. září Na kongresu Internacionály v Bruselu je přednesena a projednávána zpráva generální rady, kterou napsal Marx. Rezoluce o důsledcích používání strojů kapitalisty a o zkrácení pracovní doby jsou přijaty v té podobě, jak je navrhoval Marx a schválila generální rada. Kongres znovu volí Marxe za člena generální rady.

10. září Podrobně informován Lessnerem o průběhu bruselského kongresu, píše Marx jemu a Eccariovi dopis s pokyny o taktice, které mají delegáti generální rady používat vůči proudhonovcům. Doporučuje, aby kongres schválil rezoluci, jež by demaskovala podněcovatele války mezi Francií a Německem.

11. září Němečtí delegáti předkládají na bruselském kongresu rezoluci, ve které doporučují dělníkům všech zemí studovat Marxův „Kapitál"; doporučují, aby byl „Kapitál" překládán do různých jazyků; vyzdvihují přitom nedocenitelné zásluhy jeho autora, který jako první provedl vědeckou analýzu kapitalismu.

16. září Marx a Engels dospívají k názoru, že je třeba o „Kapitálu" vydat populární brožuru pro dělníky. Záměr není uskutečněn.

Engels oznamuje, že vystupuje z vedení Schillerova ústavu, protože vedení pozvalo K. Vogta, jehož Marx v letech 1859 až 1860 odhalil jako placeného agenta Ludvíka Bonaparta, aby proslovil v ústavu přednášku.

19. září—12. října Marx a Engels se v dopisech radí o otázkách vývoje dělnického hnutí v Německu a o taktice vůči Všeobecnému německému dělnickému spolku a jeho předsedovi Schweitzerovi.

22. září Marx se na zasedání generální rady účastní diskuse o výsledcích bruselského kongresu.

23. září Marx posílá Liebknechtovi instrukce o taktice vůči lassallovskému Všeobecnému německému dělnickému spolku.

29. září Marx je na zasedání generální rady znovu zvolen dopisujícím tajemníkem pro Německo.

Konec září—začátek října Když policie zakázala Všeobecný německý dělnický spolek v Lipsku a uzavřela jeho berlínskou odbočku, píše Engels dva články s názvem „K rozpuštění lassallovského dělnického

spolku". Články vycházejí 3. a 10. října v „Demokratisches Wochenblatt".

Konec září—začátek listopadu Marx i Engels pozorně sledují vývoj revolučních událostí ve Španělsku.

Začátek října—začátek listopadu Marx a Engels čtou rukopis J. Dietzgena „Wesen der menschlichen Kopfarbeit" [„Podstata lidské práce hlavou"], který Dietzgen poslal Marxovi k posouzení.

4. října Marx píše krátký článek, v němž dokazuje, že tradeuniony i jiné anglické dělnické organizace se aktivně podílejí na činnosti Sdružení; článek odhalující pomluvy německých novin, které styky anglických dělnických organizací se Sdružením popíraly, vychází 17. října v listu „Demokratisches Wochenblatt".

Marx dostává dopis od ruského narodnika Nikolaje Franceviče Danielsona, který mu sděluje, že vydavatel Poljakov hodlá vydat „Kapitál" rusky.

6. října Na zasedání generální rady se Marx účastní diskuse, zda se má generální rada obrátit na voliče s výzvou k Odgerově kandidatuře do parlamentu. Marx podporuje Jungův návrh na uveřejnění takového poselství, protože kandidatura dělníka, člena generální rady, je pro Sdružení prospěšná. Generální rada pověřuje Marxe, aby tuto výzvu sepsal, a schvaluje ji 13. října.

7. října Marx sděluje ve své odpovědi Danielsonovi, v jakém stadiu je jeho práce na „Kapitálu", a na jeho žádost mu posílá autobiografické údaje pro ruské vydání I. dílu.

13. října Marx odpovídá v dopise Schweitzerovi na jeho žádost, aby přesvědčil Liebknechta, že má přestat bojovat proti Všeobecnému německému dělnickému spolku; sděluje mu, že jako dopisující tajemník pro Německo je povinen omezit se ve vztazích mezi Schweitzerem a Liebknechtem na úlohu nestranného soudce. Marx ostře kritizuje reformistické názory a nebezpečnou taktiku lassallovců a zdůrazňuje, že si vyhrazuje právo kritizovat jejich názory veřejně, vyžadují-li si to zájmy dělnického hnutí.

14. října Marx se účastní jako delegát generální rady schůze zástupců tradeunionů, která má projednat nový návrh zákona o tradeunionech.

Polovina října Engels čte I. svazek knihy Charlese Darwina „Variation of animals and plants under domestication" [„Proměnlivost rostlin a živočichů za domácího pěstování"].

Druhá polovina října Marx projednává se členy generální rady činnost takzvané Francouzské sekce v Londýně, z níž pod Pyatovým vlivem se stal nástroj intrik maloburžoazních živlů proti radě. Generální rada pověřuje Marxe, aby tuto skupinu, která ztratila s Internacionálou jakýkoli kontakt, v případě nutnosti veřejně desavuoval v tisku.

Začátek listopadu Při studiu literatury o pozemkové rentě a agrárních vztazích věnuje Marx velkou pozornost vesnické občině, jejímu místu a významu v sociálně ekonomickém zřízení jednotlivých národů, mezi nimi slovanských a obzvláště Ruska, v různých epochách. Ruské materiály mu pomáhá překládat německý emigrant, publicista Sigismund Ludwig Borkheim.

3. listopadu Marx je na zasedání generální rady pověřen redakcí anglického překladu rezolucí bruselského kongresu. Rezoluce bruselského kongresu jsou spolu s rezolucemi ženevského kongresu otištěny 21. listopadu a 12. prosince v listu „Bee-Hive".

9. listopadu Marx píše krátký článek „Jak dopis pana Gladstona Anglické bance z roku 1866 opatřil Rusku půjčku 6 miliónů liber šterlinků" pro anglický konzervativní časopis „The Diplomatic Review" [„Diplomatický přehled"]; článek je otištěn 2. prosince.

14. listopadu Marx prosí Engelse, aby mu poslal údaje o úloze bank v obchodních stycích, které potřebuje při práci na „Kapitálu".

23. listopadu Marx posílá londýnskému Německému dělnickému vzdělávacímu spolku dopis, v němž oznamuje, že ze spolku vystupuje, protože spolek zaujímá kompromisnické stanovisko vůči lassallovcům.

Konec listopadu Marx dostává od ruského revolucionáře A. A. Serno-Solovjeviče ze Ženevy nabídku ke spolupráci s orgánem francouzských sekcí Internacionály „L'Égalité" [„Rovnost"], který má od 1. ledna 1869 vycházet v Ženevě; pro značné zaneprázdnění Marx stálou spolupráci odmítá.

1. prosince Generální rada pověřuje Marxe, aby pečoval o archív dokumentů Mezinárodního dělnického sdružení.

Polovina prosince Marx a Engels si v dopise vyměňují názory na knihy francouzského historika E. Ténota „Paris en décembre 1851" [„Paříž v prosinci 1851"] a „La province en décembre 1851" [„Venkov v prosinci 1851"], které obsahují některé nové podrobnosti o historii státního převratu Ludvíka Bonaparta.

15. prosince Generální rada odmítá na Marxův návrh žádost mezinárodní Aliance socialistické demokracie, založené v Ženevě Bakuninem, aby byla přijata do Internacionály jako samostatná organizace.

18. prosince Engels posílá Marxovi na jeho žádost své kritické připomínky k programovým dokumentům Aliance socialistické demokracie a rozhodně se vyslovuje proti tomu, aby tato organizace byla přijata do Internacionály.

22. prosince Generální rada na svém zasedání jednomyslně schvaluje Marxův návrh rezoluce odmítající přijetí bakuninovské Aliance do Internacionály. V rezoluci se zdůrazňuje, že přijetí mezinárodní organizace do Internacionály by v ní způsobilo dezorganizaci. Rezoluce je poslána do Ženevy a sekcím Internacionály v jiných zemích.

1869

Leden—únor Pro práci na „Kapitálu" pročítá Marx anglické časopisy „Money Market Review" [„Přehled peněžního trhu"] a „The Economist" [„Ekonom"] z roku 1868 a dělá si z nich četné výpisky.

2. ledna Na schůzi stálého výboru se Marx účastní jednání o dopisu předsedy rouenské sekce Émila Aubryho, který žádá o pomoc stávkujícím dělníkům v Rouenu. Stálý výbor ukládá Marxovi podat o tom zprávu na zasedání generální rady.

5. ledna Marx podává na zasedání generální rady zprávu o výluce, kterou vyhlásili bavlnářští průmyslníci v Rouenu; poukazuje na to, že francouzští továrníci snižují mzdy a snaží se tak vyrábět své zboží levněji, aby mohli v konkurenčním boji zničit anglické továrníky. Marx se přimlouvá za to, aby rouenským dělníkům byla poskytnuta materiální pomoc.

Konec ledna Marx připravuje druhé vydání „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta". Znovu přehlíží a rediguje text brožury a odesílá ji Meissnerovi do Hamburku.

2. února Na zasedání generální rady navrhuje Marx vyzvat anglické tradeuniony, aby poskytly hmotnou podporu stávkujícím tkalounkářům a barvířům hedvábí v Basileji.

Asi 4.—7. února Engels je u Marxe v Londýně.

Polovina února De Paepe sděluje Marxovi, že jeho pokusy najít vydavatele pro francouzský překlad Marxovy práce „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" neměly úspěch.

Kolem 13. února — duben Po několikatýdenní přestávce zaviněné chorobou začíná Marx opět pracovat na „Kapitálu"; studuje literaturu o problémech úvěru a bankovního obratu, čte knihy Johna Leslieho Fostera, Friedricha Ernsta Fellera a K. G. Odermanna a pořizuje si z nich obsáhlé výpisky.

16. února Generální rada přijímá na Marxův návrh usnesení, aby byly sekcím předběžně oznámeny tři body programu nadcházejícího basilejského kongresu — vlastnictví půdy, úvěr a všeobecné vzdělání.

Mezi 17. a 21. únorem Když se na generální radu obrátili němečtí horníci z Lugau, píše Engels na Marxovu žádost anglicky „Zprávu o hornických bratrstvech v saských uhelných dolech", v níž odhaluje zvůli majitelů dolů a načrtává nejbližší úkoly hornických bratrstev; 23. února předčítá Marx Engelsovu zprávu na zasedání generální rady a ta ji schvaluje. Německý překlad zprávy, který pořídil Marx, je 17. března uveřejněn v listu „Social-Demokrat", 20. března v příloze k listu „Demokratisches Wochenblatt" a 20.—21. března v listu „Zukunft".

Březen—duben Přes svůj špatný zdravotní stav pokračuje Marx vedle usilovné organizátorské a politické činnosti v Mezinárodním dělnickém sdružení v práci na „Kapitálu".

Začátek března Marx zamýšlí odjet do Paříže k nemocné dceři Lauře, musí však cestu odložit, protože se o tom dověděla francouzská policie.

4. března Když se Engels dovídá, že Liebknecht hodlá přetiskovat v listu

„Demokratisches Wochenblatt" jeho knihu „Německá selská válka", píše Marxovi, že by bylo účelnější vydat ji jako samostatnou brožuru. Navrhuje, aby list přetiskl poslední kapitolu jeho práce „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana".

5. března — Marx posílá Engelsovi k nahlédnutí dopis Aliance socialistické demokracie generální radě spolu s návrhem odpovědi, v níž se říká, že kdyby se Aliance rozpustila a nahradila ve svém programu požadavek „vyrovnání tříd" požadavkem „odstranění tříd", bylo by jejím sekcím povoleno vstoupit do Internacionály.

9. března — Na zasedání generální rady je schválena odpověď ústřednímu byru Aliance, kterou sestavil Marx. Tato odpověď je jako oběžník rozeslána sekcím Internacionály.

Konec března—začátek dubna — Engels studuje holandsko-fríské jazyky.

Konec března—první polovina dubna — Marx i Engels pozorně sledují vývoj dělnického hnutí v Německu, zejména zostřující se boj mezi organizacemi vedenými Liebknechtem a Bebelem na jedné straně a Schweitzerem na druhé straně.

10. dubna — Marx se seznámil s článkem o Lassallovi, který uveřejnil jeden ze zakladatelů křesťanského socialismu v Anglii John Malcolm Ludlow v časopise „Fortnightly Review", a posílá autorovi článku I. díl „Kapitálu"; v průvodním dopise jej upozorňuje na poznámku k předmluvě „Kapitálu", kde uvádí, že Lassalle převzal mnohé z Marxových prací, ale překroutil jeho názory; zdůrazňuje, že rozhodně odmítá Lassallovu politickou taktiku.

13. dubna — Marx podává na zasedání generální rady zprávu o činnosti dělnických poslanců v Severoněmeckém sněmu a poznamenává, že Bebel se ve svém projevu otevřeně přiznal k členství v Internacionále. Zároveň Marx znovu pranýřuje činnost takzvané Francouzské sekce v Londýně, která fakticky stojí mimo Internacionálu a kompromituje ji.

27. dubna — V souvislosti se zmasakrováním stávkujících dělníků v Belgii navrhuje Marx na zasedání generální rady, aby se generální rada neomezovala jen na výzvu, kterou z jejího pověření při-

pravuje, ale aby zorganizovala rozsáhlou protestní kampaň.

Začátek května Pro práci na „Kapitálu" pročítá Marx oficiální zprávy o používání práce dětí v anglickém zemědělství.

Marx dostává od Siegfrieda Meyera dopis s podrobnými informacemi o dělnickém hnutí ve Spojených státech.

Marx dostává dopis od bývalého chartistického předáka George Juliana Harneye, který odjel do Ameriky. Harney prosí Marxe, aby mu poslal výtisk „Kapitálu", pro který chce najít v New Yorku překladatele a vydavatele.

4. května Marx předčítá na zasedání generální rady provolání „Belgické masakry", které napsal anglicky a francouzsky; rada je jednomyslně schvaluje. Provolání vychází anglicky jako leták; francouzský text je 15. května otištěn v listu: „L'Internationale" [„Internacionála"], orgánu belgických sekcí Internacionály, 16. května v „Liberté" a 22. května v „Égalité". Německý text výzvy je otištěn 22. května v „Demokratisches Wochenblatt".

10. května Engels posílá Marxovi peníze na fond pro pomoc rodinám belgických horníků, kteří padli za oběť krveprolití.

11. května Marx demaskuje na zasedání generální rady vůdce republikánské strany Spojených států amerických, kteří chystají válku proti Anglii. Text Marxova „Provolání k Národnímu dělnickému svazu Spojených států", které vyzývá k boji za udržení míru, generální rada jednomyslně schvaluje. Poselství je otištěno anglicky jako leták a v listu „Bee-Hive" z 15. května; německý překlad vychází v „Demokratisches Wochenblatt" z 22. května a v srpnovém čísle časopisu „Vorbote".

Kolem 14. května–23. června Marx pročítá korekturu druhého vydání své knihy „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" a píše k ní předmluvu; kniha vychází koncem července 1869.

25. května–14. června Marx je s mladší dcerou Eleanorou na návštěvě u Engelse v Manchesteru.

22. června Marx oznamuje na zasedání generální rady, že dostal dopis od lipského svazu knihařů, v němž žádá o pomoc při navazování styků s knihaři jiných zemí.

23. června Marx se účastní početného shromáždění tradeunionů v Exeter Hallu v Londýně, uspořádaného na podporu návrhu zákona o rozšíření práv tradeunionů.

Asi červenec–srpen Nad korespondencí Marxe a Engelse je zaveden policejní dozor; zprvu jsou perlustrovány jen některé Marxovy dopisy Engelsovi, později skoro všechny.

1. července Engels přestává pracovat u manchesterské firmy a věnuje se plně stranické, vědecké a publicistické činnosti.

Kolem 2. července Marx odmítá Liebknechtův návrh, aby se zúčastnil eisenašského sjezdu dělnických spolků. Dává Liebknechtovi instrukce, na jakých zásadách by měla být založena samostatná dělnická strana v Německu na rozdíl od maloburžoazní Lidové strany a sektářské organizace lassallovců. Navrhuje také, aby byla uskutečněna rezoluce norimberského sjezdu Svazu německých dělnických spolků o připojení k internacionále.

6. července Na zasedání generální rady, kde se projednává program nadcházejícího basilejského kongresu, mluví Marx dvakrát o pozemkovém vlastnictví; zdůrazňuje, že z ekonomického hlediska je nutné, aby půda byla převedena do kolektivního vlastnictví.

6.–12. července Marx je pod jménem Williams v Paříži u Laury a Paula Lafarguových.

20. července Na zasedání generální rady věnovaném přípravě basilejského kongresu zahajuje Marx diskusi o zrušení dědického práva; staví se proti tomuto bakuninovskému heslu jak z teoretických, tak z taktických důvodů.

27. července V dopise Bebelovi kritizuje Marx návrh Johanna Philippa Beckera, aby Internacionála byla vybudována podle jazykového principu, a upozorňuje, že by na eisenašském sjezdu mohla být v této otázce přijata chybná usnesení.

Kolem 28. července Engels přepracovává biografický článek o Marxovi, který napsal koncem července 1868. Marxův životopis vychází 11. srpna v listu „Zukunft" a 21. srpna v příloze k listu „Demokratisches Wochenblatt".

3. srpna Marx předčítá na zasedání generální rady zprávu o dědickém

právu, kterou připravil. Zpráva je schválena a jménem generální rady předložena basilejskému kongresu.

9. a 19. srpna Liebknecht oznamuje telegraficky Marxovi, že v Eisenachu byla založena německá Sociálně demokratická dělnická strana, a v dopise jej informuje o usnesení eisenašského sjezdu připojit se k Mezinárodnímu dělnickému sdružení.

10. a 17. srpna V rámci přípravy basilejského kongresu mluví Marx v generální radě o všeobecném vzdělání za kapitalismu a rovněž pronáší závěrečné slovo k této otázce. Vysvětluje, že je třeba, aby stát zavedl povinnou a bezplatnou školní docházku, kde by duševní vzdělání bylo spojeno s fyzickou prací a polytechnickou výchovou, a staví se proti tomu, aby se ve školách vyučovalo náboženství.

13. srpna Marx naléhavě doporučuje Jungovi, aby se zúčastnil schůze sloučeného svazu tesařů a truhlářů, kde se má jednat o tom, kdo bude delegován na basilejský kongres.

18. srpna Marx se v dopise Engelsovi odvolává na zprávu polského revolucionáře, člena generální rady Antoniho Žabického, že stávka polských stavebních dělníků v Poznani skončila díky pomoci berlínských dělníků úspěšně; zdůrazňuje význam proletářské solidarity v hospodářském boji dělnické třídy při překonávání národnostních předsudků.

Kolem 19. srpna — začátek září Engels odjíždí do Německa, kde tráví několik dnů u příbuzných v Engelskirchenu.

Konec srpna—začátek září Marx píše z pověření generální rady anglicky a německy „Zprávu generální rady IV. výročnímu kongresu Mezinárodního dělnického sdružení".

4. a 6. září Marx posílá basilejskému kongresu zprávu generální rady a rezoluce o vzdělání a dědickém právu, které jsou jeho dílem.

6.—23. září Engels podniká se svou ženou Lizzy Burnsovou a s Eleanorou Marxovou cestu po Irsku. Navštěvuje Dublin, Killarney a Cork a všude vidí násilí soldatesky, útlak irského obyvatelstva a všeobecnou bídu jako důsledek anglické koloniální politiky v Irsku.

7.—11. září Na basilejském kongresu Internacionály je čtena zpráva gene-

rální rady a zpráva o dědickém právu, které napsal Marx. Marx je opět jednohlasně zvolen za člena generální rady.

Kolem 8.—9. září Lessner píše podrobně Marxovi o průběhu basilejského kongresu.

Kolem 10. září—17. září Marx odjíždí s dcerou Jenny do Hannoveru ke Kugelmannovi; cestou se zastavují v Bruggách a Lutychu, jeden den tráví u příbuzných v Cáchách, navštěvují Kolín, zajíždějí do Siegburgu k Dietzgenovi, odtud do Bonnu a Mohuče, kde zůstávají jeden den u německého socialisty Paula Stumpfa, pak jedou do Wiesbadenu a odtud do Hannoveru.

Kolem 18. září—7. října Marx je s dcerou Jenny na zotavené u Kugelmanna v Hannoveru.

27. září Engels líčí v dopise Marxovi své dojmy z cesty po Irsku a prosí jej, aby projednal s Meissnerem vydání knihy o dějinách Irska, na které začal pracovat.

30. září Marx zdůrazňuje v rozhovoru s delegací lassallovského odborového svazu kovodělníků, vedenou J. G. Hamannem, význam odborových svazů jako „školy socialismu". Závěrem varuje dělníky před nebezpečím kultu osobnosti. Zpráva o rozhovoru je uveřejněna v orgánu německé Sociálně demokratické dělnické strany „Der Volksstaat" [„Lidový stát"] z 27. listopadu ve zkomoleném znění.

Asi konec září Engels připravuje druhé vydání své práce „Německá selská válka", které vychází v říjnu 1870 v Lipsku.

Říjen—prosinec Engels pracuje na zamýšlené knize „Dějiny Irska". Aby mohl získat pravdivý obraz dějin irského lidu, které buržoazní vědci falzifikovali, studuje vedle velkého množství historické literatury původní prameny ve staroirském jazyce.

3. října Marxe navštěvují v Hannoveru členové výboru německé Sociálně demokratické dělnické strany Bracke, Bonhorst a Spier.

8.—9. října Marx je v Hamburku, kde se setkává s Meissnerem.

11. října Marx se vrací do Londýna.

12. října Engels přijíždí k Marxovi do Londýna.

18. října Marx obdržel z Paříže od překladatele Charlese Kellera rukopis francouzského překladu druhé kapitoly I. dílu „Kapitálu"; prohlíží text, píše k němu své poznámky a po Lafarguovi jej obratem posílá zpět do Paříže.

19. října Marx podává na zasedání generální rady zprávu o úspěšném rozvoji dělnického hnutí v Německu.

Kolem 20. října Marx dostává z Petrohradu od Danielsona knihu Flerovského „Položenije rabočego klassa v Rossiji" [„Postavení dělnické třídy v Rusku"].

24. října Marx se účastní velké demonstrace londýnských dělníků za osvobození uvězněných fenianů uspořádané v Hyde Parku.

26. října Na zasedání generální rady poukazuje Marx na to, že anglický buržoazní tisk zatajuje a falšuje informace o hnutí anglických dělníků za osvobození Irska. Generální rada ukládá zvláštní komisi v čele s Marxem, aby sestavila rezoluci o irské otázce.

30. října V souvislosti s kampaní německého buržoazního tisku proti usnesením basilejského kongresu o odevzdání půdy do společenského vlastnictví Marx v dopise Engelsovi ostře kritizuje nerozhodné a polovičaté stanovisko Liebknechta a listu „Volksstaat" za to, že dělali ústupky maloburžoazní Lidové straně, nepropagovali náležitě basilejská usnesení a několikrát prohlásili, že požadavek nacionalizace půdy je sice velmi aktuální pro Anglii, ale není vhodný pro Německo. Marx zdůrazňuje, že jedním z hlavních úkolů v Německu je právě odstranit velké pozemkové vlastnictví.

Konec října Marx se začíná učit rusky, protože si chce přečíst Flerovského knihu „Postavení dělnické třídy v Rusku" a seznámit se s ekonomickými pracemi Nikolaje Gavriloviče Černyševského.

Asi listopad 1869 — 9. leden 1870 Marx čte první díl knihy Alexandra Ivanoviče Gercena „O tom, co bylo" („Vězení a vyhnanství").

Listopad Engels čte na žádost Marxe, který se v této době zabývá problémem pozemkové renty, knihu amerického vulgárního ekonoma Henryho Charlese Careye „Principles of social science" [„Zá-

sady sociální vědy"] a zaměřuje se přitom hlavně na jeho teorii pozemkové renty. V dopise sděluje o tom Marxovi své názory.

1. listopadu — Engels se seznamuje s Bonhorstovým dopisem Marxovi, v němž žádal o pokyny pro agitaci mezi německými rolníky, a píše Marxovi o obrovském významu usnesení basilejského kongresu pro vypracování správné taktiky Sociálně demokratické dělnické strany v rolnické otázce; na základě konkrétního rozboru dokazuje, že je nutné přistupovat k různým kategoriím rolnictva diferencovaně.

9. listopadu — Na zasedání generální rady je čten dopis Marxe, který pro nemoc není přítomen; Marx v něm navrhuje, aby generální rada projednala stanovisko anglické vlády a anglického dělnictva k irské otázce. Rada se usnáší zařadit tyto otázky na pořad příštího zasedání.

Kolem 14. listopadu — Marx rediguje provolání obsahující program anglické dělnické organizace Ligy půdy a práce založené generální radou.

16., 23. a 30. listopadu — Marx se účastní zasedání generální rady o irské otázce; zahajuje diskusi a ve svém projevu pranýřuje politiku Gladstonovy vlády vůči irským vězňům; předkládá návrh rezoluce o podpoře hnutí za amnestii irským revolucionářům. Během diskuse dvakrát ostře kritizuje stanovisko anglických reformistických vůdců tradeunionů, členů generální rady, T. J. Mottersheada a Odgera, kteří Gladstonovu politiku obhajují. Rezoluce je přijata a rozeslána všem sekcím Internacionály a tradeunionům v Anglii. Je otištěna 21. listopadu v listu „Reynolds's Newspaper" [„Reynoldsovy noviny"], 27. listopadu ve „Volksstaatu", 12. prosince v „Internationale" aj.

3. prosince — V dopise tradeunionistickému předákovi, členu generální rady R. Applegarthovi objasňuje Marx se zřetelem na rezoluce kongresu Internacionály své názory na odstranění soukromého vlastnictví půdy a historickou nutnost jeho zestátnění.

10. prosince — Marx sděluje Engelsovi, že Keller přerušil práci na francouzském překladu I. dílu „Kapitálu", aby mohl připravit francouzský překlad Marxovy práce „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta".

14. prosince — Na zasedání generální rady Marx podává zprávu o útocích

ženevského listu „Égalité", v němž se zmocnili většiny bakuninovci, na generální radu. Marx při této příležitosti oficiálně prohlašuje, že Liebknecht je členem Mezinárodního dělnického sdružení, kdežto Schweitzer, jehož hájí bakuninovci, do Sdružení vůbec nevstoupil a generální radu odmítl uznat za rozhodčího v konfliktu s Liebknechtem.

Kolem 17. prosince — V souvislosti s opatřeními, která podniká generální rada proti podvratné činnosti Bakuninovy Aliance, posílá Marx podrobný dopis De Paepovi jako informaci pro belgickou federální radu Internacionály.

Konec prosince—začátek ledna 1870 — Engels je na návštěvě u příbuzných v Barmenu; cestou do Německa se zastavuje u Marxe v Londýně.

1870

Leden—duben — Engels pokračuje v práci na knize „Dějiny Irska", studuje staré irské zákony, čte knihy Edwarda Wakefielda, Johna Patricka Prendergasta, Johna Nicolase Murphyho a jiných autorů.

Kolem 1. ledna — Marx píše z pověření generální rady oběžník federální radě románského Švýcarska, v němž vyvrací štvavá obvinění proti generální radě, která uveřejnili bakuninovci v „Égalité". Osvětluje mezinárodní význam národně osvobozeneckého boje irského lidu a jeho spojitost s bojem proti kapitalistickému zřízení v Anglii. Oběžník je schválen a pro informaci rozeslán sekcím Internacionály.

6. ledna — Engels se vrací z Německa do Manchesteru.

Kolem 8. ledna — Marx píše dopis De Paepovi, v němž jej podrobně informuje o situaci v Internacionále, posílá mu text oběžníku z 1. ledna a sděluje mu, že zemřel anglický dělník, funkcionář generální rady Robert Shaw, jehož pohřbu se zúčastnil jako člen delegace generální rady. Část Marxova dopisu pojednávající o Shawovi je 16. ledna otištěna v listu „Internationale".

Kolem 15. ledna — Marx dostává dopis od svazu hannoverských strojníků, kteří jej prosí, aby jim pomohl navázat spojení s anglickými strojníky; protože Marx je nemocen, informuje o tomto dopise

generální radu z jeho pověření Jung. Rada přijímá opatření, aby byla navázána spojení mezi anglickými a německými strojníky.

Polovina ledna — začátek března Marx je nemocen.

23. ledna V Marxově bytě se koná řádná schůze stálého výboru.

24. ledna V dopise De Paepovi se Marx zevrubně zabývá podvratnou činností bakuninovců v Internacionále. V souvislosti s prací na „Kapitálu" prosí Marx De Paepa, aby jej informoval, které knihy pojednávají o zemědělství a pozemkovém vlastnictví v Belgii.

8. února Engels poskytuje materiální pomoc dělníkům v Solingenu, kteří založili výrobní družstvo.

Kolem 11. února Engels píše předmluvu k druhému německému vydání „Německé selské války", v níž pojednává o úloze rolnictva jako spojence proletariátu a stanoví taktiku proletariátu v rolnické otázce. Předmluvu, kterou Marx prohlédl a schválil, posílá Engels Liebknechtovi. Poprvé je otištěna 2. a 6. dubna v listu „Volksstaat".

21. února Marx posílá do listu „Internationale" materiály odhalující kruté zacházení anglické vlády s účastníky irského národně osvobozeneckého hnutí. Tyto materiály vycházejí 27. února a 6. března jako články s nadpisem „Anglická vláda a uvěznění feniané".

27. února—19. dubna Marxova starší dcera Jenny píše za Marxovy pomoci pro francouzský levicový republikánský list „La Marseillaise" sérii článků o irské otázce, v nichž poukazuje na to, jak krutě zacházeli angličtí vězeňští dozorci s uvězněnými feniany. Články vycházejí od 1. března do 24. dubna.

Březen—červen Engels pozorně sleduje debaty o irské otázce v Dolní i Horní sněmovně, které projednávají návrhy policejního výjimečného zákona a návrh pozemkového zákona pro Irsko, předložené Gladstonovou vládou.

Kolem 10. března Marx opět začíná pracovat na „Kapitálu".

15. března Marx se po dlouhé přestávce zaviněné chorobou účastní zasedání generální rady, kde se jedná o přijetí pařížského filosofického kroužku proletářů pozitivistů do Internacionály.

16. března Marxova předmluva k druhému vydání „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta" vychází v listu „Volksstaat".

24. března Marx sděluje ruské sekci, která byla nedávno založena v Ženevě, že generální rada se usnesla přijmout ji do Internacionály a že je ochoten zastupovat ji v generální radě. Zdůrazňuje význam prací Černyševského a Flerovského pro rozvoj socialistického hnutí v Rusku. Marxova odpověď je 15. dubna 1870 uveřejněna v orgánu ruské sekce „Narodnoje dělo".

Marx připomíná výboru německé Sociálně demokratické dělnické strany, že podle stanov Mezinárodního dělnického sdružení je povinen posílat generální radě každé tři měsíce zprávy o stavu dělnického hnutí v Německu.

28. března Marx jako dopisující tajemník pro Německo posílá prostřednictvím Kugelmanna brunšvickému výboru Sociálně demokratické dělnické strany „Důvěrné sdělení" obsahující oběžník „Generální rada federální radě románského Švýcarska v Ženevě" z 1. ledna 1870 a podrobnou informaci o podvratné činnosti bakuninovců v Internacionále i o opatřeních, která v souvislosti s tím přijala generální rada.

9. dubna Marx objasňuje v dopise vedoucím představitelům německých sekcí Internacionály ve Spojených státech amerických, Siegfriedu Meyerovi a Augustu Vogtovi, stanovisko Internacionály k irské otázce a zdůrazňuje, že toto stanovisko musí být americkým dělníkům správně vysvětlováno.

12. dubna Marx je přítomen na zasedání generální rady, kde se jedná o krutém potlačení stávky francouzských horníků v Le Creusot; rada ukládá Marxovi a Eugènu Dupontovi, aby o této stávce sepsali výzvu.

Kolem 19.—27. dubna Marx je dvakrát na návštěvě u těžce nemocného Karla Schappera, bývalého člena Svazu komunistů. Po jeho smrti prosí Engelse o materiál k napsání nekrologu.

26. dubna Marx navrhuje na zasedání generální rady, aby Mezinárodní dělnické sdružení veřejně přerušilo styky s listem „Bee-Hive",

z něhož se stal buržoazní list. Návrh je jednohlasně přijat a rada ukládá Marxovi připravit o tom prohlášení, které je uveřejněno 11. května v listu „Volksstaat" a potom v jiných orgánech Internacionály.

28. dubna Engels vyzvedává v dopise Brackovi velký význam toho, že němečtí dělníci prosadili do Říšského sněmu své zástupce, píše, že je nutné usilovat i v budoucnu o to, aby do Říšského sněmu bylo zvoleno co nejvíce dělnických poslanců. Engelsův dopis je 14. května uveřejněn v listu „Volksstaat".

29. dubna Marx dostává ze Ženevy první ruský překlad „Manifestu Komunistické strany" vytištěný v tiskárně „Kolokolu" a posílá jeden exemplář Engelsovi.

Květen—první polovina června Engels pracuje na „Dějinách Irska". Z původně zamýšlených čtyř kapitol stačil napsat první a část druhé. Prusko-francouzská válka, Pařížská komuna a rozsáhlá praktická činnost v Internacionále mu znemožnily tuto práci dokončit.

3. května Zasedání generální rady schvaluje text prohlášení o pronásledování členů francouzských sekcí Mezinárodního dělnického sdružení, který napsal Marx. Provolání je vytištěno anglicky jako samostatný leták a 4. května vychází v anglickém liberálním listu „Daily Telegraph" [„Denní telegraf"]; Marxův francouzský překlad je otištěn 7. května v listu „Marseillaise" a v jiných novinách.

Kolem 4. května Marx naléhavě doporučuje Liebknechtovi, aby v listu „Volksstaat" zaujal vyhraněnější stanovisko vůči Bakuninovi a jeho stoupencům.

10. května Marx píše návrh rezoluce generální rady o takzvané Francouzské sekci v Londýně, v němž je tato skupina maloburžoazních emigrantů vystupujících jménem Internacionály dezavuována. Poněvadž Marx je nemocen, čte návrh rezoluce na zasedání generální rady Jung; návrh je jednomyslně přijat. Rezoluce je otištěna 14. května v „Penny Bee-Hive", 21. května v „Égalité" a „Volksstaatu" a v jiných novinách.

10.—15. května Marx a Engels se radí v dopisech o tom, kde by se měl konat příští kongres Internacionály.

17. května Marx se na zasedání generální rady vyslovuje pro přijetí návrhu německé Sociálně demokratické dělnické strany, aby se řádný kongres Mezinárodního dělnického sdružení konal v Mohuči, a navrhuje o tom rezoluci, která je jednomyslně přijata. Je uveřejněna v listu „Volksstaat" z 25. května, v „Égalité" z 28. května a v jiných novinách.

19. května Engels hodnotí v dopise Marxovi výsledky plebiscitu, kterým se vládnoucí kruhy ve Francii pokusily upevnit otřesený režim druhého císařství; velmi kladně hodnotí postoj francouzských dělníků, kteří energicky projevili svou nespokojenost s Bonapartovým režimem.

Kolem 23. května Marx dostává od Sorga statistické údaje o postavení dělnictva ve Spojených státech amerických.

23. května—kolem 23. června Marx je s dcerou Eleanorou na návštěvě u Engelse v Manchesteru.

14. června Marx a Engels posílají dopis výboru německé Sociálně demokratické dělnické strany o přípravách na nastávající kongres Mezinárodního dělnického sdružení v Mohuči; v dopise varují před pokusy lassallovců zmařit práci kongresu. Dopis je otištěn 26. června 1872 v listu „Volksstaat".

27. června Marx píše dopis výboru německé Sociálně demokratické dělnické strany, v němž rozhodně protestuje proti Liebknechtovu návrhu na odročení řádného kongresu Internacionály, který se má konat v září 1870.

28. června Na zasedání generální rady hovoří Marx o rozkolu v románské federaci Švýcarska a navrhuje rezoluci, která by podpořila románský federální výbor v jeho boji proti bakuninovcům. Rezoluce je jednomyslně přijata a uveřejněna 23. července v listu „La Solidarité" [„Solidarita"] a 24. července v listu „Le Mirabeau".

3.—4. července Marxe navštěvuje dvakrát ruský revolucionář German Alexandrovič Lopatin, který přijel z Paříže s doporučením od Lafargua; informuje Marxe o revolučním hnutí v Rusku a zejména o tom, že Černyševskij byl vypovězen do vyhnanství na Sibiř.

Kolem 5. července Engels píše na žádost Marxovy dcery Jenny poznámky k předmluvě pro sborník irských písní „Irská harfa".

5. července Marx píše z pověření generální rady provolání k dělníkům v Evropě a Spojených státech amerických, v němž je vyzývá, aby podporovali ženevské stavební dělníky v jejich boji s podnikateli. Text provolání s názvem „Výluka stavebních dělníků v Ženevě" je vytištěn jako leták anglicky, německy a francouzsky.

14. července Marx píše na základě usnesení generální rady „Důvěrné sdělení všem sekcím", v němž se dotazuje sekcí, zda by bylo účelné změnit sídlo generální rady. Text sdělení je rozeslán sekcím; ty se vyslovují pro to, aby sídlem generální rady zůstal i nadále Londýn.

Marx posílá Jungovi program řádného kongresu v Mohuči. Program vychází anglicky jako leták, dále v „Liberté" z 31. července, ve „Volksstaatu" z 13. srpna a v jiných orgánech Internacionály.

JMENNÝ REJSTŘÍK

Abercorn, James Hamilton, vévoda (1811—1885), irský místokrál (1866—1868 a 1874—1876). — 486, 498, 502

Adam Brémský (Adamus Bremensis) (zemř. asi roku 1085), středověký kronikář, autor „Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum" [„Dějiny hamburských arcibiskupů"]. — 543

Albinus (4. století), irský mnich a misionář. — 537

Albinus (druhá polovina 8. století), irský mnich; Karel Veliký ho povolal do Pavie, aby tam učil. — 536

Aldovrandi, P., člen Asociace společného pokroku, londýnské organizace italských dělníků, která byla pod vlivem Mazziniho; člen generální rady I. internacionály (říjen 1864—1865). — 52

Alexandr I. (1777—1825), ruský car (1801—1825). — 234

Alexandr II. (1818—1881), ruský car (1855—1881). — 595

Alexandr Ludvík Jiří, princ hesensko-darmstadtský (1823—1888), rakouský generál, zúčastnil se války v Itálii roku 1859, v prusko-rakouské válce v roce 1866 velel sboru spolkové armády. — 209, 217

Alexandr Makedonský, viz *Alexandr Veliký*

Alexandr Veliký (356—323 před n. l.), starověký vojevůdce a státník; od roku 336 makedonský král. — 528

Alfréd Veliký (849—901), anglosaský král (871—901), podporoval šíření vzdělanosti. — 536

Alžběta (1533—1603), anglická královna (1558—1603). — 486, 490, 491, 547, 605

Ammianus Marcellinus (asi 332 — asi 400), římský dějepisec. — 536

Anna (1665—1714), anglická královna (1702—1714); za její vlády se Anglie a Skotsko spojily ve Velkou Británii. — 486, 491—493, 605

Anselm z Canterbury (1033—1109), středověký teolog, představitel rané scholastiky. — 537

Applegarth, Robert (1833—1925), tesař, jeden z reformistických vůdců tradeunionů, generální tajemník Spojeného svazu tesařů a truhlářů (1862—1871), člen Londýnské odborové rady (London Trades Council) a generální rady I. internacionály (1865, 1868—1872), v roce 1869 delegát basilejského kongresu, jeden z vůdců Reformní ligy; v roce 1871 odmítl podepsat adresu generální

rady „Občanská válka ve Francii"; později z dělnického hnutí odešel. — 370, 393, 397, 422

Arnošt (1824—1899), rakouský arcivévoda, generál, v prusko-rakouské válce roku 1866 velel armádnímu sboru. — 218

Bagnagatti, D. G., tajemník Asociace společného pokroku, londýnské organizace italských dělníků, která byla pod vlivem Mazziniho; člen generální rady I. internacionály (listopad 1864—1865). — 52

Bakunin, Michail Alexandrovič (1814 — 1876), ruský revolucionář a publicista; jeden z hlavních ideologů anarchismu, narodnik, panslavista; účastník revoluce 1848—1849 v Německu; v I. internacionále vystupoval jako zapřisáhlý odpůrce marxismu a na haagském kongresu roku 1872 byl z I. internacionály pro svou rozbíjecskou činnost vyloučen. — 28—31, 451—454, 461, 462, 665

Bangya, János (1817—1868), maďarský žurnalista a důstojník, účastník revoluce v Uhrách v letech 1848—1849; po porážce revoluce Kossuthův emisar v zahraničí, současně tajný policejní agent; později vstoupil do turecké armády pod jménem Mehmed bej a za války Čerkesů proti Rusku na Kavkaze působil jako turecký agent (1855—1858). — 125, 126

Bara, Jules (1835—1900), belgický státník, liberál, ministr spravedlnosti (1865—1870, 1878—1884). — 358

Barrett, Michael (zemř. roku 1868), irský dělník, fenian, byl popraven. — 654, 655

Barri, viz *Giraldus Cambrensis*

Barton, John (konec 18. — začátek 19. století), anglický ekonom, představitel klasické buržoazní politické ekonomie. — 184

Bastiat, Frédéric (1801—1850), francouzský vulgární buržoazní ekonom, hlasatel třídní harmonie. — 10, 32, 63, 64, 128, 239, 350, 351

Bauer, Edgar (1820—1886), německý publicista, mladohegelovec, bratr Bruno Bauera; v padesátých a začátkem šedesátých let žil v cizině; v letech 1858—1859 redaktor londýnského listu „Neue Zeit"; po amnestii roku 1861 pruský úředník. — 371

Beales, Edmond (1803—1881), anglický právník, buržoazní radikál; president anglické Národní ligy pro nezávislost Polska, člen anglické Společnosti pro osvobození otroků, která za americké občanské války podporovala Sever; předseda Reformní ligy (1865—1869). — 130

Beaufort, Daniel Augustus (1739—1821), irský zeměpisec, kněz francouzského původu, autor knihy „Poznámky k mapě Irska" .— 516

Bebel, August (1840—1913), významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním soustružník; od roku 1867 předseda Svazu německých dělnických spolků, člen I. internacionály, od roku 1867 poslanec Říšského sněmu, jeden ze zakladatelů a vůdců německé sociální demokracie, vystupoval proti lassallovství; za prusko-francouzské války stál na pozici proletářského internacionalismu, vystupoval na podporu Pařížské komuny; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; člen II. internacionály, v devadesátých letech

a na počátku 20. století bojoval proti reformismu a revizionismu; v posledním období života centrista. — 20, 21, 375

Becker, Bernhard (1826—1882), německý publicista, lassallovec; předseda Všeobecného německého dělnického spolku (1864—1865); v roce 1872 delegát haagského kongresu I. internacionály. — 125—129, 368

Becker, Johann Philipp (1809—1886), povoláním kartáčník, aktivní účastník revoluce 1848—1849; organizátor sekcí I. internacionály ve Švýcarsku a v Německu, delegát londýnské konference (1865) a všech kongresů I. internacionály, redaktor časopisu „Der Vorbote" (1866—1871); Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 127, 431, 452, 453, 461, 556, 561, 564, 596, 603

Beda Venerabilis (Ctihodný) (asi 673—735), anglosaský učenec, mnich a historik. — 536

Bedřich Karel, princ (1828—1885), pruský generál, později generál polní maršál, v dánské válce 1864 vrchní velitel pruské, později prusko-rakouské armády; v prusko-rakouské válce 1866 velel první pruské armádě. — 203, 214, 215, 217, 218

Bedřich Vilém (1831—1888), pruský korunní princ, roku 1888 pruský král a německý císař pod jménem Bedřich III.; v prusko-rakouské válce 1866 velel druhé pruské armádě. — 203, 215, 217, 218

Bedřich Vilém III. (1770—1840), pruský král (1797—1840). — 203

Bedřich Vilém IV. (1795—1861), pruský král (1840—1861). — 402

Beethoven, Ludwig van (1770—1827), veliký německý skladatel. — 556

Béluze, Jean Pierre (1821—1908), povoláním umělecký truhlář; maloburžoazní socialista, Cabetův žák a přívrženec; ředitel družstevní banky „Crédit au Travail" (1862 až 1868), jeden ze zakladatelů časopisu „L'Association", družstevního orgánu; člen I. internacionály, později z dělnického hnutí odešel. — 116, 117, 562

Bem, Józef (1795—1850), polský generál a bojovník za svobodu, jeden z vůdců polského povstání 1830—1831; v říjnu 1848 se zúčastnil obrany revoluční Vídně; v roce 1849 jeden z vojevůdců maďarské revoluční armády; později vstoupil do turecké armády pod jménem Amurat paša. — 233

Benedek, Ludwig (1804—1881), rakouský generál; zúčastnil se potlačení povstání haličských rolníků v roce 1846 a revoluce v Itálii a Uhrách v letech 1848—1849; za války v Itálii 1859 velel armádnímu sboru; roku 1860 náčelník štábu rakouské armády; civilní a vojenský guvernér v Uhrách; v prusko-rakouské válce 1866 vrchní velitel rakouské armády. — 203, 205, 209, 213, 214, 216—219

Benignus (zemř. roku 468), irský kněz, podílel se na sestavení staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 530

Bernard z Clairvaux (asi 1091—1153), francouzský teolog, fanatický přívrženec katolicismu. — 531

Bernard, P., belgický dělník, malíř; člen generální rady I. internacionály; dopisující tajemník pro Belgii (1868—1869). — 393, 397

Bervi, Vasilij Vasiljevič (pseudonym N. *Flerovskij*) (1829—1918), ruský

ekonom a sociolog, šiřitel osvěty a demokrat, představitel narodnického utopického socialismu, autor knihy „Postavení dělnické třídy v Rusku". — 30, 449, 450

Besson, Alexandre, francouzský emigrant v Londýně, zámečník; člen generální rady I. internacionály (1866—1868); dopisující tajemník pro Belgii; jeden z vůdců Francouzské sekce v Londýně; připojil se ke skupině kolem Félixe Pyata. — 253, 577, 594, 595, 602

Biscamp, Elard, německý demokrat, novinář; účastník revoluce 1848—1849 v Německu; po porážce revoluce emigroval a byl členem redakce listu „Das Volk", orgánu německých emigrantů v Londýně, jehož byl Marx přímým spolupracovníkem.— 371

Bismarck, Otto von *Schönhausen*, kníže (1815—1898), pruský a německý státník, představitel pruských junkerů; vyslanec v Petrohradě (1859—1862), velvyslanec v Paříži (1862); pruský ministerský předseda (1862—1871), kancléř Německé říše (1871—1890); sjednotil Německo kontrarevoluční cestou; zapřisáhlý nepřítel dělnického hnutí, autor výjimečného zákona proti socialistům (1878). — 18, 20, 21, 95, 107, 203, 260, 364, 365, 416, 472, 473, 561

Blackburne, Francis (1782—1867), irský právník a státník, zastával odpovědná místa v anglickém soudnictví v Irsku. — 495

Blake, J. A., anglický politik, liberál, člen parlamentu. — 653

Blind, Karl (1826—1907) ,německý spisovatel a novinář, maloburžoazní demokrat, v letech 1848—1849 účastník revolučního hnutí v Bádensku; v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Londýně, později národní liberál. — 54—57

Blockmoor nebo *Blackmore*, účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865). — 53

Boate, Gerard (1604—1650), anglický lékař holandského původu, autor knihy „Přírodopis Irska". — 521

Bocquet, Jean Baptiste, francouzský učitel, maloburžoazní demokrat, republikán; zúčastnil se revoluce 1848 ve Francii, potom emigroval do Londýna; Gercenův přítel; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865). — 52

Bohn, Henry George (1796—1884), anglický nakladatel. — 532

Boileaux-Despréaux, Nicolas (1636—1711), francouzský básník a teoretik klasicismu. — 647

Boisguillebert, Pierre Le Pesant, sieur de (1646—1714), francouzský ekonom, předchůdce fyziokratů, zakladatel klasické buržoazní politické ekonomie ve Francii. — 289

Bolleter, Heinrich, německý emigrant v Londýně, člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, člen ústřední rady I. internacionály (listopad 1864—1865), účastník londýnské konference 1865. — 52, 133

Bonaparte, viz *Napoleon I.*

Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Boon, Martin James, povoláním mechanik, stoupenec sociálně reformátorských názorů chartisty Jamese Bronterra O'Briena; člen generální rady

I. internacionály (1869—1872), tajemník Ligy půdy a práce, v roce 1872 člen britské federální rady. —397, 629

Booth, John Wilkes (1839—1865), americký herec; za občanské války v Americe přívrženec jižních států; zavraždil presidenta USA Abrahama Lincolna. — 132

Bordage, P., člen ústřední rady I. internacionály (říjen 1864—1866), účastník londýnské konference 1865; člen Francouzské sekce v Londýně. — 52, 133

Borkheim, Sigismund Ludwig (1825—1885), německý novinář, demokrat; v roce 1849 se zúčastnil bádensko-falckého povstání, po jeho potlačení emigroval; od roku 1851 obchodník v Londýně; Marxův a Engelsův přítel. — 126, 127

Bowring, sir John (1792—1872), anglický politik, filolog a spisovatel, žák Benthamův, freetrader; v padesátých letech vysoký úředník, prosazoval anglickou kolonizátorskou politiku na Dálném východě. — 556

Breitschwert, Otto Ludwig (pseudonym *Ludwig Otto*) (1836—1890), německý novinář, roku 1864 člen ústřední rady I. internacionály.— 52

Brewer, John Sherren (1810—1879), anglický historik a filolog, profesor na Queen's College [Královnině koleji] v Londýně. — 532

Brian Borumha (*Boroimhe*) (926—1014), irský král (1001—1014), roku 1014 dobyl v bitvě u Clontarfu rozhodného vítězství nad Normany. — 540—542, 547

Bright, John (1811—1889), anglický továrník, vedoucí liberální politik, freetrader, jeden ze zakladatelů Ligy proti obilním zákonům, od začátku šedesátých let vůdce levého křídla liberální strany; byl několikrát ministrem v liberálních vládách. — 438, 445, 603, 630, 632, 652

Brismée, Désiré (1823—1888), belgický typograf, proudhonovec, později bakuninovec; v roce 1865 jeden ze zakladatelů belgické sekce I. internacionály; od roku 1869 člen belgické federální rady; v roce 1868 delegát bruselského kongresu, v roce 1869 místopředseda basilejského kongresu a v roce 1872 delegát haagského kongresu I. internacionály; později člen představenstva belgické Dělnické strany. — 595

Brissot (de Warville), Jacques (Jean) Pierre (1754—1793), politik za Francouzské revoluce, na začátku revoluce člen Jakobínského klubu, později vůdce a teoretik girondistů. — 60

Broder, viz *Brodhir*

Brodhir (zemř. roku 1014), normanský Viking, roku 1014 zabil v bitvě u Clontarfu irského krále Briana Borumhu. — 540—542

Bronner, Eduard, německý lékař, maloburžoazní demokrat; v roce 1849 poslanec bádenského Ústavodárného shromáždění; později emigroval do Anglie. — 55

Brown, John (1800—1859), americký farmář, jeden z nejvýznamnějších představitelů revolučního křídla abolicionistického hnutí; účastník ozbrojeného boje proti otrokářům v Kansasu (1854—1856); v roce 1859 se pokusil rozpoutat povstání černých otroků ve Virginii, byl zajat a popraven. — 483

Bruadhair, viz *Brodhir*

Bruce, Henry Austin, (od roku 1873) lord Aberdare (1815—1895), anglický státník, liberál, ministr vnitra (1868—1873). — 421, 445, 631, 642, 643, 647, 649, 652—655, 660

Buckley, James, tradeunionista, člen generální rady I. internacionály (listopad 1864—1869) a Reformní ligy. — 52, 133, 370, 397

Burke, Rickard (zemř. roku 1870), irský fenian, důstojník severoamerické armády, jeden z organizátorů povstání z roku 1867 v Irsku, roku 1867 byl zatčen a zemřel ve vězení. — 444, 637, 642, 643, 646, 647, 652—654

Burke, Thomas F. (nar. roku 1840), irský fenian, generál, zúčastnil se občanské války v USA na straně jižních států, jeden z organizátorů povstání z roku 1867 v Irsku, v dubnu 1867 byl odsouzen k doživotnímu vězení. — 444

Burke, Thomas Henry (1829—1882), anglický státník, v šedesátých letech osobní tajemník státního sekretáře pro Irsko, později podsekretář pro Irsko (1869—1882). — 631

Butt, Isaac (1813—1879), irský advokát a politik, liberál, člen parlamentu; v šedesátých letech vystupoval na obranu uvězněných irských fenianů; v sedmdesátých letech jeden z organizátorů hnutí za samosprávu Irska s vlastním parlamentem a vládou (Home Rule). — 423, 631, 633

Cabet, Étienne (1788—1856), francouzský právník a publicista, utopický komunista; autor utopického románu „Voyage en Icarie" [„Cesta do Ikarie"] (1842). — 63

Caesar, Gaius Julius (asi 100—44 před n.l.), římský vojevůdce a státník. — 544

Caird, James (1816—1892), skotský agronom, liberál, člen parlamentu; autor několika spisů o zemědělské otázce v Anglii a Irsku. — 516, 517

Cairnech (5. století), hlasatel křesťanství v Irsku, podílel se na sestavení staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 530

Camden, William (1551—1623), anglický historik, autor knihy „Británie". — 532

Camperio, Philipp (1810—1882), švýcarský státník italského původu, právník; člen Velké rady (1847—1870), předseda Státní rady v Ženevě, stál v čele justice a policie. — 476

Campion, Edmund (1540—1581), hlasatel katolicismu v Anglii, autor „Dějin Irska". — 532

Carey, Martin Henley, irský novinář, fenian, roku 1865 byl odsouzen k pěti letům nucených prací. — 444, 632, 637

Carolan nebo *O'Carolan*, Torlogh (1670 — 1738), irský bard, autor mnoha lidových písní. — 547

Carpenter, William Benjamin (1813—1885), anglický přírodovědec a fyziolog. — 556

Carter, James, holič, člen Reformní ligy, člen generální rady I. internacionály (říjen 1864—1867) a dopisující tajemník pro Itálii (1866—1867); roku 1865 se zúčastnil londýnské konference, 1866 ženevského kongresu a 1867 lausannského kongresu I. internacionály. — 52, 134, 577, 602

Casey, John, irský fenian, v roce 1866

zatčen a odsouzen k pěti letům nucených prací. — 659, 660

Castlereagh, Henry Robert Stewart, markýz *Londonderry*, vikomt (1769—1822), anglický státník, tory; v roce 1798 potlačil irské povstání; státní tajemník pro Irsko (1799—1801), ministr války a kolonií (1805—1806, 1807—1809), ministr zahraničních věcí (1812—1822); spáchal sebevraždu. — 488, 634, 652

Celestius (polovina 4. — počátek 5. století), irský mnich a misionář. — 536

Cialdini, Enrico, vévoda *Gaetský* (1811—1892), italský generál; v letech 1848—1849 se zúčastnil osvobozenecké války v Itálii, za krymské války velel piemontské brigádě (1855), za války v Itálii 1859 divizi a za prusko-rakouské války 1866 sboru. — 210, 213

Cimbaoth (3. století před n.l.), podle kroniky vládce starověkého Ulsteru. — 528

Clam-Gallas, Eduard, hrabě (1805—1891), rakouský generál, v letech 1848—1849 se zúčastnil potlačení revolučního a národně osvobozeneckého hnutí v Itálii, za války v Itálii 1859 a za prusko-rakouské války 1866 velel sboru. — 217

Clarendon, George William Frederick *Villiers*, hrabě (1800—1870), anglický státník, whig, později liberál; místodržitel Irska (Lord Lieutenant of Ireland) (1847—1852), roku 1848 potlačil irské povstání; ministr zahraničních věcí (1853—1858, 1865—1866 a 1868—1870). — 373

Clariol nebo *Clarion*, v roce 1865 delegát Svazu pařížských typografů na londýnské konferenci I. internacionály. — 563

Claudianus, Claudius (4. století), římský básník. — 536

Cobbett, William (1762—1835), anglický politik a publicista; významný představitel maloburžoazního radikalismu, bojoval za demokratizaci anglického politického zřízení. — 634

Cohn nebo *Cohen*, James, doutníkářský dělník, předseda londýnského Sdružení doutníkářských dělníků. člen generální rady I. internacionály (1867—1871), dopisující tajemník pro Dánsko (1870—1871), 1868 delegát bruselského kongresu a 1871 delegát londýnské konference I. internacionály. — 370, 397

Collet, Joseph, francouzský novinář, republikán, emigrant v Londýně, redaktor týdeníku „Courrier International"; člen generální rady I. internacionály (1866—1867). — 584, 585, 598

Columba (asi 521—597), irský misionář, hlasatel křesťanství ve Skotsku. — 537

Condillac, Etienne Bonnot de (1715—1780), francouzský ekonom a deistický filosof, senzualista; zastával názor, že hodnota zboží je určována jeho užitečností. — 293, 329

Cope, James, tradeunionista, člen výboru londýnského Svazu obuvníků a Londýnské odborové rady (London Trades Council); člen generální rady I. internacionály (1865—1867), účastník londýnské konference 1865. — 562

Copeland, představitel ateistického hnutí v Anglii; člen generální rady I. internacionály (1868—1869). — 370

Corc (5. století), munsterský král, podle

irské kroniky se podílel na sestavení staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 530

Cormac Mac Cuilennain (836—908), cashelský král a biskup (901—908). — 531

Cormac Ulfadha (3. století), irský král. — 535

Cornell, Ezra (1807—1874), americký kapitalista a filantrop, zakladatel Cornellovy university v Ithace (USA). — 520

Costello, Augustin, irský fenian, důstojník americké armády; v roce 1867 přijel do Irska, aby se zúčastnil povstání, byl zatčen a odsouzen k 12 letům nucených prací. — 643

Coulson, Edwin, tradeunionista, tajemník londýnského Spolku zedníků, člen Londýnské odborové rady (London Trades Council), člen ústřední rady I. internacionály (1865—1866) a výkonného výboru Reformní ligy. — 133, 562

Cowley, Henry Richard Charles *Wellesley*, baron (1804—1884), anglický diplomat, velvyslanec v Paříži (1852—1867). — 584

Cremer, William Randall (1838—1908), představitel anglického tradeunionismu a pacifistického hnutí, reformista; jeden ze zakladatelů a předáků Spojeného svazu tesařů a truhlářů, člen Londýnské odborové rady (London Trades Council), anglické Národní ligy pro nezávislost Polska a Ligy půdy a práce; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály a její generální tajemník (1864—1866), účastník londýnské konference (1865) a ženevského kongresu I. internacionály (1866); člen výkonného výboru Reformní ligy; odpůrce revoluční taktiky, v době boje za reformu volebního práva se paktoval s buržoazií; později člen liberální strany; člen parlamentu (1885—1895 a 1900—1908). — 53, 134, 552, 562

Cromwell, Henry (1628—1674), syn Olivera Cromwella, generál armády anglického parlamentu, v roce 1650 se zúčastnil trestné expedice Olivera Cromwella v Irsku, v roce 1654 byl jmenován velitelem irské armády, místodržitel (1657—1658), lord místodržitel Irska (1658—1659). — 491

Cromwell, Oliver (1599—1658), anglický státník; vůdce buržoazie a zburžoaznělé šlechty za buržoazní revoluce z konce 17. století; od roku 1649 vrchní velitel irské armády a lord místodržitel Irska, od roku 1653 do roku 1658 lord protektor (hlava státu) Anglie, Skotska a Irska. — 486, 489—491, 547, 605

Cucchiari, Domenico (1806—1900), italský generál, účastník války v Itálii 1859, za prusko-rakouské války 1866 velel sboru. — 211

Černyševskij, Nikolaj Gavrilovič (1828—1889), ruský revoluční demokrat; jeden z významných předchůdců ruské sociální demokracie. — 30, 450

Daire (5. století), jeden z vládců Ulsteru, podílel se na sestavení staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 520

Darwin, Charles Robert (1809—1882), velký anglický přírodovědec, zakladatel vědecké vývojové biologie. — 250, 260, 556

Davies, John (1569—1626), anglický státník, básník, autor několika spisů o dějinách Irska; vrchní státní návladní pro Irsko (1609—1619); přívrženec anglické kolonizace Irska. — 532

Davis, Jefferson (1808—1889), americký politik, člen demokratické strany, jeden z organizátorů povstání otrokářů z Jihu; zúčastnil se války USA proti Mexiku (1846—1848), ministr války USA (1853—1857), president jižní Konfederace (1861—1865). — 132, 632

Davisson, A. N., sekretář Schillerovy společnosti v Manchesteru. — 362

Dell, William, čalouník, člen anglické Národní ligy pro nezávislost Polska; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1869) a její pokladník (1865, 1866—1867), účastník londýnské konference (1865); jeden z vůdců Reformní ligy. — 52, 133, 370, 578, 602

Della Rocca, viz *Morozzo della Rocca*, Enrico

Denoual, Jules, francouzský maloburžoazní demokrat, účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865). — 52, 559

De Paepe, César (1842—1890), typograf, později lékař; jeden ze zakladatelů belgické sekce I. internacionály, člen belgické federální rady, delegát londýnské konference (1865), lausannského (1867), bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu a londýnské konference (1871) I. internacionály; po haagském kongresu (1872) podporoval dočasně bakuninovce; jeden ze spolu-zakladatelů belgické Dělnické strany (1885). — 563, 567

Derby, Edward Geoffrey Smith *Stanley*, od roku 1851 hrabě (1799—1869), anglický státník, vůdce toryů, potom jeden z vůdců konzervativců; ministerský předseda (1852, 1858—1859, 1866—1868). — 446, 648

Derkinderen, člen generální rady I. internacionály (1866—1867), v roce 1867 dopisující tajemník pro Holandsko. — 253

Destutt de Tracy, Antoine Louis Claude, hrabě (1754—1836), francouzský ekonom, senzualistický filosof, přívrženec konstituční monarchie. — 309

De Witte, J., belgický dělník, malíř, člen prozatímního výboru sekce I. internacionály v Lutychu, založené roku 1867. — 595

Dick, Alexander, tradeunionista, člen Spojeného svazu pekařských dělníků; člen ústřední rady I. internacionály (listopad 1864—1865); v roce 1865 se přestěhoval na Nový Zéland a byl jmenován dopisujícím tajemníkem v této zemi. — 52

Diderot, Denis (1713—1784), francouzský filosof, představitel mechanického materialismu, ateista, jeden z ideologů francouzské revoluční buržoazie, osvícenec, hlava encyklopedistů. — 195

Dinter, J. G., německý horník, předseda dělnického výboru, který vypracoval prozatímní návrh stanov pro sjednocení hornických bratrstev všech saských dolů (Zwickau 1869). — 384

Diodóros Sicilský (asi 80—29 před n.l.), řecký historik z Agyria, autor obecných dějin „Historické knihovny". — 533

Dionýsius Areopagita (*Dionysios Areopagitės*) (1. století), domněle první aténský biskup, kterému byly ve středověku připisovány mystické spisy neznámého autora z 5. stol. — 537

Disraeli, Benjamin, od roku 1876 hrabě *Beaconsfield* (1804—1881), anglický státník a spisovatel, jeden z předáků toryů, v druhé polovině 19. století vůdce konzervativní strany; kancléř pokladu (ministr financí) (1852, 1858—1859 a 1866—1868), ministerský předseda (1868 a 1874—1880). — 446, 630, 648

Dobroljubov, Nikolaj Alexandrovič (1836—1861), ruský revoluční demokrat; jeden z předchůdců ruské sociální demokracie. — 30

Downing, M'Carthy, irský politik, liberál, člen parlamentu. — 653, 654

Dronke, Ernst (1822—1891), německý publicista a spisovatel, zpočátku „pravý" socialista, později člen Svazu komunistů; 1848—1849 jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung"; po porážce revoluce emigroval do Švýcarska, později do Anglie; za rozkolu ve Svazu komunistů zůstal stoupencem Marxe a Engelse; později zanechal politické činnosti a věnoval se obchodu. — 125

Dubthach (5. století), irský dvorní básník a zákonodárce, podílel se na sestavení staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 530

Dufferin and Ava, Frederick Temple Hamilton (Temple) *Blackwood*, markýz (1826—1902), anglický státník a diplomat, liberál, člen Gladstonovy vlády (1868—1872), majitel rozsáhlých pozemků v Irsku. — 485 502, 649, 657

Duffy, Edward (1840—1868), jeden z vůdců Irského revolučního bratrstva, organizoval fenianské hnutí v západním Irsku, roku 1867 byl odsouzen k 15 letům nucených prací, zemřel ve vězení. — 639, 640

Dumas, Alexandre (otec) (1803—1870), známý francouzský romanopisec. — 644

Du Mesnil-Marigny, Jules (1810—1885), francouzský buržoazní ekonom a publicista; v roce 1865 byl členem I. internacionály, zúčastnil se londýnské konference (1865). — 563

Duncker, Franz Gustav (1822—1888), německý nakladatel, člen buržoazní pokrokové strany, v roce 1868 založil s Maxem Hirschem reformistické hirschovsko-dunckerovské odbory, které existovaly až do roku 1933. — 240, 248, 369

Dungal (zemř. asi roku 827), irský mnich, učenec a básník, asi v roce 820 byl povolán do Pavie, aby tam učil. — 537

Dunoyer, Barthélemy Charles Pierre Joseph (1786—1862), francouzský ekonom a buržoazní politik. — 63

Dupont, Eugène (asi 1831—1891), francouzský hudební nástrojař; účastník pařížského červnového povstání z roku 1848; od roku 1862 žil v Londýně, člen generální rady I. internacionály (listopad 1864—1872), dopisující tajemník pro Francii (1865—1871); účastník londýnské konference (1865) a ženevského kongresu (1866), předseda lausannského kongresu (1867), delegát bruselského kongresu (1868), londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872) I. internacionály; uskutečňoval Marxovu linii; roku 1870 odešel do Manchesteru a za-

ložil tam sekci I. internacionály; člen britské federální rady I. internacionály (1872—1873); v roce 1874 se přestěhoval do Spojených států. — 52, 134, 252, 378, 393, 397, 552, 577, 602

Durando, Giacomo (1807—1894), italský generál, v prusko-rakouské válce (1866) velel sboru italské armády. — 211

Eccarius, Johann Georg(e) (1818—1889), německý krejčovský dělník, publicista; emigrant v Londýně, člen Svazu spravedlivých, později Svazu komunistů; jeden z vůdců Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; účastník shromáždění v St. Martin's Hallu z 28. září 1864; člen generální rady I. internacionály (1864—1872), generální tajemník rady (1867—1871), dopisující tajemník pro Ameriku (1870—1872), delegát všech kongresů a konferencí I. internacionály; později se přiklonil k reformistickým vůdcům anglických tradeunionů. — 52, 130, 133, 253, 361, 393, 397, 422, 477, 578, 602, 629

Edelsheim, Leopold Wilhelm, od roku 1868 *Edelsheim-Gyulai* (1826—1893), rakouský generál, v prusko-rakouské válce 1866 velel divizi jezdectva. — 215, 218

Eduard III. (1312—1377), anglický král (1327—1377). — 303, 342

Einhard (nebo Einhart, Eginhard) (asi 770—840), francký dějepisec, životopisec Karla Velikého. — 536

Ella (Aella) (zemř. roku 867), northumberlandský král (asi 862—867). — 539

Engels, Bedřich (1820—1895) (viz životopisná data). — 68, 113, 114, 118, 120—123, 128, 215, 281, 363—366, 368, 473, 507

Erdmann, Johann Eduard (1805—1892), německý filosof, pravý hegelovec. — 537

Eriugena, Jan Scotus (asi 810 — asi 877), středověký filosof, teolog a překladatel irského původu. — 537, 538

Erlanger, Raphael *von*, frankfurtský bankéř. — 97

Eyre, Edward John (1815—1901), anglický koloniální úředník, guvernér Jamaiky (1864—1866), v roce 1865 potlačil povstání černochů. — 391

Ezop (6. století před n.l.), pololegendární řecký bajkář. — 57, 294, 331

Ferdinand II. (1810—1859), neapolský král (1830—1859); za bombardování Mesiny v roce 1848 dostal přezdívku „král Bomba". — 446, 643

Fergus (5. století), irský básník, podílel se na sestavení staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 530

Ferrier, François Louis Auguste (1777—1861), francouzský celní podinspektor, ekonom, epigon merkantilismu. — 239

Feuerbach, Ludwig Andreas (1804—1872), vynikající německý materialistický filosof předmarxovského období; představitel německé klasické filosofie. — 58, 235

Filip II. (1527—1598), španělský král (1556—1598). — 132

Filip, princ a hrabě *Flanderský* (1837—1905), syn belgického krále Leopolda I. — 390

Fitzgerald, Edward, lord (1763—1798), irský buržoazní revolucionář, jeden z organizátorů společnosti Sjedno-

cení Irové (United Irishmen), řídil přípravy k povstání v roce 1798 v Irsku. — 489, 494

Fitzgerald, John David (1816—1889), irský právník a politik, liberál, člen parlamentu, zastával vysoké funkce v anglické správě Irska. — 661

Fleetwood, Charles (zemřel roku 1692), za anglické buržoazní revoluce v 17. století generál parlamentní armády; od roku 1652 vrchní velitel anglické armády v Irsku, místodržitel Irska (1654—1657). — 491

Flerovskij, N., viz *Bervi*, Vasilij Vasiljevič

Flies, Eduard (1802—1886), pruský generál, v prusko-rakouské válce 1866 velel brigádě jezdectva, potom divizi. — 216

Fontaine, Léon, belgický novinář, účastník demokratického hnutí; redaktor francouzského vydání Gercenova „Kolokolu" (1862—1865); v roce 1865 dopisující tajemník ústřední rady v Belgii; 1868 delegát bruselského kongresu I. internacionály. — 567

Fontana, Guiseppe P., účastník revoluce 1848 v Itálii, poté emigrant; jeden z vůdců Asociace společného pokroku, londýnské organizace italských dělníků, která byla pod vlivem Mazziniho; člen ústřední rady I. internacionály (říjen 1864—1865); roku 1865 dopisující tajemník pro Itálii. — 52

Forsterling, Emil (1827—1872), měděkovec; člen Všeobecného německého dělnického spolku, 1867—1868 předseda lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku, který založila hraběnka Hatzfeldtová; 1867—1870 poslanec severoněmeckého Říšského sněmu. — 368

Fortescue-Parkinson, Chichester Samuel, baron *Carlingford* (1823—1898), anglický státník, liberál, člen parlamentu (1847—1874), státní sekretář pro Irsko (1865—1866 a 1868—1870), zastával několik odpovědných státních úřadů. — 631

Fourier, Charles (1772—1837), francouzský utopický socialista. — 58, 248, 268, 534

Fox, Peter (vlastním jménem Peter Fox André) (zemř. roku 1869), anglický novinář, pozitivista; jeden z vůdců anglické Národní ligy pro nezávislost Polska; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1869); od roku 1865 oficiální tiskový dopisovatel generální rady, od září do listopadu 1866 generální tajemník rady, dopisující tajemník pro Ameriku (1866—1867); v roce 1866 jeden z redaktorů „Commonwealthu"; člen výkonného výboru Reformní ligy. — 53, 130, 133, 577, 578, 596, 601, 602

Franklin, Benjamin (1706—1790), americký politik a diplomat; fyzik a ekonom; buržoazní demokrat, účastník boje za osvobození anglických kolonií v Americe a spoluautor prohlášení nezávislosti Spojených států. — 158

Fremont, John Charles (1813—1890), americký cestovatel a politik, stoupenec levého křídla republikánské strany; ve volbách 1856 kandidát na presidentský úřad, za americké občanské války velel vojsku severních států v Missouri (do listopadu 1861) a Virgínii (1862). — 56

Fribourg, E. E., povoláním rytec, později obchodník; pravicový proudhonovec, jeden z vůdců pařížské sekce I. internacionály; delegát londýnské konference (1865) a ženevského kongresu (1866); v roce 1871 vydal knihu (Mezinárodní dělnické sdružení), zaměřenou proti I. internacionále a Pařížské komuně. — 115, 117, 559, 561—563

Fridolin (6. století), irský misionář, hlasatel křesťanství mezi hornorýnskými Alemany. — 537

Gablenz, Ludwig Karl Wilhelm baron (1814—1874), rakouský generál, zúčastnil se potlačení revoluce 1848—1849 v Itálii a v Uhrách, války v Itálii (1859) a prusko-rakouské války (1866). — 218

Gallus (sv. Havel, něm. St. Gallen) (asi 550—asi 645), irský mnich, hlasatel křesťanství v nynější Francii a Švýcarsku, kde založil benediktinský klášter po něm nazvaný (kanton St. Gallen). — 537

Gardner, Robert, anglický továrník, který v roce 1844 zkrátil ve svých podnicích v Prestonu pracovní den z 12 hodin na 11. — 319

Garibaldi, Giuseppe (1807—1882), italský revolucionář, demokrat, vůdce národně osvobozeneckého hnutí v Itálii; roku 1848 v čele dobrovolnického sboru obětavě bojoval na straně piemontské armády proti Rakousku; byl hlavním organizátorem obrany římské republiky v dubnu až červnu 1849; v padesátých a šedesátých letech vedl boj italského národa za národní osvobození a sjednocení země. — 213, 443

Gathorne-Hardy, Gathorne (1814—1906), anglický státník, konzervativec, ministr vnitra (1867—1868). — 252

Geib, August (1842—1879), německý sociální demokrat, knihkupec v Hamburku; člen Všeobecného německého dělnického spolku; účastník eisenašského sjezdu 1869 a jeden ze zakladatelů Sociálně demokratické dělnické strany, pokladník strany (1872—1878); člen Říšského sněmu (1874—1876). — 258, 471

Gennadius, (5. století), gaelský spisovatel. — 536

Gérard, Balthasar (1558—1584), fanatický katolík; v roce 1584 zavraždil prince Viléma Oranžského, vůdce nizozemské buržoazní revoluce z 16. století. — 132

Gercen, Alexandr Ivanovič (1812—1870), velký ruský revoluční demokrat, materialistický filosof, publicista a spisovatel; v roce 1847 emigroval do ciziny, kde založil svobodnou ruskou tiskárnu a vydával literárně politický almanach „Poljarnaja zvezda" a list „Kolokol". — 462

Gibson, William, člen Národního dělnického svazu (National Labor Union) v USA; tajemník Svazu pro mezinárodní styky. — 597—600

Giraldus Cambrensis (Gerald de Barri) (1146—asi 1220), anglický středověký spisovatel, 1185 se zúčastnil vojenské výpravy proti Irsku, autor několika spisů o Irsku. — 532, 533, 538, 544

Gladstone, William Ewart (1809—1898), anglický státník, tory, později peelovec, v druhé polovině 19. století předák liberální strany; kancléř po-

kladu (ministr financí) (1852—1855 a 1859—1866) a ministerský předseda (1868—1874, 1880—1885, 1886, 1892—1894). — 25, 37, 39, 372, 423, 445—447, 483, 630—634, 636, 638, 640, 642—644, 646—649, 651, 652, 656—658, 660, 661

Gottraux, Jules, Švýcar, přijal anglické státní občanství; člen I. internacionály. — 584

Gounod, Charles François (1818—1893), francouzský skladatel. — 556

Graves, Charles (1812—1899), irský vědec, matematik, člen vládní komise pro překlad a vydání starých irských zákonů (1852—1869); od roku 1866 biskup v Limericku. — 529

Gray, Roger, zedník, předseda představenstva akciové společnosti novin „Bee-Hive"; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martins's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865) a Reformní ligy. — 52

Greville-Nugent, Reginald, irský důstojník, liberál. — 661

Grimm, Jacob (1785—1863), významný německý filolog a historik umění, autor prací o dějinách německého jazyka a práva, o mytologii a literatuře; vydával společně se svým bratrem Wilhelmem (1786—1859) pověsti a pohádky a od roku 1852 první svazky „Německého slovníku". — 534, 543

Grossmith, John, člen ústřední rady I. internacionály (listopad 1864—1865) — 52

Grün, Karl (1817—1887), německý maloburžoazní publicista, v polovině čtyřicátých let hlavní představitel „pravého" socialismu. — 60

Guillaume, James (1844—1916), švýcarský učitel; anarchista, bakuninovec, člen I. internacionály, účastník ženevského (1866), lausannského (1867), basilejského (1869) a haagského (1872) kongresu I. internacionály; jeden z organizátorů Aliance socialistické demokracie, redaktor listů „Le Progrès", „La Solidarité" a „Bulletin de la Fédération Jurassienne"; na haagském kongresu byl pro rozbíječskou činnost z I. internacionály vyloučen; za první světové války sociálšovinista. — 453, 454

Guizot, Francois Pierre Guillaume (1787—1874), francouzský historik a státník, orleanista, od roku 1840 do únorové revoluce 1848 fakticky řídil vnitřní i zahraniční politiku Francie; zastupoval zájmy finanční buržoazie. — 403

Hadrián IV. (Nicholas Breakspear) (zemřel roku 1159), římský papež (1154—1159); původem Angličan. — 490

Hales, John (nar. roku 1839), představitel anglických tradeunionů, povoláním tkadlec; člen generální rady I. internacionály (1866—1872) a její tajemník (květen 1871—červen 1872); člen výkonného výboru Reformní ligy, člen Ligy půdy a práce; delegát londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872) I. internacionály; od začátku roku 1872 stál v čele reformistického křídla britské federální rady; bojoval proti Marxovi a jeho přívržencům ve snaze získat vedení I. internacionály v Anglii. — 370, 397

Hancock, U. Nelson, irský právník, společně s O'Mahonym vydal dva

svazky staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 529
Händel, Georg Friedrich (1685—1759), velký německý skladatel. — 556
Hanmer, Meredith (1543—1604), anglický kněz a historik, autor knihy „Irská kronika". — 532
Hansemann, David (1790—1864), německý velkokapitalista, jeden z vůdců porýnské liberální buržoazie; v březnu až září 1848 byl pruským ministrem financí, prováděl zrádcovskou politiku dohody s kontrarevolucí. — 381
Hansen, N. P., člen generální rady I. internacionály (prosinec 1864—1867), účastník londýnské konference I. internacionály (1865), dopisující tajemník pro Dánsko (1866), potom pro Dánsko a Holandsko (1867); původem Dán. — 52, 133, 577, 602
Harald I. Hårfager (Krásnovlasý) (asi 850—asi 933), norský král (872—930). — 538
Hartwell, Robert, anglický typograf; bývalý chartista, jeden z redaktorů novin „Bee-Hive", účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865) a výkonného výboru Reformní ligy; tajemník Londýnské dělnické asociace. — 53
Hatzfeldtová, Sophie, hraběnka (1805 až 1881), Lassallova přítelkyně a stoupenkyně. — 121, 127, 368
Haufe, Albert F., německý krejčí, žil v Londýně; v roce 1866 člen ústřední rady I. internacionály. — 198
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831), nejvýznamnější představitel německé klasické filosofie, objektivní idealista, nejvšestranněji rozpracoval idealistickou dialektiku. — 58, 59, 345, 402, 537
Heine, Heinrich (1797—1856), německý revoluční básník. — 124
Helvétius, Claude Adrien (1715—1771), významný francouzský filosof, představitel mechanického materialismu, ateista, jeden z ideologů francouzské revoluční buržoazie. — 63
Hennessy, John *Pope* (1834—1891), irský politik, člen parlamentu, konzervativec, počátkem šedesátých let předložil v parlamentě návrhy na několik malých reforem v Irsku. — 502
Heron, Denis Caulfield (1824—1881), irský právník a ekonom, člen parlamentu (1870). — 662
Herwarth von Bittenfeld, Karl Eberhard (1796—1884), pruský generál, od roku 1871 generál polní maršálek, zúčastnil se dánské války (1864), v prusko-rakouské válce 1866 velel Labské armádě. — 215, 217, 218
Herwegh, Georg (1817—1875), německý básník, maloburžoazní demokrat, v šedesátých letech se přiklonil k Lassallovi. — 120
Hess, Moses (1812—1875), německý publicista, v polovině čtyřicátých let jeden z hlavních představitelů „pravého" socialismu; v šedesátých letech lassallovec; účastník bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu I. internacionály. — 69
Heydt, August, svobodný pán *von der* (1801—1874), bankéř v Elberfeldu, pruský státník; ministr obchodu (prosinec 1848—1862), ministr financí (1866—1869). — 258
Hirsch, Max (1832—1905), německý ekonom, člen buržoazní pokrokové strany; v roce 1868 založil s Fran-

zem Dunckerem reformistické hirschovsko-dunckerovské odbory, které existovaly až do roku 1933; člen Říšského sněmu (1869—1893). — 369, 370

Hobbes, Thomas (1588—1679), anglický filosof, představitel mechanického materialismu; Hobbesovy sociálně politické názory měly výrazně protidemokratickou tendenci. — 164

Hofstetten, Johann Baptist, *von* (zemř. roku 1887), bavorský důstojník, lassallovec; vydavatel a jeden z redaktorů listu „Social-Demokrat" (1864—1867). — 254, 256, 258

Hohenzollernové, dynastie braniborských kurfiřtů (1415—1701), pruských králů (1701—1918) a německých císařů (1871—1918). — 235

Hollinger, Fidelio, majitel londýnské tiskárny, v níž se tiskl list „Das Volk" — 55

Holtorp, Emile, polský emigrant v Londýně, člen ústřední rady I. internacionály (říjen 1864—1866), dopisující tajemník pro Polsko (1864—1865); účastník londýnské konference I. internacionály (1865); v roce 1866 člen Mezinárodního republikánského výboru, který založil Mazzini. — 52, 134, 552

Hood, Gunner, irský fenian, v roce 1866 odsouzen vojenským soudem ke čtyřem letům nucených prací. — 636

Howell, George (1833—1910), jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů, povoláním zedník; bývalý chartista, tajemník Londýnské odborové rady (London Trades Council) (1861—1862); účastník, shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (říjen 1864—1869), účastník londýnské konference I. internacionály (1865); tajemník Reformní ligy a parlamentního výboru britského kongresu tradeunionů (Trades Union Congress) (1871—1875). — 52, 133, 370, 562

Hugo, Victor (1802—1885), velký francouzský spisovatel. — 398, 399

Huxley, Thomas Henry (1825—1895), anglický přírodovědec, nejbližší spolupracovník Charlese Darwina; ve filosofii nedůsledný materialista. — 533, 556

Charras, Jean Baptiste Adolphe (1810—1865), francouzský plukovník a politik, umírněný buržoazní republikán; roku 1848 se podílel na potlačení červnového povstání pařížských dělníků, za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, vystupoval proti Ludvíku Bonapartovi; po státním převratu z 2. prosince 1851 byl vypovězen z Francie. — 399

Cherbuliez, Antoine Elisée (1797—1869), švýcarský ekonom, stoupenec Sismondiho; spojoval jeho teorii s prvky Ricardova učení. — 184

Ireton, Henry (1611—1651), generál parlamentní armády v anglické buržoazní revoluci 17. století, jeden z ideologů strany nezávislých; účastník trestní výpravy Olivera Cromwella do Irska (1649—1650), Cromwellův nástupce ve funkci vrchního velitele a lorda místodržitele Irska (1650—1651). — 491

Isidorus Sevillský (Isidorus Hispalensis) (asi 570—636), španělský biskup, katolický spisovatel. — 536

Ivan III. (1440—1505), veliký knížc moskevský (1462—1505). — 194

Jakub I. (1566—1625), anglický a irský král (1603—1625), jako *Jakub IV.* skotský král (1567—1625). — 490, 491, 547

Jakub II. (1633—1701), anglický a irský král (1685—1688). — 489, 492

Jan Bezzemek (asi 1167—1216), anglický král (1199—1216). — 532

Janks, A., v roce 1865 člen ústřední rady I. internacionály. — 133

Jelačić, Josip (1801—1859), rakouský generál, bán chorvatský, slavonský a dalmatský (1848—1859), aktivně se podílel na potlačení revoluce 1848—1849 v Rakousku a Uhrách. — 234

Jeroným (*Hieronymus* Sophronius Eusebius) (asi 340—420), teolog dalmatského původu, přeložil bibli do latiny. — 536

Jessup, William J., lodní tesař, představitel amerického dělnického hnutí; od roku 1866 místopředseda a od roku 1867 dopisující tajemník Národního dělnického svazu (National Labor Union) ve státě New York; jeden z vůdců Newyorského dělnického svazu; zasazoval se o připojení k I. internacionále. — 599

Jindřich I. (1068—1135), anglický král (1100—1135). — 532

Jindřich II. (1133—1189), anglický král (1154—1189). — 490

Jindřich VII. (1457—1509), anglický král (1485—1509). — 303

Jiří III. (1738—1820), anglický král (1760—1820). — 493

Johannard, Jules (1843—1888), francouzský litograf; člen generální rady I. internacionály (1868—1869 a 1871—1872), dopisující tajemník pro Itálii (1868—1869), roku 1870 založil v Saint-Denis sekci I. internacionály; člen Pařížské komuny, blanquista; po porážce Komuny emigroval do Londýna; delegát haagského kongresu I. internacionály (1872). — 393, 397

Johnson, Andrew (1808—1875), americký státník, přívrženec demokratické strany, guvernér státu Tennessee (1853—1857 a 1862—1865), senátor (1858—1862); za americké občanské války v USA stál na straně Severu; vicepresident (1864—duben 1865), president USA (1865—1869), hájil politiku dohody s plantážníky Jihu. — 16, 132, 133

Johnstone, James (zemř. roku 1798), sběratel a vydavatel staré skandinávské literatury, původem Skot. — 540

Jones, Richard (1790—1855), anglický ekonom, v jeho spisech se odráží úpadek klasické politické ekonomie v Anglii, v některých otázkách politické ekonomie však předstihl Ricarda. — 184

Jouffroy, Henri, pruský vládní rada francouzského původu, autor a překladatel různých ekonomických a právnických spisů (ve dvacátých až čtyřicátých letech 19. století). — 351

Jourdain, Gustave, francouzský maloburžoazní demokrat; po revoluci 1848 emigroval do Londýna; připojil se ke skupině kolem Félixe Pyata; v roce 1864 člen ústřední rady I. internacionály. — 52

Jukes, Joseph Beete (1811—1869), anglický geolog, v letech 1850—1869 řídil geologický průzkum v Irsku. — 506, 509, 510

Jung, Hermann (1830—1901), představitel mezinárodního a švýcarského dělnického hnutí, povoláním hodinář; emigrant v Londýně; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Švýcarsko (listopad 1864—1872); pokladník generální rady (1871—1872); místopředseda londýnské konference (1865), předseda ženevského (1866), bruselského (1868), basilejského kongresu (1869) a londýnské konference (1871) I. internacionály; člen britské federální rady; do haagského kongresu v roce 1872 zastával Marxovu linii; později se připojil k reformistickým vůdcům tradeunionů. — 52, 131, 134, 253, 393, 397, 431, 461, 474, 552, 554, 558, 566, 577, 602

Kane, Robert John (1809—1890), irský profesor chemie a fyziky, zabýval se také otázkami ekonomiky Irska. — 510, 522

Kant, Immanuel (1724—1804), významný německý filosof, hlavní představitel německého idealismu na konci 18. a na počátku 19. století. — 59, 61

Karamzin, Nikolaj Michajlovič (1766—1826), konzervativní ruský historik a spisovatel, oficiální historiograf Alexandra I. — 234

Karel I. (1600—1649), anglický král (1625—1649); popraven za anglické buržoazní revoluce v 17. století. — 490, 491

Karel II. (1630—1685), anglický král (1660—1685). — 492

Karel II., Holý (823—877), západofranský král (840—877). — 538

Karel X. (1757—1836), francouzský král (1824—1830). — 232

Karel Veliký (asi 742—814), francký král (768—800) a římský císař (800—814). — 537

Kateřina II. (1729—1796), ruská carevna (1762—1796). — 195, 234

Kaub, Karl, německý dělník, emigrant v Londýně, po roce 1865 v Paříži; člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; člen ústřední rady I. internacionály (listopad 1864—1865), účastník londýnské konference (1865). — 52, 133

Kenneth MacAlpin (zemř. roku 860), zakladatel skotské královské dynastie, v polovině 9. století sjednotil pod svou mocí kmeny Skotů a Piktů. — 536

Kickham, Charles Joseph (1826—1862), irský novinář, účastník národně osvobozeneckého hnutí ve čtyřicátých letech 19. století, fenian; v roce 1865 jeden z redaktorů listu „Irish People"; v roce 1865 byl zatčen a odsouzen ke 14 letům nucených prací, v roce 1869 propuštěn. — 444, 643, 662, 663

Kilian (zemř. roku 697), irský misionář, hlasatel křesťanství ve východní Francii, první biskup würzburský. — 537

Kiselev, Pavel Dmitrijevič, hrabě (1788—1872), ruský státník a diplomat, generál, v letech 1829—1834 v čele správy Moldavska a Valašska, od roku 1835 stálý člen všech tajných výborů pro rolnickou otázku, od roku 1837 ministr státních statků; stoupenec umírněných reforem. — 340

Klapka, György (1820—1892), maďarský generál, za revoluce 1848—1849 velel jedné z maďarských armád; v červnu až září byl velitelem pev-

nosti Komárno; v roce 1849 emigroval; v padesátých letech byl ve spojení s bonapartistickými kruhy, po amnestii v roce 1867 se vrátil do Uher. — 125

Klimosch, H., v roce 1865 člen ústřední rady I. internacionály. — 133

Klings, Karl, německý dělník, člen Svazu komunistů, později Všeobecného německého dělnického spolku; v roce 1865 emigroval do Ameriky a aktivně se podílel na práci sekce I. internacionály v Chicagu. — 127

Knox, Alexander Andrew (1818—1891), anglický novinář a policejní soudce, člen zvláštní komise, která v roce 1867 předložila parlamentu zprávu o zacházení s politickými vězni v anglických věznicích. — 639, 645, 649, 660

Kolatschek, Adolph (1821—1889), rakouský novinář a politik, v letech 1848—1849 člen frankfurtského Národního shromáždění, maloburžoazní demokrat; vydavatel časopisů „Deutsche Monatsschrift" (1850—1851) a „Stimmen der Zeit" (1858—1862), v roce 1862 založil list „Botschafter". — 126

Kossuth, Lajos (1802—1894), vůdce maďarského národně osvobozeneckého hnutí, předák buržoazně demokratických živlů v revoluci 1848—1849, stál v čele maďarské revoluční vlády; po porážce revoluce žil jako emigrant v Anglii a Americe; v padesátých letech se snažil získat podporu bonapartistických kruhů. — 125

Laeghaire (Loeghaire) (zemř. roku 458), irský král (428—458). — 530

Lafargue, Paul (1842—1911), francouzský socialista; člen generální rady I. internacionály, dopisující tajemník pro Španělsko (1866—1869); jeden ze zakladatelů sekcí I. internacionály ve Francii (1869—1870), ve Španělsku a Portugalsku (1871—1872); delegát haagského kongresu I. internacionály (1872); spoluzakladatel francouzské Dělnické strany; Marxův a Engelsův žák a spolubojovník. — 253, 397, 577, 602

Lafayette (La Fayette), Marie Joseph Paul, markýz (1757—1834), francouzský státník a generál, jeden z vůdců velké buržoazie za Francouzské revoluce z konce 18. století a za červencové revoluce 1830. — 232

Lake, George, anglický tradeunionista, truhlář; v roce 1864 člen ústřední rady I. internacionály; člen Reformní ligy. — 52

Lama, Domenico, předseda Asociace společného pokroku, londýnské organizace italských dělníků, která byla pod vlivem Mazziniho; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865). — 52

Lambert, John (1619—1683), generál parlamentní armády v anglické buržoazní revoluci 17. století, zúčastnil se všech významných bitev s královským vojskem a podrobení Skotska; v roce 1652 byl jmenován místodržitelem Irska. — 491

Laplace, Pierre Simon, markýz (1749—1827), francouzský astronom, matematik a fyzik; nezávisle na Kantovi vytvořil hypotézu o vzniku sluneční soustavy z plynné mlhoviny a zdůvodnil ji matematicky. — 250

Larcom, Thomas Aiskew (1801—1879), irský vládní úředník, později generálmajor; od roku 1826 se zúčastnil anglického úředního mapování Irska, zabýval se studiem materiálů k dějinám starého Irska, v roce 1853 podtajemník pro Irsko. — 530

Lassalle, Ferdinand (1825—1864), německý maloburžoazní publicista, advokát; v letech 1848—1849 se zúčastnil demokratického hnutí v Porýnské provincii; počátkem šedesátých let se připojil k dělnickému hnutí, byl jedním ze zakladatelů Všeobecného německého dělnického spolku (1863); podporoval politiku sjednocení Německa „shora" pod hegemonií Pruska; založil oportunistický směr v německém dělnickém hnutí. — 9, 18—21, 56, 57, 120, 121, 124, 127, 128, 239, 242, 248, 249, 260, 365, 367, 368, 401, 402

Lassassie, F. *de*, francouzský emigrant v Londýně, holič; člen generální rady I. internacionály (1865—1868), účastník londýnské konference (1865). — 134

Laurier, Clément (1832—1878), francouzský advokát a politik. republikán; po revoluci ze 4. září 1870 byl ve službách vlády národní obrany; později monarchista. — 660

Lavelle, Patrick, irský kněz, sympatizoval s feniany, autor knihy „Irský landlord po revoluci". — 656

Lavergne, Louis Gabriel Léonce Guilhaud *de* (1809—1880), francouzský ekonom a politik; monarchista; autor řady spisů o ekonomii zemědělství. — 517, 518

Lawová, Harriet (1832—1897), představitelka ateistického hnutí v Anglii; členka generální rady I. internacionály (1867—1872), členka sekce I. internacionály v Manchesteru (1872). — 370, 397, 622, 623

Ledru-Rollin, Alexandre Auguste (1807—1874), francouzský publicista a politik, jeden z vůdců maloburžoazních demokratů, redaktor listu „Réforme"; roku 1848 byl ministrem vnitra prozatímní vlády; poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, kde vedl stranu Hory; po demonstraci z 13. června 1849 emigroval do Anglie. — 634

Lefort, Henri (1835—1917), francouzský novinář, buržoazní republikán; člen redakce časopisu „L'Association"; zúčastnil se příprav ke shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; v březnu 1865 odmítl jakoukoli účast na práci I. internacionály. — 115—117, 559

Le Lubez, Victor P. (nar. asi roku 1834), francouzský emigrant v Londýně; byl ve spojení s buržoazně republikánskými a radikálními živly ve Francii a Anglii; zúčastnil se shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1866), dopisující tajemník pro Francii (1864—1865), účastník londýnské konference (1865); v roce 1866 byl na ženevském kongresu vyloučen z generální rady pro intriky a pomluvy. — 52, 130, 558, 559, 567

Le Roux, francouzský emigrant v Londýně; člen ústřední rady I. internacionály (říjen 1864—1865). — 52

Leslie, Thomas Edward Cliffe (asi 1827—1882), anglický buržoazní ekonom. — 485, 501

Lessner, Friedrich (1825—1910), představitel německého a mezinárodního

dělnického hnutí, krejčovský tovaryš, člen Svazu komunistů, účastník revoluce z let 1848—1849; roku 1852 odsouzen v kolínském procesu proti komunistům ke třem letům pevnostního vězení, od roku 1856 emigrant v Londýně; člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně a generální rady I. internacionály (listopad 1864—1872); účastník londýnských konferencí (1865 a 1871), lausannského (1867), bruselského (1868), basilejského (1869) a haagského (1872) kongresu I. internacionály; člen britské federální rady; aktivně bojoval za Marxovu linii; později jeden ze zakladatelů Nezávislé dělnické strany v Anglii; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 52, 133, 397

Leverson, M., Angličan, účastník polského mítinku v Londýně z 1. března 1865. — 130

Levy, Joseph Moses (1812—1888), jeden ze zakladatelů a vydavatelů listu „The Daily Telegraph". — 642

Lewis, George *Cornewall* (1806—1863), anglický státník, whig; sekretář pokladu (1850—1852), v letech 1852—1855 vydával a redigoval časopis „Edinburgh Rewiew", kancléř pokladu (ministr financí) (1855—1858), ministr vnitra (1859—1861) a ministr války (1861—1863). — 372

Lewis, Leon, americký novinář, v roce 1865 byl v Londýně zvolen členem ústřední rady I. internacionály a dopisujícím tajemníkem pro Ameriku. — 552

Liebknecht, Wilhelm (1826—1900), významný pracovník německého a mezinárodního dělnického hnutí, účastník revoluce z let 1848—1849, člen Svazu komunistů; člen I. internacionály, aktivní bojovník proti lassallovství, prosazoval zásady Internacionály v německém dělnickém hnutí; delegát basilejského kongresu I. internacionály (1869); od roku 1867 poslanec Říšského sněmu; jeden ze zakladatelů a vůdců německé sociální demokracie, redaktor listu „Volksstaat" (1869—1876); v některých otázkách zaujímal kompromisní stanovisko; za prusko-francouzské války 1870—1871 a Pařížské komuny vystupoval proti dobyvačným plánům pruského junkerstva a buržoazie a na obranu Pařížské komuny; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 19—21, 127, 368, 375, 431, 455, 460, 461, 471, 665

Limburg, W., obuvník; člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, člen generální rady I. internacionály (1868—1869). — 397

Limousin, Charles M., francouzský typograf, později novinář; tajemník představenstva časopisu „L'Association"; člen redakce „Tribune ouvrière"; delegát londýnské konference I. internacionály (1865), v roce 1870 člen pařížské federální rady; pracoval v družstevním hnutí a vydával řadu časopisů. — 115, 562

Lincoln, Abraham (1809—1865), americký státník, jeden ze zakladatelů republikánské strany, president USA (1861—1865); za občanské války uskutečnil roku 1862 pod tlakem lidových mas řadu důležitých buržoazně demokratických reforem a přešel k revolučním metodám vedení války; v dubnu 1865 byl zavražděn agentem otrokářů. — 16, 51, 52, 132, 133, 395

Linguet, Simon Nicolas Henri (1736—1794), francouzský advokát, publicista, historik a ekonom; vystupoval proti fyziokratům, podal hlubokou kritiku buržoazních svobod a vlastnických poměrů. — 64

List, Friedrich (1789—1846), německý buržoazní ekonom, přívrženec protekcionismu. — 239

Lochner, Georg (nar. asi roku 1824), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním truhlář; člen Svazu komunistů a Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, člen generální rady I. internacionály (listopad 1864—1872), delegát londýnských konferencí I. internacionály (1865 a 1871); Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 52, 133

Longmaid, John M., účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865), člen výkonného výboru Reformní ligy. — 53, 133

Lucraft, Benjamin (1809—1897), truhlář, jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů; účastník schůze z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1871), delegát bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu I. internacionály; člen výkonného výboru Reformní ligy; v roce 1871 byl proti Pařížské komuně, odmítl podepsat adresu generální rady „Občanská válka ve Francii" a vystoupil z generální rady, která odsoudila jeho renegátství. — 53, 133, 370, 397, 477

Ludvík XIV. (1638—1715), francouzský král (1643—1715). — 289

Ludvík Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Ludvík Filip, vévoda Orleánský (1773—1850), francouzský král (1830—1848). — 40

Ludvík Napoleon, viz *Napoleon III.*

Lüning, Otto (1818—1868), německý lékař a publicista, od roku 1844 představitel „pravého" socialismu, vydavatel listů „Weser-Dampfboot" (1844), „Westphälisches Dampfboot" (1845—1848) a demokratické „Neue Deutsche Zeitung" (1848—1850); po roce 1866 národní liberál. — 56

Lyell, Charles (1797—1875), anglický geolog. — 556

Lynch, John (asi 1599—asi 1673), irský kněz, autor několika spisů a překladů o dějinách Irska. — 533

Lynch, John (1832—1866), irský fenian, vůdce organizace fenianů v Corku; v lednu roku 1866 byl odsouzen k deseti letům nucených prací a téhož roku zemřel ve vězení Workingu. — 640, 659, 660

Lyons, Robert Spencer Dyer (1826—1886), irský lékař, liberál, v roce 1870 člen vládní komise, která měla vyšetřit, jak se zachází s irskými politickými vězni v anglických věznicích. — 638

Macaulay, Thomas Babington (1800—1859), anglický buržoazní historik a politik, whig, člen parlamentu. — 546

MacCulloch, John Ramsay (1789—1864), anglický buržoazní ekonom, obhájce kapitalistického zřízení, vulgarizátor Ricarda. — 308

Macpherson, James (1736—1796), skotský básník, autor eposů „Fingal" (1762) a „Temora", (1763), které

vydával za překlady starých zpěvů v jazyce gaelském; spolu s jinými podvrhy jsou známé jako „Ossianovy zpěvy". — 535, 547

Maelseachlainn II. (949—1022), irský král (980—1002 a 1014—1022). — 541, 542

Maguire, Thomas, irský námořník, roku 1867 byl protiprávně zatčen a obžalován, že chtěl dopomoci uvězněným fenianům k útěku, byl odsouzen k smrti provazem, ale brzy byl propuštěn. — 252

Machiavelli, Niccolò (1469—1527), italský politik, historik a spisovatel; ideolog italské buržoazie v období zrodu kapitalistických vztahů, prosazoval absolutistické státní zřízení. — 416, 640

Malachias (asi 1094—1148), irský arcibiskup. — 531

Malthus, Thomas Robert (1766—1834), anglický duchovní a ekonom, ideolog zburžoaznělé pozemkové aristokracie, obhájce kapitalismu, hlasatel reakční populační teorie, ospravedlňující bídu dělnictva. — 59, 177

Manteuffel, Edwin Hans Karl, baron (1809—1885), pruský generál, od roku 1873 generál polní maršál; v prusko-rakouské válce 1866 velel Mohanské armádě. — 216

Manteuffel, Otto Theodor, baron (1805—1882), pruský státník, představitel reakční šlechtické byrokracie; ministr vnitra (listopad 1848—prosinec 1850), ministerský předseda a ministr zahraničních věcí (1850—1858). — 90, 92, 93, 97, 99, 106, 258

Maolmordha (Maelmordha) (zemř. roku 1014), leinsterský král (999—1014). — 540—542

Martin, John (1812—1875), irský politik, ve čtyřicátých letech se zúčastnil národně osvobozeneckého hnutí, v roce 1864 jeden ze zakladatelů Národní ligy, čestný tajemník Irské ligy pro autonomii (Irish Home Rule League), člen parlamentu (1871—1875). — 661

Marx, Karel (1818—1883) (viz životopisná data). — 52, 54, 57, 62,65, 113, 120, 123, 124—129, 134, 198, 237, 239, 240, 242—245, 247—250, 253, 254, 257—260, 262, 265, 266, 268, 269, 272—275, 281, 325, 326, 334, 337, 338, 340, 342, 350, 354, 362, 368, 376, 378, 393, 397, 400—406, 435, 436, 450, 451, 462, 467, 472, 552, 560, 567, 573, 577, 579—581, 599, 602—605, 608, 611, 613, 614, 616, 618, 621, 622, 630, 664—666

Marxová, Jenny (1844—1883), Marxova nejstarší dcera; představitelka mezinárodního dělnického hnutí; v roce 1872 se provdala za Charlese Longueta. — 25, 32, 603, 635

Marxová, Jenny, rozená *von Westphalen* (1814—1881), Marxova žena a spolupracovnice. — 32, 253, 403

Maurice, Zévy, člen generální rady I. internacionály (1866—1872), dopisující tajemník pro Uhry (1870—1871). — 370

Mayo, viz *Naas*, Richard Southwell *Bourke*, hrabě *Mayo*

Mazzini, Giuseppe (1805—1872), italský revolucionář, buržoazní demokrat, jeden z vůdců národně osvobozeneckého hnutí v Itálii; roku 1849 stál v čele prozatímní vlády římské republiky, roku 1850 jeden ze zakladatelů Ústředního výboru evropské demokracie v Londýně; když byla roku 1864 založena I. interna-

cionála, snažil se podřídit ji svému vlivu. — 57, 560, 567

M'Donnell Robert, vězeňský lékař v Dublinu, byl propuštěn, protože protestoval proti krutému zacházení s uvězněnými feniany. — 446—448, 632, 648

Meagher, Thomas Francis (1823—1867), účastník irského národně osvobozeneckého hnutí ve čtyřicátých letech 19. století, jeden ze zakladatelů Irské konfederace (1847); 1848 byl zatčen pro účast na přípravách k povstání a odsouzen k doživotním nuceným pracím; 1852 uprchl do Ameriky; za občanské války v USA (1861—1865) byl velitelem brigády irských dobrovolníků, kteří bojovali na straně severních států. — 495, 502, 606

Meissner, Otto Karl (1819—1902), hamburský nakladatel, vydal „Kapitál" a jiné Marxovy a Engelsovy spisy. — 114, 118, 239, 242, 247, 249, 259, 262, 265, 325, 404

Mela, Pomponius (1. století), římský zeměpisec, autor třísvazkového díla „O poloze země". — 519, 520

Mende, Fritz (zemř. roku 1879), člen Všeobecného německého dělnického spolku; 1869—1872 předseda lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku, který založila hraběnka Hatzfeldtová, 1869 poslanec severoněmeckého Říšského sněmu. — 368

Mendelssohn-Bartholdy, Felix (1809—1847), německý hudební skladatel. — 556

Menenius Agrippa (zemř. roku 493 před n. l.), římský patricij. — 140

Mikuláš I. (1796—1855), ruský car (1825—1855). — 232, 233, 651

Milner, George, představitel anglického dělnického hnutí, původem Ir; stoupenec sociálně reformátorských názorů chartisty Jamese Bronterra O'Briena, člen Národní reformní ligy, Ligy půdy a práce a generální rady I. internacionály (1868—1872); delegát londýnské konference (1871); od podzimu 1872 člen britské federální rady. — 370, 397, 611, 616, 622

Moltke, Helmuth Karl Bernhard, hrabě (1800—1891), pruský důstojník, od roku 1871 generál polní maršál, reakční vojenský odborník a spisovatel, jeden z ideologů pruského militarismu a šovinismu; náčelník pruského (1857—1871) a císařského (1871—1888) generálního štábu. — 202

Molyneux, William (1656—1698), irský filosof; zabýval se matematikou a astronomií. — 492

Montalembert, Charles (1810—1870), francouzský politik a publicista, za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, orleanista, vůdce katolické strany; podporoval Ludvíka Bonaparta při jeho státním převratu 2. prosince 1851, ale brzy přešel do opozice. — 236

Moore, George Henry (1811—1870), irský politik, jeden z vůdců hnutí na ochranu práv pachtýřů, člen parlamentu (1847—1857, 1868—1870); vystupoval na obranu uvězněných fenianů. — 445, 631, 633, 636, 643, 646, 647, 652

Morgan, W., anglický obuvník, člen generální rady I. internacionály (říjen 1864—1868), člen Reformní ligy. — 52, 133, 562

Morisot, člen ústřední rady I. internacionály (1864). — 52

Morozzo della Rocca, Enrico (1807—1897), italský generál, ministr války a námořnictva (1849), za války v Itálii 1859 náčelník italského generálního štábu, za prusko-rakouské války 1866 velel sboru. — 211

Morton, John Chalmers (1821—1888), anglický agronom, autor řady spisů o zemědělství, redaktor „Agricultural Gazette" (1844—1888). — 146

Moryson, Fynes (1566—1630), anglický cestovatel; autor knihy „Cestovní zápisky", která obsahuje též popis Irska. — 532

Mottershead, Thomas, anglický tkadlec; člen generální rady I. internacionály (1869—1872), dopisující tajemník pro Dánsko (1871—1872); delegát londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872); v generální radě a v britské federální radě vystupoval s reformistickými názory proti Marxově linii. — 633, 634

Mozart, Wolfgang Amadeus (1756—1791), velký rakouský hudební skladatel. — 556

Mulcahy, Denis Dowling (nar. roku 1840), irský novinář a lékař; vůdce fenianské organizace v Clonmelu, jeden z vůdců Irského revolučního bratrstva, zástupce redaktora listu „Irish People" (1863—1865); 1865 byl odsouzen k 10 letům nucených prací, 1871 amnestován. — 443

Müller, Anton, švýcarský hodinář, 1869 člen generální rady I. internacionály. — 397

Münzer, Thomas (asi 1490—1525), veliký německý revolucionář, vůdce a ideolog selského lidu za reformace a za selské války 1525, hlasatel idejí rovnostářského utopického komunismu. — 435

Murphy (zvaný *O'Leary*), fenian, po agitaci mezi vojáky královské armády v Irsku roku 1864 zatčen a odsouzen k 10 letům nucených prací. — 444, 636

Murray, Patrick Joseph, inspektor věznice Mountjoy v Dublinu. — 446, 632, 648

Naas, Richard Southwell *Bourke*, hrabě *Mayo* (1822—1872), anglický státník, tory, státní sekretář pro Irsko (1852, 1858—1859, 1866—1868), indický místokrál (1869—1872). — 446, 632, 648

Napier, William Francis Patrick (1785—1860), anglický generál a vojenský historik; účastník války proti Napoleonovi I. na Pyrenejském poloostrově (1808—1814). — 86

Napoleon I. Bonaparte (1769—1821), francouzský císař (1804—1814 a 1815). — 65, 202, 234, 399, 631

Napoleon III. (Ludvík Napoleon Bonaparte) (1808—1873), synovec Napoleona I., president druhé republiky (1848—1852), francouzský císař (1852—1870). — 20, 22, 64, 65, 105, 122, 191, 192, 357, 362, 383, 391, 398, 399, 404, 413, 439, 483, 657

Nennius (8. století), středověký waleský historik, autor knihy „Dějiny Britů". — 536

Nero (37—68), římský císař (54—68). — 40

Nesselrode, Karl Vasiljevič, hrabě (1780—1862), carský státník a diplomat; ministr zahraničních věcí (1816—1856). — 233

Newman, Francis William (1805—

1897), anglický filolog a spisovatel, autor četných náboženských, politických a ekonomických spisů; buržoazní radikál. — 145, 293

Newman, William, viz *Newmarch*, William

Newmarch, William (1820—1882), anglický ekonom a statistik, bankéř; freetrader. — 145

Nieass, John D., anglický štukatér, člen Londýnské odborové rady (London Trades Council) a anglické Národní ligy pro nezávislost Polska; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865) a Reformní ligy. —53, 134

Niemczyk (Niemtzik), Eduard Richard Julius (1838—1897), slovenský dělník, slezského původu, jeden z organizátorů bratislavského dělnického vzdělávacího spolku „Vorwärts" [„Vpřed"] a jeho předseda (1869).— 419

Notker, Labeo (asi 952—1022), německý mnich; vyučoval v svatohavelské klášterní škole (Sankt Gallen). — 534

O'Brien, James (pseudonym *Bronterre*) (1802—1864), anglický publicista, chartista; ve třicátých letech redaktor listu „The Poor Man's Guardian"; autor sociálně reformátorských projektů; po revoluci 1848—1849 odešel z chartistického hnutí, v roce 1849 založil Národní reformní ligu. — 370

O'Clery, Michael (1575—1643), irský mnich, kronikář. — 527

O'Connell, Daniel (1775—1847), irský advokát a buržoazní politik, vůdce pravého, liberálního křídla irského národně osvobozeneckého hnutí (Repeal Association). — 487, 489, 496

O'Connor, Arthur (1763—1852), představitel irského národně osvobozeneckého hnutí, 1797—1798 jeden z vůdců organizace Sjednocení Irové (United Irishmen) a redaktor jejího orgánu „Press"; v předvečer povstání z roku 1798 byl zatčen, 1803 emigroval do Francie. — 528

O'Connor, Feargus Edward (1794—1855), jeden z vůdců levého křídla chartistického hnutí, zakladatel a redaktor listu „The Northern Star"; po roce 1848 reformista. — 528

O'Conor, Charles (1764—1828), irský duchovní; přeložil a redigoval první vydání irské kroniky. — 527

O'Curry, Eugene (1796—1862), irský historik, studoval staré rukopisy; od roku 1852 člen vládní komise pro překlad a vydání starých irských zákonů; autor pojednání o staroirských rukopisech. — 529

Odger, George (1820—1877), obuvník, jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů; spoluzakladatel Londýnské odborové rady (London Trades Council) a její tajemník (1862—1872); člen anglické Národní ligy pro nezávislost Polska, Ligy půdy a práce a Ligy dělnického zastoupení; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1871) a její předseda (1864—1867), účastník londýnské konference (1865) a ženevského kongresu (1866) I. internacionály člen výkonného výboru Reformní ligy; v době boje za reformu voleb-

ního práva v Anglii uzavřel kompromis s buržoazií; v roce 1871 vystoupil proti Pařížské komuně a odmítl podepsat adresu generální rady „Občanská válka ve Francii"; vystoupil z generální rady, která odsoudila jeho renegátství. — 53, 134, 370, 397, 552, 562, 578, 602, 634

O'Donovan, John (1809—1861), irský filolog a historik, představitel kritického směru v irské buržoazní historiografii; od roku 1852 člen vládní komise pro překlad a vydání starých irských zákonů. — 527, 529, 533

O'Donovan Rossa, Jeremiah (1831—1915), jeden ze zakladatelů a vůdců společnosti fenianů v Irsku, vydavatel listu „Irish People" (1863—1865); 1865 byl zatčen a odsouzen k doživotnímu žaláři, 1870 amnestován; emigroval do USA, kde vedl organizaci fenianů; v osmdesátých letech zanechal politické činnosti. — 444, 445, 633, 635, 636, 638—645, 649, 658, 660, 662

O'Donovanová Rossová, žena Jeremiaha O'Donovana Rossy, v letech 1865—1866 organizovala peněžní sbírku na podporu rodin irských politických vězňů; napsala výzvu irským ženám, jež byla z rozhodnutí generální rady uveřejněna 6. ledna 1866 ve „Workman's Advocate". — 638

O'Leary, viz *Murphy*

O'Mahony, Thaddeus, irský filolog, společně s Hancockem vydal dva svazky staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 529

Orsini, Cesare, italský politický emigrant; člen generální rady I. internacionály (1866—1867); propagoval myšlenky I. internacionály v USA. — 597

Osborne, John, anglický tradeunionista, štukatér; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1867); aktivně se podílel na činnosti Reformní ligy, Ligy půdy a práce a Ligy dělnického zastoupení. — 52, 133

O'Shea, Henry, irský liberál, v roce 1869 vystupoval na podporu vězněných fenianů. — 423

Otto, Ludwig, viz *Breitschwert*, Otto Ludwig

Owen, Robert (1711—1858), velký anglický utopický socialista. — 43, 145, 268, 608

Palmerston, Henry John Temple, vikomt (1784—1865), anglický státník, zpočátku tory, od roku 1830 jeden z předáků whigů, opíral se o pravicové živly této strany; ministr války (1809—1828), ministr zahraničních věcí (1830—1834, 1835—1841, 1846—1851), ministr vnitra (1852—1855), ministerský předseda (1855—1858 a 1859—1865). — 44, 188, 488, 657

Paskevič, Ivan Fjodorovič, kníže (1782—1856), ruský generál polní maršál, účastník válek proti napoleonské Francii, od června 1831 vrchní velitel ruského vojska, které potlačilo polské povstání (1830—1831), od roku 1832 místodržitel Polského království; roku 1849 vrchní velitel ruské armády, která pomohla potlačit revoluci v Uhrách. — 232

Patrik (Patrick, lat. Patricius) (asi 373—asi 463), hlasatel křesťanství v Irsku; zakladatel katolické církve v Irsku a její první biskup. — 530, 535, 537, 655

Patterson, William, irský lékař, autor knihy „Pozorování podnebí v Irsku". — 522, 523

Pavel I. (1754—1801), ruský car (1796—1801). — 234

Peel, Robert (1788—1850), anglický státník a ekonom, vůdce umírněných toryů, nazvaných podle něho peelovci; ministr vnitra (1822—1827, 1828—1830), ministerský předseda (1834—1835 a 1841—1846); s podporou liberálů prosadil zrušení obilních zákonů (1846). — 372—374, 516, 608

Pelagius Kacíř (asi 360—asi 420), anglický teolog, který byl pro své učení o svobodné vůli člověka prohlášen za kacíře. — 535, 536

Perret, Henri, rytec, jeden z vůdců I. internacionály ve Švýcarsku, člen Aliance socialistické demokracie (1868—1869), tajemník románského federálního výboru (1868—1873); člen redakce „Égalité"; delegát ženevského (1866) a basilejského (1869) kongresu a londýnské konference (1871) I. internacionály; v roce 1869 se rozešel s bakuninovci, avšak v roce 1872 zaujal na haagském kongresu smířlivecký postoj. — 461

Perron, Charles Eugène (1837—1919), Švýcar, povoláním emailér, později kartograf; bakuninovec; delegát lausannského (1867) a bruselského (1868) kongresu I. internacionály; člen ústředního byra Aliance socialistické demokracie; v roce 1869 redaktor „Égalité", jeden z redaktorů „Solidarité" a vůdce Jurské federace; později činnosti v dělnickém hnutí zanechal. — 453

Petersen, Peter, člen ústřední rady I. internacionály (listopad 1864—1865). — 52, 133

Petr I. (1672—1725), ruský car (1682—1725). — 64, 234, 235

Petr Veliký, viz *Petr I.*

Petrie, George (1789—1866), irský archeolog, člen Irské královské akademie, autor několika spisů o architektuře starého Irska, od roku 1852 člen vládní komise pro překlad a vydání starých irských zákonů. — 524, 529, 530

Pfänder, Karl (asi 1818—1876), německý dělník, malíř miniatur; od roku 1845 emigrant v Londýně, člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, ústředního výboru Svazu komunistů a generální rady I. internacionály (listopad 1864—1867 a 1870—1872), Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 52, 133

Phillips, Wendell (1811—1884), americký politik, skvělý řečník, jeden z vůdců revolučního křídla abolicionistů, stoupenec revolučních metod boje proti otrokářům Jihu; v sedmdesátých letech se zasazoval o zřízení samostatné dělnické strany v USA, v roce 1871 se stal členem I. internacionály. — 597

Pidgeon, W., anglický tradeunionista, pekař; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; v roce 1864 člen ústřední rady I. internacionály a Reformní ligy. — 53

Pigott, Richard (asi 1828—1889), irský buržoazní publicista, vydavatel listu „The Irishman" (1865—1879), přívrženec fenianů, v osmdesátých letech přešel na stranu anglické vlády. — 636

Pirmez, Eudore (1830—1890), belgický státník, liberál, člen parlamentu (1857—1890), ministr vnitra (1868—1870), ředitel Národní banky. — 390

Plinius (Gaius Plinius Secundus) (23—79), římský přírodovědec, napsal dílo „Přírodní věda" o 37 knihách. — 534

Poerio, Carlo (1803—1867), italský politik, liberál, účastník národně osvobozeneckého hnutí, 1848 policejní prefekt a ministr vyučování v Neapoli, 1849—1859 vězněn; místopředseda parlamentu italského království (1861—1867). — 446

Pollock, George D., anglický vojenský lékař, člen zvláštní komise, která v roce 1867 předložila parlamentu zprávu o zacházení s politickými vězni v anglických věznicích. — 639, 645, 649, 660

Potter, George (1832—1893), tesař, jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů; člen Londýnské odborové rady (London Trades Council), jeden z vůdců Spojeného svazu stavebních dělníků; zakladatel a vydavatel listu „Bee-Hive", v němž systematicky prosazoval politiku kompromisu s liberální buržoazií. — 370, 464

Pozzo di Borgo, Karl Andreas Osipovič (1764—1842), ruský diplomat, původem Korsičan; vyslanec (1814—1821) a velvyslanec (1821—1835) v Paříži, velvyslanec v Londýně (1835—1839). — 234

princ Flanderský, viz *Filip*

Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865), francouzský publicista, ekonom a sociolog, ideolog maloburžoazie, jeden z teoretických zakladatelů anarchismu. — 16, 18, 19, 58—65, 121, 188, 248, 350, 398, 399, 403

Ptolemaios, Klaudios (2. století), slavný starořecký matematik, astronom a zeměpisec, tvůrce učení o geocentrické světové soustavě. — 534

Pulz, Ludwig (nar. roku 1823), rakouský generál, v prusko-rakouské válce (1866) velel brigádě jezdectva. — 211

Pyat, Félix (1810—1889), francouzský publicista, dramatik a politik, maloburžoazní demokrat; účastník revoluce z roku 1848; 1849 emigroval do Švýcarska, potom do Belgie a Anglie; odpůrce samostatného dělnického hnutí; po řadu let vedl pomlouvačnou kampaň proti Marxovi a I. internacionále a využíval k tomu francouzské sekce v Londýně; člen Pařížské komuny. — 18, 349

Quesnay, François (1694—1774), francouzský ekonom a lékař, zakladatel fyziokratické školy. — 307

Radecký (Radetzky), Josef, hrabě (1766—1858), rakouský polní maršál, od roku 1831 velel rakouskému vojsku v severní Itálii, v letech 1848—1849 potlačil revoluční a národně osvobozenecké hnutí v Itálii; generální guvernér lombardsko-benátského království (1850—únor 1857). — 211, 234

Ramming, Wilhelm (1815—1876), rakouský generál, 1848—1849 se zúčastnil potlačení revoluce v Uhrách a v Itálii; účastník války v Itálii (1859); v prusko-rakouské válce (1866) velel sboru. — 216—218

Ramsay, George (1800—1871), anglický ekonom, jeden z posledních

představitelů klasické buržoazní politické ekonomie. — 184

Raspail, François Vincent (1794—1878), významný francouzský přírodovědec a publicista, socialistický republikán, blízký revolučnímu proletariátu; účastník revolucí z roku 1830 a 1848; 1848 poslanec Ústavodárného národního shromáždění; po roce 1855 přešel na buržoazně demokratické stanovisko. — 413

Rau, Karl Heinrich (1792—1870), německý buržoazní ekonom, v jednotlivých otázkách sdílel Smithovy a Ricardovy názory. — 239, 248

Raumer, Friedrich, *von* (1781—1873), německý reakční historik a politik; 1848 člen frankfurtského Národního shromáždění (pravý střed). — 64

Rhys-ap-Tewdwr (zemř. roku 1093), kníže Jižního Walesu (1078—1093). — 532

Ricardo, David (1772—1823), anglický ekonom, jeden z nejvýznamnějších představitelů klasické buržoazní politické ekonomie. — 61, 128, 155, 183, 184, 239, 240, 242, 260

Robespierre, Maximilien (1758—1794), vůdce jakobínů za Francouzské revoluce, v letech 1793—1794 stál v čele revoluční vlády. — 144

Rodbertus-Jagetzow, Johann Karl (1805—1875), pruský velkostatkář, ekonom, ideolog zburžoaznělého junkerstva; za revoluce 1848—1849 umírněný liberální politik, vůdce levého středu v pruském Národním shromáždění; později hlasatel reakčních idejí pruského junkerského „státního socialismu". — 239

Rochefort, Victor Henri, markýz *de Rochefort Luçay* (1830—1913), francouzský publicista a politik, levý republikán; vydavatel časopisu „Lanterne" (1868—1869) a listu „La Marseillaise" (1869—1870); člen vlády národní obrany (září—listopad 1870); od konce osmdesátých let monarchista. — 635, 658

Rochow, Gustav Adolf Rochus *von* (1792—1847), pruský státník, představitel reakčního junkerstva; ministr vnitra (1834—1842). — 384

Roon, Albrecht Theodor Emil, hrabě (1803—1879), pruský státník a voják, od roku 1873 generál polní maršál, představitel pruské vojenské kamarily, ministr války (1859—1873) a ministr námořnictva (1861—1871), reorganizoval pruskou armádu. — 79, 82, 84, 88

Rose, George (1744—1818), anglický státník, tory, kancléř pokladu (ministr financí) (1782—1783 a 1784—1801), zastával několik státních funkcí. — 182

Roscher, Wilhelm (1817—1894), německý buržoazní ekonom, zakladatel takzvané historické školy v politické ekonomii. — 239, 248

Ross, J., anglický obuvník, v roce 1869 člen generální rady I. internacionály. — 397

Rossa (5. století), jeden z autorů staroirského zákoníku „Senchus Mor". — 530

Rossa, viz *O'Donovan Rossa*, Jeremiah

Rouher, Eugène (1814—1884), francouzský státník, bonapartista, ministr spravedlnosti (1849—1852 s přestávkami), ministr obchodu, zemědělství a veřejných prací (1855—1863), státní ministr (1863—1869). — 357

Rousseau, Jean Jacques (1712—1778), vynikající francouzský osvícenec,

demokrat, ideolog maloburžoazie. — 64, 65, 195

Ruge, Arnold (1802—1880), německý publicista, mladohegelovec, buržoazní radikál; roku 1848 člen frankfurtského Národního shromáždění (levé křídlo); v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Anglii, po roce 1866 národní liberál. — 403

Russell, John (1792—1878), anglický státník, vůdce whigů, ministerský předseda (1846—1852 a 1865—1866), ministr zahraničních věcí (1852—1853 a 1859—1865). — 372

Rüstow, Friedrich Wilhelm (1821—1878), německý důstojník a vojenský spisovatel, demokrat, emigrant ve Švýcarsku, v roce 1860 náčelník generálního štábu Garibaldiho, přítel Lassallův. — 120

Rutty, John (1698—1775), irský lékař a meteorolog, autor řady spisů o meteorologii a lékařství. — 521, 522

Rybczyński, F., polský emigrant v Londýně, v roce 1864 člen ústřední rady I. internacionály. — 52

Řehoř XIII. (1502—1585), římský papež (1572—1585). — 490

Saint-Simon, Henri (1760—1825), významný francouzský utopický socialista. — 29, 58, 268, 408, 619

Salvatella, Narciso, člen Asociace společného pokroku, londýnské organizace italských dělníků, která byla pod vlivem Mazziniho; v roce 1865 člen ústřední rady I. internacionály. — 133

Saxo Grammaticus (polovina 12.—začátek 13. století), dánský kronikář, autor díla „Historia danica" [„Dějiny Dánska"]. — 543

Senior, Nassau William (1790—1864), anglický vulgární ekonom, obhájce kapitalismu; vystupoval proti zkrácení pracovního dne. — 42, 144, 145, 301, 308, 338

Setacci, C., jeden z vůdců Asociace společného pokroku, londýnské organizace italských dělníků, která byla pod vlivem Mazziniho; člen ústřední rady I. internacionály (říjen 1864—1865). — 52

Seward, Frederick William (1830—1915), americký novinář a diplomat, syn Williama Henryho Sewarda. — 133

Seward, William Henry (1801—1872), americký státník, jeden z vůdců pravého křídla republikánské strany; guvernér státu New York (1839—1843), od roku 1849 senátor, ve volbách roku 1860 kandidoval na úřad presidenta, státní tajemník USA (1861—1869); byl pro kompromis s otrokáři Jihu. — 133

Shakespeare, William (1564—1616), velký anglický spisovatel. — 182, 657

Shaw, Robert (zemř. roku 1869), představitel anglického dělnického hnutí, povoláním malíř; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1869), aktivně se podílel na její práci; v organizacích tradeunionů propagoval ideje I. internacionály; pokladník generální rady (1867—1868), dopisující tajemník pro Ameriku (1867—1869); účastník londýnské konference (1865) a bruselského kongresu (1868) I. internacionály. — 53, 133,

252, 361, 370, 393, 397, 433, 562, 578, 602

Schapper, Karl (1812—1870), významný pracovník německého a mezinárodního dělnického hnutí, jeden z vůdců Svazu spravedlivých, člen ústředního výboru Svazu komunistů, účastník revoluce z let 1848—1849; za rozkolu ve Svazu komunistů v roce 1850 spolu s Willichem vůdce sektářské frakce; v roce 1856 se znovu sblížil s Marxem; v roce 1865 člen ústřední rady I. internacionály a účastník londýnské konference. — 133

Schiller, Friedrich (1759—1805), velký německý básník a dramatik. — 362

Schily, Victor (1810—1875), německý demokrat, povoláním advokát; účastník bádensko-falckého povstání (1849), později emigroval do Francie; člen I. internacionály, podporoval boj generální rady o upevnění I. internacionály v Paříži; účastník londýnské konference (1865). — 115, 117, 128, 563

Schmalz, Theodor Anton Heinrich (1760—1831), německý právník a ekonom; epigon fyziokratické školy; krajní reakcionář. — 351

Schulze-Delitzsch, Franz Hermann (1808—1883), německý maloburžoazní ekonom a politik, stoupenec sjednocení Německa pod hegemonií Pruska; jeden ze zakladatelů Národního spolku; v šedesátých letech jeden z vůdců buržoazní Pokrokové strany, organizoval dělnické družstevní spolky. — 91, 128, 239, 369, 561

Schweitzer, Johann Baptist *von* (1834—1875), advokát z Frankfurtu nad Mohanem; vydavatel a šéfredaktor listu „Social-Demokrat" (1864—1867); předseda Všeobecného německého dělnického spolku (1867—1871); lassallovec, podporoval Bismarckovu politiku sjednocení Německa „shora" pod hegemonií Pruska; brzdil připojení německých dělníků k I. internacionále, bojoval proti Sociálně demokratické dělnické straně; v roce 1872 byl pro své styky s pruskou vládou ze Všeobecného německého dělnického spolku vyloučen. — 19, 58, 60, 120—124, 375, 376, 431, 455, 460, 461

Side, Robert Henry, člen ústřední rady I. internacionály (listopad 1864—1866). — 53

Siebel, Karl (1836—1868), německý básník; rozšiřoval a propagoval Marxovy a Engelsovy spisy, zvláště první díl „Kapitálu"; Engelsův vzdálený příbuzný. — 114, 128

Sigtrygg (zemř. roku 1042), král dublinských Normanů. — 540—542

Sigurd Laudrisson (Sichfrith) (11. století), místodržitel Orknejí. — 540—542

Sismondi, Jean Charles Léonard *Simonde de* (1773—1842), švýcarský ekonom a historik; maloburžoazní kritik kapitalismu, přední představitel ekonomického romantismu. — 184, 240, 399

Smith, Adam (1723—1790), anglický ekonom, jeden z nejvýznamnějších představitelů klasické buržoazní politické ekonomie. — 128, 155, 161, 162, 184, 260

Smith, Edward (asi 1818—1874), anglický lékař, poradce a zplnomocněnec tajné rady pro výzkum výživy v dělnických obvodech. — 38

Smith, Goldwin (1823—1910), anglický historik, publicista a ekonom;

liberál; obhájce anglické koloniální politiky v Irsku; roku 1868 přesídlil do USA, od roku 1871 žil v Kanadě. — 27, 520, 525, 543, 546

Snider, Jacob (zemř. roku 1866), americký vynálezce pušky zadovky. — 421

Snorri Sturluson (asi 1178—1241), islandský skald a kronikář. — 538

Solinus, Gaius Julius (první polovina 3. století), římský spisovatel. — 534

Solustri, F., jeden z vůdců Asociace společného pokroku, londýnské organizace italských dělníků, která byla pod vlivem Mazziniho; člen ústřední rady I. internacionály (listopad 1864—1865). — 52

Sorge, Friedrich Adolf (1828—1906), významný představitel mezinárodního a amerického dělnického a socialistického hnutí; účastník bádensko-falckého povstání (1849); člen I. internacionály, organizátor amerických sekcí; delegát haagského kongresu (1872); člen generální rady v New Yorku a její generální tajemník (1872—1874); Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 600

Spencer, John Poyntz Spencer, hrabě (1835—1910), anglický státník, liberál; místokrál v Irsku (1868—1874 a 1882—1885), první lord admirality (1892—1895). — 657

Spenser, Edmund (asi 1552—1599), anglický básník; tajemník irského místodržitele (1580—1582), autor knihy „Pohled na současnou situaci Irska". — 532

Speyer, Carl (nar. roku 1845), v šedesátých letech tajemník Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, povoláním truhlář; od roku 1872 člen generální rady I. internacionály v Londýně a později v Americe. — 375

Stacpoole, William, irský důstojník; liberál, člen parlamentu (1860—1880). — 638

Stainsby, J. D., anglický tradeunionista, krejčí; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1868), člen Ligy dělnického zastoupení a výkonného výboru Reformní ligy. — 52, 134

Stanley, Edward Henry, od roku 1869 hrabě *Derby* (1826—1893), britský státník, tory, v šedesátých až sedmdesátých letech konzervativec, později liberál; člen parlamentu; náměstek ministra zahraničních věcí (1852), předseda Kontrolního úřadu pro Indii (1858—1859), ministr zahraničních věcí (1866—1868, 1874—1878), ministr kolonií (1858 a 1882—1885). — 356, 584

Stephens, James (1825—1901), irský maloburžoazní revolucionář, vůdce Irského revolučního bratrstva, jedné z fenianských organizací; v roce 1866 emigroval do Ameriky. — 597

Stepney, Cowell William Frederick (1820—1872), člen Reformní ligy, člen generální rady I. internacionály (1866—1872) a její pokladník (1868—1870), delegát bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu a londýnské konference (1871) I. internacionály, roku 1872 člen britské federální rady. — 370, 393, 397, 422

Steuart (Stewart), James (1712—1780), anglický buržoazní ekonom, jeden z posledních představitelů merkantilismu, odpůrce kvantitativní teorie peněz. — 325

Stieber, Wilhelm (1818—1882), policejní rada, náčelník pruské politické policie (1850—1860); jeden z organizátorů a hlavní svědek kolínského procesu proti komunistům (1852); spolu s Wermuthem napsal knihu „Komunistická spiknutí v devatenáctém století". — 125

Stieler, Adolf (1775—1836), německý kartograf. — 512

Strabón (asi 63 před n.l. — asi 20. n.l.), významný řecký zeměpisec a historik. — 534

Stuartovci, královská dynastie ve Skotsku (1371—1714) a v Anglii (1603—1649, 1660—1714). — 492

Stumpf, Paul (asi 1827—1913), mechanik; v roce 1847 člen Německého dělnického spolku v Bruselu, člen Svazu komunistů; účastník revoluce 1848—1849 v Německu; člen I. internacionály, delegát lausannského kongresu I. internacionály (1867), člen německé Sociálně demokratické strany. — 471, 472

Sullivan, Edward (1822—1885), irský státník, právník; 1865 vedl soudní proces proti fenianům, vrchní státní návladní pro Irsko (1868—1870), vrchní dozorce irského soudního archívu, lord kancléř Irska (1883—1885). — 633

sv. Bernard, viz *Bernard z Clairvaux*

Sylvis, William (1828—1869), představitel amerického dělnického hnutí, slevač, jeden ze zakladatelů Mezinárodní unie slevačů (1859) a její předseda (1863—1869); účastník občanské války v USA (1861—1865) na straně severních států; v roce 1866 jeden ze zakladatelů Národního dělnického svazu (National Labor Union) v USA a jeho předseda (1868—1869); byl pro připojení k I. internacionále. — 422, 595—599

Symons, George James (1838—1900), anglický meteorolog. — 522, 525

Szemere, Bertalan (1812—1869), maďarský politik a publicista, účastník revoluce 1848—1849 v Uhrách, ministr vnitra (1848) a předseda revoluční vlády (1849); po porážce revoluce emigroval. — 126

Tallandier (Talandier), Pierre Théodor Alfred (1822—1890), francouzský novinář, maloburžoazní demokrat; účastník revoluce 1848 ve Francii; po státním převratu z roku 1851 emigroval do Anglie; přítel Gercenův; 1864 člen ústřední rady I. internacionály; poslanec francouzského parlamentu (1876—1880, 1881—1885). — 52

Terbert, Michael, irský fenian, 1866 byl odsouzen k 7 letům nucených prací, zemřel 1870 ve vězení. — 445—448

Thiers, Louis Adolphe (1797—1877), francouzský buržoazní historik a státník, orleanista; ministr vnitra (1832, 1834), ministerský předseda (1836, 1840), president republiky (1871—1873); kat Pařížské komuny. — 63

Thom, Alexander (1801—1879), irský nakladatel. — 523

Thorgils (zemř. asi roku 844), normanský Viking. — 538, 540

Thornton, William Thomas (1813—1880), anglický ekonom, přívrženec Johna Stuarta Milla. — 181

Thurneysen, Eduard (1824—1890), švýcarský politik, právník, v roce 1869 člen basilejské Velké rady. — 411

Tigernach (Tigheernach O'Braein)

(zemř. roku 1088), irský opat a kronikář. — 527, 528

Todd, James Henthorn (1805—1869), irský filolog; od roku 1852 člen vládní komise pro překlad a vydání starých irských zákonů, president Irské královské akademie (1856—1860). — 529

Tolain, Henri Louis (1828—1897), pravý proudhonovec, povoláním rytec; jeden z vůdců pařížské sekce I. internacionály; delegát londýnské konference (1865), ženevského (1866), lausannského (1867), bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu I. internacionály; poslanec Národního shromáždění (1871); za Pařížské komuny přešel na stranu versailleských; v roce 1871 z I. internacionály vyloučen. — 115, 116, 559, 561—563

Tone, Theobald Wolfe (1763—1798), irský revoluční demokrat, zakladatel a vůdce společnosti Sjednocení Irové (United Irishmen), jeden z organizátorů irského povstání z roku 1798. — 489, 494

Tooke, Thomas (1774—1858), anglický buržoazní ekonom, patřil ke klasické škole, kritizoval Ricardovu teorii peněz. — 145, 162, 325

Torrens, Robert (1780—1864), anglický důstojník a ekonom, přívrženec svobodného obchodu a školy „currency principle". — 293

Tremenheere, Hugh Seymour (1804—1893), anglický úředník a publicista, byl několikrát členem vládních komisí pro vyšetření pracovních podmínek dělníků. — 40

Turgesius, viz *Thorgils*

Turgot, Anne Robert Jacques baron *de l'Aulne* (1727—1781), francouzský ekonom a státník; hlavní představitel školy fyziokratů; generální kontrolor (ministr) financí (1774—1776). — 325

Türr, István (Ahmed Kjamil Bej) (1825—1908), maďarský důstojník, emigrant v Turecku, zúčastnil se krymské války na straně spojeneckých armád a války Čerkesů proti Rusku. — 125

Underwood, Thomas Nelson, irský veřejný činitel, vystupoval na podporu uvězněných fenianů. — 642

Ure, Andrew (1778—1857), anglický chemik a ekonom, freetrader. — 42, 144, 145, 308

Urquhart, David (1805—1877), anglický diplomat, reakční publicista a politik, turkofil; ve třicátých letech byl pověřen diplomatickými úkoly v Turecku; člen parlamentu (1847—1852), tory, zakladatel a redaktor listu „The Free Press", který od roku 1866 vycházel pod názvem „Diplomatic Review" (1855—1877). — 147

Valltier, A., Francouz, člen ústřední rady I. internacionály (1865). — 133

Vandenhouten, Alphonse, belgický dělník, malíř; 1865 jeden ze zakladatelů belgické sekce I. internacionály, člen belgické federální rady I. internacionály, tajemník pro styky se zahraničím a dopisovatel několika měst charleroiské uhelné pánve. — 594, 595

Varlin, Louis Eugène (1839—1871), levý proudhonovec, povoláním knihař; jeden z vůdců sekcí I. internacionály ve Francii; delegát londýnské konference (1865), ženevského (1866)

a basilejského (1869) kongresu; člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny; 28. května 1871 byl zastřelen versailleskými. — 562

Vasseur, T. (asi 1838—1868), klempíř, organizátor sekcí I. internacionály v Marseille a Fuveau, dopisovatel generální rady v Marseille; delegát lausannského kongresu I. internacionály (1867). — 592

Vauban, Sébastien le Prêtre (Prestre) (1633—1707), francouzský maršál, vojenský inženýr, autor četných děl o stavbě pevností a o obléhání; napsal ekonomický spis „Projet d'une dîme royale" [„Návrh královského desátku"]. — 289

Vésinier, Pierre (1826—1902), francouzský maloburžoazní publicista; jeden z organizátorů Francouzské sekce I. internacionály v Londýně; účastník londýnské konference I. internacionály (1865), na bruselském kongresu (1868) pro pomlouvání generální rady z I. internacionály vyloučen; člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie; vydavatel listu „La Fédération" a člen Federalistické světové rady, která útočila proti Marxovi a generální radě I. internacionály. — 558, 560, 563, 565

Viktor Emanuel II. (1820—1878), savojský vévoda, sardinský král (1849—1861), italský král (1861—1878). — 210, 211

Viktorie (1819—1901), anglická královna (1837—1901). — 252, 642

Vilém I. (1797—1888), princ Pruský, princ regent (1858—1861), pruský král (1861—1888), německý císař (1871—1888). — 202, 214

Vilém III. Oranžský (1650—1702), místodržitel Nizozemí (1672—1702), anglický král (1689—1702). — 489, 492, 493, 547, 605

Vilém Holandský, viz *Vilém III. Oranžský*

Vinçard, Pierre Denis (1820—1882), francouzský dělník a publicista, účastník revoluce 1848, člen Lucemburské komise; činně se zúčastnil družstevního hnutí; autor prací o postavení dělnické třídy; člen I. internacionály. — 115, 116

Virgilius (zemř. roku 785), irský misionář, salcburský biskup. — 537

Vögele, A., v roce 1859 sazeč v Hollingerově tiskárně v Londýně. — 56

Vogt, Karl (1817—1895), německý přírodovědec, vulgární materialista, maloburžoazní demokrat; v letech 1848—1849 poslanec frankfurtského Národního shromáždění, patřil k levému křídlu; v červnu 1849 jeden z pěti říšských regentů; roku 1849 emigroval do Švýcarska; v padesátých až šedesátých letech placený tajný agent Ludvíka Bonaparta, jeden z nejaktivnějších účastníků pomlouvačné kampaně proti proletářským revolucionářům. — 55, 56, 125, 362, 404

Voltaire, François Marie (vlastním jménem *Arouet*) (1694—1778), francouzský filosof, deista, satirik a historik, významný představitel buržoazního osvícenství 18. století; bojoval proti absolutismu a katolicismu. — 64, 65, 195, 337

Vyrubov, Grigorij Nikolajevič (1843—1913), ruský krystalograf a pozitivistický filosof, od roku 1864 žil v Paříži, jeden ze zakladatelů a vydavatelů časopisu „La Philosophie Positive", člen Ligy míru a svobody. — 452

Wade, Benjamin Franklin (1800—1878), americký právník a politik, příslušník levého křídla republikánské strany, předseda Senátu (1867—1869). — 576

Wakefield, Edward (1774—1854), anglický statistik a agronom, autor knihy „Statistický a politický popis Irska". — 514—516, 519, 521—525, 535

Walton, Alfred A. (nar. roku 1816), anglický architekt, člen Reformní ligy, předseda Národní reformní ligy; člen generální rady I. internacionály (1867—1870); delegát lausannského kongresu (1867). — 370

Warren, J., anglický dělník, člen generální rady I. internacionály (1869); člen Reformní ligy. — 397

Warren, Josiah (asi 1799—1874), americký utopický socialista, přívrženec Owenův; vypracoval teorii o spravedlivé směně podle hodnoty práce. — 622

Watkin, Edward William (1819—1901), anglický průmyslník, liberál, člen parlamentu. — 373

Wenckheim, Béla, baron (1811—1879), maďarský státník, liberál, ministr vnitra (1867—1869). — 419

Weston, John, přívrženec Owenův, povoláním tesař, později podnikatel; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; aktivní člen generální rady I. internacionály (1864—1872), delegát londýnské konference (1865); člen výkonného výboru Reformní ligy, jeden z vůdců Ligy půdy a práce; člen britské federální rady (1872). — 9, 53, 133, 137—140, 143—148, 150—154, 183, 252, 370, 397, 477, 617, 629

Westphalen, Ferdinand *von* (1799—1876), reakční pruský státník, ministr vnitra (1850—1858); nevlastní bratr Marxovy ženy. — 403

Westphalen, Ludwig *von* (1770—1842), tajný rada v Trevíru, otec Marxovy ženy. — 403

Weydemeyer, Joseph (1818—1866), významný představitel německého a amerického dělnického hnutí; v letech 1846—1847 „pravý" socialista, pod vlivem Marxe a Engelse se přiklonil k vědeckému komunismu, člen Svazu komunistů; účastník revoluce 1848—1849 v Německu, jeden z odpovědných redaktorů listu „Neue Deutsche Zeitung" (1849—1850); roku 1851 emigroval do USA, za občanské války v USA byl plukovníkem armády Severu; zakladatel marxistické propagandy v USA, Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník. — 56, 57, 398

Wheeler, George William, představitel anglického dělnického hnutí; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen generální rady I. internacionály (1864—1867) a její pokladník (1864—1865, 1865—1867), účastník londýnské konference I. internacionály (1865); člen výkonného výboru Reformní ligy. — 52, 134, 552, 562

Whitlock, J., tradeunionista, účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865), tajemník generální rady pro finanční otázky, člen Reformní ligy. — 52, 134

Wiehe, Johann Friedrich, v roce 1859 sazeč v Hollingerově tiskárně v Londýně. — 55, 56

Williams, Charles Owen, anglický tra-

deunionista, štukatér; člen generální rady I. internacionály (1868—1869). — 370

Williams, J., viz *Marxová* Jenny (1844—1883)

Windischgrätz, Alfred, kníže (1787—1862), rakouský polní maršál; velel vojsku, které potlačilo povstání v Praze a ve Vídni roku 1848; v letech 1848—1849 byl velitelem rakouské armády, která potlačila revoluci v Uhrách. — 234

Wirth, Max (1822—1900), německý buržoazní ekonom a publicista. — 248

Wolff, člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865). — 52

Wolf(f), Luigi, italský major, stoupenec Mazziniho, člen Asociace společného pokroku, londýnské organizace italských dělníků; účastník shromáždění z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen ústřední rady I. internacionály (1864—1865), účastník londýnské konference (1865); v roce 1871 byl odhalen jako agent bonapartistické policie. — 52, 559, 562, 567

Worley, C. William, typograf, člen anglické Národní ligy za nezávislost Polska; účastník shromáždění z 28. září v St. Martin's Hallu, člen generální rady I. internacionály (1864—1867) a Reformní ligy. — 53, 134

Young, Arthur (1741—1820), anglický spisovatel, agronom a ekonom, stoupenec kvantitativní teorie peněz. — 513—516, 520

Zimmermann, Wilhelm (1807—1878), německý historik, maloburžoazní demokrat, účastník revoluce 1848—1849, poslanec frankfurtského Národního shromáždění, patřil k levému křídlu; napsal „Všeobecné dějiny velké selské války", které vyšly v letech 1841—1843. — 435

Zabicki, Antoni (asi 1810—1871), představitel polského národně osvobozeneckého hnutí, sazeč; po roce 1831 emigroval; účastnil se revoluce v Uhrách (1848—1849); od roku 1851 emigrant v Anglii; jeden z vůdců Demokratické společnosti v Londýně, od roku 1863 vydával časopis „Głos Wolny"; tajemník Polského národního výboru; člen generální rady I. internacionály (1866—1871), dopisující tajemník pro Polsko (1866—1871). — 253, 393, 397, 577, 602

POSTAVY Z MYTOLOGIE A KRÁSNÉ LITERATURY

Aeneas, v řeckém bájesloví jeden z obránců Tróje, legendární praotec Římanů. — 528

Ceasair, vnučka Noemova. — 528

Džagannáth, v staroindickém bájesloví jedna z podob boha Višnua. — 178

Fill Mac Cumhal (Cumhaill), hrdina irského eposu, podle ústního podání reorganizoval irské vojsko. — 535, 542, 547

Hildebrand, hrdina starogermánského hrdinského eposu „Píseň o Hildebrandovi". — 109, 543

Jafet, v bibli syn Noemův, praotec Féničanů. — 528

Kristus (Ježíš Kristus). — 445, 556

Lykurgos, legendární zákonodárce Sparty, podle ústního podání žil v 9. století před n. l. — 384

Mojžíš, starozákonní prorok; židovský zákonodárce. — 528

Moloch, ve staré Fénicii a Kartágu bůh slunce, ohně a války, jehož modle byly přinášeny lidské oběti; symbol krutosti, všeničící síly. — 43

Noe, postava ze Starého zákona; podle biblické legendy praotec lidstva po potopě světa. — 528

Odin, nejvyšší bůh v nordické mytologii. — 540

Olivier, jeden z hrdinů starofrancouzského eposu z 11. století „Chanson de Roland" [„Píseň o Rolandovi"]; zmíněný též v Shakespearově dramatu „Jindřich VI.". — 657

Pavel, jeden z dvanácti apoštolů. — 412

Pénelopé, v řecké mytologii žena Odysseova; dvacet let věrně čekala na Odyssea, který bojoval proti Tróji; aby se zbavila neodbytných nápadníků, slíbila dát svou ruku jednomu z nich, až dopřede plášť pro otce; přitom co ve dne utkala, v noci rozpárala. — 652

Ragnar Lodbrók, dánský Viking, legendární hrdina nordického eposu. — 539

Roland, hrdina starofrancouzského eposu z 11. století „Chanson de Roland" [„Píseň o Rolandovi"]; zmí-

něný též v Shakespearově dramatu „Jindřich VI.". — 657

Samuel, starozákonní prorok a poslední izraelský soudce. — 400

Sangrado, postava lékaře z Le Sageova románu „L'Histoire de Gil Blas de Santillane" [„Příběhy Gila Blase ze Santillany"]; na všechny nemoci uznával jen dva léky: horkou vodu a pouštění žilou. — 650

Scapin, postava z Molièrovy komedie „Les fourberies de Scapin" [„Šibalství Scapinova"]. — 57

Semiramis, mytická asyrská královna, která rozšířila a zvelebila svou říši. — 195

Sibyla, starověká věštkyně z Cum (řecká osada v jižní Itálii); její věštby, zaznamenané v tzv. Sibyliných knihách, hrály velkou úlohu v náboženském životě starého Říma. — 247

Sisyfos, v řecké mytologii korintský král; za zradu bohů musel v podsvětí věčně valit do kopce balvan, který pokaždé spadl zase dolů; „Sisyfova práce" znamená těžkou bezvýslednou práci, která se vždy znovu opakuje. — 132, 287

Stiggins, postava licoměrníka z Dickensova románu „The Posthumous Papers of the Pickwick Club" [„Kronika Pickwickova klubu"]. — 652

Šalamoun (Salomon), postava ze Starého zákona, izraelský král, proslulý moudrostí a spravedlivostí. — 644

SEZNAM LITERATURY

„*Address and provisional rules of the Working Men's International Association*, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London" [„Adresa a prozatímní stanovy Mezinárodního dělnického sdružení ustaveného 28. září 1864 na veřejné schůzi, která se konala v St. Martin's Hallu na Long Acre v Londýně"], Londýn 1864. — 45, 49, 117, 221, 387, 395, 425, 430, 431, 449, 459, 460, 551, 559, 560, 565, 567, 664

Alfred Veliký, „Anglo-Saxon Version of the Historian Orosius" [„Překlad spisů historika Orosia do anglo-saského jazyka"]. — 536

„*Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste*. Programme et règlement" [„Mezinárodní aliance socialistické demokracie. Program a organizační řád"], Ženeva 1868 (viz pozn. 267). — 377, 387, 388, 452, 453

Ammianus Marcellinus, „Rerum gestarum libri XXXI" [„Dějin knih XXXI"], kniha XX. — 536

„*Ancient Laws and Institutes of Ireland. Senchus Mor*" [„Staré zákony a instituty v Irsku. Veliká kniha starých dob"], sv. 1—3, Dublin a Londýn 1865—1873 (viz pozn. 411). — 523, 524, 529—531, 535

„*Annales Inisfalensis*" [„Inisfalenské anály"], ve sborníku „Rerum Hibernicarum Scriptores Veteres" [„Staří irští letopisci"], sv. 2, Buckingham 1825 (viz pozn. 412). — 540, 541

„*Annales IV Magistrorum*" [„Anály čtyř magistrů"], ve sborníku „Rerum Hibernicarum Scriptores Veteres" [„Staří irští letopisci"], sv. 3, Buckingham 1826 (viz pozn. 412). — 527—530, 541, 542

„*Annales Tigernachi*" [„Anály Tigernachovy"], ve sborníku „Rerum Hibernicarum Scriptores Veteres" [„Staří irští letopisci"], sv. 2, Buckingham 1825 (viz pozn. 412). — 527, 528

„*Annales Ultonienses*" [„Ulsterské anály"], ve sborníku „Rerum Hibernicarum Scriptores Veteres" [„Staří irští letopisci"], sv. 4, Buckingham 1826 (viz pozn. 412). — 527, 528

Anonymus Ravennatis, „De Geographia libri quinque" [Ravenský anonym, „Geografie knih patero"], Paříž 1688 (viz pozn. 425). — 536

„*Association Internationale des Travailleurs*. Statuts et règlements" [„Mezinárodní dělnické sdružení. Stanovy a organizační řád"], Londýn 1866 (viz pozn. 455). — 572

Bastiat Frédéric, „Harmonies économiques" [„Ekonomické harmonie"], Paříž 1850. — 350

Beaufort, Daniel Augustus, „Memoir of a map of Ireland" [„Poznámky k mapě Irska"], Londýn 1792. — 516

Becker, Bernhard, „Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalle's [„Odhalení o tragickém konci Ferdinanda Lassalla"], Schleiz 1868. — 368

Beda Venerabilis, „Historiae Ecclesiasticae libri quinque" [„Církevních dějin knih patero"]. — 536

„*Beowulf*" (viz pozn. 437). — 543

sv. Bernard (Bernard z Clairvaux), „Vita S. Malachiae" [„Život svatého Malachiáše"]. — 531

Boate, Gerard, „Ireland's natural history [„Přírodopis Irska"], Londýn 1652. — 521

Boileau-Despréaux, Nicolas, „Les satires" [„Satiry"]. — 647

Brissot de Warville, Jean Pierre, „Recherches philosophiques sur le droit de propriété et sur le vol, considérés dans la nature et dans la société" [„Filosofická pojednání o vlastnickém právu a o krádeži, zkoumaných v přírodě a ve společnosti"], v „Bibliothèque philosophique du législateur, du politique, du jurisconsulte" [„Filosofická knihovna zákonodárce, politika, právníka"], sv. 4, Berlín, Paříž a Lyon 1782. — 60

Caesar, Gaius Julius, „Commentarii de bello Gallico" [„Zápisky o válce galské"]. — 544

Caird, James, „The plantation scheme; or the west of Ireland as a field of investment" [„Plán kolonizace; aneb západní Irsko jako investiční oblast"], Edinburgh a Londýn 1850. — 516, 517

Camden, William, „Britannia, sive florentissimorum regnorum Angliae, Scotiae, Hiberniae et insularum adjacentium ex intima antiquitate chorographica descriptio" [„Británie, aneb chorografický popis nejslavnějších království Anglie, Skotska, Irska a přilehlých ostrovů od nejstarších dob"], Londýn 1586. — 532

Campion, Edmund, „History of Ireland" [„Dějiny Irska"], v „Ancient Irish histories. The works of Spenser, Campion, Hanmer and Marleburrough" [„Staré spisy o dějinách Irska. Díla Spensera, Campiona, Hanmera a Marleburrougha"], sv. 2, Dublin 1809. — 532

Claudianus, Claudius, „De IV consulatu Honorii Augusti panegyricus" [„Panegyrikon na IV. konzulát Honoria Augusta"]. — 536

„*Congrès de Genève. Mémoire des délégués français*" [„Ženevský kongres. Pamětní spis francouzských delegátů"], Brusel 1866. — 357, 585

„*Congrès ouvrier. Association Internationale des Travailleurs*. Règlement provisoire" [„Dělnický kongres. Mezinárodní dělnické sdružení. Prozatímní stanovy"], Paříž 1864. — 430, 460

Davies, John, „Historical Tracts" [„Historické traktáty"], Londýn 1786. — 532
Destutt de Tracy, Antoine Louis Claude, „Éléments d'idéologie. 4e et 5e parties: Traité de la volonté et de ses effets" [„Základy ideologie, 4. a 5. díl: Pojednání o vůli a jejích účincích"], Paříž 1826. — 309
Diodóros Sicilský, „Bibliothecae historicae" [„Historické knihovny"]. — 533, 534
Dufferin (Frederick), „Mr. Mill's plan for the pacification of Ireland examined" [„Rozbor plánu pana Milla na nastolení míru v Irsku"], Londýn 1868. — 650
Dunoyer, Charles, „De la liberté du travail ou simple exposé des conditions dans lesquelles les forces humaines s'exercent avec le plus de puissance" [„O svobodě práce, aneb prostý výklad podmínek, za nichž se lidské síly projevují s největším účinkem"], sv. 1—3, Paříž 1845. — 63

„*Edda*" (viz pozn. 437). — 543
Eginhard (Einhart), „Vita et gesta Caroli Magni" [„Život a skutky Karla Velikého"]. — 536
Engels, Bedřich, „Der deutsche Bauernkrieg" [„Německá selská válka"], v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", Hamburk, květen až říjen 1850. — 22, 435, 436, 442
— „Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei" [„Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická třída"], Hamburk 1865 (viz pozn. 56). — 71, 114, 118, 119, 364—366, 368
Erdmann, Johann Eduard, „Grundriss der Geschichte der Philosophie" [„Stručný přehled dějin filosofie"], sv. 1, Berlín 1869. — 537, 538
„*Der Erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847*" [„První spojený zemský sněm v Berlíně v roce 1847"], 3. díl, Berlín 1847. — 381
„*An essay on trade and commerce:* containing observations on taxes, as they are supposed to affect the price of labour in our manufactories; together with some interesting reflections on the importance of our trade to America... By the author of ‚Considerations on taxes'" [„Pojednání o řemesle a obchodu, obsahující úvahy o daních a jejich domnělém vlivu na cenu práce v našich továrnách; spolu s některými zajímavými myšlenkami o významu našeho obchodu s Amerikou... Od autora ‚Úvah o daních'"], Londýn 1770 (viz pozn. 134). — 177

Ferrier, François Louis Auguste, „Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le commerce" [„Úvaha o vládě a jejích vztazích k obchodu"], Paříž 1805 (viz pozn. 183). — 239
Flerovskij N., „Položenije rabočego klassa v Rossiji" [„Postavení dělnické třídy v Rusku"], Petrohrad 1869. — 449
Fourier, Charles, „Le nouveau monde industriel et sociétaire, ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées" [„Nový svět industriální a societární, aneb vynález postupu přitažlivé a přirozené výroby rozdělené do sérií podle vášní"], Paříž 1829. — 534

Franklin, Benjamin, „A modest inquiry into the nature and necessity of a paper currency" [„Skromná studie o podstatě a nutnosti papírového oběživa"], v „The Works" [„Spisy"], sv. 2, Boston 1836 (první vydání vyšlo roku 1729). — 158

Garibaldi, Giuseppe, „The rule of the monk; or, Rome in the nineteenth century" [„Vláda mnichů, aneb Řím v devatenáctém století"], sv. 1—2, Londýn a New York 1870. — 443

Gennadius, „Illustrium virorum catalogus" [„Seznam význačných mužů"]. — 536

Giraldus Cambrensis, „Topographia Hibernica et Expugnatio Hibernica" [„Místopis Irska a Dobytí Irska"], „Giraldi Cambrensis Opera" [„Díla Giralda Cambrijského"], sv. 5, vydal John F. Dimock, Londýn 1867. — 532, 533, 544

Gladstone, William Ewart, „Ecce homo" [„Ejhle, člověk"], Londýn 1868. — 638

— „The functions of laymen in the Church" [„Povinnosti laiků v církvi"]. — 638

— „Prayers" [„Modlitby"]. — 638

— „Propagation of the Gospel" [„Hlásání evangelia"]. — 638

— „Two letters to the Earl of Aberdeen, on the state prosecutions of the Neapolitan government" [„Dva dopisy hraběti z Aberdeenu o politických perzekucích neapolské vlády"], Londýn 1851. — 446

„*Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon*" [„Bezúročný úvěr. Diskuse mezi panem Fr. Bastiatem a panem Proudhonem"], Paříž 1850. — 64

Grimm, Jacob, „Deutsche Rechtsalterthümer" [„Německé právnické památky"], Göttingen 1828. — 534, 543

Hanmer, Meredith, „The chronicle of Ireland" [„Irská kronika"] v „Ancient Irish histories. The works of Spenser, Campion, Hanmer and Marleburrough" [„Staré spisy o dějinách Irska. Díla Spensera, Campiona, Hanmera a Marleburrougha"], sv. 2, Dublin 1809. — 532

Hegel, Georg Friedrich Wilhelm, „Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie" [„Přednášky o dějinách filosofie"], sv. 3, „Werke", [„Spisy"], sv. 15, Berlín 1836. — 537

— „Wissenschaft der Logik" [„Logika jako věda"], „Werke" [„Spisy"], sv. 3—5, Berlín 1833—1834. — 345

Heine, Heinrich, „Neuer Frühling" [„Nové jaro"]. — 124

Hieronymus Sophronius Eusebius (sv. Jeroným) „Commentariorum in Jeremiam Prophetam libri sex" [„Komentářů ke knize proroka Jeremiáše knih šestero"]. — 536

„*Das Hildebrandslied*", viz „*Píseň o Hildebrandovi*"

Hobbes, Thomas, „Leviathan, or the matter, form, and power of a commonwealth, ecclesiastical and civil" [„Leviathan, aneb obsah, forma a moc církevního a občanského společenství"], v „The English works of Thomas Hobbes" [„Anglická díla Thomase Hobbese"], sv. 3, Londýn 1839. — 164

Hugo, Victor, „Napoléon le petit" [„Napoleon Malý"], Londýn 1852. — 398
Charras, Jean Baptiste Adolphe, „Histoire de la campagne de 1815. Waterloo" [„Dějiny tažení z roku 1815. Waterloo"], Brusel 1857. — 399
„*Children's employment commission (1862). Reports.* First report of the commissioners. With appendix. Presented to both Houses of Parliament by command of HerMajesty" [„Komise pro vyšetřování dětské práce (1862). Zprávy. První zpráva členů komise. S dodatkem. Předloženo oběma sněmovnám z příkazu Jejího Veličenstva"], Londýn 1863. — 39, 40
„*Children's employment commission.* Fourth report..." [„Zprávy komise pro vyšetřování dětské práce. Čtvrtá zpráva..."], Londýn 1865. — 346

„*Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení*", viz „*Address and provisional rules of the Working Men's International Association...*"
„*The International Workingmen's Association...* Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868" [„Mezinárodní dělnické sdružení... Rezoluce ženevského kongresu z roku 1866 a bruselského kongresu z roku 1868"], Londýn 1868. — 353, 479
Isidorus Hispalensis, „Etymologiarum libri XX" [„Etymologie knih XX"] (viz pozn. 425). — 536

Johnstone, James, „Lodbrokar-Quida; or the death-song of Lodbroc; now first correctly printed from various manuscripts, with a free English translation" [„Lodbrokův pláč; neboli Lodbrokova předsmrtná píseň; nyní poprvé správně otištěno podle různých rukopisů, volně přeloženo do angličtiny"], Londýn 1782. — 540
Jukes, Joseph Beete, „The student's manual of geology" [„Příručka geologie pro studenty"], Edinburgh 1862. — 506, 509, 510

Kane, Robert, „The industrial resources of Ireland" [„Průmyslové zdroje Irska"], 2. vyd., Dublin 1845. — 510, 522
[*Karamzin, Nikolaj Michajlovič*], „Istorija Gosudarstva Rossijskogo" [„Dějiny ruského státu"], díl XI, Petrohrad 1835. — 234
„*Krâkumâl*" [„Píseň Krâky"] (viz pozn. 432). — 539

Lassalle, Ferdinand, „Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder Kapital und Arbeit" [„Pan Bastiat-Schulze von Delitzsch, ekonomický Julián aneb Kapitál a práce"], Berlín 1864. — 128
— „Dopis Karlu Marxovi z poloviny června 1859", v „Nachgelassene Briefe und Schriften" [„Dopisy a spisy z pozůstalosti"], sv. 3, Stuttgart a Berlín 1922. — 128
Lavelle, Patrick, „The Irish landlord since the revolution" [„Irský landlord po revoluci"], Dublin 1870. — 656
Lavergne, Léonce de, „The rural economy of England, Scotland, and Ireland"

[„Polní hospodářství v Anglii, Skotsku a v Irsku"]. Přeloženo z francouzštiny, Edinburgh a Londýn 1855. — 517, 518

Ledru-Rollin, Alexandre Auguste, „The Decline of England "[„Úpadek Anglie"], Londýn 1850. — 634

[*Linguet, Simon Nicolas Henri*], „Théorie des lois civiles, ou principes fondamentaux de la société" [„Teorie občanských zákonů aneb základní principy společnosti"], sv. 1—2, Londýn 1767. — 64

Luther, Martin, „An die Pfarrherrn Wider den Wucher zu predigen. Vermanung" [„Farářům, aby kázali proti lichvě. Napomenutí"], Wittemberg 1540. — 351

Macpherson, James, „Poems of Ossian" [„Zpěvy Ossianovy"], 1760—1765. 535, 547

[*Malthus, Thomas Robert*], „An essay on the principle of population as it affects the future improvement of society, with remarks on the speculations of Mr. Godwin, Mr. Condorcet, and other writers" [„Pojednání o populačním principu, jak působí na příští zdokonalení společnosti, s poznámkami o myšlenkách pana Godwina, pana Condorceta a jiných spisovatelů"], Londýn 1798. — 59

Malthus, Thomas, Robert, „An inquiry into the nature and progress of rent, and the principles by which it is regulated" [„Zkoumání povahy a vzestupu renty a zásad, jimiž se řídí"], Londýn 1815. — 177

„*Manifeste de l'Association Internationale des Travailleurs suivi du règlement provisoire*" [„Manifest Mezinárodního dělnického sdružení s prozatímními stanovami"], Brusel 1866 (viz pozn. 335). — 431

Marx, Karel, „Der 18te Brumaire des Louis Napoleon". [„Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta"], v časopise „Die Revolution", sešit 1, New York 1852. — 398, 404, 436

— „Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte" [„Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta"], 2. vyd. Hamburk 1869. — 22, 398, 400, 404

— Dopis Sophii Hatzfeldtové z 12. září 1864, v knize: Ferdinand Lassalle „Nachgelassene Briefe und Schriften" [„Dopisy a spisy z pozůstalosti"], sv. 3, Stuttgart a Berlín 1922. — 121, 127

— Dopis Sophii Hatzfeldtové z 22. prosince 1864, tamtéž. — 127

— Dopis Ferdinandu Lassallovi z 10. června 1859, tamtéž (viz pozn. 111). — 128

— „Herr Vogt" [„Pan Vogt"], Londýn 1860. — 55, 56, 125, 126, 362, 404

— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. [„Kapitál. Kritika politické ekonomie"], díl 1, kniha 1: „Der Produktionsprocess des Kapitals" [„Výrobní proces kapitálu"], Hamburk 1867. — 8, 9, 239, 242, 245, 247—250, 254—259, 262, 263, 265, 268, 272, 274, 275, 277—325, 331, 334—346, 350, 405, 603, 604, 613

— „Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850" [„Třídní boje ve Francii, 1848—1850"], v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", sešit 1—6, Hamburk 1850. — 436

— „Zur Kritik der Politischen Oekonomie" [„Ke kritice politické ekonomie"], První sešit, Berlín 1859. — 8, 63, 128, 240, 243, 248, 401, 402, 405
— „Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon" [„Bída filosofie. Odpověď na ‚Filosofii bídy' pana Proudhona"], Paříž a Brusel 1847. — 8, 15, 60, 350, 403
— „Adresa a prozatímní stanovy Mezinárodního dělnického sdružení", viz „*Address and provisional rules of the Working Men's International Association...*"
— „Verhandlungen des 6. rheinischen Landtags" [„Jednání šestého porýnského Zemského sněmu. Debaty o svobodě tisku a o zveřejňování jednání zemských stavů"], v „Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe", Kolín nad Rýnem 1842—1843. — 402
Marx, Karel a Bedřich Engels, „Manifest der Kommunistischen Partei" [„Manifest Komunistické strany"], Londýn 1848. — 8, 403
Mela, Pomponius, „De situ orbis" [„O poloze země"], Lipsko 1831. — 519
„*Modré knihy...*", viz „*Report...*"
Molyneux, William, „The case of Ireland's being bound by acts of Parliament in England stated" [„Situace v Irsku svázaném zákony anglického parlamentu"], Dublin 1698. — 492
Moryson, Fynes, „An itinerary containing ten years travels through the twelve dominions of Germany, Bohmerland, Switzerland, Netherland, Denmark, Poland, Italy, Turkey, France, England, Scotland and Ireland" [„Cestovní zápisky o desetiletém putování po dvanácti zemích: Německu, Čechách, Švýcarech, Nizozemí, Dánsku, Polsku, Itálii, Turecku, Francii, Anglii, Skotsku a Irsku"], Londýn 1617. — 532

Napier, William Francis Patrick, „History of the war in the Peninsula and in the south of France, from the year 1807 to the year 1814" [„Dějiny války na Pyrenejském poloostrově a v jižní Francii od roku 1807 do roku 1814"], sv. 3, 2. vyd., Londýn 1833. — 86
Nennius, „Historia Britonum", with an English version by Gunn [„Dějiny Britů", do angličtiny přeložil Gunn], Londýn 1819. — 536

O'Connor, Arthur, „Chronicles of Eri; being the history of the Gaal Sciot Iber: or the Irish people; translated from the original manuscripts in the Phoenician dialect of the Scythian language" [„Kronika Eri, obsahující dějiny Gaelů, Skotů a Iberů, neboli irského národa, přeložená z původních rukopisů, sepsaných ve fénijském dialektu skytského jazyka"], sv. 1—2, Londýn 1822. — 528
O'Donovan, John, „Annala Rioghachta Eireann. Annals of the Kingdom of Ireland by the Four Masters, from the earliest period to the year 1616" [„Anály království Irského. Anály království Irského sestavené čtyřmi magistry, od nejstaršího období do roku 1616"], 2. vyd., sv. 1—2, Dublin 1856. — 527, 529, 532, 533, 541, 542

Owen, Robert, „Observations on the effect of the manufacturing system: with hints for the improvement of those parts of it which are most injurious to health and morals" [„Pozorování vlivu továrního systému; s pokyny pro zlepšení těch částí, které nejvíc ohrožují zdraví a morálku"], 2. vyd., Londýn 1817. — 145

Patterson, William, „Observations on the climate of Ireland" [„Pozorování podnebí v Irsku"], Dublin 1804. — 522, 523

Petrie, George, „The ecclesiastical architecture of Ireland, anterior to the Anglo-Norman invasion, comprising an essay on the origin and uses of the round towers in Ireland" [„Církevní architektura v Irsku v době před anglonormanským vpádem, zahrnující pojednání o původu a užití kulatých věží v Irsku"], v „The transactions of the Royal Irish Academy" [„Zprávy Královské irské akademie"], sv. 20, Dublin 1845. — 524, 529

„*Píseň o Hildebrandovi*" („Hildebrandslied") (viz pozn. 83). — 109, 112, 119, 543

Plinius, Gaius Secundus, „Naturalis historia" [„Přírodní věda"]. — 534

Proudhon, Pierre Joseph, „Essai de grammaire générale" [„Pojednání o všeobecné mluvnici"], v knize: Nicolas Sylvestre Bergier, „Les éléments primitifs des langues" [„Prvotní základy jazyků"], Besançon 1837. — 58

— „Qu'est-ce que la propriété? ou Recherches sur le principe du droit et du gouvernement" [„Co je vlastnictví? aneb Zkoumání principu práva a vlády"], Paříž 1840. — 58—61

— „La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2 décembre" [„Sociální revoluce vyložená na státním převratu z 2. prosince"], 2. vyd., Paříž 1852. — 64, 398

— „Si les traités de 1815 ont cessé d'exister? Actes du futur congrès" [„Přestaly platit smlouvy z roku 1815? Akta budoucího kongresu"], Paříž 1863. — 64

— „Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère" [„Systém ekonomických rozporů aneb Filosofie bídy"], sv. 1—2, Paříž 1846. — 60, 62, 64, 403

— „Théorie de l'impot, question mise au concours par le conseil d'état du canton de Vaud en 1860" [„Teorie daní, otázka, na niž vypsala konkurs státní rada kantonu Waadt roku 1860"], Brusel a Paříž 1861. — 64

Ptolemaios, Klaudios, „Geografiké hyfégésis" [„Úvod do zeměpisu"]. — 534

„*Public Health.* Sixth report of the medical officer of the Privy Council. 1863. Presented pursuant to act of Parliament" [„Veřejné zdraví. Šestá zpráva zdravotního inspektora tajné rady za rok 1863. Předloženo k projednání parlamentu"], Londýn 1864. — 38, 39

Quesnay, François, „Dialogues sur le commerce et les travaux des artisans" [„Rozhovory o obchodu a pracích řemeslníků"], vyd. Daire ve sbírce „Collection des principaux économistes", Paříž 1846. — 307

„*Report addressed to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Departement, relative to the grievances complained of by the journeymen bakers;* with appendix of evidence. Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty" [„Zpráva ministru vnitra Jejího Veličenstva o stížnostech pekařských dělníků; s dodatkem o výpovědích. Předloženo oběma sněmovnám z příkazu Jejího Veličenstva"], Londýn 1862. — 40

„*Report of commission on the treatment of certain treason-felony convicts in English prison,* who have been transferred thereto at the request of the Irish government" [„Zpráva komise o zacházení s některými velezrádci v anglickém vězení, kam byli převezeni na žádost irské vlády"], 1868 (viz pozn. 521). — 647, 648

„*Report of commissioners on the treatment of the treason-felony convicts in the English convict prisons*" [„Zpráva členů komise o zacházení s velezrádci uvězněnými v anglických vězeních"], Londýn 1867 (viz pozn. 523). — 649

„*Report of the commissioners appointed to inquire into the operation of the acts relating to transportation and penal servitude.* Vol. 1. Report and appendix. Vol. 2. Minutes of evidence presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty" [„Zpráva komise pro zkoumání účinnosti zákonů týkajících se deportace a nucených prací. Sv. 1. Zpráva a dodatek. Sv. 2. Záznamy výpovědí předložené oběma sněmovnám z příkazu Jejího Veličenstva"], Londýn 1863. — 38

„*Report of the conference of Trades' delegates of the United Kingdom,* held in the Temperance Hall, Townhead Street, Sheffield, on July 17th, 1866, and four following days" [„Zpráva o konferenci delegátů tradeunionů Spojeného království, která se konala v Temperance Hallu, Townhead Street v Sheffieldu 17. července 1866 a v následujících čtyřech dnech"], Sheffield 1866. — 228

„*Reports by her Majesty's Secretaries of embassy and legation on the manufactures, commerce etc., of the countries in which they reside*" [„Zprávy tajemníků vyslanectví a legací Jejího Veličenstva o průmyslu a obchodu v zemích jejich působení"], Londýn 1867. — 579

Ricardo, David, „On the principles of political economy and taxation" [„Zásady politické ekonomie a zdanění"], 3. vyd., Londýn 1821. — 155, 183

„*Rules of the International Working Men's Association*" [„Stanovy Mezinárodního dělnického sdružení"], Londýn 1867. — 378, 426, 430, 456, 470, 471

Rutty, John, „An Essay towards a natural history of the county of Dublin" [„Pojednání o přírodopisu hrabství Dublin"], sv. 2, Dublin 1772. — 521

„*Sága o Niálovi*" (viz pozn. 434). — 540—542

Shakespeare, William, „Král Jindřich VI." — 657

Schmalz, Theodor Anton Heinrich, „Économie politique, ouvrage traduit de l'Allemand" [„Politická ekonomie, dílo přeložené z němčiny"], sv. 1, Paříž 1826. — 351

— „Staatswirthschaftslehre in Briefen an einen teutschen Erbprinzen" [„Nauka

o státním hospodářství v dopisech německému dědičnému princovi"], sv. 1, Berlín 1818 (viz pozn. 223.) — 351

Sismondi, Jean Charles Léonard Simonde de, „Études sur l'économie politique" [„Studie o politické ekonomii"], sv. 1—2, Paříž 1837—1838. — 399

Smith, Adam, „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations" [„Pojednání o podstatě a původu bohatství národů"], sv. 1, Edinburgh 1814. — 162

Smith, Goldwin, „Irish history and Irish character" [„Dějiny Irska a charakter jeho obyvatel"], Oxford a Londýn 1861. — 520, 543

Snorri Sturluson, „Sága o Haraldovi" (viz pozn. 431). — 538

Solinus, Gaius Julius, „Collectanea rerum memorabilium" [„Sbírka pamětihodných věcí"], později s názvem „Polyhistor". — 534

Spenser, Edmund, „A view of the present state of Ireland" [„Pohled na současnou situaci Irska"], v „Ancient Irish histories. The works of Spenser, Campion, Hanmer and Marleburrough" [„Staré spisy o dějinách Irska. Díla Spensera, Campiona, Hanmera a Marleburrougha"], sv. 1—2, Dublin 1809. — 532

Steuart, James, „The works, political, metaphisical, and chronological... first collected by James Steuart, his son" [„Díla politická, metafyzická a chronologická... poprvé sebrána jeho synem Jamesem Steuartem"], sv. 1, Londýn 1805. — 325

Senior, William Nassau, „Letters on the Factory Act, as it affects the cotton manufacture" [„Dopisy o továrním zákonu, pokud postihuje bavlnářský průmysl"], Londýn 1837. — 301

Strabón, „Geographicae" [„Popis země"], v 17 knihách. — 534

Symons, George James, „On the fall of rain in the British Isles during the years 1862 and 1863" [„Dešťové srážky na britských ostrovech v letech 1862—1863"], Londýn 1865. — 522, 525

„Šestá zpráva o veřejném zdraví", viz *„Public Health"*

Thornton, William Thomas, „Over-population and its remedy; or, an inquiry into the extent and causes of the distress prevailing among the labouring classes of the British islands, and into the means of remedying it" [„Přelidnění a jak mu odpomoci, aneb zkoumání o rozsahu a příčinách bídy pracujících tříd na britských ostrovech a o prostředcích, jak ji zmírnit"], Londýn 1846. — 181

Tooke, Thomas, „A history of prices, and of the state of the circulation, from 1793 to 1837" [„Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1793 do roku 1837"], sv. 1—2, Londýn 1838. — 145, 162

— „A history of prices, and of the state of the circulation, in 1838 and 1839" [„Dějiny cen a stavu oběhu v letech 1838 a 1839"], Londýn 1840. — 145, 162

— „A history of prices and of the state of the circulation, from 1839 to 1847 inclusive" [„Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1839 do roku 1847 včetně"] Londýn 1848. — 145, 162

— „An inquiry into the currency principle; the connection of the currency with prices, and the expediency of a separation of issue from banking" [„Zkoumání principu oběživa; souvislost oběživa s cenami a účelnost odloučení emise bankovek od bankovnictví"], 2. vyd., Londýn 1844. — 325

Tooke, Thomas and *William Newmarch*, „A history of prices and of the state of the circulation, during the nine years 1848—1856" [„Dějiny cen a stavu oběhu za devět let 1848—1856"], sv. 1—2, Londýn 1857. — 145

„*Triady*" (viz pozn. 428). — 536

Turgot, Anne Robert, Jacques de l'Aulne, „Réflexions sur la formation et la distribution des richesses" [„Úvahy o tvorbě a rozdělování bohatství"], v „Oeuvres" [Díla"], sv. 1, Paříž 1844. — 325

Urquhart, David, „The right of search: two speeches" [„Právo k prohlídce lodí; dvě řeči"] (z 20. a 27. ledna 1862), Londýn 1862. — 147

„*Verhandlungen des IV. Congresses des internationalen Arbeiterbundes in Basel*" [„Protokoly IV. basilejského kongresu Mezinárodního dělnického sdružení"], Basilej 1869. — 426

Voltaire, François Marie Arouet de, „Candide, ou l'optimisme" [„Candide, aneb o optimismu"], Ženeva 1760. — 337

— (anonymně) „La tragédie de Sémiramis, et quelques autres pièces de littérature" [„Tragedie Semiramidy a jiná literární díla"], Paříž 1749. — 195

Wakefield, Edward, „An account of Ireland, statistical and political" [„Statistický a politický popis Irska"], sv. 1—2, Londýn 1812. — 514—516, 519, 521—524, 535

Young, Arthur, „A Tour in Ireland" [„Cesta po Irsku"], sv. 3, Londýn 177... — 514, 520, 521

Zimmermann, Wilhelm, „Allgemeine Geschichte des grossen Bauernkrieges" [„Všeobecné dějiny velké selské války"], sv. 1—3, Stuttgart 1841—1843. — 435

„*Zpráva komise pro vyšetřování dětské práce*", viz „*Children's employment commission (1862)*"

REJSTŘÍK PERIODICKÝCH PUBLIKACÍ

„*Allgemeine Militär-Zeitung*“ [„Všeobecné vojenské noviny“] (Darmstadt). — 79, 83
„*Allgemeine Zeitung*“ [„Všeobecné noviny“] (Augsburg). — 56, 370, 371, 412
„*L'Association*“ [„Sdružení“] (Paříž a Brusel). — 69, 563
„*Augsburgerin*“ [„Augsburčanka“], viz „*Allgemeine Zeitung*“

„*The Bee-Hive Newspaper*“ [„Úl“] (Londýn). — 24, 50, 53, 134, 238, 348, 352, 355, 370, 430, 464, 469, 567, 580, 582, 610, 611, 623, 664
„*Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*“ [„Beletristický časopis a newyorské noviny pro kriminalistiku“]. — 126
„*Der Beobachter*“ [„Pozorovatel“] (Stuttgart). — 54, 55, 259, 261
„*Berliner Reform*“ [„Berlínská reforma“]. — 114, 123, 124, 126, 129
„*Botschafter*“ [„Posel“] (Vídeň). — 126, 127
„*Bulletin of the International Institute of Social History Amsterdam*“ [„Bulletin Mezinárodního ústavu sociálních dějin v Amsterodamu“]. — 363

„*Cobbett's Weekly Political Register*“ [„Cobbetův týdenní politický přehled“] (Londýn). — 634

„*The Commonwealth*“ [„Republika“] (Londýn). — 187, 190, 196, 596
„*Le Courrier français*“ [„Francouzský kurýr“] (Paříž). — 253
„*Le Courrier international*“ [„Mezinárodní kurýr“] (Londýn). — 231, 584, 585

„*The Daily News*“ [„Denní zprávy“] (Londýn). — 131, 635, 641, 652
„*Daily Telegraph*“ [„Denní telegraf“] (Londýn). — 642, 652
„*Demokratisches Wochenblatt*“ [„Demokratický týdeník“] (Lipsko). — 268, 275, 367, 368, 371, 386, 394, 431, 461
„*Deutsche-Brüsseler-Zeitung*“ [„Německé bruselské noviny“]. — 113
„*Deutsch-Französische Jahrbücher*“ [„Německo-francouzské ročenky“] (Paříž). — 403
„*The Diplomatic Review*“ [„Diplomatický přehled“] (Londýn). — 374
„*Düsseldorfer Zeitung*“ [„Düsseldorfské noviny“]. — 114, 249, 251

„*The Economist*“ [„Ekonom“] (Londýn). — 485, 501
„*L'Égalité*“ [„Rovnost“] (Ženeva). — 30, 425—428, 430—432, 453—462, 469, 470
„*L'Eguaglianza*“ [„Rovnost“] (Neapol). — 454

„*The Echo*“ [„Ozvěna“] (Londýn). — 643
„*L'Echo de Verviers*“ [„Vervierská ozvěna“]. — 558—561, 563—566
„*Elberfelder Zeitung*“ [„Elberfeldské noviny“]. — 247, 248
„*Examiner and Times*“ [„Pozorovatel a doba“] (Manchester). — 603

„*La Federación*“ [„Federace“] (Barcelona). — 420, 454
„*The Fortnightly Review*“ [„Čtrnáctidenní přehled“] (Londýn). — 32, 322, 325, 427, 457
„*The Freeman's Journal*“ [„List svobodného člověka“] (Dublin). — 656

„*Galway Paper*“ [„Galwayský list“]. — 498
„*Gazette de Moscou*“, viz „*Moskovskije vědomosti*“
„*Gewerbeblatt aus Württemberg*“ [„Württemberský průmyslový list“] (Stuttgart). — 262, 264
„*Głos Wolny*“ [„Svobodný hlas“] (Londýn). — 236

„*Hansard's Parliamentary Debates*“ [„Hansardovy parlamentní debaty“]. — 44
„*Hermann, Deutsches Wochenblatt aus London*“ [„Hermann. Německý týdeník z Londýna“]. — 57, 119, 126, 613

„*The Chronicle*“ [„Kronika“] (Londýn). — 483

„*L'International*“ [„Mezinárodní noviny“] (Londýn). — 416
„*The International Courier*“ [„Mezinárodní kurýr“] (Londýn). — 231, 597, 598, 600

„*L'Internationale*“ [„Internacionála“] (Brusel). — 394, 414, 424, 434, 448
„*The Irishman*“ [„Ir“] (Dublin). — 502, 636, 642, 643, 652, 657—659
„*The Irish People*“ [„Irský lid“] (Dublin). — 443, 444, 635, 637, 641
„*Ironmoulders' International Journal*“ [„Mezinárodní list slevačů“] (Philadelphia). — 596

„*Journal de l'Association Internationale des Travailleurs*“ [„Časopis Mezinárodního dělnického sdružení“] (Ženeva). — 565

„*Kölnische Zeitung*“ [„Kolínské noviny“]. — 216
„*Kreuz-Zeitung*“, viz „*Neue Preussische Zeitung*“

„*La Liberté*“ [„Svoboda“] (Brusel). — 349, 479
„*Literarisches Centralblatt für Deutschland*“ [„Ústřední literární list pro Německo“] (Lipsko). — 350

„*Manchester Examiner*“, viz „*Examiner and Times*“
„*The Manchester Guardian*“ [„Manchesterský strážce“]. — 200
„*La Marseillaise*“ [„Marseillaisa“] (Paříž). — 22, 635—637, 640, 643—645, 650, 655, 658, 660, 663
„*Le Mirabeau*“ (Verviers). — 474
„*Le Moniteur universel*“ [„Všeobecný zpravodaj“] (Paříž). — 417, 657
„*The Morning Star*“ [„Jitřenka“] (Londýn). — 39—41, 371
„*Moskovskije vědomosti*“ [„Moskevské zprávy“]. — 233

„*Narodnoje Dělo*“ [„Věc lidu“] (Ženeva). — 450, 462

„*Neue Badische Landeszeitung*“ [„Nové bádenské zemské noviny“] (Mannheim). — 265, 267
„*Neue Deutsche Zeitung. Organ der Demokratie*“ [„Nové německé noviny. Orgán demokracie“] (Frankfurt nad Mohanem). — 56
„*Neue Frankfurter Zeitung*“ [„Nové frankfurtské noviny“] (Frankfurt nad Mohanem). — 57, 120
„*Neue Preussische Zeitung*“ [„Nové pruské noviny“] (Berlín). — 97
„*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*“ [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie“] (Kolín nad Rýnem). — 114, 247
„*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“ [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue“] (Londýn a Hamburk). — 403, 404, 435, 436
„*Die Neue Zeit*“ [„Nová doba“] (Stuttgart). — 237, 463
„*New-York Daily Tribune*“ [„Newyorská denní tribuna“]. — 404
„*New-Yorker Criminal-Zeitung*“, viz „*Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*“
„*Nordstern*“ [„Severka“] (Hamburk). — 57
„*North German Correspondence*“ [„Severoněmecká korespondence“] (Berlín). — 473

„*Oberrheinischer Courier*“ [„Hornorýnský kurýr“]. — 198

„*The Pall Mall Gazette*“ [„Noviny z Pall Mallu“] (Londýn). — 427, 457, 652
„*The Penny Bee-Hive*“, viz „*The Bee-Hive Newspaper*“
„*Le Peuple Belge*“ [„Belgický lid“] (Brusel). — 361
„*La Philosophie positive*“ [„Pozitivní filosofie“] (Paříž). — 452
„*Political Register*“, viz „*Cobbett's Weekly Political Register*“
„*Le Progrès*“ [„Pokrok“] (Locle). — 426, 427, 430, 431, 453—456, 459—462

„*Die Revolution*“ [„Revoluce“] (New York). — 398
„*Revue Positiviste*“, viz „*La Philosophie positive*“
„*Reynolds's Newspaper*“ [„Reynoldsovy noviny“] (Londýn). — 424, 651, 652
„*Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie in Rheinland und Westphalen*“ [„Porýnské noviny. Orgán demokracie v Porýnsku-Vestfálsku“] (Düsseldorf a Kolín). — 32, 402
„*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*“ [„Porýnské noviny pro politiku, obchod a průmysl“] (Kolín). — 113, 402
„*Rheinischer Beobachter*“ [„Porýnský pozorovatel“] (Kolín). — 113
„*La Rive gauche*“ [„Levý břeh“] (Paříž a Brusel). — 431

„*The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art*“ [„Sobotní přehled politiky, literatury, vědy a umění“] (Londýn). — 371, 427, 457, 634
„*Der Social-Demokrat*“ [„Sociální demokrat“] (Berlín). — 45, 58, 65, 68, 69, 113, 120—122, 124, 125, 127, 254, 354, 431, 460
„*Le Socialisme*“ [„Socialismus“] (Paříž). — 234—236
„*The Spectator*“ [„Divák“] (Londýn). — 427, 457, 643
„*The Standard*“ [„Prapor“] (Londýn). — 644, 661

„*Telegraph*", viz „*The Daily Telegraph*"
„*The Times*" [„Doba"] (Londýn). — 195, 205, 208, 233, 235, 361, 369, 371, 373, 502, 517, 603, 634, 641, 652, 662
„*Le Travail*" [„Práce"] (Paříž). — 426, 455, 456
„*La Tribune du Peuple*" [„Tribuna lidu"] (Brusel). — 349, 584, 594

„*Vierteljahrschrift für Volkswirthschaft und Kulturgeschichte*" [„Čtvrtletník pro národní hospodářství a kulturní dějiny"] (Berlín). — 350
„*Voice*" [„Hlas"] (Boston). — 597
„*La Voix de l'Avenir*" [„Hlas budoucnosti"] (Chaux-de-Fonds). — 565
„*La Voix du peuple*", viz „*Narodnoje Dělo*"
„*Der Volksstaat*" [„Lidový stát"] (Lipsko). — 424, 464, 469, 470, 472, 479
„*Volks-Zeitung*" [„Lidové noviny"] (Berlín). — 369
„*Der Vorbote*. Politische und socialökonomische Monatsschrift" [„Posel. Politický a sociálněekonomický měsíčník"] (Ženeva). — 231, 361, 557, 565, 574, 604

„*Der weisse Adler*" [„Bílý orel"] (Curych). — 130, 131
„*De Werkman*" [„Dělník"] (Amsterodam). — 420
„*Weser-Zeitung*" [„Weserské noviny"] (Brémy). — 370, 371
„*Die Westliche Post*" [„Západní pošta"] (St. Louis). — 56, 57
„*The Working Man*" [„Dělník"] (Londýn). — 580, 584, 585
„*The Workingman's Advocate*" [„Dělnický obhájce"] (Chicago). — 597—599
„*The Workman's Advocate* "[„Dělníkův obhájce"] (Londýn). — 560, 565

„*Zeitschrift des königlich preussischen statistischen Bureaus*" [„Časopis královské pruské statistické kanceláře"] (Berlín). — 79
„*Zeitung für Norddeutschland*" [„Noviny pro severní Německo"] (Hannover). — 237
„*Die Zukunft*" [„Budoucnost"] (Královec a Berlín). — 239, 241, 258, 406, 472

REJSTŘÍK ZEMĚPISNÝCH NÁZVŮ

Aarhus, město na východním pobřeží Jutska — 67
Adare, město v Irsku — 513
Adiže, řeka v severní Itálii — 211
Afrika — 40
Alpy — 210, 511, 533
Alsasko — 192
Alžír — 593
Alžírsko — 85
Amerika — 13, 16, 51, 56, 252, 257, 302, 305, 317, 389, 393, 396, 404, 424, 487, 489, 505, 520, 523, 525, 548, 552, 555, 576, 577, 591, 596, 598, 601, 602, 606, 607, 630, 631, 638, 658
Amiens, město ve Francii — 356, 414
Amsterodam — 420
Anglie — 11, 12, 23—27, 38—41, 43—45, 56, 78, 91, 99, 101, 102, 104, 105, 111, 129, 139, 144, 146, 148, 149, 151, 159, 164, 177, 181—183, 189, 191, 197, 198, 228, 233—236, 241, 252, 256, 257, 263, 266, 273, 274, 317, 357, 360, 369, 372, 373, 389, 391, 395, 396, 403, 405, 410, 414, 415, 420—422, 426—429, 438, 439, 442, 447, 455—459, 464, 465, 483, 486—488, 490—492, 494, 496—498, 505, 506, 514—526, 530, 538, 545, 556, 557, 560, 562, 565, 576, 583, 584, 587, 590, 594, 596, 601, 604—606, 608, 611, 616, 617, 619, 624—626, 628, 631—634, 636, 637, 642, 644, 652, 657, 658, 660, 661
Antrim, hrabství v Irsku — 510, 514, 536, 538
Ardpatrick, místo v irském hrabství Limerick — 513
Argentan, město západně od Paříže — 593
Asie — 234, 236, 287, 289, 573
Atlantský oceán (Atlantik) — 45, 52, 234, 395, 429, 459, 519
Auerstedt, vesnice v Sasku — 203
Auch, město západně od Toulouse — 593
Austrálie — 659, 660

Balbriggan, místo severně od Dublinu — 495
Baltimore, město v USA — 596
Bandon, město v Irsku — 495
Bangor, město ve Walesu — 535
Barcelona — 420, 454
Barmen, město v Porýní — 365, 420
Basilej — 23, 29, 410—412, 418, 426, 452, 454, 456, 470, 594, 615
Bavorsko — 216, 217, 265
Beaucourt, město jihozápadně od Basileje — 594
Belfast, hlavní město Severního Irska — 494, 510, 523
Belgie — 16, 47, 192, 197, 198, 253, 257, 258, 305, 358, 360, 389, 391—393, 494, 554, 561, 563, 575, 577, 579, 580, 586, 587, 594, 595, 601, 602

Belleville — 561
Bělorusko — 196
Belturbet, město v irském hrabství Longford — 510
Benátky — 196
Berkshire, hrabství v jižní Anglii — 38, 39
Berlín — 83, 126—128, 206, 207, 232, 240, 248, 351, 402, 404, 475
Bern — 419, 451, 454, 594
Biel, město severozápadně od Bernu — 564, 594
Birmingham, město v Anglii — 312, 421, 488, 497, 588
Black Valley — 512
Blackwater, řeka v jižním Irsku — 514
Bolton, město severozápadně od Manchesteru — 524
Bonn — 402
Bordeaux — 593
Borinage (Le Borinage), kraj v Belgii — 390, 393, 413
Boston, hlavní město státu Massachusetts (USA) — 597
Bouches-du-Rhône, departement ve Francii — 592
Bradford, město ve střední Anglii — 55
Bratislava — 419
Bretagne, kraj v západní Francii — 191
Brno — 419
Brusel — 353—355, 357, 358, 360, 369, 370, 377, 378, 392, 403, 413, 414, 431, 433, 451, 461, 478, 553, 567, 595, 612, 617, 623
Burren Hills, pohoří v irském hrabství Clare — 509
Bussolengo, místo západně od Verony — 211

Caen, město v severozápadní Francii — 560, 562, 592, 593
Canterbury, město v Anglii — 542
Carouge, město jižně od Ženevy — 594
Carrick on Suir, město v Irsku — 495
Carrickfergus, město v Irsku — 535
Cařihrad, také *Konstantinopol*, *Stambul* (Istanbul) — 194, 233, 235
Cashel, město v Irsku — 531
Castelnaudary, město jihovýchodně od Toulouse — 593
Castiglione delle Stiviere, město jihovýchodně od Brescie — 210
Castle Oliver, místo v irském hrabství Limerick — 513
Clare, hrabství v Irsku — 509, 514, 515, 517, 535
Clerkenwell, londýnský okres — 647, 654
Clonmel, město v jižním Irsku — 513
Clontarf, místo severovýchodně od Dublinu — 540, 542, 543
Clyde, řeka v západním Skotsku — 536
Condé-sur-Noireau, město v západní Francii — 593
Coniston, město v anglickém hrabství Lancashire — 524
Connaught, provincie v Irsku — 491, 501, 517, 528, 533
Connecticut, stát v USA — 597
Cork, hrabství v Irsku — 445, 512, 516, 519
Cork, město v Irsku — 495
Coventry, město ve střední Anglii — 584, 590
Cumberland, hrabství v Anglii — 524
Curych — 594
Custozza, obec v severní Itálii, západně od Verony — 210—212, 214, 218

Čechy — 201, 205—207, 209, 210, 213, 214, 217—219
Černé moře — 234
Čína — 607

Dahome, území v jihozápadní Africe — 652
Dannevirke (Danewerk), pevnostní val

v jihozápadním Šlesviku — 216
Dánsko — 52, 203, 205, 540, 545, 577, 602
Darlington, město v severní Anglii — 590
Darmstadt, město v Hesensku — 472
Darnétal, místo v severní Francii — 415
Dartmoor, hornatina v jihozápadní Anglii — 443
Denbighshire, hrabství v Anglii — 420
Deptford, předměstí Londýna — 559
Derby, město ve střední Anglii — 518
Dněpr — 194
Donegal, hrabství v severozápadním Irsku — 515, 517, 527
Dublin — 446, 490, 491, 494, 495, 506, 510, 511, 521—524, 527, 534, 538, 540, 542, 631, 633, 638, 646—648, 655
Dunaj — 207
Dünamünde (Daugavgriva), město severně od Rigy — 539
Düppel, místo v jižním Jutsku — 86, 97

Edinburgh — 197, 506, 517
Egypt — 233, 235, 499
Eisenach — 209, 418, 420
Elbeuf, město v severní Francii — 415
Essex, hrabství v jihovýchodní Anglii — 515
Evropa — 13, 17, 40, 45, 47, 51, 75, 95, 97, 130, 147, 148, 168, 188, 190—193, 195, 196, 213, 222, 229, 230, 232—235, 252, 261, 303, 358, 360, 372, 373, 389, 391, 393, 395, 396, 406, 413, 424, 446, 447, 449, 462, 475, 483, 505, 510, 523, 573, 554, 564, 565, 581, 596, 599, 607

Fergus, řeka v Irsku — 515
Firminy, místo jihozápadně od Lyonu — 416
Flandry — 539
Flesk, řeka v jižním Irsku — 512
Florencie — 606
Forst, místo ve Švýcarsku — 472
Forth, řeka ve Skotsku — 536
Frameries, město v Belgii — 390, 420
Francie — 11, 16, 20, 22, 24, 44, 52, 98, 99, 102, 105, 106, 108, 111, 134, 139, 147, 148, 189—192, 197, 198, 230, 232, 233, 235, 236, 252, 258, 261, 289, 304, 340, 358, 360, 365, 366, 373, 391, 393, 399, 403, 414—416, 418, 421, 427, 438, 439, 446, 457, 470, 487, 494, 505, 514, 525, 545, 552, 553, 559—563, 575, 577, 579, 583, 584, 591, 592, 601, 602, 614, 617, 635, 642, 658
Frankfurt nad Mohanem — 56, 57, 202, 209, 233
Fuveau, místo v jižní Francii — 593

Galty Mounts, hory v jižním Irsku — 512
Galway, hrabství v Irsku — 515
Galway, přístavní město na západním pobřeží Irska — 493, 506, 511
Galwayský záliv, záliv na západním pobřeží Irska — 509, 512
Gap of Dunloe, úžlabina v irském hrabství Kerry — 512
Gardské jezero (Lago di Garda) — 210, 211
Gibraltar — 514
Giessen — 209
Glasgow, město ve Skotsku — 497, 655
Goito, místo v severní Itálii — 211
Golfský proud — 519
Granard Kill, místo ve středním Irsku — 516
Granville, přístavní město v severozápadní Francii — 593
Guadeloupe, ostrov v Malých Antilách — 593

Halič — 196

Hamburk — 8, 114, 118, 239, 242, 247, 249, 258, 259, 262, 265, 268, 325, 354, 359, 364, 404, 405, 435
Hannoversko — 197
Harpers Ferry, místo severozápadně od Washingtonu (USA) — 483
Hebridy — 536, 538, 540
Helgoland, ostrov v Severním moři — 545
Hesensko-Kaselsko — 371
Hirschberg (Jelenia Góra), město jihozápadně od Vratislavi — 206, 208
Hlohov (Głogów), město v Polsku — 207
Hoboken, přístavní město na Hudsonu (USA) — 600
Holandsko, viz *Nizozemí*
Holštýn — 209
Hranice — 208
Hull, přístav v severovýchodní Anglii — 588

Charleroi, město v Belgii — 358, 392
Charleville, město v irském hrabství Corku — 513
Chatham, město jihovýchodně od Londýna — 444, 639, 653
Cheshire, hrabství v Anglii — 38, 519, 524, 525
Chicago — 597—600

Illinois, stát v USA — 597
Indie — 321, 609
Irsko — 24—28, 32, 39, 229, 234, 357, 428—430, 441, 445—447, 458, 459, 483, 484, 486, 487, 489—499, 501, 502, 505—548, 590, 605—607, 624, 626, 628, 630, 632, 633, 635, 639, 644, 648—659, 661, 662, 664
Isère, departement v jihovýchodní Francii — 592
Island — 541, 542
Itálie — 11, 17, 44, 52, 85, 148, 190, 191, 196, 201, 210, 234, 359, 393, 451, 452, 562, 577, 595, 602
Ivangorod (Dęblin), město u Varšavy — 234

Jamajka, ostrov — 197, 391
Janov — 596
Japonsko — 289
Jena — 86, 203, 220
Jičín — 214, 215, 218
Jizera — 206, 215
Jura — 511
Jutsko — 67

Kalifornie — 600
Kalkata — 233
Kanada — 633, 636
Katzbach (Kaczawa), řeka ve Slezsku — 86
Kavkaz — 45, 234
Kendal, město v severní Anglii — 590
Kerry, hrabství v Irsku — 517, 519
Kilfenann, město v Irsku — 513
Kilkenny, hlavní město stejnojmenného hrabství v Irsku — 495
Killarney, město v jihozápadním Irsku — 512
Kinsale, město v Irsku — 492
Kintyre, poloostrov v jihozápadním Skotsku — 536
Kirchberg, místo jižně od Zwickau — 381, 384
Kladsko (Kłodzko), město ve Slezsku — 217, 219
Koblenz — 209
Kolín nad Rýnem — 113, 402, 403
Komárno (Komárom), město v Uhrách — 125
Königsberg, místo ve Šlesviku-Holštýně — 216
Krkonoše — 206—208, 213, 217
Krušné hory — 380
Krym — 85

Labe — 206, 208, 209
La Chaux-de-Fonds, město jihozápadně od Basileje — 474, 594
Lamanšský průliv — 41, 42, 148, 357, 414, 646
Lancashire, hrabství v Anglii — 38, 149, 178, 519, 524, 590
Laune, řeka v Irsku — 512
Lausanne — 377, 561, 575, 577, 583, 594—596, 599, 603
Leeswood, místo v Anglii — 420
Le Havre, francouzský přístav — 593
Leinster, provincie v Irsku — 491, 517, 540, 541, 542
Les Bois, místo ve švýcarském kantonu Bern — 594
Les Breuleux, místo ve švýcarském kantonu Bern — 594
Liberec — 206, 217
Liffey, řeka v Irsku — 521, 534
Ligny, vesnice v Belgii — 220
Limerick, město a hrabství v Irsku — 492, 493, 513—516, 529, 538, 631
Lipsko — 206
Lisieux, město v západní Francii — 561, 593
Litva — 193, 194
Liverpool — 497, 524
Lõbau, město západně od Zhořelce — 206—209
Locle (Le Locle), místo ve švýcarském kantonu Neuchâtel — 453, 454, 462, 594
Loira, řeka ve Francii — 415
Loire, departement ve východní Francii — 416
Lombardie, provincie v severní Itálii — 210, 533
Lonato, město jihovýchodně od Brescie — 210
Londonderry, město a hrabství v Irsku — 523
Londýn — 11, 17, 21, 37, 39, 44, 47, 48, 54, 56—58, 69, 113, 115, 120, 123, 125, 126, 129—131, 133, 197, 198, 209, 221, 232, 237, 348, 349, 354, 357, 360—362, 369—373, 375, 379, 387, 393, 394, 397, 400, 403, 404, 412—416, 422, 435, 443, 450—452, 454, 462, 469, 471, 472, 474, 475, 477, 489, 514, 520—522, 524, 528, 532, 551, 553, 554, 556, 558, 561, 573, 584, 586, 587, 590, 591, 594, 595, 599, 603, 605, 606, 610, 612, 615, 625, 635, 640, 641, 643—645, 651, 656, 661, 665
Longford, hrabství v Irsku — 516, 661—663
Longford, hlavní město stejnojmenného irského hrabství — 661
Lörrach, město severovýchodně od Basileje — 412
Lough Corrib, jezero v Irsku — 517
Lugau, místo východně od Zwickau — 381
Lutych (Liège), město v jihovýchodní Belgii — 595
Lyon — 288, 415, 416, 418, 454, 461, 554, 560, 592, 593, 598

Maigue, přítok řeky Shannon v Irsku — 513
Malá Asie — 293
Malbay (Milltown Malbay), město na západním pobřeží Irska — 535
Mallow, město v Irsku — 512, 514, 662, 663
Man, ostrov v Irském moři — 192
Manchester — 25, 69, 113, 145, 252, 338, 362, 483, 497, 603
Mannheim — 472
Mantova — 211
Marchienne-au-Pont, město v Belgii — 575, 601
Marseille — 418, 461, 592, 593
Massachusetts, stát v USA — 597, 621

Mayo, hrabství v Irsku — 516, 517
Meath, hrabství v Irsku — 515—517, 541
Meklenbursko — 197
Mentana, místo severovýchodně od Říma — 359
Midleton, místo v Irsku — 447
Milán — 211, 596
Millbank, místo v Severním Irsku — 443, 639
Mincio, řeka v severní Itálii — 210 — 212
Minden, město v bývalé Porýnské provincii — 209
Missouri, stát v USA — 56
Mnichovo Hradiště — 218
Modlin (Novogeorgijevsk), město severozápadně od Varšavy (bývalá pevnost u ústí Narewu do Visly) — 234
Mohan (Main), řeka v Německu — 217, 537
Mohill, město v Irsku — 510
Mohuč (Mainz) — 31, 202, 470—472, 479, 665
Mold, město v Anglii — 420, 421
Moldavsko — 339, 340
Moncel, místo v severovýchodní Francii — 417
Montreux, město ve švýcarském kantonu Waadt — 561, 594
Morava — 206, 209, 419
Moravská Třebová — 209
Moskva — 194, 232—236
Moutier, v kantonu Bern, něm. Munster — 594
Munster, jihozápadní provincie v Irsku — 491, 501, 517, 530, 540

Náchod — 218
Nantes, město v západní Francii — 560, 593
Neapol — 420, 454, 562, 567, 596, 633, 640
Německo — 11, 17—20, 22, 24, 44, 52, 67, 75, 79, 88—102, 104, 107, 108, 111, 119, 120, 130, 134, 148, 187, 188, 190—193, 197, 199, 200, 209, 216, 230, 232, 233, 235, 236, 239, 245, 253, 262, 263, 265, 273, 340, 359, 360, 365, 366, 375, 384, 393, 398, 399, 401, 403, 405, 420, 431, 435—441, 449, 461, 470—472, 513, 514, 523, 530, 552, 561, 562, 573, 575, 577, 596, 602, 611, 658
Neufchâteau, město jihozápadně od Nancy — 560, 562, 593
Neuchâtel, kanton ve Švýcarsku — 360, 561, 594
Neuville-sur-Saône, město severně od Lyonu — 592, 593
New Haven, přístavní město v Connecticutu (USA) — 597, 598
New Jersey, stát v USA — 600
New Lanark, místo v jižním Skotsku — 145
Newtownards, místo v Severním Irsku, východně od Belfastu — 640
New York — 360, 398, 404, 597—599
New York, stát v USA — 600, 621
Niederwürschnitz, místo v Sasku — 380, 381, 384
Nisa (Lužická Nisa), levý přítok Odry — 208
Nizozemí — 125, 253, 420, 577
Nord, departement ve Francii — 305
Norimberk — 359, 375, 376
Normanské moře — 536
Normanské ostrovy (Channel Islands), skupina ostrovů v Lamanšském průlivu — 545
Norsko — 193, 540
Norwich, město jihozápadně od Bostonu (USA) — 597, 598
Nottingham, město ve střední Anglii — 590

Oberhasli, místo ve švýcarském kantonu Curych — 512
Oberselk, místo jihovýchodně od Šlesviku — 216
Oelsnitz, místo v Sasku — 381
Olomouc — 207, 208, 219
Orkneje, souostroví v Atlantském oceánu — 538, 540—542
Orléans, město ve střední Francii — 593
Oxford — 338, 520
Oxfordshire, hrabství v Anglii — 38, 39 515

Pád, řeka v Itálii — 210, 213
Pale, anglická kolonie v Irsku — 490, 491
Pantin, předměstí Paříže — 561, 593
Pardubice — 206, 208
Paříž — 60, 69, 85, 115, 116, 122, 126, 128, 350, 356, 373, 391, 403, 404, 413—415, 452, 455, 470, 472, 475, 560, 563, 582, 584, 593, 595, 601, 606, 665
Pavia, město v severní Itálii — 537
Peschiera, město jižně od Lago di Garda — 210, 211
Pešť, část Budapešti, ležící na levém břehu Dunaje — 419
Petrohrad (Leningrad) — 42, 45, 374, 449, 475, 514
Philadelphia, město v USA — 422, 596
Piemont — 93
Podunajské knížectví, viz *Moldavsko a Valašsko*
Polesella, místo v severní Itálii — 210
Polsko — 17, 45, 52, 64, 130, 134, 187—196, 230, 233—236, 253, 352, 393, 449, 488, 514, 552, 554, 577, 602
Pont-l'Évêque, město jižně od Le Havru — 561
Ponte Lagoscuro, místo v severní Itálii — 210
Portland, město v jižní Anglii — 444, 659
Postupim, sídlo německých králů a císařů — 83
Poznaň — 207
Poznaňsko — 233
Praha — 206
Prusko — 18, 19, 76, 78, 82—84, 88, 93, 94, 95, 97, 100, 106, 109, 114, 127, 130, 188, 189, 195, 196, 203, 232, 235, 257, 259, 261, 359, 368, 371, 402, 416, 420, 436, 437, 619
Puteaux, předměstí Paříže — 561, 593
Pyrenejský poloostrov — 86

Queen's County, hrabství v Irsku — 509

Rakousko — 188, 189, 191, 195, 196, 208, 234, 235, 257, 258, 359, 418—420, 436, 437, 630
Rastatt, město v jižním Bádensku — 202
Ratiboř (Racibórz), město na Odře v bývalém pruském Slezsku — 208
Rathdrum, místo v Irsku jižně od Dublinu — 495
Rathlin, ostrov u severního pobřeží Irska — 538
Ravenna, město v Itálii — 536
Rhodos, ostrov v Egejském moři — 294, 331
Ricamarie (La Ricamarie), místo jihozápadně od Lyonu — 416—418, 421
Rive-de-Gier, město jižně od Lyonu — 416
Rivoli, obec v severní Itálii — 211
Roubaix, město ve Francii — 356
Roscommon, hrabství v Irsku — 514—516
Rouen, město v severní Francii — 414, 415, 418, 560, 593
Rumunsko — 302, 523
Rusko — 17, 45, 85, 130, 146, 147, 187—196, 229, 233, 234, 352, 373, 374 395, 449, 462, 523, 581, 582, 631, 640

Rýn — 232, 403

Řím — 293, 399, 429, 459, 499, 618

Sadová — 439, 440, 545
Saint Denis, město severně od Paříže — 561, 593
Saint Étienne, město ve střední Francii — 416, 417
Saint Imier, místo ve švýcarském kantonu Bern — 594
Saint Louis, město ve státě Mississippi (USA) — 56, 57, 398
Sainte Croix, místo ve švýcarském kantonu Waadt — 594
Salcburk, město v Rakousku — 209
Salionze, místo v severní Itálii — 211
Santa Giustina, místo v severní Itálii — 211
Saratoga Springs, město v USA (ve státu New York) — 493
Sasko — 83, 201, 380
Seraing, město ve východní Belgii — 390, 393, 413, 420
Severní Amerika — 258, 429, 433, 459, 493
Severoněmecká nížina — 511
Shannon, řeka v Irsku — 490, 513—515
Sheffield, město v Anglii — 228
Shetlandy, ostrovy v Atlantském oceánu — 538
Sicílie — 499
Skandinávie — 28, 191, 538, 541, 542
Skotská vysočina, rozsáhlá vysočina ve střední a severní části Skotska — 191, 486
Skotsko — 38, 39, 146, 148, 197, 512, 517, 535, 536, 538, 539, 590, 628
Slezsko — 206, 208
Solferino, obec v severní Itálii — 210, 211, 213
Solingen, město ve Vestfálsku — 127, 561
Somersetshire, hrabství v jihozápadní Anglii — 38, 39
Sommacampagna, obec západně od Verony — 211
Somme, departement ve Francii — 414
Sona, místo v severní Itálii — 211
Sonvilier, místo ve švýcarském kantonu Bern — 594
Sotteville-lès-Rouen, město v severní Francii — 414, 614
Spike Island, ostrov u irského pobřeží východně od Corku — 445, 447, 448, 636
Spojené království, viz *Velká Británie*
Spojené státy severoamerické — 11, 16, 132, 139, 143, 144, 147, 183, 188, 222, 224, 228, 258, 303, 360, 389, 391—393, 395, 396, 413, 422, 459, 464, 465, 475, 502, 576, 596—598, 600, 601, 604, 613, 619, 658
Staffordshire, hrabství v Anglii — 40
St. Gallen, město ve Švýcarsku — 537
Stuttgart — 54, 55, 471
Sudety — 206
Suffolk, hrabství v nejvýchodnější části Anglie — 515

Šlesvik — 97, 215
Šlesvik-Holštýn — 18, 95, 196, 202, 215
Španělsko — 190, 191, 253, 420, 452, 505, 514, 533, 561, 577, 602
Švýcarsko — 25, 30, 52, 131, 134, 148, 192, 197, 198, 253, 257, 258, 360, 393, 410, 411, 413, 418, 420, 425, 451, 453, 455, 461, 462, 474—476, 552, 554, 561, 563—565, 575, 577, 583, 594, 602
Švédsko — 193, 512

Tara, bývalé sídlo irských králů — 547
Tessin, kanton v jižním Švýcarsku — 462

Thury-Harcourt, město v západní Francii — 593
Ticino, řeka v severní Itálii — 211
Tione, řeka v severní Itálii — 211
Tipperary, město v stejnojmenném irském hrabství — 513, 662
Tipperary, hrabství v Irsku — 445, 513—516, 663
Tolka, řeka v Irsku — 542
Torgava (Torgau), město v Sasku na Labi — 208
Tramelan, místo ve švýcarském kantonu Bern — 594
Trevír (Trier), město v západním Německu na řece Mosele — 402
Trója — 528
Trutnov — 206, 218
Turecko — 193, 234, 289
Turnov — 218
Tylže (Sovetsk), město na řece Němenu — 86

Uhry — 191, 193, 207, 233, 234, 419, 630, 634
Ukrajina — 194, 196
Ulster, provincie v Irsku — 489, 491, 493, 495, 502, 517, 606
Úpice — 218

Valašsko — 192, 302, 339, 340
Valeggio, místo v severní Itálii — 210, 211
Varšava — 232, 234
Velká Británie — 39, 41, 48, 143—146, 198, 257, 391, 422, 494, 496, 500, 512, 518, 519, 534, 537, 553, 579, 580, 599, 601, 604, 624, 625
Velkorusko — 194, 195
Verona — 210—213
Verviers, město v Belgii — 665
Vevey, město ve Švýcarsku — 561, 594
Vídeň — 128, 206, 207, 216, 219, 232, 234, 359, 418, 419
Vienne, město jižně od Lyonu — 592, 593
Villefranche, město severně od Lyonu — 593
Visla — 234
Vltava — 206
Vratislav (Wrocław) — 206, 217, 214

Waldenburg (Wałbrzych), město jihozápadně od Vratislavi — 208
Wales, hornický kraj v západní Anglii — 39, 40, 151, 420, 445, 488, 492, 512, 517, 536, 545, 590, 625, 626, 628
Warwickshire, hrabství ve střední Anglii — 584
Washington — 600
Waterford, hrabství v jihovýchodním Irsku — 662, 663
Waterford, hlavní město stejnojmenného irského hrabství — 495, 538, 539, 653
Waterloo — 220
West Meath, hrabství v Irsku — 517
Westmoreland, hrabství v Anglii — 524
Wetzikon, místo ve švýcarském kantonu Curych — 594
Wetzlar, město v západním Německu na řece Lahn — 202, 209
Wicklow, hlavní město stejnojmenného irského hrabství — 495
Windermere, místo v anglickém hrabství Westmoreland — 524
Woking, místo jihozápadně od Londýna — 642, 653, 659

Západní Indie — 491, 605
Západoindické ostrovy, viz *Západní Indie*
Zeitz, město v Sasku — 208
Zhořelec (Görlitz), město v Horní Lužici — 208
Zwickau, město v Sasku — 384

Ženeva — 13, 14, 127, 356, 359, 360,

377, 378, 412, 413, 426, 432, 449, 451, 452, 454, 455, 461, 462, 474–476, 479, 560, 561, 563–569, 581, 583, 585, 588–592, 594–599, 603, 622
Ženeva, kanton ve Švýcarsku – 413

VYSVĚTLENÍ CIZÍCH SLOV A ODBORNÝCH TERMÍNŮ

absentista — majitel nebo spolumajitel podniku, statků apod., který se svým majetkem není v osobním spojení (tzv. absenční vlastnictví)
absorbovat — pohltit, vstřebat
adekvátní — přiměřený, plně odpovídající, rovnocenný
akreditiv — příkaz bance, aby vyplatila jistou částku peněz určité osobě
alikvotní díl — poměrný díl; část, která je k celku v určitém číselném poměru a v tomto poměru je v něm beze zbytku obsažena; podíl
alodiální statek — prostý lenního závazku; s nímž lze volně nakládat
alodium — plně svobodný šlechtický statek, nevázaný lenní soustavou
antagonistický — ostře, nesmiřitelně jdoucí proti sobě; protikladný
antinomie — protiklad, rozpor; protiklad mezi dvěma navzájem se vylučujícími tezemi, které si činí nárok na pravdivost
apologet, apologeta — obhájce, obránce
apologie — obrana, obhajoba
a priori — předem
atribut — podstatný znak, vlastnost
auskultant — nižší soudní úředník
axióm — samozřejmá, nesporná pravda

bill (angl.) — návrh zákona, zákon
burleskní — fraškovitý, hrubě komický

camelot — plátno z bavlněné a česané příze
clearing — způsob placení bez použití hotových peněz tím, že se peněžní pohledávky a závazky vzájemně vyúčtovávají ve zvláštní bance
coroner — soudní úředník, který vyšetřuje za spoluúčasti porotců případy podezřelých úmrtí
corpus delicti — věcný důkaz

demonstrace — pohrůžka (např. shromažďováním vojska na hranicích), jíž se jeden stát pokouší vynutit na druhém splnění svých požadavků
denudace — odnášení zvětralých částí hornin na zemském povrchu větrem, vodou ap.
detto — totéž
dilema — nutná volba mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi
diskontovat — kupovat (prodávat) směnku přede dnem splatnosti s příslušnou úrokovou srážkou
dogma — základní teze nepřipouštějící pochyby nebo námitky, vědecky často neověřená
drift — větrem vzbuzené proudění vody; hmoty a předměty, které byly nahromaděny vodním nebo vzdušným proudem
džentry — nižší anglická šlechta

edeling — svobodný sedlák ve starém Dánsku
ekvinokční bouře — bouře v době rovnodennosti
ekvivalent — co se vyrovná něčemu jinému; co má stejnou hodnotu; rovnocenná náhrada
emfaticky — vzrušeně, důrazně
empirický — zakládající se na zkušenosti; daný zkušeností
erudice — vědecké vzdělání; znalost, zběhlost
exkurs — vybočení; odbočení od hlavního předmětu
exoterický — určený pro širší okruh, pro veřejnost
exploatace — hospodářské zužitkování, využití
expropriace — vyvlastnění

falanga — bojový šik, skupina, oddíl
federalisté — za občanské války v USA stoupenci Severu
fenian — stoupenec fenianismu, revolučního hnutí za odtržení Irska od Anglie, rozšířeného v šedesátých letech 19. století
ferment — kvasná látka
fetišismus — uctívání neživých předmětů; přehnané, nekritické uctívání předmětů nebo jevů vůbec
filantropický — dobročinný
fluktuace — stálá změna, vlnění, kolísání, pohyb
frieze — hrubá vlněná tkanina s keprovou vazbou

harda — soudní obvod v severských zemích
harlekynáda — druh komedie, v níž vystupuje harlekýn; šaškovské jednání, šaškovina
hierarchie — stupňovitá soustava hodností
homogenní — stejnorodý
chartista, chartistický — stoupenec chartismu
chartismus — anglické dělnické hnutí za Lidovou chartu v první polovině 19. století; charta obsahovala základní politické požadavky dělnické třídy

identický — totožný, úplně stejný
imanentní — neodlučně vlastní, tkvící v podstatě něčeho
in abstracto — jako pojem; vůbec
in concreto — v určitém, daném případě; ve skutečnosti
inherentní — vnitřně daný, v něčem obsažený, neodlučně vlastní
inkongruence — neshoda
inkriminovaný — obviněný, kladený za vinu
insinuace — křivé obvinění, nařknutí, pomluva
interpelovat — vznést veřejný dotaz v parlamentu
invektiva — slovní nebo písemné napadení
iracionální — rozumem nepochopitelný, vymykající se rozumu, nadsmyslný

jarl — starý skandinávský šlechtický titul

kádr — v armádě stálý kmenový útvar, doplňovaný v případě potřeby záložníky
kapitulant — kdo vysloužil na vojně kapitulaci (tj. v starší době závazek k určité době vojenské služby, doba vojenské služby)
kasuista — stoupenec právní metody, která řeší různé otázky případ od případu; přeneseně ten, kdo překrucuje a chytrácky odůvodňuje
keuper — pestrý slín

klauzule — dodatek, doložka, poznámka
klient — chráněnec, svěřenec v římské domácnosti
kodex — sbírka zákonů; soubor určitých zásad
koncern — kapitalistické sdružení podniků
konfederovaný — stoupenec svazu vzbouřeneckých jižních států v době občanské války v USA (1861—1865)
konkurs — obchodní úpadek, v užším slova smyslu soudní řízení, kterým dlužník ztrácí možnost dalšího podnikání
konskripce — odvodní výzva; systém doplňování armády na podkladě soupisu branců z jednotlivých územních celků
konsoly — sjednocené státní dluhopisy
konstitucionalismus — politický směr usilující o ústavní zřízení
kontrahent — kdo uzavírá smlouvu, smluvní strana
kooptovat — přibrat za člena do voleného sboru ne volbou, nýbrž rozhodnutím jeho volených členů
kuli — indický nebo čínský nádeník
kuriozita — zvláštní věc, zvláštnost
kvarter — anglická dutá míra (290,79 l)
lancknecht — pěší žoldnéř
landlordismus — velké pozemkové vlastnictví v Anglii; panství velkostatkářů
latentní — skrytý, utajený

mentalita — způsob myšlení, smýšlení
modifikace — obměna, úprava, pozměnění, přizpůsobení; útvar, podoba tím vzniklá

nominální hodnota — jmenovitá hodnota cenných papírů, tj. hodnota, která je na nich vyznačena a s níž byly dány do oběhu

obligace — závazek, dlužní úpis
oficiózní — poloúřední
oktroj — oktrojování, vnucování zákona bez účasti zákonodárného sboru
oktrojovat — nařizovat, vnucovat
oscilovat — kmitat, kolísat

par excellence — povýtce; zvláště, především
pária — člen nejnižší indické kasty; přeneseně: bezprávný člověk, vyvrženec
parvenu — povýšenec
paskvil — výsměch; nepodařená napodobenina, karikatura
patrimoniální — panský, vrchnostenský
pauperismus — chudoba jako sociální jev; zbídačení
piedestal — podstavec pro sochu, zdůrazňující její monumentalitu
plagiátor — napodobitel vědeckého nebo uměleckého díla
potence — mohoucnost, schopnost, zdatnost
premisa — předpoklad
profánní — znesvěcující; všední, nízký, sprostý
pudlař — dělník v pudlovně, v hutním provozu
pudlovat — zkujňovat surové železo v plamenné nístějové peci

ratiné — hrubá vlněná tkanina
redukce — zmenšení, snížení, převedení
règlement organique — organický reglement z roku 1831, první ústava podunajských knížectví (Moldavska a Valašska)
rigorismus — přísné pojímání příkazů náboženských a mravních

run — poplach, panika na burze; masové vybírání vkladů

saldo — v účetnictví rozdíl mezi součtem zápisů na straně „Má dáti" a na straně „Dal"
sankcionovat — schválit, potvrdit
sarkasticky — jízlivě, kousavě
sediment — usazenina
serž — podšívková tkanina
sinekura — výnosné postavení nebo důchod bez velké námahy
sovereign — anglická zlatá mince
spiritus sanctus — duch svatý
sporadicky — ojediněle, řídce
subalterní — podřízený
sykofant — udavač, náhončí; přisluhovač

tautologie — opakování toho, co už bylo řečeno, týmiž nebo podobnými slovy
teokrat — stoupenec vlády církve
tertium comparationis — třetí věc, se kterou souhlasí jiné dvě věci; to, čeho se užívá k porovnání dvou věcí
testamentární právo — právo ze závěti
thing — shromáždění lidu starých germánských a skandinávských národů, zvláště soudní shromáždění
tolerance — snášenlivost
transsubstanciace — přeměna podstaty
trén — vozatajstvo
tribut — poplatek, povinná daň

ukaz — carské nebo vládní nařízení (v carském Rusku); nařízení vůbec
ultramontánní — hájící zájmy katolické církve a papeže i proti zájmům státním a národním; fanaticky katolický

variabilní — proměnný, proměnlivý
verzatilita — měnivost, pohyblivost; dovednost, přizpůsobivost
vice versa — naopak
voltairián — přívrženec francouzského filosofa Voltaira; volnomyšlenkář

OBSAH*

Předmluva 7—32

K. MARX A B. ENGELS 1864—1870

K. MARX, Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení 37—45
K. MARX, Prozatímní stanovy Sdružení 46—49
K. MARX, *Návrh rezolucí o podmínkách přijetí dělnických organizací do Mezinárodního dělnického sdružení 50
K. MARX, Presidentu Spojených států amerických Abrahamu Lincolnovi 51—53
K. MARX, *Dopis redaktorovi listu „Beobachter“ 54
K. MARX, *Redaktorovi listu „Beobachter“ ve Stuttgartu 55—57
K. MARX, O Proudhonovi (dopis J. B. Schweitzerovi) 58—65
B. ENGELS, Pan Tidmann. Starodánská lidová píseň 66—68
K. MARX a B. ENGELS, Redakci listu „Social-Demokrat“. Prohlášení 69
B. ENGELS, Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana 71—75

I 76
II 90
III 100

* Nadpisy článků označené hvězdičkou doplnila redakce Marxových a Engelsových Spisů podle německého vydání. *(Pozn. red.)*

K. MARX a B. ENGELS, Prohlášení. Redakci listu „Social-Demokrat“ 113
B. ENGELS, *Noticka o brožuře „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana“ 114
K. MARX, *Původní návrh rezolucí o konfliktu v pařížské sekci 115
K. MARX, *Rezoluce ústřední rady o konfliktu v pařížské sekci 116—117
K. MARX, *Recenze Engelsovy brožury „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana“ 118—119
K. MARX, Prohlášení o příčinách přerušení spolupráce s listem „Social-Demokrat“ 120—123
K. MARX, *Prohlášení redakci listu „Berliner Reform“ 124
K. MARX, „President lidstva“ 125—129
K. MARX, Oprava. Redaktorovi listu „Der weisse Adler“ 130—131
K. MARX, Adresa Mezinárodního dělnického sdružení presidentu Johnsonovi 132—134
K. MARX, Mzda, cena a zisk 135—186
Úvodem 137
1. Výroba a mzdy 138
2. Výroba, mzda, zisk 140
3. Mzdy a oběživo 148
4. Nabídka a poptávka 151
5. Mzdy a ceny 153
6. Hodnota a práce 155
7. Pracovní síla 163
8. Výroba nadhodnoty 166
9. Hodnota práce 168
10. Zisku se dosahuje při prodeji zboží za jeho hodnotu 169
11. Různé části, na které se štěpí nadhodnota 171
12. Všeobecný vztah mezi zisky, mzdami a cenami 173
13. Nejdůležitější případy pokusů o zvýšení mezd nebo odporu proti jejich snížení 175
14. Boj mezi kapitálem a prací a jeho výsledky 180
B. ENGELS, Proč se dělnická třída zajímá o Polsko?
I Redaktorovi listu „Commonwealth“ 187—196
II Redaktorovi listu „Commonwealth“ 190—193
III Aplikace národnostní doktríny na Polsko 193—196

K. MARX, Výstraha 197—198
B. ENGELS, Poznámky o válce v Německu 199—220
I 201
II 205
III 210
IV 213
V 217
K. MARX, Instrukce delegátům prozatímní ústřední rady k jednotlivým otázkám 221—231
1. Organizace Mezinárodního sdružení 221
2. Společné mezinárodní akce organizované Sdružením v boji mezi prací a kapitálem 222
3. Omezení pracovního dne 223
4. Práce mladistvých a dětí (obojího pohlaví) 224
5. Činnost družstev 226
6. Odborové svazy (tradeuniony). Jejich minulost, přítomnost a budoucnost 227—229
7. Přímé a nepřímé daně 229
8. Mezinárodní úvěr 229
9. Polská otázka 229
10. Armády 230
11. Náboženská otázka 231
K. MARX, *Řeč na polském mítinku v Londýně 22. ledna 1867 232—236
K. MARX, *Oprava 237
K. MARX, *Návrh rezoluce o postoji Mezinárodního dělnického sdružení ke kongresu Ligy míru a svobody 238
B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu" pro „Zukunft" 239—241
B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu" pro „Rheinische Zeitung" 242—246
B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu" pro „Elberfelder Zeitung" 247—248
B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu" pro „Düsseldorfer Zeitung" 249—251
K. MARX, Feniané uvěznění v Manchesteru a Mezinárodní dělnické sdružení 252—253

K. MARX, Plagiátorství 254—258
B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu“ pro „Beobachter“ 259—261
B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu“ pro „Gewerbeblatt aus Württemberg“ 262—264
B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu“ pro „Neue Badische Landeszeitung“ 265—267
B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu“ pro „Demokratisches Wochenblatt“ 268—275

I 268
II 272

B. ENGELS, *Konspekt prvního dílu Marxova „Kapitálu“ 277

Kapitola první. Zboží a peníze 279—281
I. Zboží o sobě 281
II. Směnný proces zboží
III. Peníze čili oběh zboží
A. Míra hodnot (předpokládá se: zlato = peníze) 282
B. Oběživo
a) Metamorfóza zboží 283
b) Oběh peněz 285
c) Mince — známka hodnoty 286
C. Peníze
a) Tvorba pokladů 287
b) Platidlo 287
c) Světové peníze 289

Kapitola druhá. Přeměna peněz v kapitál
I. Všeobecný vzorec kapitálu 290—292
II. Rozpory všeobecného vzorce 292
III. Koupě a prodej pracovní síly 295

Kapitola třetí. Výroba absolutní nadhodnoty
I. Pracovní proces a zhodnocovací proces 297—298
II. Konstantní a variabilní kapitál 299
III. Míra nadhodnoty 301
IV. Pracovní den 301
V. Míra a masa nadhodnoty 305

Kapitola čtvrtá. Výroba relativní nadhodnoty
I. Pojem relativní nadhodnoty 307—308
II. Kooperace 308
III. Dělba práce a manufaktura 312
IV. Stroje a velký průmysl 315
a) Stroje jako takové 315
b) Přivlastňování pracovní síly stroji 317
c) Továrna jako celek ve své klasické podobě 320
c') nebo d) Boj dělníků proti továrnímu systému a strojům 321
c') nebo e) Stroj a nadhodnota 322

B. ENGELS, *Recenze o prvním dílu Marxova „Kapitálu" pro „The Fortnightly Review" 325—347
K. MARX, *Rezoluce o změně místa svolání kongresu Internacionály v roce 1868 348
K. MARX, *Rezoluce generální rady k projevu F. Pyata 349
K. MARX, Můj plagiát F. Bastiata 350—351
K. MARX, *Prohlášení generální rady o poměru britské vlády k carskému Rusku 352
K. MARX, *Návrh rezoluce o důsledcích používání strojů kapitalisty, předložený generální radou bruselskému kongresu 353
K. MARX, Předsedovi a představenstvu Všeobecného německého dělnického spolku 354
K. MARX, *Návrh rezoluce o zkrácení pracovního dne, předložený generální radou bruselskému kongresu 355
K. MARX, Čtvrtá výroční zpráva generální rady Mezinárodního dělnického sdružení 356—361
B. ENGELS, Vedení Schillerova ústavu 362—363
B. ENGELS, K rozpuštění lassallovského dělnického spolku 364—367
B. ENGELS, K rozpuštění lassallovského dělnického spolku (Dodatek) 368
K. MARX, *O stycích Mezinárodního dělnického sdružení s anglickými dělnickými organizacemi 369—371
K. MARX, Jak dopis pana Gladstona Anglické bance

z roku 1866 opatřil Rusku půjčku 6 miliónů liber šterlinků 372—374
K. MARX, *Prohlášení Německému dělnickému vzdělávacímu spolku v Londýně 375—376
K. MARX, Mezinárodní dělnické sdružení a Aliance socialistické demokracie 377—379
B. ENGELS, Zpráva o hornických bratrstvech v saských uhelných dolech 380—386
K. MARX, Generální rada Mezinárodního dělnického sdružení ústřednímu byru Aliance socialistické demokracie 387—388
K. MARX, Belgické masakry 389—394
K. MARX, Provolání k Národnímu dělnickému svazu Spojených států 395—397
K. MARX, Předmluva k druhému vydání „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta“ 398—400
B. ENGELS, Karel Marx 401—406
K. MARX, Zpráva generální rady o dědickém právu 407—409
K. MARX, Zpráva generální rady IV. výročnímu kongresu Mezinárodního dělnického sdružení 410—422
K. MARX, *Návrh rezoluce generální rady o politice britské vlády vůči irským vězňům 423—424
K. MARX, Generální rada federální radě románského Švýcarska 425—432
K. MARX, Nekrolog 433—434
B. ENGELS, Předmluva k druhému vydání „Německé selské války“ 435—442
K. MARX, Anglická vláda a uvěznění feniané 443—448
I 443
II 447
K. MARX, Generální rada Mezinárodního dělnického sdružení členům výboru ruské sekce v Ženevě 449—450
K. MARX, Důvěrné sdělení 451—463
K. MARX, *Návrh rezoluce generální rady o listu „Bee-Hive“ 464
K. MARX, *Prohlášení generální rady Mezinárodního

dělnického sdružení o pronásledování členů francouzských sekcí 465—466
K. MARX, *Návrh rezoluce generální rady o „Francouzské federální sekci v Londýně“ 469
K. MARX, *Rezoluce generální rady o svolání kongresu do Mohuče 470
K. MARX a B. ENGELS, Výboru Sociálně demokratické dělnické strany 471—473
K. MARX, *Rezoluce generální rady o federálním výboru románského Švýcarska 474
K. MARX, Výluka stavebních dělníků v Ženevě 475—477
K. MARX, Důvěrné sdělení všem sekcím 478
K. MARX, *Program pro kongres Internacionály v Mohuči 479

Z MARXOVY A ENGELSOVY RUKOPISNÉ POZŮSTALOSTI

K. MARX, *Náčrt nepronesené řeči o irské otázce 483—488
K. MARX, *Náčrt přednášky o irské otázce, přednesené 16. prosince 1867 v Německém dělnickém vzdělávacím spolku v Londýně 489—502
B. ENGELS, *Dějiny Irska 503
Přírodní podmínky 505—526
Staré Irsko 527—544
B. ENGELS, *Z fragmentů k „Dějinám Irska“ 545—546
B. ENGELS, *Poznámky k předmluvě pro sborník irských písní 547—548

PŘÍLOHY

*Provolání ústřední rady k dělnickým spolkům 551—552
Zpráva stálého výboru o svolání kongresu a konference, opravená a přijatá ústřední radou na zasedání z 25. července 1865 553—555

*Z dopisu Jenny Marxové Johannu Philippu Beckerovi z 29. ledna 1866 556—557
Dopis listu „Echo de Verviers" 558—566
Záznam Marxovy řeči o poměru Mazziniho k Mezinárodnímu dělnickému sdružení 567
*Stanovy a organizační řád Mezinárodního dělnického sdružení 568—572
*Záznam Marxovy řeči na oslavách výročí založení Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně 28. února 1867 573—574
Výzva generální rady k lausannskému kongresu 575—578
*Záznam Marxovy řeči o statistice v nové Modré knize 579—580
*Záznam Marxovy řeči o postoji Mezinárodního dělnického sdružení ke kongresu Ligy míru a svobody 581—582
Zpráva generální rady Mezinárodního dělnického sdružení kongresu v Lausanne roku 1867 583—602
*Z dopisu Jenny Marxové J. Ph. Beckerovi kolem 5. října 1867 603—604
*Záznam Marxovy přednášky o irské otázce proslovené v Německém dělnickém vzdělávacím spolku v Londýně 16. prosince 1867 605—607
*Záznam Marxovy řeči o důsledcích používání strojů kapitalisty 608—610
*Záznam Marxovy řeči o zkrácení pracovní doby 611
Výzva k německým dělníkům v Londýně 612—613
*Záznam Marxovy řeči o vlivu konkurence v bavlnářském průmyslu na postavení dělnictva ve Francii 614
*Rezoluce generální rady o programu basilejského kongresu 615
*Záznam dvou Marxových řečí o pozemkovém vlastnictví 616—617
*Záznam Marxovy řeči o dědickém právu 618—620
*Záznam dvou Marxových řečí o všeobecném vzdělání v moderní společnosti 621—623
Provolání Ligy půdy a práce k dělníkům a dělnicím ve Velké Británii a Irsku 624—629

*Záznam dvou Marxových řečí o politice britské vlády vůči irským vězňům 630—634
Články Jenny Marxové o irské otázce 635—663

I 635
II 638
III 641
IV 646
V 651
VI Agrární zločiny v Irsku 656
VII Smrt Johna Lynche 659
VIII Dopis z Anglie 661

*Záznam Marxovy řeči o listu „Bee-Hive" 664
*Obsah Marxova dopisu výboru Sociálně demokratické dělnické strany 665
*Záznam Marxovy řeči o rozkolu v románské federaci 666
Poznámky 667—773
Data k životu a činnosti K. Marxe a B. Engelse 775—818
Jmenný rejstřík 819—856
Postavy z mytologie a krásné literatury 857—858
Seznam literatury 859—869
Rejstřík periodických publikací 870—873
Rejstřík zeměpisných názvů 874—883
Vysvětlení cizích slov a odborných termínů 884—887

Ilustrace

Titulní list prvního vydání Inaugurální adresy a Prozatímních stanov Mezinárodního dělnického sdružení str. 35
Titulní list prvního vydání Engelsovy brožury „Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana" str. 73
Engelsova legitimace Mezinárodního dělnického sdružení za str. 112
Mapa k prusko-rakouské válce z roku 1866 za str. 208
Marxův dopis členům výboru ruské sekce Internacionály v Ženevě uveřejněný v listu „Narodnoje dělo" z 15. dubna 1870 za str. 448
Stránka z knihy protokolů generální rady s Marxovým rukopisem prohlášení „O pronásledování členů francouzských sekcí" str. 467
První stránka rukopisu Engelsových „Dějin Irska" str. 507
Mapa Irska za str. 528

K. MARX — B. ENGELS

SPISY

Svazek 16

Odpovědní redaktoři:
Miluše Svatošová, dr. Soňa Nová
a dr. Oldřich Vyhnalík

Vydalo Nakladatelství politické literatury v Praze jako svou 2149. publikaci

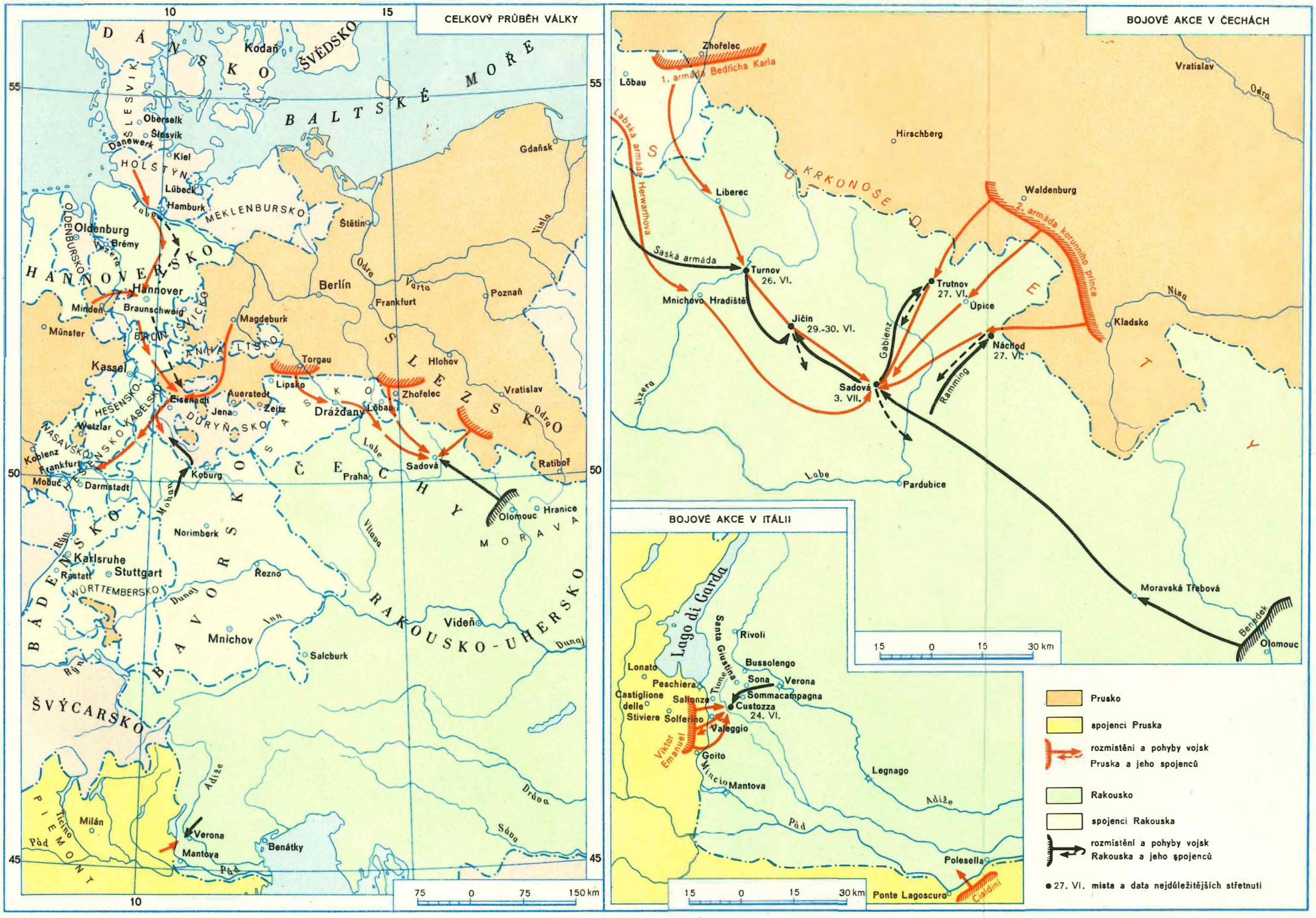
Graficky upravil Milan Hegar

Z nové sazby, písmem Baskerville, se 2 přílohami. Vytiskla tiskárna Rudé právo, vydavatelství ústředního výboru KSČ, Praha. AA 52,09, VA 54,60. Náklad 9000. Tematická skupina 00/1. Daň 5 %

Cena brož. výt. 15,10 Kčs, váz. výt. 19,50 Kčs. 63/I-2

25 — 014 — 65 Kčs 19,50

PRUSKO-RAKOUSKÁ VÁLKA 1866

České znění zpracoval a vytiskl Kartografický a reprodukční ústav v Praze Ústřední správy geodézie a kartografie

Čís. výr. 099/2-63